સ્ત્રીબોધ.

કહે નપોલ્યન દેશને, કરવા આબાદાન; સરસ રીતછે એજકે, દો માતાને જ્ઞાન.

પુસતક ૧૬ મું.

જાનેવારીથી ડીસેમબર સન ૧૮૭૨ સુધી.

મુંબઈના

દફતર આશકારા છાપાખાના મધે છાપ્યુંછે.

સને ૧૮૭૨.

૭૫૯
સ્ત્રી.બો.

સાંકલીઉં સ્ત્રીબોધના પુસતક ૧૯ માનું.

વારતા, કાંહાંની, કીસસા ઈતીઆદી.

સફે.

ભોલો દોલો અથવા ભોલો ભલો, બુંડાનો ભાઈ. ૧,૨૩,૪૫, ૬૭,૮૯,૧૧૧,૧૨૩,૧૫૫,૧૭૭,૧૯૯,૨૨૧,૨૪૩
મારઅરેટ હયુમની વાત .. ૭૨
ચોર કોટવાળને દંડે. .. ૫૪
મળેતો મોટા નહીતો ખોટા. .. ૮૨
સેંટ માર્ટીન અને ભીખારી—(ચીતર સાથે) .. ૧૦૭
પાપ બોલે નહી પણ બોડે. .. ૧૨૩
નેકનો બદલો નેકીથીજ મલેછે .. ૨૧૭,૨૩૬
ચોરને પોટલે ધુળની ધુલ .. ૨૫૭
એક નાસ્ટીકની વાત. .. ૨૫૯

સંસાર તથા વેહેવાર વીશયો.

કસરતો.

- ચંડુક ફેંકવાની કસરત—(ચીતર સાથે) .. ૭
- ગોલ્ફની કસરત—(ચીતર સાથે) .. ૨૯
- બીલીઅરડની કસરત—(ચીતર સાથે) .. ૫૨

માતાઓની ફરજ .. ૧૫૧
ગરમાગરમ કેક—મોહમાં મુકીને ગેપ—(ચીતર સાથે). .. ૧૭૦
માટી બઈએર વગે મતફેર .. ૧૮૯
બચાં ઊપર હાથ ના ઊંચકતાં .. ૨૧૧
વાંચવાના ફાયદા .. ૨૨૮
બચાં સરીખું બીજું શું ? .. ૨૫૮

ઘરનો બજાર માસટર.

- ખોરાક .. ૧૮
- ખોરાકની ખાશીએત .. ૪૧
- જાનવરી ખોરાક .. ૬૩
- સાધારણ ગોસત. .. ૮૫
- અસાધારણ ગોસત .. ૧૫૨

ઘરઘટુ નુસકાઓ.

- લેમનેડનું દુધ .. ૨૧
- મછીની એક વાંણી .. ૨૧
- ચીચ કેક બોખાના. .. ૨૧
- "કીસીસ" .. ૬૫
- ગરમીના દાહડાનું શરબત .. ૬૫
- આઈસક્રીમ સાધારણ .. ૧૦૯
- કંટેર મુંજેણું .. ૧૦૯
- કેક નાલીઅરના .. ૧૦૯
- બીટરુટ બાફેલા .. ૧૦૯
- એરંડીયાંના જોલાબની સુગ ભાંજવાની રીત .. ૧૦૯

સંસાર ચીતરો.

સોનાનો ધુમાડો .. ૧૩
વડ તલેનો ઊકરડો .. ૩૬
મારી ધન—મારૂં ધન .. ૭૯
ખરચ ઓછો કરવાની નવી યુકતી .. ૨૩૫

વઈદક શાસ્ત્ર.

સફે.

તાહાડીઓ તાવ. .. ૭
લોહી અને તેનું ફરવું—(ચીતરો સાથે) .. ૯
બેવડો તાવ .. ૩૦
ઝમ .. ૩૪
નવો તાવ .. ૫૬
ટાઈફસ તાવ .. ૭૦
તાવ વીશે પરચુરણ .. ૧૦૨
ગુ .. ૧૨૬

સીધ પદારથ વીગ્નાન.

ચરકાતાં કીરણો—(ચીતર સાથે) .. ૮૬
આકસીજન—(ચીતરો સાથે) .. ૧[illegible]
નાઈટરોજન, ભાગ ૧—(ચીતરો સાથે) .. ૧૯૨
નાઈટરોજન, ભાગ ૨ .. ૨૧૨
હાઈડરોજન (ચીતરો સાથે) .. ૨૩૮

ઊદયોગો તથા હોનરો.

એક દેવનું દાસતાંન. .. ૧૦

હોનર ઉદયોગની અજાએબીઓ.

- ૧—દીવાઓ, (ચીતર સાથે) .. ૩૫
- ૨—કાચ અને બીલોર, (ચીતરો સાથે) .. ૯૭
- ૩—કુંભારકામ, (ચીતર સાથે) .. ૧૧૯
- ૪—કુંભાર અને કોરીકામ, (ચીતરો સાથે) .. ૧૪૧
- ૫—લોઢું, (ચીતરો સાથે) .. ૧૬૩
- ૬—લોટાં પાછલની મેહનત, (ચીતર સાથે) .. ૧૮૫
- ૭—લોટાંકામ—તીખું, (ચીતરો સાથે) .. ૨૦૭
- ૮—લાકડું, (ચીતર સાથે) .. ૨૨૯
- ૯—લાકડકામ, (ચીતરો સાથે) .. ૨૫૧

મોતી અને મેકસીકોના મોતી કાહાડનારાઓ. .. ૨૫૦

જાનવરી વીદીઆ.

વગોળનારાં પરાંણીઓ .. ૧૯

- ગાય—(ચીતર સાથે) .. ૧૯
- ગોધો—(ચીતર સાથે) .. ૨૦
- જંગલી ગાયો—(ચીતર સાથે) .. ૪૦
- જેબુ અથવા જંગલી ગાય .. ૬૨
- જંગલી ગોધો અથવા બાઈસન—(ચીતર સાથે) .. ૬૨
- મેંઢાં—(ચીતર સાથે) .. ૮૩
- બકરો—(ચીતર સાથે) .. ૧૦૮
- હરણ—સાબર—(ચીતરો સાથે) .. ૧૨૮
- એલક—(ચીતર સાથે) .. ૧૨૯
- કસતુરી મરગ—(ચીતર સાથે) .. ૧૫૧
- ઝરાફ—(ચીતર સાથે) .. ૧૫૨
- ઊંટ અને સાંઢણી—(ચીતર સાથે). .. ૧૭૨
- લામા .. ૧૭૩

પરવારૂં પેદા કરનારાં પરાંણી—(ચીતરો સાથે). .. ૧૯૫
સસલું—(ચીતરો સાથે) .. ૨૪[illegible]

લોક વરણન.

સફે.
ઈજીપ્શીઅન લોકો—(ચીતરો સાથે) ૪૧
ગરીક લોકો—(ચીતરો સાથે) ૭૪
ઈટાલીઅન લોકો—(ચીતરો સાથે). ૫૮
જરમન લોકો—(ચીતરો સાથે) ૧૦૪
રૂશીઆન લોકો, ભાગ ૧ લો—(ચીતરો સાથે).. .. .. ૧૪૭
રૂશીઆન લોકો, ભાગ ૨ જો—(ચીતરો સાથે).. .. .. ૧૫૮
તારતાર દેશની ઓરતો ૧૭૩
લાપ લોકો—(ચીતરો સાથે) ૨૧૫

જનમ ચરીતરો.

આસટરીઆનો શાનશાહ અને રાણી—(ચીતરો સાથે).. .. ૧૫
ઓરેનજના વીલીઅમ—(ચીતર સાથે) ૩૯
શાહજાદો ફરેડરીક—(ચીતર સાથે).... .. .. .. ૬૦
શાહજાદો બીસમારક—(ચીતર સાથે) ૮૩
કાઉંટ વોન મોલટકી—(ચીતર સાથે).. .. .. .. ૧૨૯
હેનરી એમ. સટાનલી. ૧૫૧
જાનરલ માકમેહાન—(ચીતર સાથે)... .. .. .. ૧૯૪
પરશીઆનોની એક પંચાએત—(ચીતરો સાથે).. .. .. ૨૧૬
ડયુક આર વેલીંગટન—(ચીતર સાથે).. .. .. .. ૨૩૩

પરચુટણ હેવાલો.

રૂમનો ટનલ—(ચીતર સાથે).. .. .. ૧૬
વેસ્ટ મીનસટર આબી—(ચીતર સાથે).. .. .. .. ૭૭
નેપોલીઅન અને બીસમારક વચ્ચે મુલાકાત—(ચીતર સાથે). ૧૪૯
અજાએબ જેવી હુંનરીના માણસો ૧૬૭
નેપોલીઅન અને વીલીઅમ વચ્ચે મુલાકાત—(ચીતર સાથે). ૧૭૧
સેંટ પીટરસબરગનો બરફનો મેહેલ. ૧૮૯
ફ્રાંસની વેડ—બીખારી, બાળકો ઊપરનો આજાબ.... .. ૨૧૮
ટરેજનનો મીનારો—(ચીતર સાથે) ૨૩૭
શાનશાહ નેપોલીઅન એક કેદી—(ચીતર સાથે) ૨૬૨

નશીહત અને શીખામણ.

સફે.
હીંચાં નહી.. .. .. ૫૪
કામણ વાશે કેહેવતો.... .. .. ૭૪
બાપાજી બોલો.... .. .. ૭૭
અંગરેજી કવીઓના બાગમાંથી થોડાંક ફુલ ૭૮
જુવાન છોડીઓને બે બોલ. ૧૦૩
મોટાઈ અને મગરૂરી. ૧૦૬
સોનાના મુલની કેહેવતો ૧૨૭
હીબરૂ કેહેવતો. ૧૪૫
હજરત અલીની નશીહતો. ૧૭૩
અરેબાઈ વીશે થોડાક ટોચકા ૧૯૨
ફતેહ મેળવવાના ગુણો ૨૬૧

કવીતા.

એક રણપર ચઢેલા પતીને તેની પતની તરફથી પતરીકા .. ૨૨
લારડ મેયોના ખુન ઊપર વીલાપ ૪૪
લારડ મેયોનું મરણ—(ગજલ).. .. .. ૪૪
લારડ મેયોના ખુન વીશે ઇશવર પરતીએ વીલાપ... .. ૪૪
હીંદુઓનો અધરણીનો વેહેમ ૬૬
મંકળી અને તેના ફાયદા.. .. .. ૬૬
સંપ વીશે ૮૮
જાર પરીતી નીશેધક.. .. .. ૧૧૦
ખળની દોસતી વીશે ૧૩૨
કછી વાંણીઆઓને બે શબ્દ ૧૫૪
વેહેમનો વીચીને પરાણુ લેવા વીશે.... .. .. .. ૧૫૪
બાઈ જીવકોરના પુનર લગન—(પદો).. .. .. .. ૧૭૬
બાઈ જીવકોરના પુનર લગન—(ગરબી વગેરે).. .. .. ૧૯૮
સર કાવસજી જાંહાંગીરજી રેડીમની નાઈટ.... .. .. ૨૨૦
પરસતીસે પરવરદેગાર... .. .. ૨૨૦
રંગીલી અપવા ઊટીકાં ગુટીકાં.. .. .. ૨૪૨
ઊપદેશક ગરબી ૨૬૪

સ્ત્રીબોધ.

પુસ્તક ૧૬ મું. જાનેવારી ૧૮૭૨ આંક ૧ લો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

રાતની મંજલની થાકથી પાનાચંદ શરેશતેદારને સારાપદે ઉંઘ આવી ગઈ હતી.

ભોલા દોલાના હાથમાં માફો હાંકવાનો મળયો તે જાણે પોતાના બાપનો થયો હોય તે મીશાળે ઢેકાં દરીઆં, ખાંડા ખબોચીઆ, સરવે ઉપરથી તે માફાને એવા જોસથી હંકાડી લાવયો હતો કે સરશતેદાર સાહેબના હાડકાં સારીપદે દોદરાં થઈ શેકવા લાએક બની રહયાં હતાં. તે સઘલો ભાગી ગયલો બરડો નાખીને આસાએસ જોઈતી હતી અને ધનજીશાહ શેઠની સાથે વાતચીત કરતાં તેવણ દર પલે ચાહતા હતા કે કારે વાત બંધ પડે ને શેઠ કારે સુવાનું બીછાનું બતાવે.

માટે પાનાચંદ સરેશતેદાર ધનજીશાહના મકાનમાં નચીંતથી ઉંઘ કાહાડતા હતા.

તે બીચારાને થોડીજ ખબર હતી કે ભોલા દોલાની ભુલનો તે ભોગ થયો હતો. તે ભુલથી જાંહાં તેને જવું જોઈએ તેને બદલે ઉલટેજ ઠેકાંણે તે આવી પડયો હતો. ઉમરેઠ વાલા બેહેરામશાહને ખાનબાહાદુરનો ખેતાબ આપવાને કેટલીક છુપી મસલત કરવા સારૂ પેલા મોદીના મનજીભાઈને તાંહાં તેને તેના કલેક્ટર સાહેબે મોકલયો હતો, પણ દોલો તેને ભુલથી મનજીભાઈનાજ દુશમન શીગનપોરવાલા ધનજીશાહને તાંહાં તેને લાવયો હતો.

પણ આ સરેશતેદાર મુંબઈમાં ખરેખર શીખવાના કરતાં શીખવવાનું વધારે દોલ ઘાલનાર હતા, પોતાની અધુરી કેળવણી ઉપર ફુકરાજીથી ફુલનાર હતા, પોતાના દેશ અને દેશીઓ તરફ પતરાજીને ખાતર ધીકાર બતાવનાર હતા, તેવણ આ રવેષે ભુલા પડવાથી, દુશમનનાજ હાથમા સપડાવાથી અછી મજાહા પડવાની આપણે જે વકી રાખી હતી તે ખોટી પડી નથી.

સરેશતેદાર સાહાબતો નચીંતથી ઉંઘ કાહાડતા હતા, પણ ધનજીશાહને તથા તેના હમેશના મદદગાર રૂસતમ આગાને આખી રાત બેચેનમા ગુજરી હતી.

તે બેચેની નહી કાંઈ દુખની બેકરારી હતી, પણ આ શેકાર સપડાવાની ખુશાલીથી, આ શેકારે પડતી મોજની આશાથી, તેની સઘલી છુપી ગોઠવણો જાંણી લેવાની મનની ઉસકેરણીથી તેઓની ઉંઘ ઉડી ગઈ હતી. તેઓના મનમા એજ હતું કે કારે જલદી સહવાર પડે અને સહવાર પડવા આગમચ થોડું ઉંઘાયા નહી ઉંઘાયા કરીને તેઓ સકારે ઉઠીને મસલત કરવા પડયા હતા.

તેઓનો પેહેલો ઠરાવ એ હતો કે આ અકડબાજ સરેશતેદાર આ ઘરને મનજીભાઈનું ઘર સમજેછે તેજ ખેઆલમાં તેને ભમાવવો તથા ધનજીશાહએ પોતાને મનજીભાઈ તરીકેજ અરાવીને મનજી સાથની તેની સઘલી મસલત જાણી લેવી.

આમાં શામેલગીરી કરવાને ધનજીશાહને પેહલાં જરા આનાકાની ઉપજી ખરી, પણ રૂસતમ આગાએ હીમત આપી કે "એમા શું છે! આપણ જારે લડાઈમાં પડયા હોઈએ તારે દુશમન ઉપર ફાવવા અને પોતાનો બચાવ કરવા જેબી ઉપાય કરીએ તે વીશે લડાઈ જેવા હીગાંમમા કોણ શુખન લઈ જશે વારૂ? તમોને શું મનજી સાથે મારામારી નથી? તે શું તમારૂં બુરૂ કરવાના કોઈબી ઉપાય જતા મેલેછે? તારે તમે શા વાસતે દરોછો! આ બીલણ આપણો હાથમાં આવયોછે તેના ઉપર મને વધારે કેહેર એમ છુટેછે કે તે પોતે વળી પોતીઆંદાસ થઈ આપણ સુરતીઓને તો હીનેછે અને ઈંગરેજોની વાંદર નકલ કરતાં આપણને પોતાથી ઘણા ઉતરતાં પરાંણી ગણેછે. તમે એ મુરખાને મારા હાથમા રેહવા દેવો ને જોવોકે જેમ આપણે એક ટોપી અવલી કરીએ તેમ એના દીલનાં અંદરના પડને સઘલું બાહાર કાહાડી એનું આખું ભીતર તમોને દેખાડી આપશ અને જેમ એક બુંબાને ખાલી કરીએ તેમ એની સઘલી પતરાજીને ભચડીને બાહાર કાહાડી આપશ."

આ સઘલી ઉસકેરણીને તાબે થવાની ધનજીશાહ શેઠને ફરજ પડી અને હવે તારે રમુજમાં કાંઈ બાકી નહી રહી જાય માટે ધનજીશાહએ રૂસતમને યાદ દેવાડી કે આ

રમુજમાં પુણેમચંદને શામેલ કરવો જોઇએ. વાંચનારી બાનુઓ જાણેછે કે એ વાંણીઓ વકીલ ધનજીશાહ અને મનજીભાઇ વચેના ટંટાથી સારી રીતે માહીતગાર હતો અને જે ખેતાબને વીશે મનજી પોતાના દોસતને માટે મેહેનત કરતો, તે ખેતાબ પોતાના દોસત ધનજીશાહને અપાવા પુણમચંદ ટાંપેલો હતો. માટે આ વાંણીયા વકીલને રમુજમા સામેલ કરવાજ નહી પણ દુશમનનો આ ભેદ સપડાઇને જે ભેદો જાહેર કરે તેમા ભાગ આપવાની અગત હતી.

સરેશતેદાર સાહેબ સહવારના મોડેથી ઉંઘાઇ ઉઠીને પોતાના થાકેલાં અને દદરેલાં હાડકાંને ગરમ પાણીએ હજી તો સેકી નથી રહયા તેટલામાં રૂસતમ આગો ઘોડે ચહડી બેસીને તથા પુણેમચંદ વકીલને તાંહાં જઇને તતકાલ તેને તેડી લાવેલોછે.

પુણેમચંદના ઘરમાં તે દીને તેની વહુની અઘરણી હતી અને ઘરમા ખુશાલી તથા રાતના તમાસો હતો માટે એ રંગીલા વાંણીયાએ પેહેલાંતો આવવાને ના પાડયું, પણ જારે રૂસતમે કહયું કે "યાર હું જે તમાસો જોવા તમને બોલાઉં છઉં તે સઘલા તમાસાઓ કરતાં સરસછે" તથા જારે તેણે જાણયું કે "સરેશતેદાર સાહેબ પોતે" જંગલી છતાં આપણને સુધારવાનો ફાંકો રાખેછે તારે તેને "બનાવા" મા સામેલગોરી કરવા સારૂં તે ખુશીથી પોતાના સીગનપોરીધા મીતરને ઘર આવયો.

રૂસતમ આગાની એવી ધારણા હતી કે મનજીભાઇને આ સરેશતેદાર શું શું તરકટ કરવા કેહેછે તે સઘલાં તેની પાસ લખાવી લઈ તેના હાથ દસખતથી તેને ગુનેહગાર બનાવી સજા કરાવવી, પણ પુણેમચંદે એટલી શખતાઈ પસંદ કીધી નહી. તેણે કહયું કે "એ મુરખાને એક દાહાડો હીઆં થોભાવશું ને મનજીને તાંહાં જતો અટકાવશું એટલેજ એની ગોઠવણો ઉંધી વલશે. તેને હીઆં અટકાવીને સઘલી ખોટી ખોટી વાતો સમજાવીશું તે એવી કે આપણ શુરતીઓ વીશે તે જે કાંઈ ધીકાર જણાવેછે તેના કરતાંબી ખોટા અને સહરાગાત ભરેલા ખેઆલો તે લઈ જાય અને બાહાર વાત કરેતો તેનીજ હાંસી થાય."

આ મસલત સઘલાઓને પસંદ પડી અને હવે કામ કરવાનો વખત થયો.

સરેશતેદાર સાહેબ ખરેઘાટ બનીને મુલાકાતના દીવાનખાનામાં આવયા. દીલમાં બનાંથનો દગલો લટકાવેલોછે, પણ તે ભભુકદાર બહુ રંગનો છે. માથે મખમલની ટોપી ઓલવીછે, પણ તે ઉપર કસબી ચોકણ ચહડાવેલાંછે. પગમા પાટલુન પેહેરેલુંછે, પણ તેનાબી પાએજા ઉપર બે બાજુએ ઉભી કશબી પટીઓ સીવી લીધેલી છે. પગમા બુટ પેહેરેલાં છે. પણ તે રોગાંનના ચામડાંથી આરસીની ઓશાલ ચલકેછે. છાતીપર ઘડીઆલનો છેડો લટકેછે અને મોહોમાં પાન સોપારીનો કુચો ચાવેછે.

આ સઘલા ઠાઠમાઠથી સરેશતેદાર અડધો ઈંગરેજ, અડધો પારસી ને અડધો વાણીઓ દીસેછે. બહુ દગલા અને કસબી ટોપીથી તે વાંણીઆ મરદ કરતાં પાહુદન ઓરત જેવો વધારે લાગેછે, પણ વળી કાલી ચામડી ઉપર આવા ભપકા સાથ નાટક તખતા ઉપર ખેલ કરનારા હબસી જેવો તે દીસેછે.

તેના આ સઘલા સીણગારની એક મતલબ ધનજીશાહને પેરના બઇરાંઓમા ભપકો દેખાડવાની હતી. પુણમચંદ વકીલ તે સઘલું ચેતી ગયો હતો અને તેને વધારે ફુલવવા સારૂ ધનજીશાહ શેઠ ગોયા મોટા સુધારા વાલા હોય તેમ એકાદ બે બાનુઓને દીવાનખાનામા બેસાડી હતી. તેણીઓને એવું શીખાડયું હતું કે જાણે આ પોતીઆંદાસ જેમ તેઓનું ધેઆંન ખેંચે તેમ ગોયા તે તેમને પસંદ પડતું હોય એવું દોલ ઘાલવું. સરેશતેદારના ઘડેલા ઘાટમા એકાદ બે વધારે "આસીસટંટ" જોઇતા હતા તે કામ પારકાઓને સોંપવાને બદલે આ ઘરની બાનુઓ વધારે ઠીક પડતે. તેમજ વળી આ રમુજ જોવાની તેઓની ખાએશ પણ હતી, માટે તેઓને સામેલ કરવામા હરકત નહી હતી.

આ બાનુઓમા એક ધનજીશાહની ધનીઆંણી સુનાબાઈ હતી અને બીજી તેની બેહેન આલી નામની હતી. ધનજીશાહની બેટી તથા બીજાં બચાંઓને આવી મજાખથી દુર રાખયાં હતાં. ધનજીશાહના ધનીઆંણી સુનાબાઈ દાહયાં અને પાકાં હતાં તેમજ તેની બેહેન આલી જવાન ઉમરે પોંહોંચેલી હતી. આ બેહુ બાનુઓ વળી રૂસતમ આગાની બેહેન થતી હતી.

આલીબાઈ ઘણીખરી પોતાના બાપનેજ તાંહ રેહતી હતી, પણ થોડો વખત થયો તે પોતાના ભાઇ રૂસતમ સાથ ધનજીશાહને તાંહાં હવા ફેરફાર કરવા આવી હતી. તે બાલપણથી એક વીધવા થઈ હતી અને હમણાં તેનો બાપ હીરાજી તેને માટે ઠેકાંણું શોધતા હતા. આલી ઘણી શોખીલી, મીજાજી તથા હસમુખી હતી, પણ તેમ વળી તે કાંકવાલી, મલાહજા ભરેલી, શરમાલ અને નરમાસવાલી હતી.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

હવે આ સંપીલી ફોજે સરેશતેદારની સુધ ઠેકાંણે લાવવાની મશખરીની ટોપો છોડવા માંડી.

ધનજીશાહએ વાત છેડી—"નેકનામ સાહેબ ખુશી તો છો ! રાતના ઉંઘતો સારીપઠે કાહડી હશે."

"માવા સાહેબ તમે શું કહોછો ? સવાવ સુધી સાંવી પઠે આવાંમ કીધોછે."

સરેશતેદાર તોતરી જીભે ર ને બદલે વ બોલતો હતો તે વાંચનારી બાનુઓને યાદ હશે.

તેને આમ બોલતો જોઇને મશખરી આલી પણ તોતરી થઈ ગઇ અને ઘણા અખશરો ખાઈ જવા લાગી.

તે બોલી કે "તાબ, આએ ઘેરમાં ઉંઘ ઘની દે."

પાણાચંદ અચરત થયો. "શું આ ઘવમાં નીંદરા બહુ, એટલે બીજાં ઘવોમાં નહી કે ?"

"હા—હા—હું ઠરૂં ટેહુંટ. આએ તેહેરના કરતાં આએ ઢેરમાં ઉંટ ઘણી આવેટ."

પાણુંચંદ ઘણી હુશીઆરીનું ડોળ ઘાલી બોલયા. "એ વાતની મને સમજ નથી પડતી. એવુંતો કેયે માવા વાંચવામાં આવયું નથી."

ધનજીશાહ વચમા પડયા. "અરે મેહેરબાન સાહેબ, બીજાં શેહેરો કરતાં આ શેહેરમાં ઉંઘ વધારેછે, ને શેહેરમાં વળી બીજાં ઘરો કરતાં આ ઘરમાં તેથીબી વધારે ખુબી છે."

પુણેમચંદે ટેકો આપયો. "અરે મુરબી શું કહું ! હું જારે હીઆં પેહલ વેહલો આવી વસયો તે પેહલે દાહાડેતો બે દાહાડા ને રાતવેર ઉંધાઈ રહયો હતો."

રૂસતમ આગો ટાહુકો પુરવાને તઇઆર હતો. "એ સાહેબ હીઆંની હવાની ખુબીછે."

પાણાચંદની અકલે આ વાત કબુલ કીધી અને તેથી પાણાચંદનું પાણી માલમ પડી આવયું. તેણે આ વાત ખરેખર માની નહી તે કરતાં વધારે તેણે એટલા માટે માની કે વળી પોતાની પતરાજી મારવાની તેને તક મલી હતી.

"એ ખુબી શું ! એ તમારાં સુવત શેહેવની એબ. તમાવાં ગામમાં બધુંજ ઉંધું ! બાળી છાંડો દે એવાં શેહેવને."

"શુરતતો બલી ગઈ નેકનામ સાહેબ" ધનજીશાહ ઘણી ગરીબાઈનું ડોલ ઘાલીને બોલયા. "સુરતમાં રહયું શું સાહેબ ? તેતો બલી ગઈ, તે જેમ હમારી તેમજ તમારી (સુરત)'બી ગણાય સાહેબ."

હીઆંથી હવે રૂસતમ આગાએ વાતનું ચકર ફેરવયું. ધનજીશાહને હાંક મારી બોલયો કે "મનજીભાઈ શેઠ કાંઈ આજે તાડી મંગાવીછે કે ?"

પુણેમચંદ જરા લાહેરી કરવા લાગો. "તાડી ? અરે શીવ ! શીવ ! અલેઆ તમો તાડી પીશો ? મનજીભાઈ તાડી માં મંગાવશો. અમે વાંણીઆ લોકને માં કમકમાવશો. અલેઓ પેલો નાપાક ધનજીશાહ રાત દાહડો તાડી પીઆ કરેછે ને આપનેબી એ લખ લાગો કે ?"

રૂસતમ આગાએ પુણેમચંદ સાથ જરા મારામારીનું ડોલ ઘાલયું. "ઓ વકીલ સાહેબ, તમે કોણનું નામ દીધું ? ધનજીશાહ ? શીગનપોરવાલો ? અરે મુવારે તે. તેનું નામ બાળો. આપણા મેહેરબાન શેઠ મનજીભાઈ તેને સોમે હીસે તાડી પીતા નહી હશે."

"અલેઆ રૂસતમ મુગો બેસ. તું નહી જાણે ને વચે પટપટ સેની કરેછે ? તું જાણેછે ? તે બેવકુફ ધનજીશાહને ખાન બાહાદુરનો ખેતાબ મળતો નથી તે એટલાજ વાસતે કે તે તાડી પીને અતી છાકટો બનેછે."

પાણાંચદે કદી તાડી પીધેલી નહી હતી એટલુંજ નહી પણ દીઠીબી નહી હતી. પણ તોબી પોતાનો ભપકો રાખવા તે બોલયો કે "પુણેમચંદ તમો તાડી જેવી પદાવથને હીનોછો શા માટે ? દાવુ કવતાં તો તાડી સાવી છે. તમે તાડી ચાખેલી નથી તેથી તમને ભાવતી નહી હશે, પણ મેંતો બહુએ પીધેલી છે. તેનો શવાદ છાસ કરતાં જરા જુદો લાગેછે. તાડી સેલડીના રસ કરતાં મીઠી હોય છે, તેનો રંગ નાલીઅરના પાણી જેવો છે, ને તેમાં જરા તીખાસ લાગેછે."

આ બેઆન પાંણાંચંદને ઉંધાડો પાડવાને તથા સરવે જણને અને અગત કરીને આલીને સાડીની સોર તલે ખુબ હસાવાને બસ હતું. રૂસતમ આગો પાણાચંદના બેઆન પરમાંણે તરત ખોટી તાડી બનાવા પડેલો હતો તારે ધનજીશાહનાં ધનીઆંણી પોતાનું હસવું દાબીને પોતાના માટી આગલ પાણાચંદને ચહડાવી આપવા લાગી. "જી ભરૂં મારા ધણી મનજીભાઈ દીઠું કે ? પાણાચંદ શાહેબ ઘણા ફરેલા માલમ પડેછે હો ! હરવાપો આપણો પુણમચંદ માંચીમાના માકરની મીશાલે હીઆંને હીઆં ભરાઈ રહીને કેવો અનજાનો રહયોછે, તારે પાણાચંદ બાહાર ફરી આવવાથી દરએક ચીજથી કેવા વાકિફ થયાછે. મરૂંરે તમારી હુશીઆરીપરથી શરેશતેદાર સાહેબ. તાડીતો ઘણી પીધેલી માલમ પડેછે."

એક બઈરીને મોહડે તારીફ સાંભળીને સરેશતેદાર ગધેડા બની ગયા અને પુણેમચંદને તેના સુગ તથા વેહેમ વીશે મોટું ભાશણ આપવા લાગા. આ ભટાઈ બંધ પાડવાને રૂસતમ આગો તુરત એક મોટું ટંબલર ભરીને તાડી લઈ આવયો.

તે આ જંગલીના આપેલાં બેઆન પરમાણેજ બનાવેલી હતી. થોડા છાસમા થોડું નાલીએરનું પાંણી ભેલી તેમા લગાર ગોળ દોહોવીઓ હતો અને "પછવાડે તીખાસ લાગે" એટલા માટે થોડીક સુંઠ ભેળવાને તે ભુલી ગયો નહી હતો.

પાણાચંદને મુંબઈમાં કોઈએ તાડીનું વરણન જીઠું સમજાવેલું તેમ તેવંણ આ વખતે બોલીને ફસયા હતા. મનમાંતો એમ કે કારે પીજાઉં, માટે જરા વોહોસ કરીને તેવણ આખું ટંબલર ઓટી ગયા. સુંઠના તીખાસથી ગલામા આગ તો બહુ બળવા લાગી પણ ચું કે ચાં બોલવાવના તેવણ ખમીને બેસી રહયા, તો જો કે ચેહેરાના લાલ રંગ ઉપરથી આસપાસના સઘલાઓ પામી ગયા.

શુનાંબાઈ દાહયાં થયાં. "ઓવાએ મનજીભાઈ તમે એવણને સાઞાની તાડી પાઈ ?"

રૂસતમે કહયું કે "અરે બાઈ પેલા લાંબાં બાંડાંમાંની."

"તો હરવાપા જરા વીચારતો કરતે ? તેમાંતો આકુના જાહડની તાડી રાખેલીછે."

પાણાચંદની જાણે બલા કે આકુના વળી જાહાડ કેવાં હોય, અને આકુના જાહાડની તાડી કેવી હોય.

શુનાબાઈ વધારે દાહાયાં થયાં. "ઓવાએ પેઆરા મનજીભાઈ જોયા શું કરોછો ? બીચારા પહરાણા ગુચવાયા કરેછે !"

ધનજીશાહ આગળ દોડી ગયા. "કેમ સાહાબ તાડી તીખી વધારે લાગી કે ?"

પુણેમચંદ જાણે જાણતો નહી હોય તેમ તાંણો મારવા લાગો. "કેમ ખાવંદ સરેશતેદાર ? હું તાડી નહી પીતો માટે મનેતો ઠપકો આપતાતાની ? અરે સાહેબ, આ પણેતો નહી પીધી તેજ ભલું."

બીચારા સરેશતેદારથી નહી આ તર કે નહી પેલી તર બોલાયું. આગ તો ઘણી બળતી પણ ફજીએતી અટકાવા સારૂં તે ખમતો ગયો અને ના પાડતો ગયો.

તેવામા વળી રૂસતમ આગાએ તેને બીજી તાડી લાવી આપવા કહી વધારે ફજીએતીમા નાખયો. પાંણાચંદે ભરયા ભારમાં ના પાડયું તારે રૂસતમે એટલુંજ કહીયું કે "ચાલો માડીવાલો. સાંજના મુરબી મનજીશેઠના ખેતરમાં શેકારે જઈશું તારે તાંહાં તમોને લીમરાના જાહાડની તાડી આપીશું તે ઘણી મીઠી લાગશે."

આટલી મશખરી પુરતી હતી.

સરેશતેદારનું ડોળ ઉંધાડું પડવા માટે એ બસ હતી. પણ વળી તે ખરેખર મનજીભાઈનાજ ઘરમાં આવ

પોછે એવું તેના મન ઉપર ઠસાવા માટે પણ આટલી વાત
ચીત બસ હતી.

હવે ખાનબાહાદુરના ખેતાબ સંબંધી ભેદ મેળવવા
ના બીજાં કામ ઉપર હીકમતો ચાલુ કરવામા આવી.

પાણાચંદે પોતેજ તે વાત કાહાડી "હવે મનજીભાઇ
શેઠ હું ધારું છઉં કે જે કાવણસવ માવું અતવે આવવું
થયુંછે તે ઉપવ હવે વાત કવવી જોઇએ. પેહેલાં કામ ને પ
છે મોજ."

"અરે કામને આગ લગાડો" પુણેમચંદ બોલયા.
"કામને શું રડોછો મારા સાહેબ ! પેહેલાં કામને પછે મો
જ એ તમે શીખેલાઓની રીત. અમે સુરતીઓતો પેહેલાં
મોજ ને પછે કામ સમજીએ છઇએ."

પાણાચંદને જવાબ આપવા વના ચાલયું નહી કે "ત
મો સુવતીઓ સવવેવાતે ઉંધાછો ! પણ મનજીભાઇ શેઠ ત
મો શું વીચાવોછો ?"

"હું પણ ધારૂં છઉં કે આપણ આજનો દાહાડો
ગમતમા ગુજારીશું."

"પણ ખાનબાહાદુરના ખેતાબની વાત વહી જશે.
એ વાત અગતની છે, જેટલી ટીલ કવોછો તેટલું નુકસાન
જાયછે, માટે મનજીભાઇ એ વાતનો કાંઇ વીચાવ કવો."

"અરે સાની ધાસતી કરોછો, ભોલાભાઇ ? નુકસાંન
સાનુ જતુંતું ?"

"તો પેલા મુવખ ધનજીશાહનો વગ ભારીછે તેનો વી
ચાવ કીધો ? તે પઇસા વેડવાને કશું બાકી નહી વાખશે."

રૂસતમ આગાએ વડાઇથી ટાઉકો મુકયો. "બરાબ
ર છે, સરેશતેદાર સાહેબ કેહછે તે બરાબર છે. મનેબી
જે ધાસતી છે તે એકજ છે."

"શું છે ? રુસતમજી શેઠ શું છે ?"

"મને ધાસતી એટલીજછે કે ધનજી પાસ પઇસા ઘ
ણાછે ને તે સતાવાલાઓમાં ધુમ નાણું લુટાવશે."

"અવે ચીંતા મા કવો, શેઠીઆઓ દવોના. આપણે
બી પઇસા ખવચવાને કશુવ નહી કવીશું. કલેકટવ સા
હેબની ખુશી, મનજીભાઇ, તમાવા દોસત બેહેવામશાહને
ખેતાબ આળવાની બહુછે, અને તમાવું કામ એટલુંજ છે
કે તેઓ સાહેબની સાથવાલાઓને તવેહવાવ ઉપાયોથી વા
જી ને ખુશી કવવા."

"પણ હું કેમ રાજી કરૂં સાહેબ ?" ધનજીશાહ ઘ
ણી ગરીબાઇથી બોલયા "હું કાંઇ પેલા કાલે મોહડેના ધન
જીના જેટલો માતબર નથી તે ?"

"અવે પણ તમે માતબવ નથીતો તમારા જે મીત
વને માટે ખેતાબ માગોછો તે મીતવતો માતબવ છે. સા
હેબ, ખેતાબો અને ચાનો જે છે તે વેચાતાં મળેછે. તમે
તમાવે માટે નથી લેતા, પણ દોસતને માટે લેઓછો, તો
હવે તે દોસત પાસેથી નાણા કહડાવો ને લાગતા વલગતાઓ
નુ ભજન ચલાવો."

"પણ લાગતા વલગતા કોણના ?"

"કલેકટવ સાહેબનાં. તેવણના માણસો છે, કાવકુ
નો છે, દોસતો છે, મેમ સાહેબ છે. આ વખતે હાથ ક
સો જોઇએ જો સાહેબ."

શુનાબાઇએ આલીના કાનમાં હરસે કહયું કે "જો
મુવો—પોતાની અપેલી ભુલતો નથી. એની મતલબ એમ
છે કે મારૂં ભજન કરો."

ધનજીશાહ જાણતા નહી હોય તેમ બોલયા કે "ખા
વીંદ, સરેશતેદાર સાહેબ ધનજી જેટલો આપણને નથી વ
ગ કે નથી ઓલખાણ તારે કેમ કરશું ?"

"અવે જાઓજી પઇસા હોયતો ઓળખાણ કરતાં
શીવાવ ? તમે લાવોની ! પેહેલાં કાહાડોછો કેટલા ? તે લઇ
ને તમે માવી પાસે આવો, પછે હું તમોને લોગન સાહા
બ સાથ મેળવી આપશ. તેવણ કલેકટવ સાહાબના જાં
ની મીતવ છે અને માવા પણ મીતવછે માટે તેવણની મા
વફતે કામ અછુ પાવ પડવાનું, તેવણની મડમ એક બીલી
આનનો હાવ શોધેછે, તે પુવો પાડવાનુ તમોથી બનશે ?"

"હા, બેલાસક, આફરીન ઓ પાણાચંદ તમારી હી
કમત ઉપર તમોતો કોઇ મારા ઘરમાં ખોદાએજી આવયાછો.
વાહ તમો મારા ખરા દોસત છો. 'તમો એવી યુકતી બ
તાવોછો કે જેથી મારી ઉમેદ ફળવાવના રેહશે નહી."

પાંણાચંદ આ સઘલી તારીફ ખરી સમજયો, પણ કે
ળવણીના તેના સઘલાં દોલ છતાં આ તારીફ મુગે મોહડે
અને ખુશ ચેહરે સાંભલવા સીવાએ તેને બીજી એટલીબી
સમજ નહી હંતી કે આ તારીફને માટે ઉપકારનો એકબો
લ પણ બોલે.

આ શખસને વધારે બેહેકાવા સારૂં ઠોલીયા પુણેમ
ચંદ અને મસતીખોર રૂસતમ આગાનો જીવ તલપ તલપ
થતો હતો, તેઓએ હવે તો ઘણી બોહોસ કીધી કે પાંણાચં
દને ઘર બાહેર વજીફામા ફરવા લઇ જવા અને તાંહાં તેવ
ણને નવાઇ જેવી ચીજો દેખાડવી.

હવે જાંણે પોતાના પહેરોણા પાણાચંદને વાત કરીને
ઘણી તસદી આપી હોય તેમ ધનજીશાહાએ પણ તેને ફેર
વવા લઇ જવાને કબુલ કીધું અને આ મોજીલાઓની સ
વારી મોટા દમામ સાથ ફરવા નીકલી.

રાંદેરમાં ધનજીશાહનો વજીફો મોટો હતો, તેમાં તરે
હવાર ફુલ ફલાડી થતાં હતાં. તરકારીના રોપા હતા. તા
ડીના ખજુરાં હતાં. એક મોટા તલાવમો માછલીઓ પા
લેલી હતી, તેમજ પડોશમાં જાહાડોની ખુશનુમાં ઘટા સા
થનું એક નાહનું જંગલ હતું, જાંહાં શેકાર કરવા લાએક
પખશીઓ મળતાં હતાં.

પાણાચંદ ચોપડીના પાના ઉથલાવી પોતાના અધુરાં
ગ્નાન ઉપર ગમે એટલો અકડે તો શું થયુ પણ આ વજીફા
મા તેને "બનાવા" નું ઘણુ સેહેલ હતું.

પાણાચંદ સુરત વીશે એક પુસતક કાહાડવાનુ બોલયા
કરતો હતો અને તેનું અગ્નાનપણું ઉંઘાડુ પાડવા માટે
તથા તેની અકડને માટે, તેને જાહેરમાં ફજેત કરવા માટે
આ લોકોના હાથમાં સરસ ઉપાય એજ હતો કે તે પોતાની
ચોપડીમાં ખોટું ખોટું છાપે એટલા માંટે તેને ખોટી ખબરો
થી ભમાવવો.

"આદુના જાહાડની તાડી" ની નોધતો પાણાચંદ
પોતાની સોનેરી ગીલટવાલી "નોટ બુક" મા લઇ ચુકયો
હતો અને હવે તેને વધારે ચેરવવા માટે આદુનુ જાહાડ દે
ખાડવામા આવયું. તે એક નાહની ખજુરી હતી, અને
મુરખ પાણાચંદ જે એટલં નહી જાંણતો કે આદ જમીન

ની અંદર મુલીઆં તરીકે [illegible]છે, તેણે આડુના જાહાડ તરીકે ખજુરીની નોધ લીધી હતી. એજ પરમાણે નાહાની નાહાની કોબીજ ઉગેલી હતી તેને મુલાના જાહાડ તરીકે, અને વેગણાંને કોબીજ તરીકે અને દોધીના વેલાને દરાખના માડવા તરીકે અરાવી દીધું તે સઘલું પાંણાચંદે મોટા દમામ સાથ નોધી લીધું. તેની વધારે રમુજ ઉપજાવનારી બેહાઈ એ હતી કે જારે આ સઘલું ખોટું ખોટું તેને દેખાડવામાં આવતું તારે જાંણે તે સઘલું ખરૂં હોય અને પોતે સઘલું આગલું જોયલું હોય તેમ વળી દોકાં હીલવતો હતો !

ખેતીવાડીના બાગમાથી પાણાચંદને માછલીના તલાવ આગલ લઈ જવામા આવયો અને માછલીઓ વીશે તો તે ઝાડપાન કરતાંબી બેખબર હતો. નાહનાં નાહનાં સીલપાંને છમનાં તરીકે બતાવામા આવયા અને જારે પાણાચંદે છમના બોલનો અરથ પુછયો તારે ધનજીશાહએ ખબર આપી કે એવું કેહછે કે આગલ એ જાતની માછલીના છ મોહના હતાં તે ઉપરથી એનુ નામ "છમના" પડી ગયુંછે. એ માછલીના સવાદ વીશે તેની નોધમાં લખાવયું કે તે જરા ખટાસ આપેછે અને તેની ખાતરીને મારે આ "શુધરેલા" વાંણીયાને માછલીનો પાટીઓ પણ પાછલથી ચખાડવામાં આવયો, જે ખટાસં પાટીયાના દોહરાંનો નથી એવું સમજવાની તેનામા શકતી ન હતી. પાણાચંદની નોધ જો આજે આપણા હાથમાં આવેતો આવી રવેસનું તેમા ઘણું મળી આવશે.

"શુરત ખાતે માછલીને ગોસત સાથ ભેલીને ખાવામાં આવેછે" !

"શુરતીઓ ભેજાંનો ખીમો બનાવી તેમા માછલીને તરીને ખાયછે" !

"તેઓ દોધીમાં લેવટા રાંધેછે અને પટેટાનો ઉપર લુકો ભભરાવેછે !" ઈતીઆદી.

પણ સઉથી સરસ રમુજતો શેકારધામાં થઈ તાંહાં પાંણાચંદની અકડબાજી સઘળી અવડી નીકલી. જાંહાં તેને જણાવવામાં આવયું કે "અમે લોકો મરઘી અને બટકના શેકાર કરીએ છઈએ" અને ધનજીશાહાએ તેને વાતે વલગાવયો તેટલાં રૂસતમ આગાએ એક મોટાં પખશીને મારી, તેને બદલે એક મુવેલી મુરઘીને આગળ કીધી અને પાંણાચંદને સમજાવયું કે આ મરઘી જાહાડો પરથી ઉડતી હતી તેટલાં તેનો શેકાર કરવામા આવયોછે !

પાણાચંદે ધનજીશાહને પુછયું—"તારે મનજી શેઠ તમારે માટે મુરઘીઓ બજારમાં લેવા જવી પડતી નહી હશે."

"નહી મેહેરબાને, આ જંગલમા એ પખશીઓનો ઉપદરવ બોદા માલમ કેમ છે, કે તેથી અમેતો બસ ગુરાબંધ શેકાર કીને ખાઇએ છઇએ." !

આ રમુજમા અને ઠગાઈમા આખો દાહાડો નીકળી ગયો. પાછલાપોહોર થવા છતાં પુણેમચંદ વકીલે અને રૂસતમ આગાએ સરેશતેદાર સાહેબને સઘળે ફેરવયા કીધા અથવા બીજા બોલોમાં બોલીએતો તેને લગભગ ભુખે મારયો.

ધનજીશાહ પાંણાચંદને રખડાવા, ભમાવા અને વળી ભુખે મારવાની આ તરણ મતલબ સમજતો હતો, તોપણ જરા મોહોડું રાખવા પાણાચંદને ઘડીએ ઘડી કેહતો કે "મુરબી સાહેબ, જમવાનો વખત થઇ ગયો અને સાહેબને ભુખ લાગી હશે, વાસતે મકાંને પધારો."

આ માતર પાંણાચંદને શરમાવવાની મતલબ હતી, તારે વળી પુણેમચંદ તેને વધારે શરમમાં નાખવા બોલતો હતો કે "અરે ધનજીશાહ શેઠ આપણા પહરોણાને ફરવા હરવાની અને ખરેખરી હકીકત નોધી લેવાની આવી તક કારે મળશે. તમે એવણને જમાડવાની બોહોસ ના કરો. અમે વાંણીયા લોકોતો દીવશમાં એક વેળા જમીએ એટલે આખો દાહાડો ભુખ નહી લાગે".

પણ પાણાચંદ એટલો ડોલઘાલુ હતો કે વીદીઆ અને ગ્નાનનો પોતાનો શોખ દેખાડવા માટે, આખા દાહડાની ભુખ છતાં તે ના પાડતો અને હજી શરમનો મારયો વધારે રખડ કરવા માહાતો હતો.

એવી રીતે આ આખો દાહડો ગુજરી ગયો.

અંતે સાંજ પડવા આવી અને હવે થાક તથા ભુખે લુલા લંગડા કરેલા પાણાચંદને લઇને આ દોશતો ઘર તરફ ચાલયા.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

પણ આપણો દોલો કાંહાં છે ?

આ સઘળી મોજમજાહા વચ્ચે અજાએબ જેવું છે કે ભુલ અને ગોતાંનો એ ખાં નહી મલે ?

આટલો બધો વખત જવા છતાં, અજાએબ જેવું છે. કે તેનું કોઇ નવું કામ આપણે સાંભળયું નથી ?

પણ તેમ કદી બને ?

દોલાના કાંઈ નવાં પણ નીરદોશ ઉંધાં ચતાં વગર કીઓ દાહાડો ખાલી ગયોછે ?

આજેબી દોલો થોડીક વગર વાંકની ભુલ કરવા માટે તઈઆર છે.

જારે આ દોસતો પાણામંદને લઈને ઘર તરફ ફરયા તારે તેઓએ જોયું કે નદીના કીનારા તરફ મોટી ગડબડ ચાલતી હતી.

એક માફો નદીમાં અડધોઅરધ ડુબેલો જોઇને પાંણાચંદે પોતાના સાથીઓને પુછયું કે "સાહેબો, સાંમે નદી આગળ લોકોની ભીડ થઇછે અને એક માફો ડુબી ગયોછે તે દેખાયછે ?"

આ વળી તેને બનાવાની એક નવી તક હતી અને રૂસતમ આગાએ તેનો લાભ લીધો.

"અરે માફો પાંણીમાં અડધો ડુબો છે તેમા દમશું ?"

"કેમ વારુ ?"

"એતો અમારા ગામમા સાધારણછે ?"

"શું શાધાવન છે ?"

"એતો માફાની શરત બકેલી છે."

"સવત ? માફાની સવત ? ને વળી નદીમા ?"

"હા સાહેબ હા. નદીની અંદર પેહલો માફો કોણ હંકાડી લઇ જાયછે તેની એ શરતછે."

"કેવી બેઉંધી શવત ? માફો નદીમા ડુબી નહી જાય!"

"નહી રે સાહેબ, તેમના તલીઆંમાં બુચ જડેલોછે."

"માનવા જોગ નથી.

"મારા સાહેબ એજ કાંએ ઘણું માનવા જોગ નથી? ૭ મોહનાના છમના માનવા જોગ છે? મરઘીનો શેકાર માનવા જોગ છે? પણ નજરે દેખાડીને તમારી ખાતરી કીધી છે તેમં એનીબી થશે."

એટલા અરસામા તેઓ તે ભીડની વધારે નજદીક આવતા ગયા અને રૂસતમ આગાએ જોયુંતો ભોલો દોલો બે જણના હાથમા સપડાયલો હતો અને મનજીભાઇ ઘણા ગુસાથી તેના તરફ મુકી હલાવતો હતો.

આ સઘળું સરઘસ હીઆં કેમ એકઠું થયું અને અગત કરીને ધનજીશાહનો દુશમન મનજીભાઈ હીઆં કેમ આવી લાગો એ સવાલ વાંચનારના મનમા ઉઠો થવા વના રેહશે નહી.

પાણાચંદ સરેશતેદારને ભોલા દોલાએ મનજીભાઇને ઘર લઈ જવાને બદલે જેવો ભુલથી ધનજીશાહના ઘરમાં ઉતારયો કે તેવોજ તાંહાંથી તરત પોતાનો માફો પાછો હાંકી કીકા તથા ભીખા ઘાંચીઓને મલવા સારૂં નીકલયો. વાંચનારી બાનુઓને યાદ હશે કે પાણાચંદ સરેસતેદારનો અસલ માફો હાંકનાર કીકો હતો, પણ તેનો ભાઈ ભીખો રસતામા છાકટ થઈ પડવાથી કીકાએ આ માફો હાંકવાનુ દોલાને સોંપયું હતુ અને તારેજ દોલાને આ ભુલ કરવાનો લાગ ફાવયો હતો. પણ "મોટા શેઠ"ને તાંહાં શરેસતેદારને ઉતારવા પછે તરતજ માફો લઈ દોલાને પાછો બોલાવયો હતો, કે તેમા તેના છાકટા ભીખાને નાખી લઈ જવામાં આવે.

એટલા માટે દોલો માફાને લઈ ગયોતો ખરો પણ મારગમાં એક પીઠું મળયું અને "જાંહાં મળી તાડી, તાંહાં છોડી ગાડી" એ કેહેવત બજાવાને કીઓ ગાડીવન પછાત પડશે!.

પીઠાંમાં દોલાએ ઉલટમાં ને ઉલટમાં ટકોરો વધારે ચહડાવયો અને રાત કેવી અંધારી હતી તેતો આપણ જાણીએ છઈએ, એટલે પરીનામ એકજ આવવું જોઈએ તે આવયું અને તે એકે દોલો ગાડી હાંકતાં ભુલો પડયો અને ઢીકો ભીખાને લઈને જાંહાં પડેલો હતો તાંહાં લઈ જવાને બદલે માફાને નદીમાં લઈ ચાલયો.

બલદીઆઓ અછરા તોડીને તોફાન કરવા લાગા તારે દોલાની સુધ આવી અને માતર બલદીઆઓને વલગી રેહવાથીજ દોલો કીનારે જઈ બચી ગયો.

બલદીઆઓ રસતો જાણતા હતા, માટે છુટા તેવા માફા વગર પોતાના ધણી બજા ખોગાના ઝુપડાંમાં ગયા, તથા એજ પરમાંણે પેલો માફો જે ભીખો હાંકી લઈ ગયો હતો અને જે ઉપરથી ભીખો છાકટ થઇ નીચે પડયો હતો તે તેના હાંકનાર વગર બજાને પીઠે ગયો.

પાછલી રાતનો અમલ થપસો હતો અને બજો બલદીઆઓની ઘાંટરડીથી જાગી ઉઠયો. તે ઘણો અચરત થયો કે ઢીકાને હાંકવા આપેલા બલદીઆઓ માફા વગર અને ભીખાવાલો માફો બલદીઆ વગર કેમ આવયા.

સહવારૂં પડતાં વળી બીજી ધાડ આવી. પેલા મોદીનો મનજીભાઇ પાણાચંદ શરેશતેદારની રાહ જોતા આખી રાત થાકી ગયો, તારે સહવારૂં પડતાં બજા ખોગાના પીઠાંમા તલાસ કરવા આવયો; કેમકે તેના વજીફા તરફ આવવાનો રસતો વાંચનાર જાણેછે તેમ પીઠાંની વળોણ આગળ હતો.

મનજીભાઈએ ખબર કાહાડી કે મારા વજીફા તરફ આવવા માટે એક વાંણીઓ હોધેદાર આવયો હતો? આ સવાલનો હાથી જવાબ મળયો તારે તે વાંણીયાનું શું થયું તેની તલાસ ચલાવામા આવી. ગામમાં તેના ગુમ થવાની બુમ ચાલી. તેવામા વળી ભીખો પોતાના માફા ઉપરથી છાકટો થઈ રસતા પર પડવાની, તથા તેને કીકાએ ઉંચકી લેવાની તથા કીકાએ પોતાની હાંકવાની જગા દોલાને આપવાની તથા દોલાને હાથે માફો નદીમાં ડુબી જવાની બુમ આવી. એ ઉપરથી સઘળાઓએ તરત સાર કાહાડયો કે પાણાચંદ સરેશતેદાર આ માફાની સાથે નદીમા ડુબી મુવો હશે. તરતજ મનજીભાઇ, બજો વગેરે નદીમાં તલાસ કરવા આવયા. તાંહાં દોલો મળી આવયો. તેને તુરત કેદ પકડયો અને નદીમાં માણસો ઉતારી મોટી ખોલ શરૂ કીધી.

માટે હવે જારે પાણાચંદ સઘળાઓ સાથે આખો દાહાડો ફરીને ધનજીશાહને બંગલે જતો હતો, તેવામા નદી કીનારે જે ગડબડ માલમ પડી હતી તે આ હતી.

રૂસતમ આગા, પુણેમચંદ વગેરેએ મનજીભાઇને જોતાંજ લગાર ફાર ખાધી. તેઓએ વીચારયું કે પાણાચંદને રખે મનજીભાઈ ઓળખી કાહાડે અને સઘળી મશખરી ઉંધી વલે. ધનજીશાહને મનજીભાઈ તરીકે ઠોકી બેસાડયા હતા, પણ આતો મનજીભાઈ પોતેજ સાંમા મળયા હતા. મનજી પાણાચંદની શોધમાં નીકલયો હતો અને પાણાચંદબી પાસેજ હતો.

માટે ધનજીશાહ અને બીજા સરવને જો ઉંઘાડા પાડવા નહી હોયતો પાણામંદને ઉલથાપ આપીને દુર કરવો જોઈએ અને તે ઉલથાપ આપવાનું કામ મુશકેલ નહી હતું.

આ શખસોનો રસતો બદલતાં રૂસતમ આગાને જોઈને ભોલો દોલો સીપાઈઓના હાથમા બુમ પાડવા લાગો. રૂસતમજી શેઠ! ઓ! "રૂસતમજી શેઠ! તમો મને છોડવો."

રૂસતમે તદન અખાડા કીધા અને જારે પાણામંદે ખોલાસો પુછયો તારે તેને સમજાવયું કે "એતો એક જણને નદીમાં ડુબાડવા લઈ જાયછે તે બુમ મારેછે."

"અવે શાહેબ જવા વીચાવ કવો. એ શું બોલોછો! ડુબાડવા લઈ જાયછે? ઈંગરેજી રાજમાં તે કેમ બને!"

"અરે શેઠ તમો નહી સમજો. હીઆના લોકોનો એતો રેવાજ છે. જે કોઈ તકસોરવાર લાગે તેને ડુબાડવાનો હીઆં રવઈઓ છે, જો તે નીરદોશ હોયતો બચી જાય અને ગુનેહગાર હોયતો ડુબી જાય."

આ પરમાણે અસટમ પસટમ સમજાવીને પાણામંદને ધનજીશાહને બંગલે લઈ જવામાં આવયો તથા તે મનજીભાઈનોજ ઘર છે એવા ખેઆલમા આ શેકાર હજી સપડાયલો રહયો. મનજીભાઈ પાણાચંદ ડુબી મુવાની હજી તલાસ કરતો રહયો અને દોલો બીચારો પાણામંદને ડુબાડવાના વાંક ઉપરથી પરહેજ રહયો.

બંદુક ફોડવાની કશરત.

બંદુક ફોડવાની કશરતં ઓરત જાતને ખામખા જરૂરની નહી હોય તોપણ મરદને તો તે ઘણી ઉપયોગી અને જરૂરની છે. આ અંકોમાં આપણે એક પછે એક ઉપયોગી કશરતોની તપાસ કરતાં આવયા છઈએ, તે સઘલી ઓરત જાતને છાજતી અને ઓરતના બાંધા પરમાણેની છે. પણ કબુલ કરવું જોઈએ કે બંદુક ફોડવાની કશરત નો છેક સુધરેલાં દેશની સ્ત્રીઓને વટીક માહાવેરો નથી. આ અંતરનો સઉથી સરસ સબબ કદાચ એટલામાજ કહી શકાશે કે ઓરત જાતે આવી કશરતોમા ભાગ લેવાનો હજી વખત આવવાનો છે અને દુર છે. જે સ્ત્રીઓ ઘોડે બેસી શકે, શેકારમાં સામેલ થાય, મછવા હંકાડે, અને એવીજ બીજી તનદરોસતી અને બાંધો સુધારનારી રગડ કરી શકે તેઓથી બંદુક કાં નહી ફુટે અથવા તે તેઓને છાજતી નહી કાં ગણાય તેની સમજ પડતી નથી. દુનીઆંના દરમેઆનમાં ઓરતોએ લડાઈઓ મારેલીછે, લશકરો મલાવેલાં છે, બંદુકો વાપરેલીછે. મારે હાલ તરતતો એ કશરતમા ઓરત જાતે સાંમેલ થવાની "ફાશીન" અથવા રવઈઓ નથી, એટલુંજ કહી આપણ એ બીના પસાર કરીશું.

ઘણી ખરી બદનની કશરતોના બે ગુણછે. એક જાન બચાવાનો અને બીજો બદનને ખીલવવાનો. બંદુકની કશરત એ બેહુ મતલબોને સાચવેછે. આજના વખતના સુધારામા દુશમનથી જીવ બચાવાને અંગના બળ કરતાં હથીઆરની મદદ વધારે લેવામા આવેછે. કુસતી અથવા "ફાઈટ" થી હુમનબરદ ઉપર ફાવવા ઉપરાંત તેને પોતાથી દુર રાખવા, આંગ ઉપર ધસી આવતો અટકાવાની કશરતો જેવીકે પટો, લાકડી વગેરે છે. પણ વળી લાકડી ઈઆ પટા ઉપર પણ બંદુક સુધારો છે. તે હરીફને દુરજ નહી પણ ઘણો દુર રાખેછે. આજના વખતમા લાકડી, પટા વગેરેની કશરતો બંદુક ફોડવાની કશરત આગળ ગેયા રદ થતી જાયછે અને જમાનાના સુધારા પરમાણે જો આપણે સુધરવું હોયતો લાકડી, પટા વગેરે સાથે બંદુક ફોડવાની કશરતને ભુલવી નહી જોઈએ. બંદુક ફોડવાની કશરતને જારે શેકારના કામમા લીધી હોયછે તારે તે પોતેજ એક બીજી કશરત થઈ પડેછે. શેકારમા ઘણી ગમત થાયછે, ઘણું ગ્નાન મળેછે. જાનવરો, ખેતરો, પેદાસોની ઘણી તપાસ થઈ શકેછે અને ઘણી તરાંહથી મનરંજન થઈ શકેછે. જીવ બચાવા મારે બંદુકનો ઉપયોગતો કદાચજ પડેછે. કોઈવાર આખી જીંદગી સુધી તેવો ઉપયોગ પડતો નથી. પણ બંદુકનો ઉપયોગ કશરત દરરોજ થઈ શકેછે.

બંદુક ફોડવાની કશરત બદનને જે ફાયદા કરેછે તે ટુકમા આ છે. તેથી સીધું અને છાતી કાઢીને ચાલવું પડેછે. નજર ફેરવીને જોવાની, દુર જોવાની, નેમ તીકવાની, ઈતીઆદી આદત સુધરેછે તથા આંખને જરૂરીઆત મજબુતી મળેછે. બાજુ અને ખભાં પર બંદુક ટેકાવાથી એ ભાગોને કશરત થાયછે તથા મજબુતી મળેછે. બંદુકના આચકા સાથ પડી નહી જવાય મારે પગને ટેકવીને મજબુતી આપવી પડેછે. ખોલલી હવામા ઘરની બાહેર નીકલવાની બંદુક ફોડનારને કેવલ જરૂરજ પડેછે. લીલોતરી ભરેલાં મેદાનો અને ખેતરોમાં ચાલવું ઈઆ દોડવું થાય છે, તેકડી અને ડુંગરો કુદાવવા પડેછે. જે અસુખાકારી ભરેલી દેહેને "નરવસ" કેહછે, જેથી બીહીક લાગેછે તથા માણસ પોચું રેહછે, જેથી તે જરા જરામાં ચોંકેછે તથા ભડકેછે, જેથી તે ઉંચાણપરથી જોતાં ધ્રુજેછે અથવા તમર આવેછે, તે અસુખાકારીને કેટલેક દરજે ભાંનવાની એક કશરત આ બંદુક ફોડવાને લગતી છે.

આપણા લોકોમાં કશરતનો થોડોઘણો શોખ વધયોછે; થોડાકો "ક્રીકેટ" રમેછે, થોડાકો સવારી કરેછે, થોડાકો તાલીમખાનાની રમતો ખેલેછે, પણ બંદુક ફોડવાની કશરતમાં આપણા લોકો અતીઘણા પછાત છે. કેટલા બધા જવાંનોને બંદુક ફોડતાંતો રહી પણ ધરતાં આવડતી નથી. કેટલા બધા જવાંનોને બંદુકની બનાવટ તથા કળાની ખબર નથી. આ અનજાનપણું ટાલવાને એક રસતો ઉઘાડો છે અને તે એ છે કે આપણા લોકોની કવાએદ તથા તાલીમને મારે "વાલંટીઅર" પલટણો કરવી જોઇએ. ખામખા લડાઈઓમા જવા, જીવ આપવા તથા લેવાની કોઈ ચોકસ જરૂરના સબબસર આ સુચના અમે કરતા નથી. અમે જે જોવાને ઈછીએ છઈએ તે વાલંટીઅર પલટણને બાંહાને બંદુક ફોડવાની કશરત આપણામા દાખલ થયલી જોવાને વધારે ઈછીએ છઈએ અને તે કશરતનો માહાવેરો વધવા પછે અગતને વખતે, દેશના બચાવને વખતે, પોતાના અને પોતાના વાહાલાઓના જાનની ધાસતીને વખતે, પોતાની મીલકતો, હકો અને લાજોની લુટને વખતે હીમતથી મેદાન પડવાને એ કશરતના ખેલાડીને પોતાની મેળે જીવ આલવા વના રેહશે નહી.

તાહાડીઓ તાવ.

તાવ અથવા તાપ પોતે જેટલો એક ખાશ રોગ નથી, તેટલો તે બીજા મરજોની સાથે અસર તરીકે પેદા થાયછે. આ ચોપાંનીયાંના ગયા વરસના અંકોમાં "ઈનફ્લેમેશન" અથવા લોહી ધાઈ આવવાથી થતા સોજાના દરદની સમજ આપીછે, તેમા આપણે જોયુછે કે એ દરદ બદનના અનેક ભાગો અને અવીઅપોને થાયછે અ

ને તે ઘણાખરા ભાગોના દરદની સાથે તાવ આવેછે. ફેફસાં ઇઆ કલેજાં, નેસ ઇઆ સાંધા, ગલું ઇઆ નાક, ભેજું ઇઆ નીચલા ભાગો, સરવે "ઈનફલેમેશન" ના દરદને લાએક છે અને તે સરવેની સાથે તાવ આવેછે. પણ એવા મરજોની સાથનો તાવ જુદો છે અને તે મરજો વગર પોતાની મેલે આવતો તાવ જુદોછે. પેહેલી જાતનો તાવ ફક્ત જુદા જુદા મરજોની નીશાણી અને અસર છે, તથા તે મરજ મરજના દુર થવા સાથ એ અસર અને નીશાણબી દુર થાયછે. પણ બીજા પાછલા તાવ પોતેજ એક મરજ છે અને તેને પોતાને દુર કરવા માટે ખાશ ઉપાય કરવા પડેછે. એ ખુદ તાવનો મરજ ઘણી જાતનો છે. તેમાના એક "ટાઈફાઈડ તાવ" ની સમજ અમારા ગયા અંકમા આપીછે. બીજા એક તાહાડીયા તાવની ટુક તપાસ હેઠલ લેવા માગીએ છઈએ.

ખુદરતના દરએક કામ, પછે આપણને સારાં લાગતાં હોય કે માઠાં હોય, શુખકારક હોય કે દુખકારક હોય, પણ તેમાં અજાએબ જેવી કરાંમત એકસરખી રીતે નજરે પડેછે. ગયા અંકમા બેઆન કરેલા ટાઈફાઈડ તાવ સંબંધી આપણે જોયું કે એ બુરા મરજની ખુદરતે ચોકસ હદ બાંધેલીછે, તે હદ શુધીજ ખરાબી કરેછે અને જો માણસે તે મુદત પસાર કીધી તો પછે તે ખચીત બચેછે. એ ઘણું અજાએબ જેવું અને ભેદ ભરેલું છે. તાહાડીઆ તાવનુ વરણન પણ એમજ પરમાણે અજાએબી ભરેલા ભેદ ધરાવેછે. નામ તારે તાવનું છે, તેમાં દીલનું તપી આવવું, ગરમ થઈ આવવું છે, અને તોપણ એ મરજમાં એકેકથી તદન ઉલટા બનાવો જોડેલાછે. તાહાડ વાગેછે અને ગરમીબી લાગેછે, ઠંડક લાગેછે અને ઉકલાટબી લાગેછે, ભીણાસબી થાયછે અને સુકાવુંબી થાયછે. જારે હવામાં ઠંડી કાંઇજ નહી હોય, જારે શખત ગરમીનો ટપોરો પડતો હોય, જારે કોઇને તાહાડ નહી વાગે તારે આ દરદી ગોયા આઈસલાંડની અથવા દરૂની હવામાં ગયો હોય તે કરતાંબી વધારે તેને તાહાડ લાગેછે. તે કાંહાંથી લાગતી હશે? દરદીના બદનમાં એવો શું ફેરફાર થતો હશે? આ તાવમા દીલની જેમ ઠંડી તેમ ગરમી કાંહાંથી પેદા થતી હશે? એ સવાલો આપણાં મનમાં ઉભા થાયછે, પણ તેમનો મનમાનતો જવાબ આપવાને આપણ અશકત છઈએ. તે જવાબ આપનારો સાહેબતો ઉપર બેઠોછે, અને આપણે આ દરદની બાહેરનીજ તપાસ કરવાની તાકાત ધરાવીએ છઈએ.

તાહાડીઆ તાવમાં દરદીને પેહેલાં અતીશય ઠંડી લાગેછે. એ ઠંડી તેના બરડામાંથી શરૂ થાયછે અને પછે આખાં બદનને પોહચેછે. એ ઠંડી કોઈવાર એટલી જોરાવર હોયછે કે દરદીનું આખું અંગ કાંપેછે તથા થથરેછે, તે ઉપરાંત તેના દાંતો વટીક કકડેછે તથા ગમે એટલાં ગોદરાં હોરાડતાં જારે તે તાહાડ નરમ પડતી નથી તારે તે દરદી પોતાના બદન ઉપર બીજાં માણસોને સુવાડી તેમનો ભાર ખમવા ચાહેછે. આ અરસામા દરદીનું અંગ ઠંડું તથા તેના હાથ પગ ટીલા થઈ જાયછે. તેની ચામડી મીમરાયવી અથવા ખલરાયલી લાગેછે, તેનો દમ ભારી થાયછે, તેને ઉલટી થાયછે, પીસાબ વારેવાર પાંણી જેવી થાયછે, સાંધા કલેછે, ઈતીઆદી. આ પરમાણે થોડીક મીનીટથી થોડાક કલાક સુધી તાહાડનું લખલખું લાગાબાદ દરદીનો હાલત ઉલટાઈ જાયછે અને ઠંડીને બદલે ગરમી થવા લાગેછે. જે ચેહેરો ફીકો હતો તે લાલ થાયછે, જે બદન ઠંડું હતું તે ગરમ આતશ થાયછે, મોહોડું અને જીભ સુકાયછે, પાંણીની શોખાર બહુ લાગેછે, માંથું દુખેછે તથા ભારી લાગેછે, પીશાબ થોડી થાયછે અને લાલ થાયછે, ઈતીઆદી. આ પરમાણે ૩ થી ૧૦ કલાક સુધી બોખાર રેહેવા પછે દરદીના શરીરપર વલી એક તરીકે ફેરફાર થાયછે અને તે પરશેવ છે. તાવ નીકલી જવા માંડેછે, એટલે પેહેલાં કપાલ જરા ભીણું લાગેછે અને પછે આખાં બદનમાં પાણી છુટેછે. ચામડી દરદની આગળ હતી તેવી થાયછે, અને સઘલું આગળની મીશાળે થાયછે મગર તેમ થતાં દરદીને નહવાડી દાહાડયો હોય તેમ તે પરશેવથી ભીણાયછે.

એ રીતે તાહાડીયા તાવમાં બદનપર તરણ બનાવ બનેછે જેને એ દરદના તરણ દરજા કેહેછે. પણ વળી એક બીજી અજાએબ જેવી વાત એ છે કે એ તાવ બરાબર તેના વખતે આવેછે અને વખતે જાયછે. એ તાવ કોઇને દરરોજ ચોકસ વખતે આવેછે, કોઇને એક દાહાડાને આંતરે ઇઆને દર તરીજે દાહાડે આવેછે, કોઇને બે દાહાડાને આંતરે ઇઆને દર ચોથે દાહાડે આવેછે અને કોઇને નજદીક અઠવાડયાં અથવા પખવાડયાંને અંતરે આવેછે. તે ઘણું કરીને એકજ વખતે શરૂ થાયછે અને એકજ વખતે પાછો ઉતરેછે. એટલુંજ નથી પણ વળી એ જુદા જુદા આંતરાના તાવનો જુદો જુદો નેમેલો સમો પણ માલમ પડેછે. જેમ કે એકજ દાહાડાના આંતરાનો તાવ ઘણું કરીને ૧૦ થી ૧૨ કલાક સુધી તથા બે દાહાડાના આંતરાનો તાવ ૪ થી ૬ કલાક સુધી હોમલો કરેછે. ૧૨ કલાકના આંતરાનો તાવ ઘણુંકરીને સહવારના ચહડેછે, બે દાહાડાના આંતરાનો તાવ ઘણુંકરીને બપોરના ચહડેછે તથા તરણ દાહાડાનો તાવ પાછલા પોહોરમા ચહડેછે. કોઈવાર બે દાહાડાના આંતરાનો તાવ આવતાં આવતાં રોજનો અથવા તરણ દાહાડાનો તાવ બે દાહાડાનો થઈ જાયછે અને તે તાવનું દરદ વધવાની નીશાની છે. દરરોજ થોડા વખતને અંતરે આવતો તાવ બીજા આંતરીઆ તાવ કરતાં જોરાવર હોયછે, પણ તેમ તે દવા કીધાથી જલદી દુર થાયછે, પણ જેમ આંતરો વધારે તેમ દરદ હટીલું હોય અને તરણ દાહાડાના આંતરાનો તાવ દવાને મચક આપતાં વાર લગાડેછે. રોજના તાવમા દરદ વખત વધારે લેયછે અને તરણના કરતાં બે દાહાડાના અંતરામા બોખાર વધારે પકડેછે. તરીજા અને ચોથા દીવસના તાવમા તાહાડના લખલખાં વધારે હોયછે પણ રોજના તાવમા તાહાડના કરતાં તાપ વધારે ચઢેછે. આ લગાર જુદા જુદાં ખવાશ એ જુદા જુદા આંતરીઆ તાવ બતાવેછે, પણ તેમાંનો એકબી હલાકીમા ઓછો અથવા એક કરતાં બીજો સારો હોય એવું નથી.

આ અજાએબ જેવા તાવનું એટલું વરણન કીધા પછે હવે તેને જનમ આપનાર કારણ વીશે થોડો ખોલાસો કરવો જોઈએ. એ કારણ એકજ વાકીઅમા સમાવીએતો તે આ છે કે તાહાડીઓ તાવ અથવા આંતરાઓ તાવ—

જે એ બેહુ એકજ છે—તે હવા માહેલાંના જેહેરનું પરીનામ છે. ટાઇફાઇડ તાવ પણ જેહેરી હવાથી નીપજતો આપણે જોયોછે. તાહાડીયા તાવનું જેહેર "મલેરીઆ" નામથી ઓળખાયછે. વનસપતી અથવા જીવજંત પદારથના કોહોવાટથી ભરેલી જમીનમા ભીણાસ પડયા પછે તે ઉપર જારે સુરજનો તાપ લાગેછે તારે "મલેરીઆ" નું જેહેર તે જમીનમાથી ઉતપંત થાયછે. એ જેહેર આપણને દેખાતું નથી પણ તેના ગુણો ઉપરથી તેની પીછાંણ થાયછે. વધારે ખોલાસાથી બોલીએતો એ જેહેર ભીણી હવામાથી નીકલતા કોહોવાટના બાફનો બોખાર છે. ગરમ દેશોમાં જાંહાં સુરજનો તાપ જોસથી પડેછે તાંહાં જમીનનો ભીણાસ હવામાં ઘણો ભેલાયછે અને તે બાફ નીકળતી વેળા જમીનમાંનો કોહોવાટ લઈને નીકળેછે તેથી ગરમ દેશોમા "મલેરીઆ" ઘણો હોયછે અને ઠંડા દેશોમા એ તાવની હસતી જાણે જણાતી નથી. મુંબઈમા એ તાવે હંમેશનો ધામો નાખેલોછે. બલકે કેટલાક ભાગોનેતો "તાવનો માળો" કરી કેહેવાઈ શકાયછે. અગતકરીને ચોમાસાંની આખરીથી તે નવેમબર મહીના સુધી એ તાવ આપણી તરફ વધારે ફેલાયછે તેનો સબબ એજ છે કે મુંબઈમા અને આસપાસ "મલેરીઆ" પેદા કરનારી જમીન ઘણી છે.

મુંબઈના ખુદ પેટાંમા "ફલાટસ" ની ઉજડ જમીન છે. મુંબાઈની બાહાર કોસટાથી કોકન અને વાંદરાથી થાણા સુધી છાસટીની વેરાન જગાછે. એ જગામાં ચોમાસાંમાં પાણી ભરાઈ રેહછે અને ચોમાસું વીતાં તે પાંણી સુકાવા માંડેછે તારે જમીન ઉપરના કોહોવાટથી "મલેરીઆ" લઈ નીકલેછે. જંગલોની અંદર રાતના મુસાફરી કરનારાઓને "મલેરીઆ" જલદી લાગેછે, કેમકે એ જેહેર જાહાડ પાંણને વલગી રહેલું હોયછે તે સુરજનો તડકો પડતાં વીખરાઈ જાયછે. આ જેહેર જમીનની નજદીકમા અથવા નીચાણમા વધારે તરયા કરેછે અને તેથી ભાંએરાંમાં, ખડકીમાં, ભાંએતલીઆમાં, ઝુપડાંમાં રેહેનારાઓ ઉપર તે વધારે ગલબો કરેછે. વળી એ પવન સાથ ધસડાયછે, અને તેથી જે ઉજડ વેરાનમા તે જનન પામયું હોય તાંહાંની પવનની દસાવાલી જગાઓમાં આ તાવ ઘણો ફેલાયછે. જાંહાં પાંણી હોય તાંહાં એ જેહેર પાણીમાં ચુસાઈ જાયછે અને તેથી નદી કીનારે, દરીઆવમાં, તથા તલાવો આગળ આ દરદ જાણે દેખાવ દેતું નથી. સાંજ અને સહવાર હવામાં ભીણાસ વધારે હોયછે, જે સુરજથીજ નાબુદ થાયછે માટે સહવારનાં સુરજ ઉગવા આગમચ તથા સાંજના સુરજ અસત પામવા પછે "મલેરીઆ" વાલી જગામા જેઓને ફરવું પડેછે તેઓ એ ગરજની ધાસતીમાં હોયછે. જાંહાં ખેતીવાડી હોય તાંહાં જમીનમાં જાણે કોહોવાટ થતો નથી અને તેથી "મલેરીઆ" નું જેહેર પણ થતું નથી; એટલા માટે ઘણી ઉજડ જગાઓમા ખેતીવાડી ચલાવા પછે આ દરદ નાબુદ થયલું છે. તાવના દરદીને અથવા નબલાં માંણસોને આ જેહેર સૈતાબ લાગુ પડેછે.

ઉપલી ટુક સમજ ઉપરથી "મલેરીઆ" નું જેહેર અને તેનાં પરીનામ આ તાવની સામે બચાવના ચોકસ ઉપાયો તરતજ સુજ પડેછે. જેને આગળ તાવ આવી ગયો હોય અથવા જેને નબલાઈ થયલી હોય તેણે આ જેહેર બાબે ખુબ સંભાલ રાખવી જોઇએ. ઘરોમાં સફાઈ રાખવી તથા ગલીચી દુર કરવી. જેમ બને તેમ ઘરની આસપાસ ઉજડ જગામાં ખેતીવાડી કરવી અથવા શેહેરની આસપાસ ખેતીવાડી કરાવાની સરકારે કોશેશ કરવી. ખાલી જગામા સારી રીતે વસતી કરવી. નીચી જગામાં પાંણી નહી ભરાઇ રેહ એવી રીતે પુરણી કરવી. તેવી જગાની દસા ઉપરથી પવન આવો નહી તથા તે તરફની બારી ઢાંકેલી રાખવી. તેવી ભીણી જગામાં રાતના અથવા અંધારાંમાં ફરવું નહી, પણ સુરજ હોય તેટલાંજ ફરી લેવું. દીલમાં ગરમ કપડાં રાખવાં. ભીણું દીલ અથવા ભીણાં કપડાં રાખવાં નહી. એ સઘલા આ જેહેરને અટકાવાની જતનના ઉપાયો છે, પણ એ જેહેર લાગુ પડવા પછે તે દવા દારૂથી ઘણું દુર થાયછે. મગર દવા દારૂનું કાંમ ડાક્ટરનું છે, માટે હવે હીઆં આ તપાસમાં આપણ અટકીએ છઇએ.

—

લોહી અને તેનુ ફરવું.

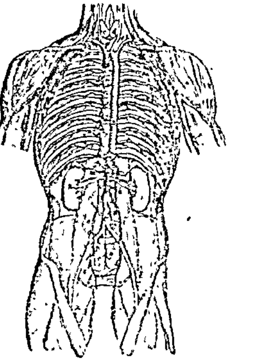

માણસની છાતીની પેટી અથવા પીંજરાંમા સમાવેલાં બે પંતરોની ટુક સમજ આપણે મેળવી ચુકયાં છઇએ. તે પંતરો ફેફસાં અને દીલ છે. ખોરાકમાંથી આંતરડાં લોહીને બનાવી દીલ તરફ મોકલેછે, દીલ લોહીને સાફ કરવા ફેફસાંમાં મોકલેછે, ફેફસાં બાહેરની હવાથી લોહીને સાફ કરી પાછું દીલમાં મોકલેછે, દીલ તે લોહીને સઘલું શરીરમાં પુરૂં પાડેછે. જાંહાંથી ગંદુ લોહી પાછું દીલમા દાખલ થાયછે અને તે પાછું ફેફસાંમાં સાફ થવા જાયછે. આ અજાએબ જેવી અને કરામત ભરેલી કીરીઆનો વધુ ખેઆલ લોહીના ફરવાની થોડીક તપાસ કરવાથી આવેછે અને છાતીના પંતરોનો ભાગ પુરો કરતાં લોહી તથા તેના ફેલાવા વીષે સાધારણ જ્ઞાન મેળવી આપણ બદનના બીજા ભાગોની તપાસ ઉપર જઇશું.

વાંચનારી બાનુઓ હવે જાણી ચુકયાંછે કે લોહી ખોરાકમાંથી બનેછે. ખોરાક પેટમાં જવા પછે તે કેમ પચે છે અને લોહી બનવા જોગ કેવી હાલતમાં આવેછે, પછે તે માંથી લોહી ચુસી લેવાઇને દીલ તરફ જાયછે તે સઘળું આ પણુ જાણી રહયાં છઈએ. પણ લોહીમાં શું બનાવટ આવેલીછે તે સઉથી વધારે જાણવા જોગ છે. લોહી એક પરવાહી પદારથ છે, પણ પાંણી કરતાં લોહી ઘાટ્ટુંછે, ભારી છે અને તેમાં ચીકાસનો ભાગ આવેછે. સવાદમાં તે જરા ખારૂંછે અને બદનનો જે વાસ છે, તેનેજ મળતો વાસ લોહીમા પણ છે. સાદી નજરે તે રેલાતાં લાલ પાંણી જેવું લાગેછે, પણ શુખશમ દરશક યંતરે દેખાડી આપયુંછે કે લોહીમાં બે ચીજ છે. એક લાલ પરવાહી પદારથ, અને બીજું બારીક દાંણા અથવા કરચો.

ઉપલા પાણી જેવા પદારથને "વઈદક ગ્નાન" મા "લોહીનો રસ" કેહેછે તથા બારીક રજકણોને "લોહીના દાણા" નુ નામ આપયુછે. એ દાંણાં રસમા તરતા ફરેછે. "લોહીના રસ" મા પાણી માલમ પડયુંછે અને તે ૧૦૦૦ ભાગમા ૭૯૦ ભાગ જેટલું આવેછે. તે ૧૦૦૦ ના બાકીના ૨૧૦ ભાગમાં ૧૩૦ "લોહીના દાણાં" છે અને તારખાદ લોહીથી બદનને પુરાટી આપનારાં તતવો જેવાં કે "આલબયુમન" અથવા ઈડાંની સફેદી જેવો ભાગ, "ફાઈબરીન" ચુનો, માગનીશીયા, સોડા, લોહડું, તથા ચીકાસ વાલા પદારથો આવેલાછે. ૭૯૦ ભાગ પાંણી, અને ૧૩૦ ભાગ દાણા બાદ કરતાંબી લોહીનો બાકીનો મુખીઅ ભાગ "આલબયુમન" છે. તેના ૬૭ ભાગ છે, અને ચુનાના ૧૧ ભાગ છે. પણ વળી લોહીના દાણાબી બે જાતના છે, થોડાક લાલ અને થોડાક સફેદ છે.

સફેદ કરતાં લાલ દાણા વધારે હોયછે અને લોહીના રતાસ પણ એ લાલ દાણાનાપરમાણ મુજબ હોયછે. દરદી લોહીમા લાલ દાણા કમતી થઈ જાયછે અને પાણીવાલો તથા સફેદ દાણાનોભાગ વધારે રહી જાયછે તારે ફીકો રંગ મારેછે અને તે રંગ ચેહેરા તથા બદન ઉપરથી પણ માલમ પડી આવેછે. લોહીના દાણાં આંખે દેખાતા નથી તોપણ તે એકેક દાણાનું કદ માપવામાં આવયુંછે. એ એકક દાણો એક ઈંચનાં ૩ થી ૩॥ હજારમાં ભાગ જેવડો છે. લોહીના આ દાણા નેસમાથી બાહેર પડતાંજ સાથે વલગી જવાની ખાશીએત ધરાવેછે અને તેનો એકેકની ઉપર હગલો વળેછે. લોહીમાના ફાઈબરીનના બંધાઈ જવાથી તથા આ દાણા વલગી જવાથી તે જડ થાયછે અને છુરીથી કપાય એવા થાયછે. લોહીને લાકડીએ કાલવયા કરવાથી તે ઉપર ચીકાસ બંધાયછે, તે તે માહેલું "ફાઈબરીન" છે.

આ લોહી દીલમાંથી આવજાવ કરેછે તે નલીઓની મારફતે કરેછે. એ નલીઓને આપણુ નેસ કહીએ છઈએ. એ નેસો ધોરી નેસ અને બલુ નેસ એવી બે જાતની છે. આપણુ જાણીએ છઈએ કે લાલ લોહી શરીરમાં ફરતાં બદનના જુદા જુદા ભાગોમાં મેળું થાયછે અને તે કાલું લોહી સાફ થવા પાછું દીલ મધે આવેછે. એ રીતે લાલ લોહી લઈ જનારી નેસ તે ધોરી નસ છે અને મેલાં લોહીવાલી બલુ નેસ છે. એ નેસો તાણ પડની બનેલીછે અને તેમાં કમાનીઅત ખાશીએત હોવાથી લોહીને ઢકેલો આપેછે તથા તેમા લોહી દરીઆના મોજાની મીશાલે દોડેછે જેથી નેસ ઉપસેછે અને દબાયછે તથા તેથીજ કરીને આપણા હાથને નાડીમાં ધપકારો લાગેછે. હાથના પોંહચામા, ચાવણીઆમાં, ઘોચીપર, બાજુપર અને બીજા ઘણા ભાગોમાં હાથ દાબવાથી એ રીતે લોહાનો ધપકારો માલમ પડેછે. ધોરી નેસનું લોહી એ રીતે આગળ વધતુંછે, પણ બલુ નેસ લોહીને પાછું લઈ જનારી નેસ છે, તેમાનું લોહી ઉતરી નહી જાય અથવા પાછું નહી ચાલી જાય તેટલા માટે એ બલુ નલીઓમાં દરવાજા કીધાછે કે જેના બારણા આવતીગમ જ ઉઘડેછે અને જતીગમ હંમેશ બંધ રેહછે અને જેથી લોહી એકજ રસતે આવેછે.

દીલ જેને લોહીની વખાર કહી શકશું તેમાંથી નીકલતી નલીઓ પેહેલાંતો મોટી જોવામાં આવેછે અને પછે જેમ બદનના ભાગો તરફ જઈએ તેમ દરએક ભાગ ઉપર તે નાહની થાયછે તે હીઆંસુધી કે સાદી આંખે નહી દેખાય એટલી નાહની હદ શુધી તે ફેલાવો પામેછે. આ લોહી લઈ જનારી નલીઓનો દેખાવ તથા ગોઠવણ બરોબર એક જાહાડના જેવી છે—એક મોટું થડ, તેની દાહાલીઓ, દાહાલીનાં પાંખરાં અને તેની વલી નાહની શાખાઓ. એ શાખાઓ બદનના એકેએક છેડા સુધી પોંહોચેછે અને દરએક સાંચો, દરએક લોચો, દરએક સાંધો, દરએક હાડકું પોતાને માંફક આવતું પોશણ લોહીમાંથી ખેંચી લીએછે. હાડકાં લોહીમાંથી જોઈતા ચુનો અને ખાર લીએછે, માસના લોચા "ફાઈબરીન" લીએછે; એકેએક નખ સુધી આ નલીની બેમાલુમ તથા બાલ કરતાં બારીક સાખાઓમાં લોહી જાયછે, અને એકેક નખ વતીક પોતાના પોશણની પદારથ લોહીમાંથી લીએછે. પણ "આકસીજન" અને "કારબોન" ને લગતી હવાઓની મેળવણીથી તેમજ ગંધક અને "ફાસફરસ" ની મેળવણીથી જે ગલીચી બદનના જુદા જુદા ભાગો ઉપર થાયછે, તે ગલીચીને પાછું ફરતું લોહી સાથે લેતું આવેછે અને તે સઘલું ઉપર કહેલી બલુ નેસોમાથી ચહડતું કાલું લોહી છે.

શરીરમાં લોહી ફેરવનારી નલીઓની ગોઠવણ ઉપલાં તથા નીચલાં ચીતરોથી બરાબર માલમ પડશે. ઉપલાં ચીતરમાં પાંસલીઓની વચે ગલાંથી પેટ સુધી એક સીધો નલો છે, એ નલો તે ગોપા મુખીઅ નલ છે. જેમ વીહારના તલાવ આગળથી તો મુખીઅ નળ એકજછે, જેમાથી શેહેરના જુદા જુદા ભાગોને માટે નાહના નલો મેળપાછે, તેમ આ પરથમ નલ તે એક થડની મીશાલે છે. તેને મથાલે (A આગલ) એક વાંક છે, જેનો એક છેડો (B) છાતીપર છે અને બીજો છેડો (C) પેટમાં ઉતરેલોછે. તેના ઉપલા વાંક આગળથી બે ફાંટા નીકલેલા છે, જે મધે (a અને b) જમના હાથમા તથા બોચીના જમના ભાગ ઉપર જાયછે, તથા બીજો ફાંટો (d અને e) દાવા હાથમાં અને બોચીના દાવા ભાગ ઉપર જાયછે. પાંસલીની ધોરી નસ (f) લાગેલીછે. હોજરી, કલેજાં, તલલી વગેરેમા (g) નલી ઉતરેલીછે. આંતરડાંમાં બે ધોરી નસ (h અને i) જાયછે; ગુરદાની નલી બે (m અને n) છે; ગોલીને લગતી નેસ (o) એક છે, તથા જાંગ અને પગ તરફ નેસો (s અને x) જાયછે. નીચલાં બે ચીતરમાં હાથની નેસો ચીતારી છે. પેહેલાંમાં ધોરી નેસ

(a) છે, જેનો એક શાખા (b) આગલી તરફ તથા બીજી શાખા (c) અંગુઠા તરફ જાયછે અને એ છેલી નાડી છે. બીજાં ચીતરમાં લોહીને પાછું લઈ જતી બહુ નેસો આપેલીછે.

૧ લું ચીતર.

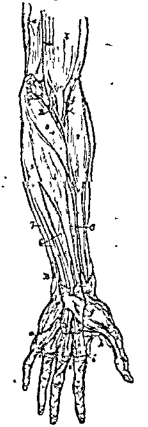

૨ જું ચીતર.

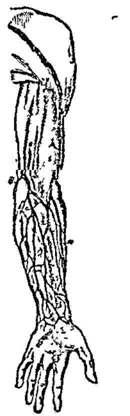

લોકો.

મીસર દેશના લોકો.

ટરક લોકોની તપાસ પુરી કીધા પછે તેમને લગતા અને તેમના પડોશી ઈજીપશીઅન લોકો આપણું ધ્યાન ખેંચેછે. ઈજીપશીઅન લોકો કરીને જારે અમે બોલીએ છઈએ તારે ફારોઆ અને ટાલમીઓની તે જમીનમા જે પુરાતન લોકો થઈ ગયાછે અને જેઓનો સુધારો, વીદીઆ હોનર તથા ચરતી કળા આપણા હાલના સરવે સુધારાની હજારો વરશ આગમચ થઈ ગયોછે, તે લોકોને સમજવા નહી, પણ હાલના ઈજીપશીઅનોની હાલત તથા રીતભાંત ટુકમા તપાસવા માગીએ છઈએ. હાલના ઈજીપશીઅનો તે ઉપલાજ ટરક અને આરબ લોકો છે, પણ તોબી તેઓની જારે એક પરજા બનીછે, તથા જારે તેઓ ટરક અને આરબ લોકોથી સવતંતર છે અને વળી પેહેલાઓથી તેઓમા કેટલોક તફાવત પડેલોછે, તારે એ લોકોની થોડીક તપાસ જુદી લેવી ઘટારત છે.

ઈજીપશીઅન સરકાર અને લોકોની તપાસ કરતાં આપણુ આફરીકાખંડની શરહદમા દાખલ થઈએ છઈએ કે જેના ઉતર પુરવ કોસટા ઉપર આરબસતાંન અને ટરકી દેશોની પડોશમા એ પુરાતન મુલક આવેલોછે. મીસર દેશની નીલ નદી જેવી દુનીઆમા સઉથી મોટી નદીથી થતી આબાદાંનીનો ખુદરતી તલેસમ સાથ ઇઆ એ દેશના પીરાંમીડો અને મીનારાઓના જમાનાના દોર સામે ટકી રહેલાં બાંધકાંમોના હોનરના તલેસમ સાથે મીસર દેશની મમીઓ સાથ ઇઆ તેના પુરાતન લેખો સરવે સાથ આપણને થોડુંજ કામ છે. જેમ આપણે આરબો વીશે, ઈરાંનીઓ વીશે તથા કેટલેક દરજે ટરક લોકો વીશે જોયું કે તેઓ એકવાર મોટા થઈ ગયાછે, તેમજ ઈજીપશીઅન લોકોનું નામ આગળી સદીઓમા આશકારા થયલુંછે, પણ તે લોકો હવે રહયા નથી. તેઓનો મુલક પારકે હાથ પડયોછે અને ટરક તથા આરબ આજના ઈજીપશીઅન લોકો છે.

આરબ લોકોના દોરમા મીસર દેશ એ લોકોએ જીહીતી લીધું હતું, જેઓએ ઇસવી સને ૯૭૩ મા હાલના કેરો શેહેરને અસલ કેરોની પાસે વસાવયું હતું. ૧૫૭૦ મા મીશર દેશ ઉપર ટરક લોકો ચઢી આવયા, જેઓના હાથમા ૧૭૯૮ સુધી એ શેહેર રહયું, પણ તાર બાદ તાંહાં ફરેંચોનો દોર ચાલયો. ફરેંચ અને ઇંગરેજ વચે હીઆં નીલની પરખેઆત લડાઈ થઈ, જેમા ઈંગરેજોએ જીહીત મેળવવા પછે નામીચા મહમદ અલીને મીસરના તખત ઉપર બેસાડયો. તે વખતથી મીસર દેશ ટરકના હાથમા ઠેકું ગરજ ચાલતું આવયુંછે. તેનો પાસા સુલતાન તરફની સતા ધરાવેછે, તથા સુલતાનને માન આપેછે, તો પણ તે સવતંતર છે, અને પોતાની મરજી મુજબ રાજ ચલાવેછે. એ રાજનું મેહેસુલ મોટું છે, તો પણ રાજ કરજદાર છે અને યુરોપીઅન કવાએદ તથા યુરોપીઅન કળાકઉશલ ઘણી દાખલ થવા છતાં આબાદાંની અને સુખાકારીમા હાલના ઈજીપશીઅનો ઘણા પછાત છે. પાસાની તરફથી ઘણાક જવાંનો ફરાનસમા કેળવણી લેવા જાયછે અને તેઓને સરકારી હોધા આપવામા આવેછે તો પણ રાજ તરફથી જુલમ જાસતી તાંહાં બારી ચાલેછે.

અસલી ઈજીપશીઅન લોકો કોઈ રહયા નથી, પણ કેરો અને તેની આસપાસ "કાપટ" નામના લોકો વસેછે કે જેઓ પોતાને અસલ ઈજીપશીઅન સમજેછે. નામીચો મુસાફર ડાકટર બોકરીંગ માણસની કોમો વીશેના પુસતકમા લખવા મુજબ કેરો અને અલેકઝાંડરીયાના કાપટ લોકોના ચેહેરાનો ઘાટ યુરોપીઅનને મળતો આવેછે તથા તેઓની ચામડીનો રંગ સફેદ છે. તેઓ ઈજીપતના બીજા

સરવે રેહેવાસીઓથી જુદી વરણના છે, અને ઈસલામી દોરની સાંમે ટકીને ઈજીપટની અસલી ભાશા તથા ધરમ ઘણે દરજે તેઓએ જાલવી રાખ્યું છે, તો પણ ડાકટર બીકરીંગ એવું માનેછે કે એ લોકો શુધ ઈજીપશીઅન નથી, પણ યુરોપીઅન લોહી થોડું ઘણું તેઓમા ભેલાયુંછે. ઈજીપટના માહેલા ભાગોમા કાપટ લોકોના ગામડાંઓ તથા મઠો છે, તાંહાંના લોકોની આમડી વધારે કાલાસ મારેછે. કાપટ લોકોના ધરમમા થોડાક ખરીસટી ધરમ પણ આમેજ થયલોછે. પીરાંમીડની પડોશમા રેહેનારાં લોકોનો એક ટોલો પોતાને લાઈબીઅન ઓળાદનો સમજેછે. લાઈબીઅન ભાશા એક વાર મીસર દેશમા ફેલાયલી હતી, એવું કેટલાક વીદવાનોનું મત છે. એ ભાશા સંસકરીતને ઘણે દરજે મળતી આવેછે અને એવો પણ શક જાયછે કે દખણુ હીંદુસતાનનો એક મરાઠો આ લોકોની જુબાન કેટલેક દરજે સમજી શકશે.

ઉપલા લોકો ઉપરાંત બાકીના સઘલા આરબ અને ટરક છે, તથા વેપારને અરથે થોડાક યાહુદી અને આરમીનીઅનો વસેછે. આરબ અને ટરક લોકોથી વાંચનારી બાનુઓ વાકેફ છે એટલે તેમના વીશે વધારે બોલવાનું રહયું નથી. મીસર દેશની વસતી પરા) લાખ માંણશની છે, જેનો મોટો ભાગ મહમદી ધરમ પાલેછે તથા અરબી ભાશા બોલેછે. તેઓ ઘણાખરા "ફેલા" ના નામથી ઓલખાયછે, જેઓ ખેડુત છે, નીલની આસપાસના ગામમા વસેછે, ઘણા કંગાલ હાલતમાં છે અને દરએક મુસાફર પાસેથી "બખશેશ" ને નામે ભીખ માગતા ફરેછે. તેઓનો બીજો મોટો ભાગ રખડતા લોકોનો છે. આરબો ગોયા જાતેજ જંગલમા રેહેનારા અને ભટકતા છે, અને તેજ ખવાશ હાલના આ ઈજીપશીઅનમાંબી જોઈએ છઈએ. તેઓ વંજારની મારફતે મુસાફરી કરેછે, તે સઘલી વનજાર ઉંટોની હોયછે. અરેબીઆથી સુએજ થઈને ઈજીપટમાં રેતીના દરામના જંગલો આવેછે અને તે જંગલોમા રેતી જોસથી ઉડેછે. એટલા માટે આ વનજારાઓ આંખ સીવાએ આખા મોહડાંને કપડાં લપેટેછે કે રેતી નાક અને મોહડાંમાં ભરાઈને હેરાન કરે નહી. એવી રીતના એક ઈજીપશીઅન આરબનું ચીતર આ બાબતને મથાલે મેળયુંછે.

મીસર દેશના લોકો રૂનો સારો પાક અને વેપાર ચલાવેછે અને ખાંડ તથા ચોખા તેમના વેપારની મુખીઅ જીણસ છે. હાલના ઈજીપશીઅન લોકો આલસુ છે અને ધંધા રોજગાર ઉપર થોડુંજ ધેઆન આપેછે. તેઓમાં ભીખારી ઘણા છે. તેઓના શેહેરો નાહના અને ગલીચછે, તથા મોહલા સાંકડાછે અને વળી ઘરોના છાપરાં એટલાં બાહાર કાહાડેલાંછે કે મોહલાઓમા ચાલતી વેળા ઘણીવાર આસમાન દેખાતું નથી. તેઓના બજારો મોટાં અને કુશાદેછે, પણ સાંકડા મોહળાઓને લીધે તેમાં અંધારૂં રેહેછે. તે બજારોમા કીમતી માલ વેચાવા આવેછે. સાંજનાં બજારોમા મોટી ભીડ થાયછે, ભેખાશો અને પાઘડીઓનો દેખાવ વીચીતર હોયછે તથા ફેરીઆઓના પેકાર કાનને બેહરા કરનારા હોયછે. શરબત વેચનાર બુમ મારેછે કે "ઓ જીવ, મીઠું પાંણી પી અને ખુશાલ થા." પાંણી ભરનારાઓ ઝડપથી જતાં બુમ મારેછે કે "ખસતા જાઓ અને કહો કે ખોદા એક છે." ભીખારીઓનો કંટાલો ભારી છે. એક નાઉમેદ ભીખારી પોકારેછે કે "ઓ બુરી બેહેનના ભાઈ તારા બાપને શરાપ હોજો;" એક આંધલી બરાડેછે કે "પોર શીહા છે, અને શખાવત તેમાનો દીવો છે." દુકાંનો ઉપર કીમતી માલ ભરીને આરબો મોટાં પાઘડાં પેહરીને ઠંડેપેટે બેસેછે અને જાણે માલ વેચવાનો નહી હોય તેમ તમારા સવાલનો ઘણોજ ઠંડેપેટે જવાબ આપેછે. ભાવ પુછવા પછે જો તમો માલ નહી ખરીદ કરો તો તેઓ તમારીપર ખફા થશે, પણ માલ લેવાથી તેઓ તમોને પોતાની પાસે બેસાડશે. મીસરના મોહોલાઓમા કોઈ ઘોડા પર તો કોઈ ગધેડાંમાં લોકો દોડધામ કરતાં નજરે પડેછે. પાછલા જનાવરોપર સવારી કરવાની અતરે લોકોને શરમ લાગેછે, પણ આરબ લોકના દેશમા એ ચાલ સાધારણ છે, ગધેડાં નીચા કદના હોવાથી ઈજીપટ દેશની ઓરતો તે ઉપર અછી તરેહથી સવારી કરી શકેછે.

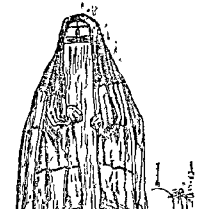

જોકે ઈજીપટના મુસલમાનો બીજાં દેશોના પોતાના હમજાતોઓ કરતાં રાહા રસમમાં જુદાછે, તો પણ ઓરત જાતને જાપતામા રાખવામા તેઓ સઉથી જુલમીછે. ઘણી બાયડી કરવાનો રેવાજ ઈજીપશીઅન મુસલમાનોમા એટલો બધો ચાલેછે કે પાસાના જનાનખાનામા ૨૦૦ થી ૩૦૦ રાણીઓ હોયછે. એ દેશની ઓરતોનો ચેહરો પારકા મરદોથી જોવાતો નથી, પણ એક એકની બાયડીનું નામ લેવાની પણ મના છે. જો બે દોસતો મળયા હોયતો એકેકની બાયડીનું નામ લઈને નહીતો નહી પણ ભરમમાંથી ખબર અંતર પુછી શકતા નથી. ઓરતો બાહાર ફરતી વેળા મોહડાં પર પડદો નાખેછે, તેમાં માતર પોતાની આંખ અને કપાલજ દેખાતું રાખેછે અને બાકીનો સઘળો ચેહરો ઢ કેછે. જો કોઈ ઓરતનો ચેહેરો કોઈ મરદના દીઠામા આવયોતો તે ઓરતનો ગુનાહ ગણાય છે અને ફકત તેટલાજ સબબને લીધે એક બીચારી બારી ઉપર ઉભેલી નારનું મોહડું બાહારથી કોઈના જોવામા આવયું તો તેને લીધે અબસ પાસાની રાંણી ફતીમાને રાતના ૧૨ કલાકને અમલે નીલ નદીમા ડુબાડી દેવામા આવી હતી. ઓરતો બદકારી કરેતો તે ગુનાહની સજા ભરતાર પોતેજ કરેછે અને તે એકે નીલ નદીની દસા ઉપર તેણીનું મોહ કરી તેણીને ઉભી રાખી તેનો જાન જાએ કરવામા આવેછે. આ સજા કરતાં કાંઈ પણ દયા બતાવીમા આવતી નથી. ભરતાર બાયડીને, બાપ બેટીને અથવા ભાઈ બેહેનને એ રીતે જાનથી બેજાન કરવામા ધરમ સમજેછે અને કતલ કીધા પછે તેના લોહીથી વેહેતું હથીઆર લઈને તે સ

ગાં વાહાલાંઓને ખબર કરવા જાયછે. આટલી બધી શખતાઈ છતાં મીસર દેશમા એવો ધારો છે કે એક તકસીરવારને ફાંસી દેવા લઈ જવામા આવતો હોય અને તેવામા જો તેનું બદન ઈઆ કપડાંનો એક છેડો વટીક કોઈ ઓરતને લાગેતો તેની ફાંશીની શીખસા રદ થાયછે. આ ધારામા ઓરત જાતને ગોયા એક મોટું માન છે અને કોણ ના કેહેશે, ઓરતને ઉપલા જાપતામા રાખવાનો રેવાજ કદાચ તેણીની તરફના મોટાં માન ઉપરથીજ ઉભો થયો હોય?

સોનાનો ધુમાડો.

રતુબાઈ, વીલરમાસી અને પડોશણ આસીબાઈ.

રતુ—(મોટી ધુમધામથી બચ્ચાના લગન કરનાર એક ધણીએ ભારે ખરચથી પોતાની ખરાબી કરવા વીશે કવી દલપતરામની જોડેલી ગરબીમાથી ગાયછે)—

"ફુલણજી તમે ફુલાવયા કેમ ફુલયારે, ફુલણજી;
આ ઉપજ ખરચનો અડથો કેમ ભુલયા, મારા ફુલણજી.
પીતાંબર પેહેરી પંગતમા ફરયારે, ફુલણજી;
આ મનમા ફુલયા કરી મુછે કર ધરયા, મારા ફુલણજી.
જમતી વખત વખાણ ભલા જે કરતારે, ફુલણજી;
આએ મઉ હાંસય કરે નીંદા આચરતાં, મારા ફુલણજી.
તે અવસરતો અધીક વખાંણી ચડાવયારે, ફુલણજી;
પણ આ અવસરતો બેવકુફ ઠરાવયા, મારા ફુલણજી."

વીલરમાસી—ઓવાએ રતન એ શું ટાહેલું લઈ બેઠીછે.

રતુ—માસી એતો ફુલણજીની ગરબી ગાઉંછ.

વીલરમાસી—કોણની?

રતુ—ફુલણજીની.

વીલરમાસી—ફુલણજી કોણ સુવો? માએ આસીબાઈ તમે ફુલણજીને ઓળખોછ?

આસીબાઈ—બલા જાણે મારી ને રોગ જાણે તમારી. ફુલણજી ધુલનજીનુતો નામ આપણે આજે સાંભળયું.

રતુ—જી એ ખોટું નામ છે. અમથું જોડી કાહાડેલુંછે.

વીલરમાસી—ઓવાએ, તારે એવાં ખોટાં ગીત શાં ગાવાના?

રતુ—પણ માસીજી ગીત ખોટું નથી. નામ જોડી કાહાડેલું છે, તોબી તે પર જે ગરબી બનાવીછે તે ખરી છે.

વીલરમાસી—તોવાએ નહી? તારેજ કેહેવે બધું સાચુંની? જાંહાં માએ નામજ સુવાઓ જુઠું આપે તાંહાં વળી ગીતતે સાચાં કાંહાંથી હોય?

આસીબાઈ—ધરેરે છાપતા! ધકેલાને પછારા! છાપવાનું નહી મળે તારે બાઈજી બેઠાં ને બુજી ઉડયાં એવાં એવાં છાપીને કારખાનાઓ કાગળના ટીપરાં ભરે. શું છાપયુ? તો (ખીચ પાડીને) "ફુલણજી તમે ફુલયા કાંય મારા ફુલણજી" તો કેહેરે ગોટી નીકલયા કે ફુલણજીનો એવો દાહાડો આવયો ને ખદાએજીએ તેના આંગને ફુલાવી મેળયું તેમા ઓજીઆ તારા બાપનું શું ગીઉં, કે છાપવા બેઠો?

રતુ—પડોશણ માએ છાપાવાળાને ફોકટ કાંએ બદનામ દરોછ? તમે આ ગરબીની મતલબ સમજીઆં નથી. ફુલણજીની ગરબી આંગના ફુલવા પર નહી પણ મગજના ફુલવા પર જોડેલી છે. ફુલણજીને લોકોએ ફુરવયા અથવા હુલકાવયા તેથી ગધેડા બની તેવણે પોતાના બચ્ચાં પરણાવવા પર ભારી ખરચ કીધો ને પછે પઈસા જતા રહયા, માગનારાઓ ઉલટયા ને બીચારાની ખુવારી થઈ તે વીશે આ ગરબી બનાવેલીછે.

વીલરમાસી—મરતી વખતના ફાંફાંજતો. બીચારા ફુલણજી ગરીબ થઈ ગયા તેથી તેની ગરબી જોડાઈ; નહી? એતો પડતી પર પચાસ, પણ એમ એક જણની ગરીબાઈપર હસવું હરામ બંરાબર છે. શું કહું માએ આસીબાઈ રૂં કારનો બંદો અંતે ખાક છે.

રતુ—પણ આ ગરબી કાંઈ ખરેખર કોઈ ગરીબીમા આવેલાની મશખરીની નથી જોડેલી, એ ગરબીમાં તો સાધારણ રેવાજ ઉપર બોધ આપેલોછે કે જે લોકો આંખવીચીને મોટા ખરચો લગન પાછળ કરેછે તેઓને પછવાડેથી પસતાવાનું થાયછ.

વીલરમાસી—તો નહી વાએ! ગામના લોકો અખઈ રહયાં બચ્ચાંના માથાં ધોઈ નાખેછ ને આંખના ટોપાં વીચાએ તેની આગમચ એટલી ભલાઈ કરી લીએછ, તે સઉ દેવાંના લોકોછે ને તે સહુની ખુવારીજ થાયછે. જા, જા, નાદાંન. લગનમાંતો હાથ કાહાડીને ખરચ કરવામા સોભા છે. ઘેલી, જેનું વવાએ તેનું ગવાએ ને જે રચે તેનું પચે.

આસીબાઈ—રતુબાઈના ધણીને જી ભરૂં તે તેવણે સાત પાંચ દીકરા દીકરીને અદરાવયાં પરણાવયાં ઘણા કેની તે વળી એવણ બોધ આપવા નીકલયાં. લાવની, મ.રા મુરખી મીઠો ગારો મુકે ને લાંબા આઈસ આપે, તે તેવણે બાર દીકરા દીકરીના લગન પાંચ પાંચ હજાર રૂપીઆ ખરચીને કીધાં ને હમે શું ખુવાર થઈ ગયાં કે?

વીલરમાસી—અરે પણ દુર કાંહાં જાવોછ? આપરી ધણાફુઈના ધનજીશાહનોજ દાખલો લેવોની. તેવણના પઈસા આજે બધા જતા રહયા તે શું લગનથી ગીઆ કે? ખોદાએ રાખે એક કરતાં તરણ તરણ દીકરા અદરાવા પરણાવા લાએક થયાછ, ને બે દીકરીતો બાવાને ઘર ભાત ભરવાના કોઠાર જેવી વધીને માથે પડીછ, તો ધનજીશાહના પઈસા એકનેબી પરણાવયા વગર જતા રહયા તેનું કેમ? તમે ખોદાના બંદાં હોવોતો માનજો પડોસણ કે બીચારી ધનાફુઈએ ધનજીશાહને ઘણોબી સમજાવયો ને પોતાના મોહમાંથી જીભ કાપીને મેળવાનું બસ બાકી રાખયું, કે જોરે ભરા ખોદાએ આપયુંતો ખરચીને જરા ભલાઈ લે. પણ આણીગમ ધનજીશાહા હતો, તે સગા બાપનો નહી થયો તાંહાં બીચારાં ફુઈનું શું ચાલે? નહી સમજીઓ, ને અંતે પછે ચોરના કાહાડતા મરે તે ચોરબી ગીઆ, રૂપાઆબી ગીઆ, ધનાફુઈબી ગીઆં, ને મોટાં મોટાં છોકરાં અદરાવા પરણાવા વગર રહી ગયાં.

આસીબાઈ—જોવો પેટ તાહડાં. ભલાં માણસે લગનમાંજ તેટલું નાણું ખરચયું હતેતો કેવું ગવાતે. અરે એમ તે કાંઈ લગનથીજ પઈસા આવેછ ને જાયછ? નસીબમાં લખેલું હોય ને પઈસા જવાના હોયતો કવંધા જતા રેહછ.

રતુ—તમારી આ તકરારથી માસીજી હું ઘણી અજ

બ થાઉં છઉં. હું કાંહાં એમ કહુંછ કે માણસ પઈસા ખોહેછે તે સઘલા લગનથીજ ખોહેછે, અથવા લગનના મોટા વરા નહી કરેતો પઈસા કદી જતા રેહેજ નહી; નહી, માસી એવું કેહેવાની મારી મતલબજ નથી.

આસીબાઈ—હં, વેક, હવે પતરીજા, તુંને પતરી જતાં શું વાર ?

વીલરમાસી—એતો માઆ શીખેલાંના ધારા, ટોપી જેમ ફેરવે તેમ ગોલની ગોલ.

રતુ—નહી, ઓ મારાં બુજરગ માસી જરા સાંભલો. તમે જેવું સમજ્જોછ તેમ હું કદી કેહતીજ નથી. પઈસા ખોહોવાના રસતા ઘણા છે. ઉડાઉ ખરચો ઘણા કારણસર થાયછ, તેમાનો એક રસતો આપણાં લોકોમા લગન થઈ પડયો છ અને એ રસતે આપણ ઘણીવાર પઈસા ફોકટ ગુમાવીએછ.

આસીબાઈ—અરે રાખો માઆ રાખો, એનો જવાબ હું આપુંછ. હોરીઆવ રતુ, તુંતો કેહેછ કે પઈસા ઘણેબી રસતે જાયછ, તારે ખામખા લગનના ખરચને ખુંણે ખંટો લેથી બોલી કાહાડીને કાંએ ધરી બેઠીછ ? બીજા આડા ખરચોને વાસતેતો તું એટલું નથી બોલતી ?

રતુ—એ કેઈ રીતનો જવાબ પડોશણ ? તકરાર લગનના મોટા ખરચોપર નીકલી. તમે કેહજે એવો ખરચ આડો નથી તે પરથી વાત ચાલી. ને હવે તમે બીજા આડા ખરચોપર કાંહાં નીકલી જાઓછ ? જારે તમે એમજ કહોછ કે બીજા આડા ખરચોમાંથી આ ખરચ ચુંટી કાહાડયો તારે એ ખરચબી આડો છે એવું તમે કબુલ કરોછ ને જો એમજ હોયતો મારે વધુ તકરાર રહી નથી.

વીલરમાસી—મરેરે—આપણા વખતમાંતો કોઈ હેવી લાહેર દુકતીઓ નહી હતી. આસીબાઈ આ કોતક દીઠાં. મુવા પઈસા ખરચે નહી તો લગન થાય કેમ ?

આસીબાઈ—તો જીભરૂં એતો સુધારાવાલી થઇ કે નહી—તેથી એતો આતશબેહેરામ જઈને દીકરીને પરણાવશે ને પછે ઘેર આવીને એક વાંણીનું શાખ ને રોટલી રોજ ખાયછ તેમ ખાશે. લાવની હેવાં લગનતો હું પાંચ રૂપીઆમાં કરી આપું.

રતુ—હીઆં વળી તમે ગળે પડવાની વાત કરોછ ને હું જે નથી બોલી તે વળી પાછું તમે મારા મોહોમાં મુકોછ. લગન પછવાડે મુદ્દલ ખરચ કરવો નહી એમબી હું કાંહાં કહુંછ ? લગન એક રૂડો અવસર છે અને એ અવસરે ખુશાલી ને રામશનીને થકી થોહો ઘટતો ખરચ કરવાનું ખોટું નથી.

આસીબાઈ—હું—હવે કેવી ઠેકાંણે આવી.

રતુ—અરે શું ? એમ મનમાજ મગન થશો કે ? લગનના ઘટતા ખરચ વીશે આપણ વચે તકરારજ નથી. ભુલી કેમ જાઓછ કે તકરાર મોટા ખરચની છે. જે ખરચોથી સારાં સારાં ખાનદાંનો ખુવાર થાયછે, જે ખરચોથી બાપીકી દોલત ઘસડાઈ જાયછે, જે ખરચોથી કરજ થાયછે, માગનારા ઉલટેછે, દીવાલાં નીકલેછે, તેવા ખરચ કરીને લગન કરવાના શું ફાયદા છે તે બતાવો.

વીલરમાસી—આએતો જબર પીડા વલગી. આટલી સરખી છોકરીને હવડાંથી એટલી ઉંચકાઇ ઉફણાઈ જાયછ, જબાં ચાલેછ કે જાંણે કાતર.

રતુ—તમારીથી તકરાર નહી થતી તારે તમે હવે નીકલી જવાના વાંમાંટામાં કરોછ.

આસીબાઈ—અરે બેસરે બેસ તકરાર કરવા વાલી. બીચારાં બુઢાં માસીને શું પુછેછ ? તું મને પુછની હું તુને જવાબ દેઉં. તું શું કેહેછ શું ! ખોદાએ પઈસા ટકાની પુંજી આપી હોય તોબી હમે હમારાં બચાંના લગન જેવે ટાંકણે હાથ કાહાડીને ખરચીએ કાંએ નહી ?

રતુ—પડોશણ માએ તમે વાત ઉલટાવી નાખવામા ઘણા ખબરદાર માલમ પડોછો. આપણી તકરારમા દોલતમંદોને તાંહાંના લગન વીશે હું હજીતો કાંઈ બોલી નથી. સુધારાવાળા જે ફરીઆદ કરેછે તે એમ નથી કે એકલા દોલતમંદોજ લગન પછવાડે દોલતની ધુલ કરેછે, પણ ફરીઆદ એ છે કે સંધાં લોકો, દોલતમંદ શું કે ગરીબ શું, પાસે પઈસા હોયતો શું કે નહી હોયતો શું, લગનમા મોટા ખરચ કરવા નીકલેછે, અને પઈસા નહી હોયતો કરજ કરીનેબી લગન કરી ખુવાર થાયછે. તમેજ કહોની કે આપણા ગરીબ પડોશી આપણને દેખીને મોટી વડાઈના લગને નથી કરતાં ? પણ તેમા તેની ખરાબીજ છે કેની ?

આસીબાઈ—મુવાં દલદરોને હેવું હવેરૂં દેવાનું લાગેલું તે કરજ કરીને લગન કરે ? પણ હોરી આવ એમ કાંઈ બધાં કરેછ કે ? ને તેવાં થોડાંને વાસતે પઈસા વાળાઓની શાંની ફરીઆદ છપાય ?

રતુ—પેઆરાં પડોશણ તમે અડધાંતો ઠેકાણે આવી ચુકયાં. ફક્ત પઈસાવાળાઓના બચાવને ખાતર એટલુંતો તમે કબુલ કીધું કે કરજ કરીને લગન કરવામા મુરખાઈ છે. હવે હું ખુશીથી પઈસા વાળાઓને લગતા સવાલ ઉપર આઉં છઉં, પણ તેટલાં તમોને ફરીથી યાદ આપુંછ કે પોતાની ગુંજાસ નહી હોવા છતાં લગન પર નાણું ખરચવાનું ઘેલાપણું આપણામા એક સાધારણ રેવાજ તરીકે ચાલેછે. માતર એમજ નથી કે જેવા જેના પઈસા તેવો તેનો ખરચ, પણ પઈસા હોવો ઇઆ ના હોવો તોપણ થોડાક સો ઇઆ થોડાક હજાર સરવે કોઈએ ખરચવા એવો આ ચાલ પડી ગયોછે. એ ચાલ તમે પોતેજ કબુલ કીધું કે દેવાનાપણું છે. હવે પઈસા વાળાઓ લગનપર કાંએ નહી ખરચે એ સવાલ તમોએ ઉઠાવયોછ નહી ?

આસીબાઈ—આએતો ભાશણ કરવા બેઠીછ ? ચાલ પીજન છોડીને ટુકમા પતાવની.

વીલરમાસી—અરે માએ પડોશણ, એ ચીબાવલી સાથ કોણનું ભેજું લાવશો ને કોણની જીભ લાવશો ? એતો જેનું માથું સાબદીઆરૂં હોય ને જે રોજ બબે ભેજાં ખાતી હોય તે એને પુરી પડે.

આસીબાઈ—જરા સબુર કરો, ને જોવોતો ખરાં હું એને કેવી જેર કરૂંછ.

રતુ—બોલી રહયાં ? હવે મારૂં સાંભલો. પઈસાવાળાઓએ બચાંના લગનપર હજારો ને લાખો રૂપીઆ ખરચી નાખવાનું કારણ શું ?

આસીબાઈ—વળી કારણ શું ? ભલાઇ જોવા, વાખવાખી મેળવવા.

રતુ—તારે વાખવાખી મેળવવાના બીજા રસતા નથી ! ધરમદાન કરવાથી શું વાખવાખી મળતી નથી ? સર જમશેદજીએ અને શેઠ કાવસજી જાંહાંગીરે આટલી બધી વાખવાખી મેળવી તે કીઆં મોટાં લગનો કરીને મેળવી ?

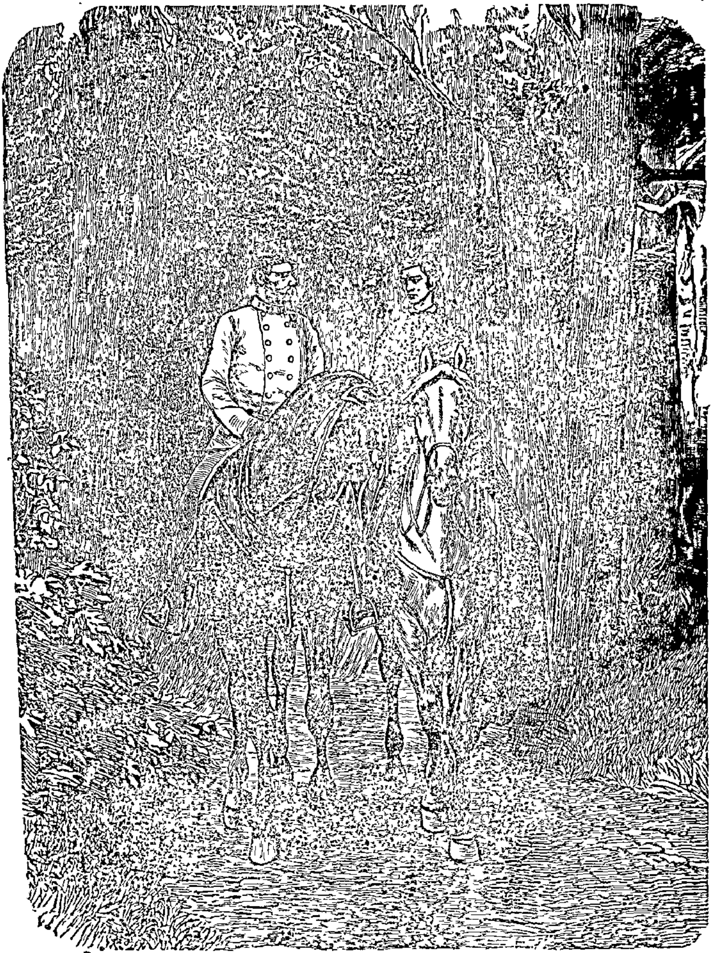

આસ્ટ્રીઆનો શેનશાહ અને તેની રાણી.

આસીબાઈ—ઓ વાએ પણુ તેનાઓએ તેવાં લગન નહી કીધાં તેથી બીજાબી નહી કરે કે ?

રતુ—હું એમ નથી કેહતી. પણુ તમે વાખવાખીની વાત કરોછ તેથી હું આ દાખલા આપુંછ. લગનની વાખવાખી બે દાહાડાની છે, પણુ શખાવત ને ધરમની વાખવાખી જુગના જુગ યાદ રેહછે. વળી લગન ખાનારાંઓ એકગમથી ખાતાં જાયછ ને બીજી ગમથી હસતાં જાયછ; પણુ ખરી વાખવાખીમાં સરવે કોઈ માન આપેછ. બચાંના લગન ગમે એવાં બાલપણુમાં કીધાં હોય, તોબી બચાં જીવે, મોટાં થાય તારેજ આપણા કેહેવાય ને તે ખરચબી તારેજ ગતે લાગે.

આસીબાઈ—વારૂં, તારે તારૂં ચાલતું હોયતો મોટાં લોકોને તાંહાંની લગનની ધુમધામે બંધ કરાવ.

રતુ—બંધ કરાવાનો આપણો હક નથી, પણુ તેવી ખાલી ધુમધામ ઉપર હસવાનો, તેવી ધુમધામપર ધીકાર બતાવાનો આપણો હક છે. કોઈબી ધણી મુરખાઈ કરેછ તો આપણે સઘલા તેને અટકાવા જતા નથી, પણુ તેને હસીએછ ખરા. ગામડી રાજાઓ જે ખોટો દમામ કરેછ તે પર આપણુ હસીએછ. હીંદુઓ જે મોટા સાબેલા કાહાડેછે તે પર આપણુ હસીએછ. તેમજ કોઈ પઈસાવાલો લગન જેવાં કારણુસર બે દાહાડાની ધુમધામમાં દોલત ખરચેતો તેપર સમજુઓને તીરસકાર ઉપજે તેની નવાઈ નથી. તે પઈસાવાલો જારે જુવેછ કે તેને જોઈને ગરીબોબી તેવીજ વડાઈ લેવા નીકલેછ, તારેતો ખામખા ઓછો ખરચ કરવામાં તે દોલતમંદને વધારે સોભા છે. પણુ તેને બદલે જારે જાણુી જોઈને તે આવી વડાઈ લેવાની ગરીબોને આંખ કરી આપે તારે તેની ચાલ વધારે ઠપકાને લાએક છે. સમજીઆં.

હવે વીલરમાસી અને આસીબાઈથી જવાબ અપાયો નહી, તારે લોબાન ધુપાવવાનું બાહાનું કાહાડીને ઉઠી ગયાં, પણુ પોતાના મનમાં બડબડયાં કે "રતુ કેહેછ તે વાત તો ખરી છે, પણુ દુનીઆની લાજ રાખવી પડેછે."

આસટરીઆનો શેનશાહા અને તેની રાણી.

યુરોપખંડના મધીઅ ભાગમા જરમની અને પરૂશીયાની પડોશમા આવેલાં આસટરીયાના મોટાં રાજના શાનશાહ અને તેની રાંણીની તસવીરો આજના અંક સાથ વાંચનારી બાનુઓને ભેટ કરીએ છઈએ. આ ચીતરમા એ પાદશાહી જોડાંને પોતાના પાએતખત શેહેર વાએનાની પડોશના એક ખુશનુમા જંગલમાં ઘોડેસવાર થઈ ફરતાં ચીતારયાંછે, અને ઉંચા દરખતોની વચે જેમ આ તેજી ઘોડા તેમજ આ શુંદર જોડાંનો દેખાવ જોવા જેવો દીસેછે. પરૂશીયા દેશે પાછળથી જે બળ બતાવયું અને કીરતી મેળવી છે, તેથી આસટરીયા હમણાજ પછાત પડયુંછે. પરૂશીઆ ફરાંસ ઉપર ફાવવા આગમજ આસટરીયા ઉપર ફતેહમંદ થયું હતું, તે વખતથી રાજયોની સંફમા પરૂશીયા ચહડયું છે અને આસટરીયા લગાર ઉતરયુંછે, તોપણુ હજી યુરોપનું તે એક મોટું શાનશાહત ગણુાયછે, અને તેના રાજા રાંણીની હક કેફીએતની આપણી વાકેફગારી અકારત જવાની નથી.

આસટરીયાનો શેનશાહ ફરાનસીસ જોસફ ચારલસ તા૦ ૧૮ મી આગસટ સને ૧૮૩૦ ને દીને જનમયો હતો, જેથી આવતા આગસટ મહીનામા તેની ૪૨ વરશની ઉમર પુરી થશે. તેના કાકા ફરડીનાંડ પેહેલાએ ૧૮૪૯ માં પોતાનું તખત છોડી દીધું, તે વેળા આરક ડયુક ચારલસના બેટા દાખલ જોસફને તખત ઉપર પેહેલો હક હતો માટે ઉપલાંજ વરશમાં પોતાની ૧૯ વરશની ઉમરમા એ શાહજાદો આસટરીયાનો તખતનશીન થયો હતો. રાજાઓનું બીછાણું આપણુ ધારીએ છઈએ તેમ હંમેશ ફુલોથી બીછાવેલું આવતું નથી. તખત લેતાંને વારજ શાનશાહ ફરાંસીસ જોસફે પોતાના રાજને માહોમાહેના ફેસાદથી છેક પાયાસુધી હીલતું જોયું અને તેથી એ રાજાએ પેહેલો ઉપાય એ લીધો કે રઈએતને છુટાપણું તથા રાજકારોબારમા મત અને ભાગ આપવાની તેણે કબુલાત કીધી, પણુ આ મોટી કબુલાતો છતાં ઉસકેરાયલાં લોકોના તડાંઓ પોતપોતામા બહુ ફેસાદ ચલાવા લાગાં, માટે હવે શાનશાહાએ શખત ઉપાય પકડયા. પરજાના નેમેલા અધીકારીઓની "નાશનલ આસેમબલી" નામની મંડળીને તેણે બંધ કીધી અને આપખુદ સતા તેણે પોતાને માથે લઈ લીધી.

એ વખતે આસટરીયાને તાબેના હંગરીના રાજમા બલવો ચાલતો હતો. તેમજ આસટરીયાના હાથમા ઈટાલીના જે પરગણાઓ હતાં, તેમના લોકોએ પણુ બલવાખોર જુસો બતાવી એ રાજની તોક છોડી દેવા માગી. હંગરીનો દેશહીતકારી પેહેલવાન કાસડ અને ઈટલીમાં કેવુર અને ગારીબાલડી જેવા સુરાઓના વગથી શાનશાહને બીહવું પડયું હતું. હંગરીના રાજના બાંધાને શાનશાહ જોસફે એ કદમ રદ કીધો તથા એ રાજનો બલવો બેસાડી દેવામાં રૂશીઆએ મદદ આપી, તેથીજ આસટરીયા તે કામમા જીહીતી ગયો. ઈટલીમાં પોતાના પરગણા જાલવી રાખવામા સઘલી મદદ આસટરીયાના બુજરગ સરદાર રાડેટસકીની હતી. એ રીતે પોતાને માથે આવેલાં આ વાદલને શાનશાહે ઘણી મુશકેલીથી મટાડયું અને લાંબા વખત પછે આ ફીતનો બેસી ગયો.

રાજમાં સમાધાની ચાલુ થવા પછે શાનશાહ જોસફે ૧૮૫૧ મા એક ઢંઢેરો કાહાડયો તેમા ઠરાવયું કે સરકાર તખત સીવા બીજાં કોઈપણુ રાજદુવારી સતાવાલાને જવાબદાર ઈઆ જોખમદાર નથી. આ ઢંઢેરાથી સઘલી રાજદુવારી મંડળીઓની સતા બંધ પાડવામા આવી અને રાજનો સઘલો જોખમ પાદશાહાએ પોતાને માથે બેડી લીધો. તારપછે આસટરીયાની જુદી જુદી ટોલીઓને તેણે વાએણાના પાએતખતમાં ભેગી કીધી તથા વચલે વાયેના લોકોને લાભ થાય એવી નાણા સંબંધી અને વેપાર સંબંધી રાજનીતી ચાલુ કરીને સાનશાહએ ઘણાક અગતના કામો આરંભયાં. ૧૮૫૩—૫૪ મા ઉઠેલી રૂશીયાનની લડાઈ અટકાવા માટે આ શાનશાહએ પોતાથી બનતી કોશેશ કીધી. તેણે રૂશીયાના જાર નીકોલાસને પોતાના વગથી ઘણોબી વારયો, પણુ તેથી તેનુ કાંઈ વલયું નહી, ઓર રૂશીયાને મદદ નહી આપવાથી તે રાજ તેના ઉપર ખફા થયું, તેમજ ઈંગલંડ, ફરાંસ વગેરે રાજયોને પણુ અટકો લાગો.

જીવંત આસટરીયા તેઓની ખોરફુએ થવાને બદલે અલગ ર હયું હતું.

આ ભલમણુસાઇ ભરેલી રાજનીતીથી સાનશાહ જોસફે દુનીઆંનું ભલું ચાહયું અને ઓર પોતાના હકમા નુકસાન કીધું. તે વખતથી ફરાંસ અને આસટરીયા વચ્ચે વેર વસયું. થોડાં વરશમા ફરાંસનો શાનશાહ લુઈ નેપોલીઅન મોટી ફોજ સમેત આલપસના પરવતં પસાર કરીને આસટરીયાપર ચઢી ગયો, તેઓ વચ્ચે મોટી લડાઇ થઈ અને નેપોલીઅને ચાહાયું તેમ વીલા ફરાનકાના કોલકરાર કરવામા આવયા. તારબાદ તરણ વરશે વળી બીજી લડાઇમાં આસટરીઆએ લાબરડીનું પરગણુ ખોહી દીધું. આ વખતથી આસટરીયાનું માન ઓછું થતું ગયું તે પરૂશીયા સાથની છેલી લડાઇમા છેકજ ઘટી ગયું. એજ લડાઇને ટાંકણે ઇટાલીઅનોએ વીનીશીયાના પોતાના પરાંતો આસટરીયા સોડેથી લુટી લીધાં અને એ લડાઈ પછે જરમનીના રાજમા આસટરીયા જે ચહડતી સતા ધરાવતું હતું તે સતા પણ તુટી ગઈ. પરૂશીયા તે વખતથી જરમનીનો વડો થયોછે, પણ તેમ વળી જરમનીનું એક આખું રાજ થયુંછે અને તે જે નાહના કકડાઓમાં વેહેંચાયલું હતું તથા જે કકડાઓ વચ્ચે આસટરીયાથી ફાટફુટ થયા કરતી હતી, તે ફાટફુટ પુરાઇને સઘલા કકડા એકઠા થયાછે.

હાલ ઘણું થયું રાજના સુધારા ઉપર શાનશાહ જોસફ ઘણી ઉલટથી મંડયોછે. હંગરીનો અસલ બાંધો તેણે પાછો આપયોછે, સઘલાં પરગણાઓને પોતપોતાની રાજમંડલી આપીછે અને સઘલી મંડળીના ડેપયુટીઓને વળી વાએના ખાતેની મોટી પારલામેંટમાં ભેગા કરયાછે. વળી આસટરીયામાં વરતમાન પતરોને ઘણું છુટાપણું આપવામા આવયુંછે તથા ધરમ સંબંધી છુટાપણું પણ બીજાં રાજયો કરતાં તાંહાં ઘણું વધી ગયું છે. એ રીતે આ સાનશાહા દયાલુ, અદલ અને પકા ઠરાવવાલો છે. તેણે જારે અગત પડી તારે શખતાઇ પકડીછે, પણ બાકીનો સઘલો વખત તે નરમ રહયોછે. રઇએત લામટામ ગડબડ કરેતો તેમના હક તેણે છીણુવી લીધાછે અને વળી તેઓ ચુપ રેહતારે તે હક તેણે પાછા આપયા છે. એ શાનશાહના જેટલો સુધારો આસટરીયા ખાતે બીજા કોઇના અમલમા થયો નથી. એ શાનશાહ કદે લાંબો અને દેખાવે ચેહરાવંતો છે તથા એટલો બાહાદુર છે, ફરાંસ સાથની લડાઇમા સોલફરનીઓ ખાતે બાહદુરી કરતાં લગભગ હુલરાઇથી ફસપો હતો.

આ શાનશાહ પોતાની રાણી સાથ સને ૧૮૫૪ મા પરણુયો હતો. એ રાંણી ડયુક માકસમીલીઅન જોસેફની બેટી થાયછે, જે ડયુક પાછળથી મેકસીકોનો રાજા થયો અને ઘણો હારમાર થઈ પાછો આવયો હતો. એ રાંણીનુ નાંમ એલીજાબેઠ એમીલીઆ યુજીની કરીનેછે, તથા બવેરીઆના રાજાની મામાની છોકરી થાયછે. એ રાંણી ઘણી મીલનસાર, માયાલુ અને ઉદાર દીલની છે.

ટેમસનો ટનલ.

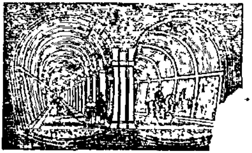

લંડન શેહેરની વસતી અને વીસતારની વીગતવાર હકીકતથી વાંચનારી બાંનુઓને અમે વાકેફ કરયાંછે. 'વળી એ સઘળી વસતીના વેહેવાર અને આવજાવને માટે કેટલા બધા રસતા અને પુલો ઉંઘડેલાછે તથા નદીમા કેટલી બધી આગબોટો અને લોઢાંની સડક ઉપર કેટલાબધા રેલવેઓ ચાલેછે, તે પણ વાંચનારી બાંનુઓને અમે જણાવી ચુકયા છઇએ, પણ લંડનની ભારી વસતીને એટલી જોગવાઇઓ બસ થતી નથી. તાંહાંના નામીચાં ટપાલ ખાતાં ઉપરાંત હવાના દબાનથી કાગળો મોકલવાની નળીઓ એ શેહેરને જોઇએછે. તાંહાંની મોટી સડકો ઉપરાંત જમીનની અંદરના અંધારામા બુગદા ખોદીને તેમા આરપાર રેલવેઓ ચલાવામા આવેછે. તાંહાં નદી ઉપરના બાર પુલો ઉપરાંત નદીની અંદર રસતો બાંધીને નદીને એક કીનારેથી બીજે કીનારે જવાની ગોઠવણુ કરવી પડીછે. એ ગોઠણુને ટેમસનો ટનલ અથવા બુગદો કેહછે. ટેમસ નદીના તલીઆમા એક કીનારાથી બીજા કીનારા સુધી ભાગળ ખોદીને આ ટનલ બનાવયોછે. નદીની ઉપર ઘોડા ગાડી અને નીચે વાંહાંણુ ચાલેછે, એવું જારે કહીએ તારે તેનો માએનો પુલ થાયછે, પણ નદીની તલીએ ગાડી ઘોડા અને ઉપર વાંહાંણુ ચાલે એવું નહી માનવા જેવું જે કઉતક બનયુંછે તે આ ટનલથી બનયુંછે. એ ટનલ ઇંગરેજોની કળા કઉશલની એક કીરતી છે, દુનીઆમા હોનરની એક અજાએબી ભરેલી ફતેહ છે અને એના જેવું બાંધકામ દુનીઆમા બીજું કેથે નથી.

આ ટનલ બાંધવાનો પેહલવેહલો વીચાર ઇંગલંડના નામીચા ઇજનેર બરનેલના મગજમા ઉતપંત થયો. આ વીચાર પેહેલાંતો હશી કાહાડવામા આવયો, પણ તેથી નાઉમેદ થવાને બદલે બરનેલ જેમ જેમ ખાતરી ભરેલા ખોલાસાઓથી બતાવતો ગયો કે એ કામ બને એવું છે, તેમ તેમ તેની તરફ લોકો વધતાં ગયાં અને શેવટે તેના સરખા એતેકાદના ઘણાક લોક ભેગા થવા પછે એ કામની ચાંરવણી આગળ ચલાવાના તબકા સુધી તે પાકું થયું. થોડા વખતમા ટનલ બાંધવાને એક કંપની ઉભી થઇ અને તેઓએ શેર કાહાડીને ટેમસના તલીઆમા ટનલ ખોધવાનું ચાલુ કીધું, પણ ચાલુ કરવા પછેબી આ ટનલનું કામ આશાન થયું નહી હતું. તેમા ઘણી હરકતો નડી હતી. નદીની તલીએ બુગદા ખોદવા, એટલે તેમા ઉપરનું પાણી આવીને ભરાઇ જવા વના કેમ રેહ ? એવી રીતે વારેઘડીએ પાણી ભરાતું હતું, પણ તે અજાએબ જેવી હીકમતોથી ખાલી કરવામા આવતું તથા બીજું પાંણી દાખલ નહી થાય તેનો

સંભાલ રાખવામા આવતો હતો. એક વખત આખો ટનલ પાણીથી ભરાઈ ગયો હતો અને ઘણા લોકો એ કામ પાર પડવાની આશા મેળી હતી. વચગાલે એટલી નાઉમેદી પેદા થઈ કે સાત વરશ સુધી મદદ વગર કામ અટકી પડયું અને અધુરી હાલતમા સાત વરશ અમસથાં નીકલી ગયાં. પણ વળી પાછી એ કંપનીએ ઉલટ પકડી અને અંતે એ ટનલ બાંધી તઇઆર કીધો.

એ ટનલને માંટે પેહલાં ૧૮ લાખ રૂપીઆના ખરચનો અડસટો કાહાડેલો હતો. ભાગીદારોએ તેટલી થાપણ ખુશીથી ભરી આપી પણ તેતો ધાણી ચનાની ઓશાલે ઉડી ગઈ. એ ઉપરથી ૧૮ લાખનો ખરચ થઈ રેહવા પછે સરકારની મદદ માગવામા આવી. સરકારે નાણું ઉછીકું આપવાને કબુલ કીધું, જે મુજબ બીજા ૨૪॥ લાખ રૂપીઆ કંપનીને સરકારે ધીરયા. એ ટનલ બંધાઈ રહયો તારે તે ઉપર ૪૭ લાખ રૂપીઆનો ખરચ થઈ રહયો, પણ આટલા ખરચેબી હજી એ ટનલ અધુરો રહયો છે. પેહેલાં ૧૮ લાખના ખરચે એવો ટનલ બાંધવા ધારયો હતો કે જેમાથી ગાડી ઘોડા સઉ પસાર થાય. પણ ખરચ અડસટા કરતાં નજદીક તરણ ઘણો થવા જતાં ટનલ જે બંધાયોછે તે માતર રાહાદારીઓનેજ માટે અને ઘણું તો તે ઘોડેસવારોની આવજાવને માટે બંધાઈ શકાયોછે. એ ટનલ બાંધતાં ૧૮ વરશ લાગાંછે. તેનુ કામ સને ૧૮૨૫ માં શરૂ થયું પણ તે છેક ૧૮૪૩ માં સમાપત થયું તથા એ વરશની તા૦ ૨૫ મી મારચે તે પરજાને માટે ખોલલો મેળવામા આવયો. આ ટનલને માથે નદી હોવાથી ઘણો જોખમ હતો. પાંણીના વજન અને દબાંણથી અગરજો ટનલનુ છાપરૂં ધસી જાય અને પાંણી અંદર ચાલયું આવે તો ટનલમાંના સેંકડો લોકો સઘલાં ડુબી મરે. આવી આવી ધાસતી પેહલાં ઘણી હતી અને વળી ટનલમાં હંમેશ પાંણી ગળવાથી ધાસતી બતાવનારાઓ ફાવી જતા હતા. પણ તાર પછે એ નામીચું બાંધકામ એવું મજબુત થયુંછે કે પાંણી ગલતું તદન બંધ થયુંછે અને વાંહાંણો તથા આગબોટોની તલીએ લોકો આશાનીથી આવજાવ કરેછે.

આ ટનલ સઘલો ફરસબંદીનો બાંધેલોછે. તે ૧૨૦૦ ફુટ લાંબો અને ૩૮ ફુટ પોહલો છે. એ આખી લંબાઈમાં બે ભાગળ જેવા ખુગદા કરેલાછે. તે બેહુમાં સીધી સડક જુદી છે અને પગરસતો જુદો છે. ટનલના બેહુ છેડા ઉપર બે મોટા અને શુંદર દાદર કરેલાછે. બેહુ દાદરોની વચમાં સીલીંગ ઉપર શુંદર ચીતરો પાડેલાંછે. નદીની ઉપરથી દાદરે ઉતરીને ટનલમાં જવાયછે અને બીજે છેડે વળી દાદર ચહડીને બીજા કીનારાપર જવાયછે. દરએક રાહદારી પાસેથી એકેક પેનીનો છાપો લેવામા આવેછે, જેથી વરશ દાહાડે લખો રૂપીઆની પેદાશ થાયછે, પણ તે પેદાસ સઘલી મરાંમતમા પેસી જાયછે, જે મરાંમત જાયુક નીકલયા કરેછે. ટનલની અંદર બેહુ બાજુએ તરેહવાર દુકાંનો કાહાડેલી છે, જેમા મોટો ધંધો ચાલેછે. મુખીઅ દુકાનો રમકડાં તથા પુતલાંઓની અને મોટા કામ વટે ચીતરો દેખાડવાની છે. આખા ટનલમાં રાત અને દાહાડો ગાસલાઇટ કરવામા આવેછે, જેથી ધોલા દીસ જેવું ઉજરડું પડેછે, અને હવા આવવાને માટે બીજી તરેહવાર કળાથી મારગ કરેલાછે. ટનલમા રસતો કાપતાં ઘણી ગમત મળેછે તથા એક અંધારા ખુગદામા તમો ચાલતા હોવો એવું મુદલ લાગતું નથી.

આજ થોડાક મહીના થયા આ ટનલ રાહાદારીઓને માટે બંધ કરવામા આવયોછે. એ ટનલ હાલની હાલતમાં સઘલા આવજાવ છતાં લગભગ નીરઉપયોગી અને ભાગીદારો ઉપર એક મોટા બોજા જેવો લાગેછે. તેમાં ગાડી ઘોડા પસાર થવાનો અસલ ખેઆલ જાંહાંસુધી પાર પડે નહી, તાંહાંશુધી ઈંગરેજ બચો ધીરજ ખાંચવાનો નથી. હમણા માતર ગાડી ઘોડાજ નહી પણ આગ ગાડીને એ ટનલમાથી ચલાવી લઈ જવાનો વીચાર ઉભો થયોછે અને તેને લગતી ગોઠવણો ચાલેછે. અલબતાં ગાડી ઘોડા અથવા આગ ગાડીને કાંઈ ટનવના દાદર ઉપરથી ઉતારી લઈ જવાશે નહી, પણ તેને માટે જુદીજ ગોઠવણ કરવામા આવશે. મગર દુનીઆના આજનાં રાહાધાટ ઉપરથી એ બીના બનવા જોગ નથી એમ આપણાથી કેહેવાઈ શકાશે નહી.

એક દેવનું દાશતાન.

એક દાહાડે સહવારના એક આદમી હાથમાં એક જોલું લઈને હોલ ખેડેલાં એક ખેતર તરફ ચાલયો અને તાજી રાતી માંટીમાં જોલાં મધેથી જીણાં જવકતાં બીઆં નાખતો ગયો. તેની પાછળ એક છોકરાએ એક લાંબી જાહાડુ વટે તે બીઆં ઉપર મટોડું ટાંકયું અને પછે તેઓ ખેતરમાંથી જતા રહયા. એ વેળા કોણ જાણતું હતું કે આ બારીક બીઆંમાંથી એક મોટો દેવ ઉગી નીકલશે અને તે ઘણો દસત તથા દોર ચલાવશે?

તરણ મહીના પછે તે બીઆંમાંથી સણના નાહાના છોડવા ઉગી નીકલયા અને તેના નરમ ડનસા પોતાના ફીકાં બલુ ફુલ સાથ પવણના દરએક ઝપાટા સાંમે વાંકાં વલી નમવા લાગાં. બીજા બે મહીના જવા પછે મરદ ઓરતનાં એક ટોલાંએ આવી તે છોડવાઓને ઉખેડી કાહાડયા, તથા તેમના ભારા બાંધી પાસે એક નદી હતી તેમા બોરયા.

આ વખતથી તે બારીક બીઆંએ પોતાનું બળ બતાવા માડયું. સણના નાહના જાહાડને નદીમા ડુબાડતાંજ નદીમાની માછલીઓ મરી ગઈ અને આસપાસના આદમીઓ નદી મધેથી નીકલતો રોગીશટ બાફ દમમા જવાને લીધે આજારી પડયાં, દમીએલ થયાં તથા કોઈ મરી પણ ગયાં.

એ પછે સણના ભારાને બાહાર કાહાડી તેમના ઉપર એક હીંદુનાં ઉભાં વરશ જેટલી ક્રીરીઆ કીધી, જે સઘલા ફેરફારમાથી પસાર થતાં આખરીએ તે ભારામાથી નરમ, સફેદ, સુમારૂં કાપડ બનયું.

આદમજાતનું બદન પેહેલાં જે જહાડના પાનરાંથી ઢંકાતું હતું, તે પાતરાંની જગા હવે આ કાપડે લીધી, તથા મજબુત બાંધાના મરદ અને નાજુક નાર અને બાલકને પોતામા લપેટી તાહાડ અને ઠાંડર સામે સરવેને એકસરખો આસરો આપયો.

પણ તે કાપડ વપરાયું, ફાટું, કોહી ગયું અને ઉકરડે પડયું, તેવાંજ ચીંડડાં પેહેરનારા ભીખારીઓએ તે ચીંડડાં

ઉંચકી લીધાં અને અરધાં પાંણીથી ભરેલાં ટબમાં તેમને બેરા રાખવાથી તેઓની એક આછાં ખીર થઈ અને તેમાથી પછે સણનું કાગળ બનાવામા આવયું.

આ કાગળના રીમના રીમ વેચાયા તથા તેમને સીવી લઈ ચોપડી બનાવી. એક બીજાં કારખાનામાં લઠીની ઉપર એક મોટી કડાહ ચહડાવી અને તેમા ઘણાક જેહેરોને ઉકાલીને એક પરવાહી પદારથ બની, જે કાળા નાગ કરતાંબી કાલી હતી.

પછે આ કાલી શાહીથી કાગળ ઉપર લખવાંમા આવયું. તે સાદા નકસા જેવું હતું અને નકસોની શંખયા માતર તીસ હતી પણ તેમની મેળવણીથી ગોયા આખી દુનીઆં હલમલી રહી હતી. હવે તે દેવ અડઘો ઉભો થયો ખરો, પણ હજી પુરો નહી હતો.

આ અખશરોને વધારવા તથા ઉપજાવા સારૂં છાપો બનાવયો. છાપાએ ઘડીની વચમાં હજારો કાગલો ઉપર હજારો અખશરો છાપી કાહાડયા. તે કાગળોને ઘડી વાલી, તે ઉપર દાહાડો વાર છાપયો અને તેનું નામ વરતમાન પતર આપયું, એટલે દેવનો સમપુરણ જનમ થયો.

આ દેવની પેદાસ ઘણી વધી ગઈ. તે લોકોના ઘરોમા ઘુસી ગયો અને તરેહવાર ઉંધું ચતું કરવા લાગો. તેણે આખી દુનીઆની ખબર રાખી, હજારો કોસ ઉપરથી ઘડીની વચમાં સમાચાર લાવયો, તેણે રાજયો ચલાવેઆં, પાદશાહાતો ઉભી કરી, દેશોને લડાવી મારયાં અને બીજું અનેક કઉતક તેનાથી થયું.

પણ તેનો દાહાડો પુરો થયો અને બીજી સહવારે ઉગતા સુરજ સાથ બીજો દેવ ઘરમા દાખલ થયો. પેહેલા ઉપર હાલના જેવી મુસીબત આગળ કદી પડી નહી હતી. તેના કાપીને કકડા કરવામાં આવયા અને ગાંધીની દુકાન પર પડીકાં બાંધવા, મીઠાઈવાલાની દુકાનપર ટોપલીપર બંધાવા, પોહોંચખાનાંમાં બીડીઓ સલગાવા અને એવાંજ બીજાં કામ ઉપર તેને રાખયો.

શું તેનો એક વેળા દોર અને દસત હતો ! શું તેનો રોબ અને ઠાઠ હતો ! હવે તેના આ શું હાલ ! જે દેવ હોય અને ઘણો દોર ચલાવે તેનું શેવટ હંમેશ એજ છે. આ દેવને કપાઈ જતી વખતે દીલાસો એટલોજ છે કે જે નવા દેવે આવીને તેને હાંકી કાહાડયોછે, તેના હાલબી આવતી કાલે એવાજ થશે.

કાગળ અને વરતમાન પતરનો દેવ આવો જબરદસત છે. પણ એક સણના ખેતરમાં બીઆં વાવતી વેળા કોણને ખબર હતી કે તેમાથી આવો મોટો દેવ ઉભો થવાનો છે ?

(ઈંગરેજી ઉપરથી).

ઘરનો બજાર માસટર.

અંક ૧ લો.

ખોરાક.

"ઘર ધનીઆણીનું કામ સેહેલું કરવાની રીત" તથા "ઘરનાં ગવ્રનર" ના મથાલાં વાલી બીનાઓ અમારા છેલાં બે શાલનાં પુસતકોમાં પુરી કીધા બાદ હવે "ઘરના બજાર માસટર" ના મથાલાંથી આ નવાં પુસતકમાં એવીજ ઘર સંસાર ચલાવા માટે ઉપયોગી સુચનાઓના એક બીજા ભાગનું મંડાંણ કરીએ છઈએ. "ઘર ધનીઆણીનું કામ સેહેલું કરવાની રીત" ના મથાલાં તલે ઘરનો ખટલો તથા સંસારને લગતા થોડાક સાધારણ કાનુનો અમે અમારાં પેઆરાં વાંચનારાંઓ આગળ મેળપાછે. તારે પછે "ઘરનાં ગવરનર" નાં મથાલાં તલે ઘર માંડવા તથા વસાવા અને સઘલી કીશમની ખરીદીઓને લગતી થોડીક સુચનાઓ આપીછે. તે સુચનાઓમાં છેક બજારની ખરીદી સુધી આપણ આવયાં છઈએ, માટે હવે આ અંકથી "બજાર માસટર" નું મથાળું બરાબર લાગુ પડેછે.

આ નવા મથાલાં તલે ઘર મધે આવતા રોજીંદા ખોરાક ઉપર આપણી ઘર ધનીઆણીઓનું ધેઆન ખેંચવા માગીએ છઈએ. ઘર માડયું અને વસાવયું, સામાન ખરીદયો અને બજાર કરતાં આવડયું, ગોસત, માછલી, તરકારી ઈતીઆદીને પીછાંણના આવડયું તે બસ નથી. હવે ઘરનું કામ ચાલુ કરવા આગમચ જુદી જુદી ખોરાકી, તેમના ખવાશ અને ખાશીએત, ગુણ અને અવગુણ, તેમને વાપરવાના સબબ અને મતલબ, વગેરે બાબતોથી જાણીતા થવું જોઈએ અને તે હવે પછેના અંકોમાં આપણો બજાર માસટર આપણને શીખવશે.

ફીલસુફો ના કેહ તો શું થયું, પણ દુનીઆમા આપણો સઘલો આધાર ખાવા ઉપર છે. આપણી જીંદગીની તમામ મકસદ પેહેલી નજરે તો પેટ ભરવાની દીસેછે. સહવારના ઉઠયા તારથી તે રાતના સુતાં સુધી ખાધાની ને ખાધાની ફકર રેહછે. માણસ જાતના અરસપરસ મેલાપ તથા અડડા અડડીમાં ગોયા એકજ નેમછે અને તે એકે જાંહાં તાંહાંથી હોજરૂં ભરવું. એ રીતે ખાવુંને ખાવું જે દરરોજનું કામ, જે દરરોજની ફરજ, તેને લગતું આપણા "બજાર માસટર" થી ગ્નાન મેળવવા વના કોઈ પણ ઘર ધનીઆણીએ બેનશીબ રેહવું નહી જોઈએ.

હાલ તરત દીબાચા તરીકે ખોરાકને સામાનીઅ પરકારમા તપાસીશું. ખોરાક પેટ ભરવા માટે લઈએ છઈએ. પેટ ભરવા પછે શરીરને પોશણ મળેછે. તે ખોરાક કેમ પચેછે અને તેનું શું થાયછે, તે આ ચોપાંનીઆના બીજા ભાગોમાં વાંચનારી બાંનુઓને સમજાવામા આવયુંછે. વીદવાંનોની તપાસે એવું દેખાડયુંછે કે ખોરાકમાં તરણ ખાસીએત હોયછે એક જીવદાર પદારથો, (તેમાં જાહાડ પાણ ગણાછે, જેમને પણ જીવ છે) બીજું પાંણી, અને તરીજું ઉપધાતુ અથવા ધાતુની મીશાલે ખોડેલી પદારથો.

ખોરાકનો ઉપધાતુવાલો ભાગ શરીરની કાઠી અથવા હાડકાંનાં ઘરને મજબુતી આપેછે; પાંણીવાલો ભાગ શરીરના લોહી અને પરવાહીને પોશણ આપેછે તથા જીવદાર ભાગ ગરમી અને પુશટી આપેછે. આપણા બદનમા ગરમી કેટલી જરૂરની છે, તેતો બચુંબી જાંણેછે. એ ગરમી ખોરાકનો ચોકસ ભાગ ફેફસાંમાં બલવાથી કરીને પેદા થાયછે. ખોરાકના તે ભાગને "ગરમી આપનારો" કેહેછે અને બાકીના સઘલા ભાગને "પોશન આપનારો" કેહેવાઈ શકાય

છે. ખોરાક માહેલા "કારખાન" અને "હાઈડરોજન" નામના તતવોથી ગરમી મળેછે અને "નાઈટરોજન" અથવા "એજોટ" નામના તતવથી પુશટી મળેછે.

હવે એ ઉપરથી દીસતુંછે કે જેબી ખોરાક આપણુ ખાધામા લઈએ તે મધે ગરમી આપનારાં તથા પુશટી આપનારાં આ બેહુ તતવો હોય તારેજ તે ખોરાક તનદરોસતી ભરેલો ગણાય. પણ વળી એ ગરમી આપનારાં તથા પુશટી આપનારાં તતવોનું પરમાણુ ખાનાર આદમીની હાલતના પરમાણુ મુજબ જોઈએ. જે ઘણો આલસુ હોય તેને ગરમી આપનારૂં તતવ વધારે જોઈએ, જે ઘણી મેહેનત કરતો હોય તેના ખોરાકમાં પુશટી આપનારૂં તતવ વધારે જોઈએ. હવા, પાંણી, વગરેના તફાવત પરમાંણે પણ ખોરાકના આ તતવોમાં તફાવત રેહવો જોઈએ, એ સંભાલ તે પરતીપાલ પરમેશવરે પોતે કેટલેક દરજે રાખ્યોછે. જુદાં જુદાં દેશને માટે તે સાહેબે જુદા જુદા ખોરાકનો જથો જુદો જુદો પુરો પાડયોછે. તે ઉપરાંત રસાએણ સાસ્ત્રે જુદી જુદી જાતના ખોરાકના એ ભાગોના પરમાણ છુટાં પાડીને તેની નોધ લીધીછે. તે નોધ આપણા બજાર માસટરને અતીશય અગતનીછે અને તે નોધનો થોડોક ભાગ હેઠલ આપીએ છઈએ—

	પુશટી આપનારા.			ગરમી આપનારા.	
ગાએના દુધમાં. ..	૯૨	૧૦	ભાગે	૭૦	ભાગ છે.
ઓરતના દુધમાં...	"	૧૦	"	૪૦	"
મસુરની દાલમાં...	"	૧૦	"	૨૧	"
ચણામાં........	"	૧૦	"	૨૩	"
મટનમાં	"	૧૦	"	૨૭	"
પોરકમાં........	"	૧૦	"	૭૦	"
બીફમાં........	"	૧૦	"	૧૭	"
શસાંમાં........	"	૧૦	"	૨	"
હરનના ગોસતમાં ..	"	૧૦	"	૧	"
ઘઉંના મેદામાં....	"	૧૦	"	૪૭	"
જવમાં	"	૧૦	"	૫૭	"
પટેટા સફેદમાં	"	૧૦	"	૮૬	"
પટેટા બલુમાં.....	"	૧૦	"	૧૧૫	"
ચાવલમાં	"	૧૦	"	૧૨૩	"

ખોરાક ખાવામા અને પીવામાં લઈએ છઈએ. ખાવાથી ભુખ મટેછે અને પીવાથી તરસ મટેછે. ભુખ મટાડવા માટે જે સંગીન ખોરાક લઈએ છઈએ તે ઘણુંકરીને સઉથી મજબુત હોયછે, પણ કેટલીક વેળા તેમ નથી બનતું. દુધ જાતે સંગીન નથી, તે માતર પીવામા આવેછે, પણ સરવેથી સંગીન ખોરાક કરતાં તે મજબુત અને પુશટીકારક છે. તેમજ વળી ખળ અથવા કાંજીના આટા જેવો ખોરાક ખાવામાં આવેછે, પણ તેમા પોશણ ઘણું જુજ છે. હવે ખાવાના તથા પીવાના ખોરાકમાં તનદરોશતી તથા પુશટીકારક ખોરાકો કીઆ કીઆ છે, કીઆ ખોરાક જલદી હજમ થાયછે તથા કેવા ખોરાકથી કેવું પોશણ મળેછે તે આવતા અંકોમાં તપાસવાનું આપણું કામ છે.

વાગોલનારાં પ્રાંણીઓ.

પરમકરૂપાલુ ઈસવરે માણશજાતનાં ઉપયોગને માટે જે જે જીવજંતુ પેદા કીધાં, તેમાં ચોપગાં વરગમાંનાં વાગોલનારાં પ્રાંણીઓ મુખ્યછે. ઢોરો, તે જે વાગોલેછે તે, એટલે તેવોનો અરધો ચાવેલો ખોરાક કોઠામાથી પાછો મોહનાંમાં લાવીને ફરીથી ચાવવાની જે શકતી ધરાવેછે તે, અને તેવો ફકત ભાજીપાલા ઉપર જીવેછે. આ પ્રાંણીઓને ચાર હોજરીઓ હોયછે, જે દરેક અમીશીરીત કગરસોને બાહાર ખેંચી કાહાડવાને તેવોને શકતીવાન કરેછે; પેહેલી હોજરીને અંગરેજીમાં "પોનીચ" કેહછે જેમાં સેજ ચવાયલો ખોરાક જાયછે; તયાંથી બીજા કોઠામાં જાયછે જેને "અનીકોમબ" કેહછે જયાં તે ખોરાકને ભીનાસ પોહચેછે, અને બીજીવાર ચાવવાને મોનામાં લાવવા તેવોને શકતીવાંન કરેછે; જયાંથી તરતજ તરીજી હોજરીમાં જાયછે જેને "મેનીફોલડસ" કેહછે; અને પછી ચોથી હોજરીમાં જઈ કામ પુરૂ થાયછે. નારીજાતીનાં અવયવમાં બીજો ગુન હોયછે. તેને એક મોટું થાંન અને વધારે જાડા ચાર આંચલ હોયછે. વેલાતની સાધારણ ઢોરોને ખુધ હોતી નથી. ગાય પોતાનાં બચાંને નવ માસ પેટમાં રાખવા પછી, ઘણુ કરીને એક વખતે એકથી વધારે બચાં કદાચજ જણેછે. વાગોલનારાં પ્રાંણીઓને કાપવાના દાંત નીચેનાં જડબાંમાંજ હોયછે, અને તે ઘણુ કરીને આઠ હોયેછે, તથા ઉપલાં જડબાંમાં દાંતને બદલે સુંન મારી ગયલું ચાંમડુછે. દરેક દાઢની દરેક બાજુએ છ દાંત ચાવવાનાં હોયછે, જેને અંગરેજીમાં "ગાઈનડરસ" કેહછે તે અને આગલા દાંતની વચે ખાલી જગા રેહછે, અથવા એક અથવા બે કુતરાનાં જેવા દાંત હોયછે. ચારપગો—જે દરેકને બબે અંગોઠા હોયછે તેનો બચાવ તેની ઉપર શીંગડાં જેવા સખ્ત પદારથનુ પડ આવવાથી થાયછે; અને જાંને બે જુદી ખરી હોય એમ દેખાયછે. ઢોરોનો બચાવ કરવાને પણ કુદરતે કંઈ બાકી રાખ્યું નથી, તેવોને તે પરમેશવરે શીંગડાં આપયાં જેથી તેવો પોતાનાં દુશમનની શાંમે થઈ શકેછે, જે કોઈવાર નર જાતોને પાસે પાસે હોયછે. કુદરતથીજ આ પ્રાંણીઓ જેમ આ દેશમાં તેમજ દુનીયાંનાં સઘલા ભાગોમા પંથરાઈ ગયાં છે; અને પાલયાં હોય તયારે તે જગત કરતાની એક સઉથી કીમતી બખશેશ થઈ પડેછે. અશલનાં વખતમાં દોલતમાં મુખ્ય ગાયો માલમ પડેલીછે, અને ૩૫૦૦ વરશની અગાઉ મીશર દેશમાં તેની પુંજા થતી હતી, પણ એની ઉતપન કાંહાં થઈ તે વીશે ચોકશ નોધ નથી.

૧—પાલેલી ગાય અને પોશેલા બલદ.

વાગોલનારાં પ્રાંણીઓની અંદર પાલેલાં ઢોરો તેનો દુ.

નીયાઈ ઉપયોગ હોવાથી પેહેલો હોદ્દો ધરાવેછે. તેવોનુ દુધ સરવેથી ઉતમ અને નયાંમત ખોરાક, જેથી કોઇ બચુંબી અણજાંનું નહી હશે, માંખણ અને પનીરની બનાવટજ નહી પણ આજારીને એક દવા તરીકેબી તે કેટલું કાંમનુંછે? તેવોનું ચાંમડુ, સીંગડાં, અને ખરીઓની તરેવાર ઘરેણા જેવી વસતુઓ બનાવામાં આવેછે, અને તેવોનાં સીંગડાં તથા લોહી પણ નકામાં જવા દેતાં નથી, જે વીશે વાંચનારી બાનુઓ કદાચજ અણજાંણી હશે.

૨—ઘોધો.

ઘોધો જે કુદરતથીજ ભયંકરછે, તે ઘણું કરીને તેના "ભયંકર દેખાવ અને રઝયુવાલી ગરદન" માં અતીશે જોર ધરાવેછે. તે શાધારણ રીતે ગાયનાં કરતાં મોટા હોયછે તેમજ તેઓના સીંગડા પણ ઘણા મજબુત હોયછે, તેથી જયારે ધુસામાં આવે તયારે માણુસ અથવા કોઈબી પ્રાંણીને સેહેલાઈથી ઉછાલેછે; તેમજ ઘોડા અથવા તેવાંજ તેના કરતાં મોટાં પ્રાંણીઓ ઉપર હુમલો કરવાને ચુકતા નથી. તેવોની હીમત અને ચીડમાં આવવું. વેલાતની જંગલી રમતો, જેવી કે "ઇંગલનડની બુલબૈટીંગ" અને "સપેનની બુલ ફૈટીંગ" જયાં "નાઈટો" જેવા ગાજી મરદો આમેજ થતા હતા, અને તે ગમત જોઇને ઘરસથ લેડીઓ ખુશી મેલવતીઓ. નવાં સપેનદેશનાં મોટાં મોટાં જંગલોમાં તેવો જંગલીપણામાં દોડતા ફરેછે તેનો, તેનાં ચાંમડાંને માટે શેકાર કરવામાં આવેછે, જયાં ઘોડેસવારો તેને ફાંસાથી પકડવામાં અજાએબ જેવી ચપલતાઇ બતાવેછે, જે ફાંસાને "લાસો" કહેછે, અને તે ચમરપટીને એક છેડે સરગાંઠ વાલીને બનાવેલો હોયછે; જયારે તે ઘોધો હુમલો કરવાની તઈયારીમાં હોયછે, તેવોજ તે સવાર તેની આગલ ફુલ જડપથી જાયછે, અને વગર ચુક કરવે તેનાં શીંગડાં ઉપર પેલી દોરી ફેંકી તરતજ તેને ઉથલાવી નાંખી જયાંશુધી તે થાકી જાય તયાંશુધી તેને ઘસડી લઇ જાયછે, અને પછો સેહલાઈથી તેના ધણી થાયછે.

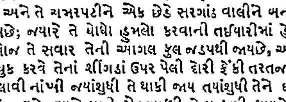

પરચુટણ બાબતો.

હાજર જવાબ—પાદશાહ અકબરના વજીર અબુલ ફજલ સાથે શાયર ઓરફીને દોસતી હતી. એક દંને વજીરની સવારી બજારમાંથી જતી જોઇને ઓરફી વજીરને સલામ કરવા થકી નજદીક ગયો. વાત કરતાં સાયર ઓરફીએ વજીરની સાથે બે નાંનાં કુતરાં જોયાં, તેથી તેણે કચવાઇને વજીરને પુછયું, (કાંએકે મુસલમાન લોકો કુતરાંને ધીકારેછે) કે "એ સાહેબજાદાઓનાં શું નામછે?" આ કુતરાંઓને ઓરફીએ પોતાના છોકરાઓ બનાવેલા સાંભળીને વજીરે લગાર ધીકારથી મશકેરીમાંજ કહયું કે—"એમનું નામ 'ઓરફી' છે." ઓરફીએ પેલાં કુતરાંઓને વજીરનાં છોકરાં બનાવયાં, તારે વજીરે તે કુતરાંઓને ઓરફીનું નામ આપીને તેને કુતરો બનાવયો; આ તાણો જોઇને ઓરફીએ જવાબ દીધો કે—"મોબારક!" એટલે મોબારક કરીને અબુલ ફજલના બાપનું નામ હતું, તેથી વજીરને એ હાજર જવાબથી જબરો ચટકો લાગો. પા.

મુંબઈના નાટક વીશે એક ચીનાની ફરીયાદ—જારે "બેજન અને મનીજેહ" ના પેહલવાની નાટકે મુંબઈની શોખીલી પરજામાં એ કીસમના નાટકનો નવો સને ઉભો કીધો હતો તારે પારસીઓ સેવાય જે જુદી જુદી જાતના લોકો નાટકશાળા તરફ લલચાયા હતા તેઓમાં પરડા ચીતારનાર એક ચીનોબી હતો. તે પોતાના એક નાટકી દોસત સાથે ઉપલો મોહબતનોજ નાટક જોવા આવયો હતો. તેના બેઠા પછી તરણ ચાર કલાકમાં તો તે નાટક ખલાસ થયો, અને સઘલાઓએ ઘર જવા માંડયું. 'આ દેખાવ જોઈ પેલો ચીનો કે જેણે રૂ૫) ની "રીજરવડસીટ" મેળવી હતી તે અજાયબીમાં તદન ડઠાઈ ગયો, અને આસપાસના લોકો સાંભલે તેમ પોતાના પારસી દોસતને કેહવા લાગો કે—"અરે, શું આ જોલમ નથી, કે જારે અમારા દેશમાં એક નાચ તરણ ચાર દીવસ સુધી થાયછે, અને તેબી વલી મુફત; તારે આંજે હું રૂ૫) ખરચીને મન ધરાઈ જાય તાંહાં વેર જોવા થકી આવયો, અને આ ઠગારા લોકોએ તે રૂપીયાતો લેઈ લીધા પણ તરણ ચાર કલાકમાંજ મને હુંઇથી ઉઠાડી મેલયો?" પા.

"ડોસાબાપા" નો એક નમુનો—નવસારી કસબામાં ભાજી તરકારી વેચનાર પસતાગીયાઓને "ડોછા બાપા", અથવા શુધ બોલીયેતો "ડોશા બાપા" કરીને કેહછે. તેઓ ચાવલ ઘણાજ ખાયછે, અને તેમનું પેટ છાતીથી પાઆ ગજ બાહાર વધેલું હોયછે. તેવા એક ડોશાબાપાને વાસતે વાત કરેછે કે તેવણ દરરોજ મોડે ઉઠતા હતા. તેવણનું કામ એટલુંજ કે રાતે બાર વાગા સુધી સોહબતીઓની સાથે મોહલે અને ચકલે રખડવું અને પછી ઘર આવીને સુવું તે છેક આઠ નવ વાગે ઉઠવું. એક દીને એજ રવેશ ડોશાબાપા છેક નવ વાગા તોબી ઉઠયા નહી તારે તેવણની બુઢી માય ઉઠાડવા ગઈ કે—"બાઇ, બાપા, ઉઠરે, બપોર પડયા!" તારે ડોશાબાપા આસતે રહીને પેટ ઘંસવારતા અડધી હુંઘમાં બોલયા કે—"બપોર પડયા તો લાવોની ભોણું કાંહછે?" તારે માયે જવાબ દીધો કે—"હરવાપા, હુ વડેથી ભોણું શાનું, અસતો સકારૂં છે?" હજીતો સકારૂં છે, એમ જાણીને ડોશાબાપા પાછા હુંઘાયા, તરતજ માય ઉઠાડવા જેઇ કે—"ઉઠરે બાપા, શીરાણ થઈ!" તારે ડોશાબાપાએ જવાબ દીધો કે—"તારે માયેજી લાવોની રોટલી કે ખાઇને પાછો હુંઘાઇ જાઉં!" પા.

એક બેવકુફ બઈરી માર—જમશુ નામનો એક બેવકુફ પારસી જવાન નજીવાં કારણ માટે દરરોજ પોતાની બાયડીને મેથીપાખ આપતો હતો. એક દીને તે ગરીબ અબલાને એજ રીતે કેશરી જમાડીને તે દરીયે કાંઠે બેહો. આ વખતે પવન જોરથી ફુકતો હતો અને વરસાત ઝરમર ઝરગર વરસતો હતો. થોડા વારમાં છાંટા બંધ થયા, અને લોકો હમેશ માફક ફરવા આવવા લાગાં, તેઓમાં ઉપલા બેવકુફ જમશુના બે દોસતો ગાડીમાં બેસીને તાંહાં આવી લાગા. જમશુને આવી રીતે બેહેલો જોઈ તેઓમાંના એકે પુછ્યું કે તે કારનો હંઈ બેહોછે? જમશુએ કહયું—"અરે યારો મને કંઈ પુછો ના. હુંતો એક કલાક ઉપરનો હંઈ છું, કાંએકે આજે આફીસમાંથી આવતાંને વાર કંઈ ફાંટો આવ્યો તે મેં મારી બાયડીને ખુબ ડપેનાં જીલાવયાં ને પોરે આંઓનેબી હારૂટ કરી કાહાડયાં અને પછી લગાર ચુહુલા આગલ તાપણું કરવા બેહો એવામાં મારાં માયજી, જેમનું દરેક કહેલું હું માથે ચહાડઉંછુ તેઓ આવી લાગાં, અને મને કેહેવા લાગાં કે, "જમશુ, જમશુ, એટલો ગરમ ના થા. બેવકુફ દરરોજ એમ કરવામાં કસો ફાયદો નથી. જરા નરમ પડ, જરા થંડો થા, ઘણું તપી જવું કંઈ સારૂં નથી" હું અજબ થયો કે હજીતો હમણા તાપ આગળ બેહો, અને માયજી એમ શું બોલેછે. તોપણ તેવણે કહયું તે ખોદાએ કહયું; તેથી મેં વીચારયું કે દરીયે કાંઠે જઈને થંડો થાઉં, કે મકે વરસાતબી વરસેછે અને થંડો પવનબી વાયછે તેથી મારાં માયજીને રાજી રાખું. એમ ધારીને હું હંઈ આવીને બેહોછું. પણ મને નથી લાગતું કે હું હજી થંડો પડયો હોઉં! પેલા બંધે દોસતો આ બેવકુફ બઈરી મારની વાતપર હસીને ગાડી હંકાવી ચાલયા. પા.

સપારટન ઓરતો—આપણી ઓરતોને ખુલી હવાની મુદલ કસરત વગર જારે બબરચીખાંના અને રાંધણીઓની ઘસડબોરાની વેઠને સેપોરદ કીધીછે, તારે જો અમે એમ કહીશું કે આગળી સપારટન ઓરતો મરદોનીજ મોસાલે ખુલી હવામા સઘળી જાતની કસરત ખેલી જાણતી હતી તો શું તેઓ અજબ થઈને પોતાના કીસમતની કોતાહી વીશે ફરીયાદ નહી ઉઠાવશે? સપારટાની ઓરતો નાગી હાલતે મરદની સાથે હરીફ તરીકે ઉભી રહીને લડતી હતી, અને ઘણી વખતે ફતેહ મેળવતી હતી. એક દીવસે સપારટાના રાજા લીયોનીદાસની બાયડી ગોરગોને બીજી બાયડીએ કહયું કે—"ફકત સપારટાનીજ ઓરતો મરદોને વશ કરી શકે છે!" તે જવાબમાં ગોરગોએ કહયું કે "ફકત સપારટાનીજ ઓરતો મરદોને પેદાબી કરેછે!" જે વખતે સપારટનો લડાઈમું જતા તારે તેમની ઓરતો આ પરમાણે તેમને આશીરવાદ દેતી હતી. "પાછા ફરજો લડાઈમાંથી યાતો તમારી ટાલ સાથે, ફતેહમંદ થઈને; કે યાતો તમારી ઢાલ ઉપર દેશને માટે જાન આપીને!" પા.

મેહનત—કવી ગરે કહી ગયોછે કે, "કોઈ પણ કામમા રોકાવું તે સુખી થવા બરાબર છે." "આપણા બદનને કાટ ખાવા દેવું તે કરતાં ઘસી નાખવું વધારે બેહતર છે" એવા બીશપ કંબરલાંડના વચનછે. આરનોલડ કહે છે કે—"શું લાંબી ઉંઘ ખેંચી કાઢવા માટે હંમેશગી નથી?" કવી સાઉધી કહેછે કે—"પાદશાહી રસતા જેવા મારા રસતા પોહોલાછે, મગર મારા ઉપાય સઘલા મારા ખડીયામાં સમાવેલા છે." આ સઘલાં ઉપરથી જો આપણ એવું કહીયે કે, માણસો પુકારેછ તેમ મેહનત મુશકેલ નથી પણ મેહનત એક મોજછે, તો તે ખોટું કેહવાશે નહી. પા.

પાદરીના દીકરા—દુનીયાની આસપાસ સફર કરી આવનાર વખણાયલો ડરેક; તથા યુરોપને ધ્રુજાવી નાંખનાર નેપોલીયન બોનાપારટની સામે થઈને તરણ મોટી જંગોમાં ફતેહ મેલવનાર નામીચો નેલસન; સપેકટેટર નામનાં વખણાયલાં પતરનો જાણીતો અધીપતી એડીસન; તથા અઢારમી સદીના પરસીધ કવીઓ—ટોમસન, ગોલડસમીથ, કોલરીડજ, અને ઈંગલંડનો હાલનો શીઘ્ર કવી (પોયટ લાંરીયટ) ટેનીસન; તેમજ હીંદુસતાનની તવારીખમાં જાણીતા થયલા લારડ કલાઈવ, હેસટીંગસ, હારડીંજ વીગરે સરદારો અને ગવરનર જેનરલો,—એ સઘળાઓ પાદરીના દીકરાઓ હોવા છતાં પોતાને પસંદ પડતી વલાણ અને ધંધામાં પડવાથી દેવળના ખુણામાં અંજાણા અને વગર ખુબીના મરણ પામવાને બદલે જાહેરમાં આવી પોતાના નામ અમર મુકી ગયાછે. પા.

ઘરઘતુ નુસકાઓ.

૧—લેમનેડનુ દુધ—ખાંડ ૧૨ આંઊસ; ઊકલતું પાંણી ૨ બાટલી ભર; 'લેમનજુસ' (લીંબુનો રસ) ০॥ પેંટ ભર; શેરી વાઈન ০॥ પેંટ ભર; દુધ ૧॥ પેંટ ભર.

ખાંડને ઊકલતાં પાંણીમા પીગલાવીને 'લેમનજુસ' તથા વાઈન તેમાં નાખવો. તારબાદ ઠંડું દુધ હુમેરીને સારીપઠે કાલવવું તથા એક જેલી બયાગમા તેને ગાલવા પછે પીવામા લેવું.

મછીની એક વાંણી—ખાતાં અનામત વધેલી હરએક મછીના કાંટા તથા ચામડી કાહાડી નાખીને પછે તેને થોડો વખત ગરમ પાંણીમાં રાખી મેલવી. તારપછે તેને બાહેર કાહાડી, પાંણી ગાલી, સુકવીને છુટેલા પટેટાના એકસરખા જથા સાથ એક ખલમાં વાટીને તેને લાહી જેવી બનાવવી; પછે શોખ પરમાણે નીમખ ઇઆ મસાલો લગાડી તેનાં ચપટાં જેવા કકડા થાપવા અને પછે તમને માખણમાં તરીને ખાવામા લેવા.

ચોખાના ચીસકેક—ચોખા ૪ આંઊંજ; તજ ૧ પાણું; માખણ ০॥ રતલ; ઇંડાં ૪; મલાહી ০॥ પેંટ ભર; જાયફલ ૧; બરાંડી, ૧ ગલાસભર; ખાંડ શોખ પરમાણે.

પેહેલાં પુરતું દુધ લઈ તેમા ચોખાને તજ સાથે બાફવા પછે તેને એક વાસણમાં એક દાહાડો ઠરવા દેવા; તાર પછે તે મેલવણીને માખણ સાથ મેલવી તથા ઊપલાં બીજાં વસાંણાં તેમા હુમેરીને એક મધીઅન ભઠીમા તે ભુંજવા મેલવું.

રમુજે ફુરસત.

૧. કોઈ એક શખસ એક વેલા ઘોડુંએક સોનુ લઈ માહાદેવ પાસ ગયો અને કહ્યું કે માહારાજ આ સોનાનું બખશ કરોતો

૧ તોલો સોનું તમને ચહડાઊં. તેની અરજ માહાદેવે બાહાલ રાખી અને પેલા શખસે પણ પોતાની આપેલી કબુલાત પાર પાડી. તે માહાદેવ આગળથી નીસરી હનુમાનના દેહડામાં પેઠો અને તેને પણ ઊપલીજ રેહેશની અરજ કીધી, તે હનુમાને પણ કબુલ રાખી અને ઊપલા ધણીએ હનુમાનને પણ ૧ તોલો સોનું ચહડાવયું. તાંહાંથી નીસરી તે શખસ કરીશનના મંદીરમા ગયો અને તેને પણ ઊપલીજ કીસમની અરજ કરી તે બાહાલ રેહવા પછે તેને પણ ૧ તોલો સોનુ ચહડાવયું. આમ કરતાં છેલે સરવાલે તે પોતાને ઘરથી લઇ ગયલુ સોનું પણ મુકી આવયો. હવે કહો કે તેને પોતાને ઘરનુ સોનું કેટલું હતું ?

૨. મારો પેહેલલો નુકશાનમાંછે પણ ખરાબીમાં નથી. મારો બીજો ફરેબમાંછે પણ કાવતરાંમાં નથી, મારો તરીજો તલીએછે પણ હેઠે નથી, મારો ચોથો ચાલચલણમાછે પણ રેવાજમાં નથી, મારો પાંચમો એશ આરામમાંછે પણ મોજમહજામાં નથી. મારો આખો એક માડાવારી ચોપાનીઊંછે. જ. બે. ઈ.

૩. મારો પેહેલલો અસુખમાંછે પણ દુખમા નથી, મારો બીજો દીલાવરમાંછે પણ હીમતવાંનમાં નથી, મારો તીજો તકદીરમાંછે પણ નશીબમાં નથી, મારો ચોથો બીયાબાંનમાંછે પણ જંગલ વેરાંનમાં નથી. મારો આખો જંગલે જંગલ જાદુઇ શખસનો અમલ ચલાવનાર જાદુગરછે. જ. બે. ઈ.

૪. મારો પેહેલલો જગતમાંછે પણ દુનીઆમાં નથી, મારો બીજો પરગામમાંછે પણ ગામમા નથી, મારો તરીજો રરતોછે પણ હસતો નથી, મારો ચોથો પપેનાસમાંછે પણ લીંબુમા નથી, મારો પાંચમો માહવજતમાંછે પણ સંભાલમાં નથી, મારો આખો મા કારીલસુર પેગામબરછે. જ. બે. ઈ.

ઓલારો ગઈ વેલાનો.

.. ચોપડી તથા કલમ.

.. દર ૧ રાતે એકવીશ લંસ ગઇ.
દર ૧ તલાવના નવ લંશે પાણી પીધું.
દર ૧ જહાડ હેઠલ ૭ લંશે વીશામો લીધો.
જુમલે લંશ નંગ ૬૭ હતાં.

૩. હનુંમાંન.

૪. ફુલ.

એક રણપર ચહેલા પતિને તેની પત્ની તરફથી પત્રિકા.

હોરી—રાગ કાફી.

સમશેર શીદ સ્વામી સ્વીકારી, વેળ રડી ન વીચારી;
સમશેર શીદ સ્વામી સ્વીકારી. ટેક.

સ્વસ્તી શ્રી શુભરણ ક્ષેત્ર પવિત્ર, મહા વીર મુગટ ધારી,
મમ શીર છત્ર સૌભાગ્ય મીનોદક, ઉર દીપ પ્રાણ આધારી;
પ્રણામ પ્યારે લેજો સ્વીકારી, સમશેર શીદ૦ ૧.
વીતી વસંતની વાત શી વર્ણું, વીચારો કેવી ગુજારી,
સુખ સંયોગમાં મસ્ત મગન રહી, ખેલતાં પ્રીતમ પ્યારી,
કરું શોક દુખ તે સંભારી, સમશેર શીદ૦ ૨.
કેશરી અંબર કેશરી કેંટા, ચહી માગતી ફગવારી,
કેસરીઆં કરી ઓણ સીધાર્યા, કર ગ્રહી સમશેર પ્યારી;
શોકલડીનું આવીછે વારી, સમશેર શીદ૦ ૩.
કોમળ શયાં પર કપુર કાયા જોઇ, નેન જતી ભળીહારી;
વજ્ર થઈ આજ રણ પલંગે, લોટો ખડગ બાથ મારી,
સ્વપ્નાં મને સાલેછે ભારી, સમશેર શીદ૦ ૪.
રંગ ગુલાલથી લાલ કરંતા, વ્હાળી, તાકી પીચકારી,
વીસરી વ્હાલાં આજ શત્રુ પુઠે જઇ, તાકી તાણી તીર મારી;
શ્હેરો લોહી ઉડવોજ કારી, સમશેર શીદ૦ ૫.
કામીનીથી ઝક ઝોરન કરતા, પી પી પ્યાલા નીશાકારી,
શૂર શુરા પી પી તે રણશૂરા, શત્રુ થકી બાથ મારી;
કરે આજ ક્ષેત્રે ખુવારી, સમશેર શીદ૦ ૬.
શીતળ ચાંદની, કેશ સુગંધી, કર ગ્રહી સુંદર સતારી,
તાળ સુરે ખુબ ગાતા બજાતી, નેનથી નેહ વધારી;
ઘડી ગઈ મંગળકારી, સમશેર શીદ૦ ૭.
તે કંથ આજ ખરે રણ તડકે, કેશમાં કરી ધુળાડી,
રણ ગીત ગાઈ બંદુક બજાવે, ક્રાડી નેતવેર વધારી;
શત્રુઓને નાખે સંહારી, સમશેર શીદ૦ ૮.
પકવાન પ્રેમ થકી હું પીરસતી, સમખાઈ ખાઈ ખવાડી,
તે કંથના કરમાં શાં ચવેણાં, ભુખની ભારી બીમારી;
કશી કેમ નહી ગણકારી, સમશેર શીદ૦ ૯.
કપિત્ત યુદ્ધ શેતરંજ પરખેલી, ચોસર સોગઠી મારી,
પ્રેમ-હાસ્યમાં પ્હોર મગ્ન કેવા કંથ, જ્યારે ગઇ હતી હારી;
કરી મને કેવી લાચારી, સમશેર શીદ૦ ૧૦.
તે સ્વામી આજ ખરે રણ ઉભા, માનુષ્ય સોગઠી મારી,
ખરાં પેદલ ને ખરાજ તુરંગી, કરી અરી પર સવારી;
કરો કોપ ખેંચી કટારી, સમશેર શીદ૦ ૧૧.
ભકતી ભાવે પ્હોર હોળી પુજંતા, ને વેદ નાળીઅર ધારી,
રણ દેવી કાળીકાને ઓણ પુજો, માથાં મનુષ્યનાં વધારી;
હોળી દેવી છેક વીસારી, સમશેર શીદ૦ ૧૨.
રણ સીંહ આપ રણ વાસ કર્યાથી, રણવાસ* દીશે સુતકારી,
જીત જંગે કરી જલદી આવો સખે, મોતી ભરી થાળ સારી;
આવી કરું આંગણ ઉવારી, સમશેર શીદ૦ ૧૩.
ચર્ણની દાસી છઉં પતીરાયા, કાયા છાયા હું તમારી,
ભુળ ચુકતી ક્ષમા માગું જોડી કર, વીજોગની નથી વારી;
વસંત વીતશે લાભકારી, સમશેર શીદ૦ ૧૪.
ગુણવંત કંથને ઘણું લખુંશું, લખતાં લાજું જાત નારી,
લક્ષ્મીરામ પ્રિતમ વિયોગે, રડી રડી થઇછું બેજારી;
વસંત રીમે વિરહ વધારી, સમશેર શીદ સ્વામી સ્વીકારી,
વેળ રડી ન વીચારી, સમશેર શીદ સ્વામી સ્વીકારી. ૧૫.

* જનાનો.

લખનારાઓને ખબર.

રમુજે ફુરસતને માટે સમસયા લખી મોકલનારાઓએ સાથે જવાબ પણ લખી મોકલવા, નહીતો તે સમસયા છાપવામાં આવશે નહી.

હમારો લખનાર "ક" કે જેની કલમથી હમારા છેલા કેટલાક અંકોને શોભા મલીછે, તેણે તસદી લઇ પોતાનું લખાણ જારી રાખવું તથા હમોને મલવું.

મુંબઈ, દફતર આશકારા પરેશમાં બેહેરામજી ફરદુનજીની કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ કીધુંછે. ઠા૦ કોટ:—બેહેરામજી હોરમજજી સ્ટ્રીટ, નાં૦ ૯ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પુસતક ૧૬ મું. ફેબરવારી ૧૮૭૨ આંક ૨ જો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

"રૂસતમજી શેઠ! રૂસતમજી શેઠ! જરા હીઆં આવો, મને છોડવી જાઓ, રૂસતમજી શેઠ મેં તમારૂં શું ખરાબ કીધેલું કે તમે જરા મારી ગમ જોતાબી નથી? રૂસતમજી આગા! રૂસતમજી શેઠ!"

આ પરમાણે ભોલો દોલો ઘેલા મોદીના મનજીભાઈ તથા પોલીસના પટાવાલાઓના હાથમાં સપડાઈને બુમો મારતો રહી ગયો અને પાંણાચંદ શરેશતેદારની આગળ ધનજીશાહને મનજીભાઈ તરીકે અરાવી દેવાનું તરકટ ઉઘાડું નહી પડે એટલા માટે દોલા સાથ મનજીને જોઈને જારે રૂસતમ આગો દોલાની બુમોને કોહું આપવા વગર પાણાચંદ, ધનજીશાહ વગેરેને લઈને બીજે રસતે ઘર તરફ સટી ગયો તારે બીચારા દોલાએ નાસીપાસ થઈને છુટકારાની આશા છોડી.

ભોલો દોલો કોઈ દાહાડે પોલીસના હાથમા સપડાયો નહી હતો અને આજબી તે સપડાવાનું કારણ જાણતો નહી હતો. તેને સમજ નહી પડતી કે બજા બોગાનો મારો જેમા પાણાચંદને બેસાડીને તે ધનજીશાહ શેઠને ઘર હાંકી લાવયો, તે મારો પાછો લઈ જતાં દારૂની જુશમાં તેનાથી નદી મધે હાંકી લઈ જવાયો તેટલા માટે સરકારી અમલદારોએ તેને સાનો પકડયો? તેને ખબર નહી હતી કે પાંણાચંદે જારે ધનજીશાહના ઘરમા ઉતારો લીધેલો હતો અને ધનજીશાહને તે મનજીભાઈ સમજતો હતો, તારે મનજીભાઈએ તે વાણીયા શરેસતેદારને દોલાની ભુલથી મારાની સાથે નદીમા ડુબેલો ધારયો હતો અને તેથી દોલા પર ખુનનું તોહોમત આવયું હતું. પણ દોલાનો સઉથી મોટો ગુંચવાડો એમ હતો કે ઘડીભર બજાનો મારો ડુબી ગયો, ઘડીભર પાણાચંદ શરેસતેદાર મરી ગયો, તોપણ તેમા ઘેલા મોદીના મનજીને એટલું શું સનાન સુતક કે તે દોલાને પકડવા આવયોછે?

હજી દોલાએ પોતાની ઘભરાટ ભરેલી બુમો જારી રાખી. "ઓ રૂસતમ આગા મારો જીવ જાયછે, તોપણ તું મને મદદ નથી આપતો તેથી બોલા તુંને પુછચે."

આ બુમોથી ખીજાએ માતો મનજીભાઈ કંટાલી ગયો અને બોલયો કે "ગધેડાની મીશાલે બુમ સાંની પાડેછે?"

"હું બુમ કાંએ નહી પાડું સાહેબ? ગધેડા પર જો એટલું દુખ પડેતો તે બુમો મારવા વના રેહેજ નહી."

"હેમક, તારા કરતાં ગધેડાને વધારે અકલ હોયછે."

"હશે, પણ બાપુ તમો મને કાંએ ધરી બેઠાછો? તાંહાં જઈને પુછોની."

આમ કહી દોલાએ રૂસતમ આગા તથા તેની સાથના વટી જતાં ટોલાં તરફ આંગલી બતાવી.

મનજીભાઈએ અચરતીથી પુછયું કે "હું તાંહાં જઈને શું પુછું? તાંહાં કોણ છે?"

"રૂસતમ આગો છે અને હું હાંકી લાવયો તે ગરહસથ પણ તેમા છે."

"કાંહાં હાંકી લાવયો?"

"મોટા શેઠને તાંહાં."

"મોટા શેઠ કોણ?"

"ધનજીશાહ સીગનપોર વાલા."

"મુગો મર હેમક. તું હજી છાકટો છે ઇઆતો જીહું બોલેછે. તે વાણીયો ગરહસથ કાંઈ ધનજીશાહને ઘર જાય નહી; તેતો મારે તાંહાં આવનાર હતો."

"તે હું કાંઈ સમજતો નથી. હું જે ગરહસથને આજે રાતે હાંકી લાવયો તે ગરહસથ આ ટોલાંમાં છે એટલું હું જાણું છઉં. પેહલાંતો કીકો મારો હાંકવા બેઠેલો હતો, પણ તે વાંણીઆએ હરકત લીધી—"

"સાંની હરકત લીધી?"

"ભીખાને અંદર બેસાડવાની."

"ભીખો કોણ?"

"વળી કોણ? મારાનો હાંકનાર હતો."

"અતર ઘડી તું બોલયો કે મારો હાંકવા કીકો બેઠેલો હતો અને હવે કેહેછે કે ભીખો હતો. કેટલા વારમાં તું બોલીને ફરી જાયછે. જુવો સીપાઈઓ આ મુજી બચો કેટલો જુઠો છે."

"હું જુઠો નથી. કીકો તે એક માફાનો હાંકનાર અને ભીખો બીજાનો હાંકનાર હતો."

"પણ વળી બીજો માફો કીએ?"

"તે કાંઇ હું જાણતો નથી ને મેં જોયલોબી નથી."

વાંચનારી બાંનુઓ જાણેછે કે દોલાની આ સઘલી વાત સાચી હતી, પણ ગરીબ બીચારાને સમજ પાડીને કેહેતાં આવડતું નહી હતું, અને કેહે તોબી આ ધબરાટ વચે ધીરજથી સાંભળનારા કોઇ નહી હતા. મારે દોલો જુઠામાજ ખપવા લાગો અને ઘેલા મોદીએ માણસોને હુકમ કીધો કે "એ ગામડીયાને પકડીને મારે ઘર લાવો. બચાજી તુંને માર મારીને તારાં હાડકાંનો ભુકો બનાવશ. જોઉં તું નહી કેમ માંને? જાંહાંસુધી ખરી વાત કેહશે નહી તાં હાંસુધી તારો સુકરવાર થવાનો નથી. યારો મારી ખાતરી છે કે પાંણાચંદ બીચારો ડુબી ગયોછે."

"તમારેજ કેહવે કે? હું પોતે ધનજીશાહ શેઠને તાંહાં તેવણને હાંકી લઇ ગયો છઉં."

"પણ તું એમ કોણને સમજાવેછે? શું હમે બચાં છઇએ? ધનજીશાહતો અમારો દુશમન, ને તેને તાંહાં જવા આગમચ પાણાચંદ જાહાનમમા જવાનું પસંદ કરશે. યારો નદીમાં નખાવી દઇને શોધ કરો."

દોલો એટલુંજ બોલીઓ કે "તમારે જોઇએ તેને નદીમા નાખો, પણ મને બંદીખાને ના નાખતા."

પણ આ અરજ ફોકટ હતી. મનજીભાઇ માણસો સોડે નદીમા ખોલ કરાવતો ઉભો તારે બીચારા દોલાના મુસકા ટાટ કરી તેને મારતો મારતો મનજીભાઇના વજીફા તરફ લઇ જવામા આવયો, તથા મનજીભાઇના ઈનસાફ કરવાની કચેરીના ઓરડામા તેને બંધ કીધો.

મનજીભાઇ કાંઇ સરકારના ઠરાવેલા જેઆએધીસ નહી હતા કે ઈનસાફની કચેરી ભરી શકે, પણ તે છતાં તેના હાથમા ઈનસાફનું થોડું ઘણું કામ હતું. લોકોના માહોમાહેના સંસારી કુથલા તથા વરવાંધા પતાવાનું કામ પંચાએત ઉપર વડાપણું ભોગવનારા કુટંબ તરીકે ઘેલા મોદીના ખાનદાનમાં હોથે ઉતરતું આવેલું હતું અને જો કે મનજીભાઇના પઇસા જતા રહયાછે, જો કે તે મીજાજનો ઘણો પાજી છે અને જો કે તે ઘણો હારમાર થાયછે, તોપણ આગળી કહયું તેમ તેના હાથમા થોડોક વગ રહયોછે અને જે ઓરડામાં આજે ભોલા દોલાને બંધ કરયોછે તે ઓરડામા તેના વડવાઓના વખતથી આજે જુની ખખ થઇ ગયલી ખુરશી તથા ફાટીને ચીંઠડાં થઇ ગયલી ગાદી ઉપર મનજીના બાપદાદાઓ કુસતી પાદીઆબ કરીને ઈનસાફ કરવા બેસતા હતા. આજે મનજીભાઇના હાથમા નામનીજ સતા રહી હતી. દોલતથી ઈઆ કેળવણીથી સવતંતર બનેલા માલેતુજારો મનજીભાઇ પાસે ફરીઆદ લાવવાનું હસી કાહાડતા હતા, પણ ગરીબ ગામડીયા ગમારોનો મારી બઇએરના કુથલા ઈઆ સાસુ વહુની ગાલાગાલી જેવો "ખીમો" મનજીભાઇની દરબારમા આવતો હતો. વળી મનજીના મુરબીઓએ કોટવાલીમા કામ કીધેલું હતું, એટલે સરકારે તેવણને માનને ખાતર કોટવાલ બનાવયા હતા અને કચરાપટીઓ, જાહાડુ કાહાડનારાઓ તથા ઢેડાઓની ફરીઆદો મનજીભાઇ પાસે જતી હતી.

તેવા એક શેઠની કચેરીમાં બીચારા ભોલા દોલાને કેદ નાખયો હતો. મનજીભાઇ આવી પુગે તેટલાં દોલાને ઓરડામા બંધ કરી તેના મુસકા છોડી નાખયા હતા અને તેને ઓરડામા ફરતો મેળયો હતો પણ તે નકાંમું હતું. તે દોરડાંએ નહી સાંકરાયો તારે હવે ઘરની દેવાલથી ગોયા સીકરાઇ ગયો હતો. કેમકે આ કચેરીનો ઓરડો ઘણો નાહનો, સાંકડો, નીચો, બંધીઆર અને બીજી દરએક વાતે અગવડ ભરેલો હતો. છાપરાંના એક મોટા તીરકસ સીવાએ હવા ઈઆ ઉજરડું આવવાને તેમાં એક બારી નહી હતી. જેઆએધીસ સાહેબને બેસવા સીવાએ તેમાં બીજી એક ખુરસી નહી હતી. જમીન પણ જુની, ધુલ અને મરોડાંથી ભરેલી, ખાડાઓ અને ગાબરાંઓ વાલી હતી. ટેબલ ઉપર મણમણ ધુલ પહેલી હતી અને તેની પછવાડે ઘેલા મોદીના કુટંબના અડધા ટુવાએ ખાધેલા તથા ધુલથી ભરેલા દસતાવેજોનો ગોરો પડેલો હતો. ખડીયાની ઉપર વટીક સહીનો થરો બંધાયેલો હતો, કલમ કપાઇ ગયલી હતી, છરી કીટાઇ ગયલી હતી અને આ ઓરડો વાપરવા વગર નાખી મેળવાની સઘલી નીશાણ બતાવતો હતો.

મનજીભાઇના તનની, મનની, તથા પઇસા ટકાની બીગડેલી હાલત જે આપણ સારીપડે જાંણીએ છઇએ, તેથી આ કચેરીની પડતી હાલતથી આપણને કાંઇ પણ નવાઇ ઉપજતી નથી.

આ પડત પહેલી કચેરી ભોલા દોલાએ આવીને લાંબી મુદતે ઉંઘાડવાને કારણ આપયું. પણ તેનો વાંક શું હતો? દોલો પોતે જાણતો નહી હતો. તેને માતર એટલુંજ સમજવાની સમજ હતી કે તેને ઘણું ખરાબ લગાડવામા આવયુંછે, પણ પાછું સારૂં કરવાની સમજ ઈઆ શકતી તે બીચારામા નહી હતી. તે પોતાની સમજ મુજબ વીચાર કરતો કે "રખે એ લોકો મને ફાંસી દીએ. મેં કોઇનું ખુન કીધું નથી, પણ એ લોકો કેહછે કે મેં કીધુંછે અને રખેને તેને મારે કાંઇ ઘણા સરખા શાખસી લઇ આવે. હમણાનાં લોકો સોગંદ ઘણા ખાયછે. દાહાડીએ દાહાડીએ સપત ને શાખસીઓ ભાડે મળેછે. અરે તોબા, તોબા, હવે હું શું કરશ? હું ફાંસી જવશ તે મને કેમ પસંદ આવશે? અરર. બધું મોહોત પરવડે પણ બે લાકડાંપર લટકાવાનું મોહોત નહી પાલવે. મારો શેઠ ધનજીશાહ મને ઘડીઘડી કેહતો હતો કે હું મારી ચાલથી કોઇ દાહાડે ફાંસી જવશ, તે વખત હવે આવયો ખરો. મારી મા વાહાલી વીલરને ખબર હશે કે? મારી લાડકી મસીઆઇ બેહન રતનને ખબર હશે કે? અરે દુનીઆં કેવી દગલબાજછે! અલબતાં એ દુનીઆંથી દુર થઇ બીજી ભલી દુનીઆમાં જવું બેહતર છે. કાંઇ નહીતો તાંહાં માફા હાંકવાની લાલચતો નહી મલશે."

આ પોતાના મગજની ફીલસુફીમા દોલો ધુમ મસગુલ હતો, તેવામાં હેઠેના એક માલા ઉપર થોડીક ખારવણીઓ એક નવી સમારેલી જમીન ઉપર કોબો કરતી હતી, તેનો આવાજ દોલાને સંભળાયો. તેઓ કોબો કરતાં કરતાં ગાતી હતી અને પોતાની ગરબીની તાલપર કોબો કરતી હતી. ઉંડા વીચારમાથી દોલાનુ ધેઆન આ ખારવણીઓના ગરબા ઉપર ગયું અને કોબાના એકસરખા અવાજથી તેની આંખમાં જલદી ઉંઘ આવી ગઇ.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

ભોલો દોલો તો અણસમજુ અને અપટ હતોજ, પણ સમજુ અને દાહાપામાં ખપતા આદમીઓ અણસમજુને કેવા એક કોરે બેસાડેછે તેની આ એક સાબેતી છે—કે પાણાચંદ સરેશતેદાર નદીમા ડુબેલો નથી, પણ ધનજીસાહના ઘરમા સહીસલામત ઉતરેલો છે, એવું જારે ભોલા દોલાએ ભોલાં દીલથી જાહેર કીધું, તારે બીજો સઘલો ઘભરાટ છોડી દઈને, જો મનજીભાઈએ અથવા તેના કોઈ દોસતે ફકત ધનજીશાહને ઘર તલાસ કરાવી હોતતો તેઓની સઘલો માથાકુટ અને ઘભરાટનો અંત આવતે.

પણ માણસ જારે ગાફેલજ થાય તારે એટલી સેહેલ બોલ કોણને સુજ પડે!

નદીને તલીએ મોટા તરનારાઓને ઉતારયા અને આખાં તલીઆંને ગોયા તલે ઉપર કીધું, પણ ધનજીશાહને તાંહાં એકજ માણસ મોકલવાથી સઘલું તરકટ પકડાઈ આવે એવું હતું.

પાણાચંદ બીચારો હજી ધનજીશાહને મનજીભાઈ સમજતો હતો.

પણ એ તરકટ કાંહાંવેર ચાલુ રેહશે!

આખો દાહાડો પાણાચંદને રખડાવી મારી હવે ધનજીશાહ શેઠ, પુણેમચંદ વકીલ અને રૂસતમ આગા એ તરણ જણ મનમા બહુજ મલકાતા મલકાતા પોતાના આ શેકારને લઈ ઘર આવયા.

તુરત ખાંનાંનો હુકમ થયો અને સરવે જણ ટેબલ ઉપર ખાવા બેઠા.

તેમનો આ પતરાજીખોર પહરાણો પાણાચંદ વાણીઓ હતો, પણ બાપલો પારસીઓ સાથ સઘલું વેંહેંતી આપતો હતો, અને વળી ભુખે એટલો અધમુવો થઈ રહલો હતો કે અગરજો જુદદીન સાથ જમવાની તેને છીટ હોત તો પણ આ મીશટાંન પકવાનો અને લેહેજતદાર વાણીઓથી તેના મોહમાં પાંણી છુટાથી ત બેસી જવાને જરાબી વીલમ લગાડતે નહી.

પાણાચંદ પારસીઓ સાથ ખાવા બેહો, પણ પુણેમચંદ જુદો જમયો.

ખાનાની મેજ ઉપર ધનજીશાહના કુટંબની પેલી બે બાનુઓ—એક ધનજીશાહની ધનીઆણી સુનાબાઈ તથા બીજી તેણીની અને રૂસતમ આગાની બેહેન આલી—આગળ કરેલા સંપ મુજબ મશખરીમાં સામેલ થવા બીરાજેલી હતી.

અને મશખરીનો તો હજી સુધી કાંઈ છેડો નહી હતો. સઘલાં જણ આ પતરાજીખોર પહરોણા પાણાચંદને બનાવામા સાંમેલ હતા, અને તેવણબી જરા સુરતી મસાલેદાર બેવરો ગલવાથી ટેં થઈ રહયા હતા.

પણ તેવામા અચચુચ ધનજીશાહનું બારણું ઠોકવાનો આવાજ આવયો.

ઘરના સરવે રેહેવાસીઓ ફગલાઈને જોવા પડી ગયાં. આ વખતે ઘરમા બેગાનાઓ નહી જોઈતા હતા. અનજાનાના આવવાથી એકતો ગમતમા ભંગ પડવાની ધાસતી હતી અને બીજુંતો ઠગાઈ માલમ પડવાની વધારે મોટી ધાસતી હતી.

બારણું જોરથી ઠોકાવા માડયું, કોઈના પગલાંના આવાજ આવવા લાગા અને ધનજીશાહ હજીતો અસારત કરી રૂસતમ આગાને મોકલેછે કે કોઈ અનજાનું આવીને ધાન બગાડે નહી, પણ તેટલામાતો તે અનજાનો આદમી ઘરમા દાખલ થયો.

આવતાંનેવાર તેણે સલામ પોકારી. "સાહેબ મેહરબાન ધનજીશાહજી કેમ છો ! ખુશીતો ખરા ! માએ સુનાબાઈ આજે તમારો ધણી ધનજીશાહ શેઠ કાંઈ ખુશીમાજ દીસેછે ?"

આ અનજાના આવનારે ધનજીશાહનું ખરૂ નામ દઈ શું ધાન નહી બગાડયો ? સઘળાં જણ એકેકનું દાચું જોવા લાગાં. ધનજીશાહ ફીકા પડી ગયા, રૂસતમ આગો લાલ થઈ આવયો અને સુનાબાઈ તથા આલી મોહડે રૂમાલ ધાંકી હસવા લાગી. પાણાચંદ વીચારમા પડી ગયો કે મનજીભાઈને આ શખસ ધનજીશાહ કેમ કેહછે ?

વધારે ખરાબી આગળ નહી ચાલે, ધનજીશાહનું નામં વધારે નહી બોલાય મારે સુનાબાઈએ વચમા પડીને આ અનજાનાને બોલતાં અટકાવાં દીધો. તે બોલી કે "આવો બાવા ઓલીઆજી. તમે ઘણે દાહાડે કાંહાંથી આવયા ? કેહેવત છે કે જમતી વખતે કોણ આવે ? ખરો દોસત હોય તેજ. સોહલા, શેઠને વાસતે ખુરસી લાવ."

આમ કહીને સુનાબાઈએ ધનજીશાહને જમવામા રોકી નાખયો કે તે થોડું બોલે ! અને ખરેખર આ દોસત હવે ખાવામા વાત ઘણી વીસરી ગયો.

એ શખસ રાંદેરનો પટેલ ઓલીઆજી હતો. તે ફરતો ફરતો હીઆં આવી લાગો. તે ખાવે બાધર હતો અને સુનાબાઈએ તેને મુંગો રાખવાનો આ રસતો ચેતીનેજ લીધો હતો.

પણ વેહેમાયલા પાણાચંદના મગજમા વેહેમ પડી ગયો ખરો. તેણે ગડબડ કીધા વના આલી જે પાસેજ બેઠેલી હતી તેને પુછયું કે "બાઈ આ શખસે મનજીભાઈને ધનજીશાહ કવી હાંક માવયા નહી વાધું ?"

આલીએ એક અછી તાલ લગાવી. તે બોલી કે "હાજી, પણ જરા આગળ આવો" એમ કહી તેના કાનપર પડી હરૂસે બોલી કે "એ ઓલીઆજી બોલે તેપર ધેઆન ના આપતા. બીચારો ઘેલો છે. અરે ખોદા ! કેવો દાહાયો ને સારો માણસ ને તેના કેવા હાલ થયાછ ! બીચારાના પઈસા ગયા તેથી મગજબી ગયું. એની આગરી જરા ખીસેલીછે જો, બીજું કાંઈ નથી."

પાણાચંદે એક નીસોસ મેળીને આ બીચારાના હાલ ઉપર દયા બતાવી; પણ પાણાચંદની હજી પુરતી ખાતરી થઈ નહી અને તે વીચારમા પડયો કે સઘળા જણના ચેહેરા ફગલાયલા કેમ માલમ પડેછે. પાણાચંદે આલીને પુછયું કે "જાવે એ શખસે સુનાબાઈને 'તમાવા વવ ધનજીશાહ' કરી કહયું તાવે તેવણ ફગલાઈ કેવા ગયા."

"તો વાએ, પાણાચંદ, તે નહી ફગલાય ? તેને બીજાની બઈરી કેહવી એતો ગાલ આવી."

"અવે કેવું બેઉંધું બાઈ સાહાબ. તાવે એતો કેથો ઘેલોછે, તેથી તમાવાં બેહેન અપમાન ખમી ગયાં."

"હાજતો. નહીતો કે એ મુવાની ગાલનો સવાદ ઘર

માંથી બાહાર કાહાડીને બતાવતે નહી કે ? પણ પાણાચંદ જી તમારા ગાંમમાં ઘેલા લોકો હોય કે ?"

"અવે ઘણાબી, પણ આવો દેવાનો હુંએ નથી દીઠેલો. જોકે તમે તેને ઘેલો કહોછો, તોપણ તે આવી દાહી દાંહી વાતો કરેછે !"

"કાંઇ છેક પુરો દેવાનો નથીજી. એતો ભેજું જરા ખીસેલું છે, ને તેની છેક મોટાંમાં મોટી કસર એ રહીછે કે ભલાં માણશને કશી ચીજ યાદ નથી રેહતી. માણુસનાં, જગાના નામ સઉ ભુલી જાયછે અને ખોટાં બોલેછે."

આ વખંતે ઓલીઆજીની વાત ચાલુ હતી અને ગઇ કાલેજ સુરતનાં કલેકટરની કચેરીમાં શાખશી આપવા ગયો હતો તેનો હેવાલ કેહવામા મશગુલ હતો.

આ સાંભળી વળી પાણાચંદ અંદેશામા પડયો અને આલીને પુછવા લાગો કે—"પણ બાઇ એવા દેવાંનાની શાખસી કોરટ કબુલ કેમ કરે ?"

"અરે કોરટ સાંની ને શાખસી સાંની ! મુગા મુગા બેસીને જોયા કરોજી. બીચારાના મનમાં આવયું કે હું શાખસી આપવા ગયો, એટલે પછે તેજ બકબકારો લઇ બેહોછે."

માટે હવે ઓલીઆજીની વાત એક બકબકારા તરીકે પાણાચંદ સાંભળવા લાગો. પણ થોડા વખતમાં તે વાતમાં સાંમેલ થયો. નદી કીનારાપર દોલાને પટાવાલાઓના હાથમાં જોતાં વાર રૂસતમ આગાએ એવું કહીને વાત ઉડાવી હતી કે એતો અમારા ગામના ધારા પરમાણે એક જણને ડુબાડવા લઇ જાયછે, તે બીના પાણાચંદને યાદ આવી માટે તેણે ધનજીશાહને કહયું કે "અવે મનજીભાઇ શેઠ આજ તમાવા લોકો એક માણશને ડુબાડવા લઇ જતા હતા."

જેમ ઓલીઆજીએ ધનજીશાહને ખરે નામે હાંક મારવાથી પાણાચંદ અચરત થયો હતો, તેમ હવે તેણે તેને મનજીભાઇ લેખે બોલાવાથી ઓલીઆજી તાજુબ થવા લાગો. હીઆં ધનજીશાહ શેઠ વળી પાછા ઘભરાયા, પણ વધારે વાત દાબી દેવા સારૂં તેણે એક તાડીનું ઘરીઉં આગળ મેળયું અને પુછયું કે "લેઓ મેહેરબાનો, ગલાસ ગલાસં ફરીથી લઇએ."

પાણાચંદે વાત ચાલુ રાખી. "શું શેઠ આ પરમાણે તમાવા લોકો આદમીઓને ઘડી ઘડી ડુબાડેછે ?"

"કાંઇ આપણેતો તેમ નથી જાણતા."

એવામાં નવો દોસત ઓલીઆજી વચે પડયો. "હાથે કરીને ડુબાડવાનું તો મેં નથી સાંભળયું, પણ એક ગરહસથના ડુબી મરવાની શેહેરમાં અફવા ઉડીછે ખરી. મને ઘેલા મંનજીએ એ વાત કહી. તે એમ છે કે શેઠ ધનજીશાહ તમે અને મનજીભાઇ વચે મીનાકેશો ચાલેછે ?"

આતો વળી ભરમ ફુટવાની વાત થઇ. સઘલાઓ સમજયા કે પાણાચંદપર કરેલી ઠગાઇ હવે રહી નથી. ધનજીશાહ સાવજ જેવો થઇ જીભે લથરવા લાગો, પુણેમચંદ વકીલ એકાએક ઠાંસવા પડયો, સુનાબાઇ શરમાઇને ભાંએમાં જોવા લાગી અને રૂસતમ આગોતો કારમાં ને કારમાં લાકડી લેવા ઉઠયો.

ઓલીઆજી આ ઘભરાટ સમજી શકયો નહી. તેણે ધારયું કે ઘેલા મોદી સાથની ધનજીશાહની અદાવત છુપી હશે અને તે જાહેર કરવાથી ઘણું ખોટું થયુંછે.

આલી આ ગુચવાડો મટાડવા સારૂ હજી પાણાચંદના કાનમાં ફુક મારતી રહી કે ઓલીઆજી દેવાંનોછે. "જોયું ધનજીશાહ શેઠને કેવું બીજું નામ આપી દીધુંછે ! ખોદામાલમ આ ઘેલો આદમીઓને કેમ ભુલી જતો હશે."

પણ પાણાચંદના મનમાં ખતરો પડયો તે હવે મજબુત થતો ગયો અને ઓલીઆજીબી ધનજીશાહ તથા મનજીભાઇ વચેના મીનાકેસા વીશે વધુ એસારો કરવા વના પેલી એક જણના ડુબી જવાની અફવા પાછી કાહાડી બેઠો.

"એ બનાવ ઘણો અજાએબ જેવો બનયોછે અને આખા ગામમા હો હો થઇ રહીછે. કોઇએક વાણીઆ ગરહસથને મનજીભાઇના વજીફામા આવવાની ગઇ રાતે વકી હતી, તે બજા ખોગાના પીઠાં સુધી આવેલો માલમ પડેછે, તેણે માફો ભાડે લીધો ને તાર પછે કેથે ગુમ થયોછે તે માલમ પડતો નથી. શોધ કરતાં આજ સહવારના બજાનો એક માફો નદીમા ડુબેલો મળી આવયોછે અને એવું લાગેછે કે તેમા બેહેલો આ ગરહસથ ઇઆતો અકસમાતથી અથવા જાણુ જથી ડુબી મુવોછે. શક ઉપરથી તે માફાના હાંકનારને કેદ રાખયોછે અને મનજીભાઇએ કલેકટર ઉપર લખી વાલયુંછે કેમકે તે ડુબેલો શખસ સરકારી અમલદાર છે."

પાંણાચંદ જે હવે એવું સમજવા લાગો કે ઓલીઆજી જો દેવાનો હોયતો આવી સારી વાત કરે નહી, તે બોલી ઉઠયો કે "સાહેબ, એતો તમે માવે વીશે વાત કવોછે."

"તમારે વીશે ?" ઓલીઆજીએ ઘણી તાજુબીથી સવાલ કીધો.

"અલબતાં સાહેબ માવે વીશે. બજાને તાંહાંથી વાતે માફો ભાડે લેનાવ હું હતો, હું વાંણીઓ છઉં અને હું સવકાવી અમલદાવ પણ છઉં."

"પણ તમે કાંઇ સાહાબ ડુબી નથી ગયા; તે અમલદારતો ડુબી ગયોછે."

"તાવે શું તમે એમ કેહેવા માગોછો કે હું તે હું નથી ને કોઇ બીજો છઉં ?"

પુણેમચંદ વચે પડયો. "અરે તમો સા સારૂ તકરાર કરોછો ! જારે નદીમાથી તે લાસ મળી આવશે તારે તમો કે કોણ તે માલમ પડશે."

પુણેમચંદના આ બેવકુફી ભરેલા ચુકાદા ઉપર સઘલા જણ હસવા પડયા, પણ પાણાચંદનો ગુચવારો વધતોજ ચાલયો. તેને ધીરજ આપવા સારૂ ઓલીઆજી પટેલ હવે મદદે આવયા અને બોલયા કે "અરે સાહેબ આ ડુબવાની વાત તમે પોતા ઉપર શા માટે લઇ લોછો ? જે ઘરહસથ વીશે અફવા ઉડીછે તેતો મનજીભાઇને તાંહાં જતો હતો."

"અને તેમજ છે. હું પણ હીઆં મનજી શેઠને તાંહાં આવેલો છઉં."

ચાલાક આલીએ જોયું કે વાત બેહકી. પણ દેવાંનાપણાની તેણીએ લડાવેલી હીકમત ઘણી કામ લાગી. આટલો બધોવાર તે ઓલીઆજીને ઇસારત કરવામાં મશગુલ હતી, પણ તેણીની અને તે પટેલની નજર હમણાજ મલી અને તેણીએ ઈસારત કીધી કે "આ વાંણીયા સાથ તકરાર નો કરો, તે બીચારો ગીએલો છે."

ઓલીઆજીએ તરત ઘભરાઇને કહયું "અરે તારે તો હું માફ માગું છઉં. મારી ભુલ થઇછે."

"ખવેખવ હીઆં કોઈનીબી મોટી 'ભુલ છે ખવી પણ હવે શેઠ મનજીભાઈ, (એટલે કે તમે મનજીભાઈ હોવો તો) હુ તમોને પુછું છઉં કે જો તમો ખવા મનજીભાઈ હોવોતો મને કહો કે શું તમોજ મનજીભાઈ છો ?"

આ ધભરાટ ભરેલા અને ઘેલા સરીખા સવાલના જવાબમાં ધનજીશાહએ બધો ભરમ ફોડી દીધો. "તમો હીઆં આવયાછો તારથી તમોએ મને મનજીભાઈ કરી હાંક મારયોછે, તો તમારી મરજી, પણ મારૂં ખરૂં નામ ધનજીશાહ છે."

"શું તમે ધનજીશાહ સીગનપોવવાલા ?"

"હા, હા, તમોને મારૂં સરનામુ જોઈએછે ?"

રૂસતમ આગો પોતાની લઢણપર ગયો. "આપો, સાહેબ, એવણને તમારૂં સરનામુ આપો કે પોતાના દોસતો પર એવણ લખી જણાવે કે હીઆં ઉતરવાથી એવણ મરી ગયા નથી, પણ સહીસલામત છે."

–"ધનજીશાહ શેઠ તમે, એ મને મોટું અપમાન દીધુંછે."

"સાહેબ મારા ઘરમા કોઈને અપમાન મળયુંજ નથા."

ઓર્લીઆજીએ આ ગડબડથી હેબતી જઈને તેનું કારણ જાણુવા માગયું.

ધનજીશાહએ ખોલાસો કીધો કે "પેઆરા દોસત વાતમા કાંઈ દમ નથી. ગઈ રાતે હું એક વાંણીયા પહરોણાની વકી રાખતો હતો, તેવામા એવણ આવી લાગા અને મેં ધારયું કે તેજ એવણ છે. તેવણ આ જગાને મનજીભાઈનું ઘર સમજયા, તેમા ભુલ એવણની હતી અને એવણે મુને મનજી તરીકે પોતાની ખુશીથી હાંક મારયા તારે એવણને રાજી રાખવા સારૂં મેં તે નામ કબુલ કીધું."

"પણ તમે મને ધવમાં વાખવો નહી હતો."

"ગમે તેવા અનજાના એક પહરોણાને ઘરમા ઉતારો આપવાને ના પાડવું એ અમો સુરતવાલાઓની ચાલ નથી."

"પણ તમે જાણતાતા કે માવે તમાવા ધવમા આવવાની ધાવણા નહી હતી."

"તમે ચાલી ચલાવીને મારે ઘર આવયા તોબી તમારી ધારણા નથી એમ હું શી રીતે સમજું ?"

આ હાજરજવાબીથી પાણાચંદ ધભરાઈ ગયો. તે મનમા બહુ ખીજવાવા લાગો કે આ સુરતીઓએ મને ઠગયો અને વળી મારોજ વાંક કાહાડયો. પણ જારે તેને યાદ આવયું કે ખાન બાહાદુરના ખેતાબ સંબંધી મનજીભાઈ સાથની સઘલી છુપી ગોઠવણ આ લોકોએ સાંભળી તારેતો તે ઘણો ગુસામા આવી ગયો અને બોલયો કે "તમોએ માવી છુપી ગોઠવણોંબી માવી સોઢેથી જાણી લીધી."

ધનજીશાહએ ઠંડે પેટે જવાબ વાલયો કે "અમે તે ગોઠવણો થોડીજ પુછી હતી. અમેતો ઓર તમોને મોજ આપવા માગતા હતા તથા બીજી વાતચીત માડી વાળવા માગતા હતા, પણ તમે તે ગોઠવણો જાહેર કીધી ને અમે સાંભળી, તેમાં અમારો શું વાંક ? ને તે કરતાં તમારી છુપી મસલત અમે જાંણીતો શું ગુજાકો છે ? તમો સાહેબ પોતેજ કહોછો કે અમે લોકો એટલા કમઅકલ છઈએ કે કસ્ં-પણ શાન કામમા લઈ શકતા નથી."

ગરીબ બીચારા પાણાચંદની પુરી માહાત થઈ અને જારે સુની તથા આલી જેવી બાનુઓ તેનાપર હસવા લાગીં તારે તે જે બઈરાંમાં ટેકાવ રાખવા જતો હતો તેને ઘણોજ ખભરાટ ઉપજયો.

પુણેમચંદે હજી ઢોંગ જારી રાખયા. "ચાલો હવે પંચાત બંધ કરો. આપણ પાછી સલાહ કરીએ. હવે રાત પડીછે, જરા ખવાયુંછેબી વધારે, દીસની થાક પણ ઘણી લાગીછે, માટે પાણાચંદ શાહાબ હવેતો આરામ કરો. સહવારના સકારા ઉઠજો—તમોને હજીતો બીજું ઘણું દેખાડવાનુંછે અને હવેતો જંગલમાં લઈ જઈને તમોને જંગલી મગરમછનો શેકાર દેખાડવાનોછે."

"ના સાહેબ, કસાં પણ કારણે હવે માવાથી હીઆં એક ઘડી થોબાવાનું નથી. ધનજીશાહ શેઠ હું જે ઠેકાંણે જવા ધાવું છઉં, તે ઠેકાંણે મને મોકલી આપોતો મોટી મેહેવબાની."

"જારે સરેશતેદાર સાહેબ જવાજ માગેછે તારે મારી પહરોણાગતમાં તેવણને હું જબરીથી રાખવા ચાહાતો નથીં. આપ સાહેબ જારે પધારો તારે મારી ગાડી તમારી નોકરીમા તઈઆર છે. સાહેબ કારે વદેઆ થશો ?"

"જેમ જલદી હોય તેમ બેહેતર."

"ઠીક મેહેરબાંન. રૂસતમ આપણો માફો જોડાવ."

રૂસતમ માફો જોડાવા ગયો અને પાણાચંદ "ડરેસ" કરવા ગયો.

હવે રૂખસદ લેવાનો વખત આવયો અને જતી વેળા ધનજીશાહએ એકવાર ફરી એક ગલાસ વાઈન લેવાની અરજ કીધી.

પણ પાણાચંદનો મરડાટ હજી નરમ પડેલો નહી હતો. તે બોલયો કે "આજની તમારી ચાલ પછે—"

ધનજીશાહએ તેને બોલતો અટકાવયો અને પાણાચંદ આવયા પછે પેહેલીજવાર હવે જરા ગંભીરાઈ પકડી બોલયા કે "મી૦ પાણાચંદ—તમે હવે અમારીથી છુટા પડોછો અને તમોને ખોલાસો કરવાની અમારી ફરજ છે. અમે દલગીર છઈએ કે તમોને અમે મશખરીથી ઠગયાછે, પણ યાદ રાખજો કે એ રીતે તમોને બનાવાની અમારી ધારણા પેહલાં નહી હતી. જોકે તમો દુશમનની છાવણીના છો, તોપણ અમારાં ગરીબ ઝુપડાંમા તમારી પુરતાં માન સાથ પહરાણાગત થતે, પણ તમોને મળવા પછે તમારી ઉપર અમે જે નાપસંદ છુટ લીધીછે, તેને માટે તમોએ પોતાનોજ પોતે ઉપકાર માનવો. તમોએ આવતાંનેવાર અમો સુરતના લોકોને મુરખ, અપટ અને હેમક ઠરાવયા તથા તમારી અધુરી કેળવણી ઉપર મગરૂર રહી તમોએ હીઆંના દેશીઓ તરફ ધીકાર બતાવયો. એ ઉપરથી અમે તમોને દેખાડવા માગતા હતા કે તમો ધારોછો તેવા અમે મુરખ અને બેવકુફ નથી, પણ અમોને મુરખ ધારવામાં તમે પોતે મુરખછો અને તમારી આજે અમે ખાતરી કીધીછે. તમો જે ચોપડી કાહાડવાનું ગુમાન રાખોછો તેમા આજનો દાહાડો નોધી રાખજો અને પછે તમેજ મત આપજો કે ખરા મુરખ કોણ છે ? હવે સાહેબ મેહેરબાન. ફરીથી ચાલ સુધારોતો સુખે આવજો, તેટલાં તમારી આ કેળવણી તમોને મુબારક અને અમારૂં આ અગ્નાનપણું અમોને મુબારક."

પાણાચંદ ગાડીમા બેસતા બેસતા કાંઈ બડબડતા હતા અને આ લોકોને ઉંઘાડા પાડવાની ધમકી આપતા હતા, પણ રૂસતમ આગાથી તે ખમાયું નહી અને એકદમ તેણે પાણાચંદને ઠઠરાવી નાખ્યો. "ઓ કાકા પારેખ, હવે મુગા મુગા રસતો માપો. તમો જો સઘળી બીના ઉંઘાડી નહી પાડોતો તમોને સોગંદછે ને જો ઉંઘાડી પાડશોતો તેમા અમોને સોભાછે. અમેતો એક મુરખને ઠેકાણે પાડયો એટલુંજ તમે ઉંઘાડું પાડશો, પણ તમારૂં જે ઉંઘાડું પડશે તે તમારી મુરખાઈ અને ટેહેકરાઈજ નહી, પણ તમારી ઠગાઈ અને ટરકત ઉંઘાડાં પડશે, તમે મનજીભાઈ સાથ શું શું સંપ કરોછો, તમે સતાવાલાઓને શું શું લાંચ આપવા માગોછો તે ઉઘાડું પડશે. હવે જોઈએ કોણ ઉંઘાડા પડેછે ? સાહેબજી."

પાણાચંદને નીચું જોઈ સાહેબજી કરવાની ફરજ પડી અને ફજીએત તથા ચાંઈ થયલા ચેહેરા સાથ તેને લઈને માફો દોડી ગયો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

હવે પાણાચંદ શું કરશે ?

પોતાની સઘળી ટેહેકરાઈ અને પતરાજી હવામા ઉડતી મેળી, ફીકે ચેહરે અને દાબી રાખેલા પણ નહી ખમાય એવા ગુસાએ માફાના ટકીઆએ અઢેલીને બીચારો આ પારેખ ઘણો અંદેશો કરવા પડયોછે.

તેને ખરાબ લાગું, તેની પદવીને ખરાબ લાગું, તેના નામને ખરાબ લાગું, તેના ભપકાને ખરાબ લાગું.

ગમે એવા રાંક માણસનો પણ ફેસતો અથવા ફજીએતી અલબતાં દીલને દુખી કરેછે, પણ મગરૂરીથી ભપકો રાખવા છતાં તે ભપકો અવડો નીકળી જાય અને ફેસતો થાય તેતો નહી ખમાય એવો છે.

પાણાચંદ પેહેલાં તો ગુસામાં આ દુશમનો ઉપર વેર લેવાના સપત ખાવા લાગો. પણ જેમ ઠંડો પડતો ગયો, તેમ તેમ તે પોતાનોજ વધારે વાંક જોવા લાગો.

"ધનજીશાહને ઘવ હું વહુયો ખવો, પણ ધનજીશાહએ મને ઉતાવો આપયો તેથી તેણે ગુનેહગાવી શું કીધી ? ધનજીશાહએ મને કાંહાં ખામખા બોલાવીને વાખ્યો ? હુ તેડાં વગવ તેના ઘવમા જઈને એકદમ ઉતવયો અને તે એટલો ભલો કે વાતને વખત મને ઘરમાંથી કાહાડી નહી મેળયો." આ વીચાર કરતાં કરતાં પાણાચંદને વળી પોતાની પતરાજી યાદ આવી "ખવેખવ માવાથી જવા આ કાચું કપાયું. આ સુવતીઓ વીશેનો સઘલો માવો ધીકાર માવે જાહેવ કવવો નહી હતો. જેઓના ઘવમાં ઉતવયો તેઓનેજ મેં ગાલો આપયા કીધી અને એટલુંબી મોટું દીલ વાખીને તેઓએ સંઘલું ખમયું તેથી તો ઓવ તેઓને શાબાસી ઘટેછે." પણ વળી પાણાચંદ જરા અકડયા "તાવે શું ધનજીશાહનો ને તેના આ પુછડાંઓનો મુતલગ વાંક નથી ? એ કેમ બને ? તેઓએ મને ભુલમાંજ ગોતાં ખાવા કેમ દીધો. તેઓએ મને કહયું કાં નહી કે તેતો મનજી નહી હતો ? ખચીત તેઓ ઠગાવાછે." પણ વળી પાણાચંદને યાદ આવયુ કે તેઓને ઉંઘાડા પાડતાં હુંતો ઉંઘાડો નહી પડશ ? સતાવાલાઓને લાંચ આપવાની મનજી સાથની ગોઠવણ માવેથી કાંહાંને કાંહાં કેહેવાઈ ગઈ ? અવે ! અવે ! આ હેમકોએ મને સજડ ફસાવયો."

હવે તારે પાણાચંદ શું કરે ?

મનજીભાઈ સાથ તેને કામ હતું, પણ તેબી વળી એક સુરતીજ હતો, અને લોકો કેહેછે કે ધનજીશાહ કરતાં તે ખરાબ માણસ હતો. તેની સાથ પાણાચંદ જેવા તોસમાઃ લખાંને કેમ પાલવશે ? સુરતીઓ તેને મનસે ધોકારવા જોગ પરાંણી હતાં, માટે હવેતો પાણાચંદે વીચારયું કે ઘેલા મોદીને તાંહાં જવાનુ માડીજ વાલવું અને કલેકટરની કચેરી જે હજીરે હતી તાંહાંજ પાછો જવાનો ઠરાવ કીધો.

એટલા માટે તેણે ગાડીવનને હાંક મારયો. "ગાડીવન, અલેઆ ગાડીવન."

"હુ કાંઈ ગાડીવન નથી છાબ."

"તું જે હોયતે—"

"હુંતો છાબ ઘોડાવાલો સેંઉં.

"તું કોણછે તેની મને દવકાવ નથી. મને સાંભળ—"

"તો હંઈ કીઆ હજામરાને તમારી દરકારસે ?"

"બસબસ પટપટ ના કવ હું બોલુંછું તે સાંભળેછે કે નહી."

"બોલોની, તમારૂ બોલવાનું ઠેકાણું હછે તો હું છાંમળછ કે છાબ ?"

"ચાલ તારે સાંભળ. ગાડી ગામમા લઈ જા."

"છાબ હું જાંણું કે તમે મનજી છેઠને ઘરે જવાના."

"હા હું જવાનો હતો, પણ હવે વીચાવ માડી વાલયોછે. તું તાવે ગાડી ગામમાં લે."

"કીએ ગામ લેઉં છાબ ?"

"વળી કીએ ગામ ! જે ગામથી હું ગઈ કાલે આવયો તે ગામ ?"

"પણ તમે છાપ કીએ ગામથી આવેલા ?"

"અવે વામ ! તું કેવો મુવખ છે. જે ગામથી ટપાલ આવેછે તે ગામ."

"પણ છાબ ટપાલતો બધાં ગામથી આવેછે."

"અવે હવે કેમ સમજ આલું ? અલયા તું જાંણતો નથી. ટપાલના ઘોડા બદલવાનું ગામ, તું સમજેછે કેની ?"

"છમજીઓ, છમજીઓ, જાંહાં લોકો ટંપાલ હોકીને પછે ઘોડા વેચી ગાય લેયછે તે."

"નહી—નહી—નહી—ઓ ગધા જે ઠેકાણે માફા ભાડે મળેછે તે ગામમાં જવા માગુંછું."

"અરે પણ છાબ, આતો છુરતછે જો. આ કાંઈ મંબઈ કે અમદાવાદ નથી. હીઆંતો બધાં ગામમા માફા ભાડે મળે, છમજીઆ, તારે તમને કીએ ગામ લઈ જાઉં ?"

"પણ બાપુ જે ગામથી હજીરે જવાયછે તે ગામ લેની."

"પણ બાપુ બધાં ગામથી હજીરે જવાયસ."

પાણાચંદ એટલો ખીજવાઈ ગયો કે હવે શું કરવું તે તેને સુજ પડયું નહી. તેણે સુરતીઓ વીશે ફરીથી ધીકાર બતાવયો, થોડી બીજી ગાલો દીધી અને શેવટે ચુકાદો કીધો કે "માવે જવાનું ગામ આ હાંકનાવે જાંણવું જોઈએ."

"પણ છાબ તમે નહી જાણેલું તો હું કીફાથી જાણું? તે ગામનું નામ બામ સે કે નહી."

"મને યાદ નથી. તમો લોકનાં ઘેલાં ગાડાં નામો યાદ કાંહાં રાખું. તે કાંઈ "બેઠું"—"બેઠું" એવું છે."

"હવે બેઠું ને ઉભું કહો તે હું છું છમજું."

"અવે રામ હવે આતે શી પીડા! અવે યાવ કાંઈ તારાં ગામોના થોડાં નામ કહી જાની."

"ધમરાચું?"

"નહી."

"ભેસાંન?"

"તેબી નહી."

"ઓલપાડ?"

"ઓત્લપાડ, ગુણપાટ કાંઈ નહી. કાંઈ ભડીપર નાંમ છે."

"ભડીપર શું જવા મેળેલું છે? હું—હું—બાઠું—બાઠું."

"હા—તેજ તેજ—તાંહાં ચલાવ."

ગાડીવને બાઠાં તરફ હાંકવા માડયું અને આ સરે શતેદાર થાકી તથા કંટાલીને પાછા ટકીયાપર પડયા.

પણ વળી પાણાચંદને યાદ આવયું કે "હું કામ કીધા વના જઈશતો કલેકટર શું વીચાર કરશે." તેણે એક વાર પાછો વીચાર ફેરવયો અને ગાડીવનને હાંક મારયા. "ગાડીવન, ગાડીવન".

"હું કાંઈ ગાડીવન નથી, કેટલું કહું?"

"અરે ભાઈ ઘોડાવાલા. તું જે કેહતે."

"કેમ છું કહોસ?"

"મારે ભઠીમાં—અરે બાઠાંમાં નથી જવું મને મન છભાઈને વજીફે લઈ જા."

"તો છાબ પેહેલેથી કીહીજીએકેની? આ બલદીઆને કેવહો ચકરાવો પડયો."

હાંકનારે માફો પાછો ફેરવયો, પણ વળી મનછભાઈનો તાતો મીજાજ અને આકલો સવભાવ યાદ આવયો તથા પાણાચંદે વીચારયું કે "લાંચની છુપી વાત ધનજીશાહને મેં કહીછે તેથો એ ઘેલો મોદી મારા ઉપર વાદલ ધુજાવશે." એટલા માટે તેણે વળી વીચાર ફેરવયો."

"ગાડીવન, અરે ઘોડાવાલા, જે હોય તે."

"છાબ, છાબ, છુંછે?"

"માફો પાછો ફેરવ, મારે વજીફે નથી જાવું."

"હાય, હાય, મારા છાબ તમેબી છું નાચ નચાવો છો પાછું ભાડે લઉં કે."

પાણાચંદે હા કહયું અને હાંકનારે માફાનુ મોહ વળી ગામ ભણી કીધુ. પણ થોડા વખતમાં પાણાચંદે વળી વીચાર ફેરવયો. જે બને તે ખરી પણ મનછભાઈને મળવાનો તેણે પકો ઠરાવ કીધો.

"અવે ભાઈ તસદી ક્ષમાકવ, ને એકવાવ માફો વજીફા તરફ ફેવવ."

"એ કોણ સે કોણ? એ ઠકેલા છાના ખવાડતો હોછે? નહી એક રછતે જાતોકે નહી બીજે રછતે, ને હીઆંને હીઆંજ ડોલીઆ કરેછે."

પણ ઉપાય નથી. હુકમ પરમાણે તેણે ચાલવું જોઈએ.

માફો ફરયો અને વજીફાના વાટ ઉપર ચાલયો. પણ હવેતો પાણાચંદે ઠરાવ પકો કરેલો હતો. મનછના મીજાજ વીશે તેને બીહીક હતી ખરી. તે કેવો માણુસ છે, બલકે માણશ નહી પણ કેવો દેવ છે, તે બાબે હાંકનારે તેને પુરો બીહીવાડયો. એમ કરતાં માંફો મનછના વજીફાને દરવાજે આવી પોંહતો. જુનો દરવાજો કરરર દઈને ઉંઘડયો, કુતરાં ભોંસવા પડયાં અને પાણાચંદ બીહીતો તથા ધુજતો અંદર દાખલ થયો.

વાંચનારી બાનુઓ યાદ રાખશે કે આપણો ભોલો દોલો જેની ભુલથી આ સઘલો ઘુંટાલો થયોછે, તે પણ હીઆં જ કેદ છે.

ગોલફની કશરત.

ઉપયોગી કશરતો માહેલી એક "ગોલફ" નામની છે, જેનું ચીતર અમે ઉપર આપયુ છે. ઈંગરેજો ઉપરથી આપણે "કરીકેટ" અથવા દડાદાવની કશરત આપણા લોકોમા સાંમેલ કીધીછે. એ કશરત અલબતાં આપણા જુના ગીલીદાંડાની કશરતને ઘણે દરજે મળતી આવેછે, અ

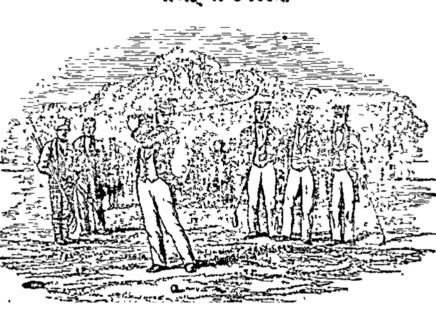

ને કરીકેટ ગીલીદાંડા ઉપર માતર એક સુધારોછે. "કરીકેટ" દડાદાવપર સરદારી ધરાવેછે, અને એના જેવી ગમત આપવાની કશરતો જાજી મળવી મુશકેલ છે. એનો શોખ આપણા જવાનીઆઓમા ઘણો વધી ગયોછે, પણ હજી દડાદાવની બીજી કશરતો આપણામા દાખલ થવા લાગેકછે અ

ને આ "ગોલફ" ની કશરત તે માહેલી એક છે. આપણા મેદાનમા આન થોડુંક થયું કેટલાક ઈંગરેજો એ શરત દરરોજ રમવા લાગાછે. તેઓ હાથમાં લાકડી તથા દીલમાં લાલ દગલા લઈ પછવાડે પટાવાલાઓને હાથમાં લાકડીના જીુડા આપી ચલાવતા જાયછે. મેદાનમા છેરે છેરે લાલ વાવટા જડેલા હોયછે અને તાંહાં ખાડા અથવા અગલ કરેલી હોયછે. તેઓ પોતાની લાકડી વટે દડા ઉડાવતા ફરેછે અને આખાં મેદાનમાં તેઓ ફરી વળેછે. એ ઉપરથી ગોલફ કેમ રમાયછે તેની સમજ અમારા વાંચનારાઓમાના ઘણા જણ ધરાવતાં હશે. તોપણ એ સમજ ઘણી સેહેલ છે અને અનજાણાં વાંચનારાંઓને માટે તે ટુકમાં હેઠલ ઉતારી લેવાની રજા લઈએ છઈએ.

આ રમત દડા અને લાકડીથીજ રમાયછે. રમનારના કદ પરમાણે તથા તેના હાથની લંબાઈ પરમાણે લાકડી તરણથી ચાર ફીટ લાંબી હોયછે. આ લાકડીના એક છેડાથી દડાને ફેકવામા આવેછે, તે ચપટો પણ વાંકો છેડો લાકડી સાથ મજબુત બાંધીને જોડેલો હોયછે. તે છેડાની અંદરની બાજુએ સીંગડું આવેછે તથા તેને ભારી કરવા તેમાં સીસુ રાખેછે. લાકડી બરાબર ધરવાને બની આવે માટે તેને બીજે છેહે કપડાંનો પટો આપેલો હોયછે. આ દાવ રમવાનો દડો કદમાં ઈડાંના જેટલો હોયછે અને તેને ઘણો મજબુત બનાવેછે. મજબુત ચામડાંને ઉકલતાં પાંણીમાં બોરીને પછે તેનો આ દડો બનાવેછે, કે જેથી તે બરાબર સીવાયછે અને પછે તેને સવલો કરી તેમા રાખેલાં એક છીંદર વાટે તેમધે પુશકલ પીછાં ચાંપીને ભરવામા આવેછે. એ દડાને બાહેરથી સફેદ રંગ આપેછે.

આ દડાદાવ બે જણ વચે રમાયછે, અને બેહુ સામા સામી દાવ આપનારા હોયછે. જારે વધારે રમનાર હોય તારે તેઓ બે ભાગમાં વેંહેંચાઈ જાયછે, અને દરએકેક ભાગમાં સઘળા સરખા બીલલુ હોયછે. દરએક બાજુના રમનારનો પોતપોતાનો દડો હોયછે, અને જારે વધારે રમનાર હોયછે તારે સઘલા બીલુનો એકજ દડો હોયછે. દડાને ફેંકવાના તફાવત અથવા રમનારના કદ ઈઆ કાએતાત મુજબની જુદી જુદી લાકડીઓને સાથે રાખવી પડેછે. મેદાનમા જુદા જુદા તફાવત ઉપર ખાડા અથવા અગલ ખોદવામા આવેછે અને તે અગલમા દડો ફેંકવો એવી શરત હોયછે તથા જે ઓછામાં ઓછા જપેટાથી છેલી અગલમા દડાને નાખે, તે જીહીતછે. આ ખાડા અથવા અગલ જુદી જુદી બલતી જગાઓપર ખોદેછે, તેમની સાધારણ શંખયા પાંચની હોયછે.

'આ અગલો આગળ વાવટાની નીશાણ કરેલી હોય છે.' બીલુઓ સઘલા એક પછે એક દડા મારેછે. સરસ રમનારાઓ ઘણા થોડા ઝપેટામાં દડાને અગલમા મોકલેછે. અગલમાંથી કાહાડતાં અથવા ખાશ સબબે સીવાએ દડાને હાથ લગાડવાની મના છે. તે દડો જાંહાં પડેલો હોય તાંહાં લાકડીથીજ તેને હડસેલવો જોઈએછે. કોઈવાર ફટકો બરાબર મારવાનો લાગ ફાવવા માટે તેને મટોડીના એક ટગલાપર મેળવામાં આવેછે, આવી કોઈ અગત સીવાએ દડાને હાથ લગાડનાર દાવ ખોહેછે. આ દાવ જીહીતવાનો ઘણો આધાર પેહેલા ફટકા ઉપર છે. જો બરાબર રમતાં આવડેતો એકજ ફટકામાં દડો ૨૦૦ થી ૩૦૦ વાર દુર નીકલી જાયછે. આવા ફટકાને માટે મજબુત અને ઠરેલો હાથ જોઈએછે, પણ નબલા ફટકાથી માતર થોડાક ફીટ દડો જાઈને પડેછે.

જેને બરાબર ઝપેટા મારતાં નહી આવડે તે દાવ ખોહેછે, કેમકે તેને ઘણા ફટકા લેવા પડેછે, પણ જીહીત સઉથી ઓછા ફટકામાં છે. અગલની નજદીક દડો આવી પોંહોંચતાં ઘણી ચાલાકી અને હોશીયારીની જરૂર પડેછે. દડાને એવી રીતે નાજુક અને ધીમો ફટકો લગાડવો જોઈએ કે તે બરાબર અગલની અંદર જાય અને પછવાડે નહી નીકલી જાય. એટલા માટે બારીક નજર અને સમજ ધરાવવી પડેછે. જમીનની હાલત, ગતીના કાયદા, પવનની દસા વગેરે સમજનારને આ રમત સવલ પડેછે. જેમ વધતી અગલ તેમ વધતી રમત થઈ શકેછે, અને રમતમાં અંધારૂં થાય તોપણ તે છોડવા ગમતી નથી.

આ કશરત આપણી બાનુઓને લાએકની છે એમ આપણ ખાતરખા કહી શકશું નહી. તોપણ ઈંગરેજોની જે ઉપયોગી કશરતોની આપણ નકલ કરી શકીએ તેમાની એક આ છે. એ રમતમા બદનને ઘણી કશરત મળેછે. એમા મુખીઅ કશરત ચાલવાની છે. પેહેલાં મથકથી છેક છેલી અગલ ૦॥ ઈઆ ૦॥ માઈલપર હોયછે, અને તેમા દડાને મોકલવા અગાઉ આસપાસ બીજી અગલોમા દડાને મોકલવો પડેછે, માટે એ સરવે તફાવત વચે દડાનો પુઠે ઘણું ઝડપથી ચાલવું પડેછે અને ચાલવાની કશરત જેટલી ફાયદેમંદ કશરતો બીજી થોડી છે. વળી આ રમતમા ફટકા મારતાં હાથને, લાંબી નજર કરતાં આંખને તથા તફાવતોનો માપ લેતાં મગજને પણ સારી કશરત પડેછે.

બેવડો તાવ.

તાહાડીઆ તાવની થોડીક સમજ ગયા અંકમા આપણે લીધીછે, અને એ તાવમા બદન ઉપર કેવો અજાએબ જેવો તથા એકેકથી ઉલટો ફેરફાર બનેછે તે આપણે જોયુંછે. વાંચનારી બાનુઓ જાણેછે કે તાહાડીઓ તાવ તેજ આંતરીઓ તાવ છે, અને ચોકસ આંતરો લઈને ચોકસ વખતે તે પાછો હોમલો કરેછે એવી તેને લગતી એક અજાએબી છે, પણ હવે એજ તાહાડીઆ અને આંતરીઆ તાવને મળતો અને ગોપા તે ઉપરથીજ નીકલતો એક બીજો તાવનો જુદો મરજ, જેની હેઠલ ટાંકેલી ખાશીએત ઉપરથી તેને "બેવડા તાવ" નું નામ બરાબર લાગુ પાડવામા આવ્યુંછે. એ કાંઈજ નહી પણ આપણા લોકોમા સાધારણ રીતે જણાયલો સનેપાત અથવા પીતવીકારનો તાવ છે, જેણે ઘટતી ચાવજતની ગેરહાજરીમા અથવા બીજા જમુન સબબોથી ઘણા કુટંબોના વાહાલાંઓને આ દુનીઆંથી છીણવી લીધાછે.

આ તાવનું નામ "બેવડો તાવ" એમ આપયુંછે કે એકવાર તાવ આવવા પછે તેના ઉતરી જવા વગર તેના ઉ

પર બીજો તાવ ચહડેછે. જેમ તાહાડીયા તાવમા આપણે જોયું કે તે તેના વખતે ચહડેછે તથા વખતે ઉતરેછે, તેમ બનવાને લીધે ઉપલો પેહેલો તાવ બદનમા જારી રેહછે અને પછે તે પર ચહડતો બીજો તાવ ચહડ ઉતર કરયા કરેછે. એ બીજો તાવ ચહડવા પછે તેને ઉતરી જવાને વખતે થોડો પરસેવ પડેછે અને તે પરસેવથી તે બીજો તાવ નરમ પડેછે, તે વખતે આંતરીઆ તાવની મીશાલે દીલ ઠંડું રેહતું નથી, પણ પેહેલો તાવ જારી હોવાથી દીલ ગરમ રેહછે. બીજે દાહાડે વળી પોતાને ઠરાવેલે વખતે આ પેહેલા જારી તાવ પર બીજો તાવ પાછો ચહડેછે. એથી બનેછે એમ કે જારે બીજો તાવ નહી હોય તારે દીલની ગરમી જરા ઓછી થાયછે, પણ તદન દરે થતી નથી, અને જારે બીજો તાવ ચહડેછે તારે તે ગરમી બેવડી વધેછે.

આ બેવડો અથવા સનેપાતનો તાવ અંગને ઠંડી લાગવાથી શરૂ થાયછે. આ ઠંડીથી આખું અંગ ધુજેછે, તથા સાંધાઓમા કંપારા છુટેછે. શરીરને ઘણી બેચેની તથા ઉતપાત લાગેછે અને માથું દુખ્યા કરેછે. એ પછે અંગ ગરમ થવા માંડી થોડા વખતમા આતશ જેવું થઈ પડેછે, અને ઉતાવલી નાડી, સુકાતી જીભ, પાંણીની સોખાર વગેરે જે ચીતીહો આંતરીઆ તાવમા આપણે જોયાં તે આ દરદમા પણ માલમ પડેછે. તફાવત એટલોજ કે તાહાડીયા તાવ કરતાં આ જાતના તાવમા જીભ ઉપર મેલનો થરો વધારે ચહડેછે, માથું વધારે જોસથી દુખેછે, પીસાબ ઘણી ઓછી થાયછે અને જાહાડો વધારે કબજ રેહછે. આ પરમાણે કેટલાક કલાક રેહવા પછે જરા પરસેવ છુટી તથા નાડી ધીમી પડીને તાવ થોડો ઉતરેછે, પણ સદનતર જતો નથી. આ પરમાણે ઘણું કરીને સહવારને વખતે તે ઉતરી જાયછે, પણ પછે આગળા દીવસનેજ વખતે તે પાછો ચહડી આવેછે.

આ બીહામનું દરદ જો થોડા દીવશમા સાજું નહી થાયતો પછે દરદીની હાલત ઘણી બીગડી જાયછે. તાવનું જોર જેમ વધતું જાયછે તેમ તેની સાથ નબલાઈ પણ વધતી જાયછે. નાડી નબલી તોપણ એક મીનીટમાં ૧૨૦ ધપકારા સુધી ચાલેછે અને જીભ, હોટ તથા દાંત ઉપર થરો બંધાવા સાથ બીજી ખરાબ નીશાણી એટલી વધેછે કે દરદી ચોંકેછે, બીહેછે તથા ધીમે સારે ખડબડ કરયા કરેછે. આ સધલી નીશાણીના વધારા છતાં આ તાવ સધલી પરસંદે પોતાના શેકારપર જીવ લેતો નથી. આવી હાલતમાથી ઘણા દરદીઓને આરામ થાયછે. પણ એ હાલત પછેબી જારે દરદી અડધો બેસુધ હાલતમા રેહછે, જારે તેનાથી બોલાતું નથી, જારે પાણી ઈઆ દવા વટીક બરાબર ગલાતી નથી, નાડી હજી નબલી પણ ઉતાવલી થાય, જારે દરદીનો ચેહેરો સોહોરાતો જાયં તથા પીસાબ બંધ થાય તારે તેવી હાલતમાં આરામ થવાની આશા તદન નહી, તોપણ થોડીઘણી મુસ્કવી પડેછે.

આ તાવ જારી રેહવાના શબબથી દરદીને ઘણો નબલો કરી નાખેછે અને જે દરદી પોતાના જાનથી જાયછે તે ખુદ તાવના કરતાં આ નબલાઈથી વધારે મરેછે. આ તાવની એસુધી વધતી જવા પછે દસ બાર દીવસમા દરદી મરણં પામેછે. પણ હંમેશ તેમજ બનતું નથી. કેટલીકવાર તાવ અચબુચ ઉતરી જવાથી દીલ ઠંડું થઈ જાયછે અને દરદી મરણ પામેછે. આ તાવ એકદમ જતો રેહ, એકદમ ઘણો પરસેવો પડેતો જે નબલાઈ વધી પડેછે તે તાવ રેહેવાની નબલાઈ કરતાં બદતર છે. આ તાવથી જો દરદી બચવાનો હોયતો તાવની ગરમી ધીમે ધીમે ઓછી થાય, બેવડો તાવ ચહડીને થોડાવારમાં ઉતરી જાય, અને નાડી ધીમે ધીમે કુવત પકડતી જાયછે. એ સધલી નીશાંણો સુધારાની છે. આ બેઆન ઉપરથી જણાશે કે બેવડો તાવ તાહાડીયા તાવ કરતાં બુરો છે.

એ બેવડો તાવ ઘણી જાતનો છે. ઉપર જણાવયું તેમ અમસયો તાવજ આવેછે પણ વળી આ તાવમા કેટલીકવાર ભેજાંપર લોહીનો જોસ થઈ આવેછે અને દરદીને પવન થયો હોય તેમ તે બકેછે, ઉઠીને નાહાસવા જાયછે ઈતીઆદી. સાધારણ બેવડા તાવમાંબી થોડો લવારો બકારો હોયછે, પણ તે બેવડો તાવ ચહડે તેટલાજવારનો હોયછે. મગર જારે એ તાવ સાથ ભેજાંપર જોસ થાયછે તારે સધલો વખત સુધી દરદીનો બકબકારો જારી રેહછે. એજ પરમાણે વળી આ તાવમાં કેટલીકવાર હોજરીપર લોહીનો જોસ ચઢી આવેછે. આ તાવની સાધારણ હાલતમાં થોડી ઓકારીતો હોયજ, પણ જારે હોજરીપર આ લોહી ધાઈ આવેછે તારે ઓકારી ઘણી વધી પડેછે, પેટમા દુખેછે, દરદીને પેટમાં ધબરાટ લાગેછે, તથા જીભ કીનારી ઉપરથી લાલ થાયછે. વળી કેટલીકવાર આ તાવમા કલેજાં ઉપર લોહી જમાં થઈ જોસ પકડેછે, તારે એ તાવ સાથ પીતવીકાર થાયછે અને પેટની જમની બાજુએ પાંસલીની હેઠલ દાબવાથી દુખારો માલમ પડવાથી એ દરદની પીછાણ થાયછે. કેટલીકવાર આ તાવ સાથ કમલો થઈ આવેછે, પણ તે કલેજાં ઉપર લોહી ધાઈ આવવાનીજ અસરછે. એજ પરમાણે કેટલીકવાર ફેફસાંપર લોહી ધાઈ આવેછે, તે છાતીના દુખારાથી માલમ પડેછે અને તેમાં તાવની સાથે ખાંસી ઘણી થાયછે.

આ બુરા મરજનું કારણ કાંઈજ નહી પણ હવામાનુ "મલેરીઆ" નામનું જેહેર છે. પાંણી પડેલી જમીનમાંથી તે ભીણાસ બેમાલુમ બાફના આકારમા નીકલી જતી વેળાં આ "મલેરીઆ" નું જેહર કેવું ઉતપન થાયછે, અને કેવી રીતે ફેલાયછે તે સધલું જાંણુવાજોગ બેઆન અમારા ગયા અંકમાં આપયુંછે. તે જેહર હવાની મારફતે લોહીમાં જવાથી જેમ તાહાડીઓ અથવા આંતરીઓ તાવ તેમજ આ સનેપાતનો અથવા પીતવીકારનો બેવડો તાવ જનમ પામેછે. આ તાવ ભય ભરેલો હોવાથી તેમાં એલાજ અને દવાદારૂ પાછળ ઘણી સંભાલ જોઈએછે. દરદીના માથાંને જેમ બને તેમ ઠંડું રાખવું, તે ઉપર કોલાંવાટર પાંણી વગેરે મેળી રાખવું, તેને જેમ બને તેમ એકાંત રેહવા દેવો, તેની સાથ કોઈને વાત કરવા નહી દેવી, તેને બોલાવયા અથવા ઉઠાડયા કરવો નહી, તેનાં માથાં તલે તકીઓ રાખવો એ આ બેવડા તાવની સધલી હાલતમાં જરૂરના ઉપાયોછે. વળી હવાની આવજાવને વધારવી તથા બારી બારણાં ખોલલાં રાખવાં એ પણ જરૂરનુંછે. લોહી ચહડવાનું જોર ભેજાંપર માલમ પડેતો કાનપટીની બેહુ બાજુએ, હોજરીપર માલમ પડતું હોયતો પીપડીપર, કલેજાંપર માલમ પડેતો પાંસલીની હેઠે જમની બાજુએ, ફેફસાંપર માલમ પડેતો છાતીપર,

ડાકટર ફરમાવે તેટલી જલો મુકવાનો એલાજ સાધારણછે. દરદીમા કુવત હોય તોજ જલો મુકવામાં આવેછે, નહીતો રાઇ, બીલીસટર તથા બીજા એલાજો દવા સાથ અજમાવવા પડેછે.

મારગરેટ હયુમની વાત.

જારે સકાટલંડ દેશ ઈંગલંડ સાથ જોડાયલું નહી હતું, તારે ઈંગરેજ અને સકાટ લોકો વચે વારેવાર મોટી લડાઈઓ થતી હતી. તેમાની એક લડાઈ એ દેશમા તીલ નામની નાહની નદીની દાવી બોરકુએ આવેલી ફલોડન નામની ટેકડી ઉપર થવાથી તે "ફલોડનની લડાઈ" નામથી જણાયલીછે. આ લડાઈ સકાટલંડની તવારીખ ઉપર એક શીહા સફા મીશાલની છે. ઈંગરેજ અને સકાટ વચેની આગલી દુશમનીથી થતી મોટાંમા મોટી ખુનામરકીમા, રાજા જેમસ ચોથાએ ઈંગરેજી સરહદ ઉપર ચઢી જવા માટે ઉઠાવેલી આ લડાઈ એક હતી, પણ તેમા સકાટ લોકોની શખત સીકસત થવાથી તેઓ હજારો જાનની ખુવારી કરી શરમ ભરેલી રીતે નાહઠા હતા અને તેથી સકાટલંડ ઉપર મોટો ગજબ પડયો હતો. તે લડાઇની યાદગારી મારગરેટ નામની એક ઓરતની વફાદારી તથા ભરતાર ઉપરના પેઆરના અજાએબ જેવા દાખલાથી જલવાઇ રહીછે. એ લડાઈની યાદગારીમા કોરેલા એક ચાંન ઉપર એક કબર ચીતારીછે, અને તેના ઉપર એક મુવેલી સ્રીના થાન ઉપર એક બચું ધાવતું ચીતારયું છે. આ બનાવ મારગરેટના દાખલામા ખરેખર બનેલો ધારવામા આવેછે અને તેનો હેવાલ જેટલો અસરકારક તેટલોજ દયા આણવા જોગ છે.

ફલોડનની લડાઈ થવા આગમચ સેલકરક શેહેરમા લશકર ઉભું કરવા માટે રાજા જેમસ ચોથાની તરફથી વીલીઅમ બરાઈડન નામના અમલદારે ઘણી મેહેનત કીધી હતી અને તેની એ મેહેનતને માટે પાંચમા જેમસ રાજાએ તેને નાઈટનો ખેતાબ આપયો હતો. જારે બરાઈડન આ લડાઈને માટે મોટી ઉસકેરણી ચલાવતો હતો અને તેના અસરકારક ભાશણોથી ઉસકેરાઈને જારે સેંકડો રેહેવાસીઓ તેના જીહુનડા તલે આવી ઉભા રેહતા, તારે તે ખુનપર ચઢેલ સકાટોમાં એક અલેકજાંડર હયુમ નામનો મોચી હતો. તે કદાવર, લડાએક અને હીમતવાન હતો તથા રાજાની હીમાએતે લડવાને ભારી જહનુન ધરાવતો હતો અને તેના આ લશકરમા સામેલ થવાથી લોકો જે તેને ચાહાતા હતા તેઓમાં ઉલટ અને જોશ ઘણા વધી પડયાં હતાં. રાજા જેમસે જે આ લડાઈ ઉઠાવી તે ફકત તેની ફરેંચ રાણીના કાવા દાવા તથા સુખનપરવરીને માટે હતી. તેથી આ લડાઈમા પેહેલું બીઉંજ ખરાબ હતું, પણ રાજાના આ વફાદાર દોસતો તેનાપર એટલા ફીદા હતા કે તેની આ ખરાબી જોઈ શકયા નહી હતા અને તેઓની સાથે હયુમ આંખ વીચીને જીહીપલાવા માગતો હતો.

આ જહનુની મોચીને વારનાર, સમજાવનાર, તેની સુધ ઠેકાંણે લાવનાર એકજ જણ હતું અને તે તેની વાહાલી બાયડી મારગરેટ હતી. તે પોતાના ભરતાર ઉપર જોસ ભરયો પેઆર કરવામા ગોયા દેવાંની હતી, પોતાના ખાવંદને પોતાની નજર આગલથી ખોસેલો જોવા ચાહતી નહી હતી અને અગત કરીને આ લડાઈનુ શેવટ ખરાબીનુ આવશે એવી ગોયા કોઈ છુપી બસારત થઈ હોય તેમ એ લડાઈની સામે પકું મત બાંધીને તેમા જવાથી આ ઓરત પોતાના ભરતારને અટકાવા બેઠી હતી. તે તેના ગલાં પર હાથ નાખીને કાલાવાલા કરવા લાગી, રડવા લાગી, બોસા દેવા લાગી અને છેલે પોતાનુ પાંચ માસનુ બાલક પોતાના ભરતારના ચેહેરાસાંમે તેણે લાવી મેળયું કે જેથી આ બચાંને જોઈ તેનુ દીલ પીગલે. તેણીએ ઘણી નરમાસથી પુછયું કે "તારા મુવા પછે મને કમબખતી અને નુકસાનમાથી છોડવશે કોણ તથા આપણા પેઆરના આ કુમલાં ફુલની કોમલતા અને નીરદોશપણાને છાજતી નરમાસ અને પેઆરથી તેનો કોણ સંભાલ લેશે ?" વીચાર શકતી મોહોબતથી ઉસકેરાવા પછે જે અછું ચીતર ચીતરી શકાય, તે સઘલી સહરાગાતથી પોતાના વીધવાપણાનુ અને પોતાના બાલકના નાવારસપણાનું રંગીન ચીતર તેણીએ હયુમ આગળ ધરયું અને દેખાડયું કે જો તે ખોદા ન કરેને મરણ પામયો તો બેહેસતમાં જોકે તે તેણીનો પોકાર સાંભળશે, પણ આ જીહાંનમાં તેણીને ચીડડાંમાં ટંકાઈને ભીખ માગવી પડશે, તેને અટકાવી શકનાર નથી.

આ સઘલી આજીજી હયુમે આંજુ ભરી આંખે સાંભળી, ધીરજથી વીચારી, પણ તે સઘળી ફોકટ ગઈ. હયુમનુ દીલ જરાબી પીગલયું નહી. તેણે પોતાની ઓરતપર પુરતો પેઆર બતાવયો પણ પોતાના રાજા તરફથી દીલ ફેરવયું નહી. તે બોલયો કે "મારગરેટ તું શું મને દગો કરવા કેહેછે ? મારી નામોશી પસંદ કરેછે ? અને શેહેરીઓ વચે મને નરસા લગાડવા માગેછે ? શું ગામમાં તુંજ મારગરેટ છે ? શું રાજા પોતાની મારગરેટને તથા પોતાની બરૂસની વંસાવલીને છોડી પોતે લડાઈમા જીવ આપવા નથી જતો ? તારે હું એક સાધારણ મોચી શું બીસાદમાં કે મને જનમ આપનાર દેશને ખાતર લડતાં મારા જીવનો દર કરૂ ? મારા જીવપર જેટલો તારો હક છે, તેટલોજ મારાં દેશનો હક છે, અને જેટલો તારો બચાવ તેટલોજ દેશનો બચાવ મારે કોરતી સાથ કરવો જોઈએ." મારગરેટે આ જવાબ મોટા ગમસાથ સાંભળયો, પણ નહી, તેણીએ તકરાર સામે પોતાના કાન બંધ કીધા હતા. પેઆર કરતી ઓરત તકરારની શું ખાતરજમા રાખે ? તેનો પેઆરજ બસ તેની તકરાર હતી.

આ હુજત ઉપરથી આ સુખીઆરાં જોડાં વચે અણબનાવ વધી પડયો. હયુમ હઠ લઈ બેઠો કે મારે લડાઈમા જવું, મારગરેટ મમત કરવા લાગી કે બસ નહી જવા દેવો. તેઓ પેઆરના શબદો ઉપરથી હવે ધમકીના શબદો ઉપર આવયાં, કાલાવાલા ઉપરથી ગુસાપર આવયાં, એકેકને માન આપનારા વચનો ઉપરથી તાનાજનીના શુખનો ઉપર આવયાં. મારગરેટ હયુમને બદનામ કરવા લાગી કે તે માનનો ભુખો અને કીરતીનો લોભી થયોછે, માટે પોતાના કુટંબને પડતાં

નાખેછે, પણ તેનો એ સઘલો લાભ તેના મુવાબાદ તેના દુધમલ બાલકને રોટીનો એક કકડોબી પુરો પાડશે નહી. એ ઉપરાંત મારગરેટનો પેઆર બીજી ઘણી રીતે હદની બાહાર ગયો. તે પોતાના ભરતાર ઉપર તોહોમતો મેળવા લાગી. આ અપમાનના જવાબ હયુમ પણ તેવાજ બદશબ્દોથી વાલવા લાગો. તે પોતાની બાયડીને એકલપેટી, હટીલી, અનાડી કેહેવા લાગો. અંતે આ કજીઓ ઘણો વધી પડયો અને હયુમ પોતાની બાયડીને ગુસામાંજ મેળી, પોતાના હથીઆર સાથ ઘર બાહાર નીકલી ગયો.

ઉસકેરાયલા પેઆરનું જોસ નરમ પડવા પછે પસતાવો થવા વના રેહેતોજ નથી અને મારગરેટે પોતાને તેવી હાલતમાં આવી પડેલી જોઈ. તેનો ભરતાર ભયંકાર કામ માથે ઉઠાવી ગયો હતો, કદાચ તે મરી જશે, કદાચ પાછો નહી ફરશે. આ જે ગુસા ભરી મુલાકાત થઈ તે કદાચ છેલીજ હશે. પણ એ છેલી મુલાકાતતો હસી ખુશીની થવી જોઈતી હતી, પેઆર ભરી થવી જોઈતી હતી, તેને બદલે તે ગુસામા થઈ અને છેલીજ મુલાકાતમા ગુસાથી તેઓ છુટાં પડયાં. આવી રીતે પોતાના ધણીને છેલો સલામ કરતાં દુખી દીલે મોકલયો માટે હવે મારગરેટની છાતી પસતાવાથી ફાટી જવા લાગી. પોતાના ધણીની છેલી નાઉમેદી તેને ભુતની મીશાલે ઘેરવા લાગી અને તે પોતાને બેહદ ખરાબ દેવા લાગી. અંતે આ દુખ તેનાથી નહી ખમાયું. એક છેલી બંગલગીરી, એક છેલો પસતાવાનો બોલ, પોતાના ભરતાર તરફથી ધીરજ અને દીલાસાનો એક ચુમ્બન તેને જોઈતો હતો.

મારગરેટને આ પસતાવો પોતાના ધણીના જવા પછે કાંઈ લાંબે વખતે થયો નહી હતો. તે ધારતી હતી કે હજી તો હયુમ શેહેરમાજ હશે, માટે તેને જતી વેળા હસતો મોકલવાના હેતુથી પોતાના બાલકને તેના પાલણામાં મેળી મારગરેટ ઘરની બાહેર નીકલી. તેનો ભરતાર પોતાની ટુકડી સાથ કેલીંગમ ગયો તે બાબે તે બીચારી બાવરી બની ગયલી નારે ઘણી તજવીજ કીધી. તે આખાં શેહેરમાં ફરી વળી, મોહોલે મોહોલે ઢુંડતી ફરી: પણ હયુમતો પોતાના સોબતીઓ સાથ લડાઈના મેદાન તરફ ગયો હતો અને છેલી ઘડીએ તેને દલગીર કરીને મોકલવાના પસતાવાના દંખથી મારગરેટ રોબતી એકલી રહી ગઈ. તે નાસીપાસીની હાએ મારતી પોતાને ઘર જઈને રડતી બેઠી. હયુમ કુચ કરી જતાંજ રાજાની એકઠી કરેલી ફોજને જઈ મલયો. તારપછે કુલોડનની જબરદસત લડાઈ થઈ. આ લડાઈમાં હયુમ ઘણી બાહાદુરીથી લડયો. તે જાંહાં જતો તાંહાં યાહોમ ધસીને દરએક બાજુએ લોથનો ઢગલો વાલતો હતો અને જોકે આ લડાઈમાં અંતે તેઓની હાર થઈ તથા સકાટ લોકોને નાહાસી આવવું પડયું તોપણ હયુમની હીમત સરવેને યાદ રહી ગઈ.

આ જબરદસત લડાઈમા હયુમ એકલો નહી હતો. તેના સોબતીઓ તેનાજ જેવા દલેર હતા પણ અગત કરીને તેના એક સોબતીએ હયુમના જેટલીજ દલેરી બતાવી હતી. એ સોબતી આ મોટાં રંગણમાં હમેસ હયુમની જોડે રહયો હતો અને હયુમ જાંહાં લડવા જાય તાંહાંજ તેબી લડવા જતો તથા હયુમ જરાબી ધાસતીમા આવી પડેતો આ સોબતીની મદદ તઈઆર હતી. એક થાંભડાનો દગલો, લોહાંની ટોપી અને તેમાં ખોસેલાં જરદાંના પીછથી જ. હયુમનો આ દોસત માતર સીપાહ દાખલ ઓલખાતો હતો. ઘણી વખતે આ સોબતીએ હયુમનો જાન જતો બચાવયો હતો. હયુમ હુલરાઈથી કોઈવાર ઘણી ધાસતી ભરેલી હાલતમા જઈ પડતો હતો, તે વખતે તેને છોડવનાર તેનો આ મદદગાર હતો. એક વખતે દુશમનનો એક સીપાઈ પછવાડેથી આવી હયુમને જેવો ભાલો ભોકવા જતો કે તેવોજ આ સોબતીએ તે સીપાઈની પછવાડેથી આવી તેને મારી નાખયો હતો. આ સઘલી સેવાની કદર હયુમ થોડી બુજતો નહી હતો. કોઈવાર હયુમનુ હેયાન એટલું ઉભાઈ આવતું કે લડતાં લડતાંબી તે આ સોબતીનો ઉપકાર માનતો હતો.

આ સોબતી હયુમને તદન અનજાનો હતો. હયુમે ઘણીવાર તેનુ નામ જાણવા માગયું હતું, કે પાછલા વખતમાં તે પોતાના મદદનીશને ભુલો નહી જાય. પણ તેના આ સોબતીએ દર વેલા નામ ઉડાવયા કીધું હતું તથા હયુમ શેવટ સુધી અનજાનો રહયો. એમ કરતાં લડાઈ ખલાસ થઈ, હયુમ હટી ગયો અને સઘલા સકાટ લોકો નાહાસ ભાગમા પડયા. એ પછે તરતજ હયુમનો સોબતી તેને છોડી ગયો. હયુમે જતાં જતાં તેની ઘણી તલાસ કીધી પણ પોતાના આ જીવ બચાવનારનો તેને કસો પટો મળયો નહી. ખબરમા ખબર તેને એટલીજ મળી કે જારે હયુમે લડાઈ છોડી દીધી તારેનો આ સોબતી કેમે ગુમ થયો હતો અને માલમ પડયો નહી હતો. સેલકરકના બચેલા રેહેવાસીઓ પોતાના શેહેરમા ગયા અને હયુમ પણ પોતાના દોસતથી નાઉમેદ થઈ પોતાના શેહેરમાં એકવાર પાછો દાખલ થયો. એ વખતનો આ શેહેરમા દાખલ થનારાં લોકોનો દેખાવ ઘણો કંગાલ હતો. તેઓ આ લડાઈમા ગયા તારે પુર ખુશાલીમા હતા, પણ હવે હીનપસતી તથા શરમીંદગી સાથ તેઓ પાછા ફરયા હતા. વલી એ પરમાણે સલામત પાછા ફરનાર ઘણા થોડા હતા.

આ બચેલાઓમા એક હયુમ હતો અને શેહેરમાં જતાં તેનો પેહેલો વીચાર તેના ઘરપર, બઈરીપર અને છોકરાંપર ગયો. મારગરેટથી છુટી પડતી વેલા તેણીને કહેલા કડવા શુબ્દોથી હયુમને પણ થોડો પસતાવો થયલો નહી હતો. તે પોતાને ઘર જઈ એકદમ પોતાની બાનુ સોડે માફ માગવા અને પેઆર ભરી મુલાકાતથી તેણીને ખુશી કરવા તલપી રહેલો હતો. પોતાના જખમો તેણીને દેખાડવા અને તેણીને સુમારે હાથે રૂજાવાની તે ઉમેદમાં હતો. માટે હવે ઘણા ઉતાવલાં કદમે તે ઘર ગયો. પણ બારણું બંધ હતું. તે હયુમે પોતે ઉઘાડયું. હજી કોઈ તેને લેવા આવયું નહી. મારગરેટ કાંહાં જતી રહી? હયુમ એકલોજ અંદર ગયો. બાયડીતો નજરે પડી નહી, બચાંનું પાલણું ખાલી હતું, પણ તેને બદલે એક જુદોજ દેખાવ હયુમની નજરે પડયો. લડાઈની અંદરનો તેના પેલો મદદગાર સોબતી, પોતાના તેજ દગલા અને તેજ ટોપી સાથ એક ખુરશીની ઉપર બેઠેલો હતો. પણ અફસોસ! તે મરી ગયલો હતો. તેનું માથું ખુરશીની પીઠપર પડેલુ હતું, તેના હાથ જુલાતા હતા, તેની છાતી ઉપરથી દગલો

ઉંચો કરેલો હતો, તેના ઘામાંથી લોહી વેહતું હતું, પણ હા ! કેવો દેખાવ, તેની તેજ છાતીએ હયુમનું દુધમલ બાલક વલગેલું હતું અને તેના થાનમાંથી દુધ ધાવતું હતું !

હવે સંધો ખોલાસો થયો. હયુમનો જે અનજાનો સોબતી લડાઈમાં તેને બચાવતો હતો, તેતો તેની વાહાલી મારગરેટ હતી. પોતાના ભરતાર પાછળ મરદના પોશાકમાં તે લડાઈએ નીકલી હતી અને લડાઈ આખર થતાં તે પોતાના ઘર તરફ પાછી નાહાઠી હતી. પણ પોતાના ભરતારનો બચાવ કરતાં પોતાને લાગેલા ઘાથી તથા થાકથી તે મરતતોલ થઈ હતી અને પોતાના બચાંને ખોલાપર બેસાડીને હજીતો ધવાડેછે તેટલાંજ તે ખરી, ખરી વફાદાર નારે પરાંણ મેળી દીધો. હયુમ આવયો તારે મારગરેટે હજીતો પોતાનો લડાએક પોશાક કાહાડેલો નહી હતો, હજીતો તેણીનું દીલ ગરમ હતું, હજીતો બચું થોડુંજ ધાવેલું હતું. પણ તે મુવેલી, મુવેલીજ હતી. ભરતારપર મોહોબત અને ફીદા થતાં પોતાનો જાંન ફીદા કીધો. હયુમ તેની પાછળ જીવતો રહયો અને મુવેલી માનું દુધ ધાવનારૂં આ તેનું બાલકબી જીવતું રહયું ! પણ માનો જાન ગયો.

—•—

જીભ.

માણશના શરીરમાં બનેલી ખોદાઈ કરાંમતોમાની એક જીભ છે. જીભ જે બોલવામા, ગાવામાં, ચાવવામાં અને ચાખવામાં મદદ આપેછે, જે વનાં સવાદ લેવાની શકતી જતી રેહ અને કડવું ઈઆ મીઠું ખાવાની મોજ મરી જાય, જે વનાં માણસ બોબરો અને તોતરો થઈ પડે, જે વના આ પણા ગાએણના શરોદ અને એક વાકચાતુરીઅના શુંદર ભાશણો બંધ પડે તે જીભ તેના બાંધામાં તથા કારીગરીમાં તેની દરએક કરચે કરચ ખોદાતાલાનું બેહદ દાહાપણ અને શકતી દેખાડેછે.

જીભની બનાવટ ગમે એવી અજાએબ જેવી તોપણ સેહેલ અને સાદી છે. તેને મોહડાંનાં અંદરના ભાગમાં જડેલીછે. અણીથી તે કેટલાક આગલા ભાગ સુધી તે લાંબી અને પતલી છે. પછવાડેથી તે પોહોલી થતી જાયછે. તેને તલીઆમાંથી દમ લેવાની નલી સાથ તથા મોહોડાંની પાછલી ફરેફાર સાથ વલગાવેલીછે. ઉપરથી તે ગોલ છે અને તેની વચોવચમાં એક ઉભો કાપો છે. દાણા અથવા કરચો ઘણાખરા જીભના આગલા ભાગ ઉપર છે, એ કરચોની અંદર ભેજાંની તંતુઓ લાગેલી છે, અને જીભની ટોંચને કોઇબી ચીજ લાગતાં તેનો સવાદ કેવો છે તે આ તંતુથી ભેજાંને ખબર પડેછે. જુદા જુદા જેમકે મીઠાસ, ખટાસ, કવડાસ, મોરાસ ઈતીઆદીનો સવાદ લઈ જનારી નેસ જુદી જુદી કદાચ બનાવી હશે ! એ ખુદરતના ભેદ ઉપર પુરતું અજવાલું પાડવાને વીદીઆ અશકતછે.

જીભની ચામડી ઘણી અજાએબ જેવી નાજુક છે તેને ઘણું જલદી લાગેછે, તેની લાગણી ઘણી તીખશણ છે કેમકે તેની ચામડીમા લોહીની અને ગ્યાનની નેશો અતીઘણી ભેગી કરેલીછે. હીઆં એક ખોલલું પડ બનાવેલું છે, કે જેમાંથી ચાખનારી મોટી શંખયા પસાર થાયછે અને સપાટીનો બાહેર નીકલી આવેલીછે, તથા તે સરવે તંતુની ઉપર મખમલની મીશાલેની એક બારીક જીલીનું ઢાંકણ કરેલુ છે. શવાદ લઈ જવાની શકતી એ સઘલી કરચોમાં નથી. કરચો બીસકોટ અથવા પડારોકી લાંબીછે. તેમની મારફત સવાદનો સંદેસો ભેજાંને પોંહોંચેછે. જીભના આગલા ભાગ ઉપર એ ચાખનારી કરચો સાદી આંખે દેખાય એટલી મોટી છે, અને અગત કરીને ચોકસ દરદોને વખતે એ કરચો ફુલીને મોટી થઈ આવેછે. સ્કારલેટ ફીવર નામના તાવને વખત ઉપર આ કરચો લાંબી થઈને જલદ રાતો રંગ પકડેછે, કેમકે લોહીની નલીઓમાં લોહીથી ઉપસેછે. તાવ નરમ પડવા પછે એ કરચો પાછી બેસેછે અને ભુરો તપકીરી રંગ પકડેછે, તે વખતે તેને "ઈસટરાબેરી" ની જીભ કરી કેહછે. આ કરચોને જો ઉંટના બાલની બનાવેલી પેનસીલ વડે સરકો લગાડીએતો, તે કરચો લાંબી થતી માલમ પડેછે.

ખોરાકને સવાદ આપવા ઉપરાંત જીભ ખોરાકને ચવવામાં મદદ કરેછે. તેને છુટી અને રમતી રાખવાથી મોહડાંના દાબડામાં તે દરએક બાજુ ફરી શકેછે અને ખોરાકના જે ભાગને જે દાંત તલે લઈ જવો હોયતો તેને તે દાંત તલે જીભ લઈ જાયછે. સઘલા દાંતથી સઘલું કામ થતું નથી, તે વાંચનારી બાંનુઓને દાંત સંબંધી વીશયમાં આપણે જણાવયુંછે. કોઈ કરડનાર, કોઈ તોડનાર, કોઈ ભાંજનાર કોઈ દલનાર દાંત છે. સઘલો ખોરાક એકઠો ચવાતો નથી એક ભાગ ચવાયછે તારે બીજો ભાગ કરડવો પડેછે, તે સઘલા ખોરાકના જુદા જુદા ભાગને જુદા જુદા દાંત તલે મેળવાનું કાંમ જીભનું છે. ખોરાકની આ શેવા બંજાવવા ઉપરાંત જીભ આવાજની સેવા બજાવેછે. ઘાંટીમાંથી નીકલતા આવાજને જુદી જુદી ઢપ, જડાઈ અથવા ચહડ ઉતર સાદ આપીએ છઈએ તે હોઠની સાથે જીભની મદદથી આપીએ છઈએ.

—•—

લોકો.

ગરીક લોકો.

યુરોપીઅન ટરકીની પડોશમા તવારીખમા વખણાયલાં પુરાંતન જાહોજલાલીવાળાં ગરીસ દેશના ગરીક લોકોની તપાસ ઉપર હવે આપણ આવીએ છઈએ. ઈરાંન દેશમા જારે હખામનીસ તબકાના જરતોશતી પાદશાહાઓનો દોર ચાલતો હતો, તારે ઝરકસીસ અને દારાં સાથ ભાઇબંધી અને જોરાજોરી કરનારૂ આ પુરાતન યુનાન હતું. જારે

યુરોપીઅન રાજયો જંગલીપણામા પડેલાં હતાં, તારે રોમની
બી અવલ યુનાન સુધરાઈમાં, વીદીઆમાં, ભાશાના એલમ
મા, બળમાં અને ચઢતી કળામા દીપી નીકલેલું હતું;
ગરીસ અથવા યુનાન દેશના એ આગળી દોર તથા
જાહોજલાલી ઉપરથી અગર જો વાંચનારી બાંનુઓ યુનાની
લોકોની હાલની હાલત કાંઇ ચઢતી જોવા ધારતાં હોયતો તે
મા તેઓ ભુલ કરેછે. પુરાતન યુનાન, પુરાતન ઇરાન ઇઆ
પુરાતન રોમની બીશાલે પડી ભાગું છે. તેની જાહોજલાલી
ની યાદગારી માતર તવારીખેજ રાખીછે તથા તેના દોરની
નીશાણુ એ નાહાના દેશમા આસપાસ નાશ પામેલી ઇમા
રતોના ખાલી થામલાઓમાંજ ટકીછે. સઘળું યુનાન ફના
થયુંછે અને તેની સાથે લોકોની સુધરાઈ તથા આબાદાંની
પણ ફના થઇછે. રોમના દોરમા યુનાન તેની સાથ જોડા
યલું હતું, તાર પછે સલેવોનીઅન, આલબેનીઅન અને
બીજા જંગલી ટોળાઓએ તેના ઉપર ઘણીવાર ધસી આવી
ને તેને હાની પોંહોંચાડી. ૧૩ મી સદીમા તેઓ ઉપર વે
નીશીઅન લોકોનું રાજ ચાલયું, અને ૧૫ મી સદીમા તે
ઓનેં ટરક લોકોએ જીહીતી લીધા તથા તેઓએ ગ્રીક લોકો
ઉપર ઘણો જુલમ ગુજારયો. ૧૮૨૦ મા ગ્રીક લોકોએ ટ
રક સાથ મોટી લડાઈ ઉઠાવી. તે લડાઈ લાંબો વખત સુ
ધી ચાલુ રહી, અને અંતે યુરોપના બીજા રાજયોની મદદ
થી તેઓ સવતંતર થવા બાદ ૧૮૨૯ મા જુદાં રાજ તરીકે
તેઓનો દેશ લખાવા લાગો. તેઓએ બવેરીઆના એક
શાહાજાદાને તખત આપી ગરીસનો રાજો ઓ ઠો ૧ લો બ
નાવયો, પણ ૧૮૬૩ મા બલવો કરી તેઓએ રાજાને બદલી
નાખયો તથા ડેનમારકથી રાજા જારજ ૧ લાને બોલાવયો.
હજી તેઓના કેટલાંક પરાંતો ટરક લોકોના હાથમા રહી ગ
યાંછે, જાંહાં એ મુસલમાનો અને ખરીસટીઓ વચે હંમેશ
નો કજીઓ અને લડાઈ ચાલેછે. અગતકરીને કરીટ ઇઆ
ને પુરાતન ઠેસેલીમા ગરીશીઅન લોકોની વસતી વધારે છે,
તેઓને રૂશીયાવાલો ઘણીવાર છુપી મદદ આપેછે, તેઓ ઘ
ણીવાર બલવો ઉઠાવેછે અને ટરક તથા યુનાની વચે ગોયા
દોલેદીઠું વેર હોય તેમ તેઓને કદી એકેક સાથ બાનતું નથી.

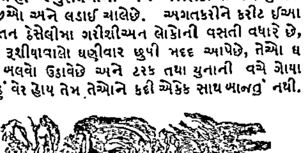

ગરીશીઅન લોકોની વસતી ૧૩ અને ૧૫ લાખ
માણશની વચે ગણવામા આવેછે. તેઓ ઘણુકરીને ગરીસ
તથા ટરકી દેશમા વસેછે અને બીજા મુલુકોમા તે
ઓની કસી વસતી જોવામા આવતી નથી. તેઓની ભા
શા અસલી ગરીક ભાશાને ઘણી મળતી આવેછે, પણ રોમ
ના દોરમા એ લોકોને રીમોનું નામ મળયું હતું અને તેથી
તેઓની ગ્રીક ભાશાને પણ રોમેઇક ભાશાનું નામ આપેલું
છે. તેઓ પોતાને હેલેનીસ કેહેછે અને ખુબસુરત હેલનપર
લોભાઇને તેમના વડવાઓમા જે લડાઇઓ ચાલતી હતી તે
ને એહેલેનીસો યાદ કરેછે. તેઓ પોતાની અસલી તોખ
મ ઉપર ઘણા મગરૂર છે, અને અગતકરીને મેનટોસ જાત
ના લોકો જેઓ મોરીઆમા ટેગેટસના પાહાડી મુલકમા
વસેછે તેઓ પોતાને ખરા સ્પારટન સમજેછે અને તે બાહા
દુરોના બેટા વીચારેછે, પણ ગ્રીક લોકોના મોટા ભાગે પોતા
નું અસલ લોહી જાલવી રાખયું નથી. હેલેનીસ અને સ
લાવોનીક અથવા લાટીન લોહીના આમેજ થવાથી હાલ નો
યુનાની બનેલોછે. ગરીસ દેશની આસપાસના ટાપુઓમા
જે લોકો વસેછે તે અસલી બુનીઆદના વધારે માલમ પડે
છે તથા તે પુરાતન પરજાની રૂપ છપ, ઘટમ તથા રીતભાંત
ને વધારે જાલવી શકયાછે. યુનાની ચેહેરો ઘણો સોહામનો
અને ખુબસુરત ગણાતો હતો, તે ખુબસુરતી હાલના યુના
નીઓમા સઘળી રહી નથી. તેઓનું કપાલ ઘણું સીધું
નથી, તેઓના ગાલમાં ખાંચો છે, અને આંખના ભવાં જે
આગળ મળેલાં કેહેવાતાં હતાં તે બે વચે હાલ જગા રહીછે.
તોબી કાલી મોટી આંખ, નાહાનું પણ હસતું મોહડું, અ
ને ઇડાં રોકો શુંદર ઘટમ જે અસલી યુનાની બાવલાંઓ
મા રહયોછે તે હાલના ઉપલા સુધ યુનાનીઓમા વધારે જો
ઇએ છઇએ.

ગરીસ દેશના માહેલા બાગોમા જાંહાં પારકાઓનો જાં
જો પગદંડો નથી તાંહાં જેમ અસલી યુનાનીનો થોડો ઘણો
નમુણો જલવાઈ રહયોછે તેમજ અસલી રેવાજ પણ થોડા
ફેરફાર સાથ હજી જોવામા આવેછે. ખેડુતોની ઘર સનસા
રની રીનભાંતમા કાંઇ ફેર પડયો નથી; ખેતીવાદીના હથી
આરો જેવાંનેતેવાં રહયાંછે; ખાબરાપલી અને સુકી રોટી
તથા થોડીક તરકારી એ આજે પણ તેઓનો સાધારણ ખો
રાક છે. અસલી કીરીઆ મારગ અને વેહેમો એવા રહયા
છે કે જે વખતે ગગડાટ કરવા માટે જુપીટરની પુંજા થતી
હતી, તે વખતમા જાણે આપણુ આવી પડયા હોઇએ. રો
મેકા નામનો એક આખી પરજામા જાણીતો નાચ જેમ
આગળાં બેઆંનોમા વાંચીએ છઇએ તેમ હજીબી ખેડુતો રં
ગબેરંગી પોશાકોમા કારફયું શેહેરની એક ટેકડી ઉપર ચહડી
ને નાચેછે. તેઓના પોશાકમા અસલ કરતાં હાલ ઘણો
ફેર પડી ગયોછે. ટરક લોકો સાથ ભેલાવાથી તથા વલી યુ
રોપ અને એશીયાખંડની વચે આવવાથી તેઓ પોશાક અ
ને રૂપ છપમાં અડધા યુરોપીઅન તથા અડધા એશીઆટી
ક છે. તેઓની હાલત કંગાલ છે અને ચાલચલણ અની
તી ભરેલી છે. તેઓ ફુલા અને મોજીલા છે, શરાબ કરતાં
શરોદને વધારે પસંદ કરેછે. ટાપુઓ અને કોસટાઓ ખા
તેના રેહેવાસીઓ વેપાર કરેછે, પણ વેપારમા ઘણી ચોરી
કરેછે. ભુમધીઅ શમુદરના ઉગમણુ ભાગની ખેડણી હજી
તેઓના હાથમા રહીછે, અને સીઈરા ખાતે તેઓના ઘણા
વાંહાણો બંધાયછે. તેઓ અછા ખલાસીછે, પણ દરીઆઈ
લુટારાની વલાણ તેઓમાં વધારે છે. સપાટ જમીન ઉપર
તેઓ ખેતીવાડી કરેછે, પણ તેઓના પાહાડી મુલકના લોકો
ખેતીવાડી તથા વેપારને ધીકારેછે અને સવતંતરપણું પસં.

દ કરી ભટકતા તથા લુટફાંટ કરતા ફરેછે. તેઓની ઓરતો બાપદાદાના વખતથી આજ સુધી ચીકન ભરવામા તથા રંગવામાં ઘણી હુશીયાર છે. તેઓ મીઠાં પાંણીને ઘણું પસંદ કરેછે તથા તેની ઘણી સીફત ગાયછે.

વડ તલેનો ઉકરડો.

(નવસારીનો એક નાપસંદ દેખાવ.)

વખત, મહેઆન બપોર—સઘલ બઈરાંઓને દુર બેસવાનો "ઓકરડો."

કુવરમાઈ—લાવરે ઓ ચણોંવરા લાવ આજે શુકરવાર થાએઓ કે!

જરમાઈ—મરેરે એના ચણાં કરતાં એનું બોલેલું મને ઘણું ગમેશ, ઓ ચણોંવારા તારૂં નોંમ શું!

ચણાવારો—બાઈ વેઓ, મારે મારો માલ ખપાવોછે. લેવું હોએનો લેઓ નહીતો અમથું મને ખોટી ના કરો.

કુવરબાઈ—ઓ લેરે મુઓ વરી વેપારીબી તેવોજ મોટો પરીઓ કેની તે માલ ખપાવાનોઉ મુવા ઘોડે ચહુડોને શેહનો આપેશ. (ચણાવારો ઉઠી જાયછે.)

હીરાંમાઈ—(ચણાવારાને અડકીને) બેશરે મુઆ બેશ આટલીવારમો શેહનો જતો રેહેશ?

ચણાવારો—(મોટેથી) હાએ હાએ તું બાર બેહેલી નને અરકી કેમ? હુંતો બધા પારસીવારામાં બુમ પારૂંચ, રે શું કરૂં કોઈબી પારસી મારો માલ નહી લેશે.

આવાંકાકી—જા અરવાઆ જા વરી એવો ચોખો થાશની ને વરી બીવરાવેશ કે બુમ પારૂં અમુને નહી કાન ધરખતું!!! (ચણાવારો જાએછે તેને બધાં જન દાડીને નડકવાની બીહીક આપેછે તથા ચેડાં કાહાડેછે.)

ઈબાઈજી—નહીરે નહી જરાતો મલાએ કરો કઈ લાજ આવેચ કેની. (ચણાવારાને) જા ભઈ જા ને લે આએ તું ખોટી થઓ તેને લાગતું એક દોહોરીઉ લે ને જા હઈ શું કામ આવીઓ હોશે?

ચણા—હું શું જાનું બેન હુંતો (આવાંકાકી તરફ આગલી કરીને) આ ઘરડીને જોઈને આવીઓ પણ એતો કેથી બધી આ પોરીઓ કરતાં ચીબાવલી દેખું. (જાયછે.)

કુવરબાઈ—ઓરીઆવરે ઓ તુકરી વરી તું એવી દાઈ શાનું થઈ આવીશ, હોંતો એમજ અશવા બોલવાનું જો—હોં કઈ દાએહાં થવાનું નહી જો. આવાં ઓરીઆવ પઈશા કઈ તારી પાશે ફાજલ પરીઆશ કે વરી તને શાનો પઈશો આપીઓ? ફાજલ હોએતો અમુને કાની આપતી હુમે જાઈને પશતીવરે તારી પી આવીએ.

ખરશેદબાઈ—આલો આલો શંધું રહીઉ કાલની કાની ચકદાવ રમીએ.

અમલીબાઈ—નહી બેહન ઉંતો નહી આવતી. બલા લેતું એ રમવાનું, મારા કાકા ભઈએ કાલે કેટલો દવારો પારીઓ કે બધો બઈરોં છીનીમાં રમેશને મોંનામાંથી તરેતરેવાર બકેશ તે મોંએ હુંતો નહી આવતી. ગમેતો તમે લોકો રમો.

માકીમાઈ—ઓવેરે. પેલા મોંતીદા શેંમચે પેલી લાબરી માંથી † જોએશજો.

જરબાઈ—એ કાન કાન મોંતીદાશે. કોઈતો કારો દગલો, બુટ ઈશટોકીન શાતેજ ઉંનું શતે.

હીરાં—ઓ લેરે તુંને નહી દેખઈતું કે? એતો પેલા આપરા કાવલા ચોઈ ચોઈ. મારીકાની તયાકજ ઘણાછે. જરા હમને વરી ઈનમીન ને શારાશાત રૂપીઆનો પગાર લાવેશકેની તે બપકોજ ઘણો કારેશ.

ખર—મરે એનાએ જને હમારો મેરહોલોતો ભારેજ લીશેશ. તોંથી દાહારામાં પોંચ શાત ફેરા ખાએશ. કાન જાને શું હોશે.

કુવ—વરી બીચારો એ કોંથી ચોરીઆશીના ફેરામાં આવીઓ, એને જોઓ તે બધાં એનેજ લઈ પેહોં.

ઈબાઈજી—પણ તમેતો બધાં લોકોની તારી મારીજ કરશો કે કઈ મલાજાશર બેશીને શીખાંમણુની વાત કરશો.

માકી—તારેતો તમેજ કઈ વાત કરોની. તમુનેતો વોંચતાં લખતાં શઉ આવરેશ ને કઈ શીખોંમણુની વાત કેઓની.

ઈબાઈજી—હા ચાલો મને કાલે મારા વરે એક ચુથમાંથી આપુણે બઈરાં વીશેનું વંચાવીઉંશ કે શઘલાં બઈરાંને કશરત કરવી જોઈએ, તેથી કરીને કેટલાંક દુખ થતાં અટકેશ અને વરી પેલો બુરો મરજ ઈશટોરીઆ જે અગત કરીને બઈરાંનેજ થાએછે તે પણ મેહેનત કીધાથી અટકેશ. એવું એવું બીજું ઘણુંછે તે વાંચીને મને ઘણુંજ હશું આવીઉં ને ઘણુંજ ગમીઉં કે મરે આપણુનેબી કશરત કરાવેતો કેવું શારૂં, કેમ બેહનો તમુને ગમેશ કે નહી.

હીરાં—એનોનાએ એક મોંટી શીખોંમણુની વાત કારી, ને વરી કેહેશ કેવો જોકે મારા વરે મને વંચાવીઉં.

કુવ—ઈમાઈ, તારો વરતો છેકજ ઘોરીનોછેજો. શું જોઈને એ તુને વંચાવીઉં (કતકા મોરેચ) અરે ધઅઅર.

આવાં—ઓરી આવરે રોરી તું આતલોવાર શુધી દાઈ થાતીતી તે હવે કશરત કરવાનું તુંને શાએ ગમીઉં? માલ આવ શરજીઉ હોએતો ચકદાવ નહીતો બોકલીઆંદાવ રમીએ. આટલીએક થાઈને અમુને પોંચ પોંચ છ છ વેતની મોએને શીખોંમણ દેવા આવીશ.

ઈબાઈજી—પણ આવાંકાકી તમે આએ બધી જુવાન છોકરીઓને લઈને ચેડાં કાહાડોશકે? તમારેતો એ લોકોને ધમકાવીને ચપારવાં જોઈએ, કેમકે તમો બધાંમાં વરીએલ છેઓ.

જ—તુંતો બેશીજ રેજો એનોંનાં બધોંમાં વરીએલશે ને તું બધાં કરતાં બરીએલશે.

કુવ—જવા દેઓની—એનો વરી બધું પોતાના વરજીને જઈને કેહશે ને તે વરી ઘોરીનું જેવું દશતુર દેશતઈને કેહી ને હોં બેશવાનુંબી બંન કરાવશે તો ઘેરમાંજ ગોંધાઈ રેહવું પરશેજો.

હીરાં—અરે પણતે તમે જોંનાચકે? એનોંના વરેતો કેની તે વરી ધુરપર લીધનું એનોંનું નામ શીરીનબાઈ પારીઉંશજો.

મોંકી—જરા અરૂશે બોલોરે. પેલી લાબરીમાંથી બધા મોંતીદા શોંભરેશ તો કેશે બધાં બઈરાં મરાએશ શાનું.

---

† લાઈબરેરી.

જ—બધા એતો કઇ મોંતીદામેકે ? કાંન એતો ગોવનજીનો મોકો, પછી પેલી રોંનીની રતનનો વર ને બાંજોતો કોઈ મરે મુઓ લાંબો વલીઓ જેવો ઉભેલોછે.

હીરાં—મરેરે મોંતીખાઇ જરી; મરેની તારો વર, મરેની તારો ભઇ મુઓ. શુજઈતું નહીકે મરૂ મારો ઓવાઇનવાઈનો ભઇ ઉભેલોછે તે. મોંતી ખાઇને ઉડશતો જીવ લઇને પીખીજ મુકશજો. ઓવારૂંરે તુને બોલતીને મારા ભઇની અલા બલા લેતીને.

ખર—(વેહલી વેહલી દોડી આવીને) શું ! અરે પણ શું ! શાંનું એટલી બધી ઉંચકાઇ ઉપરાઇ જાઓેશ ! એ કઇ જોની જોઇને બોલી કે એના મદઈ મોંતીને શાની ગાર દેશ. રોંન માછન જેવીની કઇ જપોંજ ઘણી ચાલેશ. વરી હું બોલતી નહી તાંત્રગીનની પણ શુંઉંઉં ?

હીરાં—એવોં નરન થાઇને આઓઓશતે પેહલેજ એ ઘણી મુઇને ચમતો કોની તોરીઓ ! મરૂ મારા ભઇની શાની પેતબરાંએ અલા બલા પખોરી લીધી.

માકી—મરેરે બલા લેતું એ રમવાનું. જોઇઉં અશી આનું ખશીઉં થાઇ ગીઉંતે ! ચાલ બેહન આપરેતો હવે આપરે ઘેર જાઇએ. ઓાંતો કામ બધું વધી ગીઉં.

આવાં—ઉભીરે ઉભી. શું થાઓેશ ને કાનજી નેશને જોઇએ તો ખરોં.

જ—શાબાશરે આવોંકાકી ઉભાં રહીને જોઆ કરોશ તો. આઓે બાપલા ખાઇને કઇ દાંહામ દેઓાની. હું જરા અમથી અશવાનું કરવા ગઇને એ રોરો આટલો બધો ચામશો જીવ કાહરી પીખી નાખેશ.

આવાં—માએ હું શું કરૂં ! મનેતો બરી ઘણીજ ફકર લાગેશ કે તમારી માએ શાશુઓ જોંણુશે તો મારા દુશમન મોંતી દીકરાની અલાબલા લઈ મુકશે. કેશે જે વોંદરી જેવી ઉતી તેણેબી કઇ મલાજો નહી કીધો ને આગર રહીને કેશેજે બોલાવેશ. હવેતો પેલી ઇબાઇનું ચહરી વાગવાનું બમકું થઇઉં.

હીરાં—ઓ લેરે વરી દુખપર દાંમ કે આવોંકાકી ! તમેબી રઇશઇ ગાર ઉતી તે પુરી કરોશકે.

આવાં—નોંરે માએ એમ અમથાં અમથાં ગરે શાનું પરોશ. કેદારે મેં ગાર દીધી, એમ છીતાં શું શોધોશ અઅંઅં.

ઇબાઇજી—બધાં જન આકરાં નાપરો. ચાલ બેહન હીરાંબાઇ, ખરશેદબાઇ, જરબાંઇ, શઉ ગેર જાઓ ને આવાંકાકી તમેબી જાઓ. જોએઆ કે આઓે મશકેરી ને તારીમારી કરવાના ફાએદા ? એમાતો તમારૂંજ નુકશાન થઇઉં, તમે બધાં એકેકના દુશમન થઆં. જો આપરે મલાજાશર બેશીને આપર. વાત કરીઆં કરતે તો આટલું બધું થતે નહી ને વરી હશી ખુશીથી ઘેર જતે. આએ આપરે બધાં દલગીર થઇને ઘેર જઇએચ તે શું શારૂં કે ! વરી કાલ ઉઠીને તમુને એકેકનું મોનું જોવાનું તેથી એ ઠીક નઇ. પેલાં વરાં લોકની કેવાતછે કે શારાંનું શારૂંજ એટલે શારી વાતનો શારોજ છેરો આવેછે.

માકી—ચાલ બેન તારેતો કાલે કઇ એવી મજાની મજાની શીખોંમણાની વાતની ચોપરી લાવજો. બેશીને શોં ભરીઆ કરશું કાંએ બેન જર—હીરાં—ખર—આવાં—કાલે તમે શાંભરવાં બેશશો કે ?

બધાં જન—હા બેન ચોપરી મંગાવો આપરે તો હવે આએ ઇબાઇજીનીજ દોશતી કરશું. (સઘલાં જાયછે).

વેસટ મીનસ્ટર આબી.

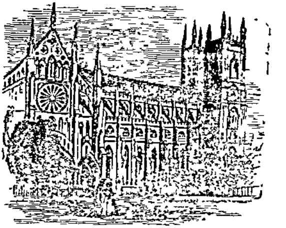

લંડન શેહેરનું આ સઉથી નામીચું અને સઉથી પુરાતન દેવલ છે. તે ૧૦૦૦ વરશનું જુનું છે અને જેમ જમાના, વખત, હવા અને આફતાબના દોર સાંમે જુના દરખતો ટકીને એક દેશની યાદગારી જાળવેછે, તેમ આ વેસટ મીનસટર આબીનું દેવલ તે ગોયા ઈંગલંડની એક જીવતી અને મજબુત તવારીખ છે. એક હજાર વરશના અરસામા એ દેવલ ઉપર તડકો અને છાંએડો ઘણો વીતયો છે, એ દેવલે તવારીખના દરએક બનાવમા ભાગ આપયો છે, હજાર વરશ થયાં એ દેવલ રાજાઓને તાજ પેહેરાવતું આવયુંછે અને આજ હજાર વરશ થયાં નામીચા રાજાઓ, રાંણીઓ, સરદારો, પેહેલવાનો, પરધાનો, વજીરો, રાજદુવારીઓ, નેઆએધીશો, વીદવાંનો, લખનારા, કારીગરો, અને હુનરમંદોની લાશને એ દેવલ ઠાર આપતું આવયુંછે. ઈંગલંડની મોટાઇ વખત જતાં વધતી ગઇ, તે મોટાઈમાં કોઇએ બળથી, કોઇએ દોલતથી, કોઇએ હીમતથી, કોઇ વીદીઆથી અને કોઇએ હોનરથી જે ભાગ આપયો તેઓની યાદગારી સઘલી આ દેવલે જાલવી રાખીછે અને એ રીતે વેસટ મીનસટર આબીનું દેવલ ઈંગલંડની સઘલી કીરતીનું ગોયા એક સંગરહસથાન છે. તેની કબરો, બાવલાંઓ, તસવીરો વગેરેમાં રાજા, રાંણી, પરધાન, અને ફીલસુફોનેજ માન મળેલું નથી, પણ નામીચા લખનારાઓ, ગરંથકારો, ચીતારાઓ, નાટકકારો અને ગાએણકારોને વટીક આ દેવલમાં દફનાવા તથા બાવલાંથી યાદ રાખવામા આવયાછે.

આવું એક દેવલ જેટલું પુરાતન તેટલું જોવા લાએક હોવું જોઇએ. અને તેમજ છે. વેસટ મીનસટરનો લતો જાંહાં પારલામેંટનો નામીચો મેહેલ બાંધેલોછે, તાંહાં આ દેવલ લંડનનીજ નહી પણ આખાં ઈંગલંડની નાદર અને સોભીતી ઇમારતોમાં એક સુનંદુ બાંધકામ છે. એ દેવલ બાહારથી કરાસના આકારમા બાંધયુંછે. તે ૩૭૫ ફુટ લાંબું, ૨૦૦ ફુટ પોહલું અને ૧૪૦ ફુટ ઉંચું છે. એ ઉંચાઇ છાપરાંની સમજવી. તેના બે મનારાઓની ઉંચાઇ ૨૨૫ ફુટની છે. એ મીનારાઓ દેવલને પશચમ છેડે આ

વેલાછે. પુરવદશાના છેડા ઉપર દેવલનું કરાસ રોકુ આકુ મથાલું બાંધેલુંછે અને તેને દરએક છેડે ઉપલાં ચીતરમાં દેખાડવા મુજબનો મોટો પોહલો દરવાજો તથા પોહલી બારીઓ છે. એ દેવલની બાહેરની તથા અંદરની સઘલી કારીગરી અસલી ટપની છે, પણ તે ઓછી શુંદર નથી. તેની નકસી તથા કોતરકામની ભરેલી બારીઓ ઘણી મોટી અને ઉંચી છે, અને તેમા જડેલા રંગીન કાચોથી તે અતીઘણી સોભેછે. વેસટ મીનસટર આબીનું દેવલ ખરેખર જોતાં એકજ દેવલ નથી, પણ ઘણા દેવલોનું એક દેવલ છે. તેમાં એક મોટું મુખીઅ દેવલ છે, અને તેની સાથ બીજા નાહાના દેવલો જુદા જુદા વખતો ઉપર જોડવામાં આવયાંછે અને તેથી એ દેવલ એટલું મોટું થયુંછે કે તેમા અનજાનો આદમી ભુલો પડેછે, માટે જોવા જનારાઓની સાથ ભોમીઓ આપવો પડેછે અને એ રીતે જોવાનવાની ૦ા રૂપીઓ ફી ભરવી પડેછે.

આ દેવલના ઉપલા મુખીઅ ભાગમાં પશચીમ તરફના મીનારાઓવાલા દરવાજામાંથી દાખલ થવાપછે. દાખલ થતાં એક બુલંદ અને ગંજાવર "હાલ" આપણી નજરે પડેછે જેમાં મોટા થાંભલાઓથી તરણ સલગ દીવાનખાના થયાંછે, તેમાંનું એક થાંભલાની વચેનું તથા બે આસપાસના દીવાનખાના છે. એ આખા હાલની ૧૬૬ ફુટ પોહોલાઈ, ૭૧ ફુટ તથા અગત કરીને સીલીંગ સુધીની ઉંચાઈ ૧૦૨ ફુટ હોવાથી એ દીવાનખાનું એવુંતો બુલંદ લાગેછે કે તેમાં દાખલ થતાંજ આપણા મગજમાં ગોયા ખોદાનો દર પેદા થાયછે. આ દીવાનખાના મધેના હારેકટાર થાંભલાઓ, જેની સીલીંગ સુધીની ઉંચાઈપર નજર ઠરતી નથી તે એકક થાંભલો ઘણા થાંભલાઓનો બનેલો હોય એટલો જાડો છે અને તેથી એ થાંભલા ઘણાજ રોબ મારેછે. આ હાલની બારીઓ ઉપરના રંગીન ચીતરો તારીફ નહી થઈ શકે એવાં છે. ઈંગલંડના દરએક નવા રાજા તથા રાંણીને તખતે બેસાડવા અથવા તાજ પેહેરાવાની કીરીઆ આ મોટા હાલ મધે થાયછે અને તે વેળા અતીઘણો ભપકો અને દમામ બનેછે.

આ મોટા હાલના પુરવ છેડા ઉપર "કાએર" ઈઆને ભજન કરવાની જગા છે. એ ઠેકાંણે એક શુંદર વાજાંની પેટી અને મોહડેથી ભજન ગાનારાં સેંકડો જણને બેસવાની જગા કરેલીછે. આપણી નામદાર રાંણીને તાજ પેહેરાવાની કીરીઆને વખતે આ ઠેકાંણે ગવાયલી સતુતીમાં વાજાંની સાથ ૪૦૦ ગાનારાંઓ સાંમેલ થયાં હતાં. આ ભાગની પાછળ "ટરાંનસેપટ" નામનો દેવલનો ભાગ આવેછે અને દેવલમાં જેને "પોએટસ કારનર" ઇઆને "કવીઓનું ખુણું" કેહેછે, જાંહાંથી તમાસગીરોને આ દેવલ જોવા દાખલ કરેછે અને જાંહાં કવીઓની કબરો તથા યાદગારીની નીશાંણો આવેલી છે, તે ખુણું દેવલના આ ભાગમા આવેલુંછે. હીઆંથી આ દેવલને લગતાં નાહનાં દેવલોમા આપણ દાખલ થઈએ છઈએ. એવાં નવ દસ દેવલો ઉપલા મુખીઅ ભાગ સાથ જોડાયલાં છે. એ જુદાં જુદાં દેવલો જુદા જુદા રાજાઓ, ઇઆ પીરોને દ્વારે જુદા જુદા વખતમા બાંધેલાંછે તેમાનું સઉથી સરસ દેવલ ૭ મા હેનરી રાજાએ પોતાની તથા પોતાની કુટંબીઓની કબરોને માટે બંધાવેલું છે. ફકત એ નાહના દેવલ ઉપર મજકુર રાજાને ૨૦ લાખ રૂપીઆ બેઠા હતા, અને ૧૮૦૩ ના શાલમાં એ નાહનું દેવલ જુનુ થવાથી તેની મરામત અને સણગારના કામ પાછળ ૪ા લાખ રૂપીઆનો ખરચ તેના કારીગર મી૦ જેમસ વાયાટને હાથે થયો હતો.

આ દેવલ નાહનુ છે, પણ તેની બારી ઉપરના રંગીન કાચો, તેની સીલીંગ ઉપરના ચીતરો, તેની જમીન ઉપરની નકસી, તેની અંદરની કબરો, બાવલાં અને તસવીરો સઘલું જોવા લાએક છે. એ નાહનુ દેવલ બંધાવનાર રાજા ૭ મો હેનરી અને તેની રાંણીના બંદગી કરવાની ઢપમાં બાવલાં કાંસાંના ઓટીને હીઆં મેળયાંછે, તે ઉપર પેહેલાં સોનેરી ઘેર તથા તાજ ચહડાવેલાં હતાં. એજ પરમાણે વેસટ મીનસટર આબીના બીજાં નાહના દેવલો પણ ઘણી અગત ધરાવેછે. "એડવરડ ધી કનફેસર" ના દેવલમાં સોનેરી તથા રૂપેરી પુતલાં અને ઝવેરાતો તલેની કબરમાં એ પાદશાહની લાસને એવી અછી રીતે જાલવી રાખીછે કે ૩૦૦ વરશે પાછી કાહાડતાં તે જેવીનેતેવી માલમ પડીછે અને તેને જેવીનેતેવી પાછી દાટી છે. હીઆં ઘણાક પાદશાહાઓની કબરો તથા બાવલાંઓ છે. તે સરવેનું બેઆન કરવાને આ ચોપાનીઆનું ૪૬ રજા આપશે નહી. એટલુંજ કેહેવું બસછે કે વેસટ મીનસટર આબીનું આ ખુ: મોટું દેવલ અને તેના આ નાહના દેવલો, બાવલાં, કબરો અને ચીતરોથી એટલાં ઉભાઈ જાયછે કે તે જોતાં ઈંગલંડની ૧૦૦૦ વરશની તવારીખ સઘલી ગોયા આંખ આગળ આવીને ઉભી રેહછે. એ દેવલ પાછળ ૫૦ લાખ રૂપીઆનો ખરચ થયોછે અને એકેક બાવલાં પાછળ ૨૦ થી ૬૦ હજાર રૂપીઆ બેઠાછે.

આ પુરાતન દેવલની તવારીખ જાણવાજોગ છે. ઈંગલંડમાં છેક જારે સાકસન લોકનો દોર હતો તારે રાજા સબરટે આ દેવલ બંધાવયું હતું. તાર પછે ડેન લોકો ઈંગલંડ પર ચટી આવયા, તેઓએ તેનો નાશ કીધા પછે સને ૯૫૮ માં રાજા એડગરે તેને પાછું બંધાવયું હતું. સને ૧૦૬૫ માં રાજા એડવરડ કનફેસરે તેને ફરા બંધાવયું અને પોપ નીકોલાસ ૨ જાએ પાદશાહાઓને એ દેવલમાં તખતનશીન કરવાનો હુકમ આપયો. હાલનુ દેવલ મુખીઅ કરીને ૩ જા હેનરીએ બાંધયું હતું, અને સેંટ એડવરડની કબરને ખોદીને નવાં દેવલમાં તેની લાશ દાટવા લઈ જવાની કીરીઆમાં પાદશાહે પોતે શાહાજાદાઓની સાથે મળીને તે લાસને ખાંધ આપી હતી. દેવલનો ઉગમણ તરફનો ભાગ જે ઉપલાં ચીતરમાં આપયોછે તે સને ૧૩૦૭ માં ૩ જા હેનરી તથા ૧ લો એડવરડ રાજાઓએ બંધાવયો હતો અને મીનારાઓવાલો પશચીમ તરફનો ભાગ ૭ મા હેનરીએ તથા ૩ જા રીચરડે બાંધયો હતો. ૮ માં હેનરીએ એ દેવલની ધરમ સંબંધી કાલેજ કરી નાખી, તથા પછે તેને પાછું દેવલ બનાવયું; ૬ ઠા એડવરડે તેની પાછી કાલેજ કીધી; રાંણી મેરીએ તેનું પાછું દેવલ કીધું અને તેનું હાલનું ખાતું કેનટરબરીનો વડો બીશપ દેવલનો વડો થયોછે, તે ખાતાંને સથાપનાર રાંણી એલીજાબેઠ હતી. પુરજાસટાક રાજના વખતમાં બલવાખો

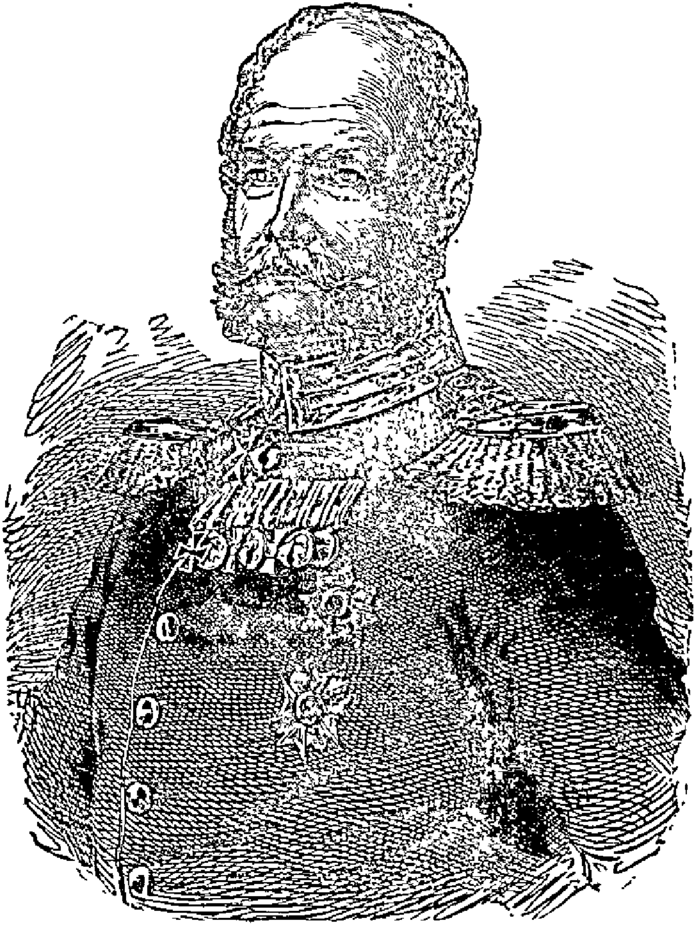

શેનશાહ વીલીઅમ.

ર લોકોએ એ દેવલને ઘણી હાંની પોંહોંચાડી હતી. તેના મોટા મીનારાઓ હજી અધુરા રહી ગયા હતા, તે માતર ર) જા જારજ રાજાના વખતમાં પુરા થયાછે.

શેનશાહ વીલીઅમ.

આજ બે વરશની વાત ઉપર જેનુ નામ માતર રાજો વીલીઅમ હતું, આજ પાંચ વરશ ઉપર જેનુ રાજ બીજા વરગનું અથવા ઉતરતું ગણાતું હતું, આજ દસ વરશ ઉપર જેના રાજમા રઈઅત ઘણી બેદીલ હતી, અને આજ સો વરશ ઉપર જેનું રાજ બરાબર સથાપેલું પણ નહી હતું અને નામનુ જેવું હતું, તે રાજો વીલીઅમ આજે દુનીઆંમાના સઉથી મોટા સાનશાહને પદભરશટ કરી પોતે સઉથી મોટો સાનશાહ થયોછે. અમારા ગયા અંકમાં આસટરીયા દેશના શાનશાહ જોસેફનું ચીતર આપયુંછે. એ શાનશાહનો દસત માતર પાંચ વરશ ઉપર આ શાનશાહ વીલીઅમ કરતાં વધારે હતો. તેનો દસત વીલીઅમે ટોડયોછે અને ગઈ વેળા જણાવયુંછે તેમ તે આજે ઉતરતો પાદશાહ ગણાયછે, એટલુંજ નહી પણ વીલીઅમની વધારે મોટી ફતેહ એછે કે તેણે નેપોલીઅન જેવા ફરેંચ સાનશાહને પણ લેહેજામાં તોડી પાડયોછે, નેપોલીઅન જેની મુઠીમા ગોયા આખાં યુરોપનું ભવીશ લટકતું હતું, તેને વીલીઅમે સીકસત આપીછે અને તેણે શાનશાહનો જે ખેતાબ મેળવયો તે માતર એકજ વરશ ઉપર નેપોલીઅનને તોડવા પછેજ, ફરાંસ મધેનાજ વરસેલસના મેહેલમાં મોકલયોછે. વીલીઅમ જેવો એક ખડતલ, કઠણ દીલનો અને આકલો શાનશાહ જેણે બચપણથી લડાઈઓ મારેલી અને બુઢાપામાં જે કીરતીની છેક નોક ઉપર પોંહોંચેલો તેવા એક નરની જીંદગીનો ટૂંક હેવાલ તેના હરીફ આસટરીયાના શાનશાહના હેવાલ પછે અતરે ઉતારી લેવા જોગ છે.

યુરોપમાં સઉથી બળવંત અને બાહાદુર દેશ ફરાનસ ગણાતું હતું પણ હાલની લડાઈએ પરૂશીયાને સઉથી અહડતી પદવી ઉપર મેળયુંછે. પરૂશીયા દેશ દુનીયાંની તવારીખમાં ગોયા આજકાલનું છે. બીજા દેશો જેવી પુરાતન તવારીખ તેની કાંઈજ નથી, પણ માતર સને ૧૭૧૦ માં તેને એક રાજ તરીકે ઉંચું કરવામાં આવયું અને એ રીતે નજીવાં મુળ ઉપરથી તે આજે સઉથી બળવંત રાજ બનયુંછે. ૧૮૦૭ માં નેપોલીઅન બોનાપારટે એ દેશ પાસેથી રાહીન અને એલબ નદીઓ વચેનો સઘળો મુલક જબરદસતીથી લીધો હતો, પણ આજે પરૂશીયા તેનાજ ભતરીજાને કેદ પકડી તેની સોડેથી અસલી જરમન પરાંતોને લઈ શકયું છે. જેમ એ મુલકની આગલી તવારીખમા કીરતીનો સંદેશો કાંઈ નથી, તેમજ તેના હાલના પાદશાહની જીંદગીના આગલાં વરતાંતમાં પણ વખાણવા જેવું કાંઈ નથી. રાજો વીલીઅમ ૧ લો તા૦ ૨૨ મી મારચ ૧૭૯૭ ને દીને જનમયો હતો. તેનો બાપ ફરેડરીક વીલીઅમ ૩ જો પરૂશીયાનો પાદશાહ હતો અને તેની મા મેકલેનબરગ ઉમરે પોંહોંતો છે, પણ કાહીએ મજબુત અને ખડતલછે અને તેનું કારણ એ છે કે તેની લગભગ આખી જીંદગી લડાઈની રગડ અને ધરપકડમાં ગઇછે.

બચપણથીજ તેને એક સીપાહની કેલવણી મલી હતી, અને તે પાલનામા હીંચ ખાતો હતો તે વખતે તેને "બલાક ઈગલ" (કાલાં ગરૂડ) નો લશકરી ખેતાબ આપવામાં આવયો હતો. ૧૮૦૩ માં ખરીસટમાસની ભેટ તરીકે તેને પેહેલવેહેલો લશકરી પોશાક મળયો હતો અને ૧૦ વરસની ઉમરમાંતો તેને ગારડસની પલટણનો લફટનંટ બનાવામાં આવયો. તા૦ ૧૪ મી અકટોબર ૧૮૦૬ ને દીને નેપોલીઅન બોનાપારટ અને પરૂશીઅનો વચે જેના ખાતે થયલી શીખત અને તવારીખમાં નોધી રાખેલી લડાઈની કવડી યાદ રાજો વીલીઅમ ધરાવેછે. એ લડાઈની વખતે તે નાહાનો શાહાજાદો હતો, પણ તે વખતથી બોનાપારટનાં ખાનદાન તરફ તેના મગજમાં વેર વસયું હતું. તે લડાઈમાં પરૂશીઅનો તદન હારી ગયા હતા અને નેપોલીઅન તેઓનાં પાએતખત બરલીન શેહેરમાં મોટી ફતેહથી દાખલ થયો હતો. પણ તારપછે ૧૮૧૪ અને ૧૮૧૫ માં જારે એ ફીરોજમંદ લુટારાનો સેતારો અસત પામયો તારે તેને છેલી સીકસત આપનારાઓમાં વીલીઅમ પણ સામેલ હતો અને ઘણી બાહાદુરાથી લડયો હતો. તા૦ ૩૦ મી અકટોબર ૧૮૧૩ ને દીને જવાન વીલીઅમને તેનો બાપ લશકરમાં લઈ ગયો અને તેને કપટાન બનાવયો તથા તા૦ ૧૨ મી જાનેવારી ૧૮૧૪ ને દીને તેણે પેહેલી લડાઈ જોઈ હતી એ હીંગામમાં બોનાપારટના લશકર સાથ એકસંપી લશકરોને જે મોટી લડાઈઓ મારવી પડી હતી તે સરવેમાં આ જવાન શાહજાદો હાજર હતો.

તારપછે પારીસ ઉપર ઘેરો નાખવામાં આવયો અને તે શેહેર અંતે તાબે થવા પછે એકસંપી લશકર મોટી ફતેહથી તેમાં દાખલ થયું, તેઓની સાથે રાજો વીલીઅમ પણ દાખલ થયો હતો. તેમ જોતાં ૫૪ વરસ જવા પછે આજે એકવાર ફરી તેણે પારીસ શેહેરને ધુંજાવયુંછે. ઉપલી લડાઈ પુરી થવા બાદ શાહાજાદા વીલીઅમે ઈંગલંડ અને રૂશીયા ખાતે મુસાફરી કીધી તથા રૂશીયામાં તેને એક હરખાયલા કુતરાએ કરડવાથી તાંહાંજ તેને ઘણીક હેરાંનગતી થઇ હતી. થોડાંક વરસ પછે તેને તેના બાપે રેહેનીશ પરૂશીયાનો હાકમ બનાવયો હતો. ૧૮૪૦ માં તેનો બાપ મરણ પાંમયો અને આ જવાન શાહજાદાનો વડો ભાઈ વીલીઅમ ૪ થો પરૂશીયાનાં તખત ઉપર બેઠો, એ વખતે પરૂશીયાની ઉતરે આવેલાં પોમરેનીયાનાં મોટાં પરાંતના સુબા તરીકે નવા પાદશાહના આ નાહાના ભાઈને મોકલવામાં આવયો. તાંહાં ૮ વરસ તેણે હાકમી અલાવા બાદ ૧૮૪૮ નાં મોટા બલવાનો ચેપ પરૂશીયાને પણ લાગાથી વીલીઅમની જીંદગી ધાસતીમાં આવી અને તેને લશકરી અમલદારના છુપા લેબાશમાં ઈંગલંડ ખાતે નાહાસી જવાની ફરજ પડી. તાર બાદ થોડા મહીનામાં બરલીન ખાતે ઠરેલી નવી રાજમંડળીમાં તેને એક અધીકારી તરીકે ચુંટી કાહાડવામાં આવયો. રાજા વીલીઅમની જીંદગીનો આ સઘળો ભાગ તેના શતરૂ

આ વખત ઉપર એ શાહાજાદાનો મીજાજ તીખો અને એક સીપાહ તરીકે ઘણો ગુમાની તથા મગરૂર હતો. તેનો એકજ નજરે જોયલો દાખલો આ છે—એક દાહાડે બરલીનના એક રસતા ઉપર બે વીદીઆરથીઓ વાત કરતા હતા, તેવામાં સાંમેથી બે અમલદારો આવી લાગા. એક અમલદારે તે વીદીઆરથીઓને આંચકો મારી રસતામાંથી ખીસાડી મેલયા તથા કહયું કે "શું તુને ખબર નથી કે અમલદારો આવે તારે લોકોએ ખીસીને રસતો કરી આપવો જોઇએ?" એ અમલદારોમાંનો અમલદાર પરૂશીયાનો હાલનો રાજા હતો. વડા અધીકારી તરીકે આ નવાંન શાહજાદો રાજમંડળીમાં હોધો ચલાવતો હતો તેટલે ૧૮૫૮ માં તેનો ભાઈ પાદશાહ વીલીઅમ ૪ થો દેવાંનો થયો અને તેની વતી રીજંટ તરીકે આ નાહના ભાઈને ઠરાવામાં આવયો. તેણે કારભાર હાથ લેતાંજ મંડળીમાં અને દરબારમા વગ ચલાવનારા તવંગર ઉમરાવો તરફ શખતાઈ ચલાવી તથા ઘણા છુટા તથા સારા ધારાઓ કરવા માડયા. એટલા માટે તરણ વરસમાં જારે રાજા વીલીઅમ મરણ પાંમયો તથા કોનીગસબરગ ખાતે જારે તેના આ ભાઈએ "વીલીઅમ ૧ લા' તરીકે તાજ પોતાને માથે મેળયું તારે તેના ઉપર લોકોએ મોટી આશા બાંધી હતી.

પણ તાજ લીધા પછે રાજા વીલીઅમે રાજનીતીમાં ઘણોક ફેરફાર કીધો. તેણે તખતે બેસતાં વારજ "પાદસાહોના ખોદાઈ હક" નો દાવો કરયો, પરધાંનોની સભાને કાહાડી મુકી તથા બીજી ટોળીએ પણ તેને મનગમતા ધારા બાંધી આપવાને ના પાડવા ઉપરથી તેણે તે મંડળીને બરખાસત કરતી વેળા સાફ કહયું કે "કાગળના જે કકડાઓને ધારા કેહેવામાં આવેછે, તે ઉપર મને કાંઇજ વીસવાસ નથી." ૧૮૬૨ માં જારે કાંઉંટ બીસમારક પરૂશીયાનો વડો પરધાન થયો તારે તેના રાજમાં લોક પાદશાહની આપખુદીથી એટલું ઉસકેરાયલું હતું કે તેઓ બલવો કરવાના અંત ઉપર આવયા હતા. એ પાદશાહ એક રાજઅધીકારીને બદલે સુરા સીપાહમાં ખપવાનો વધારે ખુશી હતો. સીપાહાનું ખમીર થઇ રેહેવાથી રાજ ચલાવામાં તે એટલીજ શખતાઈ વાપરવા લાગાથી તેના આપખુદ ખવાશને લીધે તેણે પોતાના લોકોનો ઘણો ધીકાર મેળવયો હતો. પણ તેવામાં બીસમારકે પોતાના ચાલાક મનથી પરૂશીયાના લોકોનું ધેઆન દેશ બાહાર લગાડી દીધું. સલેશવીગ હોલસટેનના પરાંતો ઈતીઆદી બાબે તેણે આસટરીયા સાથ જઘડો ઉઠાવયો. તે જઘડામાં પરૂશીયાની મોટી ફતેહ થઈ અને લોકો ખુશી થઇ ગયા. તારથી આજ સુધી તેમનું ધેઆન કીરતી મેળવવા ઉપર રોકાયું અને બાહેરના ટંટાઓમાં લોકો રાજા ઉપરનો કરોધ તથા માહોમાહેના ટંટાને ભુલી ગયાં.

રાજા વીલીઅમ તા૦ ૧૧ મી જુન ૧૮૨૯ ને દીને સાકસવીમરની શાહાજાદી આગસટા સાથ પરણયો હતો. તેને બે ફરજંદો થયાંછે, જેમાં વડો શાહજાદો ફરેડરીક વીલીઅમ તેની ગાદીનો વારેસ છે, જે કરાઉન પરીનસને નામે ઓલખાયછે અને હાલની લડાઈમાં મોટી ફતેહ અને કીરતી પાંમી ચુકયોછે. એ શાહજાદો ૧૮૩૧ માં જનમયો તથા તા૦ ૨૫ મી જાનેવારી ૧૮૫૮ ને દીને ઈંગલંડની રાંણી વીકટોરીયાની વડી શાહજાદી સાથ પરણયો, જેનાથી તેને ૭ ફરજંદો થયાંછે. રાજા વીલીઅમનું બીજું ફરજંદ શાહજાદી લુઇસા મેરી છે, જે હાલ ૩૨ વરસનાં ઉમરની છે અને આજ ૧૪ વરસ થયાં જરમનીનાં બેડન નામના રાજનાં વડા ડીઉક સાથ પરણી ગઇછે.

વગોલનારાં પરાંણીઓ.

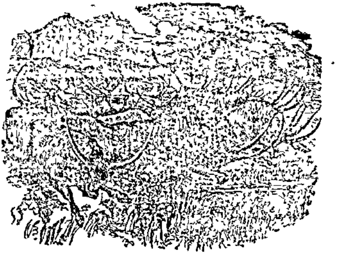

૩—જંગલી ગાયો.

ગાય અને ગોધા શીવાય એજ વરગને મલતાં બીજાં કેટલાંક અનજાંણાં પરાંણીઓછે. લેંકેનશાયરમાં હેમીલટન મેહેલ આગલની શીકારગાહમાં ચરવાને ઉરુસ નામનાં જાંનવર આવેછે. શને ૧૮૫૨ માં આ જાંનવરોની સંખયા માતર ૬૦ ઉપર હતી. તેવોનો રંગ જરદ શફેદછે, કાંનની અંદરની બાજુ, મોહું અને ખરીઓ કાલા રંગનું અને પગના આગલા ભાગ ગુડણથી નીચે સુધી પથરંગીછે. આ ગાયને કદાચજ શીંગડાં ઉગેછે; તેઓનું શરીર જાડું ને ઠીંગણું તથા હોઠ મજબુતછે. આ ગાયને તેનાં બચાંની ઉપર અતીશે પયાર હોયછે; જેવું બચું જનમયું કે તેને ઘણી સંભાલથી લાંબાં ઘાસ અથવા તેવીજ ઝાડીમાં છુપાવી આવેછે, અને તેને ધવાડવાને દાહાડામાં બે તરણવાર સંભાલથી જાયછે; આ વખતે તે જગોયે જવું ઘણું ભય ભરેલુંછે, કારણ કે તે ગાય તયાં ચોકી કરેછે અને તેવામાં કોઇબી જાંનવર કે માણશ તયાં ગયું તો તે ઉપર હુમલો કરેછે. આએ જાંનવરો ચરતી વખતે સાથેજ ચરેછે. તેવોની નજદીક જવાને શલાંમતી ભરેલું નથી. ગોલીથી મારવા શીવાય તેવોને પકડવાની રીત નથી, આ કામને વાસતે જેવો નેગેબાંન જાય કે તેવો પાંમી જાયછે અને તરતજ ધીચ ઝાડી તરફ ઘણી જડપથી કુદકા મારતાં નાશેછે. ગાયો જે બચાંવાળી હોયછે, તે તરતજ ટોલુ તજી દઈ છુટી પડી જયાં તેના બચાં છુપાવેલાં હોયછે તે જગાની ચોકશી કરવા જાયછે, અને તયાં ભભગતા ડોલા તથા ધડકતી છાતીથી મોટા જોખમમાં આવી પડી હોય તેમ દેખાયછે; આવી વખતે શેકારીઓ તેને છેડતા નથી. તેઓનું કાંમ રો

લાના શઉથી વડાને મારવાનું છે જે કાંમ ઘણું બીકટછે; કેટલીકવાર ખોપરીમા લાગતાં છતાં અગીઆર ગોળીની જરૂર પડેછે. ડા૦ ફલેમીંગ અને મી૦ લેસલીના કેહવા પ્રમાણે આરગાઈલ અને રોસનાં જંગલમાના આ પ્રાંણીઓને શીંહની માફક યાલ હોયછે, પણ સર રોબરટ સીબાલડ જેલેસલીની વીશ વરશ પછાનો હેવાલ કહેછે. તે કેહેછે કે ઉપલાં પ્રાંણીઓને યાલ નથી એમ કેહછે.

ટેનકર વાઈલ ઉરૂસ નામના જંગલી બલદ ચીલીંગાંમની શીકારઘાહ તથા નોરથમબરલાંડની ઘેરી લીધેલી ૧૫૦૦ અને ૧૮૦૦ એકરની જગામા રેહતાં હતાં. તેવોનો રંગ સફેદ પણ કાલાં ટીપકાં વાળો, કાંનનો અંદરની તથા બાહારની બાજુ રાતી, શીગડાંઓ ઘણા શુંદર, શફેદ તથા કાલા ટીપકોવાળાં હતાં, અને તેઓનું માથું અને હોક નાજુક હતાં. એ પ્રાંણીઓ પણ ટોલાંમાંજ રેહતાં હતાં, અને અનજાંણા શખસને ધીકારતાં હતાં; જો કોઈ અણુજાંણુતાં તપાં જઈ લાગું તો તેવો ઘુરકવા મંડી જાયછે, અને એક કુડાલું વળી તેને તેવો ઘેરી લેછે, પેલો શખસ જો શાવચેત નહી રેહેતો ધીમે ધીમે પાસે આવી કુડાલું સાંકડું કરતાં જાએછે અને છેલે હુમલો કરેછે. જો તેવોની પાછલ લાગીએ અથવા કંટાલો આપીએતો તેઓ ઘણા ભયંકર થાયછે.

યુરોપખંડનાં અસલી ઢોરોમાની બાકી રહેલી જાત ઓરોચમાંછે, જે રૂશીઆનાં શેહેનશાહથી નેમાયલા જંગલનાં પાસબાંનનાં ઉપરીપણા હેઠલ પોલાંનડના બીયાલો વીઝીનાં જંગલમાં ટોલેટોલાં ભટકેછે. ખભાં તરફથી તેવોની ઉંચાઈ ૭ ફીટ, અને અનીદાર વેહેતાં શીંગડાં તથા આગલે ભાગ લાંબા ગુચછાદાર બાલોથી ઢંકાયલો હોયછે અને પાછલના બાલ ટુકાછે. તેવોના પગ, જેની ઉપરથી તેવોનું નામ **બીસન** પડેલુંછે; તેવોને ઘણુ કરી ખુંધ હોતી નથી. ગાય ચાર વરશે એકવાર જણેછે, બચાં આખુ વરશ ધાવેછે, ૭ વરશ શુધી તેવો વધેછે અને ચાલીસ વરસની તેવોની ઉમરછે. ઘોડા અને બીજાં પાલેલાં પ્રાંણીઓને તેનો વાસ દુરથી આવેછે, તેથી તરતજ ધાસતી અને ધીકારની નીશાંનીઓ બતાવેછે.

ઘરનો બંજાર માસટર.

અંક ૨ જો.

ખોરાકની ખાશીએત.

ખોરાક બે જાતનો થાયછે, પોશટી આપનાર અને ગરમી આપનાર, તે ગયા અંક મધે આપણે ટુકમા તપાસ્યુંછે. હવે એ બે ખાશીએત કેવા ખોરાકોમા કેટલાં પરમાણુ મુજબ છે તે આ અંકમાં તપાસવાનું છે. જુદાં જુદાં માણુશોની જુદી જુદી હાલત મુજબ ગરમી તથા પોશટી આપનારાં જુદાં પરમાણનો ખોરાક તેણે લેવો જોઈએ અને તેથી જુદા જુદા ખોરાકમાં એ પરમાણો કેવી રીતે ગોઠવાયાંછે અને દરએક પરમાણ કીઆ ભાગોનુ બનેલુંછે તે જાણવું ઘણું જરૂરનુંછે.

પોશટીકારક ખોરાકને "આલબયુમન" વાલો ખોરાક કરીનેબી કેહેછે. એ "આલબયુમન" તે ખોરાક મધે જે ઇડાંની સપેતાં જેવો ભાગ આવેછે તેને કેહેછે. ઈડાંની સફેદીમાં એ જીણસ છે, પણ બીજા ખોરાકમાં તે બોજાંનામોથી ઓલખાયછે, જેમકે ગોસતમાં તેને "ફાઇબરીન" કેહેછે, દુધમાં "કેઝીન," ઘહુંમાં "ગલયુટન" તથા વાલવટેણામાં "લેગયુમન" કેહછે. એ સરવેનું સાધારણ નામ આલબયુમન છે, અને તેનુ મુલ તતવ નાઈટરોજન નામની હવા છે.

ગરમી આપનાર ખોરાકમાં "કારબોન" (કોળસો) અને હાઈડરોજન નામની હવા એ બે તતવો આવેલાંછે. ગરમી આપનાર ભાગનુ લોહી થવા પછે આ બલતાં તતવ એ લોહીનો મારફતે ફેફસાંમાં જવા પછે બાલનારી હવા "આકસીજન" બાહેરથી દમને રસતે ફેફસાંમાં જઈને ઉપલાં તતવોને ઉસકેરેછે તે સઘલી કીરીઆ ફેફસાંના વીશયમાં સારીપઠે સમજ પાડીને લખોછે તે વાંચનારી બાનુઓને યાદ હશે.

હવે "આલબયુમન" પોશટીકારક ભાગછે ખરો પણ ખોરાકમા બીજાબી લાભકારી ભાગો આવેલાછે અને તે સઘલા મળે તારેજ ખોરાક તનદરોસતી આપનારો ગણાયછે. તે ભાગો આલબયુમન ઉપરાંત "ફાટ" અથવા ચીકાસ, "સટાચર" અથવા આટાના સત અને "સાલટ" અથવા ખાર છે. ખોરાકની સઘલી જીણસોમાં એ ચારે ભાગ એકસરખા નથી, પણ તેટલા માટે જુદા જુદા ખોરાકની મેળવણી કરી તેમને ઘટતા પરમાણમાં ખાવાનુ ખુદરત પોતેજ આપણને શીખાડેછે.

ચોખામાં પોશટીકારક ભાગના કરતાં આટાના સતવાલો ભાગ વધારેછે, માટે આપણ તેની સાથે દાલ ખાઈએ છઈએ કે જેમા એ ખાશીએત ઓછી અને પોશટાકારક ખાશીએત વધારેછે. વળી જે ખોરાકમા ખાર ઓછો હોય તે ખોરાકમા આપણ નીમખ પોતાની મેળેજ નાખીએ છઈએ. ઘહુંમાં ચીકાસવાલો ભાગ ઓછો છે, સાટે ખુદરતથીજ આપણ પાંઉવરે માખણ તથા ઘહુંના પરેઠાવરે ઘી લગાડીને ખાઈએ છઈએ. ખાંડ "સટારચ" માથી બનેછે અને તે પણ ખોરાકમા અગત ધરાવેછે, માટે મોડા ખોરાક સાથ આપણ ખાંડને કાલવીને ખાઈએ છઈએ.

હવે લોહી જે માતર પીગલેલો ખોરાકછે તેમાથી આપણું માસ, લોચા, ગોટલાં, ચામડું વગેરે "આલબયુમન"ને ચુસી લેયછે. ચરબીવાળા ભાગ ગરમી આપેછે તથા ભેજાંની તંતુઓને મળેછે. ખાર હાડકાં, નખ, વગેરેને પુરો પડેછે. આટાના સતવાળા ખોરાકથી ચરબી બનેછે અને તેમાથી બનતી ખાંડ પણ ચરબી વધારેછે. એ ચરબીથી પોશણ જાજુ નથી, પણ ગરમી વધારે મળેછે. હેઠલ એક કોઠો આપીએછે જેમા જુદા જુદા ખોરાકની કઉતીનો હીસાબ આપયોછે. દુધમા જાણે કઉતીનો ૧ ભાગ ગણીએતો બીજી ખોરાકોમા કેટલા ભાગ આવેછે તે એ કોઠા ઉપરથી જણાશે—

દુધના કઉતીના	૧	ભાગે.
પટેટા.. .. .	૦૧	ભાગ.
સલગમ	૦I	"
ચોખા..	૦II	"
જુવાર	૨II	"
જવ	૨II	"
ઘહું	૩	"
માછલી.... ..	૩	"
ઈડું	૩I	"
વટણા	૪	"
ચણા......	૪	"
મટન..	૪	"

હવે જુદી જુદી ખોરાકીમા પાંણી, આલબયુમન, ચ રબી, આટાનું સત, અને ખાર કેટલો આવેછે તેનો એક મેહેનતથી બનાવેલો કોઠો "વઈદક ગ્નાન" ની મદદથી હેઠ 'લ ઉતારી આ બીના સમાપત કરીએ છે.

૧૦૦) ભાગમાં.

	પાણી.	"આલબ્યુમેન" વાળો પદાર્થ ભાગ.	ચરબી. (ઘી ભાગ ગર મી આપનાર.)	આટાનો સતવ ભાગ. ગરમી આપનાર.	ખાર.
ચોખા	૧૦	૫	૦III	૮૩I	૦III
સાગુચોખા ..	૧૮	૦	૦	૮૨	૦
આરારૂત....	૧૮	૦	૦	૮૨	૦
ટાપીઓકા...	૧૮	૦	૦	૮૨	૦
ઘઉં	૧૫	૧૪II	૧	૬૯	૧II
જુવાર.....	૧૨	૧૨II	૪	૭૦	૧II
બાજરી	૧૧III	૧૦	૪II	૭૧	૨II
જવ	૧૫	૧૩	૨	૬૮	૨
મકાઈ	૧૩II	૧૦	૬III	૬૪II	૧II
ચણા......	૧૧	૨૨	૩	૬૨	૨
તુઅર	૧૦	૨૨	૧	૬૨	૩
વટાણા	૧૫	૨૨	૨	૫૩	૨
મશુર	૧૧III	૨૫	૫I	૬૦	૨
અડદ......	૧૨II	૨૪III	૨I	૫૮II	૩
કુળથી	૧૨	૨૩I	૨II	૫૯I	૩I
પટેટા	૭૬	૧II	એક દશાંસ.	૨૩II	૧
મીઠો કંદ ...	૬૭II	૧II	૦II	૧૮	૨II
કોબીજ	૯૧	૦I	૦II	૫II	૦III
સલગમ ...	૯૦II	૧	૦	૪	૦II
ગાજર. ...	૮૫	૦II	૦I	૮II	૦III
કાકડી	૩	૦	૦	૯૬II	૦II
ઇંડાં	૭૩II	૧૩II	૧૧II	૦	૧
દુધ ...	૮૬III	૪	૩III	૫	૦II
માખણ	૬	૦I	૯૧	૦	૨III
ઘી......	૦	૦	૧૦૦	૦	૦
પનીર	૩૬III	૩૩II	૨૪I	૦	૫II
બકરાંનું માસ.	૭૧	૨૨	૮	૦	૨II
મરઘી	૭૩	૨૦	૭	૦	૦
માછલી	૭૯	૧૪	૭	૦	૦

પરચુટણ બાબતો.

કંગાળીયત—"કંગાળીયતના ઉપયોગ ખરેખર મીઠા છે." "કંગાળીયત એવો દાદરછે કે જે આપણુને આકા શે લેઈ જાયછે." "કંગાળીયત એવી તે શું ચીજછે કે માણસો તેવી હાલતમાં હોવાથી બુમ મારેછે? એક નારીના કાન વીંધીયે, અને તેથી જેવું તેણીને દુખ થાય, તથા પછી તેજ વેહમાં ઝવેરાત લટકાવીયે, તેવી કીસમની ગરીબાઈ અ થવા કંગાળીયતછે."

તેમુરલંગ પાદશાહ જારે હીંદુસતાનમાં જીત કરવા આવયો તારે પંજાબ તરફથી રાહમાં તેને ખબર મલી કે આ ઠેકાણે એક ગવઈયો ઘણોજ સરસ ગાનારછે. પા દશાહે તેને બોલાવી મંગાવયો અને તેનું ગાયન સાંભલીન ઘણો ખુશ થઈ ગયો; તારબાદ તેને ઈનામ આપતી વખતે પુછયું કે તારૂં નામ શુંછે, તે ગાયનકારે જવાબ આપયો કે—"દોલત" આ ગવઈયો બંધે આંખે આંધલો હતો તે થી પાદશાહ લગાર ઠઠામાં બોલયો કે—"આહ, દોલતતો છે પણ આંધલીછે." પેલો ગાયનકાર પોતાને મલેલો ઠપ કો તરત પાંમી ગયો અને જવાબ આપયો—"હા પાદશા હ; જો દોલત આંધલી નહી હતેતો લંગડાને ઘર કાંહાંથી આવતે?" તેમુર લંગડો હતો, તેથી તેણે આ હાજર જ વાબથી ખેજાલત લાગી, લેકીન બીન ખોફે તેને મોટું ઈના મ આપયું.

એક ઈમાનદાર સરદાર—ઈ૦ સ૦ ૧૮૦૩ માં એ સેની લડાઈ ઈંગરેજો અને મરાઠાઓ વચે થયા બાદ થોડુ એકમાંજ એક દીને સહવારે હાઈદરાબાદના નીઝામનો વ ડો પરધાન સર આરથર વેલસલી, કે જે તે જંગ જીતનાર સરદાર હતો તેને મલવા માટે આવયો. તે પોતા સાથે રૂ૧૦,૦૦૦૦૦) દશ લાખ લાવયો હતો, તે આ સરદારની હજુર ધરીને જાણવા માગયું કે નીઝામ અને મરાઠાઓ વચે જે સુલેહના કરારો થયાછે તેમાં તેના શેઠને સારૂ કયો મુલક અને શું ફાયદો ઈંગરેજોએ ઠરાવયોછે તે વીશે ખાન ગી રીતે તે તેને ખબર કરે. થોડોકવાર શુધી તે પરધાન તરફ જોવા બાદ સર આરથરે તેને પુછયું કે—"આ વાત છુપી રાખવાને તમો શકતીવાન છો?" પરધાને ખાતરી થી કબુલ કીધું, તારે "તેવોજ હું પણ છું" એમ કહીને સર વેલસલીએ માલતી પકડી.

મોટું મન—એક વખતે ઈટલી દેશમાં એડીજ નદી માં મોટી રેલ આવવાના સબબથી તેના કાંઠા ધોવાઈ ગયા અને વેરોના શેહરનો નદી ઉપરનો પુલ વચલાં આરકાં સે વાય સઘલો ઘસડાઈ ચાલયો; પણ આ વચલાં આરકાં ઉપ ર એક ઘર હતું, અને તેથી આ બનાવ જોઈ તેમાંનાં મા ણસો ઘણા ઘભરાઈને મદદ માટે બારી વાટે હાથ બાહાર કાહાડવા લાગાં, કેમકે પેલાં આરકાંનો પાયોબી રફતે રફતે ધ સી જતો જણાયો. આસપાસ લોકો એકઠાં થયાં, અને તે ઓમાં કાઉંટ સપોલવેરીની નામનો એક ઓમરા હતો તે એ દેખાવ જોઈને બોલયો કે—"જોબી કોઈ આ માઠાં ભા

પગનાં કુટુંબને છોડવી લાવે તેને હું એકશો ફરેંગ શીકા આપું." આ ભલાં દેલનાં શબદો નીકલતાંજ એક જવાન ખેડુત બાહાર નીકલી આવયો, અને એક હોડીપર સવાર થઈ હંકાલી ચાલયો. નદીની ખુની છોલોની દરકાર વગર તે પેલાં ઘર આગલ પુગો અને તેમાંનાં માણસોને બોટમાં બેસાડી સહીસલામત કીનારે ઉતરયો. પેલા ઓમરાએ એકદમ એકશો શીકા તેની નજદીક ધરયા—"હુંઇયાં છે તારૂં દામ, મારા જવાન બાહદુર દોસત!" પણ પેલા મોટાં મનના ગરીબ ખેડુને તે લેવા ના પાડી, અને કહયું—"નહી સાહેબ; પઈસા ખાતર હું મારી ઉમર વેચતો નથી. એજ પઈસા આ ગરીબ કુટુંબને આપો, કેમ કે એની તેમને મોટી ગરજછે!" પા૦

લેડી પીલ—ઈંગલંડના વડા પરધાનનો બપાવો અને પીલ ખાનદાનનો સથાપનાર રાબરટ પીલ, બલેકબરન આગલ "હોલ હાઉસ ફારમ" નામના ખેતરનો ધણી હતો. તેનાં મરણ બાદ તેનો વડો બેટો રાબરટ, કે જેણે થોડાં વરસ પછી પીલ ખાનદાનનો દરજજો વધારયો હતો અને પોતાના કામથી બેરોનેટનો ખેતાબ મેલવયો હતો તે, પોતાના મામા જેમસ હેવરથ અને ઉલીયમ યેટસ સાથે ભાગયો થયો, જો કે રાબરટ આ બંધે બાગીયાઓમાં સઉથી નાનો હતો તોપણ તેને વીશે કેહતા હતા કે તે "જવાન ખાંધ ઉપર બોજારગ માથું લેઈને ફરતો હતો." ઉલીયમ યેટસ કુટુંબી માણસ હતો, અને પીલ છડો હોવાથી તેણે તેને પોતાના ઘરમાં અકવાડીયાંના આઠ શીલીંગ લેતા કરીને રાખયો હતો. યેટસની એક નાની છોકરી એલન કરીને હતી અને તેણીને પીલ ઘણોજ ચાહતો હતો. તે તેણીને રમાડતાં પુછતો કે "નેલી, મારી પયારી, તું મારી બાયડી થશે?" અને નાની નેલી બચાંના ધારા પરમાણે હા કેહતી હતી. એ પરમાણે દશ વરસ ગુજરવા બાદ એલન જારે સતર વરસની થઈ તારે તેણી રાબરટ પીલની ઓરત થઈ, અને વેલાતના વડા પરધાનની માદર બની. ઈ૦ સ૦ ૧૮૦૦ માં મી૦ પીલને બેરોનેટનો ખેતાબ મલયો, અને તારબાદ તરણ વરસમાં લેડી પીલ મરણ પાંમી. લગનથી તે મરણ શુધીની મુદતમાં તેણીએ પોતાના ભરથારનું સઘલું કામ કીધું. તેના મરણ વખતે બુઢો યેટસ બોલયો કે—"જો નેલીને રાબરટે" પોતાની ઓરત બનાવી નહી હતે તો તેણી ઘણા વરસ જીવી હતે. પા૦

વાણીયો સરસ કે ચોર? એક કસબામાં એક દીને એક વાણીયાના ઘરમાં પાંચ છ ચોર પેઠા. વાંણીયો કણીયાનો ધંધો કરતો હતો, અને તેની સાથે તેની બાયડી સેવાય બીજું કોઈજ હતું નહી, પણ જારે પાછલે બારની ભીત કુદાવીને ચોરો પેઠા તારે તે વાણીયોજ એકલો જાગતો હતો. પાંચ છ ચોરોને જોઈને તે ઘભરાયોતો ખરો, તોપણ સમય શુચકતાથી એકદમ તરાજુ કાટલાં લેઈને દાણો તોલવા મંડી ગયો. ચોરો સમજયા કે તે હમણા તોલી રેહશે અને થાકેલો હુંઘાઈ જશે તેથી તેઓ તે લેટે તાંહવેર થોબયા, પણ પેલો વાણીયો દાણો કેમ તોલતો હતો અને તેમાં તેની કેટલી મતુરાઈ હતી તે આપણને તેના ગણવાથી જણાશે—"આ લાબાંજી, લાબાંજી, આ લાબાંજી લાબાંજી; આ દોપાંજી, મુલદાસજી; આ મુલદાસજી, મુલદાસજી; આ દોપાંજી, જાગજોજી; આ જાગજોજી, જાગજોજી; આ પેઠાજી, પેઠાજી; પાડોશી; આ પાડોશી જાગજોજી" એવી રીતે તોલતાં તોલતાં તે બોલતો હતો, અને એમ કરતાં તેણેવારે આસે પાસેથી ઘણાંએક લોક એકઠાં થઈ ગયાં, અને પેલા ચોરોને પકડી લીધા.

રમુજે ફુરસત.

૧. કોઇએક મુંબઇનાં અકાબર શેઠને તાંહાં કેટલાએક ગરહસથો મુલાખાત લેવાને ગયા અને તે અકાબર શેઠના દીવાનખાંનામા કેટલીએક ખુરશીઓ મેલેલી હતી, શરુએ ગરહસથોએ દરએક ખુરશી બેસવાને લીધી તારે એક ખુરશીની ઘટ પડી જેથી એક ગરહસથને ઊભુ રેહવાની ગરજ પડી. એમ કરતાં દરએક ખુરશી ઊપર બે ગરહસથો બેઠા તેવારે એક ખુરશી વધી પડી. કહો તે દીવાનખાંનામા ખુરશીઓ કેટલી હતી અને ગરહસથો બેહુનીઓ કે કેટલા હતા.

૨. બેનો હું શાચી છઊ, જુદી છઊં,
વલી છઊં નેક અને બદ બંનયેજો;
હું યુરપમાં છઊં, એશીઆમા છઊં,
વલી છઊં આફરીકા અમેરીકામાં શંનધિજો.

ગમત રમત, શાથ એલમ હુંનર,
શરવેમાં છઊં હું કુશલ જો:
ખુશી બેરમી, એશ આરામ,
શાથ દલગીરીનું ઘરાંઊંનું ખલજો.

શાટી તુટી, શાથ નવી જુંનની,
વલી છઊં, ભાત ભાતની જો;
વેલાતી છઊં, આરબી છઊં,
વલી છઊં જાત જાતની જો.

નેકી નીતી, બદી બેરેહમી,
[illegible]
ખરી તારીફ શાથ ખોટી ખુશાંમત,
વલી બદગોઈ નીનદાનોછે મુજમાં શાર જો.

છઊં હું નારી, જણુ અકથરની,
ઘડીમાં શાદી, તો ઘડીમાં ફરયાદાર જો;
વકીલ બારીશટર, યા નીઆએઘીશ તમાંમ,
ચાલેછે શંનચા, મુજ આધાર જો.

ધંગવંડછે, મુજથી ભરપુર,
વલી ફરાંનશમાં નથી મુજનો પાર જો;
જરમનીતો છે મુજમાંજ ચકચુર,
ઇરાંની શાએરોનો છે મુજમાંજ શાર જો.

કવી કાદેર, બોલમાં અને શાજેલ,
શંનચા રહેછે, મુજથીજ હઇઆત જો;
મુજના ચતર, કેટલાક આફેલ,
થાએછે ફના, બીન મુજની બીચાદ જો.

જીઆંનમાં નથી કોઇથી રેહતું શદા,
તો પણ બનાઊંધું હું તેને અમરગજો:
નીતીની બાબત કરી મુજનો વધારો,

ખોલાસો ગઈ વેલાનો.

૧. માશા ૨૦॥. ૩. અલાદીન.
૨. જુરેઆલમ. ૪. જરતોશત.

લારડ મેયોના ખુન ઊપર એક વીલાપ.

પદ—પીલુ.

"કોણ જંજાલમે આન પડીરે,
મન હટકો કારી જુલફણમેરે"—એ રાહ.

દસ્ત પાપીને તેં પ્રાણ ઓહપ્યોરે,
ખુની ખંજરે ખાધો માયાલુ મેયોરે. દસ્ત૦
રાંણી માતાના બેટા બદલ ખીરાજે,
હીંદના પીતા સમ સુખો તું ગયોરે. દસ્ત૦
ધનવંત, માનવંત, પુણવંત, દાનવંત,
ગુણીજણ ગાય ગુણ રૂડો તું થયોરે. દસ્ત૦
ખલક રડેછે કુસે કમોત મરણ તુજનું,
કરપીન કસાઇ પુંએ મદન મારયોરે. દસ્ત૦
મદન કહો પ્રેમી મનુ કહો ખોજો,
વીક્રમ, ભોજ ગણો, પણ ના રહયોરે. દસ્ત૦

લારડ મેયોનું મરણ.

ગજલ—જીંજોટી.

આદમકુ ખુદા મત કહો—એ રાહ.

ખીલ્યો ચંદ્ર ઇંગલંડ મધે, હિંદ ઝંખાવ્યુંરે;
ક્યાં તારો જનમ મેયો, ક્યાં મરણ નીપજયુંરે. ખીલ્યો૦
નવો નખીરો નંગ જેહવો, સરસ નગીનોરે;
હુશીઆર અને હિમતી ઘણો, લાયક રંગીલોરે. ખીલ્યો૦
હાકમીમાં હાતમ દીલ, દયાનો દાણોરે;
જાણો જાણો સર્વ હિંદ, હીણ તમો માનીરે. ખીલ્યો૦
હીણ વખતે હાંણી પોંચે, વીઘન નડેછેરે;
જડે જ્યારે ઝર મળે, કમ તાલે તલપેરે. ખીલ્યો૦
અરે રે મન નહી માને, ખુદા જાણેછેરે;
દીલ માહરં બહુ દુખે, જીવ કંપાલેછેરે. ખીલ્યો૦
ઓ જેહરી ઝનુની રે જંગલી જંમ, જણ હઝારેરારે;
ગલ્યો ખીચારો મેયો ક્યાંથી, જુલમ જગાવ્યોરે. ખીલ્યો૦
ઓ પાપી! રે કુત્તર, ઓ નીચ ખશલતીરે;
રે હરાંમ ઓ નીચ ઝાદ, મારયો મીજલશીરે. ખીલ્યો૦
ફુલ કલી કમલ જેહવી, ખીલતી ખુબી ખરીરે;
ઓ જીતી ઝનુની ઝેરી મારલેમ, જુલ્મી! તેંહ હદ કરીરે. ખીલ્યો૦
લખો ઉમેદ હઝારો આશ, નીરઆશ નીરાલેરે;
કાઢયો તેંહ સ: [illegible]

લાર્ડ મેયોનાં ખુન વિષે ઈશ્વર પ્રત્યે વિલાપ.

હરિ ગીત છંદ.

ઓ! દેવ આશો? કોપ કીધો, હાલ હિન્દુસ્થાનમાં;
સહુ દેશ શોકાતુર દિસે, વળિ માનવી બે ભાનમાં.
અતિ થયો હાહાકાર, હિન્દૂ દેશ ઘણાજ ખેદમાં;
જુમી ભયંકર ભાસતી, ભાસે સહૂ નવ ચેતમાં. ૧

પ્રથમે પ્રભૂ તેં પ્રિંસને, દમિ દુઃખમાં ડુબાડિયો;
જે દુએ હિન્દુસ્થાનથી, અતિ ત્રાહકાર તણાવીઓ.
સહુ એ મળી કરિ પ્રાર્થના જે, હાલ હિન્દુસ્થાનમાં;
(તેથી) કરૂણા કરી ઉગારિયો, યુવરાજ દીધો દાનમાં. ૨

તો કાં દિધું! વળિ દુઃખ બીજું, લેઇને પ્રાણ સ્થાનમાં;
ઓ! દેવ દીસે આજ, હિન્દુસ્થાન સહુ બે ભાનમાં.
જે દુષ્ટ એ આકૃત્ય કીધું, પાપિ પ્રગટયો પાણુમાં;
અવતાર ધિક ધિક તેહનો, ધિક્કાર તેનાં થાણમાં. ૩

ઓછી મતી તેં દુષ્ટને, દઇને હણાવ્યો નર વડો;
જે માનવંતો અતિ હતો, મહા રાણિના મનમાં રૂડો.
તેને હણાવી આજ તેં ફરિ, નાખિયા સંતાપમાં;
તેં ગજબ આજ ગુજારિયો, પ્રભુ વંદિયે વીલાપમાં. ૪

ગુણવંત ને ગંભીરએ, અધિકારિ મોટો સર્વ;
પ્રકૃતી પરમ પ્રાધાન્ય પણ તે, રહિત ઉરમાં ગર્વથી.
જેની કરેલી કારકિર્દી, હાલ હિન્દુસ્થાનમાં;
વખણાય બહુ સહુ દેશમાં, જગને થઇ જન જાણમાં. ૫

દુઃખ દેશના સહુ ટાળિ જેણે, રાજકાજ સુધારિયાં;
અતિ ભ્રમણ હિન્દુસ્થાનમાં કરિ, કામ મોટાં કાઢિયાં.
શુભ ગવરનર જનરલ તણી, પદ્વી વડી વિસ્તારમાં;
તે આપિને કાં લેવડાવ્યો, પ્રાણ થોડી વારમાં. ૬

વિદ્યા વધારી વિધ વિધે, આ દેશમાં ઉમંગથી;
સહુ શેહેર ગામો ગામમાં, નીશાળ સ્થાપી ઢંગથી.
શુભ લેજ કેલવણી સહૂ, વિદ્યાર્થિયો વધ નાતિમાં;
સુખમાં શીખે આશીશ દઇને, નામ લઇએ ધાણિમાં. ૭

શુભ ધારણા જેની હતી, આબાદ કરવા દેશની;
ઉદ્યોગ ને વ્યાપાર વધવા, પ્રજા માંહિ પ્રવેશની.
હીતેચ્છુ હિન્દુસ્થાનનો તેં, હર્ણ કીધો હાલમાં;
મહા કોપ તેં કીધો પ્રભૂ, ક્રોધાંધ થઇ કળિ કાળમાં. ૮

ભાંગી પડયો એ સ્તંભ મોટો, દેશ હિન્દુસ્થાનનો;
કંપેજ હિન્દુસ્થાન જેથી, રાખિ ભયનિજ ધ્યાનનો.
ભારે ભયાનક ભર્તખંડ, અખંડ પદ તજી હાલમાં;
ઓઇ ખરા આનંદને પ્રભુ, જઇ પડયું જંજાલમાં. ૯

એ અરલ મેયો નામથી જે, ઉંચ કુળમાં ઉપજીઓ;
મોટે ઉમંગે દેશ, હિન્દુસ્થાનમાં એ આવિયો.
જેની ઉમંગો મનમાની. મનમાં સહુ. રહિ [illegible]

સ્ત્રીબોધ.

પુસ્તક ૧૬ મું. માર્ચ ૧૮૭૨ આંક ૩ જો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ધનજીશાહ શેઠ સાથ આપણે ઘણો વખત ગુજારયોછે અને હવે મનજીભાઈ શેઠને તાંહાં આપણને ઘણો વખત ગુજારવો છે.

પાણાચંદ સરેશતેદાર થાક અને ખીજવાટથી "પોણાં" થઈને મનજીભાઈને વજીફે પોંહતાછે.

ભોલો દોલો પણ મનજીભાઈના હાથમા કેદ પડેલો છે.

વાસતે હવે આપણી વારતાનું ચકર એ ઘેલા મોદીના ઘેરગમ ફરશે.

મનજીભાઈના વજીફાનું પાણાચંદ બારણું ઠોકેછે અને ઘેલા મોદીના ઘેરના સરેસતા મુજબ એ પોતીઆં પારખને અંદર દાખલ થતાં ઘણો વીલમછે તેટલાં આ ઘરમા કોણ વસેછે અને પાણાચંદને કેવા લોકો સાથ કામ પાડવુંછે તે જરા તપાસી લઈએ.

ઘેલા મોદીનું ગોઈપરાંમાતો અમસથું રેહવાનું ઘર હતું, પણ નદીની આ પારેતો મોટો વજીફો હતો. સીગનપોરવાળા ધનજીશાહ સાથ ઘેલા મોદીના મનજીભાઈની સઘળી હરીફાઈમા આ પણ એક સાંધન હતું. ધનજીશાહનો રાંદેરમા વજીફો હતો, મનજીભાઈનો ધમરાઆં તરફ વજીફો હતો અને જોકે કરજના કરડેલા ઘેલા મોદીએ તે મારગેજ મેળેલો હતો ઇઆને પોતાના બાપદાદાનું મેળવેલું પોતે ખોહી બેઠો હતો, તો પણ બાપદાદાનો તે વજીફો હતો એજ તેની મોટી મગરૂરી હતી.

ઘેલા મોદીનું ખાનદાન જોકે સુરતમા શેઠાઈ ધરાવી ગયું હતું, તોપણ ઘેલાનો એલકાબ પણ કાંઈ ખોટો નહી ધરાવયો હતો અને તેઓ માતર નામના નહી પણ પેહેડી દર પેહડી ખરેખરાં ઘેલા ચેડાં કાહડનારા હતા, તેની જીવતી અને જાગતી નીશાણી મનજીભાઈ પોતેસો રહયો પણ તેનો આ વજીફોજ એક નીશાણ હતી.

એ વજીફાની ઇમારત મોદી ખાનદાનના દરએક વારસના વખતમા થોડી તોડી પાડેલી, થોડી બાંધેલી રહી હતી અને વખતના હાથની તેના પર જેટલી નીશાણો નહી હતી, તેટલી નીશાણો ઘેલા મોદીઓના હાથની રહી ગઈ હતી. દરએક નવા થતા મોદીના મગજમા જેવી તરેહનો ફાંટો તેવી તરેહનો ફેરફાર એ ઇમારત ઉપર કરવામા આવતો હતો અને તેથી એ ઇમારત સઘળી ગમથી સરખી તથા સોભીતી રહી નહી હતી, પણ એક બાજુ ઉંચી, એક બાજુ નીચી, કોઈ ગમ નીકલી આવેલી, કોઈ ગમ બેઠી, એવી હાલતમા મનજીભાઈના વખતમા તે રહી હતી.

તેના બપાવાને કાંઈ ફાંટો આવયોતો આવાંઅરદુઈસુરની ધસત ભણવા માટે તેણે અગાસીની ઉપરથી એક ઉંચો ગોલ દાદર ઇસકોરૂના આકારમા ઉભો કરાવયો અને પોતે તે દાદરને મથાલેની બેઠકપર જઈને ભણવા લાગા. મીસતરીઓએ ઘણુંબી કહયું કે તોફાંનમા એ દાદર ટકશે નહી, પણ તોફાંનતો પચાસ વરશે એકવાર થાય, તેટલા સારૂં તેટલાં બધાં વરસનું સુખ જતું મેલે ? ના—તે મોદીએ તે દાદર બંધાવયો અને તે તોફાંનમાં ભાગા પછે અધુરી હાલતમા આજે ઉભોછે.

બીજો દાખલો લઈએ. મનજીભાઈના બપાવાના બપાવાના ખેઆલમા એવું આવયું કે તાપી નદીમાં આવતાં બારકસોને રાહ બતાવા માટે સરકાર દીવા દાંડી બંધાવે નહી તાંહાંસુધી મારે મારા વજીફા ઉપર એક દાંડી ઉભી કરવી. હવે તે ઘેલામોદીએ દીવા દાંડીનુ નામ સાંભલેલું, પણ પોતે ઇઆ બીજા આસપાસના કોઈ લોકોએ તેને નજરે જોયલી નહી. માટે તે ઘેલા મોદીનો ખેઆલ એવો હતો કે એક લાકડાંના ઉંચા દાંડા ઉપર બતી લટકાવી એટલે તે "દીવા દાંડી" થઈ. અલબતાં તેના વીચાર પરમાણે આ દાંડો મજબુત અને ઉંચો બેહુ જોઈએ. એ ઉપરથી તેણે એક તાડનું જાહાડ જાંહાં તાડ ઉગેછે તાંહાંથી કાપી મંગાવયું અને પછે તે આખાં થડને પોતાના વજીફાની એક ઉંચી અને મજબુત અગાસી ભાંજીને તેમા દટાવયું અને તેના ઉપર કપીથી એક મોટું ફાંણસ ચહડાવીને તેમા દીવો સલગાવા માડયો. પવણથી આ દીવો બુજવાઈ જાયતો ઘડી ઘડી પાછો સલગાવા માટે તેણે એક જાધુક માણસ રાખયું અને પોતે દીવા દાંડી ઉભી કીધી એમ સમજયા. પણ ચાર દાહાડામાં આ લટકતાં

ફાંણુસને સરકારે તોડી પડાવયું કેમકે નેદીમાના બતેલા તથા બારકસોને રાહા બતાવાને બદલે રાહમારૂના સરખું એતો કામ થઈ પડયું હતું, મારે જારે સરકારના માણસોએ તે ફાંણસને ફોડી નખાવયું તારે આસપાસના સઘલાં રેહેનાર ખુશી થયાં કેમકે દરરોજ રાતના એ ફાંણસની ફ્પીના કરર કરર અવાજથી સરવેની હુંગ જાતી હતી. ફાંણુસ ફાટવા છતાં મોદીએ દાંહો રેહવા દીધો હતો, પણુ તે બીજા બે દાહાડા ટકયો નહી અને પવણુના એક જોરાવર ઝપાટામાં તે છાપરાં અને અગાસી સુધાં નીચે આવયો !

હાલના પેલા મોદીની પીછાણ તો વાંચનારી બાનુઓને આગલા સફાઓમાં અમે પુરતી આપીછે. જારે ભોલા દોલાની ભુલથી લુકમાનજી હકીમને તાંહાંથી બલીસટરને બદલે પુણેમચંદ વકીલને હાથની નોટીસ તેને મળી, તથા જારે તે લુકમાન હકીમને શોધતો તેની દુકાનમાં નાહાહો, તથા જારે તે હકીમની દુકાનમાના સઘલા પાખો વચે જે નહી હતો તેવો મોઘો દીઆને કેસરીપાખ તે હકીમને તેણે ખવાડયો તથા જારે તે પાખના બદલામા પુણેમચંદની ઠગાઈ ભરેલી હીકમતથી લુકમાનને મુવેલો સમજીને તેણે તરણસો રૂપીઆની ગુનેહગારી ભરી આપી તારે અને એવેજ બીજે પરસંગે પેલા મોદીનો મનજીભાઈ કેવી તરેહનો માણુશ હતો તે આપણે સારીપડે જોઈ લીધું છે.

એટલીજ મીશાલ આપવી બસ છે કે દેખાવમાં તે એક વીકરાલ વરૂ હતો, સવભાવમાં તે એક કડકણો કુતરો હતો, અને ખવાશમાં તે એક દંખેલ શરપ હતો. સીગનપોરવાલા જે શેઠીયાપર તે હરીફાઈથી સરસાઇ લેવા માગતો હતો તે રમુજી, મશખેરા, બોલકના, યારબાજ, દુલા, અને આબરૂદાર ધનજીશાહથી મનજીભાઈ તદન ઉલટા ખવાશનો માણસ હતો. પોતાના બાપદાદાથી મળેલી દોલતતો ખોહી, પણ બાપદાદાથી મળેલો વગ માતર તેના હાથમા રહયો હતો અને ખાનબાહાદુરના ખેતાબ સંબંધી ધનજીશાહને ફકત દુશમનીથી હરાવા સારૂંજ ઉમરેહડવાલા બેહેરામશાહની તરફેણમાં પોતાનો સઘલો વગ વાપરતો હતો.

આ પાજી, મીજાજી અને કપટી માણુશનું કુટંબ કેવું હોય ! તે સઘલાઓ કપટી હોવા જોઈએ એમતો આપણ કહી શકશું નહી, પણ એટલો અનુમાન સેહેલમાં કાહાડી શકાશે કે જે ઘરનો મુલ ઠામ અથવા ઠડ પાધરૂં નહી, તે ઘરના ડાહાલ પાંખરાં સઘલી બાબતમાં પાધરાં હોય, તેઓમાં વખાણવા લાએક ખાશીએતો ખીલેલી હોય, તેઓની ચાલચલણ અથવા વરતણુક સોભા આપતી હોય એવી વકી રાખવી તે વાંસ વાવીને સેલડીની આશા રાખવા બરાબર છે.

મનજીભાઈની બોહોરદાર મીઠીબાઈ નામની હતી. તે એક ગામડાંના ખેડુતની છોકરી હતી અને મનજી પોતાના કુલ દીઆ ઓલાદ તરફ નજર રાખવા વના તેની ખબવાર પરણુવું અને પડવું એકજ છે તે મીઠીએ પોતામાં બનેલું જોયું કેમકે પરણુતાં પરણુતાંજ મનજીભાઈએ આસીરવાદ સારનારા અંધેઆરૂ સાથ કજીઓ કીધો હતો ! અને પરણુવા પછે તો આ મારી બઈએર વચે રોજના ખાના અથવા રોજની હુંઘની મીશાળે કજીઓ પણુ રોજનો થઈ પડયો હતો. સીગનપોરવાળા ધનજીશાહ સાથ ગોયા દરએક પરકારે ઉલટાં જવા સારૂંજ હોય, અને ગોયા ખુદરતેજ તેમને દુશમન બનાવયા હોય તે મીશાલે જેમ મનજીભાઈ ધનજીશાહથી દરએક બાબતમા ઉલટો હતો તેમ તેની બાયડી ધનજીશાહની ઓરતથી દરએક બાબતમાં ઉલટી હતી. તે "બાહારના માટીડા" આગળ ચેહેરો દેખાડવાને ઘણીજ સરમાતી હતી અને ગમે એવું અગતનું કાંમ હોય તોપણ પારકા મરદને જોતાંજ સંતાઈ જતી તથા કદી પાસે આવતી નહી હતી; તો જોકે ઘરના માટીડામા નોકર નફરો સાથ તે હદથી જીઆદે છુટ લેતી હતી.

મનજીભાઈના બે છોકરા હતા અને બે છોકરી હતી. વડામાં વડી દીનબાઈ નામની આસરે ૨૦ વરશની દીકરી હતી, જે સુરતમા એક દારૂના ઈજારેદારના દીકરા સાથ પરણેલી અને સુખી હતી. તેના સાસરાં ઘરમા બાપના ઘર જેટલી ધમાલ કે ધામધુમ, ખાના પીણા કે નોકર નફરો નહી હતા, તોપણ કુંજરા ચેહેરા, બરીએલ સવભાવ અને રોજના કજીઆના ફેસતાથી વેગલું પોતાના સાસરાના નાહના તથા ગરીબ ઘરપર તે વધારે રાજી હતી.

દીની પછે ફરામજી નામનો છોકરો હતો. તે ૧૮ વરશની ઉમરનો હતો અને તેનો બીજો ભાઈ સોહરાબ ૧૩ વરશની ઉમરનો હતો. ફ્રુ અને સોહરાબની વચે પીરોજ નામની બીજી છોકરી જનમી હતી, જે ૧૬ વરશની ખુબસુરત, જવાંન અને કુમારી હતી. તેણીને પરણાવા તથા ઠેકાંણે લગાડવાને મનજીભાઈ હંમેશ વીચાર કરવા બેસતા અને કજીઓ કરીને ઉઠતા તથા એ બે માબાપનાં કજીઆ વચે બેટી પરણુવા વગર રહી ગઈ હતી.

મનજીભાઈના ઉપલાં સઘલાં ફરજંદો ઘણાં "તોફાંની બારકસ" હતાં. અગત કરીને ફ્રુ અને સોહલુ એ બે છોકરા બારસોને તોબા બોલાવે એવા હતાં. તેઓ પોતાની બેહેનનાતો ગોયા જુ હતા અને કાંઈજ નહી પણ ફકત મસતીને કાજ પોતાની બેહેનને ચીડવી, ખીજવી તથા કાએર કરીને બેજાર અને માહુ માહુ બોલાવતા હતા. વડી બેહેન દીનીનોતો ઘરમા જાજો પગદંડો નહી હતો, પણ જવાન પીલી આ મસતાન છોકરાઓના ફેસાદ તલે પીલાતી હતી. તેઓ પોતાના ચેડાં કાહાડતાં નહી પોતાના કે નહી પોતાની બેહેનના જાનની વટીક દરકાર કરતા હતા અને તેથી કોઈવાર તેઓ પીલીનો પોશાક સલગાવી મેળતા, કોઈવાર તે બીચારીના બાલ કાપી નાખતા, તો કોઈવાર તેને બાગમાની પાંણીની કુંડમાં નાખી દેતા હતા. મનજીભાઈના તહરાસ અને મીજાજથી બીહીને પીલી પોતાની ફરીઆદ જાજી લઈ જતી નહી હતી અથવા લઈ જતી તો છોકરાઓ

ને "ભાઈ બેહેનના આંથરાંમાં તથા બેહેન ભાઈનાં મોસાંલાં માં" એ કેહેવાતને ખરી પાડી આપતી હતી.

ફુલુ અને સોહલુની કેળવણી તરફ પેલો મનજી તદન બેદરકાર હતો. પોતાના બાવાથી પોતે જેવું શીખયો તેવા વળી પોતે પોતાના દીકરાઓને તેણે રાખયા હતા અને તેનું પરીનામ એ નીપજીઉં કે તેના દીકરાઓ વીદીઆથી અગ નાન, પણ એક હોનરથી જાણીતા હતા અને તે હોનર મા રામારી તથા મસતીનો હતો. તેઓ આખાં ગામના તહરા સ સરખાં હતા, આખાં બજારમાં ગોયા તેમનો કોરડો ફર તો હતો અને જારેબી તેઓ બાપની સાથે ગામમા રેહવા આવતા તારે દુકાનદારોના દીલમાં ગોયા ધસકો પડતો હતો. તેઓ ખેતરો ખુંદાવતા, જાહાદોપર ચહડતા, નબલી સબ લી દેવાલોને તોડી પાડતા અને એ સઘળાં તોફાંનમા તેઓ ની પોતાના કુવતની કુમક તથા પોતાના બાપના તહરાસની કુમક બેહુ હતી.

હવે પેલા મોદીના કુટંબમાં એકજ જણની ઓલખ આપવાની રહીછે. તે ઓલીઆજી નામનો એક ઘરડો દો સો હતો. તે મનજીભાઈનો મમાવો હતો અને મનજી તે ને પોતાના ઘરમા રાખી ઘણું માન આપતો હતો. તે ૯૦ વરશની ભરતીમાં આવેલો હતો અને મનજીના દીકરા દીક રીઓ આગળ રાજાની તથા સેકચલીની વાતો કરી વખત ગુજારતો હતો. તે બે ચીજનો શોકીન હતો. એકતો મો ડી ચાહ, જે કાંસીઆ ભરી ભરીને બતાસો નાખવા વગર પીતો હતો, તથા બીજો તેને શોખ એ હતો કે પાઘડીને બ દલે ખોખું પેહેરતો અને તેબી સાદરાંનાં ઇઆ કાગળનાં ખોખાંનો નહી પણ પતરાંનાં ખોખાંનો શોખ હતો. મા થાંપર સાદરૂં ઇઆ કાગજ ચહડાવાનો તેને ઘણો ધીકાર હતો અને સોના રૂપાં સીવા બીજું કાંઈ માથે મેળવું ન હી એવો તેનો વીચાર હતો, અને પતરૂં રૂપાંને મળતું આવેછે માટે પતરાંનાં ખોખાંપી સબુરી પકડતો હતો!

એવો મનજીભાઈ હતો, એવું તેનું ઘર હતું અને એવું તેનું પેલું કુટંબ હતું.

એવાં ઘરમાં ભોલો દોલો પાણાચંદ શરેશતેદારને નદી માં ડુબાડવાના વાંકને માટે કેદ પકડાઈને કચેરીવાળા જીના ઓરડામા ઉંઘ કાહાડતો હતો અને એવાંજ ઘરમા હવે પાણાચંદ પોતાની પતરાજીમા ધનજીશાહને ઘર ઠોકરા ઈને દાખલ થયોછે.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

દેવાદારી અને નાદારીમા માગનારાઓથી છુપાઈ બેઠે લા મનજીભાઈના દરવાજામા દાખલ થવું સેહેલ કામ નહી હતું, પણ,એતો એક હફતેખાન હતું. પેહેલાંતો લોઢાંની પા રીથી બંધ કરેલો દરવાજો ઉંઘડાવાની મુશકેલ; પછી શેઠનો દોસતછે એવી દરખાંનને ખાતરી આપવાથી ઉંઘડાવા બાદ વાઘ જેવા ફાડી ખાનારા કુતરાઓથી બાગમા પેસવાંની મુ શકેલ; એ હફતેખાન વટાવયા પછે ઘરના બારણામા ચોકી કરવા બેસાહેલા આરબોના ઘુરકતા દોલા અને ઝમઝમતા સોટાની મુશકેલ; અને ભલામણ ઇઆ હીકમતથી તેમને પસાર કરવા બાદ મનજીભાઈના ખુમ બરાડા વચે ઉભા રેહ વાની મુશકેલ સઉથી છેલી હતી.

એટલુંજ કેહવું બસ છે કે પાણાચંદ એ મુશકેલોને મટાડીને મનજીભાઈના વજીફામા દાખલ થયો અને પોતે ખડકીમા ઉભા રહી ગુહલામાના પોતાં જેવા પોશાકવાળા એક ચાકરને પોતાનું નામ મનજી શેઠ ઉપર લઈ જવા સારૂ લખી આપયું.

ચાકર ઉપર ગયો કે બુમ અને શોહોરથી ઉપલું દી વાનખાંનું ગાજી રહયું. પાણાચંદને સઘળી વાતચીત બરા બર સંભળાતી નહીં હતી, પણ થોડા થોડા બોલો તેના કાં નપર પડતા હતા અને તેમા "લુચો"—"હજામ"—"ધ નજીશાહ"—"પોતીઆંદાસ" એવા શબદો હતા. તાર બાદ વળી "ઠગાઈ છે"—"ધનજીશાહ સાથ એકસંપ થ યોછે"—"હુંઈ કાંહાં ઘાલરવા આવેછે"—એ હજામને બોરામા ઘાલ" એવા શબદો પાણાચંદને સંભળાવા લાગા.

આ વાણીઆ સરેશતેદારની ખાતરી કરવાને બીજી કો ઈ શાહાદત જોઈતી નહી હતી કે મનજીભાઈના મોહોમાથી નીકલતા આ ગુસાના શબદો એ સરેશતેદાર સાહેબને પો તાને વીશે હતા. હવે મનજીભાઈ વધારે મોટે બોલવા લા ગો અને ઘાબરા પડેલા પાણાચંદને વધારે પરગટ સંભળા વા લાગું અને તે આ પરમાણે હતું—"એ વાંણીયો શું ધનજી સાથ મળેલો નથી?" આવામા વળી એક ઓરત નો અવાજ આવયો કે "આપણે તે કેમ માનીએ ! કદાચ કોઈ સારૂં માણસ હશે તારે?"—વળી મનજીભાઈનો વા ઘ જેવો સાદ નીકલયો કે "તારે એ વાંણીઓ તે ગુજીની ગાડીમા બેસીને કેમ આવયો?"

ખરી બીના એ છે કે ધનજીશાહના દોસતો પાણાચંદ ની પતરાજીની શીખસામા તેને ઠગીનેજ ધરાયા નહી, પણ વધારે શીખસા કરવા સારૂં જેવો તે ધનજીશાહને ઘરથી ની કલયો તેવોજ તેઓએ કાસદને ઘોડેસવાર કરી એક અનજા નાની મીશાલે મનજીભાઈને ખબર કરાવી કે "પાણાચંદ સરેશતેદાર નદીમા ડુબી ગયો નથી, જીવતો છે, પણ તેતો ધન જીશાહના ઘરમા બે દાહાડા થયા રહેલોછે, જાંહાં મજાહ અ ને મસલતો કીધા પછે હવે તમારે તાંહાં આવવા નીકલયોછે."

આ ખબર પડવા પછે થોડા વખતમા પાણાચંદ આ વી પુગો અને વળી દુશમન ધનજીશાહની ગાડીમાજ આવી લાગો એટલે પેલા મનજીના સઘલા વેહેમ ખરા પડ યા અને તેથી તેનો પીતો તપી આવયો.

પાણાચંદ આ ગડબડથી ખુબ ઘબરાવા લાગો. થો ડાવારમાં ચાકરે પાછો આવી પેગામ કહયો કે "શેઠ હમ ણા આવેછે." પાણાચંદ વીચારમા ઉભો અને મનજી ભાઈના છોકરાઓથી તે ચાકરો સુધી દરએક જણ આવી તેની ગમ ટગર ટગર જોઈને જાણે કોઈ સનજ બીલુ સપ ડાયો હોય તેવા ચેહેરાથી ચાલી જતા હતા. પોતાની આ પરમાણે સરવઇ થતી હતી, તેવામા પાણાચંદે એકાદ બે જણને ઉભા રાખી સવાલ પુછવાની યતન કીધી, પણ તે ફોકટ. સઘલાઓ તેના તરફ હસીને ચાલી જતા હતા.

પાણાચંદે એકવાર આ ધાકાર ભરેલી જગામાથી ની કલી જવા ચાહયું. પણ બારણાપર નજર કરીને જુવેછે તો લોઢાંની ભારી આરી મારી રાખેલી માલમ પડી. પા ણાચંદના હાથ તરત તે આરી ઉંચકવાપર ગયા, પણ તેનો ખખડાટ મનજીભાઈના કાનપર ગયો અને વળી પા

છી ઉપરથી એક બુમ આવી કે "એ કોણ ચંડાલ બારણું ઉંઘાડવાની તજવીજ કરેછે ? પકડો હેને." તરત પાણાચંદના હાથમાથી મોટો અવાજ કરીને બારી ટુટી પડી અને પેલો ચાકર પાછો દોડી આવી પુછવા લાગો કે "સાહેબ, એ તમે શું ગડબેડ લઈ બેઠાછો ?"

"હું ધાવુંછું કે—"

"શું સાહાબ ?"

"હું ધાવુંછુ કે—"

"તમે ધાવોછો ? તમે કાંઇ બચાંછો કે હજી ધાવો છો ? શું ધાવોછો ? માએતુ દુધ ધાવોછો કે ?"

"અરે નહી ભાઈ—હું દુધ ધાવવાનું નથી બોલતો હું ધાવુછું એટલે હું વીચાવુંછું."

"શું ! વીચાવોછો ? કોણની આંખ વીચાવોછો ?"

બીચારો પાણાચંદ કંટાલી ગયો. તેની લથરતી જીભે ર નો ઉચાર નહી થવાથી તે ર ને બદલે હંમેશ વ બોલતો અને તેથી "હું ધારૂંછું" તથા હું વીચારૂંછું " કેહતાં "ધાવુંછું" અને "વાચાવુંછું" બોલાતું હતું, પણ આ ચાકર તે સમજતો નહી હતો તેને હવે કેમ સમજાવવું.

"કાકા, આ ઘરમા મશખરી નહી ચાલશે હો ! તમે ધાવો કેની તો ઘર રહીને ધાવજો અને અમારી આંખ વીચાવતા રહયા પણ હીઆં પેહેલાં તમારી વીચાઇ જશે."

"ભાઈ, ભાઈ તું ગુસો મા થઈશ. હીઆં કાંઈજ નહીં પણ ભુલ છે. મારાથી ("ર—"બોલવા સારૂં કોશેશ કરેછે અને પાછો "વ" બોલાયછે) મારાથી વ બોલાતો નથી તેથી હું વ ને બદલે વ બોલુંછું."

"કાકા પારખ તમે દેવાના થયાછો કેમ ?"

"અવે યાવ જવા ઉભો વેહ ને માવી વાત સાંભળ, હું ધાવુંછું એટલે કે હું માનુંછું સમજુછું."

"હં—હં હવે હું પણ સમજીઓ, હું પણ તમને માનુછુ. દેવ તરીકે નહી હો. તમારીથી કેથો રરો બોલાતો નથી તેની આ મોહકાંણ છે."

"પણ સબુર આપણી ખાતરી કેમ થાય ?" આમ બોલીને મનજીભાઇના મસતીખોર છોકરાઓ જેઓ હીઆં આવી લાગા હતા, તેઓ વચે પડયા અને એક કાગલ ઉપર આ પરમાણે લખી આપીને શરેસતેદારને તે વાંચવા કહયું.

"વીલર તારા વરને વરે વવપર ચોપરવાની દવા લાવી ઘવર".

પાણાચંદે જોયું કે હમણાતો શઘલી મશખરી ખમવાનો વખતછે, માટે છોકરાઓની અતીશય ગમત વચે તેણે ઉપલો વાકીય નીચે મુજબ વાંચયો—

"વીલવ તાવા વવને વવે વવ પવ ચોપવવાની દવા લાવીને ઘવવ."

ચાકરે જોયું કે શેઠનો મીજાજ ગીએલોછે, માટે છોકરાઓથી ધ્યાન બગડશે. માટે જેવો મનજીભાઇનો સાદ આવયો કે તેણે ફલુ તથા સોહલુને ઘબરાવીને નહસાડી મેલયા અને પાંણાચંદ સાથ પાછી આગલી વાતપર આવયો.

"શેઠ તમે તમારા મનમાં શું ધાવોછો."

"યાવ મશકેવી મા કવ, હું એવું ધાવુંછુ કે તાવો ચેક માવે વીશે ભુલેછે."

"અરે નારે સાહેબ, ઉલટું શેઠ એવું ધારેછે કે તમે ભુલેછો અને આ મનજીભાઇનાં ઘરને ભુલથી ધનજીશાહનું ઘર સમજીને આવયાછો."

"નહી તેમ નથી. અલેઆ હું મનજીભાઇનું ઘવ સમજી ધનજીશાહના ઘવમાં ગયો હતો, પણ હવે હું પાછો મનજી શેઠને તાંહાં આવયો છઉં.. મેહેવબાની કવીને આ કાગળીઆં તાવા શેઠને લઇ જઈને આપ. એ ઉપરથી એમની ખાતવી થશે."

વળી પાછી ઉપરથી ગગડાટની મીશાલે બુમ આવી કે "ખબરદાર ! એ કાગલીઆંઓને હાથ ના લગાડતો. વળી એમા ઠગાઈ હશે. મારે સારૂં એતો વળી નોટીસ આવી હશે."

આ ગગડાટની સાથે ધબર ધબર દાદરપરથી ઉતરી આવવાનો અવાજ સંભળાયો અને મનજીભાઈના મેહેતાએ આવીને પાણાચંદને એકાંત આવવાની અસારત કીધી. રખે કાંઈ દગો હોય તે વીશે બીહતો બીહતો પાણાચંદ મેહેતા આગળ ગયો. તેણે પાંણાચંદ પાસેથી સઘલી હકીકત પુછી લીધી અને મેહેતાની ખાતરી કરી આપી કે હું કસા દગાથી આવયો નથી અને ધનજીશાહને તાંહાં મને ઠગવામાં આવયો તથા તમારૂં ઘર સમજીનેજ મેં તાંહાં ઉતારો લીધો.

હવે મેહેતાજી આમન સામનના ધકેલામાં પડયા. પાણાચંદનો ખોલાસો લઈને મનજીભાઈ પાસ અને તે બેલા પાસેથી વળી પાણાચંદ પાસ આવતાં ને જતાં તેના ગુડાની કહરી થઈ, અને એમ કરતાં અંતે જારે મનજીની ખાતરી થઈ કે આ સરેશતેદારના આવવામા કાવતરૂં કાંઈ નથી, તારે તેણે પાણાચંદને મળવાને કબુલ કીધું, અને મેહેતાજી તેને ઉપરના ઓરડામા લઈ ગયો.

મનજીભાઈએ તેને જોતાંનેવારજ બે ચાર ગાલની શાલ પામરી હોરાડીને પુછયું કે—"કેમ પારેખ તેં આ કાચું કાપીને કચુંબર શું કરી નાખી ?"

"શું શાહાબ ? કાચું—કાચું—કા—કાચુંબાર—કાચું બાલીને કચું કાપી દીધું."

"હજામ જેવો ઉભો રહીને—કા—કા—શું કરેછે ? મારા ભાઈ પાધરો જવાબ દેની."

પાણાચંદ ધનજીશાહને અને તેના દોસતોને એકવાર ધીકારતો હતો પણ આ વખતે તેઓની વરતણુક તેને યાદ આવી અને તેઓ જોકે દુશમન હતા તોપણ તેની જે માવજત લીધી તથા તેને જે માન આપયું તેની મુકાબેલ મનજીભાઈ જેવા દોસતની આ ચાલ તેને કેવી લાગી હશે. તેણે વીચારયું કે મુહુરતમાથીજ શાલ પામરી હોઢવા માડીછે તારે આ ગગડાટના ઘરમા આખી રાત અને બીજો દીન કેમ ગુજરશે.

મનજીભાઈએ જરા ધીરજ રાખીને પુછયું કે "વાણીયા ધીરજ રાખ, ઘબરાના, અને મને કેહકે તું ધનજીશાહને તાંહાં શી રીતે જઈ લાગો ?"

"અવે સાહાબ, પેલો અપટ ગાંડીવન, પેલો માફાનો મુરખ હાંકવાવાલો મને તાંહાં ઘસડી લઈ ગયો."

"હા તે કમઅકલ હેવાન !" એવી એક મોટી બુમ

મનજીના મોહમાથી ગાજી નીકલી. તેને ભોલો દોલો યાદ આવયો કે જેની ભુલથી ઉપલો બનાવ બનયો હતો.

પણ એજ બુમની સાથે કાંઈક ઘર તુટી પડયું એવો એક મોટો કડાકો સંભળાયો.. બચ્ચાંઓ ઉંઘમાંથી જાગી ઉઠયાં, ચાકરોના હાથમાથી સામાન પડી ગયો, બઈરાંઓના ઘભરાટમાં ખુરસીઓ ઉંધી વળી ગઈ, મનજીભાઈ ઘભરાટમા લપેરો ખાઈને પડતો પડતો દોડી ગયો અને પાણાચંદતો જાંહાં બેઠો હતો તાંહાં દમ બંધાઈ ગયો હોય તેમ પુતલાંની મીશાલે બેસીજ રહયો.

ઘરમા શોહોર ઉઠયો કે "કચેરી તરફ જુવો" એ ઉપરથી સંધાં જણ કચેરી તરફ દોડી ગયાં, કે જાંહાં ભોલા દોલાને કેદ નાખેલો હતો.

ભોલો દોલો બધેજ નડેછે. વળી તેણેજ એક કામ વધારયું.

કચેરીની પાસેના ઓરડામા મોરીની ઓરડી હતી તે ઓરડીમા ધુલ, મટોડાં, ઈતરડી અને લાકડાંના ઢગલા વચે ભોલો દોલો અડધો દટાઈ ગયલો મળી આવયો.

ધડાકો જે સંભળાયો હતો તે આ ઓરડીમા દોલાના પડવાનો હતો.

દોલાના આ ધડાકાથી પાંણાચંદ સરેશતેદાર ઉપરની ધમાલ વીટા ગઈ અને એ રીતે એકવાર ફરી ભોલા દોલાના વચ્ચે આવવાથી એક મોટા બનાવનું રૂપ બદલાઈ ગયું. પાણાચંદ સરેસતેદાર પર ઘેલો મનજી એટલો ખીજવાઈ રહેલો હતો કે તેઓ વચેની આ મુલાકાતનુ શેવટ મારામારીમા આવવા વના રેહત નહી, પણ સારાં ભાગ્યેગે હંમેશની મીશાળે દોલાથી આ નવું કામ થઈ ગયું—તે પડી ગયો—અને ઉપલી મારામારી અટકી.

કચેરીના ઓરડામાથી દોલો આ મોરીના ઓરડામા કેમ આવી પડયો ?

"એ જુના કચેરીના ઓરડાનો હેવાલ ગયા અંકમા આપયોછે તે તેમાના ધુલ ખાતા સામાણ સાથ વાંચનારી બાનુઓને યાદ હશે. તે ઓરડામા દોલાને બંધ કરેલો અને તાંહાં પોતાની તપાસ થવાના ખેઆલમા તેને ઉંઘમા પડેલો આપણે છેલવેલલો જોયો હતો.

આ ઠેકાંણે ઉંઘમા તેણે એવો ખાબ જોયો કે જાણે કે તેની તપાસ થઈ ચુકીછે, જાણે કે પાણચંદ શરેશતેદારને નદીમા ડુબાડવાનો વાંક તેના ઉપર સાબેત થયોછે અને જાણે કે તેને ફાંસીની શીખ્શા થઈછે.

આ ભયંકાર ખાબમા ફાંસીના તરણ લાકડે ચહડતી વેળાના પોતાના રડવાના પોકારથી દોલો પોતેજ જાગી ઉઠયો અને જેવો જાગયો તેવોજ તાંહાંથી નાહાસવાના ફાંફાં મારવા પડયો. કચેરીના ઓરડાને બારણુંતો એકજ હતું અને વળી તે બંધ હતું. બારીતો હતીજ નહી, પણ છાપરાંની ઉપર મંગલીઆં કાહાડેલાં હતાં. એ વાટે છાપરાં પર ચહીને નાહાસી જવાની દોલાની ખાએશ થઈ. પણ છાપરાં સુધી ચહડાય કેમ ? આપણે આગળ જોયુંછે કે આ દીવાન ખાંનામા ઘેલા મોદીના બાપદાદાના વખતની એક મોટી ટેબલ અને મોટી ખુરસી હતી. દોલાએ તે ટેબલ ઉપર ખુરસીને ચહડાવી. તથા ખુરસીની ઉપર પેલા જુના પોઠાઓને એકક પર ચઢાવીને મોટો ચોરો કીધો અને પછે તેના ઉપર ચઢીને દોલો મંગલીઆંની કોરને પકડી લઈ તે વાટે છાપરાં પર ગયો. છાપરાં પરથી દોડતાં પાસેની મોરીવાળી ઓરડીના છાપરાં ઉપર આવયો, પણ એ ઓરડી જુની હતી અને તેનું છાપરૂં કોહીને ખખ થઈ ગયલું હતું, તે દોલાના વજનથી અને નાહાસવાના કુદકરાથી એકદમ પડીને નીચે આવયું અને તેની સાથે દોલો પણ મોરીની અંદર અડધો દટાઈ ગયો.

દોલાની "બાપરે", "માએરેની" બુમ, ઘેલા મોદીના ગાલ અને ઠપકાના શબ્દુનો, પડી ગયલા પકવાસામાથી ગીલી દાંડા રમવાના સોટા મેળવવાની છોકરાઓની મસતી, ચાકર નકરોની દોડાદોડી અને ઘેલાની બાયડીએ માલા ઉપર બેઠાં બેઠાં કરી મુકેલા ઘભરાટ અને કળાબકોરથી આખું ઘર ગાજી રહયું અને પારપડોશના તથા મોહલાના લોકો ઘરમા દોડી આવવાથી મનજીભાઈનો મોટી ફજેતી થઈ.

દોલાને આંચકા ઉચકી વચે તથા ગાલ અને માર વચે ચાકરોએ ખેંચી કાહાડયો અને તારેજ તે પોતાને જીવતો રહેલો સમજીઓ, પણ જેવો તે બાહેર નીકલયો અને જેવી તેની નજર પાણાચંદ ઉપર પડી તેવોજ તે વાણીયા આગળ દોડી ગયો અને બોલવા લાગો કે—"આ રહયો પાણાચંદ, આ રહયો સરેશતેદાર; કેમ સાહેબ ! મેં તમુને નદીમા ડુબાડી દીધેલા કે ? કહોની મેં તમારૂં ખુન કીધેલું કે ? મેંતો તમોને કદી મારી નથી નાખેલા ?"

આ પાણાચંદની જીવતી શાહાદતથી દોલો ગોયા પોતાની મેળેજ કેદખાંનામાથી છુટો થયો. હવે મોરીની ઓરડી ભાંજવાના વાંકને માટે તે તપાસને લાએક થયો, પણ દોલાના ઉપલાં નીરદોશપણાથી સઘળાં જણ પર અસર થઈ અને સરવે કોઈ હસયાં, તેની સાથ ઘેલા મોદીનેબી હસવું આવયું અને તેથી તેણે દોલાને એટલુંજ કહી વાત માંડી વાલી કે "બચાજી હમણાતો તું જા, રાંધણીમા જમ, પછે કાલે તારી વલે."

"શાહાબ શું બોલેલા, રાંધણીમા જમ ! રાંધણીમા જમ ભરાયલો હોયતો હું નહી જાઉં, ગમેતો તમે મને મારી નાખો, પણ રાંધણીમા જમ જમી જાયતો પછે હું મારી માને કેમ મળી શકશ ?"

"રાંધણીમા જમ" કરી કેહેવાનો ખરો અરથ સમજાવતા ચાકરો દોલાને ઘસડી લઈ ગયા અને ગરમી પર ચહડેલું આ સઘળું સરઘસ વીખરાઈ ગયું, તેમા પાણાચંદને વળી પાછો મનજી પોતાના ઓરડામા ઘસડી લઈ ગયો.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

ઘેલો મનજી હસમુખોનો કદી હતોજ નહી, પણ આ વખતે તેનો મીજાજ જરા ઠંડો પડયો. જરા ઠંડો થવા પછે જાંહાં બેઠો હોય તાંહાં ટકોરા વગાડવાની તેને આદત હતી, તે મુજબ ઘેલા મોદીએ પોતાના આ વાણીયા પહરાણાને પોતાની સાંમે બેસાડી પોતે ટકોરા મારતો ગયો અને ધનજીશાહને તાંહાંની ખબર અંતર પુછતો ગયો.

ધનજીશાહ અને પુણમચંદના નામો જારેબી પાણાચંદ ઓચરતો તારે મનજીભાઈ તેમના ઉપર માતર ધીકાર બતાવતો અને દાંત કકડાવતો હતો, પણ રૂસતમ આગાનું નામ

સાંભળતાંતો તે હજારો હજાર ગાલો દેવા પડી ગયો. "તારૂ સતીઆનાસ થજો, તારા બાલેબાલ રોગ પેદા થજો" ઈતીઆદી ગાળો પાણાચંદ સમજીઓ કે મને દેવામા આવેછે. તેણે આ સતે રહીને પુછ્યું કે "સાહેબ મને શા માટે ગાલો દેઓછો."

"અરે જારે ગલે પડુ, ગાલ દેતાને શું કહું ને તુંને સાથે. તુંએ ગાલો દેવા સરખુંજ કરયુંછે. તારો જ નતો મરે તારો."

અતાર સુધીતો ગાલોના બાંન રૂસતમ આગાપર ફેંકાતાં હતાં, પણ હવે—પાણાચંદના કાંહાં ભોગ લાગા કે સવાલ પુછ્યો—હવે તેનાજ ઉપર શરાપ ઉતરવા લાગો.

આ ગાલોમાં ઘેલો મોદી ગોપા આંખ વીચીને ફાટી જ ગયો. જેટલા ઝડપથી તેના ટકોરા વાગતા, તેટલી ગોયા તેને કેફ ચઢી હોય તેમ જુમમાં ને જુમમાં તે ગાલો દેવા પડયો, અને અંતે પાસેના ઓરડામા - તેની બાયડીએ બુમ મારી કે "ઓ વાએ એ શું હવેરૂં લાગું ! બસ મોહડું બંધ થવુંજ નહી, પોતાને તાંહાં પહરાંણાંને આવી ઇજ તકે ?" તાંહાંસુધી એ ઘેલાની સુધ આવી નહી.

પોતાની અકલ જરા પાછી ફરી તારે મનજીભાઈએ પોતાના આ વાણીયા "દોસત" થી માફી ચાહી અને તો ફ્રાંન પછેની વળી આ બીજી સથીરતાનો લાભ લઈ સરેશતેદારે એકજ ટાહુકો મેળવાની હીમત ચલાવી.

તે બોલયો કે ."મેં આગમચથી કાગજ લખવા મુજબ જો આપ સાહેબ સેવકને મળવા સારૂં અડધે રસતે પધારા હોતતો આ અડચણ થાત નહી. બજા બોગાના પીઠામા માફો બદલતી વખતે આપની મેં ઘણી રાહા દેખી, પણ સાહાબતો મને લેવા આવયા નહી તારે અનજાને રસતે હું દુશમનને તાંહાં ભુલો પડયો. મારો કાગળ તમને પુગોતો હશે."

આ વાત સાંભળતાંજ પેલો મોદી વીજલીનો એક ઝટકો લાગો હોય તેમ પાછો ઉછલયો અને વાઘનો મીશાલે બરાડ મારવા લાગો. "શું ? કાગળ ? સાંનું કાગળ ? કોણનું કાગળ ? કાગળ શું ને વાત શું ? કાગળના લખતા જાહાનમમા જાય ને વાંચતાબી જાહાનમમા જાય."

"પણ સાહાબ મેં મારે હાથે તમારે નામનો કાગળ લખીને ટપાલમા નાખ્યો હતો."

"ટપાલમા ? ટપાલના ચલાવતાને ગરદન મારવા જોઈએ. ટપાલમા નાખયો ? મારે નામનો કાગળ ? ને મને તો નહી મળયો ? ખચીત ટપાલ ખાતું મારી સાંમે તરકટ રમેછ આખી દુનીઆંની પોસટ આફીસોને બાલી નાખવી જોઈએ અને તમામ પોસટ માસટરોને ફાંસી દેવા જોઈએ. આ શું જુલમ ? મારાં કાગળો ચોરાયછે. મારૂં નાક કપાયછે, મારી આબરૂ લુટાયછે, મારી સાંમે સંપ થાયછે."

આ ચેટકમા આ ઘેલો મોદી ચાલયા કોધો હોત, જો એક ચાકર ચાહેના કપ લઈ દાખલ થયો નહી હોત તો; પણ પોસટ માસટરનો ખાર સધળો ચાકર ઉપર નીકલયો. ચાહા મોડી અને ધુખરાયલી પડી, માટે મનજીએ પેઆલાંને પેઆલાં ઉંચકીને ચાકરના દીલ પર છુટાં મારયાં અને જો ચાકર ખીસી નહી ગયો હોતતો કાચ અને કોડીના આ વધાવાથી તે તાંહાંજ સધાવી આવતે.

હવે રૂાત ઘણી આગળ વધેલી હતી અને પેલા મોદીની આંખમાં ઉંઘ આવતી હતી અને કોણ જાંણે, કે તેના આ હદથી જીઆદે પેલાં ચેડાં ઉંઘની જુમમાં પણ કદાચ થવાં હોય ? બચાં જારે ઉંઘાવાના થાયછે તારે છાંટાં છબતરાં શોધતાં ફરેછે અને મનજીભાઈ બચાં કરતાં વધારે નહી હતો કે ઉંઘની જુહુમ તેના મગજ ઉપર તેવી અસર નહી કરે.

મનજીભાઈ સલામ કરીને સુવા ગયા અને પાંણાચંદ જેને પાણીની બહુ તરસ લાગેલી હતી અને જે ચાહે જોઈને ખુશી થયો હતો તે ચાહેનો એક કોસોબી પીવા વગર બાપડો મુગે મોહડે સુવાના ઓરડામા ગયો.

જેવો સુવાના ઓરડામાં ગયો તેવું તેણે બારણું બંધ કરી લીધું અને એ રીતે પોતે ઓરડામાં પોતાને એકલો બંધ કીધો નહી તાંહાંસુધી આ પોતીઆંદાસને ધીરજ આવી નહી. હવે પોતાના કપડાં ઉતારી તે જરા છુટથી તથા ચેનથી બેઠો, હવે તેનો જીવ જે ગોપા સુલીપર લટકી રહેલો હતો તે હેઠે ઉતરયો, હવે ગોપા કોઈ સવતંતરપણાની નવી હવામાં પોતે આવયો હોય એવું તેને લાગું. મનજી જે તેને મનસે એક પાપ હતું તે પાપ પતીઉં માટે હવે તે ખુશી થયો અને મનજીભાઈ કરતાં ધનજીશાહને તે હજાર દરજે બલો સમજવા લાગો. ધનજીશાહની ગરીબાઈ તથા નરમાસ જોઈ તાંહાં આ વાણીઆએ બતાવેલી પતરાજીને માટે હવે તે ખુબ પસતાવા લાગો અને મનજીને તાંહાં તે પોતાનો આગલો સઘલો દમામ અને અકડાટ ભુલી ગયો. આખા દાહડાની થાકથી, હારમાર થવાથી, કંટાલાથી, ધાસતીથી તેને હવે આસાએસ ઘણી વાહાલી થઈ અને તે જલદીથી ઉંઘાઈ ગયો.

પણ એક મોટાં ઘરમાં ચાકરોનું નસીબ સરવેથી છેલે ઉંઘાવાનું અને સરવેથી પેહલે જાગવાનું હોયછે. મનજીભાઈ નીંદરાવશ થયા, પાણાચંદ પોઢી ગયા, પણ બબરચાખાનાંમાંતો મોડી રાત સુધી ગડબડ ચાલુ રહી.

અને એ ગડબડ હંમેશાની મુવાફક અરથ વનાની નહી હતી.

પેલો ચાહે લઈ જનારો ચાકર કાવલો પોતાના બદન પર ભાગેલાં પયાલાં રકાબીના કકડા એકડા કરી તરતનોજ આવેલો હતો અને પોતા ઉપર વીતેલા આ કોડીકાચના વરસાદની હકીકતો કેહતો હતો.

વળી આજેતો બબરચીખાનામાં ગામને જાણીતો ભોલો દોલો પહરાંણો ઉતરેલો હતો. જોકે તે પહરાંણો હતો, તોપણ નજર કેદ હતો.

પણ વળી બબરચીખાંનાંમાં એક બીજો પણ પહરાંણો હાજર હતો. તે માકાદારૂ મીઠાઈવાલો હતો. તે એક બાજ રોજગારપર મીઠાઈ અને મીશટાંન બનાવનારો તથા ચોખું રાંધનારો નોશાકરો અંધેઆરૂ હતો. દસમાં માસીસો વગેરેની જલેબી, લાડવા, નાનખટાઈ, કોપરાંપાખ વગેરે મીઠાઈ, તેમજ ચપટાં, મલીદા, ખાજા સીંગર વગેરે પકવાંનો બનાવાની તેની કુનેહ ઘણી આછી હતી અને તેથી સુરતમાં મુવેલાં પાછળના ખાંના પીણાથી તે સારી કમાઈ કુટી કાહાડતો હતો. મનજીભાઈને ભાંએ તલીએ વસનારાંઓ સાથ તેને ઘણી દોસતી હતી અને અગત કરીને એક જણ, ચાકડીહીલઈ ભરૂચી, સાથ તેને છુપો પીઆર હતો, માટે મનજીભા

ઈના બબરચીખાંનામા તેના પંગલાં મુબારક હતાં. તેની દો
સતી ધરાવનારી એકલી હીલઈ બરૂચીજ નહી હતી, પણ
આખા ગામની ચાકરડીઓ, ધવાડનારીઓ, રાંધનારીઓ,
ગોરાંણીઓ, ધોલકી ધોનારીઓ વગેરેની તે ખબર રાખતો
હતો, અને તોપણ માકાદારૂ મીઠાઈવાળો સઘળાં મોટાં મા
એની નજરમા "ચોખો" હતો અને તેને હાથનું રાંધેલું
સદા "ચોખું" ગણાતું હતું.

એ માકાદારૂ આજની રાત ઘેલા મોદીના બબરચી
ખાંનામા પહરાંણો ઉતરયો હતો.

બીજી સહવારે મનજીભાઈને તાંહાં મોટી મેજબાંની
હતી, તેને માટે માકાદારૂને મીઠાઈ કરવા બોલાવેલો હતો.
ચાકરીઆઓ, શેઠને, શેઠાણીને અને તેના કુટુંબને જમાડી
રહી વધયું સધયું અને તેમજ જારે મોટાં બાઈ ભોણાં કર
વા આવેલાં હતાં તારે થોડું છુપાવેલું ખાંનું લઈ સફરો
બીછાવી બેઠા હતા. સઘળાઓનું ધેઆંન માકાદારૂ મીઠાઈ
વાળાની વાતો ઉપર લાગું હતું અને સઘળાઓની આંખ
ભોલા દોલાના દયા આણવા જોગ દેખાવ ઉપર લાગેલી હતી.

ચાકરો સાદરી ઉપર સફરો બીછાવી રહયા, તો પણ
દોલો મોરીના ઓરડા મધે પડી જવાથી પોતાના બદનના
જુદા જુદા ભાગો ઉપર ઉઠેલાં દીબાંને કકરાવેલાં તેલમા બો
રેલા કાંદાના ચોબા દઈ રહયો નહી હતો. તેમજ કાવલા
ચાકરે ચીનીકામનો માર ખાધેલો તેના કપાલ ઉપરના ચીરા
માંથી નીકલતું લોહી હજી બંધ થયલું નહી હતું.

ભોલા દોલાના જીવમા જીવ નહી હતો. તેનો સઘ
લો જીવ સહવારમા અને સહવારે શું થશે તેમા ભરાયલો હ
તો; પણ માકાદારૂએ પટાવી સટાવીને તેને જમવા બેસાડયો.

"અરે પણ આલું કીધું ને એ શું થયું શું જો?
એકને જોઉંશતો મોટાં મોટાં લીબુ ઉગેલાંછે, બીજાને જોઉંશ
તો આડા ને ઉભા કાપ પડેલા શે. એ શું? એ કાંને કી
ધું? કોઈ શમજતો પાડો."

કાવળા બબરચીથી જારે સઘળી હકીકત જાહેર થઈ
અને જારે જાણયું કે ભોલા દોલા ઉપર જે અનેઆએ મેળે
લોછે તેતો ખોટો છે, કેમકે જે વાણીયા સરેશતેદારને નદીમા
ડુબાડી દેવાનું તોહોમત હતું તે વાંણીઓ જીવતો અને સ
લામત એજ ઘરમા આવેલોછે, તારે વળી માકાદારૂને વધારે
દાહયા થવાને બની આવયું.

તે દાહાડી પસવારતો બોલયો કે "અરે દોલા, એટલો
બીહેશ શાંનો? શું શે? કોઈના બાપની શોરી કીધીશ કે?
હું—હું—એટલો જીવ શીકે ચહડાવીને શાંનો બેહોશ?
ખા—ખા—શહવારે થાવાનું હોશે તે થાઈ રેહશે, ને થાવા
નુંબી શું છે? પોણાચંદનો આખોને આખોછે, તારે તું
શાંનો ફકર ચીંતાએ પોંણો થઈ જાયશ. કાવલા તારા ચીઠ
ડાંફાડુ શેઠની વેઠ તારાથીજ થાય જો."

"અરે પણ માકાદારૂ એનો કાંઈ નથી" કાવલો ભવાં
ચહડાવીને બોલયો—"દોલાપરની ગડબડતો કાંઈ નથી.
શેઠનો ફાંટો ફરયોછે એક બીજા બનાવ પર, ને તેમા કાંઈ ન
વું જુનું થશે ખરૂં."

"એ શું, એ શું, એ નવું કોટક શું ઉભું થાયુંશ?"

"ઘેલા સેઠ અધુરા હતા તે પુરા ઘેલા થઈને ઘેલાં કાહા
ડી બેઠાછે ને બુમે બુમ મારવા પડયાછે, શબબ કે ટપાલમાં
થી એના કાગળો ચોરાયછે એવું માલમ પડયુંછે. મનજી
ફરીઆદ કરેછે કે ધનજીશાહ એનો દુશમન છે, વાસતે પો
સટ માસટર સાથ મળી ગયોછે અને મનજીને નામના કા
ગળો હરૂસેથી ઉડાવી લઈ, ઉખેડી, વાંચીને રદ કરેછે. મા
રા બાપરે!! એ વાતપર આજનો હેનો ગુસો તમે જોવો.
અગડાટબી તેની આગળ ઓછો છે. બસ એણેતો સોગંદ
પર સોગંદ ખાધાછે કે પોસટ માસટર, ધનજીશાહ ઈચ
કાગળની ચોરી કરનારો તેનો ચાકર જો હાથમાં આવેતો
ને આખોને આખો ચીરી નાખવો."

માકાદારૂએ જોયું કે આ નવી વાત સાંભળતાંજ
લાના મોહોપરનું લોહી ઉડી ગયું, તેનો ચીહીરો ફીકો ઘ
ને સફેદ પુની જેવો થઈ ગયો, તેના હાથમાંથી રોટલીનો
ક તેના સદરાપર પડયો અને દરએક રીતે તેના દીલમાં
સેલો દર માકાદારૂ પાંમી ગયો.

અને તેને એટલો દર લાગે તેવીજ આ વાત હતી
પેઆરી વાંચનારી બાનુઓને યાદ હશે કે જારે દોલે
શીગનપોરવાલા ધનજીશાહને તાંહાં ચાકરીએ હતો તારે
હેલેજ દાહાડે તેના શેઠે પોતાને નામના કાગલો લેવા દોલ
ને ટપાલખાતાંમાં મોકલયો હતો, જાંહાં એક જણને બે દ
હોડીયાં આપીને કાગળ લઈ જતો જોવાથી દોલાએ પોતાન
શેઠના કાગળના ચાર આના આપવાને સાફ ના પાડયું
તું, પણ જારે તેના શેઠે તેને ધમકાવીને પાછો મોકલયો ત
રે દોલાએ ચાર આણા પગાર કરીને પોતાના શેઠનું કાગળ
લીધું એટલુંજ નહી પણ બીજાં તરણ ચાર લાખોટા તફ
રાવયા હતા. ધનજીશાહએતો ચોરેલાં પતરોને છુપી રીતે
વાંચીને બાલી નાખયાં હતાં, તોપણ દોલાને ખુબ ધમકી
આપી હતી કે "તારી એ ચાલથી તું કોઈ દાહાડે ફાંસી
જશે" ઈતીઆદી.

તે સઘલી વાત દોલાને હવે યાદ આવી. તેણે ધાર
યું કે તેણે ચોરેલાં કાગળની મનજીભાઈને ખબર પડીછે,
જોકે તેમાનું કાંઈ નહી હતું. હવે તેને ધાસતી પડી કે તે
ના શેઠે તેના ફાંસી જવાની જે આગાહી કહી હતી તે હ
વે ખરી પડવાનો વખત આવયોછે. તેણે વીચારયું કે પા
ણુચંદને મારી નાખવાના વાંકમાથી હજીતો તે પુરોપાધ
રો છુટો નથી તેટલાં આ નવા વાંકમાંથી હવે છુટવાનો ર
સતો રહયો નથી.

આ વીચારોથી બીચારા દોલાને કસું ખાવાનું ગમયું
નહી. ચાકરોએ વીચારયું કે પાણાચંદને લગતા વાંકને લી
ધે તે એટલો અનમનોઓ છે, પણ માકાં વધારે પકો હતો.
તે અંધેઆરૂ ઘણો ફરેલ, અને ફરેબબાજ હતો. તેણે દો
લાના ચેન ચાલા જોઈને તરત વીચારયું કે આ કાગળની
ચોરીમાં એ ધણી સાંમેલ હોય ખરો, અને જો તેમ હોય
તો દોલા પાસે એ વાત કબુલ કરાવાથી એ નોશાકરાને પો
તાને જે તડાકો પડવાની આશા હતી, તે કાંઈ થોડી ન
હી હતી.

એટલા માટે ખાંનું ખાઈ રેહવા પછે સઘલા ચાકરો
જારે સુવા ગયા તારે માકાદારૂએ બીચારા ભોલા દોલાને ની
રાંતે સુવા દીધો નહી. તેણે ડોલતો ઘાલયું દોલાની દોસ
તીનું અને ગોયા એ ભોલા ભાઈનું ભલું ઈછતો હોય તથા
ગોયા તેના શંકટને માટે પોતાને ઘણું દુખ લાગતું હોય, ત

થા ગોયા દોલાને દીલાસો દેવાને ઘણો ખંતી હોય તેમ તે દોલાના બીછાનાપર બેસીને ટાહેલું ચલાવા લાગો.

"જોની ભોળા દોલા એતો દુનીઆમાં વશીએ તારે નરમ ગરમ દાહારોતો હોયશ, પણ તું કાંઇ ફકર ના કર, પાંણુશંદ જીવતોછે એટલે તારા બાલને ઇજા આવનાર ન થી. અરે જોતો ખરો હું તુને બશાવી લેવાશ."

આવી રીતે પેહેલાં ઘણીક વાતોથી દીલાસો દઇને દો લાનો વીસવાસ મેળવવા પછે માકાદારૂએ દોલાને બીહીવા ડવા માડયું. "ભલાં માણુશ એમ કોઇ કરે ? જરા સંભા લીને કામ કરીએ. મનજીનો મીજાશ એવોતો પાજીછે કે નહી વાંકનો વાંક ઉભો કરેશ ને વળી શરકારમાં તેને વગ ઘણેીકેની તે ગમે એવા શારા માણુશને સપડાવી નાખતાં વા ર નથી લગાડતો."

"અરે માકાદારૂ હું ખચીત ફાંસી જવાનો. પણુ દસતુર સાહેબ તમુને પગે પડીને અરજ કરૂંછું કે મારી મા વીલરને દીલાસો દેજો ને મારી મસીઆઇ બેહેન રતનને દીલા સો દેજો. માકાદારૂ તમે મારે નામની પપેત ભણશોકે ?"

"હું—હું—વળી ઘેલો થાયોશ કે ? તુને કેહું તુ બીહીના—હું તારો બશાવ કરશ—હવે કાંઇ છે ? પણુ દો લા" હીઆં માકાદારૂ પોતાની ખરી મતલબ ઉપર આવ યો—"દોલા, ઓલું કીધું ને, આએ કાગળ શોરવાની વા ત ખરીછે કે ? ધનજીશાહાએ કાગળ તારી પાશ શોરાવેલાં છે નહી વારૂં ?"

"માકાદારૂ—મા—મા—મારી—પ—પ—પાસે."

"લે શાલ વેક, ખરી વાત કહી દે. હવે તુંજ કેહેશ કે કાલે જીવવાનો નથી, તારે ખરેખરૂં મારી આગળ હરૂ શોથી કહીદે ને જો ખોદા ન કરેને ફાંશી જાવાનો હોયતો આ એક બે કલાક આગમશ પશતાવો કરીલે. ચાલ દાહા પોથા ને મને કેહકે તેં તારા શેઠની તરફથી કાગળ શોરેલાં છે ?"

"વાતતો, માકાદારૂ, ખરી છે, પણુ તે શેઠે કોઇને કેહે વાની મના કીધેલી તે તમોને કેમ કહું ?"

"શેઠે મના કીધી કે એ વાત કોઇને કેહેતો ના, પણુ શોગંદતો નથી આપેલા કેની ?"

"છે—શોગંદખી આપેલા છે."

"હું—હું—હું—અવાખશે પશેમાન ! તારેતો દો લા એ વાત હું પુંછતો નથી ને તું કેહતોબી નો. જા હવે જઇને પોઢીજા. કાલ પડે ને કાલની વાત થાઇ રેહશે."

દોલો પોતાની છાતી ખાલી કીધી એવું સમજીને, પ ણુ ખરેખર તો આખા દાહાડાની થાકથી, ભર ઉંઘમા પડયો, તારે માકાદારૂએ ધનજીશાહના ઘર તરફનો રસતો ધરયો.

ભોલો દોલો ! મનમા એવું સમજતો હતો કે ટપાલના કાગળો વીશેની શેઠની છુપી વાત તેણે છુપીજ રાખીછે, પણુ ઉપર મુજબ તેણે એવા બોલોથી છુપી રાખવા માગી કે તે વાત ઉલટી જાહેર કીધી. પકા માકાદારૂ આગળ દોલાનો એટલોજ એકરાર બસ હતો. તેણે દોલાને એવું દેખાડયું કે જાંણે તે જાણુતોજ નથી, પણુ દોલાએ કાગળ ચોરયાં હ તાં અને ધનજીશાહને તેની ખબર હતી, એટલીજ વાત હુ આ માકાદારૂની મતલબને માટે બસ હતી.

એટલી વાત ઉપરથી તેણે મતલબનો મોટો મેહેલ ઉ ઠાવવો હતો. એટલી વાત ઉપરથી ધનજીશાહને ઘભરાવા તથા તેને ઉંઘાડો પાડવાની ધાસતીથી તેની પાસેથી પઇસા ઓકાવાને બની આવે એવું હતું. એટલી વાતમા તેને પો તાના નફાની ચાવી મળી હતી.

મારે જોકે આવતી કાલે મનજીભાઇના ઘરમા મોટી મેજબાની છે અને તેના ખાંનાની મેનીજ માકાદારૂએ માથે લીધેલીછે, જોકે વળી આવતી કાળે દોલાની તપાસ થવાની છે અને તેમા ઘણી રમુજની વકી છે, તોપણુ માકાદાર આ મોડી રાતને વખતે ધનજીશાહને ઘભરાવી મારવા તેના ઘર તરફ રવાને થયો.

બીલીઅરડની કશરત.

દડાદાવની જે કશરતનો ગયા અંકમાં ચીતાર અને હેવાલ આપયોછે તે કરતાં વધારે વખણાયલી અને વધારે રમુજ આપનારી દડાની રમત બીલીઅરડ છે. "ગોલફ" ની કશરત ઘરની બાહેર ખોલલાં અને મોટાં મેદાનમાં રમાય છે, પણુ "બીલીઅરડ" ની કશરત ઘરની અંદર રમાય છે, અને તેને માંટે માતર એક ઓરડોજ બસછે. એ રમત અતીવ

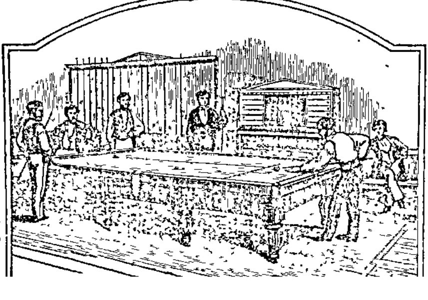

મુજી અને ગમત આપનારી છે. તેમાં એક વાર રંમવા માંડયું તો પછે એટલું મન રોકી રાખેછે કે તેમાંથી ખીસવા ગમતુ નથી. કેટલાકોનેતો એ રમતનો લખ લાગેલો હોયછે, અને જેમ એક છાકટો પીહે પીહે દારૂ નાંખતો ફરેછે અથવા કલાકે કલાકે "ઘે સારતો" ફરેછે, તેમ જેને "બીલીઅરડ" નો લખ લાગેલો હોયછે તેને રાત દા

આપણુ જોઈએ છઈએ. ઈંગરેજ લોકોમાં ઘણેખરો જુગાર એ રમતથી થાયછે અને તેના એકક દાવ પાછળ હજારો રૂપીઆની શરત મુકવામાં આવેછે. તેના લખથી યુરોપનાં ઘણા માતબરો પોતાની દોલત ખોહીને ખસતે ખુવાર અને પાએમાલ થઈ ગયાછે. લશકરી અમલદારો અને બીજાઓ જેઓને આલસુપણે વખત ગુજારવાનોછે તેઓ ઘણો વખત આ રમતમાં અને જુગારમાં ગુજારેછે.

આપણા પારસી લોકોમાં ઈંગરેજોને જોઈને જે સારી કશરતો દાખલ કરવામાં આવેછે, તેમાંની એક "બીલીઅરડ" છે જેનો શોખ અને માહાવરો કેટલાક પારસી જવાંનોમાં વધવા લાગોછે. એ શોખ જાંહાંસુધી હદમાં હોય તાંહાંસુધી ઠીક છે, પણ તેને હદની બાહેર લઈ જવાનાં ચીનીહો કેટલાક જવાંનોમાં અતારથીજ માલમ પડેછે, અને જેમ "કરીકિટ" નું કેટલાકોને ઘેલાપણું લાગુંછે, જેમ બીજાઓને નાટકનું ચેટક લાગેલુંછે, તેમ વળી બીજાઓને "બીલીઅરડ" ની રમતજ નહી પણ જુગારનો લખ લાગોછે. ઈંગરેજોની સારી ચીજોની નકલ કરવામા સુધારો છે પણ સારી ચીજોમા આવી બદીની નકલ કરવી એ ખરાબીની નીશાણુ છે અને જે જવાનીઆઓ કાંમકાજ મુકીને આ લખમા પડેછે તેઓને જેટલો ઠપકો આપીએ તેટલો થોડો છે તેઓની સંભાલ લેવાનું કામ તેઓના મા બાપનુંછે માટે તરત વેળા બીલીઅરડના લખ વીશે એટલાજ વીચારો આપી, એક રમત અને કશરત તરીકે તેની સમજ હેઠલ ઉતારીએ છઈએ.

ઉપર જણાવવા મુજબ બીલીઅરડનો આડો ઉપયોગ થાયછે તેમા ખુદ એ રમતનો નહી પણ રમનારાઓનો વાંક છે. હરએક ચીજને સારી નરસી વાપરવાનો આધાર તેને વાપરનારાઓ ઉપરછે. બાકી બીલીઅરડ જેમ મગજ રોકનારી તેમજ ફાયદા ભરેલી એક કશરતછે. એ રમત સઘલો વખત ઉભા રહીને રમાયછે અને જો કે તે ઘરની અંદરની કશરત છે, તોપણુ તેમા આસપાસ ઘણું ચાલવું પડેછે અને ઝડપથી ચાલવું પડેછે, તેથી એમા પગને કશરત મળેછે, તેમજ વળી એ કશરતમા હાથને પણ મેહેનત પડેછે તથા નજર ફેરવવાનો અને નેમ ટીકવાનો માહાવરો પડેછે. આ કશરત બીજી કશરતોના જેટલી બદનને થાકવનારી અથવા જેહેમત આપનારી નથી, પણ અકસર કરીને રાતના ખાનુ ખાધા પછે જે થોડી, મધીઅમ કસરત જોઈએછે, તેવી બીલીઅરડમા મળેછે. જેમ ખાનુ ખાવા પછે ભરેલે પેટે ઉંઘાઈ જવું અથવા આલસુ પડવાનુ તેમજ વળી ઘણી મેહેનત કરવાનુ ફાયદા ભરેલું નથી. ખાધા પછે સેજ, હલકી કશરત જોઈએછે અને બીલીઅરડ તેને અછી રીતે પુરી પાડેછે. એ કશરત મરદોમા ઘણી રમાયછે, પણ થોડુંક થયું તે નાહના પાયા ઉપર બાનુઓમા પણ દાખલ થઈછે. તેને માટે બાનુઓને બરની ખાશ ટેબલો અને ઓજારો બનાવેલાં હોયછે, અને એ રમતમા ઓરત જાત કાંએ નહી ભાગ લીએ તેનો કસો સબબ જણાતો નથી.

બીલીઅરડની રમત એક મોટી ટેબલ ઉપર રમવામા આવેછે. એ ટેબલો કાંઈ સાધારણ લખવાની ઈચ્આ જમવાની ટેબલ જેવી નથી. તે મોટી, મજબુત અને ખાશ બનાવેલી હોયછે અને તેની કીમત હજારોની ગણાયછે. એ રમતમાં આપણો લખોટીદાવ ગોયા મોટા પાયા ઉપર છે. લખોટીને એકેક સાથ અફડાવીને ચોકસ અગલ મવે ફેંકવામા આવેછે. બીલીઅરડની લખોટીઓને બદલે મોટા દડા આવેછે, અને તે દડાઓને અફડાવા માટે આંગળીને બદલે લાંબી લાકડીઓ કામ લાગેછે. આ દડાઓની અગળ ટેબલની આસપાસ કપડાંની જાલીના ઝોલાં કરીને બનાવેલી હોયછે, જેને પાકેટ અથવા ખીસો કરી કેહછે.

બીલીઅરડની ટેબલો ઘણીખરી બાર ફીટ લાંબી, અને છ ફીટ ૧॥ ઈંચ પોહોલી હોયછે. કેટલીક ટેબલો એથી મોટાં કદની પણ હોયછે. ગમે એવું કદ હોય પણ ટેબલ ઘણી સુમાલી અને એક સપાટીની જોઈએ તથા તેને તેવી સપાટી પર મેળવા, કોઈબી બાજુએ તે એક રતી બાર ઉંચી નીચી નહી હોએ તે બાબે ટેબલને ગોઠવતાં ઘણી સંભાલથી મેહેનત લેવામા આવેછે. એ ટેબલ સલેટના મોટા કકડાઓને જોડીને બનાવેછે અને તેની સપાટી ગોઠવવા પછે તેના ઉપર ઉચું લીલું કપડું જડી લેવામા આવેછે. ટેબલને બધી બાજુએ ફરતી બે ઈંચની ગાદી હોયછે, જેમાં ઈંડયા રબર ભરેલું આવેછે. તેની બાજુએ છ "ખીસા" (અગલ) હોયછે જેમાના ચાર તેના ચાર ખુણા ઉપર તથા બે ટેબલની વચમાંની બેહુ બોરકુ પર હોયછે. એ ખાસાના મોહડાં ટેબલના જેટલીજ સપાટીના હોયછે કે જેથી દડાઓ તેમાં સફાઈથી ગગડી જાયછે.

બીલીઅરડ રમવાના દડા હાથીદાંતના બનાવેછે. તેમની પોહોલાઈ ૧॥ થી ૨ ઈંચની હોયછે. બે સફેદ અને એક લાલ મળી તરણ દડા હોયછે, અને બે સફેદ માહેલો એક તદન ઉજલો અને બીજા પર એક કાલો દાઘ હોયછે. એ બે ઉજલા દડા બે રમનારાઓ વેંહેંચી લેયછે, હાર જીતની ઘણીખરી રમત બેજ રમનારથી થાયછે. દાઘ વાળા દડા સાથ રમનારને "દાઘ" અને સફેદ દડા વાળાને "સાદો" કેહેછે. લાલ દડો કોઈને આપતા નથી, પણ તેના તરફ બેહુ રમનારાઓ નેમ તાકેછે. આ દડાને લગતી લાકડીઓ બે જાતનીછે અને જુદા જુદા રમનારની જુદી જુદી સગવડ પરમાણે તેમની લંબાઈ હોયછે. એક જાતના લાકડીને "કયુ" કેહછે, તે લાંબી અને સુમાલી હોયછે તથા તેનો એક છેડો જાડો અને બીજો છેડો અનીદાર હોયછે તથા તે પર ચાંમડાંનું એક બટન હોયછે. બીજી લાકડીને "મેસ" કેહછે, તેના છેડા પર અણી તથા બટનને બદલે ગમચ જેવું હોયછે. સઘલા રમનારાઓ પોતાના કદ પરમાણેના કદ તથા વજનના "કયુ" વાપરેછે.

ટેબલની વચમાં એકુ છેડાથી આસરે એક ફુટના તફાવત ઉપર એક નાહનું ટીપકું અથવા નીશાણ કરેલું હોયછે તે ઉપર લાલ દડાને મેળેછે. ટેબલના બીજા છેડાથી ૨૮ ઈંચને તફાવતે ચાખ લગાડેલીદોરી વડે એક આડી લીટી પાડવામાં આવેછે. તેની વચેથી એક અડધું ચકરડું પાડવામાં આવેછે અને તેની આગળથી રમતનું મંડાણ થાયછે. લાલ દડાને જાંહાં પરથમ મુકેલો હોય તેની સાંમે રમનાર પોતાનો સફેદ ઈચ્આ દાઘનો દડો મેળી પોતાના "કયુ" વડે તે દડાને એવી રીતે ગગડાવેછે કે જેથી તે દ

ડો લાલ દડાને અઠડેછે અને પછે લાલને અથવા લાલ અને પોતાના સફેદ બેહુને ખીસામાં નાખવાની રમત ચાલેછે તથા જેને હાથે દડા ખીસામાં જાય તે જીતેછે. ખીસામાં જવાને બદલે દડો જાંહાં ગગડી ગયો હોય તાંહાં તેને પાછો ફ્રયુ વટે ગગડાવો પડેછે અને એ રીતે આમન સામન રમત ચાલેછે. સારા રમનારાઓ ઘણી સફાઈથી અને વારેઘડીએ દડાને પાકેટમાં મોકલેછે અને તેમ રમતમાં ઘણી મજાહા ઉપજેછે. આતો જાતર બીલીઅરડની મુલ રમતની મતલબ જણાવીછે, બાકી એ રમત ઘણી પરકારે રમાયછે અને તેને રમવાના તરેહવાર કાયદા તથા બંદોબસતો કરેલાછે.

"હીઆં નહી."

(સ્ત્રી બોધને માટે ઈંગરેજી ઉપરથી તરજુમો કરનાર એક પારસી બાંનુ.)

આએ દુનયાં ઘણી રળીઆંમણી છે. કીરતારે જે ફુલો દુનયાની આસપાસ ઉતપન કીધાંછે તેના પમરાટની ભરેલી સાંહાંજની હવા હુઘાડી બારીમાંથી ધીમે ધીમે આવજાવ કરેછે. તેજ ભરેલું દેહાડાનુ ચકર (ઈઆને સુરજ) રોશનીથી અને ખુશ પરકાસથી ભરેલો પેલાં ખુબસુરત ફુલો ઉપર ગરમ રોશનીનો ચલકાટ આપેછે. તે ફુલો તેને નીચેથી આતુરતાથી ધુરકેછે. પણ હવે વળી દવ બધાં પર આશીરવાદ દેતો હોએ તેમ પડેછે. કલી અને મોહોર, કરમાએલું પાતરૂં અને ઘાસનું તનખું પાછું જીવતું થાએછે અને આસમાંન તરફ ખુશ સુગંધના સુકરાનાં કરેછે.

રાતની રાણી (ઈઆને ચાંદ) તારા ભરેલી ફોજ સાથે હાજર થાએછે અને આસમાંનના મેરાબદાર ભોએરાંમાંથી મગરૂરીથી હાલેછે. એ બધું રળીઆમણુંછે. પણ હજુર કેટલાં દીલો ઓઆબથી ભરેલાછે. કેટલી આંખો ખુદરતની ખુબસુરતીપર બેદીલીથી ફરેછે.

આપણે હઈઆં આપણી દુન્યાની આવી તેજ ભરેલી ખુબસુરતીથી, થોડાક વારના સુખની રોશનીથી, સુરજથી ભરેલી જગા જે હંધારામાં સુનાના દોરાની માફક દીશેછે તેને થીબી આએ જેહાનમાં સંતોષ નહી પામસું.

ઠંડો ઠાર આપણાં ઝાડોને સળો લગાડેછે, તેઓ ઝુલઈ, કરમઈને મરણ પામેછે. થંડો શયાળો બરફના છાપામાં તેઓને બંધ કરી નાખેછે, અને પવણ તેઓ પર શોકના ગીતો ગાએછે. વસંત રૂતુ આવેછે અને તેનીના ગરમ દમથી તેઓને પાછાં જીવતાં કરેછે. આપણી સાથે પણ તેમજછે. ઠંડું મોત આવીને આએ જીગરને ઠંડા કરી નાખશે, અને રડતા દોશતદારો આપુણે ઘાસની જમીન તલે મુકી આવશે, સોક કરતો પવણ શોકનાં ગીતો ગાશે, અને શીયાળો ઓપણી ઘોરોને બરફથી ઘાંકી નાખશે.

પણ ફુલોની માંફક આપણે પણ પેલી આસાએસની દુન્યામાં પાછાં જીવતાં થઈશું, અને તે આસાએસની જગામાં તાજથી અને સુનાના વાજીંત્રોથી અને રાસ્તીના સરોપાવથી ફરસું. ત્યારેજ આપણે સંતોષ પામશું. (વાસ્તે રે માનવી તું આએ ઉપલી બાબદ ધેઆંનમાં લેઈ શમજજે કે તું સદા અરએ જેહાનનો શાનતોશી નથી.) પી૦ મે૦ મ૦

"ચોર કોટવાલને દંડે."

થોડાં વરશની વાતપર સુરત શેહેરમાં મઉલાબખશ નામનો એક મુસલમાન રેહેતો હતો. લોકો એની ચોરી કરવાની રીતં વીસે સારીકાણી જાહેર હતાં, અને જેઓનો માલ ચોરાતો હતો તેવો સરવે વારેઘડીએ કોટવાલ પાસ ફરીઆદ લઈ જતાં હતાં, પણ તે વાંકમાંથી કોઈ પોતાની હોશીયારીથી બનચી જતો હતો. આતો ચોકસ હતું કે તે કાંઈ લાલચને સારૂં ચોરી કરતો ન હતો, પણ જેવો તેની ઉપર ફીદા અને મેહેરબાન હતા તેઓને નવાજવા અને પોતાની મોહોટાઈ જણાવવા સારૂં કરતો હતો. વળી તે ભલમનશાઈ ભરેલો, મનરંજન કરનાર અને મશકેરો હતો, તેથી તે વખતના વખણાએલા કોટવાલની તેના ઉપર ઘણી મેહેરબાંની હતી અને તેના વગર એક પણ દાહાડો તેમને ચાલતું ન હતું.

એક દાહાડો મઉલાબખશ અને કોટવાલ સાથે બેઠા હતા અને ગામ ગપાટા મારતા હતા તારે મઉલાબખશે કહું કે આ શેહેરમાં એક જુવાન માણસ આપોછે, જે ઘણો જ પકો ઠગછે કે જેની નજર આગળ કાંઈ પણ છુપું રેહેતું નથી અને ઘણી શફાઈથી જે કાંમ બીજાથી ન બને તે તે કરેછે.

આ સાંભલી કોટવાલે કહું કે "હું ધારૂંછું કે જે માણુસની તું વાત કરેછે તે કોઈ નહી પણ તું પોતેજ હશે; પણ અગરજો તું, હું જે બીછાનાપર સુવુંછું તે બીછાનું, આજ રાતે ચોરી જાયે તો હું મારા બાપદાદાના કોળ સાથ એક હજાર રૂપીઆ તુને આપવાને બંધાઉંછું."

આ વાત જારે મઉલાબખશે સાંભલી તારે તે જરા ઘભરાયો પણ પછી જવાબ આપીયો કે "સાહેબ, જોકે હું ચોર નથી અને મારૂં ગુજરાન દીયાનતદારીથી ધંનધો કરીને ચલાઉંછું તોપણુ તમો મને ચોર ગણોછો, અને તમારી મરજીજછે કે હું બગડું અને ચોરી કરવા શીખું તો, તમો સાહેબ સાથ આજ ઘણાં વરસ થયાં મને ઓલખાન છે તેનાજ સારૂ, તમારો હોકમ માનવાને તમારો ચેવક તઈઆરછે".

આમ કરી કોટવાલ પાસથી રૂખશત લીધી અને પોતાના ઘરમાં જઈ બાકીનો આખો દાહાડો, શીઠનું બીછાનું કેમ ચોરવું અને વળી નહી પકડાવું તેના વીચારમાં કાહાડીયો. પછી છેળે આ નીચે જણાવેલી તાલ તેને સુજી.

આ વાત જે દાહાડે બની તેજ દાહાડે મઉલાબખશના મોહોલામાં એક માણુસ મરણુ પાંમીયો હતો; જેનું કદ અને આંગનો બાંધો મઉલાબખશને મલતો હતો. મરનારને તેનાં સગાં વાહાલાં કબરમાં દાટી આવયાં, પુછે રાતને સમે કબરસતાનમાં મઉલાબખશ ગયો અને ઘોરને પાછી ખણી મુરદું બાહેર કાહાઢીયું. તેના કપડાં કાહાડી નાખીયાં અને પોતાનાં કપડાં, જે વારેઘડીયે પોતે પેહેરતો હતો તે, તે મુરદાંને પેહેરાવીયાં કે જેથી તે મુરદું જાણે મઉલાબખશનુંછે એમ કોઈ પણ કહા વગર રેહે નહી. આ થયા પછે તે મુરદાંને પોતાની પીઠ ઉપર લાધી કોટવાલ સાહેબના ઘર આગળ લઈ ગયો અને એક નીસરનીની મદદથી છાપરાં ઉપર ચહડીયો. તે ઘર એકજ મારનું હતું અને ઠેઠ જે

ઓરડામાં સુતા હતા તે ઉપર સીલીંગ કે માળીયો ન હતો અને હાલના વખતમાં સુરત શેહેરમાં જેવાં નાહાનાં ઘરોછે તેવું હતું. છાપરાંપરનાં નળીયાં કાઢી આસતે રહી વાંસા તથા મનજી કાપી નાખી, આ વખતે કોટવાલ શેઠ પોતાના બાછાંનાપર સુતેલા હતા, પણ જાગતા હતા અને મઉલાબખ્શ જે કરતો હતો તે પડીયા પડીયા સાંભળતા અને જોતા હતા, અને પોતાના મનમાં કેહેતા હતા કે "બચ્ચા મઉલાબખ્શ તારાથી થાયે તે કર પણ આજ રાતે તું મારૂં બીછાનું ચોરી શકનાર નથી."

આ પરમાંણે સેઠ વીચાર કરતા હતા, તેવામાં મઉલાબખ્શે પેલું મુરદું છાપરાં ઉપરથી નીચે નાખીયું જે જોશથી તે કોટવાલના ઓરડામાં પડીયું તેથી કોઈ પણ માણુસ બીધા વગર રેહે નહી. વળી મઉલાબખ્શના કપડાં જોઈને તો કોટવાલની ખાતરી થઈ કે તે બચારો મઉલાબખ્શજ ઉપરથી નીચે પડી મરણ પાંમીયોછે, આથી પોતાના મનમાં પસતાવો કરવા લાગા કે અરે "એ મારાથી શું થયું ! આતો મારી બેવકુફાઈથી આનો જાન બરબાદ થયો, અને લોકો જારે આ મુરદુ મારા ઘરમાં પડેલું જોસે તારે તેવો મારા સારૂ શું વીચારશે ? "

સેઠ ઘણાજ વીચારવાલા અને દુરઅંદેશ હતા, તેવણુને એક ઉપાય સુજ પડીયો. તેવણે પોતાના એક વીસવાસુ નોકરને જગાડીયો અને શરવે વાતથી તેને વાકેફ કીધો. પછી તેને કહું કે પાછલે બાહેર જઈને એક ખાડો ખોદી તઈયાર કર કે તેમાં એને ડફનાવીયે કે જેથી સહવાર પડતાં શેહેરમાં કાંઈ ચકચાર થાયે નહી.

નોકરે શેઠના કહા પરમાણે કીધું અને તેમાં કોટવાલ પણ મદદ લાગા હતા. હવે જારે એ બંને જણા પાછલે બાહેર કામમા રોકાયા હતા તારે મઉલાબખ્શ એક દોરડાની મદદથી છાપરાંપરથી નીચે ઉતરીયો અને બીછાનાની નાહાની ઘડી કરી લઈ ગયો.

શેઠ પેલાં મુરદાને દાટી પાછા ઓરડામાં આયા અને જુવેછે તો બીછાનું મલે નહી તેથી તેવણુ ઘણાજ અચરત થયા.

બીજે દાહાડે હમેશના વખતે મઉલાબખ્શ શેઠને ઘર આયો અને સલામ કરી ખેર આફીઅત પુછી. શેઠ આ ગઉલાનું મોહોડું જોઈ બોલીયા " તુતો ખરોજ પકો ચોરછે. અરે તારા શીવા આ શેહેરમાં બીજો કોણ માયેનો પુતછે કે મારૂ બીછાનું ચોરવાની હીમત કરે ! "

મઉલાબખ્શે કાંઈ જવાબ આપીયો નહી, અને જાને પોતે કાંઈ જાણતો અથવા સમજતો નહી હોય તેમ શેઠની સામે જોયા કીધું.

કોટવાલ બોલીઆ " તેં ઘણીજ બાહાદુરીનું કામ કીધુંછે, પણ મારી એવી મરજીછે કે એક બીજું કાંમ તું કર કે જેથી તારી શકતી વીસે મારી ખાતરી થાય. તે એછે કે અગરજો મારા ઘોડાને તું આજ રાતે ચોરી જાયતો, જે એક હજાર રૂપીઆ આપવાને મેં તુને કબુલાત આપીછે તે ઉપરાંત બીજા એક હજાર આપું."

આ સાંભલી મઉલાબખશ મનમાતો રાજી થયો તોપણુ ફરીઆદ કરવા લાગો કે, શેઠનો તેના સારૂ આવો ખરાબ વીચારછે, અને જણાવીયું કે આ રીતે કરવામાં તેનામાં ખરાબીનું બી રોપનાર તેવણુ થશે વાસતે આવે આડે રસતે જતો તેને અટકાવવો એ શેઠની ફરજછે.

શેઠે જોયું કે તેમની મરજી નામનજુર રાખવામાં આવી તેથી તેવણુ ગુસે થયા અને બોલીયા "અગર જો હું જેમ કહુંછું તેમ જો તું નહી કરશેતો તારા ટુકરે ટુકરા કરાવશ અને તેનો ભખશ કાગડા પાસ કરાવશ."

મઉલાબખ્શને ખબર હતી કે આ માતર સુકો ભપકોછે. પણ જાંને ઘભરાતો હોય તેમ ડોળ ઘાળી બોલીયો "મારાથી તમો સેઠને જેમ રાજી રાખી શકાશે તેમ કરશ, પણ અગર જો તેમાં હું નીશફલ થાઉંતો મારા પર મેહેરબાની કરી માફ કરજો. બનતાં સુધીતો હું તેમા પારજ પડશ" એમ કહી શેઠની રૂખશત લીધી.

મઉલાબખ્શના ગયા પછી કોટવાલે પોતાના ઘોડાવાળાને તેડીયો અને હોકમ કીધો કે "મારા સવારીના ઘોડાને જોડી તે ઉપર બેસીને આખી રાત જાગતો રેહેજે" અને પોતાના સીપાઈને ફરમાવીયું કે વાડીના સરવે દરવજા બરાબર તપાસીને બંધ કરે અને ખસુસ કરી આગલ દરવાજા પર ચોકી રાખે કે રાતના કોઈ પણ માણુસ, અનજાનીયું અથવા ઓલખાનવાલું, વાડીમાં આવે નહી.

મઉલાબખ્શ, રાતના કલાક દસને અમલે, પોતાના હથીઆર લઈ વાડી પાસ જઈને જુવેછે તો બધા દરવાજા બંધ હતા; પણ સીપાઈ ઉંઘાઈ ગયો હતો. મઉલાબખ્શને છુપા રસતા બરાબર માલમ હતા, તેથી સીપાઈને કાંઈ ઉઠાડીયો નહી અને એક છુપા રસતે વાડીમાં દાખલ થયો. આસતે આસતે તબેલા પાસ જઈ લાગો અને જુવેછેતો તબેલો બંધ હતો. પોતાના હથીયારની મદદથી દુર કાંમરાની ફરેકાર કાપી પોતે માહે દાખલ થયો, અને જુવેછેતો ઘોડાવાલો ઘોડા પર સવાર થઈ હાથમાં લગામ લઈ ભર ઉંઘમા પડેલોછે. આ જોઈ તેણે વીચાર કરવા માંડીયો. તેને આ એક તાલ સુજ પડીઃ—કે વાડીમાંથી લાકડાંની લાંમબી ચીપો કાપી લાવી ઘોડાની ઉનચાઈ બરાબર રાખી ઘોડાવાલાને તે પર બેશાડવો અને ઘોડો લઈ જવો.

આ ઉપરથી ચાર બામબુના કડકા લાવી તેને અણીઆરા બનાવીયા. ઘોડાની લગામ, કાઍદો અને પેટપરનો પટો કાપી નાખીયો, પછી એકકી લાકડી જીનના એકેએક છેડે મુકી તેને ઉંચી કીધી અને પેલા ઘોડાવાલાને તે પરજ વગર અડચણે બેસાડી રાખીયો. આસતે રહી ઘોડાને અલાવીયો અને પેલી લાકડીના ઘોડાપર ઘોડાવાલો સવાર થઈ રહ્યો અને પોતે ઘોડો લઈ ચાલતો થયો.

મઉલાએ આ કાંમ એવી સફાઈથી કીધું અને તેમાં એવી સાઉચેતી વાપડી કે તેનું બીઆન થઈ શકે નહી.

કોટવાલ સહવારના ઉઠીયા અને પોતાનો ઘોડો તબેલામાં સલામતછે અને મઉલાબખ્શથી આવું ભારી કામ થયું ન હશે એવી આશામાં લાગલા તબેલામાં ગયા. તાંહાંતો ઉપર કહું તેમ ઘોડાવાલો ચાર લાકડીના ઘોડાપર સવાર થયેલો જોયો અને ઘોડો મલે નહી. આ જોઈ શેઠ ઘણુંજ આશચરીય પાંમીયા. પછી ઘોડાવાલાને ઉઠાડીયો. તે બાપડો પોતાની આવી હાલત જોઈ ઘણોજ ઘભરાવા લાગો અને સેઠે ઠપકાના વરસાદથી તેને ભીંજવી નાખીયો તેથી જાંણે કાંપતો હોય તેમ થરથર ધુજવા લગો.

રાખેતા પરમાંણે મઉલાબખ્શ સંહેવારના દસ કેલાકે આપો અને હસતે મોહોડે શેઠને સલામ કીધી.

સેઠ બોલીયા, "મઉલાબખ્શ, 'સરવે ચોરના સરદાર' ના ખેતાબને તું લાયકછે. તુંને એ ખેતાબ હું આપું પણ તું તે કબુલ કરશે નહી એવી મારી ખાતરીછે તેથી તે હું તને આપતો નથી. આતો સરવે થયું પણ હજુર તારી તપાશ કરવાની બાકીછે. મારી એવી ખાએશછે કે કાજી અલાહીબખ્શ જે હજીરા આગલ બાવાના તકીઆ પાસની મશજીદમાં રેહેછે, તેને જો તું એક કોથરામા ભરી, મારી આગલ લાવે, અને આ કામ તું જો આસાંનીથી કરી આવેતો મારી ખાતરી થશે કે તું ખરોજ નરછે, અને તુને જે બે હજાર રૂપીઆ આપવા કબુલેલાછે તેના બમના કરી આપું. અગરજો તેમ નથી થયું તો તારી કમબખતી જાણવી."

આ કાજી ઘણી સારી ચાલનો અને આબરૂવાલો પીરમરદ હતો. આખો દાહાડો કુરાનમાંજ પોતાનુ ધીઆન રાખતો હતો, પણ દુનીઆના સંનસારથી અને લોકોની ગડબડથી હમેશાં દુર રેહેતો હતો તેથી જલદીથી ઠગાય એવો હતો.

મઉલાબખ્શે ઘેરજઈ કાગજના પુઠાની બે પાંખ બનાવી તેને તરેહવાર રંગથી રંગી ઘણીજ ભપકાદાર કીધી. રાત પડવા પછે એક મોહોટો જાંમો, કોથરો અને પેલી પાંખો લઈ પેલા કાજીના તકીઆ પાસ ગયો. સહવાર પડવા આગમજ પેલો જાંમો પેહેરી, પાંખો ખાંધે લટકાવી, પોતાના માથાંપર એક ચલકતું તાજ મુકી, હાથમાં પેલો કોથરો લઈ મસજીદમાં પેઠો અને કાજીજીની બંદગી કરવાની જગાની સાંમે એક ખાલી જગા હતી તાંહાં ઉભો રહો. કાજી સાહેબ આસતે આસતે પોતાના એક ચેલાની ખાંધ ઉપર હાથ મુકીને બંદગી કરવા સારૂ આયા. બંદગી કરી જેવા પાછા બાહેર જવાનું કરેછે તેવામાં પેલા ખુણામાંથી એક અવાજ આયો કે "જે કોઈને બેહેસતમાં જવું હોય તેણે આ કોથરામાં ભરાવું." આ સાંભલી ચેલો વેહેલો વેહેલો પેલા ખુણામાં ગયો અને જુવેછેતો તાંહાં પાંખ સાથનો એક ફરેશતો આવી ઉભો હતો, અને તેના હાથમાં એક કોથરો હતો. ચેલાએ આવી કાજીજીને આ વાતથી વાકેફ કીધા અને પોતે પેહેલાં જવાની મરજી દેખાડી. કાજીજી હમેશાં બેહેસતમાં જવાનો મારગ શોધતા હતા અને આતો ઘેર બેઠાં લેવા આયોછે તેથી પોતે જવાનો ઠેરાવ જણાવીયો. ચેલાને કાંઈ કામને મસે બાહેર મોકલીયો અને પોતે પેલા કોથરામાં દાખલ થયા. મઉલાબખ્શે તરતજ પેલા કોથરાનું મોહોડું બંધ કીધું અને પોતાની સાથ લઈ લાગલો કોટવાલને ઘેર ગયો.

વખત નજદીક નમતો થયો હતો તેથી શેઠ ચાહે પાણી કરી બાહેર ઓટલાપર બેઠા હતા, તેમની આગલ મઉલાએ પેલો હધીપો મુકીપો અને પછી તેનું મોહોડું છોડી કાજીજીને બાહેર કાહાડીયા.

કાજી સાહેબ પોતાની આવી હાલત જોઈ તથા કોટવાલ સાહેબની સનમુખ અચબુચ આવી પોહોચવાથી અચરત થયા અને ધારીયું કે તેને સજર બનાવીયોછે. આ ઉપરથી તે ચીરૈડાઈ જઈ, શેઠ પાસ ફરીઆદ કરવા લાગો અને કહું કે "આ નાપાકને કાંઈ પણ શીકશા કરીયા વગર જવા દેવો નહી."

શેઠ આ સરવે વાતથી માહીર હતા તેથી તેવણને હસવું આયા વગર રહયું નહી; પછી આસતે રહી કાજી સાહેબને કેહેવા લાગા, "કાંજી સાહેબ મેહેરબાંની કરી જરા ધીરા થાવો. આ નાપાકનો ખરો ઈનસાફ કરવામાં આવશે. આવી મશકેરી અને તેબી તમો નામવરની મેં કોઈ દાહાડો જોઈતી નહી પણ શાંભલીતીબી નહી."

એમ કરી કાજીજીને ઘંડા પાડીયા અને થોડા પઈસા તેમના હાથમાં મુકીયા. પછી પોતાંના નોકરને હોકમ કીધો કે ગાડી જોડી તેમાં કાજીજીને બેશાડી તેવણને ઘેર પોહોચતા કરી આવે. પછી—

મઉલાબખશ તરફ ફરી બોલીયા "આ આખા શેહેરમાં તારા નામની જે વાખવાખી થાયછે તે કાંઈ ખોટી નથી, લે તારા આ ચાર હજાર રૂપીઆ, પણ હવે પછી એક ભલા માણુસની માફક રેહેજે. તારા સારૂ હવે પછી એકબી ફરીઆદ મારા આગલ આવીછતો તારા બુરા હાલ કરશ."

મઉલાબખ્શે તે રૂપીઆ લીધા અને વેપારી બનીપો. પોતાની ચાલાકી તથા અકલથી થોડા વખતમાં પોતાની દોલતમાં વધારો કીધો અને એક લાપકીવાલા વેપારીમાં ખપી પોતાની જીંદગીના બાકીના દાહાડા શુખ અને ચેનમાં કાહાડીઆ.

ક.

નવો તાવ.

ગયા અંકમાં આપણે બેવડા તાવની સમજ લીધીછે, પણ આ અંકમાં એક નવા તાવ વીશે થોડુંક બોલવાનો સબબ પડેછે. એ નવો તાવ છે, એટલે આપણા દેશમાં થોડાંજ વરશનો દાખલ થયોછે, તોપણ તે એટલો તો સાધારણ રીતે ફેલાવો પામયોછે કે હીંદુસતાનના ઉપલાં પરાંતોમા તે સરવે લોકોને જાંણીતોછે. આપણી તરફ એ રોગ હજી આવી પોંહતો નથી, પણ આખાં હીંદુસતાનમાં સઘલે ઠેકાણે ફેલાવાની તેની ધાસતી છે. બીજા તાવના રોગો કરતાં આપણ એ તાવ સંબંધી વધારે ગ્નાન ધરાવીએ છઈએ, એટલો જલદી અને સાધારણ તેનો ફેલાવો થયોછે. બેવડા તાવ વીશે આપણે જોયુંછે કે તે એક ધાસતી ભરેલો તાવ છે. જે નવા તાવ વીશે આપણ બોલવા માગીએ છઈએ તે જો કે સીતલા, ઈઆ ગોવરૂં ઈઆ કોઈ મરકીની મીશાલે સરવેપર હોમલો કરેછે, પણ તે એટલો ધાસતી ભરેલો નથી એજ તેની ખુબીછે. જેટલો એ ઉડતો રોગ છે તેટલોજ જો જીવ લેણ હોત તો થોડા દાહાડાની અંદર આખાં ગામોના ગામો અને શેહેરોના શેહેરો તેનાથી વસતી વગરના ઉજડ થઈ જાત.

એ તાવ "ડેંગ" અથવાં "ડાંડી ફીવર" છે. આપણા લોકો તેને "ઉટીઉં તુટીઉં" કેહેછે, અને એ અજાએબ જેવું તથા રમુજી નામ ચાલતા શાળમાં આ તાવે દેખાવ દેવા પછે જણાયલું નથી, પણ ઘણા વરશ આગમચનું તે જણાયલુંછે. કેહછે કે આસરે ૨૫ વરશની વાત

ઉપર આ જાતના તાવે ગુજરાત ખાતે દેખાવ દીધો હતો તારથી "ઉટીઉં તુટીઉં" નામ તેને ગુજરાતીઓએ આપયું છે. જીવને હાંની પોંહોંચાડવા વગર દરદીને તે અચખુચ લુલો લંગડો કરી નાખેછે તથા તેને અકડી ગયલો તોપણ ભાગી તુટી ગયલો રાખી મેળેછે, જેમાથી વળી અચમુચ તે સાજો થાયછેં તે ઉપરથી તેને ઉટીઉ તુટીઉં કેહવામાં આવેછે. "ડાંનડી ફીવર" નામ તેને અમેરીકા ખાતેથી મળયું હતું, જાંહાંના હબસીઓ જારે ઇસકી બને છે તારે જેવા અકડીને ચાલેછે તેવી રીતે માણસોને એ તાવ શોકડી રાખેછે તે ઉપરથી તેને "ડાંડી" અથવા ઈસકી નામ આપયુંછે. ‑એજ ઉપરથી સપેન ભાશામાં તેને "ડેંગ ફીવર" કેહેછે અને ઘણું કરીનેતો આ નવો તાવ એજ નામથી ઓળખાવા લાગોછે.

આ તાવની તવારીખ વઈદક શાસ્ત્રના પુસતકોમાં એવી માલમ પડેછે કે તેની પેહેલ વેહેલી ઉતપંતી બરમા દેશના કોસટા ઉપર રંગુન શેહરમાં સને ૧૮૨૪ ના શાલમાં થઈ હતી. આ રીતે જોતાં ડેંગ ફીવર માતર ૪૮ વરશ થયાં જનમ પામયોછે. જેમ કોલારા તથા બીજી મરકીનું મુળ ધરમને બાહાને ચાલતા જાતરાના તથા બીજા રાખશી વેહેમો મધે માલમ પડયુંછે, તેમજ આ રોગ પણ ઉપલાં બરમીશ શેહેરમાં જાતરાઓથી જનમ પામયોછે એવું ધારવામાં આવેછે. ૧૮૨૪ ના હુનાલામાં બરમાં ખાતે માલમ પડવા પછે, પાંચ મહીનામાં ચોમાસું પુરૂં થતાંમાંજ એ રોગ કલકતા મધે માલમ પડયો જાંહાંથી વાવીઅખુણાના પરાંતોમાં થઈને આ બાજુએ ગુજરાત અને પેલી બાજુએ મધરાજ સુધી તેનો ફેલાવો થયો હતો. ૧૮૨૭ માં તે અમેરીકાખંડનાં બે મોટાં ટાપુઓ ખાતે માલમ પડયો હતો અને એ રીતે આ રોગ પેહેલાં ઉડયો તે બારીમાજ દુનીઆના એકેકથી દુરના દેશોમાં ફરી વળયો હતો. તે ફરી વળેછે તારે એટલાં જોરથી ફરી વળેછે કે થોડાજ લોકો તેની અસર તલેથી બચી જાયછે. સાનટા કરજના ટાપુમાં તે પેહેલ વેહલો માલમ પડયો તારે તેની ૧૨૦૦૦ માંણુસની વસતીમાંથી જે બચી ગયો તેના મોટાં ભાગ્યેગ સમજાતાં હતાં. હમણા એ રોગ બંગાલ અને બીજાં પરાંતોમાં ચાલેછે, તાંહાં તે એટલો વધી ગયોછે કે નેઆએની દરબારો અને નીશાળો વટીક બંધ કરવી પડીછે.

ડેંગે ફીવર માણુસને અચખુચ પકડી પાડેછે. તેનું મોટું દુખ બદનના અકડી જવાનુંછે અને પેહેલી નીશાણીજ એ દુખ ગલબો કરેછે. કોઈવાર રસતે ચાલતાંજ પગ એવા જડ થઈ જાયછે કે ચાલતાં માણશ તુટી પડેછે. આ મરજમાં તાવ ઘણો જોરાવર રેહછે અને તે એટલો જોરાવર કે થોડા દીવસમાં દરદીને તદન નબલો અને ઘણા દીવસનો ખાટલો સેહેવતો કરી નાખેછે, એ તાવની સાથે આખાં બદનમાં કળતર ઉઠેછે, હાથ પગના અને બીજા સાંધા સુજી આવેછે અને કળેછે તથા શરીરના જુદા જુદા ગાંઠ મોટા થઈને એટલા દુખેછે કે દરદીથી ખમાતા નથી. આ હાલતમાં દરદી ચાલવા હાલવાને અશક્ત હોવાથી પીડાકારી ભોગવેછે અને એક ખુધું માણુસ બીછાના ઉપર જેમ વળી જાયછે તેમ બેડોળ આકારમાં મરડાઈ દરદી પડેછે. આ દુખમાં નવો પણ જબરો વધારો માંથાંનું દરદ છે. એ દરદ એકલુંજ દુખ આપેછે તો ઉપલાં દુખોની સાથે તે કેટલી હલાકી આપી શકે તે વાંચનારી બાંનુઓએજ વીચારી લેવું. "ડેંગ ફીવર" માં માથું એટલાં જોરથી દુખેછે કે આંખનાં ડોલા જાણે હમણા બાહેર નીકલી પડે.

આ પરમાંણે બે તરણ દીવશ સુધી દરદી પીડાકારી ભોગવેછે, જે પછે તેને જથાબંધ પરશેવ છુટવા માંડેછે. આ પરસેવના છુટવા સાથ બદન ઠંડું થવા માંડેછે, ઉપલી દુખદાએક નીશાણીઓ નબલી થતી જાયછે અને માતર નબલાઈનુંજ દુખ જારી રેહછે. કેટલીકવાર આ હાલતમાંથી દરદી સાજો થાયછે, પણ ઘણીવાર વળી તે બીચારો સાજો થવાના ખેઆલમાજ રહી જાયછે કેમકે "ડેંગ ફીવર" ઘણું કરીને એક હોમલે જતી નથી. એ તાવ બે મરતબે હોમલો કરીને જાયછે, અને જતી વેળા આજારીને બીજીવાર બીછાંને નાખવાને તે થોડીજ વખત ચુકેછે. બીજી વારનો હોમલો નરમ પડવા પછે બે તરણ દીવશમાં માલમ પડેછે અને તેની સાથે આગલાં દુખો સઘલાં પાછાં આવેછે. એ વખતે દુખમાં જે વધારો થાયછે તે ઉલટીનો અને ગોવરાં જેવી લાલ છાંટનો અથવા સેહેવટના તાવ જેવાં લાલ ચકરડાં તથા દીબાંઓનો વધારોછે. એ લાલ ચકરડાં દઈઆ તાવ પેહેલાં હાથ ઉપર દેખાઈને પછે બદન ઉપર વધેછે અને વળી બીજેજ દીને તે પાછી ઉડી જાયછે. એ રીતે બદન ઉપર પોતાનો આખો મારગ પુરો કીધા પછે તથા બદનપર આ સઘલા ફેરફારો ચલાવા પછે આ તાવ નીકલી જાયછે અને દરદી પાછો સાજો થાયછે.

પણુ આ મરજથી પેદા થયલી નબલાઇ વધારે વખત રેહછે. કોઈવાર બેથી પણુ વધારે, તરણ, ચાર ઈઆ પાંચ હોમલા કીધા વના એ રોગ પોતાના શેકારને છોડી જતો નથી. આવી રીતે દરદી દેખીતો ઘણોજ નબલો થઇ જવો જોઈએ અને જોકે એ રોગ પોતે ધાસતી બરેલો નથી, તોપણ તેની આ નબલાઇ ધાસતી ભરેલી હોવી જોઈએ એવું સઘલી વાંચનારી બાનુઓ કબુલ કરશે. નબલાં માણુસને વધારે નબલું કરવાથી તેનો જીવ જોખમમાં રેહછે અને નબલાઈની વચે બીજા મરજો ઘણા જલદી લાગુ પડી જાયછે, માટે "ડેંગ ફીવર" નો દરદી એ તાવથી મરતો નહી તો બીજા મરજના લાગુ પડવાને ઘણો આધીન થાયછે, માટે એ દરદમાં ઘણી સંભાલ લેવી જરૂરની છે. ગોવરાં ઈઆ સીતલાની મીશાલે એ તાવ એકવાર જેને આવી ગયો તેને ફરીથી આવતો નથી એમ વઈદક ગરંથોમાં લખેછે, પણુ તેમ વળી એકજ વખતે એ રોગ એટલાં બધાં જણુને પકડેછે, એકજ કુટંબમાં તે એટલાં જણુપર સાથે હોમલો કરેછે કે દરદીની માવજત અને સંભાલ લેવી ઘણું મુશકેલ થઈ પડેછે. મુંબઈમાં એ દુખદાએક રોગે હજી શુધી પોતાનું નેહેસત પગલું બતાવયું નથી. અને આપણા કુટંબો તેથી નીરાંળાં રહયાંછે અને આશા રાખવામા આવેછે કે ચોમાસું બેકાથી એ નાપાક રોગની ધાસતી તદન મટી જશે.

લોકો.

ઈટાલીઅન લોકો.

યુનાની અથવા ગરીક લોકોની મુલાકાત ગયા અંકમા લઈ ચુકા પછે હવે આપણ ઈટાલીઅન (અસલી રૂમી) લોકો તરફ લગાર નજર દોડાવીએ. જેમ ગરીકો અસલ મોટાઈ અને જાહોજલાલી ભોગવી ગયાછે, તેમજ ઈટાલીઅન લોકોએ થોડી નામદારી મેળવી નથી. દુનીઆંના વધારા તથા સુધારામા જે પુરાતન પરજાઓએ ભાગ લીધો છે તેઓમા યુનાનીઓ પછે રૂમીઓ થઈ ગયાછે, અને આપણાં ઈરાંની વડવાઓના પેહલા ભાઈબંધ જેમ યુનાનીઓ હતા, તેમ પાછળથી રૂમીઓ પણ ભાઈબંધ થઈ ગયાછે. પણ વળી પુરાતન સુધરેલી પરજાઓમાં જે મીશાલે રૂમીઓ સામેલ હતા, તેજ મીશાળે અરવાચીનકાળની સુધરાઈમાં પણ તેઓની આગેવાંની રહીછે. યુરોપખંડના પાછલા સુધારામા ઈટાલી દેશે મોટો ભાગ લીધોછે. બરાબર બોલીએતો પુરાતન જમાનાના સુધારાને પાછલા જમાનામાં ઉતારનારા ઈટાલીઅન લોકો છે. જેમ લડાઈઓમાં અને મોટાં મોટાં રાજયોને તાબે કરવામાં અસલી રૂમીઓ નામવર થઈ ગયાછે, તેમ વીદીઆ, એલમ અને હોનરમાં પાછલા ઈટાલીઅનોએ વીખીઆતી પામયાછે અને તેમના આગલા સીજરો અથવા શાનશાહોની સાથે તેમના ગાલીલીઓ જેવા વીદવાંનો, રફાએલ જેવા ચીતારાઓ, ડાનટી જેવા કવેસરો, તથા માઈકલ એનજેલો જેવા ખોધકામ કરનારાઓ એ લોકોમાં થઈ ગયાછે.

છે. તાંહાંની પારલામેંટનો મેહેલ જેમા ગારીબાલડીના જોડીઆ કેવુરે માતર ૨૫ વરશ ઉપર ધુજારો ચલાવયો તો, તેની બરોબરનો દરબારી મેહેલ બીજે મળવો કઠણ છે.

વચલા જમાનામા વીખીઆત થએલું જીનોઆનું બંદર જેણે કોલંબસ જેવા મુસાફરને જનમ આપેલો, જેઓ વેપારી પાદશાહાતનું પાએતખત ગણાતું, જેણે વેનીસ જેવાં શેહેરની બરોબરી કરેલી, જેનાથી કાળા સમુદર અને લીવાંટના મોટા સંઉસથાંનો વસેલાં, તે શેહેરના નામીચા સોદાગરવારમા ફરીએતો પાદશાહી દોલતવાળા તેના વેપારીઓના સંગેમરમરથી બાંધેલા હારેકટાર મેહેલો આજે ખાલી ઢંઢાર પડેલાછે, તથા તેમા મજુરો તથા બેગારીઓ અને બીજા ઉદીઓગી વરગો વસેછે. તરીજું એક નામીચું ઈટાલીઅન શેહેર મીલાંન છે, જેમા કવેસર વરજીલે કેળવણી લીધેલી તથા જેમાં શારલેમને જાહોજલાલીથી રાજ ચલાવેલું, તે શેહેરમાં તેના ૮ માઈલના કોટ તથા ૧૧ ભામજો છતાં, તેના ૭ કરોરના ધરમખાતાં તથા દબદબા ભરેલા સણગારથી સીંચેલાં દેવલો છતાં, તેની "લા સ્કાલા" ની આખી દુનીઆંમા સઉથી સરસ નાટકશાળા છતાં અને લાખ લાખ ચોપડીઓના પુસતકખાંના છતાં તાંહાંના લોકો દલીદરી હાલતમા માલમ પડેછે.

બીજો દાખલો બોલોગના શેહેરનો છે. ગાલવેની નામનો હકીમ જેણે એ નામની વીજલી શોધી કાહાડી તેને જનમ આપવા ઉપરાંત એ શેહેરે ઈટલી દેશને ૬ પોપ, ૧૦૦ કારડીનલ અને બીજા મોટા કારીગરોને પેદા કરી આપયા છે, તેમા એક કરતાં એક તાફો ૭૦ દેવલો છે, અને તેની ૮૦૦ વરશની જુની યુનીવરસીટીમા ૧૦૫૦૦૦ પુસતકો તથા ૬૦૦૦ હાથના લખેલા લેખો છે, તે શેહેરમા પણ એક સરખી રીતે કંગાલીઅત જોવામા આવેછે. પણ ઈટાલીઅન લોકોની હાલતનો એના કરતાં વધારે અસરકારક દાખલો ફરારાના મોટાં વેપારી શેહેરનો છે જાંહાં કવીરાજ આરીઓસટોને દાટયો હતો તથા બીજો કવી ટાસો કેદ પડયો હતો, જાંહાંનાં એક ડયુક ઉપરથી ઈંગલંડનુ પાદશાહી કુટંબ પોતાની વંસાવલી ગણેછે, અને જાંહાંની યુનીવરસીટીમાં ૮૦૦૦૦ પુસતકો છે, તે શેહેરના મોહોલાઓમા આજે ઘાસ ઉગયુંછે અને મેહલો તથા બીજી નામીચી ઈમારતો તુટી પડતી જાયછે. ફલોરેનસન શેહેર એટલું થું

ટાલીઅન લોકોના નામીચાં શેહેરોને યાદ કરતાં પામપીઆ
ઈ અને હરકયુલેનીઅમના દટાઈ ગયલાં શેહેરોને ભુલી જ
વાં નહી જોઇએ; જેની એક કુવો ખોદવા જતાં એક ખેડુત
ને હાથે પેહેલી શોધ થઈ હતી અને જે શેહેરો જમીનની
સપાટીની હેઠે ૭૦ થી ૧૨૦ ફીટની ઉંડાઈએથી ખોધી કા
હાડવામાં આવયાંછે. એ શેહેરો ગમે એવાં નામીચાંછે, પ
ણ તેમાં શોધ કરતાંબી ઈટાલીઅન લોકોની હાલત નીતીની
બાબતમાં ઘણી માઠી જોવામા આવેછે અને કેટલીક વાર
તો એવું લાગેછે કે જાંણે આખું શેહેર કોઈ કરાબણવાડ
હોય. પામપીઆઈ શેહેરમાં ખોધી કાહાડેલા "કબરોના
મોહલા" નું ચીતર હેડલ આપીએ છઈએ—

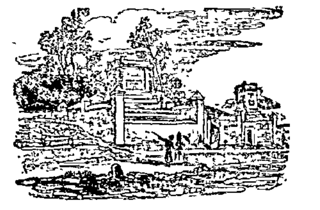

ઉપલાં સઘળાં શેહેરોની મોટાઈ હાલના ઈટાલીઅનો
થી નથી, પણ તેમના બાપદાદાઓની વીદીઆ અને
હોનરનું પરીનામ છે. હાલના ઈટાલીઅન લોકોની
વસતી રા કરોર માણસોની છે. એ પરજાની શીકલ આ
રીઅન ટોળાનુ દીબું ધરાવેછે, પણ એ ટોલાની જુદી જુદી
જાતની મેળવણી તથા ભેલાભેલીથી એ પરજાનો સીકો બને
લોછે. તેના અસલ રેહવાસીઓ સાથ અવાર નવાર જુદા
જુદા પરદેશીઓ લડાઈ લેતા આવીને ભેલાયાછે. ગરીક
લોકો, ગાલ (અસલી ફરેંચ), ગાઠીક, આરબ વગેરે લો
કો ઈટલી દેશ ઉપર અવાર નવાર ચહડાવો લાવયા હતા,
તેઓની જુદા જુદા વખતની મેળવણી થવા પછે વખત જ
તાં એકસરખા ખાશીએત, વલાંણ અને ગુણ લખશણનો
આ એક ટોળો ઉભો થયોછે. ઈટાલીઅન લોકો મધીઅમ
કદના તથા લગાર નબલા અને નાજુક બાંધાના છે, પણ
ચેહેરે ઘણા સોહોમના, અને ખુબસુરત ઘટમના છે. તેઓ
ની ચામડીનો રંગ સફેદ છે, પણ એક ઈંગરેજ જેટલો ગો
રો છે, તેટલા ગોરા એ લોકો નથી. દેશની લગાર ગરમ
હવાથી તેમજ એશીયાટીક તતવના ભેલાવાથી તેઓના રંગ
મા જરા કાલાસ ભેલામોછે અને તે વધારે સોભેછે. ઈટાલી
અન - લોકો યુરોપખંડમા એશીયાટીક લોકોને મળ
તી કેટલીક ટપછપ ધરાવેછે અને તેમના ગાએણના
શરોદમા તેમજ કેટલીક રસમોમા ઈટાલીઅનો અને
એશીયાટીકો વચેનું એકમળતાપણું ડાકટર બીકરીંગ
પોતાના પુસતકમા બતાવેછે. "નજર લાગવા" નો, સ
ગન મુહુરતનો અને એવાજ બીજા વેહેમ ઈટાલીઅ
ન લોકોમા સાધારણ છે. ઉપલો વીદવાન કેહેછે કે ઈટાલી
અનોના અસલી લેખોમા હીંદુઓના સીવના સરખી પું
જા પણ માલમ પડેછે અને આગળા વખતમા રોમ ખાતે
ગાએને ઘણું માન આપતા હતા તથા ગાએને મારવાની મો
ટી શીખસા હતી, તે સઘળું ઉપલીજ અટકલને ટેકો આપ
નારૂંછે. ઈટાલીઅન લોકોની ભાશા ગરીક અને લાટીનની મે
ળવણીથી બનેલીછે. યુરોપની સઘળી ભાશાઓમા ઈટાલી
અન ઘણી મીઠી, નરમ અને ગાએણને લાએક જુબાન છે.
એ ભાશા જુદાં જુદાં પરાંતોમા જુદી જુદી ટપથી બોલાય
છે, જેમાં ટસકન અથવા ટસકની દેશની જુબાન સઉથી
સરસ ગણાયછે.

શેહેરોમાં કારખાંનાં તથા ઉદીઓગો થોડાઘણા ચાલે
છે, પણ બાકીના ઈટાલીઅનો ખેતીવાડી કરેછે, જેમાં સે
હેતુર, રેસમના કીડા તથા દરાખ ઉપર મુખીઅ ધેઆંન આ
પવામાં આવેછે. ઈટલીમા અને અગત કરીને નેપલસ તથા
દખણ ઈટાલીના બીજા ભાગોમાં દરાખનો પાક ઘણો સરસ
થાયછે. બલતા પાહાડ વીસુવીઅસની આસપાસ એટલીતો લે
હેજતદાર દરાખ પાકેછે કે પાહાડના ફાટવાથી ખેડુતોને જેટલી
વાર હાંની પોહોંચેછે, તેટલી બધી વાર પાહાડ સાંત થવા પ
છે ખેડુતો પાછા જઈને વસેછે. અને તેમની ખુબસુરત ગો
લાબી ઓરતો રસથી ભરેલી અને જુહુલાઈ પડતી દરાખો
ના ઝાડવાઓની તલે ઉભી રહીને જારે દરાખો તોડેછે તથા
પોતાની ટોપલીઓ ભરેછે તારે તે બોલેબોલ એક "રસીલો"
દેખાવ થઈ પડેછે અને તેનું એક ચીતર આ હેવાલને મ
થાલે આપયુંછે. પણ આવો ઉદયોગ ઈટાલીઅન લોકોમાં
ઘણો થોડો છે. એ દરાખશોવાલાં દેશ નેપલસનોજ દાખ
લો લેઓ. તાંહાંના ઈટાલીઅનો ઘણાખરા ભીખ માંગતા,
આલસુ અને હરામખોર છે, તથા તેઓથી દુરના દુર રેહ
વાની મુસાફરો ભલામણ કરેછે.

નેપલસ દેશ જાંહાંની ખુદરતી રચના ઉપરથી "બેહે
સતનો એક કકડો ધરતી ઉપર નાખેલો" એવું તેને નામ
આપયુંછે, તેમજ જાંહાંની કારીગરી ઉપરથી "નેપલશ જો
જે અને પછે મરજે" એવી કેહેવત ચાલેછે, તેજ મુલકને
લોકોની ઉપલી એબને માટે "આદમી નામના પરાંણીઓ
નો અજાએબ જેવો ગોફો" એવું નામ આપેલુંછે. ઈટા
લીઅન લોકો હોનરના ઘણા શોકીન છે. ચીતાર, પુતલાં
અને ગાએણના હોનરો જેટલા તેઓમાં ખીલેલાછે તેટલા
કોઈ દેશમાં નથી અને આખી દુનીઆ એ હોનરોને માટે
ઈટાલીઅન લોકોને નમેછે. પણ તેમ વળી એ શોખને
ઘણો આડે મારગે લઈ જવામાં આવયોછે, અને ઈટાલીઅ
નો જેટલા શોખીલા તેટલા મોજીલા હોવાથી તેઓ અની
તીમાં ઘણા ગરક થઈ ગયાછે. તેઓમાં ઓરતોના જાજો
મહલાજો નથી, અને તેઓના મરદો ઘણા સ્ત્રી લંપટ હોય
છે. તેઓના બોકેશીઆ જેવા કવીના લખાણ અનીતીની
વાતોથી ભરેલાંછે. આટલી બધી યુનીવરસીટીઓ, પુસતક
ખાંનાંઓ, સંગરહસથાનો, ઈતીઆદી છતાં લોકોમા કેળવ
ણી ઘણી જુજછે. ઘણીખરી કેળવણી મોટાઓમાં, તથા ધર
મ ગુરૂઓમા જલવાઈ રહીછે.

ધરમ અને ધરમ ગુરૂઓનો દોર ઈટાલીઅન લોકો
ઉપર મોટો ચાલેછે. અસલી જમાનાથી ગુરૂઓ લોકોને અ
જ્ઞાન રાખતા આવયાછે, અને તેનો લાભ લઈ તેઓ લોકો
ને તરેહવાર વેહેમો અને માનતાઓ શીખાડી પોતાની ક

માણી કુટી કાહાડેછે. ઇટલીમા ઘણી સ્રીઓ દુનીઆંતજીને જોગણ બનેછે, અને એવી ઘણી જોગણશાળાઓ મોટા પાયા ઉપર બાંધેલીછે, પણ તેઓમા પુનને બદલે છુપાં પાપ વધારે ચાલેછે. ઇટાલીના લોકોનો એક બીજો વેહેમ એછે કે તેઓ પાદરીની આગળ વખતે વખત પોતાનું પાપ કપવા સારૂં કબુલ (કનફેસાંડ) કરવા જાયછે. એવી રીતે પાપ કબુલ કરવા ભોલી ઓરતો જાયછે તારે લુચા પાદરીઓ તરેહવાર બદી ચલાવામા ફાવેછે, તેમજ લુચી ઓરતો પાદરીને તાંહાં પાપ કબુલ કરવા જવાને બાંહાંને અનીતીના ઠેકાણાઓમા નબરવસપણે જઇ શકેછે. એ ઉપરાંત પાપ કપાવા માટે ભાડુતી બંદગી કરાવા (પતેત ભણાવા) અને એવીજ બીજી રસમો ઇટાલીઅન લોકોમા ઘણી ચાલેછે. રોમનકાઠલીક ધરમનું મુખીઅ થાણુકજ ઇટલી દેશ છે. રોમના મોટા પોપ જેઓ રાજ ચલાવાને ખોદાઇ દાવો કરતા હતા, તેઓનું રાજ એ દેશમા હતું અને તેઓ જે દોર ચલાવી ગયાછે તે હીંદુઓના માહારાજો કરતાં પણ વધારે દોર હતો. પણ હવે પોપ લોકોનું રાજ ગયુંછે, ઇટલીના સઘળાં પરાંતો સવતંતર થયાંછે, આખાં દેશમા એકજ રાજ ચાલુ થયુંછે અને તેથી ઉમેદ રાખવામા આવે છે કે ધરમના દોરથી તેમજ વેંહેંચાઇ ગયલાં રાજથી ઇટાલીઅન લોકોમા જે ભારી બગાડો પેવસ થયોછે, તેમા હવે સુધારો થવા વના રેહેશે નહી.

શાહજાદો ફ્રેડરીક.

જરમનીના નવા થયલા શાનશાહ વીલીઅમનું ચીતર અને વરતાંત ગયા અંકમાં વાંચનારી બાનુઓને માટે આપયુંછે. હવે તેના બેટા શાહાજાદા ફ્રેડરીક વીલીઅમનું ચીતર અને હેવાલ પરગટ કરીએ છઇએ. ફરાનસ દેશમાં જરમનીએ ચલાવેલી મોટી લડાઇઓ જીહીતવામાં જેટલો ભાગ શાનશાહનો નહી હતો, તેટલો આ શાનશાહજાદાનો ભાગ હતો અને તેણે રણનાં મેદાનોમાં ટોપોના ભારી મારા વચે જીહીંપલું દઇને તથા ઘણીવાર જીવ જોખમમાં નાખીને આ લડાઇઓ ચલાવી હતી. લડાઇમાં તે જેટલો દલેર માલમ પડયોછે, તેટલોજ સુલેહમાં તે દયાલુ અને નબલાઓની માવજતમાં માયાલુ માલમ પડયોછે અને તેના પણ દાખલા છેલી લડાઇમાં મળી આવયાછે. આ શાહાજાદા તરફ આપણું વધારે ધેઆન એટલા માટે એંચાયછે કે આપણી માહારાંણી વીકટોરીયાનાં સઉથી વડા ફરજંદ "પરીનસેસ રાએલ" સાથ તે પરણેલોછે અને રાંણીજીનો તે જમાઇ થાયછે. આપણાં મોટાં લોકો પોતાનાં ફરજંદોને ઘરમાં સુવાડી, ખવાડી તથા પીવાડીને બાયલા કરી મેલેછે, પણ સુધરેલા દેશોમાં છેક રાજ રાંણીની પદવી ધરાવનારા મોટાઓ પોતાના દીકરા અથવા જમાઇને એવા લાડ લડાવાને બદલે કેવી શખત જેહેમતમા નાખેછે તથા પોતાના લશકર અથવા સરદારો ઉપર સઘલો આધાર રાખવાને બદલે પેહેલી હરોલમા પોતાના ફરજંદોને બાહેર કાહાડેછે, તેનો આ શાહાજાદો એક તાજો દાખલો છે. માટે એવા એક સપુતનો થોડોક હેવાલ જે હેઠલ ઉતારીએ છઇએ તે વાંચનારી બાનુઓને ધેઆંન આપવાજોગ માલમ પડશે એવી આશાછે.

સુએજની નેહેર ઉઘાડવાની દબદબા ભરેલી જે કીરીયા પોરટ સઇએદમાં થઇ હતી, તે વેલા હાજર રહેલાં જુદાં જુદાં રાજવાલાઓમાં એકજ જણ પોતા વીશે સરવેનાં મન ઉપર વધારે અસર કરી શકયો હતો અને વરતમાન પતરોના અખબાર નવીશોએ એકલા તેનીજ વધારે તારીફ કરી હતી. તે ભાગ્એગસાલી નર પરૂશીયાનો સાહજાદો ફ્રેડરીક વીલીઅમ હતો. તે મોટા પાદશાહી મેલાવરામાં આસટરીયાનો સાનશાહ, રૂશીયાનો શાહજાદો વગેરે રાજવંશીઓ બીરાજયા હતા, પણ લખનારાઓ એક આવાજે કેહેતા હતા કે પાદશાહી ઝરતબાને છાજતો દેખાવ પરૂશીયાના આ પાટવી કુંવરમાં સઉથી પરકાશતો હતો. એ શાહજાદો આપણી નામદાર માહારાંણીનો વડો જમાઇ થાયછે તેથી પણ આપણે તેની વધુ પીછાન ધરાવીએ છઇએ. પણ વળી હાલની ખુનખાર લડાઇમાં એ રાજકુંવર અગત કરીને વધારે ધેઆંન ખેંચી શકયોછે અને નામદારી પાંમયોછે. પરૂશીયાનાં બલવાન રાજાએ ખાતર ગયાંજ વરશમાં તેને "ફીલડ મારશલ" નો સુરા સેનાપતી જેવો ખેતાબ આપયોછે.

શાહજાદો ફ્રેડરીક વીલીઅમ તારીખ ૧૮ મી અકટોબર ૧૮૩૧ ને દીને બરલીન શેહેરમાં જનમીઓ હતો. એ શાહજાદાની માં રાંણી આગસટા વીમારનાં વડા ડયુક ચારલશ ફ્રેડરીકની દીકરી થાયછે. વીમારનું રાજ જરમનીમાં ઇલમ નદી ઉપર લીપસીકનાં પરખે આત લડાઇના મેદાંનથી ૫૫ માઇલ દુર આવેલુંછે. રાંણી આગસટા ૧૮૨૯ મા રાજા વીલીઅમ સાથ પરણી હતી અને તારપછે દસ વરસે તેણીએ પોતાના આ પેહેલાં ફરજંદને જનમ આપયો હતો. રાંણી આગસટા પરશીયાનાં પાદસાહી કુટુંબમાં પોતાનાં સુધરેલા વીચારોને માટે, પોતાનાં છુટાપણાને માટે, પોતાની બેહદ લાએકીને માટે તથા ધરમાતમાપણાને માટે સઉથી વધારે માન ધરાવેછે અને શાહજાદો ફ્રેડરીક પોતાની કેળવણીને માટે પોતાની એ પાદશાહી માંદરને વધારે આભારી છે. અમારા ગયા અંકમાં જણાવવા મુજબ છેલી લડાઇઓની આગમચતો પરૂશીયાનો રાજો પરજાને અકારો હતો અને બલવા તલક તઇઆર થએલી રઇએત જરાબી દબેલી હતી તે એ સાહસીક રાંણીના પેઆરને ખાતર હતી.

શાહજાદા ફ્રેડરીકના બચપણથી તેની કેળવણી પાછળ ઘણું ધેઆન આપવામાં આવયું હતું. તેના બાપની જ મીશાળે તેને બાલ વયથી લશકરી કેળવણી આપવાનું ચાલુ કરયું હતું અને બાલ વએથીજ તે પકા ઠરાવ અને મજબુત મનની નીશાંણીઓ દેખાડતો હતો. તેના બચપણની એક વાતની તેને રમુજ સાથે હાલ યાદ દેવાડવામાં આવેછે. શાહજાદાના ઉસતાદ તરીકે પાદશાહી ઇજનેરની પલટણમાંના એક ઉમરાવને નેમેલો હતો. એક દાહાડે પોતાના લશકરી લેબાશમાં પોતાના ઉસતાદ સાથ ગાડીમાં બેસીને શાહજાદો ફરવા ગયો હતો તેવામાં ગમતને ખાતર તેણે પોતાની ટોપીને માંથા ઉપરથી ઉરાડી નાખી જેથી પછવાડે બેહેલા ઘોડાવાળાને ગાડીમાંથી ઉતરી તે ટો

શાહજાદો વીલીઅમ.

પી લાવવી પડી. આવી અચકચારીને માટે ઉસતાદે શાહજાદાને ઠપકો આપયો, તારે તેણે ફરીથી ટોપી ઉરાડી નાખી અને ઘોડાવાળાને પાછો ઉતરવું પડયું, પણ આ વખતે ઉસતાદે ગાડીવાંનને ગાડી હાંકી જવા ફરમાવયું, જેથી ટોપી અને ઘોડાવાળો પછવાડે રહી ગયાં અને શાહજાદાને ઉંધાડે માંથે મેહેલ મધે લઇ જવામા આવયો. શાહજાદાએ ગુસે થઇ પોતાના ઉસતાદને ધમકી આપી કે "હું પાદશાહ થવશ તારે તુંને પેહેલી ગરદન મારશ." આ આલની ફરીઆદ ઉસતાદે શાહજાદાના મા બાપ આગળ કીધી, જેઓએ તેને સારીપઠે મેથી જમાડવાથી, તે દાહાડા પછે શાહજાદો પોતાના વડા તરફ તથા કાયદા તરફ માન આપતાં શીખયોછે.

પરૂશીયાના ધારા પરમાંણે અને પોતાના બાપની મીશાળે આ શાહજાદાએ બચપણથી લશકરી તાલીમ હાંસલ કરવા છતાં તે તાલીમને ઉપયોગમાં લાવવાની તક તેના બાપનીજ મીશાળે તેને બચપણથી મળી નહી હતી. રાજા વીલીઅમના જનમકાળથીજ યુરોપ લડાઇના ધુજારામાં પડેલું હતું, તેની બચગી લડાઇની ખુનામરકી વચે ગુજરી હતી અને તે ૧૬ વરસનો છોકરો થયો એટલામાંતો તેને જંગના મેદાનમાં ઉતરવું પડયું હતું, પણ તેનો બેટો ફરેડરીક ૩૫ વરસની મોટી ઉમરે આવયો તાંહાંશુધી કોઇ મોટી લડાઇમાં હોનર અજમાવાની તેને જોગવાઇ બની નહી હતી. તેણે પેહેલવેહેલી મોટી જંગ ૧૮૬૬ માં જોઇ, જે વેળા આસટરીયા અને પરૂશીયા વચે લડાઇ ઉઠી હતી અને જે વેળા પરૂશીયાની કીરતી પેહેલીજવાર પરકાશ પાંમી હતી. તે વખત શુધી યુરોપની મોટી સાનશાહાતો આગળ પરૂશીયા એક નાહાના રાજ જેટલું જણાયલું હતું, પણ ૧૮૬૬ માં આસટરીયાના બળવંત રાજને સેજ વખતમાં હરાવીને પરૂશીયાએ આખાં યુરોપમાં નામદારી મેળવી.

તે લડાઇમાં પરૂશીયાનાં લશકરનાં મોટા ભાગની સરદારી શાહજાદા ફરેડરીકને મળી હતી અને તે પોતાની બાહાદુરીથી એવા વીસવાસને લાએક નીકલયો હતો. સાડોવા અને કોનીગરાજની લડાઇઓમાં પરૂશીયાની જે ફતેહ થઇ તે આ શાહજાદાની મદદ વખતસર મળી આવવાને લીધે થઇ હતી. સાડોવાનાં જંગલમાં મોટો હલલો કરવાનો હુકમ પરૂશીયાના રાજાએ આંખોમાં આંજુ લાવીને આપયો હતો, પણ તેવામાં કરાઉન પરીનસ પોતાની ફોજ સમેત આવી પોંહોંચવાથી તે કાંમ અટકયું હતું. તેમજ બુજરગ જેનરલ સટેનમેટજ જેનું નામ હાલની લડાઇમાં આપણે ઘણીવાર સાંભળયુંછે, તેણે કોનીગરાજની લડાઇની વેળા શાહજાદાને ઉસકેરીને તાંહાં જલદી મોકલયો તારેજ એ લડાઇનું શેવટ પરૂશીયાની તરફેણમા ઉતરયું હતું. ૧૮૬૬ ની લડાઇમાં પોતે મેળવેલી કીરતીથી હાલની ૧૮૭૦ ની લડાઇમાં પરૂશીયાનાં લશકરની સરદારી તેને મળીછે અને સારબરકથી સીડન શુધી જરમનોને જે ફતેહ મળીછે તેમાં એ શાહજાદાએ મોટો ભાગ આપયોછે. સીડનની લડાઇમાં સાંમેલ થવા સારૂં શાહજાદો ફરેડરીક મોટી ફોજ સાથ રોજનાં ૩૦ માઇલની કુચ કરી ઉતાવલે જઇ પોંહોંચયો અને એ વખતી મદદથીજ નેપોલીઅન આશા મેળી તાબે થયો હશે એ વાત ના પાડી શકાશે નહી.

પરૂશીયાનો કરાઉન પરીનસ લડાઇની હીકમત, કવાએદ અને હીમતમાં જેટલો વખનાયલો છે તેટલો પોતાના માયાલુ સવભાવ અને મીલનસારપણાને માટે તે સરવેને પસંદ પડતો છે. લડાઇ થઇ ચુકા પછે જખમીઓની મદારત પાછળ તે ઘણી ઉલટ બતાવેછે અને જખમીઓની જતન લેનારાઓને મદદ આપવા તથા તેમની ઉલટને આગળ વધારવા બનતા ઉપાયો કરેછે. જખમીઓની માવજતને માટે ઠરેલી મંડળીઓનો તેણે જાહેર રીતે ઉપકાર માનયોછે તથા પરૂશીયા અને જરમનીના રાજયો ખાતે લખીવાળીને જખમીઓની સારવારના ઉપાયો મંગાવયાછે. જખમીઓનાં ગાડાં ઉભાં રાખી તે તેમની સાથે વાતો કરતો તથા તેમને દીલાસો દેતો માલમ પડયોછે. વોઅરઠની લડાઇ પછે "ફીગારો" નામનાં ફરેંચ પતરનો આડતીઓ કેદ પકડાયો હતો, તેની સાથ આ શાહજાદાએ લાંબો વખત શુધી વાત કીધી હતી અને તે ફરેંચ દુશમેને પોતે આ શાહજાદાની તારીફ લખી મોકલીછે તથા તેની સાથની વાતચીતનો એવો હેવાલ આપયોછે કે જે ઉપરથી તેના ભલા ગુણો માલમ પડી આવેછે. આ ફરેંચ લખનાર સાફ કેહેછે કે "હું એક રીપોરટર છઉં, એટલે એક જાતનો ફોટોગરાફર છઉં અને તેથી ખરેખરો ચીતાર આપવાને બંધાયલો છઉં. દુશમનીને ખાતર જો હું શાહજાદાનો ખરાબ હેવાલ આપુંતો હું જુઠાં અને ગેરઇનસાફનો ગુનેહગાર થાઉં. હું જે કહું છઉં તે ખરૂંછે, પણ જો મારા બોલવા ઉપર કોઇને ભરૂસો નહી આવેતો હું એટલુંજ કહું છઉં કે તેણે શાહાજાદાને પોતે મળીને ખાતરી કરી લેવી." આ પરમાંણે હીમતથી ખોલાસો કરવા પછે આ લખનારે આ પેલા હેવાલનો સાર અમે હેઠલ ઉતારીએ છઇએ—

"શાહાજાદાએ મને પુછયું કે 'તમે જરમન ભાશા જાંણોછો,' મેં જવાબ દીધો કે 'નહી શાહજાદા, હું બરાબર જાણતો નથી.' શાહજાદો બોલયો 'તારેતો હું દલગીર છઉં, કાંએકે જો તમે જરમન જાંણતા હોતતો અમારૂં લશકર તમારા સીપાહઓની કેવી તારીફ કરેછે, તે તમોને માલમ પડત.' 'શાહજાદા તમારાં આ મતને માટે તમારો ઉપકાર માનું છઉં.' શાહજાદાએ કહયું કે 'તમારા સીપાહઓની એ તારીફ ઘટતી છે. તમારા હલકામાં હલકા સીપાઇએ જે હીમત અને બાહાદુરી બતાવીછે, તે ઉપર અમે સરવે જણ અચરત થયા છઇએ.' એ પછે શાહજાદાએ માફ માંગીને પોતાની ફતેહનો હેવાલ કહયો તથા કેદ પકડેલા જેનરલ રાઉલટની વાત કાહાડી બોલયો કે 'તે જખમી પડેલોછે અને મને ભય લાગેછે કે તે જીવશે નહી. હું તેને મલી આવયો છઉં. કેવો તે બાહાદુર છે. તેણે પારીસ ખાતે પોતાના કુટુંબ ઉપર મોકલવા પોતાની તરફના કાગલો મને આપેલાંછે.' મેં કહયું કે 'શાહજાદા, બીજા કેદીઓનાંબી સગાંવાહાલાં છે.' શાહજાદાએ મારી ખાતરી કીધી કે 'બીજા કેદીઓનોબી મેં વીચાર કરયો છે. મેં તેઓને લખવાની વસતુઓ અપાવીછે અને તેઓનાં કાગલો પોંહોંચાડવાની ગોઠવણ કીધીછે.' 'શાહજાદા, જે ગરીબ માત પીતાઓનું દુખ તમે હઇડે ધરયુંછે તેમની તરફથી હું તમારો ઉપકાર માનું છઉં' શાહજાદાએ ઉતર વાલયો કે 'મને લડાઇ પસંદ નથી. મારૂં જો

રાજ હોયતો હું લડાઈ કરૂં નહી. સુલેહની મારી ખાએશ છતાં આ તરીજીવાર મને લડાઈમાં ઉતરવું પડયુંછે. હું ગઈ કાલે લડાઈના મેદાનમાં ફરી આવયો છઉં. તે ભયંકાર હતું. જો મારા ઉપર સઘળો આધાર હોય, તો આ લડાઇ હીઆંજ પુરી થાય. લડાઈ અમોને જોઈતી નથી પણ તમારા સાનશાહ અને પરધાનોએ લડાઈ માગીછે. તોબી એ સેનશાહ મારી તરફ અને મારી ધરીઆની તરફ ઘણો મેહેરબાન હતો. છેલો એવણુને તા૦ ૧૨ મી જાંનેવારીને દીને ટુઇલરીના મેહેલમાં હું મળયો હતો. મને તેવણે કહયું કે તમે જાંણોછો કે મેં એક નવો પરધાન ઠરાવયોછે. તે પરધાન ઓલીવીઅર હતો, કે જેણે અમારી સાથ આ લડાઈ ઉઠાવીછે ! "

શાહજાદો ફરેડરીક હાલ ૪૧ વરસની જવાન વએ પોંહોંચેલોછે. તે સીકલે સોહામનો અને ખુબસુરત છે, અને તને કદાવર તથા ખીલેલોછે. ૧૮૫૮ ના જાંનેવારી મહીનામાં તે ઈંગલંડની વડી શાહજાદી વીકટોરીયા આડીલેડ સાથ બરલીન શેહેરમાં મોટી ધુમધામથી પરણયો હતો, જેની આગમચ તે ઘણો વખત શુધી ઈંગલંડમાં આવી રહયો હતો. ઈંગલંડની પારલામેંટે તેને રીત દાખલ ૪ લાખ રૂપીઆ આપયા હતા તથા દર વરસે ૮૦ હજાર રૂપીઆનું વરસાન આપેછે. આ લગનથી સાત ફરજંદ થયાંછે. આ શાહજાદાની બાંનુ એકસરખી દયાલુછે અને તેની સાબેતી જેશુંતો આ છે કે હાલની લડાઈમાં જખમીઓની સારવારને માટે પોતાને હાથે મલમ પટા બનાવેલી એક આખી ટેબલ ભરી હતી અને પોતાના ભરતાર ઉપર મોકલાવી હતી.

વગોલનારાં પરાંણીઓ.

૪—ઝેબુ અથવા જંગલી ગાય.

એશીયાના આખા દખશીણ ભાગમાં, પુરવે કાનારા તરફ, હીંદુસથાંનમાં, તથા આફરીકાનાં જુદા જુદા ભાગોમાં પંથરાયલીછે. તેનુ કદ એકુ મોટામા મોટા કુતરાથી તે બલદ જેટલું હોયછે, કેટલીકને શીંગડાં હોયછે અને કેટલીક શીંગડાં વગરની હોયછે. તેવોની ચરબીવાલી ખુંધને વાસતે તેવો ઘણી વખાણાયલીછે; પીનાનટ નામનો સખસ તેને વાસતે એવું કેહેછે કે કેટલીક ગાયોની ખુંધ આશરે પચાસ રતલ શુધી હોયછે. તેવોનો મુખય રંગ ભુરાશ પડતો, અને પગ તથા હોઠ મલાઈને રંગનાં હોયછે. આફરીકાની અંદર એની મોટી જાત, તથા હીંદુસથાનમાં પણ ખાવાના કામમા આવેછે; પણ જયાં બરાંમણી ધરમ ચેલાઈ ચાલેછે તયાં તેને એક ધરમની ચીજ દાખલ ગણવામાં આવેછે. અને તેવોનું માસતો નહીજ પણ દુધ વટીક માણુશજાતની જીંદગીના ઉપયોગ માટે વપરાતુ નથી અને એક આશીરવાદને બદલે નકામ જાએછે.

૫—જંગલી ઘોધો અથવા બીસન.

ઉતર અમેરીકાના વગર વસાયલા ભાગો—હડસનનાં અખાતની પેલી બાજુના અંદરના ભાગથી તે લુઈસીયાનાં, નવુ મેકસીકો, અને કાલીફોરનીયા શુધીના નજદીક આખા જંગલમાં હજી ઉપલાં પ્રાંણીઓના ઘણાજ ટોલાંઓછે. ઉપલા ઘોધાનુ કદ બલદ કરતાં ઘણુ શરસ, મજબુત અને મોટુંછે; તેની ઉંચાઇ ખભાં તરફથી ૭ ફીટ અને વજનમાં કેટલીકવાર **૨૦૦૦ રતલ** શુધી થાયછે ! તેના શરીરનો આગલો ભાગ ઘણો મજબુત, મોટો અને ઉન જેવા લાંબા બાલોથી ભરેલો હોયછે; અને ગરદન તથા ખભાંપર શીંહનાં જેટલી મોટી યાલ હોયછે. પાછલો ભાગ તેના કદ પરમાણે નાજુકછે, તેનુ માથુ જોંક ખાધેલું અને તેઓની નાધલી આંખ તેને ભયંકર દેખાવ આપેછે. તેના શીગડાં ટુકાં, નકશીદાર અને પછવાડેથી અણીઆરાં હોયછે. તેનું પુછડું લંબાઇમા એક ફુટથી સેજ ઓછું અથવા વધારેછે, જેને છેડે કાલા અને લાંબા બાલનો જુમખો હોયછે. તેની ખુંધ એટલીતો ચરબીવાળીછે કે ખાધરાવો તેને ઘણીજ સવાદીશટ ગણેછે. તેનો રંગ કાલાસપર ઘેરો ભુરો છે. તે ઘણો બંયંકરછે, તોપણ જારે દુશમન તરફ તે દુરથી આવેછે તારે તેની સાંમે થવાને એખલો હોયતો શરમાઉંછે; પણ જયારે ટોલામાં વધેછે તયારે તેની હીંમત વધેછે, અને સીકારીઓને પગ તલે ચાંપી નાખેછે. વરશનો ઘણોખરો ભાગ ગાય અને ઘોધા જુદાં જુદાં વશેછે; પણ બધી રૂતુઓમા એક અથવા બે ઘરડા બલદો ગાયોના મોટાં ટોલાંની શાથે ફરેછે. અમેરીકાના ઈંડીયન લોકો તેને ઘોડાપર સવાર થઈને તીરથી મારેછે, પણ જયારે ખુલાં મેદાંનમાં શીકારીઓના ટોલાં શીકાર કરવા નીકલેછે તયારે જોવા જેવો તમાશો થઇ પડેછે; અને જો તેને મારી નાખયા વગર ઘાએલજ કીધોતો તે ઘણું ભયંકરછે, કારણ કે તયારે તે બીહીક વગરનો અને ગુશાથી ઘેલો થઈ જાયછે. એ જાનવર પાલી શકાય તેવુંછે, પણ હજી શુધી માણુશ જાતને એની પાલવાની અગત માલમ પડી નથી; એમ છતાં પણ કનેડાના લોકો, જયારે તેનું ચાંમડુ બાલથી ભરેલું હોય તયારે તેની ઘણીજ ઉંચી ધાબલીઓ બનાવેછે જે ઘણી મોંઘી કીમતે વેચાયછે, અને ઈંગલંડમા તેના ઉનના ઘણાજ શુંદર કપડાંઓ બનાવવામાં આવેછે.

૬—ભેંસ.

ભેંશ આપણે શઘલાંએ જોઇછે તેથી એ વીશે કઇ ઘણુ જાંણુવાની અગત જણાતી નથી તોપણ જે વીશે આપણે અણુજાનાછે તે જાંણુવાની વધારે અગતછે. ભેંસનું બચું ગાયનાં કરતાં તરણ માસ વધારે પેટમાં રેહછે, અને એવુ

સાબેત થયલુછે કે ભેંસ ગાયના બચાંને કદી ધવાડતી નથી, તેમજ ગાય ભેંસનાં બચાંને પોતાના થાંન સાતે અડકવાબી દેતી નથી. ભેંસના હોઠો ગાય કરતાં કડણુછે, તેનું માથુ વધારે મોટુંછે. ભેંસની બે જાતછે;—

૧. કેપની ભેંસ, દખશીણ આફ્રીકાના કેટલાક ભાગોમાં માલમ પડેછે, અને શાધારણ ભેંશથી જુદી પડવાનું કારણ તેનાં શીંગડાંથીછે, જે સીંગડાં મુલ આગલથી પોહલાં હોવાને લીધે આખું કપાલ ટાંકી નાખેછે તેથી જાંણે એક હેલ્મેટ નાક ટોપી હોય એવું લાગેછે. અને તે પછી શીંગડાં ઘણાં વાંકાંચુકાં નીકલેલાં હોયછે, અને તેની અણી ઉપર નીકલેલી હોયછે. તેનું પુછડું સાધારણ ભેંસ કરતાં ટુકું, ચામડું જાડુ, અને કપાલ તથા પુછડાંનો છેડો મેલો સફેદ રંગનો, બાકીનો સઘલો રંગ કાલોછે. તે ઘણી જુલમી અને સેજમાં ચીરડાઈ જાયછે. જયારે તે ઘાયલ થાય અથવા ગાફેલપણાથી કોઈ શાંસુ મલેઉંતો તે ઘેલી થઈ બુમ બરાડા પાડતી તેની સાંમે ધશેછે. એ ટોલાંપર જયારે હુમલો કરવાનો હોય તયારે શરૂઆતથીજ એક શલાંમતી ભરેલી જગા શોધવામાં આવેછે. એ પરાંણીઓને હજી બરાબર કોઈ પાલી શકયું નથી.

૨. હીંદુસથાનની ભેંસ (અથવા શાધારણ ભેંસ) ઈરાન, હીંદુસથાન, ઉત્તર આફ્રીકા, અને દખશીણ યુરોપ (મુખ્ય કરીને ઇટલી) માં પાલેલીછે; જયાં તેને હીંદુસથાનમાંથી આસરે ઈ૦ શ૦ ૬૦૦ માં લઈ ગયા હતા એવું કેહવાયલુંછે. નર (પાડો) ખેતીવાડીનાં કાંમમાં શારી રીતે લાયકછે. તે ઘણી મજબુતીથી ભાર ખેંચી શકેછે. પણ ભારનો બોજો ઉંચકી શકતો નથી. એક ગાડાંને બે પાડા જોતરેઆ હોયતો ચાર ઘોડાથી છ ઘોડાનાં જેટલું જોર પુરૂં પાડેછે, અને તે રીત ગુજરાત તરફ તથા દખ્ખશીણ તરફ, અને બીજે ઘણે ઠેકાંણે જંગલોમાં શાધારણછે. તેને હંકારવાની રીત અહીંઆંનાં બલદોની માફકનીજછે, નાખમાં દોરી પોઈને તે શીંગડાંની ઉપરથી બાંધી લેછે, જેને નાથ કહેછે. ભેંશનું દુધ ગાયનાં દુધનાં જેટલો ગુણ ધરાવતું નથી તોપણ તે ગાયનાં કરતાં ઘણું આપેછે. એ જાતને પ્રાંણીમાં અથવા કીચલમાં પડી રેહવા ઘણું ગમેછે; આખો દાહડો, માતરે આંખ અને નાખ શીવાય બાકીનો સઘલો ભાગ કીચલથી ભરી નાંખેછે અને ખાબોચીઆમાં આખો દીવશ ગોતાં મારેઆ કરેછે. આખું આંગ કીચલથી ટાંકવાનું કારણ ડાંસછે જે, જો તેઓ એમ નહી કરેતો ભેંસોને જબરો કંટાલો આપેછે; તેથી કરીને જયારે આખું આંગ કીચલથી ભરેલું હોય તયારે ,તેવો પોતાને ઘણી ખુશી શમજેછે. ભેંશો તેવોની હીમતને લીધે વખણાયલીછે; કેહછે કે (નર) હાથી ઉપર હુમલો કરેછે અને ઘણીવાર વાઘોપર ફતેહ મેલવેલીછે. તેનું ચાંમડું ઘણું મજબુત, હલકું, અને કીમતીછે, જે હીંદુસથાનમાં અને સઘલે ઠેકાંણે ઘણું વપરાયછે. દો૦

ઘરનો બજાર માસટર.

અંક ૩ જો.

જાનવરી ખોરાક.

જુદા જુદા ખોરાકની જુદી જુદી ખાશીએતો આપણા બજાર માસટરે ગયા અંકમા સમજાવીછે. ગરમી આપનારો ખોરાક કીઓ, તથા પોશટી આપનાર કીઓ, તે આપણે થોડુંક શીખીઆ છઈએ. ગરમી આપનાર ખોરાક બદનમાં શું કરેછે અને પોશટીક ખોરાક શું કરેછે તે પણ આપણે જોયુંછે. "આલબ્યુમન" અથવા ઈડાંની સપેતી જેવો ખોરાક પોશટી આપેછે; તારે "સટારચ" ઈઆને આટાના સત વાલો ખોરાક તેમજ "ફ્રાટ" અથવા ચરબી વાલો ખોરાક ગરમી વધારેછે. "ખાંડ" વાલા ખોરાકની પણ ચરબીજ થાયછે અને "ખાર" વાલો ખોરાક હાડકાં વગેરેને કડણાઈ આપેછે તે આપણ આગલા અંકમાં શીખીઆં છઈએ અને છેલે એ જુદી જુદી ખોરાકીમાં જુદા જુદા તતવોનું પરમાણ કેટલુંછે, તેની એક કોઠાની મારફતે આપણે તપાસ લીધોછે.

હવે ખોરાકના જે તરણ મોટા ખંડો છે, જાનવરી ખોરાક, વનસપતી ખોરાક તથા ધાતુ ધરમક ઈઆને જમીનની અંદર ખાંનમાથી નીકલતો ખોરાક, એ તરણમાંના એક મુખીઅ ખંડ જાનવરી ખોરાકને પકડીએ અને તેની લગાર વીગતથી તપાસ લઈએ. જાનવરી ખોરાક અનેક પરકારનો છે, પણ આપણા લોકો તેને થોડોજ વાપરેછે. પારસીઓમાં ફકત મેંઢાંનું ગોસત, મરઘાં, બટકાં, થોડીક જાતની માછલી, ઇડાં અને દુધ ખપેછે. કેટલીક જાતના હીંદુઓ જાનવરી ખોરાકમા કોઈબી જાતનું ગોસત લેતા નથી, પણ અમસથી ચોકસ માછલી અને દુધ વાપરેછે. બીજાઓ કસું ગોસત, માછલી ઇઆ ઘેદાં લેવા વગર અમસથું દુધજ વાપરેછે. પણ ઘણાખરાં જીવજંતોમાંથી માણસ પોતાનો ખોરાક મેળવી શકેછે અને જોકે તે તરેહવાર પરાંણીઓને ખાવાની ભલામણ કરવાની જરૂર નથી, તોપણ તે તરેહવાર પરાંણીઓપર માણશ અગતને વખતે જીવી શકેછે તથા તેમનો ભખ્ખશ કરવાથી તેને અવગુણ થતો નથી એવું માલમ પડયુંછે.

ચોપગાં પરાંણીઓમાં મેંટાં, બકરાંના ગોસતનો અનુભવ આપણા ઘણાઓને છે. ગાય, બલદ, વગેરેનું ગોસત સઉથી ગુણગારૂં અને ખાવા લાએક કેહવાયછે. ડુકરનું ગોસત ઘણા લોકો ખાયછે અને તે ઘણું સવાદદાર છે, પણ તેટલું ગુણગારૂં નથી. ઘોડાનું ગોસત આગલા વખતના લોકો ઘણું ખાતા હતા, અને યુરોપમા હમણા હમણા તે દાખલ થયુંછે અને નવાઈનું ગણાયછે. ઉંટનું ગોસત ખાનારાં લોકોને માટે આપણે વાંચયુંછે. હરણ, સાબર વગેરેનું ગોસત પણ ઘણું ખવાયછે. પખ્ખશીઓમા માતર મરઘાં બટકાંજ નહી, પણ કબુતર તથા તીતર પરાંણી પખ્ખશીઓ સુધી ઘણાના ચેકાર માણશ ખાધામા લીએછે. માછલીઓમા માતર રાવસ, છમણા, ઠુમરી, બોઈ, ઘોલ કે બીંગજ ન

થી. કાચબાની જાતની, કરચલાંની જાતની, કાલુની જાતની, બોઈની જાતની, ચાંન અને ખજુરાની જાતની વળી અનેક અને અગણીત ભાંત અને વરણની માછલીઓને માણુસ ખાધામા લીએછે. તે દેડકાને ખાયછે, સરપ ખાયછે, તથા ઉંદર, બીલાડી વગેરેને પણ ખાયછે.

પણ એ સઘલી નસુગી પરજાઓને પોતપોતાની ખોરાકીની તારીફ કરતા રેહવા દઈ, આપણી તરફના સાધારણ વપરાસની ખોરાકી ઉપરજ તપાસ કરીશું. પણ પેહેલાં હીઆં જાનવરી ખોરાકને સામાનીઅ તથા સામટો લઈને વીદીઆએ તેની ખોલલી પાહેલી ખાશીએતોની આપણુ જરા તપાસ કરીએ. પોશટીકારક અને ચરબી અથવા ગરમી આપનારા એ બે મોટા ભાગોમાં જાનવરી ખોરાક પેહેલા ભાગનો છે. ઈઆને તેમાં ગરમી આપનારા તથા ચરબી વધારનારા તતવો થોડા છે, અને પોશટીકારક તતવો ઘણા વધારે છે. માણુશ જાત પોતે જીવજંતછે અને જીવજંતને જીવતું રાખવા માટે જે ચીજના જીવજંતો બનેલાંછે તેજ વસતુઓ ખોરાક દાખલ વાપરવી જોઈએ, જીવજંતે જીવજંત ખાવાથી સઉથી સરસ ગુજારો થવો જોઈએ એ દેખીતું છે. માણુશના બદનમા મુખીઅ માસના લોચા અને હાડકાંછે, તથા જીંદગીમાં જે માસ ઓછું થાય તે પાછું માસ ખાઈને વધારવું જોઈએ. એ સઘલા વધારાને માટે જાનવરી ખોરાક સઉથી મજબુત અને પોશનકારક છે.

જાહાડ પાનના ઈઆ બીજા ખોરાકમાં પોશાણુના તતવો નથી એમ આપણુ કહીશું નહી. ગયાજ અંકમા આપણે બતાવયુંછે કે વનસપતીથી મળતી ખોરાકીમાં પોશાણુના તતવો છે ખરાં, પણ તફાવત એ છે કે ગોસતનો ચોકસ જથો જેટલાં પોશનકારક તતવો ધરાવેછે તેટલાં તતવો વનસપતીના તેટલા જથામા મળતાં નથી, માટે તેટલુંજ પોશન જો તરકારી ઈઆ અનાજથી મેળવવું હોયતો જથો ઘણો વધારવો જોઈએ. એ પરમાણે જાહાડ પાણના ખોરાક ઉપર જાનવરી ખોરાક મહડેછે. તેથી થોડા જથામા વધારે પોશાણુ મળેછે અને ઘણા જથાથી પેટને ફુલવી નાખવા કરતાં તે વધારે પસંદ કરવુંજ જોઈએ. કુતરો ગોસત ખાયછે અને તેનો માદો નાહનો છે, પણ ઘોડો ઘાસ ખાયછે અને તેથી તેને ઘણું ખાવું પડેછે તથા તેનો માદો ઘણો મોટો બનાવેલોછે. જેઓ જાનવરી ખોરાકને ધીકારેછે તેઓએ આ બીના તપાસવા અને યાદ રાખવા યોગીય છે.

જાનવરી ખોરાકમા મુખીઅ ભાગો આ પરમાણેછે. "ફાઈબરીન" અથવા સાખા વાલા ગોસતનો ભાગ, "જીલેટીન" અથવા જીવજંતોના બદનમાની જેલીનો ભાગ, "આલબયુમન" અથવા ઈંડાંની સફેદી વાલો ભાગ, તેલ અને ચરબી વાલો ભાગ, "ઓસમેજોમ" ઈઆને જેથી ગોસતને ચોકસ લેહેજત અને મખવાસ મળેછે તે ભાગ, "કરીટાઈન" પાસાદાર આકારથી બંધાય એવો એક રસ, "કેસીન" અથવા દહી અને મલાહીના જેવો ભાગ જે "આલબયુમન"ને મળતોજછે, અને "મીડાસ" અથવા ખાંડ વાલો ભાગ. એટલી જાતની વસતુઓ જાનવરી ખોરાકમા મળી આવેછે અને દેખીતું છે કે એ વસતુઓ બદનને પોશાણુ આપનારી છે. આ સઘલી ખાશીએત વાળા ભાગો ઉપરાંત જાનવરી ખોરાકમાં પાંણીનો મોટો જથો હોયછે.

આ જુદી જુદી વસતુઓ વળી પોતપોતામાં પોશાણુકારક તતવોના ખાશ પરમાણુ ધરાવેછે. ગયા અંકમા જણાવયુંછે કે મુખીઅ પોશાણુ "નાઈટરોજન" થી મળેછે. હવે જાનવરી ખોરાકના ઉપલા ભાગોમાંથી "ફાઈબરીન" અને "આલબયુમન" એ બેને ચુંટી કાહાડીને આપણુ તપાસીએ. "ફાઈબરીન" માં ૧૦૦ ભાગે ૫૩ ભાગ "કારબોન", ૭ ભાગ "હાઈડરોજન", ૧૯ ભાગ "આકસીજન" અને ૧૯ ભાગ "નાઈટરોજન" છે, પણ "આલબયુમન" માં ૧૦૦ ભાગે ૧૫.ભાગ "નાઈટરોનના" છે અને ૫૦ "કારબોન" ના, તથા ૨૬ "આકસીજન" ના ભાગોછે. એ કજ જાતના પોશટીક ખોરાકના આ જુદા જુદા તતવો વચેના તફાવતો અલબતાં ઘણા બારીક છે, અને તે વીદવાંનોને વધારે કામના છે. આપણુને તો યાદ રાખવા જોગ એટલુંજ છે કે જાનવરી ખોરાકમાં પોશણુકારક ભાગ સઉથી વધારે છે.

પરચુટણ બાબતો.

"કમાલની સાર"—અમારી જાણમાં એક કસબો છે, તાંહાં એક બોજરગ અને હસમુખા સવભાવના મુબદ પારસી છોકરાઓને જંદ અવસતા મોઢે ભણુવા શીખવતા હતા. તે કસબામાં મુબદને ઘર છોકરાઓ ભણુવા જતા હતા, તેને તેઓ "સાર" કેહતા હતા, જે "શાળા" નો અપભરશછે અને શીખવનારને "શેઠ" કેહતા હતા. આ બોજરગ મોબેદ જે ઘરમાં છોકરાઓને શીખવતા હતા તે તેમનાં રેહવાનાં ઘરથી હેલાયદું હતું તેથી તેમનાં છોકરાંઓને પુછવા મુકવા તે "સાર" માં આવવું પડતું હતું. એક દીને આ મુબદ જેવણુ "કમાલ" ને નામે ઓળખાતા હતા તેઓ એક છોકરાને "પાઠ" દેતા હતા, તારે એક છોકરી તેમને ઘરથી પુછવા આવી કે—"જી, માયેજી કે હજે આજે શું રાંધું" આ વખતે કમાલે પેલા છોકરાને પાઠ દેતાં જવાબ દીધો કે—"ઓરીયાં રાધજે." પેલો છોકરો સમજયો કે શેઠે તેને કહયું હશે તેથી જાણે પાઠ દેવામાં "ઓરીયાં રાંધજે" એમ આવયું હશે, એમ જાણીને તે બોલવા લાગો કે—"ઓરીયાં રાંધજે, ઓરીયાં રાંધજે !" પાઠ દેતાં શેઠ એક વખત બોલે તો છોકરાએ વધારે ધયાનથી બે વખત બોલવુંજ જોઈયે, એવો કાયદોછે. પણ શેઠતો તેના બોલવાથી ધુશે થયા, અને ડોળા ચહાવીને કહયું કે—"અરે લુચા, તુંને નહી કેહતો !" પેલો બચારો છોકરો આ બોલવાનો ખરો અરથ સમજયા વગર આગળની માફકજ બોલવા લાગો—"અરે લુચા, તુંને નહી કેહતો, અરે લુચા, તુંને નહી કેહતો !" કમાલનોતો મીજાજ ગયો, અને લાંબી હાથ લાકડી જે બારણાના ખુણામાં હતી તે લેઈને પેલા છોકરાને કેટલીએક ગાલ સાથે જુહરી નાખયો; અને તારેજ તે બીચારો સમજયો કે "ઓરીયાં રાંધજે" એમ તેને નહી કહયું હતું ! પા૦

મોહોટાં માણસોની ખોડ—ઘણાક નજીવાં કારણોથી મોહોટાં માણુસોપર અસર થયેલીછે જેનું ઉતપન થવું

દેખીતી રીતે તેની અસર સાથ કાંઈ પણ સંબંધ ધરાવતું નથી. એક બુટા વીદવાનને સારૂ એવું કેહેવામાં આવેછે કે જારે તે સુવા જતો હતો તારે જો પોતાના બુટ બીછાનાની પડોસમાં સરખાં મુકેતો તેને આંકરૂં આવેછે એવું લાગતું હતું, પણ જો પોતાના જમણા બુટને ડાબા બુટની ડાબી બાજુએ અને તેબી વલી જમણા બુટનો આંગળાં વાલો ભાગ ડાબાની એડીની આગલ મુકેતો તે નીરાંતે સુતો હતો. ડાકટર જોનસન વીશે એવું કેહેછે કે જારે તે "બોલટ કોરટ" માં થઈને જતો હતો તારે પોતાનું એકકું પગલું તાંહાંની ફરસબંદીની એકકી લાદી ઉપર મુકતો. અગરજો તેવામાં એકુ પગલું ભુલી જતો અથવા બે લાદી ઉપર એક પગ મુકતો તો પોતાના મનમાં સમજતો હતો કે આ જે દાહાડો ખરાબ જશે. બફુન, જે ખુદરતી તવારીખમાં પુરો હતો, તેને સારૂ એવું કેહેછે કે જારે તે કાંઈબી લખવા બેસતો હતો તારે પોતાના સરવે કપડાં પેહેરતો હતો. ડાકટર રૂથ પોતાનો જબ્બો અને પાદરીની ટોપી સહીત અભીઆસ કરતો હતો. એક જાણીતા ભાશણ કરતા વીસે એવું કેહેછે કે પોતાનું ગારટર બાંધીયા વગર કદી પણ ભાશણ કરતો ન હતો. એક જરમન વીદીઆરથી રસાલા લખતી વખતે પોતાનો કમરબંધ હમેશાં બાંધતો હતો. ક.

દુખી માણસને અપમાન આપતા ના, જે અશકત હોય તેને હસી કાહાડતા ના, અને જે બેડોલ હોય તેની ટકોર કરતા ના. પેહેલું તમારૂં નીરદયપણું દેખાડેછે, બીજું તમારી બેવકુફી અને તરીજું ગરૂરી. તે કે જેણે તેને દુખી કીધો તેણે તમને સુખી કીધા કે તેના સારૂં વીલાપ કરો, તે, કે જેણે તેને અશકત કીધો તેણે તમને જોરેમન કીધા કે તેનો બંચાવ કરો. વાસતે તે સરવે ચીજના પેદા કરનાર તરફ તેની પેદાએશને ધોકારી તેની તરફ બેવફા થતા ના. ક.

એક પરઉપકારી ગવઈઓ—એક દાહાડો એક વખણાએલો ગવઈયો રસતેથી જતો હતો તેવામાં તેની નજર એક ગરીબ ઓરત પોતાના ચાર છોકરાંઓને લઈને એક ઠેકાણે ભીખ માંગતી હતી તેની ઉપર પડી. તે ઓરત કોઈ મોહોટા ખાનદાનની હતી તથા તેણીની બોલવાની ઢબછબ એવી હતી કે જેથી કોઈનું પણ મન તેણીની તરફ ખેંચાયા વગર રેહે નહી. આ ઓરતને જોઈ તે ગવઈયાને દયા આવી, તે ઉપરથી તેણે પેલી ઓરતને જણાવીયું કે ફલાની બજારના ચોક આગલ આવવું. તે જગાપર ગયા પછી એક કપડું જમીન ઉપર પાંથરવા કહયું અને તેની આસપાસ પેલાં છોકરાંઓ તથા તેમની આને બેસવા ફરમાવીયું. તારબાદ પોતાના મોહોપર રૂમાલ ટાકીયો અને પાસેના ઘરની ભીત તરફ ફરી ગાવા લાગો. તે વખતે જે ગીત તે ગાતો હતો તે એટલુંતો પરખીઆત હતું તથા તેનો અવાજ પણ એવો મધુર હતો કે થોડા વખતમાં તે જગા આગલ લોકોની મોહોટી ઠઠ મલી. આવા તેના ગાવા ઉપર તથા તેના મોહો ટાંકી ભીત તરફ ફરીને ઉભા ઉપર લોકો અચરત થવા લાગા, અને પોતપોતાના મનમાં કપડાંપર દોટીઆં, બે આની, ચાર આનીનો વરસાદ વરસવા લાગો. ગવઈઆએ જોયું કે હવે વધારે વાર ઉભા રહાથી સરવે ભરમ ફુટી જશે તેથી લાગલો મોહો ઉપરથી રૂમાલ કાહાડી નાખી પેલા પાંથરેલા કપડાં ઉપરના પઈશા, પેલી ઓરત જે અજાએબીના માહાસાગરમાં ગરક હતી અને મુગી મુગી બેઠી હતી તેણીના ખોલામાં રેડીઆ અને પેલી ભીડમાંથી એકદમ પસાર થઈ ગયો. જોકે આ ગવઈયાએ પોતાનું મોહો છુપાવયું હતું પણ તેનું ગાયણ તથા હલક સરવેને માલમ હતો તેથી જણાઈ આવયો. આ વાત આખા ગામમાં પંથરાઈ અને બીજે વખતે તેનું ગાયન સાંભલવાને જંહાં બેઠક થઈ તાંહાં હજારો માણસોના ટોલેટોલાં તેને સાંભલવા તથા તેના મોહોટા મનને સારૂં માન આપવા જઈ ઉભાં. આ ઉપરથી સાબેત થાયેછે કે તમારૂં એક પણ સારૂ કામ તેનો વાજબી બદલો વાલીયા વગર રેહેતું નથી. કવ

ઘરઘટ્ટુ નુસકાઓ.

"કીસીસ" (ચુમીઓ)—આ મીઠાઈ બનાવાનો નુશકો નીચે મુજબ છે.

૪ ઇડાંની સફેદીને સારીપેઠે કાળવીને એકરસ કરવી, અને પછે તેમાં ઉંચામા ઉંચી ચારેલી તથા છુંદીને બારીક ભુકી કરેલી ૧ રતલ ખાંડ થોડી થોડી નાખતા જવું તથા કાળવવા કરવું. છેલે તેમાં "એસેનસ આફ લેમન" ના ૧૨ ટીપાં નાખવાં અને સઘળાંને ખુબ રવેસે કાબવીને એકરસ કરવું. તાર બાદ પતરાંના એક ચોરસ પેનાની અંદર સફેદ કાગળનો એક તાવ પાંથરીને કઠણ કીપેલી કરંટની જેલીના નાહના બેટકાં તે કાગળ ઉપર એકમરખા તફાવતે નાખવાં તથા પછે ઉપલી મેળવણીને એક મોટા ચમચાવટે તે દરએક બેટકાં ઉપર રેડીને તે બેટકાંને ઢાંકી લેવાં. આ મેળવણીને જેમ બને તેમ ધીરે અને હેરવેલ હાથે નામવી કે "કીસીસ" ગોલ અને સુમારી થાય. એ પછે તેમને એક ઠંડાં તંદુલમા એમનાએમ ભુંજવા મેળવાં અને જેવાં તે લાલ થાય કે દરએક બેટકાંના તલીએના ભાગને એકેક સાથ અડાડીને પછે એવી રીતે ઠંડાં પાડવા મેળવાં કે બબે બેટકાં એકેકને વલગીને ગોલ દડા બને.

ગરમીના દાહાડાનું "ઈમપીરીઅલ" શરબત— "ક્રીમ આફ ટારટાર" ૨ ઔંસ, શુગરલોફની ખાંડ ૨ રતલ, તથા ૩ લીંબુંની કાતરીઓ ઉપર બે ગેલ્યાસન ઉકલતું પાંણી રેડીને તેને ઠંડું પાડવું તથા ગાલીને ૧૦ દીવસ સુધી બાટલીમા ભરી રાખવું, જે પછે તેને પીવામા લેવું.

રમુજે ફુરસત.

૧. હું દર શાલનો એક તેહેવાર છઉં. મારાં શરીરના બબે અખશરના બે સરખા ભાગ થઈ શકેછે. મારા શરીરનો પેહેલા ભાગ તમારાં શરીરનો મુખીઆ ભાગછે અને મારાં શરીરના બીજા ભાગને એ પેહેલા ભાગથી તમો ગલી જાઓછો. મારા પેહેલા અને બીજાથી હું સુંદરમા સુંદર ખખરી બનુંછું અને તેમા મારો તરીજો વધારૂં તો શીડો થઈ તમારા ખીસામા ભરાઉં છઉં, ફુલ થઈ ભહાર ચહડું છઉં અને દરએક પરવેથી આંબીના એમકાળમા

૨. મારૂં માથું કાપી નાખો તોપણ હું જેનો તેજ છઉં અને ગરર થાઉં છઉં. મારા પેહેલાને બીજાથી હું અનાજ તથા પેહેલા અને છેલા અખશરથી એક મસાલો થાઉં છઉં.

S. E. D.

૩. મારો પેહેલો પેગામમાછે પણ સંધેસામા નથી, મારો બીજો પેહેરવાસમાછે પણ પોશાકમા નથી, મારો તરીજો સીકલમાછે પણ ચેહરામા નથી, મારો ચોથો ઘોડસવારમાછે પણ સીપાઈમા નથી, મારો પાંચમો હીમતવાનમાછે, પણ દેલાવરમા નથી, મારો આખો દેશનો બચાવનારછે.

મા૦ કે૦ ન૦ ચા૦ ઈ૦

૪. ઉલટાવેલાં નામો—

પેહલા પારસી સુધારાવાળા ગરહસથો.

૧—માજી, દરજી કણ શેખ ફરાશ.
૨—નવાશ, જીજીનો માકાજી ખુદ રરશે.
૩—ધર્નમાન ભાઈજી જીવાજી નોશકર.
૪—કાજીજી, બફરામભાઈ દો માસા.
૫—રુદરજી, ખુશ મજીકા તમાશેજી.
૬—દાદા, રોજી ભાવજ નઈ.
૭—નજી, વજન દુર ફરોજી.
૮—બંરાજી, હશાબ ગાલી પુરશોજી ?
૯—કારાભાઈ શામજી કરાફડો.
૧૦—અરરર રામ, દે સુજી દેશ થફ.
૧૧—ગીર છાબ, જાંજોર વાજી રહા.
૧૨—રનજીતજી, કોન સત પેહલા ?
૧૩—દોલા, ભાનજી રતઈકો હસા.
૧૪—બેહનજી, મર ચેહરા કોમલાજી.

ખોલાસોગઈ વેલાનો.

૧—ચાર ગરહસથો અને તરણ ખુરશીઓ.
૨—ચોપડી.

હીંદુઓના અધરણીના વેહેમ.

હોરી—રાગ કાફી.

અધરણીની રીત નઠારી,
નઠારી-અધરણીની રીત નઠારી—ટેક.

લખતાં લખતાં, તુરંગ ઉઠે,
કેવી દાશેરે અનીતી,
ઈશ્વર નિયમે બનાવ જે થાયે,
કરો વિવેક વિચારી,
બતાવો બોલ્યું ન જારી—અ૦ ૧.

હોંશ ઉમંગે વરો કરેને,
કરે જમણ કાંઈ ભારી,
બાસુદી, બરફી, શીખંડ આદી,
કરે શીરાને પુરી,
જીબ્યાતોછે ખાવામાં સુરી—અ૦ ૨.

ખરચ કરવાને નાણું નથીતો,
પૈશા લાવે કરજ કાઢી,
ફુલણજી માફક ફુલાઈ,
લાવે તે મુદત મારી,
ટકા લૈએ ચાર મારવાડી—અ૦ ૩.

પણ આફતો એમાં કેવી આવે,
જુવો તમેરે તપાસી,
કદી એ નારનું જોખમ થાશે,
સુણો તમેરે મંસારી,
દુઃખી થશે નર ને નારી—અ૦ ૪.

માટે સજ્જનો ધારો કાઢી નાંખો,
નાંખો એ રીત ઉડાવી,
ગેરઆબરૂ ને ફજેતી મટશે,
વેહેલી કરો દાનતદારી,
લ્હેરી કરો સૌ રોજગારી—અ૦ ૫.

મંડળી અને તેના ફાયદા.

દો હ રો.

વધે જ્ઞાન મંડલી થકી, શકિત તર્ક, તકરાર;
વધે સુગુણ ને સૂમતી, વધે સંપ સણગાર—૧.

ત્રિ ભં ગ.

એ હિત સહુ માટે, મંડલી વાટે, મિત્રો જાતે, સોધીરે,
રસ કસથિ ભરેલી, સુવાદ એલી, સતની હેલી, બોલીરે;
મન કિટ દુર થાશે, સુરાહ પાશે, સુનીતિ પાસે, નિત રહેશે,
વળિ જીનત આશે, રહિ નરમાસે, હરિ ગુણ ગાશે, હંમેશે. ૨.

લ લિ ત.

વળિ નિબંધરે જો બનાવિએ,
સરસ શુદ્ધ ને ખૂદ બુદ્ધિએ;
અતિશ તો વધે તર્ક શકિતરે,
નિજ લખાણની થાય નક્કિરે. ૩.
વળિ જુદા જુદા ગ્રંથકારના,
સુઅભિપ્રાયને શોધતાં ઘણા;
બહુજ જ્ઞાન તો થાય તે વડે,
નવિન શબ્દની ખાણ રે જડે. ૪.

ભુ જં ગ.

વળિ બોલતાં ભાષણો લોક પાંચે,
ખુલે છાતિ ને સૂધરે બોલિ સાચે;
જુદાં ચિત્ત કાઢ જુદા જે વિચારો,
કરે બુદ્ધિનો તે સુધારો વધારો. ૫.

તો ટ ક.

નિત એમ વધે નિજ બુદ્ધિ થકી,
કુળ વ્હેમ બુરા મરિ જાય નકી;
વળિં દુર્ગુણ દુર્મતિ જાય ખસી,
અમલી બદ ચાલ રહયે ન વસી. ૬.

મા લિ ની.

જબુન જબુન જાએ દેશથી તો કુધારા,
સરસ સરસ શોભે સર્વત્ર રે સુધારા;
સુખ સુખ સુખ જાદા દીલમાં સર્વ જાને,
અધિક અધિક કીર્તી કૂળ વિદ્વાન પામે. ૭.

અર્દશીર.

મુંબઈ, દફતર આશકારા પરેસમાં બેહરાંમજી ફરદુનજીની કંપનીએ છાપીઉં તથા પરગટ કીધુંછે. કો૦ કોટ:—બેહરામજી હોરમજજી સ્ત્રીટ, ના૦ ૬ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પુસતક ૧૯ મું. | એપરેલ ૧૮૭૨ | આંક ૪ થો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પ્રકણ ૨૪ મું.

બીજા દીવસનો આફતાબ પેલા મોદીના મનજીભાઈના ઘરમાં મોટી ગડબડ અને ગોખીઆરાં ઉપર ઉગ્યોછે.

સહવારના પોહોરથી ઘરમાં ધમાલ પડેછે અને આખી રાત સુધી ધમાલ ચાલવાનીછે.

બાંમદાદ પડવા આગમચ ચાકરો દોડધામ કરતા હતા. રાંધણીમાથી વાસણો ઉજાલતાં થાલી તથા ખુમચાઓનો ખણખણાટ, પાંણી કાહાડતાં કપીંનો કીકીઆટ, કોડીના વાસણો સાફ કરતાં રકાબી પેઆલાંનો ખખડાટ, હાંડી જુમરો નીચે ઉતારતાં લુલખોની ટકોરી વગેરે ઘોંગાટ લઈને આ સહવારનો પોહોર મનજીભાઈનાં ઘરમાં ઉતરયો હતો.

ઘરની બાહેરના કારખાના તથા ઘોલ તાસાએ ગામડાંને ધુજાવી મેળયું હતું. નવસારીથી ખાશ ઘોલી તથા સરનાઈ વગાડનારાઓને બોલાવયા હતા. સુરતથી નાનખટાઈ વાજું આવયું હતું અને આસરે આહેક ચીંઠડયા માણસો કોઈ ઉંઘાડા પગે, તો કોઈ ઉંઘાડે માથે, કોઈ દગલીપર તો કોઈ દગલાપર, કોઈ ઘોટીયાંપર તો કોઈ પાટલુનપર હાથમાં નાહના મોટાં વાજાં અને લાંબી ટુકી ભેંપુરીઓ લઈ આવયા હતા તે ટોલાંનું નામ "ઈંગરેજી વાજું" કરીને આપેલું હતું.

ઘરની અંદર "શાખી સુરજ ભલે ઉગેઆરે" ના ગીતની ગાનારી ગાએણોના શરોદ ઉગતા આફતાબને મુબારકબાદી આપવા નીકલતા હતા, સરેસતા મુજબ મોહડું મચમચાવતા અને આંગલીના ટકોરા મારતા મનજીભાઈની "ગરમ કાફી" ની બુમ સંભળાતી હતી, ઘરધનીઆણી સુનાબાઈ પોરયાઓને સકારેથી ઉઠાડવા અને નુહવાડવા કરવાની ગડબડ કરતી હતી, મનજીના મસતીખોર પોરયાઓ માંને બુમ પડાવીને ઉઠયા પછે તરેહવાર ચેડાં અને મારામારીમા પડયા હતા, મનજીના ઘેલા જમાવા પોતાને સારૂં સઉથી સરસ પતરાંનું ખોખું ચુંટી કાહાડવા સારૂં જુના પુરાંના ખોખાંઓને ખખડાવા પડયા હતા, મજુરો મલીદો બનાવાની ઘહુંની રોટલી ભાંજવાની હસાહસમા પડેલા હતા.

ટુકમાં આખાં ઘરમાં ગડબડ હતી અને દેખીતું હતું કે આજે મનજીભાઈના ઘરમાં કાંઈ સવરા સુરજનું ઉગવું થવું હતું. રોજની મારામારી, કજીઆ અને કકલાટને બદલે કાંઈ સલાહ, સંપ અને મેર હતો. ઘુમટા ચહડેલા ચેહેરા, રીસાયલી સીકલ, ઘુરકતા દોલા અને દલગીર દેખાવને બદલે અરસપરસ મુબારકબાદી અને ખુશાલીનો આજે કાંઈ હીંગામ આવયો હતો.

પાર પડોશમા પુછતા હતા કે મનજીભાઈને તાંહાં આજે શું છે ! જવાબ મળતો કે આજે એવણુના જમાવા ઓલીઆજીના બપાવાની બાજ છે. તે ટાંકણે મનજીભાઈ પોતાની પેલી વડી બેટી દીનબાઈના દીકરાની નવજોત કરેછે અને એજ ટાંકણે મનજીભાઈએ ઉમરે હઠવા વાળા પેલા દોસત બેહેરામશાહને આજે મોટી જીઆફત આપીછે.

પણ આજનો ખરો હીંગામ ગણશું તો આ પાછલો છે. પોતાના જે માતબર દોસતના આભાર તલે મનજીભાઈ ઘણી વખત આવેલો, (પણ તે પાછલથીજ, કેમકે મનજી માતર વરતમાનકાળજ જાણતો હતો, જે હાજર તેજ હજુર અને જેનું હાલ ખાય તેનુંજ ગાતો હતો, બાકી એમતો ધનજીશાહની મદદ તેને આગળ થોડી નહીં હતી અને તે છતાં તે આગળી મદદ ભુલી જઈ તેનો દુશમન થયો હતો તથા બેહેરામશાહની હાલની મદદને ગાતો હતો) તેવા પોતાના દોસતને એકબી વખત પોતાને ઘર જમવા તેડવાની મનજીભાઈની મોટી ઉમેદ હતી અને તેટલા વાસતે ખામખા પોતાના જમાવાના બપાવાની બાજ અને દીકરીના દીકરાની નવજોતનું આ ટાંકણું ઉભું કીધું હતું. પોતાનો જે દોસત દોલતથી ભરપુર હતો, જે દોસતને ખાન બાહાદુરનો ખેતાબ અપાવા સારૂં તેણે સઘલો વગ ચલાવયો હતો અને જે દોસતની એ ખેતાબ મારેની હરીફાઈને ખાતર તે ધનજીશાહનો દુશમન થયો હતો તથા ધનજીશાહને રખે તે ખેતાબ મળે માટે તેની સામે લડતો હતો, તે મોટો અને માતબર દોસત આજે મનજીભાઈને ઘર જમવા આવવાનો હતો.

પણ મનજીભાઈ એટલો ભોલો અને સખી નહીં હતો કે વગર મતલબે મેજબાની આપે. પોતાના આ મદદગાર

ને જમવા તેડવામા તેના તરફ પોતાનું હેશાન બતાવા કરતાં બીજી વધારે છુપી મતલબ ઘેલા મોદીએ સાંધી હતી. તેને જમવા તેડીને એક જુદુંજ ચોકટું બેસાડવાની ધારણા હતી.

મનજીભાઈની મતલબ પોતાના આ મેજબાનને પોતાનો જમાઈ બનાવાવાની હતી.

વાંચતારી બાંનુઓને યાદ હશે કે મનજીની નાહાની, ૧૬ વરશની ઉંમરની, શુંદર છોકરી પીરોજ જે પોતાના તોફાંની ભાઈઓના ઘણા જુલમથી કંટાલી ગઈ હતી, તેને પરણાવાના ખેઆલમા મંનજીએ પોતાના મનને ઘણી તસદી આપેલી હતી અને તેજ ખેઆલમા તે પોતાની ધનીઆણી સુનાબાઈ સાથે ઘણીવાર મસલત કરવા બેઠો હતો અને ઘણીવાર કજીઓ કરીને ઉઠયો હતો. છેલી મસલત કાંઈ અજાએબ જેવી રીતે સમાધાન ઉતરી અને તેનું પરીનામ એ આવયું કે બેટી પીરોજનું બેહેરામશાહ શેઠ સાથ કારજ કરવું.

પીરોજની ઉમર માતર ૧૫ વરશની અને બેહેરામશાહની ઉમર ૫૦ વરશની હતી, પણ મનજીને તથા તેની મોહોરદારને એ વાતનો કાંહાં ખેઆલ હતો ? પીરોજના કરતાં વધારે ઉમરના બેહેરામશાહના ફરજંદો હતાં, પણ પીરોજનાં માબાપ તેની શું દરકાર કરતાં હતાં ? તેઓ વીચારતા હતા કે પીલી ઉમરે જવાન હતી, પણ કાંઈ બચું તો નહી હતું. તેમજ વળી બેહેરામશાહ અઠોર હતો, પણ દોલતમંદ શેઠીયો હતો, તારે એના જેવો જમાઇ બીજો કાંહાં મળવાનો હતો ?

મુશકેલ માતર બેહેરામશાહ સાથ વાત છેડવાની અને વશટારૂં કરવાની હતી. તે ચોકટું બેસાડવા માટે આજનું જોગતું ઉભું કીધું હતું. આજની નવજોત અને જીઆફત સંધું એ મતલબસર હતું. બેહેરામશાહને ખવાડી પાઇને પછે ખુશ મીજાજમાં તેની સાથે એ વાત છેડવાની હતી. વાત કીધા પછે રાતે નોજવાન પીલીપર બેહેરામશાહની નજર પાડવાની હતી અને નજર પાડવા પછે, તેને એ છોકરી દેખાડવા પછે અદરાવાની હતી.

એ સઘલું કામ વખત તપાસીને કરી લેવાનું મનજીભાઈએ માંથે લીધું હતું. મનજીભાઈનો મીજાજ એવો ખરાબ હતો કે આ કામ તેનાથી સમાધાન ઉતરે તે વીશે સુનાબાઈને ઘણો શક હતો. પણ પોતાની આખી જીંદગીમાં આ પેહેલીજવાર મનજીભાઈ પોતાની મોહોરદાર સાથ હસયો હતો તથા તેની પાસેથી માગી લીધું હતું કે "આ કામને માટે મારા ઉપર વીસવાસ રાખ. હું કબુલાત આપું છઉં કે આજે હું મારા સવભાવને સાચવી રાખશ, આજે તું મારા મીજાજને ઘણો ઠેકાંણે જોશે અને જોશે કે પી[illegible]ં કારજ બેહેરામશાહ સાથ હું કેવું સમાધાન ઉતા[illegible]" શીરીને પુરું,

મનજી[illegible] આવામાં કબુલાત કાંઈ નામની નહી હતી. તેણે એ કબુલાત [illegible]ાયું નયપકો ઠરાવ કરેલો હતો અને તેથી આખો દાહાડો મ[illegible]ો રાખવા ચાહતો હતો.

માટે સહવારના પોહરમા [illegible]કે "ગરમ કાફી" ને માટે એક બુમતો પાડી, તોપણ પોતાની બાયડીએ કબુલાત યાદ દેવાડવાંથી તેણે એટલી બુમને થકી પસતાવો કીધો અને પછે જેમ બને તેમ ખુશ મીજાજથી રાતની સઘલી ખુશાબખતી ઉપર હવાઈ કીલાઓ બાંધવા લાગો.

એકગમથી સાંજના બેહેરામશાહ આવવાના હતા, તેને વાજતે ગાજતે એસતેકબાલ લેવા સારૂં ગામની પાદર સુધી વાજાં ઢોલ લઈ જઈને સરઘસ કાહાડવાનું હતું. વળી બીજીગમથી મનજીભાઈનો જમાઈ, તેની વડી બેટી દીનબાઈનો ખાવંદ, આજની નવજોતવાલી બાલકીનો બાપ પોતે પોતાના ઇજારાંવાલાં ગાંમોમાંથી પોતાના દોસતોને લઈને ભીમપોરને રસતે આવનાર હતો, તેઓ રાતના સાત વાગતે આવી પોંહોંચવાની વકી હતી અને તેમને એસતેકબાલ લેવા જવાની તઇઆરી કરવાની હતી. એ સીવાએ બીજું ઘણું કામ આજે સઘલું ખુશ તબેહથી કરવાનું મનજીભાઈએ માંથે લીધું હતું.

ખાંના પીના ઉપર દેખરેખ રાખવાનું સુનાબાઈએ માંથે લીધું હતું અને તે ઉપરાંત સુનાબાઈએ બીજું મોટું કામ એ ઉઠાવયું હતું કે પોતાની અદરાવા કાહાડેલી બેટી પીરોજને સારીપઠે ભપકાથી સણગારવી હતી. જમાઈ કરવા ધારેલા બેહેરામશાહની આંખ એ શુંદરીને જોવાથી છક થઈ જાય, તે એકદમ પીલીને પસંદ કરે અને તેની સાથ લગન કરવાને રાજી થાય એવી રીતે તે જવાંન છોડીને સણગાર સજવા તથા તેના અંગ ઉપર અભુશણો ઓલવવાનું સુનાબાઈનું મોટું કામ હતું.

માટે સહવારના પોહોરથી સુનાબાઈ બજાર—તરકારી, મરી—મસાલો, નાહવા—ધોવા, કપડાં—ચપડાં, સારી—ચોલી વગેરેની ખટપટમાં પડયાં; અને મનજીભાઈ મોબેદ—મસાગત, ચીઠી—તેડાં, હાંડી—જુમર, વાઇન—બરાંડી, ગાડી—પાલખી, વાજું—ઢોલ, વગેરેની મેનીજમાં પડયા.

પ્રકણ ૨૫ મું.

મનજીભાઈનો મીજાજ ખુશ છે, પણ શું ખુશ રેહશે !

દોલો—દોલો—આપણા દોલાને યાદ કરો અને પછે કહો કે ઘડીભર મનજીભાઈબી સુધરશે તથા સમાંધાંની રાખશે, પણ જાંહાં સરવેની વચે આવનારો દોલો છે, તાંહાં સઘલું સમાધાંન કેમ રેહશે !

એવો કેવો દીન, એવો કીઓ સમો, એવો કીઓ બનાવ કે જેમાં દોલો જાણબુજથી ઇચ્છા અનજાનપણે કાંઈ કામમાં કામ વધારવા સામેલ નહી થયો હોય !

આજે ઘણી ધમાલછે અને દોલાનું કાંમ પણ આજે ઘણું થવું જોઈએ.

દોલાને જારે આપણે છેલો જોયો તારે મનજીના જંજીરામાં—અને મનજીના ઉંચાં, જુના, પુરાંના ઘરનો જે હેવાલ વાંચતારી બાનુઓ જાણેછે તે ઉપરથી તેને ઘરના કરતાં જંજીરાનું નામ વધારે છાજેછે—તાંહાં બબરચીખાનાંનાં એક ખુણામાં ખાટલે પડીને ખાબમાં તે ઘોરતો હતો. માકાદારૂ મીડાઈવાલાએ ઘેલા મોદીના કાગલોની ટપાલમાંથી ચોરી થવા બાબેનું ભોપાલું ભોલા દોલા પાસેથી તરતનુંજ ઓકાવેલું હતું, અને જોકે તે ચોરી દોલાએ પોતાના ભોલાપણામા કરી હતી, જોકે ધનજીશાહ શેઠે પોંતે તે ચોરી કરાવેલી નહી હતી, જોકે તેણેતો પોતાના આ માજી ચાકરને એ ચોરીને માટે ઠપકો આપેલો હતો, તોપણ દોલાના

એટલા એકરારથી મોકાદારૂને નાણા ઓકાવા માટે અછુ બોટું હાથ લાગું હતું અને તેથી આપણે ઉલાં વાંચ્યું તારે મોકાદાર દોલાને ઉંઘાતો મેળી મોડી રાતે ધનજીશાહને વજીરે ગયો હતો.

પણ હવે સહવાર પડયુંછે અને મીજાજની મસતીમાં આવેલા મનજીની સજાથી ફાંસી જવાના બીહામના સવપનાઓથી ભોલો દોલો હજીતો ખલાસ થયો નથી, તેટલાં મોકાદાર ધનજીશાહને ઘર જઈ પાછો પણ આવયોછે. મનજીભાઈને તાંહાંની આજ દીનની મેજબાનીમા મોકાદારૂએ મેનીજ લીધેલીછે અને તેથી ધનજીશાહ શેઠને તાંહાં વધારે વખત થોભવાની ગમે એટલી મરજી છતાં બામદાદથી મનજી મોદીને ઘર પાછો આવવાની તેની ફરજ પડીછે.

તોએપણ એટલા વખતમાં તેણે પોતાનું કામ કાહાડી લીધુંછે. ધનજીશાહ શેઠને દબરાવા, દમ ભરાવા, બીહીવાડવા અને છેલે પઈસા કહડાવામા તે થોડે ઘણે દરજે ફાવયોછે. તેણે ધનજીશાહને સમજાવયુંછે કે "ભોલો દોલો કેની—આ ભોલોજતો, તમારો પેલો ઘેલો ચાકર દોલો—તેણે તમારા દુશમન મનજીભાઈના કાગળો એક દાહાડે ટપાલમાંથી ચોરયાં ને તમે ઉખેડીને વાંચયાં ને પશી એને શીખવયું કે એ વાત છુપી રાખે ને કોઈને કેહે નહી, પણ ઘેલા તે ઘેલોજ કેની! મનજીએ મારવા જે લીધો કે તરત એ વાત કબુલ કરવા જતો તો, પણ સારાં ભાગ્યેગ કે હું જઈ લાગો ને એશારત કરીને તેને બોલતાં અટકાવયો; નહીતો બધું પાદેફરા કરી આપતે. મેં તેને પઈશાની લાલચ આપીને થોભાવેલોછે ને જો તમારી આબરૂ બચાવા શાહતા હોવો તો થોડું દામ આપીને એનું મોહડું દાબો."

મોકાદારૂ મીઠાઈવાળાને મોડી રાતે પોતાને બારણે આવેલો જોઈને શીગનપોરવાળા ધનજીશાહ શેઠ પેહેલાં અજાએબ થયા હતા પણ તેને આવવાનું કારણ અગતનું હતું એટલી તેની ખાતરી થઈ. દોલો ભોલો છે અને ભોલાપણામા તેણે કબુલ કીધું હશે એ વાત ધનજીશાહએ માની, પણ દોલો પઈસાનો લાલચુ હોય એવું તેના માનવામા આવયું નહી, તો પણ કાગળ દોલાએ ચોરયાં અને ધનજીશાહએ ફક્ત વાંચયાં એટલે બદનામીતો લાગી ચુકી અને હવે તે વાત બાહારભી ગઈ તારે "તેરીબી ચુપ ને મેરીબી ચુપ" કરીને મુગે મોહડે થોડાક પઈસા કાહાડી આપવા સીવાએ બીજો કાંઈ રસતો ધનજીશાહના હાથમાં તે વખત નહી હતો.

ધનજીશાહ પોતાની આબરૂથી બીહતો હતો. પોતાને નરસ લાગવા દેવા કરતાં, તે નરસ લાગતું અટકાવા સારૂં હજારો રૂપીઆ ખરચવાને તે ખુશી હતો. મખીચુસ મનજીભાઈના જેવો તેનો સવભાવ નહી હતો કે થોડાં નાણાની વાંણુ કરી આબરૂને જતી મેળે. મોકાદારૂએ આવીને તેને જે કાંઈ કહયું તે પોતાની આબરૂથી બીહતા આ સીગનપોરીયા શેઠીયાને તાલકથી પગ સુધી ભડકાવી મેળવાને બસ હતું. આ કાગળોની ચોરીમા તે જરાએ ગુનેહગાર નહી હતો. જો તે કાગળોને ઉખેડી જોવા પછે બીડીને પાછાં મોકલને તો ઓર તેની ખુબી વખણાતે, પણ ભોલા દોલાએ ભોલાપણામા ચોરી કીધેલી તેના કાંટીમાંથી બચાવાને સારૂં ધનજીશાહએ તે કાગળોને બાલી નાખયાં તારે તેને આ બદનામી લાગી. આ ખોના સાંભળતાં ધનજીશાહની ધારણા પેહેલાં પોતાના ઘરમા રૂસતમ આગાને ઉંઘમાથી ઉઠાડવા તથા તેની સોડે પોતાના દોસત પુણુમચંદ વકીલને બોલાવી મંગાવી તેની સલાહ લેવાની થઈ, પણ રાત ઘણી આગળ વધેલી હતી, માટે ગડબડ કરવાને ધનજીશાહને ઠીક લાગયું નહી. વળી મોકાદારૂએ તરત મનજીભાઈને ઘર જાવું હતું તથા તેની મતલબ માતર પઈસા કહડાવાની હતી, માટે તેણે પણ ધનજીશાહની ઉપલી ધારણા મોડી વલાવા સારૂંજ તેના મગજ ઉપર વગ તથા દબાણ ચલાવયું. તેણે કહયું કે "શેઠ, એ વાત ચુંથીને ચાંદું પાડવા જેવી નથી જો. તમે વધારે ગડબડ માડી વાલી મારાપર વીશવાશ રાખો. તમારી ઠેલીનું મોહડું ખોલસું હશેતો દુશમન જખ મારેશ. ખાતરી રાખજો કે દોલાને મોહોડે એ વાત ઘેલા મોદીના કાનપર હું હરગેશ જાવા દેવાશ નહી."

પોતાની સઘલી દુરઅંદેશી અને ધીરજ છતાં, લાંબી પોંહોંચ અને અગમબુધી છતાં ધનજીશાહ એકવાર આ પકા મોકા મીઠાઈવાલાને વશ થયો અને પચાસ રૂપીઆની રકમ કાહાડી આપી.

તે લઈને મોકાદારૂ મનજીને જંજીરે પાછો આવયો અને જાંણે કાંઈ જાણતો નહી હોય તેમ સહવારના ધુમધામમાં સાંમેલ થયો.

પણ આ ધુમધામમા દોલાની ધાસતી શા માટે? દોલો ધનજીશાહની મીશાલે મનજીભાઈનો ચાકર કાંહાંછે કે ઘાંન બગાડશે? તેતો પાંણુચંદ શરેશતેદારને ડુબાડવાના વાંકને માટે મનજીભાઈની કોઠડીમા કેદ પડેલોછે, તેતો આજની ધુમધામથી અલગ અને ખટપટમા ભાગ લેવાથી દુર પડેલોછે, તારે આજે મનજીભાઈથી ઘાંન નહી બગડેતો દોલાથી શી રીતે બગડશે?

નહી—તેમ નથી. મનજીભાઈએ આજેજ દોલાને પોતાની નોકરીમા લીધોછે!

કાલે તે ઘેલા મોદીને તાંહાં પરહેજ હતો આજે તે મનજીને મદદ કરનાર નોકર છે, અને એબી ઘેલા ઘાંચીના આ કુટંબને છાજતોજ ફેરફાર બનયોછે.

મનજીભાઈ આજે ખુશ મીજાજમા છે અને આખો વખત ખુશ રેહવા માગેછે, માટે તેના રાતના હુકમ મુજબ સહવારના નાસતો કીધા પછે જારે ભોલા દોલાને કેદી તરીકે લાવીને તેની સામે ઉભો કરવામા આવયો તારે ઘેલા મોદીને દોલા પર દયા લાગી અને આજની ખુશાલીમા તેને છુટો કીધો. છુટો કરીને વળી તેને જવા નહી દીધો, પણ આજે ઘરમા ચાકરો વધતા હોય તેમ સારા તેથી અને દોલાએ ચાકરી વગર દુનીઆંને માથે પડવા કરતાં ખાધા બદલે ચાકરી કરવાનું પોતાને માથે લીધું તેથી, મનજીભાઈએ તેને પોતાના ચાકર તરીકે ખીદમતમા રાખયો. એટલુંજ નહી પણ તેણે કાંહાં ચાકરી કીધી હતી એ સવાલના જવાબમા જારે મનજીભાઈએ એવું જોયું કે આ ખીદમતગાર તો દુશમન ધનજીશાહને તાંહાંજ ચાકરી કરી આવેલોછે, તારેતો મનજીએ દોલાને પોતાના ઘરમા ખુશીથી ચાકરી આપી, શબબ કે એકતો તે દુશમનનો ચાકર દુશમન ઉપર ફાવવામા ઘણી

મોજમજાહ તથા આનમ્દકરામ ઘણું હોવાથી દોલો તાં હાં કામ શીખીને બાહાવરહો તથા ફહરેલ બનયો હશે. એ વું મનજીભાઈના મગજમા ઉતરયું. તેવા એક દુશમનના દોલા જેવા ફસાયલા! નોકરને છીનવી લેવામા મનજીભાઈ ધનજીશાહ ઉપર અછું વેર લીધેલું સમજયો.

અને એ પરમાણે આજે ખુશબખતીમા તથા મનજી ભાઈના ખુશ મીજાજમા જારે સઘળું કામ સાંત અને નીરાંત ચાલેછે તારે ભોલો દોલો તાંહાં ચાકરીએ રહયોછે.

પરકરણ ૨૧ મું.

દોલાને ઠેકાંણે પાડવા પછે મનજીભાઈનો બીજે વીચાર પેલા વાણીયા શરેશતેદાર પાણુંચંદ ઉપર ગયો. ગમે તેવો પણ એ તોતરો વાંણીયો મનજીભાઈને તાંહાં પહરોણો હતો અને તે ભુલથી ધનજીશાહને તાંહાં રહી આવયો તેમા એ વાણીયાનો વાંક નહી હતો. એ સઘળું આજે, જારે મગજને ધીરજ મળી તારે, મનજીભાઈના ધેઆનમા ઉતરયું અને તેથી ગઈ કાલે પાંણાચંદ તરફ જે ગુસાબરી ચાલ ચલાવી તેને મારે એ પેલા મોદીના હઈડાંમા ઘણાક પસતાવાના દંખ પેદા થયા.

દોલાનો બરડો ઠોકી તથા તેને ધીરજ આપી બબરચીખાનામાં મોકલવા પછે મનજીભાઈ તરત પાંણાચંદના ઓરડામાં ગયો. તે બીચારા વાંણીયાને ગઈ કાલે એવો સવાદ મળયો હતો કે તેની આગલી પતરાજી સઘલી અવડી નીકલી ગઈ અને તેથી આજે પોહોર ફાટા છતાં તે પોતાની સલામતી અને ચેનને મારે પોતાના ઓરડાથી બાહેર નીકલયો નહી, તારે વળી ઓરડામાં મનજીભાઈને આવેલો જોઈને તેના ચેન તથા સલાંમતીની ઉમેદમાં ઘણી ખલલ થઈ. મનજીને જોઈને તે અચરત થયો તથા વધારે અચરત મનજીને ખુશ મીજાજમાં જોઈને થયો. તેણે પાંણુંચંદની ખબર તથા ખેરઆફીએત પુછી, તેને "ગરમ કાફી" મળી કે નહી તે બાબે સવાલ કીધો, આજના દીનની ખુશબખતીથી વાકેફ કીધો, જે ગરહસથને ખાન બાહાદુરનો ખેતાબ અપાવાની નેમને થકી સરેશતેદાર શાહેબ પહરાણા ઉતરયાછે તે ગરહસથની પોતાની આજે મુલાકાત કરાવાની મનજીભાઈએ ઉમેદ આપી, આજની ખુશબખતીને થકી પોતે આગળ રહીને પાણાચંદને કોસંબા પાઘડી તથા સેનાની દગલી સાથનો ઈસકી પોશાક પેહેરાવયો અને છેલે ઘણા ખુશ ચેહેરાથી કહયું કે "પાંણાચંદ ભાઈ, તમો કાંઈ શરમાતા ના, આઘર તમારૂંજ સમજજો. આવો, ફરો, જાંહાં ગમે તાંહાં જાઓ, માળા ઉપરથી આસપાસનો દેખાવ જોવો, ગમેતો બાગમાં ફરો ને ચમન કરો. હું આજે જરા ગડબડમાં છઉં, પણ તમારી ખીદમતમાં મારી વતી મારા બેટાઓને મેલું છઉં."

આમ કહીને મનજીભાઈએ પોતાના બેટાઓ "ફુલુ" અને "સોલુ" ને હાંક મારી બોલાવયા. તે છોકરાઓ બાહાર ગમે એવા "તોફાની બારકશ" હતા, પણ પોતાના બાપ આગલ બકરી જેવા હતા. તેઓને બાપે હુકમ કીધો કે "આ પાંણુંચંદ શેઠની સાથેના સાથે રહો, તેવણને બંગલો, બાગ તથા આપણો તલાવ સંધું દેખાડો અને તેવણની આવજત કરો. જો ખબરદાર બરાબર ચાલજો. પાંણુંચંદ ભાઈ આ પોરેઆઓ ચીબાવલા છે, પણ તેઓ અગર તમારી સાથ કાંઈ મસતી કરેતો તુરત મને કેહેવના રેહેશોના".

પાણાચંદ શું આ બચાંઓ આગળથી જરા પતરા નહી કરે ? "કાંઈ ફકર નહી સાહેબ. છોકવા તે છોકવા બીચાવા બચાંછે, મારે એમની સમજ નાદાનજતો તે કોફ કવવો નહી. બાવી સાથ મસતી કવશે કેમ જોઉં ? મને કેહતાં મને નથી આવડતું કે ?"

પાંણાચંદને તેઓના હાથમાં સોંપી મનજીભાઈ પોતાને કામે લાગા અને ફુલુ તથા સોલુ પાંણુંચંદને લઈને ઓરડાની બાહાર નીકલયા.

પણ પાણાચંદના છેલા શબદો આ તોફાની છોકરાઓના કાનમાં મજબુત રહી ગયા અને તેથી તેમને બાચટકો લાગો.

પાણાચંદ ધુલ ખાતાં દીવાનખાંનાંમાં થોડાક ઈરાની પેહેલવાંનોની ચીનાઈ આરસીઓ જુવેછે તેટલાં આ બે છોકરાઓ વચે હલુસે વાત ચાલી.

"સોલુ, આ પોતીઆંદાસને મનસે આપણેતો ઘણા નાદાન છઈએ".

"બચાં તે બચાંજ. એની શાથ હવે તું કેમ મસતી કરશે તે જોઈશું".

"અરે મસતી શું, એ અમદાવાદી ચલી ચોઈને આપણ બાઉ બાઉ બોલાવીએ ને વળી એવું કરીએ કે બાવાની આગળ જઈને કહી નહી શકે".

"હા—ઠીક તાલ".

આ ટુક મસલત પુરી થઈ કે ફુલુ પાણાચંદ આગળ ગયો.

"કેમ પાંણાચંદ શેઠ બાવાનું તસવીરખાંનું જોઈ રહયા ! જો જોઈ રહયા હોવતો આગળ ચાલો, મેહેરબાન હજી ઘણું જોવાનુંછે. સોલુ તું જા ને બાવાનું સંગરહસથાંન ઉઘાડ. હમે આવીએ છઈએ".

"પણ તેની ચાવી મારી પાસે નથી."

"તું જાની પટપટ ના કર. મોટા બાવા પાસથી ચાવી લેજે."

"અરે છોકવાઓ તમે તસદી ના લીઓ."

"નહીરે મેહેરબાન તમે આ લીઓ ને બાપ લીએના કરો, મુગા મુગા ચાલો ને જોવો તો ખરા અમે તમને કેવું કેવું દેખાડીએ છઈએ. સોલુ તું જાની, નથી જતો કે ? બચાજી—"

એમ કહીને ફુલુએ એસારત કરીને આ "તસવીરખાના" માહેલી એક આરસીના ભાગેલા કાચ ઉંચકયા તથા સોલુ તરફ મારવા ગયો. સોલુ આગમચની ગોઠવણ મુજબ પાંણાચંદની પછવાડે ભરાઈ ગયો અને તોપણ ફુલુએ કાચના કકડા પાણાચંદને વાગે તેમ ફેંકયા તથા જારે તેને વાગા તારે વળી ઘણોક ઘલરાટ કરી મેળી માફ માગવા લાગો.

હીઆંથી બીજા ઓરડામા ગયા, તાંહાં સોલુએ આગમચથી થોડાક બારણેના ફતરા એકઠા કરીને ગોઠવયા હતા, તથા થોડાંક રમકડાં, થોડાક સોના રૂપાના દાગીના, સામાણ વગેરે ગોઠવયા હતા, અને પછે સોલુ મોટી વડાઈથી પાણા

ચંદને સંગરહસથાન સમજાવા લાગો. પેહલાં ફતર લીધા. "આ ફતર બલતા પાહાડનો છે, અને આ ફતરની ભુકી સોનાની ખાંન આગળથી મળેછે." સોલુએ આવા ખોટા બકારામા ઘણોક વખત કાહાડતાં પોતપોતામા તકરાર કરવાને બાંહાંને બેહુ ભાઇઓ આ વાંણીયાને અપમાન કરવાને ચુકયા નહી. સોલુએ તેને પુછયું, "આ ફતર તમે જોયલો નહી હોય ?" ફલુએ જવાબ દીધો "એવણ શું સમજે, બારણેના ફતરા !" આ જવાબમા વાંણીયાને અપમાન હતું-અને વળી તેઓને પોતપોતામાં હસવાનું હતું કે "ખરેખરા બારણેના ફતરા મેળયાછે અને તે આ પણ બોલી બતાવીએ છઇએ તોપણ બીચારો વાંણીયો સમજતો નથી." આ ફતરા દોલધાલુ પાણાચંદ તપાસીને જુવે છે, તેવામાં સોલુ તથા ફલુએ ધીમે ધીમે રૂપાંનાં બે ફુલીઆં લાવીને તેના ગજવામાં એવી રીતે ઘુસાડી દીધાં કે તેને ખબર પડી નહી.

હીઆંથી ગજવામાં ફુલીઆં સાથે પાણાચંદને ઘરનાં ભાંએતલીઆમાં લઇ જવામાં આવયો. તાંહાં "જાનવરોનું સંગરહસથાન" દેખાડવાને બાંહને મરઘાં બટકાંના ચરકા વાસ વચે, ગાએ બલદનાં છાંણ વચે, તથા બકરીઓની લીડી વચે તેને ચલાવીને તેની પાસે ગોયા પંચગવીઅનું પરાયશચીત કરાવા બાદ, તેની પતરાજીને માટે આ મસતીખોર છોકરાઓ પોતાના વાંણીયા પહુરોણાને એક ખાલી જગામાં લઇ ગયા કે જાંહાં મનજીભાઇએ પોતાના માગનારાઓને વજીફામા આવતા અટકાવા માટે જે જબરા વીકરાલ કુતરા રાખયા હતા તેમને ખવાડવા વગેરે કારણસર કામરાંની વાર ભરી લઇને જગા કરેલી હતી. તાંહાં જંગલી કુતરાઓ વચે આ અનજાના વાણીયાને છોડી મેળીને ગીલી દાંડા રમવાને બાંહાંને છોકરાઓ તાંહાંથી નીકલી ગયા તથા દોડી જતાં તે જગાને ફરતી ભરી લીધેલી વારનું બારણું ચપટ ઢાંકી ગયા. તેઓ પોતાની ખુબ રમુજ સાથ જોવા લાગા કે પોતાની વચે આ વાંણીયાને જોઇને કુતરાઓ અતીશય ભાંસવા તથા તેનાં આંગ ઉપર આવવા લાગા અને તે વાંણીઓ બારે ઘભરાટમાં પડી ગયો. જારે તેઓ તેને કરડવા આવયા તારે પાણાચંદે નાહાસવા જતાં બારણું ચપટ જોયું અને તેણે બુમો પાડવાથી સોલુ તથા ફલુ જાંણે તદન અનજાંના હોય તેમ દોડી આવયા, બારણું ભુલમાં ચપટાઇ જવાનું તેઓએ બાહાનું કાહાડયું તથા હાંફતા અને ઘભરાતા પાંણાચંદને બાહાર કાહાડી તેઓએ તેને ધીરજ આપી તથા વળી માફી માગવા લાગા.

હવે પાંણાચંદને મોટાબાવાની "પાઘડીવાલાનું દુકાન" દેખાડવાની આ ચેડા છોકરાઓએ માગણી કીધી. પાંણાચંદે જરા આનાકાની સાથે કબુલ લીધું. તેને બાગમાં થોડાક આંટા ખવાડવા પછે દુર માલીના છાપરાંની પાસે પાટીયાં ભરી લીધેલું એક નાહાનું ખોપડું દેખાડવામા આવયું જેમાં એક ઘરડો વોહરો બેસીને પતરાં-ઘડતો તથા વાલતો હતો અને જેમાં "ટીનપાટ" તથા બીજો સામાન રેવાસે ઓલવેલો હતો. પાંણાચંદે અચરતી બતાવી કે એ પતરાંવાલાની દુકાન પાઘડીવાલાની દુકાન કેમ કેહેવાય ? છોકરાઓએ બોહોસ કીધી કે "પાઘડીવાલાનું" એજ દુકાન. પાંણાચંદ જીતી થયો, છોકરાઓએ તેની સાથ પાંચ પાંચ રૂપીઆની શરત મારી. પાણાચંદ શરત કબુલ કરી વોહરાને પુછવા ગયો અને વોહરાએ ખાતરી કીધી કે મનજી શેઠના મમાવા પોતાના માથાં ઉપર પતરાંની પાઘડી (ખોખાં) પેહેરેછે તે બનાવનાર હું છઉં માટે મને "પાઘડી વાલો" કેહછે: પાણાચંદ આ હારથી ફજીએત થયો તારે તેણે હારેલા રૂપીઆ આપવાને "લાએર" ના સરખી તકરાર લીધી. "ખોખાંવાળો તે કાંઇ પાઘડીવાળો નહી હોય—પાઘડીતો બાંધેલી હોય, પણ ખોખાંતો બનાવેલાં હોયછે" ઇતીઆદી. પણ પાણાચંદની તકરાર ખરી હોય ઇઆ ખોટી તોએ સોલુ અને ફલુતો રૂપીઆજ લેવા બેઠેલા હતા. પાણાચંદની જારે આનાકાની જોઇ તારે છોકરાઓ તેનો હુરીઓ કરી તોફાંન કરવા લાગા અને વધારે ફજીએતી અટકાવા માટે પાણાચંદે પાંચ રૂપીઆનો દંડ કાહાડી આપયો.

પરકરણ ૨૭ મું.

આટલા વખતમા મનજીભાઇના બેટાઓની સરેશતેદાર સાહેબને એટલી પીછાંણ થઇ કે તેણે વધારે વાર તેઓ સાથ રેહવા માગયું નહી. વલી આ સઘલી મોજ ભોગવતાં પાણાચંદનો ખાવાનો વખત થઇ ગયો હતો એટલુંજ નહી, પણ બપોર પછે બેહેરામશાહ શેઠને એસતેકબાલ લેવા માટે જે દબદબા ભરેલો સંગ જનાર હતો તેમાં બીરાજવાનો પણ વખત થવા આવયો હતો. તે સંગમા જવા સારૂં પાણાચંદે ખામખા ઇસકી દગલી તથા કસબી દુપટો બદનપર નાખયો હતો અને તેવામા આ તોફાંની પોટાઓ સાથ ફસી પડયો હતો. હવે તે છુટકારાને માટે ખંતી હતો, પણ સોલુ તથા ફલુની મતલબ તેને હજી વધારે થોબાવાની તથા વધારે સવાદ દેખાડવાની હતી.

પાણાચંદથી છુટા પડવાને અલબતાં તેઓએ મોહડેથી ના પાડયું નહી, પણ એક બીજી યુકતો લગાવી. તેઓએ જોયું કે તેઓ વજીફામાં લગાર દુર નીકલી આવયાછે, અને પાછા જવાનો રસતો આ વાંણીયાને ખબર નથી. એ ઉપરથી વડો સોલુ બોલયો કે "સરેશતેદાર સાહેબ, હીઆંવેર આવયા તારે તો અમારો તલાવ જુવો અને તેમા લેવટા કેમ મારીએ છઇએ તે પણ જુવો."

"ના ભાઇઓ, મારે હવે વધારે વાર થોભવું નથી. હું તો થાકીને કંટાલી ગયો છઉં."

"ઠીક છે. તારે તમે એકલા પાછા સીધારો. અમેતો હીઆં શુધી આવીને લેવટા લેવા વના પાછા જવાના નથી."

"મને મારગ બતાવો તો હું એકલો જાઉં."

"હા સાહેબ. પેલો સાંમે દરવાજો દીસેછેનો, તેમા દાખલ થાઓ એટલે સાંમોજ બંગલો જણાશે.".

પાણાચંદ દરવાજા તરફ ચાલયો અને છોકરાઓ તમાસો જોવા માટે છુપાઇને તાંહાંજ ઉભા રહયા.

તે દરવાજામાંથી વજીફાની અંદર નહી પણ ઓર બાહાર જવાતું હતું. તાંહાં મનજીભાઇએ એક સીપાઇનો પેહરો રાખેલો હતો અને જેઓ તાંહાંથી પસાર થાય તેમના જાહડા લેવાનો તેનેહકમ હતો. આ સીપાઇએ પાણાચંદને એકલો આવતો જોઇ તેને થોબાવયો તથા તેની મરજી ઉપરાંત તેના જાહડા લેવા માગયા. પોતાના સરખા એક પહરોણા

ને આ અપમાન થયલું જોવાને પાણાચંદને ઘણુંજ અસીકું લાગુ પણ સીપાહીની કસી દલીલથી ખાતરી થઈ નહી.

"કેઆ બોલત જી", આ સીપાઈ ભઈઆજી હતો. "હમ નાહી સમજત, ચલો ભઈઆ, ખીસેસે હાથ નીકાલો."

"શું! તુમ કેઆ માવા જાહડા લેનેકુ આવયા?"

"તુમતો ખરા દેવાના દેખત હો. હા ભઈઆ જાહાડા લેત હું."

"તું કીસકા જાહાડા લેઓછ? હમ સવકાવકા માણશ છઈએ. તુમ સમજતા?"

"સરકારકા નોકર? સરકારકા બાપ હોતો નાહી જાને દઉં. ચલો, અબ બખત લગતા."

"હાથ ના લગાડ, દેખ, હમ તુમકું બોલીઆ, દેખ."

પણ સીપાઈએ પાણાચંદને એકજ આચકામાં જમીન પર પટકયો.

તેણે પાણાચંદના જાસતીથી જાહડા લીધા અને પાણાચંદ ગમે એટલો ઉસકેરાયલો હતો તોપણ પોતે ચોરમા ઠરવાની નામોસીની તેણે વકી રાખી નહી હતી. શીપાહીએ જાહાડા લઈ તેના ખીસામાંથી પેલા છોકરાઓના ઘુસાડેલાં રૂપાંનાં ફુલીઆં કાહાડયાં અને તે તેના ગજવામા કેમ આવયાં તેનો કસો ખોલાસો કરવાને અશકત હોવાથી બીચારો પાંણાચંદ તદન ફગલાઈ ગયો. તે સીપાહી સાથ હોજાતોજી કરવા લાગો, તેવામાં ફલુ અને સોલુ ભરાયલા હતા તાંહાંથી નીકલી આવયા. સીપાહીને મોહડેની હકીકત સાંભલીને તેઓએ ફુલીઆં જોવા માગયાં અને તે ઉપર મનજીભાઈનુ નામ નીકલવાથી તેઓ લાગલા આ વાંણીયાપર ચોરીનું તોહોમત મેલવા પડયા તથા તેની ફજીએતી ઉપર બહુ હસવા લાગા.

પાણાચંદને અડધો શક ગયો કે આ ફુલીઆં તેના ખીસામા મેલવાનુ આ તોફાની છોકરાઓનું કારસતાન હશે. પણ હવે તે માફ માગવા લાગો અને વગર વાંકે છોકરાઓના કાલાવાલા કરવા લાગો કે આ બીના તેઓએ કોઈ આગલ કેહવી નહી. હવે તે આ છોકરાઓનો ગોયા ગોલામ થયો અને જાંહાં તેઓ લઈ જાય તાંહાં સાથે જવાને કબુલ થયો.

છોકરાઓએ તલાવપર જવા માગયું અને પાંણાચંદે હા કહયું.

વજીફાની દેવાલ બાહેર એક તલાવ હતું. તેમાં પાંણી ઘણા છાલકાં હતાં, અને તેની વચેગી ચાલી જવા માટે એક પાટીયું મેલેલું હતું. આ પાટીયું ચલાય એવું હતું પણ તે ઉપર ચાલનારને આસપાસનો કાંઈ ટેકો નહી હતો, તેમજ વલી પાટીયાંની વચમાં પણ કાંઈ ટેકો નહી હોવાથી ચાલતી વેલા તે એક હીચકાની મીશાલે હાલતું હતું, જેથી અનજાંનાને તે ઉપર ચાલતાં ઘણી બીહીક લાગતી હતી. ફલુ તથા સોહલુ તેમજ ગામના બીજા છોકરા અને વલી છોકરીઓ રાત દીસના માહાવેરાથી એ પાટીયાં ઉપર આશાનીથી ચાલી જતા હતા અને તાંહાંથીજ તલાવ માહેલા લેવટા પણ પકડતા હતા. ફલુ અને સોલુ જતાંવાર તે પાટીયાંપર ચઢી ગયા અને પાણાચંદને પણ ઘણી હેમત અને દર વચે તે ઉપર ઘસેડી ગયા. સારીપટે લેવટા મારીને એક ટોપલી ભરવા પછે વજીફા તરફ પાછા ફરતાં ફલુએ દરખાસત કીધી અને તેને સોલુએ ટેકો આપયો કે "પાંણાચંદ સરેશતેદારે આ ટોપલી પોતાને માથે મેલીને આપણી સાથે ચાલવું."

પાણાચંદ પેહેલાંતો હસી કાહાડીને બોલયા કે "અલેઆ છોકવાઓ તમો બહુ વમુજીછો."

પણ તે છોકરાઓ રમુજી નહી હતા, તેઓ આ વખતે ગંભીર હતા. "કાકાપારેખ અમે મશખરી નથી કરતા. આ ટોપલી ખરેખર તમને ઉંચકવી પડશે."

હજી પાંણાચંદે પોતાની નાપસંદગી હસીનેજ બતાવી. "ભાઈઓ તમો પહવોણાને બહુ માન આજોછો, પણ એ માન હું ઉપકાવ સાથ ના પાડુ છઉં."

"ઠીકછે, માન ના પાહોછો તારે અપમાન કબુલ કરો, અને પોટીયાંદાસ, અમે તમોને અપમાનજ આપવા માગીએ છઈએ. તમે અમારા હેલકરી થઈને મુગા મુગા આ ટોપલી ઉંચકી ચાલો."

હવે પાંણાચંદની નજર સાંમે સઘલો ફેસતો તેના ખરા આકારમા આવી ઉભો અને તે ઘભરાઈને બોલયો, "છોકવાઓ, આ ચાલ ઠીક નથી હો. તમો હવે વધુ પગલાંમાં ભવશો."

"વલી પાણાચંદ તમે મા ને બાપ કીધુ? અમારા લેવટામારૂ સોબતીઓનો એવો ધારોછે કે જે લેવટા મારે તે ઉંચકે નહી, ને જે લેવટા નહી મારે તે ઉંચકી ચાલે. અમે લેવટા મારયા ને તમે હવે ઉંચકવા લાગો, વેકો."

હવે બીચારા પાણાચંદને અતીશય બલાપો તથા ખીજવાટ પેદા થયો. ગઈ કાલેજ તેનો શું દોર અને શું ભપકો હતો? આજે તેના શું હાલ થઈ પડયાછે? ધનજીશાહ શેઠને તાંહાં તેણે કેટલી પતરાજી અને દમ કીધો હતો? આજે તેનો તે સઘલો દમામ અને દબદબો કાંહાં જતો રહયો? તેને પસતાવો લાગો કે આ સુરતીઓને ઘણા બેવકુફ સમજીને તેઓ વચે તે અકડવા ગયો, પણ તેઓ તો તેને માથેના મળયા. તેને પસતાવો લાગો કે આ છોકરાઓ વચે પેહેલેથી ભાર બોજમા રેહવાને બદલે છોકરા સાથ છોકરો જ થયો હોત, તેઓની મસતી ઠીગાણામા સાંમેલ થાત તો જેટલી મજાહા પડત તેટલો આ તેઓને હલકા ગણી તેઓ વચે પોતાને ઉંચો સમજવાથી જલાપો થયોછે.

આજ વખતે વજીફાની બીજી બોરદુએથી પાંણાચંદના કાન ઉપર વાજાં અને ઢોલનો આવાજ આવયો. એ હેરામશાહ શેઠને લેવા જવાનો વખત થઈ ગયો હતો અને પાણાચંદે ધારયું કે સરઘસની સવારી નીકલી ચુકી તેનો આ આવાજ હતો. તે સરઘસમા એક સરકારી અમલદાર તરીકે ભપકાથી આગલ ચાલવા અને માનથી બીરાજવાની તેની, કેવી ઉમેદો હતી! પણ તે સઘલી ધુલ જલી ગઈ અને બીચારો બે લુચા છોકરાઓના હાથમાં કેદીની મીશાલે સપડાયો તેથી પાંણાચંદને ઘણો ખેદ થયો.

તેણે છોકરાઓને તે સઘલી ધુમધામની યાદ આપી તથા તેઓને તે ધુમધામની મજાહ જોવા માટે ઉસકેરયા, પણ તેઓને મનથી તો પાણાચંદ સાથની આ મજાહ વધારે સરસ હતી. હવે તારે તેણે સરઘસમા સામેલ થવાની તેઓના બાપને આપેલી કબુલાત જાહેર કીધી, પણ તેના છોકરાઓ પાણાચંદ પાસે ટોપલી ઉંચકાવાની કબુલાત વધારે

અગતની સમજતા હતા. છેલે તેણે સરઘસમા જવા સારૂં છોકરાઓના કાલાવાલા કરવાને પણ બાકી રાખ્યું નહી.

પણ છોકરાઓ સમજ્યા નહી. પાટીયાં ઉપરથી તેનો હાથ ધરીને લઈ જાય તોજ તેનાથી જવાય એટલો તે પાટીયાંપર લાચાર હતો, માટે થોડાંક પગલાં માથે ટોપલી મેલીને ચાલયો. પણ વલી પાછી ઢોલ અને છમછમીઆંનો સાદ સાંભલીને જારે પાણાચંદે તેઓની મજુરી કરવાને ના પાડયું તારે તેઓ તેને પાટીયાંની વચમા મેલીને નાંસી ગયા તથા બે છેડેથી પાટીયાંને એવા આંચકા આપવા લાગા કે તે દરએક હીચકાથી પાંણાચંદના બુટ અને ઈસટાકીન પાણીમાં બુડાતાં હતાં અને તે સઘલાં ભીંગાઈને લબદ્દાલોર થઈ પડયાં.

પાણાચંદે ખીજવાઈને બુમ મારી કે "જો બચા ફલુ, અલયા સોલુ તમને બંનેને એ ચાલ ભાવી પડશે. હુ તમાવા બાપાને સઘલી વાત કહીશ."

ફલુએ એક છેડેથી બુમ મારી બીજે છેડે ઉભેલા સોલુને લાગલો ઉપાય બતાવયો. "ભાઈ સોલુ, પાણાચંદ બાવાને આપણી રાવ કેહેવાના છે તારે ચાલની આપણને સજા થાય તેનો પુરેપુરો બદલો એની પાસેથી આંગ ઉપર લઈએ. પાંણાચંદને હવેતો તલાવમા જપકોરી કાહાડો."

"ઠીક ભાઈ ફલુ, ઠીક વાત કીધી. તલાવમાં જીવતો રેહશે તો એ બાવાને કેહેવા જશે કે ! આપણને પુછશે તો આપણ કહીશું કે પાણાચંદે આપણા રૂપાંના ફુલીયાં ચોરયાં, તે ચોરી પકડાઈ આવવાની પોતાની ફજેતી અટકાવા તેણે તલાવમા પડીને આપઘાત કીધો."

"છોકવાઓ તમે ગમે તેમ બીહીવાડો પણ હું બીહીવાનો નથી."

"તારેતો આવો, જરા તલાવના ઠંડાં પાંણીની મજાહા લેવો."

આમ કહીને તેઓએ પાંણાચંદને પગમાથી ઉંચકીને તથા હાથ ઉપર ઉંધો લટકાવીને પાંણીમાં બોરયો જેથી તે માથાંથી કમર સુધી પાણીમાં રહયો. તેઓએ તેને પાણી મધે આ હાલતમાં બુરાડી રાખયો નહી, પણ વધારે રમુજને મારે તેને જેવો બુરાડતા તેવો પાછો ખેંચતા અને એ રીતે કરયા કરતાં જારે પાણાચંદ બુમો પાડવા લાગો તારે તેઓએ ખોલાસો કીધો કે "એતો ધોબી લોકો કપડાં કેમ ધોયછે તેની અમે તાલીમ લઈએ છઈએ."

આ ઘાટકી મશ્કરીથી સઘલા ભેગા થયલા લોકોમાં ઘણી હસાહસ થવા પછે સોલુએ કબુલાત માગી કે "બાવાને રાવ નહી કરે તો અમે તુને બાહાર કાહાડીએ નહીતો તલાવમા નાખીને ચાલી જઈએ."

અંતે પાણાચંદે કબુલાત આપી કે "તમાવા બાવાશું પણ કોઈનાબી આગલ એ વાત નહી કહુ." અને કેહેતેતો સાચી તેની ફજેતી થાત.

"પણ હું કેહેવશ, હું બાવાને સઘલી વાત કેહેવશ" આ પરમાણેનો આવાજ તરતજ બીજી બોરડુએથી તે છોકરાઓના કાન ઉપર પડીયો.

તુરતજ ઘભરાઈને તથા નજર ફેરવીને ફલુ તથા સોલુ જુવેછે તો તેમની બેહેન પીરોજ વજીફાની દેવાલ બાહેર કાહાડેલી એક મેડી ઉપર આ પરમાણે બુમ મારતી ઉભી હતી.

પરકરણ ૨૮ મું.

પીરોજને તે દીને અદરાવાની જે ગોઠવણ થનાર હતી, તેટલા માટે બેહેરામશાહ શેઠને પસંદ પડે એવો તેણીને ઠાઠમાઠ તથા સણગાર કરાવયા પછે તેની માતાએ તેને જરા બાગમાં ફરી આવવા કહયું. ફરતાં ફરતાં વજીફાની દેવાલ ઉપર હુનાલામા હવા ધોરવા સારૂં તલાવને માથે બાંધેલી આ મેડી અથવા અગાસી ઉપર આવીને તે બેઠી હતી અને તાંહાંથી આ ફેસતો જોઈને તે બોલી ઉઠી હતી કે "પાંણાચંદ બાવાને રાવ નહી કેહશે તો હું કહીશ."

જેવો આ આવાજ સાંભલયો તેવાજ તે ચીબાવલા છોકરાઓ પાંણાચંદને પાટીયાં ઉપર પડતો મેલી પોતાની બેહેન પીરોજની પુઠે દોડયા. પીરોજને આ ભાઈઓની અચકચારી ચાલની પુશકલ પણ કડવી અજમાશ હતી, માટે તેઓ દરવાજામાથી આવીને તેને પકડી કાહાડે તેની આગમચ તેણીએ તાંહાંથી નાહાસવા માડયું.

પાણાચંદ અરધો ભીંગેલો લબરાતાં તથા ટીપાતાં કપડાં સાથ બીજા ગામડીયાઓની મદદથી આ ધાસતી ભરેલુ પાટીયું આશાંનીથી વટાવીને બાહેર નીકલયો તથા દરવાજે પસાર કરી રસતો શોધતો વજીફામા જઈ પુગો, જાંહાં પાછલા દરવાજાની આગલજ તેનો ઓરડો હતો, માટે તરતજ શરમનો મારેલો તે પોતાના ઓરડામા ગયો અને પોતાની નવી કોરી કસબી છેડાની કોસંબા પાઘડી તથા સેનાનો અંગરખો, જે આજની ધુમધામને માટે પેહરેલો હતો, તે સઘલો ભીંગાઈ જવાથી દીલમાથી કાહાડીને હીંદુઓની મીશાલના અડધાં ઉંઘાડાં દીલે ધોતીઆં ઉપરજ રહીને સુકવવા લાગો.

થોડાવારમાં પોતાના ભાઈઓના દરથી ઘભરાટમાં નાહાઠેલી પીરોજ પણ પાછલેજ દરવાજે બંગલામાં દાખલ થઈ અને હવે તેના ભાઈઓ પણ તેની છેક નજદીક આવી લાગા હતા. આ નાહાના ભાઈઓ અને તેમના શેકાર વચે એક બે હાથનોજ અંતર રહી ગયો હતો અને તેમના હાથમાથી બચવા માટે કોઈ પણ ઓરડામાં ભરાઈ જઈ બારણું બંધ કરી લેવાની અગત હતી. પાણાચંદવાલો ઓરડો મારગમાં પેહેલોજ હતો, અને તે પાણાચંદનો હતો અથવા તેમા તે પોતાના કપડાં સુકવતો બેઠેલો હતો તેની એ ઘભરાટમા પડેલી નાજનીનને ખબર નહી હતી. માટે જેવી એ ઓરડાના બારણાં આગલ આવી તેવીજ બીચારી અનજાનપણામાં તે ઓરડા મધે ભરાઈ જઈને તેણીએ બારણું ઢાંકી લીધું અને પોતાને સલામત સમજી જરા દમ ખાવા લાગી.

પણ તેણીના ભાઈઓનેતો એવુંજ જોઈતું હતું. તેઓ જાણતા હતા કે તે ઓરડો પાણાચંદનો હતો, માટે જેવી નીરદોશ પીરોજ તે ઓરડામા દાખલ થઈ તેવાજ તેના ભાઈઓએ બારણાને બાહેરથી સાંકલ દીધી અને પછે બુમ મારી પોતાની બેહેનને કેહેવા લાગા. "કેમ પીલી હવે બાવા આગલ કોણ રાવ લઈ જાયછે ? તું કે અમે ? એક વાંણીયાના ઓરડામાં તું છોકરીજાત કેમ ભરાઈછે ? ઉભી રેહ, હમણા બાવાને તેડી લાવી તારી વલે કરીએ છઈએ."

ગરીબ બીચારી પીરોજ જબર ફસી પડી. • જેવી તે

ની નજર ઓરડામા પાણાચંદ ઉપર પડી તથા જેવી તેની માં કેહેતી હતી તેમ તે આ "દરવંન" સાથ એક ઓરડામાં તેણીએ પોતાને બંધ થયલી જોઇ તેવી તે કુમલી નાર બારે ઘભરાટથી અડધી બેશુધ થઇ પડી. આ વાંણીયા સાથ એક ઓરડામા બંધ પડે અને વગર વાંકે તેની કુમલી તથા પાક દામાન ઉપર ખોટો બટો લાગુ પડે તેના કરતાં જમ સરીખા પોતાના ભાઇઓના હાથમા પડવાનું તેણીને વધારે સારૂં લાગયું અને બાહાર નીકલવા માટે તે જોસથી બારણુ ઠોકવા લાગી. તેણીએ પોતાના ભાઇઓને કબુલાત આપી કે "હું તમારી ચાલની ફરીઆદ કોઈ આગલ નહી કરશ, પણ મને બાહાર કાહાડો. તમારે ગમે તો મને મારી નાખજો, પણ મને બાહાર કાહાડો. તમારે ગમેતો મને કોઈ બીજા ઓરડામા કેદ કરો, પણ મને હીઆંથી બાહાર કાહાડો."

આ સઘલા કાલાવાલાથી તેણીના કંગાલ ભાઈઓ ઉપર કાંઈજ અસર થઇ નહી. તેઓને જવાંન પીલી ઉપર ભરૂસો આવયો નહી. તેઓએ ધારયું કે તેણીને પાણાચંદના ઓરડામા બંધ કરવાથી ફરીઆદનુ વધારે કારણ મલયુંછે માટે જેવી તે બાહાર નીકલશે તેવી બાવા આગલ વધારે રાવ લઈ જશે. એ બેવીસવાસને લીધે નીરદોશ પીલીને આ કેદખાનામાથી છુટી કરવા વગર તેના કમસમજ ભાઈઓ તાંહાંથી જતા રહયા અને બીજી ગમ જઈ રમતમા પડયા.

હવે પીરોજનો શું રસતો ?

જેવી તે પાંણાચંદને એક ઓરડામાં જોઈને ઘભરાટમાં પડી તેવોજ પાંણાચંદ પણ પીરોજને જોઈ ઘભરાવા લાગો.

પીલી હીઆં કેમ અને સા કારણસર ભરાઈ તેની પાણાચંદને અલબતાં ખબર હતી. તે જાણતો હતો કે "તલાવ ઉપર પોતાના ભાઇઓની ચાલ બાબે પોતાના બાપ આગલ મારા તરફથી ફરીઆદ કરવાની ધમકી આપવાને લીધે બીચારી આ છોડીને તે ભાઈઓ હીઆં બંધ કરી ગયાછે."

એટલા માટે પીરોજની હાલત ઉપર પાણાચંદને ઘણી દયા પેદા થઈ.

તેણીનાં શુંદર ચેહેરા ઉપર તે દીવસની ખુશાલીથી ખીલેલી સઘલી સુરખી ઉડી ગઈ અને તેના ફગલાઇ ગયલા ચેહેરા ઉપર નીરદોશપણું અને ઘભરાટ સાથે મલી ગયાં હતાં, તોપણ તેથી તેની ખુબસુરતી ઓર જીઆદા થઈ હતી. તેનો ઘભરાટ બીજાને ગભરાવે એવો હતો, તેની ઉદાસી બીજાંને ઉદાસ કરે એવી હતી, તેના આંસુ બીજાંને રડાવનારાં હતાં.

પાંણાચંદ પેહેલાંતો વેહેલાં વેહેલાં કપડાં પેહેરી લઇ પીરોજની આગલ સાનસોગતનો થઇ ઉભો. પેહલાં તો તેઓએ એકેક સાંમે જોયા કીધું પણ બે માહેલા એકને બોલવાની હીમત ઇચ્છા છાતી ચાલી નહી.

અંતે પાંણાચંદે આ ઘભરાટ ભરેલી ચુપકીદી તોડી. "બાઈ પીરોજબાઈ તમો બીહીશોમા. તમો હીઆં સલાંમત છો. તમો મારાં માં અને બેહેન જેવાં છો અને હું માં અને બેહેન ભીશાલે તમને બચાવશ."

દસકાં ખાતી પીરોજનો દીલ એટલો ભરેલો હતો કે હજી તે બોલી શકી નહી

"બાઈ શાહાબ," પાણાચંદ પાછું બોલયો "હું જાણું છઉં કે આવે લીધે તમાવા ઉપવ તમાવા ભાઇઓએ જુલમ પાડયોછે, પણ તમે ધાસતી મા કવો. આવો ઉપકાવ તમાવા બચાવમાં સદા મેહેનત કવવાને તતપવ વેહુશે."

હવે પીલીએ આંસુ ભરી આંખોથી પોતાના મોહનો મોતીનો દાબરો ઉઘાડયો. "વાંણીવાજી, બાવા મને મેહેરબાની કરીને હીઆંથી બાહાર નીકલવાનો રસતો બતાવો."

"બેહેન, હીઆંના રસતાઓથી તો મારા કરતાં તમો વધારે વકેફ છો. મનેતો આ એકજ વસતો દીસેછે, જે બાવણું છે, પણ તેતો બંધ છે. બાવી એટલી ઉંચી છે કે બે માણસની ખાંધ આપતાં પણ ચહડી શકાય નહી."

ગરીબ બીચારી પીરોજ પાછી રડવા લાગી. તેની વગર વાંકે આ કેવી કંગાલ હાલત થઈ ? આ કેવું નાપસંદ સાંટક બની ગયુંછે ? એ સંજોગમાથી કેટલા વેહેમ, કેટલા શક, કેટલા ખતરા, કેટલા બટા, બદનામી અને દાઘ ઉભાં થાય !

ભોલા ઢોલા જેવા કોઈ બુબખો હીઆં આવવા જોઈએ, જો તે આવેતો પુરી કમબખ્તી !

પીરોજનો બાપ હીઆં આવવો જોઈએ, જો તે આવેતો બીચારીનું મોતજ !

પણ એવામા મનજીભાઈ આવેતો કરવું શું ? જો કે પાણાચંદ અને પીરોજ બેહુના મનમા એ સવાલ ઉભો થયો, તોપણ બેહુ એકેકને તે પુછી શકયાં નહી, પણ મનમા ને મનમા ગુંચવાવા લાગાં.

પીરોજનો બાપ આવી લાગેતો તેણીએ કાંહાં જવું ? શું કરવું ? શું જવાબ દેવો ? તેણીનો વાંકતો કાંઇ નથી, તેણીની બેરદુએ સચાઇછે, પણ ઘેલો મનજી એટલોતો આકલો છે કે ખરો ખોલાસો સાંભલવા થોબશે નહી, અને સાંભલશેતો મુદલ માનશે નહી. પોતાની બેટીને પાણાચંદ સાથ એક ઓરડામા જોવી એજ તેને ખુન પર ચઢાવા બસ હતું.

પીરોજ આ ધાસતીમા છે, તેટલામા તેના બાપના પગલાં સંભલાયાં, બે મીનીટમા તેનો આવાજ સંભલાયો અને બીજી બે મીનીટમા મનજીભાઈ પાણાચંદના ઓરડા આગળ આવી તેજ ઓરડાનું બારણું જોસથી ઠોકવા લાગો તથા પાણાચંદનું નામ પોકારી બારણું ઉઘડાવા લાગો !!!

કાગળ વીશે કેહેવતો.

કાગળ—"બરફનું એક મેદાન, જેમા કેટલાકો પોતાની કશરતથી ઘણો સારો દેખાવ કરેછે અને બીજા કેટલાકો તુટી પડેછે અને પોતાને સુરખમા ઠરાવેછે."

કાગળ—"ચોરેલો માલ રાખનાર."

કાગળ—"ચીડડાંને જનમ આપનાર, ચીડડાંમાંથી જનમ લેનાર અને ચીડડાંનો અટકાવ કરનાર."

કાગળ—"એક એકમારગી ગરીબ, જેને લોકો પગતલે ઘણો કચરેછે." (લન.)

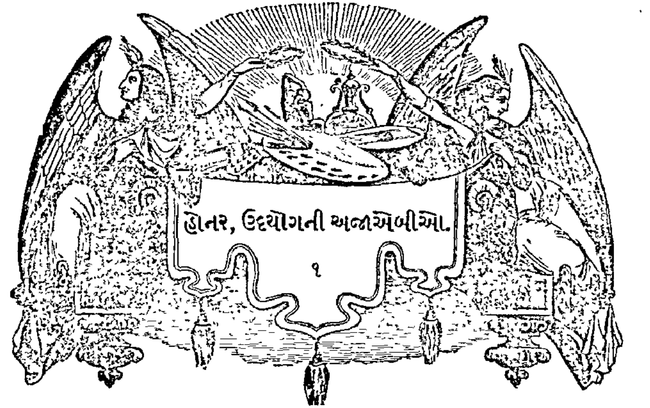

હોનર, ઉદ્યોગની અજાએબીઓ.

૧

માણુસ હાજતમંદ ઉપરથી હોનરમંદ થયોછે. વાદીઆઓના ખીલવા આગમચ હોનર ખીલયોછે અને વીદીઆથી જોકે હોનર વધારે સુધરયોછે, તોપણુ માણુશે હાલની વીદીઆઓનો પાયો નાખવા આગમચ હાલના હોનરોનો પાયો નાખયો હતો એ ચોકસ છે. જેબી દેશ જંગલી નથી તે હોનરમંદ છે, અને જંગલી દેશમાં વટીક માણુસને હોનરની મદદ લેવી પડેછે, તો જોકે તે હોનરોની હાલત પણ જંગલી હોયછે. માણુસને ખોદાવંદે દુનીઆમા હાજતમંદ પેદા કીધોછે અને એકબી હાજત તેની એવી નથી કે જે તેના હાથ હીલવયા વગર તથા તેણે મેહેનત કીધા વગર પુરા પડી શકે. એ ઉપરથી આપણા સઘલા ઉદયોગો અને હોનરોનું, સઘલી કારીગરી અને કળાકઉશલોનું પેદા થવું અને વધવું થયુંછે.

હાજતમંદ માણુસના હોનરે પેહેલાં હાથે કામ કરતાં કરતાં હાથના હથીઆરોની જગા સાંચાઓથી પુરી તથા હવા, પાંણી અને પવણુને પોતાના તાબામા લઈ માણુસનો હોનર માણુસને પોતાને અચરતીમા નાખેછે. ઉપલાં યંત્રોની મદદ લેવા ઉપરાંત રસાએણુ સંજોગોની પણુ માણુસે મદદ લીધી અને મેળવણીઓ તથા પરથકરણોથી જે વસતુઓ નહી હતી તે બનાવી અને હતી તેમને બીજા રંગ, રૂપ, આકાર, કદ અને ઉપયોગો હુમેરયા. જેમ જેમ આ પરમાંણે હોનરો વધતા ગયા તેમ તેમ વળી હાજતો વધતી ગઈ અને જેમ હાજતો વધતી તેમ વળી હોનરમા વધારોજ ચાલુ રહયો.

ચાલતાં માણુસને ગાડીના હાજત પડી, ગાડીમા જતાને આગબોટોની હાજત પડી, આગબોટોમા જતાને આગગાડીની હાજત પડી, આગગાડી પછે વીજલીક કાસદની હાજત પડી. લખતાં માણુસને છાપવાની હાજત પડી, છાપતાં ચોપડી બનાવાની હાજત પડી, અને એ રીતે કાગળો બનાવા વગેરે ઉદયોગો જાગયા. જુફડાંગા રેહવા પરથી નામીચા મેહેલો બાંધવાના હોનરો ઉભા થયા. ગાડી ઘોડા ઉપરથી રસતા, પુલ, વગેરે બાંધકામો ઉભાં થયાં. લડાઈઓ ચલાવતાં કીલલાઓ, મનવારો, ટોપો, દારૂગોલા ઈતીઆદી બનાવાના હોનરો નીકલયા.

ખોરાક પુરો પાડવાની હાજત ઉપરથી રાંધવાના, પકવાંન અને મીઠાઈ બનાવાના હોનરો ઘણા ખીલયાછે. અંગ ઢાંકવાની હાજત ઉપરથી રૂઉ, ઉન, રેસમ, વગેરેને લગતા બોહલા અને બેસુમાર ઉદયોગો જાગયા તથા જીવતા રહયાછે. ઉંચક, મેલ, લાવ લઈજાવ, વગેરે હાજતો ઉપરથી કાચ, કોડી, મટોડી વગેરેના ઉદયોગો નીકલયાછે. બેસવા ઉડવા વગેરે હાજતોથી લાકડું, લોહોડું, ફતર, વગેરે અનેક પરકારની ખાંનો અને બાંધકામના ઉદયોગ નીકલયાછે. આ સઘળા ઉદયોગોએ વળી કોલસાના સંબંધમા બોહલા ઉદયોગ હોનરોને જનમ આપયોછે.

પણુ માણુસનો હોનર હીઆં જે અટકયો નથી. હાજત પુરી થઈ એટલે પછે મોજ પેદા પડી. ઘણી તાકીદની હાજતો પછે જે નવી હાજતો નીકલી તે માતર મોજ જોખ અને શોખના સંબંધમા હતી, પણુ રાબેતા, રસમ અને આદતથી મોજે પણુ હાજત થઈ ગઈ. અંગ વશતર મળયાં તો ઘરેણા ગાંઠાંનો શોખ થયો; ભાજી તરકારી મળી તો ફુલ ફલાડીનો શોખ થયો; ગોસત માછલી મળી તો મીઠાઈઓ અને શરાબોનો શોખ થયો; ટેબલ ખુરશી મળયાં તો હાંડી આરસીનો શોખ થયો; અને એ શોખોએ એકવાર જડ ઘાલી એટલે તે પણુ રોજની હાજતો થઈ પડી. જેમ ખાધા વના નહી ચાલે, જેમ પેહેરવા વના

નહી ચાલે, તેમંજ ગાદી તકીઆ, હાંડી જુમર, બરફ દારૂ વગરબી નહી ચાલે એવો હીગામ થયો.

હોનરની બુલંદી હીઆંજ ખતમ થતી નથી. હજી એક તબકો રહયોછે. માણસ આ દુનીઆંમા ઠર પડયો એટલે આસપાસ જોવા લાગો. પેલી દુનીઆંનો ખેઆલ કરતાં ધરમ-ક્રીઆને લગતા સામાન, ઓજારો વગેરેની જરૂર પડી. ખુદરતના ભેદો ખોલતાં દુરબીન અને બારીકબીન યંતરોની અગત પડી. મંજલ અને મુસાફરી કરતાં માપ, તોલ, ભરતં, સરવઈ, વગેરેના હથીઆરોની અગત પડી. શેવટે એવું બનયું કે એક અભીઆસીને જેમ રોજના ભોજનની હાજત થઈ તેટલીજ હાજત રોજના નીઉસપેપરની થઈ. એક વીદવાનને રોજના પાણીના હાંડા જેટલીજ દુરબીન ઈઆ નકસાનીબી હાજત થઈ.

એ રીતે હાજતો અને હોનરોનું વધવું સાથે સાથે ચાલેછે. હોનરોના વધારાની એ તવારીખ ઘણી અજાએબ જેવીછે. પણ વળી ઉપલો દરએક જુદો જુદો હોનર પોતપોતામા ખાશ અજાએબીઓ ધરાવેછે.

એ દરએક હોનરનું ખીલવું ઘણી કાહાની વચે, ઘણી મુશકેલો વચે થયુંછે. એ દરએક હોનરનું ખીલવું ઘણી કડવી અજમાશ અને ભારી વીધનો વચે થયુંછે. દરએક હોનર ઉપર તથા તેની શોધ કરનારાઓ ઉપર થોડી જેહેમત અને મુસીબતો વીતી નથી. તે હોનરોને એક હાથ રાખવા તથા તેમની કળાઓ છુપાવવા માટે આદમી જાતે પોતાના સાંડકાં મનથી થોડાં ફાફાં મારયાં નથી. પણ તોબી હોનરો ખીલયા અને પરગટ થયાછે અને તે સઘલી અજાએબીઓનુ ટુક વરણન આ સફાઓ મધે કરવાની અમે ધારણા રાખીએ છઈએ.

ચીના લોકો જેઓએ ઘણા હોનરો શોધી કાહાડયાછે, તેઓમા એવો કાયદો છે કે જે કામ હાથથી બને તે બીજા સાંથી બનાવવું નહી. આ કાયદાથી ચીનાઓની પરજા ટકી રહીછે, પણ તેમનો સુધારો પછાત પડયોછે. આ કાયદાથી પેહેડી દર પેહેડી એક ધંધો ચાલુ રહયોછે. બીજાં દેશોમાં દરએક ધંધામા ઉદયોગ અને વીદીઆને પુરતી છુટ મળીછે. તેથી એક બાપ પોતાના બચાંના હાલના સુખ વધારી શકેછે, પણ બચાં પેટ કેમ ભરશે તેથી તે અનજાનોછે.

વણકરની ચકી નામાકીત્ હારગરેવે શોધી કાહાડી તથા બાફનો સાંચો વાટે બનાવયો તેની આગમચ ઈંગલાંડમાં હોનર નાહના મંડળો તથા કુટંબોને હાથ હતો, પણ સાંચા નીકળવા પછે ઘણોખરો હોનર મોટાં શેહેરોમા ગયો અને ઘણા લોકોનો રોજગાર બંધ પડયો. ગામડાંનાં કારીગરો શેહેરોના કારખાનામા કાંમે લાગા. કેટલાકો ધારેછે તેમ સાંચાઓથી રોજગાર વધયો નહી પણ ઘણા હાથ કરી શકે તેટલું એક સાંચાથી બનવાને લીધે રોજગાર ઘટયો.

પણ સાંચાઓથી નવા લાભ પરાપત થયા. એક જણની મેહેનતને જુદાં જુદાં કામોમાં વેંહેંચી નાખવાથી સાંચાએ ભાવતાલમા કીફાએત કરી આપી. વળી પાંણી, હવા અને બાફ એ તરણ સસતા, સુતરા, અખુટ અને કદી નહી થાકે એવાં સાધનો હાથ કરવાથી પણ સાંચાઓને ઉપલું પરીનામ નીપજાવવામા મદદ મળી. આ ફાયદો કેટલી હદ સુધી વધયોછે તેના દાખલા અજાએબ જેવા છે.

થોડાં વરસ ઉપર એક ટાંચણી બનાવવા માટે ૧૮ જુદા જુદા માણસો કામે લાગતાં હતાં, અને તેમાના એકબી જણને જો તે સઘલા ૧૮ કામો સોંપયા હોયતો તે દરરોજના ૨૦ ટાંચણી બનાવાને અશકત હતો. ૧૮ જણમાં તે કામ વેંહેંચી આપવાથી દરરોજની ૫૦૦૦ ટાંચણી બનતી હતી. પણ ટાંચણી બનાવવાના સાંચાની શોધ થવા પછે એક સાંચો દર મીનીટે ૬૪ ટાંચણી બનાવેછે.

એક લુહાડ એક આખે દાહાડે ૨૦ ઈસકોરૂ બનાવી શકતો નથી, પણ સાંચામા લોઢાંનો સલીઓ ઓસયો કે ઈસકોરૂ બનેલોજ છે. સોએ બનાવાનો સાંચો પણ એટલોજ કીફાએતી છે. ૧૦૦ સાંચા માતર ૪ ઓરડામા સમાયછે અને માતર ૬ ઘોડાના બળના બાફના સાંચાથી એક અઠવાડયામાં ૧૫૦૦૦૦૦૦ સોએ બનેછે.

એક રતલ લોઢાંમાથી ૫૦૦૦૦ ઘડીઆલની કમાન બનેછે. એક કમાનંનો વજન છેક ·૦૧૫ ગરેન છે. ઈંગલંડમાં ૧૨ રતલ લોટાંની બે પેનસ પડેછે અને એક કમાન પણ તેજ ભાવે મળેછે તારે બે પેનસની કીમતના લોઢાંની ૫૦૦૦૦ કમાંનો ૪૧૬૦ રૂપીઆનો નફો લાવેછે !

હોનર અને કળાના આ લાભ ઉપરથી તેની શોધપર તરેહવાર ચુંથના પડે તેની કાંઇ નવાઇ નથી. સુવીડનમા ફાહુલાન ખાતે ૫૦૦ મજુરો ખાન ખોવેછે, જેમાથી ૩૮૨ ટન તરાંબું મળેછે, પણ તેટલાને ખાતર કુડીએક પરેસીડંટો, સેકરેટરીઓ તથા પરોફેસરો સોનાના જેટલી તપાસ રાખેછે અને સઘલી કળાકઉશલોને છુપી રાખેછે.

૧૭૮૫ થી ૧૭૯૦ સુધીમાં ઈંગલંડના રાજઅધીકારીઓ એ દેશના સાંચાકામ ઉપર એટલા મગરૂર હતા કે આખી દુનીઆંની હાજતો પુરી પાડવાને તથા તેના બદલામા આખી દુનીઆંની પેદાશને પોતાના દેશ તરફ ખેંચી લેવાને ઈંગલંડને શકતીવાન ધારીને, પોતપોતાના સાંચાકામ છુપાં રાખવા તથા કાચા માલ એક હાથ રાખવાને કારખાના વાલાઓને તરેહવાર ઉતેજન આપયાં હતાં. સને ૧૮૪૦ સુધીમાં એ સઘલી બંદી નીકલી ગઈ અને છુટો ઉદયોગ તથા છુટો વેપાર ચાલુ થયો.

કારખાનામાં મજુરો ઉપર તરેહવાર જાપતા અને બંદીઓ પણ એવાજ સબબોથી ઉભી થઈ હતી. મજુરી એટલી શખત લેવામા આવતી હતી કે વચે પડીને ધારા બાંધવાની સરકારને ફરજ પડી હતી. ૧૮૪૦ સુધીમાં મજુરોએ કેટલો વખત કામ કરવું તેની ધારાથી હદ બાંધી હતી અને તેમાબી ૧૮ વરશની અંદરની વયેના છોકરાઓને રોજના ૧૨ કલાક સુધીની મજુરી બાંધી આપી હતી. રાતના ૮॥ થી સહુવારના ૫॥ સુધી મજુરી કરવાની તદન મના ફરમાવેલી હતી અને ઉપલા ૧૨ માથી ૧॥ કલાક જમવાનો મળતો હતો. આતો કામ કરનારાં બાલકો અને છોકરાઓ વીશે હતું. મોટી વએનાઓની મજુરી તેથા વધારે હતી. પાછળથી ઉપલી હદમાં ઘટાડો કરયોછે.

ઈંગલંડમા કોઈપણ નવી જગા ઉપર તે દેશનો કાચો માલ વેચવા માટે મેળા ભરવામા પણ સરકારની પરવાનગી જોઈતી હતી. માતર ૧૦ પરગણાઓમાં મોટાં બજાર ભરાતાં હતાં, જાંહાં શરીફના હુકમ મુજબ જાહેર વેચાણ થતાં હતાં, તે બાજારોમાં ઉન, ચામડાં, સીસું અને કલાઈ

એટલીજ ઈંગરેજી પેદાસને લાવવાનો હુકમ હતો. પાછળથી માખણ, પનીર અને કાંપડને તે બજારમા ખાશ હુકમથી દાખલ કીધાં હતાં ! જરમનીમાં આપણા દેશની માશાસે જુદા જુદા ઉદયોગો ચલાવનારા જુદા જુદી જાતો હતા, જેમને માટે ખાશ ધારાથા બંદોબસતો કરેલા હતા.

કારખાનાંનાં નફાઓના તપાસ કરતાં હેઠલ ટાંકેલો હીસાબ કાહાડવામા આવયોછે. દરએક નવા ઉદયોગમા પેહેલાં ૫૦ ટકા નફો હોયછે; દેશનીજ અંદર તેના હરાફાઈ ચાલવાથા નફો ૧૦ ટકા પર આવેછે અને પરદેશમા હરીફાઈ ચાલવા પછે કોઈવાર તે ૫ ટકાપર અથવા ૦ પર આવેછે, ને પછે નકી ૫ અને ૧૦ ટકાની વચે તે નફો રેહછે.

જારે હાથને બદલે સાંચાથી વણવાનુ શોધી કાહાડવામા આવયું તારે પેહેલ વેહેલાં કારખાનાઓને ૨૦૦૦ ટકા નફો થયો અને સેંકડોબંધ લોકો દોલતમંદ થયા. તે વખતે ભાવ ૩૦ અને ૪૦ શાલીંગના હતા, પણ હરીફાઈ વધવા પછે અરધી સદી (૧૭૯૦) માં તે ભાવો ઘટીને માતર ૨) શાલીંગપર આવયા હતા.

બાફના સાંચાએ હોનરોને હેરત ઉપજાવનારી ગતી આપીછે. સને ૧૮૪૦ માં ઈંગલંડ મધે ૧૬૦૦૦ એનજીનો કામે લાગાં હતાં. તે જુમલે ૩૭૫૦૦૦ ઘોડાના બળના હતાં અને ૨૦ લાખ માણસના જેટલું તેઓથી કામ થતું હતું. પણ તારપછે ૩૦ વરશમાં ૨૦ લાખ ઘોડાના બલના એનજીનો એ મોટાં દેશમાં કામ કરેછે, અને ૫) માણસે એક ઘોડાનુ બળ ગણતાં ૧ કરોર આદમીના જેટલું એ કામ થાયછે.

જો એ સઘળાં કામને માટે બાફના સાંચાને બદલે તેટલા ઘોડા લગાડયા હોયતો, દરએક ઘોડો બે એકર જમીનનો પાક ખાયછે, તેમ ગણતાં ૨૦ લાખ ઘોડા ને ૪૦ લાખ એકર જમીનનો પાક જોઈએ; પણ તેટલા ઘોડાનું કામ વરાલ પંતરે થવાથી તેટલી જમીન દેશની ખોરાકી તથા ખેતીને માટે બચીછે.

ઘોડાનું બળ તપાસતાં માલમ પડયુંછે, કે એક ઘોડાનું બળ ૩૩૦૦૦ રતલ બોજાને દર મીનીટે એકેક ફુટ ઉંચે ચહડાવા જેટલુંછે. એટલું બળ લોઢાંની સડક ઉપર આખે દાહાડે ૪૦૦ ટનના બોજાને એક માઈલ ચલાવી શકેછે અથવા એક ઘોડાનું બળ કપી ઉપર દર કલાકે દર માઈલે ૨૦૦ રતલ ખેંચવા જેટલું મળેછે. એક કીયુબીક ઈંચ પાંણીનો બાફ ૧ ટનના વજનને ૧ ફુટ ઉંચકેછે, અને ઉપલું એક ઘોડાનું એક મીનીટનું બળ બાફથી મેળવવા માટે ૧૫ કીઉબીક ઈંચ તથા એક ઘોડાના કલાકના બળને માટે ૯૦૦ કીઉબીક ઈંચ પાંણી જોઈએછે. એટલાં પાંણીને માટે એટલાજ વખત (ઈઆને દર કલાક) નું ૭ થી ૧૨ રતલ બળતણ ખપેછે.

બાફના સાંચાએ તલેસમાતી બળ બતાવેલાં છે. કારનવાલ ખાતે એક એનજીને એક બુશલ કોલસાથી ૪૭૦૦૦૦૦૦ રતલનો વજન એક ફુટ સુધી ઉંચકયો હતો. સેંટ આસરેલ ખાતે એટલાજ કોલસામા એક એનજીને ૯૫૦૦૦૦૦૦ રતલના બોજાને એટલોજ ઉંચકયો હતો. આ વાત લોકોના માનવામા નહી આવી, તારે આબરૂદાર ગરહસયોના દેખતાં ફરીથી તપાસ લેવાથી તેજ એનજીને તેટલાજ કોલસામાં તેટલીજ ઉંચાઈએ ૧૨૫૫૦૦૦૦૦ રતલના બોજાને ઉંચકયો હતો !!

એક કાળાં માંથાંનો માનવી એક હજાર માંથાંના દેવ કરતાં જબરા તલેસમાત કરી શકેછે !

માયાળુ બોલો.

(સ્ત્રી બોધને માટે ઈંગરેજી ઊપરથી તરજુમો કરનાર એક પારસી ખાનું.)

માયાળુ બોલો આપણા કાનને મજેહદાર અને પસંદ પડતા લાગેછે. તેનો ખરો સાધ આનંદ પમાડનાર અને કાનને મધુર લગાડનારછે. તેઓ આપણા જીગરમાં એવી લોભાવનારી રીતે આવેછે કે તેઓને પાછા કાહાડવાને આપણામાં શકતી રહેતા નથી. તેઓ આપણને કદીબી દુખ અથવા દલગીરી લગાડતા નથી, પણ બીજી રીતે તેઓ દીન સાફ અને દુખની વખતે હીંમત અને દીલાસો આપેછે.

માયાળુ બોલો ખરેખર ખુદાઈછે. તેઓ રડતાં છોકરાંના આંસુ લુછી નાખીને પરવાલાં સરખા હોટોને હસાવેછે, તેમજ તેઓ તજેલી ઓરતોના જીગરમાં છુપી રીતે દાખલ થાઈને તેઓ તેને સારો ચીતાર દેખાડેછે કે જેથી કરી તે પોતાના આગલા દલગીરી ભરેલા વીચારો છોડી પાછી સારી સોબતમાં આવેછે.

માયાળુ બોલો—કેવાતો વાપરવાને સેહેલીછે ! અને તોપણ આપણે ગરજની વખતે તેમને ભુલી જઈએ છીએ. ઘણાએક ઉમદા આતમાંઓ એમના વગર ગુમાએલાછે; ઘણાએક ભરથાર અને બાયડીઓ એમના વગર જુદા પડેલાં છે, ઘણાએક આનંદ પમાડનારા ઘરોંએના વગર પાયામાલ થઈ ગએલાંછે. ચાલો તયારે જે ગુસસો ઘારેઘડીએ આપણમાં આવેછે તેને અટકાવી દેવો અને મેહેરબાંનીની વખતે વધારે માયાળુ થાઓ.

ખ૦ મે૦ મ૦

ટાઈફસ તાવ.

ટાઈફાઈડ તાવ જે એકવીસ દાહાડા સુધી રેહેછે તાહાડીઓ અથવા આંતરાઓ તાવ જે હવાના "મેલેરઆ" જેહેરથી પેદા થાયછે, ખેવડો તાવ જે તાવના ઉપર આવતો તાવ છે, ઉટીયાં તુટીયાનો તાવ જે ઉડતા રોગની માફક ફેલાયછે, તે સઘલા જુદા જુદા મોટા તાવના મરજેના જુદા જુદા હેવાલો વાંચનારી બાનુઓ આગળ અમે ધરયાછે. તાવના મરજ હજી વધારેછે. બીજા કેટલાક જુદી જુદી જાતના તાવના મરજો ટુકમા જણાવવાના રહયાછે. એવું કેહેછે કે માણુશ જાતનુ આટલું નાહાનું બદન ૧૦૦૦ જુદાં જુદાં દુખ દરદોને આધીન છે. શરીરના બાલેબાલ રગેરગ, કરચેકરચ, દુખો અને મરજો ખુદરતે લખી આપેલાંછે, જેની શંખયા ૧૦૦૦ સુધી થવા જાયછે. એમા તાવના મરજો માતર દસ બાર જાતના છે, પણ માણસની વસતીમા સઉથી મોટો ઉપદરવ એ મરજોનો હોયછે.

"ટાઈફાઈડ" તાવને મળતો એક બીજો તાવછે, જેને "ટાઈફસ" તાવ કેહેછે. આપણાં ઘણા લોકો "ટાઈફાઈડ" અને "ટાઈફસ" એકજ બોલ સમજેછે અને એક તાવને બીજા સાથે ભેલી નાખેછે. એ બે તદન જુદા મરજો છે, તો જોકે તેમની પીડાકારીમા બેહુ મળતા છે, પીછાણવાની નીશાણોમાં પણ મળતાછે અને તેમને દુર કરવાના એલાજોમા પણ મળતા છે. જેમ "ટાઈફાઈડ" ૨૧ દાહાડાનો તેમ "ટાઈફસ" ૧૪ દાહાડાનો તાવ છે. ઘણીવાર પેહલાં "ટાઈફસ" માલમ પડેછે અને પછે તેમાથી "ટાઈફાઈડ" થાયછે. ૧૪ દાહાડા સુધીમા જો તાવ જતો નથી તો પછે ૨૧ દાહાડાનો "ટાઈફાઈડ" માનવામા આવેછે. આ બે તાવ પીછાણવા ઘણા કઠણ છે, અને તબીબો પણ ઘણીવાર "ટાઈફસ" ઈઆ "ટાઈફાઈડ" ૧૪ દાહાડાની અંદર પારખવાને અશકત હોય છે.

આ તાવનો સબબ ગલીચીનુ જેહેર છે. "ટાઈફાઈડ" ની મીશાલે એમા પણ કુઈનીનની અસર લાગુ પડતી નથી. એ તાવમાં સઘલી દવા તથા માવજતની મતલબ માતર દરદીને જેમ બને તેમ શકતી આપવા તથા ટેકવી રાખવાની હોયછે, કે જો શકતી હોયતો પછે તેની બાંધેલી મુદતની અંદર તેની હઈઆતી આખર નહી થાય, પણ મુદત પસાર થવા પછે તે સાજો થાય. શરીર નબલું પડી ગયલું તથા તંતુઓ સેહેલથી ઉસકેરાય એવા બાંધાના માણસો ઉપર "ટાઈફસ" જલદી હોમલો કરેછે. મગજના અચણુચ ઉબરાતા જોસા, ખરાબ હવા, ગલીચ રેહેઠાણ, અથવા શખત ગરમી ઈઆ શખત સરદી વચે શરીરને ઉઘાડું પાડવું, એમા "ટાઈફસ" તાવના બીઆં રેહછે. આ તાવ બે જાતનો હોયછે. એક "ટાઈફસ મીટીઓર" જેમાં તાવનું જોર નરમ અને "હાડમાને હાડમા" હોયછે; બીજો "ટાઈફસ ગરેવીઓર" નામની હાલત છે, જેમા મરજ ઘણો જોરાવર હોયછે.

પેહેલી જાતના "ટાઈફસ" મા દરદી મરજથી દબાઈ જઈ નબલો પડી જાયછે. ભુખ જતી રેહેછે, ટંડી ઠાંકર લાગેછે, મોહો પર લોહી ચહડી આવેછે, માથું, પીઠ તથા હાથ પગ દુખેછે, ઓકારી જેવું લાગીઆ કરેછે, વીચારોમા ગુચવાડો થાયછે, દમ મુશકેલ ચાલેછે, નાડી નબલી અને જીણી પણ ઉતાવલી ચાલેછે. જીભની ઉપર તથા હોટ અને દાંત ઉપર કાળો અથવા ભુરો થરો ચહડેછે, પણ જેમ તાવ વધતો જાય તેમ જીભ સુકી, કઠણ અને અતીશય લાલ થતી જાયછે. તારપછે દરદીને બકારો શરૂ થાયછે, ચેહેરો અને આંખો લાલ થઈ આવેછે, તથા ચાવણીયાંની નાડી ઉછલેછે. પીસાબ, પરસેવ બંધ થાયછે, ચામડી ગરમ અને સુકી થાયછે, અને એવાંમા જો સાજો નહી થાયતો શેવટે દરદી બેભાન થાયછે અને તે હાલતમાં મરણ પામેછે. બીજી જાતના "ટાઈફસ"મા આ સઘલી નીશાણો ઘણી જોસમાં માલમ પડી આવેછે. કોઈવાર તે અચણુચ થાયછે અને કોઈવાર પેહેલી જાતના "ટાઈફસ" માથી "ટાઈફસ ગરેવીઓર" ની હાલત નીપજેછે. કોઈવાર દાંતના પારામાંથી લોહી નીકલેછે, તો કોઈવાર ચામડીની તલે લોહીનાં જીણા ટીપાં ઠરી જાયછે અને તેથી ગોવરાંના જેવી છાંટ માલમ પડેછે.

ઉપર કહયું તેમ આ તાવમા કુઈનીનથી અસર થતી નથી. સઘલી માવજતનો હેતુ દરદીને કુવત આપી તાવની મુદત સલામત પસાર કરવાનીછે. એટલા માટે કઉતીની દવા તથા ખોરાક આપવામાં ડાકટરો બહુ માવજત લીએછે, અને કોઈવાર તો દર ૦૧ કલાકે દરદીને પીગલેલો ખોરાક રાત અને દાહાડો અપાવેછે. આ તાવમા ખુદ તાવના કરતાં નબલાઈ દરદીનો મોટો દુશમન થઈ પડેછે. તાવ લાગુ પડવા પછે ૭ મે ઈઆ ૯ મે દાહાડે પુશકલ નબલાઈ શરૂ થાયછે. એ નબલાઈનો જો ઉપાય થયોતો નાપાક તાવનું કાંઈ વલતું નથી, પણ એ નબલાઈનો ઉપાય કરવો ઘણુંજ મુશકેલ, ઘણુંજ મેહેનતનું અને બારીક સંભાલ તથા ચોકાસીનું કામ છે. જે કાંઈ ડાકટર ફરમાવે તેજ, તેટલુંજ અને તેટલીજ વાર આપવું જોઈએછે. તપાસવું જોઈએ કે આ તાવની મુદતમાં પેટ, ઈઆ છાતી, ઈઆ બેજાંના મરજો થાયછે તે વધી નહી પડે. તેમને તરત અટકાવાના ચાંપતા ઉપાયો કીધા હોય તથા દરદીને પુરતું કુવત મળવું જારી રેહે તો "ટાઈફસ" નું જેહેર શેવટે દફે થાય છે. તાવ નાકલી જવા પછે ઘણા દીવસ સુધી દરદી ઘાસતીમાથી છુટો થતો નથી. તાવ નીકલી જવા પછે દરદીની જે માવજત અને સંભાલ કરવી જોઈએ તેટલી માવજત (એક તબીબના શબદોમા) "બીજા કોઈ મરજમા જોઈતી નથી."

અંગરેજી કવીઓના બાગમાથી થોડાંક ફુલ.

એક બેવફા માણસને વાસતે વીચાર—અરે! કેટલી વખત તેણે કસમ લેઈ અને કહયુંછે જે 'તને આપેલા મારા વચનો હું ખોટા કરૂં, તે અગાઉ ખુદરત બદલાઈ જશે, અને સુરજ તથા તારા શીહા થશે?' તીઆરે ઘભરાટ, હવે તું ઉતાવળ કર! આફતાબ, તું તારી રોશણી ખોઈદે! અને ઓ સેતારાઓ, દલગીરીમાં તમારો જીવ ખોઈ, તમો જમીન ઉપર પડો, કારણ કે મારી એબીલીઆ ખોટીછે. જેમ પવન, પાણી તથા હવા વગર ધરાનાંને ખોટાં, તે મીસાલ તે ખોટી! પોતાના ધુજતા શીકાર ઉપર જે મીસાલ વાઘ ઘાતકી, તે મીસાલ તે ઘાતકી! આહા! મારી છાતીમાં તે અસર કરેછે; મારૂં જીગર ચીરી નાંખેછે; અને દરેક ડચકું ખાતી વખતે મારૂં બાહર વેહેતું લોહી તે પીએછે.

સર રાબરટ એયટનને એક બેવફા દીલદાર ઊપર લખેલી લીટીઓ—હું કબુલ કરૂંછું જે તું સુંદર અને શોભીતીછે, અને જો મને માલમ નહી પડતે કે જબાંથી જે નાહનામાં નાહની અરજ થઈ શકે, તે પણ તારાં દીલ ઉપર અસર કરવાને શકતીવાનછે, તો હું તારા ઉપર પીઆર પણ કરતે, પણ હવેતો હું તને એકલી મુકુંછું, કારણ કે તું કોઈનાએ પીઆરને લાયક નથી.

હું કબુલ કરૂંછું જે તું મીઠીછે, પણ તું તારો મીઠાસ એવી ઉડાઉ રીતે વાપરેછે, કે તારી મેહરબાનીઓ પવન જેવી લાગેછે, જે (પવન) જેમી ચીજ તેને અડે તેને ગેથા બોસા લીએછે; અને એકથી વધારે જન ઉપર તું તારી નજર લેઈ જાયછે તેથી કોઈનાબી બોસાને તું લાયક નથી.

જ્યારે બામદાદની વખતે ગુલાબના ઝાડ ઉપર એક ફુલ ઉગ્યું હોયછે, અને તેને કોઇએ હાથ લગાડયો નહી હોયછે, તીઆરે તેનો વાસ કેવો મીઠો આવેછે, પણ જો તેને તોડીને હાથમા ચોળાવા દીધું હોય તો તેનો મીઠાસ નતો રહેછે, તેનો વાસ તથા ખુબસુરતી બંને તેને છોડી જાય છે અને એક પછી એક તેના પાંદડાં ખરી પડેછે.

એવાજ હાલ તારી બદ નજરથી થોડું કમા તારા થશે. સુકાં પાંદડાંઓની માફક તને પણ એક બાજુએ નાખવામા આવશે, અને એકથી વધારે ઉપર તારો પીઆર લેઈ જવાથી તું બધાનો પીઆર ખોઇ દેશે, તીઆરે જોકે બીજાઓ ખુશી થશે તોએ હું તો દલગીરજ થવસ.

વચન—વચન એ એક ખરૂં કરજછે જે હંમેશ આપવુંજ જોઈએ, કારણ કે આપણી આબરૂ તથા આપણું પરમાણીકપણું તેના જામીન થયલાં હોયછે.

તોડેલા વચનો—માણસના મોટાંમા મોટાં દુખનો બે બોલોમાં મુકી શકીએ—"તોડેલા વચનો."

પયાર—પયાર એ જીંદગીનો સુરજછે. સવાર તથા સાંજે ઘણોજ સુંદર, પણ બપોરે ઘણોજ ગરમ તથા સકમ.

હમેશ સુધીનો પયાર—મારૂં એક દીલછે, પણ તે દીલ માહરા પેહલા કસમો ખોટા કરી ફરીથી પીઆરમાં પડે, તો આએ હાથે મારી છાતીએથી તે દીલ હું છુટું પાડું અને તે દગાખોરને મારો પાસેથી નાંખી દઉં.

પયાર એ શું છે? એક વેશીઆના હોઠનો બોસો નહી—પીઆરમાં ખરો સુખીતો તેજ કે જે વરસનાં વરસ સુધી ચાહે, અને ફકત એકનેજ ચાહે.

માતાનો પયાર—માતાનું દીલ તે પયારનું સઉથી પવીતર દેહડું.

જીઆરે બાકીનું સંધું બગડી ગયું હોય તીઆરે એકબી ચીજ જો સાફ રહી હોય, જીઆરે બાકીનું બધું નઠું રહે તીઆરે એકબી ચીજ જો ટકી રહે, માણસના દરેક કામ, વીચાર તથા બોલથી સરસ જો એકબી ચીજ હોય તો તે માતાનો પીઆરછે. M.

મારી ધન, મારૂં ધન.

મારૂં નામ ધનજીશાહ છે. હું ધનબાઇનો ધણી છઉં, અને ઘણાક ધન માલનો પણ માલેક છઉં નહી પણ હતો. મારી ઓરત ધન ઉપરાંત મારી પાસ ખોદાની બખ્શેલી દોલતનું ધન પણ હતું. મારૂં એ ધન જાતુ રહયુંછે, પણ મારી તે ધન હજી મારી પાસેછે અને પેહલું ધન જવા પછે હું સમજું છઉં કે મારી ધન તેજ મારૂં ધન છે, ખરૂં ધનતો મારી મોહરદાર ધનછે અને શોગર ખોદાના કે મારૂં ધન ગયું પણ મારી ધન રહીછે.

મારી ધનની આ ખુબી મારૂં ધન જવા પછે મેં જોઇછે. બાયડીની પરીખશા સુખમાં નહી પણ દુખમા થાયછે. સુખમા સાથીતો સઉ થાયછે, પણ દુખમા સાથીતો એકજ જણ રેહછે અને તે બાયડી છે. એ જારે મારા ઉપર ગરીબાઇનું દુખ પડયું તારેજ મેં જોયું તથા જાણયુંછે અને તારેજ વાંચનારી બાઇઓને હું જણાવવા નીકલયો છઉં.

મારી ધનની સાથે અને મારાં ધનની પણ સાથે હું ખંબાલાના દરીઆની સફીલ ઉપર એક શુંદર બંગલો મધે રેહતો હતો. મારાં મા બાપ મારી ૨૫) વરસની ભર જવાન ઉમરમા મરણ પામયાં હતાં. મારૂં ધન મને તેઓથી મળયું હતું અને મારી ધન પણ મને તેઓએજ અપાવી હતી. ૧૮ વરસની મારી સમજની ઉમરમાં આવયા બાદ મારાં બાપની મેહેરબાંનીથી મારી ધનને પસંદ કરી હું પરણયો હતો, અને ૨૫) વરસની જવાન વએ આવવા બાદ મારા ધન, માલ અને મીલકતનો પણ હું માલેક થયો હતો.

ચોપાટી ખાતે એક બંગલો, કોટમા એક ચાલી અને ૧ લાખ રૂપીઆની સરકારી લોનથી મને, મારે મનસે, અને હમો બે જીવશે, પાદશાહી આવક થતી હતી. વારીનું ભાડું ૪૦૦ રૂપીઆ, ચાલીનું ભાડું ૨૦૦ રૂપીઆ તથા વીઆજ ૫૦૦ રૂપીઆ મળી મહીને દાહાડે મને ૧૧૦૦ રૂપીઆ પડવા જતા હતા; જેથી સાહેબી શોખ રેહેવા છતાં દર માસે મારા ૩૦૦ થી ૪૦૦ રૂપીઆ બચતા અને તેથી ૧૦ વરશ બાદ મારી ૩૫ વરશની ઉમરમા મેં બીજા અધ લાખ સંઘરયા હતા.

અમારી જીંદગી ઘણા સુખમા તથા મોજમ ગુજરતી હતી. મારાં તરણ બચાં તનદરોસત હતાં. મારા ગાડી ઘોડા અને ફરનીચર, મારી ટેબલ અને ગોડાંઉન સરવેની તારીફ હતી. મારા ચાકર નફરો મારા હુકમમા હતા. મારા દોસતોને દર સનવાર આઇતવાર હું મારે તાંહાં બોલાવીને રાખતો હતો. ટુકમા સઘળી ખુદરત ગોયા મારી તરફ હસતી અને રેહેમ દીલ હતી.

આ સુખી દીવસો ઉપર મારૂં ધન જેમ ઉપયોગી હતું તેમ મારી ધન નીરઉપયોગી નહી હતી. મારાં ધનથી મારૂં જેટલું સુખ હતું તે કરતાં જીઆદે સુખ મારી ધનથી હતું. મારાં ધનનો ઉપયોગજ મારી ધનના હાથમા હતો. તે ભણેલી અને ચાલાક હોવાથી ઘર ખટલો સઘળો મારી એ ધણીઆંની ચલાવતી અને હું કશું જાણતો નહી હતો.

દરરોજ મારાં કપડાં કાહાડીને મેરી આગળ મેળવાથી તે રાતનું મારૂં દાતણનું પાણી મેળવા સુધીની મારી બારીક બારીક મેનોજ મારી ધન કરતી હતી. ખાંનાની વરદી તે આપતી અને સ્ત્રી બોધમા આવેલી કેટલીક નવી વાંણીઓ તે પોતે બનાવા જતી. મારી ગાડી જોડવાના હુકમો તે આપતી. મારાં બચાંને કેળવણી પણ તેજ આપતી હતી. મારા બાગની જતન પણ તેજ લેવાડતી હતી.

પણ આટલી મેહેનત છતાં તે થાકતી નહી હતી. જારે ગેલાબી રંગની સાદી સારી પેહેરી તે ઘોડાવાળા ઇઆ માલીને હુકમ ફરમાવતી, અથવા જારે મારી આગળ બેસીને નાજુક આવાજે રાસત ગોફતાર વાંચી સંભળાવતી, અથવા જારે હસતે ચેહરે બાલકોને હીસાબ શીખવતી, ઇઆ નકસા દેખાડતી, અથવા જારે ચાહે વાળાની હીસાબની ઠગાઇ પકડી કાહાડીને ગંભીર દેખાવે તેને ધમકાવતી, અથવા જારે ચાર, પાંચ દોસતોની મીજલશ વચે રાતને સમે ઘેર લાઇટના ઝુમર તલેના પીઆનાફારટ ઉપર, નખરાંથી

બેસીને નાજુક આંગલાં ચલાવતી તારે મારૂં જીગર હરખથી ઉછલીને છાતીની બાહેર પડવા જતું હતું.

અમોને કોઈવાર કજીઆબી થતા હતા, પણ તે કાંઈ કંડાસ અથવા બુરાઈને બદલે ચેડાં અથવા ઢોંગ વધારે હતા. હંમેશ મીઠાસ ખાધાથી મોહડે મોર આવેછે. થોડો કવડાસ હોયતો પછે મીઠાસ બમનો વાહાલો થાયછે. કોઈવાર સેહેજ બાહાના ઉપરથી અમે સેહેજ રૂસાતાં તો પછે થોડાવાર માંજે સલાહ થતી તે વધારે પેઆરી લાગતી હતી.

સઘળું જોતાં હું કહું છઉં કે હું મારી ધન અને મારાં બચાં સાથ સુખી હતો. તેણીની ઘણી હીલચાલોને હું શંતોશથી તપાસયા કરતો હતો. હું મારી ધનને જોઈ વળી પાછો મારાં ધન પર મગન થતો હતો કે "શુગર ખોદાના—તેણે મને આ દોલત બખશીછે તો તેથી હું આટલો સુખી છઉં. જો મારી પાસ ધન માલ નહી હોતેતો મારી ધન મને આ સુખ કેમ આપી શકતે ! મારૂં ધન છે તોજ મારી ધનબી છે, બાકી પેહેલાં ધન વગર બીજી ધન કોણ જાણે કેવી દલદેસરી કરતે, કેવી દુખી થતે અને મને કેવો દુખી કરતે !".

પણ આ મારૂં ધનનું સુખ સઘળું થોડાજ વખતનું હતું.

મારી ૩૫ વરશની ઉમરમા મુંબઈ મધે શેરના સટાનું ઘેળાપણું નીકલયું. મેં જોયું કે મારી પાસે ૧।। લાખતો રોકડ છે અને ઈસટેટ જુદું, તેમા રોજના હજારો રૂપી આ જાદુઈની મીશાલે આવીને હુમેરાયછે તો એ સવપના સરીખા વેપલામાં હું નહી પડુંતો ખરોજ મુરખ. આ વીચારથી મેં મારો લાનો વેચીને બાકબેના તરણ શેર દર એક રૂ૩૦૦૦૦ ને ભાવે લીધા અને તે ઉપરાંત બીજા ઘણાક શેરો વેચયા અને લેયા કીધા.

આ લોભમા હું ગરક ગયો. જેટલું કમાયો તેથી દરા ઘણું મેં ખોહયું. શેરોના ભાવ એકદમ ગગડી ગયા. "જુલાઈના વાયદા" નો સટો કાધેલો, તે જુલાઈનો વાયદો પાકો તારે તેને પાલી શકયો નહી. મારા ઉપર માગનારાઓના તગાદા થયા અને હું દીવાલા સરખા અંત ઉપર આવી ગયો. મારા ૧।। લાખ નગદતો સઘળા પેસી ગયા અને તેને બદલે તીજોરીમા પેટી ભરીને શેરોના ચીઠડાં મને મળી આવયાં.

જાંહાં મેં હજારોની નોટ ગણેલી તાંહાં આ ચીકડાં જોઈ એક દાહાડે મને રડવું આવી ગયું. મારી ધને મને કારણ પુછયું પણ મેં ખરો જવાબ ઉડાવયો. તે બીચારીને ખબર નહી હતી કે મેં આટલું દોહોવયું હતું. હું રોજ સહવારે ગાડી જોડાવીને ઘરથી જતો અને સાંજે આવતો તથા નાણા સંબંધી ઈઆ ધંધા ધાપાની વાતો હું તેની આગળ કરતો પણ નહી હતો. માટે મેં બીજોજ ભલતો જવાબ આપીને વાત ઉડાવા.

પણ હવે તગાદાતો વધયા. મારી ૧।। લાખની પુંજી પેસી જતાં ચોપાટીનો બંગલો પાંણીને મુલે વેચીને મેં કરજ આપયું અને ધારયું કે હવે હું બચયો તથા મારી જે ચેલી બાકી વધી તે પરબી નચીંત રહયો. પણ નચીત રેહે શું ? થોડા દાહાડામાં કમરશીઅલ બેંક ભાગી અને મારા ઉપર ૩૫૦૦૦ રૂપીઆનો "કાલ" થયો. બેંક ભાગવાની બીના. મેં જાંણી તારે માની નહી, માની તારે આટલું શંકટ ધારયું, પણ શંકટતો આવયું અને ઉપાયતો રહયો નહી.

હવે મને ઘર જવા ગમવા લાગું નહી. ઘરમાં ધન તો સુખી હતી અને હજી મને ખુશી રાખવાનેજ ખંતી હતી, પણ હું તેણીને મોહડું કેમ દેખાડું ? આ મારી ભયંકાર હાલત તેણીને કેમ જાહેર કરૂં ? આ—હા ! મારાં દુખ વચે તે જારે ખુશ મીજાજથી હંમેશની મીશાળે ગાતી અને હસતી તારે હું મારાં મનમાં બલતો હતો, તે નહી કે હું પોતાના ખેઆલમાં પણ મારી આ પોપટ સરખી પેઆરીના ખેઆલમાં બલતો હતો.

કેવી તે ઉછાછલી, બોલકની, હસતી, રમતી હતી ! પણ હવે તે એટલી સુખી કેમ રેહશે ! હું ભીખારી થયો, પણ સાથે આ બટકબોલી નારને પણ મેં ભીખારી કીધી. જારે તે જાણશે તારે તે કેમ સાંખશે ? કોણ જાણે તે કેવો બલાપો કરશે ! તે કેવી રડશે ! કેવી કકલશે, બાલ પીંખશે અને હાથ મારશે ! આ ખેઆલોથી જોકે હું તેના મોહપર હસતો તોપણ છુપો રડતો અને પીડાતો તથા પીલાતો હતો.

અંતે મેં મારા એક વીસવાસુ માનીતા અને સમજુ દોસતની મુલાકાત લીધી. તેના એકાંત ઓરડામા કોચ ઉપર બેસી તથા તેના ખોલામાં માંથું નાખી હું ઘણોક રડયો. મારો આ દોસત મારૂં દુખ જાણતો હતો. મેં તેના આગળ ફરીઆદ કીધી કે "એવું કોઈ નથી કે જેના આગળ મારી ભરાઈ આવેલી છાતીને ખાલી કરૂં."

મારા દોસતે મને પેહેલોજ સવાલ એ પુછયો કે "ધનજીશાહ, તારી ધણીઆની ધનબાઈ આ સઘલી વાત જાંણેછે કે નહી ?"

"મારી ધન !" મેં જવાબ દીધો "મારૂં ધન ગીઉં તે ધનનેજ કેમ કહું ? મારા બેહેસતી બાપે મને ધન આપયું તે ખોહવા નહી, તેમજ મને મારી ધન બખશી તે તેને દુખી કરવા પણ નહી. એ બીચારીએતો મને સુખી રાખયો, પણ મેં તેને અંતે દુખી કીધી. દોસત ખોદાવાસતે તું મારી ઓરતનું નામ નો'લે, કેમકે તેનાપરની દયા એ મને ઘેલો કરી મુકયોછે."

"દોસત ધનજીશાહ તું નાદાન નો થા. તું તારાં દીલનો ગમ ખાલી કરવાને કોઈ સાથી શોધેછે તો તેને માટે તારી પાકજાદ ધણીઆંની જેવું બીજું કોણ છે ? મારે તુને ઘણી સલાહ આપવાનીછે, પણ પેહેલી સલાહ એ આપું છઉં કે તું જા ને તારી મોહોરદારને આ આફતથી વાકેફ કર."

"અરે એ કેવી સલાહા ? હું તેને કહું કે તે પેઆરીને મેં ભીખારી કીધી ? તેની મોજ જોખ મેં લુટી, તેના સુખ અને સંપજ મેં તોડયું, ને હવે હુંજ તે જઈને કીએ નાખે કહું ? હવે તેના ઘરેણા વેચવા પડશે, બંગલો ખાલી કરવો પડશે, ગાડી ઘોડા કાહાડી નાખવા પડશે, ફરનીચર ને આપી દેવું પડશે, નાહના ઘરમાં ભાડે રેહવું પડશે અને ગરીબ થવું પડશે તે સઘલું શું હુંજ તેને કહું" ?

"હા—પેઆરા દોસત, મારી સલાહા માનેતો તુંજ જઈને તેને કેહે."

"અને તેને દુખી કરૂં ?"

"અલબતાં તે દુખી થશે, પણ જો તું નહી કેહેશે તો

તે બીચારી વધારે દુખી થશે, અને જારે તે તારા કેહેવા વગર પોતાની મેળે જાણુશે તારે ઘણીજ વધારે દુખી થશે. પેઆરાંઓનો પેગામ કડવો હોય તોપણ મીઠો લાગેછે અને ખરાબ હોય તોપણ તેમાં દીલાસો ભેલાયછે. શું આ આફત તું તેનાથી સદા છુપાવાનોછે? તે મોડે વેહલે જાણવાની તો ખરીજ કેની! તારે બેહેતર કે તુંજ તારા નરમ શબદોમા તેને જાહેર કર."

"અરે પણ તે મારી સાથ વહડશે, મને ઠપકો આપશે, મારાપર બુમ મારશે. બઈરાંઓતો ઘરેણા ગાંઠાં, માલ મીલકતથી રાજી, પણ પોતાને ભીખારી હાલતમા જોશે તારે તે કેમ રાજી રેહશે. તેતો કદાચ કુવો પુરવા જશે."

"તેની ચીંતા ના કર. અગરજો તે વહડેતો મુગો મુગો સાંભળજે, કેમકે વાંક તારો છે અને તુંએ સાંભળવું જોઈએ. પણ મારી ખાતરી છે કે તારી ધન વહડશે નહી. બઈરાંઓનો સઘલો જીવ પોતાના મરદોમાં ભરેલો હોયછે, અને જારે પોતાના મરદને દુખી જોય તારે સારી બઈરી તેને ધીરજ તથા દીલાસો આપેછે. જો તું તેને જઈને નહી કેહેશે તો પછે તારી સાથ વહડવાનું તેને કારણ મળશે, કેમકે તુંએ નહી કેહેવાથી તું તેના ઉપર બેવીસવાસ બતાવેછે અને ઘરનું સુખ ભાંજનાર બેવીસવાસ જેવું બીજું શું છે? અરે નાદાન, હાથે કરીને તારૂં દુખ છુપું રાખી, એક ભલી ઓરતથી મળતી ધીરજ અને દેલાસાથી ખામખા બેનસીબ શા માટે રેહછે?"

મારા દોસતની તકરાર આગળ મારૂં નહી ચાલયું. હું ઉઠયો અને ઘર ગયો. મારી ધન મારાં ધનના જવાથી મને કેમ ચાહાશે તે વીશે હુંતો શંકામાજ હતો. દુખી ચેહરે હું મારા ઓરડામાં કોચપર જઈ પડયો. છોકરાં ફરવા ગયલાં હતાં અને ધન બખરચીખાનામા કેક કરાવા ગયલી હતી.

મને દલગીર જોઈ તે કામ પડતું મેલી મારી પાસે આવી બેઠી અને મને બોલાવા લાગી.

"ધનજીશાહ"—"ધનજીશાહ—શું છે?"—"ધનજીશાહ જવાબ દેવોની શું છે?"

"કાંઈ નહી, ધન, કાંઈ નહી."

"પણ શું છે જરા કહોનીતો."

"કાંઈ નહી રે વળી, હોય શું! જા-જા-તું તારે કામે જા."

"વારૂં, વારૂં, મારી બધી હેજગારી ને ચાકરીનો આ બદલો કે! સાબાસ છે તમોને કે તમારી ઉપર દેખીતું કાંઈ દુખ છે ને તમે મારાથી છુપાવોછો."

હીઆં ધન રડી પડી અને તે જોઈ મારી આંખમાથી આંજુ આવી ગયાં. હું બોલવા ગયો "ધનરે, ધન" પણ મારો દીમો ભરાઈ આવવા લાગો. હું ધન ગમ જોતો અને પછે ઓરડાના ભપકા ગમ જોતો અને રડતો.

"ઓવાએ તમે છાતી ખોલીને બોલોની—શું કાંઈ જીવને નથી ગમતું?"

મારાથી નહીજ બોલાયું તારે મેં ધનને અસારત કીધી કે તીજોરી ઉંઘાડીને પેટી કાહાડી લાવ. તે પેટી લાવી ને તેમા ભરેલા શેરો દેખાડી હું બોલયો કે "મારી દોલતનાં આ ચીંડડાં થયાં."

ધન તરત સમજી ગઈ. "તમેબી શેરમાં ખોહયું કે?"

"હા—પેઆરી ધન."

"કેટલું ખોહયું?"

"બધું."

"પણ લોનતો છેની?"

"નહી?"

"વારૂં તારે બીહોછો કાંએ? બંગલો છે તે બસછે."

"બંગલો વેચયો."

હીઆં હું રડી પડયો અને મને જોઈને ધન પણ રડી. તોબી બોલવાના છાતી તો તેનીજ હતી. "વારૂં હોશે હવે કાંઈ નહી—તેનું સાંજી વખત તમે શા વાસતે રડોછો?"

"તું પોતે રડેછે, ધન!"

"પણ તે તમારા દુખને વાસતે, નહી કે મારાં. તમોને રડતાં જોઉં તારે મારીથી હસાય કે? પણ જોવો આ એ આજું લુછું છઉં, ને તમેબી હવે લુછી નાખો."

ધને પોતાના અને મારાં આંજુ નુછયાં. હવે મને પાછી હીમત આવી, મેં સઘલો હેવાલ ધનને માંડીને કહયો, તેણીએ તે ધીરજથી સાંભળયો અને હું ઘણો અજબ થયો કે મારો આગલો શક સઘલો ખોટો હતો અને જાણે અમો ગરીબ થયાં તે કાંઈ રોજનો બનાવ હોય તેમ તેણીએ બેફીકરાઈથી સઘલું સાંભળયું.

તેણીએ મને ઘણો દીલાસો આપયો. "તમો પઈસાને એટલા બધા હઈએ નો ધરો. જીવશો તો પઈસા ઘણાબી મળશે. તમે એમ બઈરાંનો માફક દુશમન રડશો તો હમો બઈરાં લોકનાં શું હાલ થાય. ચાલો ઉઠો, બચુંનાં બનો. છોકરાંઓ આવયાંછે, માટે હવે કસતી કરો કે સારીપઠે જમીએ."

હું મારૂં અડધું દુખ ભુલી ગયો. બીજે દાહાડે મારા દોસત પાસ પાછો ગયો અને લગાર ખુશ ચેહેરે તેની સલાહને માટે તેનો ઉપકાર માની સઘલું બેઆન કીધું. તેણે મને યાદ આપી કે "આ જે બનયું તે તારી આફતની ખબર તુંએ પોતે કહી તેથી બનયું છે હો! જો તું નહી કેહતે ને પરભાડી તેનાં કાંનપર વાત જતેતો તે ઓર રીસે ભરાતે; પણ તુંએ પોતે જઈને વાત કીધી એટલે તેણીને પોતાનું મન મારવાની ફરજ પડી અને તારૂ દુખ જોઈ તે પોતાનું દુખ ભુલી ગઈ."

મારા દોસત પાસે મેં તેની બીજી સલાહ પુછી. તેણે કહયું કે કોટમાંની ચાલી વેચીને કાલ ભર, તથા તેમાંથી જે ફાજલ પડે તે બચાવી રાખ. વળી બંગલો ખાલી કર, ફરનીચર, ઝવેરાત વગેરે વેચીને થોડું નાણું મેળવ, પછે નાહની જગામાં જઈને કીફાએતે ગુજરાણ ચલાવી, કોઈ ધંધાની શોધ કર.

વળી પાછા મારા મનમાં શક ઉભા થયા. મારી ધને મને દીલાસો આપયો ખરો, પણ આ સઘલું જરજેવર કેમ ફુંકવા દેશે? ગઈ કાલેતો મારૂં દુખ પેહેલું જોઈને તેણીએ મન મારયું, પણ એ દુખતો હંમેશનું લાગશે તારે હવે કેમ ખમશે? ગરીબાઈને વાસતે બોધ આપવાનું સેહેલ છે, પણ જારે પોતાપર પડશે તારે તે બીચારી કેમ સાંખશે?

મારા દોસતે મને પાછી હીમત આપી અને તે ખરી પડી. મારી ધન દુખીતો થઈ, ચેહેરો કુમલાવયો, દલ

ગીર થઈ, પણ તે જરાવારમાં સઘળું ભુલી ગઈ. શું વેચવું અને શું રાખવું તેની ખુશીથી ટીપ લખી કાહાડી. તેમાં ફરનીચર અને ગાડી ઘોડા સાથે, મારા માગવા મુજબ સોનાના ઘરેણા સીવાએ, હીરા અને મોતીનું સઘળું ઘરેણું વેચવા સારૂં કાહાડી આપયું. તેની આંખમાં આંજુતો વેહેતાં હતાં, પણ મારી સાંમે એક બોલ બોલી નહી, મગર ઓર આ વેચવા સાટવામા મને મદદ આપવા લાગી.

હવે જેમ વખત જતો ગયો તેમ ધન પાછી રોકાઈ રેહતાં સઘળું દુખ ભુલી ગઈ અને જોકે હું રડતો રહયો તોપણ તે રોજની મીશાલે હસતીને હસતીજ રહી. વારીબંદર આગળ એક નાહની બેઠી બંગલી મેં ભાડે લીધી. તેમાં અમારો બાકી રહેલો ટુક સામાણ અમે ખાલી કીધો. ચાકરોનો ખરચ કાહાડી નાખીને ધને માતર એકજ મુસલમાન ચાકર રાખયો અને જોકે જતી વખતે અસીકું લાગુ તોપણ નવાં જુફડાંની ગોઠવણો વરને ગમતી કરવાને ધન એટલી ખંતી હતી કે જતી વેળા હું રડયો પણ રોકાયલી અને કામમા પડેલી ધનને કાંઈજ લાગુ નહી.

હું તેજ દીને મારી હાલતપર અફસોસ કરતો પાછો મારા દોસતને મળયો. તે દીને ખાલી કરવાની મેં સઘલી ખબર કહી. સાંજ પડી જવા છતાં મારાં નવાં કંગાલ રેહેઠાણમા મને જવા ગમયું નહી. દર પલે મારી બઈરી મને યાદ આવી. મેં મારા દોસતને કહયું કે આટલા દાહાડા તો તેણીએ હીમત રાખીછે, પણ આજે તેની હીમત રેહવાની નથી. આજે તે એકલી જુહુરતી હશે, પોતે રાંધતી હશે, દીવા કરતી હશે, અને ટેબલ બીછાવતી હશે તારે આગલું સુખ યાદ કરી તે કંગાલ થતી હશે.

દબદબાના મેહેલમાથી ગરીબડી જુહુપડીમા આજનો પેહેલો દીવસ હોવાથી મારો દોસત મારી સાથે આવયો. ઉદાસીની વાતો કરતાં હું મારાં જુપડાં તરફ આવી પોંહતો. તેના બાહેરના કંગાલ દેખાવથીજ મારી આંખોમાથી તરતર આંજુ પડયાં. આસપાસ એકાંત મેદાન હતું. જુપડાંમા માતર એજ ઓરડી હતી, પણ એક નાહનો દરવાજો અને નાહનો બાગ હતો તથા પછવાડે એક ચોક હતો તાંહાંથી હેલાએદું બબરચીખાનું હતું.

હવેતો મારા દોસતે પણ ધારયું કે આવાં એકાંત જુપડાંમા ધન આજે ખચીત ઘણી દુખી થતી હશે. એ વીચારમાં અમે નજદીક જઈ પુગા, પણ તાંહાં શું જોઈએછે!

જુપડાંની અંદરથી ગાએણનો મીઠો શરોદ આવવા લાગો: પીઆનાફારટનું વાજુંતો વેચી નાખયું હતું, પણ મારી ચાલાક ધને બચાંઓના આવાજોને વાજાંની મીશાલ ગોઠવીને તથા તેમની સાથ પોતાનો કોમલ અવાજ મેળવીને મારી મોજને માટે આ ખુદરતી વાજું ઉભું કીધું હતું.

ધન હમેશનીજ મીશાલે હસતી હતી. બચાંઓ સંતોશી હતાં. ઘરમા ઘણી સફાઈ હતી. એકબી સામાનપર ધુલની એક કરચ માલમ પડતી નહી હતી. ચંદની ઘેરવા સારૂં પછવાડેના ચોકમાં ખાંનાની ટેબલ બીછાવેલી હતી. જુહુમરને બદલે સમેદાનામાં મીનબતી ખોસીને તઈઆર રાખેલી હતી અને તે સમેદાંની એટલી સાફ તથા ચલકતી હતી કે જાંણે નવીજ લીધી હોય.

હવે મારા શંતોશનું શું બેઆન કરૂં? મેં જતાંને વાર પોકાર મારયો કે "મારી ધન, મારૂં ધન! મારૂં ધન ગાઉં પણ મારી ધન રહીછે! બલકે મારૂં ધન નથી ગીઉં, તું મારી ધન મારૂં ધનછે!"

મલેતો મોટા નહીતો ખોટા.

પારીસ ખાતે ટુઈલરીના મેહેલમાં જારે શાનશાહનો દબદબો ચાલતો હતો તારે પાદસાહી કુટુંબને ખાંનું ખાતી વખતે લોકોને તાંહાં હાજર રેહવાની છુટ હતી, પણ તે શા માટે? રાજા રાંણી સાથ ખાંનું ખાવા નહી પણ રાજા રાંણી ખાયતો ફકત જોવા! તેઓ કેમ ખાયછે, કેવા ભપકાથી ખાયછે, કેવાં સોના રૂપાના વાસણોમાં ખાયછે, કેવી જુમરોની રોશની વચે ખાયછે, કેવા લેહેજતદાર વાંણીંઓ ખાયછે તે જોવા સારૂં લોકોને બોલાવામાં આવતા હતા. ઈટલીમાં એક નાહના રાજમાં એવો કાયદો હતો કે રાજો જમવા બેસે તારે બયુગલ વગાડીને લોકોને જાહેર કરવું કે પાદશાહ જમવા બેઠાછે વાસતે તમો લોકો પણ હવે જમો.

હાલના વખતના મોટા લોકો, રાજાઓ અને સરદારોની ઠાલી ટેહેકરાઈ અને પતરાજી સાથ આગલા વખતનાં મોટાઓનો ચાલમાં કેવો તારીફ લાએક તફાવત જોઈએ છઈએ. ઈરાંનના મોટા અને નામીચા જરતોશતી પાદશાહ સાઈરસ વીશે આપણ વાંચીએ છઈએ કે આફરીકાથી હીંદુસતાન સુધી ફતેહ મેળવનાર એ પારસીએ પોતાના મેહેલના દરવાજા પોતાની સઘલી રઈએતને માટે ખોલલા મેલયા હતા. તે નામદારના તંબુ અને છાવણીમાં આવજાવની કોઈને બંદી નહી હતી. ખાનાની ટેબલ ઉપર તે સદા બીજાઓ સાથ હસતો, ભેલાતો અને મલેલો હતો. તે પોતાના ખાનાપર પોતાના વજીરો અને દરબારીઓનેજ નોતરતો નહી હતો અથવા સરદારો અને સપેહસાલારોનેજ નોતરતો નહી હતો, પણ ઉતરતા અમલદારોને અને કોઈ વારતો સાધારણ સીપાહીઓની આખી પલટણને પોતાની સાથ જમવા બોલાવતો હતો.

એજ પરમાંણે આઠનસના સાઈમનનો દાખલો પણ એવીજ ભલાઈને માટે નોધાયલોછે. તે પોતાની સઘલી દોલત લોકોની મોજ અને માનને માટે વાપરતો હતો. તેના નામીચા બાગ લોકોને માટે ખોલલા હતા અને તેમાંથી ગમે તે ફળ તોડવાનો તે લોકોને હુકમ હતો. તે પોતાના ખાનાની ટેબલો ઉપર ગરીબોને અગત્ય કરીને જમવા બોલાવતો અને તેઓ વચે નાહના મોટાનો કસો તફાવત રાખવા વગર તે મળી જતો હતો. તેને તાંહાં ખાનું બીશીઆર થતું, પણ સાદુંજ થતું હતું, તથા મોઘી અને ઠાલી મોજની વસતુઓ ઘણી ખરી દુર કરેલી હતી જેથી થોડા ખરચે હજારો ગરીબોને તાંહાં પેટ ભરીને સારી વાંણીઓ જમતા હતા. આ કરકસરથી, ઉપલો ફાયદો કરવા ઉપરાંત દોલતને ખરચવા છતાં જાલવી શકતો અને તે પાછી બીજી શખાવતોમા રોકતો હતો. "દોલતનો ખરો ઉપયોગ તેજ જાણતો હતો."

રીકે જે કાંઈ બજાવયુંછે તે શાહજાદા બીસમારક વગર તે
ઓ બજાવી શકતે એ ઘણું શક ભરેલુંછે. તે કાંઈ જનમ
થી શાહજાદો નથી, પણ પોતાના દેશની તેણે જે મોટી શે
વા બજાવી તથા કીરતી વધારી તેથી તેને શાહજાદાનો એ
લકાબ આપવામા આવયોછે. તે કાંઈ લશકરોને ચલાવ
નાર અથવા લડાઈઓ જીહીતનાર સરદાર નથી, પણ મા
તર જબાંની લુલી, કલમની અણી અને મગજની શકતી
થી આ મોટી લડાઈને ઉભી કરનાર, ચોકસ દરજે ઉસકેર
નાર અને બલવાન ફરાનસને હફાવનાર તથા જીહીતી લે
નારો રાજદુવારી છે. સાનશાહ વીલીઅમને તેની મસલ
ત આજે મલી નથી. માતર દસ વરસ ઉપર રઈએતને
જારે તે અકારો હુતો તારે પણ બીસમારક તેની બાજુએ
હતો. જરમનીનો દાહાડો ફેરવવો અને તેને મોટાં રા
જની પદવીપર મેલવું એ તેનો પેહેલેથી લોભ હતો. એ ને
મથી તેણે સઘલી હીકમત અને કળા વાપરી અને રાજા
તથા રઈએત વચેનો તફાવત દુર કરી ઓર આખાં જરમ
નીને પોતાના જુના દુશમન ફરેંચોને જેર કરવાના કામ
માં એકસંપથી રોકવાને તે ફતેહ પામપો. તેની તસવી
ર પાસેના સફા ઉપર આપીછે. તેનું પોહલું કપાલ અને
ઉંચી પેશાની તેની શકતીની નીશાણી છે. તેના મગજના
મકમપણાં અને મજબુત સવભાવ તેના ચેહેરા ઉપરથી
માલમ પડેછે. તેનો હેવાલ ઘણો છપાઈ ચુકયોછે, તોપણ
તે હીઆં ઉતારી લેવાની જરૂર છે.

પરૂશીયાના રાજાનો આ જમનો હાથ અને જરમની
નો ખરો દેશહીતકારી નર સને ૧૮૧૩ મા પરૂશીયાનાં બ
રાનડનબરગ નામના પરગણામા સાંનહોસનના કીલલામા
જનમપો હતો. નેપોલીઅન બોનાપારટની મોટી જંગોની
વચે તેનો જનમ થયો હતો અને લડાઈની તવારીખમા વ
ખનાયલી ઘણીક જગાઓમા તેનું બચપણ ગુજરયું હતું.
તેણે બરનસવીક, મેકલેનબરગ, નાસો અને હાનોવરની ના
મીચી યુનીવરસીટીઓમા કેળવણી લીધી હતી, તેમજ ગા
ટીનગનનું પરખેઆત શેહેર જાંહાં "ડયુએલ" ઈઆને
સાંમાંશાંમી પીસટોલ લઈને ઉતરી પડવાની મારામારી એ
ટલી સાધારણછે કે રોજની પાંચ સાત એવી મારામારી થા
યછે અને જાંહાંની યુનીવરસીટીના મસતીખોર નીસાળી
યાઓને માટે એક ખાશ બંદીખાંનું બાંધવું પડયુંછે, તાંહાં
ની આપણ પારસી તથા હીંદુ ભાઈઓને જાણીતા ઘણાક
જરમન ઉસતાદોને કેળવનારી યુનીવરસીટીમા પણ કાંઉંટ
બીસમારક લાંબો વખત સુધી રહયો હતો. કેહેછે કે ગાટી
નગનમા એક વખતે તેને એક બાલ અથવા નાચમા જ
વાનું હતું અને તેથી પોતાને માટે તેણે નવાં બુટ મંડાવયાં
હતાં, પણ મોચીએ એક દાહાડો આગમચથી ખબર આપી
કે વખતસર બુટ તઈઆર થશે નહી. એ ઉપરથી બીજા
સાધારણ આદમીઓની મીશાલે બીસમારકે નવાં બુટની
આશા મેળી જુના પેહેરી જવાને બદલે તેજ મોચી પાસ પો
તાના બુટ પુરાં કરાવાનો પકો ઠરાવ કરયો. તે પોતાની સા
થે એ મોટા અને જંગલી દેખાવના કુતરા લઈને મોચીની
દુકાંને ગયો અને કહયું કે નાચની રાત સુધીમા બુટ તઈઆર
નહી થસેતો આ કુતરા તને ચીરી નાખશે. તે આ ધમકી
આપીનેબી ગયો નહી, પણ તેણે એક મજુરને ભાડે રાખયો
તથા તેં આ કુતરાને લઈને આખો દાહાડો મોચીની દુકાંન
આગળ ફરયા કરયો. અંતે મોચીએ પોતાની બાયડી સાથ
મળીને આખી રાત બેસીને બુટ પુરાં કરી આપયાં અને
બીસમારક નવાંજ બુટ પેહેરીને નાચમાં ગયો.

તેના છોકરવનપણાની આ વારતા તેની હાલની જીં
દગી ઉપર અજવાલું નાખેછે. કાંઉંટ બીસમારક એ
ટલા પકા ઠરાવ વાલો માણસ છે કે ઘણાઓ તેને
હુજતી વીચારેછે અને ઉપલી વારતા ઉપરથી જણા
શે કે એવું મકમપણું બચપણથી તે ધરાવતો આવેછે.
૨૧ વરસની વએ યુનીવરસીટીઓમાં પદવી લીધા પ
છે પોતાના દેશનાં ધારા પરમાંણે તે લશકરમાં સામેલ થ
યો અને તે દેશની દરએકં રઈએતની મીશાળે તરણ વરસ
એક સીપાહ તરીકે લશકરી કવાએદમાં ગુજારયાં. ૨૪ વ
રસનો થવા પછે તે રાજદુવારી નોકરીનો ખાએશમંદ થયો.
રાજનાં એક પરધાંને તેને ચાકરી અપાવા સારૂં બોલાવયો
હતો, પણ બીસમારક મળવા ગયો તારે તે પરધાંને તેને ૧॥
કલાક સુધી ખોટી કીધો. એ ઉપરથી બીસમારક એટલો
ખફા થયો કે પરધાંનનીબી તેણે દરકાર કીધી નહી. જારે
તે પરધાંન તેને મળયો અને પુછયું કે "તમોને શું જોઈએ
છે ?" તારે બીસમારકે જવાબ દીધો કે "દોહોડ કલાક ઉ
પર મને તમારી મુલાકાત જોઈતી હતી, પણ હવે હું તે ના
પાડું છઉં." એટલું કહી બીસમારક તેની આગળથી ચા
લી ગયો, પણ એવાજ મજબુત મનથી અને પકા ઠરાવથી
ઘણાક વરસ જવા પછે બીસમારક તે અમલદારથીબી ચહડ
તી પદવીએ આવયો તારે ઉપલો બનાવ તે વારેવાર યાદ દે
વાડતો હતો. પેહેલાં એક નાહનાં સરકારી હોધા ઉપર બી
સમારકની નેમણુક થઈ અને તાંહાંથી તે વધયો.

પોતાના બાપના મરણ ઉપરથી બીસમારક હોધો છો
ડી પોતાને ગામ પોતાની મીલકત ઉપર ગયો. તાંહાં પેહે
લાં ૧૮૪૭ માં તે જીલાનો કાનસલ જેનરલ ઠરયો અને બી
જે વરસે રાજ મંડળીમાં ડેપયુટીના હોધા ઉપર આવયો.
તરણ વરસ જવા બાદ ફરાંકફોરટ શેહેર માંહેલી "ડાએટ"
(જરમન પારલામેંટ) માં પરૂશીયાની તરફના અધીકારી તરી
કે તેને ઠરાવામાં આવયો અને તાંહાં પરૂશીયાની રાજનીતી
તથા પરૂશીયાના હકને માટે તે એટલી હીમતથી લડયો કે
સરકારમાં તેનું માન ઘણું વધી ગયું, અને ૧૮૫૫ માં જા
રે રૂશીયાનની લડાઈ ચાલતી હતી તારે બીસમારકને પરૂ
શીયાની ઉમરાવોની સભા મધે બેઠક આપી બોલાવામાં આ
વયો. તારબાદ તેને પરૂશીયન એલચી તરીકે ૧૮૫૮ માં
સેંટ પીટરસબરગ ખાતે તથા ૧૮૬૨ માં પારીસ ખાતે મો
કલવામાં આવયો. તાંહાં તેણે થોડા મહીના ગુજારયા એટ
લામાં તેને પરૂશીયાના રાજનાં એક પરધાનની જગા મળી
અને તે પછે એક માસમાં તે વડો પરધાંન થયો, જે માંન
ભરેલી પદવી ઉપર તે હજી સુધી કાએમ રહયોછે. પરૂશી
યાની સરકારનો મુખીઅ મુખાંની તે થયોછે. પરૂશીયાની
સઘલી રાજનીતી તેના હાથમાં છે. રાજો વીલીઅમ તમા
મ તેની સલાહને વસ થયોછે અને જાંહાં એ પરૂશીઅન
પાદશાહ પાંચ સાત વરસ ઉપર પોતાની સઘલી રઈએતનો
અકારો હતો તેને બદલે આજે તે માંનીતો થઈ ગયોછે તે સ
ઘલું કાંઉંટ બીસમારકની હીકમંત ભરેલી રાજનીતીથી થયુંછે.

રાજા વીલીઅમ આપખુદ અને આપ મરજી વાલો
હતો અને તેને રાજી રાખવા તથા તેના વીચારોને અમલ
માં લાવવાથી બીસમારક પણ પેહેલાં અકારો થયો હતો.
આઠ દસ વરસ ઉપર પારીસમાં તેણે ઘણો વખત રેહેઠાણ
કરવાથી ફરાંનસની આપખુદ સાનસાહી સતા બાબે તે ઘ
ણો જાહેર થયો અને પોતાની મરજી મુવાફેક સઘલું કામ
ચલાવા, પોતાનાં ઉમરાવોને બેસાડી દેવા, વધતાં મતને ન
હી ગાંઠવા, ઈતીઆદી નેપોલીઅની ખવાસો બીસમારકે પો
તાના ભેજાંમાં ભરયા હતા. તે ખવાસો લઈને બીસમારક
બરલીનમાં પરધાનપણા ઉપર ગયો અને રાજા વીલીઅમને
તેથી જેવો જોઈએ એવોજ પરધાન મલયો. પણ નેપોલી
અન અને બીસમારક વચે એક મોટો તફાવત એ હતો કે
પેહેલો જારે પોતાના નામ, પોતાનો વગ અને પોતાનો રો
બ બેસાડવા માંગતો હતો તારે બીજો ઈઆને કાઉંટ બીસ
મારક પોતાનાં દેશનો દરજો વધારવા માટે આટલો આ
પખુદીથી ખંતી હતો. માટે જારથી એવું જણાયું કે પરૂ
શીયાની કીરતીને માટે બીસમારક ભુખો હતો તારથી તે
આપમતલબના સઘલા બટામાંથી મોકલો થયો, પણ તેમ તે
લોભીનાં તોહોમતમાં આવયો. પોતાનાં દેશની કીરતીને
ખાતર પોતાના જરમન પહોસીઓને તે તોડી પાડવા માંગે
છે તથા પારકાં રાજયોને અમસથાં સતાવેછે એવો દોશ તેના
ઉપર આવયો હતો.

બીસમારકની રાજનીતી તેના ઉપર આ તોહોમત મે
ળવાજોગજ હતી. ૧૮૬૪—૬૫ માં ડેનમારકને લગતો જ
ઘડો ઉભો કરવા માટે તથા ૧૮૬૬ માં તે જઘડા ઉપરથી
આસતરીઆને લડાઈમાં ઘસડવા માટે બીસમારક પાસે
વાજબી કારણ કાંઈ લાગતું નહી હતું. તેણે પરૂશીયામાં
લાંબા હાથે આપખુદી ચલાવી, તેમજ પારકાં રાજયો સાથના
કોલકરારોને ગાંઠયા નહી એ સઘલું ખરૂં છે. હાલની લ
ડાઈની શરૂઆતમાં ઈંગલંડ સાથના કોલકરારથી ઉલટો ચા
લી બેલજીઅમ દેશ ફરાનસને ખવાડી દેવાનો જે છુપો સં
પ જાહેર થયો હતો તેમાં બીસમારકનો હાથ હતો એબી
ચોકસ છે. એ તરકટ બીસમારક પછવાડેથી નાસુકેર ગયો
તારે જેનરલ ટર નામનાં એક સરદારે તેનું ભોપાલું જાહે
ર રીતે ઉંઘાડું પાડયું તથા બેલજીઅમને ફરાનસ પાસે લુ
ટાવી દેવાના ધારણા બીસમારકે એ જેનરલની પોતાની આ
ગળ કબુલ કરેલી જણાવી. એ સઘલી બીનાંથી બીસમારક
એક ઉંડો, કાવાદાવા વાલો અને તરકટી માણસ દીસેછે
અને એ સઘલાં કાંમો તેની કીરતીમાં ઘટાડો કરનારાં છે.
પણ એ સઘલાં કામોમાં બીસમારકની છુપી મતલબ
શું હતી તે સઘળું આજે જણાયુંછે અને તે ઘણા ઠપકામા
થી મોકલો થઈ શકયોછે.

પણ બીસમારકે આ સઘળો વખત કામો ઉઠાવીને પ
રૂશીયાની કીરતી વધારીછે તથા બીજા હાથ ઉપર પરૂશીયા
ના લોકોનું ધ્યેઆન આ બાહારની બાબત ઉપર રોકીને પો
તાના દેશના માહોમાહેના જઘડાને તેણે બેસાડી દીધોછે ત
થા અકારા વીલીઅમ રાજાને લોકોનો પેઆરો બનાવી મે
ળયોછે. એટલુંજ નહી પણ વળી આ લડાઈઓ ઉઠાવીને
તથા પરૂશીયાનો રોબ મજબુત બેસાડીને તે એ દેશને જ
રમનીને માથે વાસે મેળી શકયોછે અને એ રીતે પરૂશીયા
ની સાહેતા હેઠલ આખાં જરમનીને આખું તથા જોડેલું ક
રવાને તે ફતેહ પાંમયો છે. જરમનીના રાજ ઉપર પરૂશી
યાનું વડાપણું નેમીને પછે બીસમારકે ફરાનસ તરફ ધેઆ
ન દોડાવયું અને હાલની લડાઈ ચલાવી જરમનીને એકઠું
તથા સવતંતર થવાની સાંમે ફરાનસ આજ ૨૦૦ વરસ
થયાં જે દુશમની બતાવતું હતું તેને એક ઝટકામા બીસ
મારકે જબે કરી નાખયુંછે. એ પરમાણે તેણે જરમનીના
સવતંતરપણાનો રસતો આ જબરા દુશમનને દુર કરી સેહે
લ અને સુતરો કરી આપયોછે, જેમા તેણે પોતાના દેશની
કીમતીમા કીમતી અને કીરતી ભરેલી સેવા બજાવીછે અ
ને એ કીરતી એટલી બધી છે કે તેને હાંશલ કરતાં બીશમા
રકે ચલાવેલી આડી ચાલ અથવા બતાવેલા દુરગુણો તે કી
રતી આગળ ટંકાઈ ગયાછે. બીસમારકનો સઘળો લોભ
પોતાના વેંહેંચાઈ ગયલાં વતનને પાછું સાંધવાનો હતો અ
ને લાંબી મુદતની અથાગ મેહેનત, કળ અને કળાએ તે આ
જે પોતાની ઉમેદમા પાર પડયોછે.

કાંઉંટ બીસમારક હાલ ૫૭ વરસની ભર ઉમરે પોંહોં
તોછે. તે કદે ઉંચો અને ચેહેરે ખુબસુરત છે. તે મોટી
જાડી મુછ રાખેછે, પણ દાહડી અને થેબીઆ બોરાવેછે. તે
નો ચેહેરો હંમેસ રોકાયલો દીસેછે. તેનું કપાળ ઉંચું અ
ને પોહોલું છે. કાંઉંટ બીસમારકનો મુખીઅ ગુણ એક
કામ પાછળ ખરેખુટ મેહેનત કરવાનો છે. પાદશાહી દબ
દબો તથા એશઆરાંમનો તે ધણી છે, પણ એ સઘળી જા
હોજલાલી જેઓ પાસ છે તેઓ તેને ભોગવવાથી કેટલા બેન
શીબ છે તે આ કાંઉંટના દાખલા ઉપરથી જણાયછે. રાજ
દુવારી ખટપટોમા તે એટલો રોકાયલો છે કે કોઈવાર આ
ખી આખી રાત બેસીને તેને લખવું ઈઆ વાંચવું પડેછે તથા
કલાકના કલાકો સુધી તે કાગળોમા દટાઈ જાયછે. તેણે પોતા
ની બાયડી ઉપર લખેલાં ખાંનગી કાગળો સઘળા ચોપડીના
આકારમા છપાયાંછે અને આખાં યુરોપખંડનો એ સઉથી
પેહેલો માણસ તથા મોટાં મોટાં રાજપાટોની સરજતને પો
તાની મુઠીમા લઈ ચલાવનારો મોટો વજીર સુખ અને આ
સાએસથી કેટલો બેનસીબછે તે પોતાના ઉપલા કાગળોમા
કંટાલી કંટાલીને પોતાને મોહોડે કબુલ કરેછે.

ઘરનો બજાર માસટર.

અંક ૪ થો.

ગોસત.

ગયા અંકમાં જણાવયુંછે કે જાનવરી ખોરાકમા સઉથી
મજબુત, સઉથી પોશણકારક અને સઉથી ગુણગારૂ "બીફ"
અથવા ગાએ અને બલદનું ગોશતછે, અને જોકે આપણા
લોકોમાં એ ગોસતનો ખપ નથી, તોપણ તેના ગુણનું થોડુંક
બેઆન અતરે બીજા જાનવરી ખોરાક સાથ કરવું જોઈએ.
ખોરાકીની અંદર બીફનું ગોસત સઉથી પુશટીકારક છે.
શરીરને જોઈતો પોશણકારક રસ એ ગોસતમાથી મળેછે તે

શે. એજ પરમાંણે પાણીને બદલે તેજાબ અને તેલ મેળવાથી તે કીરણ વધારે અને વધારે આગળ જણાશે. આ બાબતને મથાલેના ચીતરમાં પાંણીનાં વાસણના બરાબર તલીઆંમાં એક સીકો મુકીએ છે, પણ તે સીકાનું કીરણ પાણીમાંથી બાહેર નીકલીને પરવાહી હવામાં જતાંવારજ મરડાયછે, પણ જોનારની આંખેતો સીધુંજ દેખાયછે, માટે શીકોં તેની જગા કરતાં તેને ઉંચો દેખાયછે. અગરજો જોનાર વાસણને મથાલેથી સીધું જુવેછે તો આ દેખાવ નહી જણાતો પણ વાસણની બાજુએથી, આડી નજરે જોતાં કીરણ મરડાયછે.

ઉપર કહયુંછે કે કીરણ હંમેશ સીધું હોવાથી નજરથી વેગલી ચીજો દેખાતી નથી. પણ જારે પરવાહીમાંથી પસાર થતાં આડાં કીરણો મરડાયછે તારેતો પરવાહી માહેલી છુપી ચીજો દેખાવી જોઈએ. ચોકસ હદ સુધી તેમ બનેછે. ઉપલાં વાસણમાં સીકો એવી જગાએ મુકેલો છે કે જો વાસણ ખાલી હોયતો જોનારની આંખ જાંહાંછે તાંહાંથી તેને દેખાય નહી. તે સીકો જોવા માટે તેણે નજર ઉંચી કરવી જોઈએ. પણ તે વાસણમાં પાણી ભરવા પછે આંખની જગા બદલવી પડતી નથી, કેમકે તે શીકાનું કીરણ મરડાવાથી આંખ જાંહાંછે તાંહાંથીજ તે સીકાને બીજી જગા ઉપર જુવેછે. એજ પરમાંણે મરડાતાં કીરણોએ ઘણા છુપા દેખાવોને જાહેર કીધાછે, જે વીશે આવતા અંકમાં બોલીશું.

પરચુટણ બાબતો.

લોભ વીશે એક અંગરેજ લખનાર એમ કહેછે કે "એક લોભી આદમી આખી દુનીયામા પોતાનો કોઈબી દુશમન હોય તેના કરતાં મોટો અને કટો દુશમનતો તે પોતેજછે કારણ કે તે પોતાને આશાઓ, આતુરતાઓ, અને સઘળી પાંતીની સંભાળોથી ખીજવેછે અને જો પોતાને ઉંચે વાંધે લઈ જવાના વીચારો મુકીદે તોજ તે આવા લોભી વીચારો પણ મુકી દેશે." H. E. B.

"સોબાના ગાંઠીયા"—અગીઆરમા લુઈને એક જણે કહયું કે આ માણસના ઘરમા પુસતકોનો સારો સંગરહછે પણ એ પોતે અભણછે. લુઈએ જવાબ આપીયો કે "એ એક ખુનધા માણસ જેવોછે, કે જે પોતાની પીઠ ઉપર બોજો લઈ ચાલેછે પણ તે જોઈ શકતો નથી." ક.

"દરરોજ બદલીઆ કરવું"—એક ગામડીયો મોચીની દુકાને જોડા લેવા ગયો તાંહાં પોતાના પગે બેશતો જે આયો તેની કીમત ઠેડવીને તે લીધો. પછી પેલા મોચીની સલાહા માંગી કે "મારા જોડા એક બાજુથી ઘસાઈ જાયછે તેનું શું કરૂં". મોચીએ જવાબ આપીયો કે "દરરોજ બદલયા કરવું." આ સાંભળી પેલો ગામડીયો ચાલતો થયો. બીજે દાહાડે આવી પેલા મોચી પાસથી એક બીજી જોડ માંગી અને પોતાને પગે પેહેરી જોઈ, બરાબર બેસતી આવી તેથી પેલા જુના જોડા મુકી નવા લઈ ચાલતી પકડવા જતો હતો તેવામા મોચીએ અટકાવીઓ અને પઈસા માંગીયા. ગામડીઆએ જવાબ આપીયો કે "શું તેં મને ગઈ કાલે નહી કહયું હતું કે દરરોજ બદલીયા કરવું." ક.

ભીખશાને સારૂં મુસલમાનની ઇશવર વીદીયામાં નીચે પરમાણે કહેલુંછે. નીમખહલાલ માણસોની બંદગી તે સાહેબની જનાબમાં સંભલાવવા ભીખશા એ એક અગતની ચીજછે.

બંદગી આપણને ખોદાની દરઘામાં જવાના રસતાના અરધા ભાગવેર લઈ જાયછે; અપવાસ તેના મેહેલના દરવાજા લગી લઈ જાયછે; પણ ભીખશાતો તેની પોતાની હજુરમાં લઈ જઈ ઉભાં રાખેછે. ક.

સચાઈ અને જુઠાઈ—એક દાસીની માફક સચાઈ, જુઠાઇને પાલનામાં હીચકા નાખેછે, પણ તે કોઈવાર પોતાના પાલનામાં એટલું વધી જાયછે કે છેલે પોતાની દાસીને તુછકારેછે. ક.

જીંદગી વધારવાનો ઉપાય!—જે ધણી સરવે વખતને એકસરખો ગણેછે તેની જીંદગી લાંબીછે એવું કેહેવું બરાબરછે. અને જે ધણી પાછલો વખત ભુલી જાયછે, તે ચાલતાંની દરકાર કરતો નથી પણ આવતાનેજ સારૂં ઈંતેજારછે તેની જીંદગી ટુકામા ટુકી કેહેવી લાયકછે. ક.

સાચા માણશની નીશાણી—જે માણસ પોતાની ચાલથી એક હાથ ઉપર દોસતો અને બીજા હાથ ઉપર કટા દુશમનો કરેછે તે એવું જાહેર કરેછે કે તેમાં શવતંતરતા, સચાઇ અને હીમતનો ભાગછે. પણ એક હીચકારો અને મંદ બુધીનો દોસત અથવા દુશમન એ બેમાનું કાંઇ કરી શકતો નથી. ક.

મટોડી ખાનાર માણસો—આતો ચોકસ વાતછે કે કોઈ મુસાફર આપણી આગળ એવી વાત કરે કે ફલાના ગામમા માણસો મટોડી ખાઈ પોતાનું ગુજરાન કરેછે તો આપણે તેવા શખસના બોલવા ઉપર શક લઈ જઈયે છીયે, અથવાતો કોઈવાર તેના મોહોડાં પરજ કહીયે છીયે કે આતે કેઈ જાતનું નાળીયું, પણ આ વાત ખરીછે. થોડા વરસ પર એક રસાળો, ફરાનસમા વીદીયારથીઓની એક સભામા વાંચવામા આવીયો હતો તેની મતલબ એવી હતી કે, ચોકસ જાતની મટોડીમા માણસનું પોશણ થાય એવી ખાશીઅતછે. એમેજન નદી, જે અમેરીકામા આવીછે અને જે દુનીઆમા સરવેથી મોહોટીછે, તેના મુખ આગળ એક એવી જાતના માણસો રેહેછે, કે જેના વીશે બે મુસાફરો, જેના બોલવા ઉપર ભરોશો રખાય, તેવો એવું કેહેછે કે એક જાતની મટોડી જેમા ચરબી જેવી પદારથનો ઘણો ભાગછે તે એક અથવા દોહોડ રતલ દરરોજ ખાયછે. વળી એવું બી કેહેછે કે આ એકજ જગા નથી અથવાતો આ એકજ જાતના માણસો નથી કે જેવો મટોડી સીવા બાજે સારો ખોરાક મેળવી ન શકવાથી તે ખાયછે પણ બોલીવીઆમાતો ભરબજારમા આવી જાતની મટોડી વેચવામા આવેછે કે જેને પુરૂથકરણ કીધાથી એવું માલમ પડીયુંછે કે, આવી દરએક જાતની મટોડીમા, તાજા પાણીમા જે છેતી સીપનો

ભાગછે તે હોયછે. અમેરીકાના દખશીણ ભાગમા આવો ખોરાક લીધામા આવેછે એટલુંજ નહી પણ લાપલેનડ, જાંહાં ગરમી એક અગતની ચીજછે તાંહાં પણ બાજરો અથવા બીજી જાતનો કહોર ન મળવાથી એક જાતની સફેદ ખાણુની રેતી ખાયેછે. બરલીનમા જે રેતી મલેછે તેના કરતાં આ રેતીમાં ૧૯) બીજી જાતના જીના જાનવરોના ભાગછે. આવી રેતી સવીડન, ફીનલેનડ અને લાપલેનડમા જથાબન મલેછે. રેટઝઅરસ નામના વખણાએલા રશાએણીએ આ રેતી તપાસીઆ પછે એવું જાહેર કીધુંછે કે એમા જીના જાનવરોનો ઘણો ભાગ આવયાથી માણસનું પોશણ કરવાની ખાસીઅતછે. ક.

રમુજે ફુરસત.

૧. ૧, સ્ત્રીનું લાડકું નામ. ૨, ખીસામા મેલવાની એક ચીજ, અને ૩ એક વીશેશણ—એવા તરણ શબદોનો એક ચોરસ બનાવો કે જેમાં ઊભું વાંચીએ ઇઆ આડું વાંચીએ તોપણ તેજ શબદો આવે. Alice Lee

૨. હું ચાર અખશરનો બોલ છઊં, જેના બે સરખા ભાગછે. પાંન સોપારીના દુચા ચાવનારાઓને મારા પેહેલા અડધાની અગત પડેછે, લડાઇ ચલાવનાર પેહેલવાંનને મારા બીજા અડધાની અગત પડેછે, છેલા અડધાનો પેહેલો અને પેહેલા અડધાનો છેલો મને શંખયા બનાવેછે અને સઘલા આંકમાં નામ મારૂં લેછે. મારા આખા શબદને બાનુઓ પોતાની ગોદમાં ચાંપેછે.

૩. હું હવા કરતાં હલકું છઊં તોપણ હવાઇ ગણાઊં છઊં. હું પાંખ વના ઊડું છઊં તોપણ નીરજીવ ગણાઊં છઊં. મારૂં માથું કાપી નાખોતો જે રંગ હું ગણાઊં તેજ તરફ હું દોડું છઊં અને મને ઊલટાવી નાખોતો મારાં બલ વચે હું દુરબલ થઇ જાઊં છઊં.

૪. ઊલટાવેલાં નામો.

પેહલી સુધારાવાલી પારસી બાનુઓ.

૧. નજીબાઇ, શેરીમાં દરજી કણ શીખ.
૨. મામાજી કાસમજીએ આદરજીસે રૂત ખુઇ.
૩. બાઇ કાંઇ ભાજીનો વાસ ઘઘરન માનન જીજી.
૪. ભાભીજી ફરાકા માસા ઇજી મખાઇ દોળ.
૫. જીકર જોર બા બરદો દવાં આંજી બટ ડારા.
૬. મારવારણ બાઇ જોગી કજાંબર છાજીહા.
૭. ગુલાલબાઇ રામજી બેહેચેરજી હમ કોન?
૮. પીલા જીનતકો હરરોજ બાઇ ભાસાઇ દો.

ખોલાસો ગઈ વેલાનો.

૧. મોહોરમ—મોહ—રમ—મોર—મોહોર.
૨. મગરૂરી—ગરૂરી—મગ—મરી.
૩. પેહેલવાંન.
૪. ઊલટાવેલાં નામો.

૧. માણુકજી ખરશેદજી શરાફ.
૨. ખુરશેદજી નોશરવાંનજી કામાજી.
૩. ધનજીભાઇ નોશરવાનજી કામાજી.
૪. ડોસાભાઇ ફરામજી કામાજી.
૫. ખુરશેદજી રૂસતમજી કામાજી.
૬. દાદાભાઇ નવરોજજી.
૭. નવરોજજી ફરદુનજી.
૮. સોહરાબજી શાપુરજી બંગાલી.
૯. ડોસાભાઇ ફરામજી કરાકા.
૧૦. અરદેસર ફરામજી મુસ.
૧૧. જાંહાંગીર બરજોરજી વાછા.
૧૨. પેસતનજી રતનજી કોહલા.
૧૩. ડોસાભાઇ રતનજી કોહલા.
૧૪. મનચેરજી બેહરામજી કોહલા.

સંપ વીશે.

(તોટક વૃત્ત.)

સતસૂખ બહુજ સુસંપ વડે,
દુખ દેવ જરા નહિ કો દિ નડે;
પુનિ કલેશ મટે વળિ ઝઘ ઘણો,
કર સંગ સદાજ સુસંપતણો—૧.

ઘર જાંહ વસેછ કુસંપ અતી,
બહુ હીણિ દિસેછ તહાંનિ ગતી;
ઝટ મોત ચહે વસનાર જનો,
કર સંગ સદાજ સુસંપતણો—૨.

પરિપૂરણ દ્રવ્ય તું પ્રાપ્ત કરે,
પણ સંપ વિના નહિ સૂખ ઘરે;
તજ લાલચ લોભ તું દોલતનો,
કર સંગ સદાજ સુસંપતણો—૩.

નુકસાંન કુસંપથિ દેખું ઘણા,
ટુટિ રાજ ગયાં બહુ હિંદુતણા;
વળુ મોત મુઆ દિલિ-રાયજનો,*
કર સંગ સદાજ સુસંપતણો—૪.

મુળ સંપજનું ફળ સદ્‌ગુણછે,
વળિ સદ્‌ગુણનું મુળ ભણતરછે;
ભણિ, કાટ કરી દુર તું મનનો,
કર સંગ સદાજ સુસંપતણો—૫.

ટકિ ઝાડ રહે સહુ ઝૂંડ થકી,
ઝટ એકલ ઉડિજ જાય નકી;
(તેમ) મળિ ચાલ તું સર્વનિ સાથ ઘણો,
સુખ મારગ એ અરદેસિરનો—૬.

* દિલ્લીના પાદશાહો.

મુંબઇ, દફતર આશકારા પરેસમાં બેહરામજી ફરદુનજીની કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ કીધુંછે. ઠે૦ કોટ:—બેહરામજી હોરમજજી સ્ટ્રીટ, ના૦ ૯ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પુસ્તક ૧૯ મું. મેએ ૧૮૭૨ આંક ૫ મો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઇ.

એક વારતા.

પરકરણ ૨૯ મું.

મનજીભાઈ હીઆં કાંહાંથી આવયો ?

બેવકુફ પાણાચંદના ઓરડામા જારે નીરદોશ પીરોજ પોતાનાં ભાઇઓની મકરખુંદીથી અનજાનપણે કેદ થઇ ગઈ તારે તે બેહુ જણુને સાથે એક ઓરડામા જોવા અથવા શોધી કાહાડવામા ઘેલા મોદીનો મનજીભાઈ સઉથી છેલો હોવો જોઇએ તેજ આ ઓરડા તરફ સઉથી પેહલો કેમ આવી લાગો ?

એ ઘેલો મોદીતો આજના દંનની ખુશાલીની ધામધુમમા રોકાયો હતો, પોતાની બેટી દીનબાઈના દીકરાની નવજોતમા રોકાયો હતો, પોતાના તવંગર દોસત ઉમરેહુઠવે વાળા બેહેરામશાહને વાજં ઢોલ સાથ ગામની પાદરે એસતેકબાલ લેવા જવાની તઇઆરીમા રોકાયલો હતો. તે સઘળી રોકાણ મુકીને આ એકાંત ઓરડા તરફ અને વળી જારે એ ઓરડામા બીચારી પીલી સપડાઇછે તારેજ એ ફેરાવત મગજનો મનજીભાઈ કેમ આવી પોંહતો ?

મનજીભાઈ હીઆં આવયો તેતો ખરો પણ વળી ગરમ મીજાજમા કેમ આવયોછે ? આજની ખુશાલીમા તેણે પોતાનો હમેશનો ગરમ મીજાજ ઠંડો રાખવાનો ઠરાવ કરેલો હતો, તેણેતો મગજ સાંત રાખવાના પોતાની સુનાબાઈને વચણ આપેલા હતા, તારે પાછો ગરમ થઇને આ ઓરડા બર્ણી કેમ આવયોછે ?

પાંણાચંદના ઓરડામા પીલી ભરાવાની તેને ખબર પડીછે કે શું ?

નહી તેમ નથી. મનજીભાઈનો મીજાજ વખોડાયોછે, તેમાતો આપણા ભોલા દોલાનો ભાગ આવયોછે. આપણ પેહલેથી ધારતા હતા કે દટાયલો પણ જણાય એવો દોલો જારે આ ઘરમા નોકરીએ છે, તારે મનજીભાઈ સવભાવ ઠંડો રાખવામા પાર પડશે નહી.

તેમજ બનયુંછે. દોલાએ વળી અનજાનપણે ધાંન બગાડયોછે અને તેથીજ મનજીભાઈ લગાર આકલા સંવભાવે પાંણાચંદના ઓરડા ભણી આવયાછે.

આ બનાવની હકીકત જાણવા માટે આપણ પાંણાચંદ અને પીલીને ઓરડાની અંદર તથા મનજીભાઈને ઓરડાની બાહેર પડતા મેળી દોલા તરફ લગાર નજર કરીએ.

ભોલો દોલો આજે કામમાને કામમાજ હતો. આ જના સરખી ખુશાલી અને ધુમધામ તેણે કદી જોઇ નહી હતી. દરએક બનાવમા તેને નવાઇ ઉપજતી હતી અને દરએક હાલતમા તે પોતાનો વીચાર કરતો હતો. જે બધાં માથે ઉભી ટોપી મેળતાં તો દોલો પણ પોતાની ચીલમ ઉભી મેળીને ફરતો. બધાં વાજંવાળાની નકલ કરવા માથાંમા કલગીર ખોસતાં, તેમને જોઇને દોલાએ પણ ટોપીમા કલગીર ખોશી હતી. લોકોના દીલમા નેટના સદરા જોઇ દોલાએ પણ પોતાના સાદા સદરામા જીના જીના આંધરાં પાડયાં હતાં. ટુકમા દોલાનો આ આખો દાહાડો બીજાંઓ કરે તેમ પોતે નકલ કરવામા ગુજરયો હતો, તે હીઆં સુધી કે દીનબાઇના દીકરાની નવજોત થતી તથા બધાં ઉપર આસીરવાદ પડતા જોઇને દોલો પણ તબેલામા ગયો અને થોડાક અણા તફરાવીને તે વરે પોતાના ઢીલ ઉપર આસીરવાદ વટીક નાખી આવયો !

પણ દોલાને સઉથી મોટી અજાએબી ઓટલા ઉપર રાખેલું વાજું જોવાથી ઉપજી હતી. વાજુંતો "નાનખટાઈ" નું હતું, પણ વાંચનારી બાંનુઓને યાદ હશે કે તે શુરતથી મંગાવેલું હતું અને વેલાતી વાજાંમા ખપતું હતું. દોલો પોતાના મનમા ગુચવાતો એમ કે આ સઘળા ભેંપુરા ભેંપુરીઓ વાગેછે કેમ ! તેને સમજ નહી પડતી કે સીસોલીને મોહમા લઇને ગાલ ફુગાવેછે તારે સીસોલીમાથી આ વાજ કેમ નીકલેછે ?

અગત કરીને એક સીસોલીનો સાદ દોલાને કાંને ઘણો મોટો લાગયો. તે "બીઉગલ" હતું. વાજં સાથ બીઉગ કદાચજ આવેછે, પણ ઘેલા મનજીભાઇએ ખાંમખા એક બીઉગલ વગાડનારને બોલાવયો હતો અને વળી તે ખાશ શબબ વના નહી હતો. પોતાનો જમાઇ કરવા ધારેલા માતબર પહરોણા બેહેરામશાહને ગામની પાદરે લેવા જતી વેળા આવતાં અને જતાં મોટે સાદે બીઉગલ વગાડીને ચોમેર ચેતવણી ફેલાવા તથા ગામને ગજાવી મેળવાની મનજીભાઇની મકસદ હતી.

આ બીઉગલ વગાડનારને કેટલી બધી મેહેનત, મુશકેલી અને લાગવગની ખાશ ફરમાસ ઉપરથી બોલાવયો હતો. આજ સુધી કોઈબી સવારીના સાજમા બીઉગલ આવતું નહી હતું, માટે મનજીભાઈ મગરૂર હતો કે મારા પહરેણાની પધરામણી બીઉગલના પોકારા સાથ થશે.

આ બીઉગલ વગાડનારો કાદરમીઆં ઘણો ઠોલીઓ અને મશખેરો હતો. તે બીઉગલમાથી તરેહવાર કહોર આવાજો કાહાડતો અને આસપાસ ફરી વલેલાં ગામડીયાં ટોળાંને બહુ હસાવતો હતો. તે બધાંઓ સાથે પણ હસતો બોલતો હતો, માટે ભોલા દોલાએબી પોતાની સઘળી અજાએબીનો ખોલાસો તેનાથી મેળવવાની વકી રાખી.

અલબતાં કાદરમીઆં આગળ પેહેલાંતો દોલાએ દઘાઈને જોયા કીધું. કાદરમીઆંએ પછવાડેથી આવીને દોલાના કાનમા ભેંપુરો એવા જોસથી ફુંકયો કે સઘળાં લોકોની ખુશાલી વચે દોલો મોટી બુમ સાથ ઉછલીને છ ફીટ ઉંચો કુદયો, પણ એથી કાદરમીઆં અને દોલા વચે દોસતી થઈ અને જારે શેઠ લોક જમવા ગયા તારે નવરૂં જોઈને કાદરમીઆંના બીઉગલનો શરોદ સાંભળવાની દોલાએ આસતે રહીને મરજી બતાવી.

. કાદરમીઆંએ હા પાડી પણ એક શરતે કે "સુરતી બેવડાનું ફુલીઉં ભરી લાવેતો વગાડું."

દોલાએ જરા આનાંકાંની કીધી પણ કાદરમીઆં કળાબાજ હતો. તે બોલયો કે "ભલાં માણુશ, એ દારૂ મારે વાસતે નહી જોઈતો, એતો મારા ભેંપુરાને વાસતે જોઈએ છે. દારૂ વગર તેનું ગળું ખખરી આવયુંછે માટે ગળામા દારૂ જશે તારે બીઉગલ બોલશે નહીતો કેમ બોલશે ?"

દોલાના ધેઆનમા આ વાત અડધી ઉતરી, પણ કાદરમીઆંએ નજરોનજર સાબેતી આપી. "દેખ ભાઈ, આ વાજાંનું ગલની જેવું મોહડું કેવડું મોટુંછે. એ મોહડું દારૂ રેડવાનું નહીતો બીજાં સાનું હોય ?"

દોલાની ખાતરી થઈ. તે દોડતો એક ફુલીઉં ભરી સુરતી બેવડો લાવયો અને કાદરમીઆંએ બીઉગલના ગલાંમા રેડવાનું ડોળ ઘાલી પોતાના ગળામા ફુલીઉં ખાલી કીધું.

અને હવે કાદરમીઆંએ બીઉગલ ફુકીને સારી પઠે વજાડયું તથા દોલો ખુશ ખુશ થઈ ગયો.

કાદરમીઆંએ પોતાની મજાખ એટલાંમાજ પુરી કીધી નહી.

દોલાએ તેને અરજ કીધી કે ફરીથી વગાડવું, પણ કાદરે જવાબ દીધો કે "જા ભાઈ જા, ઘડીએ ઘડી નહી વગડાય. સીસોલીમાથી બધું.મારૂં ગામેણુ ખાલી કરાવાની તારી મતલબછે કે સારવારણુ ?"

"નહી—પણ ખબાઈ રારે વગાડ—જરા—જરા."

"નારે ભાઈ. બેપ્નતકો હખપી જાય ને પછે મનજી શેઠ વગડાવે તારે અંદરથી રાગ ંથી લાવશ ? ચાલ ખશ."

આમ બોલીને વળી કાદરમીઆંએ જમીન ઉપર પડેલો એક બુચનો કકડો ઉંચકીને જાણે સીસોલીના મોહમા દાબતો હોય તેમ ખાલી હાથ દાબયો.

દોલાએ ઘણી અચરતીથી પુછયું કે "ભેંપુરાને બુચ કેમ મારોછો ?"

કાદરમીઆંએ હસીને કહયું કે "ભલે આદમી તું કેટલો અનજાનો છે ? બીઉગલને બુચ ના મારેતો અંદરથી બધો રાગ ઢોલાઈ જાય. એના મોહડાંને દાટો દેવો જોઇએ કે પછે પોતાની મેળે સઘળો વાગીને ખપી નહી જાય."

આ સઘળી વાતથીતો દોલાની ઉલટ વધી.

ઉલટ બીઉગલ સાંભળવાનીજ નહી, પણ પોતે વગાડવાનીબી વધી.

બીઉગલ વાળો કારે આગળથી ખીસે કે જરા બીઉગલ મોહમા મેળીને વગાડું એ તેના જીવની મોટામા મોટી ઉમેદ થઈ પડી.

આ તક તેને મળી ખરી. 'થોડાવારમા સઘળા વાજાંવાળાઓ સાથ કાદરમીઆં પણ પોતાનું વાજું મેળીને જમવા ગયા.

હવે વખત ખોહવાનો નહી હતો. દોલો ઝટપટ બીઉગલ ઉંચકોને કોઇ જોય નહી તેમ હરૂસેથી દોડી ગયો. પેહેલાંતો ગોદાઉતમા જઈને દારૂથી ફુલીઉં ભરી લીધું અને પછે ફુલીઆં તથા બીઉગલ સાથે વજીફાના એક એકાંત ખુણામા ભરાયો.

જારે આસપાસ જોયું કે એકલો છઉં તારે તેને ઘણી ધીરજ અને ખુશાલી ઉપજી અને પછે જેમ કાદરમીઆંને કરતાં જોયો તેમ પોતે કરવા લાગો.

પરથમતો બીઉગલ અમસથું વગાડી જોયું. એ વાજીંતર બધાંને મોહડે વાગતું નથી. તે વગાડવાની કુનેહ આવડવી જોઈએ અને વળી વગાડવા માટે છાતીનો ઘણો મજબુત દમ જોઈએ. દોલા પાસે એ બેહુ નહી હતું. આગળી રાતની જંજાલ, હેજગારી, ઉજાગરો અને થાકથી તેનો દમ આખર થયલો હતો, તો બીઉગલ વગાડવાને દમ કાંહાંથી લાવે ?

તેણે જેટલું ફુકાય એટલું ફુકયું, પોતાના ગાળ જેટલા ઉપસાવી શકાય તેટલા ઉપસાવયા, પણ આવાજતો કાંઈ નીકલયો નહી..

હવે દોલાએ માનયું કે "કાદરમીઆં કેહતો હતો તે વાત ખરી. ભેંપુરાનું ગલું ખખરી આવયું હશે, વાસતે એમા દારૂ રેડવો જોઈએ."

આમ વીચારીને દોલાએ થોડો દારૂ રેડયો અને પછે વધારે જોસથી ફુકયું. આ વધારે ફુકવાથી બીઉગલ જરા વાગયું એટલે દોલો ખુશાલીથી કુદવા લાગો. તે ભારી અજબ થયો કે "બીઉગલનાં ગલાંમા પણ દારૂની શું અસર થાયછે !" જારે તે વાજાંએ દારૂને મચક આપયો તારે દોલાએ તેમા થોડો વધારે બેવડો નામયો, પણ બીજીવાર બીઉગલ "બોલયું નહી." દોલાએ ધારયું કે દારૂ થોડો પડયો હશે, માટે વળી થોડો બેવરો નામીઓ અને પછે વગાડી જોતાં બીઉગલમાથી પાછો આવાજ નીકલયો ! દોલાની ખાતરી થઈ કે "એને તો ખરેખર દારૂજ જોઈએછે" માટે હવે આખું ફુલીઉં ખાલી કીધું.

પણ એથીતો દોલાને ઘબરાટ થયો કેમકે તેણે જોયું કે બીઉગલને એક છેડે દારૂ નામતાં બીજે છેડેથી તે ધોલાઈ ચાલયો. તેણે વીચારયું કે જારે કાદરમીઆંએ દારૂ નામયો તારે તે ધોલાયો નહી હતો, અને એર એમાથી રાગ ધોલાઈ જવાની ધાસતી હોવાથી કાદરમીઆંએ બુચ દીધો હતો.

આ સઘલું યાદ કરવાથી દોલાએ પણ એક નાહનો

બુચ લાવીને બીઉગલના મોહમાં ખરેખર દાબયો અને દારૂ તથા તેની સાથે રાગ ધોલાઈ નહી જાય એટલા માટે બીઉગલને વાંકું વાલવા વગર અતરંગને અતરંગ આડું ધરી રહયો. બુચ મારીને બીઉગલને ફુંકી જોયું, પણ આવાજ વધારે બંધ થઈ ગયો. દોલાએ ધારયું કે હજી બુચનો દાટો બરાબર દેવાયો નથી, માટે તેને વધારે ચપટ દાબયો, પણ તારેતો વળી માતર આવાજ નહી પણ ફુક વટીક બંધ પડી અને બીજે છેડે હવા નીકલતી હતી તે પણ અટકી પડી.

એ ઉપરથી દોલો પોતાનું આંગલું ખોસીને બુચ પાછો ખેંચી કાહાડવા ગયો, પણ જેમ આંગલું ખોસતો તેમ બુચ વધારે અંદર જતો ગયો. જેમ બુચ અંદર ગયો તેમ દોલાને ખેઆલ આવયો . કે બીજે છેહેથી તે બાહાર નીકલશે માટે બુચને પાછો વધારે દાબવા લાગો, પણ હવે તો તે દાચો ચોકસ હદ સુધી અંદર જવા પછે અટકયો. ભોલા દોલાએ બીઉગલને વગાડવાના ઘણાબી ફાંફાં મારયાં, તેને આગળથી વગાડી જોયું અને પાછળથી પણ વગાડી જોયું; તેને મોહડામાં મેળી જોયું, નાકમાં ખોસી જોયું અને કાન ઉપર પણ મેળી જોયું કે જરાબી વાજે ઈઆ જરાબી સંભળાય. પણ સઘલું ફોકટ.

હવે દોલાને નવો ઘભરાટ ઉપજયો. તેને લાગુ કે કામ બગડયું ખરૂં પણ તેટલાંતો તેણે જોયું કે વાજાંવાલાઓ જમી ઉઠવાની તઈઆરીમા હતા અને પાન સોપારી ખાતા હતા. હવે શું કરવું તે દોલાને સુજીઉં નહી. સઉથી સરસ ઉપાય તેને એ લાગો કે બુચ કોઇને માલમ નહીં પડે એટલો ઉંડો બીઉગલની નલીમા દાબવો. એ ઉપરથી એક લાકડી વટે બુચને છેક અંદર ખોસીઓ અને જારે જોયું કે તે દાચો નજરથી દુર અને બેમાલમ થયો તારે વેહલો વેહલો દોડી જઈને વાજાંવાલાઓ જમી આવે તે આગમચ બીઉગલને એમનુએમ અતરંગ તેની અસલ જગા ઉપર મેળી આવયો તથા મનમા ઘણો પસતાવા લાગો કે કામ બરાબર થયું નહી.

પરકરણ ૩૦ મું.

ખાધે પેટે કામ કરવાનું થોડાઓનેજ ગમતું હશે.

વાજાં વાલાઓ જમી આવયા પછે થોડોવાર સુધી તેઓનું કામ પડયું નહી.

મનજીભાઇ સારી સહવારની ધુમધામથી થાકીને એક ઉંઘ ખેંચી કાહાડવા પડયો હતો; સુનાબાઈ મધીઆન બપોરી વખત આસપાસના બઈરાંઓને ઈજન કરવા ગઈ હતી; છોકરાઓ (આપણે આગળ કહયું તેમ) પાણામંદ શરેશતેદારને વજીફામા ફેરવવા લઈ ગયલા હતા; માટે બપોરનું ખાનું ખાધા પછે વાજાંવાલાઓને નીરાંત મળી અને તેમના સાથ તેમના વજંતરોને પણ જરા નીરાંત મળી હતી.

દોલોતો દારૂ પાયલું બીઉગલ મેળીને નાહાહો તેવો રાંધણીમાં ભરાઈ ચાકરોમા ભેલાઈ ગયો હતો, અને કાદર મીઆં પણ પોતાના બીઉગલને દોલાએ મેળયું તેમનું તેમજ રેહવા દઈ બપોરી વખત થોકિલા દારૂની અસરથી ઘોરવા પડેલો હતો.

પણ થોડા વારમા મનજીભાઈ મોદીના જાગી ઉઠયા અને તેની સાથ સઘલી ધુમધામ અને ધમાલ પણ પાછી જાગી. મનજીભાઈનું મન સઘલું સવારીમા અને અગત કરીને બીઉગલ વગડાવાની નવી નવાઈમા રોકાયલું હતું, તેથી તેને પુરતી ઉંઘ પણ નહી આવી હતી અને ઉંઘમા વટીક સવારીના દેખાવ તથા બીઉગલના આવાજના સવપના તેણે જોયા હતા.

પાછલા પોહોરના તરણ કલાકનો વખત થયો અને સવારીની તઈઆરી ચાલી. દસતુરજી લુલાદારૂ લેહેકો કરતા આવીને ઓટલા ઉપર બીરાજીઆ. ગામનો ભાણા પટેલ નવાં લીલાં બદીઆન અને લાલ પાઘડીપર બાર વરશનો જુનો દોપટો નાખી ઉંઘાડે પગેજ આવી બેઠા. સુરતથી ખાશ નોતરેલા દજણુએક પહરાણાઓ દેસાઈ ફાસીનની પાઘડી, જામાં જેવડી લાંબી દગલી અને સુરતી જોડા પેહેરી ભામા જેવી દગલીની બાંહેથી પોણા ઢંકાઈ ગયલા હાથે લાંબી લાંબી સલામો કરતા આવી બીરાજયા. તાલુકાના મામલતદાર, ફોજદાર તથા સદરઅમીન જેવા અમલદારોને પણ આ સંગનુ એજન હતું, જેમાનો પેહેલો ઉંચા બલદોઆ જોહેલા એક ઈસકી માફાના ખણખણાટ સાથ આવયો હતો, બીજો એક નાહના પણ અડીએલ કાબુલી ઘોડાંપર સવાર થઈ આગળ ચમરી અને પછવાડે છતરી ધરી દોડનારા ખીદમતગાર સાથ આવયો હતો અને તરીજો ચોબદાર તથા ચપરાસીઓની ચોકાસી તથા ઠાલી ગડબડ વચ્ચે ગોકુલ ગાએના કદમે ધીમે ધીમે ચાલીને આવયો હતો. ટુકમાં બેહેરામશાહ શેઠને લેવા જવા સારૂં ગામ પરમાણે મીજલશતો સારી મળી હતી.

મનજીભાઈ શેઠનો ભપકો ઓછો નહી હતો. ખાંધે કાશમીરી શેઆલ અને કમરે કસબી પીછોરી લટકાવી ખશલતે ફરેસતા મીશાલ તેવણ તાહાડા મીઠા અને હસતા બોલતા રહયા હતા. સુનાબાઈ ખુશ ખુશ હતી કે તેના ધણી ઉપર આજે ખોદાએજી પરસણછે અને મનજીભાઈના મમાવાતો પોતાનું પતરાંનુ ખોખું લટકાવી જીવતા બેહેસતમા ગયા હતા. બેહેરામશાહને માટે સોનેરી જડાવ સાથનો ઘોડો આરાસતે કીધો હતો.

પણ વાજાં વાલાઓ !—તેમને આ વખતે ભુલી જવા નહી જોઈએ. મીજલશ કરતાં વાજું અને અગત કરીને પેલું બીઉગલ મનજીભાઈને ઘણું યાદ રહયું હતું. આખાં વાજાંને કહી મુકેલું હતું કે સરઘસ ચાલવા માડે અને શેઠનો હુકમ થાય તાંહાંસુધી તેઓએ કસું વગાડવું નહી, પણ હુકમ થતાં સારીપઠે વગાડીને આખાં ગામને ભડકાવી મેળવું.

હવે સરવે સરઘસનો સાજ તઈઆર થયો. વાજાંવાળા આગળ જઈ ઉભા. દસતુરજીએ પોતાની ઓટીમાથી ઘડીઆલ કાહાડી વખત નીકલી જવાની યાદ આપી. મનજીશેઠે "બજાઓ—બજાઓ" કરી હુકમ આપયો. ગામના કોલી કુબરાં સરવે બાહેર નીકલી આવયાં અને એક હીલતા મોજાની મીશાળે સરઘસ ચાલતું થયું.

"બજાઓ—બજાઓ" ના હુકમથી વાજાં ઢોલે મોટો કલાબકોર કરી મેળયો અને ઘેલા મોદીનુ ઘણું ધેઆન તેમાં રોકાયલું હતું. ઢોલક અને તાસાનો આવાજ આવતો હતો, સરનાઈ અને ટકોરખાનાંનો આવાજ સંભળાતો હતો, પરગામ અને ઢોલ, વાસલી અને પીપરડી, કારનેટ

અને બાસ સરવે વાજીંતરોનો આવાજ સંભળાતો હતો, પણ બીઉગલનો આવાજ કાંહાં હતો?

એ વાજીંતર ખાખખા ઘણો ખરચ કરીને મંગાવેલું હતું, માટે મનજીશેઠ ઘણાબી કાન દઈને સાંભળતો. સઘલું સંભળાતું પણ બીઉગલજ નહી વાગતું હતું.

મનજીભાઈએ એકવાર ફરી હુકમ પુકારયો કે "બજાઓ—સંઘા બજાઓ."

વળી પાછો મોટો વાજાંનો ગડબડાટ થયો—પણ બીઉગલ નહી મળે.

મનજીભાઈ હાંક મારી બોલવા લાગો "બીઉગલ વાલા બજાવ, બીઉગલ બજાઓ !"

આ સાદ સાથ મનજીભાઈએ જોયું કે બીઉગલ વાલો બીઉગલ ઉંચું કરવા જતો અને તેમાથી થોડો સુરતી બેવરો રેલાઇ પડતો.

હવે મનજીભાઈ ખીનવાયો—"એ બીઉગલ વાલા, તારા ભેંપુરામાથી પાણી કાહાડેછે કે આવાજ કાહાડેછે?"

આ સઘલો વખત બીઉગલ કાદરમીઆંના મોહમાં હતું, તેના ગાલ ફુગેલા હતા, તેની આંખો ખેંચાઈ આવેલી હતી—પણ બીઉગલ વાગતું નહી હતું.

મનજીભાઈને લાગું કે કાદર હમેશાની મીશાલે વળી ચાલા કરેછે, માટે તેણે બુમ મારી કે "કેમ મીઆં કાદર, હજી ઠઠા મશખરીજ ચાલેછે કે?"

વાજાં અને ઢોલ તાસાનો ઘોંગાટ એટલો હતો કે મનજીભાઈ બુમ મારયો જતો અને કાદરમીઆંને કાંઇ સંભલાતું નહી હતું, પણ મનજીના ચેહેરા ઉપરથી તે સમજી ગયો હતો અને ખાતર દુરથીને દુરથી પોતાનાં બીઉગલ ગમ હાથ કરી એસારત કરી બતાવતો કે બીઉગલ વાગતું નહી હતું.

વાગે કાંહાંથી ? ભોલા દોલાએ તેમાના રાગને બુમનો દારો મારેલો તે કોઈ જાણતું નહી હતું.

ઉપલી એસારતમા પણ મનજીભાઈ મશખરી સમજીઓ. હવે તેનો મીજાજ તપી આવયો અને સઘલી અફડા તફડી કરવા જેવો થયો, તોપણ ગુસો તાબેમાં કરી એકવાર ફરી બુમ મારવા લાગો. "વગાડ, ઓ બેહેરા વગાડ."

એ ઉપરથી કરકર કરકર તાસા ખુબ જોરથી વાગવા લાગા.

"ઓ ગધા, તારી સીસોલી ફુક."

એવામાં છમ—છમ છમછમીઆંનો ખણખણાટ થઈ રહયો.

"એ કાદરમીઆં બીઉગલ ફુક, નહીતો માથું ભાગી જશે."

હીઆં ધપાધપ ઢોલ ઉપર હાથો પડવા લાગા.

"અરે ઓ ચંડાલો મુગા રહો ને મને બોલવા દેવો."

પણ આમાનો એક બોલ વાજાંવાલાઓ સમજીઆ નહી. તેઓએ ધારયું કે આ સઘલી બુમ વધારે જોસથી વગાડવાનીછે, માટે ખુબ જોસથી ફુકવા અને ઠોકવા લાગા પણ હજી બીઉગલ બંધજ હતું.

હવે મનજીભાઈનો પીતો રહયો નહી. મીજાજ ઠંડો રાખવાની સઘલી કબુલાત તે ભુલી ગયો, ગુસાથી તદન ઘેલો થઈ ગયો, તે ખુનપર ચહયો અને સરઘસની મેહેલી હારમાં ઘુલાદારૂ દસતુર સાથ સાન સોગતથી ચાલતો હતો, તાંહાંથી એકદમ ધસીને વાજાંવાલાઓની વચે દોડયો. પેહેલાં પરગામવાલો મનજીના હાથમાં આવી ગયો, અને તેની લાકડીવરે તેનાજ બરદા ઉપર મનજીશેઠે ઝરોઝર ઝપેટા ઝુડી કાહાડયા.

હવે સઘલી ગડબડ બંધ પડી અને વાજાંવાલાઓ નાહાસ ભાગવા પડયા.

અને હવેજ કાદરમીઆંને મોહડે મોહડું દમ બરાવાની પણ મનજીભાઈને તક મળી. "કેમ બચા કાદર, બીઉગલ વગાડવુંછે કે નહી?"

"મુરબી, એ વાગતું નથી."

"મુરબી ગીઓ જહાંનમમા. તું વગાડેછે કે નહી?"

"સાહેબ, વાજું કાંઇ બગડી ગીએલુંછે."

"હું નથી માનતો. તું જુઠો છે. અતરઘડી વગાડ નહીતો તારો જીવ લેવશ."

"સાહેબ, બીઉગલમા કાંઇ ભરાયલુંછે."

"બીઉગલમા રાગ ભરાયલોછે તે લુંકીને બાહાર કાહાડ, નહીતો—"

"હું ઈમાનના કસમ લઈને કહુ છઉં કે બીઉગલ બગડયુંછે."

"બગડે કેમ ? આખો દાહાડો લે લે વગાડી મુવો, ને હમણા વગાડવાનો વખત થયો તારેજ બગડે કેમ ? વગાડ નહીતો તારૂં ખુન થયલુંજ જાણ."

સરઘસ ખોટી થઇ રહયું, દસતુરજીને ચકર વકર થવા લાગી અને અંતે ભાણા પટેલ વચમા પડયા. "અરે હેઠ મરવા દીઓની. બેગલ વાગેગું ને નહી વાગેગું હરખુંજછે. તમે હેંડો હવે હેંડો."

"પટેલ, તું તારે મરી રેહની, તુને કોણ વચમાં બોલાવેછે ? હું એ બાંડુસ પાસે બીઉગલ વગડાઉં તોજ ખરો. ખાખખા સુરત વેરથી ભલા ભલા સાહેબ લોકની ખુસામત કરી, પઈસા ખરચી મેં એ મંગાવીઉં ને આએજ ઘડીએ તે નહી વાગે ? ભાણા પટેલ તું મુગો બેસ"

દસતુરજી પોતે વચમા પડીને સમજાવાના હતા, પણ તેવામાં ઘેલા મોદીએતો ઘડીની વચમાં ભાણા પટેલનીજ એવી આબરૂ લઈ લીધી કે તેવણ અને બીજા સરવે જણ મુગા મુગા ઉભા રહયા.

ઉભા રેહતાં આખાં સંગને કંટાલો આવયો, દસતુરજી એકતો લંગડા ને વળી હવે પગ દુખવા લાગા, પણ મનજીભાઈતો કેહેજે કાદરમીઆંનું બીઉગલ વગાડવા વગર એક દગલું આગળ નહી ભરૂં.

"કેમ એ મીઆં, હું ખોટી થાઉં છઉં, બીઉગલ વગાડેછે કે કેમ ?"

"શેઠ તમે માનતા નહી તારે શું કરૂં ! લેઓ તમે વગાડી જુવો."

"શું ? તારાં મોહમાંનો અજીઠો ભેંપુરો હું વગાડું ? મીઆં છેક ચાલયો કે. બીઉગલ ફુક નહીતો હવે ફુકાઈ જશો."

"સાહેબ, એમા કાંઇ ડુચો મારેલોછે."

"તારાં દાચાંને ડુચો માર, પણ વગાડ."

"સાહેબ, તમારે ગમેતો—"

"વગાડેછે કે નહી?"

"મારૂં માનોતો તમે—"

"વગાડ, બસ વગાડ."

"મારા ઈમાનના કસમ—"

"વગાડ, બીજી વાત નહી વગાડ."

ઘેલો મોદી ઘેલોજ થયો હતો. તે ઉપલી દરએક બુમ વધતાં ને વધતાં સાદથી પાડતો અને દરએક બુમની વેલા કાદરમીઆનાં આંગપર વધતો હતો. છેલી બુમ સાથ તેણે કાદરભાઈને બોચીમાથી પકડયો અને એક સલાપ પેંચાં કાહાડી, બીજી લેવા જાયછે તેવામા અંતે દસતુરજીને વચે પડવાની ફરજ પડી.

ઘુલાદારૂ લેહેકો કરતા આગળ આવી બોલયા, "શેઠ, શેઠ, જરા હાથ ખાંચો. એ કેહેછે તે કદાચ ખરૂં હશે."

"દસતુરજી તમો નથી જાણતા. એ મરઘીકાપુ મશ ખેરામાં ખપેછે ને એકવાર મશખરીમાં જુઠું બોલાયા પછે વાત રસપર આવી તારે તે જુઠાંને વલગી રેહેછે."

હવે કાદરમીઆંથી નહી ખમાયુ તારે તેખી તાતો થયો. "શું મારૂં નથીજ માનતા? મીઆં અબદુલ તું તારે હાથે તપાસી જો."

આમ કહી કાદરે પોતાનું બીઉગલ અબદુલ વાંસલી વાલાને વગાડવા આપયું. અબદુલ જુવેછે કે એ પીડા હંઈ કાંહાં આવી? તેણે કાંનપર હાથ મેળીઆ કે "ભાઈ એ વાજું આપણને વગાડતાં નહી આવડે."

"બરાબર છે" મનજીભાઈ બોલયા, "અબદુલ ઈમાનદાર છે કે જે ચીજ નહી બને તે સાફ ના કેહેછે. અબદુલ સાંતો વગાહે? તું વગાડ."

આથીતો કાદરને વધારે માઠું લાગયું. અબદુલે પંચાતીમા નહી પડવા સારૂં તાહાડાં પાંણીએ કાસર પતાવી માટે તેણે ખીજવાઈને પોતાનો ખાર અબદુલપર કાહાડયો. "અરે સાહેબ અબદુલ બરો કાફર છે. તે આગલ રહીને મારૂં ખુન કરાવેછે."

"ઓ કીનાખોર કાદર—મોહડું સંભાલ—સંભાલીને બોલ."

"અરે બેસરે સંભાલવા વાળા."

હીઆં અબદુલ અને કાદર મરાઈ પડયા. મનજીભાઈ મનજીભાઈને ઠેકાંણે રહયો, દસતુર દસતુરને ઠેકાણે રહયા, સરઘસ સરઘસને ઠેકાણે રહયાં અને વચમાથી આ મારામારી નીકલી આવી.

બીઉગલવાલા કાદરે વાંસલીવાલા અબદુલને એક મુકી જાહાડીને જમીનપર પાડયો. સીસોલીવાલો હસન અબદુલનો ભાઈ હતો, માટે તેણે પોતાના ભાઈના વેરમા કાદરને એક લાત જાહાડીને પટકયો. કાદરની તરફથી ઢોલવાલો કાસમ નીકલી આવયો અને એ રીતે આ મારામારી પેહેલાં જે બેની માહોમાહે હતી તે હવે આખાં વાજાં વચે ફેલાઈ.

લાકડી, સોટા, લાત અને મુકીના આવાજો થવા લાગા. કાદરમીઆંનુ કોહું રંગાઈ ગયું. કાસમભાઈ કમર ચાંપવા લાગો. અબદુલ અને હસન જમીન ઉપર ખાન ખાવા લાગા. અને સરવેની વચે મનજીભાઈ બુમ અને પોકાર મારતો રહયો.

અંતે મારામારી નરમ પડી, પણ હવે વાજાંવાલાઓ વગાડવાને અશકત થયા હતા. પરગામવાલો પોતાનીજ લાકડી વટે એટલો દોદરો થયો હતો કે પરગામપર હાથ ચાલી શકયા નહી. વાંસલીવાલાના હોટ એવા સુજી આવયા કે તેનાથી મોહમાં વાંસલી લેવાઈ નહી. સીસોલીવાલાના ચેહેરાપર લીંબુ જેવાં ઢીમાં ઉઠયાથી આઠ દાહાડા શુધી મોહડું હીલે એમ લાગતું નહી હતું.

જેમ તેમ સમજુતી અને હાહો કરતાં સરઘસ પાછું ચાલવા લાગું પણ વાજું હાલહવાલ થઈ ગયું અને ગમીની મીજલશ હોય તેમ સઘલું ચુપચુપ ચાલયું.

આ ગંભીર દેખાવથી મનજીના મનમાં અતીશય બલાપો થયો. તેણે એકવાર ફરી બીઉગલને યાદ કીધું. તે બોલયો કે "ઘડીભર આખું વાજું બંધ પડે પણ એકલું બીઉગલ વાગેતો વાહવા. હું કાદરને હંઈ બોલાવીને કહું."

દસતુરજી વલી ઘભરાયા કે આતો આગલોજ તમાસો બીજીવાર થવાનો. તેણે મનજીને ઘણો વારયો, પણ મનજીની ધારણા માતર કાદરમીઆંને સમજાવા પટાવાની હતી.

કાદરને બોલાવયો અને તે આવયો. મનજી શેઠે કાલાવાલા કરવાને પણ બાકી નહી રાખયું, "જો કાદર, તારે લીધે મારૂં નામ જાયછે, તું મારૂં નાક કપાવેછે, બસ હવે ઘણું નો કર, તું વગાડ, જેવું વાગે તેવું વગાડ."

"અરે મારા શેઠ હું એટલો બધો હઠીલો છઉં કે વાગે તોપણ ના વગાડું? તમે જુવો આ વાજું અંદરથી બંધ થઈ ગયલું છે."

"પણ ગધા કેમ બંધ થઈ ગયું? મુરખ! તેં બંધ થવા કેમ દીધું?"

અચણુક મનજીભાઈનો મીજાજ પાછો ફરી ગયો. હજારો હજાર ગાલ વચે તેણે કાદરની કમરમા કકડાવીને એક લાત મારી તેને ઉડાડી મેલયો અને તેના હાથમાંથી બીઉગલ છીનવી લઈ આસપાસ કસું જોયા વગર બીઉગલને એકદંમ જોસમાં ફેંકી દીધું.

પણ એતો વધારે પસતાવાની વાત થઈ.

બીઉગલ ફેંકવાથી નહી ધારેલી પીડા નીકલી આવી.

જેવું મનજીભાઈના હાથમાથી બીઉગલ ફેંકયું કે તરત "અરે—અરે" અને "હો હો" નો મોટો શોહોર ઉઠયો. "બેહેરામશાહ શેઠ"—"બેહેરામશાહ શેઠ" નામ સંભળાવા લાગયું અને સઘળાં લોકો રસતાની ચોકસ બાજુએ દોડી ગયાં.

બીઉગલતો બેહેરામશાહનાજ માથાંમા વાગયું!

મનજીભાઈનો એ માનીતો મીતર, આજની મેજબાનીનો એ પહરાંણો, સુરતના તે સમો પરમાણેનો શેઠીયો, જેને લેવા જવા સારૂંતો આ સરઘસ નીકલયું હતું, જેને ખાતરતો આ બીઉગલ બોલાવયું તેનાજ કોકાંમા મનજીભાઈએ બીઉગલ છુટું મારયું!

બેહેરામશાહ શેઠ પોતાના રસાલા સાથ ગામની પાદરે મનજીભાઈની રાહ જોવા પછે ઘણોવાર ખોટી થઈને અંતે ગામની અંદર પોતાના મેજબાન મનજીના ઘર ભણી આવતો હતો. મારગમા તેને આ સરઘસ મળયું અને તેણે જોયુંતો ઘેલો મનજીભાઈ તેને એસતેકબાલ લેવા જવા બદલે વાજાં વાળાઓ સાથની મારામારીમા ગુચવાઈ ગએલો હતો. આ મારામારી મુકાવાને બેહેરામશાહ શેઠ મનજીભાઈ તરફ

આવતા હતા, તેવામા તેના હાથમાથી છુટેલું બીઉગલ તેના માંથા ઉપર આવીને પડયું !

આ હોહોકાર સાંભળતાંજ મનજીભાઈનીતો ગોયા સુધ બુધ ઉડી ગઈ. તેનો ગુસો સઘળો ગુમ થયો અને તેની છાતીમા છુપાવેલા સઘળા નરમ જુસાઓ ઉભરી નીકલયા. મનજીભાઈથી આ શરમ નહી છંડાઈ. તે ઘણોજ પસેમાન થયો અને જેને બા આબરૂથી મુબારકબાદી આપવી જોઈએ તેને પેહેલાંજ મુહુરતમા આવી રીતે વધાવી લેવા માટે પોતાના જીવને શરાપ તથા કડુવા દેવા લાગો.

સારાં ભાગ્યેગે બેહેરામશાહને બીઉગલ વાગયું નહી હતું. માતર તેની પાઘડી ઉડી ગઈ હતી, પણ માથું સલામત બચી ગયું હતું.

મનજીભાઈ એકદમ તેની આગળ જઈ તેને ભેટવા માટે તેના દીલ ઉપર પડયો; આંખમા આંજુ લાવી પોતાની ભુલને માટે પસતાવા લાગો; આજીજી કરી પોતાના આ માતબર મેહેમાનથી માફી ચાહવા લાગો; અને બેશરમ વાજાંવાળાઓની પંચાતને લીધે એસતેકબાલ લેવા જવાને વખતસર બનયું નહી, માટે અફસોસ કરવા લાગો.

બેહેરામશાહાએ અલબતાં દરગુજર કીધું. ઓર તેણે વધારે શરમાઈને પોતાના ઘભરાટ તથા બીહોકને દાબી દીધાં. તેણે જાણે કાંઈ બનયું નહીહોય તેમ સઘળી વાત માડીવાળી. મનજીભાઈની તથા બીજાઓની ખબર અંતરની ખાશ ખુશી અને બીજી વાતચીતમાં પડયો અને તેને ખુશી થઈ મનજીભાઈએ પણ ખુશી બતાવી, તો જોકે હવે તેનો ખુશ મીજાજ વખોડાયો તો ખરો અને સહવારના જેટલો સવછ આનંદ અને હરખ હવે રહયો નહી હતો, પણ તેમા ખતરો પડવાથી તેનું દીલ ખાટું થયું હતું.

જેવી ધામધુમ અને ગડબડાટ સાથ સરઘસ ઘરથી નીકલયું હતું તેવી ઘંભીરાઈ અને ચુપકીદી સાથ તે પાછું ફરયું.

મનજીભાઈ બાહારથીતો તમામ ઠંડો અને ખુશ હતો. પેહેલાં પોતાના મેહેમાનોની બનતી માવજતમા રોકાયો. "બેહેરામશાહજી દગલી કાહાડો—કીકાભાઈને વાસતે સપાટ લાવ—ડોસાભાઈ શેઠ શરમાઓના, આપણને કાંઈ બાહારનું નથી" ઈતીઆદી ઈતીઆદી પંચાતથી પહરાણાઓને જરા ઠર પાડયા પછે મનજીભાઈ પોતાના ઓરડામા ગયા અને ભરાઈ આવેલો દીલ બચાંની મીશાલે રડીને ખાલી કીધો.

તેની સુનાબાઈએ તેને ઘણોક બોધ કીધો. "તમારૂં એ દુખ હમેશનું રહી ગયું ! તમે સાફ વચણ આપયો કે આજે મીજાજ ઠંડો રાખવો ને થોડા કલાકબી તે વચણ નહી પાલયો ! વારૂં હજીતો આખો દાહાડો ને અરધી રાત લેવીછે, હંજીતો આપણી પીરોજ અને બેહેરામશાહ વચે મુલાકાત કરાવાનીછે, વાસતે હજીબી સવભાવને જરા સાહુચેત રાખો."

મનજીભાઈએ તેમ કરવાની ફરીથી કબુલાત આપી અને ઓરડામાથી ઉઠી, હાથ મોહડું ધોઈને પાછો પોતાના પહરોણાઓ વચે જઈ બેઠો.

પરકરણ ૩૧ મું.

ભોલા દોસાની એકજ ભુલનુ ઉપલું સઘલું પરીનામ હતું.

જો એ અડગરાએ કાદરમીઆંના બીઉગલમાં બુચનો ડાચો નહી મારયો હતેતો ઉપલી સઘલી બોલચાલ, ગેરસમજુતી, અડડાઅડડી, તોફાન, તરાતરી, મારામારી, ઘભરાટ કાંઈ થતે નહી અને છેલે તેજ બીઉગલથી બેહેરામશાહ શેઠ વધાવી લેવાયા તે પણ બનતે નહી.

મનજીભાઈના વજીફામા જે વખતે આ સરઘસ એક દરવાજે પાછું ફરયું, તેજ વખતથી પાણાચંદ અને તેનો પીછો પકડનારા પોરીઆઓ બીજે દરવાજેથી પાછા ફરયા હતા અને પાણાચંદના ઓરડામાં પીરોજ બંધ પડી તે પણ એજ અરસામા બનયું હતું.

માટે મનજીભાઈ જારે પાણાચંદનુ બારણું ઠોકતો આવયો હતો તારે એ પેલા મોદીનું મગજ જાજું સાંત નહી હતું. તે માતર બાહેરથીજ ઠંડો હતો, બાકી એકવાર મીજાજ વખોડામે તે પાછો ઠેકાણે લાવવાને તો દાહાડાના દાહાડા જોઈતા હતા.

બારણું ઠોકતીવેળા શેઠનો મીજાજ જવાનો છુપો શબબ દોસાની ઉપલી ભુલ છે, તે આપણે તપાસયુંછે. હવે મનજી શેઠ પહરોણાઓને છોડીને અચબુચ હીઆં પાંણાચંદ બારણા આગળ કેમ આવયો તે ટુકમાંજ જણાવવાનું રહયુંછે.

મનજીભાઈ બેહેરામશાહ શેઠ સાથ ઓટલા ઉપર બેસીને ગાજગપાટા ચલાવતા હતા તેવામા બારણા આગળ ઘરનુ ગાડું ઘણાક અસબાબ સાથ આવી પુગું. આ અસબાબ અલબતાં ખાલી કરવા તથા ઘરમા લાવવાનુ કામ દોસાનુ હતું અને તે બજાવાને હંમેશની મીશાલે દોસો ઉલટમંદ હતો.

આ અસબાબમા ઘણોક સાંમાણ ઘરનો હતો, પણ બીજો થોડોક સામાણ પહરાણાઓનો હતો જેમાં એક કપડાંની ગાંસડી બેહેરામશાહ શેઠની હતી.

દોસાએ ઘરનો અસબાબ ઘરમા ગોઠવયો તથા પહરાણાઓનો અસબાબ તેમની આગળ રજુ કીધો.

જુદા જુદા પહરાણાઓએ પોતપોતાના કોઠરા વગેરે ઉંચકી લીધા. બેહેરામશાહની ગાંસડી વીશે મનજીભાઈએ દોસાને હુકમ કીધો કે "એ ગાંસડી શેઠના ઓરડામા મુકી આવ"

"સાહેબ, કીઆ શેઠના ઓરડામાં ?"

"વળી કીઆ શેઠના ? જંગલી શેઠબી કાંઈ ઘણાં છેકે ? જા પહરાણાં બેહેરામશાહ શેઠના ઓરડામાં ગાંસડી મુક."

હવે જાણે અલબતાં બરાબર સમજીઓ—હોય તેમ દોસો—હુકમને તાબેદાર—ખાંધ ઉપર ગાંસડી ઉઠાવી ચાલયો.

એકગમથી દોસો બેહેરામશાહની ગાંસડી ઉઠાવી ગયો કે બીજીગમથી આ મીજલશની વચે તપાલનો શીપાઈ ટપાલની મારફતે કેટલાંક કાગળો આવેલાં લઈ આવયો તે મનજીભાઈને આપયાં.

તેમાનુ એક કાગલ પાણાચંદને નામનું હતું. તે સરનામુ વાંચતાંજ મનજીભાઈને પાણાચંદ યાદ આવયો. તેને લગાર પસતાવો લાગો કે આજની ધુમધામમાં સહવા

: પછે બીચારા એ વાંણીયાં પહરોણાની તો ખબર લીધીજ નથી. માટે એ કાગળ પાણાચંદને પોંહોંચાડવા, તથા હવે જારે ખાન બાહાદુર થવાના ઉમેદવાર બેહેરામશાંહ શેઠ પોતે આવેલાછે તારે તે શરેશતેદારને બોલાવી લાવવા સારૂ મનજીભાઈ પોતે તેના ઓરડા તરફ આવયો.

ઓરડાની અંદર ફુલુ તથા સોલુની અચકચારીથી પીરોજ અને પાણાચંદ કેવા વગર વાંકે સાથે બંધ થઈ ગયાં અને મનજીભાઈના આવીજવાની કેવી ધાસતી કરતાં હતાં તે વાંચનારી બાંનુઓ જાણેછે.

જારે તે ધાસતી ખરી પડી, મનજીભાઈનો આવાજ જેવો બાહેરથી કાને પડયો કે બીચારી પીરોજ વધારે ધબરાટમા પડી. પાંણાચંદે ધીરજ આપી કે "તમાવા બાવાને સમજાવોશ ને ખવી હકીકત કહીશ તો પછે તમોને બદનામે નહી કવશે ?"

"ખરી હકીકત ? અરે સાહેબ, મારો બાપ મને હીઆં જોઈતો કાંઈ ખરી હકીકત સાંભળશે ઈઆ માનશે નહી."

બાહારથી મનજીભાઈ બારણું જોરથી ઠોકી હાંક મારવા લાગયો. "પાંણાચંદ, પાંણાચંદ બારણું ઉંઘાડો. પાંણાચંદ—"

"અવે સાહેબ, સાહેબ."

"મારા સાહેબ બારણું શા માટે ઢાંકી બેઠાછો ? બારણું ઉંઘાડો."

"વાવું સાહેબ, વાવું મહેવબાન."

"વાઉ તમે ને તમારા બાપ બેહુ. ઉંઘાહોની. વાટ સાની જુવોછો ? પાંણાચંદ—પાંણાચંદ—"

વળી પાંછુ બારણું ઠોકાવા લાગયું. પીરોજ અને પાંણાચંદ બેહુને અનંત ધબરાટ થયો અને શું કરવું તે તેઓને સુજયું નહી.

"પાંણાચંદ મરી ગયા કે ? હું તમારે થકી બાહેર ઉભો રહું કે ? બારણું ઉંઘાડો જલદી."

"મેહેવબાંન, માવા દીલમાં કપડાં પુંવતાં નથી."

"તેનું શું છે ? તમે કાંઈ ઓરત નથી કે શરમાવો. તમે બારણું ઉંઘાડી મને અંદર લેઓ."

"સાહેબ, દગલો પેહેવીને હું હમણા આઉંછું, તમે સીધાવો."

"અરે વળી વાણીયાનો પોરયો દગલી ને દગલા સાના પેહેરે ? મારા ભાઈ અમથો લાડ કરતો. બારણું હુંગાડ. આ તારાં કાગળો ટપાલમા આવેલાં લાવયો છઉં."

પીરોજ પોતાના બાપને સારીપઠે પીછાણુતી હતી. તેણીએ પાંણાચંદને હરૂસેથી કહયું કે "એવણે એક બોલ પકડયો તે મુકનાર નથી અને બારણું ઉંઘાડવા વગર ચાલશે નહી."

હવે તારે એલાજ રહયો નહી. હવે શું કરવું—બેહુના ઉપર લાગતી તદન ખોટી બદનામી, બેહુપર આવી પડતો જબરો માર, ઘરમા જાગતો એક મોટો જઘડો કેમ અટકાવવો તેનો કસો ઈલાજ બેહુને સુજયો નહી.

અંતે ધબરાટની મારી ગરીબ બીચારી પીરોજ પલંગની તલે સંતાઈ ગઈ અને તે બરાબર સંતાયા પછે પાંણાચંદે મનજી શેઠને "અંદર આવવા" કહયું.

"પણ કેમ આઉં ? બારણું ઉંઘાડો."

"શાંહાબ બાહાવથી સાંકલ દીધેલીછે તે ખોલીને આવો."

મનજીભાઈ બારણું ઉંઘાડી અંદર આવયો પણ તે દીવશના બનાવથી તેનું મગજ બગડી જવાની આ એક શાબેતી છે કે પાંણાચંદનું બારણું બાહેરથી બંધ હોવા બાબે તેને કાંઈ શક લાગયો નહી.

આવતાંને વાર પાંણાચંદને ફગલાયલો જોઈ મનજી શેઠ બોલયા—"કેમ ? શું છે ? શોકછો ? તમો આ પલંગ પરની ચાદર જેટલા ઉજલા કેમ ?"

મનજીભાઈએ જારે પલંગ બતાવયો તારે પાંણાચંદ વધારે ઉજલો મારી ગયો.

"તને શું દુખ છે બાઈ ? મને કેહકે ઉપાય થાય."

"કાંઈ નહી શાહબ. જવા બેચેની થઈછે, જવા થાકેલો છઉં, જવા—જવા—જવા તાવ, માથું દુખેછે કાંઈ એ સમજ ન પડતી કે શું થાયછે ?"

"હું ધારૂં છઉં કે તું મને જોઈને શરમાયછે."

પાંણાચંદને એવોજ જવાબ જોઈતો હતો. "હા સુવબી. માવાં દીલમા ખાલી ધોતીઉંજછે. જવા બાહાવ જાવોંતો માવી શવમ ભાગે અને હું અંગવખો પેહેવી લઉં."

કોઈબી રીતે આ અણગમતાં આદમીને ઓરડામાથી પાછો વાલવાની મતલબ હતી, કે બીચારી પીરોજ નાહેક સપડાય નહી, પણ મનજીભાઈ પાછો ફરવા બાદ તેને બાહેર મોકલી દેવાને બની આવે.

પણ મનજીભાઈએતો ઉલટુંજ કીધું. "ભલાં માણુશ શરમાયછે શાંનો ? નો શરમાં, નો. શરમાં, ને તું બેલાસક અંગરખો પેહેર તેટલાં હું બેશું છઉં."

"ના સાહાબ ના, તમો બોટી થાવો, તેને બદલે તમાવું કાંમ શું છે તે પેહેલાં કહો કે તમને વખત લાગે નહી."

પાંણાચંદ વીચારેછે કે જલદી પતેતો સારૂં.

"કાંઈ નહીરે યાર, તુંબી અમસથી માથાકુટ કરતો. પેહેરી લે કપડાં, પેહેરી લે."

આમ કહીને મનજીભાઈતો ઓરડામાંજ ખુરશી ઉપર બેઠા.

પાંણાચંદે અંગરખો પેહરવા માડયો અને મનજીભાઈએ વાત ચલાવી. "બાઈ પાંણાચંદ તમારે નામના આ કાગળો આવયાંછે, તે વાંચો તેટલો વખત હું બેસું છઉં. કેમકે એમા શું સમાચાર છે તે જાણવાને હું ખંતી છઉં. તમે વાંચીને મને કહો."

બીચારી પીરોજ જે પલંગ પછવાડે ધ્રુજતી હતી તેને એટલી ધીરજ આવી કે આખા ઓરડામા ફરીને વાત કરવા કરતાં તેનો બાપ એક ઠેકાણે બેસીને વાત કરેછે તે ઠીક છે કેમકે તેથી તેણીના ઉપર તે ઘેલાની નજર પડવાની અને માલમ પડવાની ધાસતી ઓછી થાયછે.

પણ શુંદર પીરોજની આ ધીરજ થોડાજ વખતની હતી.

તેના પેદર અને પાંણાચંદ વચેની વાતચીતમા જરા વીલમ લાગો નહી તેટલાં સરવેને નડતા તથા સરવેને ગુમ્મ વાવતા ભોલા દોલાએ ઓરડામા ઠોકીઉં કીધું.

મનજીભાઈએ તેને અંદર બોલાવયો.

"કેમ દોલા ? અંદર આવ. શું છે ?"

દોલો અમસથો, વગર વાંકેબી મનજીભાઈથી બીહીતો હતો, પણ હમણાતો તેનો વાંક હતો.

પહરાણા શેઠ બેહેરામશાહની કપડાંની ગાંસડી કેથી દાવે હાથે મેળાઈ શું, કે ગાંસડી કાંહાં મેળી તે ભુળી ગયો હતો.

મનજીભાઈએ પાછું પુછ્યું કે "કેમ દોલા શું છે!"

"કાંઈ નહી સાહાબ."

"કાંઈ નહી ? તું કોણને સોધેછે ?"

"કોઈને નહી શાહાબ !"

"પણ તારે ઓરડામાં ઢોકીઉં સાને વાસતે કીધું ?"

"ગાંસડીને વાસતે, સાહાબ."

"ગાંસડી, સાંની ગાંસડી ?"

"કપડાંની ગાંસડી સાહાબ."

"પણ સાનાં કપડાં ? કોણના કપડાંની ગાંસડી ?"

"શેઠના, બેહેરામશાહ શેઠના કપડાંની ગાંસડી શોધું છઉં, શાહાબ."

"તે કાંહાં મેળીતી ?"

"હું ભુલી ગીએલો, પણ મને એવી યાદ છે કે આ પલંગ તલે મેળી હતી. મારી ભુલ થઈ શાહાબ, ને મોટા શેઠ ગાંસડી માગેછે, વાસતે લેવા આવયો છઉં."

આમ કહી, જે પલંગ તલે પીરોજ સંતાયલી તે પલંગ દોલાએ દેખાડયો.

બેવકુફ દોલો ! તેણે બેહેરામશાહ શેઠની ગાંસડી બેહેરામશાહનાજ ઓરડામા પલંગ તલે મેળી હતી, પણ કાંહાં મેળી તે ભુલી ગયો હતો. દોલો ભુલયો એટલે થઈ ચુકું ! દોલાની ચુક એટલે ખાનુખરાબ ! હરએક ભુલ તેને ઘભરાટ ઉપર નાખતી અને ઘભરાટમા તે આરનુદોર કરતો હતો.

જારે બેહેરામશાહને ગાંસડીની જરૂર પડી તારે દોલો રાંધણીમા કામ કરતો હતો. બેહેરામશાહના મુસલમાન સીપાઈએ આવીને લગાર દમામથી પુછયું કે "શેઠકી ગાંસડી કીદર રખી હએ," એટલે દોલો ભુલેલો તેવામા આ દમામથી ઘભરાયો અને તેથી ગાંસડીની શોધ તથા યાદમા નીકલયો.

પાંણાચંદના ઓરડા આગળથી પસાર થતાં પલંગ જોઈને દોલાને યાદ આવયું કે બેહેરામશાહની ગાંસડી પલંગ તલે મુકેલી હતી અને વળી મનજીભાઈના વજીફામા સઘળા ઓરડા એકસરખા હતા, મારે દોલાને લાગું કે એજ ઓરડામા એજ પાંણાચંદના પલંગ તલે ગાંસડી મુકેલી હતી.

આ પલંગ તલેથી તેણે ગાંસડી કાહાડવા માંગી અને મનજી શેઠે રજા આપી.

"ઠીક તારે, પલંગ તલે મેળી હોયતો કાહાડી લે."

"અવે ના, ના, ગાંસડી બાંસડી હીઆં કાંઈ નથી."

પાણાચંદે દોલાને પલંગ તલે જતાં અટકાવયો. જાંહાં પીરોજ પોતાના બાપના દરથી વગર વાંકે ભરાયલી તાંહાં તે આ મુરખ ખીદમતગારને જવા કેમ દીએ ?

"મને સાહાબ ચોકસ લાગેલું કે ગાંસડીને મેં આજ પલંગ તલે રાખેલી."

"પણ રાખેલી તો કાહાડી લેની, પંચાત સાંની કરેછે!"

"ના, ના, માવા શેઠ, એને પલંગ તલે જવા દઈશ નહી. દોલા ખવેખવ તું ઘેલો છે. મનજી શેઠ હું માવાં ઓવડામા માવાં કપડાં બદલુ તાંહાં વચે ચાકવ નફવોની હવકત ન જોઈએ."

"પણ શાહાબ બેહેરામશાહ શેઠબી ઓરડામા કપડાં બદલવા ગયાછે ને ગાંસડી માગેછે."

"ના, ના, મનજી શેઠ, પલંગ તલે એક કીમતી ચીજ છે, મારે આ દોલાને હું જવા દઈશ નહી. એ ચાકવ ચોરો છે, જાંણતા નથી કે એ મને ઠાગાથી ધનજીશાહને ઘર હાંકી લઈ ગયો હતો ?"

"પોણાચંદ શેઠ, પોણાચંદ શેઠ, મોહડું તપાસી બોલો. હું નાદાન દેખું, મુરખ દેખું, ભોલો ને ઘેલો દેખું, પણ ચોર નથી. શેઠે તમારૂં ખુન કરવાનો મારા પર વાંક મેળેલો, પણ તમેતો જીવતા નીકલેલા તારે તમારૂં ખુન મેં કેમ કીધું હોય ? પલંગ તલે પહરાંણા શેઠની ગાંસડી મેં મુકીછે, મારે હુંજ લેવાનો."

"ના, દોલા હું મારી નાખશ, પલંગ તલે તને જવા દઈશ નહી."

"પણ તમો બેહુ જણ કાંએ મારામારી કરોછો ? સરે શતેદાર સાહાબ તમો દોલાથી ના દરો. દોલા, જો પલંગ તલેથી ગાંસડી લેજે ને કીમતી દાગીનાને હાથ નો લગાડતો."

"ના, નહી જવાય—નહી જવાય."

"તારે, દોલા તું ઉભો રેહ, હું ગાંસડી કાહાડું છઉં."

એમ કહી મનજીભાઈ પોતે પલંગ તરફ ગયા. તેતો વધારે ખરાબ થતે.

"અરે નારે શાહાબ, તમો શેઠ મેહેનત કરો ને હું ચાકર ઉભો રહું કે ?"

હવે દોલો પાણાચંદે કરેલો આડો હાથ ખીસાડી ખાટલી તલે વાંકો વલયો. આ ગડબડ સાંભલી બીચારી પીરોજ આગમચથીજ બીહીને લાકડું થઈ હતી. દોલો જેવો પલંગ તલે જુવેછે કે તેની નજર પીરોજ ઉપર પડી અને તે કોણછે ? મરદ છે કે ઓરત ? જાંણીતું છે કે અનજાતું તે જોવા વગર માતર પલંગ તલે નજર કરતાંજ એકદમ "બાપરે ! ભુતરે !" એવી બુમ પાડીને એ ભોલો પાછો હટયો.

મનજીભાઈએ ઘભરાટમા ઉઠીને પલંગ તલે નજર કીધી.

પણ તે શું જુવેછે ?

તેની બેટી, તેની પોતાની પેઆરી અને માનીતી પીરોજ, જેણીને ખાતર તો આજે બેહેરામશાહ શેઠને બોલાવેલા, જેણીને ખાતર આજે આટલી ધામધુમ મચાવેલી, તેજ પીરોજ બેહેરામશાહની નજરને ખુશ કરવા મારે ધારણ કરેલા શુંદર પોશાક સાથ એક વાંણીયાના ઓરડામા, તેના ખાટલાની તલે, બારણા બંધ કરીને ભરાયલી મળી આવી !

આ ભયંકાર દેખાવથી મનજીભાઈને ઉપજેલા ગુસા અને કેહેરનું બેઆન કરવું બેજાછે. એ બેઆંન કરવાને કલમ અશકત છે.

હોનર, ઉદ્યોગની અજાએબીઓ.

૨

કાચ અને બીલોર.

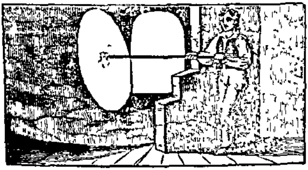

કાચ કેમ બનેછે, તેનો વીગતવાર હેવાલ અમે હીઆં આપવા માગતા નથી. એ હેવાલ સ્ત્રી બોધની શુંદર વાંચનારીઓને મારે આગલા અંકોમાં પરગટ થઈ ચુકયો છે. પણ કાચ બનાવવાના ઉદ્યોગની અજાએબીમાં એ બોહલા ઉપયોગની જીણસની ખુદ બનાવટજ એક ઓછી અજાએબી નથી.

બીલોર કેવો પારદરશક ઈઆને આરપાર જોવાય તેવો છે, અને તોપણ આ વાત અજાએબ જેવી છે કે જે વસતુઓમાથી તે બનેછે, તે વસતુઓ તદન અપારદરશક છે. ચકમક, રેતી, અને ખાર જેવી હલકી, નજીવી, જરદ, કઠણ અને કાળી જીણસોનો પાણી અથવા બીલોર જેવો નીતરો કાચ બને એ માણુશની કળાને થોડું માન બરેલું નથી.

કાચ ભાંતભાંતનો બનેછે અને તેમાથી તરેહવાર વસતુઓ બનાવામા આવેછે. કાચની બનાવેલી જીણસોમાં ઘણી શોધ, ઘણો વધારો, ઘણો સુધારો થયો છે. પણ જે વસતુઓનો કાચ બનેછે તે અસલથી આજસુધી એકની એક રહીછે. સીલીકા, સોદા, પોટાશ, ચુનો, અને સીસાંનો કાટ, એટલાં નામો દીધાં કે કાચની "ધાતુઓ" નો જુમલો પુરો થયો. એક સદી ઉપર એ જુમલો હતો અને આજે બી એજ છે.

કાચની પેહેલ વેહેલી શોધ અંધારામાં રહીછે. જોકે મીસર દેશની 3000 વરશની જુની મસાલા ભરેલી લાસો—"મમી"—માંથી કાચના દાણા મળી આવયાછે, તોપણ પુરાતન જમાનાના લોકોમાં કાચ જણાયલો હોય એવું માનવામા આવતું નથી. પારસીઓ, હીંદુઓ અને ઈઉનાનીઓના વડવાઓ આ અતી ઉતમ જીણસથી અનજાના હતા. કાચની પેહેલી શોધ ઈસવી સનેની તરણ ચાર સદી અગાઉ શીરીઆ દેશમાં થયલી કેહેવાયછે.

નામાંકીત પલીની એવું કેહેછે કે કેટલાક ફીનીશીઅન ખલાસીઓથી અનજાનપણામા અને અચણુચ કાચ બનાવાની શોધ થઈછે. તેઓનું વાંહાણ જેમા કેટલાક ખારની વસતુઓ હતી, તે ભાગાથી તેઓ પોતાના માલ સાથ કીનારે ઉતરયા અને રેતી ઉપર આતશ સલગાવી તે ખારવાલી વસતુઓ બાલતાં રેતી સાથ તે પીગલી ગઈ ને કાચ બનયો, તે વખતથી કાચ બનાવાની શોધ થઈ.

રૂમીઓ પણ આગસટસ સીજરના વખત સુધી કાચથી અનજાના હતા. તારપછે કાચ તેઓના ખપમા આવયો, પણ માતર પીવાના વાસણો અને દાગીના બનાવીને તે રૂમીઓ શંતોશ પામયા હતા. તેમના વખતમા બારીઓમાં કાચને બદલે કપડાંના પદદા અથવા લાકડાંના ફડકાં રાખતા હતા, જેથી હવા બંધ કરતાં રોશની બંધ થતી, અથવા રોશની દાખલ કરતાં કકડતી તાહાડ ઈઆ તાપ દાખલ થતાં હતાં.

યુરોપ ખાતે પેહેલ વેહેલાં ૭ મી સદીમાં બારીઓ મધે કાચ ખપમાં આવયો. તે ઘણો મોંઘો હતો અને મેહેલો, દેવલો અથવા કીલાઓમાંજ વપરાતો હતો. ૧૨ મી સદીમા પણ તેની નવાઈ હતી અને ૧૭ મી સદી પછે ઈંગલંડમાં તેનો ખપ ફેલાયો. ૮ મી સદીમા વરસેશટરના બીશપ વીલફરીડે પોતાના દેવલની બારીમા કાચ જડયો તારે સેંકડો લોકો દઘઈને તેને જોવા લાગાં અને વરસાદ તથા પવણથી રોશનીને છુટી પાડનારી આ જીણસમા જાદુ સમજવા લાગાં હતાં.

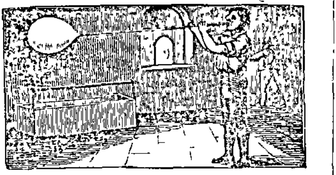

અને તેની બનાવટ જાદુઈ સરખીજ છે. ઉપલી જીણસોની મેળવણીને પીગલાવયા પછે લોહોડાંની એક લાંબી નલીનો એક છેડો તાતવીને તે પીગલેલા રસમાં બોરવો અને તે ઉપર લાગેલા રસને બીજે છેડેથી મોહોડાથી ફુકીને ફુલવવો તથા પછે તે ફુલેલા કાચના પરપોટાને લાકડાં ઉપર ગગડાવીને ઈઆ માથાંની આસપાસ ધુંમાવીને તથા બીજી તરેહવાર રીતે તરેહવાર આકાર આપવો અને એ રીતે વાસણ બનાવવું એ ખરેખર એક અજાએબી છે.

પીગલેલો કાચ ચોકસ ગરમીએ પુગા પછે ચામડાં જેવો થાયછે અને કાતરની મારફતે કપાયછે, તેથીજ ટંબલરો વગેરેની કોર કીનારી સંધી એકસરખી અને સપાટ થઈ શકેછે. વળી ચોકસ ગરમીએ પીગલેલો કાચ એક બીજા સાથ વલગી જાયછે, જેથી હાથા, પઈઆ વગેરે જોડાઈ શકાયછે. બાટલીઓ ચોકટાં ("મોલડ") માં પીગલેલા કાચને ફુકીને બનાવેછે. ચોકટાંમાં બે ગોલ ભાગ હોયછે. તે બંધ કરવાથી બેહુ ભાગ સંધાયછે અને પછે નલીથી ફુક મારીને તે રસને ફુલવવાથી ચોકટાંની આસપાસ તે ફુલીને ફરી વળેછે.

કાચને બનાવયા પછે જો અચબુચ ઠંડો પાડયો હોયતો તે જલદી ભાગીને ભુકો થાયછે. એટલા માટે કાચના તરતના બનાવેલા ગરમ દાગીનાને ધીમે ધીમે ઠંડો કરવા માટે "એનાલીંગ" નામની ભઠીમા નાખેછે, જે ઘણી અજાએબ જેવી છે. એ ભઠીનો એક છેડો ગરમ અને બીજો છેડો ઠંડો હોયછે અને "ટરઈ" ની અંદર કાચના ગરમ વાસણો ધીમે ધીમે ઠંડા છેડા તરફ આવતા જાયછે તેમ તાહાડા પડતા જાયછે એ રીતે ગરમીના આ જુદા જુદા તબકાઓમાથી પસાર થવા પરમાણે જુદી જુદી શકતીનો કાચ બનેછે અને તે ઉપરથી તરેહવાર અજાએબ કરાંમતો થાયછે.

જેમકે "બોલોગના ફાએલ" ના[illegible]સીસી અચબચ ઠંડી પાડેલી હોયછે. તે બીજી સીસીઓના જેવીજ પણ તલીએથી જાડી હોયછે. તે સીસી શખત જાડા હથીઆરોનો માર ખમતાં ભાગતી નથી, પણ અણીદાર અથવા ધારદાર ચીજ અગર ગમે એવી ઝીણી હોય તોપણ તેથી એ સીસી તલીઆંમાથી ભાગી જાયછે. તે સીસી લાકડાંમાં ખીલો પેસી જાય એટલો હથોડાનો માર ખમી શકેછે, પણ એક અણીદાર રેતી અથવા ચકમકનો દાંણો ધીમેથી મુકતાં તેના તલીઆંના બે ફાડયાં થાયછે અને એક હીરાની કરચ પાંણીમાથી પસાર થતી હોય તેમ આ સીસીના તલીઆંને ફોડીને તેમાથી પસાર થાયછે.

એજ પરમાણે "રયુપરટ ડરાપસ" નામની કાચની ગોલીઓ બનાવામા આવેછે, જેમને એકેક પાતલું પુછડું હોયછે. કારખાનામાં લાલા કાચના કકડા ગરમ હોય તેટલાં ઠંડાં પાંણીમાં નાખવાથી તેઓ આ આકાર પકડેછે. એ અચબુચ ઠંડી લાગવાથી તેઓમા એવી ખાશીઅત આવેછે કે જો દડાને ઠોકયો હોયતો તે મુદલ ભાગતો નહી, પણ પતલાં પુછડાંને ઠોકવાથી આખો દડો ભાગી જાયછે અને બારીક વેહેર જેવો ભુકો થાયછે. એક બાટલીમાં પાણી ભરીને તેમાં એક નાહના ચીમટા વટે આ દડો ભાજીઓ હોયતો એવો ધડાકો થાયછે કે બાટલી ફાટીને સઘલું પાણી બાહેર ઉડી આવેછે.

કાચ પાણીમા પીગલતો નથી, પણ કેટલીએક જાતના કાચ એવા બનાવવામા આવેછે કે જે પાણીમાં પીગલી જાયછે. જારે સીલીકા નામની માંટી અને જુદી જુદી ધાતુના કાટથી કાચ બનેછે, તારે જેવો તે ધાતુનો કાટ તેવો કાચનો ગુણ હોયછે. પણ જારે સીલીકાની સાથે સોડા અથવા પોટાશનાજ ખાર મેળવેલા હોયછે, તારે બનતો કાચ પાંણીમા સેહેલથી પીગલી જાયછે અને કાગજ, કપડાં, લાકડાં, ઈતીઆદી સલગી નહી ઉઠે એવા રંગ દેવામાં તે કાચ કામે લાગેછે.

કાચનું પેહેલ વેહેલું સારૂ કારખાનું ઈટલી દેશમા વેનીસના પરાંતમા નીકલયું હતું. તાંહાં બનતો કાચ ઘણા વરશ સુધી આખાં યુરોપમા વખનાતો હતો. વેનીસમા બનેલા આરસીના તખતા દુનીઆંના પઈસાદાર લોકો વાપરતા હતા. ૧૫ મી સદીમા બારીના હલકી જાતના કાચ ઈંગલંડ મધે બનવા લાગા. સને ૧૫૫૭ માં એજ કાચની હાલત લંડન ખાતે ઘણી સુધારવામા આવી. વેલાત ખાતે કાચના પેહેલ વેહેલા તખતા લામબેડમાં સને ૧૬૭૩ માં બનવા લાગા, પણ તે વખતે ઈંગરેજો એ હોનરથી એટલા અનજાના હતા કે વેનીસથી કારીગરો બોલાવામા આવતા હતા.

પણ આજે કાચના કારખાના અજાએબ જેવી હદ અને વીસતાર સુધી વધી ગયાંછે. લંડનમાં મીશોઅરસ ચાંનસ નામના કારીગરોનું મોટું કાચ બનાવાનું કારખાનુંછે તે વેલાતના બીલોરી મેહેલ જેટલું મોટુંછે, પણ જેમ કામ વધતું ગયું તેમ જુદી જુદી વખતે જુદી જુદી જગા તથા જુદા જુદા અમલાઓ લઈને અને વધારીને એ કારખાનું મોટું કરતા આવયાથી તેના ભાગોમા એકસરખાપણું કાંઈ રહયું નથી. એ રીતે એ એકજ કારખાનાંનો વ

ના કકડા કોરને કારતરીઆં તથા માળીયાઓ ઉપર છુપી રીતે પીગલાવીને તેની નીમખદાંનીઓ બનાવામા આવતી અને છ કુડીઆંને ભાવે તે નીમખદાનો વેચાતી હતી, પણ એટલી રકમનીતો ઈમાનદાર કારીગરો ઉપર જગાતજ હતી, તારે ચોરી કીધા વના એટલી સસતી બનાવટઓ કરી શકેજ નહી. ઉપલી દગલબાજીથી હલકી કીસમનો માલ બજારમા ઘણો વધી જવાથી ધંધાને હાંની પોંહચી હતી.

બીજો દાખલો. કાચના તખતા જારે પરદેશ મોકલવા મા આવે તારે તેમના ઉપર લીધેલી જગાતમાંથી દર ચોરસ ફુટે રૂ૩ા ધણીને પાછા આપવાનો ધારો હતો. આ ધારા નો લાભ લઈને કેટલાંક કારખાનાવાલાઓએ એવા પતલા તખતા બનાવયા કે ઉપલાં માપથી તેઓને પોતાના ભરેલા નાંણાં કરતાં વધારે નાણું પાછું મળતું અને તેથી તેઓ મોટો નફો કરવા લાગા. આ ઠગાઈ માલમ પડી તારે વલી વધારે શખત અને કરડા ધારા પસાર થયા. અને હુકમ થયો કે એક ઈંચના ૮ મા ભાગ કરતાં વધારે પતલા કાચ કોઈએ બનાવવા નહી.

આવા ધારાથી જુલમાત ઘણો થતો હતો. એક કાર ખાના વાલાએ એક દીવાદાંડીને માટે મોટો કાચ બનાવા નો ઈજારો લીધા પછે સરકારે ધારાથી ચોકસ જાડાઈના કાચની મના કીધી, જેથી તે કારખાનાવાલો ઈજારો બજાવી શકયો નહી. એક જાતના કાચ ઉપર દર હંડરવેટે રૂ૩ા ની તો બીજી જાતના કાચ ઉપર દર હંડરવેટે રૂ૪૯ ની જગાત હતી, તો એવી હેરફેર જગાતોના બોજા વચે કાચકામનો ધંધોજ નહી પણ ખપબી ઘણો ઓછો રહયો હતો. ૧૮૦૧ મા ૧૧ કરોરની અંદર માણશની વસતી વચે ૩૨૫૫૨૯ હંડરવેટ કાચકામ ખપયું અને ૧૮૩૩ માં ૨૧ કરોર માણશની વસતી છતાં પણ માતર ૩૬૩૪૬૮ હંડરવેટ નો ખપ થયો હતો. ૧૫ વરશમા કાચનો ભાવ ઈંગલંડ ખાતે ૨૫ ટકા ઘટી ગયો હતો.

ઈંગરેજ જેવા સુધરેલા અને વેપારને છુટો કરનારા લોકો માતર ૨૫ વરશ ઉપર આટલા વેહેમી હતા એ વાંચ નારાંઓએ કદી ધારયું નહી હશે. ૧૮૪૫ ના સપટેમબર માસમા ઈંગલંડની સરકારે આ ધારા કાહાડી નાખીને જગાત બંધ કીધી, પણ તે આનાકાની વગર નહી હતું. જગાત બંધ કરવા આગમચ સરકારે કમીશન ઠરાવયું હતું, તે કમીશન આગળ પેલેટ, ડોલાંડ અને એકીન જેવા અનુભવી માણસોએ આપેલી શાખસી ઉપરથી ઉપલા દાખલા અમે ઉતારયા છે. એ શાખસીઓએ સઘલું અંધેર ઉઘાડું પાડયું. મી૦ પેલેટે સરકારને કહયું કે "છાપરાંની ઉપરના નલીઆં જેટલા અમલદારો આ આવકને વસુલ કરવા રાખશો, પણ ઠગાઈ અને દાનચોરી અટકવાની નથી."

કર-ઉઘડાવનારી ફોજ કાચ વાલાઓને તાંહાંથી જેવી નીકલી ગઈ કે પછે થોડાં વરશમા કાચ અને બીલોરનો ઉદયોગ ઈંગલંડમાં વધી ગયો. ઝીશીઅરસ ચાંનસના કારખાનાનું ખીલવું તથા ઈંગરેજ કારીગરો ફરેંચોથી શીખવા બાદ તેઓનું ફરેંચો કરતાં સરસ થવું એ સઘલું ઉપલા ધારા નીકલી જવાનું પરીનામ છે. એ ધારા નીકલી જવા પછે ૧૫ વરશમા ઈંગલંડે બીલોરના હોનરનો પોતાનો સુધારો દુનીઆંએ કદી નહી દીઠેલી રીતે દેખાડી આપયો.

૧૮૫૧ નો નાદર બીલોરી મેહેલ એ હોનરના વધારા ની સાબેતી છે. એ મેહેલ તે વખતની પાંચ વરશ અગાઉ બાંધી આપવાને ઈંગલંડ શકતીવાન નહી હતું, એવું સઘ લાઓ કબુલ કરેછે. તેના છાપરાંમા ૧૬ એકર કાચ ખપ યો હતો. એ છાપરૂં એટલું હલકું છે કે દર ચોરસ ફુટે વજનમા માતર ૩ા રતલ છે. આ બીલોરી મેહેલના છાપરાંની અંદર બીલોરી એક ફુવારો દેખાડવા મેળયો હતો. તે તમામ બીલોરનો હતો, તે ૨૭ ફીટ ઉંચો, અને વજન માં ૯૦૦૦ રતલ અથવા ૪ ટનનો હતો.

એ બીલોરી ફુવારામાથી બીલોરી જેવું પાણી બાહાર પડતું અને આસપાસ ઝલકાટ અને દબદબો થઈ રેહતો હતો. રમકડાં, પુતલાં વગેરે ઉપર ઢાંકવાના મોટાં બીલોરી "શેડ" માં પણ ઈંગલંડના કારખાનાવાલા ઘણી તારીફ લાએક કારીગરી બતાવી શકેછે. પાંચ અને છ ફીટની ઉંચાઈના "શેડો" બનાવામા આવેછે અને તે એટલાંતો સોજાં અને સવછ કાચના હોયછે કે જો ચલકતાં નહી હોયતો "સેડ" ઢાંકેલાંછે એવું કોઈ માને પણ નહી.

આજના વખતમાં બીલોરકામની બનાવટ સાથે તેને રંગ, નકસી વગેરે સણગાર આપવાનો હોનર એટલો વધી ગયોછે કે તેને લગતા દાખલા થોડા અજાએબ જેવા નથી. દેવલોની અંદર રંગીન કાચની બારીઓ આપણે જોઈએ છઈએ, જે ઉપર કાચની અંદર તરેહવાર ચીતરો કોરેલાં હોયછે. એવી બારીઓ આપણા ઘરોમા પણ દાખલ થઈ છે. તેમની બનાવટ સાથ ઘણી અચરતી ઉપજાવનારી બાબતો જોડાયલીછે.

છેક ૧૭ મી સદીમાં પાદરીઓ આવી બારીઓને દેવલમા દાખલ કરવાની સાંમે હતા અને જબર લડતા હતા. ૧૮ મી સદીમાં તેઓ સામે નહી થતા, પણ તેમ એ વીશે ખાએશમંદ પણ નહી હતા. તેથી આ નામીચો હોનર ઘણો પડી ભાગો હતો. પણ આજે તે હોનર પાછો ઘણી ચહતી કળાએ પોંહતોછે. તરેહવાર રંગોની વચે કાચની ઉપર માતર "કરાઈસટ" અને "મેરી" નાજ નહી પણ બીજાં તરેહવાર શુંદર ચીતરો અને તસવીરો બનાવામા આવે છે. એક ચીતર "રાંણી એલીજાબેથ આગલ શેકસપીઅરનો નાટક વંચાયછે" એવું કાચ ઉપર હતું.

આ ચીતર છેલાં સંગરહસથાનમા ઘણુ વખણાયું હતું. આ ચીતરોમા અને અગત કરીને ઘણાં જહલેદાર રંગ આપવામાં ઈંગરેજ કારીગરો હજી પછાત ગણાયછે અને આસટરીયામા બોહીમીઆનો મુલકછે, તાંહાંના જેવા રંગ આપવાને ઈંગરેજો ઘણી નકલ કરેછે, પણ ફતેહ પામયા નથી. બોહીમીઅન લોકો બીલોરકામમા ઘણા હોશીયાર છે. તેઓ એવાતો સરસ દાણા બનાવેછે કે તેમનો આસટરીયાથી જરમની અને ઈંગલંડને મારગે આફરીકા સુધી વેપાર ચાલેછે.

રંગીન કાચના ચીતારો કરતાં વધારે અજાએબ કળા જેને કાચનું "મોસેક" કેહેછે તેમાં છે. જેમ આપણા જાહેર દેવાનખાનાઓમાં જુદા જુદા રંગની લાદીના કકડાઓને જોડીને જમીન ઉપર ગાલીચા જેવાં ચીતરો બનાવામા આવેછે; તેમ જુદા જુદા રંગ તથા આકારના કાચના કકડાઓને ગોઠવીને નાદર ચીતરો ઉભાં કરવાનો આ હોનર

૨ છે. જારે નેપોલીઅન બોનાપારટે ઈટલી દેશ ફતેહ કીધું તારે એક નામીચા ચીતારાના ચીતરની નકલ બીલોર ઉપર આ હોનરથી ગોઠવવાનો તેણે હુકમ આપયો હતો. તે કામનું ચીતર ૨૦ ફીટ લાંબુ અને ૧૨ ફીટ પોહલું હતું. તે બનાવતાં આઠ વરશ લાગાં હતાં અને તેની કીમત ૭૫૦૦૦ રૂપીઆ થઈ હતી. એ શુંદર ચીતર હાલ આસટરીયાના શેનશાહ પાસેછે.

આ શુંદર કારીગરીમા ઈટાલીઅનો ઘણાજ પરખેઆત થયાછે. એ હોનરમા અતીઘણી ધીરજ રાખવી પડેછે. પેહેલાંતો કાચના કકડાઓને રંગ દેવાનું કામ છે. ધાતુના જુદા જુદા કાટ જુદી જુદી ગરમીની હાલતમાં કામ ઉપર જુદા જુદા રંગ પકડેછે. તે રંગ માતર સપાટી ઉપર રેહેતો નહી, પણ આખા કાચમા પેવસ થાયછે. એ રંગ કાંઈ એક બે જાતનો નથી. રોમના મોટાં સરકારી કારખાનામાં ૩૦૦૦૦ જાતના રંગના કાચ બનેછે અને તે દરએક રંગનું નામ, તથા વરગ મુકરર કરીને નોધી લીધેલાછે. આવા રંગીન કાચના કકડાઓને ચીતરના આકારમા ગોઠવવાની મેહેનત જેવી તેવી નથી. એકેક ચીતરના દરએક ભાગમાં જેવા રંગનો કકડો જોઈએ તેવો લઈને વળી તેવા આકારમા તેને બેસતો કાપેછે તથા એક જાતનો ગુંદર જે ફતર જેવો શખત થાયછે, તેના પડ ઉપર તે કકડાઓને એકેક એકેક લઈને પાસે પાસે ગોઠવવામાં આવેછે.

કાચને સણગાર આપવાના બીજા અજાએબ હોનરો ટુકમાંજ જણાવીએ છઈએ. "કેમીઓ ઈનકરસટેશન" માં ચાંદો તથા મોહર ઉપર જે તસવીરનાં દીબાં આવેછે, તેવાં મરોડીના દીબાં બનાવી તથા ભુંગળીનો ફુકવાથી પોકલ કરેલા તાજા કાચમાં તેને વલગાવેછે અને પછે પોકલ કાચમાની હવા પાછી મોહોડાં વાટે ચુસી લેવાથી તે પોકલ દરો દીબાં ઉપર ચપટ બેસી જાયછે અને એ રીતે કાચના મોહોર તથા ચાંનો બનેછે, જે રૂપાં જેવાજ લાગેછે. બીજી એક કળા "ફરીસટેલો એનગરેવીંગ" એવી છે કે જેથી મરોડી અને રેતીથી બનાવેલાં ચોકસ દીબાંને મોલડમા મેળીને તે ઉપર પીગલેલો કાચ નામવા પછે અને જારે તે કાચ બંધાયછે તારે પાણી નામવાથી તે દીબુ છુટું પડેછે અને કાચ ઉપર આખો છાપ રહી જાયછે.

આ સીવાએ કાગળ ઉપર મેળવાના કાચના વજનોમાં, દડાઓમાં, રંગીન કાચથી ફુલ ફલો વગેરેના જે ચીતરો દાખલ કરેલાં હોયછે. સટીલ પેન, ગલાસ, વગેરેના હાથામાં રંગીન કાચોને ઈસકોરૂના આકારમા ઉતારેલા હોયછે; એ સઘલા હોનરના નમુના આપણ દરરોજ જોઈએછે. એ સઘલો હોનર ઘણેખરો વેનીસથી નીકલયોછે, અને ઈંગરેજોએ તેને ઘણો સુધારી મેળયોછે.

પણ કાચ તથા બીલોરકામે સોભાના કરતાં ઉપયોગ તથા ખપ જોગ જરૂરીઆતો જે પુરી પાડીછે તેની તપાસ વધારે અગતની તેમજ વધારે અજાએબ જેવી છે. ગલાસ, ટંબલર અને બાટલીઓજ માતર આગળ કાચની બનતી હતી; પણ હવે જરૂર જોગી એક જીણસ રહી નથી કે જેમા કાચ ખપતો નહી હોય. કાચની ટેબલ ખુરસીઓ અલબતાં સોભાની છે, પણ કાચની કુબરો અને દરએક પરકારના ઘરઘટ્ટ વાસણ બનવા લાગાંછે. ઘર ધણી, ઘર ધનીઆણી, બબરચી, તથાં મીસતરીને કાચ વગર ચાલતું નથી, તે ઉપરાંત ખેડુતને, વઈદને, ઈજનેરને અને વાદવાનને પણ કાચ વગર ચાલતું નથી.

ખેતીવાડીમા કાચનો ખપ અજાએબ જેવો થઈ ગયોછે. મધમાખ આદી પરાંણીઓને રાખવાના કાચના ઘર બનેછે. ફુલ અને તરકારી ઢાકવાના કાચના વાસણ બનેછે. ફલફલાડીને તાજાં રાખવા, તથા જાંનવરોથી બચાવવા સારૂં કાચના ઢાંકણો બનેછે. બીજા હાથ ઉપર હવા આવવાના છીંદરો વાલા "વેનટીલેટરો", શરીરમા દવા મોકલનારી પીચકારીઓ, ગાંધીની ગોળી બનાવવાની લાદીઓ અને પાણી લઈ જનારી નલીઓ જેવા નમુના જોઈએછે તો એ દરએક ધંધામાં કાચનો ખપ કેટલો વધી ગયો તે માલમ પડેછે.

બાંધકામમા માતર બારણા અને બારીમાજ કાચ ખપતો નથી. ૧૦ થી ૧૨ ફીટના કાચના તખતાઓ છાપરાંઓને માટે પણ મળેછે અને તે છાપરાં એટલાં મજબુત હોયછે કે લંડનમા કેટલાક મોહલાઓની વચે ભોંએરાંમાં તે કાચના છાપરાં જડેછે અને તે ઉપરથી દરરોજ હજારો માણસોની આવજાવ થાયછે તોપણ તે ભાગતા નથી. વળી કાચનાં ⅛ થી ૦॥ ઈંચની જાડાઈના નલીઆં બનેછે તથા કાચની સલેટ બનેછે. કાચના છાપરાંનો વીચાર પેહેલ વેહેલાં ૧૮૨૮ માં મી૦ પાકસટનને સુજયો, જેણે ૧૮૫૧ માં બીલોરી મેહેલ બંધાવી તે વીચાર પાર ઉતારયો.

તેણે પેહેલ વેહેલું જે છાપરૂં બાંધયું હતું તેમા ખરાબ કાચ હોવાથી અંધારૂં પડતું અથવા ઝાંખી રોશની આવતી. પણ પાછળથી તેમા ઘણો સુધારો થયો. આજે ખેતીવાડીને માટે કાચના ઘર ઘણા કામ લાગેછે. વળી સલેટના છાપરાં કરતાં તેમા ઓછો ખરચ બેસેછે. જે ખેતરમા કાચના ઘર હોયછે તે ખેતરમા ખેડુતને નફો થાયછે, કેમ કે પાક કીધા પછે તે ઘરમાં સુકવવો વગેરેનુ કામ ચાલેછે અને ખેતર ખાલી થવાથી તેમા તરત બીજું વાવતર કરવાને બની આવેછે.

એકલાં ઈંગલંડમાં વરશ દાહાડે આસરે ૬૦૦૦૦૦ હંડરવેટ કાચ બનેછે અને આસરે ૨૫૦૦૦ ટન કાચ ઈંગલંડથી દેસાવરો ખાતે જાયછે. ૧૮૩૬ માં એ દેશમાં કાચના માલથી સરકારને ૭૦ લાખ રૂપીઆની પેદાસ હતી. હમણાની જગાત વરશ દાહાડે કરોરથી વધારે છે. ઈંગલંડનો કાચનો વેપાર એટલો વધી ગયોછે કે તે ઉપરથી બીજા ઉદમો પેદા થયાછે અને લખો માણસોનાં રોજી ચાલેછે.

કાચને માટે જોઈતી સીલીકા નામની મરોડી રેતી માથી મળી આવેછે. કારખાના વાલાઓ એ રેતીને વેલાતના જુદાં જુદાં પરાંતોમાથી મેળવેછે એટલુંજ નહી પણ દુર દેશો જેવાંકે અમેરીકા ખાતે વીનહામ લેક, જાંહાંથી આઈસ આવેછે, તાંહાંની રેતીનો પણ ઈંગલંડ સાથ વેપાર ચાલેછે અને ૧૬૦૦૦ માઈલ દુર આસટરેલીઆથી વાંહાંણ વાલાઓ ફકત રેતી ભરીને વેલાત જાયછે તથા તેમા નફો પેદા કરેછે.

તાવ વીશે પરચુટણ.

જુદી જુદી જાતના તાવના મરજોની જુદા જુદા વીશયોમા સમજ આપવા પછે હવે આદમી જાતના દરદોનો એ ભાગ સમાપત કરતાં થોડીક પરચુટણ બાબતો જણાવવાની રહીછે. આંતરીઓ, તાહાડીઓ, બેવડો, ટાઈફ્રાઈડ, ટાઇફસ, દેંગે એટલાજ તાવ આદમીને ભોગવવાની સરજત નથી. હજી બીજા કેટલાક તાવના મરજો જણાવવાના રહયાછે, પણ ટાઇફસ તાવ જેની સમજ ગયા અંકમા આપીછે, તેની મીશાલે એ જણાવવાને રહી ગયેલા જુદા જુદા તાવો હીંદુસતાનમા જાજા જણાયલા નથી. એ મરજો જુદાં જુદાં દેશોના છે. અને હીંદુસતાનમા પણ ચોકસ તાવ ચોકસ ઠેકાણે માલમ પડેછે, પણ મુંબઈમાં તે થતા નથી, માટે તે સરવેને ટુકમાં એસારાજ આપીને આ ભાગ ખતમ કરીશું.

જેમકે બંગાલમાં ચોકસ તાવ ચાલેછે જે બરદવાન ખાતેથી નીકલવાને લીધે "બરદવાનનો તાવ" કરી ઓળખાયછે. એ તાવ કલકતા અને બીજાં શેહેરોમાં એક ઉડતા રોગની મીશાલે ફેલાવો પામેછે, અને ઘણાં લોકોને પીડા કરેછે, પણ હીંદુસતાનના બીજા ભાગોમા એ તાવ માલમ પડતો નથી. મદ્રાજમાં બાંગલોર તરફ કાફીના અને બીજાં ખેતરો આગળ એક જેહેરી તાવ નીકલેછે. મુંબઈમા છાસતીના પરગણામાથી ચોમાસુ વીતાં જે "મલેરીઆ" ઉડેછે, તેમાથી ઉતપન થતા તાવનુ વાંચનારી બાનુઓ આગળ અમે ખાશ બેઆન કરી ચુકયા છઈએ.

"ટાઇફસ તાવ" ને મળતી નીશાણીઓથી એક બીજો તાવ આવેછે, કે જે છ સાત દાહાડે નરમ પડેછે અને છ સાત દાહાડા સાજા કાહાડયા પછે વળી છઠે ઈઆ સાતમે દાહાડે પાછો થઈ આવેછે. એ પરમાણે આ તાવમા એક અઠવાડયું હેરાનગતીમા તથા બીજું લગભગ એક અઠવાડયું સાજું જાયછે અને એમ લાંબો વખતસુધી થયા કરેછે. એ તાવ એક વખતે ઘણાજણ ઉપર હોમલો કરેછે, પણ તે આપણા દેશમા જણાતો નથી. જે માવજત અને ઉપાયો વીશે ટાઈફ્રાઈડ અને ટાઇફસ ફીવરમા લખ્યું હતું તે સઘલું આ રોગ ઉપર પણ લાગુ પડેછે.

યુરોપ અને અમેરીકામા એક બીજો તાવ લાગુ પડેછે, જેને "યલો ફીવર" અથવા પીલો તાવ કરી નામ આપેલું છે. એ તાવ ઉપલા ખંડોના ગરમ દેશોમાં, ગરમ હવામા તથા ગરમીના દીવસો ઉપર દેખાવ દીએછે અને દરદીનાં બદનનું પીળું થવું એ તેની મુખીઅ ખાશીએત છે. તે ઓરતો કરતાં મરદો ઉપર વધારે હોમલો કરેછે. તાવની સઘલી નીશાણો ઉપરાંત તેમાં માથું જબર દુખેછે, આંખો નીકલી પડતી હોય તેમ કળેછે, આંખમાં ઘણી જુકણ આવેછે, મોહડું અંદરથી લપટાઈ જાયછે, જીભ ઉપર છારો બંધાયછે, પીતની ઘણી ઓકારી થાયછે, માથાં ઉપર લોહી ચઢી જાયછે, બકબકારો થાયછે. બદન પીલું થવા સાથ તે ઉપર જાંબુરી છાંટ નીકલી આવેછે અને જારે રોગ વધી જાયછે તારે દાંત, હોટ, મોઢાં અને જીભ ઉપર કાલો થરો બંધાયછે તથા મોહાં, કાંન, નસકોરાં અને આંતરડાંમાથી લોહી વેહછે અને અંતે દરદી મરણ પામેછે. આ બુરો તાવ પછવાડેથી ટાઇફ્રાઇડ થઈ જાયછે, માટે દવાદારૂ બાબે તેની શરૂઆતથી ચોંપ રાખી હોય તોજ તે કારગત લાગેછે.

એક નાશકારક તાવનો રોગ વારવાર રાજમાં પાલી નામના ગામ તરફથી નીકલયો હતો જેને "પાલીનો તાવ" કેહેછે. એ મરજ સને ૧૮૩૬ મા પેહેલો માલમ પડયો હતો અને ગુજરાત, કાઠીયાવાડ તથા કચના પરાંતોમાં તેનો ઘણો ફેલાવો થયો હતો. આ તાવ પણ એક ઉડતો રોગ છે, અને તેને ગલીચી સાથ નીશબત હોય એવું દીસેછે, કેમકે બરાબર સાફ નહી થતાં હોય એવાં ગામોમા તેની હસતી વધારે માલમ પડી હતી. આ રોગમાં બેવડા અથવા સનેપાતના તાવ સરખી નીશાણીઓ હોયછે, પણ તે ઉપરાંત બગલ અને ગરદનમાં ગાંઠો નીકલી આવેછે અને તેથી દરદી ઘણો ઉતાવલે નબલો પડી જાયછે.

આરબસતાંન અને તેની આસપાસ ટરકી, મીસર, તથા આફરીકાના કોસટો ઉપર એક બીજો ઉડતો તાવ આવેછે, જે વેળા તે મુલકોમા કાંઈજ નહી પણ મરકી ચાલેછે અને હજારો જીવની ઘાત થાયછે. એ તાવનું બીજ પણ તાહાની હવામા પડતા જેહેર મધે છે અને તે જેહેરની અસર એટલી છે કે તાવ ઉપરાંત તેમા પાઠાં સરીખાં મોટાં ઘડ ઘુમડાં, ફુલલી, અરાઈ, ફીડ તથા બીજા ચામડીના મરજો નીકલી આવેછે. આ તાવ નરમ હાલતમા લાગેલો હોયતો તાહાડ વાગવાથી શરૂ થાયછે અને ઓકારી તથા માથાંના દુખારા સાથ તાવ ધીમે ધીમે વધવા લાગેછે. શખ્ત હાલતમા આ તાવ એકદમ હોમલો કરી પેહેલેથીજ દરદીમા ઘણી નબલાઈ પેદા કરેછે, મગજ ચકળ્મ થાયછે, દરદી બેભાન પડેછે અને પીસાબના બંધ થવાથી તથા બકબકારાથી દરદીનુ શેવટ આવેછે. નરમ ઈઆ જોરાવર બેહુ તાવમા લાલ ફુલા, સફેદ ફોફઈઆ વગેરેનો ઉપદરવ ઘણો વધી પડેછે.

વઈદક શાસ્ત્રે તાવના સંબંધમા ઘણી તપાસ કીધીછે અને ઘણો અનુભવ મેળવયોછે, પણ જુદા જુદા તાવના મરજોને પીછાણવા તથા પરીખ્શા કરવા અને તેમના ચોકશ એલાજો કરવાને હજી એ વોદીઆ ઘણી પછાત છે. જુદા જુદા તાવને એકદમ પારખવા કરતાં ધીમે ધીમે તેના દાહાડા ભરાતા જાય તેમ એક નહી તો બીજો અથવા બીજો નહીતો તરીજો તાવ એમ અટકલો બાંધવામાં આવેછે અને ઘણાખરા તાવમાં સઘળા દાહાડા ભરાઈ જાય તેની આગમચ તાવને સાજો કરવાના એલાજ કરવામા આવતા નથી, પણ તે દાહાડા પુરા થાય અને તાવ પોતાની હવધે જાય તેટલાં દરદીને ટેકવી રાખવાનાજ એલાજો માતર કરવામાં આવેછે.

ખુદ તાવનો રોગ બે તરેહથી દેખાવ દીએછે. કોઈવાર દરદના જોર સાથ તેની સઘલી નીશાંણીઓ બરાબર ખુલતી જાયછે અને કોઈવાર શરીરના જુદા જુદા ભાગોમા રોગ પેદા કરી તેમની સાથને સાથ તાવ ચાલયા કરેછે. ઉડતાં અને તાવ પેદા કરનારાં જેહેરોથી જે તાવ પેદા થાયછે તેમની વધઘટ, ગરમ નરમ હાલત, મુદત વગેરે સઘલું ચોકસ હદ પરમાણે થાયછે. એવા તાવના બે ભાગ કરેલાછે. જે તાવ તીખ્શણ દરદ પેદા કરેછે અને તંતુઓને ભારે ઉપદરવ આપેછે તેમને "નરવસ ફીવર" કેહેછે, અ

ને જે તાવ ચામડી ઉપર ફુટી નીકળેછે તેમને "ઈનફલામે
ટરી ફીવર" કેહેછે. તાહાડીઓ, આંતરીઓ, ટાઇફાઇડ,
સનેપાત વગેરે તાવો પેહેલા ભાગમાં જાયછે. પીળો તાવ,
સેહેવત, ગોવરૂં, સીતલા વગેરે તાવના મરજો બીજા ભાગ
ના મથાલાં તલે આવેછે.

તાહાડ, ધાંધર, ધ્રુજરી, કડણ અને સુકી ચામડી, ખ
રાબ જીભ, એ નીશાણો ખણાખરા તાવ સાથ જોડાયલી
હોયછે. જેવી તાવની હાલત અથવા જેવું દરદીનું કુવત
તેવી એ નીશાણો વધારે ઓછી થાયછે. તાવના વખતમાં
લોહીનો ફેલાવો સઘલા ભાગો ઉપર એકસરખો ચાલતો ન
થી અને તેથી જુદા જુદા ભાગો ઉપર લોહી ધાઇ આવવા
ના દરદો થાયછે. તાવની માવજતમાં જે દવાઓ આપવા
માં આવેછે, તેમની મતલબ એવી હોયછે કે લોહી ધાઇ આ
વેલા ભાગો ઉપર સેક, રાઈ, બલીસટર વગેરે ઉપાયોથી લો
હીને ખસેડીને ચામડી ઉપર તે લોહીને ખેંચી કાહાડવું; તાવ
હોય તે વખતે ગરમીનું જોસ ઓછું કરવા માટે તાહાડક આ
પનારી દવા આપવી; પરસેવ, પીસાબ વગેરે બરાબર છુટવા
માટે કારગત લાગતી દવા આપવી અને તાવ નરમ હોય
તેટલાં ફરીથી તે નહી આવે એવો અટકાવ કરવાને કુઇની
ન આપવું.

તાવના મરજમા ઘણી અજાએબ જેવી ખાશીએત
ફરતાં એક ઘડીઆલ જેવાં એકસરખાંપણાંથી જલવાઈ રેહેતો
અંતરો છે. તાવ ૧, ૨, ૫, ૭, ૯, અથવા ૧૫ દાહાડાને
અંતરે બરાબર વખતે ને વખતે પાછી આવેછે. પાછલો
અંતરો નાખનારા તાવને "ઉધાણીઓ તાવ" કેહેછે અને
જોકે ચંદરની આ દુનીઆમાં કાંઇ પણ અસર હોવાની બી
નાને વીદવાનો હસી કાહાડેછે, તોપણ આ તાવને ઉધાની
ઓ એટલા માટે કેહેછે કે બરાબર ચાંદરાત અને ઉધાણના
વખત ઉપર તે ઉભાઇ નીકળેછે. એ સઘલા તાવોના તર
ણ તબકા હોયછે. પેહેલાને ટુંહો, બીજાને ગરમ, તથા ત
રીજાને પરસેવનો તબકો કેહેછે. એ તરંડે તબકા ધાસતી
ભરેલા છે અને સલામતી ભરેલો વખત માતર એ તરણ
તબકાઓની વચેનો છે. ૩ જો, ૫ મો, ૭ મો, ૯ મો,
૧૧ મો, ૧૪ મો, ૧૭ મો અને ૨૦ મો દાહાડો તાવના
મરજોમાં જોખમ ભરેલો ગણાયછે, પણ એની વચેના દાહડા
ઓમા ધાસતી ઓછી હોયછે.

"જુવાંન છોડીઓને એક બોલ".

(સ્ત્રીબોધને માટે ઇંગરેજી ઉપરથી તરજુમો કરનાર
એક પારસી બાનું.)

જુવાન સ્ત્રીઓના સઘળા કાબેલયતપણામાં ઘર સંસા
રી કાબેલયતપણું ઘણી સારી હાલતમાં બહાર નીકળી આ
વેછે. કોઇ પણ છોકરીએ ગમે એવી સારી કેળવણી લીધી
હોએ, ને જો તેણે ઘર સંસારી કાંમ નહી આવડતું હોએ
તો તે ફોકટછે. કંઇ ફકર નહી—ગમે એવી ઇસકુલમાં ત
મોએ પુરી કેળવણી લીધી હોએ, તોપણ જાંસુધી તમો ઘર
સંસારના કામોથી અનજાણ્યા હો તયાંસુધી તમારી કેળવ
ણી પુરી નહી કહેવાએ. તમો ઘર ધણીઆનો થવાની ઉ
મેદ રાખોછો ? તયારે યાદ રાખો જે ઘેરને સારી હાલતમાં
રાખવાની તમારી શકતી ઉપર તમારૂં સુખ તેમજ તમારા
ખાવંદનું સુખ આધાર રાખેછે.

હવે આપણે સઘળી હાલત મુકી દેઇ ગરીબ હાલત
વીશે વાત કરીએ. જો તમો ગરીબ હાલતમાં હોવોતો અ
લબતે તમુને તમારા ઘેરનું સઘલું કાંમ હાથે કરવું પડે,
સારૂં તયારે તેમ કરવાને તમુને શીખવું જોઇએ. એક
છોકરી જે સારી હાલતમાં હોએ ઇધાને તેને પઇસા ટકાનું
સુખ હોએ તો તેણે પણ ઘર સંસારની કેળવણી તો લેવી
જરૂરની છે, નહી તો તેને પોતાનાં ચાકરની ઉપર તમાંમ
આધાર રાખવો પડે અને પોતાનાં ઘરમાં ઘરધણીઆની થ
વાને બદલે એક પરોણો થાઇ પડે, ને તેઓની જીંદગી ઘર
સંસારી કાંમોની સંભાળ નહી લેવાથી રદ થાએ.

અગરજો ઘર સંસારી ફરજોને વાસતે તમો માહીતગા
રી મેળવવાના હોવોતો હમનાજ ઇધાને જુવાંનીમાંથીજ તે
કામકાજની કેળવણીમાં દાખલ થાઓ. તમો વીદયાલયા
સમાં રોકાએલાં હોવો અથવા કાંઇ નવું કાંમ શીખતાં હોવો
તો આપણ ઘર સંસાર શીખવા પછવાડે કંઇ પણ કરીને
લાગો, પણ યાદ રાખજો કે તમારી ઘર સમબનધી ફરજો જાં
નવાથી તમોને મોટું સુખ થશે. તમારૂં ઘર તમારી મેહેન
તથી જો સાફ અને કાયદાસર લાગતું હોએ તો તે એક શન
તોસ અને સુખની નીશાની સમજજો. ઘર સમબનધી કાં
ઇ પણ કાંમો સોધી કહાડો અને તે બરાબર કાયદા મોંફક
બજાવો, તમારી મેળે તમો મદદ કરવાને શીખો અને સઘ
ળી બાબદોમાં આપખતયાર થાઓ.

એક વીચારવંત છોકરી જાનતી હશે કે કંઇબી કાંમ
કીધાથી તેની જીંદગીની કીરતી વધેછે. કદાચીત કોઇ વાંચ
નારના મનમાં એવો પણ વીચાર આવતો હશે જે આશાએ
શ અને જાતી સુખ એ જીંદગીનો છેહોછે. પણ એ ખો
ટુંછે. ઘણી મોટી અકલ અને ઉમદા વીચારથી એવું જ
ણાએછે કે મન તથા બદનનું ખીલવું એજ જીંદગીનો છે
ડોછે, એથી કરીને તમોને આરાંમ અને ઘણું કીમતી સુખ
મલશે, નહી તો તમારી જીંદગી દીલ જીતવાના અને ખોટા
વીચારોથી પકકી થાશે. તમારા ખભાં ઉપર તમોને સંભા
ળનો બોજો લેવો જોઇએ અને તે જીંદગી સુધી ખમવો
જોઇએ.

જાતી સુખ તમારે વાસતે નથી. તમોને કાંમતો ઘ
ણું કરવાનુંછે, અને જો તમારામાં ખરા આતસની ચીનગા
રી હશે તો આએ બોલનો જવાબ તમારૂં જીગરજ કહી
આપશે. દુનયાની નજર સાંમને હમેશાં ઉનચું નામ કહા
ડવું એ વાસતે તમોને ખોદાતાલાએ મોકલયા નથી પણ ઘર
સંસારી કાંમો કે જેથી દુનયા સુખી થાશે તે કારણને વા
સતે મોકલેલાંછે. જાંહાં તમુને ખોદા રાખે તયાં રહો. ઘ
ણાએક ઉમદા ફતેહ મેલવનારાઓ પોતાની જીંદગીનો છેડો
ઘણાંજ સાદાં ઘેરોમાં રહીને કહાડેલોછે.

જીંદગી એ ઉમદા ચીજછે, તેનાંમાં ઘર સંસારી ફર
જો, દુખ ભરેલા રસતાઓ, અને સંભાલનો બોજોછે. ત
મારા સવભાવને પાકી અને ડાહી ઓરતના જેવો સવભાવ
થવાને શીખાહો અને હમનાંથીજ જીંદગીની ફરજો શીખ
વાને શરૂ કરો. ખ૦, મે૦ ગં૦

લો કો .

જરમન લોકો.

ઈટાલીઅન લોકો ઉપરથી હવે આપણુ જરમન લોકોની મુલાકાત ઉપર આવોએ છઈએ. મધીઅ યુરોપની આ મોટી પરજાનો મુલક ઈટલીની ઉતરે આવેલોછે અને જારે આપણુ જરમન લોકોનો મુલક કહીએ છઈએ તારે ફકત જરમની દેશ શમજવું નહી. સુવીડનથી સુવીટજરલાંડ સુધી અને બેલજીઅમથી આસટરીયા સુધી આખાં મધીઅ યુરોપમાં મુખીઅ વસતી જરમન લોકોની છે. તોપણુ સુવીડન, હાલંડ, બેલજીઅમ વગેરે દેશોએ જુદુ નામ મેળવયુંછે, માટે તેમને હેલાએદાં રાખી જરમની દેશની દાએટ (રાજસભા) ને લગતાં રાજયોવાલા જરમનોનીજ આપણે તપાસ કરીશું. એમા આસટરીયા, પરૂશોયા, હાનોવર, સાકસની, બવેરીયા અને બીજાં નાહના મોટાં રાજયોના જરમન લોકોનો હેવાલ આવશે. આ બાબતને મથાલે આપેલું ચીતર પરૂશીઅન જરમનની જીંદગીમાથી લીધુ છે અને શેવટે આપેલું ચીતર આસટરીઅન જરમનની રીતભાંત બતાવેછે.

જરમન લોકો યુરોપમા આપણા સઉથી નજદીકના સગા છે. જેમ પારસીઓ અને હીંદુઓના વડવાઓ અસલી ઈરાનવેજ મુલકમાથી છુટા પડી હેઠલ ઉતરી આવયા, તેમ આપણા વડવાઓની વસતીનો એક મોટો મોજો ઉતર તરફ પણ મહડી ગયો હતો. તેઓ યુરોપના ઉતર અને મધીઅ ભાગમાં જઇ વસયા, અગત કરીને જરમની અને સકાનડીનેવીયા સઘલું તેઓથી વસાયું તથા રૂશીયા અને પોલાંડના થોડાક ભાગ ઉપર પણ તેઓની વસતી થઈ. એ એરીઅન અથવા ઈરાની જરમન લોકો રૂશીયા દેશમા તુરાની લોકો સાથ ભેલાયા અને તેમાથી સલેવાનીક ટોલો તથા ભાશાઓ ઉભી થઈ. કાકેશીઅનો (એરીઅનો) ના ચોકસ ભાગે રોમન શાનશાહાત બનાવી હતી, પણ રોમન દોર પડી ભાગા પછે જરમનો મધીઅ યુરોપથી હેઠલ દખ્ખણમાં તથા પુરવમાં ઉતરી આવયા અને એ રીતે ઈંગલંડ, ફરાંસ, હાલંડ. ડેનમારક અને સુવીડનમા તેઓએ ઘણી વસતી વધારી. ઈંગલંડ, ફરાનસ, સપેન, ઈટલી વગેરે દેશોમા અસલ કેલટીક લોકો રેહતા (જેઓ પણ આરીઅનજ હતા) તેઓ સાથ એ દેશોમા જરમન લોહી થોડુંઘણું મળી ગયું. ઈટલી, અને સપેનમા ઘણુંજ થોડું જરમન લોહી ભેલાયું, અને તેથી તેઓમા કેલટીક લોકનો ખવાશ સઘળો માલમ પડેછે. ફરેંચો પોણું કેલટીક અને પાઆ જરમન લોહી ધરાવેછે અને તેઓ પણ ઘણે દરજજે કેલટીક રહી ગયાછે, પણ જરમન લોહી સઉથી વધારે ઈંગલંડમા હુમેરાયું છે, જેથી ઈંગરેજો ઘણે દરજે જરમન વલાંણુ ધરાવેછે.

એ રીતે જરમન લોકોએ યુરોપમા મોટાં રાજયો વસાવયાં છે. અમેરીકાના નવાં સઉંસથાંનોનું માન સંઘળું જરમનોને ઘટેછે. પોણા જરમન થયલા ઈંગરેજોએ અમેરીકા ખંડ વસાવા મોટી અમેરીકન પરજા બનાવી છે. આરીઅન ટોળાની મોટાઈ તથા કીરતી યુરોપમા જાલવનાર એ જરમન લોકો છે. ઓરતોને છુટાપણું પેહેલું એઓથી મળયુંછે અને તેણીને મરદનાં ગોલામને બદલે મરદની ભાગીઅણુ તેઓએ બનાવીછે. સવતંતર રાજ, ચુંટી કાહાડેલી રાજ સભા, જુરીની તપાસ વગેરે રાજદુવારો સુધારાને જનમ આપનાર જરમન લોકો છે. છાપા યંતર, હોકા યંતર, વરાલ યંતર ઈતીઆદી કળાકઉશલની શોધ જરમન લોકોએ કરેલીછે. છેક આજેબી યુરોપમાં જરમનોએ પોતાના બળ, બાહાદુરી અને હીકમતથી ફરેંચ જેવા મોટાં શાનશાહાતનો દોર તોડી નાખી પોતાને સઉથી વડા અને પેહેલાની પદવીએ પોંહોંચાડયાંછે. લડાઇના હોનરમા, દુર દેશ મધે સઘળી હરકતોને તોડી પાડીને લાખો માણુસોની ફોજને તેટલા અસબાબ તથા બંદોબસત સાથ લઇ જવામા આ જરમનોએ અજાએબ જેવી શકતી બતાવી. વીદીઆની પણ તેઓ પેહેલી હરોલમા છે. ખુદરતી વીદીઆ, જાનવરી વીદીઆ, વગેરેમા એ લોકોએ નામીચા ફીલસુફોને પેદા કીધાછે અને પુરાતન ભાશાઓના અભીઆશ, ઉકલાણ અને શોધમા પણ જરમન લોકોની બરોબર કોઇ ઉતરયા નથી.

"જરમન" નામના તરેહવાર અરથ ઉઠાડવામાં આવેછે. એક અરથ એમ છે કે એ બોલ "જેરમ" નામના આગળા ફરેંચોના લડાઈના એક પોકાર ઉપરથી નીકલયું છે. બીજાઓ કહેછે કે "જર" મુળ ધાતુ ફરેંચ અને સ્પાંનીશ ભાશામા લડાઈને લગાડેલોછે અને તે ઉપરથી "જરમન" તે "વારમેન" ઈઆને લડાઈનું માણુશ એવો અરથ ઉઠેછે. જરમનોને ફરેંચો "આલેમેને" અથવા "આલ મેન" કેહેછે અને જુદી જુદી પરજાઓએ એકઠી મળીને જરમનીનું રાજ બનાવયુંછે તે ઉપરથી "સઘળાં માણુસો" નું આ નામ નીકલયુંછે. જરમનો પોતે પોતાના મુલકને "ડુશચલાંડ" કેહેછે, તેની પણ માએની ગાઠીક ભાશામા "લોકોની જમીન" થાયછે. એ ઉપરાંત "ફાધર લાંડ" (બાપીકી જમીન) એ નામથી પણ જરમન લોકો પોતાના દેશને બોલાવેછે. પરૂશીયા અને આસટરીયા આ લોકોના બે સઉથી મોટાં રાજછે. એ બેહુ રાજે અસલ જરમનીમાથી ઉભાં થયાંછે. પરૂશીયાનું નામ "પરૂશી" નામના એક અસલી અને બુતપરસતી ટોળા ઉપરથી નીકલયુંછે. એ ટોળો પરૂશીયાના મુલકમાં વસતો હતો, તેમના ઉપર જરમનોએ ચઢી જઈ તેમને જાસતીથી વટલાવયા અને તે ઉપર પરૂશીયાનું રાજ માતર ૧૫૦ વરશ થયાં કકડે કકડે ઉભું થયું. આસટરીયાના રાજમાં એક ભાગ હનગરીનો છે, તે પણ એક અસલ ટોળાનું રેહેઠાણુ છે અને તેને પણ જરમનોએ તાબામાં રાખયું છે. ૧૮૦૬ માં નેપોલીઅન બોનાપારટના ધુજારાથી જરમનીનો સેહેનસાહ બીજો ફરાંનશીસ જરમનીનું તાજ મેળી

દઈને આસટરીયાના શેહેનશાહ ૧ લા ફરાંસીસ દાખલ તાં
હાં ગયો અને તે શાનશાહાત પણ જરમનામાથી ઉઠી ગઈ.

જરમનોને તાબેના "પરૂશી" અને "હન" જેવા
અસલી ટોળાઓનો હેવાલ જાણવાજોગ છે, પણ તેમને જ
રમન લોક સાથ હીઆં ભેળી નાખવાની જરૂર નથી. આ
પણેતો હાલના જરમન લોકોની મુળાકાતે આવયા છઈએ.
જરમન લોકોની વસતી ૪૫૦૦૦૦૦૦ માણુસોની માલમ પ
ડેછે, જેમાના આસરે ૨ા કરોર પરૂશીઆ તથા આસટરી
યામાં વસેછે અને બાકીના જરમનીના નાહનાં રાજયોમાં વ
સેછે. તેઓ મજબુત બાંધાના, સારા ઘટમના અને
ખુબસુરત છે. કપાલ ઉંચાં અને પોહલાં, બાલ લગા
રંગુરા, બલુ આંખો, અને લોહીઆર ચેહેરો, એ
સુધ જરમની નીશાણુ છે. તેઓ બલગમી ખવાશ
ના, કસરીઆ, અને ઘણાજ મેહનતુછે. જરમન લો
કો અને ભાશાના બે વરગ છે. "હાચ ડુટચ" અથવા ઉંચી
જરમન જેમાં કઠોર આવાજ ઘણો ભેલાયલોછે તથા "નીડ
ર ડુટચ" અથવા નીચી જરમન, જે વધારે શીરાન તથા ન
રમ ભાશાછે. ઉતર પરાંતોમા વસનારા જરમનો પાછલી
ભાશા બોલેછે. પેહેલી ઈઆને ઉંચી જરમન નામાંકીત લ
ખુકરની ભાશા હતી, જે મોટા સુધારકથી એજ જુબાન જર
મનના વીદવાનોમાં ફેલાવો પામોછે. સઘલી નીશાળોમા
ઉંચી જરમનમાજ કેળવણી મળેછે અને નીચી જરમન
ઉતરતા વરગોમાજ વપરાયછે. ઉંચા જરમનોમા રાહીન,
ડાનોઉબ, તથા ફરાનકોનીઆને લગતાં પરગણાંઓમાં રેહેના
રાઓની તરણ જાત છે, નીચા જરમનોમા ઘણાખરાં સાકસન
જરમનો ગણાયછે. આસટરીયા તથા પરૂશીયામાં ઉંચી ત
થા નીચી ભાશા બોલનારા બેહુ જરમનો વસેછે

કેળવણીના ફેલાવાને માટે જરમનોના જેવી સમપુર
ણ ગોઠવણ દુનીઆના બીજા કોઈ ભાગમા નથી. મુળ
કેળવણીની નીશાળો તેઓમાં એટલીતો સાધારણછે કે જા
ણીજોઈને જે ઘામટ રેહવા માગતો હોય અથવા જેનુ મન
કેળવણી લેવાને અશક્ત હોય તે સીવાએ બીજો દરએક
જણ વાંચી, લખા અને હીસાબ કરી જાણેછે. દરએક
મોટાં શેહેરમાં મોટી મદરેસાઓ ચાલેછે, અને તેમા ઘણી
સસતી કેળવણી મળેછે. યુનીવરસીટીઓ સંખયાબંધ છે,
અને દરએકમા લગભગ મુફત તાલીમ આપવા જેટલી સમ
પુંરણ ગોઠવણો કરેલીછે. જરમની દેશમાં એવી ૧૯, પુરૂ
શયામા ૭ મોટી યુનીવરસીટીઓ છે. તે ઉપરાંત વીદી
આ હોનરની મંડળીઓ બેસુમાર છે, તેતો જુદી. પરૂ
શીયામા પોતાના બચાંને નીશાળે મોકલવાની દરએક મા
બાપને માથે ધારાની ફરજ પાડીછે અને જે બાપ પોતાના
બેટાને કેળવણી નહી આપે તેને સરકારમાં પકડી મંગા
વીને પુછવામા આવેછે. જો બાપ સાબેત કરે કે મારૂં બ
ચું ઘરમાં શીખેછે તોજ તે બચાંને જતું મેળવામા આવે
છે, બાકી નહોતો તે બચું સરકાર તરફથી નીશાળે જાયછે.
ગરીબના છોકરાંઓને સરકાર મુફત કેળવણી આપેછે એ
ટલુંજ નહી, પણ તેમને ચોપડીઓ અને કેટલીક વારતો
કપડાં વટીક સરકારથી મળેછે. સાધારણ નીશાળોમાથી
મદરેસાઓ તથા કાળેજોમાં જવાને પણ ગરીબ છોકરાઓ
ને એવીજ રીતે સરકારથી ઉતેજન મળેછે. શીખસકો બ
નાવાની નીશાળો જુદી છે. આખાં દેશના કેળવણી ખા
તાં ઉપર એક પરધાન અને તેની કાઉનસીલ સથાપલાંછે.
જરમનીના સઘલાં દેશોમાં નામાંચાં પુસતકખાનાઓ સ
થાપેલાંછે, અને મોટાં સંગરહસથાંનો, દબદબા ભરેલા બા
ગો ઈતીઆદી પરજાની કેળવણીને મોટું ઉતેજન મળેછે.

જરમન લોકોની રાજદુવારી ગોઠવણો પણ ખાશ અ
ગત ધરાવેછે અને ઘણી જાણવાજોગ છે. આસટરીયા અ
ને પરૂશીયા સુધાં ચાલીસ નાહના મોટાં રાજવાળાઓ પો
તપોતાની તરફના એલચીને મોકલીને એક મોટી સભા ફ
રાંકફોરટ ખાતે ભરેછે, જેને "ડાએટ" કેહેછે અને એ
ડાએટ સંઘલો રાજકારોબાર ચલાવેછે. આ સભામા વડા.
પરમુખ દાખલ આસટરીયાનો એલચી બેસતો હતો, પણ
હવે પરૂશાયાની કારતી વધવાથી પરૂશાયા વડાં રાજ તરીકે
બીરાજેછે. લડાઈ, સુલેહ, કોલકરાર, બંદોબસતો સરવે
આ સભાના હાથમા છે. એ સભા પોતપોતા વચે વધતાં
મતથા સુલેહનું તરાજવું સમતોલ રાખેછે. પોતા વચેનો
જેખા રાજવાલો બીજાને હેરાન કરે તેને સજા કરવા માટે
તેના ઉપર લડાઈ લઈ જવાને આ રાજ સભાના મુખીઅ
રાજયો બંધાયલાંછે. માહેલું એક રાજ પરદેશ લડવા જા
ય તેને માટે સભા મદદ આપતી નથી, પણ માહેલાં એક
રાજ ઉપર બાહેરથી હોમલો આવેતો ડાએટ મદદ કરી શકે
છે. જે ૪૦ રાજયો દાએટમા બેઠક અને આવાજ ધરા
વેછે, તે ઉપરાંત જરમનાના બીજાં આસરે ૧૫૦ નાહના
રાજના શાહાજાદાઓ ચાલુ સદીની શરૂઆતથી પોતાની
પાદશાહી ખોહા બેઠાછે. તેઓના તાબામા તેઓના પરાં
તો રહયાંછે ખરાં, પણ તેઓ ઉપલાં ૪૦ માના એ
કને વડા લેખે ગણેછે, તો જોકે કેટલાક શાહાજાદા
ઓના પરાંતો "ડાએટ" મા બેસનારાં કેટલાંક પરાંતો
કરતાં મોટાં છે. દાએટવાળાં રાજયો જરમનીની સલાંમતી
ને માટે એકસંપી લશકર પુરૂં પાડેછે અને કામ કરતી ફો
જને માટે દર ૧૦૦ માણસે ૧ તથા ફાલતુ રાખેલી ફોજને
માટે દર ૨૦૦ માણસે ૧ સીપાહી તે રાજયો તરફથી મળે
છે. પરૂશીયા નજદીક ૧ લાખ માણુશ આપેછે અને આ
સટરીયા ૮૦ હજાર આપેછે. પરૂશીયામા દરએક રેહેવાસી
ને બાંધી મુદત સુધી લશકરમા નોકરી કરવી પડેછે, જેથી
શું ગરીબ કે શરીમંત દરએક રેહેવાસી લડાએક થાયછે અ
ને લડાઈને વખતે અગત પડેતો આખું દેશ લડવાને તઈ
આર થાયછે.

જરમન લોકોનો ધંધો ઘણોખરો ખેતીવાડી છે, પણ
તેઓ સઘળી કીસમના હોનરો તથા ઉદયોગો સારીપઠે ચા
લેછે. જમીન જાજી ફલવંત નહી હોવા છતાં જરમન ખે
ડુત પોતાની હીકમત અને હોશીઆરીથી અછો પાક અને
પેદાએસ મેળવેછે. આખાં મુલકમા આવ જાવના રસતા
ઓને ઘણી સારી હાલતમા રાખયાછે અને રેલવેઓ ઘણી
સંભાલથી તથા દાનાપણથી બાંધયાછે. કારખાંનાઓ થોડાંજ
છે, પણ તેમા ખપજોગો ઘણોખરો માલ બનેછે, અને ખે
ડુતો પોતે પણ ફુરસદનો વખત તેમા ગુજારેછે. જરમન લો
કોમા બીજી જીણસોની સાથે ચોપડીઓનો પણ જે ખાશ
વેપાર અને લેવડ દેવડ ચાલેછે તે ઉપરથી એ લોકોની કેળ
વણીનો કાંઈ ખેઆલ આવેછે. લીસપીક અને સટીગરટ

શેહેરોમા ચોપડીના વેચાણનો મોટો મેળો ભરાયછે, કે જે
વો મેળો આખાં યુરોપમા કોયે ભરાતો નથી. છેક દુરના પ
રાંતોના ચોપડીના વેપારીઓ મોટા જથા લઇને હીઆં આ
વેછે અને પોતાના પરાંતની ચોપડીઓ આપી, બીજાં પરાં
તવાળાની ચોપડીઓ આવજે જાવજે લઇ પછે તેઓ પોત
પોતાના પરાંતોમા વેચવા જાયછે. આવી ખીલતી પરજાએ
ગુતેહ અને સીલર જેવા સાએરો પેદા કીધાછે; હાનડલ,
બીટોવન, મોઝારટ અને મેનડલહોસન જેવા ગાએણકારો
ને જનમ આપયોછે; વરનર, હમબોલટ, રીટર અને લીબીગ
જેવા વીદવાંનોને રજુ કીધાછે તેની કાંઇ નવાઇ નથી.

જરમન લોકો રવીવારને દીને પણ કામ કરેછે, મગર
થોડું કરેછે, અને વાડીવંતર તથા બાગ બગીચાઓમા જવા
મા તે દીવસ વધારે ગુજારેછે. તેઓ અસલી રેવાજોને ઘ
ણું માન આપેછે; વરસ દાહાડાની સઘળી કીરીઆઓ પર
ઘણો ચાહા રાખેછે તથા તેહેવારો પર ઘણી ધુમધામ કરેછે.
બવેરીઆના જરમનો બીર દારૂનો જબરો શોખ રાખેછે, જે
થી તે આખાં પરાંતમા બીરની ભઠીઓ ચોમેર ઉભાઇ જાયછે.
તેઓ ઘણો મોટો જથો પીએછે અને તેઓની ઘણીખરી વા
તચીત બીર ઉપર છે. પહરોણાઓ આગળ વગર પુછવે બી
ર લાવવામાં આવેછે અને જો પીધેલો વગર પુછવે બીજો
ભરવામાં આવેછે. ડાકટરો બીર દારૂ પીવા ફરમાવેછે, બં
ધવાઓ બીર પીવા માગેછે, રેલવે સટેશનો ઉપર પાંણીને
બદલે બીર પુછેછે અને "બાલો" મા મસપીન અથવા ડા
નસની જગા બીરે લીધીછે.

બીજી એક જાણવાજોગ રસમ ઉપલા જરમનોમા લ
ગન સંબંધીછે. બવેરીઆમા રાજ તરફથી એવો ધારો કા
હાડેલોછે કે ગુજરાણ ચલાવવાની શકતી મેળવવા વગર કો
ઇએ પરણવું નહી. પરણવા આગમચ દરએક જણને કો
રટમાં જઇ પરણવાની પોતાની શકતી સાબેત કરવી પડેછે
અને ધારો સઉથી સરસ સાબેતી પરણવાની મોટી ફીના
આકારમાં માંગેછે તથા જેઓ ગરીબ હોય તેઓથી આ ફી
નહી ભરાવાથી તેઓના લગન વરશના વરશો સુધી ઢીલમાં
પડેછે. આ ધારાને લીધે બવેરીઆમા જાજાં લગન થતાં
નથી, પણ તેમ તેને બદલે જારકામ અને અનીતી ઘણી વ
ધી પડીછે, તેનો તે ધારા બાંધનારાઓએ ખેઆલ કીધો નથી.

પણ બીજી એક ઘણી રમુજી રસમ બવેરીઆમાં શરકારની
બંદી અને મના છતાં ચાલેછે. તે એછે કે ખરાબ ચાલના
આદમીઓને સુધારવા માટે એક ટોલી થયલીછે, અને જારે
બી એક જણ ઉડાઉપણેથી ખુવાર થતો માલમ પડેછે તારે
પેહલાંતો તેને એ ટોલી તરફથી નોટીસ મલેછે કે તમે ત
મારી ચાલ સુધારો નહીતો ખતા ખાશો. આ નોટીસની
જો તે પરવા નથી કરતો અને પોતાની ખરાબ ચાલ જારી
રાખેછે તો દુરના ગાંમોમાંથી ખાનગી "સમન" થી થોડાક
ખપતા અને ચપરખંદા માણસોને આ ટોલી બોલાવી મં
ગાવેછે, જેઓ ઘોડેસવાર થઇ તદન જુદાજ લેબાશમાં રાત
ને વખતે તે દીવાલીઆ અને ખરાબ ચાલના શખસના ઘ
રની આસપાસ કરી વલી તે ઘરને ઘેરી લીએછે, અને પ
છે ઢોલ, છમછમીઆં, જંજર, ચાબુક વગેરેથી મોહોલામા
મોટો ઘોંગાટ કરી મેલેછે. એ પછે તે લોકો પેલા શખસને
મોટી બુમો મારીને ઘરની બાહેર બોલાવેછે, જે હુકમ તેના
થી ના પાડી શકાતો નથી. તે બાહેર આવયા પછે મસા
લોની રોશનીમા તેની આગળ એક હુકમનામું વાંચવામાં
આવેછે, જેમા તેને ફરી ચેતવણી આપેછે કે જો તું તારી
ચાલ નહી સુધારશેતો તુંને શીખસા કરીશું. આ નામું
વાંચીને મોટા ઘોંગાટની વચે તેઓ તાંહાંથી જતા રેહછે.
આ ધમકીથી બીહીને કેટલાકો પોતાની ચાલ સુધારેછે અને
કેટલાકો નથી સુધરતાતો માર ખાયછે !

બવેરીઆના જરમનો સઘલા રોમન કાઠલીક ધરમ
પાલેછે અને અતીઘણા વેહેમી છે. અલટોટીંગના દેવલમાં
૧૦૦૦ વરશની જુની એક સુરતી છે તેની તરેહવાર માન
તા તથા બાંધાને માટે હજારો જરમનો આવેછે. ટાઇરોલ
માં સઘલા ગામડીઆઓ મળીને દર દસ વરશે એક મોટો
ધરમ સંબંધી નાટક કરેછે જેમા ઇસુ ખરીસટના "પાશન"
વાલો ભાગ મોટી ધુમધામથી કરી બતાવેછે. આ મોટો તમાસો
પણ એક મરકીને વખતે કીધેલી માનતા મુજબ થાયછે !

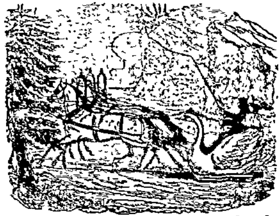

આશટરીઆના સેનચાહની બરફ ઉપર ફરવાની ગાડી.

મોટાઇ અને મગરૂરી.

વાંચનારી બાંનુઓ, માંન, મોટાઇ, અને મગરૂરી એ
શું ચીજછે. તેનો પાયો મજબુતાઇથી તકી શકે એવી રી
તે રચેલો હોયછે શું ? તેનાં રસતા ગોલાબનાં ફુલો પેરે હ
મેશ પથરતા હોયછે શું ? તે ઘણી વખતે મોતની જગો ઉ
પર તથા પાએમાલોનાં દરાંમનાં રહેઠાંન ઉપર લઇ જતાં
નથી શું ? તેની ઉપર મોહી પડનારા, તેનાં કંગાલ અને
બાહેરનાં ખુશનુમાં અને જુઠા દેખાવ ઉપર મોહીત પડી
ને છેક ઉંચે ચઢીને નીચે ટુટી નથી પડતા શું ? કેટલાએ
કો દરવેષનાં જોરથી, કેટલાએકો મજબુત રાજનાં જોરથી
અને કેટલાએકો હોદાનાં જોરથી માથામાં પવન રાખી
દુનીઆંમાં આડાં કાંમો તથા મોટાઇનાં દમામો કરેછે અ
ને શમજુ અને દાહયા લોકો તેમની આ આડી ચાલ ઉપ
ર આપખપતીઆરીથી ખરા ટીકાઓ કરેછે, તીયારે તેવા
મગરૂર લોકો રાસતી બોલનારાઓને કચડી નાંખવાને અ
ને તેઓને પાયામાલ મેળવવાને નીચ યુકતીઓ કાંમે ળ
ગાડેછે. તેઓથી વાજબી રીતે પોતાનો બંચાવ થાઇ શકે
તો નથી, તીયારે નીચ અને હલકાં માણસને પઇશા અ
ને લાગવગનાં જોરથી હાથ કરી લેછે. અને તેની મારફતે

સેંટ મારટીન અને ભીખારી.

ફુટ અને વાજબી પણાનો નાશ કરાવેછે. પણ તેઓ પોતે તથા તેઓનો દમામ આ દુનીઆંમાં ઝાઝીવાર ટકી શકતો નથી. પઈશો મગરૂરીથી, મજબુત રાજો ઘણા જુલમોથી, તેમ હોધો ગેરઈનસાફીથી ઝાઝો વખત રહી શકતા નથી, તેના દાખલા તવારીખ ઉપરથી તમોને નીચે મળી આવશે.

હોમાન એગેગાઈટ નામનો શખસ પોતાના પાદશાહના ફાંટાની અસરથી જમીન ઉપરના બધા પાદશાહોથી સરસ થયો ને ઈરાંની દરબારમાં માન મેલવવા લાગો તયારે એકદમ હીન નસીબનો થાઈને જે લાકડાં ઉપર મોરદેસાઈને મારી નાખવાનો વીચાર કીધો, તેજ લાકડાં ઉપર પોતે ફાંશી નહી ગયો શું ?

તુરકીઓનો શઉથી વખનાએલો પાદશાહ બાજાઝટ જેને ઘણા વરશ શુધી ફતેમંદીથી રાજ કીધું હતું, તે એક વખત તેમુરલન શાથે લડાઈમા હારી જઈ, ફના થાઈ, બંદીવાંન નહી પકડાયો હતો ! ને એક લોઢાંના પીજરાં અંદર તેમુરલંન તેને દેશેદેશ ફેરવીને તથા તેની બાએડીને પાદશાહની ટેબલ આગળ ગોલાંમગીરી દાખલ કાંમ કરાવતાં જોઈને પોતે એવોતો પોતાના અભાગ નસીબથી નાસીપાએશ થઈને પોતાના બંદીખાંનાના લોઢાંના શલીઆ ઉપર માંથું ફોડી ભેજું કાઢી મરી ગયો નહી હતો ?

યુમીનીસ જે એક કુંભારનો છોકરો થાઈ સીકંદરના લશકરમા તેના મરણ પછી પોતે શઉથી ઉંચી પદવીએ ચઢીઓ હતો તે એટલાતો કટા દુસમનથી ઘેરાઈ ગયો કે એનટીગોનશ મેસીદોલના પાદશાહનાં હાથે સીખશા પાંમીને એવીતો કંગાલ હાલતમાં આવી ગયો કે ભુખમરાથી મરણ પાંમયો.

સેમોશનો જુલમી પાદશાહ પોલીકરેટીશ જે પોતાનાં ભાયગસાલી નસીબને માટે અતીશે વખણાયલોછે, તેનોજ દાખલો કેવો અશરકારક રીતે શાબેત કરી આપેછે કે માંણસનાં દીવસો ગમે એવા સુખસાંનતીમાં જતા હોય તોબી દુખનાં તોફાંની કજાઈ તોફાંનમાં. કેવા ખતમ થાયછે. ઓરોનટીશ નામનાં ઈરાંની શરદારનાં હાતમાં દગાથી પકડાઈ જઈ, દારાનાં હોકમથી એક ટેકડીને મથાલે તે કતલ થયો, અને એ પરમાંણે એની જીંદગી ખતમ થઈ હતી.

મારકશા કરેશશ તે રોમન લોકોનો રાજ્ય કારભાર જોનારો મુખ્ય ઉપરી ધણીએક વીચીતર ફતેઓ મેલવયાથી જે બેહદ માંન મેલવયું હતું તેની જુમમાં આવીને વધારે માંન મેલવવા જતાં પારાથીઅન લોકોની સાંમે તેણે લડાઈ ઉઠાવી, જે કમનશીબ લડાઈમાં તેનું શઘલું લશકર તારાજ થયું ને શઉથીં ઘાટકી રીતે એટલે કે તેનાં ગલાંમાં તાવેલું શોનું નાંખીને તેને મારી નાખીઆમાં આવીઓ.

બીજા એવા દાખલા ટાંકવાની કાંઈ અગતય નથી પણ એટલુંજ કેહવું બશ થશે કે માંનની ખોટી ભુખ રાખનારાઓનો ઉપર લખીઆ પરમાંણેનોજ હાલ થાયછે.

પે૦ ન૦ ડા૦

સેંટ મારટીન અને ભીખારી.

દોલતના ખાલી દમામથી, મગરૂરીની ખોટી પતરાજીથી, માન મેળવવાના બેવજન દાવાથી માણસનું નામ દુનીઆમાં ટકી રેહતું નથી, પણ ખરી ભલાઈ, નેકી અને લાએકીના કામોથી તે હજારો વરશ સુધી ટકી રેહછે. પઈસા ટકાથી વેચાતું લીધેલું માન પઈસા જેટલા જલદી જતા રેહછે તેટલુંજ જલદી ગુમ થાયછે, પણ નેકીથી વધારેલી નામદારી દુનીઆં જીવે જાગે તાંહાંશુધી જીવતી રેહછે. એવી રીતે નેકીથી નામદાર થયલા એક આદમીના નેકનામીના કામનું એક ચીતર પાસેના સફા ઉપર આપયુંછે. જે શખસનો એ ચીતરમા મુખીઅ ભાગ છે, તે આજ ૧૬૦૦ વરશ ઉપર થઈ ગયોછે અને તોપણ તેની કીરતી આજના વખત સુધી જલવાઈ રહીછે અને તેની ભલાઈના આ ચીતરો દુનીઆંને બોધ દેવા આજવેર કામ લાગેછે. એ નર એટલો પાક અને પહરેજગાર થઈ ગયોછે કે તેના વખતના લોકોએ તેને "સેંટ" (પીર) નો ખેતાબ આપયોછે અને મુવા પછે તે એક ફરેસતા જેવો ગણાયછે તથા તેની આરાધના અને માનતા થાયછે.

સેંટ મારટીન હંગરી દેશમાં સેબેરીઆ ખાતે ૪ થી સદીની શરૂઆતમા જનમયો હતો અને ઈસવી સને ૩૯૭ મા મરણ પામયો હતો. ગીબનની રોમની નામીચી તવારીખમાં લખવા મુજબ તે સીપાહી, જોગી, ગુરૂ અને પીર હતો અને ધરમ ધેઆનમા એટલો રોકાયલો હતો કે તેના મોતને વખતે તેના બે હજાર સાગરીદો હતા, જે સઘલા તેની લાશ પછવાડે દફનાવાની કીરીયામાં ગયા હતા. સને ૩૭૪ મા તેને ફરાનસમાં ટુરસના મોટાં શેહેર મધે વડા બીસપ દાખલ ચુંટી કાહાડવામાં આવયો હતો, અને તેણે પોતાની આખી જીંદગી દયા, ધરમ તથા શખાવતના કાંમોમાં એવી અજાએબ જેવી પરહેજગારીથી ગુજારી હતી કે તેનો હેવાલ જેબી પુસતકમાં વાંચીએ છઈએ તેમા તેની જાબજા તારીફજ મળી આવેછે.

ધરમગુરૂની અશોઈ સાથ તેણે એક ફકીર સરખી ગરીબાઈ અને નમનતાઈ એખતીઆર કીધી હતી અને નામાકીત લાટીન લખનાર સલપીશીઅસ સેવરસ જે તેનો એક ચેલો હતો, તથા જેણે તેનું જનમ ચરીતર લખયુંછે તે વધારે સુધરેલાં અથવા વધારે સારાં મુલકમાં સેંટ મારટીન જેવો એકબી બીજો નેક નર પેદા થાય એવો શક બતાવી ગયોછે. દુનીઆંદારીથી વેગલો પડવા માટે તેણે ટુરસ ખાતે મારમોટીઅર નામનું મોટું મઠ બંધાવયું અને તેમાં હેંસી સાધુઓને સાથે લઈને તે એવીતો અશોઈ તથા ધરમીપણાંથી રહયો કે જારે આસપાસના બીજા સાધુઓમા ઘુરા લોકો હતા, તારે મારમોટીઅરના સાધુઓ જેવા કાનુન અને દાનાઈવાલા બીજા કોઈ ગણાતા નહી હતા.

સેંટ મારટીનના વખતમાં રોમ, ફરાંનસ અને ઈંગલાંડમાં ભુતપરસતીના વેહેમ ઘણા ચાલતા હતા. જુદા જુદા દેવની જુદી જુદી મુરતીઓ જે યુનાનીઓના વખતથી ચાલતી આવેલી તેમની પુંજાને તોડવાનું કામ બીજા પીરોની મીશાલે સેંટ મારટીને ફરાંનસ મધે

આથે લીધેલું હતું અને તે બજાવા સારૂ તેણે ઘણી મેહેનત તથા લડત ચલાવી હતી. તે આખાં દેશમા પોતા ના ચેલાઓ સાથ ફરી વળયો હતો અને સુરતી પુંજાના જુદાં જુદાં મંદીરો ઉપર ચટી જઈ તેમને બાંજી નાખતો તથા તેમની બદલીએ ખરીસટી ધરમના દેવલો અને મઠો બંધાવતો હતો. તે આ કામમા એટલોતો ચકચુર હતો કે નાપાક સેતાન તેને હરકત કરવા માટે તરેહવાર દેવ દેવીના આકારમા તેને લલચાવેછે એવું તે વેહેમથી માનતો હતો. તેણે સેંકડો મંદીરો તોડી પાડયાં હતાં અને સેંકડો દેવલો બંધાવયાં હતાં.

આટલુ છતાં પણ સેંટ મારટીન જહનુની નહી હતો, જેનો એક દાખલો એ છે કે ચોકસ પંથમા સામેલ થવા માટે સપેન દેશનો અમીર પીસીલીઅન પોતાના દોસતો સાથ ફરાંનસ નાહાસી આવયો તારે તેમને નાહક સતા વા સાંમે સેંટ મારટીને ફરાનસના સેનશાહ માકશીમસ આ ગળ તેમની બારે હીમાએત કીધી અને એ પીરની ગેરહા જરીમાન તે સરવેને ફાંસીની શીખસા થઈ શકી હતી. સેંટ મારટીનનો સઘળો જનમારો શખાવત કરવામા ગયો હતો. મોજમજાહનો તેને એઆલજ નહી હતો અને પોતાને અંગે જરૂરની સીવાએ બીજી કસી વસતુ રાખતો નહી હતો. પોતાની પાસે જેખી ચીજ ફાજલ પડે તે શખાવત અને ધરમમા આપી દેતો હતો.

પાસે આપેલું ચીતર તેની એવી બુલંદ ઉદારતાનુંજ છે. પોતાના ચેલાઓની એક ટુકડી સાથ કોઈ બુતપરસત મંદીરને તોડી પાડવા જતાં મારગમા તેને એક ભીખારી પુરતાં વશતર વગર તાહાડે થથરતો મળેછે, જેને જોતાંજ સેંટ મારટીનના દીલની દયા ઉભાઈ આવેછે, માટે પોતાનો ઘોડો થોભાવી, પોતાની ખાંધ ઉપરનો જભો કાહાડી, પોતાનીજ તલવારે તેના બે કકડા કરી, તેમાનો એક કકડો પોતાને માટે રાખેછે અને બીજો કકડો તે ભીખારીનું નાગું બદન ઢાંકવા માટે આપેછે. એ તે ખરી શખાવતછે.

વગોળનારાં પરાંણીઓ.

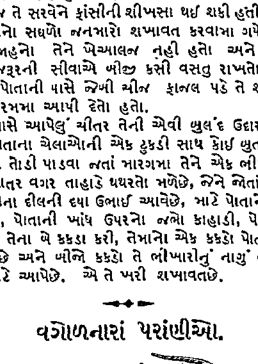

બકરો.

શરૂથી અશલનાં વખતથી દુનીઆંમાં બકરાંઓ, ઢોર અને મેંઢાંઓની માફક માણશ જાતની ચાકરી કરવાનજ પેદા થયલાં હોય એવું લાગેછે. વાંચનારી બાનુંઓ કદાચજ અણજાણી હશે કે બકરાં અને મેંઢાંમાં કંઈ ઘણો ફેર નથી, તેઓ ઘણુ કરીને એકએકને મલતાંજ આવેછે. બકરાંને ઉનને બદલે લાંબા વાલના જેવા બાલછે, અને કેટલાંકને દાઢી પણ નીકળેલી હોયછે. ઘણુ કરીને નર તથા નારી બેઉને શીંગડાં હોયછે. પુછડી ટુકી તેમજ નીચેથી બાલ વગરનીછે. બકરાનો વાસ ઘણોજ ખરાબછે પણ મેંઢાંનો તેમ નથી. બકલીઆં પાંચ માસ પેટમાં રેહેછે અને બકરી તેઓને છઠે મહીને જનમ આપેછે; અને એક વેતરે એક, બે, કે તરણથી વધારે જણતી નથી. બકરાંની જાત મેંઢાં કરતાં ઘણી બુધીવાલી અને ચંચલછે તથા તેવો ઠરેલ પગનાંછે, એટલે પાહાડો અને ખડકોપર શહીશલાંમત ચહડી શકેછે. ગાય અને ભેંસનાં દુધ કરતાં બકરીનુ દુધ દવા તરીકે વપરાયછે: નાજુક બાંધાનાં તથા ખઈવાલાં માણશોને તે ઘણુ ગુણકારૂછે અને સેહેલથી હજમ થાયછે, એ દુધના પણ પનીર બનેછે. મોટાં બકરાંનું ગોશ મજબુત ગણાયછે; પણ બકલીઆંનું ગોશ જેહને આપણે કીટ કહીએછે તેનો ગુણ હરણનાં ગોશનાં જેવોછે.

૧—કાશમીરનાં બકરાં તેનાં ઉન જેવા બાલને સારૂ વખણાયલાંછે, તેઓ ઘણાં શુંદર અને રેશમી દેખાયછે. આ ઉનની તરેવાર કીમતી શાળો તયાં બનેછે. એનો સાધારણ રંગ શફેદછે પણ કેટલીકવાર ગરદન તરફથી જરા કાલાશપર હોયછે. **૨—આલપાઈન બકરા** જેનાં બાલ હરણીને મલતા રાખનાં રંગનાંછે તે આલપસ પરવત તરફ વસેછે તેથી તેનું નામ આલપાઈનટોપ એમ લાગેછે. તે જ મીસરના પીરામીડ, અને એશીઆનાં ઉંચા પાહાડોમ પણ છે. એ બકરાની બુધી અજાએબ જાતનીછે. એ કેહેછે કે એને વાસ લેવાની શકતી એટલીછે કે શીકારીએ એક માઈલ દુર હોય તોપણ એ પાંમી જાયછે. તેઓ વીશ અથવા વધારેનું ટોલું મલી શાથે ચરેછે, અને વીસથી (રીશ ફીટ લાંબી ટેકરી કુદી જાયછે. **૩—આઈબેકસ;** (પલાજ પાહાડો તરફ આ જાનવર પણ વસેછે. એ જાતન બકરાંનાં શીંગડાં જુદીજ જાતનાં એટલે મોટાં અને જાડાંછે એના બાલ ખરબચડાછે અને હુનાલામાં જરા વધારે જાડ થાયછે, પણ શીયાલામાં રંગજ માતરે બદલાઈને કાબરચીત રા બની જાયછે. એને દાઢીછે અને ઉપલાં પરાંણી કરતાં (દ અને જોરમાં વધારેછે, તે એટલા સુધી કે કોઈવાર શેકારીઓપર ટકર લડી ફતે પાંમેછે. "નરગેશ"

પરચુટણ બાબતો.

દાહાડાની લમબાઈ—કેપહોરનથી થોડીએક ૬૫ શીશે મધીય શીઆલામાં દાહાડાની લમબાઈ માતર ન૦ કલાકજ હોયછે. લનડનમાં લામબામા લામબો દાહાડો સાડા સોલ કલાકનો હોયછે. સટોકહોલમમાં સાડાહઢાર કલાક; હમબરગમાં સતર કલાક; સેંટપીટરસબરગમાં લામબામાં લામબો અટાર અને ટુકામાં ટુકો પાંચ; ફીરલેનડમા ટોરનીઆ નામની જગામાં લામબામાં લામબો દાહાડો સાડીએકવીસ અને ટુકામાં ટુકો અઢી કલાક હોયછે; અને

સપીટબરઝનમાં તો સાડા તરણ મહીના શુધી રાત પડતી નથી. ક.

તમો જે સીખેલા છેવો તેના સારૂં તમને કાંઈ મગરૂરી આવેતો તમારા કરતાં જે વધારે ભણેલાછે તેવો તરફ જોજો કે તેવોના બરાબરીઆ થવાનો આતશ તમારામાં સલગે. પણ જારે તમો તમારી હાલતથી નાખુશ થાવો તારે તમારાં કરતાં જેવો નીચાછે તેવો તરફ જુવો કે તમને સંતોષ શીખવે. ક.

તાર અથવા શજમ જેવી ચીજો ફીટાડવાનો ઉપાય—પેનસીલવેનષાના ડાકટર બરીકરડે થોડું એક થયું એક એવી સાદી દવા સોધી કાહાડીછે કે જેથી કરીને કામ, કોડીકાંમ અને ચાંમડી ઉપરથી તરપેનતીન, તાર, દાંમર અથવા કઈબી એવી ચીકની ચીજ જે ગરમ પાંણી ને સાબુથી કશુ ફીટતી નથી તે એ દવાથી તરત સાફ થાએછે. તે એકે જેઠીમદના પાખનો ભુકો તથા અનીસનું તેલ એ બેઉની મેલવણી કરી વાસન અથવા ચાંમડીપર લગાડવું, આ સાદી મેલવણી તરપેનતીનની સાથે મલી જાએછે અને ચીકાસને તદન સાફ કરેછે. કાચનાં વાસનને એ મેલવણીથી તેને પેહેલલે સાફ કરવું અને પછી જાડા તુવાલથી તેને ખુબ નુછવું; ચાંમડીપર એ દવા જરા જાડી મલાઈના જેવી કરીને ખુબ જોરથી લગાડવી અને પછી સોનજો સાબુ, ગરમ પાંણી અને વાંદરૂ લેઈ તેને ધોઈ નાખવું જેથી તે પરનો ચીકાસ તદન જતો રહેશે.

પે૦ નુ૦ ડા૦

અમેરીકાનાં ઈનડીયન લોકોની હોમની કીરીયા. અમેરીકાનાં અશલના વશનારા લોકો સુરજ, ચંદર અને તારાઓને પુજેછે; અને કેટલાક લોકો ખોદાએ શરજેલી દરેક મોજેની આરાધનાં કરેછે. શીનેક નામનાં લોકોની જાતમાં એક હોમ કરવાની રશમછે જે વીશે એક અંગરેજી ચોપાંનીઆમાં નીચે પરમાણે હેવાલ આપેછે. એક શફેદ અને ખાંમી વગરના કુતરાને તેવો ગલામાં ફાંશો નાંખી જયાંશુધી તે મરી જાય તયાંશુધી તેને ટાંગી રાખેછે; અને પછી તેને પીછાં, રીબીન અને એવીજ બીજી રેહવાર ચીજોથી શણગાર આપેછે, અને કેટલાક દીવશ શુધી તેને તેવોના "ડાનસીંગ હાઉસ" એટલે નાચવાના ઘરનાં આંગણામાં ટાંગેછે, અને તીયાં તે લોકો નાચવાની કીરીયા કરેછે. આખરે છેલી કીરીઆ થાયછે. જયાં પેલા કુતરાને ટાંગયો હોય તયાં એક ચેહે શલગાવેછે, અને તે ચેહેમાં પેલા કુતરાને નાંખીને, એક ધરમગુરૂજી જે તયાં પોતાના હાથમાં એક ટોપલીમાં થોડુંક તંબાકુ અને બીજાં મુલીઆં લઈને તઈયાર ઉભેલા હોયછે, તેવન તરતજ એક લાંબુ અને અશરકારક ભાશાણ કરવા માંડેછે, અને પેલુ તંબાકુ અને મુલીઆં થોડાં થોડાં આતશમાં મુકતા જાયછે. આ કુતરા અને તંબાકુનુ હોમ કંઈ ગુશે થયલા ખોદા સાથ શહુલા કરવાનાં ઈરાદાથી કરતા નહી, પણ તેવોના વીચાર પરમાણે પેલો કુતરો તેવોના અશલના વડાવો અને સરદારો તરફ એક પેગંમથી દાખલ જાયછે, અને પેલા ધરમગુરૂજીનું અશરકારક ભાશાંણ તે પેગાંમછે. આ કીરીઆ થઈ રેહવા પછી એક માણુશ જેને મુખ્ય કરી તેજ કારણ વાસતે રાખેલો હોયછે તે, વરશમાં જેટલાં બાલક જણમેઆં હોય તેનાં નામ પાડેછે. આ હોમ દર વરશ થાયછે.

"નરગેશ."

ઘરઘટુ નુસકાઓ.

સાધારણ આઈસકરીમ બનાવાની બે તરણ મેળવણી આ હેઠલ આપીએ છઈએ.

૧. તાજું દુધ ૨ પેંટ ભર, ઈડાં ૬ ની દાળ, તથા સફેદ ખાંડ ૪ આંઊસ.

૨. મલાઈ ૧ પેંટ ભર, તથા ખાંડ ૪ આઊંસ.

૩. મલાઈ ૧ પેંટ ભર, દુધ ૧ પેંટ ભર તથા સફેદ ખાંડ રતલ ૦ાા.

ઊપલી હરએક મેળવણીઓનું આઇસકરીમ બનાવની વખતે સરવે વાણુઓને સાંચામા નાખવા અગાઊ ધીરે ધીરે કાલવનાં, ગાલતાં તથા નીચવતાં જવું જોઇએ.

ભુંજેલું કસટર—દુધ ૧ શેર, ઇડાં ૮, ખાંડ ૬ અઊંસ, નીમખ છુણી ૦ા ચમચી, જાયફલ અને લીંબુની છાલ સવાદ આપે તેટલી.

ઇડાંને સારીપઠે કાળવયા પછે દુધમાં મેળવી નાખવાં તથા સઘલુ એકરસ કીધા બાદ તે ગાળી કાઢાડીને તેમા ખાંડ દાહોવવી. એ પછે તેમા નીમખ નાખીને એક ઊંડી રકાબીમા એ મેળવણી રેડવાં તથા જાયફલ અને લીંબુની છાલને ખમણીને તેની ભુકી તે ઊપર ભભરાવવી. તારબાદ ધીમી ભઠીપર ૨૦ થી ૩૦ મીનીટ સુધી તેને ભુંજવું અને વચમાથી કઠણ થવા બાદ તેને ઊતારી પાડવું.

નાલીએરના કેક—૦ા રતલ લોફશગર (ખાંડ) ને થોડાં પાંણીમા પીગલાવીને તેમા ૧ નાલીએરના ખમણને ઉમેરવું અને આતશપર મેળી કફરા આવે તાંહાંલગી કાલવયા કરવું. તાર પછે તેને ઊતારીને ઠંડું પાડવા બાદ તરણ ઇડાંની દાલ સારીપઠે કાળવીને નાખવી અને પછે ખુબ એકરસ કીધા બાદ પરતું માન લગાડેલાં વાસણમા તેને ભુંજવું.

બાફેલાં બીટરૂટ—મુલીઆંને સારીપઠે ધોઇને સાફ કીધા બાદ તેમને ઊકલતાં પાણીમાં નાખવાં અને "રૂટ" ના કદ પરમાણે તેમને ૨ાા થી ૩ાા કલાક સુધી ઊકાલવાં, જે પછે ઊલીને તથા જાડી કાતરીઓ કાપીને સારા મસાલાના મખવાલ તથા પીગલેલા માખણ સાથ ખાવામા લેવાં.

એરંડીઆંનાં જોલાબની સુગ ભાંજવાની રીત—આ ગુણકારી જોલાબથી જે બાંનુઓ સુગાતી હોય, તેમને માટે નીચલા નુસકા આપીએ છઇએ.

૧. જોલાબ લેવા આગમચ નારંગી અથવા લીંબુની છાલ ચાવીઆથી એરંડીઆંનો સવાદ ઘણો થોડો લાગેછે.

૨. એરંડીઊં જેટલું પીવાનું હોય તેને એક નાહાની શીશીમા થોડાક બરાંડી, અથવા વીશીશકી અથવા રમ અથવા જીન સાથ લેઇને ખુબ હીલવવો અને હીલવવા પછે તરતજ, એરંડીઊં તલીએ ઠરી નહી જાય તેટલામા ગલાસમાં નાખી પી જવુ.

૩. એક ઇડાંની દાલ સાથ જોલાબને સારીપઠે મેળવવું અને તે કાલવતાંજ તેમા થોડી તજ, અથવા પેપરમીંટનાં ટીપાં ઊમેરતાં જવું અથવા નઠીનો પાંણી અને બે ચમચી તાજું ટીચર ભેળવું.

રમુજે ફુરસત.

૧. 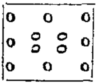
એક ચોરસ કારડ લઇને તેમા આ પર માણે બાર નાકાં પાડો. તાર પછે એ કારડના ચાર કકડા એવા કરો કે તે ચારે કકડા એકસરખા હોય, પણ તે કાપતાં એકબી આંધરૂં કપાય નહી. (પેં૦ ફં.ડ.)

૨. ઓલીઆજી, દોલીઆજી અને ઠોલીઆજી નામના તરણ દોસતો ધારાપોરી તરફ ફરવા ગયા. તાંહાંથી પાહાડ ઊપર ચહડવાનું તેમનું મન થયું, પણ ભાતીઊં ઓલીઆજી અને દોલીઆજી એ બે જણ પાસે હતું અને ૩ જ ઠોલીઆજી પાસે નહી હતું, તેણે બેહુ દોશતોના ભાતીઆંમાથી ભાગ માગયો તથા તેનો ભાગે પડતો ખરચ આપવા કહયો. આ વાત કબુલ કરી તરંડે દોસતો પાહાડ ઊપર ગયા. ઊપર જવા પછે ફરી મુકીને ઓલીઆજીએ ૫) રોટલી કાહાડી, તથા દોલીઆજીએ ૩) કાહાડી અને ઠોલીઆજી સાથે બેસીને ખાધું જે પછે છેલાએ પોતાના શાલાના ૪ આંના આપયા. આ ફાલો ઓલીઆજી અને દોલીઆજી બેહુએ કબુલ કીધો, પણ વેંહેંચી કેમ લેવો તે વીશે વાંધો પડયો. તેઓ લડતા લડતા ચોટી ઊરણમા ફોજદાર પાસ ગયા, તેણે મેહતાઓને પુછીને ચુકાદો આપયો, તે શું ચુકાદો હતો ?

૩. છઇએ હમો જાનવર, એક જાતના કીડા,
દઇએ છઇએ પેટમા અતીશય પીડા.
મારાં માથાંને પેટથી ચાઊજું હું હાથ,
માણસ નકામું જો હું નહી તેની સાથ.
મારૂં પેટ તથા પુછડું પાડેછ પેટમાં આગ,
જેના પેટમા જાઊં વધુ તેના છે અભાગ.
મારૂં મોહ ને પુછડું એ ઓછાંનો વીચાર,
પારખો બેહેનો હવે, કહીદો આખાનો સાર.

ALICE LEE.

૪. હેરેમનછે કમનશીબ, માહારા પેહેલાથી ખચીત,
તોપણ શેતાંન થરાવેછે, તેશે શારીકાંની પ્રીત.
બીજો મારો નથી કરતો બીલાડી કે વાઘ,
પણ કુકરમાં રાખેછે, તે પોતીકો ભાગ.
થાએછે કશાતર, મારા ત્રીજાથીજ હંમેશ,
પણ પુલીંગને નથી, તે વીના કશી દેહેશત.
નથી બનતા રૂપીઆ મારા ચોથા વગર,
પણ પઇશાને નથી, તેની કશીબી ફકર.
મારા પાંચમાંને જોશો, તમો અનારની અંદર,
પણ દાડંમતો દીશશે, તેની હશતી વગર.
છઠા ને છેલલાથી છે, હશતી હોરમતની,
પણ શમજવી નહી તેથી, આબરૂ ઇજતની.
ઓખો છઊ હું, એક શાએરાંન શાએર,
શારી કાંની થએલો, તમ બેહેનોને જાહેર.
ખાતરીછે મારી જાંણોચ તમો મારૂં નાંમ,
વળી વાંચીઆંછે તમોએ, મારાં બેહધ લખાંન.

ફરાંમરોજ.

૫. કીઆં જાહાડથી તમે દારૂને બાટલીમા ભરી રાખોછો ?

૬. અમે વેંહેંચાઇ જાઇએ છઇએ, તોપણ લડતા નથી. પગે છુટા પડી જાઇએ છઇએ તો પાછા મળતા નથી.

૭. ઊલટાવેલાં નામો.

હીંદુ સુધારાવાલા ગરહસથો.

૧. સર જી દાસન સુલક.
૨. રામજી કરશણજી લબારચંદ.
૩. આંદુમા ગરંમ પાંતરા.
૪. સીર થાલ સુંખજી.
૫. સદાનાથ માસુદાસ ધવર.
૬. વાસેસ ગેલામ બાધ.
૭. દકર લકરી વીગોડવી.
૮. સી રામસપર સાસવીજું.

ખોલારો ગઇ વેલાનો.

૧. પી રો જ.
રો મા લ.
જા લ મ.

૨. તસવીર—તસ—વીર—વીસ.

૩. થઘુન—થઘુ—થઘુ આસમાન—નથઘુ.

૪. ૧. શીરીનબાઇ માણેકજી ખરશેદજી.
૨. આઇમાએ ખુરશેદજી રૂસતમજી કામાજી.
૩. ધનબાઇજી ધનજીભાઇ નોસરવાનજી કામાજી.
૪. ભીખાઇજી ડોસાભાઇ ફરામજી કામાજી.
૫. આંવાંબાઇ બરજોરજી દોરાબજી ડાકટર.
૬. માણેકબાઇ જાંહાંગીર બરજોરજી વાછા.
૭ ગુલબાઇ મનચેરજી બેહરામજી કોહલા.
૮. પીરોજબાઇ ડોસાભાઇ રતનજી કોહલા.

જાર પ્રીતિ નિષેધક.

પ્રીતિ નવ કરયોરે બાળકો, એછે ઉંડો કુપ અજાણ;
ગુંગળાઇ મરશોરે ત્રાંનથી, દુઃખી દુઃખી દીન દીસે પરમાણ. પ્રીતિ
ભુત ભરાશેરે અંગમાં, ભંગ થશે કીરતાર ભજંન;
ભણવું ગણવુંરે ભાનથી, મુકશો તેમાં રહી મગંન. પ્રીતિ૦
દુઃખડું થાશેરે દેહમાં, વેપ નિકળશે બારેવાર;
ઉન્હા ઉન્હારે અંગમાં, દેશે ડાંમ વિશંભરનાથ. પ્રીતિ૦
શકતી શીગતી ને દ્રવ્યના, આખર થાશે નાંશ નિદાન;
રનવન થાસેરે રીતથી, અતિ અતિ લોક વિષે અપમાંન. પ્રીતિ
ચુથાઇ જાશેરે ચિતડું, પડશે પીડ કે વાધે રોગ;
જોગન જોડોરે જારનો, મળશે એમાં મ્હોટા ભોગ. પ્રીતિ૦
ભરસો જાશેરે ભૂ મહી, વાગી ડંકો ઢુંડી પશ્ચ;
ઘેર મહાવેરે કો નહી, થાશે સજ્જન સંધાતે વેર. પ્રીતિ૦
ફુટ ફુટ થાશોરે (એ) ફેલથી, અપ કિર્તી આડા આંક;
કોહોકે કેશવરે નહી રહે, નિજ દહા બીમાની નોક. પ્રીતિ૦

બ. !

મુંબઇ, દફતર આશકારા. પરેસમાં બેહરામજી ફરદુનજી કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ કીધુંછે. ઠાં૦ કોટ:—બેહરામજી હોરમજજી સ્ટ્રીટ, નાં૦ ૬ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પુસતક ૧૯ મું, જુન ૧૮૭૨ આંક ૬ ઠો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પરકરણ ૩૨ મું.

કોઈબી બાપ પોતાની બેટીને એક બેગાના મરદના ઓરડામાં બંધ બારણે જોયતો પોતાની નામોસી સમજીને ગુસે થવા વના રેહ નહી, તો મનજીભાઈ જેવો ફરેલ માણસ, પીરોજ જેવી જવાન બેટીને, આ જના જેવા સુબ દંને, પાણુચંદ જેવા વાણીયાના ઓરડામાં તેણીને એક શેઠીયા સાથ કારજ કરવાને દાહાડેજ, ખાટલાની તલે ભરાયલી જુવે એ તેને ખુનપર ચહાવે એમા નવાઈ નહી હતી.

મનજીભાઈએ આ દેખાવ જોતાંવાર કાંઈ પણ તપાસ કીધા વગર, જાણ્યા જોયા વગરજ સોસવાટની પેરે ઉછલીને ધુમ મારી. તેની પેહેલીજ ધુમથી દોલો ભડકીને નાહાઠો અને તેણે ઘરમાં ધલરાટ કરી મેળયો. શેઠાંણી સુનાબાઈ, ચાકરો નકરો સંધાં દોડી આવયાં.

સુનાબાઈએ આવતાંનેવાર ખબર પુછી કે શું બનાવ છે?

મનજીભાઈએ તેણીને ચોચીમાથી પકડીને પુછયું કે "ફુકતી પીરોજ કાંહાંછે? તુંએ તેણીને કાંહાં કાંહાં જવાની કેળવણી આપીછે?"

"ઓવાએ વળી કાંહાં જવાની? આતસબેહેરામમા, અગીઆરીમાં, આંવાંઈજદ આગળ જવાની." સુનાબાઈએ ધારયું કે તેનો ભણનાર ગણનાર ધણી આ જવાબથી ખુશી થશે.

પણ તેતો બીચારી સુનાની ચોચી ઝાલી રાખીને બોલયો "શું! એ ફુકતીને તું ભણવા ગણવા મોકલેછે! અરે દદા! આજે હું બધાંનો જીવ લેવચ. છરી કાંહાંછે? છરી લાવ."

"ઓવાએ પણ તે કાંહાં ગઈછ તમે કહોની."

"જાંહાંનમમાં ગઈ. દોજખને રસતે ગઈ. વાંકી વલીને જો તે કાંહાં છે?"

આ શબદો સાથ મનજીએ પોતાની ઓરતને પલંગ તરફ વાંકી વાલી અને તે જોઈને એક ચીસ પાડી ઉઠી.

મનજીભાઈના મમાવા પતરાંનું ચલકતું બોખું પેહેરી આવીને પુછવા લાગા કે "શું છે? કોઈનું ખુન થયું કે?"

મનજીભાઈએ દાંત પીસીને જવાબ વાલયો કે "ખુન થયું નથી, પણ હમણા થવાનું. છરી કાંહાં છે? કોઈ છરી લાવ."

"લાયો સાહેબ, તઈઆર સાહેબ" બોલીને ભોલો દોલો લાગલો વેહેતી છુરીઓ લાવયો.

તુરત દોલાના કોકાંમાં એક શખત મુકી પડી. બેહેરામશાહ શેઠ આ ધલરાટમાં આવી લાગા, તેવણે દોલાને આ મુકી મારી હાંકી કાહાડયો અને "છરી મારવા" નીકલેલા ઘેલા મોદીના હાથમાં છુરી જતી અટકાવી.

શેઠના હુકમ મુજબ ચાલવા જતાં મુકી સા માટે ખાવી પડી તે ભોલો દોલો સમજી શકયો નહી.

બીચારી પીરોજ પલંગ તલે બેસુધ પડેલી હતી. તે માતાની ચીસથી હોશીઆરીમાં આવી અને દસકાં ખાતી બોલી કે, "માએજી મારો વાંક નથી. સોલુ અને ફલુ બાઈઓએ મને હીઆં બંધ કીધીછે!"

પણ સાંભળેછે કોણ? તે જગા અને વખત એકેકને સાંભળવાનો નહી હતો. સઘલાં જણ બોલતાં હતાં અને વધારે લોક ઓરડામાં આવવાથી કલાબકોર વધતો હતો.

મનજીભાઈ મોહમાં જે ગાલ આવી તે દેતો, તેનો મમાવો પતરાંનું બોખું અફાડતો અને બેહેરામશાહ આણીગમ મનજીભાઈને ઠંડો પાડતો, પેલીમેર સુનાબાઈને ધીરજ આપતો, તો વલી બીજીગમ પીરોજને હોશ લાવવા કોલોન વાટરની સીસી સુંઘાડતો હતો.

અંતે ગાલો દેતાં તથા અફડાતફડી કરતાં આ ઘેલો મોદી થાકયો અને કોઈપર તેનો કેહેર નહી ચાલયો તારે પાણુંચંદ ઉપર સઘલો ખાર કાહાડયો. "ઓ વાંણીયા, હજામ. ઓ મુરખ, તું મારા ઘરમાંથી નીકલ, તુંએ મને જનમસુધી કલંક લગાડયો, તુંએ મારી ખુશાલીનો બંગ કીધો."

"હવે સાવા શેઠ સાવી વાત—"

"ઓ ચંડાલ, ઓ પાપી, મુજી, વાંણીયા. ઓ મારા એકાંત ઘરમા ખાતર પાડી મારી આબરૂ લુટનાર ચોર, તું ચુપ રેહ. એક બોલ વધુ બોલયોતો તારો જાન જયે."

"મારો, મારો, જોઈએતો મને મારી નાખો—"

"અરે આવો આવો શું! તારો ખીમો કરૂં, તારૂં આથરૂં મીઠું ભરૂં. નખોદ થજો તું નીચ ગુનેહગારનું, તું એ મને ઓરડામા જલદી દાખલ નહી કીધો તે એ વાસતે કે? તારાં દીલમા અંગરખો નહી હતો તેબી એજ વાસતે કે? તારા પલંગ તલે કીમતી દાગીનો હતો તે એજ કે? ઓ ચંડાલ, તું કાલું કર."

બીચારો પાણાચંદ ઘણુંબી સમજાવા લાગો, પણ ફોકટ! મનજીભાઈ તેને મારતો મારતો દાદર ઉપર લઈ ગયો અને તેની કમરમાં એક ગોદો મારી તેને આખા દાદર ઉપરથા નીચે નાખી દીધો. સઘલાંઓ એકમત થયાં કે આ જના રંગમાં ભંગ નહી કરવો હોયતો એ વાંણીયાએ જરા દુર જવું જોઈએ.

પાણાચંદ કબુલ થયો અને વધારે બોલયા વગર ખાંધ ઉપર કપડાંનો ગાંસડો મારીને આલતો થયો, તો વધારે છુટો અને સુખી થયો એવું પોતાને વીશે સમજવા લાગો.

સહવારના કેવી ખુશાલી અને સલાહ સંપજ હતી, કેવી સમાધાની અને ધીરજની સરવેને આખા દીવસ વીશે આશા હતી અને આ શું થઈ ગયું!

શુંદર, નીરદોશ, ગરીબ પીરોજ વીશે સરવેને સારૂં મત હતું. મનજીભાઈના ઘેલાઘાંચી જેવા આખા કુટંબમાં એજ છોકરી માબાપના બુરા ખવાશનો વારસો લેવાથી બકાત રહી હતી. આખાં જંગલી કુટંબમા તેજ દાહી, સમજુ અને ધીરજવાલી હતી. તેની સારી ચાલ, ઠંડા સવભાવ અને પાક દામાન ઉપર સરવેને વીસવાસ હતો.

એટલા માટે આ ઘબરાટમાં પીરોજની તરફથી વચે પડવા, તેણીના બાપને ઠંડો પાડવા, તેણીની માને ખાતરી કરવા, તેણીના ઉપર ખફા થવા આગમચ તે બીચારીનો ખોલાસો સાંભળવાને ઘણા જણ તઈઆર હતા.

કાંઈપણ ભુલ થઈછે અને પીરોજ નીરદોશ છે, એવો ઘણા જણના મનમા સંભવ હતો અને તે કુમલી નારના મનમોવન ચેહેરાની સાદાઈ, દેખાવની ગંભીરાઈ, તથા તેણીના ગોલાબી રોખશાર ઉપર ટપકતાં આંજુની મુગી બાશા ઘણાજણના દીલમા દયા પેદા કરવાને બસ હતી.

પણ મનજીભાઈના ગુસા આગળ અને સુનાબાઈની હુકમ આગલ સરવેકોઈ નાચાર હતાં. તાકાત કોણની કે ખુનપર ચઢેલા મનજીભાઈ અને સુનાબાઈ આગળ પીરોજ તરફથી એક હરફ વટીક કાહાડવાની હીમત ચલાવે?

પણ વળી આ માટી બઈએરના મનની વાત કોણ જાણેછે? ઉપલા માઠા ભાએગના બનાવ ઉપર તેમની મોટામા મોટી ધાસતી એ હતી કે તેમની બેટી પીરોજનુ બેહેરામશાહ સાથ હવે કારજ કેમ થશે અને આ બનાવ પછે એ સુરતી શેઠીયો તેણીનો હાથ કેમ કબુલ રાખશે?

પરકરણ ૩૩ મું.

સરવે ચીજનો છેહો હોયછે અને તેમ મનજીભાઈના ગુસાનો પણ છેડો હતો. છરી ચુલીઆ અને લાત મુકી ઉપરથી જારે તે થાકો તારે ખાલી જબાંદરાજી ઉપર અટકી રહયો અને જારે તેમાબી થાકો તારે એક અઢેલવાની ખુરશી ઉપર નીસોસ મારીને પડયો.

આ ગડબડથી ખેંચાઈ આવેલા આસપાસના લોકો— તેમા પતરાંના ખોખાંવાલા મોટાબાવા પણ—ઓછા થયા. તેઓ માતર શું થયું તે જોવા આવેલા હતા અને પોતાની નવાઈ નરમ પડી એટલે તેઓ પોતાના મારગે લાગા.

મનજીભાઈ જારે ખુરસીપર અરડાયો તારે સુનાબાઈ એક કબાટને અઢેલી ઉભી અને પીરોજ બીચારી જે પલંગ તલે ભરાયલી હતી તાંહાંજ હજી પડેલી માતર જરા આગળ નીકલીને ભારે ગમમા બેઠી હતી. બેહેરામશાહ અને લુલા દસતુર એ બેજ જણ ઓરડામા બાકી રહેલા હતા.

"ઓ! કલાંટ, કસુવર ને કસમજ કુકતી!" મનજીભાઈ ફુંફારા મારતો બોલયો "કુકતી! તુંએ મારા તમામ પેઆર, સઘલા લાડ અને કુલે માવજતનો આ મને બદલો વાલી આપયો."

"તું મરે મારા પેટે પેદાની થતી" હવે વાદલ વરસાવાની સુનાબાઈની વારણ આવી. "તું જનમી નહી હતે તેજ ભલું. કે આ હોનપસતીથી હમારૂ નામ નહી ડુબાડતે તું બચપણમા મરતેતો આટલું ધરહેઘડપણ આ નામોશીથી નીચું જોવું નહી પડતે."

બીચારી પીલીમાં એટલુંજ બોલવાની હીમત હતી! "કોઈ મારૂં સાંભળોરે—વારૂ કોઈ મારૂં સાંભળો."

તેની દયા ખાઈ વચે પડવાનો હવે બેહરામશાહને વખત મળયો. "પેઆરા દોસત મનજીભાઈ, તમારી બેટીનો ખોલાસો સાંભળો. તમોને ગુસો લાગે એવો બનાવ તમોને દેખાયોછે અને તેથી ગુસો લાગો એ ખુદરતીછે, પણ કેટલી વખત બાહેરના દેખાવ ઉપરથી આપણ ઠગાઈએ છઈએ. મનેતો પાણાચંદે જે કાંઈ કહયું તેપરથી મારીતો ખાતરી થઈછે કે નથી તેનો વાંક કે નથી તમારી બેટીનો."

દસતુરજીએ બેહેરામશાહની દરખાશતને ટેકો આપયો અને સુનાબાઈ પણ સુધ ઠેકાણે લાવી તેમા રાજી થઈ. પેલો મનજી એટલો થાકેલો હતો કે હા કે ના બોલવા બદલે જે થાય તે મુગો મુગો જોવાને લાલ ચેહેરા અને કકડાવેલા દોળા સાથ ખુરશી ઉપર પડી રહયો.

નીરદોશ પીરોજ અતાર સુધીમા પોતાની ગમમા પડેલી માતાની સોડમા આવી બેઠી હતી, અને પોતાના નીરદોશપણાની અડધી હકીકત માતાના કાનમાં રેડી ચુકી હતી. પાણાચંદની તરફથી રાવ કરવાની ધમકી આપવા ઉપરથી તેના ફીસાદખોરા ભાઈઓ જારે તેણીને મારવા આવયા, તારે તેમના પંજામાથી નાહાસી જતાં અનજાણપણે આ ઓરડામા ભરાઈ અને સોલુ તથા ફલુ ભાઈઓ બાહારથી સાંકલ દઈ ગયા, અને આ કઢંગાં સાંટક વચે પાંણાચંદ કેટલો લજવાયો તથા તેણીને બેહેન જેવી ગણી તે સઘલી બીના પીલીએ ખોલાં દીલથી કહી સંભળાવી, પણ મનજીભાઈએ આવીને તેણીનો ખોલાસો સાંભલવા વગર ઠાલી ગડબડ કરી મેળી તથા બીચારીને ફોકટ બદનામ કીધી, તે ભાગ ઉપર આવતાં પીલીની જીભ ચાલી નહી, પણ આંખો ચાલુ થઇ. તેની છાતી ભરાઈ આવી અને આંખોને રસતે તેણીએ તે સઘલો ગમ ખાલી કીધો, જે હકીકત કેહેનાર તેના મુગાં આંજુ હતાં.

હવે સરવેની ખાતરી થઈ. સરવેને સરવે સચાઈ માલમ પડી આવી. પીરોજ પોતાના નીરદોશપણામાં પાછી

સરવેને ખીલતી દેખાઇ અને ગાળ તથા શરાપનો તોપલો સઘલો તેણીના તોફાની ભાઇઓપર આવયો.

પીરોજના માબાપ એકદમ ખફા એટલા માટે થયાં હતાં કે તેની માલ કાંઇપણ બચાવ થઇ નહી શકે એવી તેમને માલમ પડતી હતી.

અગરજો પીરોજનો કાંઇ ખરો નહી ને ખોટોબી બચાવ થઇ શકતો હોયતો આજનો દીવસ અને સમો એવો હતો કે તેણીના માબાપ તેવા બચાવ પાછળ તેણીની આબરૂને ખુશીથી ધાંકત. સરવે કરતાં બેહેરામશાહની ખાતરી કરવાની હતી, જેની સાથ તેણીને અદરાવા ધારી હતી અને તેની પતીજનો બચાવ જોઇતો હતો.

પણ પીલીનોતો ખરો અને મજબુત બચાવ હતો, એટલે તે બચાવને અને તેની સાથ પોતાની બેટીને ગલે વલગવાને મનજીભાઇ તથા તેની ઓરત બેહુ પાછાં એક પગે તઇઆર થયાં.

અને વળી પીરોજની હીમાએતે સઉથી પેહેલાં બેહેરામશાહાએજ પોતાનો આવાજ કાહાડયો, એટલે તેઓને ઘણી ધીરજ પેદા થઇ અને બેહેરામશાહને મોહડેનો આ ઠપકો તેઓએ હરખ સાથ સાંભળયો કે—"કેમ વેહેમાયલાં માબાપો, તમારી હવે ખાતરી થઇ! તમોએ જાણવા જોયા વગર ગડબડ કરીને આ પાકજાદ બાનુને કેવી ફોકટ બદનામી લગાડી. આ બાઇની તકસીર કસી નથી, વાંક સઘલો તેના ભાઇઓનો છે અને તમો મા બાપ તે બચાં કરતાં પણ નાદાન માલમ પડયાંછો."

આ સઘલો વખત પીરોજ ભરેલે દીખે દસકાં ખાતી હતી અને તેની માતા તેને પેટમાં ચાંપી "ના રડ, મારી દીકરી મુગી રેહ" એમ દીલાસો દેતી હતી.

"ઓવાએ કોઇ આવાબી દુકતાઓ છે! જી ભરૂ (મનજીને) તમે એ દુકતાઓને કાંઇ ચકુનમ નહી આપતા. વાએ, વાએ, એતે કાંઇ રીત છે! લેજો વળી નથી બોલતાં તારે છેકજ માથે ધરતી લઇ બેઠાછે, તમે એ પોરીઆઓને છકાવી મેળોછો પણ અકરાવોના, તે તમુનેજ ભારી પડશે."

આ ફરતાં ફરતાંના ઠપકા આપણો પેલો મોદી કેમ સાંખી શકે? તેના મનમા લાગુ કે વાંક સઘલો તેનો હતો. છોકરાઓ આટલા બગડયા તે તેનાથી અને છોકરીની ફજેતી કીધી તે પણ તેનાથીજ થઇ.

આ ગમનો ચટકો મનજીભાઇ જેવા મીજાજીના મગજમા નહી ખમાય એવો હતો. તેના મન ઉપર અસર થઇ, પણ તે જુદીજ કીસમની અસર હતી. તે અસર કાંઇ પોતાની પાછલી ચાલચલણ ઉપર અફસોસ કરવાની, કાંઇ પોતાની તકસીર ઉપર પસતાવો કરવાની, કાંઇ પોતાની રાંક બેટીને નાહેક સતાવા માટે તેણીપાસ માફ માગવાની, ઇઆ તેની કુમલી દામાનને ખોટો દાગ લગાડવા ઉપરથી દીલાસો દેવાની નહી હતી. આ ગમથી તે નરમ પડવાને બદલે તેનુ મગજ વધારે ઉસકેરાયું. તેનો પીતો ઉછલી આવયો અને જેવા ઉપલા ઠપકાના શબદો સાંભળયા કે તરતજ તે એક ઉછાલો મારી, ખુરશી ઉપરથી ઉઠીને બારણું જોસથી અફાડી ઓરડાની બાહેર નીકલી ગયો.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

તે કાંહાં ગયો?

શું તે એકદમ કુવો પુરવા ગયો? ઇઆ કોઇનુ ખુન કરવા ધસયો?

તેનો સવભાવ એટલો પાજી હતો, તેનુ મગજ એટલું ઉસકેરાયું હતું, તેનાં ઓરહો છોડી જવાની હપ એટલી ધાસતી ભરેલી હતી, તેની આંખમા એટલું ખુન વસતું હતું અને તે એક છેરાયલા વાઘની મીશાલે એવા ફુંફારા મારતો નીકલી પડયો હતો કે કાંઇપણ ખરાબી થવાની સરવેને ધાસતી ઉપજી હતી.

તરતજ દાદર ઉપરથી ધભર ધભર ઉતરી જવાનો અવાજો આવયો અને બેહેરામશાહા, લુલાદારૂ, દોલો, સુનાબાઇ, પીરોજ વગેરે સરવે જણ તેની પાછળ હેઠલ ઉતરી ગયાં.

મનજીભાઇ એટલો જડપથી દોડતો હતો કે તેને કોઇએ પણ ધરીને ઉભો રાખવો મુશકેલ હતો. તે પોતાને દેહથી દુખી સમજતો હતો, પણ તે માતર મગજની નબલાઇ તથા હાથે કરીને માથે હોરેલી હેરાનગતીઓ હતી. બાકી આગલા વખતની તાલીમો ખેલેલી તથા ધુમચકરી અને મહરખુદી કીધેલી, તેથી તેની કાઠી હાલ ચાલીસ વરશની અઢોર ઉમરમાં પણ સારી રહી હતી. અગત કરીને જારે આવાં જોસપર ચઢેલો હોય તારે નબલો અને દુખી માણસ પણ થોડું બજાવી શકતો નથી.

લુલાદારૂ લંગડા હોવાથી પછાત પડી ગયા, માતર બેહેરામશાહ અને સુરતથી આવેલા બીજા બે તરણ પહરોણાઓ મનજીભાઇની પછવાડે ગયા, પણ તેને પકડી શકયા નહી અને સુનાબાઇ, તથા તેની દીકરીઓ અને પરોજ આ શેકારની પછવાડે જઇ પુઠ પકડી શકે એતો બનેજ નહી, માટે ઓટલાની બારીએ ઉભાં રહી પોતાના પગથી નહીતો નજરથી તેઓએ તે પુઠ પકડી રાખી. મનજીભાઇની પછવાડે અધવચ રસતે ફસડાઇ પડવા કરતાં તેવણ કાંહાં જાય છે તે નજરે જોયા કરવાનુ આ નાજુક પંથનીઓથી વધારે બનવા જોગ હતું.

મનજીભાઇ એટલો જીવપર આવેલો હતો કે વાટમાં જેબી મળે તે તેના હાથમાથી સલામત જાય એવું નહી હતું. પેહેલાં માલી બાગમાં મળયો તે એક મુકી ખાઇનેજ છટકી ગયો. થોડે દુર જતાં ઘોડાવાલો પોતાની લાલીઅન સાથ કાંઇ રમુજ કરતો હતો, તે ફેરાવન શેઠને આવતો જોઇને દુરથીજ નાહાઠો પણ લાલીઅન ઘેલા મોદીના હાથમા આવી અને તેણીને બે ચાર સલાપ ખેંચી કાહાડી તેના સુમાલા ઘઉંને વરણના ગાલ ઉપર ગોલાબી રતાસ ચહડાવીને શેઠ આગળ વધયો. હવે બાગમા પણ હોહા થઇ રહી અને ચાકર નફરો સરવેને શેઠથી દુર નાહાસવાની તે સરેસતાની સીગનલ હતી.

અંતે ઘેલા મોદીએ દરવાજાની બાહેર નીકલી પેલા તલાવભણી હેરીઉં લીધું. સઘલાઓને ખેઆલ આવયો કે તે તલાવમાં આપધાત કરવા જાયછે.

અલબતાં આ જોવાથી આગલવાળાઓની નાહાસભાગ વધી ગઇ અને પછવાડેવાલાઓની દોડાદોડી વધી ગઇ.

સુનાબાઇથી પણ હવે ઓટલા ઉપર નહી થોભાયું.

તે જેમ તેમ ફસડાતી ઘસડાતી પોતાની છોકરીઓ સાથ તલાવ તરફ જવા નીકલી.

મનજીભાઈ તલાવની કીનારીએ જઈ પુગો. તેને જોઈને ગામના કોલી, કુબરાં, ખારવાં, નાહના, મોટાં જે તલાવમાં લેવટા તથા માછલી મારવા આવેલાં હતાં, તે સરવે જીવ લઈને નાહઠાં.

પરકરણ ૭૫ મું.

પણ એક જણ મનજીભાઈની સાંમે તલાવ ઉપર ઉભો રહયો.

તેને આ ઘેલા મોદીની કાંઈ ધાસતી કે પરવા હોય એવું લાગતું નહી હતું અને જે ગામડીયાંઓ તેનાથી બીહીને નાહાઠાં હતાં તેઓના હીચકારાપણા ઉપર તે હસતો હતો તથા જાણે મનજીભાઈ કે કોઈ આવયોજ નહી હોય તેમ મુગો મુગો માછલીના ગલ નાખયો જતો હતો.

તે એક આસરે ૨૫ વરશનો, મજબુત બાંધાનો, ખીલેલી છાતીનો, સોહામનો અને હીમતવાન જવાં મરદ હતો. તેણે એક જાહાડ હેઠલ પોતાના ઘોડાને બાંધેલો હતો તે ઉપરથી તે કાંઈ મંજલ કરી આવેલો દીસતો હતો, બીજી બાજુએ તેણે થોડાંક ઘાસ, છાંના અને કાઠી સલગાવીને આતસના સતકંન પાડેલા હતા અને પછે માછલી મારવા ઉભો હતો તે ઉપરથી મુસાફરીમા ભુખ લાગેલી અને તે ભુખ મટાડવાના ઉપાય કરતો ઉભેલો માલમ પડતો હતો.

આટલી દોડ ધામથી, ધર પકડથી તથા ગામડાંના ગરીબો તેનાથી બીહીને નાહાસી જવાથી મનજીભાઈનું મગજ આગળી વલાણ ઉપરથી બદલાઈ ચુકયું હતું. "ગામમા મારો એટલો બધો તાપ છે કે લોકો મારાથી દરેછે તથા ધ્રુજેછે" એ વીચારે તેની આગળી મગરૂરીને પાછી સજીવન કીધી, "પણ આટલાં બધાં લોકો વચે આ એકજ જણ મારી દરકાર વના ઉભોછે" તેથી તેની મગરૂરી ગોયા જોખમાઈ અને તેના ખુનમા નવું ખુન હુમેરાયું.

જાંણે કોઈની શોધ કરતો હોય તેમ પેહેલાંતો આસપાસ નજર કીધા પછે મનજીભાઈ ઉપલા મુસાફર પાસે ગયો. તેઓ બંનેએ એકેકને ઓળખયા પણ પોતપોતાના મનમા ઓળખવા સીવાએ તેઓ વચે બીજો કાંઈ આવકાર થયો નહી, અને તેને બદલે તેઓ ઓર તરાતરી પર આવી ગયા.

અલબતાં વાંક સઘળો ભેજાંફાટેલ મનજીભાઈનો હતો. તેણે પેહેલી વાત ચલાવી પણ તેમા સલુક ઈઆમાન અકરામ કશું તે જાણતો નહી હતો.

"એ ભાઈ, ઓ ભાઈ, હાથ ખાંચો અને હીઆંથી રસતો માપો."

પણ ભાઈએતો હાથબી નહી ખાંચયો અને રસતો બી નહી માપયો.

"ઓ કાકા પારેખ, કહુ છઉં તે સંભળાયછે કે નહી ? માછલી પકડવાથી હાથ બંધ કરો."

પણ હજી "કાકા પારેખેતો" જવાબ આપવા વગર પાછો ગળ નાખયો અને એક નાહની મછીને બાહેર ખેંચી કાહાડી.

તેના આ ઠંડાપણાથી મનજીભાઈ ચીરડાયલો હતો તેમા વધારે ચીરડાયો. "ઓ બેહેરા, કાનના ફુટેલા, એઈ જાંહાંગીર, તારો દમામ હીઆં ના દેખાડતો. મુગો મુગો રસતો પકડ નહીતો કે જેમ આ માછલી તરફડીને મરી ગઈ છે તેવા તારા હાલ થશે. તું ઓળખેછે હું કોણ છઉં તે ?"

હવે આ જવાં મરદને બોલવાની ફરજ પડી. "સાહેબ હું ઓળખું છઉં કે તમે મનજીભાઈ ઘેલામોદી છો. અને મને પુછવા દેઓ કે સાહેબ મને ઓળખોછો હું કોણ છઉં તે ?"

"હા, હા, ઓળખું છઉં. તું કેહેછે શું ? તું જાંહાંગીર જંગીછે, પણ તું જંગી હોય કે ભંગી હોય તે તારે ઘર રહયો સમજયો. ચાલ હવે હંઈથી સધાવો આવ નહીતો તારૂં જંગીપણું અવકું નીકલી જશે."

જાંહાંગીર જંગીનું લોહી અંદરથી ઉકલવા લાગું પણ તેની મારામારી કરવાની ધારણા નહી હતી. છાલકા ઘરા જલદી છલકાઈ જાયછે, પણ ભરેલાં વાસણમા પાંણી ઘણું હોયછે તોબી ઢોલાઈ પડતું નથી. કુતરાં કોહલાં સેહેજવારમા લડી મરેછે, પણ સીંહ અને હાથી પોતાનું બળ ઘણી અગતના વખતને માટે રાખી મેળેછે.

માટે જાંહાંગીરે સલુકાઈથી એટલુંજ કહયું કે "મનજીભાઈ, તમારીથી સારાં સલુકનીતો હું આશા રાખતોજ નથી, પણ તમારે ગમે એવી ગેરસલુક ભાશામા માતર ખોલાસાની આશા રાખું છઉં કે આ તલાવમા રમત કરતો મને અટકાવાનો તમોને શું હક છે ?"

"અરે જારે હક પુછવા વાલા. સલુકાઈ સાંની કરવા આવયો છે ? તારા બાપ દાદાઓએબી કદી સલુકાઈ કીધી છે કે ? ચાલ, હવે હંઈથી પટની."

"પણ આ કાંઈ જુલમ ! મને સમજતો પાડો કે તમારો શું કાંઈ કોરડો ફરેછે ? શું આ તલાવ તમારોછે ?"

"એટલે ! તું પુછનાર કોણ ? હા, હા, આ તલાવ મારો છે અને મેં તેનો ઈજારો આપેલોછે."

મનજીભાઈ ભલા ધનેતરની દરકાર નહી કરતો, તે શું જાંહાંગીરની દરકાર કરશે ? પણ જાંહાંગીર ઓછો સવતંતર નહી હતો. તફાવત એજ કે પેહેલો તીખો, તરકરો, જંગલી અને મુરખ હતો. બીજામા સઘળા ગરહસથના લખશણ હતાં.

જાંહાંગીરની હજી ખાતરી થઈ નહી અને ખાતરી વના તે હાથ ખાંચે એવો નહી હતો. "શેઠ, આ તલાવ તમારા વજીફાની બાહેરછે, અને ગામના લોકો તેમા માછલી મારેછે તારે તે તમારો કેમ હોય ?"

આ જવાબથી ઘેલોમોદી વધારે ઉસકરાયો. તે જે કાંઈ કેહે તે સઉએ માનવુંજ જોઈએ અને જાંહાંગીર જંગી સામો કેમ જવાબ આપેછે ? તે ઘણાજ જહુનુનથી ખીજવાઈને બોલયો કે "ઓ મુરખ તે ગામડીયાઓ મને જોઈને નાહાઠા તે જોયું નહી ? ગધા હીઆંથી નીકલ નહીતો હવે લાત ખાશે."

આટલાંમા મનજીભાઈની પછવાડે વાળા દોસતો નજદીક આવી લાગા તથા સુનાબાઈ પોતાની બેટીઓ સાથ તલાવને માથેની પેલી મેડી ઉપર માલમ પડી.

જાંહાંગીર જંગીએ હવે વધારેવાર હીઆં થોભવાનું દરૂસત ધારયું નહી, માટે જતી વેળા તે એટલુંજ બોલયો કે "ઘેલામોદી, તમારાજ કેહેવા મુજબ અગરજો હું ગધેડો હો

તો લાત ખાનાર નહી પણ લાત મારનાર હોઉં. પણ હું
ત મારવા કેહેતો નથી, તમે લાત મારવા માગોછો અને
પોતે ગધેડા હોય તેજ લાત મારેછે. સાહેબજી."

ઘણું ખમીને અંતે જાંહાંગીરે જતી વેળા મારેલા આ
ણાથી મનજીભાઈને બાલેબાલ ચટકો લાગો અને ગુસાથી
દન લાલ થઈ તે જાંહાંગીરને જતો અટકાવા લાગો.

જાંહાંગીરની હવે સઘળી સલુકાઈ રહી શકી નહી.
ારે મનજીએ ભોંએ ફાટે એવી તેને ગાળો દીધી તારે જાંહાં
ર જરા તોરછોડ ઉપર આવપો. "એ ચરેલ અને ફરેલ
જાંના બાપદાદેથી ઘેલા કેહેવાતા ઘાંચટ, તું તારૂં મોહડું સંભા
. હું તુને હજીબી કહું છઉં કે એક તારા સરખા દેવાંના
ાને હીચકારાને મારી બરોબરીએ ગણુતો નથી કે તુને
ારી બાજુનું બળ દેખાડું. હજીબી ચેત, હું લડવા આ
પો નથી અને લડવા માગતો નથી. તું તારે મારગે જા
અને મને મારે મારગે જવાદે."

પણ આ સુલેહ ભરેલી સુચનાનો જવાબ મનજીભાઈ
ે બીજી ડજણ બે ડજણ ગાળોથી તથા પોતાની કબુલાત
જબ જાંહાંગીરને પછવાડેથી એક લાત જાહાડીને આપપો.

જાંહાંગીર જંગી આ કેમ ખમે? તેણે એક ચીતાની
ીશાલે કુદીને મનજીભાઈના ગાલ ઉપર એક સલાપ ખેંચી
ાહાડી અને બોલયો કે "હીચકારા, માણુસની પીઠ પાછ
ાની લાતના કરતાં મોહડાંપરજ તમાચાનો તમાસો આ જો
ાસે."

આ એકજ સલાપથી મનજીભાઈના બે ચાર દાંત તુટી
ાડયા; પણ તેથીતો તે વધારે ઉસકેરાપો. તે એકદમ
જાંહાંગીરને વલગી પડયો અને તેની સાથ કુસતી લડી તે
ને જમીન ઉપર પાડવા ગયો. સુનાબાઈએ ઘણી ચીસો પા
ડી, દોસતો ઘણુાબી વચે પડયા, જાંહાંગીરે પોતે લડવા મા
ટે ઘણીબી નારાજી બતાવી પણ. મનજીભાઈએ પોતાની પક
ડ છોડી નહી.

જાંહાંગીરના બે પગ બે લોખંડના થાંભલા જેવા મજ
બુત હતા, પણ મનજીભાઈની હુજત આગળ તે નાચાર
હતો. માતર પગના એકજ આચકાથી તેણે પોતાના એ
દુશમનને નીચે પાડયો અને તરતજ પોતાના ઘોડા ઉપર સ
વાર થઈ તાંહાંથી નીકલી ગયો.

મનજીભાઈના મનમા એવો વેહેમ હતો કે જાંહાંગીર
જંગી તેના દુશમન ધનજીશાહ શેઠ સાથ મળી ગયો હતો.
આપણે આગળ જોયુંછે કે ધનજીશાહને જાંહાંગીર ઓળખ
તો હતો, પણ તે એટલો એકમારગી હતો કે ધનજીશાહને
લગતી પંચાતીઓની વચે તે કદી આવેલો નહી હતો.

એ ઘેલો મોદો અલબતાં આજ આખા દાહાડાના બ
નાવોથી ઉસકેરાયલો હતો. તે તલાવ ઉપર ધસી આવપો, તે
પોતાના પેલા તોફાંની બેટાઓ સોલુ તથા ફલુને પકડી કા
હાડવા આવપો હતો, જેઓથી તેની નીરદોશ બેટી પારોજ
નાહેક બદનામ થઈ હતી, જેઓની બદ ચાલને માટે મન
જી ઉપર ઘણો ઠપકો આવી પડયો હતો અને જેઓને ત
લાવપર માછલી પકડતા જોવાની તે વકી રાખતો હતો. પ
ણ છોકરાઓને બદલે તેને જાંહાંગીર જંગી મળપો અને છો
કરાઓનો ખાર તેણે તે જવાન ઉપર કાહાડપો.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

જાંહાંગીર જંગીના આચકાથી મનજીભાઈ તલાવના
કીનારા ઉપર પડી ગયો એટલુંજ નહી પણ જે જગા ઉપર
પડી ગયો તાંહાં ઢેલાવ હોવાથી જેવો પડયો તેવો ગગડીને
તલાવની અંદર ગયો.

આ મારામારીથી મનજીભાઈના દોસનો ઉપરાંત તેના
નોકરો અને ગામના ઘણાં લોક એકઠાં મળયાં હતાં અને
જેવો મનજી શેઠ તલાવમાં ગયો કે તરત તેની પાછળ દોર
ડાં અને ગળનો પણ એક જથો પડયો હતો.

મનજીભાઈની મદદે તલાવમાં ઉતરવાને ઘણા જણ શ
કતીવાન હતા, પણ કોઈ નહી ઉતરયું તે એટલાજ માટે કે
આ તલાવમાં એક નાહના મગર અથવા સોસવાટની બી
હીક હતી, વળી તલાવ કોઈ ઠેકાંણે છાલકો અને કોઈ ઠે
કાંણે ઉંડો હોવાથી ઘણા કીમતી જીવડાઓ સાથ તે દગલ
બાજી રમપો હતો, અને મનજીભાઈએ પોતે પોતાની હ
ઈઆતીમાં થોડાંજ લોક સાથ ભલાઈ કીધી હતી કે જેથી
તેનો જાન બચાવાને જાજા માણુસો આતુર રેહ. તે ગામ
ડાંમાં મોટી તહરાસ હતી, ઘણાક લોકોને મનસે તે એક
પાપ હતું, ઘણા લોકો એ પાપને દુર થયલું જોવા ચાહતા
હતા અને તેથી મનજીભાઈને તલાવમાંથી કાહાડવાને થોડા
ઓજ વીચાર કરતા હતા.

પણ આ સઘલી ઘભરાટ ભરેલી ભીડમાં એક જણ મ
નજીભાઈને બચાવાને ખાહેશમંદ હતો. બીજાઓને વખ
ત મળવા આગમચ તે પોતાના કપડાં કાહાડીને તઈઆર
થયલો હતો અને કોઈને પુછવા વગર એક ખુણેથી બુડકી
મારી પડયો તારેજ તેના તરફ સરવેનું ધેઆન ખેંચાયું હતું.

એ હીમતવાન નર આપણો ભોલો દોલો હતો તેણે
મનજીભાઈનું નીમખ ખાધું હતું અને તે હંમેશ પોતાના
એટલાં ખરાં દીલથી પોતાના શેઠની ખીજમતમાં રોકાતો હ
તો કે આ વખતે તેની નીમખહલાલીએ તેની છાતીને ઉપસા
વી મેળી તેને તલાવમાં ઉતારયો અને શેઠને બચાવી લાવયો.

મનજીભાઈ બેસુધ થયલો હતો, પણ તેનો દમ ચાલ
તો હતો અને તેનો જીવ સલામત હતો. તેના કપાલમા
તથા પગના ગુડણુમાં ફતરો વાગા હતા જેથી તેમાથી લોહી
વેહતું હતું.

સુનાબાઈ અને તેની વડી બેટી દીનબાઈ કાંઈ પણ કામ
લાગવાને બદલે ઉભાં રહીને રડપાજ કરતાં હતાં. હીરાં ભરૂ
ચી શેઠને મુવેલા ધારીને હવે શેઠાંણીની ખુસામત સારૂં તેણી
ને દીલાસો દેવા પડી હતી. મનજીભાઈની માવજત કરનારા
"માટીડા" ઓને મદદ કરવામા ઓરતનો જોઈતો નરમ,
નાજુક, દીલાસા ભરેલો હાથ, એકલી તેની ફેકટ હારમાર થ
યલી પીરોજનો હતો, જેણીએ પોતાનું માંથુબાંનું છોડીને
બાપના કપાલ ઉપર વીંટાલવાનો પાટો કરી આપપો, પોતા
નો રૂમાલ ફાડીને બાપના ગુડણ ઉપર વીંટાલયો તથા પોતા
ના સદરાએ કરીને લોહીના દાઘ લુછયા હતા.

તેના વેહતા ઘામાનું લોહી બંધ કરી સરવે જણ મન
જીભાઈને તેના વજીફામાં લઈ ગયા, જાંહાં એક બીછાનો ઉ
પર સુવાડી તેને ઉંફ આપવા માટે ગરમી, ગરમી આપવા

મારે દારૂ અને હોશીયાર કરવા મારે કોલાંનવાટરનો ખુબ ખપ જાગયો હતો.

મનજીભાઇના જીવની આ વખતે ધાસતી કાંઈ નહી હતી અને થોડા વખતમાં તેની હોશીઆરી પાછી આવવાથી તે બીછાના ઉપર ઉઠીને બેઠો તથા પોતાની મોહરદાર અને બેટીઓને પોતાની ગોદમાં ચાંપવા લાગો.

એક ખુશાબખતીના દીનનું આ કેવું દલદર શેવટ નીપજીયું !

પણ હજી મોડું થયું નહી હતું. હજીતો સાંજ પડેલી હતાં અને રાત સેવાની હતી. હજીતો સુરતના પહરોણાઓ સઘલા ઘરમાંજ રહેલા હતા, હજીતો મનજીભાઇનો જમાઇ તે દીનીનો વર પોતાના દીકરાની નવજોતને મારે પોતાના ઇજારાવાલાં ગામ મધેથી જે દોસતોને લઈ આવનાર હતો તેઓ સઘલા સાથે ભીમપોરની ધરમશાળા મધે આવી પુગયા હતા અને તેઓને મારે ગાડાઓ મોકલી તેમને બોલાવી મંગાવાનીજ ખોટી હતી.

મેહેમાનોને આટલી તસદી આપયા પછે, ગરીબાઇ વચે આટલો ખરચ કીધા પછે, રાતનું ખાણું પીણું માડી વાલવું એતો મનજીભાઈ મરી ગયો હોતે તોજ બનતે અને મનજીભાઈના મરણ છતાંબી બેહેરામશાહને જમાઇ કરવાની ગોઠવણતો કવચીતજ માડી વલતે. પણ મનજીભાઈ તો ખોદાની ફજલો કરમથી જીવયોછે એટલે તે સઘલું ધારેલું કામ આજે ઘવું જોઈએ.

સુનાબાઈની આ સઘલી સલાહ સાથ મનજીભાઈ મળતો થયો તેણે એકદમ ધુમધામો પાછી ચાલુ કરવાનો હુકમ આપયો અને ભીમપોરની ધરમશાળામાં જીવણજી જમાઈની સાથે આવેલા પહરોણાઓને લેવા સારૂં ભાડે મંગાવેલી ગાડીઓ જોડવાનો હુકમ આપયો તો જોકે રસતો ખરાબ હતો, સાંજ પડી ગઈ હતી અને રાત અંધારી હતી.

પણ આ સઘલી ઇનતેજારીથી મનજીભાઇના મેહેમાનો લગાર લજવાયા. આજના મગજને ઉસકેરનારા બનાવો પછે પહરોણાઓ મનજીભાઈને ગોવા માંથે પડયા હોય એવું તેઓ પોતાના મનમાં સમજવા લાગયા. આપણે ખાતર એ બીચારો મરતો મરતો ખાનું આપે એ વીચારથી તેઓને કાંઈ ઘણું ચેન પડયું નહી.

બેહેરામશાહએ સુચના કીધી કે મનજી ખાનું તદન બંધ કરવા ચાહાશે નહી, પણ કાલના દંન ઉપર તેને મુલતવી રાખવા કેહેવું. આ સુચના લુલાદારૂ દસતુર સીવાએ સરવેને પસંદ આવી. દસતુરજીને તે નાપસંદ કરવાનું કારણ હતું. આજે નવજોત ઉપરાંત ઘેલા મોદીના મમાવાના બાપની બાજ હતી અને આજે જો ખાંણું માડી વળેનો નાહાનીપા જમાડવાની તથા આશોદાદની ઉમેદ બરાટ થાય.

તોપણ બેહેરામશાહ આ પેગામ લઈ મનજીભાઈના બીછાના આગળ ગયો અને માન અકરામથી તેને ખુરશી આપવામા આવી. મનજીભાઈએ પોતાની ઘણી પશેમાની કહી સંભળાવી, "માફ કરજો ઓ મારા જાની મીતર. હું ઘણો શરમાઉં છઉં અને પસતાવો કરૂં છેઉં કે તમોને ખુશાલીને મારે બોલાવી મેં ઉલટા ઉદાશીમા નાખયાછે અને મેં તમારી માવજત કરવાને બદલે મારી તમો માવજત કરવા પડયાછો."

સુનાબાઈએ ટેકો આપયો—"મરૂંરે મરૂં. કેહુશે મુવાં નસાબદાંઓએ અમોને બોલાવીને જો માન આપયું ! મરૂંરે તમારા સકાપરથી. મારા મનજીભાઈને માથે ખોદા એ તમારા જેવા દોસતોને સલામત રાખે ને તમારી દોસતીનું જોરૂં કાએમ રાખે."

બેહેરામશાહને જેમ બને તેમ છાપરે ચહડાવાની આ મારી બઈએર બેહુની મતલબ હતી. બેહેરામશાહને પોતાને પણ તેવુંજ જોઈતું હતું. એ લોકો તાહાડાં મીઠાં હોવાથી દોસતોનો ઉપલો પેગામ કેહેવાની તક સારી હતી.

તેવણ બોલયા કે "કાંઈ ખોદા ખોદા કરોજી. એ શું વાત કરોછો ! તમારા જીવને ચેન અને આરામ હશેતો સંધું સારૂં થશે. તમે હવે આજનો દાહાડો અને રાત બીછાના ઉપર આરામજ લેજો હો ભાઇ."

"અરે બેહેરામશાહ તે કાંઈ બને ? મેં પાંચ દોસતો સાથ ગલાસ દારૂ પોવા તેમને બોલાવયા શું કરવા ? નહી—રાતના સાતેક વાગતામાંતો હું ઉઠીને ઘોડા જેવો તમારી તરફ આવશ."

"નહી, મનજીભાઈ મારી સલાહા માનો. તમોને આજે આસાએસ જોઇએછે. તમો બીજાઓની સાવાસ તે ફકર કરોછો ? ખુદરતના બનાવ આગળ કોઈનો ચારો છે ? તમે તમારે બેફીકર આરામ ભોગવોજી. તમે સારીપઠે હશોતો એવાં ખાણા પીણા સો થશે."

આટલા વખતમા મનજીભાઈના ગુઠણમા કલતર ચાલી હતી અને દર બોલે તેને "અરે ! ઓ" બુમ મારવી પડતી હતી. તે બોલયો કે "અરે બાવા—અરે—અરે—તમે શું બોલોછો ! હું ખાણા પીણામા—અરે ! —શામેલ—નહી—અરે—નહી થાઉંતો કામનું શું.? ઓ બાપરે ! શુના આવતો જરા પાટો ઢીલો કર—અરે ! બેહેરામશાહ માફ કરજો હું ! અરે ! રાંડ પેલીગમ ગાંઠ વાલની-અરે ! ખોદાએ !—બેહેરામશાહ એ વાતતો બોલશોજના. હું મરૂં તાંહાં શુધી અરે ! ઓ !—ખાણાપર આવવા વગર રેહેવશ નહી ?"

"પણ તમે કેમ આવશો ? તમે ઉઠ બેસ કરશોતો તમોને નુકસાન થશે."

"ઓવાએ નહીરે બાવા," સુનાબાઈ પોતાના વરનો પાટો બાંધતાં બોલી "બધુ વસાવીને પછે એવણ નહી આવેતો અમારૂં નાક જાય. એવણ ખાણાપર નહી જાયતો તેવું ખાંણું કીધા વગર જીવ રહેછ શું !"

"હવે જોવો હું તમોને ઉપાય બતાઉં. આજની રાત તમે ખાણું માડીવાલો ને કાલપર રાખો. કાંઈ રંધાયલું રદ જશે નહી. સઘલા દોસતો હીઆંજ રેહશે, એટલે રંધાયલુંછે તે તેઓને ચાલશે જીવણજીના દોસતોને મારે ભીમપોરની ધરમશાળામા ભાણા મોકલો અને આવતી કાલે તમે સારીપઠે થઈને મોટી જીઆફત આપો. નહી, સુનાબાઈ આનાંકાંની નો કરો. આપણા દોસતો દલગીર થશે નહી. તેઓને મેં સમજાવેલાછે અને તેઓ પણ રાજી છે, બલકે તેઓએજ આ પેગામ કેહેવા મને મોકલયોછે. તમે આજની રાત આરામજ લેઓ. જુવોતો ખરા અમે તમારી સલામતી આજે કેવી લઈશું, ને આવતી કાલે આ પણ કેવી મજાહા કરીશું ? તમો શું ના કહોછો ? અમોને

તમારા ઘરમા એક દાહાડો વધારે રાખવાને શું તમે નથી ચાહતા ! "

"અરે નહી રે બાવા, તમારાં પગલાં કોણને બારછે ? તમે આવયાતો અમારી આંખોપર ? તમે એમ જાણોછો કે આજની જીઆફત થતેતો તમોને અમે બે દાહાડા રાખતે નહી કે ! "

"અરે લાવોની અમોને તેવુંજ જોઇએછે. તમે એમજ કરો. જીઆફત કાલપર રાખો."

આ સલાહ મનજી તથા સુના બેહુને પસંદ આવી, અને પસંદ આવવા કરતાંબી વળી બેહેરામશાહને રાજી રાખવા માટે પસંદ કરવાનું તેઓએ વધારે ડોલ ઘાલયું. બેહેરામશાહ જેમ કેહે તેમ કબુલ, પણ વળી તે એક કે બે રાત ઘરમાં વધારે રેહતો તે શેઠીયાને જમાઇ કરવાની ઉમેદમા વધારે ટેકો આપનાર થઇ પડે.

આનાકાનીનુ ડોલ બતાવીને મનજીભાઈ તથા તેની બાયરે આ સુચના બાહાલ રાખી. લીમપોરની ધરમશાલા તરફ ગાડીઓ મોકલવાનો હુકમ પાછો ફેરવવામાં આવયો તથા તેને બદલે તે ધરમશાળા તરફ એક મોટું ગાડું ભરીને ભોણું એવા ખોટા પેગામ સાથ ગયું કે શેઠ મનજીના પગમા નજલાનુ જોર પકડી આવયાથી આજની જીઆફત મુલતવી રાખીછે, માટે આજની રાત સઘલા સાહેબોએ હીઆં ધરમશાળામાંજ આરામ કરવો અને સહવારના પોહરમા સરવેને લેવા સારૂં ગાડીઓ મોકલવામા આવશે.

સાંજના ખાણુ ખાધા અગાઉ તથા રાતના ખાણુ ખાવા પછે વજીફાના પહરાણાઓ મનજીભાઈના ઓરડામા આવી તેના બીછાના આગળ ગપા સપા મારવા તથા તેને દીલાસો દેવા અને તેની સલાંમતીના ગલાસો ઉડાવાને ચુકયા નહી હતા.

પણ સલામતી દારૂમા છેજ નહી. દારૂતો ગેરસલામતી લાવેછે. મનજીભાઈ આજના દીવસના ઉપરાસાપરી ધલરાટોથી બોખરો દોદરો થઈ ગયો હતો અને તદન સારીપ બે નહી હતો એતો ચોકસ હતું. તેની કચરાયલી દેહ આજે વધારે કચરાયલી હતી.

પરકરણ ૩૭ મું.

જારે પેલા મોદીના મનજીભાઈની સુધ ઠેકાંણે આવી તારે એટલી બધી આવી કે પોતાની બેટી પીરોજ વાશે તેને પસતાવો લાગો, એટલુંજ નહી પણ પાણાચંદ સરેશતેદાર વીશે પણ તે બહુજ પસતાવો કરવા લાગો. તે મોટો સરકારી હોદેદાર જે અગાત કરીને મનજીના દોસત થયલા તથા જમાઇ થવા ધારેલા બેહેરામશાહને ખેતાબ અપાવામાં ઘણો કામનો હતો તેને પોતે કરેલું અપમાન દંખવા લાગયું અને જેમ પીરોજ ઉપરના ખોટા ધીકારનો પછે ખરા પેઆરના બોસાઓથી બદલો વાલી આપયો, તેમજ પાણાચંદ જો પાછો મળી આવેતો તેની જોડે માફ માગવાને પણ તે ઉમેદવાર થઈ રહયો.

મારે જે મીશાલે લીમપોરની ધરમશાળામાં રાખેલા પહેરોણાઓને મારે પેગામ મોકલવો પડયો હતો, તેમજ પાણાચંદને પાછો શોધી લાવવાનો હુકમ લઈ એક માણશ વજીફામાથી નીકલયો હતો.

પણ તે માણશ ગામની અંદર અને બાહેર ફરી, ખબર કાહાડી તથા શોધ કરીને પાછો આવયો.

પાણાચંદ ગામ છોડીને નીકલી ગયો હતો અને કાંહાં નીકલી ગયો તેની કોઇને ખબર નહી હતી.

મનજીભાઇનો વજીફો છોડતી વેળા તે અપમાનના ચટકાથી અતીશય બલતો અને ખીજવાતો ગયો હતો.

આમન સામણના બે દુશમનોને ઘર તે બબે દીવસ રહી આવયો પણ મનજીભાઈ કરતાં હવે ધનજીશાહને પાણાચંદ વધારે પસંદ કરવા લાગો. પાછલે ઠેકાંણે તેની માવજત થઈ તો પેહેલે ઠેકાંણે તેણે માર ખાધો. પાછલે ઠેકાંણેથી તે ફાંકડા માફામા બેસી આવયો, પણ પેહેલે ઠેકાંણે તે પગે રખડતો થયો.

આવા વીચારોમાં પાણાચંદ રેતાલ ખેતરોમાં ધુલ ખાતો જતો હતો તેવામાં સામેથી તેને બે માણસ મળયાં. તેઓ ઘોડેસવાર હતા, પણ એકજ ઘોડા ઉપર બેહુ જણ સવાર થયલા હતા.

તેઓના નામ જાણવાથી વાંચનારી બાનુઓને તેઓના આ કામમાં નવાઇ લાગશે નહી. તેઓ ધનજીશાહ શેઠના પેલા મશખેરા મદદગારો રૂસતમ આગો અને પુણમચંદ વકીલ હતા. તે બંને જણ એક ઘોડાપર જતા એટલેજ તેઓ વળી કાંઇ નવા ઢોંગ ઉપર નીકલેલા હતા. તેમના જુના દુશમન પેલા મનજીભાઈને તાંહાં બાજ, નવજીત અને જીઆફતની તરણ તીરયો સાથે પડીછે એવું જાણીને કાંઇ ચેરાં કાહાડવા અને તે પેલા મોદીને ખીજવવા તથા તેના કામને ધુલ મેળવવાની ઉમેદમાં તેઓ નીકલયા હતા.

પાણાચંદે આ બે જણના કરતુકોનો સવાદ એટલો ચાખેલો હતો કે તેઓને મળવા અને તેઓ સાથ વાત કરવાની તેની ધારણા નહી હતી. પણ પાણાચંદને ઓળખી કાહાડીને તેઓજ નજદીક આવયા અને ઘોડા ઉપરથી ઉતરયા, તારે કાંઈ તેમના સાથ વાત કીધા વના ચાલે ? ઈઆ વાત નહી કરીને તેમને અમસથા છેડી મેળાય ?

"મેહેરબાન પાણાચંદ સાહેબ. શી ખબર ? મીજાજતો ખુશ છે ? " આમ બોલી રૂસતમ આગાએ પાણાચંદનો હાથ પકડીને શેકહાંડ કરવાને બાંહાંને તેનાં આંગલાં એટલાં દાબયાં કે તેણે બુમ પાડી તથા તેનો હાથ એટલો હીલવયો કે તે ખભાંમાંથી નીકલી જાય તેવો થયો

"જે શ્રી કરશણ માહારાજ. અતારે આપની સવારી કાંહાં પધારેછે ? ઘણે દીએ દરશણ થયાં ? "

"શેઠ. તમેગ મનજીભાઇને તાંહાં ગયા હતાની ? આજની ખુશાલીને દન તમે તાંહાંથી નીકલી કેમ આવયા ? " આ સવાલ પુછતાં રૂસતમ આગાના મનમાં અડઘો શક ગયો કે પાણાચંદ કાંઇ પેલા મોદીને તાંહાંના કેસરીપાખનો સવાદ ચાખી આવયાછે અને એ વાતની ગવાહી તે બીચારાના દેખાવ ઉપરથીજ મળતી હતી.

પાણાચંદે આ બે જણાઓ આગળ સઘલી વાત માંડીને કહી. અને પોતાના દુખનું દાસતાંણ પુરું કરતાં છેવટે કહયું કે "હવે હું તમો સુરતીઓથી બહુ હેરાન થયો છઉં, ને કોઈ પણ વીને સુરત જવા માંગું છઉં."

"અરે મારા ભાઈ તમો માણુશ જેવા માણુશ છો ને હેવાન થવાનું શું બોલોછો ?"

"હું હેવાન થયોછું હેવાન, એટલે કે દુખી થયોછું હાવભાવ થયોછું."

"હાં, હાં, હું ભુલયો, તમો સાહેબની શીરીન જુબા નથી ર બોલાતો નથી તે હું વીશરી ગયો. તમો હેવાન થયા એટલે કે હેરાન થયાછો."

"હુંબી વાંણીઆનો છોકવો તાવેજ ખવો કે સુવત જવા અગાઉ ભીમપોવની ધવમશાળામાં પેહેલે જાઉં અને એ ચંડાલ મનજીભાઈનાં મીતવો મેહેમાન તવીકે તાંહાં ઉતવેલાછે તથા કાલ સહવાવે વજીરે જનાવછે, તેમને એ ઘેલાના સવવે ઘેલાપણાથી વાકેફ કર્વી હું તે મુવખને ઉંધાડો પાડું."

"અરે નહી પાણાચંદ સાહેબ એવાં ચેડાં નો કાહાડો. તમે જાણતા નથી. આ રસતા ઉપર રાતને સમે ચોરોની મોટી ધાસતીછે. વાસતે મનજીને ઉંધાડો પાડવા અગાઉ તમે ખોરાંમાં બંધ પડી જશો. અમારી સલાહ માનો, તમે આજની રાત ધનજીશાહ શેઠને તાંહાં ઉતારો કરો. તેવણ તમોને મળવાની ઘણી ખાએશ રાખેછે."

પાણાચંદે ચેહેરા ઉપર લગાર આનાકાની બતાવી, પણ તેના બોલવા આગમચ રૂસતમ આગો પાછો બોલયો. "શેઠ હું મારા બાપના સપત લઈ કહું છઉં કે તમારી સાથ અમારા શેઠને તાંહાં પેહેલે જે અચકચારી થઇ તે હવે થનાર નથી. થયું તે થયું, પણ ગઈ ગુજરીને વીસરી જાઓ. તમારી સાથ લગાર વધારે છુટ લેવાઇ માટે શેઠ ધનજીશાહ તમારી સોહે માફ માગવાને આતુરછે. તમે તાંહાંજ સીધારો, બોહોસ માં કરો. મારા ભાઈ ચોરોને હાથ જીવ ખોહોવાના થયાછો શું ? નહી—મારા સમ. તમે આ અમારો ઘોડો લઈને રાંદેર જાઓ."

રૂસતમ આગા તથા પુણુમચંદે મળીને પાણાચંદને જબરીથી ઘોડા ઉપર બેસાડી વદેઆ કીધો.

તેમને એવુંજ જોઈતું હતું. પાણાચંદે એકવાર પતરાજી છોડી તથા મનજીભાઈને બરાબર પીછાણયો, એટલે હવે તેને ધનજીશાહ શેઠની બેરદુએ કરી લેવાની તક હતી અને તેવણ એ તક ચુકશે નહી એવી તેમની ખાતરી હતી.

વળી પાણાચંદની વાત સાંભળી તોફાંની રૂસતમ આગાના દીલમાં નવો સેતાન મસતી કરવા માટે જાગયો હતો. પાણાચંદ આગળથી પતેતો પોતાના સોબતી પુણુમચંદને રૂસતમ પોતાના જે વીચાર મગજમાં તણકયો તે કહી જણાવે.

માટે એ સરેશતેદાર સીધારયા કે રૂસતમે માતર પોતાની ઉમેદનો એક એસારો કરવો બસ હતો અને આ નવી મસતીમાં કમર તંગ કરવાને પુણુમચંદ તઇઆર થયો.

તેઓએ એક પલમા પોતાની મસલત પુરી કીધી અને તે એ હતી કે ભીમપોરની ધરમશાળામાં મનજીભાઈના જે પહરોણા ઉતરયાછે તેમને બીહીવાડી મારવા તથા સહવારના તેઓ વજીરે નાસતા ઉપર જઈ નહી શકે એવું કરવું.

એટલા માટે શું કળા કરવી તે કળાબાજ પુણુમચંદે તરતજ શોધી કાહાડયું અને તેઓ તરતજ તે કામ ઉપર મંડયા.

પેહેલાં ગામના ગાડાંવાલાને તાંહાં જઈ એક બલદનો એકો ભાડે લીધો અને પછે તેઓ ભીમપોરના રસતા ઉપર નીકલયા.

ધરમશાળા ઉપર જવાનો રસતો ઘણો કઠંગો હતો. હાલની મીશાળે તે વખત ઉપર કાંઈ લોકલફંડ નહી હતાં. લાંબા રસતાવેર આસપાસ બે બાજુએ કીચલથી ભરેલી ખાહી અને વચમાં ગાડાંઓને માટે એક સાંકડી ગઢેર પડેલી હતી.

એ ખાહી આગળ બે તરણ ખુન થયલાં હતાં અને ખુન થયલાં માણસો ભુત થયલાં હતાં એવી બુમ અને દેહેસત ઘણાક ભોલા ગામડીઆ લોકોમા હતી અને તેથી રાત પડવા પછે તે રસતો એટલો સમસાંન થઈ જતો કે જાણે કરડવા આવે તેવો દીસતો હતો.

રૂસતમ આગા તથા પુણુમચંદે આ કીચલની ખાહી તરફ પોતાનો એકો ચલાવયો, જાંહાં આવી પુગા તારે રાતના ૭ વાગેલા હતા, પણ એટલુંતો અંધારૂં હતું કે તેઓ પોતે એકકને કઠણાઈથી જોઈ શકતા હતા.

તેઓએ પેહેલાંતો પોતાના એકાને બલદની જુસરીમાથી છોડીને ખાહીની અંદર ઉંધો નાખયો, તે એવો કે તે અડધોઅરધ ડટાઈ જાય. પછે પુણુમચંદે કપડાં કાહાડી લંગોટ મારી અને ગાડીને લગતાં બતીના ફાનુસમાંથી ઘણીસરખી મેસ કાહાડી મોહોડાંપર તથા દીલપર ચોપડી. રૂસતમ આગાએ પોતાના દીલપર તથા બલદના દીલપર ધુમ કીચલ લપેટયો અને સઘલો ખરડાઈ ગયો.

એ રીતે તઈઆર થઈને તથા એકલાં તમામ ખરડાયલા બલદને લઈને તેઓ ધરમશાળા તરફ જતા હતા તેવામાં પાછળથી બલદીઆની ઘાંટરડી તેમને સંભળાઈ. તેઓએ જોયું કે એક ગાડું પાછળ આવતું હતું અને પેહેલાં પોતાના ઢોંગ આ ગાડાં ઉપર અજમાવાનો તેઓએ ઠરાવ કીધો, માટે આગળ ચાલવાનું માંડી વાલી તેઓ રસતા ઉપર જ થોભયા.

આ ગાડું મનજીભાઈએ ભીમપોરમા અટકી પડેલા પોતાના પહરાણાઓને માટે મોકલેલાં ભોજનનું ગાડું હતું. તેમાં "હુનાં હુનાં પોપટજી" અને મીઠાં મીઠાં કરકરીઆંનાં કહરીઆં ખણુખણતાં હતાં, તેમાં રોધીમા સાખ અને પટેટાના સાખ વગેરે પકવાણોના વાસણો અફડાતાં હતાં; તેમાં સરકા મધે આથેલા અથારના ખાટા અને ખાસ પાપલા કંદના મીઠા વાસનો મઘમઘાટ થઈ રહેલો હતો.

આ ભોજનનું ગાડું લઈ જવાનું એક ફાવલા નામના બબરચીને સોપેલું હતું, જે રાગરો ગાતો ધીમે ધીમે ગાડી હંકાડી લાવતો હતો.

પણ વળી તેની સાથ આપણો ભોલો દોલો પણ ગાડાંમાં હતો !

એટલુંજ જાણવાથી વાંચનારી બાનુઓ ચેતી જશે, કે હવે રૂસતમ આગો અને પુણુમચંદ પોતાની મસતીથી કેવી મજાહ બનાવશે !

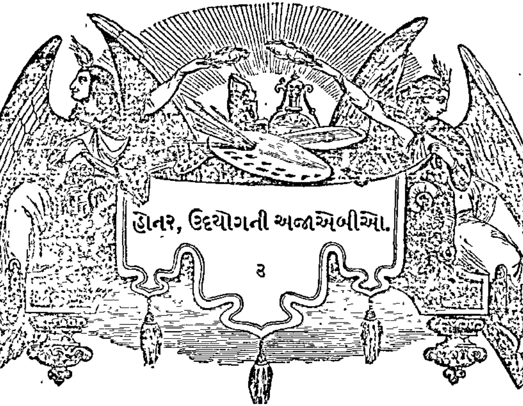

હોનર, ઉદ્યોગની અજાએબીઓ.

૩

કુંભાર અને કોરીકામ.

કુંભારનું પઈડું વાંચનારી બાનુઓએ જોયું હશે. તે જેટલું સાફ તેટલું જોવા લાએક તેટલું અજાએબ જેવું અને તેટલુંજ પુરાતન છે. મટોડીને બરાબર પરમાણ મુજબ પાંણી વગેરેથી નરમ કરીને તથા આટો મસલે તેમ મસલીને તેના એક જથાને કુંભાર પઈડાંની વચમાં મેળેછે, અને પછે પઈડાંને જોસથી ફેરવેછે તથા તે ફરવાથી જેમ મટોડીનો ઢગ ફરતો જાય તથા ઉંચો નીચો થતો જાય તેમ કુંભાર પોતાનાં આંગલાં વરે તેમાં ખાડો પાડી આકાર આપેછે.

એ પઈડું સુવાડીને ફેરવવાને બદલે ઉભું ફેરવેછે તથા મટોડીનો ઢગ એક ટેબલ તલેના બીજાં ચકર ઉપર ફરેછે. આજ હજારો વરશ થયાં કુંભારોને એ પઈડાનો ખપ પડેછે, પણ તેથી શું પરીનામ નીપજીઉંછે? એ પઈડાંએ શું શું ખુટ પુરી પાડીછે? એ પઈડાંએ કેવા હોનરોને જનમ આપયાછે? એ પઈડાંએ દુનીઆંને કેટલી સગવડ કરી આપીછે?

જેમ ઘણી નજીવી, હલકી જીણસો, જેવી કે રેતી, મટોડી અને ચકમક માહેલાં તતવોથી કાચ અને બીલોર બનતો આપણે જોપોછે, તેમજ કુંભાર સાધારણ ધુલ, કાદવ અને મટોડાં જેવી પદારથોથી કીમતીમાં કીમતી દાગીના બનાવી આપેછે. જે મટોડી ખુદરતે મુફત આપીછે અને જેની કીમત બેસતી નથી, તેમાથી કરોડો રૂપીઆની કીમતનો માલ બનેછે.

આપણા બબરચીખાનામાં પાટીયા અને વાટકા સરીખા અથવા વાડા અને મોરીમા માટલાં અને કુંજા સરીખાજ પોતાની કારીગરીના નમુણા કુંભાર મોકલતો નથી. આપણી ટેબલો ઉપર ભાંતભાંતના સુમારાં, રંગીન અને ચલકતાં પેઆલાં રકાબી અને ડીશો આવેછે, તે કુંભારના બનાવેલાં છે. આપણા દીવાનખાનામાં ટેબલો અને સાઈડબોરડોને તરેહવાર કદ, આકાર અને નકસીના તથા સોના રૂપાંમા મઢેલાં ફલાવર વાસો સણગાર આપેછે તે કુંભારનુ કામ છે. આપણા બાગોમાં કોરીની બરનીઓ અને ફુવારાઓ તથા કટેરાઓ પણ કુંભાર બનાવી આપેછે.

કુંભારના હોનર ઉપરથી કોરોનો હોનર નીકલયોછે. આપણે કાચ વીશે જોયું કે તે માણસના દરએક કામમાં ખપેછે. એજ પરમાણે કોરી અથવા ચીનીકામનો પણ બોહલો ખપ છે, બલકે કાચ કરતાં પણ તેનો વધારે ખપ છે. એ હોનર આજે સુધરાઈના આટલા નુકતા ઉપર આવપોછે, પણ તેના ઉપર થોડી કાંહાંની વીતી નથી. કુંભારો ઉપર ગુજરેલા ગજબ નાહના નથી. એ હોનરે જે નામચા નરો પેદા કીધા છે તે કાંઈ જેવા તેવા નામીચા નથી. એ સઘલી તેની અજાએબીઓને આજે આપણુ ટુકમા તપાસીશું.

કાચનો હોનર છેક પાછલા જમાનાઓમા આપણુને માલમ પડયોછે, પણ કુંભારનો ધંધો અતીશય પુરાતન કાળનો છે. સહરાગાત કેહેછે કે બેહેસત પેદા કરવા સાથે કુંભાર પેદા થયોછે. દુનીઆંની શરૂઆતનો એ હોનર ચાલેછે. માણસજાતે જારે રેહેવા માટે ઝુપડાં બાંધયાં તથા અંગ ઢાંકવા માટે ખજરાપલું કાપડ વણ્યું તારથી તે ખાવા માટે મટોડીના વાસણ પણ બનાવતાં શીખ્યોછે.

કોરીનો હોનર આખી દુનીઆમાં ચીનીકામને નામે જણાયલોછે, અને ચીન દેશમાં તેનો પેહેલો જનમ ગણાયછે તે ઉપરથી તેને એ નામ આપયુંછે. ફાધર એનટરેકોલસ નામનો ફરેંચ મીશનરી જે સવાસો વરશ ઉપર ચીન ખાતે રેહતો હતો, તે કેહેછે કે તેણે પાઓ અને ચુન શાનશાહોના વખતનું ચીનીકામ જોયું હેતું. એ

શાનશાહુઓ ચીન દેશમાં આજ ૫૪૦૦ વરશ ઉપર થઈ ગયા હતા.

મોંશીઉ જુલીઅનની શોધો ઉપરથી માલમ પડેછે કે ચીનાઈ પાદશાહો હોઆંગટી જે ઇસવી સનેની આગમચ ૨૬૯૮ થી ૨૫૯૯ સુધી રાજ કરી ગયા, તેમના વખતમા (આજ ૪૦૦૦ વરશ ઉપર) કુંભારો ઉપર તકેદારી રાખનારૂં એક ખાશ સરકારી ખાતું હતું અને ઈ. સ. પુ. ૧૬૩ મા હાન તબકાના વખતમા કોરીકામ ચીનમા ઘણું સાધારણ હતું. ઇસવી સને ૯૦૩ સુધી ચીનીકામમા ઘણો સુધારો થયો નહી હતો, પણ તેની હાલની સઘળી ઉતમ ખુબીઓ, સાંન ટબકાના રાજમા સને ૯૬૦ થી ૧૨૭૮ સુધીમા હાંસલ થઈ હતી.

ચીન દેશનું કોરીકામ છેક પુરાતન જમાનામાથી બીજાં દેશોમા જતું હતું, તે હીઆં સુધી કે અસલ ઇજીપટમા પણ તેની હસતી માલમ પડેછે. રોસેલીનો, વીલકીનસન, ઈતીઆદીની શોધો ઉપરથી ઠીબસ ખાતેની અસલી કબરોમાથી નાહાની ચીનાઈ બરનીઓ તે ઉપર ચીનાઈ બાશાના લેખો સુધાં મળી આવીછે, જે બરનીઓ ચીનથી હીંદુસતાનને રસતે મીસર ગયલી ધારવામા આવેછે.

તે અસલ જમાનાથી આજ સુધી ચીનમા એ ઉતમ ઉદ્યોગ જાએજ છે. ઉપલા ફરેંચ મીશનરીના કેહેવા મુજબ એકલાં કીંગતેતચીન શેહેરમા સવાસો વરશ ઉપર કુંભારની ૩૦૦૦ ભઠીઓ હતી, જે સલગાવયાથી રાતના આખાં શેહેરમા રોશનીનો ભભુકો માલમ પડતો હતો અને શેહેરમા ગોયા આગ લાગી હોય તેમ દીસતું હતું.

કુંભારના ધંધા વીશે ખરીસટીઓના બાઇબલ વગેરે પુરાતન દફતરોમાથી પુરતી નોધ મળી આવેછે. હોમર અને બીજા યુનાની સાએરો કુંભારના કામની ભારી શીફત કરી ગયાછે. ઠીબસ અને બેનીહસનની ઇજીપશીઅન કબરોમાથી વાસણ બનાવાના પેહલેથી છેલે સુધીના કામના ચીતરો મળી આવયાંછે તે ચીતરો આજ ૩૮૦૦ વરશના જુના છે.

હીરોડોટસ કેહેછે કે એક દાહાડે સેમોસના વખનાયલા કુંભારોની ભઠી આગળથી નામોચો પણ આંધલો સાએર હોમર પસાર થતો હતો, તારે કુંભારોએ તેને અરજ કીધી કે તેઓના હોનર ઉપર તે જો એક કવીતા જોડતો તેઓ તેને શુંદર "વાસ" આપે. આ અરજ બાહાલ રાખીને હોમરે "ભઠી" નામની કવીતા બનાવી, કે જેમા કુંભારના કામોનું અછું વરણન આપયુંછે.

ઉપલાં સઘળાં વરણના અને ચીતરો ઉપરથી એક અજાએબ જેવી બીના એ માલમ પડેછે કે કુંભારનું કામ જેમ અસલી જમાનામા થતું હતું તેમજ આજે પણ થાયછે. હોમરે હજારો વરશ ઉપરનું જે બેઆન કીધુંછે, તે બેઆન આજના આપણા કુંભારવાડામા જઈ આવીને તેણે લખયું હોય એવું લાગેછે, તથા ફારોઆની કબરમા ૪૦૦૦ વરશ ઉપરના કુંભારના જે ચીતરો આપયાંછે, તે કુંભારો જો આજના કુંભારોના ચેલા થાયતો કાંઈ નવું શીખે એવું નથી.

વાસણોને સણગાર આપવાનો હોનર આજના વીદીઆ તથા કળાથી ઘણો સુધરયોછે, પણ તે વાસણો બનાવાની રીત ૪૦૦૦ વરશ ઉપર જે હતી તેજ આજેબી છે. જે રીત યુનાનમા હતી તેજ મીસરમા હતી અને તેજ ચીનમાં પણ હતી. જે રીતે આજે ચીનાઈ કુંભાર વાસણ બનાવેછે તેજ પરમાંણે હીંદુસતાનનો કુંભાર, અને તેજ પરમાંણે ઇટલી, ફરાંનસ તથા ઈંગલંડના નામીચા કુંભારો વાસણ બનાવેછે.

તેજ કુંભારનું પઇડું સઘલાં દેશોમાં છે, અને મટોડીને મસલવાનું પણ સઘલાં દેશમાંછે. ચીનમા મટોડીને ઢોર પાસ મસલાવેછે; હીઆં હાથે મસલેછે; ઈંગલંડમાં પગે મસલેછે. આપણો સાધારણ કુંભાર પઇડાંની વચમાં મટોડી મુકી પઇડું હાથે ફેરવેછે. મોટાં કારખાનામાં પઇડાંને જુદુ કાહાડી દોરીની મારફતે પગે ફેરવેછે.

કુંભારનો હોનર માણસની તવારીખ અને ધરમ ઉપર અજાએબ જેવી અસર કરી શકયોછે. સાધારણ માટી કામનો એક કકડો, જે એક ફુકમા ઉડી અને ભાગી જાય તે કાંસાંના બાવલાં કરતાં વધારે ટકાઉપણાથી જમાનાઓ સુધી યાદગારી જાલવી શકેછે. પાદશાહોની કીરતીના દેવાલો ઉપરના ચીતારો કરતાં જમીનમાં ઉભો કરેલો માટીનો એક ઢગ વધારે યાદગારી રાખેછે.

કાંસાં અને લોખંડના મનારાઓ ઉપર કાટ ચહડેછે, રૂપું અને સોનું ચોરોને લલચાવેછે, મજબુત ફતર હવાની અસર આગળ ખરી પડેછે, પણ એક કુંભારનો કુંજો એક ખુણામાં પડયો પડયો રસાએણી અને તવારીખના ફેરફારોને હરાવેછે. નામાકીત લેઅરડે સીનેકરાબના મેહેલમાં આ કુંભારના કામ ઉપરથી ગોયા આખું પુસતકખાંનું શોધી કાહાડયુંછે. આસરે ૨૦૦૦૦ ઇતરડાંથી આસીરીયાનાં અસલી રાજની આખી તવારીખ ઉભી થઈછે અને તે હજારો વરશની મટોડી ઉપર તેના બનાવનારનો પંજો અથવા આંગલાં હજી જલવાઈ રહયાંછે.

અસલી વખતમાં ઘણાં દેશો મધે મુદડાંઓની સાથે કુંજા, પીગાંણી વગેરે કુંભારનો સામાણ દાટવાનો રવઇઓ હતો. કેમપેનીઆ ખાતે ખોધી કાહાડેલી એવી કબરોનો હેવાલ આબી મેજોલાએ આપયોછે તે ઘણો જાણવાજોગ છે. ફલવંત ખેતરો અને જંગલોમાં ખોધતાં ઘણાક ફીટની ઉંડાઇએ મટોડીના ઘણાક પડોની તલે માણસના કાલબુદ અને તેની સાથે કુંભારના કુંજા મળી આવયાછે.

ઉપલી જમીનો તલે મોટી કબરો બાંધી લઈને કોઈમાં મુદડાંની પેટીઓ આગળ તો કોઈમાં અમસથાં મુદડાંઓ આગળ એ કુંજા મળી આવયાછે. કોઈ પેટી લાંબી, તો કોઈ પેટી પોહોલી અને ઉપરથી પડારોકી હોયછે. કોઈમાં મુદડાનાં પગ આગળ તો કોઈમાં માથાં આગળ કુંજા મેળેલાછે. કોઈ કુંજા મુદડાંની પેટીમાં તો કોઈ બાહેર છે. કોઈ પેટીમાં અમસથાં મુદડાં તો કોઈમાં અમસથા કુંજા મળી આવે છે. કોઈ આગળ એક તો કોઈ આગળ બે તરણ કુંજા હોયછે.

જરમની, ફરાનસ, ઇટાલી વગેરેમાં કેટલીક કબરો મધે મુદડાં મુદલ નથી, પણ ઘણાસરખાં મટોડીના વાસણો મળી આવેછે. વચમાં મોટી બરનીની આસપાસ તપીલી, કીટલી, વાટકા, કુજા, પીગદાંની વગેરે વાસણો કુંદાલાંમાં ગોઠવેલાં હોયછે અને મુદડાંને બાલીને, તેમની રાખ હાડકાં વગેરે તે મધે ભરેલાં ધારવામાં આવેછે. કેટલીક કબરો

મા આ વાસણો ખીલા ઉપર ટાંગેલાં હોયછે. આ કબરો તથા વાસણો હોમરના જમાના આગમચના ગણવામાં આવેછે.

ચીનાઇ ચીનીકામ આજે જે ઉંચી પંગતીએ પોંહતું છે, તે પીટંગસી અને કોલીન નામની બે ચોકસ મટોડીથી છે. ચીનીની ખરી મટોડી કોલીન છે અને કીંગતેટસચીન ના નામીચાં કારખાનાઓનો, આસપાસના પરગણાઓમા એ માટી મળી આવવાથી જનમ થયોછે. એ મટોડીમાં માટીની સાથે સીલીકા તથા ફટકી ઉપરાંત માંગનીસીઆ, પોટાશ અને સોદા નામના ખાર તથા લોહોડાંનો ભાગ આ વેછે. એ મટોડીને ચીનાઓ ચીનીકામનો અરક કેહેછે અને યુરોપીઅનો જારે એ મટોડી વગર ચીનીકામ બના વાના ફાંફાં મારતા હતા, તારે ચીનાઓ હસીને કેહતા હ તા કે "હાડકાં વગર તેઓ માસનું માણસ બનાવેછે."

પણ ઘણી લાંબી મુદ્દત સુધી આ કીમતી મટોડી ચી ન સીવાએ બીજે કેથે હાથ લાગી નહી હતી, અને તેથી પેહેલાં યુરોપમાં જે માટીકામ બનતું તે સઘલું એ મુખીઅ મટોડી વગર બનતું હતું. આ કોલીન વગરની યુરોપના એલમ અને હોનરે કુંભારના કામમાં થોડી હાસલીઆત મેળવી નહી હતી, તે છતાં યુરોપનું ચીનીકામ જેવું જોઇ એ તેવું શુંદર નહી હતું. શુંદર કોરીકામતો સઘલું ચીન માંજ બનતું હતું.

સાકસની ખાતે ડરેસડનના સંગરહસથાનમા છેક ૧૪૦૦ ના શાલનું ચીનાઇ ચીનીકામ રાખેલું છે. ચીનાઓ ગમેએટલા પુરાતન વખતથી એ હોનર જાણેછે, પણ તે હોનર એકની એક હાલતમાં રહયોછે. તેઓના ચીનીના વાસણો આકાર, રંગ, અને બનાવટ તથા સણગારમાં જેવા ૧૦૦૦ વરશ ઉપર હતા તેવા આજેબીછે. મગર ચીની કામની ઉમદા.સથીતીનો સઉથી નાદર નમુણો નાનકીન ખા તેનો ૨૧૩ ફીટ ઉંચો સાત મજલાનો સુદ કોરીથી બાંધેલો મેહેલછે.

સને ૧૫૧૮ માં ચીનીકામ પેહેલ વેહેલું યુરોપમા દાખલ થયું હતું. તેને પેહેલું લાવવાનું માન સપાનીઅર ડ લોકોને ઘરેછે. તે વખતથી બીજા બે સદી સુધી યુરોપ નું ચીનીકામ સઘલું ચીનથીજ આવતું હતું. એ ૨૦૦ વરશવેર ચીનીકામ બનાવાને યુરોપના કુંભારો ખુબ મંડ યા, પણ એ હોનર તેમનાપર પરસણ થયો નહી એ હો નર ચીનથી યુરોપ ગયો તેની આગમચનો જેપાન, ઈરાન વગેરે દેશોમાં તે દાખલ થયો હતો.

એ રીતે ચીનીકામ યુરોપમાં દાખલ થયું તેની બસો, તરણસો વરશ આગમચ અને બસો, તરણસો વરશ પાછ ળ તાંહાંના કારીગરોએ ચીનીકામ બનાવાને કરેલી ભારે મે હેનતનો હેવાલ અતીશય અજાએબ જેવો છે. આજે તે ઓને કોલીન ટગલે ટગલે મળી આવેછે અને ચીનાઓને તેઓએ એક કોરે બેસાડયાછે, માટે આજે તે આગલાં ૬૦૦ વરશનો હેવાલ એક કથા અથવા કાહાની જેવો છે.

મટોડીના વાસણ બનાવી તેમના ઉપર રોગાનના જે વું ચળકતું પડ કરવાની અથવા કોરી બનાવાની પેહેલ વેહેલી કોશેશ યુરોપમાં સ્પેન ખાતે ચઢી આવેલા મુર અથ વા મુસલમાનોએ કીધી હતી. તાંહાંથી લુમબીઅ થકુદર માં મેજારકાના ટાપુ ઉપર તેઓએ કુંભારોનું મોટું કાર ખાનુ સ્થાપયું. એ મેજારકા ટાપુ ઉપર ઘણો શુંદર અને કીમતી માલ બનવા લાગો તે ઉપરથી તેને "મેજાલીકા વેર" એવું નામ આપવામા આવયું અને આખાં યુરોપમા પા દશાહો તથા માતબરોના મેહેલોમાં એ માટીકામની મોટી નવાઇ ગણાવા લાગી.

તારબાદ ઇટલીના રાજયો ઇસલામી મુર લોકો ઉપર લડાઈ લઇ ગયા અને મેજારકામાં તેમનો નાશ કરી તેમ ના સઘલાં "મેજાલીકા વેર" ને ઇટલી ખાતે લઇ ગયા. ઈ ટલીના દેવલો અને મેહેલોમા આ સામાણ રાખવાનુ લો કોને ઘેલાપણું લાગું હતું. નામીચાં દીવાનખાનાઓમાં આ મેજાલીકાની કોરીના "વાસ" અને કુંડાંઓજ નહી, પણ પેઆલાં, રકાબી અને કીટલીઓને પણ દીવાલોની ઉ પર ટાંગી રાખવામા શોભા ગણાતી હતી.

આ કીમતી ઉદયોગ ઇટલી ખાતે જવા પછે ઇટાલી અન કારીગરોએ તેમા ઘણો સુધારો કીધો. નામીચો લયુ કા રાબીયા ઇટાલીઅન કુંભારોનો ગોયા સરદાર હતો. તે સને ૧૩૮૮ મા જનમયો અને ૮૨ વરશની ભરજવાની મા મરણ પામયો તોપણ પોતાની કારીગરીના એવા ન મુણા મેલી ગયો કે જેની આજ શુધી વખાણ થાયછે અને બીજા કારીગરો નકલ કરી તેને નામે ચલાવેછે. તેની પ છે ૧૫૦ વરશ શુધી તેની ઓલાદના હાથમા એ હોનર ર હયો હતો.

લયુકા રોબીઆને ચીનાઇ મટોડી કોલીનની મુદલ ખબર નહી હતી અને તોપણ તેણે જે માલ બનાવયો તે કોલીનને નજદીક આવતી મેલવણીઓનો હતો. તેમા પણ ચકમક, ફટકી, અને લોહું હતું. તેણે વાસણો ન હી પણ મીનારા, પુતલાં, તખતાઓ, તથા દેવલોમા જડવા ના નકસીકામો જેમાં તરેહવાર ચીતરો વગેરે સરવે મ ટોડીના બનાવા ઉપરાંત તેમને તરેહવાર શુંદર રંગો આ પયા હતા. તેના વખતમા સફેદ ઇનામલ અથવા મીનો જેથી મટોડીના સામાણ ઉપર કાચના જેવું ચલકતું પડ આવેછે, તે જણાયલું નહી હતું, તોપણ લયુકા રોબીયાના જમાનામાં પીગલીને વલગે એવી વસતુઓમા વાસણને બો રીને પછે ગરમીથી તે સઘલું પીગલાવાનો ધંધો જણાયલો હતો.

સને ૧૫૪૦ થી ૧૫૬૦ શુધી "મેજાલીકા વેર" અ તીઅંત વખણાયો. ટેબલના ઉંચામા ઉંચા સટો એ અ રસામા બનવા લાગયા તથા એક પાદશાહે બીજા પાદશા હને ટેબલના સટ ભેટ આપવાનો રવઇઓ પણ એજ વ ખતથી નીકલયો. પાદશાહોની તે વખતની ભેટ સોગાદના અતી શુંદર નમુણાઓ યુરોપમાં પાદશાહી કુટંબો પાસે ર હેલાછે. રેફાયલ અને બીજા નામીચા ચીતારાઓ શુંદર ચીતારો પાડી આપતા અને કુંભારો તે મુજબ મટોડીમાં પુતલાં બનાવતા હતા. ટુકમા માણસની બુધી, એલમ અ ને કલાએ જેટલું બને એટલું કરીને "મેજાલીકા વેર"ના માટીકામની કીરતી વધારી.

જે ચીજને પરજાનો ટેકો નહી, પણ થોડા માંત બરોના આધારપર ટકી રેહે તે થોડા વખતમા પડી ભાંગે. છે. "મેજાલીકા વેર" ને આસરો આપનારા ચોકસ મુર

બીઓ મરી ગયા એટલે પછે એ હોનર પડી ભાગો. એ હોનર પડી ભાગો તેજ અરસામા ચીનાઈ ચીનીકામ યુરોપમા દાખલ થયું, એટલે પછે તેની સરસાઈ આગળ પેહેલાને સુધારવા તથા સજીવન કરવાની કોશેશો સઘળી રદ ગઈ અને ચીનાઈ માલ ઉપર લોકોનો શોખ વધયો. આ વખતે યુરોપમા ચાહે વટીક જણાયલી નહી હતી, માટે જોકે હવે "મેજાલીકા વેર" ની જગા "ચાઈના વેરે" લીધી, તોપણ ખપ કરતાં સોભાને ખાતર તેનો ફેલાવો વધારે થયો હતો.

હવે એક બીજા નામીચા કુંભારનો જનમ થયો. ચીનાઈ માલ દાખલ થયો તેની માતર ૧૦ વરશ અગાઉ નામાકીત બરનારડ પેલીસાં ફરાનસ ખાતે જનમયો. તેણે પોતાની ૨૦ વરશની ઉમરમા એક ભાગેલું ચીનાઈ કપ જોયું; તે ઉપરની સફાઈ અને સફેદાઈ તેને એટલી ભાવી કે એ પરમાણે સફેદ ઈનામલ પોતે બનાવવાની તેની ખાહેશ થઈ. તે ઈનામલ જાણતો નહી હતો ઈઆ તેણે આગળ જોયલું નહી હતું. તેણે કુંભારની એક ભઠી જોયલી નહી હતી અને તોપણ હવે તેણે કાચ રંગવાનો ધંધો છોડીને કુંભારનો ધંધો પસંદ કીધો.

સફેદ ઈનામલની શોધમા પેલીસી ગોયા ઘેલો થયો હતો. દરરોજ જુદાં જુદાં વાસણો એકઠાં કરીને ભાંજતો, તેમના ઉપર સેંકડો જાતના તરેહવાર વસાણા લગાડતો તે સઘલાં વસાંણાઓ તથા વાસણોની ટીપ ઈઆ નોધો કરતો અને તે વસાના પીગલીને વાસણને વલગી સફેદાઈ પકડે એટલા માટે તેમને ભઠીમા ભુંજતો. આ કામ તેણે વરશોના વરશો સુધી જારી રાખ્યું, તેમ કરતાં તે ભીખારી થઈ ગયો, તેની બાયડી અને બચાં ભુખે મરવા તથા હાએ મારવા લાગાં, તેણે માલ મીલકત વેચી નાખયો અને કપડાં વેચયાં, તેણે પોતાના ઘરના બારણા, બારી અને શેવટે કોચ તથા ઘોલીઆને પણ લાકડાં દાખલ ભઠીમા બાલી નાખયાં, આઠ આઠ દાહાડા ભુખો ને પેઆસો, કકડતી તાહાડ અને મારમારના વરસાદમા તે ભઠી આગળ બેસી રહયો, લોકો તેને ઘેલો સમજીને ચીડવવા લાગાં, તેની બાયડી છોકરાં મોહલાઓમા તેની ફજીએતી કરવા લાગાં.

પણ પેલીસીએ સફેદ ઈનામલની ખેધ મુકી નહી. છ વરશનેર લાગટાગ પુઠે લાગીને તેણે અંતે સફેદ ઈનામલ શોધી કાહાડયું, પંદર વરશે તે પુરો કુંભાર થઈ રહયો અને પછે એટલો વખણાયો કે પાદશાહો અને અમીરો તેને કામ સોંપવા લાગયા, પારીસના નામીચા ટુલીઅર્રીના મેહેલમા સણગાર કરવાનું તેને કામ મળયું. કોરીના છાપ, મોહોર, સીકા, આન, પેઆલાં રકાબી, સીસી, બરણી વગેરે પુશકલ સામાણ તે બનાવવા લાગો અને તેની સઘળી જેહેમત તથા મુશીબતનો શેવટે તેને બદલો મળયો.

તેનો સામાણ વળી ઓર તરેહનો હતો. તેમા ચીતરોના રંગ ઘણા ખુલતા તથા ઢપ સઘળી ખુદરતને મળતી હતી. પેલીસીની મોટી ખુબીજ ખુદતરની નકલ કરવામા હતી, જે ખુદરતી વસતુઓ તથા જીવજંતોનો તે મોટો અભેઆસી હતો. થોડાં વરશમા હવે "પેલીસી વેર" યુરોપમા વખણાવા લાગો. તેના નમુણા આજ સુધી સંગરહસથાનોમા મળી આવેછે અને ફરાનસ ખાતે સીવરેના મોટાં કોરીના કારખાંનામા એક આખા ઓરડામા "પેલીસી વેર" આજ સુધી વેચાયછે.

પેલીસી કાંઈ ભણેલો નહી હતો તોપણ તે મોટો ફીલસુફ, વીદવાંન અને ગરંથકાર થઈ ગયોછે. તે ધરમ ઉપર જીવ આપી ગયોછે. તેના વખતમા "રેફરમેશન" ઈઆને ધરમ સંબંધી સુધારાની લડાઈઓ ચાલતી હતી. પેલીસી સુધારાવાળો હતો. રાજાના હુકમથી તેને પારીસ ખાતે બાસટીલના ભયંકાર બંદીખાંને નાખવામા આવયો તોપણ ણે મુરતી પુંજુ પાદરીઓની તરફેણ પોતાના વીચાર ફેરયા નહી. શેવટે ફરાનસનો રાજો પોતે તેને સમજાવા ગયો, ણુ પેલીસી સમજયો નહી અને પોતાને હાથનો બનાવેલ મુરતીઓની પુંજાને માટે રાજી થયો નહી. તેણે રાજાં પોતાની આગળથી ફજીએત કરીને કાહાડયો અને પછે બંદીખાંનામા મરણ પામયો.

આ સઘલો વખત ઈંગલંડમાં કુંભાર અને કોરીકામ ઉપર કસું ધેઆન આપવામાં આવયું નહી હતું. ણ હવે ૧૭ મી સદીની અધવચ તથા આખરીથી તાંહાંન કુંભારોને માટે વખણાયલાં સાફરડશાયર પરગણાંમાં કુંભારવાડો પેહેલ વેહેલો વસાવયો. એ પરાંતમાં મુખીઅ શેહેર બરસલમ નામનું છે. એ નામનો અરથ "મટોડીનુ ખેતર" કરી થાયછે. કુંભારને લાએક ચીકણી મટોડીની તાંહાં શોધ થવાથી હીઆં કારખાંનાંઓ થયાં હતાં.

એજ વખતથી મટોડીની નવી શોધ વધતી ચાલી હતી. ફરાનસ, ઇટલી અને જરમનીમા રાતી મટોડી વપરાતી હતી, પણ ૧૭ મી સદીની આખરીએ એક સફેદ ચીકણી મટોડી માલમ પડી, જે ઉપર આરપાર દેખાય એવું રોગાણ લાગુ પડયું. વળી ૧૬૮૦ માં બરસલમના મોટા કુંભારો પાંમર અને બાગનલના ખબરચીખાનામાં ખાણું પકાવતાં દરીઆઇ નીમખના બાફથી મટોડીના વાસણ ઉપર એક રોગાણનું પડ ચહડયું. તે વખતથી કુંભારના કામમો દરીઆઈ નીમખનો ખપ જાગયો. અને કોરીકામમાં નવો સુધારો થયો.

એવામાં એલરસ નામના બે કુંભાર ભાઈઓ જરમનાથી વેલાતના આ મોટા કુંભારવાડામાં જઈ વસયા. તેઓએ બરસલમમાં એક બીજી ઉંચી મટોડી શોધી કાહાડી અને તેજ જગાપર ભઠી બાંધીને કામ ચલાવયું. તેઓની આ શોધ કોઈ જાણે નહી એટલા માટે તેઓએ પોતાનું કામ એટલું છુપું ચલાવયું કે કમઅકલ અને મુરખ જેવાં માણશોને શોધી શોધીને કારખાંનાંમાં રાખયાં તથા કારખાનાનાં એક ભાગમાં શું કામ ચાલેછે તે બીજા ભાગના માણશો વટીક જાણતા નહી હતા.

પણ સચાઇ છુપી રેહતી નથી. ટવાઇફરડ નામનો એક હોશીયાર માણસ ઘણો બોઠડ હોય તેવું દોલ ઘાલીને કારખાનામા કામે રહયો તથા ઉપલા ભાઈઓના ભેદ જોઈ લીધા, પણ તેનાથી જાજું વલયું નહી. એક બીજો ચંચલ ઈંગરેજ નામે આસટબરી જનમથી મુરખ હોય તેમ સાહાવજ જેવો બની ચાકરી લેવા ગયો અને એલરસ ભાઈઓએ તેને પોતાની ભઠીપર ખુશીથી રાખયો. તાંહાં ઘણાંક વરશ સુધી તે સાહાવજ તરીકેજ રહયો, પણ અંદરખાનેથી સઘલો ભેદ શીખી લેવાને તેણે પુરતી ખબરદારી રાખી.

અંતે આ ઠગાઈ માલમ પડી. પેલા જરમન કુંભારો પોતાનો ભેદ ફુટેલો જોઈ નાસીપાસીથી પાછા લંડન ગયા, જાહાં ચેલસીના મોટાં કારખાનાંનો તેઓથી પાયો નખાયો. આસટબરી થોડા વખતમા મરણ પામયો, પણ તેનો દીકરો આસટબરીએ બાપના ઉદયોગને સુધારયો અને વલી એક અકસમાત શોધ કીધી. એક દાહાડે ઘોડેસવારી કરતાં ડનસ્ટેબલ આગલ તેના ઘોડાની આંખમા દરદ થયું અને ચકમકની ખાખની પોલટીસ મારવા જતાં તેને માલમ પડયું કે ચોકસ ચકમક ધરાવતી મટોડીને બાલવા જતાં તે પરથમ કાલી હતી તેને બદલે સફેદ અને ચલકતી થઈ. એ ઉપરથી કોરીના વાસણમાં નવો સુધારો થયો.

પણ ઈંગલંડમાં કુંભારોનો સરદાર વેડજવુડ થઈ ગયોછે, જેનો હેવાલ ઓર અજાએબી ધરાવેછે. તે બરલમના એક કુંભારનો દીકરો હતો અને માતર ૧૧ વરશની ઉમરમા નીશાલ છોડીને તે કુંભારને ધંધે લાગો. તેણે મલાહીના રંગની કોરી બનાવવા માડી, અને એક નાહના જાવલીના છાપરાં ઉપરથી તેનું કારખાંનું એટલું વધી ગયું કે થોડાં વરશમાં તે દોલતમંદ ઉમરાવ થઈ ગયો. ૩ જા જારજ રાજાની રાંણીએ તેનો મોલ ઘણો ખરીદવાથી તે માલને "કુઈનસ વેર" નામ આપવામાં આવયું અને હવે આખાં યુરોપમા એ માલ વખણાઈ ગયો.

વેડજવુડ એટલો દોલતમંદ થયો કે ટરેનટ અને મરસી દરીઆ વચે તેણે એક નેહેર બંધાવીછે, જેને બાંધતાં ૧૭ વરશ લાગાં હતાં. તે મોટી જમીનો અને મીલકતનો માલેક થયો, જેમાની એક મીલકતને ઈટલીના પુરાતન કોરી કામના મથક "એટરૂરીઆ" નું નામ આપયું હતું. વેડજવુડ એટલો સખી હતો કે વીદવાંનોને મોટો આસરો આપતો હતો. કાલરીડજ નામનો કવીરાજ ગરીબાઈને લીધે પાદરીનો ધંધો કરવા ગયો, તારે વેડજવુડે જનમસુધી તેને રૂ૧૫૦૦ નું વરસાંણુ આપતું કરી કવીતા જોડવાના ધંધામાંજ લગાડી રાખયો હતો.

વેડજવુડના વાસણો સાદાં પણ શુંદર અને શોભીતાં હતાં. તેના વખત અગાઉ વેલાતની કોરી નબલી હતી, વાસણો બેહોલ હતાં તથા તે ઉપરના ચીતારો વગેરે બીહામણાં હતા. વેડજવુડે ઈટલી તથા બીજાં દેશોથી બેહદ નમુણા મંગાવી તથા તેમની નકલો કરાવી વેલાતના કોરીકામને તદન સુધારી મેળયું તે હીઆંસુધી કે એક ફરેંચ લખનારના કેહેવા મુજબ યુરોપ અને અમેરીકાના સઘલાં દેશોમાં હવે વેલાતી કોરીકામ પોંહોંચતું થવા લાગું.

તવારીખે ઈટલીના લયુકા રોબીઆને "કુંભારોના બાપ" નો ખેતાબ આપયોછે; ફરાનસવાલા પેલીસીને "કુંભારોના પેહેલવાન" નો ખેતાબ આપયોછે તથા વીલાતવાલા વેડજવુડને "કુંભારોના શાહજાદા" નો ખેતાબ આપયોછે.

(સાંધણછે).

"પાપ બોલે નહી પણ બોડે."

એક દાહાડો મારા એક જુના દોસત તરફથી કાગજ આયો. તે વખતે સેશનનો વખત હતો તેથી મારા પાસ ઘણું કાંમ હતું તે સરવે બીજા વકીલને સોફી મારા દોસત તરફ જવાનો ઠેડાવ કીધો. મારો દોસત, (જેનું ખરૂ નામ મારાથી આપી શકાતુ નથી તેથી તેને દાહેપાભાઈને નામે ઓલખીએ) તેની તરફથી જે કાગજ આયો હતો તે મારાથી નામંનજુર થઈ શકીયો નહી કારંણ કે તેવન મારા આગલા દોસત હતા તથા તેમની મારાપર ઘણી મેહેરબાની હતી. ઉપર કહેલો કાગજ આયો તારે મને માલમ હતું કે દાહેપાભાઈ પરણેલાછે, અને તેવણના સસરાના મરણ પછી તેવણની આગલી ધરીઆણીને મોહોટો વારસો મલેલો હતો. પણ તેવણબી ગુજરી ગયાં હતાં, તેથી તે સઘલી માલ મીલકત દાહેપાભાઈના અસતકમાં હતી. તેવણની પેહેલી ઓરતના મરણ પછી બીજી બઈરી કીધી હતી અને તેના પેટથી તરણ છોકરાં હતાં.

જે કાગજ લખી મને એક દોસત અને ધારાંના હીમાયતી તરીકે તેડવામાં આયો હતો તેના લખાન ઉપરથી મેં એવી અટકલ કીધી કે તે ઘણો બેહાલ હશે તેથી પોતાની માલ મીલકત પોતાના બચાં છોકરાંમાં કેમ વેહેચી આપવી તે વીસે મારો સલાહા માંગતો હશે.

આ ઉપરથી બીજેજ દીને સુરતની આગ ગાડીમાં હું સવાર થયો, કારણ કે મારો દોસત તે શેહેરમાં રેહેતો હતો. સાંજ પડતાં હું તેની નજદીક જઈ ઉભો અને તેના ચેહેરા તરફ નજર કરતાં મને એક જાતની ધાસતી લાગી, કારણ કે તે આસરે ચાલીસ વરસની ઉમરનો હતો પણ જાને તે કેટલોએક બુઢો હોય તેમ કમરમાંથી વાંકો વલી ગયો હતો; તેની આંખમાં ખાડા પડીયા હતા તથા તેની રોશની જાંખી થઈ હતી; તેના બાલ સફેદ થઈ ગયા હતા અને વખતની ભરતી તેના ચેહેરાઓપર ફેરફાર કરે તે કરતાં કાંઈ ઓરજ હતો; અને કાંઈ છુપો ગમ તેના જીવનો કાર હોય તેવું દીસતું હતું.

તેના કાગજ આવીયા પછી હું તરત તેની તરફ ગયો તેથી તે મારો ઉપકાર માનવા લાગો. અરસપર ખેરઆફીઅત પુછી તથા એકમેક સાથ બગલગીરી કીધા પછે કામ તરફ પેહેલું ધીઆન આપવા જણાવીયું. આપરેતો આખો દાહાડો ગાડીમાં દોદરાયા હતા તેથી જરા ખુબ તરેપી આપીયું અને ટકોરો સારીકાની ચહડાવીયો. જમી રહા પછી કામ કરવા બેઠા. આ વખતે હું ધારતો હતો કે એ સેઠ પોતાની દોલત પોતાના તરણ બચાં—એક છોકરી અને બે છોકરા વચે કેમ વેહેચવી તથા પોતાની ધરીઆણીને સારૂં શું રાખવું અને ધરમદાન કેટલું કરવું તે વીસે મને ફરમાવશે અને હું ધારા પરમાણે વ.લ ઘડી કાહાડશ, પણ દાહેપાભાઈએ પોતાની સઘળી માલ મીલકતના ધણી દાખલ બે ગરહસથો, જેવોને હું ઓળખતો ન હતો અને તેવાનો દાહેપાભાઈ સાથના સંબંધ વીસે હું તદન અણજાનીયો હતો, તેમના નામ કહાં, તારે મને જે અજાએબી ઉતપન થઈ તેનો વીચાર તમોજ કરો. થોડોવાર રહી મેં દા

હેયાભાઈને નીચે પરમાણે કહ્યું "ભાઈ તમુને છોકરા અને બઈરીછે તેતો ખબર છે."

"હા, તેની મને ખબરછે, પણ જે પઈસા તેવોના નથી તેના કદરૂપા સરાપથી તેમને તે હોરમજ બનચાવે." આ પરમાણે દાહેયાભાઈ બોલીયા, પણ મનેતો તેના ભરમની સમજ પડી નહી. થોહોવાર વીચાર કરી હું નીચે પરમાણે બોલીયો—"મને ખબરછે કે તમારી સઘળી દોલત તમારી મરનાર ઓરત તરફથી તમને મલીછે, કારણ કે તેણીના તરણ ભાઈઓના મરણ પછી સરવે દોલતની માલેક તેજ હતી, અને—" આગળ હું બોલવા જાઉછું એટલામાં દાહેયાભાઈ બોલી ઉઠીયા—"મુંગા રેવો" આ વખત એવણુના બોલવાથી તથા એમના મોહના ચાલાથી હું એટલો ઘભરાઈ ગયો કે ઓરડો છોડી જવાની મારી મરજી થઈ પણ મારૂ હીચકારાપણું જાહીર ન કરવા હું હીમત રાખી જાંહાં બેઠો હતો તાંહાં બેસી રહો. મારા વીચારમા હું બેઠો એ તેવણુ પોતાના વીચારમા થોડોવાર બેસી રહા. તાર પછી જરા હીમત કરી હું બોલીયો—"દાહેયાભાઈ, આપણે એક વખતે ખરા દોસત હતા, વાસતે એક દોસત અને ધારાની હીમાયતી દાખલ તમોએ મને તેડું મોકલીયું. મારા હીયાં આવયા પછી મને માલમ પડીયુંછે કે કાંઈ છુપો ભેદ તમારા મગજપર દબાન કરેછે તે કાહાડી નાખવા તમો માગો છો. હવે ગમે તે તમારૂં છુપું હોય તે મને બીન ધાસતીએ કહો અને મારા મોહોથી તે કદીબી બાહેર પડનાર નથી, પણ જાંહાંસુધી કાંઈ કારણો જેથી મારી ખાતરી થાયે નહી તે સાંભળીયા વગર આગળ રહી હું તમારા બચાં છોકરાંને ભીખ માંગવા જેવું તમને કરવા દેનાર નથી."

દાહેયાભાઈ બોલીયા "હા, ભાઈ હા, તેવો કાંઈ ભરમ છે. અરે, તે ભરમ બોલતાં મારી છાતી ફાટી જશે અને જરે તે જાણસો તારે તમો અને બીજો કોઈબી માણશ મને દોસતના નામથી બોલાવશે નહી, અને દોસતના ખરાં નામની મને ઘણી અગત નથી. પેહેલાં હું જે કહુંછું તે સાંભલો અને પછી તે કેટલું ખરૂંછે તે ઉપર વીચાર કરજો.

મેં મારી ખુરસી દાહેયાભાઈની નજદીક લીધી પણ તેવણુ મારાથી પોતાનું મોહોડું છુપાવી નીચે પરમાંણે બોલીઆ—

"આતો તમુને રોશનછે કે દસ વરસની વાતપર મેં સેઠ કાવશાની છોકરી નાલીબાઈ સાથ લગન કીધાં હતાં. નાલીબાઈ, શેઠ કાવશાના આગલી બઈરીને પેટનાં હતાં અને મારા સસરાની સઘલી દોલત નાલીબાઈની સાવકી માએ કે જેવન હાલમાં ગુજરી ગયાંછે તેમને પેટના તરણ છોકરાઓને તેમના મમાવા તરફથી મળી હતી.

"આ સઘલી દોલતનો હું વારેસ થવસ એવું મારા સપનામાં પણ હતું નહી; અને મારા તરણ સાવકા સાલાઓ વગર વારેસે મરી જાયેતો સરવે દોલતતો મારા સસરાને મલે અને તેના મરણ પછી હું, નાલીબાઈ તરફથી તેનો વારેસ થવસ એવું ધારવું પણ બેવકુફી ભરેલું હતું. હું પઈસાને સારૂ પરણયો ન હતો અને આવી મોહોટી દોલત જે આજ મારીછે તેનો હું માલેક થવશ એવો વીચાર પણ મારા મગજમાં તે વખતે આયો ન હતો.

"આવો વીચાર મારા મગજમાં કેમ આયો તે હું તમને કહુંછું. એક વખત સુરતમાં ઘણી મરકી ચાલતી હતી તે વખતે મારા તરણુડે સાવકા સાળા કાહેલી પડયા. એક દાહાડો ડાકટરે કહ્યું કે એ તરણુડે બચનાર નથી, આ ઉપરથી મારા મગજમાં એવો પવન ભરાયો કે અગરજો આ તરણુડે જણા મરી જાયેતો હું પઈસાવાલો થવશ. આ વીચાર મેં તરત દુર. કીધો, પણ વારેઘડીએ મારા મગજમાં આવવા લાગો અને તરેવાર રીતે મને લલચાવા લાગો. તે દાહાડે હું આખી રાત ઘોલીઆ ઉપર જાગતો પડી રહો અને જાણે તે દોલત મારા હાથમાં આવી હોય તેમ તરેવાર રીતે ખરચવા અને ઉડાવવા લાગો. પણ મારા શાલાના મરણ પછી એક બીજી અડચણ, મારો સસરો, તેનો કાંઈ ખીયાલ મારા મગજમાં આયો નહી.

"બીજે દીવશે મારા શાલાઓ વીસે ડાકટરે જરા આશા આપી અને થોડા દાહાડામાં તેવો સારા થયા. તેવોના સારા થવાથી મારા મગજમાં એવું આયું કે જે માલ મતાનો હું ધણી હતો તે તેવોના સારા થવાથી જતી રહી અને તે જતી રેહેવાનો સરવે દોશ મારા શાલાઓ ઉપર મારા ખોટા વીચાર પરમાંણે મુકવા લાગો. આવા મારા વીચારો તે વખતે ખીયાલી હતા. અગરજો આવા બુરા વીચાર છતાં મારા શાલાઓના બીછાના આગલ હું ઉભો હતે અને તે વખતે જો તેમની જીંદગીનો ચેરાગ બુજાવાતી નોકપર હતે તોપણ હું તે વખતે તે બુજવતે નહી કારણ કે તારે હું ખુની હતો નહી.

"તમુને માલમ હશે કે હમો ઘણાખરા સુરતીઓને વારેઘડીએ નદીમાં ફરવા જવું બહું પસનછે. મારા તરણ સાલાઓને બોટમાં બેસી ફરવાનો ઘણો શોક હતો અને કોઈવારતો પોતાના હાથે હલેસાં મારતા હતા. એવી તેમની રમતમાં કોઈ કોઈવાર હું પણ ભાગ લેતો હતો. એક દાહાડો હમે નદીમાં ફરવા ગયા અને ઘણાક દુર ગયા, સાંજ પડી તારે પાછા ઘેર જવાનો વીચાર કીધો. આ વખતે નદીમાં તોફાન થયું અને પવન ખુબ જોસમાં ફુકવા લાગો. રાત ઘણી અંધારી હતી તેથી આસપાસ કાંઈ દીસે નહી એવા વખતમાં હમો અમારી બોટમાં ગેંદલ કરવા લાગા તેથી બોટની એક બાજુપર ભાર થયો તેથી તે ઉંધી વલવા લાગી પણ જરા મેહેનત તથા સમયસુચકતા રાખવાથી સીધી થઈ. આ બનાવથી છોકરાવો બહું હસવા તથા મશકેરી એકમેકસે કરવા લાગા. પણ આ બનાવથીતો મારામાં કાંઈ ઓરજ અસર થાઈ. મરકીથી આ છોકરાવો આજારી પડીયા હતા તારે મારા મગજમાં જે અસર થઈ હતી તે હજુર ખીશી હતી નહી. આ વાતને એક વરસ થયું હતું અને તે વેલાએ જે વીચારોએ મારા મગજમાં ઘેર કીધું હતું તે આ વખતે એકદમ પુર જોશથી ઉભરી આવયું. અને મારા મનમાં એવો વીચાર આયો કે 'અગરજો બોટ ઉંધી વલી હતે!' જારે પેલા છોકરાઓ મજા તથા મશકેરી કરતા હતા તારે મારા મગજમાં આવા કારી વીચારો પુર જોસ સાથ હકુમત ચલાવતા હતા.

"જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ રાત ઘણી અંધારી થતી ગઈ. છોકરાવો ખુબ મજામાં આયા હતા અને હું મારા વીચારમાં મશગુલ હતો અને તરેવાર રીતે

તેમને દુર કરવાની કોશેશ કરતો હતો પણ આખરે નીશફલ થતો તેવામાં બોટની નજદીકથી કાંઈ સફેદ ચીજ પસાર થતી જણાઈ કે જે શું હતું તે હું જાણુતો નથી. તે ચીજ શું છે તે જાણુવાની અરધી ખાહેશ અને અરધી બચપણુની ઉલરાઈથી તરણુડે છોકરાવોએ પોતાના હાથ તે ચીજ અટકાવવાને લાંબા કીધા. આ વખતે એક બાજુપર એકદમ ભાર થયાથી બોટ તરત ઉંધી વલી."

દાહેયાભાઈ આ શબદો ઘણી ઉતાવલથી બોલીયા. આ ઉપર જે કાંઈ કહું તે ઉપરથી વાંચનારે જોયું હશે કે આ બનાવમાં એમનો કાંઈ વાંક હતો નહી. પણુ એવનના આટલા ઉતાવલના બોલવાથી સાબેત થાયે છે કે કાંઈ છુપા જોસાના દબાન તલે એવણુ હશે. આ ઉપરથી આસતે રહી થોહોવાર પછી હું બોલીયો:—"આમાતો પેલા છોકરાવોનો પોતાનો વાંક હતો અને તેવોની બેવકુફાઈ તથા હુલરાઈથી તેવો ડુબી મુવા અને એમાં તમો શું કરો વલી" હજુરતો હું બોલવા જાઉછું એટલામાં દાહેયાભાઈ બોલી ઉઠીયા "સબર," હું અંહીયાં સરવે કબુલ કરવા અને મારૂં અંતકરણ સાફ કરવા બેઠોછું અને તમો તે સાંભલવા બેઠાછો વાસતે વચમાં બોલવું નહી. મેં ઉપર જણાવીયું તેમ બોટ ઉંધી વલી, પછી બેદાશાહીદ, બે નાલા છોકરાવોને મેં જોયા નથી; પણ મોહોરો પાણીની સપાટીપર આયો તે મેં જોયો. હમો કીનારાથી થોડેએક દુર હતા તેથી મદદની બુમ પાડી હતેતો તે બનચતે. થોડો વાર રહી મેં તેને ફરીથી ઉપર આવેલો જોયો અને તેને બનચાવવાને હું તેની નજદીક ગયો પણ મારી લાત તેને એવા જોરથી વાગી કે તે પાણીમાં પાછો ગયો અને તાર બાદ માલમ પડીયો નહી; અને તેને બનચાવવાની મેં કાંઈ પણ કોશેસ કરી નહી. થોડાવારમાં હું તરી કાંઠે ગયો. પછી પાણીમાં પરપોટા આવતા જોયા અને પેલો મછવો પાછો તરતો થયો તે સીવા બીજું કાંઈ પણ જોવામાં આયું નહી. ખરેખર હું તેનો ખુનીછું."

આટલું બોલી તેવણુ દમખાવા સારૂં, થોબીયા. તાર પછી હીમત ધરી પાછું બોલવું મેં સરૂ કીધું, કે એ વખતે તેવન એટલાતો ઘભરાટમાં પડીયા હશે કે તેવને શું શું કીધું અથવા જોયું તેનો ખરો ખીયાલ તમને હશે નહી તેથી આવા વીચાર તેમના મનમાં રહી તેવનને દુખી કરેછે બાકી તેવનતો નીર—અપરાધીછે. એવામાં તેવન બોલી ઉઠીયા.

"અરે નહી! નહી! આ કાંઈ ખોટી વાત નથી અને હું કાંઈ એટલો વેહેમી નથી. પણ અગરજો તમારા મનમા હજુર કાંઈ શક હોસેતો જે મારે હજુર પછી કેહેવુંછે તે સાંભલવાથી નીકલી જશે. મારા સસરાને મારા શાલાઓના મરણ પછી સઘલી દોલત મલી અને મારી ધરીઆની મોજમજા ભોગવતી અને એકલી વારેસ થઈ. આ બનાવથી મારો ખરચ વધીયો અને તેથી હું કેરજમાં ડુબતો ગયો. જારે મારા માંગનારા તકાદો કરવા લાગા તારે મારા સસરા પાસ મેં થોડાએક પઈસા માંગીયા. તેણે જવાબ વાલીયો કે, 'હું મરૂં તાંહાંશુધી એક અરધી પણ મલશે નહી.' તમનેતો માલમ હશે કે તે કેવો ચીસો હતો અને જીવ જાયે તોપણુ એક અરધી આપતો ન હતો.

"આવી મારી હાલત હતી તારે દાહેયાભાઈ એકાએક આજારી પડીઆ. એવણુનું દરદ એવું હતું કે જો તરત ડાકટર ન આવે અને દવા દારૂ તરત ન થાયે તો તેમાંથી ઘણું ધાસતી ભરીયું પરીનામ નીપજે. શોરાબજી ડાકટરની મદદથી આગળ બે ચારવાર આવા દરદથી તેવણુ બનચીયા હતા, અને હમના પણ તેમજ થયું. મારી નાલીબાઈ પોતાના બાપની માવજત કરવા સારૂં આખી રાત તેવણુના બીછાના આગળ બેઠી હતી. સવારના ડાકટરે જણાવીયું કે દાહેયાભાઈ હવે કસી ધાસતીમા નથી, તેથી મેં નાલીબાઈના કાલાવાલા કીધા અને તેને ડાકટરે ટેકો આપવાથી તેવણુ એક કલાક આસાએસને સારૂં પોતાના ઓરડામા ગયાં અને ડાકટર પણુ પોતાના ઘેર જવા નીકલીયા. જતાં જતાં ડાકટર આટલું કહી ગયા કે 'કદાંચ એક બીજીવાર આ દરદ ઉભરી આવશે એવી મને ધાસતીછે; પણુ તે વખતે તમારે કાંઈ ઘભરાવું નહી મને તેડું મોકલજો હું આવશ.'

"આ વખતનું હું શું બેઆન કરૂં. હું, કે જેની આંખો આજ વરસો થયાં પેલી મોહોટી દોલત પર હતી, અને તેને મેલવવા જે મોહોટી અડચણો હતી તેતો દુર થઈ ગઈ અને છેલે મારો સસરો જે મારી અને મારી ખાયેશોની વચે આહો પડેલો હતો, તેનાજ માંદગીના બીછાનાની પાસ હું બેઠો હતો.

"મારી પડોસમા એક નાહાની ટેબલ હતી જેની ઉપર દવાની સીસીઓ પડેલી હતી. મેં તે સીસીઓમાથી એક ઉચકી તેની ઉપર "અફીમનું તેજાબ" એવું લખેલું હતું. આ વાંચીયા પછીતો મારામા સેતાન ઉઠી ઉભો થયો, મારાં કરજની તંગાસ વધતી થતી માલમ પડી અને આ આજારી માણુસની જીંદગીની કીમત મારી નજરમા ઘટતી ગઈ.

"આવા વીચારો મારા મગજમા આવતા હતા તેવામા દાહેયાભાઈએ પીવાનું પાણી માંગીયું.

"આ વેલા પેલી દોલત તથા મોજમજાની તીજોરીની કુંચી મારા હાથમા હતી. લાલચ મારા પર વધતી હકુમત ચલાવવા માગી પણુ છેલે આ સરવેની ઉપરવારો હું થયો.

"પેલી સીસી મેં પાછી તેની જગા પર મુકી અને થોહોવાર ચુપ થઈ બેઠો હતો તેવામાં નીચે પરમાણે મારા મગજમા વીચાર આયો, કે ડાકટરે જે ધાસતી આપી હતી તે કદાચ ખરી પડશે. આગલ ડાકટરે જે માવજત કીધી હતી તે ઉપરથી મને માલમ હતું કે જે કાંઈ દવાદારૂ થવો જોપે તે તરત થાયે તો બેહેતર. આ વખતે મારી છાતી ખુબ જોશથી ધડકવા લાગી. હું ઉઠીયો—આનાકાની કીધી—પાછો બેઠો—પાછો ઉઠીયો—જરા કાંન દઈને સાંભલીયું—વલી પાછો બેઠો—મારા કાનમાં આંગલાં ખોશીયાં કે હું કાંઈ સાંભલી શકું નહી અને મારૂં માથું ટેબલપર ટેકોયું. આવી મારી હાલતમાં હું થોહોવાર રહ્યો; પછી એકદમ ચોંકી ઉઠીયો અને સાંભલવા લાગો. સરવે સાંત હતું. મેં ખુબ જોશથી હાંક મારીયો; બારણું ઉંઘાડી ઓરડામાંથી બાહેર ગયો અને ડાકટરને બોલાવવા સારૂ ચાકરને મોહોટે અવાજે હોકમ કીધો. હું

પાછો ઓરડામાં ગયો, અને મારી જગાપર બેઠો. આ વખતે મને એવો કરાર થયો કે જે મારી છેલી અડચણ હતી તે મટી ગઈ.

"પણ બીજીવાર હું ખુની થયો.

"થોડાવારમાં ડાકટર આયો, દાહેયાભાઈ પાસ જઈ તેની નાડી જોઇ અને ઘંભીરાઈથી બોલીયો કે 'હવે ઘણું મોડું થયું'.

"હું બોલીયો, અરે એમ ના બોલો, એમ ના બોલો; કાંઇબી ઉપાય કરો.

"ડાકટરે પોતાથી જે બનીયું તે કીધું પણ થોડાવારમાં પોતાનો હાથ ખાંચી બોલીયો 'હવે ફોકટ ફાંફાંછે. અગરજો હું પાંચ મીનીટ આગમજ આયો હતેતો આવો બનાવ કદાચ બનતે નહી'.

"સરવે કીરીયા મરનાર પાછલ થઈ અને તેદારથી એક ઘડીનું શુખ શુંછે તે હું જાંણતો નથી. મારી નાલીબાઇ પોતાના બાપના મરણપર આંશું પાડે તે જાને મારા હયાંપર ગરમ ગરમ ગોરના ચોબાછે. તેણીની નજર સાંમું મારી નજર થાયે તારે હું સમજું કે જાને તે મારા હયાંનો ભરમ વાંચેછે. તેણીની હાજરીથી મને ઘણું દુખ ઉપજવા લાગું. હું મારા દોસત અને મારી નાલીબાઇથી એખલો અટુલો રેહેવા લાગો અને વારેવાર મારા ખુની હયાંમાં એવા વીચાર આવતા હતા કે આદમીજાત, શક ભરી નજરથી મારા સામું જુવેછે. તે દાહાડે પછી મારો કોઈ સાથી મલે નહી પણ મારૂં અંતકરણ !

"થોડાં વરસ રહી નાલીબાઇ આજારી પડીયાં, અને થોડા દાહાડા બીછાનામાં કાહાડી તે બેહેસતની ખુશબોદાર અને શુખ ભરી જગામાં જઈ વાસો કીધો. તેણીએ પોતાની સરવે દોલત મારે સવાધીન કીધી. થોડા મહીના ગુજરવા બાદ હું બીજી બઈરી પરણ્યો, પણ આ બે ખુંનનો સરાપ મારા સર પર રહી ગયો તેથી મને જરા સાંત થઇ નહી. નદી કાંઠા પરની સાંજ અને મારા સસરાનો ઓરડો મારા મગજ પર ભમીયા કરેછે અને મને જરાની આશાએસ નથી.

"હવે તમોએ સરવે સાંભલીયું. હું તમને પુછુછું કે, મેં તમને કહું તે પરમાણે મારૂં વસીઅતનામું તમો કરવા ધારોછો કે નહી ! મારી સઘળી દોલત રૂ૫૦૦૦૦૦૦) પચાસ લાખનીછે અને તેના ખરા હકદાર વારેસો જેવોનો મેં જાન લીધોછે તેમના હાલમા જીવતાં બચાંછે."

દાહેયાભાઈનું આવું બોલવાથી ખરી વાત શું છે તે મેં મારા મગજમા ઉતારી પણ એવણની ધરીઆણી અને છોકરાની દયા આવયાથી મેં તેવણને ઘણા સમજાવીયા. છેલે તેવણની દોલતનો થોડો ભાગ તેમના બચાં છોકરાં તથા તેવણની ધરીઆનીને સારૂં રાખી બાકીની સઘળી દોલત બે જુવાન ગરીબ હાલતમા રહેલા કામદારો જેવો સુતારનું કામ કરી પોતાનું ગુજરાન કરકસરથી ચલાવતા હતા તેમને મલી.

આ ઉપર વાત કીધી તે મને જણાવતાં તથા વસીઅતનામું ઘડી કાહાડતાં ઘણું મોડું થયું. ઉઠતી વખત મેં કહું—"દાહેયાભાઈ, આ વાત જાણે નહી બની હોય તેમ વીસરી જાવો. આપણા અંતકરણના છુપા દંખને સારાં કરવાના ઘણા ઉપાયછે તે જો લેશોતો હજીુર તમો તમારા બાકીના દાહાડા તમારાં બચાં છોકરાં સાથ સારી હાલતમા કાહાડશો.

"હા, હું જાણુંછું કે તે ઊપાય શું છે અને તેની મદદ લેવાને હું મુકસ નહી."

બીજે દીને આપણેતો ગાડીમાં સવાર થઈ મુંબઈ આયા. ઘણા દીવસ થયા નહી એટલાં એક કાગજ આયો; જેમા એવું જણાવીયું હતું કે દાહેયાભાઈ એક હાથમા અફીમના તેજાબની ખાલી સીસી લઇને પોતાના ઓરડાના ઉંબર આગળ મરણ પાંમેલા માલમ પડીયાં હતા. આ ઉપરથી કોઈને પણ શક રહો નહી કે જે ઉપાય એ શેઠે પોતાના અંતકરણને સારૂં કરવાને વાપરીયો હતો તે મોહોત હતું.

કે.

લુ.

સુરજના તડકાંથી માણશને લુ લાગેછે, એવું આપણ સાધારણ રીતે જાણીએ છઈએ, પણ લુ લાગવાના જોખમ અને ધાસતીનો થોડાંજ લોકોને પુરતો ખેઆલ હોયછે. જોકે આપણ ગરમ દેશમાં વસીએ છઈએ, તોપણ આપણા મુંબઈ શેહેરની આબોહવા બીજાં પરાંતો કરતાં સીતલ છે અને તડકાંની લુ લાગવી એ શું તે આપણા કરતાં વધારે ગરમ મુલકોના રેહેવાસીઓજ પુરતી રીતે પીછાંણેછે. જે દેશમાં ૧૨૦ ડીગરી સુધી ગરમી પડે, તેવાં દેશમા સુરજનો તડકો ચોકસ બાંધાવાલાં લોકોને લુ લગાડવા વના રેહતો નથી. આપણા દેશમાં માહેલાં પરાંતો ખાતે લુ લાગાથી માણુસ અચબુચ મરણ પામેછે. અગત કરીને ઈંગરેજો ઉપર એ અસર વધારે થાયછે, અને આગગાડીમા મુસાફરી કરતાં કોઈવાર તેમના મરણ આપણ સાંભલીએ છઈએ, તે જેમ મગજે લોહી ચઢી જવાથી હોયછે (જે લુથી શરીરમાં બનતા બનાવને મલતુંજ છે) તેમજ લુથી પણ તે મરણો નાપજે છે.

તડકાંમા ખોલલા ચાલવાથીજ માતર લુ લાગેછે, એમ નથી. ઘણી ગરમીને વખતે સીરાં છાપડામાં પણ લુ લાગેછે, અને એટલાજ માટે માહેલાં પરાંતોમા યુરોપીઅન લોકો પોતાના ઘરોની તથા રેલવે ટરેનોની બારી ઉપર ખસખસની ટટીઓ બાંધી તે ઉપર ઠંડું પાણી છાંટયા કરેછે. લુને ઈંગરેજીમાં "સનસટરેક" કેહછે અને તેનો અરથ સુરજનો અથવા તડકાંનો "ફટકો" એવો થાયછે. અને ઘણાં ગરમ દેશોમા એ એક ફટકા અથવા ઝટકા જેવીજ અસર કરેછે. જેમ એક વીજલીના અથવા વેહેતી સમશેહેરના ફટકાથી માણુસ તતકાલ મરણ પામેછે, તેમજ આ તડકાંનો ઝટકો એવો જોરાવર લાગેછે કે તેની લુથી માણુસ બેસુધ થઈ જમીન દોસત પડેછે અને બેથી તે આઠ નવ કલાકમાં મરણ પામેછે.

લુ લાગેછે તારે બદનના તરણ અગતના ભાગો ઉપર સઉથી માઠી અસર થાયછે. એકતો સુરજનો તડકો ભેજાં ઉપર અસર કરી તાંહાં લોહી ચઢાવી મેલેછે, બીજું સુરજનો તાપ લોહીને ફેરવનાર જે દીલ તેના કામનો અ

ટકાવ કરેછે, અને તરીજું માઠી અસર છાતી માહેલાં ફેફસાં ઉપર કરેછે, જેથી દમ ચાલવાના કામને ભારે મુશકેલી નડેછે. એ તરણડે અવીઅપો એટલા અગતના છે કે એમાના એકુનેબી અલવલ આવવી એ તતકાલ મોત છે. ફકત મગજે લોહી ચઢે, ઈઆ દીલના કામમાજ માતર ખલલ થાય, ઈઆ દમ ચાલતો અટકે તો એવો એક જ બનાવ જીંદગીની અજલ આણેછે, તારે લુમા એ તરણડે સાંચા બગડવાની ધાસતી કેવી ભારી છે, તે સેહેલથી વીચારી લેવાશે. તાવ અથવા માદગીથી નબલાં પડેલાં, મેહેનત અથવા મંજલથી થાકી ગયલાં, ઘણા દારૂ ઈઆ બીજાં વીઅશણથી પોતાના શરીરમા જેહેર રોપનાર એવા માણસોને વધારે જલદી લુ લાગેછે.

આ દરદ બે તરણ તરેહથી હોમલો કરેછે. એક જાતની લુમાં દરદીને તાવ લાગેછે તથા અંગ ગરમ થઈ આવેછે. બીજી જાતની લુમાં દીલ ગરમ થતું નથી, પણ ઠંડું જ રેહેછે. તાવ સાથની લુમાં ચામડી ઘણી સુકી થાયછે, ચેહેરો લાલ થઈ આવેછે, પાણીની શોખાર ઘણી લાગેછે, માંથું દુખેછે, મગજે તમર આવેછે અને દરદી સુસત થતો જાયછે. આ નીશાણીઓ જો દુર નહી થાયતો પછે તે વધતી જાયછે તથા શેવટે ચેહેરો ફુલી આવી તથા કાલો થઈ, દરદીની બેસુધીમાં મોહ ઉપર ફીણ ચહડવા બાદ ઘરટલો થઈ દરદીનો અંત આવેછે. બીજી જાતની લુ વધારે શખત છે. તેમા અંગ ગરમ થવા વના અથવા બીજી કશી નીશાણી વના દરદી અચબુચ બેસુધ પડેછે, તે હાંક મારવાથી જવાબ દીએછે તથા મગજે ચકરી આવવાની, છાતી ગુંગલાવાની અને પીપડીપર ભાર પડવાની તે ફરીઆદ કરેછે. એવી હાલતમાં બદન વધારે ઠંડુ તથા પરસેવમા ગરકાવ થવા બાદ, ઉલટી વગેરે કરીને દરદી થોડાવારમા મરણ પામેછે. કોઈવાર લુમાં ઉપલી બેહુ જાતની નીશાણીઓ ભેલી માલમ પડેછે.

આ ભયંકાર દરદ આપણા શેહેરમાં હોમલો કરતું નથી. પણ જાંહાંબી તેની હસતી હોય તાંહાં દેખીતું છે કે એ દરદ માણસાની ગફલતથી થવું જોઈએ. તડકાં તથા તાપની શખતાઈ, ગરમ ફુક અને એવીજ બીજી ખુદરતી નીશાણીઓ ચેતવણી આપેછે કે આવા તડકામા ઘરની બાહેર નીકલશોના. ખુદરતની સામા થઈ તડકાંનાં આ "ઝટકા" મા હાથે કરીને જાવું નહી 'તોપણ અગર કામને સરજાવું પડેતો માથાં તથા શરીરને સંભાલથી ટાંકવા પછે લુક દાચજ લાગેછે. લુના દરદની હદ ૯૦ ડીગરી સુધીના તડકામાં છે; એથી વધારે તાપમા લુની ધાસતી હોયછે.

આવા ટપોરામા બાહેર નીકલતી વેલા માથાં તથા બોચીને સારીપઠે ઢાંકવાં જોઈએ. એ ટાંકણ ખસુસ કરીને સફેદ અને સફેદ નહીતો લાલ રંગનુ હોવું જોઈએ. દીલમા સફેદ કપડું જોઈએ અને છતરી ઉપર પણ સફેદ કપડાંનુ કવર જોઈએ. કાલો રંગ સુરજના સઘલાં કીરણોને, સઘલી ગરમીને જલદી ચુસી લીએછે, પણ સફેદ રંગમાં તેમ નથી. વળી આવા તડકામા ચાલતી વેળા પીવાનુ ઠંડું પાણી તરત પુરૂં પાડવાની ગોઠવણો કરવી જોઈએ. પંખાથી વા ખાવો, પાંણીની તરસ મટાડયા કરવી, જમીન ઉપર ઠંડું પાંણી છાંટયા કરવું તથા બારીબારણાંઓમા આવતી હવાને ખસખસના ભીણાયલા પદડાઓમાંથી પસાર થવા દેવી, એ હવામાની ગરમી તથા તાપને નરમ પાડવા માટે જરૂરના ઉપાયો છે. આ માવજત છતાં લુ લાગે તો તેના ઉપાય થોડા અને સાદા છે. સઘલા ઉપાયની મતલબ મગજની ગરમી ઓછી કરવા તથા દરદીને હોશીયાર કરવાની છે.

એટલા માટે માથું, ગરદન, છાતી તથા બરડા ઉપર સારીપઠે ઠંડક કરવી પડેછે. આપણા બઈરાંઓ જેને લુ લાગેલી ધારેછે તેને તાહાડી સાદરો ઉપર સુવાડી તેના બદન ઉપર આમલીના પાણીની થાલી ફેરવેછે તેની મતલબ પણ એજ દીસેછે. આમલી અને લીબુના શરબત પાવાનુ આવે વખતે ડાકટરો ફરમાવેછે. પણ આ સઘલી ઠંડક જારે દરદીનુ અંગ ગરમ હોય તારે કરવાની છે. જો દરદી ઠંડો થઈ ગયો હોય અથવા ઠંડો થવા માડે તારે ગરમી અને હોશીયારી લાવનારો આમોનીયા અને બરાંડી જેવી દવાઓ આપવાને ફરમાવેછે, તથા છાતી અને પગના ટેટાં ઉપર રાઈ મારવી પડેછે. આ એલાજો દરદીના ગરમ ઈઆ ઠંડા દીલ મુજબ સંભાલીને કરવા જોઈએછે, તેમજ દરદી જો જોરાવર હોયતો ગરમી ઓછી કરવા માટે કપાલ ઉપર જળો મેળવી પડેછે, પણ એબી દરદીની ગરમી તપાસીને કરવું જોઈએ.

સોનાના મુલની કહેવતો.

જ્યારે આપણે એખલા હોઈએ તેઆરે આપણે આપણા વીચારો તપાશવાનાં હોયછે. આપણા કુટુંબમાં આપણો સવભાવ ને મંડલીમાં આપણી જીભ.

સારી ચીજ કરવાને વાસતે જ્યારે તમુને બોલાવામાં આવે તેઆરે વાંમાંટાંમાં નાં કરતા; અને ખરાબ ચીજ કીધાથી ઠપકો મલેતો બાંહાનાં ના આપતા.

ખરી દોસતી એ એક એવો રોપોછે જે અસને આસતે ઉગેછે અને દોસતી એ નાંમ વાપરયા અગાઉ તેને દુ:ખનાં ઘણા આંચકાઓ સોસવા જોઈએ તથા તેની સાંમે થવા જોઈએ.

જે માણસ બીજાને સારૂં કરે તે પોતાનેબી હમેશ સારૂં કરેછે તેનું પરીનાંમ સારૂં નીવડેછે. તેટલોજ માતર નહી પણ સારૂં કરતી વખતે જે ભીતરમાં માણસને છુપો સંતોશ ઉતપન થાયછે એજ સઉથી મોટો બદલોછે.

દલગીરીનો દરેક ભારી બોજો આપણે આપણા ગલાની આસપાસ એક પથર વીતલાયલો હોય એમ લાગેછે, તાબી વારેઘડીએ જે પથરો મોતી મેલવવા ડુબકી મારનારાઓ કામે લગાડેછે તેના જેવો તે પથર હોયછે.

હરેક વાતોમાં ઉતાવલ નહી કરવી જોઈએ કાંએકે એમ કીધામાં ફાયદો નથી. આગ ગાડીઓ કોઈ વખત મીનીટે એક માઈલ જતી આપણે સાંભલીએ છઈએ પણ કેટલીક વખત એવી ગાડીઓ પણ ઉંધી વલવાનાં સમાચાર આપણે શાંભલીએછે.

સંખ્યાબંધ લોકો દર વરસે એકદમ પઈસાવાલા થવા ની હોશમાં ઉતાવલથી પાયામાલ થાએછે. જે માણસો પાકી રીતે આસતે આસતે વીચાર કરીને કાંમ કરેછે તેજ માણસો દુનીઆમાં ફતેહ પાંમેછે. જે લોકો ઉતાવલથી હરેક કાંમ કરેછે, તે લોકોને તે કાંમ પાર ઉતારવા બે વખત કરવું પડેછે. કાચબો ગમે એવો ધીમો ચાલતો હોય તોબી છેલે સસલાને મારી જાય્યા વીના રહેતો નથી. ધીમાં માણસો કોઈ કદાચન પોતાનું માથું થાંભલાની સામાં અથડાવેછે.

તમારો જ્યારે તમુને દુઃખ દે તીયારે તમોએ્મે તેને તમારી તરફથી પીયાર ને માયા બતાવવી એ જેવી તેના ઉપર તમારી ફતેહ બીજી કાંઈ નથી.

સખાવત એ સરવ કાલ શુધીનું કરજછે અને તેની હદ્દ નથી. બીજાના હાથથી જો તમો ચોકસ ગાવા માંગતા હોતો તમો તેનાં કરતાં પોતાને વધારે ખંધા ધારજો.

દોલત જતી રહેછે તો કોઈ વખત પાછી આવેછે. તંદોરસતી જો લથરેછે તે પણ કદાચ પાછી આવેછે પણ વખત ગુમાવીએ તે પાછો આવતો નથી.

જયારે પક્ષીઓ કોઈ નીચી જગો ઉપરથી ઉડતાં હોય તેવામાં જો પારધી પોતાની નેમ ટાંકીને બંદુક તેઓ ઉપર ફોડે તો તેમાંનાં કેટલાંક નીચે પડી જાયછે, કેટલાંક જખ્ખમી થાયછે ને કેટલાંક આસપાસ ઉડતાં ફરીને ઝાડીઓમાં સંતાઈ જાએચ, પણ તમને માલમ પડશે કે પેહેલી વખત બંદુક ફુટ્યા પછી તરતજ તે પક્ષીઓનું ટોલુ ઉંચે ને વધારે ઉંચે ઉડેછે ને જોકે તેઓમાંનાં ઘણાએક મરી જાયછે તોબી જેટલાં જીવતાં રહેછે તેઓ એક વખત એટલાં તો ઉંચે ઉડેછે કે પારધીની ગોલી તેઓને લાગી શકતી નથી. એજ પરમાણે જયારે દુખો આવી પડે તીયારે દુખો તમુને લાગે તોબી વધારે ઉંચે ચહડવાની કોશેશ કરો. એમ કીધાથી તમો એક વખત જીંદગીમાં એટલા તો વધશો ને તમારૂં દીલ નેકી ઉપર એટલુ તો લાગશે કે આવાં દુઃખો તમને કવચીત લાગી શકશે નહી. જયાંવેર દુઃખની ગોલી તમુને લાગતી હોય તીયાંવેર વધારે ને વધારે ઉડવાની કોશેસ કરે. પે. ન. ડા.

વગોળનારાં પરાંણીઓ.

૯—હરણ.

હરણની કેટલીક જાતો છે જેવાંકે:—૧ કુડુ, જે કાફરેરીઆની ઝાડીનું રેહેવાશીછે. તે ચાર ફીટ ઉંચું અને માથાંથી પુછડી સુધી આઠ ફીટ લાંબું થાયછે. તેના શીંગડાં શીધાં અને કાંગરીદારછે અને લંબાઈમાં છેક તરણ ફીટ નવ ઈંચછે. તેની ગરદન અને દાઢા ઉપર જાડા કાલા બાલછે. એનો રંગ કાબરચીતરો છે. એ જનાવર ઘણા જડપથી દોડનારાંછે પણ ઘણોવાર સુધી દોડાતું નથી અને થોડાવારમા થાકી જાયછે. ૨—હીંદુસથાનનું હરણ. ઈરાનના થોડાક ભાગમાં અને હીંદુસથાનનાં આખા દ્વીપકલ્પમા શાધારણછે. તેના શીંગડાં નજદીક બે ફીટ લાંબાં હોયછે. એનો રંગ ભુરો હોયછે પણ જેમ ઉમરમા વધે તેમ રંગ ઘેરો થતો જાયછે. નર કરતાં નારીનો રંગ વધારે ચલકેછે. તેવો એક નાહાણું ટોલું થઈને રેહેછે અને પોતાના ટોલાંને એકુ કુટુંબ ધારેછે. આ પ્રાંણી પછવાડે દોડવાને શેહેલું નથી, કારણ કે તેવો એટલાં ઝડપથી દોડેછે કે, શઉથી ઝડપથી દોડતા કુતરાને પાછલ પાડેછે. હીંદુસથાનના હરણ વીશે એવું કેહેછે, કે જયારે એને વેલાત લઈ જવામા આવેછે તયારે બીજાં પ્રાંણીઓની માફક એને થંડીની અશરથી ઘણું ખમવું પડતું નથી.

એ શીવાય સ્પ્રીંગર અથવા કુદકા મારતું હરણ, દાબ્રેટઝી (દક્ષીણ આફરીકાનું) તથા (મધય આફરીકાનું) પાલાહ, પ્રાંગહોનેડ ઈતયાદી હરણોછે જે વીશે કંઈ ઘણું જાંણવાજોગ નથી.

૧૦—શાબર.

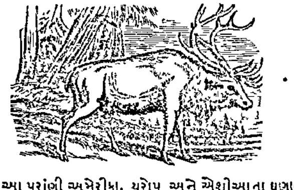

આ પરાંણી અમેરીકા, યુરોપ અને એશીઆના ઘણાજ ઉતરના ભાગોમા એટલે ઉતર ધ્રુવ તરફના સવદેશીછે. તેની ઉંચાઈ સાડાચાર ફીટછે પણ ગરમ ભાગોના કરતાં ઉપરના ભાગોમા તેવો વધારે મોટાંછે. રૂતુઓ પરમાણે આ પ્રાંણીના બાલ બદલાઈ જાયછે. એક યુરોપીઅનના કેહવા પરમાણે તેના બાલ એટલાતો ગરમછે, કે માતરે તેજ હોટીને ગમે તેવી ફકડતી થંડીમા શુતાં હોયતો થંડીની જરાબી અશર થતી નથી. ગરદન તરફના બાલ જરા મોટા અને જાડાછે તેથી જાંને એક દાઢી હોય તેવું માલમ પડેછે. તેના શીંગડાં મોટાં, સુવાલાં અને ડાલી ફુટેલાંછે જે, તેને પોતાનો ખોરાક જે બરફની નીચે હોયછે તે બરફ ખોશાડી નાખવા ઘણા કામના છે. ખરીઓ પોહોલી અને ફાટેલીછે જે તે ચાલેછે તયારે લોંપપર પંથરાઈ જાયછે પણ બરફમા પેશી જતી નથી. તેની ચાલવાની શકતી અજાયબ જેવીછે. કેહેછે કે એ પ્રાંણી જો બરોબર તુરકી ચાલથી ચાલેતો એક કલાકમા દશ મઈલ જાયછે, અને ફુલ જડપમા બાર મઈલ દોડેછે, પણ આ ચાલ કંઈ ચાલુ રેહેતી નથી, પછી તે થાકી જાયછે, પણ ઘણું કરી શાધારણ રીતે ૧૫૦ મઈલ ચોવીશ કલાકમા થેડે લાઈથી ચાલેછે. લાપલાંડરો (લાપલાંનડના લોકો) એના ૫૦થી ૧૦૦૦ ના ટોલાં પાલેછે. જેની પાશે વધારે હોય તે દોલતવાન ગણાયછે, પણ જેની પાશે ૨૦૦૦ હોય તેતો ઘણોજ

કાઉંટ વાન મો[illegible]ટ્કી.

દોલતવાંન ગણાયછે. "થંડા લાપલાંડરો" નો મુખ્ય આધાર ઉનાલામા આ પ્રાંણીના દુધ, દહી, પનીર અને શીયાલામા તેના ગોશ ઉપરછે. તેવો આ પ્રાંણીને પઈડાં વગરની ગાડીમા જોરી બરફવાળા રસતા ઉપર ઘણી જડફથી મુશાફરી કરેછે, જેવી મુશાફરી કોઈ બીજા પ્રાંણીઓથી નહીંજ બનથી. સાફ રૂતુંમા એટલે વસંત રૂતુ બેસતાંજ તેવો લીલ ચરવાને ખુલાં મેદાંનમા ઉતરી પડેછે, જે લીલ જમીનની ઉપર જાંને એક ગલીચો પાંથરયો હોય તેમ ઢાંકી નાખેછે. તે મેલવવા મારે આ પ્રાંણી તેની ખરી અને શીંગડાં વટી બરફ અને આઈશ ભાંજી નાખેછે. આ પ્રાંણી વાગોળનારૂ હોવા છતાં તે એક "લેમીંગસ" નામના જનાવરને ખાઈ જાય છે, જે પાહાડોમાથી આવેછે અને તેનું કદ ઉંદરના જેટલુંછે, પણ તે કદાચજ બનેછે. અમેરીકામા સાબરને કારીબા કહેછે, અને તે કેનેડાથી તે છેક ઉતરના દરીઆ સુધીછે; તેની બે જાતછે. "ઝાડીનું કારીબો" અને "વેરાંન જમીનનું કારીબો". અમેરીકાના ઈનડીયનો તેને પાલતા નથી, પણ ફકત તેના શીંગડાં, ગોશ, અને ચાંમડાંને વાસતે શીકાર કરેછે. રૂવાંથી ભરેલાં ચાંમડાંના તેવો કપડાં અને તંબુ બનાવેછે અને રૂવાં વગરના ચાંમડાંની તરેવાર જાત જાતની વાપરી બનાવેછે તથા તેમાથી મોટાં દોરડાં વણેછે; તેની નશને તેવો શીવવાના દોરાને ઠેકાંણે વાપરેછે, તેના શીંગડાંના માછલી પકડવાના ગળ અને હાડકાંની છરીઓ બનાવેછે; તેની ચરબી અને ગોશનો એક ઘણોજ પુશટીકારક ખોરાક બનાવેછે, જે તેવોને મુશાફરીમા ઘણો કામ આવેછે, કારણ કે તે તરણથી ચાર વરસ સુધી રહી શકેછે.

વેલ્સાતી શાબર, અથવા પીલું હરણ એક શોભીતું પ્રાંણીછે. એ જાણવર પાંચ વરશે પુરતી ઉમરનું થાયછે, જે પછી તેના શીંગડાંની શાખા ફુટવા માંડેછે, અને દર વરશે એક નવી શાખા ફુટેછે જે કડણ થાય તયાં સુધી તે સંતાનુ કરેછે. આ પ્રાંણી જો શીકારમા ઘાયલ થાય અથવા પકડાઈ જાયતો બચાંની માફક આંખમાંથી આંશુ પાડેછે.

વેસટ મોરલાંનડ, કમબરલાંનડ અને સકોટીશ હાઈલાંડમા રોબક નામનું શાબર થાયછે જે બે ફીટ ઉંચું હોયછે, અને તેના શીંગડાં નવ ઈંચ લાંબાં હોયછે. બીજા શાબરો કરતાં આ જાત ઘણી લુચી, હીમતવાંન, અને ગડફીછે. આ પ્રાંણીને ઝાડનો કુમલો પાલો ખાવા ઘણો ગમેછે જેથી તેના પડોશી ખેડુતોને ઘણું ખમવું પડેછે, પણ તેથી તેનું ગોશ મજેનું થાયછે. એ પ્રાંણી પલાતું નથી કે જાકે તે વેહેમીછે.

વાપીટી અથવા કનેડાનું શાબર ઘણું મોટુંછે. તેનું કદ એક બલદના જેટલું અને તેજ પરમાણે શીંગડાં છ ફીટ મોટાંછે; પણ તેનું પુછડું તરણ ઈંચથી નથી. અમેરીકામા કેટલેક ઠેકાંણે તેને પાલેછે અને વગર પઈડાંની ગાડી શાથે જોડી તેથી મુશાફરી કરેછે. હુનાલામા જયારે આ પ્રાંણી માખથી કંટાલેછે તયારે પાંણીમા પડી રેહેવાનું શોધે છે. એ શીવાય ફેલોડીયર, રૂસા, ટીચર, એકસીસ-ડીયર (જે ગંગા નદી તથા બંગાલ તરફછે તે) અને વરજીનીયન-ફેલો-ડીયર વગેરે જે શાબરોછે તેનું વીગતવાર હેવાલ કંઈ વધારે અગતજોગ નથી, કારણ કે તેઓ ઘણકરીને ઉપલાંને મલતાંજછે.

એલ્ક.

આ પ્રાંણી નવી તેમજ જુની દુનીઆંના ઉતર ભાગમા એટલે ઉતર ધ્રુવ તરફ વશેછે. આ જાનવર હરણનીજ જાતછે પણ તેનું કદ ઘોડાના જેટલુંછે, અને નર જાંનવર ૧૧૦૦ અથવા ૧૨૦૦ રતલ થાય છે. ચાલતી વખતે તેના પગના શાંધા ખોલેછે એટલે તેમાથી કડકડ અવાજ થાયછે. તેવો બેથી વધારે કદાચજ દેખાયછે, અને હુનાલામા તેવો શરોવરને કીનારે તથા શીયાલામા ઝાડીમા રેહેછે. તેની ગરદન એટલી ટુકી અને પગ એટલા લાંબાછે, કે ચરતી વખતે ગુઠણભડીએ બેશીને ચરવું પડેછે. સવીડનમા નવમા ચારલસ રાજાના વખતમા એને જાશુશોને લઈ જવા, તથા વગર પઈડાંની ગાડી "સલેજ" મા જોડતા હતા; જે એક દાહાડામા ૨૩૪ મઈલ ચાલતું હતું. ઉપર કહેલાં સઘળાં પ્રાંણીઓને શીંગડાંછે, પણ હવે શીંગડાં વગરના વાગોળનારાં પ્રાંણી વીશે આગળ વચવામા આવશે. "નરગેશ."

કાંઉંટ વાન મોલટકી.

ફરાનસ અને જરમની વચેની છેલી જબરી લડાઈને ઉભી કરનાર કાઉંટ બીસમારક, તે લડાઈ લઈ જનાર શાનશાહ વીલીઅમ, અને તે લડાઈ કરનાર શાહજાદા ફરેડરીકના ચીતરો અને ચરીતરોથી આપણ વાકેફ થયા છઈએ. પણ એ લડાઈને ચલાવનાર, લડાઈના હુકમો આપનાર વડા સરદાર કાંઉંટ મોલટકીની તસવીર અને વરતાંત વગર આ લડાઈને લગતી આપણી "પીકચર ગાલેરી" સમપુરણ ગણાય નહી. જરમનીની આ જબરી લડાઈમાં જીહીનયું ખરું, પણ જેમ એ લડાઈને લગતા તમામ અસબાબો સેંકડો માઈલ સુધી ગોયા પોતાનું રાજ હોય તેમ દુશમનના રાજમાં પોંહોંચતાં કરવાં અને લશકરને કસી રીતે હાજતમંદ નહી રાખવા મારે બીસમારકની સરવે ગોઠવણોને માન છે; જેમ લખો માણશના લશકરને દુશમનના દેશમાં લઈ જવાને શાહાજાદા ફરેડરીકને માનછે; તેમ તે પારકા દેશમાં આ મોટી લડાઈ ચલાવાનું સઘલું માન કાઉંટ મોટકેને છે. એક માણશનું ભેજું લખો માણસોને કેવી ફતેહમંદીથી ચલાવી શકેછે તેનો આ કાંઉંટ ઘણો હેરત ઉપજાવનારો દાખલો છે.

કાંઉંટ આડમ વીલીઅમ મોલટકી સને૧૭૮૫ માં મેકલેનબરગ ખાતે જનમયો હતો અને તેથી આ જબરદસત લડાઈની જારે તેણે સરદારી લીધી તારે તે ૮૫ વરશની જઈફીએ પોંહતો હતો. આટલી જઈફ વએ સુધી જીવવાની આપણમાનું કોઈજ આશા રાખતું હશે અને ૮૭ વરસની જે ઉમરે આ સરદાર પોંહતોછે તે ઉમરના આપણા ઘરડાઓના હાથ પગે ધ્રુજરી ચપલી હોયછે, પણ તે ઉમ્રે આ સરદાર મોટી લડાઈઓપર જાયછે, તે ઉપરથી તેના સરીરના

બાંધા અને તેના રાજની કવાએદ વીશે આપણુ કેટલું ઉંચું મત બાંધી શકીશું ! મોલટકીનું ખાનદાન ઉંચું અને બુનીઆદી છે. તે અમીરી તોખમથી ઉતરેલોછે અને ડેનમારક દેશના દેન લોકોની ઓલાદનો છે. મોલટકીએ વીદીઆ હોનરની તેમજ લશકરી કેળવણી પુખત રીતે લીધેલીછે અને રાજદુવારી તથા લશકરી કામકાજોમા તેણે આખી જીંદગી ગુજારેલીછે. સને ૧૮૧૮ ની આગંમચથી તે ડેનમારકના રાજના ખજાંનચીની પદવી સુધી વધયો હતો જે મોટો હોદો તેણે તીસ વરસ સુધી ચલાવયો હતો અને ડેનમારકના રાજા ક્રીશચીઅન ૮ મા ઉપર તેનો ઘણો વગ હતો. રાજ સભાના બાંધામાં સુધારો કરવા માટે પાદશાહા ફ્રેડરીક ૭ માએ સન ૧૮૪૮ માં ઠરાવેલી કમીટી મધે કાઉંટ મોલટકેને નેમયો અને તેજ વરશના મારચ મહીનામા શલેશવીગ હોલસટેનના પરાંતોને ડેનમારકથી છુટાં પાડવાની ટોલી સામે રાજ તરફની પરધાન ટોલીના વડા તરીકે મોલટકેને ઠરાવામાં આવયો હતો. ૧૮૫૨ માં કાંઉંટ મોલટકેએ પરધાનની પદવી છોડી હતી, પણ ૧૮૬૪ માં સલેશવીગ અને હોલસેટેન ઉપર આસટરીયા તથા પરૂશીયાની ચડાઈ થવાથી રાજા ક્રીશચીઅને કાંઉંટ મોલટકેની પાછી મદદ માગી અને તે વાંધાનું તેણે સમાધાનીથી શેવટ લાવી આંગયું.

એ ૧૮૬૪ ના શાલથી કાંઉંટ મોલટકે ઘણી વખાણ પામયો. ડેનમારકની નોકરી છોડી તે પરૂશીયાની નોકરીમાં રહયો. ડેન લોકો જરમન છે અને પરૂશીઅન પણ જરમનો છે.. પરૂશીયાની નોકરીમાં ૧૮૬૮ ની આશટરીયા તથા પરૂશીયા વચેની મોટી લડાઈ મધે તેને આખાં લશકરની સરદારી મળી અને એ સરદારી તેણે એટલી ફતેહમંદીથી ચલાવી કે આઠ દીવસમાં આસટરીયાનો પરાજય થયો. અને તેનું બળ એટલું તુટી ગયું કે જરમનીની રાજ સભામાં તેની વડી પદવી ઉતરી ગઈ અને પરૂશીયાને તેની જગા મળી. તે લડાઈની ઝડપ, તઈઆરી તથા મજબુતી સરવેએ દુનીયાંને અચરતીમા નાખયા, કે જેનું મુખીઅ માન સાડોવામાં બેસીને હુકમો આપનાર મોલટકેને ઘટેછે. તે લડાઈની સઘલી અજમાશ મોલટકેને ૧૮૭૦ માં ફરાનસ ખાતે લડાઈ લઈ જતાં કામે લાગી હતી. તેની આગમચ તેણે ફરાનસમાં છુપી મુસાફરી કરી હતી, તાંહાંની સઘલી હાલત, હીલચાલ, જગા, અને તઈઆરીથી પોતે વાકેફ થઈ આવયો અને પછે જે રીત સાહોવામા વાપરી તેજ રીત ગરાવેલોટથી પારીસ સુધી વાપરી સાહોવાના સરખીજ અજાએબ જેવી ફતેહ તેણે હીઆં પણ મેળવી. કેટલીકવાર તે લડાઈના મેદાનમાં હાજર હતો. સારબરૂકની પેહેલી લડાઈમાં તે શાનશાહ વીલીઅમની પાસે હતો, પણ તારપછે તે છુટો પડી ગયો અને એવે ઠેકાંણે બેઠો કે જાંહાં લડાઈના આવાજ પણ તેને કાંને આવે નહી અને તોબી પલેપલની ખબર તેને હતી. અને પલેપલનું કામ તેના હુકમથી થતું હતું.

એ રીતે મોલટકે આ જમાનાનો સઉથી નામીચો લડવઈઓ થયોછે, પણ તે કેવો લડવઈઓ ! આગલા વખતના સરદારો અને પેહેલવાનોની મીશાલે તે લડાઈના મેદાનોની હરોલમાં જતો નથી, ઈઆ ટોપોના મોહ સાંમે પોતાનું મોહો ધરીને જીહીપલાવતો નથી. રેલવે અને તાર, છાપા અને કલમના આ જમાનામા લડાઈનો હોનર ઘણો બદલાઈ ગયોછે. હાથોહાથની લડાઈ કદાચજ થાયછે; સઘલી લડાઈ દુરથી ચાલેછે અને તેમા કાંઉંટ મોલટકે જેવા સરદારતો લડાઈના મેદાનથી માઈલના માઈલ દુર બેસીને અમસથો કાગળ ઉપર લડાઈ ચલાવેછે, તેમ મેદાનમાં લડાઈ ચાલેછે. સને ૧૮૬૪ સુધીતો આ બુઢા સરદારે એકુ લડાઈ જોએલી પણ ન હતી. તેણે ૧૮૬૪ માં પેહેલ-વેહલી લડાઈ જોઈ અને છ વરશ પછે તે એવી લડાઈ જીહીતયોછે કે લડાઈના જીહીતનારા હજારો સરદારો દાંતમાં આંગલાં પકડી હેરત રહયાછે. મોલટકેની લડાઈઓ સઘલી કાગળ ઉપર ચાલેછે અને તેની એ લડાઈની નવાઈ જેવી રીત નીચે મુજબ છે—

મોલટકી છાવણીથી ઘણો દુર બેસેછે. લડાઈ જે ઠેકાંણે ચાલતી હોય તાંહાંના અને તેની આસપાસના મુલકના નકસા તેની આગળ પડેલા છે અને તે સઘલાં ઠેકાંણાંઓનો તે પુરતો અભીઆશ કરેછે. બીજા હાથ ઉપર વીજલીનો તાર તેની આગળજ છે અને જેમ લડાઈ ચાલેછે, લશકરો હાલેછે, તોપખાતાં અને પેદલખાતાં આવજાવ કરેછે તેમ સઘલી ખબર તારથી મોલટકેને પોંહચેછે. ખબરો મળતી જાયછે તેમ મોલટકે નકસાઓમા અભીઆસ કરતો જાયછે અને ફલાના લશકરે ફલાની જગાએ જવું એવા સઘલા હુકમો તેજ તારની મારફતે મોકલયો જાયછે. તેનાં તંબુમાં, એડીકાંગો અને અમલદારોનો મોટો રસાલો તેની આગળ હોય છે, ચોબદારો અને સવારો ખડે પગે ઉભા રેહછે અને તાર શું, રેલવે શું, કે સવારો શું તેનો પડેલો બોલ ગોયા ઉંચકી લઈ તેનો હુકમ બજા લાવેછે. એ પરમાંણે નકસાઓ, કાગળો, દસતાવેજો અને ચોપડીઓમાં મોલટકે ગોયા દટાઈ જાયછે અને તે સઘલી લડાઈ ફકત મગજથી, અભીઆસથી અને વીદીઆથી ચલાવેછે. તેનું લડાઈનું મેદાન તેની આગળ પડેલા નકસાઓનો ઢગછે, બાકી ખરાં લડાઈના મેદાનમાં તે કોઈ એવેજ વખતે નીકલેછે કે જારે એક લડાઈ છેલીજ હોય, અથવા જારે તે લાંબો વખત સુધી ચાલવાની હોય.

છેલી મોટી લડાઈની વેળા આપણે સાંભળયું હતું કે પરૂશીઅન લશકર ફરેંચોથી સરવે રીતે વાકેફગાર હતું. પોતાના મુલકના નકસા ફરેંચો પોતાની પાસ નહી હોય પણ પરૂશીઅન લશકરમાં તે ઉભાઈ જતા અને દરએક ગામ, કીલા અથવા ડુંગર ઉપર ચઢી જવું હોયતો પરૂશીઅનો ફરેંચોના પોતાના કરતાં વધારે વાકેફગાર રેહતા હતા. જેઓનો સરદાર પોતે આટલો માહેતગાર તેમનું લશકર માહેતગાર હોય તેમા નવાઈ નથી. ફરાનસ અને જરમની વચે કોઈ દાહાડે લડાઈ ઉઠશે એવું સરવે ધારતા હતા. એટલા માટે એવું કેહછે કે કાંઉંટ મોલટકે લડાઈની બે વરશ આગમચ સુલેહના વખતમાં ફરાનસ ગયો હતો, તાંહાં તેણે ફરાંનસની સઘલી લશકરી હાલત તપાસી હતી;- કીલાઓ, બટેરીઓ વગેરે સરવેની સારી પઠે તપાસ કરીને નોધો લીધી હતી અને પછે પરૂશીઆ જઈ બારીક બારીક નકસાઓ તેણે કરાવયા હતા. રસતો જાણનારો કદી ભુલે નહી. જે ભણેલો અને જેણે અભીઆસ કરેલો તે લડાઈમા જવા વગર લડી શકેછે તેનો આ દાખલો છે. આજના વખતમાં લડાઈ કરવી તે મોલટકેને મનસે એકાંત બેસીને સેતરંજની બાજી ખેલવા બરાબર છે અને લડાઈ એ પણ વીદીઆનું એક કામ થઈ પડયુંછે.

પરચુટણ બાબતો.

સમુદરના પાણીની ઉનડાઈ—બાલટીક સમુદરની ઉનડાઇ એકસો અને વીસ ફીટછે. એદરીએટીક સમુદરની એકસો અને તરીસછે. ઈંગલંડ અને ફરાનસની વચેની ખાડીની ઉનડાઇ તરણસો ફીટછે. આઅરલંડની પડોસના દરીઆની બે હજાર ફીટ કરતાં વધારેછે. જીબરોલટરની સમુદરધુનીમાં ઓછામાં ઓછુ એક હજાર ફીટ પાણીછે અને વધતામાં વધતું તરણ હજારછે. સપેનદેશના કીનારા આગલ છ હજાર ફીટછે. કેપકોડની દખસીણે બસોને ૫ માસ માઇલને છેટે સાત હજાર અને આઠસો ફીટની ઉનડાઈએ દોરડું નાખવા છતાં તલીયું લાગું નહી. સઉથી ઉનડામાં ઉનડા દરીઆ દખસીણેછે. કેપ ઓવ ગુડઓપની દખસીણે શોલ હજાર ફીટ માપવામાં આવીછે; અને સેંટ હેલીનાની પસચીમે સતાવીસ હજાર ફીટછે. ડાકટર ઇઅંગ એવો અડસટો કાહાડેછે કે એટલાનટીક સમુદરની ઉનડાઈ પચીસ હજાર અને પાસીફીકની વીસ હજાર ફીટ હશે. ક.

છીણા જાણવરો કેટલું કુદેછે ? ચાંચડ અને તીડ જાનવરો પોતાની લંબાઇ કરતાં ૨૦૦ ઘણો કુદકો મારેછે જે માણસની ગણતરીમાં ૦ા માઇલ જેટલું થાયછે.

કાલુ માછલીનો આપણા લોકમા ખપ નથી. યુરોપીઅનોમા તેનો અતીશય ખપ છે. પણ અમેરીકાના જેવો તેનો ખપ કેયે નહી હશે. એકલાં નીયુયારક શેહેરમાં કાલુના ધંધામાં ૧૨૫૦ માછીમાર બોટો કામે લાગેછે અને દરરોજ આસરે ૧૫૦૦૦ ડાલર અથવા વરશ દાહાડે ૫૩૦૦૦૦૦ ડાલરની કીમતના કાલુ ખપેછે.

રોશની—પુલરની શોધ પરમાંણે સુરજની રોશની જે આપણને મળેછે તે ૬૫૦૦ મીનબતીઓને એક ફુટને તફાવતે મેળયા બરાબરનીછે; ચંદરની રોશની ૧ મીનબતીને ૭ા ફુટને તફાવતે મેળવા બરાબર છે, ઇઆને સુરજ કરતાં ૩૦૦૦૦૦ ઘણી ઓછી છે. ભરેસપતી (જુપીટર) ની રોશની ૧ મીનબતી ૩૨૦ ફીટપર મેળવા બરાબર છે; અને સુકરની રોશની ૧ મીનબતીને ૪૨૧ ફીટને તફાવતે રાખવા જેટલી છે.

લીટી દોરવાનો હોનર—નાહની સુનઈ પોતાની સકુલમાં કાપી લખુતી વેળા લીટી દોરેછે તો એકેક ઈંચે તેની એકેક લીટી આવેછે અને ઘણી પાસે પાસે લીટી દોરી તો દર અડધી ઈંચે આવેછે. પણ રંગીન સીપની એક ઈંચ જગામાં ૭૭૦૦ સોખા એટલી લીટી દોરેલી હોય તેમ ગોઠવેલાછે. એતો ખુદરત થઈ, પણ લીટી દોરવામા હોનરની અજાએબી જેવીતેવી નથી. સટીલના ઉપર કોતરીને છાપેલાં ચીતરોમા એટલી બારીક લીટીઓ દોરેલી હોયછે કે આપણી સાદી આંખે સઘલું લીપી નાખેલું હોય તેમ લાગેછે. સટીલ ઉપર એક ઈંચના ૨૦૦૦ થી ૧૦૦૦૦ માભાગ જેટલી લીટી દોરી શકાયછે. ફરાઉન હોફરે એક સાંચાની મદદથી એક ઈંચની જગામાં ૩૨૦૦૦ લીટી પાડી આપી હતી.

વેંહેંતીઆંઓનાં કદ હંમેશાં અજાએબી પેદા કરેછે. જાંણીતું વેંહેંતીઉં જેફરી હડસન ૩૦ વરશની ઉમરે હતો તાંહાંસુધી માતર ૧ાા ફુટ ઉંચો હતો, અને ૩૦ વરશ પછે વધાને ૩ા ફીટ સુધી ઉંચો ઉગયો હતો. બીજે નામનું એક વેંહેંતીઉં ૨૩ વરશની ઉમરે મરી ગયું, તે પોતાના મરણને વખતે માતર ૩૨ ઈંચ ઉંચો હતો. રુશીઆન બોરબાશકી જે વીદવાન થઈ ગયોછે તે ૨૨ વરશની ઉમરે કદમા માતર ૨૮ ઈંચનો હતો:

ચાલ—ચાલ—ચાલ—બચાંને ચાલ ચાલ શીખવતી વેળા જો "ચાલ—ચાલ" ની સાથે "સદા ચાલ" એવું શીખાવવું હોયતો તેના હકમા સઉથી સરસ દુવા ચાહાવા બરાબર છે. પાંણી ચાલતુંછે અને પવણ ચાલતોછે. આસમાન ચાલતુંછે અને હવા પણ હાલેછે. સુરજ ચાલેછે અને ચાન ચાલેછે. સેતારાઓ અને ગરેહઓ સદા ચાલેછે. જાહાડપાન ઉગેછે અને શરીરનો સાંચો સદા ચાલેછે. માણસની જીંદગીમાં પણ એ મોટો નીઅમ બાંધવો જોઇએછે કે "ચાલવું—સદા ચાલવું". ચાલવું તે આગળ વધવુંછે; પણ ચાલવું નહી તે આગળ વધવું નહી એમ છે. જો બીજાં નહી ચાલતાં હોય ને આપણ નહી ચાલીએતો જેમનાતેમ પડી રહીએ. પણ બીજાઓ ચાલે છે અને આપણ નહી ચાલીએતો પડયા પડયા પણ પછવાડે જતા રહીએ છઈએ. માણશ બચપણમાજ "ચાલ ચાલ" નો કર, પણ મોત સુધી "ચાલ ચાલ" કર.

ઉંગ—તમો તમારાં મગજ અને આંગને જાંહાંવેર તમો થાકો તાંહાંવેર કસરત આપજો; અને તમને થાક મહુડતી માલમ પડે કે કશરત બંધ કરજો. તમને આસાએશ મલે તાંહાંવેર સુજો અને પછી નહી. જારે તેમને તમારૂં બીછાંનું કનટાલા ભરેલું લાગે તારે વખત જોઇને તરત છોડજો. અને ખુદરત આસાએશને સારૂં તમને પાછા તેડે તારે તરત તેના હોકમને તાબે થજો અને વખતની કાંઇ દરકાર કરતાનાં. જારે તમો મન ફુરસત હોયછો તારે ખુદરત હોકમ ચલાવેછે, પણ જારે માંછી તમારાં વાહાણનું સુકાન પકડેછે તારે ખુદરતનું કાંઈ ચાલતું નથી. સારી તનદરોસતીમાં સાત અથવા આઠ કલાકની હુંઘ બસછે. જેટલા કલાક સુવું જોઇયે તે કરતાં વધારેવાર સુઈ રેહેવાની મનછા આપણામાં કાંઇ બદપરેજીના સબબથી થાયેછે. માંદગીમાં હુંઘે જો મેહેરબાની કીધીતો તેની અસર બીજી કોઈ.બી દવા કરતાં સરસ થાયેછે અને શકતી આવેછે. જો કોઈ માંદુ માણસ હુંઘમાં હોયતો તેને દવા આપવા સારૂ પણ ઉડાડવું નહી. અગરજો આપણા અવીયયો સાફ, ધોમાં અને દરદ વગરના હોયતો હુંઘ પણ મીઠી, સવછ અને તાજગી ભરી હોયછે. ક.

માણસ અને વાંદરાનું ભેજું—હમણા સુધી આપણ એવું ધારતા હતા કે માણસનું ભેજું બીજા સરવે પરાણીઓ કરતાં તેના પરમાણમા ભારીછે, પણ અમેરીકા તરફના વાંદરાઓના ભેજા માણસના ભેજા કરતાં તેના પરમાણ પરમાણે વધારે વજનદારછે. આતો ચોકસછે કે માણસ જાત, હાથી અથવા મગરમછ સીવાએ બીજા પ્રાંણી કરતાં પોતાના ભેજાંમા વધારે વજન લઈ ચાલેછે.

માણસનું ભેજું વીસ અથવા એકવીસ વરસ સુધી વધેછે અને તાર પછી ચાલીસ વરસ વેર એમનુંએમ રેહેછે. ચાલીસ વરસ પછી આ અવીયઅ ઘણાખરા માણસોમા ગળતો જાયછે, અને સીતેર વરસની ઉમરે જેવો પોહોચેછે તેવો ઘણાખરામાતો જાણવા જેવું બનધાન રેહેતું નથી.

૩૨ આઉનસના કરતાં ઓછું વજન બેઅકલી અથવા ગાંડામા હોયછે તે ઉપરથી સાબેત થાયેછે કે માણસની અકલ તેના ભેજાંના વજન ઉપરથી કહી શકાય. ક.

રમુજે ફુરસત.

૧. હેઠલ ટાંકેલા છેડેના બોલો વચેની લીટીઓને બેત બાજીથી ભરીને મીસરા મેળવી આપો—

પેઆરાની .. .. જીગર,
બીજી.. .. .. દીગર.
તરસ.. .. .. આબ,
અંગની .. .. શરાબ.
જખમ. .. .. દવા,
જેહેર.. .. .. હવા.
એ .. .. દરશણ,
છે .. .. પરશણ.

૨. એક શીખેલી છોકરી બાજના ખુમચામાં મેળવાજોગ કેમ હોય છે ?

૩. ધોબી અને હજામ વચે તફાવત શું છે ?

૪. અમે નવ નાહના ભાઈ,
જીબાન રાજના જમાઈ.
અખરોટમા છે એક,
બીજો આદુમા છે છેક.
તરીજાનું ઘેર ઇંડું,
ચોથો પાંણીમા છે ભેદ.
પાંચમો એલચીમા વસે,
છઠો ઓરતમા હસે.
સાતમાનું ઘર અઊસડ,
આઠમાનું અંદુસ ઘર.
નવમાથી છે આંકડા,
રજલીએ બાંધે કાંકડા.

ખોલાસો ગઈ વેલાનો.

૧.
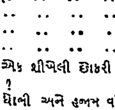

૨. ઓલીઆઉને ઉઘા આંણુ અને ડોલીઆઉને ના આંણો.

૩. કરમ—કર—રમ—કમ.

૪. શેકસપીઅર.

૫. ખુચના જાહાડથી.

૬. દાંત.

૭. ૧ કરસનદાસ મુલજી.
૨ રામચંદર બાળકરશણાજી.
૩ આતમારામ પાંડુરંગ.
૪ મુલજી થાકરસી.
૫ માધવદાસ રગુનાથદાસ.
૬ બાલામંગેશ વાઘલે.
૭ ગોવીંદ વીઠલ કરકરી.
૮ વીશનુ પરશરામ શાસ્રી.

ખળની દોસ્તી વિષે.

ઈંદ્રવિજયછંદ.

કોમળ વાત કરે પણ, ધાર ઘણી ઘટમાં, ઘડિમાં ઘર ઘાલે;
આતુરતા બતલાવિ અહોનિશ, ચાતુરતા ચિતમાં ધરિ ચાલે;
સ્વારથ સાધિ, ઉપાધિતણાં ખળ, ઝાડ કરી ઝટ મારગ ઝાલે;
દોસ્તિ કિધે દલપત્ત કહે, દિલ સંકટના બહુ કંટક સાલે. ૧

બગલાનું દૃષ્ટાંત.

માનતણું અભિમાન ધરે બહુ, ધ્યાન ધરે બનિને બગ ધ્યાની;
ટેક અનેક ધરી પણ તે, અવિવેકનિ, છેક રહે નહિ છાની,
લાગ પડે ઝટ આગલિ પાછલિ, માછલિ લે મુખમાં મનમાની;
દેખિ ડરો દલપત્ત કહે, ન ડર્યાથિ હરેક પ્રકારનિ હાની. ૨

સિંહનું દૃષ્ટાંત.

સિંહતણી કરિયે કદિ સોબત, મસ્ત થયે ન મહોબત રાખે;
લાપ કરે હિત, કોપ કરી, પછિ નિર્દય થૈ પળમાં હણિનાખે;
મિત્ર અમિત્ર ન તત્ર ગણે, તન ચામડિ ચીરિ ચુપેચુપ ચાખે;
તે દલપત્ત ભણે, પણ દુષ્ટ, અદાવદ રાખિ નડે ભવ આખે. ૩

ગધાડાનું દૃષ્ટાંત.

દુષ્ટથકી દુર જૈ વશિયે, ખશિયે ખળનો પરખી પડછાયો;
હેત નિહાળિ થવું નહિ હર્ષિત, શું થયું જો ગુણ વર્ણવિ ગાયો;
ગર્ધવની કદિ થાય ન ગાય, ગમાર ભલે જમુના જળ ન્હાયો;
દુષ્ટનિ સોબતથી દલપત્ત, નથી જગમાં સુખ કોઈ કમાયો. ૪

ખાખરાના ઝાડનું દૃષ્ટાંત.

જો ભરપૂર ભલાઈ દિસે પણ, ક્રૂર થઈ પછિ કાળજ કાપે;
ખૂબ ખિલ્યો દરસે તરૂ ખાખર, આખરતો કડવાં ફળ આપે;
તેમજ દુષ્ટ તમામતણી ગતિ, મિત્ર થઈ મન આપણું માપે;
મિત્ર મટી દલપત્ત કહે, પછિ શત્રુ સમાન સદૈવ સંતાપે. ૫

મુંબઈ, દફતર આશકારા પરેસમાં બેહરામજી ફરદુનજીની કંપનીએ છાપીઉં તથા પરગટ કીધુંછે. ઠો૦ કોટ:—બેહરામજી હોરમજજી સ્ત્રીટ, ના૦ ૬ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પુસતક ૧૬ મું. | જુલાઈ ૧૮૭૨ | આંક ૭ મો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પરકરણ ૩૮ મું.

દોલો અને કાવલો જારે ગાડું હાંકીને પેહેલ વેહેલા મનછીબાઈને વછીફેથી નીકલયા તારે ખુશ મીજાજમા હસતા ખેલતા અને ટોલટપા કરતા હતા.

ચેઠના બીમપોર ખાતે અટકી રહેલા પહરોણાઓને માટે તેઓ જે મીશટાન અને મસાલેદાર પકવાંનોનું ભોણું લઈ જતા હતા તથા જે ગોલાબ અને મોસમબીનો ફરમાસુ સુરતી ખેવડો લઈ જતા હતા, તેના ગમ્મવાશથી તેમનું મગજ તર થઈ રહયું હતું.

પણ વળી જેમ ગાડું પોતાની ઠસુક ઠસુક પગલે ધીમી મંજલ કાપતું જાય તેમ ખુમચાઓમાથી એકેક નવાલો ઉછાલવાને અથવા સીસાઓમાથી ટકોરો ટકોરો ચાખી જોવાને તેઓને અટકાવનારૂં કોઈ નહી હતું.

અલબતાં ભોલા પણ ઈમાનતદાર દોલાએ આ તફરામચીમાં ભાગ લેવાને પેહેલાં ના પાડયું. પણ મેહેમાન કેટલા ને ખાંણું કેટલું જોઈએ તે વધારે સમજનારા બબરચી હોયછે અને કાવલો દોલાને સારીપઠે સમજાવી શકયો કે વધીને રદબાતલ અને બારણે નાખવા જેટલો મોટો આ ખાણાનો જથો હતો, તારે તેમાથી નવાલાઓના ઉછાલા મારવાને દોલાને વધુ આનાકાની લાગી નહી.

પણ આ ભીમપોરની મુસાફરીમા બંને હાંડા માસટરો ઉપર અસર જે થઈ તે આ નવાલા કરતાં શરાબ નોશ કરવાની વધારે અસર હતી. દોલાને દારૂ જલદી લાગી જતો હતો, પણ તે કાંઈ કેફી ઈઆ છાકટો બનયો નહી હતો. જેને ઈંગરેજીમા "ટીપસી" અને આપણા લોકો "ટાટ" અથવા "તઈઆર" કેહછે, તેવી દોલાની હાલત હતી.

ભોલોતો તે જાતે અસલથીજ હતો, પણ દારૂએ દોલાને વધારે ભોલો બનાવયો. રમત ઈઆ ઢોંગ અથવા બીહીક અને ધાસતીની વાત હોય તે સઘલી માનવાને હવે દોલો વધારે તઈઆર હતો. ટુકમાં તેના જુસા સેહેજમાં ઉસકેરાઈ આવતા હતા.

કાવલો તો છાકટોજ બનયો હતો. કેહે કાંઈ ને સમજે કાંઈ, ધારે કાંઈ ને બોલે કાંઈ, એવી તેની હાલત હતી. તે ગુમબરાડા, ગાલબેલ, મારફાર, મસતી તોફાનમા પડેલો હતો. ગાવાપર આવતો તો ગાયાજ કરતો, હસવાપર આવતો તો હસયાજ કરતો અને રડવાપર આવતો તો રડયા કરતો હતો.

તેઓ પોતાના ઘેલા સેઠના ગાજતાં ઘર અને વાજતા વછીફાની વસતીમાથી નીકળયા હતા, માટે પેહેલાં ઘણી ખુશીમા હતા. રસતે ચાલતાં કાવલાએ એક દરજણની મશખરી કરવાથી સઘલા દરજીઓ તેના ઉપર ધસી આવયા, જેઓનો માર પડવાથી ઉપલી ખુશાલીનો ખળભાટ થયો હતો. વધારે મારમાથી બચવા સારૂ જોરથી ગાડું દોડાવતાં એક ખેડુતની છોકરી દબાઈ જતાં જરામા બચી ગઈ, જેને માટે પડેલી ગાળો ઉપરથી કંટાલો ઉપજયો હતો. આ ગડબડમાં ગાડાંનાં આચકા ઉંચકીથી પકવાંનના વાસણો ઘણા વેરવીખર અને દારૂ ઘણો ઘોલનાખ થવાથી દલગીરી ઉપજી હતી. આટલી દોડધામ છતાં ધરમશાળામા જઈ પોંહોંચવામા મોડું થવાથી મેહેમાનો ફરીઆદ કરે તેની ધાસતી પેદા થઈ હતી અને જારે ભીમપોરની ધરમશાળાની સડક ઉપર ગાડું આવી પોંહોંચયું તારે તેમના દીલમાં ધાસતીની જગા બીહીકે અને હેબતે લીધી હતી.

એ સડક ઉપર આગળ ખુન થયલાં હતાં અને ખુન થયલાંઓ ભુત થયલાંછે એવો વેહેમ હતો તે બીનાં વાંચનારી બાંનુંઓ જાણેછે. કાવલો અને દોલો ગાડું હંકાલતા આ સડક ઉપર આવી પોંહોંચયા, તેની આગમચથી એ સડકની આગલી ભયંકાર તવારીખ ઉપર તેઓની વાતો ચાલી હતી અને એ વાતો એટલી તરાસદાએક હતી કે દોલાએ દસ વખત પોતાના મનમાં પસતાવો કીધો હતો કે એ વાત કાંહાંને કાંહાં નીકલી અને બંધ કેઆરે થશે. પણ કાવલો બેવરાની કેફમાં વાત ઉપર આવયો તો કદી પાછળ હટે એવો નહી હતો. જેમ જેમ ગાડું એ રસતાની નજદીક આવતું જતું તેમ ખુન થયલા બાણાપટેલ એ રસતાપર કેવો ભુત થયો હતો, અને ભુત થયલા બગલા હજામે આદમીઓને કેવા ભખી ખાધા હતા, તે સઘલું વધારે વધારે ભયથી કાવલો કેહેતો જતો હતો અને જેમ તે કેહતો જતો

માણસ અને વાંદરાનું ભેજું—હમણા સુધી આપણ એવું ધારતા હતા કે માણસનું ભેજું બીજા સરવે પરાણીઓ કરતાં તેના પરમાણમા ભારીછે, પણ અમેરીકા તરફના વાંદરાઓના ભેજા માણસના ભેજા કરતાં તેના પરમાણુ પરમાણે વધારે વજનદારછે. આતો ચોકસછે કે માણસ જાત, હાથી અથવા મગરમછ સીવાએ બીજા પ્રાંણી કરતાં પોતાના ભેજાંમા વધારે વજન લઇ ચાલેછે.

માણસનું ભેજું વીસ અથવા એકવીસ વરસ સુધી વધેછે અને તાર પછી ચાલીસ વરસ વેર એમનુંએમ રેહેછે. ચાલીસ વરસ પછી આ અવીયવ ઘણાખરા માણસોમા ગળતો જાયછે, અને સીતેર વરસની ઉમરે જેવો પોહોચેછે તેવો ઘણાખરામાતો જાણવા જેવું બનધાન રેહેતું નથી.

૩૨ આઉનસના કરતાં ઓછું વજન એઅકલી અથવા ગાંડામા હોયછે તે ઉપરથી સાબેત થાયેછે કે માણસની અકલ તેના ભેજાંના વજન ઉપરથી કહી શકાય. ક.

રમુજે ફુરસત.

૧. હેઠલ ટાંકેલા છેડેના બોલો વચેની લીટીઓને બેત બાથી ભરીને બીસરા મેળવી આપો—

પેઆરાની .. .. જીગર,
બીજી.. .. .. ટીગર.
તરસ.. .. .. આબ,
અંગની .. .. શરાબ.
જખમ. .. .. દવા,
જેહેર.. .. .. હવા.
એ .. .. દરશણ,
છે .. .. પરશણ.

૨. એક શીખેલી છોકરી બાજના ખુમચામાં મેળવાજોગ કેમ હોય છે ?

૩. ધોબી અને હજામ વચે તફાવત શું છે ?

૪. અમે નવ નાહના ભાઇ,
જુવાન રાજના જમાઇ.
અખરોટમા છે એક,
બીજો આદુમા છે છેક.
તરીજાનું ઘેર ઇડું,
ચોથો પાંણીમા છે લિંદુ.
પાંચમો એલચીમા વસે,
છઠો ઓરતમા હસે.
સાતમાનું ઘર અઊસડ,
આઠમાનું અંકુસ ઘર.
નવમાથી છે આંકડા,
રજલીએ જાણે કાંકડા.

ખોલાસો ગઈ વેલાનો.

૧.

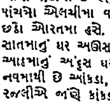

૨. ઓલીઆઓને હા આંણા અને ડોલીઆઓને ના આંણો.

૩. કરમ—કર—રમ—કમ.

૪. શેકસપીઅર.

૫. ખુચના જાહાડથી.

૬. દાંત.

૭. ૧ કરસનદાસ મુલજી.
૨ રામચંદર બાલકરશણાજી.
૩ આતમારામ પાંડુરંગ.
૪ મુલજી થાકરસી.
૫ માધવદાસ રઘુનાથદાસ.
૬ બાલમંગેશ વાગલે.
૭ ગોવીંદ વીઠલ કરકરી.
૮ વીશનુ પરશરામ શાસ્ત્રી.

ખળની દોસ્તી વિષે.

ઈંદ્રવિજયછંદ.

કોમળ વાત કરે પણ, ઘાટ ઘણી ઘટમાં, ઘડિમાં ઘર ઘાલે;
આતુરતા બતલાવિ અહોનિશ, ચાતુરતા મિતમાં ધરિ ચાલે;
સ્વારથ સાધિ, ઉપાધિતણાં ખળ, ઝાડ કરી ઝટ મારગ ઝાલે;
દોસ્તિ કિયે દલપત્ત કહે, દિલ સંકટના બહુ કંટક સાલે. ૧

બગલાનું દૃષ્ટાંત.

માનતણું અભિમાન ધરે બહુ, ધ્યાન ધરે બનિને બગ ધ્યાની;
ટેક અનેક ધરી પણ તે, અવિવેકનિ, છેક રહે નહિ છાની,
લાગ પડે ઝટ આગલિ પાછલિ, માછલિ લે મુખમાં મનમાની;
દેખિ ડરો દલપત્ત કહે, ન ડર્યાથિ હરેક પ્રકારનિ હાની. ૨

સિંહનું દૃષ્ટાંત.

સિંહતણી કરિયે કદિ સોબત, મસ્ત થયે ન મહોબત રાખે;
સાપ કરે હિત, કોપ કરી, પછિ નિર્દય યે પળમાં હણિનાખે;
મિત્ર અમિત્ર ન તત્ર ગણે, તન ચામડિ ચીરિ ચુપેચુપ ચાખે;
તે દલપત્ત ભલો, પણ દુષ્ટ, અદાવદ રાખિ નડે ભવ આખે. ૩

ગધાડાનું દૃષ્ટાંત.

દુષ્ટથકી દુર જૈ વશિયે, અશિયે ખળનો પરખી પડછાયો;
હેત નિહાળિ થવું નહિ હર્ષિત, શું થયું જો ગુણ વર્ણવિ ગાયો;
ગર્દભની કદિ થાય ન ગાય, ગમાર ભલે જમુના જળ ન્હાયો;
દુષ્ટનિ સોબતથી દલપત્ત, નથી જગમાં સુખ કોઈ કમાયો. ૪

ખાખરાના ઝાડનું દૃષ્ટાંત.

જો ભરપૂર ભલાઈ દિસે પણ, ક્રૂર થઈ પછિ કાળજ કાપે;
ખૂબ ખિલ્યો દરસે તરુ ખાખર, ખાખરતો કડવાં ફળ આપે;
તેમજ દુષ્ટ તમામતણી ગતિ, મિત્ર થઇ મન આપણું માપે;
મિત્ર મટી દલપત્ત કહે, પછિ શત્રુ સમાન સદૈવ સંતાપે. ૫

મુંબઈ, દફતર આશકારા પરેસમાં બેહેરાંમજી ફરદુનજીની કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ કીધુંછે. ઠી૦ કોટ:—બેહેરામજી હોરમજજી સ્ટ્રીટ, નાં૦ ૬ તથા ૧૧.

"ને સક્કારો નીકલયો તો ધાસતી શું છે ! આપણી
પાસે આવડું મોટું ભાણું છે તે ભાણું ખાશે કે આપણને
ખાશે ?"

"પણ તેને આપણું ખાનુ ગમતું નથી તે ! તેતો મા
ગ્રુશાનુ કલેજું ખાયછે, તારે કેમ કરશું ? જો કાવલા આપ
ણે પાછા ફરીએ."

"અરે કાંઈ વાત ! એ ભુતના મોહમા જશું તે પર
રડશે, પણ મનજી શેઠ જેવા ભુતના મોહમા જવાનું નહી
ગાલવશે. તેના પહરોણાઓ ભીમપોરમા પડેલાછે, તેમને
તુખા નાખીને આપણ પાછા ફરશુંતો મનજીશેઠ આપણા
જીવનો ભુખો થશે. આપણને ભુત પકડશેતો બસ કલેજું
ખાઈને પેટના પેટારાને પાછું સીવી આપશે, આપણો શેઠ
જો પકડશે તો એક બોટું સલામત નહી રાખશે."

ભોલા દોલાના ધેઆનમાં આ તકરાર થોડીઘણી ઉત
રી ખરી, પણ જો ભુત પકડશે ને કળેજું ખાવા બદલે કાચા
ને કાચા તથા આખાને આખા બેહુને ગળી જશેતો શું ક
શું તે બાબે તેનો ધબરાટ ઓછો થયો નહી.

પણ તેના સોબતીના એકજ વીચારથી તેને ધીરજથી
મ ખાવાનો જરા વખત મળયો. કાવલાએ કહયું કે "તું
બીહી ના; જેવો મામા આગળ આવશે કે આપણે છરી વટે
લીબુ કાપીને ચારે દસાપર નાખશું પછે મામાનું શું ચા
લવાનું છે ?"

દોલાને ધીરજબી આવી અને ભુતમામાને રેહવાની
ખજુરી પણ પાસે આવી.

તે વખત ઇનતેજારીનો હતો, દોલાનોતો ગોપા દમ
ણ બંધ થઇ ગયો હતો અને "આ ભુતમામાની ખજુરી"
તેમ હરૂસેથી કાનમા કહી દેખાડતી વેળા કાવલો બોબરો
બતરો થઇ ગયો હતો.

પરકરણ ૩૯ મું

ભીમપોરની ધરમશાળાના રસતા ઉપર જે જગોએ મ
શખેરો પુણેમચંદ વકીલ અને મસતીખોર રૂસતમ આગો
છુપાયલા હતા, તાંહાં જારે ગાડું આવી પોંહચયું તારે તે
મા કાવલા તથા દોલાની આ ધબરાટ ભરેલી હાલત હતી.

આપણે આગળ જણાવયું છે તેમ પુણમચંદે પોતાના એ
કાને ખાહીમા ઉંધો વાલી પોતાના બદન ઉપર સધલી મેસ ળ
ગાડી ફક્ત લંગોટીભર નાગો અને કાળો થયો હતો ત
થા રૂસતમ આગો પોતાના દીલપર ખુબ કાદવ ચોપડીને
સધલો ખરડાઇ ગયો હતો.

ભીમપોર ખાતેના મનજીશેઠના મેહેમાનો તરફ તો
ફાન જગાડવા આગમચ આ ગાડાંવાલાઓ ઉપર અજમાશ
લેવાનાં ઠરાવથી તેઓ જાંહાં છુપાયલા હતા, તે જગા ભગ
લા હજામના ભુતની ખજુરીથી દુર નહી હતી અને તે
ઓએ આ ગાડાંમા દોલા તથા કાવલાને ઓળખયાજ માત
ર નહી પણ તેમની સધલી વાતચીત સાંભળી લીધી તથા
તેઓ કેટલા બીધેલા હતા તે જોઈ લીધું.

ભગલા હજામના ભુતનો હેવાલ આ બે ચાકરો વચે
સાંભળવા પછે તે ભુતનો અવતાર પોતે લેવાને પુણેમ
ચંદને સવલ પડી ગયું અને એ બંને મશખેરાઓ તર
તજ એક સુજે સંપ કરી રસતાની બે બાજુએ વેહુંચાઇને
દુર જઇ ઉભા.

હજીતો કાવળો દોલાને પેલી ખજુરી દેખાડેછે તેવામાં
જ પછવાડેથી "કાવલા" કરીને કોઇએ હાંક મારયો.

કાવલો અને દોલો બંને જણ ચોંકીને પછવાડે જાંહાં
થી સાદ આવયો તાંહાં જુવેછેતો વળી આગળથી "કાવ
લા" કરીને સાદ આવયો. આગળ ફરીને જોયુંતો વળી
એક બાજુપરથી કાવલાને નામની બુમ પડી અને બાજુપ
ર જુવેછેતો વળી બીજી બાજુએથી "કાવલા—કાવલા" ક
રી હાંક મરાવા લાગો.

હવે આ ચારે બાજુએથી ભુતના ઘેરવા સીવાએ બી
જું શું હોય ? ભગલાની ખજુરી આગળજ આ ઘેરાણ આ
વી એટલે ભગલા સોવાએ બીજો કોણનો ભુત હોય ? પણ
મામા દોલાને હાંક નથી મારતો માટે તે કાવલાનું કલેજું
ખાવા તપેઓછે કે શું ?

આ અંદેશાઓ મોટા ધબરાટ સાથ ઉભા થયા તેટલાં
ભુતેતો દોલાનેબી હાંક મારયો. થોડો વખત કાવલાનું ના
મ બંધ પડયું અને "દોલા" "દોલા" પોકારથી ચારે
બાજુ ગાજી રહી. પછે વળી એક બાજુએથી કાવલાનું
અને બીજી બાજુએથી દોલાનું નામ નીકળવા લાગયું અ
ને આસતે આસતે તે આવાજ નજદીક આવવા લાગો.

એક જાંનવરનીબી વસતી નહી અને જાંહાં કાંટાદા
ર ખજુરીઓ સીવાએ બીજી વનસપતી નહી તેવાં એક બી
આબાનમા અંધારી રાતનાં એકાંત વખતમાં સંધી સથીર
સાંનતીમાં અચબુચ તમોને ઓળખવાના આવાજો નીકલે
એવી હાલતમાં વાંચનારી બાનુઓ તમે પોતાને વીચારો અ
ને તારે દોલા તથા કાવલાનો ધબરાટ કેવો થયો હશે તે ત
મે સમજી શકશો.

આવાજ નજદીક આવતો ગયો અને વળી ઝડપથી
આવતો ગયો અને બોલ બોલતાંમાં રૂસતમ આગો "દો
લા—દોલા" કરી બુમ મારતો આવી ગાડાંપર ચઢયો.

રૂસતમ આગો જરા દુર હતો તેટલાં તેને કાવલા ત
થા દોલાએ ઓળખયો ને દોલાને ધીરજ આવી કે ભુત
નથી એતો રૂસતમ છે. તારે વળી કાવલો દાહાપો થયો કે
"નહી એ મામા પોતે છે, અને રૂસતમ આગો બની જઈ
આપણને વાહેછે."

તેને અટકાવાનો કાવલા તથા દોલાને વખત મળે તે
અગાઉ રૂશતમ આગો ગાડાં ઉપર ચઢી બેસીને હાંફતો હાં
ફતો સતો થવા લાગો. "અરે યારો હું ભુત નથી, હુંતો
રૂસતમજ છઉં. ભુતતો પેલીમેર છે ને હું તેનાથી નાહા
સી આવયો છઉં. ખોદા ખાતર મને તમારી મદદ આપો.
મને ભુતે ઘેરીને ખાહીમા નાખી દીધો તેમાં કાદવની અંદ
ર હું અડધો દટાયો, પણ મામાની નજર ચુકાવીને નાહાટો
છઉં. ઓ બાપરે—ઓ ખોદા—મને કોઈ બચાવો."

આ સગળું દોલો ખરૂં માનતો તારે કાવલો ભુતનાજ
ભમાતો સમજતો અને દોલાને ઘણો વારતો કે તેનાપર વી
સવાસ નહી મેળે.

પણ કરેબી શું ? આગો હોય કે મામો હોય તોપણ તે
આવયોતો ખરો, તારે હવે કરવું શું ?

"ના, સાહેબ, ના—રાત પડી અમસથું જીઠું શા મારે બોલું ? એટલું બધું નથી થયું. અને ચીડી નાખપો હોતતો હું સલામત આવને શી રીતે ? કાવલાએ એતો તમોને બીહીવાડવા માટે એટલું વધારયું હશે. ભુત મને ચીડવા જતો હતો તેટલાંજ હું છુટી આવયો છઉં."

અને હવે સરવેની ખાતરી થઈ કે આ ભુત નથી, પણ આગોજ છે. માટે રૂસતમની માવજત થવા લાગી, તેમ કાવલાનો કુટંબો થવા લાગો !

"તારૂં હતીહાનાહ થાય, તું હરાવીને વાતો કરતો જાહાનમમા જઈ પડે. ઈફા આવ, રૂહતમ આગાને ભુતે ચાંડી નાખેલો તુંએ નજરે દીઠેલો કે ? કાંએ બોટું બકીને હમને ભડકાવી કાંએ મારયા !"

આમ બોલી નાહનો કાવલાને ખુબ મેથી જમાડવા લાગો. ભરાઈ જવાના ઓરડાનું બારણું આગમચથી ઢાંકી લઈ તેમને બાહેર રાખવા માટે ઘણા જણ કાવલાપર ખીજવાયલા તો હતાજ, તેમને પોતાનું વેર લેવાની આ સારી તક મળી અને તેને આ મેથી જમાડવામા સઘલા મેહેમાંનો સામેલ થયા.

તરતજ નાહનાંનો નાહનો ભાઈ કપડાંની એક જોડ લાવયો. પેહેલાં બીહીને નાહાસી જવા માટે તે તથા કાવલો શરમીંદા થયા અને રૂસતમ આગાની બનતી માવજતથી સરવેએ પોતાના વાંકના તોજીશ કરી આપી.

રૂસતમ આગાની સઘલી માવજતમાં અગતની એ હતી કે તેને જમાડવો.

રૂસતમે મોઢે ચઢીને ખાવા માંગયું. આગમચથી કરેલા સંપ મુજબ કોઈને પણ રસોડાં અથવા રાંધણીમા મોકલવાની તેની નેમ હતી, માટે તેણે એવું ડોળ ઘાલયું કે જાણે ભુખે તે કરૂવાઈ જતો હોય અને આંતરડાં વળ ખાઈ જતાં હોય.

પણ રૂસતમ એકલો ભુખો નહી હતો. ઉતારામાં ઉતરેલા સઘલાઓને ભુખ લાગી હતી.

મગર કોઈને વાસને રાંધેલું તઈઆર નહી હતું. નાહના ધરમશાળાવાલા શુધાં સઘલાઓ સાંજના તો મનજીભાઈને તાંહાં જવાના હતા, એટલે ચુહુલો ફુંકપોજ નહી હતો, અને તેથી સઘલાએને જમાડવા કેમ તે મુશકેલ હતી.

તોપણું હવે કાંઈબી કરવું જોઈએ. મેહેમાનો રૂસતમ આગાને મોહડે ભુતનો હેવાલ સાંભળવા બેઠા તારે નાહનાએ પોતાના ભાઈને હુકમ કીધો કે ચુહુલાપર ખીચરીનું તપીલું ચહડાવવું.

વાત સઘલી ભુત દાકણ નહી માનવાની હીરાજી હાથીરામની હટ ઉપર હતી અને સઘલા મેહેમાનો ખુબ તકરારમા આવી ગયા હતા. ભુતને જોઈ આવેલા, મળી આવેલા, તેના હાથમા પકડાઈ ગયલા બબે જણ આંજે આવી મળયા હતા.

હીરાજી કેહનો કે આ લોકો અમસથો ઓળો જોઈને બીધા હશે અથવા કોઈ ઠગારાએ એમને બીહીવાડયા હશે.

પણ દોસતો ખાતરીથી પુછતા કે રૂસતમ શું બીહે તેવો આદમી હતો ? તે સો ઠગનો એકઠરા હતો, અને સાત ચોરને વેચી આવે તેમાનો હતો, તેણે દેશે ખાઈ દરવાજા બાંધે બાંધેલા હતા, તે શું ઠગાઈ જાય ?

હીરાજી સીત્રાએ સરવેનો ભુતની હસતી ઉપર એરેકાદ ઉસતવાર થયો અને રૂસતમે તેમને હીઆંવેર ભડકાવયા કે કદાચ તે મામા જને પકડવા માટે આ મકાનમા આવે ખરા.

પરકરણ ૪૧ મું.

આ ઘભરાટ ચાલેછે તેવામાં વળી એક હેબતનાક બીના નીકલી આવી. નાહના ધરમશાળાવાળાનો નાહનો ભાઈ જે ખીચરી પકાવા રાંધણીમાં ગયો હતો તે હાંફતો અને કાંપતો "ભુત ! ભુત !" પેકાર મારતો નાહાસી આવતે એટલો હેબતો ગયો હતો કે તેનામા બોલવાની શ[…] નહી હતી, પણ તેની એસારત ઉપરથી સઘલાઓ સ[…] ગયા હતા કે રાંધણી તરફથી તે બીહી આવયો હતો.

ભોંમપોરની ધરમશાળામાં ભુત શું ને વાત શું [...] મા નાહનાએ આજ ૪૦ વરશ કાહાડયાંછે, પણ એક દ[…]ડે મામા માલમ પડયા નથી. રોજ રાતનાં હું ગાડે બા[…] સુતાં એક અડધા ચોરાઈ નથી. જાંહાં ચોરને આવવા[…] હીમત નહી તાંહાં ભુત કેમ આવે ?

હીરાજી વળી હસયા પણ ઉપાય શું કરવો તે બત[…] શકયા નહી.

ઉપાય બતાવનારતો રૂસતમ આગો હતો અને [...] બતાવેલો ઉપાય પણ તેની ધારેલી છુપી હીકમતને અ[…]રતો હતો. રાંધણીમાં શું બનયુંછે તે તે સારીપઠે જાણ[…] હતો અને રાંધણીમાં મોકલી આ લોકને વધારે બીહી[…]વાની તેનીતો મતલબજ હતી.

એ મતલબ તેણે ઘણી તલાવટ ભરેલા શબદોથી [...] પાડી. જારે એકાદ જણે કહયું કે "રાંધણીમાં જઈને [...]વું જોઈએ" તથા જારે બીજાએ કહયૂં "તાંહાં જવા[…] એકલા રૂસતમની હીમત ચાલશે" તારે તેણે જવાબ દ[…] કે "મારો રૂસતમ આગો હીમતમા હટશે નહી, પણ તે[…]ણ સાથે ? માણુંસ સાથે. આદમી અગર ગમે એવો [...]મંદ ઈઆ ઉડાઉગીર હશે, તોપણ હું તેની સામો જા[…] કેમકે તે આદમી છે અને હુંબી આદમી છઉં. પણ [...]હાં આદમીથી ચહડતાં પરાણીની વાત આવી, જાંહાં [...]દરૂજો, અને ભુત પલીદો સામે જવાનું હોય, જાંહાં મા[…]અંગળ નહી પણ જાદુ કોટલ આપણા હરીફ પ[…]સે[…]ય, જાંહાં દુશમન હારીને નાહાસતો નહી પણ વગર [...]વે ગેબ થનો ઈઆ પખશીરૂપે માંથાંપર ભમતો હોય, તાં[…] પછે ગમે એવા જોરાવર આદમીનું શું ચાલે ? તે કરતાં[…]મો લોકો મને રાંધણીમાં મોકલોછો તો હું જાઉં, પણ [...]વી સરતે કે તમો લોકો મારી પાછળ રહો અને અગર મા[…] ઉપર શંકટ આવી પડે તારે મને મદદ આપોતો હું જાઉં"

આ વાત સઘલાઓને વાજબી લાગી, નાહના ધરશાળાવાલાએ અલબતાં એ શરત કબુલ કીધી અને રૂસ[…]મની સરદારી હેઠલ ભુતમામાને જોવા સારૂં એક ટુકડી ધણી તરફ જવા તઈઆર થઈ. હીરાજીના શીખવયાથી[…]ટલાકોએ હાથમા દાંડા, શોટા અને ડીંગોલાં લીધાં, કે [...] ભુતને બદલે કોઈ માણુસના આ ગાળા હોયતો તેને તાંહાં ઠોકવામાં આવે, પણ રૂસતમ આગાએ તેઓના હાથમાં

તે સઘળું છોડાવી મેળયું. તે જાણતો હતો કે આ ભુત કોઈજ નહી પણ તેનો મશખેરો મીતર પુણમચંદ છે અને જો તે કાંઈ ભુલથી સપડાયોતો તેનો કુટબો થાય એ ઠીક નથી. માટે રૂસતમે આગમચથીજ આ હીકમત લગાવી કે "તમો લોકો મને આગળ પાડોછો તારે હું કહું તેમ ચાલો હાથમાંથી સોટા મુકી દો, ને મારા એકજાના હાથમા એક મોટી દાંગ આપો. અગરજો આદમીના ચાળા હશેતો મારી એકજ દાંગ તેનું માથું ભાંજવા બસ થશે, પણ આપણ બીહીજીએ છઈએ તેમ અગરજો ખરેખર મામાના ચાળા હશે તો આટલા બધી દાંગ જોઈ તે અમસથા છેડાશે અને આપણને ખાઈ જશે."

સઘલાઓએ પોતાના હાથમાથી દાંગ મુકી દીધી, અને આ સરદારના હાથમા તેઓએ એક જબરદસત સોટો આપયો. નાહનાએ દીવો લઈ જવા કહયો. પણ તેના ભાઈએ કહયું કે દીવો તો રાંધણીમા છે.

એ રીતે તઈઆર થઈને સઘલાઓ બબરચીખાના તરફ ચાલયા. પણ રૂસતમ આગાએ પેહેલેથીજ તરેહવાર બાહીક બતાવીને તેમને ધભરાવા માંડયા. તે ચાલતાં ચાલતાં અચકી જતા; જાણે કોઈએ તોડી પાડયો હોય, તેમ કોઈવાર ઠોકડ ખાઈને પડી જતો; કોઈવાર બુમ પાડી ઉડીને પાછો હટતો; અને કોઈવાર "પેલું ઉજલું ઉજલું શું દેખાયછે?" અથવા "સબુર, સબુર, પેલોગમ કોઈ કાલો સોધાભાઈ જેવો બેઠેલોછે" એવું બોલીને તેમને બીહીવાડતો હતો.

જેમ તેમ બીહીતાં બીહીતાં આ ફોજ બબરચીખાના તરફ પોંહતી, પણ જુવેછે તો બતી નહી મળે. એ પણ બીહીવાડવાનું એક નવું કારણ હતું. "અતરઘડી બતી હતી અને બુજવાઈ કેમ ગઈ? કાંઈ પણ ચારો છે ખરો. અંધારામાં કેમ જવાય? બતી મંગાવો."

છોકરો બતી લાવયો અને રૂસતમે છુપી રીતે તરતજ ફુક મારી. બીજીવાર બતી સલગાવી લાવયો અને બીજીવાર પણ રૂસતમની ફુકથી તે બુજવાઈ અને રૂસતમજ બુમ પાડવા લાગો કે "પવન નથી, પાતરૂં હીલતું નથી, ને બતી કેમ બુજવાયછે. નાહના હીઆં કાંઈ પણ ચારો છે. નાહના તું મારી પછવાડેછે કે?"

નાહનાએ અરજ કીધી કે "હું પછવાડે છઉં, પણ યાર તું ઢીલ ના લગાડ, બતી આવે તેટલાં આગળ ચાલ."

એક કદમ ભરતાં રૂસતમ બોલયો કે "આ સઘલું ભીણું ભીણું કેમ! અરે આતો પાણી, પાણી થઈ ગયુ છે."

નાહનાએ પણ રાંધણીમા પગ મેળતાં તેના પગ પાણીમા ડુબી ગયા. પણ વળી જરાવારમાં તેના પગને કાંઈ આવી વલગયું અને કોઈ માણસનું દીલ હોય તેમ હાથને કાંઈ અડકયું. નાહનાએ "માર! માર!" કરી બુમ મારી એટલે રૂસતમે સોટો ધુંમાવીને એવોતો મારયો કે અનાજની એક બરણી મોટા ધપકારા સાથ ફુટી ગઈ અને તેના ઉપર ગોઠવેલાં કાચ તથા ચીનીકામના વાસણોથી ભરેલો આખો ટોપલો મોટા ખખડાટ સાથ પડી ગયો. આ ગડબડથી અંધારામા રૂસતમે તરાંબાના વાસણોની ચોર નાખી દીધી અને બીજો એવો ગડબડાટ કરી મેળયો કે સંઘલા મેહેમાનો નાહસ ભાગમા પડયા અને બતી, બતીનો પોકારો ઉડી રહયો.

બતી આવયા પછે નાહનો શું જુવેછે! રાંધણીમા પાંણીના જેટલાં પાપ હતાં તેટલાં સઘલાં રાંધણીમાં ઢોલાને, તેમને એક ઉંચા અને પોહોલા બાંક ઉપર અખરૂ વાલેલાં હતાં, અને વાસણો સઘલાં પાણીમા તરતાં હતાં. નાહનાના પગને જે વીટલાયું તે માતર મુહુલાંગરેનું પોતું પાણીમાં તરતું તરતું જઈ તેને વલંગયું હતું અને તેના દીલ સાથ મળયું તે કોઈનું દીલ નહી હતું, પણ અનાજની બરણીઓને વચોવચમા મુકેલી હતી.

પણ એક તલેસમાત હજી બાકી હતો. આ સઘલી ખરાબીનો દેખાવ નાહનો અને બાજાઓ ગુપચુપ અજાએબી સાથ જોતા હતા, તે ચુપકીદી વચે સઘલાં પીપોમાથી કરરર કરરર આવવાના તથા ટક ટક ટકોરા મારવાના અવાજો સંભળાતા હતા.

પુણમચંદે ભુતના ચાલામા કશું બાકી રાખયું નહી હતું. તેણે સામાણની ઉપલી સઘલી ખરાબી કરવા ઉપરાંત ઉંધાં વાલેલાં દરએક પીપમાં એકેક ઉંદર મેળયો હતો, જેઓ અંદરથી પીપને કોતરતા અને કરડતા હતા, તથા તેનો આવાજ બાહેરથી પરીઆંના ટકોરા વાગતા હોય એવો આવતો હતો. જેમ જેમ સામાણ અફાડ છીપ વધારે થયો તેમ તેમ પીપની અંદરના ઉંદર ઘભરાઈને વધારે તોફાન કરવા લાગા અને રૂસતમ આગાને કેહેવાને બની આવયું કે "યારો હવે તમે હીઆંથી મુગા મુગા ચાલો, ને 'મામા'ને અમસથા નો છેડો, તેવણના નજરમા ઉતરશે તારે પોતાની મેળે ચાલી જશે."

વળી સઘલાઓની નજરમા આ વાત ઉતરી, પણ હીરાજી હટ લઈ બેઠા. તેવણે કહયું કે પીપો ઉંચકીને જોવું જોઈએ કે તેમા શું છે?

રૂસતમ આગાએ ઘણો ઘભરાટ કરી મેળયો. "હીરાજી તમે કહોછો શું? તમે બધાની કમબખતી લાવવા માગોછો? મામાને હથે કરીને ઉસકેરવા?"

"હું કહું છઉં કે આ પીપમાં મામા કાકા કોઈ નથી."

"હું કહું છઉં કે અંદર મામા છે."

"અરે બા મામાબી નથી ને કામાબી નથી. હું કહું છઉં કે એ કાંઈ બીજુંજ છે."

"પણ મામા શીવાએ બીજું હોય શું? શરત બકો."

"શરત—હું તઈઆર છઉં."

"શરત મામાની હો!"

"હા—જો અંદર મામા હોયતો મારે તમો સરવેને જીઆફત આપવી."

"અને જો મામા નહી હોયતો મારે આપવી."

રૂસતમની મતલબ હીરાજીને ભમાવા ઉપરાંત તેની પાસેથી એક જીઆફત ઓકાવાની થઈ હતી.

શરત બકતાંવાર હીરાજીએ પીપ ઉંચકયાં અને તરતજ તે દરએકમાથી એક પછે એક ઉંદરો હીરાજીના આંગ ઉપર ઉછલીને નાહાસી ગયા.

હીરાજી ઘણી હીમતના દોલ છતાં પેહેલેથી હેબનેલો હતો તે આ ઉંદરોથી બુમ મારીને એટલો ચોંકયો કે આ સપાસનાઓ તેથી વધારે ચોંકીને હટી ગયા. ઘણા જણ સમજીઆ કે હીરાજીને ભુને ખાધો, પણ પછે જણાયું કે પીપમા ટકોરા વગાડનારતો ઉંદરો હતા.

હીરાજીએ જરા દમ ખાઈને જીઆફતની શરત જીતવા માગી.

રૂસતમ આગાએ હટ લીધી કે "શરત સાની હતી? પીપમાંથી મામા નીકલે તેની કેની?"

"અલબતાં શરત મામાની હતી."

"બસ તારેતો હું જીતીતયો. પીપમાથી મામા નીકલયા."

"કાંહાંછે? ભુત મામા કાંહાંછે? ઉંદરોતો હતા."

"પણ ભુત મામા નહીંને ઉંદર મામા. તે એકના એકજ."

"ખોટી વાત. શરત ભુત મામાની હતી."

"હીરાજી શેઠ તમો હારવા તે વાસતે સચાઈને છોડસોના. આપણી શરત બોલલા શબદોમાં મામાની હતી. મેં કહયું તું કે 'શરત મામાની હો' તારે તમે હા કહયું તું. ભુત મામા કે ઉંદર મામા એવી વીગતથી શરત બકી નથી. પીપમાંથી અંતે મામા નીકલયા, તારે હવે તમારે હાર કબુલ કરવી જોઈએ."

હીરાજીએ પોતાને વેચાયલો જોયો. શરત બકતી વેળા સંભાલ નહી લેવાથી તેણે પોતાને હારેલો ધારયો, પણ તેવામા વળી કાવલો વચે પડયો. પોતે રૂસતમ અને પુણેમચંદથી ઠગાઈ આવયો તે ભુત પીશાચ સંબંધી કોઈ મોટી અનજાશ મેળવી હોય તેમ એ બબરચીએ ચુકાદો કીધો. "આ પીપમાથી મામા નીકલયાતો ખરા પણ વળી એતો ભુત મામાજ હોવા જોઈએ, પીપ અબરૂ વાલેલું તેમા ઉંદર પોતાની મેળે ભરાય કેમ? ને વળી દરએક પીપમા એકેક ઉંદર આવે કેમ? ખચીત એતો ભુત મામા ઉંદર મામા થઈને આવયા હશે, અને બેહુ મામા કેહેવાય છે એટલે બેહુ વચે સગાઈતો હોયજ."

હવે હીરાજીએ હાર કબુલ કીધી અને મારી કુટીને રૂસતમ આગાએ તેની પાસે પણ મનાવયું કે આ ધરમશાળામા ભુત છે ખરા!

ગરીબ બીચારો રખેવાલ નાહનો આ બીનાથી રદમસ થઈ ગયો. ચાલીસ વરશની ચાકરીમાં તેના મકાનને બદનામી લાગી નહી હતી, પણ આજે અંતે દેવસથાન જાગયું. બીજાઓ તેને બાહીવાદીને રડાવા તઈઆર હતા, કે આજે તો એટલુંજ નુકસાન કીધુંછે, પણ હવે પછે વધારે નુકસાન કરશે તેનું કેમ?

પણ રૂસતમ આગો ધીરજ આપવા લાગો કે "ભાઈ નાહના તું બીહી ના. તું સારો માણસ છે, વાસતે ભુતમામા તુંને સારુંજ કરશે. જોજેની વખતે આજ રાતોરાત તારા ઘરમા લખશમી વાજશે."

રૂસતમે આ અગમચેતી ચીતીનેજ કરી હતી અને તે તેણે ખરી પાડી આપી. તે આ પરમાણે હીરાજી પાસેથી તેણે જીઆફત માગી, પણ જીઆફત આપવા જેવો કાંઈ આજે હીગામ નહી હતો. રૂસતમે કહયું કે "તમે જો હમોને ખવાડોતો આજે બમનું વાહાલું લાગશે, કેમકે આજે સરવે ભુખા છઈએ" એ ઉપરથી હીરાજીએ નાહનાને અરજ કીધી કે "ઘરમાં કાંઈ સુકું પાકું હોય તે લાવ, ને તું જે માંગશે તે દામ આપશું." નાહનાને કમાણી કરવાની આજ તક હતી. છેલી મીઠાઈની નાતમાથી તેણે મીઠાઈના બે કંડીઆ તફરાવેલા હતા, તે રજુ કીધા અને સઘળાઓએ સારીપઠે સુરતી બેવરાની સાથે મોઠાઈ ખાધાથી સરવેની ભુખ મટી, અને નાહાનાને લભ થયો. બીહીક મટાડવા અને ઉંઘ લાવવા સારૂ સરવેએ વધારે દારૂ ઢીચયો અને એ રીતે રૂસતમ આગાની ધાસતી ભરેલી વાતો વચે નાહાનાનો તાડનો દારૂ પણ ચાલી ગયો.

ભુતમામાના પરતાપે નાહનાને ત્યાંહાં લખશમી આવવાની આગાની અગમચેતી ખરી પડવાથી નાહનો ખુશહાલ થઈ ગયો. પુણેમચંદ અને આગાના સંપથી ધરમશાળા મધે જેટલો માલ બગડયો તેટલો અવેજતો નાહાનાને મળીબી ચુકયો. પુણેમચંદ અને રૂસતમ ગમે એટલા મશખરી ઉપર આવયા હતા, પણ કોઈનેબી નુકસાન કરવાની તેમની ધારણા નહી હતી. એટલાજ માટે નાહાનાને વરતાવી ચુકયા, પહરોણાઓને ભુખે મરતા અટકાવયા અને ધરમશાળાના માળને જે ઈજા પોંહોંચી તેનુ દામ સહવારના પોહોરમાં ભરી આપવાની તેઓએ સમજુતી કરેલી હતી.

તેઓની મતલબ કોઈને નુકસાન કરવાને બદલે માતર ઘેલા મોદીની ધારણામા ધુલ ભરવાની હતી. મનજીભાઈના મેહેમાનો બીજે દાહાડે પણ મનજીને ઘર જતા અટકે એટલોજ તેમનો એરાદો હતો.

અને એ એરાદા મુજબનું શેવટનુ કામ બજાવી લેવાનો હવે વખત આવયો હતો.

અડધા પીધેલા, અડધા બીધેલા, અડધા છાકટા, અડધા ઉંઘરેટા, એવી હાલતમાં સઘલા પહરોણાઓ સુતા ગયા અને જોકે ભુતની દેહેસતથી કેટલાકોને ઘણી રાત ચંટપટમાં ગઈ, તોપણ તે દીવસની થાક અને કંટાલાથી આખી રાત જાગે એવી કોઈની હાલત નહી હતી.

મોડી રાત થતામાં સઘલાઓ ઉંઘાયા, પણ એકજ જણ ભર ઉંઘનું ડોલ ઘાલી પુરતી રીતે જાગતો પડેલો હતો.

તે રૂસતમ આગો હતો!

જારે જોયું કે સઘલાઓ ખુબ ઘોરવાં પડેલા હતા, અને ગડબડ કરતાંબી કોઈ જાગયું નહી તારે રૂસતમ આગો ઉઠયો અને ઉંઘાડે પગે સઘલા પહરાંણુઓના બીછાંનાની આસપાસ ફરીને તેણે સઘલાઓના ખાસડાં એકઠાં કીધાં. તારબાદ નાહનાની કોટડીમા ગયો અને તેના તથા તેના ભાઈના ખાસડાં પણ એજ પરમણે ચોરયાં અને પછે છેલે પોતાના જોડા પણ એકઠા કીધા. સરવે ખાસડાંને એકઠા કરવા બાદ હીરાજીના બીછાના ઉપરની ચાદર ઉંચકી લઈને તે વડે ખાસડાંઓનો ગાંસડો બાંધયો અને બારી આગળ જઈ એક એસારત કરતાં બારીની બાહેર પુણેમચંદ આવયો, તેના ઉપર ગાંસડો નાખયો અને પુણેમચંદ તે ગાંસડો લઈ ચાલતો થયો. એ રીતે પોતાના અને બીજા સરવેના ખાસડાં મોકલાવી દઈ રૂસતમ ગોયા કાંઈ જાણતો નહી હોય તેમ બીછાના ઉપર આવીને પાછો સુતો તથા સહવારે આ મેહેમાનો ઘેલા મોદીના મનજીભાઈને ઘર ઉંઘાડે પગે શી રીતે જશે તેના રમુજી વીચારમાને વીચારમાં તે ભર ઉંઘમા પડયો.

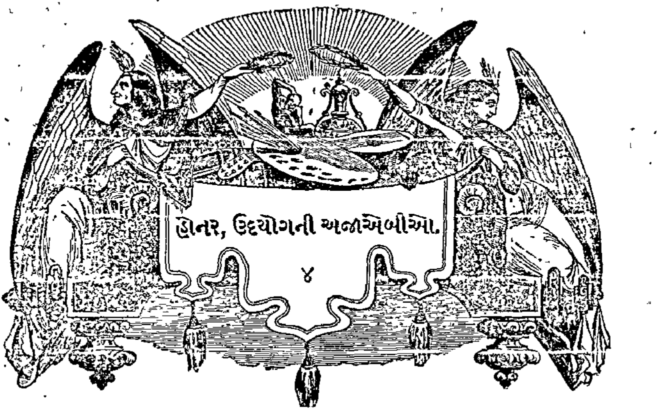

કુંભાર અને કોરીકામ.

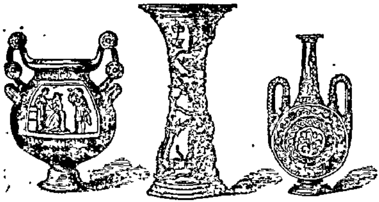

(ગયા અંકથી બાકીનું.)

જેમ લીઉકા, પેલીસી અને વેડજવુડ જેવા માહાપુરૂશો યુરોપીઅન કોરીકામમાં થઈ ગયાછે, તેમજ ખુદ ચીનાઓ પોતાના ચીનીકામ બાબે પણ નામીચા પુરૂશોની હસતી વીશે મગરૂરી બતાવા વના રહયા નથી. તેઓ એક ચીનાને "કોરીનો ખોદા" ગણેછે, તેને વીશે કેહેછે કે જારે તેણે જોયું કે ભઠીમા ગરમી સમધાત નહી હોવાથી તેમાં ભુંજવા મુકેલો માલ સઘલો ખરાબ થઈ જશે, તારે ગરમી વધારવા સારૂં તેણે પોતે ભઠીમાં નખાવી દીધું અને કોરીના હોનર ઉપર બળી મરી પોતાનો જીવ આપયો: -

વેડજવુડથી યુરોપીઅન કોરીકામ ઘણું સુધરયું, પણ પેલી ચીનાઈ મટોડી કોલીનની ખબર નહી હોવાથી હજી ચીનીકામની બરોબર તે નહી ઉતરયું. પાદરી એનટરાકલસે ચીનાઈ મટોડીના નમુના ચીનથી લઇ જવાને ઘણાં ફાંફાં મારયાં, પણ તેથી કાંઈ વલયું નહી. ઘણીવાર ધારેલું નથી બનતું અને અણધારેલું બનેછે. વીદીઆમા શોધ કરવા બેસેછે તારે કાંઈ જડતું નથી, પણ અકસમાત શોધ થઈ જાયછે.

તેમ કોરીકામમાં ઘણું બનયુંછે.

હવે એક બીજા નામીચા નરના જમાના ઉપર આપણ આવીએ છઈએ. જરમનીમા જાંન ફ્રેડરીક બાટજર સને ૧૬૮૨ માં જનમયો. તેના બાપની મીશાલે તેને કીમીઆંનો લખ હતો અને કથીરનું સોનું બનાવાનો ઉપાય તેને હાથ લાગોછે એવું પોતે માનતો હતો. તેથી એકવાર તે પોતાના ગામમાંથી નાહાસી ગયો, પણ પછે પાછો આવયો હતો. લોકોએ તેને "સોનું બનાવનાર" એવું નામ આપયું હતું અને ઘણાજણમાં તે ફતેહમંદ કીમીઆંગર દાખલ પસાર થઈ ગયો હતો.

પાદશાહ ૧ લો ફ્રેડરીક પરૂશીયામા રાજ ચલાવતો હતો, તેને બાટજરની ખબર પડવાથી સઘલો છુપો હોનર રખે જબરીથી છીનવી લેવામાં આવે તેની બીહીકથી બાટજર બીજીવાર નાહાસીને પરૂશીયાથી સાકસની ગયો. પરૂશીયાનાં રાજાએ તેને સાકસનીમાં પકડાવયો, પણ સાકસનીના રાજાએ એ "સુનાંવાલા" ને પરૂશીયા મોકલવા કરતાં પોતાનાજ ખપમાં લેવા ધારીને તેને નજરકેદ નખાવયો, તથા રાજને માટે સોનું બનાવાનું તેને કામ સોંપયું !

બંદીખાનામાં નજરકેદ બાટજરની બરદાસત સારી લેવામાં આવી. રાજાને થોડા વખતમાં ભુલ માલમ પડી કે સોનું બનાવવું એ ફાંફાં છે. તોપણ બાટજર એટલો બુધીવાન અને વીદવાન હતો કે રાજાએ તેને વાલટર ટશચેરનહસેન નામના બીજા વીદવાનને સોંપી

આપયો. એ બીજો વીદવાન ચોનીકામની બરોબરનું કોરીકામ બનાવામાં રાજને ખરચે લાંબી મુદતનો રોકાપલો હતો અને બાટનજરે પોતે પણ કીમીઆંના કરતાં કોરીની શોધમાં પોતાને રોકવાનું વધારે પસંદ કરી ટશચેરનાહસન સાથે નજરકેદ રહયો.

હીઆં બાટનજરને સઘલું સુખ અને છુટ હતી, પણ તેના ઉપર સદા પેહરો હતો. જારે સને ૧૭૦૬ માં સુવીડનનો રાજો ચારલસ ૧૨ મો સાકસની ખાતે આવયો તારે આ નામીચા કારીગરોને રખે પકડી લઈ જવામા આવે તેની બીહીકથી સાકસનીના રાજાએ તેમને તેમના તરણ કારીગરો સાથ કોનીગસટેનના કીલામા નખાવયા. નજરકેદ છતાં બાટનજરને સરસ ચીનીકામ બનાવાની કળા શોધી કાહાડવાનો એટલો લોભ હતો કે તે આ કેદી હાલતમા ઘણી ઉલટથી રહયો તથા તેણે મોટી મોટી ભઠીઓ સથાપીને તરેહવાર અખતરાઓ ચાલુ રાખયા.

કોઈવાર ભઠી ચાર પાંચ દાહાડા અને રાત ચાલુ રાખવી પડતી તો ભઠીપરના માણસો ઉંઘાઈ નહી જાય તે તપાસવા તથા હસવાની વાતોથી તેમનો વખત ગાલી નાખવા બાટનજર પોતે ભઠીની આગળ રાત દાહાડો ઉજાગરો કરતો હતો. આ ભારે જેહેમત છતાં તેનાથી બનતું કોરીકામ રાતા રંગનું હતું અને તેને પાલીસ કરવા માટે કોઈવાર તે વાસણોને ઘસવાં પડતાં હતાં !

એક દાહાડે આઉ નામના ગામમાં શકોનર નામનો વેપારી ફરવા ગયો, તાંહાં એક સફેદ ચીકણી મંટોડી પરથી તેનો પગ સરી ગયો. તે વખતે બાલ ઉપર છાંટવા માટે સફેદ પાઉડર ઘણો વપરાતો હતો, માટે શકોનરે તે મટોડીની ભુકી પાઉડર તરીકે વેચવા માડી અને તેનો પગ સરી ગયો, પણ તેમાથી તેણે મોટી દોલત મેળવી. બાટનજરના કારખાનામા આ ભુકી તેના બાલ ઉપર છાંટવા માટે આવી, અને તેનો ખીદમતગાર બાટનજરના બાલપર ભુકી ભભરાવતો તારે એ ભુકીની સફેદાઈ, વજન તથા બારીક આટા ઉપરથી કોરીકામ બનાવામા તેને અજમાવી જોવાનું બાટનજરનું મન થયું.

કેવી અજાએબી ! એતો પેલી ચીનાઈ મટોડી કોલીનજ હતી !

બાટનજરે રસાએણી તપાસથી શોધી કાહાડયું, એટલુંજ નહી પણ કોરીકામ બનાવી જોતાં તે બરાબર ચીનીકામ જેવું થયું. હવે બાટનજરને કેટલો હરખ ઉપજયો હશે તેની સાબેતી એ છે કે આ ફતેહના હરખવામા તે પુશકલ મોજમજાહ તથા લંપટાઈમા પડયો અને સન ૧૭૧૯ મા માતર ૩૫ વરશની જવાન વએ તે મરણ પામયો. તેનો સાથી શચેરનાહસન આ શોધની ૧૧ વરશ આગમચનો મરણ પામેલો હતો અને આ સઘળી શોધ બાટનજરે એકલે હાથે કીધી હતી.

રાજાના સઘળા ખરચ અને આતુરતાનું આ શેવટ આવવાથી આ નવી શોધનો પોતાના દેશને લાભ આપવા સારૂં રાજાએ સઘળો ભેદ છુપાવાની પુશકલ બંદી કાધી. તેણે ડરેસડન ખાતે કોરીનું નામીચું કારખાનું નવેસરથી વધારયું અને તાંહાંના કોરીકામે આખાં યુરોપને અચરતીમા નાખયું. જો કારખાનાનો છાપ નહી હતેતો આ કોરીકામ યુરોપનું છે અને ચીનનું નથી એવું કોઈ નહી માનતા હતા.

આ કારખાના ઉપર રાખેલા જાપતા અને બંદી અજાએબ જેવી હતી. "સફેદ મટોડી" જાંહાં મળી આવી તાંહાંથી પરદેશ મોકલવાની આખાં રાજમા મના થઈ. જેઓ આ મટોડીને બાહેર ગામ મોકલે તેમને ભારી સજા થવા લાગી. આઉ ગામમા એ મટોડીને પીપમા ભરવાનું કામ ઘણું છુપું રાખયું તથા સરકારી છાપ સાથના પીપ લશકરી પેહેરા તલે કારખાનામા આવવા લાગાં !

કારખાનામા સઘળાં માણસોને સપત આપવામા આવયા. બાટનજર જે ડરેકટર હતો તેનાથી તે છેક ઉતરતા મજુર સુધી સરવેને સોગંદ હતા કે " મોત સુધી છુપું રાખવું." કારખાનામા બારી બારણા ઉપર એ સપત લખેલા હતા અને મુખીઅ કામદારોને દર મહીને સપત આપવામા આવતા હતા. ટુકમા આ કોરીના કારખાના ઉપ કીલા કરતાં વધારે ચોકી પેહરો હતો.

કારખાનાને ફરતી ચર ખોધેલી હતી, અને રાત સંવાએ આખો દાહાડો એ ચર ઉપરનો પુલ ઉંચકી લેતા હતા કે કારખાનામા કોઈ અનજાનાઓ આવે નહી. જાં આ કોરીકામ સંઘે ગવાઈ રહયું તારે ફરાનસના સેનશાહ નેપોલીઅન બોનાપારટે સીવરે ખાતેના કોરીના સરકારી કારખાના વાળા ડરેકટર બરોંગનીઅરટને ડરેસડનનું આ કારખાનું જોવા મોકલયો, તેને વટીક કારખાનામા જવાને મુશકેલ પડી હતી.

બોનાપારટના દોરથી રાજાઓ ધુજતા હતા. તેવા મોટા શાનશાહે આ કારખાનું દેખાડવા માટે સાકસની નવાં નાહના પરાંતના રાજાને ખાશ અરજ કરવી પડી હતી. આટલુ છતાં પણ બોનાપારટની ફરમાશ લઈ આવેલા એકલા બરોંગનીઆરટને કારખાનામા દાખલ કરી તેની સાથવાલા બીજાઓને પાછા વાલયા હતા અને બરોંગનીઆરટને દાખલ કરવાને ખાતર પણ કારખાનના વડા આગળ લીધેલા સપત ખાશ ઢંઢેરાથી તેટલો વખત તોડવા પડયા હતા, પછે તેને પાછા સોગંદ આપયા હતા.

ડરેસડનના કારખાંનાએ કોરીકામને નવી ગતી આપીછે. ખરાં ચીનીકામના તે કારખાનાનુ ચીનીકામ આજ શુધી બેહદ ખપેછે. રાજ મેહેલના પુસતકખાનામા જવાના મોટા ઢંઢાર દાદર ઉપર મેળવા માટે એ કારખાનાએ છેક સને ૧૭૩૦ માં મોટાં કોરીના પુતલાં બનાવી આપયાં, જે હજી તાંહાં જોવામાં આવેછે. તેમા ખુદરતી કદના ઘોડા, ગાય, રીંછ, ગરૂડ, મોર વગેરે સરવે ચીનીકામના બનાવેલાંછે.

એજ કારખાનાએ ટેબલો વગેરે ઉપર જડવાની ૪ ફીટ લાંબી કોરીની શુંદર ચીતરો સાથની લાદીઓ પેહેલ વેહેલી બનાવી હતી. કાંઉટ ડી બરહલના દરજીનુ પુતલું એ કારખાનાએ બનાવેલું ઘણું વખણાયછે. તેમા દરજીને એક બકરાપર સઘલા અસબાબ સાથ બેસાડેલોછે. આ પુતલું એકેક સવાશો રૂપીઆની કીમતે વેચાયછે. તે આજ ૧૦૦ વરશ ઉપરનુ બનાવેલુંછે. તે બે ફીટ ઉંચું, સુધ કોરીનુ, ઘણાક સોનેરી તથા રંગીન સણગાર સાથનું છે.

ચીનીમટોડીની શોધ સાકસનીની સરકારે ઘણીબી છુપી રાખવા માગી, પણ તે છુપી રહી નથી. માણસના સપત કાંઈ સદાકાળ ટકતા નથી. ડરેસડનના કારખાનામાથી છુટા છુટા કામદારોએ નીકલી જઈને કોરીની મટોડીનો ભેદ જાહેર કીધો અને એ રીતે યુરોપના બીજા મોટાં કારખાનાઓના પાયા નખાયા.

સટોબજેલ નામના કારીગરે ડરેસડનના સપત તોડીને આસટરીયાની રાજધાની વાએનાં ખાતે કોલીનની કોરીનુ નવું કારખાનુ સથાપયું. તેને સાનશાહ ૪ થા ચારલસે ૨૫ વરશ સુધી એકલો રોજગાર ચલાવાનો હક આપયો હતો તથા રાણી મરાયા ટેરેસાએ ૧૭૪૪ મા તેને ખરીદ કરી પાદશાહી કારખાનુ બનાવયું. વીસ વરસ શુધી તેમા ખોટ ગઈ પણ ૧૭૮૦ માં ૪૦૦૦૦ રૂપીઆનો નફો થયો, અને આજે સેંકડો માણસોની રોજી સાથે તે ઘણુ ધીકેછે. એ કારખાનાની કોલીન બવેરીઆ અને હંગરીમાથી મળી આવેછે.

રીંગલર નામના કારીગરે પેહેલાં ડરેસડનથી અને પછે વાએનાથી નીકલી જવાના શબબ ઉપરથી જરમનીમાં ફરાંકફોરટના નામીચાં કારખાનાનો પાયો નાખયો. જો કે તેણે બીજાનો ભેદ ફોડયો તોપણ પોતાનો ભેદ તેણે છુપો રાખવા માડયો અને તેના વગર તેનુ કારખાનુ ચાલીજ નહી શકે એવું કીધું. સઘલું ઉપરીપણુ એકલો તેજ ચલાવતો અને કોરીને લગતા સઘલા નુસકાના કાગળીઆં કોઈના હાથમાં નહી જાય એટલા માટે પોતાના ગજવામાંજ લઈને ફરતો હતો.

તેની આસપાસનાઓ તેના એ કાગળીઆં મેળવવાને ઘણા તપી રહેલા હતા. આખાં જરમનીના રાજવાલાઓ કોલીન મટોડીનો ભેદ જાણવાને ભારી ઉલટમા આવયા હતા. અંતે રીંગલરના કાગળીઆં ચોરવાની લાલચ ચાલી, પણ તેમાબી નહી ફાવયા તારે એ નામીચા કારીગરના દોસતોએ તેને દારૂ પાઈને એટલો છાકટો કીધો કે તે બેસુધ થઈ ગયો અને તેની બેસુધીમા તેના સઘલાં કાગળીઆં ચોરી લેવામાં આવયાં !

આ ચોરો પોતાની ચોરીથી દોલતમંદ થઈ ગયા ! ચીનીને મળતું કોરીકામ બનાવાના હોનર વીશે રીંગલરના કાગલીઆંઓની સેંકડો નકલો કરવામાં આવી અને હજારો રૂપીઆની કીમતે તે કાગલીઆં વેચાવા લાગાં. ટુકમાં રીંગલરના દસતાવેજોનો ગોપા એક જુદો વેપાર જાગયો અને જારે તેમા કમાણીજ થવા લાગી તારે પછે એ દસતાવેજો ખોટા ઉભા થઈ ખરાને નામે વેચાવા લાગા !

રીંગલર નાસીપાસ થઈ ફરાંકફોરટથી હેમંગ ખાતે ગયો અને એક મોટા વેપારી સાથ ભાગમાં તેણે એક કારખાંનું સથાપયું કે જે જરમનીમાં હજી સુધી ઘણું વખણાયછે. તારપછે વળી રીંગલર મીઉનીચ ગયો અને બવેરીઆના રાજાની સાહેતાથી બવેરીઆનું મોટું કારખાંનું સથાપયું, તે પણ આજે નામીચું ગણાયછે.

બરનસવીકના ડીઉકે પોતાના રાજમાં કારખાંનું સંથાપવા માટે બેનગરાફ નામના કુંભારને લાંચ આપી તેની ચાકરી છોડાવી. બેનગરાફને નાહાસવાની તેના શેઠને આગમચથી ખબર થવાથી સરકારની મારફતે બેનગરાફને પકડવામાં આવયો તથા જાંહાંસુધી પોતાના સઘલા દસતાવેજો પોતાના શેઠને તાંહાં રાખે નહી તાંહાંસુધી તેને ભુખે મારવામા આવયો. અંતે છુટા પછે સને ૧૭૫૦ માં તેણે બરનસવીકના કારખાંનાંનો પાયો નાખયો, પણ કારખાંનું ચલાવા આગમચ તે મરણ પામયો.

એ ઉપરથી ડયુકે નામીચા રસાએણીઓની મદદથી એ હોનરન આગળ ચલાવાનાં ઘણાં ફાંફાં મારયાં, પણ કાંઈ વળયું નહી. થોડાં વરશમાં રીંગલરના ચોરેલાં કાગળીઆંઓ વેચનાર પાલ બેકર નામનો એક વેપારી તેને મળયો. તે આ કાગલીઆંની નકલો વેચવા માટે દેશેદેશ ફરતો બરનસવીકમાં આવયો. તે પોતાની મુસાફરી બંધ કરી વધારે કાગળીયાં નહી વેચે એવી શરતથી ડીઉકે તેને પેનસન આપયું અને પછે બરનસવીકનું કારખાંનું ચાલયું.

એજ પરમાણે લુઈસબરગ, બરલીન, કોપનહેગન, બરનસવીક અને સેંટ પીટરસબરગના મોટાં કારખાનાઓનું મુળ ચોરી, લુચાઈ તથા લાંચ રૂસવતથી જોવામા આવેછે. એકેકના માણસોને છીનવી લઈને એકેક રાજે પોતાને તાંહાં કોરીનો ઉદયોગ ઉભો કીધેલોછે. ડરેસડનના કારખાનામા કેટલું છુપું હતું તે આપણે ઉપર જોયુંછે, પણ થોડાં વરશ પછે ડરેસડન પરૂશીયાને તાબે ગયું તારે તાંહાંના માણસોને બરલીનમા એ હોનર શીખાડવા મોકલવાને કસીબી હરકત થઈ નહી.

સને ૧૭૫૮ મા એક દાહાડે એક બુઢી સ્રી માકીલેડ નામના એક રસાએણ શાસ્રીના દવાખાનામાં એક સફેદ ભુકી લઈ આવી, જે તેણીએ સહીના અખશર ઉપર છાંટવાની રેતી દાખલ વાપરવા ધારી હતી. તપાસ કરતાં માલમ પડયું કે તેતો કોલીન મટોડી હતી. ઉપલા રસાએણીના દીકરાએ તેને ઘણી મેહેનતે કોરીનો આકાર આપયો અને તે અકસમાત શોધથી ઠયુરીનગનના જરમન પરાંતમા કોરીકામના કારખાનાઓ ઉભાં થયાં.

હવે જરમનીમા પુરતું ચીનીકામ બનવા લાગું. પણ ફરાનસમો કોલીન લાંબો વખત સુધી હાથ લાગી નહી. એ ઉપરથી ખુદ ચીનીકામ નહીતો ચીનીને મળતું કામ બનાવા સારૂં તે દેશે ભારી જેહેમત ખેંચી હતી. ખુદરતી ચીની મટોડી નહી મળી આવવાથી ફરેંચો અટકયા નહી. જુદી જુદી મેળવણીઓના હોનરથી કોલીન બનાવા ઉપર તેઓ મંડયા અને જોકે ચીની મટોડીની બરાબર નહી તોપણ લગભગ તેને મળતું કામ નીપજાવામા તેઓ ફતેહ પામયા.

ફરાનસમા સીવરેનું નામીચું સરકારી કારખાનું એજ રીતે ઉભું થયુંછે. તે પેહેલાં ૧૬૯૫ મા નીકલયું, પણ ૧૭૬૮ મા ફરેંચ કોલીનની શોધ થઈ નહી તાંહાં સુધી કોલીનની નકલજ કરવામા આવતી હતી. તાર પછે ૧૮૦૪ સુધી ખોટી અને ખરી બેહુ કોલીનમાથી સામાણ બનવા લાગો હતો અને ૧૮૦૪ પછે સઘણું ખરૂં કોલીનનું કામ બનેછે.

એ ખોટી કોલીનનું કામ પણ થોડું વખણાયલું નથી. ખોટી કોલીન બનાવા ઉપર નામીચા વીદવાનો પોતાના બળવંત ભેજાને અથાગ તસદી આપંતા રોકાયા હતા અને વીદીઆ તથા હોનરને ઘણી શોધ તથા જોસતેજો કરવામા રોકયો હતો. ખરેખર ખોટી કોલીન ફરેંચોએ કેવી અ···

બનાવી, તે કોરીકામની એક અજાએબી છે. એ બનાવટના સઘળા નુસકા સીવરેના કારખાનામા જાલવી રાખ્યાછે અને ફરેંચો તેને માટે એટલા મગરૂર છે કે આજેબી ખરીની સાથે ખોટી કોલીન બનાવાને મજબુત ભલામણો થાયછે.

સીવરેનું કારખાનું સરકારી થયું તેનો હેવાલ પણ અજાએબ જેવો છે. એ કારખાંનું પેહેલાં સેંટ કલુડમા હતું, તારે તેનો માલેક મોરીન નામનો એક કુંભાર હતો. તેણે ખોટી કોલીન બનાવાનો હોનર ઘણી મેહેનતે તથા લાંબી મુદતે હાંસલ કીધો હતો. તે કેટલી લાંબી ? પાંચ દસ વરશબી નહી પણ ૨૫ વરશે તે આ હોનર શીખ્યો હતો !

તાંહાંથી એ કારખાનુ વીનસેનસ ગયું. ૧૫ મો લુઇ પાદશાહા સન ૧૭૫૩ માં એ કારખાના મધે ભાગીઓ થયો. આવકમા ૩ જો ભાગ તેનો હતો. પાદશાહે એક ઘણો તોફો સટ રૂશીઆની રાંણી કેઠરોનને ભેટ કીધા પછે એ કારખાનાનું કામ ઘણું વધી જવા ઉપરથી વીનસેનસવાલી ઈમારતં નાહાની પડી માટે સીવરે ખાતે વધારે મોટું કારખાનું સથાપી તાંહાં ખોટી કોલીનનો હોનર લઇ જવામા આવયો.

આ ઠેકાણે એક જરમન નામે પાલ હાંનોંગ આવી મળયો. તેણે સીવરેના કારખાનાવાલા વડા ઓઈલિને જરમન કોરીકામનો સઘલો ભેદ જાહેર કરવા કહયો પણ તેના બદલામા ૪૦૦૦૦ રૂપીઆ રોકડા તથા મોત સુધી ૪૮૦૦ રૂપીઆનુ વરસાણ માગયું. આ મોઘી કીમત ના પાડીને ફરાનસની સરકારે હાંનોગને દેશનીકાલ કીધો. તે મરી જવા પછે તેના ભાઈ સાથ ફરેંચ સરકારે પાછી સમજુતી ચલાવી અને જરમન કોરીનો ભેદ જાણવા માટે ૧૭૬૧ મા તેની સાથ લખત કીધું.

પણ આ લખત થવા પછે સરકારના જાણવામા આવયું કે જરમન કોરીકામનો સઘલો ભેદ તો કોલીન મટોડી છે, અને તે મટોડી ફરાનસમા તો મળતી નથી, માટે લખત નકામું છે. એ ઉપરથી સરકારે લખત રદ કીધું અને હાંનોંગના ભાઇને નુકસાંનીના ૧૬૦૦ રૂપીઆ તથા તે જીવે તાંહાં શુધી ૩૪૮૦ નુ વરસાંણ કરી આપયું.

હવે કોલીનની શોધ ફરેંચોથી છુપી રહી નહી. એક ગમથી ઉપલું લખત રદ કીધું. અને બીજીગમથી ૧૭૬૮ માં ફરાંનસ ખાતે પેરીકસ નામના ગામમાં પણ અકસમાતથીજ આ મટોડીની શોધ થઈ. ડારનેટ નામના એક ગામડીઆ ડાકટરની બઈરી કપડાં ધોવા સારૂં આ મટોડી લાવી; તેનો માટી બોરડો સુધી મુસાફરી કરી એ મટોડીને વીલારીસ નામના રસાએણી પાસે લઇ ગયો; વીલારીસે તેને પારીસના મોટા રસાએણી માકુવેર ઉપર મોકલાવી, માકુવેરે પેરીકસમા જઇને તપાસ કીધી તથા શોધી કાહાડયું કે આતો ખુદ કોલીન હતી.

આ મટોડીને પેહેલ વેહેલી હાજર કરનાર મડમ ડારનેટ પાછળથી મુફલેશ થઈ હતી. પણ તેની એ શોધની કદર સરકારે એટલી બુજી હતી કે એ સ્રીને ૧૮ મા લુઇએ તેના મોત સુધી પેનશન આપયું હતું તથા સરકારી ખરચે તેને ગામ મોકલાવી હતી.

ઈંગલંડમાં બીજા હોનરોની મીશાલે કોરીકામનો હોનર બીજાં દેશોની પાછળ હતો. પેહેલું કોરીકામ બોઓ અને ચેલસીમા રેતીઓની ચોકસ મેળવણીથી બનતું હતું. ડાકટર વેલ જેણે કાગળ ઉપરથી કોરી છાપવાનો હોનર શોધી કાહાડયો. તેણે વરસેસટર ખાતે સન ૧૭૫૧ મા સથાપેલું કારખાંનું હજી ચાલેછે. તારપછે ઈંગલંડમા બીજાં મોટાં કારખાંનાં નીકલયાંછે.

ફરાનસમા જે વખતે કોલીનની શોધ થઈ તેજ વખત ઉપર ઈંગલંડમાં પણ એ ચીની મટોડી શોધી કાહાડવામાં આવી. ઈંગલંડમાં સઉથી સરસ કોલીન કારનવાલ પરગણેથી આવેછે.

કોરીની બનાવટમા મુખીઅ નેમ તેને જેમ બને તેમ કઠણ કરવાની હોયછે. જેને "સ્ટોનવેર" કેહેછે, તે કોરી એટલી કઠણ હોયછે કે તે ઉપર રોગાન મારેછે તે કાંઈ પરવાહીઓથી એ કોરીને નુકસાન થાય તેને માટે નહી, પણ ફકત તેનો દેખાવ સુધારવા માટેજ મારેછે. એ કોરી જારે બરાબર ભુંજેલી હોય તારે એટલી કઠણ થાયછે કે ચકમકમાથી તે આતશ પાડેછે.

કોરી ઉપર મીનો અને રોગાન મારેછે પણ તેની મતલબ તેને તદન ઝલકાટ ભરેલી અથવા આંખમા ઓળા પાડતી બનાવાની નથી. હાથ લગાડતાં અછી રીતે સુવાલી લાગે તથા સાટીનના જેવા ઝલકાટને બદલે મખમલના જેવી નરમાસ હાથને લાગે એવી મતલબથી કોરીને રોગાન ચહડાવેછે.

કોરીને ભુંજવા પછે ચલકાટ મળવાનું કારણ નવાઈ જેવું છે. તેની બનાવટની મેળવણીઓને ભુંજતાં તેમાંનું એક વસાણું કોરીની બનાવટને બગાડવા વગર પીગલીને વાસણ પર તેનું કાચના જેવું એક પતલું પડ ફરી વળેછે અને બીજાં વસાણાંઓ જડ રહી તેમાથી કોરી બનેછે તારે તેમાનું એકજ વસાણું પીગલીને ચલકાટ આપેછે. મખમલના જેવી નરમ અને સુંવાલી સફાઇ કોરી ઉપર ચહડાવતાં એક અજાએબ જેવી સંભાલ એ લેવી પડેછે કે ઠરાવેલી હદ સુધીજ ગરમી આપવી, જો જરા ઓછી ઈઆ જરા વધતી ગરમી થઈતો ઉપલી સફાઇ આવી શકતી નથી.

કોરીના સઘલા ઉદયોગ વચે પુતલાં અને રમકડાં બનાવાની કોરીનો એક જુદો અને ખાશ ઉદયોગ થઈ પડયોછે. આગળ મટોડીના રમકડાં ઉપર કોરીનુ એક અમસથુ પતલું પડ આપવામા આવતું હતું. પણ હમણા પુતલાંની કોરી સઘલી જુદી બનેછે અને આખુ પુતલું તેમાથી બનાવેછે. પુતલાં બનાવવા માટે કોરીને કુંભારના પુરાતન પઈડાંની અગત પડતી નથી, પણ માટીને "મોલડ" માં નાખીને તેમને બનાવેછે.

એ હોનર કેટલો સમપુરણ થયોછે તેની એક સાબેતી હીઆં મળેછે. મોલડમાં નાખ્યા પછે પાણી સુસાવાથી પુતલાંના અસલ કદમાં ૧॥ ઈંચ ઘટેછે, તાર પછે તેને સુકવતાં કદ બીજુ ૧॥ ઈંચ ઓછું થાયછે, અને ભુંજતી વખતે તરણ ઈંચ બીજા ઘટેછે. એ રીતે મટોડીને મોલડમાં નાખવા તથા ભઠીમાથી કાહાડવાના અંતર વચે અસલ કદ ૦। ભાગ જેટલું નાહનુ થાયછે. એ કદ સઘલી બાજુએથી ઘટેછે. રમકડાંના હાથ, પગ, નાક, કાન સરવેમા ઘટાડો થાયછે.

એટલા માટે મોલડમા મટોડું નાખતી વખતેજ આગમચથી ગણતરી કરીને તેટલું વધારે મટોડું નાખવું

પડેછે, અને ગણતરી પણ એવી ચોકસ કરવી પડેછે કે રમકડાંનાં દરએક ભાગ ઘટવા પછે તેમનુ જેટલું કદ જોઈએ એટલુંજ રેહે અને નાક, કાંન વગેરે નાહના મોટાં નહી થઈ જાય. રમકડાં બનાવતી વખતના આ મુશકેલ છતાં આ ગણતરો કેવી બારીકીથી કરતા હશે, તે આ ઉપરથીજ માલમ પડેછે કે કોરીના હજારો રમકડાં આપણ જોઈએ છઈએ, પણ કોંઈબી બેડોલ બનતું નથી. આ પુતલાં, વગેરે અંદરથી પોલાં હોયછે અને ઈડાંના કોટલાંથી તે ૦॥ ઈંચ જેટલી તેમની જડાઈ હોયછે.

કોરીની ઉપર ચીતરો છાપવા, નકસી જડવા, રંગો આપવાના વગેરે જુદાં જુદાં કાંમો સઘલાં મેહેનતના અને અજાએબ જેવી કારીગરીના છે. તેમાં સઉથી તારીફ લાએક હોનર કોરીના તખતાઓ ઉપર મોટાં ચીતરો પાડવાનો છે. એ હોનર સઉથી સુંદર છે અને યુરોપમાં ઘણો ખીલ્યોછે. ફરાનસના પાદશાહ લુઈ ફીલીપે કોરીની મોટી લાદી ઉપર રાંણી વીકટોરીયા અને પરીનસ આલબરટનાં મોટાં કદનાં ચીતરો ચીતરાવી ઈંગલંડ ભેટ મોકલયાં હતાં.

સીવરેના કારખાંનાંએ વરજીનમેરીની તસવીર કોરીપર ઉતારીછે; તે લાદી ૨૬ ઈંચ લાંબી અને ૧૯ ઈંચ પોહલી છે, તથા તેની કીમત ૧૦૦૦૦ રૂપીઆ છે. બીજી એક ૪૫ ઈંચ ઉંચી કોરીની લાદી ઉપરનું ચીતર ૮૮૦૦ રૂપીએ વેચાયુંછે. એક ૪૦ ઈંચની પલેટ ઉપર એક ફુલના ચીતરની કીમત રૂ૮૦૦૦ છે અને બીજી એક હજાર રૂપીઆ સુધીના ચહડ ઉતર ભાવની લાદીઓ બનાવામાં આવીછે. એક લાદીનું કદ માતર ૮ ઈંચ છે, પણ તેની કીમત રૂપીઆ ૧૦૦૦ નીછે.

કોરીનું મોટાંમાં મોટું કામ "ગેલેરી" નું બાવલુંછે. તે ૭ ફીટ ઉંચુંછે અને મોલડમા નાખવા વગર માતર કુંભારના પઈડાં અને આંગલાંથીજ બનેલુંછે.

કુંભાર તથા ચીનીના કામનો ઉપયોગ હદ વગરના ખપ સુધી વધી ગયોછે. અગણીત જાતના પેઆલાં, રકાબી, ચપુ, વાસ, વાસણો, ઉપરાંત-ટેબલો તથા સાઈડબોરડો ઉપર કોરીની લાદીઓ જડેછે. બારી બારણાના હાથા, ફડકાં વગેરે કોરીના બનેછે. કુંડાં, બરણીઓ, સરવે બાગને માટે કોરીના બનેછે. અગાસીઓના કટેરા, અને બેઠકો પણ કોરીની બનેછે. ગાલીચાઓને બદલે મટોડીના રંગટ કકડાઓને જમીન ઉપર ગોઠવીને જડી લીએછે, તે પણ કુંભાર અને કોરીના ઉદયોગ તલે આવેછે.

ફકત ઈંગલંડમાજ વરશં દાહાડે ૫) કરોર રૂપીઆનું કોરીકામ બનેછે. તેમા ઢોર ચહડાવા તથા સણગાર કરવા માટે એકલું સોનુજ દસ બાર લાખ રૂપીઆનું ખપેછે, તથા એ ઉદયોગ પાછળ વરશ દાહાડે ચઉદ પંદર લાખ ટન કોલસાનો ખપ છે.

હીબરૂ કેહેવતો.

જે ખેતર નાહના ડુંગરાઓથી ભરેલું હોય તેમા છુપી વાતો બોલતા ના.

જે શેહેરમાં વઈદને નજલો થયો હોય તે શેહેરની હાવત ખરાબ જાણવી.

જારે ભરવાડ પોતાના ગોવાલાંપર ખફા હોયછે તારે તેમના ભોમીઆં તરીકે એક આંધલાને મોકલેછે.

એક ઘરમા ઘરડો માણસ એ ઘરમા સારા સગનછે.

કમબખતી તેની કે જેનો હીમાએતીજ સાંમું તોહોમત મેળે.

જાલમાનુ એક પખશી ઉડતાં એકસો પખશી કરતાં ભલું.

તારા પગમાં જોડો હોય તોજ કાંટા ઉપર ચાલજે.

વાસણ તરફ નો જોતો, પણ તેમાના માલ તરફ જોજે.

જુઠાંને પગ નથી.

એક મેંઢું બીજાંની પાછળ જાયછે.

એક શુખનની કીમત એક પઈસો તો ચુપકીદીની કીમત બે પઈસા જાણવી.

કોહોલાંનુ સીર થવાના કરતાં સીંહનું પુછડું થવાનું પસંદ કરજે.

લોકોને અનાજ ખરીદવાના પઈસા નથી મળેતા પણ નુકસાન કરવાના પઈસા મળેછે.

હકીમની તુને જરૂર પડે તેની આગમચ તેને માન આપજે.

ભલો થજે અને ભલો થવાથી પરહેજ નો રેહેતો.

ચતુરને માટે શાકીનો એક લેહકો, મુરખને માટે સોટીનો એક ફટકો.

થોડો આતસ ઘણું ખાનુ પકાવેછે.

ખાનાની મેજ બીછાવો ને કજીઆનુ મોહ કાલું થશે.

જો તું વેહેવારજ રાખવા માગતો હોયતો દેઆનતદાર માણસ સાથેજ વેહેવાર રાખજે.

તારા મસલતીઆઓ જેમ બને તેમ વધારજે, પણ તારાં અંતકરણની મસલત કદી ભુલતો ના.

દાહાડો ટુકો છે અને કામ ઘણું છે.

જે શેહેરનો હાકમ હકીમ તે શેહેરમાં નો વસતો.

જે ધણી (પોતાની શકતી મુજબ) એક બાગ રાખેછે તે પખશીને ખાયછે, જે વધારે બાગ રાખેછે તેને પખશી ખાયછે.

જેવો બાગ તેવો બાગબાન.

બાયડી કરવી હોયતો સીહીડી ઉપરથી નીચે ઉતરજે, દોસત કરવો હોયતો નીચેથી સીહીડીની ઉપર ચહડજે.

લાકડી હવામાં ફેંકો અને પડતી વખતે તેનો ભારી છેડો તલે આવશે.

આકસીજન હવા.

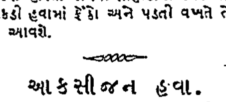

માણસજાતે પોતાની વીદીઆના બળથી કુદરતના જે ભેદ શોધી કાહાડયાછે, તેમાનો એક ભેદ આકસીજન નામ

કરતાં સુધ. રૂશીઆંનોની વસતી પાંચ કરોરની છે. તેઓ
આખાં દેશમાં, પથરાઈ ગયાછે, પણ તેઓની મુખીઅ
વસતી મધીઅ રૂશીયા, મધેછે. તેઓની ભાશા આખાં દ
શમા એકસરખી, અને થોડાજ તફાવતની છે, પણ પરદે
શીઓને શોખવી તે અતીશય હઘડી છે. એ ભાશામાં ૩૬
અખશરો છે, જેમાના કેટલાક યુનાની છે. રૂશીયાન ભા
શાના પુસતકો થોડાંજછે. રૂશીયાનના કરતાં જરમન તથા
ફરેંચ ભાશાઓમાં કેળવણી વધારે ફેલાવો પામેછે, જા
હેર લખનારાઓ એજ ભાશામા લખેછે કે જેથી રૂ
શીયાંન બાબતો આખાં યુરોપમા વંચાયછે. રૂશીયાન
લોકોમા કેળવણીનો જાજો ફેલાવો થયો નથી. ઉતર
પરગણાઓમા ડારપટ શેહેરની યુનીવરસીટીમા ૭૦ પ
રોફેસરોછે, અને ૬૦૦ અભીઆસી છે. સેંટ પીટરસબ
રગના પાએતખતની મોટી યુનીવરસીટીમા લશકરી તથા
વાહાડ કાપની અને વેપાર તથા વાહાણવટીની બીજી ખા
શ નીશાળો સાથ લાખ પુસતકો તથા ૭૦૦૦ લેખોનું એક
નાદર પુસતકખાંનુ છે, અને વીદીઆ હોનરની મંડળીઓ
પણ ઘણીકછે.

રૂશીયાન લોકોમાં માન અને વગ સઘલો તાંહાંના
થોડાક અમીરોના હાથમા છે. બાકી લોકોના બીજા વરગો
માં કંગાલીઅત અને ગરીબાઈ અતીશય છે. રૂશીયાન
અમીરોમાના કેટલાકો ઘણી મોટી મીલકત ધરાવેછે, કે જે
મીલકતો તેમના બાપદાદાઓથી તેમને મળતી આવેછે. પ
ણ તેની સાથે તેઓને રાજકુવારી હક કસા મળેલા નથી.
એ રૂશીયાન અમીરોનો વરગ મોટો છે. તેઓ લાંબા જ
ભા પેહરેછે અને ખોટા ઝુલાતા બાલની તોપી પેહેરેછે.
તેઓ પોતાના ખેતરોમા મોટા દમામથી હુકમો ચલાવેછે
અને ઘણા ગાડી ઘોડા, તથા ગાય ઢોરોના ધણી હોયછે.
રૂશીયાન વસતીની બીજી એક મોટી શંખયા પાદરીઓની
છે. બીજાં દેશોના કરતાં તેઓનુ પરમાણ એ દેશમા ઘ
ણું વધારેછે તે ઉપરથી તાંહાં ચાલતા વેહેમોની સાબેતી
મળેછે, તથા એ પાદરીઓ એટલા અગ્નાન અને છાકટપ
ણા તથા બીજી બદીઓમા ફસેલા છે કે જે પાદરી એવા
માઠી હાલતમાં, તેમના જજમાન કેવી વધારે માઠી હાલ
તમા હુશે તે તરત માલંમ પડી આવેછે. વચલે વાયેના
લોકો જે ઘણાખરા ધંધાદારી લોકો છે, તેઓ અને લશ
કરી તથા સરકારી નોકરોથી રૂશીયાન લોકોનો તરીજો મો
ટો વરગ બનેલોછે. પણ સઉથી મોટો વરગ, વસતીનો
મોટામા મોટો ભાગ ખેડુતોનો છે, અને તેમની હાલત ઘ
ણીજ દયા આંણવાજોગ છે. છેક સન ૧૮૬૧ સુધી રૂશી
યાન ખેડુતો ગોલામ ગણાતા હતા. તેઓ જનમથી મરણ
સુધી રૂશીયાન અમીરોની તાબેદારીમા ફસેલા હતા. રાત
દાહાડો ઢોરતી, મીશાલે ખેતરમા કામ કરવું અને ખાંવુ
એજ તેમની સરજત હતી. ધણીને ઓછું પડેતો તેઓ
ઉપર લાકડીનો માર પડતો અને જમીનના બદલામાં તેઓ
વેચાતા, ખરીદાતા અથવા આવજે ગુંણજે આપ લે થતા
હતા. તેઓને આસરો આપવા માટે, રૂશીયાન સરકારે
સારી ઉલટ બતાવી હતી, અને ૧૮૬૧ થી તેઓને તદન
સવતંતર ગણવાનો ધારો કાહાડયો હતો. આ ફેરફાર ઘ
ણો ઉતમ થયોછે, પણ રૂશીયાન ગોલાંમોની હાલત સુધ
રતાં હજી ઘણો વીલમ છે.

રૂશીયાન લોકો ધરમ સંબંધી વેહેમોને ઘણા આધી
ન થયલાછે. તેઓ "ગરીક ચરચ" અથવા યુનાની એતે
કાદનો ખરીસટી મજહબ પાલેછે. તેઓના દેવલો ઘણાં
શુંદર હોયછે. મોટાં શેહેરોના દેવલો અંદરથી ઘણા સણ
ગારેલાંછે તથા તેમા દબદબા ભરેલી કીરીઆઓ થાયછે.
પણ અંત વગરનું એકેકને ઓલંગી જવું, તથા નમવું
તથા બીજા આકારો કરવાનો કંટાલો તેઓની કીરીઆઓ
મા ઘણો છે. દરએક દેવલમા અંદર એક પદડા પછવાડે
એક ઓરડો સઉથી પવીતર હોયછે, જેમા પાદરીઓનેજ
જવાની છુટ છે. ચોકસ કીરીઆથી તે ઓરડામા બેહેદીન
મરદોને જવા દીએછે, પણ ઓરતોની સાંમે એ ઓરડો
સદાનો બંધ છે અને રાંણીથી વટીક તેમા દાખલ થવાઈ
શકાતું નથી. દેવલની દેવાલો ઉપર વરજીન મેરીના, ત
થા બીજાં ચીતરો લટકેછે, જેમને લોકો ઘણું માન આપે
છે. તેઓ તે ચીતરોને પગે લાગેછે તથા તેમની આગળ
બતીઓ બાલેછે. તે બતીઓ પણ તાંહાંજ વેચાતી મળેછે.
ગુડ ફરાઈડેના તેહેવાર ઉપરનાં રવીવારની રાતે દેવલમા જ
તાં લોકોથી મોહલાઓ ભરાઈ જાય છે, કે જે દેવલોમા ક
રાઈસટને પાછો આવવાનો એક જાતનો ધરમ સંબંધી
નાટક કરવામા આવેછે. તે દેવલમાં જે જગાપર પાદરી
ઓ, ભપકાદાર પોશાકથી બીરાજેછે તેટલીજ જગામાં રોશ
ની કરેલી હોયછે, અને બાકીના આખાં દેવલમા અંધારૂં
હોયછે. એ અંધારાં વચે સરવે લોકો પોતાના હાથમા સે
લગાવયા વગર બતીઓને લઈ ઉભા રેહછે. ભજન અ
ને બંદગી કીધા પછે પાદરીઓ અંદરના પેલા "પવીતર"
ઓરડામા "કરાઈસટનું શરીર શોધવા" જાયછે. મધરાત
ને વખતે પાદરીઓ, તે ઓરડામાનો પદડો ઉઘાડી નાખે
છે તથા પોકાર મારેછે કે "કરાઈસટ ઉઠયોછે," એટલે ત
રતજ તાંહાં ઉભેલાં લોકો પોતાના હાથમાંની બતીઓ સળ
ગાવી દીએછે, ઘંટો વાગેછે, ટોપો ફુટેછે અને સઘલી ધુ
મધામ તથા ખુશાળી થાયછે.

રૂશીયાન લોકોની બીજી એક કીરીઆ "પાંણીને આ
સીરવાદ દેવા" ની છે. એ કીરીઆ મોટાં દબદબાથી ક
રવામા આવેછે, અને સેંટ પીટરસબરગમા શાહશાહ પોત
પુર દમામથી તે કીરીયામા સામેલ થવા જાયછે. એ કીરી
યા કકડતા શીયાલાની અધવચમા થાયછે. નીવા નદી
ઉપર બંધાયલાં બરફમાં ખાડો ખોધીને તેના ઉપર એક
નાદર છતર બાંધવામા આવેછે, અને હજારો લોકો બાર

નેપોલીઅન અને બીસમારક વચ્ચે મુલાકાત.

ઉપર જોતાં ઉભાં રેહછે તારે પાદરીઓ તે ખાડા આગળ જઈને તે માહેલાં પાંણી મધે ક્રૂસને બોરેછે. આ કીરીઆ ઉપર રૂથીપાન લોકો અતીધણા જહનુનથી એતેકાદ રાખેછે. પવીતર કરેલાં પાંણીમાં પાદરીઓ પછે પેહેલાં શાનશાહ અને તેનો રસાલો હાથ બોરેછે, પણ શાનશાહાના જવા પછે હજારો લોકો તે ખાડા ઉપર તુટી પડેછે અને તે પાણીમા હાથ બોરવા, પોતાના-દીલપર છાંટવા અને તેમાથી વાસણો ભરીને ઘર લઈ જવા સારૂ મોટી લુટાલુટ અને મારામાર ચાલેછે. માતાઓ પોતાના બચાંઓને લઈને આ ખાડા તરફ ધસેછે અથવા માતાઓથી નહી બનેતો દાઈઓ સોડે તેમને મોકલેછે, અને તાંહાં તે બચાંઓને પાણીમા બોરી કાહાડેછે. તે એવું ધારીને કે તેથી બચાંના શરોર થરવે શંકટોમાથી સલાંમત પસાર થાયછે. પણ તેથી ઉલટું આ કીરીઆથી લોકોમા ઘણી ખરાબી ચાલેછે. નામાંકીત શાનશાહ પીટર મોટો છેલો જે જાહેર દેખાવ કરી શકયો તે આ કીરીયામાં હતો. તે આગમચનો કાએલો હતો અને તેવામા આ કીરીયાની વેળા શખત ઠંડીમાં ઉંધાહો પડવાથી થોડા દીવસમા તે મરણ પામયો.

(સાંધણછે.)

નેપોલીઅન અને બીસમારક વચે મુલાકાત.

છેલી મોટી યુરોપીઅન લડાઈને ઉભી કરનારા અને ચલાવનારા મુખીઅ નરોની તસવીર વાંચનારી બાનુઓને અમે ભેટ કરી મુકયા છઈએ અને હવે તે માહેલા બે નામાકીત અધીકારીઓની નોધી લેવાજોગ મુલાકાતનું ચીતર પાસેના સફા ઉપર આપીએ છઈએ. આ ચીતર તવારીખનો એક મોટામાં મોટો બનાવ અને દુનીઆનો એક મોટામાં મોટો ધડો દેખાડેછે. આ ચીતર દુનીઆંનાં ફરતાં ચકરની ચહડતી અને પડતી દેખાડેછે. આ જે બે નરો એ ચીતરમાં બીરાજયાછે તેઓ બંને જણ આપણી બાનુઓ કેહેછે તેમ બોલેબોલ "ધરતી માંથે લઈ ફરતારાઓ છે." ફરેંચ શાનશાહા-નેપોલીઅન આખાં યુરોપને મુઠીમા લઈ ફરનારો હતો. યુરોપમા સુલેહ રાખવી કે નહી તે તેના હાથમા હતું અને સધલાં રાજયો યુરોપની સમાંધાનીને માટે તેના તરફ જોતા હતા. જરમન વજીર બીસમારક જે આપણા જમના-- ઉપર બેઠોછે, તે પણ મોટાં રાજવાલાઓમાં એવોજ વગવાલો અને દસતવાંલો માલમ પડયોછે. છેલી મોટી લડાઈ તેની હીકમતથી ઉઠીછે અને ફરાનસ જેવી નામીચી શાનશાહાતનુ પડી ભાગવું તેના માહાબલ મગજથી બનયુંછે.

પણ આ યાદગારી ભરેલી મુલાકાતમાં કીરતી બંને જણ વચે સરખી રીતે વેંહેંચાયલી નથી. બીસમારકના ચેહેરા ઉપર મગરૂરી વધારે દીપી નીકલીછે; ટેકાવ અને રોખ પણ તેના દેખાવ ઉપરથી વધુ માલમ પડેછે. નેપોલીઅન પોતાના ચેહેરા ઉપર અમીરી અને શાનશાહી દમાગના છાપ છતાં વાંકો વલી ગયોછે, નમી ગયોછે, અને ચીતારાએ જારે બીસમારકને છાતી કાટી તથા ભપકાથી બેસી વાતો સાંભળતો અને ગોયા તે વાતો કબુલ કરવાને રાજી નહી હોય તેવે ચેહેરે બેઠેલો ચીતારયોછે, તારે નેપોલીઅનને પોતાના પગ ઉપર હાથ ટેકવીને નમનતાઈ સાથ કાલાવાલા કરતો હોય તેમ વાતો કરતો ચીતારયોછે. આવી રીતે નેપોલીઅનને નમી ગયલો પાડવામા ચીતારો ખોટો નથી. તેમ ખરેખર બનેયુંછે. વખત ખરેખર તેવો જ આવયોછે. નેપોલીઅન જેનાથી રાજયો દરતાં હતાં, તે આજે બીસમારકથી દબી ગયોછે અને બીસમારક જેને આગળ યુરોપ પીછાનતું હતું તે આજે રાજયો ચલાવાનાર એકો નર નીવડયોછે. નેપોલીઅન જે આ મુલાકાતના દીવસની એક પખવાંડયું અગાઉ મોટા હરખ અને ધામધુમ સાથે બીસમારકના મુલક બરલીનમાં ચઢી જવા નીકલયો હતો, તે આજે પોતાનાજ મુલકમા ચઢી આવેલા જરમનોના આ વજીર આગળ આજીજી કરતો બેહોછે.

આ મુલાકાતને વખતે શાનશાહ નેપોલીઅન પોતાની શાનશાહી ખોહી દેવાના અંત ઉપર આવેલોછે. હજી તે રાજ પાતનો ધણી છે, પણ નામનો છે. હજી તેના હાથમા હજારો આદમીનુ લશકર તથા ટોપો છે, પણ તે નકામું છે. જે વખતે તેણે પોતાને લાઇલાજ અને લાચાર થયલો જોયો, જે વખતે તેણે જોયું કે પોતાના દુશમન જરમનોને હાથ તાબે થવા વના બીજો રસતોજ નથી અને અગરજો તાબે નહી થાયતો એક કલાકમાં પોતે પકડાઈ જઈ શેહેર ફના થઈ લશકર જબે થવા વીના છુટક નથી, તારે તે શેવટની ઘડીએ આ મોટી આફતથી દુબલો બની જઈ નેપોલીઅને દુશમનની જે મુલાકાત સાંધી તેનું આ ચીતર છે. તેની છાતી ઉપર તેની આગળી મોટી ફતેહોના ચાન લટકેછે. તેના પોશાક ઉપર તેની શાનશાહી સતાની નીશાણ સીવેલીછે. તેના શરોરની અંદર સેર મરદના જેટલું કુવત વસેછે, પણ જમાંનાએ તેને ભાંજી નાખયો તારે તે ચાલા ચલાવીને બીસમારકને જઈ મળયો તેનું આ ચીતર છે. ટુકમા તા૦ ૧ લી સપટેમબરને દીનની સીડનની કતલ પછેની આ મુલાકાત વાંચનારાંઓ હજુરે મેળીએ છઈએ.

તે દીનની સહવારથી શાનશાહે ફતેહની આંશા મેળી હતી. પેલેજેનની મદદે નીકલેલું માકમેહાનની સરદારી હેઠલનું સઘળું લશકર નાહાહેલું સીડનની સાંકડી જગામા આવીને ઘેરાઈ ગયું અને ચોમેરથી દુશમનોએ તેને ઘેરી લીધું. સહવારના ૬ વાગતેથી સીડનની લડાઈ શરૂ થઈ અને નેપોલીઅન પોતે મોટી ફોજની સરદારી લઈ અને પોતાના જીવને જોખમમા નાખી એવો લડયો કે ફતેહની ઘણીક આશાબી રહી હતી, પણ સરદાર મોકમેહાન આ લડાઈમા જખમી થયો અને જરમનોનો મારો એટલો વધતો ચાલયો કે પાછલા પોહોર સુધીમાં ફરેંચોને સીડનમા ભરાઈ જવું પડયું. તેની સાથ નેપોલીઅન પણ શેહેરમા ભરાયો. આ વખતે એ મોટા શાનશાહને બીજીગમ નાહાસીને બચી જવાની તક હતી. જો તે તેમ નાહાઠો હોતતો દુશમનને હાથ તે વેળા નહી સપડાત અને કદાચ તેના નાહાઠાથી પારીસમા બલવો કરી તેનું રાજ લોકોએ લુટી લીધું તે નહી બનત, પણ જે લશકરને પોતે ચલાવેલું તે લશકરને આ આફતમા એકલું મેળી નાહાસવાની નામોશીએ સુ

રા શાનશાહને પસંદ આવી નહી. નાહાસવા કરતાં પોતે કેદ થવાનું તેણે પસંદ કીધું. વળી જો નાહાઠો હતેતો લશકર વગર દુશમનોના હાથમા કદાચ તે જલદી સપડાત અને જો પારીસ ગયો હોતતો તાંહાં પણ જે લોકો તેની ફતેહમાન ઉમેદવાર હતા તેઓ તેને હારેલો જોઈ તેને સતાવા વના રેહત નહી. એટલા માટે તા૦ ૧ લી સપટેમબરની ભયંકાર કતલ જારે શાનશાહ વીલીઅમ, બીસમારક, મોલટકી અને બીજાઓ એક ઉંચાંણમા ઉભા રહીને જોતા હતા, તારે શાનશાહા નેપોલીઅન લડીને નાઉમેદી સાથ સીડનમા જઈ ભરાયો.

રાતના ૭ વાગતામા સીડનની અંદરનો ઘભરાટ એટલો વધી ગયો કે શાનશાહા નેપોલીઅને એક લશકરી કાઉનસીલ ભરી અને તેઓએ એકમતથી ઠરાવયું કે જરમનોને તાબે થવા વીના હવે કસો રસતો નથી. તે ઉપરથી એક અમલદારને સુલેહનો પેગામ આપી જરમેન છાવણીમાં રવાને કરવામા આવયો. આ વખતે નેપોલીઅન પોતાને માથે હાથ દઈને ઘણી ગમખારીથી કોટવાલીના ચોકમા બેઠો હતો અને તેનો દબદબાં ભરેલો રસાલો તેટલોજ ગમખારીમા દુર ઉભો રહયો હતો. જેનરલ વીમપફેનનું દીલ આ નામોશીથી એટલું કમકમી આવયું હતું કે તેણે કહયું કે તાબે થવાના કોલકરારની આગમચ મારૂં મોત હું પસંદ કરશ. તેણે ધારયું કે દુશમનને તાબે થવા જેટલી સંકડાસ હજી થઈ નથી. એ ઉપરથી લશકરી કાઉનસીલે નકસાઓ મંગાવયા અને જરમનો કેવા ફરી વળયાછે તે નકસાઓ ઉપરથી વીમપફેનને દેખાડવામા આવયું. અંતે તેની ખાતરી થઈ અને તેણે કબુલ કીધુ કે "એક ઘણાજ નામોશી ભરેલા કોલકરાર સાથ મારૂં નામ કાએમ રેહેવાનું."

તે આખી રાત નેપોલીઅને કેવી ઉંઘ વગર ગુજારી હશે તે વાંચનારાંઓએજ વીચારી લેવું જોઈએ. જેમ વખત જતો તેમ રાજપાટ મુકીને દુશમનના હાથમા ચાલીને જવાનો વખત નજદીક આવતો અને તેમા તેમ નેપોલીઅનની બેકરારી વધતી ગઈ હતી. હજી સુધી આ બે દુશમનો વચે સઘલો સંધેસો માતર કાસદોથીજ ચાલયો હતો અને નેપોલીઅનને કાંઈ જરમનોએ બોલાવયો નહી હતો. તોપણ સઘલી ઇનતેજારીનુ જલદી શેવટ લાવવા માટે નેપોલીઅને પોતે દુશમનની મુલાકાતે જવાનુ ઠરાવયું. અંતે બીજી સહવારના પાંચ વાગતે તે ગાડીમાં બેસીને પોતાના રસાલા સાથ ગુપચુપ જરમન છાવણી તરફ નીકલયો. છાવણી આગળ આવી પોંહોંચતાં શાનશાહે ગાડી ઉભી રાખી તથા પોતાનુ દોકું બાહેર કાહાડી સોલજરોને પુછયું કે "કાંઉંટ બીસમારક કાંહાં મળશે ?" તેને જવાબ મળયો કે "બીસમારક સાહેબ ડોંચેરીમાં છે." એ ઉપરથી શાનશાહની ગાડી તે કસબા તરફ ચાલી. 'બીસમારક તો ઉંઘાયલો હતો, પણ એક અમલદારે દોડતો આવીને તેને ખબર કીધી કે શાનશાહ મળવા આવેછે. એ ઉપરથી જે પોશાકમાં તેને પાસેના સફા ઉપર ચીતારયોછે, તેજ પોશાક ઉતાવલેથી પેહેરી લઈ બીસમારક ઘોડેસવાર થઈ બાહેર નીકલયો. શાનશાહની ગાડી તેને રસતામા મળતાંજ તે પોતાની ટોપી ઉતારી નેપોલીઅનની આગળ ઉભો અને નેપોલીઅન પણ ગાડીમાંથી ઉતરી આવયો. જારે ટોપી પાછી માથે મુકવાની તેને નેપોલીઅને અરજ કીધી, તારે તે બોલયો કે "મુરબી, હું મારા પાદશાહ આંગળ જેવી રીતે ઉભો રહું તેવીજ રીતે તમો નામદાર આગળ ઉભો રેહેવાની મારી ફરજ છે." એ પછે નેપોલીઅન પાછો પોતાની ગાડીમા બેઠો અને બીસમારક તેની પછવાડે ચાલયો. આમ કરતાં કેટલાક વણકરોનુ એક નાહનુ ઘર રસતામા મળયું, જાંહાં નેપોલીઅને ગાડી ઉભી રાખી તથા પોતે ઉતરીને બીસમારક આગળ વેહેલો વેહેલો ચાલી આવી તેની સાથે એ નાહના ઘરની અંદર ગયો. પણ સહવાર ઘણી રલીઆમણી હોવાથી બાહેર બેસીને વાત કરવાનુ આ બંને નામીચા નરોનુ મન થયું, માટે ઘરની બાહેર એક નાહના મેદાંનમાં તેમને માટે ખુરશીઓ મેળવામાં આવી જાંહાં પાસેના ચીતરમા દેખાડવા મુજબ તેઓ બંને જણ વાતે બેઠા. શાનશાહની સાથે આવેલા સરદારો જરા દુરથી ઘાસ ઉપર બેઠા. નેપોલીઅને બીસમારકને અરજ કીધી કે "હું પરૂશીયાના રાજાની શરણે પોતાને મેળવા માગું છઉં અને તેથી તે નામદારને મળવાચાહું છઉં." બીજુ શાનશાહે કહયું કે "હું મારાં લશકર સાથ તાબે થાઉં છઉં, પણ બીજી કોઈ પણ સમજુતી કરી શકતો નથી, કેમકે મારાં કોઈ કામથી ફરેંચ પરજા બંધાય એ મને પસંદ નથી." "બીસમારકે સુચના કીધી કે" કોલકરારો કરીને આજથી લડાઈજ માડી વળેતો વધારે સારૂં." પણ શાનશાહે ઉતર વાલયો કે "મારા હાથમાં તેટલી સતા નથી. રાજ ચલાવનાર તો ફરેંચ દરબાર અને રાણી છે, અને હું માતર લશકરની સરદારી લઈ આવયો છઉં. હું મારાં લશકર સાથ તાબે થાઉં છઉં, પણ બેજેનના લશકરની વાતતો ફરેંચ સરકાર જાણે." એ ઉપરથી કાંઉંટ બીસમારકે જણાવયું કે "આપણા વચે વધારે વાત કીધેલી ફોકટ છે, અને રાજાને તમો મળો તે ફોકટ છે." નેપોલીઅને હજીબી રાજા વાલીઅમની મુલાકાત કરવા માગી, તારે બીસમારકે કહયું કે "તાબે થવાના કોલકરાર ઉપર સહી કરવા વના તમારેથી રાજાને મળાશે નહી. તમો નામવરને પોતાને લગતો બંદોબસત રાજા પોતે કરશે, પણ લશકરે તાબે થવાનો સઘળો બંદોબસત સરદારો ઉપર રાખયોછે અને તમો નામદારને હું યાદ આપું છઉં કે કશી શરત વગર તમારે હવે તાબે થવું જોઈએ કેમકે હવે તમો કાંઈ પણ બોલીઓ માગો એવી હાલતમા નથી." આ પરમાણેનો લગાર અભેમાંની ભરેલો જવાબ મળવાથી, રાજા વીલીઅમ જે આજ સુધી પોતા કરતાં ઉતરતો હતો તેને મળવાની ઘણી ખાએશ છતાં નાઉમેદ થઈ શાનશાહ નેપોલીઅન ગાડીમા બેશી પાછો રવાને થયો અને એ રીતે આ ચીતર માહેલી મુલાકાતનું શેવટ આવયું.

માતાઓની ફરજ.

(સ્રી બોધને માટે ઈંગરેજી ઉપરથી તરજુમો કરનાર એક પારસી બાનુ.

માતાઓ, તમારી ઉપર એક પાક ફરજ ઉતરેલીછે. એ વીશે કેટલી વખત બોલવામા આવેછે, તોપણ કેટલી થોડી વખત તે અમલમા આવેછે?

ચોકસ રીતે બોલતાં, મંનુસ જાતના જેબી કાંઈ ઉંનચા અને સઉથી અગતના કાંમો હોએ તે બજાવાને વાસતે તમોને સરજેલાંછે. તમુને કાંઈ કાએદા સંમબનધી દેવાનખાંનામો જગો રોકવાને, અથવા ધરમનો ઉપદેશ આપવાની જગો ઉપર ચટવાને, અથવા હળ ખેડવાને, અથવા આગ ગાડી ચલાવાને, અથવા દરીઓ ખેડવાને સરજેલાં નથી, તોબી આએ સઘળાં મેહેનતના, જવાબદારોના અને વીશવાસના કામમા તમારા વગની અતીશય અગતછે.

તમો એવાંઓને જનમ આપોછો કે અગરજો તેઓની હઈયાતી સલાંમત રેહેતો તેઓ હવે પછીના વખતમો પોતાની મનશકતીથી અને કેળવણીથી એક જાતની અસર કરશે. એ અસર સારી યા માંડી થશે તેનો સઘળો જોખમ તમારી તે લોકના કુંમલા મગજને અને દીલને આપેલી કેળવણી પર આધાર રાખેછે. દરેક બોલો જે તમો બોલો, દરેક દેખાવ જે તમો તેઓની હજુર કરો, એ બધું નહી માલમ પડે એવી રીતે તેઓની ચાલચલણને રૂપ આપવાને, અને તેઓના નસીબને આકાર આપવાને મદદ કરેછે. સહવારથી સાંજ સુધી અને તેઓના સઘળા જાગતા વખત સુધી તેઓની જીણી આંખો તમારી ઉપર તણાએલી રહેછે, અને જયારેબી તેઓ પોતાની સાદી રમતમાં ગમે એવાં રોકાએલાં હોએછે તોબી તેઓના નાહાના કાંન તમારાં ગીતો ઉપર અથવા ધાક ઉપર સદા ખોલલા રહેછે.

તમો એવું ધારતા હશો કે તેઓ તમુને જોતા યા સાંભરતા નથી, પણ યાદ રાખો કે તેઓને એ શીવાય બીજું કાંઈ કરવાનું નથી. તેઓને એવુંતો કાંઈ અગતજોગ કાંમ યા મોજતો છેજ નહી કે જેથી તેઓ સદા રોકાએલા રહે. અગરજો તમો એક ફળ ખાતાં હો, તો ગમે એવી રમત છોડશે તે મુકી દેઈ તમુને પુછશે કે એ કયાંથી લાયા ! અને તેમાંથી તેનો ભાગ માંગશે. તમો એક નોપલી રંગીન બેરંગીન ફાટેલા કટકાની તેઓની સાંમણે લાવશો તો તેઓ તરત તે ઉપર તુટી પડી પોતાના નાધલાં આંગલાંઓથી લાલ, બલુ, ઈતયાદી રંગના કટકા તરતજ ચુંટી કાહાડી અને બરોબર તેને જોયા વગર તમોને તયાંથી લેવા દેશે નહી. તેઓની અજાએબી જાગરૂત થાએછે, અને તે અજાએબી તેઓના મનમા ઠસી બેસેછે. તેઓ હરેક ચીજ જાણવાને આતુરતા રાખેછે. તેઓ હજારો સવાલથી તમુને મશગુલ રાખેછે, અને તમારી તરફથી જવાબ મેલવવાને ઓહોસ કરેછે, અને જયાં સુધી તેઓ તેની સમજણ બરોબર નહી સમજયાં હોએ, તયાંવેર તમોને પુછયા કરેછે. તમો કદાચ ભરમથી યા ઉદાવીને ઠગવાનું કરો, પણ તે તમારે જોખમે કરોછો. કાંએકે તેઓ તમારૂં બોલેલું યાદ રાખેછે અને જયારે મોટાં થાએછે તયારે તે વીશેની પુછપરછ કરેછે, અને પોતાના વીમારને વાસતે તે સઘળી બાબદ યાદદાસતમાં છપઈ રહેછે, અથવા જયારે તેઓ મા બાપ થાએછે તયારે તમારા દાખલાની નકલ કરવા જાએછે.

તમારાં બચાંઓ હવે પછી પોતાની જીંદગી કેવી રીતે ગુજારશે એ નકી કરવાનું કાંમ કાંઈ શેહેલું નથી, તોપણ તેઓ પોતાનો રસતો હમેશગી સુધી કેવી રીતે કાપશે એનો આધાર કેટલીક રીતે માતાઓના ગુંઠણ આગલ જે અશર તેઓના જનપર થાએછે તેની ઉપર આધાર રાખેછે.

આસમાંને એમજ સરજેલુંછે. માતાની ઉપર એક અજબ રીતની જવાબદારી નાખીછે, અને એજ કારણને માટે આસમાંને માતાને બચાં તરફ માયા, પયાર, ધીરજ, નહી ખુટે એવી ખબરદારી, સંનસારના ખટલા પછવાડે સદાનું ખંતીપણું ને તે સાથે નાજુક દીલ બખશેલુંછે. એ બધા ગુણોથી માતા પોતાનાં બચાંની આગલ ફરેસતાની માફક મોહોરો ભરેછે અને તેઓના નાહનાં પગલાંઓને આશીરવાદ ભરેલા હમેશગીના મારગમાં જવાને રસતો દેખાડેછે.

હમો તયારે ફરીથી કહીએછે કે માતાઓ તમો એક ઉમદા ફરજ બજાલાવવાને વાસતેજ સરજેલાં છેઓ. એ ફરજ એટલીતો ઉમદાછે, એ વીશવાશ બજાલાવવાનું કાંમ એટલુંતો પાકછે, કે હઈયાતીનાં છેક બારણા આગળ ઉભા રેહી બચગીના પેહેલાં પગલાંઓને જે શીકવવુંછે તેનો કદાચ પુરેપુરો ખયાલ તમોને હોશે નહી.

તોબી માતા દાખલ જે આશીરવાદ તમો ઉપર આસમાંનથી ઉતરેછે તે પર વીશવાશ રાખો. બચાંને જેવી રીતે ઉધારવું જોઈએ તેવી રીતે ઉધારો નેં જયારે તે મોટું થાશે તયારે તે સારે રશતેથી આરાં જાશે નહી.

ખ૦ મે૦ મ૦

વગોળનારાં પરાંણીઓ.

કસતુરી મુરગ.

આ પરાંણી વાગોળેછે; અને તે એક ઘણીજ જલદ ખુશબો રાખેછે તેથી ઘણું વખણાયલુંછે. એનું રેહવાનું ઠેકાંણું થીબેટના પાહાડોમાંછે. એનું કદ "રોબક" નામના જનાવર જેટલુંછે, જે વીશે તમારા વાંચવામાં આવી ગીઉં હશે; બાલ લાંબાં અને ગુછડાં વલેલાં, અને દાંત મોહડાંની બાહેર એક ઈંચ દેખાતા મોટાછે, ખરી ફાટેલી અને એની ચાલ પાહાડી બકરાંને મલતીછે; જરાજરામાં તે ચમકેછે. કસતુરી, જેને સારૂં તેનો શેકાર કરવામાં આવેછે તે, એક નાધલી કોથલીમાં રેહેછે, જે પેટની બાહેર નીકલેલી હોયછે; આ પરાંણી જયારે મરી જાયછે તયારે તે કાપી લેવામાં આવેછે, જે વખતે તે ચોખી હોયછે, પણ વેપારીઓ પઈશાના લોભથી તેમાં ખંધાયલું લોહી અથવા એવીજ બીજી જણુશો ભેલીને હલકી જાતની બંનાવેછે. એનું ગોશ કદાચજ ખાવામાં આવેછે, કારણ કે તેનો વાસ ઘણો જલદછે. તેનું ચાંમડું નરમ પણ રૂવાં ગરમછે. તાપુમુરગ (લેટીનમાં જેને મસકસ જેપાનીકસ કહેછે) કસતુરી મુરગને મલતુજછે, પણ તેના જેવો ગુણ એટલે ખુશબો એમાં નથી.

જીરાફ.

એને કોઈવાર કેમલોપાડ પણ કહેછે, અને તે આફ્રીકાનું રેહેવાશીછે. તયાંના મેદાંન, જંગલ, અને ઝાડીમાં તે પાંચથી છનું ટોલુ શાથે રેહેછે. આ પરાંણી વીશે જાંણવા લાયક તેની ગરદન જે હદથી જાદા એટલે અજબ જેવી મોટીછે તે છે. તેની આગળી ખરીથી શીંગડાં સુધીની ઉંચાઈ સોલથી વીસ ફીટ સુધીછે, અને પાછલો ભાગ તેનો એક તરૂતયાંઉસ એટલે તીજો ભાગછે; તેનું માંથું નાહાનું અને સોલીતુંછે, એને બે નાહાના શીંગડાંછે પણ તેની ઉપર મખમલ જેવી ચાંમડી હોયછે અને તેની ટોચપર જાડા બાલની દડી હોયછે; તેનું મોહોડું નાયલું, આંખ ચલકતી અને ભરેલીછે. બીજાં વાગોલનારાં જાનવરની માફક એને પણ નીચલાં જડબાંમા આઠ દાંત હોયછે, અને ઉપલાં જડબાંમા દાંત નથી; તેની જીભ લાંબી, સાંકડી અને ખરબચડી છે, તેનો રંગ જાંખો-પીલો અને ડાઘાવાળો એટલે કાબર ચીતરોછે, તેની પુછડી જુમખાદાર અને ખરીઓ ફાટેલી છે. તે સવભાવે ધીરૂછે તોપણ તેની ચાલવાની શકતી ઝડપીછે. તેના આગળા અને પાછલા પગના ફટકા એક શીંહ નેબી ઉસકેરેછે. એક જીરાફને ઈજીપટ (મીશર દેશ) ના બાદશાહે શને ૧૮૨૭ માં ચોથા જારજ રાજાની ઉપર ભેટ મોકલયું હતું પણ, તયાં તે ઘણા દાહાડા જીવયું નહી તે ઉપરથી માલમ પડેચ કે તયાં (ઈંગલંડ) ની હવા એને માફક નથી.

"નરગેશ."

ઘરનો બજાર માસટર.

અંક ૫ મો.

અસાધારણ ગોશત.

આપણને લાએકના સાધારણ જાણવરી ખોરાક જેવા કે બીફ, મટન, ફીડ, વગેરેની ખાશીએતો ગયા અંકમા તપાસીછે, પણ એ ઉપરાંત શોખ, સવાદ, ઇઆ મોજને ખાતર, તેમજ દરદને સર બીજો જાણવરી ખોરાક કોઈવાર ખાવાને મળેછે. તેવાં થોડાંક અસાધારણ વપરાસના ગોસતની આ અંકમા થોડી તપાસ કરીશું.

આ ગોસત જેમાં હરણ, સસલું, વગેરે ખવા જે આવેછે તે સઘળું શેકારથી મળેછે. એ પરાંણી ... તી ઓછી છે તથા તેઓ ગરમીના દીવસ ઉપર ... એક હોતાં નથી, તેથીજ તેઓ જરૂરીઆત કરતાં ... ધારે સાચવેછે. તેમના ગોસતના તતવો બીજાં જાણવરી ખોરાકને ઘણાખરાં મળતાં છે

પણ આ પરાણીઓમા મખવાશ આપનારાં તથા કવડાસ તેમજ ખટાસ પેદા કરનારાં તતવો વધારે હોયછે. જંગલોમા વસવાથી તથા હંમેશ દોડવાથી તેઓનું ગોસત પાલેલાં જાનવરો કરતાં વધારે સુકુ અને કઠણ હોયછે અને તેમના જે ભાગને, તેમની સઘળી દોડ છતાં, થોડીજ હીલચાલ મળેછે તે ભાગો વધારે રસવાળા તથા ખાવાજોગ છે. તે ભાગો તેમની રાંણ કરતાં બાવરાંના છે. એજ દોડધામને લીધે આ ગોસતના રસ વધારે ગરમ હોયછે તથા વધારે જલદી વાસ મારી આવેછે.

હરણનું ગોસત સવાદદાર છે. જો તેને સારીપઠે ખવાડેલું હોય, ઠંડીના દીવસો ઉપર મારયું હોય અને સારી પઠે પકાવેલું હોયતો તેનું ગોસત ગુણગારૂં અને વળી જલદીથી હજમ થાય એવું હોયછે. ઈંગરેજો એ ગોસતને અડધું સડી જવા પછે ખાયછે, પણ તે તનદરોસતીને ઘણું નુકસાન પોહોંચાડેછે. "ઈસકરવી" તથા કોહોવાટના દરદવાળાઓને આવું ગોસત ઘાસતી ભરેલું છે.

અગરજો હરણનું ગોસત જરાબી કોહેલો વાસ મારેતો લીબુ, સરકો ઇઆ એવીજ બીજી વસતુઓ વગર તેને કદી ખાવું નહીં જોઈએ. હરણના ગોસતને પકાવા આગમચ તરણ ચાર અઠવાડયાં સુધી ટાંગી રાખેછે. જો ચરબી સોંઠી, ખોલી અને ચલકતી હોયતો જાણવું કે ગોસત તાજુંછે. તેને પકાવા આગમચ તેના થાપામા છરી ભોકીને સુંગી જોવુ જોઈએ.

સસલાંનું ગોસત એ જાતનું છે. ઈંગરેજીમા જેને "હેર" કરીને કેહેછે તે સસલાંનું ગોસત અસલના વખતમા લોકો ખોરાક તરીકે તેમજ દરદની દવા તરીકે ઘણું વાપરતા હતા. જેમ બચું હોય અને ચરબદાર હોય તેમ તેનું ગોસત ઘણું ખાવા લાએક હોયછે. જે ખેતરોમા અને ડુંગરો ઉપર ચરેછે, તે નદીઓ તથા ખારીઓ સરખી ભીની સવાળી જગાઓમા ચરતાં સસાં કરતાં સરસ હોય છે.

પેહેલાંઓ ખુશબોદાર અને સવાદદારભાજી પાલો ખાયછે અને તેમના ગોસતમા તેથી લેહેજત વધેછે. સસલું જો તરતનું મારેલું હોયતો કઠણ હોયછે અને જો બચું હોય તો તેના કાન સેહેલથી તુટી જાયછે તથા તેના હોટ ઉપર એક ચીરો હોયછે. તેને રાંધવા અગાઉ પાંચ છ દીવસ સુધી રાખી મેલેછે અને ઠંડીના દીવસો ઉપર તે ચઉદ-પંદર દીવસ સુધી તાજું રેહેછે.

બીજાં સસાં જે "રાબીટ" નામથી ઓળખાએછે, અને નાહનાં, ગોળા જેવા બદનના, મોટા જુલાતા કાનના તથા નાહના પગવાલાં હોયછે, તેમનું ગોસત ઉપલાના કરતાં વધારે વખણાય છે. તેમનો સેરવો આજારીને ઘણીવાર પાવામાં આવે અને ... રૂડા દીવસો ઉપર આપણ જેમ મોજને આવડું. ... ઈંગરેજો "રાબીટ" ખાયછે. એ ... પાલેલાં પણ મળી આવેછે અને તે ... મં રમુજી તથા શોખીલું કાંમ છે.

... ઘણુંજ લેહેજતદાર ગોસત આપેછે. (સ્ત્રી બાધને માટે ઈં... ગલેદાર અને ખુશબોદાર પાલા ખાયછે, ... માતાઓ, તેમા ખુશબો અને લેહેજત હોયછે. "હેર" એ વીશે કેટલીક ... "ીટ" નું ગોસત વધારે નરમ તથા વધારે ... ડી વખત તે છે અને ઉકાલયા પછે તેનો રંગ ફીકો થાય.

છે. છેક નાહનાં બચાંનું ગોસત ગુણગારૂં ગણાતું નથી, પણ મધીઅમ ઉમરે સસું એક પોશાણકારક ખોરાકી થઈ પડેછે. ઘરડું સસું સુકું અને કઠણ થાયછે તથા બરાબર હજમ થતું નથી.

પરચુટણ બાબતો.

સઘલીજ ભાશાઓ ગુજરાતી અથવા ઈંગરેજી અથવા હાલની યુરોપીઅન ભાશાઓની મીશાલે દાવીથી જમણીગમ વંચાતું નથી. ફારસી, અરબી, જંદ વગેરે જમણી બાજુથી દાવીગમ વંચાયછે. કેટલાક યુનાની લેખોમાં એક લીટી જમણીગમથી અને બીજી લીટી દાવીગમથી એમ અવાર નવાર વંચાયછે. ચીનાઈ ભાશામા લીટીઓ આડી નહી પણ ઉભી લખાયછે અને ઉપરના અખશર પછે હેઠેનો અખશર એમ ઉભું વાંચવું પડેછે. એ પરમાણે પેહેલી ઉભી લીટી જમંના હાથ ઉપરથી શરૂ થાયછે.

દુનીઆંને માટે એક દાખલો—દુનીઆંમાં માણસો પોતાની હાલત મુકીને કાંહાંથી કાંહાં ઘુસી ગયાછે તે બાબેનો દાખલો જોઈતો હોયતો એક ટેબલમાં કોઈ ગોલ, કોઈ ચોરસ, કોઈ તરીકોનાકાર એવા જુદા જુદા આકારનાં આંઘરાં પાડો તથા તેમને મળતાંજ આકારના લાકડાંના કકડાઓ કોતરો. તમોને જણાશે કે જુદા જુદા આકારના કકડા, બીજાંજ આંઘરાંઓમાં પેસી ગયા હશે. ચોરસ લાકડું ગોળમાં અને ગોળ તરીકોનાકારમાં ખોસાઈ જશે, અને તોપણ કેટલાક એવા બંધબેસતા આવશે કે તમો કેહશો કે તે એજ જગાને વાસતે બનાવયા હોય.

(સીડની સમીથ).

જાહાડોની જીંદગી કેટલી લાંબી ? લારડ લીંડશે કેહેછે કે જારે મીસર દેશના પીરામીડોમાં તે ફરતો હતો તારે તેને એક "મમી" અથવા મુવેલાં માણસની જાલવી રાખેલી લાશ મળી આવી. તે મમી તે ઉપરના લેખોથી ઓછાંમાં ઓછી ૨૦૦૦ વરશની જુની લાગતી હતી. તેને કપડાંમાં લપેટીને જે પેટીમા મુકેલી હતી તે પેટી ઉખેડીને જોતાં તે મમીના હાથમાથી એક મુલીઉં મલી આવયું. એ ઉપરથી જાહાડોની શકતી કાંહાંવેર ચાલેછે તે તપાસી જોવા માટે આ ૨૦૦૦ વરશના જુનાં મુલીઆંને જમીનમાં રોપીને પાણી સીપીઉં તથા બીજી માવજત કીધી તારે થોડાં અઠવાડયાંમા તે મુલીઆંમાથી તાજો પાક ઉગી નીકલીઓ !

ગલીચીના જેહેર તરીકે કોલસો વખણાયછે. તેને ગરમ કરીને છાલકાં વાસણોમા આણીમેર પેલીમેર મેલવાથી દસ મીનીટમાં દુરગંધી દરે થતી માલમ પડીછે અને એટલા માટે કેટલીક હાસપીટાલોના વાહાડકાપના ઓરડાઓમાં તે ઘણો ખપેછે.

ઉંઘના કાયદા—ડાકટર ફરાંકલીન ભલામણ કરેછે કે સુતી વખતે હાથ પગને એકેક સાથ ઘણા દાબીને સુવું નહી. તેમ સુતાથી પેહેલાં જાજું ડુખ થતું નથી, પણ ઉંઘમા તે દબાણ ચાલુ રેહેવાથી સાંધા દુખવા માંડેછે અને બેએની સાથ મગજના આરામને હરકત થાયછે તથા સવપના વધીક આવેછે.

ઠંડીના દાહાડા હાથ ચાદરમાં ઢાંકવા જોઈએ, પણ ગરમીમાં તેમને ચાદરની બાહાર રાખવા જોઈએ. માંથાંની ઉપર હાથ વાલીને સુવાની ટેવ તોડવી જોઈએ. માંથાંવેર ઓઢીને સુવું નહી જોઈએ. મોહડું ઉંઘાડું રાખીને સુવુ નહી જોઈએ કેમકે એકતો ઉઘાડાં મોહમાં હવાની આવજાવથી દાંતને ઈજા થાયછે તથા બીજુંતો મોહડું અને ગલું સુકાઈને સલેખમ તથા ખાંસી થઈ આવેછે.

ઈસકીઓને સુચનાં—આપણા લોકોમાં જોવાનાં એક આંખનાં કાચ ("આઈગલાસ") ઈસકી અને સોભાને માટે વાપરવાનું લગાર વધી પડયું છે. પણ તેથી આંખને નુકસાન થાયછે. તેથી એક આંખ વધારે ખપમા આવેછે અને તેને વધારે મેહેનત પડેછે તથા બીજી આંખ કામ વગર મંદ થઈ જાયછે, તથા શકતી ખોહેછે. એવાં ગલાસ વાપરનાર ચસમો લેયછે તારે તેની આ ખોર વધારે માલમ પડેછે અને તેને ઘણું પસતાવોંનુ થાયછે.

કોણ હશે ?—ડાકટર એલીઅટે એવું કહયું હતું કે સુરજમા વસતી છે, તે ઉપરથી તેને દેવાના તરીકે હસી કાઢવામા આવયો હતો, પણ તાર પછે દસ વરશમાં સર વીલીઅમ હરશચલે બારીક તપાસ ઉપરથી એજ મત આપયું. સર જાન હરશચલ, મોંશીઉં આરેગો અને સર ડેવીડ બરીયુસટર જેવા નામાંકીત જોતીશો પણ એજ મત આપતા આવયાછે, એ મત એક પકા ભરૂસાને બદલે અનુમાન સરીખું વધારેછે; પણ સુરજ અને ગરેહઓની બાંધણી વીશે પુશકલ અવલોકન કરવા પછે સર ડેવીડ બરીયુસટર એવું કેહેછે કે અગરજો તેઓમા હાલ વસતી નહી હોયતો હવે પછે કોઈ સમજુ પરાંણીઓની વસતીને લાએક એ ગોલાઓને પાકવવા તથા તઈઆર કરવામા આવેછે.

રમુજે ફુરસત.

૧. સોબાઈજી શટાકે છોકરો જણવાની ખુશાલીમાં પોતાની બેટી બસુંને એક ખુમચામા બતાસા આપીને તરણ બાંડુતો વચે વેંહેંચવા મોકલી. બસું જેટલા બતાસા ગણીને લઈ ગઈ હતી તેમાંથી પેહેલે માલનાં બાડુતને બરાબર અડધા અરધ બતાસા આપીને બીજો અડધો બતાસો ઊપર આપયો બીજે માલે બાકી વધેલામાથી અડધા અરધ આપીને વલી અરધો બતાસો ઊપર આપયો. તરીજે માલે પણ એજ મીશાલે જેટલા બાકી વધયા તેમાંથી અડધા અરધ આપીને ઊપર અડધો વધારયો, અને જારે બસું સોબાઈજી પાસે પાછી ફરી તારે ભાંગીઆ વગરનો એક આખો બતાસો લઈ આવી. કહો, બસું કેટલા બતાસા લઈ ગઈ હતી ?

૨. ભારા પગછે, પણ હાથ નહી,
મેંઠ મણુ નહી મોહડું;
આંખ એક, કાન એકે નહી;
આંખે પેટને પીઠ જોડું.

૩. જારે એક ઘરમા આગ લાગી હોય અને માલા ઊપર ના લોકો ઘેરાઇ રહવાં હોય તારે તેમની મદદને માટે એક ગવઈ આ કાંમે સઊથી લાએક ગણાઇ શકે?

૪. ઊલટાવેલાં નાંમો.

હીંદુ સુધારાવાલી બાઇઓ.

૧. રોઇ મહી દારજ બાંધી.
૨. મર મુજી કોપરેલ.
૩. માતરી વઇધ બાપુદાસ.
૪. ધકો ન માર—વધ સદા.
૫. છશુ, કોઇ બાદ લર.
૬. નરશ કરીશ કદાસ બાઇના.

ખોલાસો ગઈ વેલાનો.

૧. પેઆરોની પેઆસે આ! બલતાં જીગર.
બીજી સઊ પેઆસો છે તુંજને દીગર.
તરસ તુજની બલતી ને છીપાવતું આબ,
અંગની અગણને હોલાવનાર શરાબ,
જખમ જુદાઇનો રૂજાવતી દવા,
જેહેર દરદનાને સુસતી હવા,
એ સઊનો ઊપાયછે તેના દરશણ,
છે જે દીલદાર તું જીગરપર પરસણ.

૨. કુંભકે તે કેલવાઇ છે.
૩. એક અસતરી કરેછે ને બીજો અસતોરો ઘસેછે.
૫. નવ સવરો—અ. આ. ઇ. ઊ. એ. ઓ. ઔ. અં. આં.

કછી વાણીઆઓને બે સખુન.

(દોહોરા.)

કછ દેશછે સ્વચ્છ અતિ, પ્રજા સુમિચ્છક રાય;
તદપી વણિકોરાવપર, રૂઠી થયા દુઃખદાય.—૧
શીખ દઉ શુણજો વણીક, ધરી વણીકનો ધર્મ;
મહાજન પદવી પામશો, તજવે અધર્મ કર્મ.—૨

શેઠ સગાળશા સાધુને સેવે—(એ રાગ.)

ખંડમાં પ્રાંત ભલેરો, કછભુજ કહેવાય;
ત્યાંનો અધીપતી પરજાનો પાળક, રાવ પ્રાગમલરાય.
જુએ સહુ પરજાને પ્યારે રે, જાય જન દુઃખી નીવારે રે.
એવા રળિયામણા દેશની અંદર, વસતી અઢારે વર્ણ;
તેમાં વણીક ઘસો બહુ વસમા, કીરતી ન સુણાય કર્ણ.
વણીકવળો પાધરી વાટે રે, વદુ તમ ભોલાઈ માટે રે.
દીન જનો દીલ દુખ સહીને, દ્રવ્ય રળે સુખ માટે,
તો તેમાં પ્રરથા તમોને આવે, ઘડવા ચહો તેનો ઘાટ—વણીકવળો.
પોતાની જાતીને પ્રૌઢ પ્રમાણોને, પરજાતી પામર તુલ્ય,
એજ મુરખતા મોટી તમારી, ભણતરમાં પડી ભુલ્ય—વણીકવળો.
નહી કરવાનાં કામ કરીને, મહાજનમાંહી ગણાવ,
દુર થયું કેમ કાળજુ કોમળ, કેમ થયા શેઠ સાવ—વણીકવળો.
બાપાદાદા હતા ડહાપણ દરીઆને, ભલપણના ભંડાર;
મહાજન પદવી મળી તેથી મોટી, મોટાં મળ્યાં માન પ્યાર—વણીકવળો.
પાધરા ચાલશો પુત નહી તો, બોળાશે બાપનું નામ;
મનુશજાત સહુ સરખી ગણીને, મુકી દો માન તમામ—વણીકવળો.
વોહોરા લોકો ઘોડે બેઠા તેમાં તમે, કેમ અતીએ મુઝાવ;
હઠ પકડી પુંઠી શઠ થઇને ખુબ, બાજવ્યો તમે ભુંડો ભાવ—વણીકવળો.
સભ્યપણું તમે સામટું તજીયુ, તજીઓ તમે દયા ગુણ,
રાવની આગ્ના ભંગ કરવા થકી, થાશો હરામી લુણ—વણીકવળો.
નેવાં ફેકયાં તમે છાપરે ચઢીને, વોહોરા ચઢવા જ્યારે અરવ,
ડહાપણનો આડો આંક વળ્યો ત્યાં, ખોયુ માન સરવરવ—વણીકવળો.
પરરાજના જન જાણશે જ્યારે, આવી આવી વર્તણુંક,
ફીટ ફીટકાર થશે વળી ફેલાસે, ઘેલાપણુંજ ઘણુંક—વણીકવળો.
મુંબઇ બંદર છાપે છપાવો, રાવ-વીરૂધની વાત;
છાપાં ખીચારાં હલકાં પંડયાંજેમ, ખોટુ છુપાવ્યાની ખ્યાત-વણીકવળો.
કાળાં કરતુકોના અક્ષર કાળા, રહી જશે જનમો જન્મ;
ફળ તેનાં કાળાને કોટાળાં કડવાં, ખવડાવશે મારી જમ—વણીકવળો,
રાજવંશીઓ અક્ષર કાળા, વાંચશે કરીને વિચાર;
વણીક વીશે મત ધરશે નઠારૂં, ધીક ધીક પામો ધીકાર—વણીકવળો.
ઘુનો કરોછો તમે થઇ ઘેલા, તે ફળ માઠાં તમામ;
નીરદોશ વંશ તમારો બીચારો, ચાખશે થઇ કુળવામ—વણીકવળો.
કદીઆરે જેમ મોત કંટાળી માગ્યું, આવી ઊભું એતો પાસ;
કદીઆરો ગભરાઇ મોતને કેહેછે, ભારો ઊપડાવ્યાની આશ-વણીકવળો.
તેવી રીતે વોહોરા ઘોડે ચઢયા તેથી, વણીકો માંડયો તમે તાળ,
દેશ તજિએ કહી રાવ ડરાવો, પણ ન ડરે પ્રજાપાળ—વણીકવળો.
હસવું કરો પણ હાણ થશે જ્યારે, તજવો પડશે કછ દેશ,
ત્યાગવો દેશ ને ત્યાગવી દેહી, સરખાં ઘણો દુખ વેશ—વણીકવળો.
જામ નગરના વણીકે રીસાઇને, તજીઓ હતો તેનો દેશ;
પણ તેઓ પસ્તાઇ પાછા આવ્યા, તેમ પસ્તાશો વણીક વીશેષ-વણીકવળો
જ્યાં જ્યાં જાશો ત્યાં ત્યાં દોડશે વેગથી, વોહોરા તણોતો ખાર;
માટે માનો મારી આ ભલામણ, વણીકો કરીને વિચાર—વણીકવળો

વેહેમનો વીંધીને પ્રાણ લેવા વિષે.

(દોહરા.)

અજવાળું સુધરાઇનું, રવી † પ્રાન દે જેમ;
દેશ તેમ સુખિ થાય ને, શિર નિજ ‡ પટકે વ્હેમ. ૧

(ઠુમરી—રાગ ઝીંઝોટી.)

"પ્રીતી હરીકેરી સાચ"—એ રાહ.

વીંધી તું બે વ્હેમ પ્રાણ, શીખેલી શાણી સોહેલીરે. વીંધી૦ટેક.
વહાવ્હા! હવે તો તુંજ હાથ લાગાં;
તેજી સુવિદ્યાના બાણ. શીખે૦ વીંધી૦ ૧
અરે! એ મૂદનેં[૧] પાછી હજી તું;
ભારી ખમે શીદ હાન. શીખે૦ વીંધી૦ ૨
કરી દે એ વાદલ[૨] દુર સ્હાસ[૩] વાએ;
જોવા સુધારાનો ભાણ.[૪] શીખે૦ વીંધી૦ ૩
ભુવા[૫] જોગી જોષી સૈયદ્ પીરો ને;
જાદૂગરો જૂઠા જાણ. શીખે૦ વીંધી૦ ૪
સદા સૃષ્ટીના આ સ્વામીને સાચા;
સેવે[૬] મળે સુખ નાન.[૭] શીખે૦ વીંધી૦ ૫

---

† આફતાબ. ‡ પોતાનું.
૧ દુશમન. ૨ (વેહેમનું.)
૩ (સાહસ રૂપી પવન ફુકીને.) ૪ સુરજ.
૫ ભૂત કાહાડનાર. ૬ સેવા-બંદગી કરવાથી. ૭ રોટલી.

મુંબઈ, દફતર આશકારા પરેસમાં બેહરાંમજી ફરદુનજીની કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ કીધુંછે. ઠેo કોટ:—બેહરામજી હોરમજજી સ્ટ્રીટ, નાo ૬ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પુસતક ૧૬ મું. આગસટ ૧૮૭૨ આંક ૮ મો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પરકરણ ૪૨ મું.

દોલો ભોલો તે ભોલોજ. ભીમપોરના રસતા ઉપરથી ભુતની બીહીકે તે નાહાઠો, તેવો પોતાના શેઠ પેલા મોદીના મનજીભાઈને ઘર આવવા તલક કેથે થોબયો નહી.

પણ તે પેલા શેઠને ઘેર જઈ પોંહતો તારે ઘણું મોડું થયલું હતું. શેઠ પોતેતો તે દીવસની મસતી, મેહેનત અને મારામારીની થાક તથા માદગીથી ઉંઘાઈ ગયો હતો. મહરોણાઓનો અડધો ભાગ દારૂથી ટં થઈને ટેબલ ઉપર ગડબડ ચલાવતો હતો. સુનાબાઈ રાંધણીમાં ચાકરોને બીજા દીવસને સારૂં વરદી આપવામા મશગુલ હતી.

સઘલાંઓની આંખમાં થોડી કેફ, મગજમાં થોડી ઉંઘ અને સાંધાઓમાં થોડી થાક લાગેલી હતી અને તેવામા દોલાને પાછો ફરેલો જોઈ સઘલાંઓ ઘણાજ અચરત થઈ ગયાં.

દોલો આવયો તેવો એક સાદરી ઉપર ફસડાઈને બેઠો તથા હાંફવા લાગો. આ રસતાની મંજલમા તેની બીહીક ઉપરાંત થાક પણ તેને બહુ ચહડી હતી અને ભુત ઉપરાંત ભુખે પણ તેને ઘેરયો હતો મારે પેહેલાંતો તે એક પણ શબદ ઓચરવાને અશકત હતો.

કાંઈ મોડી નહી પણ પેહેલીજ રાતની વસતીને વખતે દોલાએ જે ભયાંણક દેખાવ દીઠો હતો તેની હેબતથી તે સુનો અને બાવરો બની ગયો હતો, જાણે કોઈએ મુઠ મારી હોય તેમ મુગો અને બેહેરા જેવો થઈ પડયો હતો.

શેઠાંણી અને બીજાં સઘલાંઓ તેને ઈનતેજારીથી તરેહવાર સવાલો પુછતાં હતાં, પણ દોલો એટલો ઘભરાયલો હતો કે સરવે સવાલોનો જવાબ એકજ દેતો અને તે એકે "કોણ જાણે!"

"દોલા—દોલા—તું કાંહાંથી આવયો?"

"કોણ જાણે કાંહાંથી આવયો?"

"એટલે! તું કાંહાંથી આવયો તે તું નહીતો બીજો કોણ જાંણે?

"કોણ જાણે?"

"પણ કેહની તું આવયો કાંહાંથી? કાવસો કાંહાંછે?"

"કોણ જાણે?"

"અરે પણ તે તારી સાથે હતો કેની, તારે તે છુટો કેમ પડયો?"

"કોણ જાંણે?"

પેહેલાંતો પુછનારાંઓ ઘણા અચરત થયાં કે દોલો ઘેલો થયો શું કે આ એકનો એકજ જવાબ દીએછે? સુનાબાઈ શેઠાણીએ અચરતીથી પુછયું કે "દોલા, તારી સુધ ઠેકાંણે છે કે?"

"શુધ બાઈ? કોણ જાણે?"

"પણ તું કોણ જાણે, કોણ જાણે શું કરેછે?"

"શું કરૂં છું વળી? કોણ જાંણે?"

"વારૂં આલ તારે કેહેની કે તું ભીમપોરના મેહેમાનોને વાસતે ભાણું લઈ ગયોતો કેની?"

"હાજી—પણ કોણ જાંણે?"

"તે ભાણાંનું શું થયું?"

"કોણ જાણે બાઈ શું થયું? કોણ જાણે?"

હવે સઘલાઓનો મીજાજ ગયો. માકાદાર મીઠાઈવાલો ધમકીપર આવયો. "બશા દોલા, કાંઈ ફેલ કરી ફાવી જવાનો નથી હું? જે હોય તે ખરો જુવાબ દેજેરે."

"અલબતાં, પણ કોણ જાણે?"

"એટલે? ખોટો જવાબ દેવાશે કે શું?"

"કોણ જાણે?"

"જો બશા તમાચો ખાવાનો થયોશ?"

"કોણ જાણે?"

પણ મનજીબાઈના વડા બબરચીએ હવેતો દોલાને ખરેખર તમાચો મારી દેખાડયો. "બરાબર જવાબ દે. આજતા ભાણાનું શું કીધું. ભીમપોર પોંહોંચાડયું કે નહી?"

તમાચો એવાં જોરથી પડયો હતો કે દોલાની આંખમાં પાંણી આવી ગયાં, અને તોપણ તેણે એકજ જવાબ દીધો અને તે "કોણ જાંણે" હતો.

સુનાબાઈએ ગાળ દઈ પુછયું કે "મુવા ભોંસીમરની, મારા મહરોણાઓને જમાડી આવયો કે નહી?"

દોલાએ રડીને જવાબ દીધો કે "કોણ જાંણે?"

"પણ મારા જમાઈ જીભરૂં જીવણજી તેવણના દોસ્તો સાથ ધરમશાળામાં રહેલાછે."

"ઓ વાએ, કોણ જાંણે શું! ધરેમશાળામા તે લોકો નથી કે?"

"કોણ જાંણે?"

"તો મુવા તું તે લોકો પાસે ગીઓતો કેની! તેઓને જમાડવા સારૂં ગાડું ભરીને ભાંણું મોકલીઉં, તો નપોદગીયા તે બધું કાંહાંછે તે બોલી મરની?"

"કોણ જાંણે!" આ જવાબ દેતાં દોલો વળી રડી પંડયો.

હવેતો સઘલાઓને દોલાપર દયા આવવા લાગી. કોઈએ ધારયું કે એ દીવાનો થયોછે, કોઈએ મત આપયું કે એ ઢોંગ કરેછે, પણ વળી ઘણાક નોકરોએ એવું મત આપયું કે એના દીલમાં ભુત ભરાયોછે ઇઆતો એને ભુતે ઘેરેલોછે.

માટે હવે તેઓ તેને સમજાવવા લાગયા.

"બા દોલા, ભાઈ, તું ઘભરાના, તુંને શું છે! તું કેહ મારા બાપ."

હવે દોલાએ પણ સમજાવવા પટાવાતાંજ અવાજમાં કહયું કે "કોણ જાંણે!"

"હુંઈ જો, ભાઈ દોલા, તું કાંઈ રસતામાં બીધોતો?"

"કોણ જાંણે?"

"તુંને કોઈ ભુતે ઘેરીઓતો?"

"કોણ જાંણે?"

"તુંને ભુખ લાગીછે?"

"કોણ જાણે?"

આતો હવે નહી ખમાય એવું થઈ પડયું. શેઠાંણી સુનાબાઈ કપાલ કુટવા અને અફસોસ કરવા લાગી. "મરેરે, ગરીબના નશીબજ ગરીબ. સુઈ ભલાઈ જોવાનું મારાં નસીબમાંજ નહી. હું મકુંજે માલ હવે આખા ભવની હેજગારીનો આજે બદલો પાંમશ, ને આજે ધુમસર ખાણા પીણા કરશ, પણ સુઈ કોણ જાણે કીએ ચોઘડીએ હું ઉઠી. સહવારથી સુવું કાંઈને કાંઈ દુખ નીકલયાજ કરેછે, ને જોયું? આ વળી નવું વધીઉં? દોલા હરવાયો તું બી મારા ઘરને વાસતે કાંહાં સંતાઈ રહયોતો?"

"કોણ જાણે બાઈ?"

માકાદારૂ મીઠાઈ વાળાએ એક ઈલાજ બતાવયો, તેણે કહું કે "દોલાને તપાસવો હોયતો જમાડો. એ 'કોણ જાણે—કોણ જાંણે' અમસયું બોલેછે કે ખુદ કામ કરવામા પણ એવોજ ઘુવડ થયોછે કે નહી તે માલમ પડી આવશે."

આ પરમાણે કરવામા આવયું. દોલા આગળ ભોજણ મુકીઉં અને જોકે પેહેલાં તેણે કોણ જાણે કીધું, તો પણ ભોજન તેણે ચોપી આપયું. એ ઉપરથી હવે માકાદારૂની ખાતરી થઈ કે દોલો કાંઈ પણ વેહેમમા છે અને તે વેહેમ કાહાડવો જોઈએ. તેણે સંરવને અરજ કીધી કે "તમેં લોક દુર થાઓ, હું મારી હીકમતથી તેને સઘળું પુછી લઈ તમને વાકેફ કરશ."

સુનાબાઈ જેણીએ દોલાને ભુખાં સીંહ પેરે ભોજન દબાંવતો જોઈનેજ ભીમપોરમા પહરોણાઓનું ભોજન પોંહોંચવાની આશા મેળી હતી, તે સઘળા ચાકરો સાથ દુર ગઈ અને માકાદારૂ તેને એકલો સમજાવવા બેઠો.

તેણે પેહેલાંતો ભુતની વાત છેડી, અને દોલાએ પ્રેમથી સાંભળવા માંડીઉં એટલેજ માકાદારૂ ચેતીઓ. દોલો કાવલા સાથ ભીમપોર જવા નીકલેલો હતો અને ભીમપોરમે ભગલા હજામના ભુતની લોકને બીહીક છે એ વાત યાદ કરી માકાદારૂએ પોતાના અનુભવ તરીકે તે ભુત ઉપર ફાવવાની ખોટી ખોટી દફાંસ હાંકી, એટલે દોલાને જરા વીસ્વાસ આવયો અને 'કોણ જાંણે' ને બદલે તે જરા જરા સવાલ જવાબ ઉપર આવયો, જેમાં અલબતાં ખાતી વખત ઠોકેલા બેવરાની પણ થોડી ઘણી અસર હતી. એમ કરતાં અંતે માકાદારૂ દોલાની બીહીકને તદન દુર કરી શકયો અને તેની સોડેથી સઘળો ભેદ મેળવી શકયો.

પ્રકરણ ૪૩ મું.

દોલાના દીલમા ભુતનો ડર ભારે પેઠો હતો. તે હદ આં સુધી કે ભુતને લગતી કોઈ આગળ વાત કરવી એમાં પણ ભુતને ખફા કરવાનું તે સમજતો હતો, અને ભુત ખફા થવામાં પોતાની મોટી પીડાકારી સમજતો હતો માટે સઘળા સવાલોના જવાબમા કાનપર હાથ મેળવાનોજ મારગ તેણે વાજબી વીચારયો હતો, મગર જારે માકાદારૂએ તેને તરેહવાર હીકમતથી હીમત આપી તારે ધીમે ધીમે તે પોતાની મેળે રાહાપર આવી ગયો.

માકાદારૂની દોલા ઉપર ફતેહ સમપુરણ હતી. જેમ ઘેલા મનજીભાઈના ટપાલના કાગળો દોલાના આગળા શેઠ ધનજીશાહે છુપી રીતે વાંચવાંનો અપરાધ ભોલા દોલા પાસથી માકાદારૂએ પકડી કાહાડયો હતો, તેમજ આ ભુતને ભેદ પામવામા માકાદારૂ દોલા ઉપર બીજીવાર ફાવયો હતો.

અને હવે તે સઘળી વાત માકાદારૂએ આખાં ઘરમા જાહેર કીધી એટલે આખે ઘરે ઘોંઘાટ અને હોહો થઈ રહી.

ભીમપોરમા મનજીભાઈના જમાઇ જીવણજી અને તેના પહરોણાંઓ જુમ્મા રહયા, માટે જીવણજીની બાપડી દીનબાઈ અને સાસુ સુનાબાઈને ઘણો ખેદ થયો. કાવલો દોલાથી અને ભગલા ભુતથી છુટો પડી ભીમપોરની ધરમશાળામા ગયો, તેની સલામતી વીશે ચાકરો ધાસતીમા પડયા. રૂસતમ આગાને ભુતે પંકડયો અને દોલાએ હીઆં સુધી કહયું કે તેને મારી પણ નાખયો, માટે સઘળાઓને દયા ઉપજી.

ઘેલો મોદી તે દીવસના જાંહાંગીર જંગીના મારથી માદો પડેલો હતો, તેને ઉંઘમાંથી ઉઠાડવા જે ધણી જાય તેનું ખુન નકી હતું, માટે તેને ઉઠાડી આ ખબર કેહેવા કોઈ ગયું નહી. તે ઘેલા ઘર ધણી સીવાએ સઘલાઓમાં ચરચા અને કચકમાટ થઈ રહયો.

હીઆંથી આ ચરચા ચોમેર સુરત શેહેરમાં ફેલાઈ અને જોકે મોડી રાત થઈ ગયલી હતી, તોપણ ઘરના ચાકરોને ફરવા હરવાની ફુરસતજ તે વખતે મળેછે, એટલે તેની મારફતે સીગનપોરમાંતો કેટલાંક ઘરોની ઉંઘ વટીક ગઈ. તાલીમખાજ રૂસતમ આગાને આખું સીગનપોર પ

છાણુતું હતું અને તે મોઝીલો માણસ ભુતને હાથ ભોગ થયો એટલા માટે સરવે લોક ઠકલવા લાગાં.

આ વાત રૂસતમ આગાના પોતાના ઘરમાં નહી પોંહોંચે એતો બનેજ નહી. એ ખબર પેહેલી રૂસતમની બેહેન તે ધનજીશાહ શેઠની સાલીના કાન ઉપર ગઈ, તેણીએ મોટી ચીસ પાડીને પોતાની બેહેન ધનજીશાહ શેઠની ધનીઆંણીને ઉઠાડી અને તેણીએ પોક મુકી રડવાથી તે શેઠીઆનું આખું ઘર પણ જાગી ઉઠયું.

જે વખતે રૂસતમ આગો પોતે ભુત થઈ ભીમપોરમાં બીચારા પહરોણાઓને ભડકાવતો હતો, જે વખતે ધરમશાળામાંના તમામ લોકના ખાસડાં ચોરી તથા તેમનો ગાંસડો બાંધી પોતાના રસુજી દોસત પુણમચંદ વકીલ ઉપર બારીએથી નાખતો અને રમુજ કરતો હતો, તેજ વખત તે રૂસતમના પોતાનાં ઘરમાં બઈરાંઓની રડાકુટ ચાલી હતી! જે વખતે તે આ મોજનો મસતીધા તાનદરોસતી ભરેલી ઉંઘ કાહાડતો હતો તે વખતે તેના ઘરના લોકો તેને મોતની ઉંઘમાં ઉંપેલો સમજતા હતા !

ધનજીશાહ શેઠના ઘભરાટનો પાર નહી હતો. આ વાત માનવી કે નહી તે તેને સુજતું નહી હતું. ભુત દાકણના વેહેમ ઉપર એ ભલા દીલના શેઠીયાને જાજો વીસવાસ નહી હતો, પણ તેમ જારે લોકો બીહીક બતાવતા તારે તેમને ખોટા પાડવાને તે અશક્ત હતો. રૂસતમ આગાને ભુતે ખાવાની વાત પેહેલે કાંહાંથી આવી તે ઘરમાના કોઈને માલમ નહી હતું, પણ એટલું માલમ હતું કે આખાં શેહેરમાં હો, હો, થઈ રહી હતી. નોકર નફરો એટલા બીપેલા હતા કે ભીમપોરના રસતા ઉપર જઈને તલાસ કરવાની છાતી ચલાવે એવો એક નર નહી હતો.

અને આ સઘલું ભોલા દોલાનું કાંમ હતું !

ધનજીશાહા પોતાની બાયડી તથા બેહેનને ઘણાંબી સમજાવતો કે સહવાર પડવા સુધી ધીરજ રાખવી. પણ તે ફોકટ હતું. જેમ રાત મોડી જતી અને જેમ સધીર અને સાંત પોહોરે રૂસતમ આગા ઉપર રૂદન ચાલતું તેમ તે રૂદનનાં રાગ છાતી ફાડી નાખે એવા તીખશણ વાસુપર ઉડતા હતા.

અંતે પાછલી રાતના ૪ વાગતાનો ઘંટ થયો. કુકડાઓએ ઉગતા સુરજની સલાગતીનો બીજીવારનો પોકાર ઉઠાવયો. ઠંડી લેહેકીએ આંખોમાં તાહાઢક પાડી ઉજાગરાને દુર કીધો, તથા તેલ ખપી રેહેવા આવેલા ચેરાગોએ પોતાના મોતની ઘડીએ વધારે તેજથી બલવા માંડયું, તે વખતે મોહોલામાં ઝાંઝર અને છમછમીઆંના ગણગણાટ સાથનો એક એકો દોડી આવીને ધનજીશાહના બારણાં આગલ ઉભો.

ધનજીશાહ ઝડપથી બાહેર જોવા ગયો અને પારવનાનો હરખથી એ નવા આવનારને ભેટયો.

આ કાંઈ રૂસતમ આગો ન હતો, પણ તેનો તથા ધનજીશાહ શેઠનો જાની ભીતર પુણમચંદ વકીલ હતો.

હજીતો તેના મોહ ઉપરથી ભુત થવા માટે લગાડેલી ભભુત લુછાઈ નહી હતી, હજીતો તેના હાથ પગ મેસ અને એડીયાંમાં ખરડાયલા હતા.

તેણે આવતાં આખે રસતે ગડબડ જોઈ હતી અને એટલા માટે પોતાને ઘર જવા કરતાં ધનજીશાહને ઘર ખરી ખબરથી ધીરજ આપવા માટે તે પેહેલો આવયો હતો અને આખે રસતે એજ ખરી ખબર કેહેતો ઘઆને ઉપલી ખોટી ખબરને ખોટી પાડતો આવયો હતો.

જારે ધનજીશાહે અને તેના કુટંબે ખરી બીના જાણી તારે તેની ખુશીની હદ રહી નહી. તેના મીજાજી અને બદખસલતના દુશમન પેલા મોદીનું એક બીજું મેહેમાનદારીનુ કામ ઉંધું વાલવામાં રૂસતમ આગો હજી રોકાયલોછે, અને પુણમચંદ હમણાજ ફારગ થઈ આવયોછે, એટલે સઘલી વાત દાબી નાખી તરત સમાધાની કરવામાં આવી અને વગર તલાસ કરવે એકદમ રડવા કુટવા માટે ઘરની સ્રીઓને ઘણો પસતાવો થયો.

આગમચથી કરેલા સંપ મુજબ પુણમચંદ વકીલ પોતાનુ કામ સરનજામ ઉતારી પોતાને ઘર આવયોછે. ભીમપોરની ધરમશાળામાથી એકેએક જણના ખાસડાંનો ગાંસડો જે રૂસતમ આગાએ ફેંકયો હતો, તે આખા ગાંસડાને ખાડીમાં નાખી, તેજ ખાડીમાંના પેલા ઉંધા વાલેલા એકાને પાછો બાહાર કાહાડી તથા આગમચથી કરેલા સંપ મુજબ ધરમશાળાના ચોકમા રૂસતમે બંધાવેલા બલદને જોડી પુણમચંદ પાછો ફરયોછે અને ધનજીશાહના ઘરમા સઘલું સમાધાન કરવા બાદ પોતાના ઘરમા જઈ ઉંઘાવાનો તેને હવે છેક સહવારના વખત મળયોછે.

પરકરણ ૪૪ મું.

એ પરમાણે આ મશખરો વકીલ આખી રાત ઉજાગરો કરી સહવારના જે વેળાએ પોતાના ઘરમા ઉંઘાવા ગયો તેજ વખત ભીમપોરની ધરમશાળામાં સઘલાઓને ઉંઘમાથી ઉઠવાનો હતો.

નાહનો ધરમશાળાવાલો પોતે પોતાના ભાઈ સાથ પાછલી રાતનો ઉઠેલો હતો. પેલા મોદીને તાંહાંનાં જમનમા પહરોણા દાખલ જવાનુ ગઈ કાલેતો નહી બનયું, પણ આજેતો હવે ખચીત જવાનું, એટલે તેની ઉલટ બારે હતી.

બીજા પહરોણાઓ લગાર મોડે ઉઠયા હતા, રૂસતમ આગો સઉની પછવાડે ઉઠયો તોપણ ઘણો મોહો નહી હતો. રાતના તેણેજ કરેલાં છુપાં કારસતાનથી સહવારના પોહોરમાં ધરમશાળા મધે એટલી ગડબડ મચી રહી હતી, કે તે ગડબડથીજ તે જાગી ઉઠયો.

અને તે રાતનું કારસતાન કેવું હતું ?

પેઆરી વાંચનારી બાનુઓને હજી તેનો પુરતો હેવાલ અમે કહયો નથી.

રૂસતમ આગાએ સરવેના ખાસડાં ચોરયાં અને બાહેર મોકલાવી દીધાં એટલુંજ નહી, પણ રાતના અંડયો ઉંઘાવા પછે વળી મસતી કરવાને તેના હાથ ચવડી આવયા, માટે તે પાછો ઉઠયો, સઘળાઓ ભર ઉંઘમા પડેલાછે કે નહી તે બાબે તેણે પાછી પોતાની ખાતરી કીધી અને પછે દરએક જણની દગલીને પાંણીના હાંડામા બોરી કાહાડીને કુચો કરી મેલી તથા દરએકના માથાં આગળ એકેક ખાલી બાટલી, ટંબલર અથવા કલસીઓ મુકીઓ. પેલા હીરાજી હાથીરામ જેવણ ભુત ભમાડાની વાતને હસી કાહાડતા હતા,

તેવણુને ફજીએત કરવા માટેતો રૂસતમ આગાએ હુજી વધારે પગલાં ભરયાં. હીરાજી લગાર ઇસકી હતો અને એ ફલો તેજ દીલમા દગલો તથા પગમા મોજાં પેહેરતો હતો; માટે રૂસતમ આગાએ તેના જોડા ચોરવા ઉપરાંત, તેના દગલાંને ભીંગવવા ઉપરાંત, તથા તેના માથાં આગળ બાટલી મેળવા ઉપરાંત તેના મોજાંને અડધુ બાલી નાખ્યું તથા તેની રાખ અને બાકીનું અડધું મોજુ બીછાંના આગળ મુકી છાંણીઉં.

અને હવે મેહેમાંનોએ ઉંઘમાથી ઉઠવા પછે આ સઘળો ધાંન વળેલો જોઈ ઉઠાવેલી ગડબડથી રૂસતમ આગો જારે જાગી ઉઠયો તારે પોતે પણ ગડબડ કરવામા સાંમેલ થયો. તેણે બુમો મારી કે "નાહના ! ઓ નાહના ! મારા જોડા કાંહાં છે ? જોડા લાવ." નાહનો આવી લાગે તેટલાંતો રૂસતમ ઉંઘાડે પગે પોતાની કોઠડીમાથી બાહેર નીકલયો. સઘળા મેહેમાંનો પોતાના જોડા કેમ ગયા તેની પંચાતી કરતા હતા, તેમા રૂસતમની પંચાતી સઉથી ભારે હતી. "મારા જોડા કેમ નહી મળે ! બચ્ચા નાહના મારા જોડા લઇને કોણ નાહાસવાનુંછે, સીવાએ તે કે જેનું મોત માથે ઘુમતું હોય."

નાહનાને રૂસતમના જેટલી ધાસતી બીજા કોઇની નહી હતી. તેણે રૂસતમને ઠંડો પાડવા કહયું કે "ભાઇ હાબ જરા ધીરા થાવો. હું મારા જોડા તમને આપીહ." આમ કહી નાહનાએ પોતાના ખાસડાં મંગાવયાં, પણ તેના ભાઇએ આવી કહયું કે "ભાઇ નાહના ખાહડાંતો મારાંએ નથી ને તારાંએ નથી. હાએ, હાએ, ઘેલા મોદીને ઘરે જમવા જવા હારૂં મેં કાલેજ મારા નવા જોડા આણેલા." નાહનાને પોતાના જોડા જવા સારૂં લાગયું, પણ આટલાં બધાં સારાં માણસોના જોડા જાય કાંહાં એ સવાલથી તને ભારી ગુચવાડો પેદા થયો.

આ ગુચવાડા કરતાં નાહનાને ગુસો વધારે એમ ઉપંજયો કે એક મેહેમાંને સરવેના જોડા ચોરાઇ જવાનો શક બતાવયો. નાહનાએ માતર નમનતાઈથી એ બોહતાંન ખોટું પાડયું, પણ તેનો નાહના ભાઇનો મીજાજતો તપી આવયો અને તે બુમ પાડી ઉઠયો કે—"કાકા મોહડું હુમાલીને બોલો. આજ ચાલીહ વરહ થયાં અમારી ધરમહાલામાં ચોરનું નામ નથી, ને તમે આએવા તારેજ ચોરબી આએવાકે ? ચોર હાંનાં, જોજો હં, ફરી આમ બોલહો રખે."

આ ઉપરથી તે પહરોણા અને નાહનાના ભાઇ વચ્ચે મારામારી થઇ જાય એવું હતું, પણ તેવામાં રૂસતમ આગાએ મોટે સાદે હસી પડી તેઓનું ધેઆન પેલા હીરાજી હાથીરામ તરફ ખેંચયું, જે ઉંઘાડે પગે બેસીને પોતાના અડધાં બળી ગયલાં મોજાં ઉપર અને બાકીના અડધાંની રાખ ઉપર પોતાને માંથે હાથ દઇ અંદેશો કરતો હતો.

રૂસતમ આગાએ તેની આગળ દોડી જઇ તેના ઉપર લાગતું છાકટપણાનું બોહોતાન મેળયું. "હીરાજી શેઠ બેઅદબી માફ છે. તમે મોજાંને પોતાં પેહેરોછો, ઇસકી થઇ ફરોછો, સુધરેલામાં ખપોછો, ભુત ને દાકણને તો વેહેમ દાખલ હસોછો, ને તમારી ચાલતો ગટર ગાપવાનીછે. રાતના દારૂ એટલો શું પીધો કે દીવાની ગુલ કાતરવા જતાં પગનાં મોજાં હાથમાં પેહેરીને તેને બાલી નાખયાં. ખરે ખર રાતે તમે બહુ છાકટા થયા હતા, ને તેથીજ તમારે હાથ મોજાં બાલી નાખયાંછે."

હીરાજી હાંથીરામ આ તોહોમતનો રદીઓ આપે તેની આગમચતો રૂસતમ આગો તાંહાંથી નીકલીને ગડબડમાં પડેલા બીજા મેહેમાનો આગળ ગયો. હવે મનજીભાઇના જમાઈ જીવણજી ઉપર તે તવાઇ લાવયો. "જીવણજી, મારા ભાઇ, પહરોણાઓને લાવીને આવી માવજત કીધી કે ! રાતનાં ખાતાં ખાતાં તો દારૂ પીધો, પણ સુતાં સુતાંબી બાટલી ખાલી કીધી !"

"શું ! શું ! રૂસતમ શું ખોટું બેહેકેછે ?"

"ખોટું ! તમારા બીછાના આગળ આ ખાલી બાટલી ને તંબલર કાંહાંથી આવયું ? ને વળી કેથું માથાપર પાંણી નામવા જતાં દારૂની કેફમાં આ બધી દગલીનો ફુચો કરી તે પર પાંણી ધોલી દીધુંછે ! પહરોણાઓની બરદાસત તો એવીજ લેજો. લે બીજો !"

જીવણજીથી આ નહી ખમાય એવું અપમાન હતું, તે બાંહે ચહડાવીને રૂસતમ આગા ઉપર ઉછલયો, પણ રૂસતમ મારામારી અને ફીસાદનો ઠામ તે આ વેળા દાહાડો થવા નીકલયો. તે બોલયો કે "કાકા, મારૂં કાંમ કાંઇ મારામારી કરવાનું નથી. મેં તને ખરૂં કહયું તેનું તને દુખ લાગુંછે, પણ તારા પહરોણાઓનેજ પુછ કે મારો વાંક શું છે ?"

અને હવે રૂસતમ મોટું અપમાન થવાનું દોલ ઘાલી એકદમ ધરમશાળા છોડી જવા નીકલયોં. તેણે નાહનાને હુકમ કીધો કે "મારો એકો જે રાતના ખાડી મધે ઉંધો વળી ગયોછે, તે મંગાવી આપ અને તેમા મારા બલદીઆને તારા છાપરાંમાં બંધાવયોછે તેને જોતરીને તઇઆર કર. મારે હવે એકદમ જાવુંછે."

નાહનાએ રૂસતમને ઠંડો પાડવાની કોશેશ કીધી. તેણે કહયું કે "તમો ઉંઘાડે પગે કેમ જશો ? કેથેથી જોડા તો આવવા દેઓ."

પણ રૂસતમ સારીપઠે જાણતો હતો કે તે જગા હવે તેને માટે બહુ ગરમ થયલી હતી અને દીવસમાં વધારે વખત રેહતાં મનજીના માણસો કદાચ આવયાથી કાંઇ પંચાત થશે; માટે નીકલી જવામાંજ ઠીક હતું અને નીકલી જવાનુ આ બાંહાંનુ પણ હતું. તે ફરી બોલયો કે "આ ગામડીયા જીવણાએ મને અપમાન કીધા પછે મારે રેહવું નથી. બસ મારો એકો અને બલદીઓ મંગાવી આપ."

તરતજ નાહનાનો ભાઈ તબેલામાં બલદીઆને લેવા ગયો તથા એક બીજો માણસ ખારીમાં એકો લેવા ગયો.

પણ થોડાવારમાં તેઓ બંને પાછા આવયા. તબેલામાં બલદ નહી મળે અને ખાડીમાં એકો પણ નહી મળે !

વાંચનારી બાનુંઓ જાંણેછે કે આગામચથી કરેલી સમજુતી મુજબ બલદીઆને તો મુળેમચંદ છોડી લઇ ગયો હતો તથા એકામાં તેને જોતરી પોતે બેસી ગયો હતો.

રૂસતમ આગો આ સઘળું જાંણતો પણ હતો, મગર વધારે સતો થવાને તેને હવે તક મળી. તે બોલયો કે "આ શું જુલમ ! હું કોંહાં ભોગનો મારેલો હીઆં આવયો ? કોઇના જોડા ગીઆ, કોઇના મોજાં બલી ગયાં, પ

શું મારીતો ગાડી ને બેલ વટીક ચોરાઈ ગયાં ! ખચીત આ કાંઈ ચોરોનું કામ નહી હોય. આ રાતવાલા ભુતનુંજ કામ છે. અને મારી ઉપર એ ભુત એટલો શા માટે ખીટપોછે !"

સઘલાઓએ માનયું કે આ ધેરમશાળામા ભુત જ ભરો પેઠોછે.

અને વળી તેઓને રૂસતમ આગા ઉપર દયા પણ લાગી કે તે "બીચારા" ને આ ભુતે સઉથી મોટું નુકસાંન કીધુંછે. "તેના જોડા અને કપડાં જવા ઉપરાંત એનાતો ગાડી ઘોડાને પણ ગેપ કરવામા આવઓછે."

પણ એકલા હીરાજી હાથીરામેજ એ ભુતની વાત હસી કાહાડી, જે ઉપર પોતાની તરફથી ખોટો ગુસો બતાવી તથા સરવેને સલામ કરી રૂસતમ આગો ઉંઘાડે પગે ધરમશાળામાથી ચાલી ગયો. ગામની પાદરે પટેલના ઘરમાથી જોડા મેળવવા બાદ તથા રસતેથી જતું એક ગાડું ભાડે કરવા બાદ તે સુરતમા સીગનપોર ખાતે ધનજીશાહ શેઠના ઘરેમા જઈ પોતાના વાહલાંઓને ભેટયો.

રોતના તેને માટે રડાકુટ થઈ તે બાબેના હેવાલથી તેને ઘણી રમુજ ઉપજી, પણ તેના બદલામા પોતાના એક રાતના કારસતાનના હેવાલથી તેણે સરવેમા વધારે રમુજ ઉપજાવી.

પરકરણ ૪૫ મું.

પણ ધરમશાળાની અંદરના ધભરાટનું હવે શું બેઆ ન કરીશું ?

જીવણજી અને તેના સધળા મેહેમાનોએ મનજીભાઈને વજીફે જવાનો વખત નજદીક આવતો હતો અને જેમ તે વખત નજદીક આવતો તેમ જોડા તથા દગલીઓ સરવને યાદ આવીઆથી વધારે બલાપો થતો હતો.

અંગરખાતો સધળાઓની કપડાંની ગાંસડીમા ફાજલ હતા, તો જોકે એકેક અંગરખો આવી રીતે વાપરવા વગર નાહેક રદ જવાથી "થોડાંમા બોરૂ" થયું હતું. પણ પહરોણાઓ કાંઈ ફાજલ ખાસડાંબી સાથે લઈ આવયા નહી હતા કે તે ખુટ તરતજ પુરી શકાય.

ભીમપોર ગામ ઘણું નાહનું, એટલે તેમાં કાંઈ ફાજલ જોડા મળી આવે એવી આશાજ ખોટી. ગામડાંમા સઘલા ખેડુત અને કુનબી લોકો, એટલે પગમાં જોડા પેહેરવાનુ તેઓ જાણતાજ નહી હતા અને ગામમાં બીજી દુકાંનો ઘણી હતી, પણ મોચીની એક દુકાન નહી હતી.

મનજીભાઈને વજીફે માણુસ મોકલી સરવેને માટે જોડા મંગાવાનુ પણ ઠીક નહી હતું. તે ધુમધામના ઘરમા એટલાબધા જોડા કાંહાંથી ફાજલ પડેલા હોય ! વળી જેના ઘરમાં જમનવાડની ખુશાલી તેને તાંહાંથી પહરોણાઓને માટે પેહેલ વેહેલો જે સરોપાવ મંગાવવો તે જુતીઆંનો સરોપાવ હોય એ કેવું અવડ અને અપસગણ ગણાય ! પણ ઘડીભર એ વેહેમનેબી દુર કરવામાં આવે, તો એપણ ખામખા છેક સુરતવેર જોડા લેવા મોકલવાથી મનજીભાઈ અને બેહેરામશાહ શેઠ તથા ભુલાં દસતુર સાહેબ અને બીજા દોસતો શું વીચાર કરે ! આ પહરોણાઓના જોડા ભુતે ચોરયાછે એમ તેઓ શી રવેસે માને ? તેઓ શું આ પહરોણાઓને છાકટા તથા પોતાની સંભાલ લેવાને અશકત નહી વીચારે ?

આ સઘલી તકરાર ચલાવતાં આપણાં પહરોણાઓ મોટા અંદેશામા ગીરફતાર થઈ પડયા હતા, અને તેમનો દેખાવ, તમો કેહેશો કે ફોટોગરાફ ઉતારી લેવા લાએક હતો. સઘલા ઉંઘાડે પગીઆ થયા હતા અને આબરૂદારના લોકો સઘલા હોડા માસટરનું એક લશકર કરવા માગતા હોય એવું તે ગામડીઆઓને જોવાથી લાગતું હતું.

પણ તેમા પેલા ઈસકી હીરાજી હાથીરામનો દેખાવ અતીઅંત હસવા સરખો હતો. તેણે એક પગમાં પોતાનુ આખું મોજું પેહેરી તે ઉપર "ગારટર" બાંધયું, તથા બીજા પગમા બળેલું મોજું પેહેરીઉ ને તે પગમાં છેક ઉંચે નહી આવવાથી તે મોજાંનું ગારટર મોજાંને બદલે લેગાના પાએજાપર બાંધયું અને વળી એ રીતે ગારટર બાંધી તથા મોજાં પેહેરી જોડા વગર ફરવા લાગો !

પણ હજી ઉપાય શું કરવો તે આ ઉંઘાડા પગીઆઓને સુજીઉં નહી. શેવટે વધતાં મત એવાં પડયાં કે આજનો નાસતો ધરમશાળામાજ લેવો.

આ બીજી સહવારે પણ પેલા મોદીના ઘરમા જીવણજીનાં આ દોશતોની ઘણી આરજુથી રાહા જોવામા આવી. મનજીભાઈ પોતે ગઈ કાલના જાંહાંગીર જંગીના મારથી અને માદગીથી ઘણો નરમ પડી ગયો હતો. ભીમપોર ખાતે બનેલા રાતનાં માઠા બનાવનો હેવાલ સહવારના ઉઠવા પછે સાંભળવાથી તેના મન ઉપર ઘણી અસર થઈ હતી, પણ રાતના નીરાંતે ઉંઘ કાહાડવા છતાં તે ઉઠવા બેસવાને અશકત હતો. તેના ઘા તથા અકરસાટના દુખમાં ઘણો વધારો થયો હતો, માટે આ બીજા દીવશની સઘળી ધામધુમની મેનીજ પોતાની બાયડી સુનાબાઈને તથા બેટીઓ દીની અને પીરોજને સોંપી પોતે બીછાના ઉપર પડયો પડયોજ હુકમો આપતો હતો.

તેની ઉલટ બાબે ગમે એટલી તારીફ કરશું પણ આ ટલુંતો ખરૂંછે કે પેલા મોદીના ઘરમા જેવી જોઈએ એટલી ખુશાલી નહી હતી. જાંહાં ઘર ધણી પોતેજ બીછાંને અડેલો તાંહાં મોજમજાહા ઉપર જાજું ધેઆન લાગી શકેજ નહી. ગઈ કાલની નાઉમેદીઓ (અને તે સઘળી પેલા મોદીએ હાથે કરીને માથે હોરી હતી) તે પછે કાલની રચના અને મેહેમાર જારી રહી શકયો નહી. સુનાબાઈ પોતે એક દીકરીના દીકરાની નવજોત તથા બીજી દીકરીનું કારજ કરવાને ગમે એટલી ખંતી હતી, પણ હવે તેનું ધેઆન વટીક ધુમધામમા અને માટીની માવજતમા એમ બે ઠેકાણે વેંહેંચાઈ ગયું હતું.

ભીમપોર વાળા પહરોણાઓ આવયા કે નહી તે બાબે મનજીભાઈ વખતે વખત ખબર પુછતો હતો, અને જારે નાસતાનો વખત થઈ જવા છતાં તેઓનું કશું ઠરહેકાણું માલમ પડયું નહી તારે એ વળી એક નવી નાઉમેદી વધી અને તેનો નીકાલ લાવવા માટે ધરમશાળામા જલદી માણસ મોકલવાનો શેઠે હુકમ કીધો.

તેઓને તેડી લાવવા કોણને મોકળવો ? સુનાબાઈએ પોતાના ઓરડામા જઈ ચાર પાંચ ચાકરોને હાંક મારયા. "કાવલા !"—કાવલા એતો પલાવનું તપીલું ચુલે ચહડાવેલું હતું. "માકાદારૂ"—તેતો રાતને માટે માવાના સમુસા

બનાવા બેહેલો હતો. "રતના !"—રતનો રોટલી કરતો હતો. સુનાબાઈ લગાર વડાઈથી બોલતી કે "મરેરે, મુવા આટલા બધા ચાકરો છે ને બધાજ રોકાયલાછે. એટલું બધું શું કામ અટવાઈ જાયછ કે ભીમપોર જનાર કોઈ માણુશ નહી મળે! પણ દોલો ! દોલો કાંહાંછે ? તેબી મુવો કામનું કાટણીઉં કામે લાગેલોછે કે ?"

"દોલા !—દોલા !"—દોલાને નામની તરતજ બુમ પડી અને દોલો દુર નહી હતો. તે સરવેગમ.હાજર હતો અને બાઈની ખીજમતમા કદી ખાટપો જતો નહી હતો.

"દોલા—"

"જી સાહેબ."

"જરા દોડતો જાતો—"

દોલાએ એકદમ દોડવા માડયું.

"અરે પણ મુવા કાંહાં મરેછ ! સાંભળતો ખરો."

"બાઈ તમે કેહજે દોડ તે હું દોડયો."

"હા પણ દોડીને કાંહાં જશે ? જા, ભીમપોરની ધરમશાળામા જા ને તાંહાં મારા જીવણજી શેઠ છે, આપણી દીનબાઈના વર, તેવણને કેહેકે તમારા દોસતદારોને લઈને આલોની ? કેટલોવાર થયો ? શેઠ ખોટી થાયછે. બધા પહરોણાઓ ખોટીછે. મોટા ખાણાંનો વખત થઈ ગયો ને હજી આવયા નહી તે શું છે ? તેઓને જલદી તેડી લાવ."

"મારી સાથે તેડી લાંઉ કે હું જુદો આંઉ ને તે લોકો જુદા આવે ?"

"અરે મુવા પુછેછ શું ? દોડની સાથેજ તેડી લાવ, કેથે ઉભો ના રેહતો !"

"વારૂં બાઈ, ઉભોતો નહી રેહવશ પણ કેથે બેસવાનું મળેતો બેશું કે નહી ?"

"ઓવાએ—મુવો કોઈ આવોબી કમઅકલ છે. તુને ઉભો રેહવા ના કહુંછું તારે બેસવાનું કેમ હોય ? કેથે ખોટીજ થવા ના કહુ છ."

"હં—હવે સમજીઓ એમ બોલોની બાઈ સાહબ કે ખોટી નહી થવું. તમે મને કેથે ઉભો રેહવા ના કહયું તારે હું સમજીઓ કે બેસવાની છુટ હશે."

"વારૂં પણ હવે સમજીઓ કે નહી ? ઉતાવલનું કામ છે જા, જઈને તે લોકોને તેડી લાવ."

"આ ચાલેલો. પણ બાઈ બરાબરં પુછી લેઉંતો સારૂં, કેમકે મારીથી ભુલ ઘણી થાયલી ને વળી ભુલ થાયતો તમે ગાળો આપેલી."

"પુછની, ગોટી નીકલયા, પુછની, તારૂં શું પુછવાનું બાકીછે ?"

"તમારા જમાઈ સાહેબને હું તેડવાતો જવશ, પણ તેવણ આવશે નહી તારે હું એકલો પાછો આંઉં કે લઈને જ આઉં."

"તો મુવા મેંટ તને ઉતાવલે બોલાવા શું કાંમ મોકલુંછું ? જીવણજીને ને તેવણના બધા દોસતોને લીધા વગર આવતો ના, સાથે લઈનેજ આવજે."

દોલો હવે દોડ મારતો ચાલયો અને તેની બાઈએ એકવાર ફરી બુમ મારી કહયું કે "જો તેઓને લીધા વગર આવતોના."

પ્રકરણ ૪૧ મું.

જેનું નીમખ ખાધેલું તેની શેવા બજાવાને દોલો સદા તઈઆર હતો અને ભીમપોરના રસતા ઉપર રાતના ભુતનો ભય હતો, પણ દીસના કામસર દોડવાને તેને કસો ભય નહી હતો.

મનજીભાઈના ઘરને બદલે આ ઝુંપડાં જેવી ધરમશાળીમાજ નાસતો લેવાનો ઠરાવ કરી મેહેમાનો તરતનાજ બેહેલા તેવામાં આપણો નીમખહલાલ દોલો જઈ પુગો. "તેઓને લીધા વગર પાછો આવવું નહી" એવો શેઠાણીનો હુકમ તેણે ગોખી ગોખીને યાદ રાખયો હતો.

પણ જીવણજી શેઠનું નામ તે ભુલી ગયલો હતો !

ધરમશાળાની ઓસરીએ મહડતાંજવાર પોતાની નાસીપાસીમાં બલેલો જલેલો એક પહરોણો આગળ બેહેલો હતો તેને દોલાએ પુછયું કે "જગજીવણ શેઠ કાંહાંછે ?"

પહરોણાએ તેને ખબરાટનો મારેલો હરકાટી કાહાડયો કે "ચાલ નીકલ, જગજીવણ શેઠ હીઆં કોઈ નથી."

પણ દોલાની ખાતરી હતી. તેણે અચરત થઈ પુછયું કે "તમો નાં શું કહોછો ? જગજીવણ શેઠ હીઆં છે, ને મને ઉડાવોછો સાના ?"

"અરે હેમક ઉડાવાની શું વાત કરેછે ? આ લાત જોઈછે ? જો લાંબી પટપટ કરશેતો એ લાત તને ઉડાવશે."

આ ગડબડથી બે ચાર દોસતો બાહેર નીકલી આવયા.

દોલાએ ફરીઆદ કીધી કે "હુએ સેલસુજે જગજીવણ શેઠનું નામ પુછેલું તેમાં આ પારસીએ મને લાત દેખાડેલી."

એક જણે સવાલ કીધો કે "ભાઈ તું કીઆ જગજીવણને પુછેછે ?"

"વળી કીઆ જગજીવણ ?"—હીઆં દોલો જરા હોશીઆરી બતાવા ગયો. "હીઆં જગજીવણ શું કાંઈ ઘણાછે ? જે જગજીવણ હીઆંછે તેને પુછુંછું."

"પણ તે કીઓ, કોણ છે ?"

"જગજીવણ જે પોતે શેઠછે અને મારા શેઠનો જમાઈછે."

"અને તારો શેઠ કોણછે ?"

"મનજીભાઈ ઘેલા મોદીના તે મારો શેઠ, જગજીવણજી તે શેઠનો જમાઈ અને હું દોલો તે શેઠનો માણુશ."

"હો—હો—તારે તું જગજીવણ નહી, પણ જીવણજીને પુછેછે."

"હા—જગજીવણજી, જીવણજી બધા સરખા છે. તમારા ગામમા જીવણજી હશે, મારા ગામમા જગજીવણ ઘણા છે."

તુરતજ જીવણજી બાહેર નીકલી આવયો. તેને દોલાએ બાઈનો પેગામ કહયો તથા જેમ બને તેમ જલદી જવા સારૂં તેડું કરયું.

તેઓ સરવેને ઉંઘાડે પગે જોઈ દોલાને અજાએબી લાગી, પણ તે પોતાની અજાએબીનો ખોલાસો પોતેજ કરતોહતો, તેમ આ વખત સમજીઓ કે ઉંઘાડે પગે ચાલવાનો એ લોકના ગામનો રેવાજ હશે અથવા આ ધરમશાળાનો ધારો હશે.

જીવણજી ખુશી થયો કે તેના સાસુ સસરાં તરફથી એ તે દાદ પોંહચી અને પહરાંણાઓને તે તરફ લઈ જવા

નું હવે ઠેકાણું મળયુ. વજીરેથી આવેલો પેગામ કેહેવાને તે ખુશીમાને ખુશીમાં પોતાના ઉંઘાડા પગાંઆ દોસતો આગળ અંદર ગયો અને ભોલો દોલો પોતાની પદવી પર મ્હાણે બબરચીખાનામાં ગયો.

ધરમશાળાના આંગણામાંજ ચુહુલો હતો અને સઘલા મેહેમાનોએ હીઆંજ નાસતાનો હુકમ આપવાથી નાહનો ધરમશાળાવાલો તે ચુહુલા આગળ ખાણુ પકાવામા મશગુલ હતો.

તે ચુહુલાને માથે ભીત ઉપર એક ઓરણુ ટાંગેલી હતી, જે ઉપર હીરાજી હાથીરામે પોતાનો કીમતી પણ રૂસતમ આગાએ પાંણીમાં ભીંજવી નાખેલો દગલો સુકાવા સારૂં નાખયો હતો અને ચુહુલાની ગરમી તે દગલા ઉપર સમતોલ રેહ માટે દગલાને હાથે હાથે સેરવીને ઉપર તલે કરવા સારૂં હીરાજી પોતે ચુહુલા આગળ બેઠો હતો.

ચુહુલા ઉપર નાહનો માછલી તરવા બેઠેલો હતો, તેની પાસે ઘીનું તપીલું હતું અને માછલી તરતાં જેમ જરૂર પડે તેમ નાહનો થોડું થોડું ઘી પેનામા રેડતો હતો.

તરવા મુકેલી માછલીના સોહોરમથી ખેંચાઈને દોલો ચુહુલા આગળ નાહના તથા હીરાજી હાથીરામની પાસે ગયો. અને બેસીને થાક ખાવા લાગો.

માછલી તરતાં તરતાં નાહનાએ તથા દગલો સુકવતાં હીરાજીએ દોલા સાથ મનજીભાઈના વજીફાની તથા કાલ રાતના માઠા બનાવની તરેહવાર વાતો ચલાવી, જેવામા નાહનાને અંદરથી કોઈએ સાદ મારી બોલાવવા ઉપરથી તે અંદર ગયો અને ચુહુલા આગળ દોલો તથા હીરાજી હાથીરામ બેજ જણ વાત કરતા બેઠા.

અંદર જતી વેળાં નાહનો દોલાને કહી ગયો કે "ભાઈ, હું આઉં તેટલાં જરા માછલી જોયા કરજે અને પેણામા ઘી ઓછું પહેતો એક પરી ભરી આ તપીલામાંથી નામજે."

ભોલો દોલો કોઈનુબી કામ કરવાનેં રાજી હતો, તો જોકે કોઈનુબી કામ બગાડવાને રાજી નહી હતો અને તેને હાથે એટલું કામ બગહેછે કેમ તે સમજતો પણ નહી હતો.

તે હીરાજી હાથીરામ તરફ જોઈ વાત કરતો જતો અને તે કેહતો તેમ પેણા મધે "રડતી માછલી" ઓને તલે ઉપર કરતો જતો તથા તેમંને "મુગી રાખવા" થોડું થોડું ઘી નામતો જતો હતો.

આ વખતે હીરાજીએ સઘલી વાત રાત ભુત સંબંધી ચલાવી હતી, જે વાત હીરાજી મા[...]ા નહી હતો અને તેથી દોલાને વધારે પુછતો હતો, સવાલપર સવાલ પુછતાં વાત રેસપર આવી અને દોલો જવાબ આપવાને ઘણા જોસ અમે ઉલટપર આવયો હતો, તે હીઆં શુધી કે પોતે જે કાંઈ બોલતો તે ઘણું ખરૂં હાથના ચાલાથી કરી બતાવતો હતો.

ભુત કેવો હતો, કેટલો મોટો હતો, તેના હાથ પગ કેવા હતા, નખ અને દાંત કેવા હતા, તે કેમ આવયો, એ સઘલું કેહેવા પછે રૂસતમ આગાને તેણે કેમ પકડયો તેની વાત ઉપર દોલો આવયો અને "આમ હાથ કરીને આગાને વલગી પડયો" એવું કેહેવા જતાં જોસમાંને જોસમાં દોલો ગુડણપર અડધો ઉભો થયો તથા હીરાજીને વલગી પડયો.

પણ આ વખતે દોલો ભુલી ગયો કે તેના હાથમાં ઘીની પરી હતી અને તે પરીમાં ઘી ભરેલું હતું, માટે જેવો તે અચબુચ હીરાજીને વલગયો કે તરત તેના હાથ માંહેલું સઘલું ઘી હીરાજીપર ઘોલાયું અને તે ઘીનો રેલો તેની કીનખાબની તોપી ઉપરથી ઉતરી તેના મોહપર આવયો તથા મોહ અને મુછ, થેબીઆ લપટાઈ રેહવા બાદ તેના સોનાના બટન સાથનું લાલ બનાથનું બદીઆંન સઘલું ઘીએ ખરડાઈ ગયું.

પણ આ ખરાબી એટલામાંજ અટકી નંહી.

હીરાજીએ ચીડમા આવીને તથા બુમ પાડીને દોલાને એક લાત મારી, તેવોજ તે જાઈને ઘીનાં તપીલાંમાં બેઠો ને બેઠો પડયો, પણ પડતી વેળા હાથમાં જેબી ચીજ આવે તે પકડી લઈ પોતાને પડતો બચાવા જતાં, ચુહુલાને માથે ટાંગેલો હીરાજીનો દગલો દોલાના હાથમાં આવી ગયો અને તે દગલા સુધાં તપીલામા પડયો જેથી તે કીમતો દગલો પણ ઘીમાં તરબોર થઈ ગયો.

આ નવું નુકસાન હીરાજીથી દેખી કે સાંખી શકાયું નહી, તેથી તે ઉઠીને દોલાના દીલપર ધસયો. દોલાએ પણ જોયું કે વાત વધી, એટલે પોતે ઘીમાં ડુબવા છતાં તે પાછો ઉડયો અને નાહાસવા લાગો. હીરાજી તેની પુઠે, દોલો તેની આગળ અને બેહુ જણ ઘીમાં નીપરાતા એ હાલતમાં તેઓ થોડો વખત સારીપઠે "નાહાસો ગોસો" રમયા. તેઓ રાંધણીમાંથી ઓટલાપર, ઓટલાપરથી બાગમાં, અને બાગમાંથી પાછા રાંધણીમાં એમ થોડીક મીનીટ દોડતા ફરયા અને માતર તેઓની બુમથી નાહનો ધરમશાળાવાલો દોડી આવી વચે પડવાથીજ દોલાનું લગભગ ખુન થતું બચયુ.

પણ આ ગડબડમાં, તરવા મુકેલી માછલી સઘલી દાઝી ગઈ અને આપણી બાનુઓ કેહછે તેમ "બળીને બેપડ" થઈ અને તેથી નાહનાનો મીજાજ દોલા ઉપર નવે સરથી ગયો. તે હાએ અને અફસોસ કરવા લાગો કે "મારી ધરમહાળામાં ઉતરેલા મુસાફરોને ઉં હું જમાડહે. તેઓ નાહતો માગહેતો માછલીતો દઝાડી મેળી, ને ગો[...] આજે ગામમા મચ્ચેલું નહી ને કેમ થાહે કેમ?"

પણ તે વાત પછે થઈ રેહશે. હાલતો ના[...] માછલીના બળેલાં પડને ઓખ્વી કાહાડવાપર મં[...]

હીરાજી દાંત કચકચાવતો ઘણાજ [...] ચેહેરે પોતાના કીમતી દગલાને તપાસવા લાગયો [...]થી ઘીના દાઘ કેમ કીતાડવા તે બાબે ર[...] દગલા ઉપર [...] ચેહેરે અંદ[...]શો કરતો બેઠો.

દોસોતો પેહેલેથીજ ઉપાય કરવા લા[...] પોતાનાં કપડાં ઉપર બંધાઈ ગયલાં ઘીનાં પડને એક [...]ી વટે ઓખવવા બેઠો અને ઘી ઓખવવાની સાથે તેણે [...] ફરીએ કરીને કપડાંને પણ ઓખ્વી કાહાડી આણીમેર [...]મેર ગબાડાં પાડયાં.

પરકરણ ૪૭ મું.

હીઆં જીવણજી શેઠ જે વજીફાનો પેગામ લ[...] માળા ઉપર પોતાના દોસતો પાસ ગયો હતો, તે પાછો તે[...]નો ઠરાવ[...] હેઠલ આવયો. દોસતોની સાથ મસલત [...]તાં

થીઆર પણ લોઢાંનાજ છે, દરએક કારીગરના હથીઆર લોઢાંનાં છે. હજામનાં હથીઆર લોઢાંનાં, બબરચીના હથીઆર લોટાંના, દરજીનાં હથીઆર લોઢાંના, ઈજનેરના હથીઆર લોઢાંનાં, વઈદના હથીઆર લોઢાંના અને સીપાહ તથા પેહેલવાનના હથીઆર પણ લોઢાંનાં છે. લોઢાંના સાંચા બનાવાના સાંચા પણ લોઢાંનાજ છે.

આપણ લોઢાંના રસતા ઉપર મુસાફરી કરીએ છઈએ, આપણને લોઢાંના ઘોડા ઘસડી લઈ જાયછે, આપણ લોઢાંના વાંહાંણોમા સફર કરીએ છઈએ, આપણ લોઢાંના પુલો ઉપરથી પસાર થઈએ છઈએ, આપણ લોઢાંના પલંગો ઉપર સુઈએ છઈએ, આપણ લોઢાંની ખુરસીઓ તથા બાજટો ઉપર બેસીએ છઈએ, આપણ લોઢાંના રેલવે સટેશનો ઉપર જઈએ છઈએ, આપણ લોટાંના ઘરોમા રહીએ છઈએ, આપણ લોટાંની દીવાદાંડીઓ વટાવીએ છઈએ અને હવે દેવલો—ખોદાના ઘરો—પણ લોઢાંના બનવા લાગાંછે.

જે ધાતુની તલવાર બનેછે, તેજ ધાતુની હોળ, દાતરડું, હથોડો, કલમ, સોએ, કમાન, સાંકલ, લંગડ, હોકાયંતર, તોપ અને તોપનો ગોળો પણ બનેછે. આ સઘલી વસતુઓ કેવાં એકેકથી ઉલટાં કામો બનાવેછે, તેઓ કેવી એકેકથી ઉલટી જાત બતાવેછે, તલવાર કેવી ચલકેછે અને હોળ કેટલી ચલકાટ વગરનીછે, હથોડો કેટલો મોટો છે અને સોએ કેટલી નાહની છે, તોપ કેટલાં ખુન કરેછે અને કલમ કેટલી સતા ચલાવેછે, છુરી કેટલાં વાહારેછે અને સાંકળ-કેટલાં સાંધેછે, અને તોપણ એ સઘલું એક જ ધાતુ—લોઢાંમાંથી બનેછે !

લોઢું પોતાની ખુદરતી હાલતમાં બીજી પદારથો સાથ ભેલાયલું મળી આવેછે. જાતી લોઢું સુધ પોતે થોડું જ મળેછે. અમેરીકામા કનેકટીકટ ખાતે બે ઈંચ જાડાં લોટાંની એક ખાંન મળી આવી હતી, કે જે લોઢું ખીલા બનાવા લાએક હાલતમા હતું. જરમની અને ફરાનસમા લોઢાંના નાહના લાથાઓ અથવા પતરાંઓ મળી આવેછે.

"આસમાનમાથી ઉતરી આવેલું લોઢુ" વધારે જથામા મળી આવેછે. અરબી સાએરો લખી ગયાછે કે તેમના ખલીફોની સમશેહેરો "આસમાનમાથી ઉતરેલાં લોઢાંની" હતી. એ વાત ખોટી નથી. આસમાનમાથી હજારો ખરતા તારા જે પડેછે તેમાનો મોટો ભાગ લોઢાં ભેળા ફતરોનો છે. ૧૮૦૩ માં નારમંડી ખાતે એવા ૩૦૦૦ કકડાનો વરસાદ પડયો હતો, તેમાં એકેક ફતર ૧૭ રતલનાં વજનનો હતો.

એ કકડાઓ કેટલીકવાર તદન લોટાંના હોયછે અને તેના ખાંચાઓમાં ફતર હોયછે. કેટલીકવાર તે કકડા તદન ફતરના હોયછે અને તેના ખાંચાંઓમા લોઢાંની કરચો હોયછે. આ "આસમાંની લોઢું" ઘણું સરસ ખાશીએતનુ હોયછે. ડમાસકસની સમશેહેરો એમાથી બનાવેલી ધારવામા આવેછે. રૂશીયાન શાનશાહ અલેકજાંડર ૧ લા પાસે એ લોઢાંની એક તલવાર હતી, તેને મરડીને તેના બેહુ છેડા સાથે જોડી શકાતા હતા !

એ ઉપરાંત બાજી પણ અજાએબ જેવી હાલતમાં લોઢું મળી આવેછે. ઝહરા અને નદીના સઘલાં પાંણીમાં લોઢું પીગલેલું હોયછે અને તે પાંણી ઘણી તનદરોસતી વધારેછે. આપણા લોહીમાં લોઢુંછે અને લોઢાંના ઘટતા જથા વગર લોહી નબલું અને રોગી થાયછે. કેટલાક ઝરાંઓમાં લોઢું એટલું બધું હોયછે કે તેમાંના ફતરો ઉપર લોઢાંનો થરો બંધાયછે.

સઘલી માટીમાં થોડું કે ઘણું લોઢું હોયછે. મટોડી રાતી અથવા કોટાયલી જેવી લાગેછે તે તેમાનાં આ લોઢાંથી છે. ઘણાખરા ફતરોની બનાવટમાં પણ લોઢું આવેછે. કેટલીકવાર લોઢું ગંધક સાથ મળી ગયલું હોયછે, પણ ઉદયોગના ઉપયોગમાં તે આવી શકતું નથી. ખરેખર ઉપયોગમા આવતી ખાંનોતો તરણ જાતનીછે. એકનું નામ રાતી ખાંન, બીજીનું નામ કાલી ખાંન અને તરીજીનું નામ લોહચુંબકની ખાન છે.

પાછલી ખાનો ઉતરદરૂ આગળ નારવે, સુવીડન, વગેરે દેશોમા તથા અમેરીકા ખાતે એલબામા મળી આવેછે. એ દેશો તરફ લોહોચુંબકના લોઢાંના ડુંગરના ડુંગરો હોયછે અને તેમનામા લોહોચુંબકની મજબુત ખાશીઅતો હોયછે. ઈંગલંડમા બનતું લોઢુ ઘણુંખરૂં રાતી ખાનનુંછે અને સ્કાટલંડમા ઘણુંખરૂં કાલી ખાંડનું લોઢું મળેછે.

લોહોચુંબકની ખાનોમા લોઢું આકસીજન સાથ મળી ગયલું હોયછે. રાતી ખાનમા લોઢું, આકસીજન અને રેતી હોયછે. કાલી ખાનમા મટોડાં અને ફતરની વસતુઓ ઉપરાંત કોલસાનું તતવ મોટું હોયછે. એ ઉપરાંત લોઢાંની ખાનોમા ચુનો, ફટકી, ચકમક વગેરે માટીઓની પણ મેલવણી હોયછે. આ સઘળી મેળવણીથી લોઢાંને ભેલીઉં નહી હતેતો વધારે સેહેલ થતે એવું કદાચ વાંચનારી બાનુઓના મનમા લાગશે.

અજાએબ જેવું એ છે કે આ ભેળાભેલી અને મેળવણીથી કારખાના વાળાને ઓર સવલ પડેછે અને તેથી આવી મેળવણીઓનું ચોકસ પરમાણ જેમા વધારે હોય તેવી ખાનો વધારે કીમતી ગણાયછે. જે ખાનમા તરીજો ભાગ લોઢાંનો હોય તે ખાન ઘંણી ભરપુર ગણાયછે. કાલી ખાનમા ૩૦ થી ૩૩ ટકા સુધ લોઢું હોય અને બાકીની બીજી વસતુઓ હોયછે.

એ બાકીની વસતુઓ પોતાથી લોઢાંને ગાળવા તથા છુટું પાડવામા કીમતી મદદ આપેછે. લોઢાંની ખાન ખોધી કાહાડવા પછે પેહેલું કામ તે ખાંનને ભુંજવાનુંછે. તે ભુંજતી વેળા ખાન સાથ મળેલો કોલસા વગેરે બળીને ભુંજવાના કામને ટેકો આપેછે. આ ભુંજવાનું કામ બે તરેહથી ચાલેછે એકતો બાંધેલી ભઠીમા નાખીને ભુંજેછે અથવાતો ખાનના ઢગલા ઉપર કોલસાના પડો કરી તેમને ભુંજેછે.

આ ભુંજવાનું કામ ધીમું જોઈએછે, જો ઉતાવલેથી ઘણી આગ સલગાવી હોયતો ખાનમાથી કાચ બની જાયછે અને લોઢું છુટું પાડવું મુશકેલ પડેછે. એટલા માટે જારે ખાનમાજ કોલસો વગેરે હોયછે તારે એકવાર ઢગલાને સલગાવા પછે તે પોતાનીજ ગરમીથી ધીમી આંચે બલયા કરેછે. એટલા માટે, ભુંજવા મેળવા પછે તરણ મહીને તેને પાછો હાથ લગડાયછે. ૧॥ મહીનો ઢગલાને ભુંજાતાં અને બીજો ૧॥ મહીનો તેને ધીમે ધીમે ઠંડો પડતાં લાગેછે.

ભુંજવાની કીરીઆથી ખાનમાની નજીવી વસતુઓ ધણીખરી નીકલી જાયછે અને આકસીજન હવા તથા રેતી માતર રહી જાયછે. એમને દુર કરવા તથા ગાલીને ચોખું લોહું બનાવા સારૂં એક બીજી ભઠીની અગત પડેછે, જેને "ફુંકાતી ભઠી" કેહેછે. ખાનના મથાલાં આગળ તેના ગાડાં ભરાઈને એક ભઠીમાથી બીજી ભઠી આગળ લોહાંના સડક ઉપર દોડતાં ફરેછે તે દેખાવ ઘણો ભરચકર લાગેછે.

"ફુંકાતી ભઠી," જેની એક આકરૂતી પાસે આપીછે, તે નવાઈ જેવી અને અજાએબ જેવી છે. તેમાં લોહાંને તાવીને પાણી જેવું કરવા માટે જોઈતી આગ, ગરમી, કોલસા અને બળતાંનો દેખાવ ભયભીત હોયછે અને ગોયા આખું ગામ તે ભઠીઓથી ધગધગી રેહછે. તેનો આકાર પડા

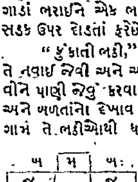

જેવો હોયછે. એ ભઠીને જમીન (ક) ની અંદર ઉંડાણમાં બાંધેછે તથા તેનું મોહડું (મ) જમીનની ઉપર રેહછે. કોઈવાર આખો ભઠી જમીનની ઉપર બાંધેલી હોયછે. જો નીચે હોયતો હેકાંણમાં ફરી વળવાની સારી પડે જગાઓ કરેલી છે તથા ભઠીને ફરતી બળે નહી એવી ઈંટથી ચીણી લીએછે. આ ભઠીનાં પેટાંમાં ભુંજેલી ખાંન, કોલસો અને ચુનો એ તરણ વસતુના પડ (પ) કરવામાં આવેછે. એ જીણસોના ગાડાં ભરીને ભઠી આગળ આણેછે તથા ભઠીના મોહડાં (મ) ની આસપાસના બારણા (બ) વાટે તેમને એક પછે એક ખાલી કરેછે.

આ ભઠીની નીચે મોટી નળીઓ (ન) માંથી ગરમ હવા ભઠીમાં દાખલ થાયછે, જેની ગરમીથી અંદરનાં સઘલાં પડો સલગેછે અને સુધ લોહડું સઘલું તવાઈને નીચેની કુંડી (ક) માં એકઠું થાયછે. આ નલીઓમાંથી હવા ફુંકવા માટે ભઠીની આસપાસ અજાએબ જેવો સાંચો બાંધેલો હોયછે જે સાંચામાં હવા ગરમ થઈને ભઠીમાં પોંહાંચેછે. એ પરમાંણે દર કલાકે ૬ ટન હવા આ ભઠીમાં દાખલ થાયછે, તારે તે હવાને ફુંકવા તથા ગરમ કરવાનો સાંચો કેવો મજબુત હશે !

આ ભઠીમાંનો કોલસો તેમાં ફુંકાતી દર કલાકે ૬ ટન ગરમ હવાથી સલગેછે. એ ગરમી એટલીબધીછે કે લોહાંને પીગલાવેછે, તારે એ હવાની ગરમી ઘણી મોટી હોવી જોઈએ. એ ફુંકાતી હવા ૬૦૦ ડીગરી સુધી ગરમ થાયછે ! ૬૦૦ ડીગરીની ગરમીમાં સીસું પોતાની મેલે પીગલી જાયછે, અને માણશતો તેને છઠે હીસે ગરમી ખમી શકતો નથી. આ ભઠી હવાથીજ સલગેછે એમ કહીએતો કોઈ માંને નહી, પણ તે હવા આટલી ગરમ છે તે ઉપરથી તાબરતોબ સમજ આવેછે.

આ ગરમ હવાને લગતી જાણવાજોગ બીના એ છે કે આગળ આ ભઠી માતર ઠંડી હવાથીજ ફુંકાતી હતી, પણ જારથી ગરમ હવા ફુકવાના સાંચાની શોધ થઈછે, તારથી કોલસાંના ખરચમા એટલી કીફાએત થઈછે કે એક ટન લોહું ગાળવાને આગળ જાંહાં ૮ ટન કોલસો જોઈતા હતા, તાંહાં હાલ ૧॥ થી ૨॥ ટન કોલસાંથી કામ ચાલેછે ! આ "ફુંકાતી ભઠી" ઓથી લોહું બનાવાને ઉદયોગને જે ટેકો તથા ગતી મળીછે તે બીનાં એ કરતાં વધારે અજાએબ જેવી છે.

સને ૧૮૨૭ માં એ ભઠીઓની શોધ થવાની આગમચના વરશમા સકાટલંડમાં માતર ૩૬ હજાર ટન બનતું હતું. પણ ઉપલી ભઠીઓ લાગુ પડવા પછે ૧૮૪૦ માં તેઓનો ઉદયોગ ૨॥ લાખ ટન સુધી તથા ૧૮૪૯ માં ૭ લાખ ટન સુધી વધી પડયો. આખા વીલાતમા લોહું બનાવાના કારખાનાં કેટલાં વધી પડયાંછે તેનો હીસાબ એથીબી અજાએબ જેવો છે, જે આગળ ચાલતાં વાંચવામા આવશે. હાલ તરતતો આ અજાએબ જેવી ભઠીમાંનીજ કીરીઆને વલગી રહીએ.

એ ભઠીમાં એટલી તો ગરમી સલગેછે કે બલતાંનો મોટો ભભુકો ભઠીનાં મોહવાટે બાહેર નીકલેછે, તારે દુરથી મોટી આગ લાગી હોય એવું દીસેછે. આ ભઠીમાં દર બાર કલાકે આસરે ૬૦ ગાડાં ખાલી થાયછે, અને સહવારના ૬ ઈઆ સાંજના ૬ વાગતે એ ભઠી ભરાયછે. તેમા પડેપડ આપેલો કોલસો બે કામ કરેછે. એકતો પોતે બળીને ભુંજેલી ખાનને ગરમી આપેછે તથા બીજુંતો તે ખાંન સાથ ભેળાયલી આકસીજન હવાને ખેંચી કાઢેછે.

આ કીરીઆની સમજમાં રસાએણ શાસ્ત્ર જાણવાજોગ અજવાલું પાડેછે. જે ધાતુને આ ભઠીમા ગાળવા મેળીછે, તેની સાથે આકસીજન હવા, તથા રેતી, તે મધે ફટકી, ચકમક, માગનીશીયા વગેરે પદારથો સાથે ભેલાયલી છે અને તેમને છુટી પાડવાની આ મોટી આગ છે. હવે પરથમતો ખાનને પેહેલે ભુંજવાથી તેના ઢેફાંમાં ખાડા તથા છીંદરો પડી રેહલાં, તે ખાડાઓ મધે આ ભઠીનાં બલતાં પેવસ થઈ તે ખાનને છુટી પાડેછે અને પીગલાવેછે, જે અરસામા ખાનમાહેલી હવાઈ પદારથો કોલસા સાથ મળી જઈ બલતાં વાટે ગેઆસના આકારમા ઉડી જાયછે.

આકસીજનને હાંકી કાઢી, એ પીગલેલી ખાંન ભઠીની વચે આવેછે, કે જાંહાં ગરમ હવાની આગ વધારે હોયછે. હીઆં ભઠીમા કોલસાની સાથેજ નાખેલો ચુનો પીગલેલી ખાનમાંની રેતી, ફટકી, માંગનીસીઆ, ચકમક વગેરેને ચુસી લીએછે. આપણે આગળ જોયું કે કાચ એ ચીજોનો બનેછે, અને ભઠીના આ ભાગમાં ઉપલી ચીજો ચુનાથી છુટી પડી તેનો એક કાચનો રસ બનેછે તથા હવે ચોખું લોહું છેક તલીએની કુંડીમા એકઠું થાયછે. તેમા તલે ચોખું લોહું રેહછે અને ઉપર કાચનો રસ તરયા કરેછે.

વખતે વખત ભઠીને તલીએથી આ કાચના રસને બાહેર કાઢી નાખવામા આવેછે અને વળી દર બાર કલાકે ભઠીની તલીએ ભોક પાડી તેમાંથી પીગલેલી ચોખી ધાતુના રસને બાહેર કાહાડવામા આવેછે. આ ફુંકાતી ભઠીમાથી લોહાંના રસને બાહેર કાઢવા તથા ઠંડો પાડવાનો દેખાવ ઘણોજ દબદબા ભરેલો, ઘણોજ રલીઆમણો અને આંખને દીપાવનારો હોયછે.

આતશની નદી, આંતશના ધોત અને આંતશના ઝરા કોઈ વાંચનારી બાનુએ જોયાછે ? તેવો દેખાવ આબેહુબ

આ વખતે બનેછે. ઉપલી ફુંકાતી ભઠીને તલીએથી બાહેર એક છાપરાંમા રેતી પાંથરીને તેની વચે એક મોટી ગટર ખોદેલી હોયછે, તે ગટરમાથી બીજી નાહાની ગટરોના ફાંટા કાહાડેલા હોયછે અને તેમાંથી વળી બીજી દાહાલીઓ નીકળેછે. એ પછે ભઠીને તલીએથી ફોડતાંજ ધકધકતી ધાતુનો રસ મોટા ધોત પેરે ગટરમાથી વેહેછે અને પછે આસપાસના ફાંટા અને દાહાલોઆ ફરી વળીને વેંહેંચાઇ જાયછે.

તે વખત આતશની નદી દોડતી હોય એમ લાગેછે અને આખું ગુપડું ઝલકાટ મારેછે. સઘળો રસ ખાલી થવા પછે ભઠીની તલીએ જાંહાં બોક પાહેલો હતો તેને મટોડીથી પાછો ચીણી લેયછે, ભઠીને મથાલેથી પાછાં નવાં ગાડાં ખાલી કરેછે, ગરમ પવણ પાછો ફુંકવા માડેછે અને બીજા બાર કલાક સુધી ઉપલી કોરીઆ નવેસરથી ચાલુ થાયછે.

આ અજાએબ જેવી "ફુંકાતી ભઠી" નો હેવાલ પડતો મેળી આગળ ચાલતાં એ ભઠી વીશે એક ગરથકારે આપેલો રમુજી મુકાબેલો અતરે ઉતારી લેવા જોગ છે. આ ભઠીને તે માણશના પેટાખાના સાથ સરખાવેછે. બેહુમા આગ સલગેછે. બેહુમા જાત જાતની ચીજો સીંચાયછે. બેહુમાથી ચોખી ચીજો આલુદગીથી જુદી પડેછે અને બેહુમા જો વધતો ઓછો સામાણ સીંચાયો હોયતો બાદી અને બદહજમી થાયછે !

આપણા પેટમા વજનસર ખોરાક લેવો પડેછે. એક જાતનો વધારે અને બીજી જાતનો ઓછો ખોરાક હોયતો આખો મારો બગડી જાયછે. એજ પરમાણે ફુંકાતી ભઠીના પેટમા જો લુંજેલી ધાતુ મધે રેતીનો ભાગ વધારે રહી જાયછેતો માણસના પેટમા ખરાબ ખોરાકનાજ સરખીજ અસર આ ભઠીમા થાયછે. બદહજમીની વેળા માણશને ખોરાક સાથ ચુનો આપવામા આવેછે, અને જારે ઉપલી ભઠીમા બદહજમી થાયછે તારે તેમા પણ સારીપઠે ચુનો નાખી તેને ઠેકાંણે લાવવામા આવેછે !

"ફુંકાતી ભઠી" માથી આ પરમાણે જે ચોખું લોહું ગળાઇને બાહાર નીકલેછે તેની સાથે એક નવું તતવ ભેળાયલું હોયછે. તે "કારબોન" અથવા કોલસાનું તતવ છે. આ લોઢાંને "પીગ આઇરન" અથવા "કાસટ આઇરન" ઇંગ્રાને બોટેલું લોઢું કેહેછે. તેમા સેંકડે ૯૫ થી ૯૭ ટકા ચોખું લોઢું અને ૩ થી ૫ ટકા કોલસો હોયછે. વાંચનારાં કેહેશે કે લોઢાંને ગાલીને સાફ કરતાં વળી આ નવી પીડા શું વલગી ?

પણ લોઢાંને નુકસાંન થતું નથી; બોર તેની ખુબી વધેછે. જેમ કારબોન વધારે તેમ તે લોઢાંની કીમત વધારે ઉપજેછે ! આ લોટાંના ૧ થી ૪ સુધી નંબર કરેલાછે, તે તેમાના કોલસાના તતવ પરમાંણે હોયછે. પેહેલાં નંબરનાં લોટાંમાં કારબોન વધારે ને તેની કીમત સઉથી ચહતી છે. મોલડ અથવા ફરમાઓની અંદર તાવેલાં લોઢાંને રેડીને આકાર આપવાનો જે મોટો ઉદયોગ ચાલેછે, તેમાં લોટાં માહેલો કોલસો તેને પીગલાવતી વખત ઘણી મદદ કરેછે. હથોડા ઇઆ બીજાં હથીઆર વડે ટીપી ટીપીને જે માલ બનાવવો પડેછે તેનાં લોટાંમાં જેમ ઓછો "કારબોન" તેમ સારૂં, એટલા માંટે એવાં કાંમોમાં ચટતાં નંબરનું લોઢું લેવામાં આવેછે. "ફુંકાતી ભઠી" માંથી જારે લોટાંનો રસ વેહેછે, તારે તેના દેખાવ તથા રંગ ઉપરથી જ હોશીઆર કારીગરો કહી શકેછે કે એ રસ ઠંડો પડવા પછે ફલાંણા નંબરનું ઇઆને ફલાણા ટકા કારબોનવાલું લોઢું થશે !

આમ જોતાં "ફુંકાતી ભઠી" થી લોઢું ગલાવાનુંજ નહી પણ કોલસા સાથ મળીને તે સુધરી નીકલવાનું એવાં બે કાંમ બનેછે. પણ વળી લોઢાં સાથ કારબોનની મેળવણીજ માતર અગતની નથી. આજના જમાનાની વીદીઆએ ચોખાં લોટાંને બીજી જીણસો સાથ ભેળવાના અખતરા કરવાથી લોટાંની ખુબીમાં ઘણી ફતેહમંદીથી વધારો કરયોછે, તેનો હેવાલ પણ અજાએબ જેવોછે.

હાલ જુદી જુદી જાતના લોઢાંને મેળવી નાખવાથી સરસ લોઢું બની શકેછે. તેમજ વળી લોટાંને વધારે સરસ કરવા સારૂં તેની સાથ જરા જરા બીજી ધાતુઓ પણ ભેળવામાં આવેછે. પરૂશીઆ દેશનું બોટેલું લોઢું ઘણા નાજુક દાગીનાઓને બર આવેછે, તેનું કારણ એવું જણાયું છે કે તે લોઢાં સાથ સોમલ ભેલેલું છે. "માંગનીસ" મેળવવાથી લોઢાંની કરચો એકેક સાથ વલગવામાં મજબુતી પકડેછે.

પઇડાં અથવા સડકના પાટાના લોઢાંની બનાવટની અંદર "કાલમાઇન" લગાડવાથી તેને કઠણાઇ અને કુવત મળેછે. લોઢાંની સપાટી ઉપર તેની સાથ સુરમો મેળવવાથી તે તીખાંના જેવું જડ થાયછે. આ વસતુઓનું પરમાણ કાંઈ ઘણું નથી. એમાં સેંકડે ૦।, ૦॥ ઇઆ ૧ ટકો પદારથ હુમેરવાથી લોટાંના ખવાશમાં આટલો ફેરફાર થઇ જાયછે.

એજ પરમાંણે વળી બીજી ધાતુઓની બનાવટમાં લોઢું મેળવવાથી તે ધાતુઓની ખાશીએત પણ ફેરવાઇ જાય છે. પીતલમાં સેંકડે ૧ ઇઆ ૨ ટકા લોઢાંનો ભાગ મારવાથી ઘંટ, તોપ વગેરેની ધાતુ સરસ બનેછે અને તોપણ તેમની કીમતમાં અડધો અરધ ફરક પડી જાયછે. મોટી તોપો, ઇસકોરૂઓ, પારીઓ વગેરેમાં તરાંબાં, જસદ અને કલાઇ સાથ લોઢું ભેળવાનો રવઇઓ હાલ ઘણો વધતો ચાલયોછે.

રૂશીઆ દેશમાં બનતાં લોઢાંનાં પતરાં સરવેથી સરસ ગણાયછે. તેમાં ધાતુના સાખા જેવા તાર ઘણા મજબુત હોયછે. એવું માલમ પડયું છે કે તે દેશની ખાંનોમાં "ફાસફરસ" તથા ચકમકનો થોડો ભાગ હોવાને લીધે તથા તેને ગાળતી વખતે લાકડાં બાળવાથી તેમાંથી મળતા વધતા કારબોનને લીધે રૂશીઆન પતરાં આવાં સરસ નીકલેછે.

આ સઘલી વીદીઆંની શોધોછે ! પણ હજી એ ઉદયોગમાં વીદીઆની શોધ જારી છે અને તેમાની એક આ જુવો. ફુંકાતી ભઠીમાંથી દરેક ટન લોઢું પીગલાવતાં ચાર ટન ગેઆસ હવામાં ઉડી જાયછે. એ ગેઆસોમાં એટલી બધી ગરમી હોયછે કે તેટલી એક ભઠીની ગરમી બીજી તરણ ભઠીમાં ગરમ પવણ પોહોંચાડી શકે. એટલીબધી ગરમી વધારે કામ કીધા વગર ફુંકાતી ભઠીમાથી રદ જાય તે આજની વીદીઆથી દેખી શકાતું નથી, જેથી તે એ ઉડી જતી ગરમીને ચોરી લેવા માગેછે !

એટલા માટે યસતાલફેરાના કારખાનાવાળા મી૦ બડે પોતાની ભઠીઓ એવી બનાવીછે કે ભઠીને મથાલેથી તે

ગેઆસના ખલતાંઓને ઉડી જવા દેતો નથી. પણ નલીઓમાં તે ગેઆસને બંધ કરી લઈ, તેજ ભઠીમાં ફુંકાતા પવનુને ગરમ કરવા ઉપર તે ગેઆસને રોકેછે અને તે પવણુને ફુંકવાના સાંચામાં જોઈતો બાફ બનાવા ઉપર પણ એજ ભઠીમાથી ઉડતો ગેઆસને રોકેછે !

મી૦ બડ કેહેછે કે આવી એક ભઠીમાંથી ઉડી જતું ગેઆસનુ બલતું તે ભઠીને ગરમ કરવા પછે તેમા ફુંકતા પવણુના સાંચામાં ગરમી આપવા માટે પાછુ આવી શકેછે એટલુંજ નહી, પણ વળી ઓતેલાં લોહાંના સલીઆ બનાવાના કારખાંનામાં પણ તેજ ગેઆસ કામ લાગી શકશે. મી૦ બડ હીઆં સુધી કેહેછે કે આ ભઠીઓમાંની ઉડી જતી ગરમીને સંભાલી રાખવાથી તે બીજી ભઠીવાળાઓને "ભાડે આપી શકાશે."

અજાએબ જેવી હોજરીના માણસો.

આપણા દેશમા કેટલાએક મદારીઓ, તેમા ઘણાખરા મદરાસી મદારીઓને રસતાઓ ઉપર નાચ કરતા આપણા ઘણાખરાંના જોવામા આવીયા હશે. તેઓ પોતાના ગળામા લાંમબી છરીઓ, જે કોઇ વારતો એક ફુટથીબી લાંમબી હોયછે, તે ચલાવી દેતાં આપણા જોવામા આવીયુંછે. તે ખનાવ જોઇ આપણુ ઘણા અચરત થઈએ છીએ, પણ નીચે જે હેવાલ આપીયોછે તે ઉપરથી વાંચનારની ખાતરી થશે કે ઉપર કહેલો બનાવતો કુછ નથી.

સને ૧૮૦૪ ના વરસમા એક ઈંગરેજ ખલાસી છરીઓ, જેના પાંના નજદીક ચારથી પાંચ ઇનચ લાંમબાં હતાં તે ખરેખર ગળી ગયો હતો. આ ટેવ, જેમ બીજી વાતોમા આસતે આસતે વધારીએ છીયે, તેમ વધારી હતી. એક દાહાડે પીધાની જુમમા એક નાહાની છરી ગળી ગયો, અને તેથી કાંઈ ભય ભરેલું પરીનામ નં નીપજવાથી તેને હીમત આવી અને બીજી ગળી. આ બેઉ વખતે છરીના હાથાતો પુરેપુરા જરી ગયા પણ લોખંડના પાના જાહાડા વાટે, કાંઈ પણ દુખ દીધા વગર નીકળી પડીયાં.

આ ખલાસીનું વાહાણ ઈંગલંડથી અમેરીકા ગયું જાંહાં તેણે આ પોતાની અજાએબ શકતીનો તમાશો કીધો અને તયાં વારાફરતી નજદીક પંદર છરીઓ ગલી ગયો. પણ આ વખતે તેનો જાન ધાસતીમાં આવી પડીયો જેથી તેને ઓસપીટલમાં લઈ ગયા, જાંહાં પેલી છરીઓ પાછી કાહાડવાના દરએક ઉપાયો ડાકટરોથી થઇ શકીયા તે કરવામાં આવીયા, અને સલામતીથી તે બધી છરીઓ બાહેર કાહાડવામાં આવી. આ જગાથી તે ફરાનસ ગયો, અને તાંહાંથી એક બીજા વાહાણમાં પાછો અમેરીકા જતો હતો તેવામાં રસતામાં તે વાહાણને ઈંગરેજી વાવટાના "ઈસીસ" નામના વાહાણે પકડીયું, જેથી આ છરી ગલનાર ખલાસી ઈંગરેજી વાહાણપર ગયો. એક દાહાડો બીજા ખલાસીઓ દારૂની જુંમમાં આ ખલાસીની વાત કરવા લાગા. તે સરવે ખલાસીઓએ છરી ગલવાનો અખતરો પાછો એકવાર અજમાવવાને તેને બેહોસ કીધી, જેથી આખી રાત મલી તેણે પાંચ છરીઓ ગલી. બીજી રાતે સરવે ખલાસીઓએ તેને આ અખતરો ફરીથી સરવેની હજુર કરવાને જણાવીયું જે તેણે મોહોટી ખુશી સાથ કબુલ કીધું. પેલા ખલાસીઓના ઉતેજન ભરીઆ શબદો તથા દારૂની મદદથી બધી મલી નવ છરીઓ ગલી, જેમાંની થોડીકતો ઘણી મોહોટી હતી. આ કામ કરતાં તેણે એટલો દારૂ પીધો હતો કે તેની આસપાસ શું થાયેછે તેની તેણે કાંઈ ભાણ રહી નહી. આ છાકટપણામાં તેણે બીજી ચાર છરીઓ ગલી. આ તેની છેલી કોશીશ હતી. થોડાએક દાહાડા રહી તેને આંકરાં આવવા લાગીયાં, તાપ આવી અને છેલે કોહોવાટ સરૂ થયો જેથી તે થોડા દાહાડામાં મરણ પાંમીયો. તેના મરણ પછી તેનું પેટ ચીરી તેની હોજરીની તપાસ કરવામાં આવી જે ઉપરથી એવું માલમ પડીયું કે ઘણીએક છરીઓતો જરી ગઈ હતી, થોડીઓના હાથા આપણી હોજરીમાં એક જાતનો પીગલાવનારો રસછે તેથી છુટા પડીયા હતા અને લોખંડના પાનાં કીટાતાં હતાં અને તેના પેટનાં નાજુક ભાગોમાં જેહેર પેવસ કરતાં હતાં. સધલી મલી તેણે પાંતરીસ છરીઓ પોતાની જીંદગીમાં ગળી હતી.

બીજો એક શખસ એક દાહાડે એક હોટલમાં ગયો અને બીજાઓ બેઠા હતા તેનાં દેખતાં ચાકરને હોકમ કીધો કે "મારા સારૂ થોડીએક ચકમક લાવ." ચાકરે એક રકાબી ભરી ચકમક લાવી આપી જેમાંથી તેણે ચાર પાંચ કટકા મોહોટી ખુશીથી ખાધા. પછી બોલીઓ કે "શાહેબો અગરજો તમો મને બે ચાર ફાઈવ-ફરાનક (એક જાતના સીકા) આપોતો હું ગલી જાઉં." આ તેના બોલવાને કોઈએ કાન આપીયા નહી પણ એક જણે મશકેરીમાં કહું કે "ફાઈવ ફરાનક ગલી જવાતો સેહેલાછે અને મને માલમછે કે એ પરમાણેતો ઘણાએક જણાઓએ પોતાની દોલત ખુવાર કીધીછે પણ તું આ મારૂં ઘડીઆલ ગલી શકનાર નથી." "હું તે મોહોટી ખુશીથી ગલશ" એમ તેને જવાબ આપીયો, "ઘડીઆલ આપો ને પછી જોવો." પેલા માણસે ઘડીઆલ આપીયું જે રૂપાનું હતું, તે વગર હરકત ગળી ગયો. સરવે તાંહાં બેઠેલા અજાએબીમાં ગરક થયા. થોડોવાર રહીને પેલો ઘડીઆલનો ધણી બોલીયો કે "ભાઈ, તેં ઘડીઆલ ગલીયું તેથીતો તારી બાહાદુરી જણાઈ પણ મને તે પાછું કાહારે આપશે ?"

"હવેતો સપનેજતો".

"અરે ભાઈ, એતો ભારી પડે; મેં કાંઈ તને તે બખશેસ કરીયું ન હતું."

"પણ મેંતો એવું ધારીયું કે તમે મને આપી દીધું અને શું તમો એવું ધારોછો કે હું તે મફતમાં ગલી જાઉં. આપણે બંનેએ સરત બકી, તમે તમારા ઘડીઆલનો અને મેં મારા જીવનો જોખમ ખેડીઓ. હજુર હું કાંઈ કેહી શકતો નથી કે મારી જીંદગી સલામતછે; કદાચ તે ઘડીઆલ મારા પેટમાં ફુટી જશે ને મને નુકસાન કરશે. વલી હું ઘડીઆલ કેમ કાહાડી આપું શું મારૂં પેટ ચીરૂ !"

"અરે નહી રે, એમ કરશેતો હું મારીયો જવશ."

"તારેતો હવે તમો તમારાં ઘડીઆલને નામે પોક મુકો."

આવા તેના બોલવાથી બંને જણા ભરાયા, જેથી સીપાઈ આવી તેઓને કોનસટેબલ આગલ લઈ ગયો. આ સર્વે વાત માંડીને તે કાનસટેબલ આગલ કહી જેથી તેણે પેલાં ઘડીઆલ ગરી જનારને તેનો માલેક ઠેહરાવીયો તથા પેલા ખરા ધણીને હંકારી મુકીયો. ક.

લોકો.

રૂશીયાન લોકો.

(ગયા અંકથી બાકીનું સાંધણ.)

રૂશીયાનોની જુદી જુદી કીરીઆઓના હેવાલમા આપણ પારસીઓની કીરીઆ મારગોને મળતું કેટલુક માલમ પડયું હશે. દેવલોના એક પવીતર ઓરડા મધે પાદરીઓને જ જવા દેવા અને બીજાઓને કીરીઆ વગર દાખલ નહી કરવા તે આપણા ધરમના મકાનોમાના બોઓ દેવાના ઓરડાને મળતું આવેછે. આપણી મીશાળે તેઓ આંવાં ઈજદને માન આપેછે. પણ વળી આપણી મીશાળે રૂશીયાન લોકોમાં "શાનશાહી" અને "કદીમ" ટોળાઓ થયલાછે. ૧૭ મી સદીમાં રૂશીયાન ભાશાના ધરમ પુસતકો ઘણાં સુંધાઈ ગયાં તથા તેમાં ઘણી ખરાબ ઈબા ખોટી બીનાઓ દાખલ થઈ, તારે પાદરીઓની એક કાઉનસીલે તેમને સુધારીને નવેસરથી પુસતકો બનાવયાં અને દેવલોમાં તે નવાં પુસતકોને વાપરવાનો હુકમ થયો. પણ ઘણાંક લોકો આ ફેરફાર નાપસંદ કરીને નવાં પુસતકોની સામે થયા. હજારો લોકોએ જુનાજ પુસતકો ચાલુ રાખયાં કેમકે તે પુરાતન હતાં, અને તેઓએ પોતાને "રાસકોલીન" એવું નામ આપયું જેનો અરથ "કદીમ" અથવા અસલ ધરમને માનનારા થાયછે.

પણ "શાનશાહી" રૂશીઅનો ઉપલો સુધારેલો ધરમ પાલેછે. તેઓ "કદીમી" ઓ ઉપર ઘણો જુલમ ગુજારેછે, પણ પાછળથી એ જુલમમાં ઘણો ઘટાડો થયોછે. કદીમી રૂશીઅનોને પોતાનો મજહબ પાલવાની છુટ મળીછે અને જુલમાતને બદલે છુટાપણું આપવાં પછે તે કદીમીઓની શંખીઆ ઘણી ઓછી થતી ચાલીછે તથા તેઓ શાનશાહીઓના સુધારામા વટલતા આવેછે. પણ શાનશાહીઓને કદીમી ટોળામાં વટલી જવાની શખત મના છે. જે શાનશાહી રૂશીઆન કદમી થાય તેને સાઈબીરીઆ ખાતે દેશનીકાળ કરવામાં આવેછે. શાનશાહી ધરમવાળા રૂશીઆંનો પોતાના વડા ગુરૂને ઈશવરનો અવતાર ગણેછે. તેને રોમના પોપ જેટલું માન તથા સતા ઉપરાંત લશકરી પોશાક પેહેરવાની છુટ તથા પાંચ લાખ માણસોનાં લશકરની સરદારી મળીછે. શાનશાહી રૂશીઅનોનાં સપત આ પરમાંણેછે—"હું આકાશમા ખોદાને તથા પરૂથવીપર ઝારને માનુંછું." આવી રીતે પોતાની કુમકને વધારનારી પખશના ધરમને જેમ બને તેમ મોટો કરવાને ઝાર શાનશાહો ઉલટ બતાવેછે, તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

રૂશીઆન સેનશાહાઓમાં સઉથી મોટો અને નામાકીત પીટર ધી ગરેટ થઈ ગયોછે, જેનું ચીતર આ હેવાલને મથાલે આપયુંછે, અને જે રૂશીયાન લોકોના વેહેમોના કેવો ભોગ થયોછે તે આ હેવાલમા આગળ જણાવયુંછે. રૂશીઆન લોકોનું પાએતખત સેંટ પીટરસબરગ આ નામાકીત શાનશાહના નામની યાદગારી રાખેછે જાંહાં તેનું એક ઘોડેસવાર બાવલુંછે. રૂશીયાન લોકોના નામીમાં શેહેરોમાનું એ એકછે. શેહેર પોતેતો ૨૦ માઈલના ઘેરાવાનું છે, પણ તેમા મોહલાઓ સલગ હોવાથી તથા વચે ગમે એટલી ગળી આવવા છતાં આખા મોહલાને એકજ નામ આપવાથી એ શેહેરના મોહલાઓની શંખયા ઘણી થોડી ગણાયછે. જેમ મોહલાઓને નામ આપવામા રૂશીયાન લોકો કસર કરેછે, તેમજ ઉપલાં શેહેરમા ઘરો પણ ઘણા થોડાં છે, તેનું પણ કારણ એજછે કે રૂશીયાન લોકો મોટાં મોટાં ઘરોમા સાથે સમાઈ જાયછે તથા મોટી હવેલીને એકજ નામ આપેછે. ગરીબ રૂશીયાંનોના રેહવાના ઘર તવંગર રૂશીયાંનો કરતાં કાંઈ નાહના નથી, પણ તે વધારે ગલીચ છે. તવંગરોના ઘરો ઈંતરડીના બાંધેલાં છે, બાકીના ઘરો લાકડાના છે, પણ સઘળાંને રંગ મારવામા આવેછે. સઘળાં ઘરોના છાપરાં ઘણા ઢેડાવદાર હોવાથી શીયાળામા બરફને કાહાડી નાખવાતું સવલ પડેછે.

સેંટ પીટરસબરગમા રૂશીઆન લોકોને લગતી એક જાણવાજેગ બીના એ છે કે એ શેહેરમા રૂશીઆન મરદો કરતાં ઓરતોની શંખયા અતીશય નાહાની છે અને કેહછે કે યુરોપના કોઈ મોટાં શેહેરમા એટલી થોડી બંઈરીઓની વસતી નથી. આનું કારણ પણ રૂશીયાન લોકોની કોઈ બદીમા નથી, પણ તે માતર એટલુંજછે કે શેહેરમા સરકારી નોકરીને માટે ઘણા જવાંનીઆઓ ગામડાંઓ ખાતેથી આવેછે.

અને મોટા હોધા મેળવવા વગર પરણતા નથી. તેમજ વળી આ શેહેરની વસતી ઘણીખરી થોડા વખતના ધંધાદારોઓની છે, જેઓ પોતાના કુટંબોને પોતાના ગામોમા મેળી આવેછે. સેંટ પીટરસ બરગમા રૂશીયાન લોકોની એક બીજી રસમ નવાઈ જેવીછે. જાહેર જગાઓમા ગોળ છાપરાંઓ મોહલે મોહલે જોવામા આવેછે. એ છાપરાં સરકારી તબેલાઓછે અને નાટકો તથા તમાશાઓમા રાતને વખતે આવતાં જતાં લોકોના ગાડી ઘોડા તથા ઘોડાવાળાઓને માટે તે બાંધેલાછે. એ તબેલાઓમા આતશની સગડીઓ સળગાવેલી હોયછે અને અગત પડે તેટલો વખત ગાડી ઘોડા તથા તેમાના માણશો તાંહાંજ રેહછે. એનું કારણ આ પાએતખત શેહેરની કકડતી તાહાડછે. એ ઠંડી એટલી શખત છે કે પારાની સીસીમા ૦ થીબી ૨૪ અંસ નીચે પારો ઉતરેછે, રસ્તાઓમા તથા નદી ઉપર જાડું બરફ બંધાયછે અને પઇડાં વગરની ગાડીઓ ચાલેછે તથા બજારમા વેચાવા આવતું ગોસત એટલુંતો જડ થઈ જાયછે કે તે છરીએ કપાતું નથી પણ કરવતી ઈઆ વાંસલા વટે તેને વેહેરવા અથવા ફાડવું પડેછે !!

કલાકઉશલમાં પછાત હોવાથી રૂશીઆન લોકોને ઈંગરેજોની ઘણી મદદ જરૂરની થઈ પડેછે. સીબાસટપોલ અને માસકો વચેનો ૯૬૩ માઇલનો રેલવે ઈંગરેજ ઇજનેરોના હાથમાંછે. માસકોની દખશીણે ટુલા નામનું શેહેરછે, તેમા લોટાંકામ અણું બનવાથી તેને "રૂશીઆન લોકોનું બરમીંઘામ" કેહેછે. એ શેહેરમા બંદુકો બનાવાનું મોટું કારખાનુંછે, તે ઈંગરેજોના ઉપરીપણા હેઠલ બંધાયલુંછે અને તેમાંના કારીગરો ઈંગરેજ ઉસતાદોથી શીખેલાછે. કીવના પુરાતન શેહેરમાં અડધો માઇલ લાંબો એક શુંદર લટકતાં પુલ પણ મી૦ વીગનોલસ નામના ઈંગરેજે બાંધી આપયોછે. તેને માટે જોઈતું ૩૦૦૦ ટન લોઢું તેને લગતા તમામ સાંચા સાથ ઈંગલંડમાં ઓટાયું હતું. એ શેહેર પણ રૂશીઆન લોકોમાં ધરમ સંબંધી મોટાઈ ધરાવેછે. ૧૦ મી સદીમાં વાલડીમર નામના ડીઉકે રૂશીઆન લોકના અસલી સલેવાનીક મુરતી પુંજક ધરમને બદલે ખરીસટી ધરમ કબુલ રાખવા પછે તે ધરમની એક મુરતી જે ગગડાટની રાખશી કદની મુરની ગણાતી હતી અને જે યુનાનીઓના "જુપીટર" ની મીશાળે બળની મુરતી હતી, જે લાકડાંની બનાવેલી હતી, માથું રૂપાંનું હતું, કાંન સોનાના હતા અને પગ લોઢાંના હતા, તે મુરતીને ઉપલા ડીઉકે નાગી કરી, શેહેર બાહાર કાઢી, ઘોડાના પુછડાં સાથ બાંધી, આખાં શેહેરમાં ઘસડાવી તથા બાર ખપતા સીપાહીઓ પાસે ખુબ માર મરાવી તેને નદીમાં નખાવી હતી અને તારપછે શેહેરના લોકો, મરદ, ઓરત, જવાન, બુઢાં સરવેને નદીકીનારે જાસતીથી વટલાવયાં હતાં.

એ શેહેરમાં જોગીઓનું એક નામીચું મઠ બાંધેલુંછે. તેના સાત મોટા સોનેરી ઘોર મહડાવેલા ઘુંમબજોને એકેક સાથ સાંકળીની ઓરનથી જોડેલાછે, અને તે મકાંન નદીના કીનારાથી ૬૦૦ ફીટ ઉંચુંછે. આ મઠ બાંધવા આગમચ ચોકશ રૂશીઆંના વેરાગીઓ ગોફાઓમાં રેહતા હતા. તેમનાં મુડદાં તે ગોફાઓમા જાળવી રાખયાંછે. એકેક ખોલલી પેટીમાં એકેક મુદડાંને કપડાંમાં લપેટી રાખયુંછે, પણ તેમના જડાઈ ગયેલા હાથને એવી રીતે લાંબા કરી રાખયાછે કે પુંજારા રૂશીયાંનો તે હાથને ચુમી લઈ શકેછે. આ સાધુઓના સુકેલાં હાથને ચુમવા સારૂં હજારો લોકો કીવ શેહેરમાં જાતરાએ આવેછે. તેઓ હજારો માઇલ દુરથી ચાલતા આવેછે અને સુકી જમીન ઉપર સુઈ તથા સુકું પાકું ખાઈ કીવના સાધુઓની માનતા ઉતારેછે. આ જાતરામા દર વરરે ૫૦૦૦૦ રૂશીઆનો આવેછે. કીવની પડોશમા ખડકના ટપુઓ ઉપર રૂશીઆના જંગલી કાસક લોકોના લુટારા ટોળનું અસલ રેહેઠાણ હતું, જાંહાં ઓરત જાતને આવવાની મના હતી અને જેબી ઓરત નજર આવે તેને મારી નખવામાં આવતી હતી. રૂશીયાન લોકોનું બીજું નામીચું શેહેર માંસકો, જેમાં ઘણીક વીદીઆ હોનરની મંડળીએ તથા આબસરવેટરી ઉપરાંત યુનીવરસીટીમાં ૧૦૦ પરોફેસરો અને ૮૦૦ વીદીઆરથીઓછે. તે શેહેરની ઉગમણે નવગરૂડ નામના શેહેરમા રૂશીયાન લોકોનો બીજો એક મોટો મેળો ભરાયછે.

આ મોટો મેળો ઘણો અગતનો અને આખી દુનીઆંમા વખાણાયલો છે. એ મેળો ભરાવાની આપણા દેશમા પણ ખબર આવેછે અને કાબુલ તથા તુરકસતાનને મારગે આપણા દેશનો માલ પણ એ મેળામા જાયછે. વાલગાની ફળવંત નદી ઓકા નદી સાથ જે ઠેકાણે મળેછે તાંહાં આ મોટો મેળો ભરાયછે. એ મેળો પેહેલાં કસાન આગળ ભરાતો હતો, પણ શાનશાહ અલેકજાંડરે સને ૧૮૧૭ થી તે જગા બદલીને નવગરૂડમા મેળો ભરવાનો હુકમ કીધોછે. એ મેળો તા૦ ૧ લી જુલાઈથી તા૦ ૧ લી સપટેમબર સુધી બે મહીનાવેર ભરાયછે અને એ બે મહીનામા શેહેરની વસતી માતર ૩૦ હજાર ઉપરથી વધીને ૩ લાખની થાયછે. આ મેળાને માટે કુતરનું એક મોટું બજાર બાંધેલું છે, જેમા ૨।। હજાર મોટી દુકાંનો છે, અને વળી દુકાનદારોને રેહેવા માટે એટલાજ ઓરડા જુદા છે, તે મળીને ૫૦૦૦ થી ઉપર ઓરડા આ બજારમા કરેલાછે. આ મોટાં બજારની વચેના ચોકમા સરકારી ઉપરીને માટે એક શુંદર અને નાદર હવેલી બાંધેલીછે તથા મેળાના બે મહીના સુધી એજ હવેલીમા ટપાલ આફીસ પણ રેહછે, પણ આ ૫૦૦૦ દુકાનો અને ઓરડાઓ આ મેળાને માટે બસ થતા નથી. એ ઉપરાંત માંડવાઓ અને કામચલાઉ છાપરાંઓ જે બંધાયછે, તેનો કાંઈ સુમાર નથી. આ સઘળા માંડવા અને છાપરાં હીઆં તાંહાં બંધાતાં નથી, પણ બરાબર પલાંણ પરમાણે મોહલાઓ અને ચોકો રાખીને તે બાંધવામા આવેછે તથા તેમને લગતી વળી કામચલાઉ બરાખો, નાટકશાળાઓ તથા ઇસપીટાળો વટીક બંધાયછે, જે સંઘળું મેળો આખર થવા પછે ગુમ થઈ જાયછે. આ મેળાના અરસામા વાલગા અને ઓકા નદી સેંકડો બારકસોથી ઉભાયછે અને ૪૦ હજાર માણસની વસતી તે બારકસોમા રેહછે. આ મેળામા ચીનાઓ ચાહા વેચવા, ઈરાંનીઓ અતર વેચવા, ટારટારો પરવાલાં વગેરે વેચવા, સાઇબીરીઅનો રૂઆં વેચવા, કાસકો ચામડાં વેચવા, જરમનો ઝવેરાત વેચવા, સુવીસો ઘડીઆળ વેચવા, ફરાંકફોરટ વાળા દારૂ વેચવા, ડરેસડન વાળા નળીઓ વેચવા, ફરેંચો ફેનસી માલ વેચવા,

ઈંગરેજી કાપડ વેચવા, તુરકમા દરેક પરજાના લોકો માલ વેચવા આવેછે.

માસકો શેહેર પણ પોતાના સેંકડો શુંદર અને સોનેરી રૂપેરી ગુંબજોથી રૂશીઆન લોકોના ધરમ સંબંધી વેહેમોની ગવાહી પુરેછે. કરેમલીન નામના એક કીલામાં દેવલો, મીનારાઓ, ગુંબજો, મેહેલો, કીલલાઓ વગેરે એટલા ઉભાઈ જાયછે કે દુરથી તે સઘળા એકજ હોય એવો જુમખો લાગેછે. એ કીલાના એક દરવાજા ઉપર મેસાયા પેગંમબરની તસવીર એક કાચની પછવાડે મુકેલીછે, અને તેની આગળ રાત દાહાડો દીવો બળયા કરેછે તથા તે ભાગળની અંદર ચાલતાં જે ૨૦ કદમ ભરવાં પડે છે તેટલો સઘલો વખત દરએક રાહાદારીની ટોપી ઉતરાવવામાં આવેછે, પછે તે પાદશાહ હોય કે ફકીર હોય તોપણ ટોપી ઉતારવા વના જે પસાર થાય તેને મોટી શીખશા કરાવેલીછે. વેલીકી નામનો બુલંદ મીનારો, જે ઉપરથી નેપોલીઅન બોનાપારટે એ શેહેર જોયું હતું અને તેને જીતવાની આગ તેના દીલમાં સલગી હતી, તે મીનારામાં હેઠલથી ઉપર સુધી ૩૩ ઘાંટ ટાંગેલાછે. એ ઘંટો જેમ ઉપર ચહડીએ તેમ કદમા નાહના આવેછે. પણ પેહેલા મજલા ઉપરનો મોટો ઘંટ કદમા એટલો ગંજાવર છે કે તેની આગળ આપણા મોટામા મોટા ઘંટો રમકડાં જેવા છે. એ ઘંટ વજનમા ૬૪ ટન કરતાં વધારેછે ! તોપણ તેને ટાંગવામાં આવયોછે અને વરશમા તરણજ તેહેવારો ઉપર તેને વગાડવામાં આવેછે. પણ વળી એના કરતાંબી એક મોટો ઘંટ બીજે પાસેજ પડેલોછે કેમકે તેના વજનને લીધે તે ટાંગી શકાયો નથી. તે ૨૧ ફીટ ઉંચો તથા ૨૨ ફીટ પોહલોછે અને તેને રાખવા માટે ફતરનો એક મજબુત પાયો બાંધવો પડયોછે. એ ઘંટની જડાઈ ૨૩ ઈંચની છે, તેની અંદરની ટકોરી લંબાઈમાં ૧૪ ફીટછે, તેનો ઘેરાવો ૬૭ ફીટનો છે, અને તેનો વજન ૧૮૦ ટનછે !! આ ઘંટ પછવાડેથી ફાટો છે, તે ફાટ એટલી મોટી છે કે તેમાંથી આખાં માણશ ચાલી જાયછે અને અંદર જવા પછે હાંક મારવાથી ગગડાટના જેવો મોટો આવાજ નીકલેછે !!

“ગરમા ગરમ કેક—મોહમાં મુકેને ગેપ”.

ખરીસટમાસ ઈઆ નવાં વરશ જેવા તેહેવાર ઉપર મીઠું કેક કોણને નહી ભાવે ? ખ્રેતી ઈઆ બોરદાદશાલ જેવે દાહાડે પોચું પોચું પુડીંગ કોણને નહી પસંદ આવે ? મસતીખોર મુકુ પદરખાનામાં જઈને અનરોન રંગીને તોબા બોલાવેછે; નાહનો નસલુ નીશાળને વેચી સાટીને સહવારથી રાંધણીમાં ભરાયોછે; કેક બનાવા માટે જે ખાંડ મંગાવી તો “રાસકલ” ખશરૂ તેમાંથી એક મુઠો ખાવાનો; બદામ દરાખમાંથી દોલુ એક દબુસો મોહમાં દાબવાનો; માખણની કુપમાંથી બીખાજીનો ભાગતો લખીજ આપેલોછે; અને સોહોલુતો ફરૂટ તફરાવીને સટી ગયોછે. એ રીતે પેહેલેથી બાયકા ભરવા છતાં સઘલાં છોકરાંઓ આખો દાહાડો કેકને માટે આતુરતાથી રાહ જુવેછે અને રાતના ટેબલ ઉપર લાવીને મેળયું એટલે તેના ઉપર લુટાલુટ પાડવા તુટી પડેછે. નાહનો મેહેલુ આદગીથી મરકટ બનયોછે ને બીજું કાંઈ ખાવા માગતો નથી, પણ કેકના એક કકડાને માટે કેવો તલપેછે. અને મોટાંઓએને દાંતે બીજું કાંઈ ચવાતું નથી, તોપણ “નહી નહી” કરતાં, ભારીને હલકાં થતાં, જરા કકડો કોર, જરા ખાંડનું પડ, સંધું જરા કજ માગતાં કેકના દુચા કેવા ડપાડપ ગેપ કરી મેળેછે !

વરશમાં કોઈ કોઈ વખત એકેક ફરમાશુ “ડીશ” બનાવી મંગાવીને બધાં સાથ ખાવાની મજાહાજ નેહારી છે. ખુદ તે પકવાનનો જેટલો સવાદ નથી, તેટલો સવાદ આસપાસની ખુશાલીમાં અને ગમતમાંછે; તેટલી મોજ અને લેહેજત છોકરાંઓની દોડાદોડીમાં, બબરચીના કંટાલામાં, મોટાંઓના ખીજવાટમાં છે. કેકના ઈઆ કસટરતો એ ફરમાશુ “ડીશ” માં ફુલ ખોસેલાંછે, પણ તે કરતાં વધારે સૌલા તમારા ઘરનાં આ ફુલ બચાંથી મળેછે; પુડીંગ ઈઆ પેસટરીમાં ખાંડ અને મેવાથી મધીઅમ મીઠાસ હુમેરેલો છે, પણ તે કરતાં વધારે મીઠાશ તે બચાં અને બાનુઓના ગોલાબી ગાલમાં વસેછે; બરફી ઈઆ પેંડાની રકાબીમાં ટેબલ ઉપર ટાંગેલાં ગુન ઈઆ હાંડીની રોશની ચલકેછે, પણ આ પરીઆં જેવાં બાલકો અને પરી જેવી બાનુઓની આંખોમાં જે નુર પરકાશે તેનો જોડો માહાતાબનાં નુરમાંથી બી મળતો નથી. ગમે તેમ કહો પણ એક સારે દાહાડે, એક સુખીઆરાં કુટંબની વચે, એક ખાનાની ટેબલ ઉપર, એક સારી વાંણી લાવીને મેળવી, એ એક એવો દેખાવ છે કે જેની આગળ નાટકોના દેખાવ નાહાસી જાય, જેને માટે કવીઓ અને ચીતારાઓ હરીફાઈ કરી શકે. તે વખતનો દરએક ચેહેરો એકેક અલીબાસ જેવો છે.* ખુદ બચાંની મારામારી અને મસતીમાં વટીક મજાહછે. બાવાજી કુહુરે ઈઆ મામૈજી ધમકાવે તેમાં પણ મોજ ભેલાયલીછે.

અને તેવાજ એક દેખાવનું ચીતર મથાલે મેળયું છે. એ ચીતર નાહનુંછે, પણ કેવો મોટો સાર તેમાં દરસાવયોછે. કીસમીસના પુડીંગની રાહા જોતાં સંધાઓ ટેબલની આસપાસ બેઠાં હતાં, તથા આયા ખાલી રકાબીઓ લઈને તઈઆર ઉભી હતી તેવામાં ઘરની ચાકરડી મરીઅમ ગરમાગરમ પુડીંગના ડીશ સાથે દાખલ થાયછે. તેનો દેખાવ શું, પણ ફકત તેનો વાસજ છોકરાંઓને કુદવા નાચવાની સીગનલ છે. પુડીંગ મજેનું લાલ થયલું અને ઉપસેલુંછે, તેમાથી મીઠો સોહોરમ આવેછે, તેમાંથી ખુશબોદાર ફુલો દીપેછે, તેમાંથી ગરમ ગરમ વરાલ પણ નીકલેછે. ચાકરડી મરીઅમ જે ઘી ને માખણ ખાઈ ખાઈને ફરબે બનીછે અ

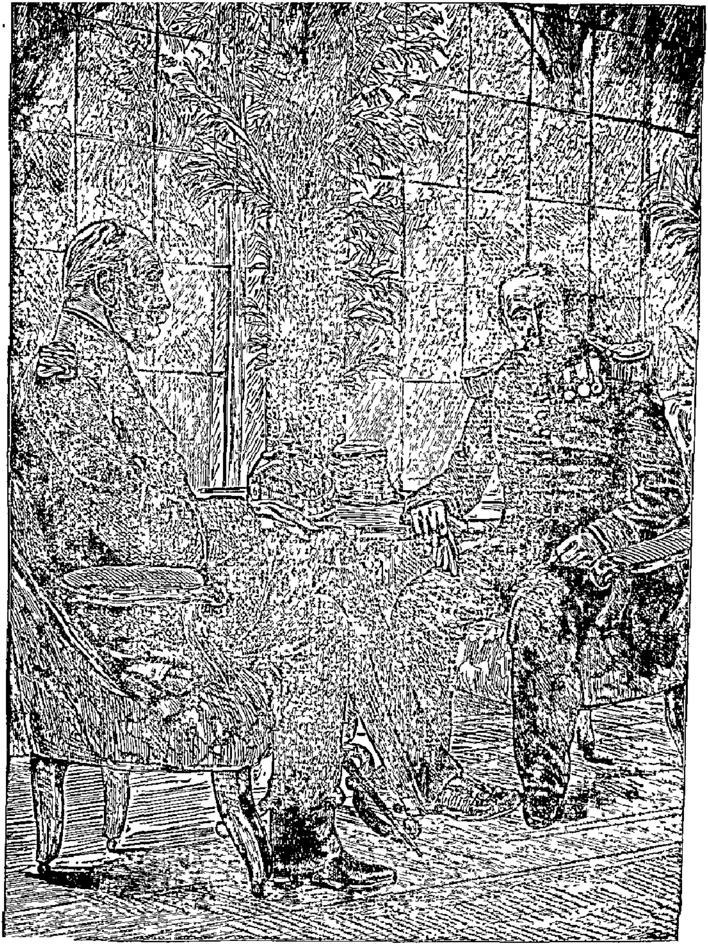

નેપોલીઅન અને વીલીઅમ વચ્ચે મુલાકાત.

ને જેના ગાલ બતાસા જેવા ઉપસેલા છે, તે પણ રાંડ હસે છે અને સણગાર કરીને ખુશીમાન છે. પણ છોકરાંઓની ખુશી તથા ઉલટનું બેઆન કેમ કરીશું? મામીજીનું પીઆન સઘળું નાહની બુચીને બેસાડી રાખવામાં રોકાયું છે, કે જે ને હજીતો બરાબર ચાલતાં આવડતું નથી, તોપણ તે કેક જોતાંનેવાર એક હાથમાં ચમચી સાથે ઉભી થઈ કુદવા જ યછે. પણ તેનો મસતીખોર વડો ભાઈતો તેણીની નકલ કરી ચુકયોછે. તે ખુરસીપરથી ટેબલપર, અને ટેબલપરથી ચાકરડીની ખાંધપર ચઢીને લુટ મારવા જાયછે. તેને લુટ મારતો જોઈ તેની નાહાની બેહેન જે તેની પાસેજ જમના હાથ ઉપર બેઠીછે તેને વડા ભાઈની અદેખાઈ લાગી આ વીછે, કેમકે તે બીહેછે કે આ બધું પુડીંગ તેનો ભાઈ એક લો લુટીને ખાઈ જશે, માટે તે બેહેન ટેબલ ઉપરથી હાથ ઉંચકી આંખ અને રડવા જેવી થઈછે. પણ તેનીજ સાં મેની બાજુએ વળી વચલો ભાઈ બેઠેલોછે, તે ખાધરો અને ખુલીઓ છે, તે પાલીઆપેરે બેસીન રહયોછે, કેમકે તેને હઈડે ધીરજછે કે એ પુડીંગ અને ટેબલ ઉપર આવવાનું અને મને મળવાનું એટલે તે બેઠો બેઠોજ ચમચા સાથે હાથ ઉંચા કરી પુડીંગની ખુશાલીમાં હુરરે કરેછે!

નેપોલીઅન અને વીલીઅમ વચ્ચે મુલાકાત.

નેપોલીઅન અને બીસમારક વચેની મુલાકાતનું ચી તર ગયા અંકમાં પરગટ કરવા પછે, તે મુલાકાતનું પરીનામ તે આ નેપોલીઅન અને વીલીઅમ વચેની વધારે મોટી મુલા કાતનું ચીતર વાંચનારી બાનુઓ આગળ આ અંકમાં મેળી એ છઈએ. આ મુલાકાત દુનીઆને કેવો મોટો ધડો આપે છે, તે ગઈજ વેળા અમે જણાવી ચુકયા છઈએ અને નેપો લીઅન જેવો મગરૂર અને બળવંત શાનશાહ જે આતર આ બનાવની પંદર દીવસ અગાઉ પોતાના પરૂશીઅન દુ શમનના દેશમાં ધસી જવાનો હેંકાર કરતો હતો, તે વખત ના જોરથી કેવો દબી અને નમી ગયો તે છેલાંજ ચીતરમાં આપણે જોયુંછે. પણ આ ચીતરમાં એ કુવતમંદ શાન શાહને એથીબી વધારે દુખસો ચીતારયોછે. હવે તેની વાઘ જેવી છાતી વધારે દબાયલી લાગેછે અને બનાવ સંજોગે તેને છેક વાંકો વાલયોછે. પણ એ વીચારો પડતા મેળી આ મુલાકાતના દાસતાન ઉપરજ આપણ પાછાં આવીએ.

સીડન ખાતે જારે નેપોલીઅને પોતાને તદન ઘેરાઈ ગ યલો અને લાઈલાજ જોયો તારે તા૦ ૧ લી સપટેમબર ૧૮૭૦ ની સાંજના પાંચ કલાકે પોતાના એક અમલદારને સીડનના ગવરનરને નામે જરમન છાવણીમા રાજા વીલી અમ ઉપર મોકલયો. રાજાએ પોતાના નામાંકીત સરદાર મોલટકી સાથ મસલત કીધાબાદ જવાબ વાલયો કે "એક મોટાં લશકર અને મજબુત કીલલાને તાબે કરવા જેવી અ ગતની બાબતમાં કરનલના કરતાં વધારે ચહડતી પદવીના અમલદારને મોકલવો હતો, માટે તમો પાછા જાઓ અને સીડનના ગવરનરને પોતાને અમારી આગળ એકદમ મોક લી દેઓ. અગરજો તે એક કલાકમાં નહીં આવયોતો, અ મે તોપનો મારો ચાલુ કરીશું. તમે તમારા ગવરનરને કે હેજો કે કસી શરત વગર તાબે થવા શીવાએ બીજી જાતની શ રતો તે કરવા માગશે તે ફોકટછે." આ ઉતર લઈને તે ફ રેંચ કરનલ પાછો ફરયો, પણ શાનશાહ પોતે સીડન આ વેલોછે અને તાબે થવાનો વધારે પકો ઠરાવ શાનશાહનો છે એવી રાજા વીલીઅમને ખબર નહી હતી. ફરેંચ કર નલના જવા પછે અડધા કલાકમાં તેણે પોતાના એક અમ લદાર કરનલ બરોસારટને ઉતર લાવવા મોકલયો. એ કર નલ સીડનના ગવરનરને માટે પુછતો પુછતો ગયો, પણ જા રે તેને ગવરનરને બદલે ખુદ શાનશાહની આગળ ઉભો ક રવામાં આવયો તારે તે ઘણો અચરત થયો.

શાનશાહે તેને પુછયું કે દુશમનનો પેગામ શું છે? કરનલ બરોસારટે પોતાનો પેગામ કેહેવાથી શાનશાહે તેને જેનરલ વીમપફેન પાસે મોકલયો કે જે અમલદાર લડા ઈમા ઘાયેલ થયલા જનરલ મેકમેહાનની જગાએ તરત નોજ ગવરનર થયલો હતો. કરનલ બરોસારટને તેનો હવા લો આપી વદાએ કરતાંજ શાનશાહે તેને કહયું હતું કે "હું રાજા વીલીઅમ ઉપર કાગળ લખવાનો છઉં." જે નરલ વીમફેન સાથ વાત કરી કરનલ બરોસારટ પાછો ફ રયો તારેજ પરૂશીઅનોએ જાણયું કે મોટી ફરેંચ ફોજ અ ને શેહેર ઉપરાંત શાનશાહાને પોતાને કેદ પકડવાનું તેમના નસીબમા હતું. કરનલ બરોસારટ પાછો આવયા પછે ત રતજ શાનશાહનું કાગળ લઈ તેનો આડજુટંટ જેનરલ રેલી છાવણીમા આવી પુગો. તે વખતે રાતના ૭ વાગેલા હતા. રેલીએ ઘોડા ઉપરથી કુદી પડી શાનશાહનો કાગળ રાજાના હાથમા મેળયો અને એટલુંજ કહયું કે "આ કાગળ આ પવા સીવાએ મને બીજો કસો હુકમ નથી." રાજાએ કા ગળ ઉઘેડવા અગાઉ ફરીથી કહયું કે "પેહેલાં લશકર તા બે થવા સીવાએ હું બીજું કશું સાંભળવાનો નથી." એ પછે તે કાગળ ઉઘેડીને તેણે વાંચયુંતો તેમા આતર આ તરણ ગમભીર અને અસરકારક લીટીઓ લખેલી હતી.

"મારા ભાઈ—મારાં લશકરના વડાપણા ઉપર જીવ આપ વાને શકતીવાન નહી હોવાથી તમો નામદારના પગ આગળ મારી સમશેહેર મુકું છઉં.—લા૦ નેપોલીઅન."

તવારીખમા આ નોધી લેવા જોગ લીટીઓનો રાજા વીલીઅમે જવાબ વાલયો કે "કેવા સંજોગમા આપણ મ ળીએ છઈએ તે જોઈ હું દલગીર છઉં, પણ તાબે થવાના કોલકરારોને માટે તમારા એક એલચીને મોકલજો." આ પરમાણેનો જવાબ લખીને તથા જે એલચી આવે તેની સા થ શું કોલકરાર કરવા તે બાબે મોલટકી તથા બીસમારકને ડાનચેરીમા મેળી તથા સતા આપીને રાજા સીડનની દખ ણે વેનડરેસ ખાતે ગયો. તાર પછે ખરીબામદારે એલચીને બદલે નેપોલીઅન પોતે રાજાને મળવા આવયો અને બીસ મારક સાથ મુલાકાત થઈ. જારે આ મુલાકાત ચાલતી તારે મોલટકી અને વીમપફેન બે સરદારો વચે પણ મુલાકાત થ તી હતી અને પેહેલાએ પાછલાને દેખાડી આપયું કે વ ધારેવાર લડેલું ફોકટ છે. એ ઉપરથી તેઓ વચે ફરેંચોના તાબે થવાના કોલકરારો ઉપર સહીઓ થઈ. દુશમનને તા બે કરતાં આટલું અસુરું થવાથી રાજા વીલીઅમ વાર જો ઈ જોઈને સહવારના ૮ કલાકે વાનડરેસથી નીકલયો, તેને રસતામા મોલટકી મળયો, જેણે શાનશાહના આવવાની ખ

ખર કહી. : આ ખબર સાંભળવાથી શાનશાહ સાથેની મુલાકાતની જગા ઠરાવી રાજો હારી ગયલાં સીડનની સાંમેના ડુંગર ઉપરથી દેખાવ જોવાને ગયો; જાંહાં કીલલો તાબે કરવાના સહી શાખ સાથેના કોલકરાર લઈ બીસમારક અને મોલટકી બપોરના ૧૨ કલાકે પાછા આવયા, તથા ૧ વાગતે રાજો પોતે પોતાના બેટા તથા રસાલાની સાથે ઠરાવેલી જગામાં શાનશાહાની મુલાકાતે ગયો.

આ મુલાકાતમાં શાનશાહ નેપોલીઅન રાજા વીલીઅમને તાબે થવા આવયો હતો ! આ મુલાકાત લા ફ્રેનોઇસ નામના ગામની બીલોદ નામની વાડીમાં થઈ હતી. આ વાડી અને તેનો બંગલો સોભીતો અને ખુશનોમાં હતો. તેમાં કાચની બંગલીઓ બાંધી તે મધે ઝાડો રોપેલાં હતાં, જેમાની એક બંગલી મધે ફરેંચ રસાલો ઉતરયો હતો અને બીજી સાંમેની બંગલીમાં પરૂશીઅન રસાલાની જગા હતી. આ બે પાદશાહોની મુલાકાત તમામ કાચનાં બારણાં વાલાં એક શુંદર દીવાનખાંનાંમાં થઈ હતી. રાજો વીલીઅમ જઈ પુગો અને તેની પાછળ શાનશાહા નેપોલીઅન આવયો. રાજો વીલીઅમ પોતે પોતાની રાણીને લખેછે કે આ વખત શાનશાહા નેપોલીઅન પડી ભાગેલો જેવો દીસતો હતો અને જે દુખ પડે તે ખમવાનો ઠરાવ કરી બેઠેલો હતો, તોપણ તેની ચાલચલણ મોભાવાલી હતી. "અમે બેજણ આવા સાંટક હેકલ મળયા માટે અમો બંને ઉપર અસર થઈ હતી, પણ માતર તરણ વરશ અગાઉ નેપોલીઅનને મેં તેના પુર બાહારમાં જોયલો, માટે આ વખતે મારૂં હઈડું કેવું ભરાઈ આવયું હતું તેનુ બેઆન કરવાની મારામાં શકતી નથી." પેહેલાંતો તેઓ આ દીવાનખાંનાંની બાહેર જ મળયા. તે વેળા સાનશાહે સારી ધીરજ રાખેલી હતી. તેણે વીલીઅમને મોટી નમનટાઈથી કુરનસ બજાવી, તથા બાહેરજ લગારીક વાત કરવા પછે રાજા વીલીઅમને તે અંદરના દીવાનખાંનાંમાં લઈ ગયો.

પરૂશીયાનો રાજકુંવર જે બાહેર દુર હતો તેણે બારણા આગળ આવીને તે બાહેરથીજ બંધ કીધું, અને તે બંને રાજાઓ આસરે પાઆ કલાક સુધી અંદર રહયા. તેઓ વચે ઘણી વાતચીત થઈ નહી, પણ જે વાત થઈ તે આખી દુનીઆંના વરતમાન પતરોએ છાપી જાહેર કીધીછે. પેહેલાં રાજા વીલીઅમે વાત છેડી. તે બોલયો કે "મારી સાંમે જે લડાઈ ચલાવામાં આવી તેમાં ખોદાએ મને ફતેહમંદ કીધોછે." શાનશાહે જવાબ દીધો કે "એ લડાઈ મારી ઉઠાવેલી નથી. મેં એ લડાઈ ચાહી ઈઆ માંગી નથી, પણ પરજામતને તાબે થઈ મને લડાઈ કરવી પડીછે." રાજાએ જવાબ દીધો કે "હું જાંણુંછું કે આ લડાઈમાં તમારૂં કાંમ નથી. મારી ખાતરી છે કે તમો નામદારે પરજા મતને મળેતા થવા સારૂં લડાઈ ઉઠાવી, પણ તે પરજા મતને ઉભું કરનારા તમારા પરધાંનોજ હતા. ખરેખર તમારાં ફ્રેંચ લશકરે ઘણી બાહાદુરી બતાવીછે." નેપોલીઅને ઉતર વાલયો કે "પણ સાહેબ, તમારાં લશકરે એવી કવાએદ બતાવીછે, કે જેની મારાં લશકરમાં ઘણી ખુટ પડીછે." વીલીઅમે ખોલાસો કીધો કે "અમારૂં લશકર ૧૮૬૬ ના શાલથી દરએક નવી શોધનો લાભ લેતું જાયછે." શાનશાહે કહયું કે "તે ખરૂં. પણ આ લડાઈ જે જીતીછે તે તમો નામદારના તોપખાંનાંએ જીતીછે. પરૂશીઅન તોપખાનું દુનીઆમાં સઉથી સરસ છે." આવીજ કીસમની કેટલીક વાતચીત ચાલવા પછે શાનશાહે માંગી લીધું કે "મને મારાં લશકરની ઈઆ મારાં મુલકની વચેથી લઈ જવો નહી અને જેમબને તેમ ખાંનગી રીતે મને કેદી તરીકે લઈ જવો." નેપોલીઅનની આ અરજ બાહાલ રાખવામાં આવી અને તેને કાંહાં તથા કેમ રાખવામાં આવશે તે બાબે રાજા વીલીઅમે ઘણા પેઆરથી ધીરજ ભરી વાતો કીધા પછે આ મુલાકાત પુરી થઈ. ઓરડાની બાહેર આવતાં નેપોલીઅનનું હઈડું ઘણું પીગલી ગયું હતું. બાહાર પરૂશીઆનો કરાઉન પરીંનસ ઉભો હતો, પણ શાનશાહ નેપોલીઅનથી થોડાક પલ સુધી મુદલ બોલી શકાયું નહી. તેની આંખમાં આંજું આવયાં, જે પોતાના એક હાથમાં પકડેલાં મોજાં વડે લુછી નાખીને શાનશાહ પરૂશીયાના કુંવર આગળ બોલયો કે "તમારા બાપે મારી સાથ ઘણી મમતા અને ઉદારતા ચલાવીછે." એ પછે આ બળવંત પાદશાહો છુટા પડયા.

વગોળનારાં પરાંણીઓ.

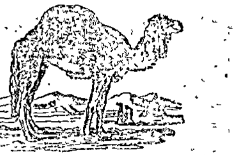

૧૪—ઊંઠ અને સાંઢણી.

ઉંઠ અને સાંઢણી બે જુદાં પરાંણીઓ નથી પણ આપણે નરને ઉંઠ અને માદાને સાંઢણી કહીયેછે. આ દુનીયાંમાં માણશજાતથી પેહલવેલો ભારબરદારી જાનવર તરીકે ઉપયોગ ઉંઠનો થયલો હોય એવું માલમ પડેછે. હમનાં તે અરબસતાંનનાં રેતીવાલા મુલક માટે તે મુખયછે, તોપણ તે આફરીકાનાં દખશીણ ભાગ, ઈરાંન, તાતાર, અને હીંદુશથાંનનાં ઘણા ભાગમાં વપરાયછે. ઉંઠ, જેની પીઠપર ઉપસી આવેલી બે ખુંધ હોયછે, અને તે કંઈ ચરબી જેવી વસતુની બનેલી હોય એવું દેખાયછે, તેની ઉંચાઈ પેહલી ખુંધ સુધી સાતથી આઠ ફીટ સુધીછે, સવભાવ ધીરો અને માયાળુ અને રંગ તપખીરીઓ હોયછે. બોજો ઉચકવાંને તે ગુડણમરીએ બેસેછે, અને ૧૨૦૦ રતલનો બોજો ઉચકી શકેછે; અને ઉપલા બોજાથી વધારે વજન ચહડાવે તો જયાંશુધી ભાર ઓછો થાય તીયાંશુધી ઉઠતું નથી. બેઉની સાંધણી એટલો બધો બોજો ઉચકી શકતી નથી. બેઉની ગરદન લાંબી અને વાંકી તીકીછે; તેનાં પગ અને ખરી નરમ, એટલે રેતીનાં રણમાં ચાલવાને લાયકનાંછે. એ પરાંણી રેતીનાં રણમાં ચોવીશ કલાકમાં સીતેરથી એકસોવીશ માઈલ ચાલેછે. આ જાનવરની અજાયબ જેવી ખાશીય

ત એવીછે કે તે એક આખા અઠવાડીઆં શુધી માતરે કંઈ જંગલી પાલા શીવાય કંઈબી ખોરાક વગર મુશાફરી કરી શકેછે, જેથી તે રેતીનાં હજારો માઈલ શુધી વીસતારવાલાં રણમાં મુશાફરી કરવાને વધારે લાયકછે. આરબ લોકોમાં ઉંઠનો વહેવાર શાધારણછે અને તેને તેઓ એક ખોદાની મોટી બખશેશ ગણેછે. તેનું દુધ તેવોનો ખોરાક, તેનાં બાલ તેવોનાં કપડાં, અને તપાંની શુકી જમીનમાં તેની ઝડપ તેવોનો બચાવછે; જેની પછવાડે કોઈ બીજું પરાંણીથી પોહોચી શકાતું નથી. એની વીશે વધારે બીના આ સ્રી બોધ ચોપાંનીયાંમાં વાંચવામાં આવી હશે, જેવી કે વણજાર, ઈતીયાદી.

૧૫—લામા.

દખશીણ અમેરીકાનું વસનારૂં આ પરાંણીછે. એની ઉંચાઈ ફકત ચાર ફીટ, ચાર ઈંચછે. તેની ખરી ફાટેલી પણ વાંકી ટોકી એટલે પાહડી મુલકમાં ચાલવા લાયકછે. તેની પીઠપર ખુંધ નથી પણ છાતીપરછે. તેની બાલ ઉંઠનાં જેવાંછે. આ પરાંણી કંઈબી આશાએશ લીધા વગર ચારથી પાંચ દીવશ મુશાફરી કરી શકેછે; અને જો મારીને અથવા જોરથી હાંકયું હોયતો તે પોતાની મેલેજ તેનું માથું ભોંયપર પટકી મરી જાયછે. એ શેહલથી પલાયછે, અને ભારબરદારી જનાવર ગણાયછે. વીકગના અને ગેયાકાના એજ જાતનાં પરાંણીઓછે, પણ તે ઘણાં પરખીયાત નથી.

ઉપલી ૧૫ જાતના શઘલાં વાગોલનારાં પરાંણીઓ ચોપગાંછે, તેવો વાગોલેછે, તેવો શઘલાં ખરીવાલાંછે, અને તેવોનો ખોરાક **વનસપતી**છે. તેવોનો જો બરોબર ઉપયોગ કીધો હોયતો તે માણુશ જાતને ઘણુંજ ઉપયોગી જાનવર થઈ પડેછે.

"નરગેશ."

તારતાર દેશની ઓરતો.

કેહેછે કે એશીઆખંડનાં તારતાર દેશની ઉંચા દરજાની ઓરતોનો પોશાક ઘણો કીમતી અને શોભીતોછે; તેઓ શાટીન, અથવા ઉંચી જાતનાં રેશમી કપડાંનો ઝભો પેહરેછે, અને તેની બાંહે એટલીતો મોટી હોયછે કે કોઈવાર જમીન શુધી લટકેછે. અને ઝભાનો ઉપરનો ભાગ શુનેરી કોરથી ભરી લીધેલો હોયછે. અને ઝભાની ઉપર તેઓ "કેપોટ" નાંમનું ઘણુંજ પોહળું કપડું પેહરેછે, જે ઘણું કરીને શુનેરી કીનખાબ અથવા એવાંજ ઉંચાં કપડાંનું હોયછે અને તેની ઉપરની કોર ઘણીજ ભપકાદાર હોયછે. માથાંપર તેઓ રૂવાંની કોર ભરેલી રેશમી ટોપી પેહરેછે, જે એક બાજુથી જુલતી રેહછે અને તેને છેડે એક શુનેરી ફુલ અથવા જુમખો બાંધેછે. આ ટોપી કોઈવાર રૂપેરી, કીમતી પથરાઓ, અને અશલ શુનાથી શણગારેલી હોયછે. બાલનાં લાંબાં જુલફાં તેવો પછવાડે લટકતાં રાખેછે, અને કેટલીકવાર તેને લાંબા પટાથી બાંધી લેછે જે પટામાં તરેવાર શીકાઓ અને ઝવાહેર જડેલું હોયછે. અને વલી તારતારની ઓરતો પરવાલાં, ગલેબંધ, શુના અને રૂપાંનાં કંગનો યાને બાંગરી, વીંટી, એરીંગ, લાકીટ, અને એવાંજ તરેવાર ઝવાહેર પેહરેછે. આવી એક મોટાં ખાનદાનની ઓરતનો પોશાક કોઈવાર દશ હજારની કીમતથી ઓછો નથી. બીજા મુશલમાંન દેશોની માફક તારતાર દેશની ઓરતો પણ તેઓના ખાવંદ અથવા મા બાપનાં ઘેર યાને જનાનખાંનાંમાં છુપાઈ બેશેછે. તેવોનો બુરખો ઉતારવાની છુટ માતરે તેઓના શુવાનાં ઓરડામાંજછે; તેઓનાં દેર, જેઠ, કાકા કે શું પીતરાઈ ભાઈ તેઓને પણ તેઓનો ચેહરો જોવાની છુટ નથી; તારતાર સ્રી કોઈ બીજાની મેહનત જાનતી નથી: ઘેર શંશારનુ શરવે કાંમ ઘરમાંની ઘરડી સ્રી અથવા મરદ ચાકરો કરેછે. જુવાંન છોકરીને કંઈજ નહી પણ માતરે દરેશ કરવો, ખાવું, પીવું, શુવું અને પોતાના ખાવંદને ખુશી કરવો એટલુંજ આવડેછે. તેઓ જલદીથી પરણેછે, એટલે ઘણુ કરીને બાર વરશે એક સારા ખાનદાનની ઓરત ઘણી મુશકેલીથી પોતાનું બીછાંનું છોડેછે, અને પછી પોતાનું હમેશનું કાંમ કરેછે; એટલે પોતાનો ચેહરો લાલ અને શફેદ રંગવો, પછી શુનેરી અને રૂપેરી લેબાશ પેહરવો, તરેવાર ઝવાહેર પેહરવું, અને પાછું તુરકશતાની નરમ શોફા કોચપર પડી રેવું; જે કોચપર જાણે તે દટાઈ ગઈ હોય તેમ પડી રેહછે. પછી "સમોવર" ચાહનો કુજો આવેછે, જેમાંથી પોતેજ ચાહ બનાવેછે, અને જયાં શુધી, પેલો શણગારેલો રંગ મોહનાંપરથી પરશેવથી ધોવાઈ જાય તીયાં શુધી કપ ઉપર કપ મડાવેછે પછી પાછી શણગાર કરવા માંડેછે. જેને બે કલાક નીકલવાજ જોઈએ, એટલે નાસતો તઈયાર થયો. જેમાં તરેવાર શઉથી શરશ પકવાનો હોયછે. નાસતો થઈ રહેઓ કે પાછી સોફા ઉપર હરથી ઉઘાએલી અરધી જાગતી પડી રેહછે. પછી એક દાશી તેને જોવા આવેછે; એટલે "સમોવર" પાછો આવેછે, અને આપણી શુંદર તારતાર ઓરત શહુવારની જ માફક એટલે પશીનો છુટે તાંહાં શુધી એક ઉપર બીજુ કપ પીવાનું જારી રાખેછે. અને પશીનાની રેલમાં પેલો રંગ શઘળો ધોવાઈ જાયછે, અને હવે તેની શઘલી ખુબશુરતીમાં તેના ખાવંદની જનાબમાં હાજર થઈ તેની શાથે ખાનું ખાવાને બીમારીને ફરીથી પોતાનો ચેહરો રંગવાની ફરજ પડેછે.

"નરગેશ."

હજરત અલીની નશીહતો.

ખોદાનો ડર કરજે અને પછે કોઈ બીજાનો ડર કરવાને કારણ રેહશે નહી.

પોતાની સાંમો થજે અને તું સુખી થશે.

ખોદાની સેવામાં વાપરેલી દોલત સઉથી સરસ જાણવી.

ખોદાની મરજીને તાબે થવું એ દીલના દરદોને આરામ કરવો છે.

એક આદમીનો ચાલ તેનું પોતાનું માપ છે, તેની વાતમીત તેના મગજનું માપ છે.

કંજુસનો પઇસો કીમતમા કાંકડા બરાબર છે.

એક હજાર પુનનો સરવાળો નાહનોછે; પણ એક પાપનો સરવાળો મોટો છે.

જવાંનીની યાદદાસત માતર એક નીશાશ છે.

દોસતનો દેખાવં આંખોને નુર આપેછે.

તારા બાપને માન આપ અને તારો બેટો તને માન આપશે.

સલામતીની અંદર જીંદગીની મોજ અને સુખ છે.

દાહયાં માણશનો હુકમ તે સઉથી ઉતમ હુકમ છે.

તારૂં નસીબ તુંને શોધેછે, માટે તું નશીબને શોધવાથી ખામોશ રેહજે.

દીલના હાવરાની સાંમે થવું એ દુનીઆંમા મોટામાં મોટી ધરમને લગતી લડાઇછે.

પાછળથી શું થશે તેનો આગમચથી વીચાર કરજે અને તું સઘલી ભુલથી મોકલો રેહશે.

ખોદાની મેહેરબાની એ મોટાંમાં મોટી મુરાદ છે.

ખોદાનો મેહેરબાની તેની તાબેદારી કીધાથી મળેછે.

પેટ ભરવું હોયતો તારી ભુખોને કબજામા રાખ.

ભુખો ઉપરનો કબજો તને પઇસા કમાવી આપશે.

ભુખો ઉપરનો કબજો લોકોની નુકતેચીનીઓને તોડી નાખશે.

એક માણુશના મગજની શાબેતી તેની સલાહ છે.

દુનીઆમાં જેમ દરએકનુ મોત ઠરાવેલુંછે તેમ દરએકનો હીસો ઠરાવેલોછે.

માણશની સલાહ તેની અજમાશનાં તોલ પરમાણે હોયછે.

નરમાશ અને ઉદારતાથી દુશમનોબી માન આપશે.

પરચુટણ બાબતો.

કપુરનુ જેહેર—ઇનડીઆનો ડાકટર જોસેફ બેક કપુરથી જેહેર લાગવાના બે દાખલા આપેછે. એક વખતે તરણ વરસના તંનદરોસત બચાંને જોરથી ઉપલીયું થતું તેની માએના ખોળામાં પરેલું જોયું. માથાંની ચામડી ઘણીજ ગરમ હતી. હાથ પગ ઠંડા હતા. પેટ ખેંચાએલું હતું અને બીમાર બચું ઘણીજ ધાસતી ભરેલી હાલતમા માલમ પડયું. પેહેલે ઉપલીયું થવાનું કારણ બીલકુલ માલમ નહી પડયું અને માએને પોતાને પણ કાંઇ કારણ આપવાની સમજન આવી નહી, એટલામા બચાંનું મોહોડું સુંગીયાથી ડાકટરને કપુરનો મજબુત વાસ આવયો. તરતજ ખાતરી થાઇ કે બચાંએ કપુરનો એક કટકો જે તેની માએ થોડાએક કલાક આગલ ઘરમાં રાખયો હતો તે કટકો તેણે તેની પાસેથી આતુરતાથી માગયો હતો અને ડાકટેર બેકને તરત વીચાર આવયો કે કપુર ખાવા થકી બચાંને ઉપલીયું તથા ભેજાની તાપ આવી હતી. બચું કાંઇ પણ ચીજ ગલવાને તદનજ અસકત માલમ પડવાથી સફરા વાટે બે ઉસ "વીશકી" તથા બે ઉસ પાતલી કાંજી એ બેઉ ભેળીને પચુકરી મારી અને બચું જો હુસીઆર નહી થાએતો બે કલાક પછી ફરીથી એમજ કરવાને ફરમાવયું અને જાંહાંવેર ઉપલીયુ માલુ રેહે તયાંવેર માથાં ઉપર છુડેલું બરફ રાખવા ફરમાવયું. હઢી કલાકમા બચું તદન સારૂં થાયું ને બીજી પીચકારીની અગત પડી નહી. એવીજ રીતનું જેહેર બીજા એક મોટાં માણુસને લાગું હતું ને એવીજ દવાથી તદન શારૂં થાયું હતું.

સે૦ ન૦ ડાકટર.

પીસાબમાં સાકર જતી હોય—તેના ઉપાએ ડાકટર "રીચરડસન" જે પોતે આ દરદથી બીમાર હતો તેણે પોતાની દવા નીચે લખયા પરમાણે કીધી હતી. તે સાજો થાયો હતો અને એવીજ રીતના ઉપાયોથી પોતાના ઘરાકોનેબી તેણે સારાં કીધા હતાં. તે એકે ખોલેલી હવામાં રોજ ફરવા હરવાની કસરત, સાબુએ માણીથી નીતરોજ ચામરી ધોવી, અથવાડીઆમાં બે વખત એક ચમચો "કારબોનેટ ઓવ સોડા" પાણીમાં નાખીને નાહાવું, જેમ બને તેમ બદનની સપાટી ઉપર સુરજની રોસની પડે તેમ કરવું, ને અંધારા ઓરડામાં બેસી નહીં રેહેવું, તીનકચર ઓવ પરકલોરાઇડ ઓવ આએરંન અથવા લોહોડાનો અરખ ૧૫ ટીપાં તથા તરણ અથવા છ ટીપાં "તીન કચર ઓવ નકસ વોમીકા" અથવા જેહેરી કચુરાનો અરખ અને ૨૪ થી ૩૦ ગરેન "કલોરેટ ઓવ પોતાસ" એ સઘલું તરણ ગલાસ પાણીમાં મેલવીને એક એક ગલાસ દહાડામાં તરણ વખત પીવું. એ ડાકટર મધય સર ખોરાક લેવા કહેછે તોપણ છેક થોડો ખોરાક લેવાની પણ ભલામણ નથી કરતો, તેતો ઉલટું એમ કહેછે કે એકદંમ છેક થોડો ખોરાક લીધાથી ઘણુ નુકસાન થાએછે. ખોરાક નીચે લખયા મુજબ લેવા કહેછે; તે એકે ગોસ, થુલાનુ પાઉ, જેની સાથે ઘણુ તાજુ માખન ભેરેલું હોય, મકરૂંમ એટલે કે બદામ અને સાકરનું બનેલુ એક નાધલુ કેક, ચાર્વલ, થોડા પપેટા અને કોઇ કોઇ વખતે થોડો સુકો મેવો, કોઇ કદાચ ચમપેઇનાં થોડાં ગલાસબી એ ડાકટર નુકસાંન કારક જોતો નથી.

જે૦ જ૦ ડાકટર.

ખોહોવાયલો વખત—ખોવાયલી દોલત ઉદીયોગથી પાછી મલેછે; ગએલી તંનદરોસતી પહરેજીથી પાછી આવેછે; ભુલી ગએલી વીદીયા અભીઆસથી પાછી આવેછે; તુટેલી દોસતી નમનતાઇથી પાછી સંધાએછે; કદાચ ગએલી આબરૂ પસતાવો કીધાથી પાછી મલેછે; પણ ગુમાવેલો વખત ફરીથી કોણે પાછો મેલવીઓછે; અથવા તે ગુમાવેલા વખતનો ભયંકાર ડાઘ, જે તે હોરમજદની દરઘામાં આપણા હીસાબની ચોપડીમાં નોધાયોછે તે કોણે ભુસી નાખીયોછે? .ક.

મોહોત—આએ અજાએબ જેવી વાતછે કે મોહોત, ભલા માણુસને સારૂ માન અને ભુડાને સારૂ ધીકાર આપણા મનમાં વધરાવેછે. જારે એક દોસત મરણ પાંમેછે તારે તેની દરએક ખોડને સારૂ આપણે કાંઇ સબબ સોહોધી કાહાડીયે છીયે, અને તેની દરએક ભુલને સારૂ બોહાના કાહાડીયે છીયે. વળી ઘણીએક પીયાર ભરી વાતો જે, આપણા પર કાંઇ પણ અસર કરવા વગર આગલ ભુલી ગયા હતા તે આપણી યાદદાસતમાં તાજી કરીએ છીયે.

ક.

તારની મારફતે થયલાં લગન—આ એક ખરી વાતછે કે લંડન શેહેરનાં તારખાતાંનો એક શીગનલર જે બરલીન શેહેરના તારખાતાં સાથ કામ કરતો હતો તેણે એક ઓરત જે બરલીન શેહેરનાં તારખાતાંમાં કામ કરતી તેણીની સાથ તારની મારફતે ઓલખાણ પાડી અને પોતાનો પીયાર તેણીની સાથ બાંધીયો. થોડો વખત રહીને પેલા મરદે પેલી ઓરતપર તારની મારફતે પોતાનું માગું મોકલીયું અને તેણીએ તેને જોયા વગર તારમાંથી તે કબુલ કીધું. થોડા દાહાડા રહીને તેવો પરણીઆં અને આ લગન જે વીજલીનાં સંજોગથી થયાં હતાં તે બીજા લગનો જે આંખના પલકારાથી અને હઈયાના ધબકારાથી થાયેછે તેનાં જેવાં જ પીયાર ભરીયાં હતાં. ક.

અરસપરસનો વીસવાસ—આપણી જીંદગીનો ખરેખરો દમછે અને ખરા સુખની વેહેતી નદીનું મુખછે. તે આપણાં હેઆંને સાતે જોડી રાખેછે અને તેનો સંબંધ કાએમ બાંધી રાખવા સારૂં નવાં મંતરનું વણકર બલાવેછે. જે ઘરમાં વીસવાસ નથી તાંહાં ચોરનાં કરતાં વધારે બેહામની જીંદગીનો વાસોછે. ક.

નેકી અને સુલેહ સંપજ—જેમ નેકી જીવનો સુરજછે તેમ સલાહા સંપજ જીવનો સુકરનો સેતારોછે જે એક મેકથી કદી પણ દુર જતા નથી. ક.

એક સોભાયમાન ચીજ—જોવાની તક કદી પણ હાથથી જવા દેતાના. ખુબસુરતી એ ખોદાના હાથ દશકતછે. દરએક રૂપાળા ચેહેરા સારૂ, દરએક ખુલાં આસમાન સારૂ, દરએક સુધંધી ફુલ સારૂ તે સાહેબને મુબારકબાદી આપજો અને તેનો ઉપકાર માનજો, કારણ કે આ સરવે ખુશાલી તેના હાથની બનાવેલી ગેબી નદીછે જેના પાણી માતર તમારી આંખથીજ પીજો, કારણ કે તે જાદુ ભરીયાં જળનો પીયાળોછે. ક.

માણસ જાતના ખોરાક તરીકે જાનવરનું માસ પેહેલું કેમ ખાવામાં આવીયું તેના વીશે એક અજાએબ જેવી વાત પોરફીરો નામનો એક પરખીઆત ગરંથકરતાએ "જાનવરનું માસ ખાવાથી પહરેજ રેહેવું" નામના રસાલામાં આપીયોછે. તે કેહેછે કે માનસજાતની પેહેલી તવારીખના વખતમાં તેવો માતર ભાજી તરકારીપર જીવતા હતા. તેવોનો મુખીય ખોરાક લીલો મેવો, બહુત અને સુકો મેવો—જેવો કે બદામ, અખરોટ હતો. આ વખતે કોઈબી જાતના જાનવરનો ભોગ આપવો એ અપવીતર ગણાતું હતું; અને ધરમની કીરીઆમાં પણ વનસપતી વાપરવામાં આવતી હતી. દરએક ધરમની કીરીઆમાં, દેવતાઓને ભોગ આપવા, એક લાકડાના કટકા સાથ ઘાસના તણખાંઓ, મેવો, ફુલ અને લીલી તરકારી બાંધી તેને બાલતા હતા. પણ તાર પછી જારે સુકો કાલ પડીયો અને તાજી તરકારી મલી ન શકી તારે ધરમ ગુરૂઓએ ભોગ આપવાની જગાએ જાનવરનું લોહી છાંટવાનું દુરસત ધારીયું. આ બનાવ પછી જાનવરનો ભોગ આપવો સરૂ થયો.

જો કે દેવલોમાં જાનવરોને કાપવામાં આવતાં હતાં પણ તેનું માસ ખાવું અપવીતર ગણાતું હતું, તેથી માસથી પરેજ રેહેવું આગલની માફકજ ચાલુ હતું. એક વેલા એક પાદરી ભોગ આપવાની કીરીઆ કરતો હતો અને તે જાનવરને ગરમ ગરમ રાખ ઉપર ગોઠવીને મુકતો હતો તેવામાં તેનાં આંગલાં દાજી ગયાં. આ દુખથી તેના આંગલાં ચમરતાં હતાં, તારે જેમ ઘણાખરાં માણસો કાંઈ અનચીતાં દુખથી પોતાના આગલાંને આરામ આપવા મોહોડામાં મુકેછે તેમ આ પાદરીએ કીધું. આ બનાવથી તે લુજાએલાં જાનવરનું માસ, જે તેનાં આંગલાંને વલગેલું હતું તે, તેના ચાખવામાં આવીયું કે જે તેને ઘણું સવાદ લાગયું. તારબાદ તે પાદરીએ પેલા ભોગ આપેલા માસના લુજેલા ભાગને ચ્યરકસે ખાધો. આ ગુનાનું કામ કરતાં તે પકડાઓ જેથી તેને મોહોતની શીકશા થઈ.

આ ઉપર કહો તે બનાવ પછી, થોડો વખત રહીને એક બીજા પાદરીનેબી ઉપર કહા પરમાણે આંગલાં દાજી આથી તેના ચાખવામાં પણ જાનવરનું માસ આયું. આ પાદરી પેલા પાદરી કરતાં હીકમતવાલો હતો, અને જે શીકશા, તે જાણતો હતો કે મોડી વેહેલી તેને મલશે તેથી બનચવાને સારૂ તેણે તરતજ લોકોમાં જાનવરના માસ ખાવા ઉપર ભાશાણો કીધાં અને તેવોને એવાતો સમજાવીઆ કે જાનવરના માસનો ભોગ આપવા તથા તેને ખાવામાં કાંઈ ખોટું નથી. આ ઉપરથી જાનવરનું માસ ખાવું સાધારણ થયું; અને બીજા સાધુઓના સમજાવવા તથા ફોસલાવવા છતાં આ ચાલ આજદીન શુધી મજબુતાઈથી ચાલુ રહીછે. ક.

રમુજે ફુરસત.

૧. કકાભાઈ અને ખખાભાઈ બે મીતરો એક મીઠાઇવાલાની દુકાંને ગયા અને કકાએ ૩ શેર તથા ખખાએ ૧॥ સેર મીઠાઇ લીધી. બંધે જણ બાગાતલાવની પાર ઊપર જઈને પડીકાં છોડી ખાવા બેઠા, તેવામા ગગાભાઇ આવી લાગા અને ઊપલાં બેહુ પડીકાંની મીઠાઇ તરણે જણે સરખે હીસે વાંપી આપી. જતી વેલા ગગાભાઇએ બંનેને મીઠાઇના શાલામાં ૪॥ રૂપીઆ આપયા, તારે કહો એમાથી કકાને કેટલા અને ખખાને કેટલા રૂપીઆ મલયા?

૨. બે પહનીઆરીઓ પાંણી ભરવા જતી તેવામાં બે સીપાહીઓ કોઇ ગુનેહગાર પુરૂશને પકડી લઈ જતા હતા, તે જોઇને એક બાયડી રડી પડી, તારે બીજીએ પુછયું "કાંએ રડેછે?" તારે પેહેલીએ જવાબ દીધો કે "એ મારો સગો નથી, વાહાલો નથી, એનુ દુખ જોઇને રોઇ, એના બાપનો બનેવી તે મારો સંગો નણંદવઇ."

હવે કહો બેહેનો તે પુરૂશ તેણીનો શું સગો થાય?

જ૦ બે૦ ધ૦

૩. શુલટો હું શરીરનો એક ભાગ છઉં અને જાડામા જાડી સ્રી મને પાતલામાં પાતલો જોવા ચાહેછે. ઊલટો હું જીવને ખુશ કરૂંછું અને રડતાંમા રડતી સ્રી મારાથી હસવા ચાહેછે. મારૂં માથું કાપી નાખો અને હું દરએક કજીઆખોર સ્રીના મોહમાં છઊં. મારૂં પુછડું કાપી નાખો અને હું દરએક ગરીબ સ્રીની ઠેલીમા છઊં. મારૂં પેટ ફાડી નાખો ને હું દરએક શોખીલી સ્રીની બાંગડી તલે છઊં. મારૂ માથું કાપી નાખી મારાં પુછડાંનુ માથુ કરો તો હું દરએક છાકટી સ્રીની બાટલીમા છઊં. મારા પુછડાંને પેહેલાં મુકો અને દરએક લોભી સ્રી મને લેવા ચાહેછે. મારાં પેટને પેહેલાં મુકો અને દરએક પાક સ્રી મને દુર કરવા ચાહે છે. મારાં પેટને છેલે મુકો અને દરએક દયાળુ માતા મારાથી દરે છે. હું છઊં તો તરણજ અખશરનો, પણ છઊં આ તેતરીશ લખણનો, તારે કહો હું કોણ છઊં.

૪. એક રાજાને ઘર, ઘણા હાથીને ઘોડા;
ઊંટ હતા અનેક, બીજા સાથ સજોડા;
હાથી ખાય હડીમણ, દોઢમણ ઊંટ ભણી જે;
પાંચ સેર દાણા ઘોડા, ગણીતથી એ ગણી જે;
સો મણ દાણાં રોજ, સો ખાવે તે સાઠીયા,
કહો ઘોડાને ઊંટ કેટલા, ને વલી કેટલા હાથીઆ ?

જાંહાંગીર.

ખોલાસો ગઈ વેલાનો.

૧. સઘલા મલીને ૧૫ બતાસા. પેહેલે માલે ૮, બીજે ૪, અને તરીજે માલે ૨) આપ્યા તથા ૧ બતાસો બાકી વધયો.

૨. ટેબલ. ચાવીનું છીદર, આંખ, ટાંકણાને જોડેછે.

૩. કાંએક ગવઇઆઓ પાસ "દાદરા" ઘણા હોયછે અને તઓ "ટપા" સાચવી લેયછે !

૪. ૧—દાહી બાઇ ધીરજરામ.
૨—પરેમકોર મુલજી.
૩—પુતરીબાઇ માધવદાસ.
૪—ધનકોર માધવદાસ.
૫—જીવકોર લલુભાઇ.
૬—કરીશનાબાઇ કરશણદાસ.

બાઈ જીવકોરના પુનર લગન.

ધરે જીવકોરને જશ ભારીરે, જેણે ધારી રીતિ સુખકારી.—ટેક.

વિશાખડાયતા વાણિયા કેરી, કન્યકા તે કે'વાય;
કેરવાડા છે વતન તેણીનું, ભરૂચ જીલા માય. ધરે૦
લલ્લુભાઈ એક નડિયાદ વતની, સાથી સુધારા સાર;
તેઓ બે પડિયાં શસ્ર બાંધીને, કરવા સુધારો બ્હાર. ધરે૦
છાતી ચલાવીને પટકી પાડયા, અગ્નાનીને આ વાર;
શુ નામ સુધારા વીશે કીધું છે, વહેમ કોટ તોડી યાર. ધરે૦
નડી અતિશય અડચણો તોપણ, દરીયાં નહિ દિલ લેશ;
ધન્ય છે એમની હિમ્મતને કે, કામ કરયું આ બેશ. ધરે૦
તાળાં કુંચીમાં બંનેને પુરયાં, વળી લીધો બહુ દાબ;
ડરયાં નહિ લેશ તોપણ તેઓ, જેથી રહયું મસ આબ. ધરે૦
આધી અનીતિ અહીઆંથી કરવા, જુઠનો કરવા નાશ;
અટકાવવાને પ્હેલતો કાઢી, (થતી) બાલીતણા વીનાશ. ધરે૦
પકો આ પરોપકાર કરીને, જન્મનું સારથક કીધ;
જશ પામીને વળી જગતને વિશે, સંસાર લહાવો લીધ. ધરે૦
પુનરવિવાહની રીતિ પ્રીતિથી, કરી ખરે પ્રકાશ;
વિધવા નારીને હીંમત દેવા, (વલી) વહેમનો કરવા નાસ. ધરે૦
અરે સુધારના સાથીઓ તમે, ઉઠો હવે ધરી ધીર;
બારીક સમય આવતો જાયછે, સુધારો કરો વીર. ધરે૦
મોટા મોટા બોલો બોલીને, સુઈ રહયાછો કેમ;
બ્હાર હવે તમે જલદીથી પડો, જીવકોરે કીધું જેમ. ધરે૦
તમે છાનામાના બેશી રહોતો, અગ્નાનીના શા ભાર;
અરસપરસ સઉ હિમત ધારી, દેશ સુધારો પાર. ધરે૦
સુંદર બાગને વિશે જતાં કદિ, શવાને દીઠો બહુ બીક;
શું ડરીને પાછાં ફરવું તેનાથી, તમને લાગેછે ઠીક. ધરે૦
એક સોટી ધારી કાઢી તેને દુર, બાગમાં જવું યાર;
છો પછી શવાન ભસ્યા કરે પુંઠ, શું જ તેનું સરનાર. ધરે૦
અગ્નાની લોકો તેનાથી ભુંડા, તેઓથી ડરોછો કેમ;
લઈ શસ્ત્ર સઉ તમે કુદી પડોને, દુર કરી લો વહેમ. ધરે૦
જાણો ખરે ભલા એકથી બેને, બેથી ભલા વલી બઉ;
માટે સુધારો સપ કરીને, ધારો મળી તમે સઉ. ધરે૦
વિશાખડાયેતા વાણિયા માહે, સુધરેલા જેઓ હોય;
લલ્લુભાઇને અભય આપવો, ઘટે છે તે સઉ કોય. ધરે૦
નથી તેઓ બને વટલાયેલાં કે, નથી કરયા અન્યાય;
લગન કરયું જે તે પણ છે ભાઇ, ગ્નાતિતણી કન્યાય. ધરે૦
વલી ઘણા જણ ડોળ ઘાલોછો, સુધારા કેરા સાર;
તેથી જાવા તેમની સાથે, દોષ નથીજ લગાર. ધરે૦
ગ્નાતિ ભાઈઓ ગ્નાતિ બ્હારજ મેલે, તેનો શો સંતાપ;
વિશ પચ્ચીશ જણ ભેગા થયો તો, ફતેહ પામશો આપ. ધરે૦
મતિજ રૂડી આપીને હમને, પુરે અમારી આશ;
કરજોડી કેશવલાલ માગેછે, ઇશ્વર કેરી પાસ. ધરે૦

(અમદાવાદથી આવેલું.)

૫૬.

જશ્શ જશ્શ જીવકોર, જીતી ખરી બાજી;
અણઘડોને ઠીક શિક્ષા, કરાવી તે સાહી.—ટેક.

સુરઆને હરામખોરે, ડગો બહુ કીધો;
માથુ ઉંધુ કરતાં તારૂં, જરા નહી બીધો. જ૦
ન્યાયાધીશને ધન્યછે ને, લલ્લુ ભાગ્યશાળી;
સુધારાના વાવટાને, ખુબ રાખ્યો જાલી. જ૦
તેથી સજ્જન ખુશી થવા, દુશીમનામાં બળશે;
છો માથાકુટ અમથી કરે, જલદી તેઓ મરશે. જ૦
તારા જેવી બીજી વિધવા, આનંદ ઓછવ કરશે;
જલદી જલદી વેહેલાં તેતો, ડગલાં એવાં ભરશે. જ૦
આયુશવાન, ગુણવાન, કીર્તીવાન થાજે;
લ્હેરી સજ્જન ખુશી થાઓ, મેર કરી મહારાજે. જશ્શ૦

લા૦ ભરૂચથી લ્હેરી.

મુંબઈ, દફતર આશકારા પરેસમાં બેહરામજી ફરદુનજીની કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ કીધુંછે. ઠે૦ કોટ—બેહરામજી હોરમજજી સ્ટ્રીટ, નાં૦ ૬ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પુસતક ૧૬ મું. સપટેમબર ૧૮૭૨ આંક ૯ મો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઇ.

એક વારતા.

પરકરણ ૪૮ મું.

ફગલાયલે ચેહરે અને ધ્રુજતા હાથે બીજપોરની થરમ થાળાવાલા નાહનાએ જીવણજીના પહરોણાઓના નાસતાને માટે સુફરો બીછાવયો.

તેણે પાતરાં ઘણા મોટાં પાંથરયાં, તેણે વાસણો ઘણાં જોસથી ખખડાવયાં, તેણે ચમચે કરીને તપીલીને ઓખવ વાનો મોટો આવાજ કરયો અને ભુખા દાંહાસ પહરોણાઓને ઉમેદ આવી કે આજે હવે તરેહવાર પકવાંનો ઉપર હાથ મારવાની તેમની વારણ આવી ખરી.

નાહનાએ પેહેલાંતો બાફેલાં ઈદાં લાવી મેળયાં અને પચતું પચતું ખાવાથી વધારે જમાય એવા વીચારથી દોસતોએ એકદમજ ચાંપવા માંડયું.

જીવણજીએ પુછયું—"નાહના બીજું કાંઇ છે કે?" નાહનાએ "છેની હાબ" કહીને ઈદાંના થોડાક પોરા લાવી મેળયા.

તે ચાંપી જવા પછે વળી જીવણજીએ ફરમાવયું કે "કાંઇ બીજી વાંણી લાવ" અને નાહનાંએ તરતજ ઈદાંની અકુરી લાવીને મેળી.

બીજી વાણી કહીને નાહનો પોછાં ઈદાંજ લાવયો એટલે દોસતોએ માંતર અમસથા હસીને તે પણ હજમ કીધું.

જીવણજીએ વળી પાછી બીજી વાંણી માગી અને નાહનો થોડાંક અઝખી દારના ઈદાં લાવયો!

હવે જીવણજીનો મીજાજ જરા બગડયો. "નાહના, અમોને સુફરાપર બેસાડીને બસ ઈદાંજ ખવાડયાં કરેછે કે કાંઇ બીજું લાવશે?"

"અરે તમે ચલાવોતો ખરા, બીજું ઘણું બી છે".

મેહેમાનોએ જરા સબુરી પકડી. જીવણજીએ વીચારયું કે જારે ઈદાંની આટલી બધી વાંણીઓ છે તારે ગોસત, માછલીની કેટલી બધી વાણીઓ હશે!

અને એકવાર ફરી જીવણજીએ બીજી વાંણી માંગી તથા દોસતોની હસાહસ વચ્ચે નાહનાએ હવે "હાફ બાઇલ" ઈદાં રજુ કરયાં!

જીવણજીનો મીજાજ હવે વધારે ગયો. તે બુમ પાડી ઉઠયો કે "મને ઈદાં નથી જોઈતાં, કાંઇ બીજી સારી જેવી વાંણી લાવ."

"લાયો હાબ" કરીને બુમ મારી તથા ઘરપચ કરીને નાહનાએ થોડી ગામડાંની મલાહી રજુ કીધી, અને જોકે જીવણજીતો ખીજવાતોજ ગયો, તોપણ મલાહી એટલી તાજી હતી અને પહરોણાઓને એટલી કકડતી ભુખ લાગી હતી કે સઘલાઓએ કાગડાની મીશાલે તરાપ મારી સઘલી મલાહી સાફ કરી આપી.

ખાલી પાતરાં મોટાં મોટાં બીછાવયાથી પેદા થયલી ઉમેદે પહરાણાઓની ભુખને ઘણી વધારી હતી. વળી એકેક વાણી અથવા થોડું થોડું ખાંનું રોવાઇ રોવાઇને ખાવાથી પણ તેમની ભુખ વધારે છુટી અને હોજરીમા જઠરસ ઘણો હુમેરાયો.

માટે નવી વાંણીની માગણી ચાલુજ રહી અને "ખાતા થાઓ આવેછ, ખાતા થાઓ મારા બાપ" આમ ઘરપચ કરી નાહનો એક નવી તપીલી લાવયો; પણ તેમા તો વલી બાફેલાં ઈંદાંજ હતાં!

હવે તો જીવણજી ઈદાં ફુટાં મારશે એવી તેને વકી જ હતી, માટે લાવતાં લાવતાં આગમચથી તે બોલયો કે "ગોહો ના કરતા, આતો જરા મોહડું હમારવા છે, હાં બીજું લાવુંછું."

આ યુકતીથી બીજી વારના બાફેલાં ઈદાં પણ ચાલી ગયાં અને હવે નાહનો કબુલાત મુજબ એક નવી વાણી લાવયો, તે તરેલી માછલી હતી.

વાંચનારી બાનુઓ જાણેછે કે ભોલા દોલાની ભુલથી આ માછેલી તો સઘલી બલી ગઈ હતી, અને નાહનાએ દરએક કટકીને ખુબ ઓપ્ખવી કાટવા છતાં તેમાનો કવડો અને કોપલાનો સવાદ ગયો નહી હતો.

અને હવે દોલા ઉપર વાદલ તુટી પડયું તે ખરૂં. જીવણજીએ કારનો માંરયો નાહનાને જાુહુરા ગાલો ભાંડી, અને તેમને ભુએ મારવાનુ તોહોમત મેલયું. નાહનાએ હીમંતથી બચાવ કરયો કે "તમોને આઠ વાંણી જમાડી તોયે તમો ભુખાંછો, તો પેટ કે પાલીઓ! હજીતો ઘુપ અ

ને ચાહે આવવાની, તે મલીને દહ વાંણી થાહે ને તોમ્એ તમને ઓછું પરેલું ? ''

"દસવાંણી ? ગણાવની તે દસ વાંણી શું જમાડી ?"

"હેં ? ગણો માછલી એક, બાફેલાં ઈદાં બે, હાફબેલ ઈદાં તરણ, ઈદાંની અકુરી ચાર, ઈદાંનો પોરો પાંચ, આખો દારેના ઈદાં છ, મલાહી હાત, રોટલી આઠ, દુધ નવ ને ચાહા દહ. દહે દહ વાંણી થઇ કે નહી ? "

નાહનો ઘણો હીકમતી હતો. તેણે એવો જવાબ વાલયો કે ઘણા જણ ગુસે થવાને બદલે તેની મુરખાઈ ઉપર હસી પડયા. તે એવી રીતે નાસતો લાવયો કે બીજી કાંઈ વાંણી નહી હોવા છતાં ખોટી ખોટી ઉમેદો આપીને ઈદાં વરેજ સરવેનુ પેટ ભરી શકયો અને જેમ તેમ પેટ ભરાયું એટલે પહરોણાઓ અડધો ગુસો ભુલી ગયા.

પણ આ સરવેને હીઆંવેર લાવનાર જીવણજીને ઘણુંજ ખરાબ લાગું, તે પોતાનો ગુસો કેમ ભુલે ? તે ઉઠીને નાહનાના અંગ ઉપર ધસતાં બોલયો કે "ચાર પાંચ જાતનાં ઈદાં કીધાં તે ચાર પાંચ વાંણી થઈ કે ? તેતો ઈદાં ને ઈદાંજ થપાં ?"

નાહનાનો જવાબ તઈઆરજ હતો અને તે હીકમતથી ખાલી નહી હતો. "અરે વાહુાવારે જીવણજી હેઠ, ચાર પાંચ જાતના ઈદાં તે એકજ વાંણી કે ? તારે તો ચાર પાંચ જાતનું હાખ રાંધીને મુકું તેબી એકજ વાણી કે ? તમે તો કેહો કે એ બધું હાખ ને હાખજ, તારે બીજી વાંણી કીકાથી લાવાહ ? "

જીવણજીથી તરત જવાબ નહી અપાયો તારે વાત ઉડાવી. "વાંણીમા વાંણી તું માછલી લાવયો, તો તેનેબી બાલી નાખી."

"તેમા ઉં હું કરૂં" નાહાનાએ હાજર જવાબીથી કહયું. "તમારા ચાકરે બાલી નાખી તેમા મારો વાંક ? તમારા હહરાને તાંહાંથી દોલો આવેલો તેણે દઝાડી મેળી. ઓ હીરાજીને પુછો, તેવણ હાજર હતા."

"પણ દોલાએ દઝાડી તેમા અમોને શું કેહેછે ? અમેતો તને પુછીએ." આમ બોલીને જીવણજીએ ચીડપર ચઢી નાહનાને એક ઠોંસો લગાવયો.

મારામારીની બીહીકથી દોસતો વચે પડયા અને હીરાજીના તો નેણજ ફરી ગયાં. પોતાના બુટ ચોરાવાથી, પોતાના મોજાં બલી જવાથી, અને પોતાનો દગલો સઘળો ઘીમા લપટાઈ જવાથી, તથા ભુત દાકન નહી માનવા બાબે દોસતોના ખીજવવાથી તે બલીજલી રહેલો હતો, માટે હવે તે ગુસાથી વચે પડયો અને એકદમ જીવણજી ઉપર ઉતરી પડયો.

"ઓ જીવણા, બીચારા નાહના ઉપર નકામા કાંએ બલતાં કાહાડેછે ? તે સાફ મારી સાહેદી આપેછે, તારે મને પુછવા વગર ગધેડા પેરે સાંનો તેને ઠોંસો મારયો ? "

જીવણજીનો મીજાજ વધારે તપી આવયો.

"હીરાજી તારી હોશીઆરી હંઈ ના લગાવતો. મારા દોસતોની ચાકરી બંરાબર નહી થાયતો તે બાબે સંભાલ લેવાનું મારૂં કામછે."

"બેશ મુગો બેશ દોસતોની શંભાલતો કેવી મજેની લીધી. આ મારો દગલો જોયો ? આ મારાં મોજાં જોયાં ? સુવો તું હમને હીઆં તેડીને લ'ચ્ચાર ૨૯.

"કાંએ વારૂં ? જે બનયું છે તેમા મારી શું તકશીર કે તું મને ગળે પડેછે ? મેં જોડા ચોરાવયા ? મેં તમોને ભુખા રાખયા ? "

"જા ઓ હેમક, વધુ ગડબડ નો કર" હીરાજી આમ બોલતો ગયો અને પોતેજ ગંડબડ જારી રાખતો ગયો. "અલબતાં અમે હેરાન થઈએ છઈએ તેમા બધો તારો વાંક છે. ઘડીભર ભુતે જોડા ચોરયા, તો એવા ભુતના વાસમા તું અમને લાવયો શું કરવા ? તેં નાહનાને બજાર અપાવીઉં તું, ઈઆ શું રાંધવું તેની વરદી આપી હતી કે બીચારો સારી સારી વાણી અમોને કરી ખવાડે ? આએ તારા સાસરેના નોકરની મોહોકાંણ જોઈ, તે ગધાને લીધે મારો કીમતી બનાથનો દગલો રદ ગયો."

"જો હીરાજી તું મને ખોટો બદનામ ના કર, નહી તો આપણુ વચે બીગાડ થશે."

"અરે જા, તારા બીગાડની કોણ દરકાર કરેછે ! આટલો બીગાડ શું થોડો છે કે તું વધુ બીગાડ કરશે ? અપવચ લાવી, બધાંને ફસાવી, જંગલ વચે રોરવીને હવે દમ ભરાવા આવયોછે.''

જીવણજીએ આ શખત હોમલા સાંમે પોતાના દોસતોથી આસરો ચાહાયો. તેઓમાના થોડાજ જણ વચે પડયા, અને મોટા ભાગે હીરાજીની તરફેણ ખેંચી. જીવણજીએ ઘણા ગુસાથી પુછયું કે "મેં તમોને શું ફસાવયાછે કે તમો મને સતાવોછો ?" જારે દોસતોએ પોતાની પીડાકારી વરણવી તારે જીવણજીએ તેમને હીચકારા, નબલા, ખાધાની હાવરાવાલા, અને હાડકાંચાટુ વગેરે ગાળો આપી.

એ રીતે આ કજીઓ ઘણો વધી પડયો તે હીઆંસુધી કે કેટલાક દોસતોએ મનજીભાઈને વજીફે જવાને સાફ ના પાડયું અને પોત પોતાને ઠામે પાછા ફરવાની તઈઆરી કરવા લાગા.

જીવણજીએ તેમને ઘણા સમજાવયા, તેમના કાલાવાલા કીધા, માફ માગી અને પસતાવો બતાવયો, અને તોપણ તેનું નહી ચાલયું તારે પાછો ખીજવાઈને તેણે ગાળો દીધી. તે ઉપરથી હવેતો આ દોસતોની મંડળી મારામારી ઉપર આવી ગઇ અને નાહનાએ વચે પડી તેઓને નરમ પાડવા પછે હીરાજી તથા બીજા ચાર પાંચ દોસતો ખાંધ ઉપર કપડાં નાખી ચાલી ગયા.

ગરીબ બીચારા જીવણજીને અતીઘણી લાજ ઉપજી, અને આ દોસતોને નાચારીએ જતા મેળી, બાકીના તરણ ચાર દોસતોને લઈને પોતાના સસરાને ઘર જવા માટે જોડા આવી પોંહોંચવાની વાટ જોતો બેઠો.

પ્રકરણ ૪૯ મું.

ભોલા દોલાને જોડા લઈ આવતાં જાજીવાર લાગો નહી. ખરૂંછે કે જોડા લેવા સારૂં જારે દોલો પોતાના પેલા શેઠને વજીફે ગયો હતો, તારે તેણે રસતામાં ઘણી ઢીલ કરી હતી અને તે ઢીલના કારણ આપણે ગઈ વેળા તપાસયાં હતાં, જેમાનું એક કારણ એ હતું કે પોતાના ટટુને જોસથી દોડાવી જતાં ટટુના ઘણીથી તે બીધો હતો અને તેથી સઘલી ઉતાવલ છતાં તે ઘણેજ ધીમે ધીમે ટટુને લઈ ગયો હતો.

પણ પેલા મોદીને ઘરથી ખાસડાંઓના ગાંસડા સાથ જારે તેને પાછો રવાંને કરયો, તારે જેમ બને તેમ જલદી ઘોડો દોડાવી જવાનો તેને શેઠ તરફથી હુકમ મળયો હતો અને એકવાર એવી છુટ મળી કે દોલો તદન બીજી હદ ઉપર જતાં ડબયો નહી. તે ટટુને એવાં જોસથી હંકાડી લાવયો કે બીજપોર આવતાં તે પરાણી ફસડાઈ પડયું અને દોલો ગાંસડાને માથા ઉપર ઉઠાવી હાંફતો હાંફતો ધરમશાળામાં ગયો.

તેના ગાંસડામા તરેહવાર કદના તથા આકારનાં નવાં જુનાં ખાસડાં ભરેલાં હતાં, જેમાથી પોતાના પગને બંધ બેસતા થોડાક સુરતી ખડે વાલેલા જોડા જીવણજીએ અને તેના બાકી રહેલા દોસતોએ પેહેરી લીધા અને એક માફો મંગાવી તેમાં જીવણજી, સઘલા દોસતો, નાહનો, અને તેનો ભાઈ કરીને મનજી શેઠને વછૂઈ હંકાડી ગયા.

ખાસડાંઓની શંખ્યા વળી એટલી મોટી હતી કે જીવણજીના જે મીતરો જતા રહયા હતા, તેમના પણ પેહેરવા ઉપરાંત, બીજા આસરે બે દજણ માણસને તે પુરાં પડતે. તે સઘલાં બાકી વધેલાં ખાસડાંનો ગાંસડો જીવણજીએ પોતાના માફામા નખાવયો.

ભોલો દોલો થાક ખાવા સારૂ ધરમશાળાના ઓટલા ઉપર બેઠો તારે તેણે સમજ નહી પડીકે. પહરોણાઓતો બે માફા ભરાય તેટલા હતા, અને સઘળા આ એક માફામા કેમ સમાઈ ગયા ! તેનાં મગજમાં વીસમય પેદા થયો કે પેલો હીરાજી જેણે દોલાને મીના ખધાનામાં નાખયો હતો તે તથા બીજાઓ સઘલા જતા કાંહાં રહયા ? જેમ ખાસડાંને ભુત ચોરી ગયો તેમ આ લોકોને પણ ભુતજ ઉઠાવી ગયો કે શું ?

આ વીચારમા બેસીને દોલો થાક ખાયછે, એટલામાતો જીવણજી તથા તેના વધયા સધયા દોસતોને લઈને માફો દોલાની નજર બાહેર નીકલી ગયો.

સાંજને સીરે પોહરે તે માફો મનજીભાઈને વછૂઈ જઈ પોંહતો. ઓટલા ઉપર બેહેલા સુરતના પહરોણાઓ વેહેલા વેહેલા આ થાકેલા મુસાફરોની પાસે ગયા. ગાડીમા ગાંસડો જોઈ લુલાજી દસતુર ખુશી થવા લાગા કે મોબેદોને વેંહેંચવાની શાલ ઈઆતો પેહેરામણીના પોશાક ઈઆતો બરફી પેંડાના કંદીઆનો ગાંસડો જમાઈજી લાવયાછે. સઉથી પેહેલાં તે ગાંસડો લઈ જાઈને ઓટલા ઉપર મેલયો અને સરવે કોઈ આતુરતાથી ઉખેડીને જુવેછે તો તેમાથી પેહેરામણીના પોશાક ઈઆ વધાવી લેવાના વાગાને બદલે વધયાં સધયાં ખાસડાં નીકલયાં !

ખાસડાં તો ખાસડાં સાથ, પણ અંતે જમાઈજી આવી મલવાથી સરવને ખુશી ઉપજી. તેની સાથના દોસતોને આરામ આપવામાં આવયો, જેમને બીજા પહરાણાઓ સાથ મલી જતાં વીલમ નહી લાગો અને જીવણજી સારીપઠે પોતાના કુટંબને ભેટયો.

પોતાની બેટીની નવજોતમાં તે હાજર થઈ શકયો નહી, નવજોતની ખુશાલીમા રાતના જીઆફતમા પણ જઈ શકયો નહી, બીજે દીને નાસતા ઉપર ઈઆ જમનમાં શામેલ થવાયું નહી, તોપણ હવે કાલના મુલતવી રાખેલાં મોટાં ખાંના ઉપર બીરાજી શકાશે, એટલાજ વીચારથી જીવણજીને અને તેના કુટંબને થોડો ધરવ આવયો નહી.

પણ જીવણજીએ તરતજ જોઈ લીધું કે આ જીઆફતના મેહેમાર સાથ જેવી જોઈએ એવી ખુશી ગરમાં નહી હતી.

પેલા મોદીના મનજીભાઈને ગઈ કાલની મારામારીથી ઘણું વાગયું હતું, હજી તેને ઘણી થાક તથા નબલાઈ થયલી હતી, હજી તે બીછાંને અડેલો હતો, અને હજી તેના દીલમા તાવ હતો.

તેની બાનુ શુનાબાઈનુ મન ઘણી અને દોસતો વચે, ફરજ અને મોજ વચે, માવજત અને ખુશાલી વચે વેંહેંચાઈ જવાથી હજી તેના જીવને નર્મીતાઈ તથા બરકરારી રહી નહી હતી.

તેની બેટી દીનીનો જીવ જીવણજીને જોવાની ઉમેદમાં, ભીમપુરના ભુતના ભયમાં, તથા ધરમશાલાના કઉતકોની ધાસતીમાં અડયો નખાઈ ગયો હતો.

છેલે તેની બીજી બેટી શુંદર પીરોજ પાણાચંદ સરેસતેદાર સાથ એક ઓરડામા કેદ પડવાના ગઈ કાલના બનાવની ખોટી બદનામીથી તેનુ મન હજી વખોડાયું હતું.

પણ એટલુંજ નથી.

શુંદર પીરોજને ગઈ કાલે આપણે પડતી મેલવા પછે તેના ઉપર વધારે શંકટ પડયાંછે અને તેથી તે વધારે ફીકરમંદ, ઉદાસ અને આતુર થઈછે.

તેના બાપના દોસત, ઉમરે હડવાના શેઠ, મોટા બેતાબના ઉમેદવાર અને મોટી દોલતના ધણી બેહેરામશાહ શેઠ સાથ આ જવાંન બાનુની સાદી કરવાનો તેના બાપનો જે વીચાર હતો, અને જે વીચારનુ ચોકઠું બેસાડવા સારૂં જ આ નવજોત, આ જીઆફત, આ મેંહેમાનદારી અને ધામધુમનુ ટાંકણું ઉભું કરયું હતું, તે વીચાર અમલમા આણવાને પીરોજના બાબાપે આ ટાંકણે ઘણી મેહેનત કરીછે.

ધરમા ઉદાસી છે પણ પીરોજના લગન લગાડવા સારૂં તે ઉદાસીને ઢાંકીને ખુશાલીનું રૂપ આપવામા આવયું છે. ધરનો ધણી આજારી છે, તે છતાં આ ચોકટું બેસાડવાને તે માદગીનું તો એક સાંધણ કરવામા આવયુંછે. એક આજારી આદમીના શુખન પાલવા અને તેને ખુશી કરવાને કેમ ના પાડી શકાય ?

પણ બીચારી પીરોજબાઈનું દીલ આ બનાવથી જ ખમી થયુંછે. ગઈ કાલના પેલા માઠા સંજોગથી એ પાકદામાનની અબલાને જે દાય લાગો હતો તેતો ધોવાયોછે, પણ મા બાપના આ પગલાંથી તેના જીગરને જે જખમ લાગોછે તે કેમ રૂજાશે ?

પોતાના ખાવંદ તરીકે બેહેરામશાહાને બાહાલ રાખવાને પીરોજની મરજી નહી હતી અને તેમા પીરોજ ખરી હતી. તે જવાન, કુમલી નારને બેહેરામશાહા જેવા એક બુઢા થવા આવેલા મરદ સાથ પરણાવામા પીરોજના મા બાપ ભુલ કરતાં હતાં અને પોતાની એ ભુલને ખાતર પોતાની બેટીના તમામ ભવ બાલી નાખવા બેઠાં હતાં.

હતો, અકલમા તેથીબી કોતા હતો અને કેળવણીમાતો છેકજ કમ હતો. તે ઓલીઓ હતો અને તેટલાજ માટે એક ખેતાબ મેળવવા સારૂં મનજીભાઈ જેવા ઘેલાની ખુશામતમા પડેલો હતો તથા તે મતલબીઆના ઘેર પાછળ પોતાનું નાણું વેરતો હતો.

પણ પીરોજની ના પસંદગીનું મોટું કારણતો તેણીની અને તેણીનો આ દાવો કરનારની વચેનો ઉમરનો તફાવત હતો. પીરોજ નોજવાંન અને નાજુક, કુમલી અને કોમલ, ૧૫ વરશની કનેઆ હતી અને હજી તેને આખી જીંદગી લેવાની હતી. બેહેરામશાહ અઢાર અને અભણ, તથા જીંદગીની પોણી સફર સમાપત કરી અજલના વખતની નજદીક આવેલો હતો.

એ બેને સાંધવાં તે જલદી છુટાં પાડવા બરાબર હતું, એ બેને જોડવાં તે કજોડું કરવા બરાબર હતું, એ બેને પરણાવવાં તે જલદી રંડાપામા નાખવા બરાબર હતુ.

અને તોપણ પીરોજના મા બાપ તે બીચારીને ફુસલાવીને ફસાવા માંગતાં હતાં. તેઓ તેના પઈસાપર લોભાયાં હતાં એતો ગોયા પીરોજને કોઈ પેઆરા સાથ નહી પણ પઈસા સાથ પરણાવા માગતાં હતાં. તેઓ પઈસાદાર જમાઈના ભુખાં હતાં ઈઆને પોતાની બેટીના લગનમા પોતાનો લાભ શોધતાં હતાં.

હેફ અને ધીકાર પડજો એવાં લોભી અને લાલચુ માબાપો ઉપર કે જેઓ પોતાના શુખને માટે બચાંનો ભોગ આપતાં હોય !

એકગમથી પહરોણાઓની બરદાસત કરતાં, બીજીગમથી મેહેમાનોની મદારત કરતાં અને તરીજીગમથી માટીની માવજત કરતાં, ચોથીગમથી વળી પોતાની બેટીને સમજાવા પટાવામા સુનાબાઈ ઘણો વખત સુધી મશગુલ રહી હતી.

એક માતબર મરદ સાથ પરણવાથી કેટલું સુખ, કેટલી મોજ, કેટલો લાભ થશે તેની તારીફ સાતમાં આસમાન સુધી ચહડાવાને સુનાંબાઈએ બકાત રાખયું નહી. પોતાની દીકરીને બનતું સમજાવયા પછે વળી સુનાબાઈ તેને તેના બાપના માંદગીના બીછાંણા આગળ લઈ ગઈ અને તેના બાપે પણ બેહેરામશાહ બાબેના બેઆનમાં કોઈ શહરાગાત બાકી રાખી નહી.

"તું મેહેલમાં રેહશે, મખમલના ગાદી તકીઆ ઉપર લોટશે, સોના રૂપાંનાં વાસણો વાપરશે, મરઘી બટકનાં ખાંનાં રોજ ખાશે, સાટીન અને સુસના ગાળા પેહેરશે, હીરા મોતીના હાર પેહેરશે, સોનાના ઘરેણાથી હાથ ભરી નાખશે, મોતીના ચોકરાંથી કાન હાંદી નાખશે, બેકીમતી સુજનીથી નાક જુલાઈ પડશે, ગાડી ઘોડાની માલેક થશે, વાડી વજીફામાં ફરતી થશે, નોકર નફરોની શેઠાણી થશે, સીપાહી ચોબદારો તુને નમતા રેહેશે," ઈતીઆદી ઈતીઆદી જે કાંઈ હતું, તે સઘલું તેણીના માબાપે રસ લઈ લઈને તેણીના કાનમાં રેડયું.

અને હવે પીરોજનો જવાબ ? તેણીએ જવાબ શું દીધો ?

પીરોજે પેહેલાં તો કાંઈજ જવાબ નહી આપયો.

બેહેરામશાહ તે બીચારીને પેસંદતો નહીજ હતો, પણ ગઈ કાલના બનાવથી તે તેણીને વધારે નાપસંદ થયો.

તે બનાવ શું હતો ? શું બેહેરામશાહે કાંઈ તકસીર ઈઆં બદી કરી હતી ? નહીં: ગઈ કાળે જારે આ નાજુક નારી પાણાચંદ સાથ ખોટી બદનામીમાં આવી તારે બેહેરામશાહતો ઓર તે બીચારીની ઘટતી પખશ ખેંચી તાહીમાએત કીધી હતી.

તારે ગઈ કાલથી બેહેરામશાહ તેણીની નજરમાં ચહવો જોઈએ તેને બદલે તે નજરમાં ઉતરયો કેમ ?

પરકરણ ૫૦ મું.

આ સવાલનો ખોલાસો મેળવવા માટે ગઈ કાળના એક બનાવને શેજવાર યાદ કરીશું.

વજીફાની બાહેરના તલાવ ઉપર જારે ઘેલા મોદીએ જાંહાંગીર જંગી સાથ નકામી મારામારી અને ફેસાદ ઉઠવયો તારે સુનાબાઈ, પીરોજ અને આખું કુટંબ ઘબરાટમ તે ઠેકાંણે હાજર થયું હતું અને તે મારમારી સરવેના [illegible] વામા આવી હતી.

તે મારામારીમા પીરોજ જોતી કે વાંક સઘળો તેણીના બાપનો હતો, અપમાન અને છેડતી સઘળી એ ઘેલામોદીની હતી અને જાંહાંગીર જંગીતો વધુ દુખ દેવાને બદલે વધુ ખમનાર હતો.

મનજી જીહુરા ગાળ દેતો હતો તારે જાંહાંગીરનો ચેહેરો કજ ગંભીર શુખન બસ હતો. મનજી મારફાર કરતા મ[illegible]ડાઈ જતો, પણ જાંહાંગીરનો એકજ આંચકો ઘણો થયો હતો. *જાંહાંગીરની છાતીમા સીંહનું બળ હતું,* પણ ચાલચલણમા તે બકરાં જેવો નરમ હતો.

શુંદર પીરોજે જાંહાંગીર જંગીનું નામ ઘણીવાર સંભળયું હતું, જેને જોવાને તે ઘણી ખંતી હતી અને આજેજ તેને પેહેલીવાર જોવા પામી હતી. તેનું કદાવર અંગ તેની ઉમરની જવાંની, તેના ચેહેરાની પેશાની, તેના જોબનના બાહાર અને તેના શરીરનો શોભાએ પીરોજના મગજ ઉપર ઘણી અસર કરી. તેની શીકલની ખુબસુરતી, તેની આંખોના પરકાશ, તેના કપાલની શફાઈ, તેના હોટોની રતાસ, તેની છાતીની પોહોલાઈ, તેના બાજુના બળ, એ સરવેને માટે પીરોજે કાંને સાંભળેલી તારીફ નજરે ખરી પડેલી જોઈ. છેલે તેની વાત ચીતની સલુકાઈ, તેની ચાલચલણની અદા, તેના સવભાવની ગમભીરાઈ, તેની જુબાનની તેજે અને તેના મગજની ભુધીએ પીરોજના મગજમાં તેને માટે ઉંચું માન બેસાડયું હતું.

અને એજ જાંહાંગીર જંગીની અડોઅડ પાસે ઉભેલા પોતાને માટે ધારેલા બેહેરામશાહનો જાંહાંગીર સાથ મુકાબલો કરવાની જગા અને જોગવાઈ પણ પીરોજને તેજ મલી હતી. જે બુઢાપામા આવતા શેઠીયા સાથ આ કુમલી છોડીને સદાની જોડી રાખવા ધારી હતી, તેના કરતાં જાંહાંગીર જંગી કેટલો ચહડતી કીસમનો માણસ હતો તે બાબે પોતાના મગજમા તોલ કરવાને પીરોજને આ વખતે બરાબર બની આવયું હતું.

બેહેરામશાહ સાથ પીરોજને અદરાવાંની વાત તેના માબાપ તે રાતે છેડવાનાં હતાં. એટલા માટે તેઓએ પીરોજને ઉંચા પોશાક અને સણગાર સાથ વધારે ખુબસુરત બનાવી હતી. પણ એ સઘલા સણગાર વચે પોતા

નો મારી કરવા ધારેલા બેહેરામશાહને જોઇ એ કુમલી નાર બહુજ બલતી હતી. તે જારે બેહેરામશાહ ઉપરથી જાંહાંગીર જંગી ઉપર અને જાંહાંગીર જંગી ઉપરથી બેહેરામશાહ ઉપર જોતી હતી, તારે પોતાના મનમા એવું પણ વીચારતી હતી કે "આ બેહેરામશાહ જેવા બેવકુફ અને બુઢા પુરૂશ સાથ પરણી વીધવાપણાની નજદીક જાઉં તેના કરતાં આ જાંહાંગીર જેવો ધીરો, સુરો અને નોજવાન નર જો કદખુદાઇથી મારો ખાવીંદ થાયતો હું સોવાસણ પણામા કેટલી સુખી થાઉં !"

કદાચ કોઇ વાંચનારી બાનુઓ કેહેશે કે પીરોજે પોતાના મનમાં આ વીચાર ઉતરવા દેવો નહી હતો. તેણીના મા બાપે ધારેલું કારજ તેણીએ કબુલ રાખવું હતું. જાંહાંગીરને તેણીએ આજ સુધી જોયલો નહી હતો અને પેહેલાજ દેખાવમા તેને પસંદ કરવો નહી હતો.

આ સઘલી તકરાર અગરં વાજબી હોય, તોપણ પીરોજના મનમાં જાંહાંગીરનો ખેઆલ ઠસયો તેમાં વાંક તેણીના અનસમજુ મા બાપનો હતો. તેઓ બીચારી પીરોજને ગળે એવી તોક ઓળવવા માગતા હતા કે જેના સામે ખુદરત પોતે ના ખુશી હતી. અને તેટલામાટે તેવા એક માણુશની મુકાબેલ તેના કરતાં બેહેતર માણુશને જોતાંવારજ તેને બેહેતર તરીકે પીછાંણવું પીરોજમા કુદરતી હતું.

પણ જાંહાંગીર માતર બેહેરામશાહાથીજ બેહેતર નહી હતો. તે ઘણા માણુશજાતો કરતાં શરેશટ હતો, અને જારે પીરોજના મા બાપે તેણીને પરણાવાજ કાહાડી તારે એક શરેશટ સવરૂપ ઉપર તેણીનુ મન લાગે એમાં તે નાજનીનનો વાંક નહી હતો.

તલાવ આગળની મારામારી બંધ પડી, જાંહાંગીર જંગી તાંહાંથી જતોબી રહયો, વખત અને વાત વહી પણ ગઇ, તોબી પીરોજ જાંહાંગીર જંગીને ભુલી નહી. પેહેલાં તેને વીશે તેણીએ માતર ઉંચું મત બાંધયું હતું, તે ઉંચાં મતનું માન થયું, તે માનનો પેઆર થયો અને તે પેઆર પણ એવો કે પીરોજનું જીગર જાંહાંગીરથી જખમી થયું અને પીરોજના મગજમાં તેની સુરત નહી ફીટે એમ પડી રહી.

કેવી મુશકેલ વાત ! જાંહાંગીર, જેનાથી પીરોજનો બાપ (પછે વાંકે ઇઆ વગર વાંકે) હેરાન થાયછે, જેને મનજીભાઇ પોતાના દુશમન તરીકે ગણેછે, તેનાજ ઉપર પીલીનો પેઆર બાનયો ! જાંહાંગીર પીલીને ઓળખતો નથી, તો મોહોબત કેમ રાખશે ! અને કદાચ મોહોબત રાખશે તોપણ પેલા મોદીનો મનજી કેમ કબુલ કરશે !

ભવીશની વાત આપણ ભવીશમા જોઇશું અને જાંહાં ભોલો દોલો વચ્ચે છે, તાંહાં ભવીશ વીશે પુછવું શું ! હાવતો પીલીએ બેહેરામશાહ સાથ પોતાના નેકાની પેવંદ બાંધવાને આનાકાંની બતાવીછે અને તેનુ કારણ ગઇ કાલે તલાવ ઉપર બનેલો ઉપલો બનાવ છે.

સુનાબાઇ પોતાની બેટીને છાનીમાની ઘણુંબી સમજાવા લાગી. પીલી મા બાપની સાંમે કદી થઇ નહી હતી, એટલે આ વખતે પણ સાંમે થઇ શકી નહી. મગર તેણીનો સરસમાં સરસ જવાબ તેની હીરાપેરે ચલકતી આંખોમાથી વેહેતાં નવધાર આંજુના કતરા હતાં.

સુનાબાઇ પીરોજને પુછવાના દરએક ઉપાય કરવા લાગી, પણ પીરોજ વધારે આંજુ નાખીને ગોયા પોતાના જવાબને "પાણીમા નાખતી" હતી.

અને તે જવાબ દેતે તોપણ તે પાંણીમાં નાખવા સરખુંજ હતું. પીલી ના કેહેતેતો તેની નાએ કાંઇ ચાલવાનું હતું ? તેણીએ પોતાની માદર આગળ માતર રડીયાજ કીધું અને સુનાબાઇને સમજ નહી પડી કે તે નાખુશીથી રડેછે ઇઆ લગનની ખુશાલીના હરખ તથા હેશાનથી રડેછે.

સુનાબાઇએ જઇને એ વાત મનજીભાઇને કહી અને તતકાલ મનજીના માંદગીના બીછાંના આગળ પીલીને બોલાવામાં આવી.

રડવાથી લાલ બોટાં જેવી આંખો લઇને પીલી પેલા મોદીના ઓરડામાં ગઇ. તેના બાપે પેહેલાંતો પેઆરથી તેને પોતાની ગોડમાં ચાંપી અને બોલયો—"દીકરી પીરોજ, મારી પાસે બેસ. તારા હાથ મારી આંખમાં ચાંપવા દે. હા, કેવા તારા હાથોથી મને તાહાડક પડેછે. પણ જારે તું પરણુશે, જારે તું બેહેરામશાહની ઘર ધનીઆંણી ને શેઠાણી થશે તારે તારા હાથની તાહાડક લેવા હું કાંહાં જવશ."

પીરોજે વળી પાછું રડવાનું શરૂ કીધું અને મનજીભાઇ તેનો જુદોજ અરથ સમજયો.

"હા ! બેટી તું રડેછે. હું જાંણું છઉં કે બાપથી જુદી પડવા માટે તું રડેછે, પણ બેટી તું નો રડ. એતો દુનીઆંનો ધારોજ છે. તું બાપથી જુદી પડશે, પણ બાપ કરતાં મોટા મુરબીને તું મેળવશે."

પીરોજ વધારે દીબા તાંણુવા લાગી, તારે હવે સુનાબાઇ દાહયાં થવા નીકલયાં.

"ઓ વાએ, એ શા ઢોંગ ! નહી બોલતાં તારે છેકજ કે ! લે જો વળી. હજીતો પરણવાની વાત કાંહાં, વગત કાંહાં, દાહાડો કાંહાં, ને તેટલાંથીજ એ શાં બેણ કોતક ? વાએ વાએ."

"ચાલ મુગી રેહ દીકરી" શેઠ બોલયા "ને જોની બેહેરામશાહ વાત કરવા આવે તારે સારીપઠે વાત કરજે હો. આજે રાતના હું તારે વાસતે કેહેવાનો છઉં, ને જો તુને કાંઇ પુછે પરછેતો એવા શાન સલુકના જવાબ દેજે કે તે, તું ને અમે સઉ ખુશી થઇએ."

આતો વાત બેહકી. પીરોજે જોયું કે "હવેતો અંતનો વખત આવયો અને જો હું બોલશ નહીતો સાંમો મારો વાંક નીકલશે કે આગમચથી બોલી કાંએ નહી !"

તેણીએ બીહીતાં બીહીતાં પોતાની જબાં ખોલી, પણ સચાઇ તેના તરફ હતી અને તેથી તેની જબાંને રસતો મળયો. "બાવાજી, માએજી, તમે એટલી બધી ઉતાવલ કેમ કરોછો ! આજને આજ મારી સાથ તેને વાત કરવા કેહોછો, પણ ખરી મારીથી વાત કેમ થશે ?"

"કાંએ ? શું છે ? બેટી જીભતો આવડી મોટી છે ! બેહેરામશાહથી તું અંજાંણીછે શું કે વાત નહી થાય ?"

બાવાજીની ભીશાલ માએજી પણ વચમા બોલયાં. "જોની દીકરી, આજના જેવો દાહાડો ભીજે કાંહાં

થી મળશે ! આપણે તારૂં કારન કરવાતો આને આટલુ વસાવયું છે, તારે આજની તક કેમ જતી મુકીએ ! નારે મારુ એમ કાંઈ બને નહી."

પીરોજે તરેહવાર બાહાંના કાહાડીઆં. "આજનો દાહાડો જવા દેઓ; બાવાને સાંજાતો થવા દેઓ; કાલની ગડબડ બંધ પડવા દેઓ; બેહેરામશાહને ખેતાબ મળવા દેઓ; બેહેરામશાહાના દીકરાને પરણવા દેઓ; બેહેરામશાહની દીકરીને ઠેકાંણે પડવા દેઓ; ઈતીઆદી ઈતીઆદી."

આ સઘળાં બાહાંના રદ ગયાં. પીલીના મા બાપ પોતાના આ ચુંટી કાહાડેલા ઉમેદવારની દોલતનેજ વચે લાવવાં લાગાં, તારે પીલીને વધારે મોટી હરકતો કાહાડવાની ફરજ પડી અને હવે તેણીએ સાફ કહયું કે "બેહેરામશાહા જેવા અઢોર આદમી સાથ હું નાદાન વએ પરણવા ચાહાતી નથી."

"હેં ? હેં ? એ શું ચેડાં ? દીકરી તેના પઈશા ટકા જોશે કે નહી ?"

"પણ તેની ઉમર જોશો કે નહી ?"

"દીકરી, તેના વાડી બંગલા કેટલા છે ?"

"ને તેના મારા કરતાં વડા દીકરા દીકરી કેટલાં છે ?"

"તેના ગાડી ઘોડાતો ગણી જો દીકરી !"

"ને તેના દીકરા દીકરીને ઘેર છોકરાં છે તેતો ગણી જોવો."

"તેનું તારે શું ? તે બચાં કાંઈ તને પાલવાંછે ?"

"તેઓ મારાં બચાં વગર હું તેમની મા ગણાવશ ને બચાં વગરની છતાં બચાંની જંજાલ ને હેજગારીમા પડશ."

"કાંઈજ નહી. બચાં તેમના મારગસર રેહશે, પણ બાગબગીચા સઉ તારાં થશે."

"લાકડાંના ઘર મારી જીંદગી સુધી રેહે, પણ એવો ભરતારતો થોડાંજ વરશ રેહેવાનો."

મનજીભાઈના મીજાજી મગજને ઉસકેરવા આ બનાવ બસ હતો. તેણે એક બુમ પાડી અને પીરોજ થરથર ધ્રુજવા લાગી. તેણે પકો ઠરાવ કહયો કે "બેહેરામશાહ સાથેજ તુંને પરણાવવી અને તું ખુશીથી નહી પરણે તો જબરીથી પરણાવશ."

પીરોજ પાછી ચુપ થઈ ગઈ. બાપને કુહુરવવાનો તે વખત નહી હતો. તેની માદગીમાં વધારો થવાની ધાસતી હતી, માટે પીરોજ એટલુંજ બોલી કે "જેમ તમારીમરજી" અને પોતાની મા સાથ ઓરડાની બાહેર નીકલી ગઈ.

પરકરણ ૫૧ મું.

હવે તારે મનજીભાઈના જમાઈ જીવણજીએ ભીમપોરની ધરમશાળા મધેથી પોતાના પહરોણાઓ સાથ આવયા બાદ બીચારી પીરોજને ગમગીનીમાં જોઈ તેનો શબબ આ ઉપર જણાવયો તે હતો.

તેણીના માંબાપ સાથના આ અનબનાવની વાત કુટંબ મંડળમાં જરાંજરા પસરી હતી અને ઘરના દીકરા દીકરીઓ તેથી વાકેફ થયાં હતાં. જીવણજીની બાપડી દીનીએ પોતાની બેહેનને લગતો સઘલો બનાવ પોતાના ધણીને જાહેર કીધો, અને તારેજ જીવણજીને બીચારી પીરોજની ઉદાસીનો ખોલોસો થયો.

પણ જીવણજી ભીમપોરમાં પોતાના મેહમાંનો આગળ એટલો ખપેઆનો પડયો હતો કે હવે જોકે બે તરણજ મેહેમાનો તેની સાથે રહયા હતા, તોપણ પીલીની ઉપલી વાતને જલદીથી ભુલી જાઈને તે મેહેમાંનોની માવજતમાં તેનું સઘલું મન રોકાઈ રહયું.

ભોલો દોલોતો હજી ભીમપોરથી પાછો આવી પોંહોંચયો નહી હતો. પાછલા પોહોરે મેહેમાનોને માંટે ખાસડાંનો ગાંસડો લઈને તે ભીમપોર ગયો, તાંહાંથી મેહેમાંનો તે ખાસડાં પેહેરીને વેહેલા નીકલી પડયા, તારે દોલો તાંહાંજ થાક ખાવા બેઠો હતો.

તે કમર દાબતો હતો અને પગો ચાંપતો હતો તથા દોકીના કકડા ફોડતો હતો, કે જે સઘલું કરવાની તેને ખરેખર ઘણી જરૂર હતી. ખાસડાંનો ગાંસડો લઈ ટટુ ઉપર પવણની મીશાળે તે ઉડી આવયો હતો અને તેનો દમ ગોયા આખર થઈ રહેલો હતો.

પોતાના થાકેલાં તનને આરામ આપવા બાદ ઠંડાં પાંણીએ મોહડું છાંટી તથા પાછો તાજો થઈ, દોલો ધરમશાળાની પડોશમાં પોમાં મારવાડીની દુકાંને વાતે બેઠો.

તે વાત ધરમશાળા મધે ગઈ રાતના ભુત નીકલવા ઉપરજ ચાલી હતી.

દોલાને હીઆંજ ખબર થઈ કે ગઈ રાતના રસતામા જમનનું ભોણું અધુરૂં મેળી તથા રૂસતમ આગાને ભુતના પંજામા મેળી તે (દોલો) નાહાસી ગયો, તાર પછે દોલો ધારતો હતો તેમ રૂસતમ કાંઈ મારયો ગયો નહી હતો, પણ મામાના પંજામાથી અચબુચ છુટીને આ ધરમશાળામા નાહાસી આવયો હતો. હીઆં, દોળાને પોમાંજીથી ખબર મળી કે ભુત રૂસતમની પુઠે આવયો, પાંણીની કુંદીઓ અને અનાજની કોઠીઓ ઉંધી વાલી અને શેવટે સરવે ઉંઘાયલા હતા તેવામા તે બધાંના ખાસડાં પેહેરીને જતો રહયો.

આ સઘળી વાતો દોલાએ ઘણા ધેઆનથી સાંભળી અને ભુતમામાના ચાળા ઉપર ભારે હેરત થવા લાગો. તેને આ વાતની ઘણી તાજુબી ઉપજી કે "ભુત મંને રાતના મળયો હતો તારે તેના પગતો બે હતા અને બે પગમા બાર જણના જોડા તેણે પેહેરયા કેમ હશે ?"

દુકાન ઉપરના દાહાયાઓનેબી આ વાતની અજાએબી લાગી, પણ તેમ વળી તેઓ ખોલાસાની અટકલો કરવામા પછાત નહી હતા.

ઠીકાભાઈ કમરકાકરીએ પડીકાં બાંધતાં મત આપયું કે "ચોરની ચાર આંખ હોય તો ભુતના શું વધારે પગ નહી હોય ? ભુતમામાના પગતો જેટલા ચાહે એટલા હોયછે. તે સઘળા પગ તેના બદનમા ખોસી રાખેલા હોયછે, અને જારે કામ પડે તારે જેટલા જોઈએ તેટલા પગોને બાહેર કાહાડેછે. માટે આ ધરમશાળામા જેટલાં ખાંસડાં પેહેરવાના હોય તેટલા પગ કાહાડીને તે પેહેરી ગયો હશે."

નહી નહી ! ખીમા મારવાડીના ધેઆનમા એ વાત ઉતરી નહી. તેણે કહયું કે "ભુત મામાતો હમેશ પોતાના માથાં ઉપર ચાલેછે, અને પગ કરતાં માથું મોટું એટલે તે માથાં ઉપર પેહેરવાના જોડા પણ ઘણા જોઈએ.

પણ એમ કેમ બને ! દોલાને પોતાને ભુત વીશે થોડો અનુભવ નથી. "તેણે કહયું કે અરે ભાઈઓ એ શું

ગપાટા મારોછો ? હું પોતે ભગલાના ભુતને ગઈ કાલે મ ળી આવેલો પણ તેને માથાં ઉપર ચાલતાં મેં કાંઈ જોયલો નથી. તે ખાસો આપણું આદમની માફક પગ ઉપર ચા લેલો, પગથી બે મેં દોડેલા; મને પોતાને ભુત વીશે અનુભ વ છે. તમે મને પુછોની."

"તારે તું કેહેની કે ભુત મામા બારને બાર ચોવીસ ખાસડાં પેહેરીને કેમ ગયા ?" પોમાજીએ દોલાને પુછ્યું.

દોલો પોતે એ જાણતો નહી હતો, દોલાથી તો આ સવાલ ઉભો થયો હતો અને તેનો ખોલાસો પણ પાછો દો લાથીજ માગવામા આવયો !

ડાહાયો દેખાવા સારૂં દોલાએ આ ખોલાસો આપ વાને તદન ના નહી પાડયું. તેણેબી કાંઈ અટકલ કરી જોઈ અને તે વળી સઉથી ફુરમાસુ અટકલ હતી.

તે બોલયો કે "ભુતને ખાસડાં ખાવાનો ઘણો શોખ હોયછે અને તેથી તે આ બધાં ખાસડાં પેહેરી નથી ગયો, પણ ખાઈ ગયો હશે."

આ જવાબ ઉપર સઘલાએ હસી પડયા. તારે વ ળી દોલો પોતાની અટકલને ખરી ઠરાવા ગયો ! "શું તમો લોક નથી માનતા ? મામાએ ખાસડાં ખાધાં હશે ને પો તાના પેટમાં ગાંસડો બાંધયો હશે."

"અરે ઘેલા ખાસડાં ખાયતો હજમ કેમ થાય ?"

દોલા પાસ ખોલાસો તઈઆર હતો. "હજમ કેમ થાય ? ખાસડાં ચામડાંના બનેલાં કેની ? વારૂં તારે માણુ શ ચામડાંનું બનેલું; ખરૂં ? ને માણુશ ચામડું ખાયછે. હેં ? પણ ભુતનું ચામડું તો માણુસ કરતાંબી જાડું તારે ભુત જાડાં ચામડાં ખાય; ખાસડાંના ચામડાં ખાય તેની શી નવાઈ ?"

કીકાબાઈ ગમે એવા મુરખ હતા, પણ આ મુરખાઈ તો નહી દેખી શકાઈ. તેવણ બોલયા કે "અલેઆ ઉંઠ, કદી માણુસ ખાસડાંને ખાય એમ તારા અવતારમાં સાંભળયું છે ?"

"પણ હીઆં કાંઈ માણુશની વાત નથી, ભુતની વાત છે."

"અરે હા, ભુતતો ભુત, કોઈ પણ જીવથી ખાસડાં ખવાયછે ?"

"તમે નહી માનતા તારે શું કહું ? મને ખાસડાં ખાવાની ટેવ નથી, તોપણ મારા શેઠ શેઠાણી વગેરે મને વા રેઘડીએ કેહેછે કે હું આખાં ગામનાં ખાસડાં ખાવા છતાં સુધરતો નથી. હવે મારાં જેવું એક માંણુશને ખાસડાં ન હી ખાવા છતાં ખાસડાંખાઉ કેહેછે, તારે ભુત મામાં ખાસ ડાં નહી કાંએ ખાય ?"

કાહાનજી કુંવરે આ સમજ હસી કાઢીને એવો ખો લાસો આપયો કે "ભુતના પગતો બેજ હોયછે, પણ માણુશના પગ કરતાં ઘણા મોટા હોય એટલે આપણા બાર જોડાનો તેનો એક જોડો બનેછે."

અલબતાં આ વાત સઘળા સટાકીઆઓના માનવામા વધારે ઉતરી અને તેમની મુખીઅ જે મતલબ કે ફુરસતનો વખત ગાલી કાહાડવો તે મતલબ સરી એટલે તેઓ શ તોશ પામયા.

પણ આ વખત ગાલવામા બીચારા દોલાના "બાર વા ગી ગીઆ." સાંજ પડવા આવી અને દુકાનમા દીવો થયો તારે દોલાને યાદ આવયું કે મોડું થયું છે, લીમપોરનો રસ તો પસાર કરવોછે અને શેઠને તાંહાં પાછું જવુંછે.

તોએપણ દોલાના મનમા ગઈ કાલના જેટલો આજે ડર નહી હતો. હજીતો સાંજના છ વાગેલા હતા અને હવે તો તેને ટટુ ઉપર જાવું હતું, એટલે ટટુ સપાટામા લઈ જશે.

દુકાન ઉપર સરવેને સલામ અકરામ કીધા વગર દો લો ધરમશાળાના તબેલામા પાછો આવયો અને પોતાના ટ ટુને લગામ ચડાવી બાંહેર ચલાવા લાગો.

પણ ટટુતો લંગડું હતું. એ મુગાં પરાંણીએ દોલા ને બેવાર પીઠ આપી હતી, અને તેમા બીજીવાર તેને દો ડાવતાં દોલાએ તે બીચારાંનો દમેદમ લીધો હતો. એ રી તે દોડતાં એક ખાડામાં પડવાથી તેનો પગ મોરચાયો અ ને તે ચાલવાને અશકત થઈ પડયું.

હવે લગાર દોલો ઘભરાયો. ટટુને પાછલ મેલીને પાઉં પીઆદો જવાની તેને ફરજ હતી, માટે એ બીચારાં આગળ ઘાસ, દાના મુકીને દોલો નીકલયો.

રસતા ઉપરતા ભુતની ગઈ કાલની બીના તેને પાછી યાદ આવી ખરી. પણ હજી સકારૂં હતું અને વળી સી ધા રસતાને બદલે દોલાએ ખેતરમાથી આરકતરો રસતો લીધો, તેથી વજીફામાં તેને જલદી પોંહોંચવાની આશા હતી.

આ સઘલી આશા અને ધીરજ વચે દોલાને સમજ નહી પડતી કે તેનું દીલ અંદરથી ધરકેછે કેમ ? તેના પેટ માં ફાર પડેછે કેમ ? તેની છાતી લપાં લીએછે કેમ ?

ગઈ કાલે તો દોલા સાથ કાવલાની સંગત હતી, પણ આજેતો તે એકલો છે. ગઈ કાલેતો ગાડું વટીક હ તું, પણ આજેતો પાઉં પેઆદો છે. ગઈ કાલે રૂસતમ આગાથી ભુત ઠગાયોછે, માટે આજે હવે તે છોડે ઈઆ જ તો મેલે એવું નથી.

માટે હવે દોલાએ જલદી પગલાં ભરવા માંડયાં. તે આગળ પાછળ જોઈને ચાલતો, ઘડીએ ઘડી ઉભો રહીને કોઈ દુરથી આવતું જતું હોય તે જોતો અને પોતાની ખા તરી કરીને વળી પાછો ચાલતો.

એમ કરતાં અંધારૂં થયું અને દોલાને દુરથી દીસ વા લાગયું નહી તારે તે લાઈલાજ થયો અને વધારે ઘભરા વા લાગયો.

આ વખતે તે નાહની ટેકડીઓની એક અલગાર આગળ આવી પોંહતો, કે જે ટેકડીઓની પછવાડેજ મ નજીભાઈનો વજીફો આવેલો હતો. તે કાંઈ કુતરની ટેકડી ઓ નહી હતી, પણ નદીઓના કીનારાની આસપાસ કે ટલાક માઈલ સુધી માટીના જે મોટાં ઢેકાંટરીઆં હોયછે તે વા માટીના તે ટગ કહીએતો ચાલે.

શેઠના વજીફાની એટલો નજદીક આવી પોંહોંતાથી હવે દોલો ટેકડી ઉપર જરા આસાએસ લેવા બેઠો, આ વ ખતે તે એટલો થાકી ગયેલો હતો કે તેની આંખમાં ઉંઘ નાં ઝોંકા આવતા હતા, અને એક ઉંઘ ખેંચી કાહડવાના અંત ઉપર આવીને તેણે પોતાનુ દાકું એક માટીના ટગ ઉપર નીચું નાખીઉં.

પણ આમ કરતાંમાજે તેની અડધી ઉંઘરેટી આંખે

થી મળશે ? આપણે તારૂં કારજ કરવાતો આજે આટલું વસાવયું છે, તારે આનની તક કેમ જતી મુકીએ ? નારે મારાએ એમ કાંઇ બને નહી."

પીરોજે તરેહવાર બાહાંના કાહાડીઆં. "આજનો દાહાડો જવા દેઓ; બાવાને સાજાતો થવા દેઓ; કાલની ગડબડ બંધ પડવા દેઓ; બેહેરામશાહને બેતાબ મળવા દેઓ; બેહેરામશાહાના દીકરાને પરણવા દેઓ; બેહેરામશાહની દીકરીને ઠેકાંણે પડવા દેઓ; ઇતીઆદી ઇતીઆદી."

આ સઘળાં બાહાંના રદ ગયાં. પીલીના મા બાપ પોતાના આ ચુંટી કાહાડેલા ઉમેદવારની દોલતનેજ વચે લાવવાં લાગાં, તારે પીલીને વધારે મોટી હરકતો કાહાડવાની ફરજ પડી અને હવે તેણીએ સાફ કહયું કે "બેહેરામશાહા જેવા અઢોર આદમી સાથ હું નાદાન વએ પરણવા માહાતી નથી."

"હેં ! હેં ! એ શું ચેડાં ! દીકરી તેના પઇશા ટકા જોશે કે નહી !"

"પણ તેની ઉમર જોશો કે નહી ?"

"દીકરી, તેના વાડી બંગલા કેટલા છે !"

"ને તેના મારા કરતાં વડા દીકરા દીકરી કેટલાં છે ?"

"તેના ગાડી ઘોડાતો ગણી જો દીકરી !"

"ને તેના દીકરા દીકરીને ઘેર છોકરાં છે તેતો ગણી જોવો."

"તેનું તારે શું ? તે બચાં કાંઇ તને પાલવાંછે ?"

"તેઓ મારાં બચાં વગર હું તેમની આ ગણાવશ ને બચાં વગરની છતાં બચાંની જંજાલ ને હેજગારીમા પડશ."

"કાંઇજ નહી. બચાં તેમના મારગસર રેહશે, પણ બાગબગીચા સઉ તારાં થશે."

"લાકડાંના ઘર મારી જીંદગી સુધી રેહે, પણ એવો ભરતારતો થોડાંજ વરશ રેહેવાનો."

મનજીભાઇના મીજાજી મગજને ઉસકેરવા આ બનાવ બસ હતો. તેણે એક બુમ પાડી અને પીરોજ થરથર ધ્રુજવા લાગી. તેણે પકો ઠરાવ કહયો કે "બેહેરામશાહ સાથેજ તુંને પરણાવવી અને તું ખુશીથી નહી પરણે તો જબરીથી પરણાવશ."

પીરોજ પાછી ચુપ થઇ ગઇ. બાપને કુહુરવવાનો તે વખત નહી હતો. તેની માંદગીમાં વધારો થવાની ધાસતી હતી, મારે પીરોજ એટલુંજ બોલી કે "જેમ તમારીમરજી" અને પોતાની મા સાથ ઓરડાની બાહેર નીકલી ગઇ.

પરકરણ ૫૧ મું.

હવે તારે મનજીભાઇના જમાઇ જીવણજીએ ભીમપોરની ધરમશાળા મધેથી પોતાના પહરોણાઓ સાથ આવયા બાદ બીચારી પીરોજને ગમગીનીમાં જોઇ તેનો શબબ આ ઉપર જણાવયો તે હતો.

તેણીના માબાપ સાથના આ અનબનાવની વાત કુટુંબ મંડળમાં જરાજરા પસરી હતી અને ઘરના દીકરા દીકરીઓ તેથી વાકેફ થયાં હતાં. જીવણજીની બાપડી દીનીએ પોતાની બેહેનને લગતો સઘલો બનાવ પોતાના ધણીને જાહેર કીધો, અને તારેજ જીવણજીને બીચારી પીરોજની ઉદાસીનો ખોલાસો થયો.

પણ જીવણજી ભીમપોરમાં પોતાના મેહેમાંનો આગળ એટલો ખપેઆનો પડયો હતો કે હવે જોકે બે તરણજ મેહેમાનો તેની સાથે રહયાં હતા, તોપણ પીલીની ઉપલી વાતને જલદીથી ભુલી જાઇને તે મેહેમાંનોની બાવજતમાં તેનું સઘલું મન રોકાઇ રહયું.

ભોલો દોલોતો હજી ભીમપોરથી પાછો આવી પોંહોંચયો નહી હતો. પાછલા પોહોરે મેહેમાંનોને મારે ખાસડાંનો ગાંસડો લઇને તે ભીમપોર ગયો, તાંહાંથી મેહેમાંનો તે ખાસડાં પેહેરીને વેહેલા નીકલી પડયા, તારે દોલો તાંહાંજ થાક ખાવા બેઠો હતો.

તે કમર દાબતો હતો અને પગો ચાંપતો હતો તથા દોકીના કકડા ફોડતો હતો, કે જે સઘલું કરવાની તેને ખરેખર ઘણી જરૂર હતી. ખાસડાંનો ગાંસડો લઇ ટટુ ઉપર પવણની મીશાળે તે ઉડી આવયો હતો અને તેનો દમ ગોયા આખર થઇ રહેલો હતો.

પોતાના થાકેલાં તનને આરામ આપવા બાદ ઠંડાં પાંણીએ મોહડું છાંટી તથા પાછો તાજો થઇ, દોલો ધરમશાળાની પરોશમાં પોમાં મારવાડીની દુકાંને વાતે બેઠો.

તે વાત ધરમશાળા મધે ગઇ રાતના ભુત નીકલવા ઉપરજ ચાલી હતી.

દોલાને હીઆંજ ખબર થઇ કે ગઇ રાતના રસતામા જમનનું ભોણું અધુરૂં મેળી તથા રૂસતમ આગાને ભુતના પંજામા મેળી તે (દોલો) નાહાસી ગયો, તાર પછે દોલો ધારતો હતો તેમ રૂસતમ કાંઇ મારયો ગયો નહી હતો, પણ મામાના પંજામાથી અમલુચ છુટીને આ ધરમશાળામાં નાહાસી આવયો હતો. હીઆં, દોળાને પોમાંજીથી ખબર મળી કે ભુત રૂસતમની પુઠે આવયો, પાંણીની કુંડીઓ અને અનાજની કોઠીઓ ઉંધી વાલી અને શેવટે સરવે ઉંઘાયલા હતા તેવામા તે બધાંના ખાસડાં પેહેરીને જતો રહયો.

આ સઘળી વાતો દોલાએ ઘણા ધેઆનથી સાંભળી અને ભુતમામાનાં ચાળા ઉપર ભારે હેરત થવા લાગો. તેને આ વાતની ઘણી તાજુબી ઉપજી કે "ભુત અને રાતના મળયો હતો તારે તેના પગતો બે હતા અને બે પગમા બાર જણના જોડા તેણે પેહેરયા કેમ હશે !"

દુકાન ઉપરના દાહાયાઓનેબી આ વાતની અજાએબી લાગી, પણ તેમ વળી તેઓ ખોલાસાની અટકલો કરવામા પછાત નહી હતા.

હીકાભાઇ કમરકાકરીએ પડીકાં બાંધતાં મત આપયું કે "ચોરની ચાર આંખ હોય તો ભુતના શું વધારે પગ નહી હોય ? ભુતમામાના પગતો જેટલા ચાહે એટલા હોયછે, તે સઘળા પગ તેના બદનમા ખોસી રાખેલા હોયછે, અને જારે કામ પડે તારે જેટલા જોઇએ તેટલા પગોને બાહેર કાહાડેછે. મારે આ ધરમશાળામા જેટલાં ખાસડાં પેહેરવાના હોય તેટલા પગ કાંહાડીને તે પેહેરી ગયો હશે."

નહી નહી ! ખીમા મારવાડીના ધેઆનમા એ વાત ઉતરી નહી. તેણે કહયું કે "ભુત મામાતો હમેશ પોતાના માથાં ઉપર ચાલેછે, અને પગ કરતાં માથું મોટું એટલે તે માથાં ઉપર પેહેરવાના જોડા પણ ઘણા જોઇએ.

પણ એમ કેમ બને ? દોલાને પોતાને ભુત વીશે થોડો અનુભવ નથી. "તેણે કહયું કે અરે ભાઇઓ એ શું

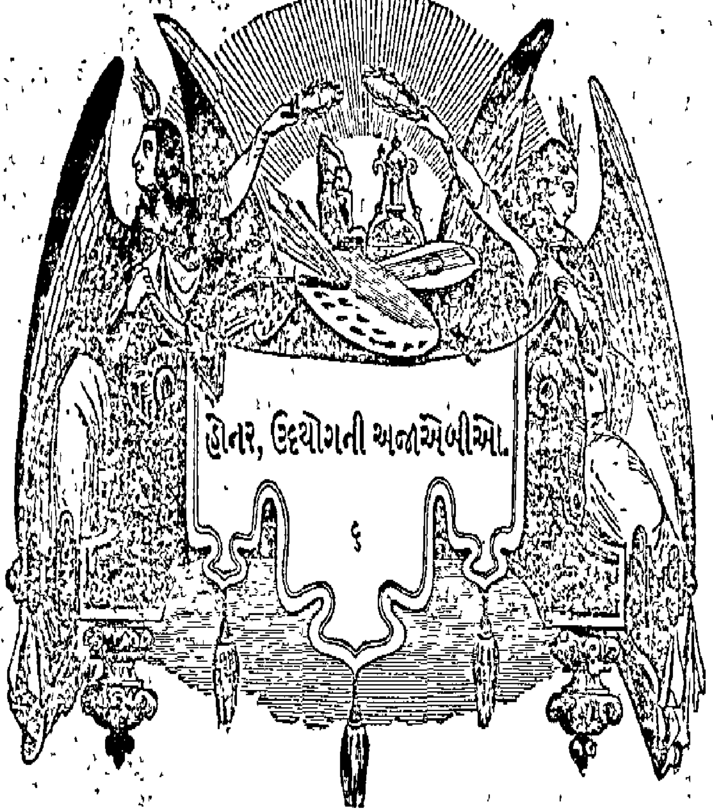

લોઢાં પાછળની મેહેનત.

એ ઉપરથી ફોલીને અજાએબ લાગયું કે આ સલીઆ ઓને કાપવાનો શું કાંઇ સાંચો નહી હશે ! તેણે સેહેજ ખબર કાઢી તારે તેને માલમ પડયું કે સુવીડન દેશમાં એ સાંચાની શોધ થયલીછે, પણ તેને તે દેશના લોકોએ છુપો રાખેલોછે.. "ઠીક—ઠીક" જવાબ દઇને ફોલીએ વાત તાંહાંજ માંડી વાલી, પાછું સારંગી વગાડવા માડયું અને જાણે કાંઈ જાણતો નથી તેમ ઘર ગયો.

થોડા દીવસમા ફોલી પોતાને ઘરથી એકાએક ગુમ થયો. તેના સગાંઓમા તેને નામની બુમ પડી રહી ! તે જાંહાં જાંહાં સારંગી વગાડવા જતો હતો, તાંહાં તાંહાં તેની ખુટ પડી. તેની ઘણી શોધ થઈ, પણ કેથે જડયો નહી. કોઈવાર એક ગામથી તો કોઇવાર બીજે ગામથી તેની ખબર આવતી, પણ તલાસ કાહાડતાં તે કોઈ ગામમા દીસયો નહી !

પણ નહી. ફોલીતો જીવતો હતો. તેતો લોઢાંના સલીઆ કાપવાનો સાંચો કેવોછે તે જોવા નીકલયો હતો ! સારંગી વગાડવાનો તેનો ધંધો તે સાથ લોઢાંના કારખાંનાને સંબંધ શું ? પણ બસ આ શોધ જોવી, અને બનેતો ઈંગલંડમા દાખલ કરવી, એ ધુંઈ તેના મગજમા ભરાઈ એટલે કોઈનેબી કેહેવા વગર તે ગેબ થઈ ગયો !

પણ તેતો ભીખારી હતો. તારે આ મુસાફરી તેણે કેમ કીધી ? તે એક ગામથી બીજે ગામ વધતો ગયો અને સારંગી વગાડીને પઈસા મેળવતો ગયો, તથા એક ગામના પઈસા બીજા ગામમા ખરચતો ગયો ! આમ સારંગી વગાડતો વગાડતો તે સુવીડન દેશ ગયો અને તાંહાંથી પણ સારંગીજ વગાડીને તેણે લોઢાંના મોટાં કારખાનાઓમા પોતાનો રસતો કીધો !

તેની સારંગી ઉપર કારખાનાના મજુરો મોહી પડયા. તેઓએ તેને પઈસા આપયા, અને લાંબા દાહાડા જતાં ફોલી તેઓ સરવેનો માનીતો થઈ પડયો. આ નામીચા કીસબીએ બાહેરથી એવાં ઓળીઆપણાનું ડોળ ઘાલયું હતું કે તે એક ગમાર દીસતો હતો અને વળી કારખાનામા તેની બીજી મતલબ શું હોય તે પણ કશું દીસતું નહી હતું !

માટે જારે ધકધકતા તાપ અને આતશ આગળ કામ કરતી વેળા મજુરોને ગમત જોઇતી, તારે તેઓ ફોલીને સારંગી વગાડવા બોલાવતા અને એ રીતે કારખાનાના સઘળા ભાગો મધે તે દાખલ થયો હતો. તે સારંગી વગાડતો ગયો, તેમ ચોમેર ફરી વલતો ગયો, સઘળું જોતો ગયો, સઘળું યાદ રાખતો ગયો, સઘળું છપ નોધતો ગયો !!

સારંગી વગાડવાનો ધંધો અને વળી આ સાંચાનું છુપું ઉપરીપણું તેણે સાથે કેમ ચલાવયું હશે !

પણ અફસોસ ! માણસ ધારેછે, ખોદા બજાવેછે. ફોલીનો સાંચો ચાલી શકયો નહી ! આટલી જેહેમતે, આટલી મુશકેલે, આટલી ભીખ માગીને સાંચો જોઇ આવયો પણ તેમાં કાંઈ ખાપણ રહી ગઈ. તે સાંચો ચાલયોબી ખરો, પણ લોઢું કાપવાનું જે મુળ કામ તેજ નહી બનયું !

ફોલી વળી પાછો ગેબ થઈ ગયો ! થોડાં લોકમાં આ વાત પજરી હતી, તેઓ સમજયાકે પોતાની નીશફળતાની નામુરાદી તથા શરમ નહી ખમાવાથી તે ભરાઈ બેઠોછે. જો ફોલીને બદલે કોઈ બીજો હતે, જો ફોલીને હસનારાઓ પોતે હતેતો તેઓ ખચીત ભરાઈ બેસતે.

પણ ફોલીતો એ વખતે સારંગી હાથમાં લઈને પાછો સુવીડન ગયો હતો ! તેના મજુર દોસતો પોતાના આ દીલ રીજવનારને ખુશીથી ભેટયા અને પોતાના મનમાં કસો શક લાવવા વગર હવેતો લોઢું કાપવાના સાંચાવાલાં કારખાનામાંજ તેને ઉતારો આપયો. હવે તેને બીજું શું જોઈએ ?

હવે કાપવાના સાંચાની બારીક તપાસ કરવા, નકસા ઉતારવા, તથા પોતાની ભુલ કાંહાં હતી તે જોઈ લેવાની ફોલીને પુરતી તક મળી. સારંગી વગાડવા પછે ફુરસતનો સંઘલો વખત તેણે આ સાંચાના છુપા અભીઆસમાં રોકયો. અભીઆસ કીધા પછે વળી સઘલું બરાબર છે કે નહી તે ફરી તપાસી જોયું. એ રીતે તઈઆર થઈને તે પાછો ઈંગલંડ ગયો અને પેલાંજ કારખાંનાંમાં તેણે પોતાના સાંચાને ચાલુ કરયો.

ફોલીની આ શોધથી ઉપલો સાંચો ઈંગલંડમાં દાખલ થયો. ફોલી ઘણો તવંગર થઈ મરણ પામયો. તેણે "ફોલી" ના નામીચાં કુટંબનો પાયો નાખયો. તેનાથી લોઢાંના ઉદ્યોગને નવી ગતી મળી !

લોઢાંને તાવી, ગાલી તથા તઈઆર કરી ખપમાં લેવાનાં કાંમ સાથ લાગતી વલગતી ઉપલી જુદી જુદી કળાઓ ઉપરાંત જે બીજી થોડીક જાણવાજોગ કળાઓની શોધ થયલી છે, તેમની અજાએબીઓનો એક ટુક સંગરહ કરી આ હેવાલને હવે સમાપત કરીશું.

"સલાઇડ રેસટ" નામનો સાંચો લોઢાંના એક કારખાનાનો સઉથી શુંદર અને જોવા લાએક ભાગ છે. તે કંતારીના ચરખ સાથ જોડેલો હોયછે અને ચરખને આંગુઠેમ પેલીગમ એકસરખી રીતે ફેરવવામા તથા તે ફરે તારે ચરખની અંદરની વસતુને ચપટ ઝાલી રાખવાને એ સાંચો અ

ટને કેવો મોટો ટેકો થયો તે અમારાં વાંચનારાઓજ વીચારી લેશે.

લોઢાંના નળાઓની અંદર ભોંક અથવા બગારૂં પાડવાનો સાંચો અથવા લુહાડની ટોપન જે કારખાનાઓમા સાંચાથી ચાલેછે તે એક બીજો નવાઇ જેવો સાંચો છે. એ સાંચાથી મોટા નલાઓની અંદર થોડા વખતમા મોટા મોટા ભોક પડેછે અને મોટા નલ, ભુંગરાં, ટોપ, સીલીંડરો ઇતીઆદી બનાવામા એ સાંચાની મદદ કીમતી છે.

રોંખવાનો સાંચો અજાએબ જેવો અને જોવા લાએક છે: તે દેખાવમા છાપવાના સાંચાને મળતો આવેછે. એક પુલ ઉપર એક લોઢાંની લાદી આગળ પાછળ ફરેછે અને તેના ઉપર જે સપાટીને રોંખવા હોય તેને મેળેછે. તે ટેબલ સાથ ફરતાં તે સપાટી રોંખવાના પાંખાની તલે આવેછે અને તે સપાટી પલકવારમા રોંખાઇ રેહેછે. રોંખેલાં લોઢાંમાંથી જે છલાં નીકલેછે, તે લાકડાંનાં છલાં જેવાં પાતલાં અને ગોળ વળી અથવા વીટલાઇ ગયલાં હોયછે.

બાઇલરો અને એવાંજ બીજાં કાંમોમાં લોઢાંનાં મોટાં મોટાં પતરાંઓમાં ખીલા ઠોકીને તે ખીલાઓની અણી વાલી નાખવી પડેછે અને એ રીતે તે પતરાંને એકેક સાથ જડી લેયછે. એ કામ બનાવાનો સાંચો પણ લોઢાંના ઉદયોગમાં એક અજાએબી છે. એ સાંચાની શોધ થવા આગમચ મોટા ખીલાઓને આતશ જેવા લાલ કરીને ઠોકી દેવા બાદ તેમના બાહેર રહેલા છેડાઓને જબરદસત હથોડાથી વાલી નાંખતા અને તેથી કાન બેહેરા થાય એવો મોટો આવાજ થતો હતો.

મી૦ ફેરબેરન નામના ઇનજનેરે ઉપલો સાંચો શોધી કાહાડયોછે તે એટલો સેહેલ છે કે જડવાના પતરાંઓને ઉંચાં ટાંગીને તેની પાસેથી તરતજ ચપાચપ દચાઓ મારી લેવાએછે. એક સાધારણ એનજીનનું બાઇલર ૮॥ ફીટ લાંબુ અને ૩ ફીટ પોહોલું, તેના પતરાં જડતાં હાથે વીસ કલાક લાગેછે, તારે આ સાંચાથી ચાર કલાકમાં તે કાંમ પુરૂં થયુંછે !

જેમ લોઢાંનો ઉદયોગ વધતો જાયછે, જેમ રેલવે, ગોંદી, ટંકસાલ, અને બીજાં મોટાં કારખાનામાં કામો વધતાં જાયછે, તેમ તેમ નવી નવી કારીગરીઓ નીકલતી જાયછે, તેમ લોઢાંને ઘડવા, મઢવા, જડવા, કાપવા, છોલવા, વગેરે સાંચાઓની શોધ વધતી જાયછે. ખરેખર લોઢાંએ દુનીઆંમાં સદાનો જાગતો જીવતો રોજગાર ચાલુ રાખયોછે.

માટી બઈઅર વચે મતફેર.

માટી બઈએર વચે સલાહ સંપજ એ સઉથી અગતની બીનાછે એક એકની મરજીમાં કધી પણ મતફેરને ફાવવા દેવું નહી, એવો મકમ ઠેડાવ કરવાથી તથા હરએક ચીજ પછી તે ગમે એવી કીમતી હોય જેની ઉપર આપણી ઇછછા થઇ હોય તે ચીજનાં કરતાં બીજાઓનો આપણી ઉપરનો ચાહ વધારે અગતનોછે, એમ માંનવાથી જેવો અરસપરસ પયાર રહેછે તેવો કશાથી રહેતો નથી. જેની સાથે આપણને આપણો સઘલો ભવ ગુજારવો તેવા એક જણનાં પયારની આગલ આપણી ગમે એવી ઇછછાનો ભોગ થાયં તો તે સું બીસાદમાં ! જો કે એકજ વખત મતફેર પડયાથી સંસારમાં જુદાઇ પડતી નથી, તોબી એવા દરએક મતફેર પછી તે ગમે એવા નજીવા હોય, તોબી, તેઓની ગોયા એક કોઠરી રહેછે, જેની અંદર એવી મન ઉતારાને લગતી બાબતોનો સંગરહ થાયછે ને જેમ જેમ એ કોઠરી ભરાતી જાયછે તેમ તેમ અરસપરસની બેદીલી ચાલુ રહેછે ને તદન ભરાયા પછી એકદમ તેની અંદરથી તેની ઝેરી બદબો નીકલેછે ને પયાર એક એક ઉપરથી ઉઠવા માંડેછે. એમ થવાનું કારણ વારેઘડીએ બેઉને સમજણ પડતું નથી કાંએકે સઘલા મતફેરોની અંદર એવું તે કીયુ મજબુત મતફેર હતું જેથી આટલી બધી જુદાઇ વધી તે તેઓ કહી શકતા નથી. પણ જે નજીવા તાણા તથા નકામું દબાંનથી હરઘડીએ કોઇ બાયડી પોતાનાં માટીને સતાવીયા કરે તેથી તે એટલોતો કંટાલી જાયછે કે આસતે આસતે તેનો બાયડી ઉપરનો પયાર કોતા થાયછે. માટી બઇએર વચે સાંધારન વાતચીતમાંબી જે ગુસસા ભરયા શબદો ઓમરયામાં આવેછે તે શબદો અસંતોશપણાના વારેઘડીએ કારણો થઇ પડેછે. મુખય કરીને જે ધણી યા ધણીઆંની એક એકને મંડલીમાં વાતે બેઠા હોય ને તયાં વાતચીતમાં બીજાં માણસોંની હજુર નરસુ લગાડવા યા હીનું બોલવાની ટેવ પડી હોય યા પોતાનાં ઓરડામાંબી જરાજરામાં તીચકું ચડાવાની યા ટીકા કરવાની આદત પડી હોય તે ખરેજ કફોરીછે. આ જેવી સુલેહ બીગાડનારી નઠારી ચાલ બીજી કોઇ નથી. જે માટીનો પોતાની બાયડી સાથ ઉપર લખયા પરમાણે સવભાવ ન મલતો હોય તેનો સઉથી સરસ ઉપાય તો એજ છે કે બનતાં શુધી સવભાવીક રીતે તથા લાયકીપણાથી જારે બને જણ બાયડી ખુશ મીજાજમાં હોય તે વખતે એકેકની ભુલ દેખડાવી, નહી કે તેનો તીરસકાર કરવો ઇઆ તે ધીકારવી. પણ જો તે ન સમજેતો તેનાં વીચાર તેને મુબારક એમ સમજીને તેને તેનું કામ ચલાવવું. એમ કીધાથી ઘણાએક કુઠંબમાં સલાહ સંપજ રહેછે.

પે૦ ન૦ ડા૦

સેંટ પીતરસબરગના બરફના મેહેલ.

ઇસવી સન ૧૭૪૧ ના વરસમાં માહારાણી એનની મરજીથી એક બરફનો મેહેલ બાંધવામાં આવીયો હતો. એ મેહેલનો શાહાદત ભરેલો અને ભરોસો રાખવા જોગ હેવાલ એજ વરસમાં છપાયો હતો. તે લખનાર જણાવેછે કે, આ પીગલી જાએ એવી ઇમારતનો નકસો કરનાર લેવી કસીસ ડેનીલોવીટચ ટેટીસચેવ નામનો એક ઘણોજ ભણેલો ઉમરાવ હતો જેને આવાં કામની ઘણીજ માહીતી હતી. આ ઇમારતની ખુબી વીશે જે કાંઇ જણાએલું છે તે ઉપરથી કેહેવામાં આવેછે કે, તે માહારાણી એનના ખરચે બાંધવામા આવીયો હતો, અને કારીગીરીનો એક એવો નમુનો હતો કે તે લખનારના કહા પરમાણે તો તેને સેતારાઓમાં લઇ જવો હતો અને સનીના ગરહમાં એક મજબુત પાયા ઉપર બાંધવો હતો કે જાજી હવા તેને પીગલાવી નહી શકે. આવાં કામો રાજવનસીઓથીજ બનેછે, કે જે

ચો પોતાની જરાવારની મોજને વાસતે લખો રૂપીઆ ખરચવાને આંચકો ખાતા નથી.

આ બરફનો મેહેલ માહારાણી એનની રમતને સારૂ બાંધવામાં આવીયો હતો, અને એ ઉપરથી ખરેખર એક રમકડું હતું. પેહેલાં એને ફીલ નદીપર બાંધવાનો વીચાર હતો પણ તેનો થોડોએક ભાગ બનાવયા પછી તે નદી પરનું બરફ પીગલી ગયું તેથી તાંહાં બાંધવું બંધ પડીયું. તારબાદ એડમીરેલોટી અને માહારાણીના મેહેલની વચમાંની જગાપર બાંધવામાં આવીયો. એને બાંધવાની રીત ઘણીજ સેહેલી હતી. પારદરશક આઈસના કટકા નીવા નદીમાંથી કાપી લાવતા હતા અને તેને તરેવાર રીતના આકારોમાં ઘડી કાહાડતા હતા. પછી દરએક કટકાને સાંચાથી ઉચકી જે જગાએ ગોઠવવા હોય તેની ઉપર જરા પાણી નાખી પછી ગોઠવતા હતા. પેલું પાણી જરાવારમાં બનધાઈ જતું અને જાને સીમેનટથી બે પથરાવોને વલગાવીયા હોય તેમ વલગી જતા હતા. આ રીતે તે ઈમારત એકજ પથરની બાંધી હોય તેવી હતી. દેખાવમાં આ ઈમારત ઘણીજ સાદી હતી. એક આખી ચાલની માફક લાંબી હતી અને ચોખુનીઆ થાંભલાઓથી ઓરડાઓ કીધા હતા, અને દરએક ભાગમાં એકકી બારી હતી, જેની ફરેમોપર રંગ લગાડીઓ હતો, તેથી જાને લીલા પથરની હોય તેવી દેખાતી હતી. આ પરથી સાબેત થાયછે કે બરફપર રંગ ઘણી સારી રીતે બાજેછે. આ બારીઓમાં કાચને બદલે પારદરશક બરફના કટકા જડવામાં આવીયા હતા. રાતને સમે તરેહ તરેહની, આંખને પસન પડે એવી, રોશની સલગાવવામાં આવતી હતી. આ રોશનીની અસર ઘણીજ સારી હતી, કારણ કે તે રોશનીઓ માતર બારીઓમાંથી દેખાતી ન હતી પણ આખી ઈમારતની અરધી પારદરશક દેવાલોમાંથી જાણે આવતી હોય તેમ દેખાતી હતી. વચલો ભાગ જાણે એક બારણું હોય તેમ બાંધવામાં આવયો હતો પણ ખરેખર બીજી બારીઓના જેવોજ હતો. આગલા ભાગની ઉપર અગાસી હતી અને પાછલ ઢોળાવદાર છાપરૂ અને તાંહાંની રીતના ધુમાડીઆં હતાં. આ મેહેલ પાસ ફરવાની જગાપર બરફના બનાવેલાં ફુલ અને પાતરાં સાથના ઓરનજના ઝાડો તેની દાખલીઓની ઉપર નાના પખશીઓ જાને ગાતાં હોય તેમ બેઠેલાં બનાવેલાં હતાં.

આ ફરવાની જગા આગલ છ ટોપો, પઈડાં સહીત ગાડાંઓ ઉપર ગોઠવવામાં આવી હતી, અને ફોડવાને સારૂ કામ આવે માટે તેમાં આંધરા પણ પાડેલાં હતાં. આ સરવે એકજ બરફમાંથી કોતરી કાહાડીયું હતું. આ ટોપો ખરેખર વાપરવામાં આવતી હતી. કઠણ બરફના ગોલાં બનાવી તેને ફોડવામાં આવતા હતા, પણ પાછલથી લોહોડાંના ગોલાથી ફોડી શકીયા !! આ ગોલા ફોડતી વેલા એ ટોપોને કાંઇ નુકસાન થયું ન હતું. અને ગોલા સાઠ પગલાં દુર જતા હતા. આ વતરોગે બે મોહોટી ગરપછાંટ, જેમાં હેસી રતલ દારૂગોલો ઉડી શકે એવી બનાવી હતી. આ ગરપછાંટ જાંહાં મેલવામા આવી હતી તેની સામબે બે મોહોટી માછલીઓ બરફનીજ બનાવીને મુકી હતી, જેના મોહોમાંથી અંદર રાખેલી બે નલીઓ વાટે નફતેલ નીકલીને રાતનાં બલતું હતું.

આ ઉપર જણાવીયું તે વતરોગે બીજી ઘણીએક ચીજો તાંહાં જોવાલાએક હતી. બે પીરેમીડો બનાવીયા હતા, જેમાં નલાને સારૂ એક નાહાનું બારણું રાખેલું હતું, અને તેની અંદર વચોવચમા આઠ બાજુનું એક કાગજનું બનાવેલું ફાણસ, જે ઉપર તરેવાર ચીતારો પાડેલાં હતાં, તે ટાંગવામાં આવીયું હતું, જે રાતના સલગાવતા હતા. આ ફાણસને ફેરવવા માટે એક માણસ અંદર રેહેતું હતું જે રાતને સમે તે ફેરવતો હતો તેથી દરએક ચીતાર બાહેર ઉભેલાં માણસોની નજરે પડતો હતો.

આ મેહેલની ડાબી બાજુપર બરફનો બનાવેલો એક હાથી હતો, જેની ઉપર એક ઈરાણીને પોતાના હાથમાં એક કોહાડી લઈને બેઠેલો પાડવામાં આવીયો હતો. આ ઈરાણીની સામબે બે તારતરો પોતાના હાથમાં ભાલા લઈ તે ઉભેલા પાડીયા હતા. આ હાથી અંદરથી પોકલ કરી તેમાંથી ૨૪) ફીટની ઉચાઇએ પાણી ઉડી સકે એવી કલા કરવામાં આવી હતી. આ પાણી નલીની મારફતે એડમીરાલીટીમાંથી લાવવામાં આવતું હતું. રાતને સમે આ પાણીની નલીઓ છુટી પાડવામાં આવતી અને તેને બદલે નફતેલની નલીઓ જોડી, આ હાથીને એક દેવતુ રૂપ આપી તેની સુન વટે પેલા તારતરો ઉપર આતસનો વરસાદ વરસાવતા હતા. આ ઉપરથી એવું માલમ પડેછે કે રસીયનો તારતારોને ઘણા ધીકારતા હતા. આ દેખાવ વધારે ભપકાર કરવા સારૂ, એક માણસ પેલા હાથીમાં ભરાતો હતો, અને પોતાના બુલંદ અવાજથી જાને ગગરાટ થતો હોય એવો શોહોર કરતો હતો. આ પાણી અને આતશના રમણીક દેખાવો અથવા આતશ અને પાણીથી બનેલા તરેવાર યંતરોથી તુરપત નહી થઈને એક હમામખાનું બનાવવામાં આવીયું હતું, જે રસીઆના સાધારણ હમામખાના જેવું બાંધવામાં આવીયું હતું. આ હમામખાનું એકવાર ગરમ કરી નાહાવાના કામમાં પણ લીધું હતું.

આ રમનીઆક મેહેલની અંદરની ચીજો, ઘણીજ સારી રીતે ગોઠવવામાં આવી હતી. આ મેહેલમાં દાખલ થતાં પેહેલાં એક ઓરડો આવતો હતો, જેની આસપાસ બે બીજા ઓરડાઓ હતા. આ ઓરડાઓ ઘણાજ મોહોટા અને ઉનચા હતા. આ બેમાંનો એક સુવાનો ઓરડો હતો, જેમાં મોહોટી આરસીઓ, તરેવાર અતરની બરણીઓ, ઘડીઆલ, સમેદાનીઓ અને બીજી ઘણીએક બરફની બનાવેલી ચીજો ગોઠવવામાં આવી હતી. મીનબતીઓ કોઈ કોઈવાર નફતેલથી ભીનવીને સલગાવતા હતા. સુવાનું બીછાનું પણ આ થંડી ચીજનુંજ બનાવવામાં આવયું હતું, જેમકે બીછાનું, કોચ, તકીઆ, ચારસા અને તરેહવાર તહરાંની મછરદાની. બરફના મોહોટા કટકાઓની એક સગરી બનાવી હતી જેની અંદર કોઈવાર નફતેલ રેડી સલગાવવામાં આવતી હતી. બીજો ઓરડો જમવાના સારૂ રાખવામાં આવીયો હતો જેમાં એક મોહોટું ઘડીઆલ જેના ચકરો પણ બરફનાજ બનાવેલાં હતાં તે મુકવામાં આવયું હતું. દરએક બાજુપર મોહોટા કોચો મુકીયા હતા, તથા બે ખુનામાં બીજાં ફરનીચર સીવાએ બે પુતલાંઓ હતાં. આ ઓરડાની લંબાઈ ૫૬ ફીટ, પોહોલાઈ ૧૮ ફીટ અને ઉંચાઇ ૨૧ ફીટ હતી. આ ઈમારતની લંબાઈ એક છેડેથી

બીજે છેડે સુધી ૮૭ ફીટ હતી તથા પોહોલાઈ ૩૬. પીરે મીડ, બાગ અને ઈમારત સરવે મલી પોહોલાઈ ૧૧૪ ફીટ હતી. જારે આ ઈમારત પુરી થઈ તારે સરવેને તેમાં જવાની છુટ મુકવામાં આવી હતી. આથી કેટલાએકોને આ રમકડાંથી ખુશી ઉપજી અને કેટલાએકને રઈએતના પઈસા કેવી રીતે ગુમાવવામાં આવેછે તે ઉપર વીચાર કરવા સુજીયું. આ ઈમારત બાંધવા પછી ઘણીએક વીદીઆ સંબંધી સોધ થઈ પણ તે ઘણી મોંઘી કીમતે મેલવેલી કેહેવામાં આવેછે.

માહારાણી આનના આ ઉપર જણાવેલા મનના ફાંટા જેવોજ બીજો વીચાર માહારાણી ઈલાઝાબેથને તારબાદ થોડાએક વરસ રહી આપો હતો. આ વીચાર અમલમાં આણવા આગમજ દરએક પરાંતના હાકેમોને જણાવવામાં આવયું કે દરએક જગાના રેહેવાસીઓના બે જોડાંને તેમના સેહેરમાં પેહેરાતાં સરવે કપડાં તથા ગાડીઓ સાથ સેંટ પીટર સબરગમાં મોકલવાં. આ મેલાવડો ઈસવી સન ૧૭૫૪ માં કરવામાં આવયો હતો. આ મેલાવડામાં જુદી જુદી નજદીક ૪૦) જગાઓથી રેહેવાસીઓ આયા હતા. તેમાં કુતરાંથી ઘસડાતી નાલી હોડીમાં કામસચાટકાના રેહેવાસી, રેનડીઅરથી ઘસડાતી ગાદીમાં લેપલેનડર, ઉંટપર બકેરીઅન, બલદપર કાલમકસં, ઘોડાપર સીરકાસીઅન અને મોહોટા હાથીપર ઈનડીઅનો હતા. આ વખતે માહારાણી ઈલાઈજાબેથના ખાસ લઉવાના લગન કરવામાં આયાં હ[illegible] સેહેરનાં ઘણાંખરાં લોકો તથા આ પચરંગી મેલાવડાને મોહોટાં સરઘસ સાથ લઉવાજી આ મેહેલ તરફ આયા. મેહેલ ઉપર જણાવીયું તેમ બરફનો બનાવેલો હતો. એ[illegible]ના જીહુમર અને બીજો સામાન બરફનો બનાવેલો હતો. એટલુંજ નહી પણ ટોપો, જે ફોડી સરવેને માન આપવામાં આવતું હતું તે પણ બરફનીજ બનાવવામાં આવી હતી. લઉવાજીના લગન આ મેહેલમાંજ થયાં અને નાચરંગ સાથ સરવે પરોનાની માવજત કરવામાં આવી.

માહારાણી ઈલાઈજાબેથનો આ વીચાર ઘણોજ પસંદ કરવાજોગ હતો, કારણકે આ મેલાવડાથી આ રાણી જે લોકો ઉપર રાજ ચલાવતી હતી તેમની રીતભાંત તથા ચાલચલણથી પોતે વાકેફ થઈ અને એક મેકને મુબારકબાદી આપી અરસ પરસનો વેહેવાર વધારવાનો આ એક નવો મારગ એખતીઆર કીધો.

હેનરી એમ. સટાનલી.

હેનરી એમ. સટાનલી કે જેણે ડાકટર લીવીંગસટનને આફરીકામાંથી સોધી કાહાડયો અને જે વીદવાન મુસાફરને આપણ મુવેલો સમજતા હતા તેને ગોયા પાછો જીવતો કીધોછે તેનો ટુક હેવાલ વાંચનારી બાંનુઓને નકામો લાગસે નહી. એ અમેરીકન જુવાન મુશાફરનું નામ કેટલુંક સુધી સરવેને અણજાનું હતું, પણ હમણાં તે સુધરેલી દુનીયાનાં લોકોને મોહડેથી વારેવાર સાંભલવામાં આવેછે.

અમેરીકાંનાં નયુયોરક શેહેરમાં ઈસવી સને ૧૮૪૩ માં સટાનલી જનમયો હતો. બચગીથીજ આ શખસના મનમા મુશાફરી કરવાનો વીચાર રમી રહેઓ હોય એવું માલમ પડેછે. નાહનપણમાંજ ઈસકોલમાંથી નાહસી જઈ દરીયાઈ મુશાફરીમાં તેણે પોતાનું વાહાણ બારસીલોનીયાનાં બંદરમાં છોડી દીધું; અને જમીન તરફ તરી આવતાં તેણે પોતાના કપડાંની ગાંસડી ખોઈ નાખી; અને એક દલગીરી ઉપજાવનારી હાલતમાં કીનારે આવી પોહોચયો. કીનારા પરથી તેહને એક સંતરીએ પકડયો જે તાંહાં પેહેરાપર હતો, અને કીલામાં લઈ ગયો, તાંહાં તેહને થોડુંક ઘાંસ પાંથરીને શુવું પડયું. બીજી સહવારે તેની ઉપર દયા લાવી એક કપતાંને થોડાંક કપડાં આપી તેને રવાને કીધો. બાપડો એકબી તાંબાના પઈસા વગર મારસેલસ આવી પુગો; અને તાંહાં રખેને એક લોફર તરીકે કેદ પકડાએ એવી બીહીકથી પોતાની મુશાફરી પગે ચાલીને જારી રાખી, અને અંતે દખશીણ કેટેલોનીયામાં આવી પોહચયો અને જયારે તે ફરાંસમાં ગીયો, તયારેતો તેનો દેખાવ ખાતરે પોલીશનુંજ ધયાંન ખેંચે એહવો હતો. નારબોનીયા નામનાં ગાંમમાં તેને પાછો પકડવામાં આવયો, પણ થોડી મેહનતથી પાછો છુટો થયો; અને તયાંથી પાછો મારસેલસ આવીને પોતાનાં આશનાવોની કંઈક મદદ લઈને જરા આબરૂથી મુશાફરી કરવાનું શરૂ કીધું.

યુરોપખંડનાં જુદાં જુદાં બંદરોમાં જેમ જેમ સટાંનલી મુશાફરી કરતો હતો તેમ તેમ તયાંની તવારીખનો તે અભયાશ કરતો હતો. આ વખતે કેટલીક લડાઈઓ ચાલતી હતી, તેથી તે વરતમાન પતરમાં "હેવાલ લખનાર" તરીકે, નેમાયો. આ મુશાફરી પછી આશરે સાતશો માઈલની મુશાફરી મશોરી નદીમાંથી એક તરાપા ઉપર પોતાને વતન[illegible]ના તેના એક દોસત શાથે કીધી. નયુયારક આવી પોંચયો; [illegible]તેનો જીવ રહી શકયો નહી તેથી પાછું સમીરનાને રસતે એશીયાની મુશાફરી કરવા તેનું મન થયું, તેથી પોતાના બે દોસતોને શાથે લઈ તયાંથી નીકલયો. તેના એક દોસતની શાથે તેણે કુરદ લોકોનાં ૬,૦૦૦ ડાલરો ચોરેઆ તેથી નાહશી જઈને કોનસટેનટીનોપલ (જેને આપણા લોકો ઈસટમબોલ કેહછે તયાં) આસરો લેવાની ફરજ પડી અને તેમાં તેવો ફતે પાંમયા.

વાંચનારી બાંનુંઓ, આબીશીનીયાની લડાઈ વીશેતો તમુને યાદ હશે, એ લડાઈ વખતે સટાંનલીને "નયુયારક હેરલડ" નામનાં અમેરીકન નુસપેપરના રીપોરટર તરીકે બરીટીશ ફોજની શાથે મોકલવામાં આવયો. તયાંથી સપેન ગયો; અને સપેનથી ઈજીપટ (મીશર) દેશમાં જવાનો એને હોકમ થયો. કારણ કે તે વખતે એવું જણાયું હતું કે ડાકટર લીવીંગસટન પોતાને વતન જવા આવનારછે, તેની રાહા જોવી. પણ તે કંઈ આવયો નહી તેથી થાકીને પાછો સને ૧૮૬૯ નાં ડીસેમબરમાં સટાનલી માદરીડ ખાતે (સપેન) ગયો. સપેનથી તે સુએજ કેનાલ, નાઈલ નદી, જેરૂસાલેમ (કરીસચીયનોનું ધરમસથાંન), ડેમાસંકસ, સમીરના, કોનસટેનટીનોપલ, કરીમીયા, દખશીણ રૂશીયા, યુરલ પરવત, ટીબીઝોનડ, ટાઈફરસ, (કોકેસસ પાહાડોને રસતે) બાકાઉ તરફ સટોલટઆફ, (કાસપીયન સમુદર તરફ) કરાસનાં વાડસક, અને તયાંથી ઈશાંન, તેહેરાંન, ઈસફાંન, પરસીપોલીસ (યાને તખતે જમશેદ) બુશાયર (યાને અબુશેહર), બગદાદ, મસકત, હીંદુસથાંન, મોરીશીયસ, સીયીલી, જાંનજીબાર, અને મધયા આફરીકા, ઈતયાદી—

વાની સરોબર સાથે રાખવા છતાં તેથી કાંઈપણ નુકસાન થવાને બદલે નુકસાનને થતું અટકાવયું છે! આકસીજન થી નાઈટરોજન ખરાબ થવાને બદલે નાઈટરોજનથી આક સીજનને સુધારયું છે! એ નુકસાંનકારક હવાઓ માણશનો જાન લેવાને બદલે જીંદગી વધારેછે!

પાસેના ચીતરમા દેખાડવા મુજબ અ ગર જો એક કાચના વાસણને થોડાં પાંણી ના અબરૂ વાલીને તે વાસણની અંદર "ફાસફરસ" ના એક કકડાને બાલયે હો

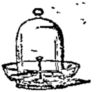

યતો વાસણમાની હવામાંનુ આકસીજન તે બલતા કકડાપર બેસાશે અને નાઈટરો જન છુટું પડશે. એ રીતે આકસીજન હવા મયેથી નીકલી જવાથી તલીએનુ પાંણી વાસણની અંદર થોડું ચહડશે અને વાસણના ઉપરના ભાગમાં નાઈટરોજન હવા તરયા કરશે. અખતરાઓને માટે નાઈટરોજન બનાવાની એ એક રીત છે. હવે આ બાબતને મથાલે મેલેલી આકરૂતી ઉપર અમે આવીએ છઈએ. નાઈટરોજન આકસીજન સાથ હવામા મળતું નથી તે ઉપર કહયુંછે, પણ બીજા સંજોગોમાં જારે એ બે હવા મળી જાએછે તારે જલદ અને નુકસાન કરના રી પદારથો બનેછે તેપણ ઉપર કહયુંછે. તેવી એક પદારથ બનાવાનો અખતરો મથાલેના ચીતર મધે આપયોછે. એ પદારથ જે બનાવેછે તેનું નામ "નાઈટરીક આસીડ" અથવા "નાઈટરોજનનો તેજાબ" છે. એક સગરી ઉપર એક નલી સા થના વાસણમાં સુરોખાર અથવા સોદાખાર અને ગંધકનો તેજાબ નાખી તેને ગરમી આપેછે, તેથી સુરાખારમાનુ ના ઈટરોજન ગંધકી તેજાબમાના આકસીજન સાથ મળી જઈ નાઈટરીક આસીડ બનેછે અને વાસણમાહેલી નલીને રસ તે પાસે જોડેલાં બીજાં વાસણમાં તે જમાં થાપછે કે જે ખો જાં વાસણની ઉપર કાકની મારફતે ફરતું પાણી રેડવામા આવેછે. નાઈટરીક આસીડ બનાવાનો આ અખતરો ઘણો સાધારણ છે અને તેથી નાઈટરોજનનો એ તેજાબ ઘણો સુ તરો અને કીફાએતથી બનેછે.

(સાંધણછે.)

મારશલ માકમેહાન.

સીડનની લડાઈમા ફરાનસનો શાનશાહ નેપોલીઅન પડી ભાગો અને બંદીવાન તરીકે પરૂશીઅનોને તાબે થયો તે વખતના બે ચીતરો અને હેવાલો ગયા બે અંકમા વાં ચનારી બાનુઓ આગળ અમે રજુ કરયાછે. પણ માર શલ માકમેહાનના ચીતર અને હેવાલ વનાં ઉપલું જાણવા જોગ દાસતાન અધુરૂં ગણાવું જોઈએ. નેપોલીઅન તાબે થયો તે દને માકમેહાન તેની સોડે હતો. નેપોલીઅન જે સીડન શેહેરમાં તાબે થયો તે શેહેરમા માકમેહાન હાકમ હ તો. હાર થવાથી નેપોલીઅન તાબે થયો તે અગાઉની તા૦ ૧ લી સપટેમબર ૧૮૭૦ ની મોટી લડાઈમા માકમેહાન હાજર હતો, અને એ મોટા શાનશાહનું સરણ થવું, ચોક સ દરજે, એજ લડાઈમાં ઉપલા મોટા શરદારના જખમી થ વાથી બણ ગણી શકાશે. તે જખમી થયો એટલે ફરેંચ લ શકરે હીમત મુકી દીધી અને નેપોલીઅને તાબે થવાનો ફર જ વીચારી. તે વખતના સઘલા જુદા જુદા બનાવોને યાદ કરતાં માકમેહાનને ભુલી જંઈશું નહી.

આ સુરો સરદાર ૧૮૦૮ ના વરસમાં ફરાનસ મધે આં ટન ખાતે જણમીઓ હતો. તેહના મા બાપ આયરીશ લોક હતાં અને ઈંગલાંડની સટુઅરટ વંશની તરફદારી કરવામાં ખરાબેહાલ મલયાં હતાં. આખરે ૧૮૦ વરસ ઉપર તેઓને ઈંગલાંડના છેલા સટુઅરટ રાજા બીજા જેમસની સાથે ફરાંસ નાહાશી આવી રેહવું પડયું હતું. તપારપછે તેઓનું કુટુંબ ફરેંચ લોકો સાથ લગણની ગાંઠથી ભેલાઈ ગયું હતું. માક મેહાન ૧૭ વરસની ઉમરનો થયો તયાંસુધી તેને આટન ખાતે એક નીશાલમાં કેલવણી લીધી હતી. તયાર પછે તે કાયર ખાતેની શીપાઈઓની નીશાલમાં દાખલ થયો અ ને તે વખતથી એ સુરા સીપાઈની લડાયક કારકીરદી ચા લુ થાઈ. લડાઈનો પેહલો અનુભવ તેહને આલજીરીઆ માં ૧૮૩૦ ના વરસમાં થયો હતો જયાં જનરલ અકારડ ના હાથ તલે તે દસતાવેજો લઈ જનાર તરીકે રહો હતો તે વેલા આલજીરીઆમાં આરબો અને ફરેંચો વચે લડાઈ ચાલતી હતી. અને તેવા સંકટના વખતમાં માકમેહાને એક અગતનો દસતાવેજ ભારી જોહમતથી આરબોના આ ખાં લશકરની વચે થાઈને બલીદાહા ખાતે પુગાડયો હતો. આ ભારી કામમાં તેહને એક વખત એક આખી ઉંડી ખા ઈ કુદી જવી પડી હતી અને જો કે આ જવાન સીપાઈનો ઘોડો મારયો ગયો તોએ તે જાહજાં નુકશાન વગર સલામ તીથી પોતાનુ કામ બજાવી શકયો હતો, આ બાહાદુરી મા ટે તેહને લીજીઅન આફ આનરનો ખેતાબ આપવામાં આવીઓ હતો. ૧૮૩૨ માં જનરલ અકારડનાજ હાથ ત લે તે બેલજીઅમ ખાતે એનટવરપના ઘેરાની વખતે હાજ ર હતો જે પછે તેહને લશકરમાં કેપટનનો હોધો મલયો. માકમેહન ૧૮૩૬ માં પાછો આલજીરીઆ ગયો પણ બી જે વરસે કાનસટેનટાઈનના ઘેરાની વખતે તે ઘાએલ થયો હતો. આલજીરીઆમાં બીજાં ચારેક વરસો "એડીકાંગ" ના હોધાપર કાહાડીઆ પછે તેહને ડયુક આફ આરલી આંની ઉભી કરેલી અને હમણા ચોતરફથી વખણાયલી ચાસર રીજમીંટની સરદારી મલી. આ લશકરને સાથે તે હને કાબીલી લોકો સામે ઘણી બલતવારી દેખાડી અને જાણીતા આરબ સરદાર અબદુલ કાદરને ડેકાણે લાવવામાં મોહોટુ નામ મેલવીયું. આ પછે તે આસતે આસતે પદ વીમાં વધતો ગયો. ૧૮૫૫ માં તેહને જનરલ કેનરાબરટ ના હાથમાંથી ફરેંચ કરીમીઅન લશકરની સરદારી લીધી અને મેલેકાફના જાણીતા હલામાં તેહની તારીફ લાયક બા હાદુરીથી તેહને યુરોપીઅન તથા આફરીકન રાજવાલાઓ માં મોહોટુ નામ મેલવીયું. ૧૮૫૬ માં તેહને "સેનેટ ર" યાને ફરાંસની રાજ સભાનો અધીકારી બનાવવામાં આવીઓ અને ૧૮૫૭, ૫૮ માં આલજીરીઆ પાછો ફરી તયાં તે વખતની ચાલતી લડાઈઓમાં મોહોટો ભાગ લી ધો. આ પછી તેહને આલજીરીઆના તમામ લશકરોનો વડો નેમવામાં આવીઓ હતો. ઈટાલીની લડાઈની વેલા એ તેહને તેહના લશકર સાથ ઈટાલી બોલાવીઆમા આ વીઓ હતો જયાં તેહને લાગત બે દાહાડા શુધી લડી તર

મારશલ માકમેહાન.

બીગો અને મેજનટાની વખણાયલી ફતેહો મેલવી. આ
જીહીતથી તેહને ડયુકની પદવી લડાઇના મેદાનમાંજ એ
નાયત થઈ. ૧૮૬૧ માં હાલના પરૂશીઆના રાજાના ત
ખતનશીન થવાને દીવસે હાજર રેહવા માટે તેહને ફરાંસ
ના એલચી તરીકે પરૂશીઆ મોકલવામાં આવીઓ હતો.
આ પછી થોડુએકજ તેહને આલજીરીઆનો ગવરનર જ
નરલ બનાવીઆમાં આવીઓ જે હોધો તેહને આજ શુધી
ચલાવીઓ પણ આખરે આ યુરોપની લડાઈમાંજ ભાગ લેવા
માટે તેહને ફરાંસ બોલાવયો જયાં આ બાહાદુર અને ની
મંકહલાલ સીપાહીના નશીબે યારી આપી નહી અને મા
ન ભરેલી રીતે તેહની જીંદગી લડાઈમાં જોખમાઈ. આ શુ
રો નર લડાઈની દોડધામમાં સાંત અને સાથે ચંચલ હ
મેશ રેહેતો હતો અને તેહેનું કામ ઘણું પકું હતું. તેહ
ના ઉપર તેહના લશકરનું પરીત ઘણું હતું અને જંગ
લી તરકો લોકો એ સરદાર સીવાય બીજા કોઈને માન આ
પતા ન હતા.

પરવારૂં પેદા કરનારાં પરાંણી.

પરવારૂં.

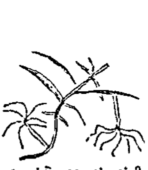
પરવારૂં પેદા કરનારાં પરાંણી "હાઈડરા."

આ બે પાસે પાસે મેળેલાં ચીતરો શાનાં છે ? વાંચ
નારી બાનુઓ સમજશે કે તેઓ કોઈ જાહાડના ભાગ છે.
પણ નહી. એ જાહાડની ચીજો નથી, તેઓતો જાંનવરી
છે. ૧ લાં ચીતરમાં જે વાંકું અને વલાણદાર એક ડાંખ
લીપર લટકતું દીસેછે તે એક પરાંણી છે, બીજાં ચીતરમા
એજ જાતના પરાંણીઓની પેદાસ ચીતારીછે. એ પેદાસ
તે પરવારૂં છે. પરવારૂં લાલ, કઠણ, મરડાતું, ચલકતું,
સોભીતું છે. તેને સોભાના ઘણા કામોમાં આપણ લઈએ
છઈએ અને સાએરો નારજાતીના હારોની શીફતમા તેમ
ને પરવારાં સાપ સરખાવેછે. હવે જેમ કસતુરી ગમે એ
ટલી ખુશબોદાર છતાં એક જાનવરના છેર સરીખું છે, જે
મ રેસમ એક કીડાની ઉપજ છે, જેમ બીલખાંઉં એક મા
હીની પેદાસ છે, તેમ આ પરવારૂં ઉપલાં જીણાં સાખા અ
ને દોરાના જાંનવરની પેદાસ છે અને ખોદાતાલાની ખુદ
રતમા એકલાં એ જીના જાનવરનો તથા તેની પેદાશનો હે
વાલ એટલો તો અજાએબ જેવો છે કે અભેઆસીને તે અ
ચરતીપી દેવાંનો કરી મેળેછે.

જાનવરોની વીદીઆએ જીવજંતોના જે મોટા ભાગો
કરેલાછે, તેમાં સઉથી હલકાં, સઉથી કમીનાં જાંનવરોના
ભાગનુ નાંમ "રેડીઆટા" ઇઆને ફરતાં કીરણો વાલા
એવું આપેલુંછે. આ જાનવરો કાંઈ ખરેખર કીર
ણ ફેંકતાં નથી, પણ પોતાના શરીરમાથી ચોકશ શાખા
અને રેસાઓને કીરણના આકારમાં આસપાસ ફેલાવેછે ત
થા ફેરવેછે તે ઉપરથી તેમને એ નામ આપયુંછે. એ "રે
ડીઆટા" ભાગમાં "ફાઈટોજોઆ" ઇઆને જાહાડ પાંનનાં
જાનવરો નામનો એક વરગ કરેલોછે, તે નામ જાહાડને મ
ળતા તેમના દેખાવ ઉપરથી આપયુંછે. ખુદરતની પેદાસ
એટલીતો બારીક છે કે છેક માણસ અને મોટાં પરાંણીઓ
ઉપરથી જાહાડ પાંનની દુનીઆં તરફ ઉતરતાં ઉતરતાં એવા
બી પરાંણીઓ આવેછે કે જેઓ જીવજંત કરતાં ગોયા જા
હાડ પાંનની દુનીઆમાં જનમયાં હોય; અને એ રીતે જાનવ
રો છેક છેલે તબકે જવા બાદ જાહાડ પાનની દુનીઆં શરૂ થા
યછે. એ જાનવરો જાહાડોને એટલાં મળતાં આવેછે કે તે
ઓ ખરેખર જાનવર છે કે વનસપતી છે, તે બાબે વીદવા
નો કોઈવાર શકમા પડી ગયાછે પણ તેઓની હીલચાલ ઉ
પરથી તેઓ ખરેખરાં, જીવતાં અને ખોદાની મેહેરબાનગી
તથા સંભાલ તલેનાં પરાંણીઓ સાબેત થયાંછે.

ઉપલું ચીતર એ પરાંણીઓમાંના "હાઈડરા" નામના
એક સઉથી સાદી જાતના પાંણીમા વસનારાં જીવજંતનું છે.
એ ચીતર લગાર અધુરૂં છે. તેના શાખાઓ એ ચીતરમા દે
ખાડવા કરતાં વધારે લાંબા અને વધારે મરોરદાર વલ ખાધેલા
હોયછે. એ જાનવરનું એક ઇડાં રોકી કોઠલી જેવું પેટાખાનું,
એક મોહડાંનો વેહ અને આ લાંબા દોરા એટલુંજ માતર
શરીર છે. બીજા બોલોમા, એક ઠેલી, તેનું નાકું અને તેમા
થી લાંબા દોરા કાઢેલા, એટલીજ એ પરાણીની બનાવટ
છે. તેનું આ પેટ ખાલી પોકલ કોઠલીથી કાંઈ જુદું ન
થી. તેની બાંધણી જીણા જીણા દાણાઓને એકઠા કરી બ
નાવેલીછે, તેમના ઉપર આલબયુમન અથવા ઇડાંની સફેદી
જેવું પડ આપેલુંછે, અને એ ઠેલીનું દલ જેલી જેવું છે.
ટુંકમાં જેલી અને રવાનો એક ડુચો હોય તેવી આ કોઠલી
ની બાંધણી છે. તેમાં હાડકું, નેસ, માંસ કે ઇંદરી કાંઈ ન
થી. તેમા કોઇ લોહીની નલીઓ માલમ પડતી નથી. કી
ડા વગેરે પરાંણીઓના બદનમા જીણા જીણા વલાંઓ છે,
પણ તેવુંબી કસું આ પરાંણીમાં નથી. બસ તે આ કોઠ
લી અને કોડલી સીવાએ બીજું કાંઇ નથી.

આ કોઠલીને બેહુ છેડે હરએક ચીજને વલગી રેહવા
ના ખુપરા કરેલાછે, અને એકુ ખુપરા વરે જાહાડની ડાંખ
લી ઇઆ ખડકને વલગી આ ઠેલી પોતે લટકતી રેહછે અ
ને પછે પોતાના વેહેમાથી ફુલ જેવી શાખાઓને કાહાડેછે,
જે શાખાઓના લાંબા દોરા ગુંછરૂંને ગુંછરૂં વળી આસ
પાસ ફરયા અને તરયા કરેછે. એ દોરા તે ગોયા "હાઈડ
રા" ના હાથ ઇઆ પંજા છે. પોતાના એ હાથ લંબાવી
ને પડી રેહતાં જારે કોઇ જીનો કીડો, ઇઆ બારીક ઇડાં વ
ગેરે તરતાં આવેછે તારે તેની આસપાસ આ પતલા રેસા
ઓ વીટલાઈ જઇને તેને કોઠલીના મોહો આગળ ઘસડી
લાવેછે, તરત તે મોહ ઉઘડેછે અને આ ખોરાકને ખાઈ
જાયછે. ખોરાક પેટાખાનામા જતાંવાર પેટ ફુલી આવેછે
અને તેના એ જેલી જેવાં પેટની જીણી કરચો પેટમાંના

ખોરાકને પચાવવામા કામે લાગેછે અને તેથી જેવો ખોરાક નો રંગ તેવો એ પેટાખાનાની કરચોનો રંગ માલમ પડેછે. આ પેટાખાંનાનું પડ એટલું પતલુંછે કે અંદર નો ખોરાક તે જેલી જેવી ચામડીમાથી દેખાયછે, પણ ખોરાકમાં ફેરફાર થવા પછે પેટનો રંગ ઘેરો થાયછે અને તેમા આરપાર દેખાતું નથી. જારે આ પેટાખાનું ભરેલું હોય તારે તેના ઉપલા હાથો અથવા કીરણો સુસત થાયછે અને જો કે જીના જાનવરો આગલ તે સાખા જરા જરા વીટલાય છે તોપણ તેની આ હાલતમાં તે શેકાર શેહજથી છુટો થઈ શકેછે. જારે આ પેટની ઠેલી ખાલી હોયછે, તારે તેમ બનતું નથી. તેના લુખેપેટે તેમાં શેકાર મજબુત ફસેછે.

એવું ધારવામા આવેછે કે આ જાતવરના ઉપલા લાંબા પંજા અથવા દોરાઓ જેહેરી છે. પોતાના નરમ શેકારોને તતકાલ મારી નાખવાની તેના એ રેસાઓમાં શકતી છે. તેઓ પાણીમાના જીણા કોડાઓને પકડેછે, તે કીડા એટલાતો ચીમટ હોયછે કે તેમના કાપીને કટકા કરતાંબી તેઓ ફરતા ફરેછે. પણ આ હાઇડરા જાનવરની સુછો જેવા લાંબા દોરાઓ તેમને લાગતાં વારજ તે ચીમટ કીડાઓની જીંદગી ખતમ થાયછે. આ પાતાલના પરાંણીને કાંઈ દાંત ઈઆ બીજી કસી અણી નથી. તોપણ આ પતલા શાખા લાગાથી તેનો શેકાર કેમ મરેછે તે બાપે જેહેર સીવા બીજે કસો અનુમાન વીદવાથી બનતો નથી. એક વીદવાંને હાઇડરાનુ મોહડું અને દોરા લાગતાંવાર તે મોહ આગલના જીણા જાનવરને પાછું કાહાડયું હતું પણ પોતાના જમથી છુટું પડવા બાદ થોડીવારમાં તે શેકારે પરાણ મેળવ્યો હતો. એ રીતે પોતાની આ જેહેરી ફેણથી હાઇડરા પોતાના કરતાં મોહડતા કીડાઓને પુરું પડી શકેછે. તરેમબલી નામના ફરેંચ વીદવાંને આ અજાએબ જેવાં બે જાનવરોને લડતાં જોયાં હતાં, જેનું પરીનામ એ નીપજ્યું કે જે હાઇડરા કદમા મોટું હતું, તે નાહાનાંને ગલી ગયું; પણ અંદર જવા પછે તે નાહાનું જાનવર મોટાને સદીઉં નહી. થોડા વખતમા તે પાછું બાહાર નીકલ્યું અને તે જેવુંને તેવુંજ જીવતું હતું!

આ નાહાનું પરાંણી કદમાં એક ઈંચતુંછે, પણ કોઈ વાર ૭ ઈંચતું મોટું મળી આવેછે. એ પરાંણીની ઉતપતી નવાઈ જેવી છે. તેની કોઠલી ઉપર એક કળી જેવું ફુટી નીકલેછે અને સારીપઠે ખીલવા પછે તે બચું છુટું પડી સવતંતર જીંદગી ગુજારેછે. એ પરાંણી ઘણુંખરું પાણીની સપાટીની ઉપરજ રેહછે. તેને સુરજની રોશની ઘણી ગમે છે અને જે બાજુ ઉપર રોશની હોય તાંહાં તેઓ વસેછે. જોકે આ જાનવરનું બદન માતર એક પોકલ કોઠલી છે, તોપણ તેને દુખ લાગેછે અને તે બીહેછે તારે પોતાના શાખાઓને મોહમાં ખેંચી લઈ એક ગોલી જેવું થઈને પડેછે, કે જેથી બીજાઓ ઠગાયછે! તેને આડું, ઉભું, ઈઆ કકડે કકડે કાપીઉં હોયતો દરએક કકડામાથી એકેક નવું પરાંણી ઉભું થાયછે. જો મોહો ગમથી કાપી નાખ્યું હોયતો પાછલો ભાગ નવો થાયછે; પાછલો છેડો કાપી નાખ્યો તો મોહડું નવું થાયછે. તે કકડાઓને એ રીતે ખીલતાં ચાર પાંચ દાહાડા લાગેછે, અને પાછલા કરતાં આગલો ભાગ વધારે જલદીબંધાયછે. મોહોડાંને કાપીને બે કકડા કીધા પછે તેના આ દોરા જેવા હાથો લાંબા થાયછે અને શેકાર પકડેછે. અને જારે કાપીઆ પછે તેઓ પાછાં આખાં થાં પછે, તારે કુદરતી હાલત કરતાં તેઓ વધારે મોટાં કદ શુધી ઉગેછે! તેઓની મુસાફરીની રીત પણ અજાએબ જેવી છે. પેહલાં એક છેડેના ખુપરા વટે વલગી રેહવા પછે આખી કોઠલી વલી જાયછે તથા પછે બીજા છેડાનો ખુપરો લગાડેછે. તાર પછે વલી આગલો ખુપરો ઉંચકી તથા કોઠલી મરડાઈને આગલ વધેછે અને વલી બીજી ગમ તે ખુપરો લગાડી વલગેછે. પણ આ રીતે થોડાક ઈંચની મુસાફરી કરતાં તેને કલાકના કલાક લાગેછે, માટે ઉતાવલ હોય તારે એ જાનવર કુદકા મારેછે અથવા પવણ અને પાણી સાથ ઘસડાયછે.

હવે એજ વરગમાં પોરીફરા નામના જાનવરો આવે છે કે જેઓ સાથે મલીને પોતાના અંગમાથી એક વસતુ કાહાડેછે અને તે વસતુને ખડકો ઉપર અથવા ટાંપલીઓ ઉપર બીછાવીને તેમાં ઈઆ તેની ઉપર પોતે વસેછે. તે વસતુ પરવારું છે. આ જીના જાનવરોથી પરવારાંનાં એવાં મોટાં ખડકો અને ટાપુઓ બનેલાછે, કે જેમના ઉપર દરીઆના મોજા રાત દાહાડો ઉછળેછે, જેમના ઉપર જાહાડો ઉગેછે, જેમની આસપાસ વાંહાંણો ચાલેછે, જેમની આગલ માણસો જાયછે અને જેમનામાથી તેઓ મોટો વેપાર ચલાવેછે. આવાં પરવારાંની એક કરચ વટીક પેદા કરવાની માણશમાં શકતી નથી, પણ આ કરોડો જાનવરો મલીને જમાનાઓ શુધી મેહેનત કરી આ શુંદર વસતુના ટાપુઓ પેદા કરેછે!

પરચુટણ બાબતો.

એક સુંદર ફુઆરો.

"હઈઆં એક ફુઆરોછે, જેની ઉંડી નસો રૂપાંના ટીપાં ફેંકવા ને સારૂં માણસ જાતમાં શરૂ થાએછે. એ ફુંઆરો લાખો માણસોની તરસ મટાડેછે, અને જેઓ તે માહેથી પીએછે તેઓને સલ્લાહ અને આનંદ આપેછે. તે શું છે? તે ગાન છે; તે મનની ખેતીનો ફુંઆરો છે, જે માણસ જાતને તંદરોસ્તી આપેછે, નજરને સાફ કરેછે, તેની જીંદગીને ખુશાલી લાવેછે, અને તેના આતમાં ઉપર એક ઉંડી આસાએસ આપેછે. જા અને તેમાંથી પી, તારા નશીબે તારી પર મેહેરબાંની નહી કીધી હશેતો થોડા વખતમા તેથી તું પઈસાદાર થાશે. તારેથી કુતપાંમા સઘળે ઠેકાંણે હીંમતથી ફરાસે, તારા દોસતો હમેશ તારી આસપાસ રેહેશે અને તારી સાથે દાહાપણ ભરેલી વાતો કરસે. માણસના કાંમો, વરસાદની કમાન અને ગાએણના દફતરો તારા આતમાંને મેહેમાનદારી આપશે." ખ૦ મે૦ મ૦

પરણેલી જીંદગી.

"એક બીજાને નાહાની યા મોહટી ચીજમા ફસાવતા ના, એક સાદા જુદાપણાથી સઘળી પરણેલી જીંદગીને

હરકત થાયછે. એક નાથલા કારણ મારે મોટું પરીનામ નીપજેછે. બેઉ હાથો જોડીને આળસુ બેસી રેહેતા ના. ઘર બાર બાહેર વારેઘડીએ જતા ના પોતાની તંનદરોસ્તી સારી રેહેતો તે સુનાની કીમત કરતાં વધારેછે. ઘણાએક જગનો ગોલાબી સહવારના જેવા શરૂ થાએછે અને પાછલ ની બરફના હારની માફક પડેછે. તે શા કારણથી ? કારણ કે પરણેલાં જોડાં જેમ પરણવાની અગાઉ એક બીજાને ખુશ કરતાં હતાં તેમ કરવાને પાછળથી ભુલી જાએછે. એક બીજાને ખુશી રાખવાને હમેશ કોશેશ કરો, પણ વળી એમ ના કરતાં જે આનિજ એકદમ પધાર કીધો, કાંએજે કાળ અને પરમ પણ આવવાનીછે તેનો વીચાર કરજો. "બઈરી" બોલ એ શું બતાવેછે તેનો વીચાર કરો. પરણેલી બઈરી એ વરના ઘરનો એક વીશવાસ છે; તેનીના હાથમા તેને ઘર અને કબીલો સોપવો જોઈએ; અને જેમ ઘરની કુંચી આપીને તેની ઉપર વીશવાસ કરે તેમ તેના જીગરની કુંચી પણ આપવાને તેને વીશવાસ કરવો." બ૦ મે૦ મ૦

એક સાહાસીક ઓરત !!! કેનટીક નામના સેહેરમા એક ઓરતે પોતાના ખાવીંદથી છુટાછેડા કીધા અને બીજા સાથ પરણી. આ બીજા ધણી સાથબી છુટાછેડા કીધા અને પોતાના આગળા ખાવીંદ સાથ ફરીથી નેકા કીધા; અને બીજીવાર પોતાના આગળા ખાવીંદથી છુટું રેહેવાની ફરી આદી તાંહાંની કોરટમા માંડી. ક.

એક મરઘી કેટલાં ઈડાં મુકી શકેછે ? એક જરમન વીદીયારથાએ નીચે પરમાણે સોહોધી કાહાડીયું છે કે મરઘીના પેટાખાંનામા છશો ઈડાંના બી હોયછે. જેમાના પેહેલે વરસે વીસથી વધારે ઈડાં થતાં નથી; બીજે વરસે એકસોને વીસ મુકેછે; તરીજે વરસે એકસોને પાંતરીસ; ચોથે વરસે એકસે. અને ચઉદ, અને તાર પછી ચાર વરસલેર દર વરસ વીસ વીસ ઓછાં થતાં જાયેછે. નવમે વરસે નવથી વધારેની આશા રાખવી નહી. આ ઉપરથી સોધ થાયેછે કે પેહેલાં ચાર વરસ પછી મરઘી ઈડાં મુકતી બંધ થાયેછે. ક.

એવું કેહેવામા આવેછે કે તરણ ચીનાવોએ પારીસમા, પોતાની મેલે ચાલતા અને પોતાની મેલે લખાતા વીજલીના સાંચાનું "પેટંટ" મેળવીયુંછે. આ સાંચાની મદદથી કોઈબી સનદેસો, મોકલનારના હાથ દશકતનો જેની ઉપર મોકલીયો હોય તેને મળી શકેછે. ક.

બાફ માણસ—એક બારો માણુસ પોતાના બલદપર, કારી મઉદસને દીને તરવારથી ઘા કરનાર હતો. તેથી પોતાના એક ગામડીઆ ચાકરને કહું કે આ બલદનુ દોરડુ પકડીને ઉભો રેહે. આ ગામડીઆએ તેમ કીધું, પણ પોતાના શેઠની નજર તરફ જોયા કીધું કે રખેને તેને મારે નહી. જેવો પેલો બારો માણુસ જખમ કરવા જતો હતો, તેવામાં તેને અટકાવીયો અને પુછીયું કે, "શેઠ તમો કેની તરફ ઘા કરવા માંગોછો ?" શેઠે જવાબ આપીયો કે "જે બાજુ હું જોઉંછું તે બાજુ" તારે પેલો ચાકરતો ધ[illegible]રાયો અને પેલું દોરડું છોડી દઈ બોલીયો કે "આ દોરડું તમોજ પકડો, કારણ કે જારે તમો તરવારથી ઘા કરવાના હતા તારે તો તમારા ડોલા મારી સામે હતા." ક.

ડાકટર જોનસને પોતાના બુઢાપામાં એક દાહાડો સર જોશુઆ રેનલડસને કહું કે, "અગર જો એક માણસ પોતાની જીંદગીના મારગમાં નવા દોસતો ન કરે તો થોડા વખતમાં તે એખલો પડી જાયે. ભાઈ, સરતે માણુસે પોતાની દોસ્તીને હમેશાં સમારવી જોયે. ક.

એક સાધારણ માણસની આંગની સપાટી ૨૧૬૦) ઈનચ અથવા ૧૫) ચોરસ ફોટ હોયછે, તેથી દરીઆની સપાટી આગલ ૩૨૪૦૦) પાઉંડ અથવા ૫૮) ખાંડીનો હવાનો બોજો જીલી શકેછે. ક.

અંચીતાં મોહોતના કારણો—સટરેસબરગમાંની વીદવાનોની સભામાં અનચીતાં મોહોતના કારણો વીસે એક રસાલો વાંચવામાં આવીયો હતો. આ કારણો સોધી કાહાડવા માટે છાસટ માણુસોપર મરણ પછીનો તપાસ કરવામાં આવી હતી અને તે ઉપરથી સાબેત થયું હતું કે માતર બે જણા છાતીના દરદથી મરણ પામીયા હતા; નવ જણા માંથે લોહી ચહડવાથી અને છેતાલીસ ફેફસાંમાં એકદમ લોહીના જમાવ થવાથી, એટલે ફેફસાંમાં એટલું લોહી ભરાતુ કે તેનાથી મુદ્દલ કામ થઈ શકતું નહી અને કુદરતી હવા, જે આપણી જીદગીનો મોહોટો ખોરાકછે તેની ગેરહાજરીથી થયાં હતાં. હવે આ ફેફસાંમાં લોહી અથવા બીજી ચીજનો એકદમ જમાવ કેમ થાયેછે તેનાં કારણો નીચે પરમાણેછે. થંડા પગ; તાઈટ કપડાં, કોઠો સખત, ઘણું ચાલવાથી અથવા કાંમ કરવાથી થાક ચહડે તારે આસાએસને સારૂં જાંહાંસુધી આપણું આંગ થંડુગાર થાયે તાંહાંસુધી બેસવાથી, ઘણા ગરમ એરડામાંથી અથવા ઘણીવાર ભાશાન કરવા પછી અથવા કાંઈ નાખુશ ખબર કે જેની અસર લોહીપર થઈ હોય તે સાંભલવા પછી એકદમ સરદીમાં જવાથી થાયેછે છાતીનું દરદ, કે જે આપણે મુખીય કારણ સમજીએ છીયે, તેતો ઘણા જુજછે. અગરજો તનદરોસતીની જરા વધારે તપાસ રાખીયેતો ઘણા કવખતના મોહોતો, કે જે માતર બેપરવાઈ અને અણજાનપણાથી થાયેછે તેનો અટકાવ કરી શકીયે. ક.

આગળા વખતના ઉતર સમુદરના ચાંચીઆ ચોરોમાના એક જબરદસત ચોર વીશે નીચે પરમાણે કેહેવામા આવેછે કે તે જાતે ઓરત હતી અને એક ગોથીક રાજાની દીકરી જેણીનું નામ શાહાજાદી આળવીડા હતું. આ શાહાજાદીને, એલફ નામના એક ડેનીસ શાહાજાદા સાથ તેણીની મરજી ઉપરાંત તેણીના બાપે લગન કરવાની બોહોસ કરવાથી આવો ભટકવાનો ધંધો પસન કીધો. તેણીએ મરદનો વેસ લીધો અને પોતાના વાહાણના ખલાસી તથા બીજા કામદારોમા કેટલીએક હીમતવાન ઓરતોને પસન કીધી અને તેમણે પણ મરદનો લેબાસ આપીયો. તેઓ પોતાની પેહેલી મુસાફરીમા એક અણજાનીઆ બંદરે જઈ પોહોતાં; જાંહાં તેણીના જેવાજ ધંધામા પડેલા મરદોનો કાફલો મળીયો, જે

વો પોતાના સરદારના મરણથી બહુ શોકમા પડીયા હતા, પણ આ ઓરતના આવાં બાહાદુરી ભરીયાં કામથી તેઓ તેણીની ઉપર બહુ ખુશી થયા અને તેવોના સરદાર તરીકે તેણીને એકમતથી પસન કીધી. આ બનાવથી તેણીની સંખીયામા વધારો થયો ન્યથી એવીતો લુટો કરવા માંડી કે આખિરે તેણીના બાપે એલફને મોહોટા કાફલા સાથ તેણીને પકડી લાવવા મોકલીયો. તેવો સાથ એક જબરદસત લડાઈ થઈ જેમા આ શાહાજાદીના ઘણાએક માણસો મારીયાં ગયાં અને આખરે એલફના હાથમા તે બંદીવાન થઈ. પછી તેણીને એલફના વાહાણમા લઈ જવામા આવી. તે શાહાજાદીએ પોતાના મોહોપર બુરખો નાખેલો હતો તેથી તે દેખાતું ન હતું. એલફે તે બુરખો ઉચકીયો અને પોતાની આગળી આશુકને ઓળખી. આ વખતે શાહાજાદી તેના હાથમા બેસુધ થઈ ગઈ. છેલે એલફે તેણીની સરવે આગળી ચાલની માફી બખશી તેની સાથ નેકા કરવાની મરજી જણાવી અને થોડા વખતમા તેવો બહુ ધામધુમથી પરણીયાં. ક.

રમુજે ફુરસત.

૧. આ નીચે લખેલા બોલો વાંચો—

પુરાં
મો પડયું કાં
ની
ભયંકર છે "નરગેશ."

૨. દાએમંડરોકા આકારમાં નીચેના નામ લખો, અને તેથી ઘણી પારસી કોમનાં એક વખણાએલા નરનું નામ સોધી કાહાડો.

૧ કપડાંનીભી.
૨ એક સગો.
૩ હું જે નામ પુછુંછું તે.
૪ પારસુગીરના તાબાનું એક ગાંમ.
૫ આખરને વાસતે વપરાતો એક બોલ. "નરગેશ."

ખોલાસો ગઈ વેલાનો.

૧. બધા રૂ૪ા કકાબાઈ લીએ, બખાબાઇને કાંઇ મલે નહી
૨. રડતી બાનડીનો છોકરો થાય.
૩. કમર–રમક–મર–કમ–કર–રમ–રકમ–મકર–કરમ.
૪. "સો બાપે તે ચાહીયા" એટલે હાથી, ઘોડા, ઊંટ, તીને તેટલાંજ દમાને ૧૦૦ નંગ.

બાઈ જીવકોરના પુનર લગન.

ગરબી.

"જવાદો મને સાને રોકોછો વાટમાં"—એ રાગે.

ધન્ય ધન્ય જીવકોર રીત તારી સારી,
હાંરે ફરી લગ્નની વાત તેં વિચારી. ધન્ય૦ ટેક.
તારા જેવી બાઈ બીજી ખુશી થાશે,
હાંરે હાંરે મેહેર કરી માહારાજે,
તુંતો વેહેલી થાજે. ધન્ય૦
વિધેવા બીચારીઓ આશીશ દેશે,
હાંરે ગર્ભપાત આદી પાતીક ટલશે,
દુસમનો મનમાં બળશે. ધન્ય૦
ગાયુ માનજો હોદુ રીત નેકારી,
હાંરે બાયડી પુરૂષની જો મરસે,
તરત બીજી કરશે. ધન્ય૦
અબળા બીચારીના બોઝજ લાગ્યા,
હાંરે પતિ મુવો કે અળગી થઈ,
ઘાંગ લાગી ખોડી રહી. ધન્ય૦
શાસ્ત્રોના ઓઠા ઓથા બતાવે,
હાંરે જુઠી રીતે કાઇ નહી આવે,
સમજુ થઇ પુસ્તક વાંચો. ધન્ય૦
નળદમયવંતિ વાંચો ઉમંગે,
હાંરે વનમાં વિયોગ થયો નર નારી,
ફરી પરણી વિચારી. ધન્ય૦
જય જય જય જય જીવકોર જયછે,
હાંરે લહરી થઇને તું વેહેલી કરજે,
જલદી તું દગણું બરજે. ધન્ય૦

દોહરો.

ધન્ય જીવકોરની હામને, ધન લલુભાઈ શેઠ,
બેડી તોડી નાતની, મુકયા ચોકીઆ હેઠ.

પદ.

"જય જય જય જય બોલો સહુ ભાઈ."—એ રાગ.

જય જય જીવકોર, જગમાં જણાય;
ખડાયતાની જ્ઞાતી આ, વણિકમાં ગણાય. ટેક.
કીધું કાંમ હામ ધરી, થ ભણાય;
કીર્તિવંત તમે થયાં, જીવકોરે બાઈ;
પ્રભુનોછે પાડ મોટો, આ સમે પાય. જય૦
કુળવંત માય કરો, વિધવાઓ
નામ રહેશે તારૂ હવે, વિધવા વરદાઈ; જય૦
જગતનો તેં લાવો લીધો, કીધુંછે સવાઈ;
રમો જમો રાજી થાઓ, ગીત ગાઓ
પ્રભુ કેરી પ્રર્થનામાં, થયાં જ્યુ ભાઇ. જય
કીધું સર્વોતમ તેતો, નહારૂ છે નાહી;
વિદ્વાન, સમજુ, શાણા, કેહેશે
હવે કહુંછું શેઠ તમે, આપોની દવાઈ, જય૦
નામ તમારૂં અમર રેહેશે, નહી થસે બવાઇ.
ઇશ્વર આશ પુરે સૌની, રાખો
પુનરે લગ્ન ઘણું થાય, કરો તમે તૈયારી. જય૦

છપો.

રાંડીઓના દુઃખ સેહેજ આથી કપાસે,
વધે તેમની આશ જમ તેથાતો દેશે,
કેહેશે કર્યું સવાઇ નહી કો કહે નકાર,
મારે મળસે માન સર્વ જ્ઞાતીથી સાર.
વળી મળસે માન વિદ્વાનમાંસંકટ દીલથી દુર ગયું,
લલુભાઇએ સમ લાવો ને જીવકોરની હામ થયુ.

J. A.

ચુક—અમારાં આ ચોપાણીઆંમાં સફે ૧૮૯ ઉપર "રૂપીટરસબરગના બરફના મેહેલ" નો જે હેવાલ છપાયોછે તે અમ એક લખનાર "ક" ની કલમનો જાણવો.

મુંબઈ, દફતર આશકારા પરેસમાં બેહેરામજી ફરદુનજી કંપનીએ છાપીયું તથા પરગટ કીધુછે. કો૦ કોટ:—બેહેરામ હારમજજી ઓાદ, ના૦ ૯ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પુસ્તક ૨૬ મું. અક્ટોબર ૧૮૭૨ અંક ૧૦ મો.

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઇ.

એક વારતા.

પરકરણ પર મું.

અડધી ઉંઘરેતી હાલતમા દાકણો અને દેવો જેવા વીસ વીસ ફુટ લાંબા આકારો જોઇ, ભોલા દોલાને બીઆબાન ટેકડી ઉપર જે ધબરાટ ઉપજયો હતો, તે ધબરાટમા સુધ અસુધ, ભાગીતુટી, કંસુબર સરખી એબાદત કરીને ફારેગ થવા પછે દોલાએ વળી પાછી તે દાકણોના ગોફા તરફ નજર કીધી.

"સેકસતે સેકસતે સેતાન" ની નીરંગ ભણવાથી દોલાએ આ દેવોને દફે થવાની ઉમેદ રાખી હતી, પણ દોલો જુવેછે તો ગોયા એકમાથી બીજો દેવ તરત પેદા થનો હોય તેમ જાંહાં પેહેલાં બે આકારો હતા તાંહાં હવે તરણ થયા! દોલો બંદગીમા રોકાયો તેટલાં તેમની શંખયામાં ઘટાડાને બદલે વધારો થયો.

પણ વધારે અજાએબ જેવું એછે કે આ દેવોની વસતીમા વધારો થવા છતાં દોલાની દેહેસતમા ઘટાડો થયો હતો. તેને વધારે હીંમત આવેલી લાગતી હતી અને તે પાહાડી રેહેઠાણમાના દેવો નાહાસવાને બદલે, દોલાના દીલનો ધબરાટનો દેવ ગોયા નાહાસી ગયો હતો.

આ વધતી હીંમત, સલામતી વીશે દોલાની આ વધતી ધીરજ, તેણે કરેલી બંદગીનું પરીનામ વીચારયું. તેની બંદગી તદન ભાગી તુટી અને ધરપુછડાં વગરની આપણે જોઇછે, તોપણ તેણે વીચારયું કે બંદગીમાં શું ખુબી છે કે મને એકદમ જોરાવર બનાવી દીધોછે.

મણ આમાં બંદગીની પાધરી કરતાં આરકતરી અહસર ગણી શકાશે. એકતો બંદગીથી તેનો વીસવાસ વધયો અને હીમત વધી. બીજું સો બંદગી કરતાં તેની આંખમાંહેલી ઉંઘ ઉડી ગઈ અને તે વધારે સંજાગરૂ તથા હોશીયાર થયો. તરીજુંતો તેણે ઉભો થઈ બંદગી કીધી, એટલે ટેકડીની હેઠાણ સુધી બરાબર નજર પોંહોંચાડીને જોવાનું તેને બની આવયું. ચોથુંતો આ બીઆબાન જગા ઉપર દોલો પેહેલો આવયો હતો તારપછે આ બંદગીથી ફારેગ થયો તાર સુધીમાં તે ધારતો હતો તેમ દેવ દાકનોના ગલામાં તે ગરક ગયો નહી, એટલે વખતે પણ તેના દીલમા ધીરજ પેદા કીધી.

આ ધીરજ વચે દોલાએ તે દેવો તરફ વધારે ધેઆન થી નજર પોહોંચાડી તો તેમના વીસ વીસ ફુટના આકાર તેના મગજમાથી નીકલી ગયા અને તેઓ સાધારણ માણસ સરીખાં દીસવા લાગા. વીસ ફુટના જે આકાર તેની ઉંઘરેતી આંખમાં નજરે પડયા હતા, તે ધીમી આંચે બલતી ચેહેના ઉજાસથી આસપાસના આ લોકોના ઓલા સાંમેની ટેકડી ઉપર પડેલા હતા. ખરાં કદતો તેણે હગણું જોયાં અને તે આદમીનાજ કદ હતાં.

તેમજ આ ધીરજ વચે દોલાએ તેમની વાત ઉપર વધારે ધેઆન આપયુંતો તેમની વાત પણ બદલાઇ ગયલી તેનાં સાંભળવામા આવી. પેલો દેવ અને દાકણ ભુખાં હતાં ખરાં, પણ તેમની ભુખ આદમીના સરખીજ હતી. તે દાકણે એક માણસ ખાઇ જવા જેટલી ભુખ બતાંવી હતી ખરી, પણ તે માતર એક મીશાલ તરીકે કેહેયું હતું. તેણીએ સીનુ ખાવા માગયું હતું ખરૂં પણ તેતો માતર એક મરઘીના સીનાને માટે તપેલી હતી. તેણીએ ચેહ સલગાવી હતી ખરી પણ તે માતર એક મરઘીને ગરમ કરવા માટે સલગાવી હતી. તે એક આદમીની રાહા જોતી હતી ખરી પણ તે આદમીતો તેને માટે આ લેહેજતદાર મુરગ લાવનાર હતો તેની રાહા જોતી હતી. અને જે નવો એકજણ તેઓમા વધતો હતો તે આ મુરગનો લાવનાર હતો.

આ સઘલું અજવાલું દોલાના મન ઉપર એકદમ પડયું નહી, પણ ધીમે ધીમે તેને ખોલાસો થતો ગયો. જારે દાકણ આ નવા આવેલા શખસને ધમકાવીને બોલી કે "મુવા તુંએ મને આજે એટલી ભુખી મારીછ, કે તુંને કાચોને કાચો ગળી જાઉં" તારે દોલાના મનમાં આગલોજ શક વસેલો હતો, પણ જારે તે નવા આવેલાએ જવાબ દીધો કે "હું શું કરૂં? આખી મરઘીને તકરાવી લાવતાં વાર લાગે કે નહી? શેઠની ટેબલપર ચાકરો ગીઆ તારે આ મુરઘી મારે હાથ લાગી" એટલે દોલાએ જાણયું કે આતો કેથી મુરગી ઉપર મારામાર હતી અને તરતજ પેલી દાકણી

તે મુરગીને ચુહલા ઉપર ગરમ કરવા ગઈ એટલે દોલાની વધુ ખાતરી થઈ.

તે મુરગીને ગરમ કરવા ગઈ એટલાં આ બે જણાઓ પાછા વાતે લાગા અને દોલો વળી પાછો હરૂસે તેમની વાત સાંભળેવા બેઠો. આ વખતે પવન નીકલેલો હતો અને પવનના સુમાર પરમાણે દોલાને થોડી વાત સંભળાતી અને થોડી નહી સંભલાતી હતી.

નવો આવેલો દેવ જુના આગળ પેલી ડાકણીની લુચ્ચ વીશે હસવા લાગો. "જોઈ કે રાંડ દાકણને શીનું આ વાનો કેવો શોખ છે! પણ દોસત તું શું ખાસે—લટાંગરી કે પાંખ!"

જુના દેવે મુરગી ઉપર જાએ શોખ નહી બતાવયો. તે બોલયો કે "ખાલી મુકની તારી મુરગીને, હું તો મારી દીલદારનો ભુખો છઉં. આહા, તેનું શીનું, તેની છાતી, તેના ખભાં, તેની ગરદનમા ખરો સવાદ છે."

આ શબદોથી દોલાનું દીલ વળી કમકમીઉં. તે સમજીઓ કે "આતો કોઈ દેવજ છે, તેને મુરગી ગમતી નથી, પણ અવાખશે પરીશાન! એ કોઈ ઓરતને ખાવા માગેછે."

તે બોલયો કે "હા મારી વાહાલી ઉપર મારો કેવો પેઆર દોડેછે."

દોલાએ મનસે વીચારયું કે "ઓરતપર પેઆર દેખાડવાની આ લોકોની રીત કેવી બાટકીછે કે પેઆર કરતાં તેણીનું સીનું ખાવા માંગેછે!"

એ ઓરત કોણ કે જેને માટે તે આટલો તપી રહયોછે. એ ઓરતનું નામ સાંભળવા મારે દોલાએ તેમની વાત ઉપર ઘણાબી કાન કીધા, પણ આ વખતે પવન તેને નડતો હતો. જારેબી તેઓના તાહોઆથી તે ઓરતનું નામ નીકલતું તારે પવન ઉપર તેમનો આવાજ બીજી બાજુએ નીકલી જતો અને તે નામ દોલાને સંભળાતું નહી હતું.

થોડા વારમા તે ઓરતને આહાનારના મોહમાથી આ શબદો નીકલયા—"ઓ મારી મીઠી———તુંને——— સાથ લગન———ઘરમા રાખું———તારો ગોલામ ———ધનજીશાહ શેઠને મારી નાખું———તારી માને———પેલા મોદીના———મોતને કમબખતી કરૂં."

આ અધુરા શબદો દોલાના કાંને પડયા, તારે તેને લાગું કે આ દેવ "મારા જુના ને નવા શેઠોને પણ ઓળખેછે અને તે ઓરતને મારી નાખવા નથી માગતો પણ તેની સાથે લગન કરવા ને તેને પોતાના ઘરમા રાખવા માગેછે."

પણ તે ઓરત કોણ છે? દોલાએ નાંમ સાંભળવા સારૂં ફરીથી કાંન ધરયા.

તે દેવ બોલયો "દોસત તું મુરાદ પાર પાડ. જે——તું મારી——ને લાવી આપ. અરે અરે પેઆરી——"

અને તે નોસો વળી પાછાં પવણ સાથ નીકલી ગયાં. દોલો ખીજવાયો, પણ હજી તેમની વાત સાંભળવાપર તેનુ મન રોકાયલું હતું.

બીજો બોલયો "અરે ગેહેડા તું એ શું તાહેલું મચાવેછે!"

"ક્યાંએ? મારી——નો પેઆર——"

"જા, જા, કાંમ કર નહીતો દેવાંનો થશે."

"બચા ચોર, તું શું ઓરતજાતને ધીકારેછે!"

"અરે પેલા———તારી———જેવીતો ઘણી મેં જોયલી છે. જારે હું તારા જેવો જુવાન હતો તારે તારાજ જેવો ઘેલો હતો.

"હું દાહાયો થાઉં, જો મારા સપાટામા આવે મારી——"

"અને તું શું તેને લપને નાહાસી આવશે."

"એક જપાટામાં આઉં, પણ ધનજીશાહ શેઠથી હું બીહુંછું."

"તેની ફકર ના કર."

"હું! કેમ વારૂ!"

"તેની ચુડી મારા હાથમાં છે. દોલાએ———"

દોલાએ આ લોકોમાં પોતાનું નામ પણ સાંભળયું, મગર તારપછે શું વાત થઈ તે, તેને સંભળાઈ નહી. હવે તે લોકો ઘણી આસતે વાત કરવા લાગા, પવન પણ હવે વધારે જોરથી ફુંકવા લાગો અને વાતચીત નહી સંભળાવાથી મનમાં ખીજવાઈ રેહેવા સીવાએ બીજું કશું ગરીબ બીચારા દોલાથી બનયું નહી.

આ પરમાણે કાંઇ પણ સાંભળવાની ઇનતેજારીમાં દોલો ઘણો વખત ચુપચુપ બેસી રહયો, એમ કરતાં અંતે મુરગી ગરમ થઈ રહી તથા ખાંનુ તઈઆર થયું એટલે પેલી દાકણે મોટે સાદે હાંક મારયા અને તેઓ વચે મોટે સાદે વાતચીત થઈ.

"આકાદારૂ ચાલ, હીજાભાઇ ચાલ, ખાંનું તાહાડું પડેછે."

"હીરાં, ખાંનુ હીઆં બાહાર લાવ."

"અરે બાહાર ને અંદર, હુકમો શાનાં કરેછ? આ લી મરની—ગરમ ગરમ ખાઈએ, તાહાડાંનું ગરમ કીધું ને વળી ગરમનું તાહાડું પાડવા માગેછ કે શું?"

"હીરાં એટલી અધુરી ના થા; ભરૂચી એંટાલી મુકીદે ને કહું તેમ કર."

"આકા, તું નાશાકરી હઠ છોડ ને સુગો મુગો હીઆં આવ."

અંતે ઓરત છહીતી અને આ બેહુ જણાઓ ચુહલા આગળ ગરમાગરમ મુરગના નવાલા ઉછાલવા ગયા.

અને હવે દોલાના મનમાંનો સઘલો ભેદ ખોલલો થયો.

આ દાકણતો માતર મનજીભાઇ પેલા મોદીના ઘરની આકરડી હીરાં ભરૂચી હતી. બીજો તેનો ભાઈ હીજો હતો અને મુરગનો લાવનાર કોઈજ નહી પણ પેલો આકાદારૂ મીઠાઈવાલો હતો.

આકાદારૂને હીરાં ભરૂચી સાથ ઘણો પેઆર હતો. હીરાં ભરૂચીને મુરગનો ઘણો શોખ હતો અને તેની "ખલેજર" ને માટે આજ રાતના પેલા મોદીના ઘરના ખાનાંની ધુમધામમાંથી આકાદારૂ એક મુરગ ઉઠાવી લાવયો હતો, જે દખાવા સારૂં હીરાં પોતાના ભાઈ હીજા સાથ આવી હતી.

હીરાંએ માતર મુરગી ચોરાવી હતી, પણ હીજોતો કોઈ ઓરતને ચોરી લાવવાની તદબીરમાં હતો. તે ઓરતનુ નામ જાણવાથી બીચારો દોલો બેનશીબ હતો; પણ તેણે એટલું ચોકસ માનયું કે તે ઓરતને ચોરવા આગમમ

મારા જુના શેઠ ધનજીશાહને ફુટઓ કરાવાને આ લોકો સંપ કરતા હતા.

આ સંપમાં માકાદારૂ શામેલ હતો અને ધનજીશાહની મુડી પોતાના હાથમાં લઈ ફરવાની એ નોશાકરાએ ઘણી કોશીશઆરી કીધી હતી, એટલે દોલાને તરતજ સુરતા આવી અને તેણે યાદ કીધું કે "મનજી શેઠના ટપાલના કાગળો મારી ભુલથી મેં ધનજીશાહ શેઠને લઈ જાઈ આપયાં, અને તે ધનજીશાહુએ ઉખેડીને વાંચયાં હતાં, તે વાત આ પાપી મીઠાઈવાલાએ મારી પાસ છાનીમાંની કબુલ કરાવી હતી, તેનો લાભ લઈ એ ચંડાલ બીચારા ધનજીશાહ શેઠને ફસાવા ઈચ્યા તેના ઉપર ફાવવાનો દમર કરેછે."

અને આ સઘળું ભોપાળું દોલાના ભોલાં દીલમાં દયા, પેઆર અને નીમખહલાલીના નરમ જુસાઓ ઉસકેરવાને બસ હતું. તેણે ગમે એવાં શંકટ અને ઘભરાટ વચે એવો ખોલાસો મેળવયોછે કે જેથી એ ભોલો પણ ભલો આદમી ઘણું ભલુ કરી શકે એવું હતું. તેના પોતાના વાંકથી તેનો જુનો શેઠ ફસે એવું જોવાને તેનું હઈડું તેને દંખતુ હતું. લુચા માકાદારૂ આગળ આ ટપાલના કાગળોની બીના તેનાથી કબુલ કરી દેવાઈ માટે તેને ઘણો પસતાવો પેદા થયો હતો, અને તેથી આ ગામડીયા પણ નેક ખસલતનાં જવાને પોતાની સાદાઈમાં જે જુસો બતાવયો તેના કરતાં વધારે નીરમલ, નીરદોશ અને ઉમદા જુસો સુધરેલી દુનીઆમાં વરીક કાંહાં શોધવા જઈશું.

"શું !" તે બોલયો "મારે લીધે મારો શેઠ ખમે ! જેંનું મેં નીમખ ખાધેલું, તે મારે લીધે ફસે ? તે ફસી જાય તે કરતાં હું ફાંસી જાઉં તો ભલું. જારે મેં મારા હાલના શેઠના ટપાલના કાગળ એ આગલા શેઠને લઈ જઈ આપયાં, તારેજ તેવણે મંને ગાળો આપેલી ને સાફ કહેલું કે બચા તું કોઈ દાહાડે ફાંસી જશે એવી ભુલો કરેછે ? ખરેખર શેઠના કેહેવા મુજબ મારે ફાંસી જવાનો વખતજ આવેલો. મેં માકાદારૂને ભેદ જાહેર કરી બેવડો ગુનાંહ કીધો, માટે મને ફાંસી દઈને ઉપરથી બીજી ફાંસી દેવી જોઈએ. હું ફાંસી જવશતો શેઠનો જાન બચશે ને વળી મારી આબરૂ રેહશે કે માતર ભુલને ખાતર હું ફાંસી ગયો. વારૂં નહીતો પેહેલાં માકાદારૂનું ખુન કરૂં ! કે તેથી એ પાપ ઓછું થાય ને પછે મને પણ ફાંસી દેવામા આવે, તો શેઠનો વધુ બંચાવ થાય ? શું કરૂં ?"

હજી દોલાને કાંઈ નકી વીચાર સુજયો નહી. જેટલો ઘભરાટ અને ગુચવાડો આ લોકોને પેહેલાં જોવાથી તથા તેમને દેવ અને દાકણ સમજવાથી દોલાને લાગયો હતો, તેથી વધારે ગુચવાડો અને ઘભરાટ તેઓના આ ભોપાલાંથી એ ભોલાના દીલમા પેદા થયો. તેઓ ખરેખરા દેવદરૂજ નહી હતા, પણ આદમીના રૂપમા તેઓ દેવદરૂજ કરતાં બી વધારે નાપાક તેને દીસીઆ. તેઓ ખરા દેવ હતે અને તેને જીવતો ગલી ગયા હતેતો તે તેઓના આ ભોપાલાં કરતાં વધારે ભલું થતે એમ નીમખહલાલ દોલાને દીસીઉં.

માટે ભોલો દોલો આ વીચારમાને વીચારમા પુરતી ગંભીરાઈથી પોતાના શેઠ મનજીભાઈના વજીફા તરફ આવયો. તાંહાંની ધુમધામ ઉપરથી તેને યાદ આવયું કે શેઠને તાંહાં લુલા દસ્તુર પંહરાણો આવયાછે, અને તેવણ આગળ આ સઘલી બીના જાહેર કીધી હોયતો કેવું સારૂં ! દોલાના મનસે આ ઘણો ઠીક વીચાર થઈ પડયો. લુલા દસતુર જેવા બુંજરગ માણસની સલાહ લેવાં જેવું બીજુ કીમતી કંશું તેને નહી દીસીઉં. હવે તેને ઉલટ આવી, હવે તે ખુશી થયો અને જડપથી તથા ધસાળામા તે વજીફે જઈ પોંહતો.

પરકરણ ૫૩ મું.

એ પરમાણે જારે દોલો પોતાના પેલા શેઠના વજીફામા જઈ પોંહતો તારે રાતના લગાર મોડું થયલું હતું.

મોટી માકાકુટે, ઘણી હીલલા હરકતો વચે, ઘણી નાઉમેદીઓ પછે, ઘણી ટીલ નાખીને મનજી શેઠની ધારેલી મોટી મેજબાની આંતે આજ રાતે થઈ.

મનજીશેઠે માર ખાધો, વાજંવાળાઓનાં કોઠાં રંગાયાં, પટેલ સાહેબે ગાળ ખાધી, સરેશતેદાર સાહેબને કાહાડી મેળયા, પીરોજબાઈની રૂસવાઈ થઈ, બેહેરામશાહ શેઠનું માંથું સેકાયું, જમાઈ સાહેબ લુખા હોકાયા, તેના દોસતોના ખાસડાં ચોરાયાં, અને પહરોણાઓ અપમાન લઈ જતા રહયા, તાર પછેજ આ મેજબાંની થઈ શકી.

દોલો જઈ પોંહતો તારે મેહેમાનો ખાનાની મેજ ઉપર તરતનાજ બીરાજીયા હતા. જાંહાંગીર જંગી સાથ મારામારી કીધાપછે પેલા મોદીની માંદગી જારીજ હતી અને તેથી તેવણ ખાના ઉપર સામેલ થઈ શકયા નહી હતા. તેવણ ખુરશી લઈ બેહેરામશાહા સોડે અમસથા બેઠા હતા.

આવી મોટી ખાંનાની મીજલશ, આવી ધમાલ અને ધામધુમ, આવી રોશની અને રચના, આવો મસાલો અને મખંવાશ, આવી દોડાદોડી અને ગડબડ ભોલા દોલાએ પોતાના જનમમાં કદી જોઈ નહી હતી. જોકે વજીફે આવતાં બનેલા બનાવોથી તે ઘણો ઘભરાયલો અને દુખી હતો, તોપણ આ મીજલશની શોભા અને ટાઠ માઠથી તે ઘડીભર પોતાની ઈનતેજારી અને આતુરતા ભુલી ગયો અને પોતે પણ બીજા ભાઈબંધ નોકરોની મીશાલે મેહેમાનોની મેની જમા પડયો.

સઉથી વધારે મેનીજ તેણે લુલા દસતુરની કીધી, કે જેવણ ટેબલનુ એક ફરકું જુદું માડીને તે ઉપર તરણ ફતરો વચે ટેકવેલી એક થાલી મયેથી જમતા હતા. પોતાની વાટમાહેલી ભય ભરેલી અજમાશ બાબે દોલાને લુલા દસતુરની સલાહા જોઈતી હતી અને તેથી તે આં દસતુરની આગલને આગલ ભમતો હતો.

દસતુરજીની હીલચાલ ઉપર દોલો ઘણો હેરત રેહતો હતો. તેવણ હેલાએદા કાંએ બેઠાછે ! તેવણે તરણ ફતર ઉપર થાલીને કાંએ મેલીછે ! તેવણે મોહોડું બંધ રાખીને ઈસારતથી વાતો કેમ કરેછે ? એ સરવેની દોલાને કસી સમજ પડી નહી.

દોલાની કાચી સમજમાં એટલુંજ આવયું કે "દસતુરજી અભડાયલાછે," અને તેથી "દુર બેઠાછે." તેણે એક મથખરા ચાકરને પુછયું કે દસતુરજી "દુર કેમ બેઠા

છે ?" તે બાહરે પણ તેને બેહેકાવા સારૂં એવોજ જવાબ આપયો તારે દોલાની વધારે ખાતરી થઈ.

મેહેમાંનોએ સેજ ખાધું નહી ખાધું એટલાંમાં મનજીશેઠે સલાંમતીઓ લેવાડવા માંડી. પેહેલી સલામતી "પજદાંની યાદ" ની ચાહી અને "લેઓ સાહેબ પજદાંની યાદ" નો પોકાર સઘલા મેનીજરોના મોહોમાં હલમલી રહયો. દોલો આ સલામતીને સમજીઓ નહી. "પજદાંની યાદ" માં તે કાંઈ "નેઆશ" ભણવા જેવું સમજીઓ અને દસતુરજી નેઆશ ભણેછે કે નહી તે જોવા ઉભો. દસતુરજીતો મુગા મુગા એક ટાંસે જામલીઉં ઓટી ગયા, તેથી દોલો ઘણો ઠમકમયો અને દસતુરજી આગલ જઈ તેના કાનમાં કહયું કે "સાહેબ પજદાંન નીઆસ ભણયા નથી ?" દસતુરજી હસયા અને બાજમાં સમજાવયું કે "ગધેડા, એ કાંઈ પજદાંન નેઆશ નથી, એતો પજદાંની યાદ ચાહીછે, એટલે કે તે કરીમ રહીમ ને બારેહકતાલાએ આ નીઆમત પેદા કીધી તેના શોકર ગુજારીની શલાંમતીછે" જેમ પેહલી સલાંમતી તેમજ તેનો આ ખોલાસો દોલાને મનસે જંદ અવસતા જેવો લાગયો, તોપણ ગોયા સઘલું સમજી ગયો હોય એમ તેણે દોકું હલાવયું. "કરીમો રહીમ બારેહકતાલાની નેઆમત ઉપર શોકરગુજારી" નો અરથ તે એવોજ સમજીઓ કે "કોઈ કરીમ રહીમ ને બીજા બાર જણા લેઆનત સાથ હુક થયા તેના ઉપર શોક અને જારી ચાલીછે !"

પણ આ બાહાને દસતુરજી સાથ પીછાણ અને વાત કરવાને દોલાને બની આવયું. દસતુરજીએ બાજમાં "માછલું" માગયું તો દોલો "આંથણું" સમજીને લઈ આવયો. તેવણે બાજમાં "દારૂ" માગયો તો દોલો "દાડમ" લઈ આવયો. તેવણે "રોટલી" માંગી તો દોલો "ગોટલી" લઈ આવયો. તેવણે "ઈડું" માંગયું તો "લીંબુ" લઈ આવયો. આ ઉજબખપણાનો નમુનો જોઈ દસતુરજી સેવટે ખીજવાઈ ગયા, પણ દોલાએ તરત પોતાનો બચાવ કીધો કે "સાહેબ, મોહોડું ઉંઘાડીને બોલો તો કાંઈ સમજ પડે. તમે મોહડું ઘાંકીને નાખમાથી ગુંગણું બોલોછો તે હું કેમ સમજુ ! સાહેબ કાંઈ આજે નવાઈના અડકાયાછો ! અડકાયલામાં બાઈમણીખતો કોઈ દાહાડે મોહડું બોડીને બોલતાં નથી."

દોલાના આ જવાબથી દસતુરને હસવું આવયું, પણ તે દાબીને તેણે ગુસાનું ડોલ વધારે દેખાડયું. દોલો લગાર બીધો અને ઘભરાટમા માફ માગવા જતાં દસતુરજીને પગે લાગયો, પણ પગે લાગતાંવારજ તે પોતાને પણ અડકાયલો સમજયો અને જેમ ઢેડાને અડકેલો માણસ ખીસી બેસે તેમ દોલો પણ જમવાના દીવાનખાનામા "દુર બેઠો."

આવતા જતા નોકર નફરોને તે બુમ મારી અલગા રાખવા લાગો. "દુર રહો, દુરથી ચાલો, હું અડકાયલો છઉં" એવો પોકાર ઘણા મેહેમાનોના કાન ઉપર જઈ લાગો. થોડા વખતમા સઘળાજણનું ધેઆન દોલા ઉપર ખેંચાયું અને આખાં દીવાનખાનામા હસાહસ થઈ રહી.

ગરીબ બીચારો દોલો આ લોકોના હસવાનો અરથ નહી સમજયો. અડકાવાના તેના બેહુદાપણા ઉપર તેઓ હસતાં હતાં એવું તેણે માનયું નહી. તેણે ધારયું કે તે ખરેખર અડકાયોછે તેની એ હાલત ઉપર લોકો હસેછે આ વીચારથી તે પોતાના કંગાલ નશીબને બદનામ કરવા લાગો અને વધારે ઉદાસ એમ થયો કે એ રીતે અભડાવાને બઈરાંઓ "પાપ" કેહેછે, માટે પોતે "પાપમા પડેલો" સમજીઓ અને હવે દસતુરજી સાથે પેલી છુપી મસલત કરવાની તેની સઘળી આશા મરી ગઈ.

અંતે તેની આ મુરખાઈ ઉપર બીજાઓને દયા આવી. શેઠે દોલાને ઉઠવા ફરમાવયું અને તે આંનાકાંનીથી ઉઠયો. બેહેરામશાહાએ સુચના કીધી કે એનો વેહેમ કાહાડી નાખવા સારૂં એને કાંઈ આજના ખાંનાને લગતું કામ સોંપવું. પણ કાંઈ પણ કામ કરવાને દોલાએ આંનાકાંની બતાવી. દસતુરજીએ તેને ધીરજ આપી તથા સમજાવયું કે દસતુરને અડકવામા કાંઈ ગુનાહ નથી ઈઆ અભડાવાનું નથી, તારે પણ ઘણીજ આનાકાંનીથી તથા ઘચુપચુ મને દોલો શેઠનુ સોંપેલું કામ બજાવા રાંધણી તરફ ગયો.

તેને સોંપેલું કામ જોકે નવાઈ જેવું તોપણ તેને મનસે ઘણુંજ સેહેલું હતું. તે વખત ઉપર સુરત શેહેરમા ચંપીન દારૂ મળતો નહી હતો. મનજી શેઠે પોતાના પહરોણાઓને ખુશી રાખવા સારૂં કલેકટરના ઘણા વગ અને મારફત લગાડી છેક મુંબઈથી ચંપીન મંગાવયો હતો અને તે બી માતર અડઘો ડજણ બાટલી મળી હતી; આ ફરમાશુ શરાબ પોતાના દોસતોને પાવા બાબે પેલા મોદીની ઉલટ અને હરખની કાંઈ હદ નહી હતી. મેજબાંનીની રાતે પોતે માદગીથી બીછાને અડવા છતાં તથા ચાલહાલને માટે દુરબળ હોવાછતાં મનજીશેઠ ખાંમખા ટેબલ આગળ આવી બેઠા હતા, તે ખરૂં પુછાવોતો આ ચંપીનની ઉલટમાં હતા; મેહેમાનોને એ નવાઈનો શરાબ પીતાં જોવાની તેની ઉલટ હતી. હવે મેહેમાંનો લગભગ જમી રેહવા આવેલા હતા, અને ખાના પછે "ફરૂટ" સાથ ચંપીન પાવાનો વખત નજદીક હતો, તેજ અરસામા દોલાને કોમ સોંપવાની બેહેરામશાહાએ સુચના કીધી અને તેથી પેલા મોદીએ દોલાને પોતાની આગળ બોલાવી કહયું કે "દોલા, બાહના, તું પાક છે, નાપાક નથી. લે આ છ બાટલીઓમા વેલાતી દારૂ છે, તે લઈ જા અને પાંણીમા ઠંડો કરવા મેળ."

દોલો દારૂની બાટલીઓ લઈને ગયો ખરો, પણ પોતાની નાપાકી વીશે પોતાના દીલના વેહેમ તથા ખતરાને દુર કરી શકયો નહી. તેણે આ તકે પોતાનુ તન પાક કરવાનું દરૂસત ધારી, દારૂની બાટલીઓને એક કોરે મેળી તરાની બાટલીઓ તરફ નજર કીધી. દારૂની બાટલીઓને પાણીમાં ઠંડી કરવાની હતી અને પાંણી મોરી ઉપર ભરેલું હતું એટલે દોલો મોરી આગળજ આવયો—અને તરાની બાટલીઓ પણ હીઆંજ રાખેલી હતી, એટલે તેમને શોધવી પડી નહી હતી.

બે બાટલી ભરીને તરો હતો, તેમાંથી દોલાએ એક ગલાસને સુમારે તરો પીધો તથા બાકીનો સારીપઠે પોતાના દીલ ઉપર છાંટયો અને પછે એક તરાંમરી ભરીને પાંણી પોતાના વાસ મારતાં અંગ ઉપર ઓતયું. આટલી કીરીઆથી તે પોતાને પાક થયલો સમજીઓ અને કીરીઆ મારગો ઉપર અંતકરણનો એતેકાદ દીલને કેવો દીલાસો તથા ધીરજ પેદા કરેછે તે જેઓ જાણેછે તેઓ કહી શકશે કે પો

તાનો પેટમાં તરો રેડવાથી તથા કપડાં ઉપર તરો અને પાણી છાંટવાથી દોલો જીવતાંજીવત બેહેસતમા પુગાં જેટલો શતાશી થયો. તેનું દીલ તરાથી ગંધાતુ હતું તેની તેને દરકાર નહી હતી. તે દીલ બાહેરથી ગંધાતુ, પણ તેને મનસે અંદરથી સાફ થયું હતું. અને જોકે એ તેનો ખોટો વેહેમ હતો, તોપણ તેથીજ તેને ધીરજ હતી.

એ રીતે પોતે પાક થવા પછે ચમપીન ઠંડો કરવાના કાંમમાં દોલો મશગુલ થયો.

એતેફાક એવો બનયો કે તરો પીધા પછે પાંણી છાંટવા માટે તરાની બાટલીને હાથમાંથી મેળતાં ચમપીનની બાટલી સાથ તે ભેલાઈ ગઈ. તરાની એક બાટલી ચંપીનની બાટલીઓમાં આવી તથા ચંપીનની એક બાટલી તરાની બાટલીઓની જગામાં ગઈ!

પરકરણ ૫૪ મું.

હવે એ દારૂને ઠંડો કેમ કરવો? શેઠનો હુકમ હતો કે તેને પાંણીમાં ઠંડો કરવો અને તેથી એ કાંમ દોલાને મનસે સમજ નહી પડે એવું જરાબી નહી હતું. દોલાએ સઘલી બાટલીઓનાં માંથાં ભાંજી નાખયાં અને પાંણીના એક હાંડામાં તે સઘલી બાટલીઓને એક પછે એક ખાલી કીધી.

અલબતાં ચંપીનની બાટલીઓ પાંચ હતી અને હાંડામાં પેહેલે તેજ ખાલી થઈ. એક પછે એક બાટલીને ખાલી કરતાં ચંપીનનું જોસબંધ ફીણુ ચઢી આવવાથી તે દારૂને ઉભાઈ જતો જોઈ દોલો તાજુબ થયો અને ગોર કરવા લાગો કે "શું આ દારૂનું જોશ છે! બાપા, બાપા! આવો જોરાવર દારૂ કે જે બાટલીમાં ઉકલેલો ને જેપર કકરા આવેલા તે પેટમાં જવા પછે કેટલાક કકરા પાડે! સારૂં થયું કે શેઠે એ દારૂને પાણીમાં ઠંડો કરવા આપયોછ, નહીતો કે તે પેટમાં જઈને બલતાં સલગાવતે:"

એ પરમાંણે દોલાએ પાંચે બાટલી હાંડામાં નાંમી પછે, છઠી બાટલી ખાલા કીધી, કે જે તરાના બાટલા હતી!

આ તરો હાંડામાં નામતાંજ વાસ મારવા લાગો, પણ દોલાએ તે ગંધ તેનાં કપડાંપર છાંટેલા તરાની વીચારી! તરાની બાટલી ચમપીનની બાટલી સાથ ભેલાઈ ગયલી તેને સવપનામા પણ ખબર નહી હતી અને બાટલી હાંડામાં ઉંધી વાલી દેવાથી તે તરો હતો એવું જોવાને પણ તેને બનયું નહી હતું!

હવે આ "કકરા પડતા દારૂ" નું જોશ નરમ પાડવા માટે દોલાએ તેમાં એકાદ બે કલશીયા ઠંડુ પાંણી નામયું અને પછે એક લાંબી કરછી વડે સંધુ કાલવવા તથા એકરસ કરવા લાગો. ચંપીનનું જોસ અલબતાં એકદમ નરમ પડી ગયું અને દોલો ખુશી થયો કે "દારૂ ઠંડો કરવા" નો શેઠનો હુકમ આજે બરાબર બજા લાવવાથી પેલા મોદી શેઠ ખુશી થઈ તેને નવાજી નાખંશે!

થોડાવારમાં મેહેમાંનો જમી રહયા. ફરૂટની રકાબીઓ મંડાઈ, ચંપીનનાં ગલાસો ગોઠવાયાં અને મનજી શેઠે પોતાના ફરમાંયું ચંપીનની તારીફના ગીતો ગાવા માંડવાથી મેહેમાંનો આ નવાઈ જેવો દારૂ ચાખવાની લારે ઉલટમાં વકી રાખવા લાગા.

શેઠે પોકાર મારી દોલાને પુછયું કે "દારૂ પાંણીમાં સારીપઠે ઠંડો થયો?" દોલાએ અંદરથીજ જવાબ દીધો કે "હા સાહેબ."

તરતજ શેઠે ફરમાવયું કે "ચાલ હવે જલદી લાવ" અને એ હુકમ થતાંજ દોલો માથાં ઉપર એક હાંડો લઈને દીવાંનખાંનાંમાં દાખલ થયો.

સઘલાઓની નજર આ વખતે દોલા ઉપર હતી અને દોલાના મનમાં તે દેખાવથી થોડી મગરૂરીએ ઘર કીધું નહી. તેના મનમાં આ વીચાર વીજલીની ઝીશાલે પસાર થયો કે "દરએક માણસ પોતાની લાએકી પરમાંણે પદવીએ વધેછે. ચાકરો મારી અદેખાઈ કરેછે, પણ મારી ખુબીથી હું તેઓની ઉપર ચહડયો અને આજનું મારૂં કાંમ શેઠે મનેજ આપયું ને તેથી આખી મીજલશ મારીગમ જુવેછે."

દોલો દીવાંનખાંનાંમાં દાખલ થતાંજ કોહેલા તરાની બદબો નીકલી, પણ ચંપીન પીવાની ઉલટમાં પેહેલાં થોંડાઓએજ તે ગંધની દરકાર કીધી.

દુરથી હાંડો લાવતાં જોઈને મનજી શેઠે બુમ મારી કે "એમનોએમ હાંડો કાંએ ઉંચકી લાવયો?"

દોલાએ ખોલાસો કીધો કે "સાહેબ દારૂ હાંડામાં ઠંડો કીધેલો."

"પણ તે થકી હાંડોજ ઉંચકી લાવે કે? બાટલીઓજ લઈ આવતે?"

"અરે સાહેબ વળી હાંડામાંથી પાછી બાટલીની કડાકુટ શું કાંમ જોઈએ? આ હાંડો લાવીને મુકું છઉં, તેમાંથી સાહેબ લોકને ગમે એટલો ચાંપીન પાયા કરો."

દોલાએ આ હાંડામાં જે દોહોવાંણ કીધું છે તે હજી સુધી મનજીભાઈ કે તેના દોસતોને માલમ નથી. બલકે તેઓના ખેઆલમાંબી નથી કે પાણીમાં બાટલીઓને ઠંડી કરવા મેળવાને બદલે દોલાએ તે માહેલો સઘલો ચંપીન રેડી દીધો હશે.

પોતાના ઘેલા શેઠની પાસે તરતજ એક નાહનાં તુલ ઉપર દોલાએ હાંડો ઉતારયો અને ધરપનમાં પાછો રાંધણી તરફ દોડયો. મનજીભાઈની નજર દોલાના હાંડા કરતાં તેના દોડવા ઉપર વધારે ગઈ, પણ તે બુમ મારીને તેને પુછી શકે તેટલાંમાંતો દોલો બબરચીખાંનાંમાંથી એક મોટી કરછી લાવયો અને હાંડાની અંદર એવાં જોસથી ફેંકી કે તરા અને દારૂથી ગંધાતાં પાંણીએ કરીને મનજીશેઠ અને બેહેરાંમશાહ શેઠ બંને જણ છંટાઈ ગયા.

દોલાના આ કાંમની તેઓમાના કોઈને સમજ પડી નહી. મનજીભાઈ પોતાના પહરાણાનું અને પહરાંણો મનજીભાઈનું મોહોડું જોવા લાગો. દારૂ ઠંડો કરેલી બાટલીઓ લાવવાને બદલે દોલો આ ગંધાતાં પાંણીનો હાંડો કેમ ઉંચકી લાવયો, અને તેમાં વળી કરછી સાંની લાવી નાખી, તથા ચંપીનની બાટલીઓ કાંહાં મેળી આવયો, તેનો કાંઈ ખોલાસો જણાયો નહી.

આ ગુંચવાડા સાથ મનજીભાઈનાં મનમાં ગુશાનો જબરો આતસ ઉસકેરાઈ રહયો હતો: પોતાના અને પોતાના પહેરોંણાના કપડાં તરો તરો વાસ મારવાથી તે ભારી ખીજવાઈ ગયો. તેની આંખોમાં વળી પાછું ખુન ભરાયું;

કદાચ જવાન પીરોજ ઉપર તે દયા લાવતે; કદાચ દુનીઆંની જુબાનનો તે દર કરતે; કદાચ પોતાની અઢાર વએ આવી કુમલી છોકરી શાથ પરણવાને તે ના પાડતે. પણ મેનજી ભાઇએ અચણુચ માગણી કીધી અને અચણુચ તેની પાસે જવાબ પણ માંગયો. પીરોજ કેવી ખુબશુરત, નોજવાંન, રાંક અને ગરીબ છોકરી છે તે તરત તેના ખેઆલમાં આવયું અને તેની સાથ પરણવાને બેહેરાંમસાહાએ કબુલ પણ કીધું.

એ ઉપરથી ઘેલા મોદીના હરખનું શું બેઆંન કરી શકાશે ! તેમજ પીરોજની ગમીનું બેઆંન કરવું કેટલું વધારે મુશકેલ ગણાશે !

તેના બાપ મનજીભાઇએ આ સાટું કીધું, તેની માથા નાખાઇએ બેહેરામશાહાને રૂપીઆ પેહેરાવયા, તેની બેહેન પાનબાઇએ તેની આગળ તે વાતની ખબર કહી હતી અને પીરોજ પોતે કંગાલ બની.

એ ખબરથી પીરોજના દીલમાં વીજલીના જેવો ઝટકો લાગો અને તારપછેની સઘલી ખુશાલી વચે તે ઝટકાની અસર એ જવાન છોકરીની છાતીમાંથી ગઈ નહી હતી.

સરવે જણની ખુશાલી વચે પીરોજનું દીલ ગમખાર થયું હતું. સરવે જણને ગોયા તાજો જીવ આવયો તારે પીરોજનું ગોયા મોત થયું હતું. સરવે જણના દીલ આજે ખુશહીગાંમથી છુટાં હતાં, પણ પીરોજનું દીલતો આજે એક બેડીમાં બંદીવાન પડયું હતું. આજે તેને જનમ સુધીની જુસરીમાં જોડી હતી.

લગનનાં સુખ ગમે એટલાં કહો પણ તે મોત સુધીની એક જુહુસરીજ છે. તેમાં જોડાએલું જોડું જો અરસ પરસ રાજી હોયતો આ જુહુસરીમાં સુખ મળેછે. પણ જો તે જોડું એકેકને માહાતું નહી હોયતો આ જુહુરી જેવું દુખ દુનીઆંમાં બીજું નથી.

પીરોજ બીચારી આ બીજા વરગની જુહુસરીમાં જકડાઈ. તેણીએ પોતાને એક એવા ધણી સાથ જોડાયલી જોઇ કે જેને ઘોરમા જવાનો રસતો વધારે ને વધારે ઢેલાવદાર થતો હતો, અને જેની સાથ જોડાવામાં પોતાની જવાની અને જોબનનો બાહાર કરમાવી દુનીઆંદારીના શુખથી બેનસીબ હાલતમાં રંડાપો ભોગવવાની તે બીચારીને ધાસતી હતી.

અરે કંગાલ માંબાપો ! પઇસાને ખાતર આવાં કજોડાં કરી કુમલી કનેઆઓને રીબાવીને મારોછો તે કરતાં તેણીઓને પેહેલેથીજ મારી કાંએ નથી નાખતાં ?

એ પરમાંણે પીરોજનું કજોડું થયું અને તે વીશે ઘરમાં ચાલેલી સઘલી ખુશાલી તેણીને મનશે કજોડાંના ફજેતા જેવી થઇ પડી.

પણ તે ખુશાલી તો અંત વણાની હતી. સહવાર કરતાં બપોર પછે વધારે ખુશાલી હતી કેમકે ઘેલા મોદીનો જમાઈ જીવણજી ભીમપોરની ધરમશાળામાંથી આવી મળયો. બપોર કરતાં સાંજની ખુશાલી વધારે થઇ કેમકે બેહેરાંમશાહા શેઠ જમાઈ તરીકે ઘેલા મોદીના કુટંબમાં વધયા હતા.

ખાંનાં ઉપર બેસવા આગમચ એ સાટું નકી થઈ ચુકયું હતું અને તેથી ખાંનાં ઉપર બેઠા પછે રંગરાગમાં ઘણો વધારો થયો હતો.

આ ખુશાલી વચે ખુશાલ કસબણનું ગાએણું આખી મીજલશને બમનું પેઆરૂં લાગયું. એકગમથી એ વેશીઆનો આખાં ગુજરાતમાં પરખેઆત થયલો ચેહેરો, બીજી ગમથી દીલ લોભાવનારાં નાજ અને નખરાં, તરીજીગમથી તેણીનો કોમળ શરોદ, અને ચોથીગમથી તેણીના ગાએણની નીરમલ અસરથી આ મીજલશની મોજમા ચકચુર અને મસતીમાં તર થયલા મીજલશીઓનાં મન થોડાં ઉસકેરાયાં નહી હતાં. અને વળી તે ઉસકેરણીમાં વધારો કરવા, વખતે વખત મુગાને બોલતો કરનારા દારૂને આસપાસ ફેરવવામાં આવતો અને તેથી સઘલા મેહેમાંનો ભીંગાયલા ને ભીંગાયલા હતા.

રાતના જરા મોડું થતાંજ આસપાસના ઓરડાઓ મધે વીનીજનમાંથી જોનારાં બઇરાંઓની આંખમાં ઝોંકા આવવા લાગા. સગાં વાહાલાંઓ પોતપોતાને ઘરેબારે વદાએ થયાં અને જેમ મોડું થતું તેમ મીજલસી મરદોના ચેનચાળા એવા દીસતા કે સુનાબાઇએ બચાં સાથ તાંહાં રેહેવાનું નાદરૂસત ધારીને તેવણ પણ સરવે બાકીનાને લઈ ઉંઘાવા ગયાં.

પીરોજતો પેહેલી રાતથીજ પોતાના સુવાના ઓરડામાં ભરાઇ હતી. પોતાના દીલનો ગમ વીસારવા તેણીએ ગાએણના શરોદ ઉપર કાન આપયા, પણ તેની અધીરાઇ અને અંદેશો ટલયો નહી. ઉંઘથી દુખને હાંકી કાહાડવા તે ઘણો વખત સુધી આંખો મીંચીને પડી રહી, પણ ભવીશકાળના દુખો બીહામના આકારમાં તેની આગળ આવી ઉભાં. ટુકમાં તે બીચારીને મુદલ ઉંઘ કે આસાએસ મળી નહી.

તે હવે શું કરે ! તેનું શું ચાલે ! માબાપની મરજીથી ઉલટી તે કેમ જાય ! આ ધીકાર ભરેલું કારજ તે પોતાને હાથે કેમ તોડે !

કરમની કાંહાંની કાંઇ ટલવાની છે ! કીસમતના લેખ કાંઇ ભુસરાવાના છે ? એતો થયું તે કાંઇ પાછું રદ થનારછે ?

આવા આવા વીચારોથી પોતાના દીલને ધીરજ આપવા, પોતાના કમતાલેને તાબે થવા, માબાપની મરજીને નમવાની પીરોજે ઘણી કોશેશ પોતાના મન સાથ કીધી.

પણ ફોકટ. કસાબી ઉપાયથી તેને ઉંઘ આવી નહી. આખી રાત તેણે ચેન ઇઆ આરામ વગર ગુજારી અને કલાકો ગણતાં ગણતાં તે કંટાલી ગઈ.

મોડી રાતનો અમલ થયો. ખુશાલ કસબણે કેરબો લીધો અને મોડી રાતના રાગો ગાવા માંડયા. તેનો ઠંડો શરોદ, પવણ ઉપર આવતી એક મધુર લપટની મીશાલે પીરોજના કાંન ઉપર આવયો, પણ હજી તેને ઉંઘ આવી નહી.

પણ આ ઠંડા શરોદની સાથે પીરોજના કાંન ઉપર એક બીજોજ આવાજ આવયો. તે કાંઈ નાહની જેવી બેંચ તાણ, નાહની જેવી મારામારીની ગડબડ હતી. સેજવારમાં "બાપરે !" કરીને બુમ પડી. પીરોજ તરત ચોંકીને ઘભરાઇ ઉઠી તથા પોતાના ઓરડાનું બારણું ઉઘાડી ઉઘાડે પગે વેહેલી વેહેલી બાહેર દોડી ગઈ.

લોહાંકામ—તીખું.

લોહાંને લગતા ઉદયોગનો આ ચીતર એક બીજો નમુનો છે. ગઈ વેળાના ચીતરમા એક ભારી, મોટો, દલદાર, કદાવર દાગીનો મેળયોં હતો. હવે આ વખતે એક નાહાનો, રોણુકદાર નકસીદાર નમુનો આપીએ છઈએ. લોટાંને લગતા ઉદયોગથી સાધારણ ઉપયોગને માટે કેવાં નાહાનાં, કેવાં શુંદર, કેવાં રોણુકદાર, કેવાં નકસીદાર, કેવાં ઝલકતાં, અને કેટલા ખધા દાગીના બનેછે તેની થોડીક અજાએબીઓ આપણ આજે તપાસીશું.

પણ લોટાંના એ બેહદ ઉપયોગોની, ખુદ લોહાંકામની, તપાસ ઉપર આવવા આગમચ લોહાંને કેળવવાની એક બીજી કીરીઆ હજી જણાવવાની રહીછે. કાચી ધાતુને ખુંદવા, ગાલવા, ઓટવા, તીપવાની કીરીઆ આપણે સમજાવીછે. બીર, ઢાળા, સલીઆ, અને પતરાંના લોહાં સુધી આપણ આવીઆ છઈએ. પણ હજી તેની જે હાલત જણાવવાની રહીછે તે હાલતને આપણ "તીખું" કહીએં છઈએ.

કેટલુંક લોહાંકામ ફક્ત બીરમાંથીજ બની શકેછે. બીજું કેટલુંક લોહાં કામ બનાવા માટે લોટાંને તીપીને ઢાળા અને સલીઆ, કરવા પડેછે. પણ હજી તે કેટલાક ખપ જોગ સામાણને લાએક પતું નથી. હથીઆરો, વગેરે બનાવા માટે હજી લોટાંને કેળવીને તેનુ તીખું બનાવવું પડેછે. અને એ તીખાંની બનાવટમાં પેહેલ વેહેળેજ એક અજાએબી નજરે પડેછે.

બીરના અને સલીઆના લોહાંમા રસાએણ શાસ્ત્રથી આપણે તફાવત એ જોયો કે પેહેલામાં કોલસો વધારે છે અને બીજામાં ઓછો છે. બીરનું લોહું ઓટવાના કામમા આવેછે, અને તેની બનાવટમાં કોલસાનો સેજાર વધારવો પડેછે. સલીઆનુ લોહું હથોડા તલે આવેછે, માટે તેમાથી કોલસાનો સેજાર કાહાડી નાખવો પડેછે. પણ વળી પાછો કોલસાનો સેજાર જરા વધારવાથી લોટાંની હાલત એટલી બદલાઈ જાયછે કે તેનુ તીખું બનેછે !

એ પરમાણ કેટલું વધારે જોઈએ ? બીરના લોહાં કરતાં ઓછુ અને તીપેલાં લોટાં કરતાં વધારે કારબાન અથવા કોલસાવાળું તતવ તીખાંમાં હોયછે. એ વધારે ઓછો તફાવત ઘણો સેજ છે અને તેટલા સેજ તફાવતથી તીખું બની જાયછે. લોટાંમાં આ મોટો ફેરફાર થાયછે અને તેનામા તરેહવાર નવી ખાશીએતો આવેછે તે ઝાંતર ૧૦૦ ભાગે ૧ થી ૧॥ ભાગ કોલસો વધવાથી થાયછે !

બીજા બોલોમાં બીરના અને તીપેલાં લોટાંની વચોવચની જે હાલત તે તીખું છે. તીપેલાંને માટે બીરમાથી કોલસાને કાહાડી નાખતાં વચમાં સેજ કોલસો રહી જાય, તારે તીખું હોયછે. તીખાંમાંથી હજી વધારે કોલસો કાહા

ડી નાખવાથી તીપાય એવું લોઢું બને છે. ઘણીવાર બીર ના અને તીપેલાં એ બેહુ લોઢાંને પીગલાવાથી એકમા વધ તા અને બીજામા ઓછાં કોલસાથી વચમાનુ તીખું બનેછે!

સંગરહસથાંનોમા જઈને લખો રૂપીઆની કીમતના હીરાઓ ઉપર લખો માણસોની નજર હેરત રેહેછે. તે વખતે તેઓ થોડુંજ જાણેછે કે લોઢાંનું તીખું બનાવામાં એજ હીરાઓ એક વખત કાંમે લાગા હતા! જારે સલીઆના લોઢાં કરતાં તીખાં લોઢાંમાં કોલસો વધારે જોઈએ, અને સઉથી સરસ ચોખો કોલસો જારે હીરામા છે, તારે તીખું બનાવા મારે લોઢાંમાં જોઈતા કોલસો હીરામાથી હુમેરી શકાય એવું વીદવાંનોનું મત છે!

કેવો મોંઘો અખતરો! રાંણીના તાજ માહેલો હીંદી કોહેનુર, ઈઆ પાદશાહોના તાજ માહેલો ઝંઝબાદાર સરપેચ ઈઆ તેના જાતીલા હીરા લોઢું પીગલવાની ભઠીમાં! પણ તેમ બનયુંછે; હીરાથી લોઢાંનું તીખું બનાવાનો અખતરો અજમાવી જોવામા આવયોછે; અને તે ફતેહમંદ ઉતરયોછે! વીદવાંનો તેમાં એકવાર ઘેલા થયા હતા, અને હીરા પેહુરનારી ઉમરાજાદીઓએ પોતાના હીરા એ અખતરામાં કાહાડી આપયા હતા!

ફરાંનસની પેહેલી મોટી રાજદુબારી ઉથલ પાથલના વખત ઉપ[illegible] ગાયા [illegible]નો ઘણા ઉલટમંદ થયા હતા. [illegible]ત થયું હતું. [illegible]ની અંદર કુંડી મેળીને તેમા હીરા [illegible]ટાં હતાં, પણ [illegible]થે ગરમી આપી, તો એક કલાકમાં તે બેહુ [illegible]ન પડયું હતું [illegible] ગઈ અને તેમને બદલે તીખાંનો એક ગ[illegible]ી હતી. [illegible]આવયો, કે જે વજનમાં લોઢાં તથા હીરાના ભેગા વ[illegible]રતાં સેજ ઓછો હતો. મી० મસેરે આ અખતરાનો હેવાલ આપતાં, વીદીઆની શોધમા મદદ કરવાના હેતુથી જે લેડીઓએ પોતાની ઈસકોતરીમાથી હીરા કાટી આપયા હતા, તેમના નામો આપયાંછે.

હીરાથી તીખું બનાવાનું પડતું મેળવામા આવયું છે, તે માતર ખરચની અડચણથીજ છે. હીરો કીમતી ને મોંઘો છે. કીમતી—વીદીઆની નજરમા નહી પણ માણસોની નજરમાં; વીદીઆની નજરમાતો તે કોલસો છે. તેને પડતો મેળી લોઢાંને તીખું બનાવા મારે વળી નવી ભઠીઓની અગત પડેછે, નવા સાંચા જોઈએછે, નવી કળાઓ વાપરવી પડેછે. ટુકમાં લોઢાં પાછળ માણસની જે ભારી જેહેમત અને ઉદયોગ આપણે તપાસયોછે, તે સઘલું, આ તીખું બનાવતાં પાછું ફરવું પડેછે.

પેહેલી ભઠીનું નામ "સીમેનટીંગ ફરનેસ છે." એ નામ એમ આપયું છે કે તેમાં લોઢાંને "સીમેંટ પાઉડર" ના પડોની વચે ગોઠવેછે. "સીમેંટ" નામ આપણા બાંધકામોના સંબંધમાં વાંચનારી બાનુઓએ ઘણીવાર સાંભળયું હશે. તીખું [illegible] કોલસો, રાખ અને નીમખ હોયછે. [illegible] ધુંબજરોકી એક ભઠીમાં આઠ દાહાડા [illegible]

આ ગરમી લોઢાં[illegible]ઓથી પોંહોંચાડેછે. એ ગરમી શખત હોયછે અ[illegible]ઠ દાહાડા શુધી જારી રાખવાથી લોઢાંમાં નવો કોલસો દાખલ થાયછે. લોઢાંનો સાખાદાર ખવાશ જઈ, તે રવા અથવા દાણાદાર પણ જડ થાયછે; તે વધારે પીગલે એવું થાયછે, અને તેની સપાટી ઉપર છાગરા અથવા ફોફઈઆ ઉઠેછે જેને તેને "બલીસટરડ" તીખું કેહેછે.

આ "બલીસટર" ઉઠેલું તીખું ઘણું ખપતું નથી. તેના ઉપર હજી બીજાં વીટામણા વીતેછે. "બલીસટર" તીખું થયા પછે "કાતરનુ તીખું" બનાવેછે; એ નામ તેને એમ આપયુંછે કે મેંઢાઓના ઉન કાતરવાની કાતર પેહેલાં એ માહેથી બનતી હતી. એ બનાવા સારૂં "બલીસટર તીખાં" ના ભારા બાંધેછે, શખત ગરમી આપેછે, મોટા હથોડા તલે તીપેછે, પછે પાછી ગરમી આપેછે અને પછે વળી પાછા ટીલટ નામના હથોડા તલે તીપેછે.

એ છેલા હથોડાના દર મીનીટે ૧૬૦ ફટકા લોખંડી ભારા ઉપર પડેછે! એ હથોડો ભારી વજણનો, અને મોટો છે તથા સાંચાથી ઉંચકાયછે અને પડેછે અને તોપણ દર મીનીટે તેનું ૧૬૦ વાર ઉંચકાવું તથા પડવું એવું ઝડફી છે કે જોનારની આંખે ચીતરી આવી જાય. ઘડીયાલમાં સેકંડના કાટા કરતાં દોહોડી ઉતાવલથી આ હથોડો ચાલેછે અને તેની નીચે ભારો ધરીને બેસનાર હીચકા ઉપર હીંચ ખાયા કરેછે તોજ તે ભારાને આગળ પાછળ હીલવી શકાયછે!

એ "કાતરના તીખાં" માંથી ધારવાલાં કાપકુપના હથીઆરો બનેછે. પણ વળી એક તરીજી જાતનું તીખું બને છે, જેને ઓતેલું તીખું કેહેછે. કાતરના તીખાંને પાછું તાવીને ઈતરડી, અથવા લાથા બનાવયાથી "ઓતેલું" તીખું થાયછે. તીખાંને તાવવાનુ આ કામ ઘણું દીકટ અને જોખમ ભરેલુંછે. તેને તાવતાં ચાર કલાક લાગેછે અને તેને તાવવા મારે ખાશ કુંડીઓ બનાવવી પડેછે.

આ કુંડીઓ ઉપર કામ કરનારાઓ હાથે અને પગે ચામડાંના મોજાં પેહેરેછે, જેઓ ભઠીમાથી ચીમટા અને ચમચો ઉપર એ કુંડીઓને બાહાર કાહાડી તેમાના તાવેલાં તીખાંને ઈતરડી બનાવાના સાંચા ("મોલડ") મા રેડેછે તે વખતનો દેખાવ જોવા લાએકછે. તાવેલું તીખું રેડતી વેળા આતસબાજીમાં સલગતી પોઠીઓની ઓશાલે ચલકાટ ભરેલી ચીંગારીઓ અને કીરણો બાહેર પાડેછે. "મોલડ" માં નાખવા પછે તીખું તતકાલ બંધાઈ જાયછે.

સઉથી અણીદાર, સઉથી ધારદાર, સઉથી તેજદાર હથીઆરો આ ઓતેલાં તીખાંના બનેછે. તેની ઈતરડીમા કોલસાનુ પરમાણુ સઘલી બાજુએ સરખું હોવાથી, તેનો કુમાસ અને સફાઈ પણ સરવે ગમ એકસરખી માલમ પડેછે. વાહાડ કાપના હથીઆરો, જેનુ કામ ઘણું નાજુક, બારીક અને ચોકસ હોવું જોઈએછે તેમને બનાવામાં "ઓતેલું તીખું" કામ લાગેછે.

તીખું લોઢાં કરતાં વધારે જડાયલું હોયછે. તેનો દાણો વધારે સરસ હોયછે. પાલીશ કીધાથી તીખું વધારે સફેદ અને ઝલકતું થાયછે. લોઢાં કરતાં તીખાંમા કમાનીઅત ખાશીએત વધારે છે. તેમાં લોહચુંબકની ખાશીએત જલદી ઉતરેછે અને વધારે વખત રેહેછે, અને લોઢાં જેટલું તીખું કીટાઈ જતું નથી. તીખું લોઢાં કરતાં એટલું કઠણ થઈ શકેછે કે તે છરીએ કાપી અથવા કાણસે ઘસી શકાયછે. તીખાંથી કઠણમા કઠણ કામ ઘસાયછે અને તે ચકમક પણ પાડેછે.

પણ તીખાંનો મુખીઅ ગુણ એ છે કે તેને "પાંણી

પાવાથી" ચલકાટમા તે ઘણું શુધરેછે અને કઠણમાં કઠણ ઈંઆ નરમમાં નરમ તે થઈ શકેછે. બીજી કોઈ ધાતુમા એ ગુણ નથી. લોઢું પોતે પણ મુશકેલીથી તીખાંની એ ખાશીએત મેળવેછે. પણ એ રીતે તીખાંને "પાણી પાવું" એટલે શું?

અગરજો તીખાંને આતશ જેવું ગરમ કરીને અચણુચ ઠંડાં પાંણીમા બોરયું હોયતો તે અતીશય કઠણ થાયછે, પણ કામ પડતાં ભાગી જાયછે. બીજા હાથ ઉપર જો તેને આસતે આસતે ઠંડું કરવા દીધું હોય તો તે વધારે નરમ અને મરડાય એવું થાયછે, પણ કુવતમાં ઓછું થાયછે. તીખાંને "પાંણી પાવું" એટલે કે આ બેની વચેની હાલતમાં તેને મુકવું. માલની જરૂર પરમાણે તે ભાગવામાં તેમજ મરડાવામાં તેને મધીઅમ ખાશીઅતનુ બનાવવું એ "પાંણી પાવા" ની મતલબછે.

એ "પાણી પાવા" ના કામની કીરીઆ તીખાંને ગરમ કરીને પાછું ઠંડું કરવા સીવાએ બીજી કાંઈ નથી. જેવું હથીઆર બનાવવું હોય તેના પરમાણ મુજબ તેને ગરમ અને ઠંડું કરવું પડેછે. જુદાં જુદાં હથીઆરને પાણી પાવા માટે કેટલી ગરમી આપવી તે શોધી કાહાડવા અને મુકરર કરવાની જુદી જુદી રીતીઓ છે. તેમાની એક રીતી રંગોની છે. જેમ જેમ ચોક્સ ગરમી વધતી જાય તેમ તેમ તીખાંનો રંગ બદલાતો જાયછે અને તે રંગ પરમાણે તેનુ "પાંણી" કેટલુંછે તે માલમ પડેછે.

જેમકે ૪૩૦ અંસ શુધી ગરમી આપવાથી તીખું ફીકો પીલો રંગ પકડેછે; એટલી ગરમી નસતરના પાણાંને માટે બસ છે. ૪૫૦ ડીગરીની ગરમીએ તે ફીકાં ઘાસનો રંગ પકડેછે, તારે તે અસતરા અને વાહાડકાપને લાએક થાયછે. ૪૭૦ ડીગરી ગરમીએ તે તદન પીલું થાયછે, તારે પેન ઘડવાની છરી વગેરેને બરતુ થાયછે. ૪૯૦ ડીગરીએ બદામી અથવા તપકીરીઓ રંગ થાયછે, તારે તેના કાતર, પાવરા, પહરાઇ વગેરે બનેછે.

૫૧૦ ડીગરી શુધી ગરમી આપતાં તપકીરીઆ રંગ ઉપર જાંબુરી છાંટ પડેછે, તારે રંડા, કોહાડી વગેરે હથીઆરોને બરનું તે ગણાયછે. ૫૩૦ અંસની અગણે તે શુદ જાંબુરા રંગનું થાયછે, એટલે પછે મોટી છરી, મોટી કાતરો વગેરેને યોગીય તે બનેછે. ૫૫૦ ડીગરીની ગરમીએ તીખાંનો રંગ ચલકતો બલુ થાયછે, તારે તલવારો, ઘડીઆલની કમાનો વગેરે બનેછે. ૫૬૦ અંસની ગરમીનો ઘેરો બલુ રંગના તીખાંમાંથી કરવતી વગેરેને લાએક હાલત બતાવેછે, ઇતીઆદી.

આ સઘલો જેહેમત અને રંજતો લોઢાંને નાહના મોટા દાગીના બનાંવા લાએક રીતે કેળવવા, ખુદ લોઢાંને બનાવાની થઈ. પણ હવે લોઢાંના એકેક દાગીનાને બનાવા પાછળ જે ઉદ્યોગ ચાલેછે, તેની અજાએબીઓ થોડી નથી. દુનીઆંના ખપની ઘણી જીણસો લોઢાંની હશે, અને એકેક જાતની જીણસ પાછળ હજારો આખાં કારખાંનાં કાંમ લાગેછે.

ઉપર જે ચીતર આપયુંછે તે ઓટકામના એક નમુણાનું છે. સોભાઇતા મોટા દરવાજા, મેહેરાબો, આરકાં, નકસીદાર કઠેરા, વાસણો, ફરેમો, નલ‍ીઓ અને એવી જીણસો ઓટીને બનાવેછે, એ પોતે કાંઈ અચરતી જેવું નથી, કેમકે જે આકાર દાગીનાને આપવો હોય તે આકારનાં સાંચામાં તાવેલું લોઢું રેડવાથી, તે તેવો આકાર પકડેછે. એમાં અજાએબ જેવી જે બીનાછે તે એટલીજ કે આ પરમાંણે ઓટવાથી હજારો પરકારની ચીજો બનેછે. લોઢાંને રેતીના અથવા માટીના મોલડમાં ઓટેછે, જેમાં આગમચથી તરાંહાં અથવા આકાર પાડી રાખેલો હોયછે.

ઓટવાના કરતાં અજાએબ જેવા તો ઘડીને બનાવેલા દાગીના છે. લોઢાંનાં એક સીધાં પતરાંમાંથી રેલવેનું ગોલ પઈડું બનાવેછે. તે પઈડાંને એક ગોળ દીમરાંની આસપાસ મરડવાથી, તે તેની વચમાના નાભને ઓટવાના કામ સુધી તેના ઉપર પંદર જુદી જુદી કીરીઆ થાયછે, જેમા વળી પાછી એક જાતની ભઠી, હથોડા, લીવરો વગેરેનો ખપ પડેછે. પઈડાંનું ઉપલું વણું વચમાના આર કરતાં સાંકડું હોયછે, તેને ગરમીથી મોટું કરવા પછે તે આર ઉપર બેસાડેછે અને ઠંડીથી પાછું સાંકડું થઈ એવું તે આરને ઝાલી રાખેછે કે જાંણે આખું પઈડું એકજ લાથામાથી કોરી કાટયું હોય એમ લાગેછે.

ખીલા બનાવાનું કારખાંનું એક બીજી અજાએબી છે. સને ૧૪૭૧ મા બરમીંગહામ ખાતે શેહેરમા જવાના એક રસતા ઉપર લુહાડની દુકાનોની મોટી શંખયા જોઈ નામોકીત વીલીઅમ હટન અચરત થયો હતો. તે દુકાંનોમાં ઓરતો કામ કરતી અને હટને પુછયું કે "હીઆંની સીઓ નાળ મારવાનો ધંધો કરેછે શું કે આટલી બધી દુકાનો એકજ ધંધામા ચાલી શકેછે?" તે સઘળી દુકાનો ખીલા બનાવનારાઓની હતી.

તે વખતે ખીલા હાથે બનતા હતા અને તેથી મજુરો મોહોડે માગયું દામ લેતા હતા, પણ એમા સાંચો દાખલ થયો એટલે ઉપલા લુહાડનો ધંધો બંધ પડયો. પેહેલાં ઉપલી બઈરીઓ શોખથી ધંધો કરતી, પણ હવે ફરજથી ખીલા બનાવા પડી, પણ સાંચાની જહડપ આગળે હાથની જહડપનું શું ચાલે? હાલ કેટલાક ખીલા હજી હાથે બનાવવા પડેછે, પણ ઘણાખરા સાંચાથી બનેછે.

ખીલા ૩૦૦ જાતના છે! વળી એ દરએક જાતના ૧૦ પરકાર છે, તેમ જોતાં ૩૦૦૦ જાતના જુદા જુદા ખીલા બનેછે! લોઢાંના સલીઆને ગરમ કરી તેમાંથી કટકા કાપયા પછે, ચોકસ ઘાટના ખાંચામાં તેને ગરમ હાલતમા ઠોકરાથી તે ઘાટનું તેનું માંથું બનેછે, ખીલા કાપવાનો સાંચો એક મીનીટમાં ૧૬૦ કાપેછે. સાંચાથી બનાવેલા ખીલાને કાપીઆ પછે ધીમે ધીમે ઠંડા કરવા પડેછે.

જાંહાં ખીલાથી કાંમ નહી થાય તાંહાં ઇસકોરૂ કાંમ લાગેછે. પેહેલાં ખીલાવાલાએ ખીલો બનાવા પછે ઇસકોરૂવાલા તેને વલ દેતા હતા. હમણા એબી કાંમ સઘલું સાંચાથી થાયછે. છેક જીણાથી તે પરેસોમાના મોટા ઇસકોરૂઓ સાંચામા બનેછે. એક જાડાં લોઢાંના સલીઆમાંથી જીણો તાર બનાવાનો ઉદ્યોગ પણ જોવાલાએક છે. પણ ... સહુથી અજાએબ જેવો ઉદ્યોગ ... બન

સોએ બનાવાના ધંધામાં લાગેલાં છે. રેડીચ નામના એક જ ગાંમમાં દર અથવાડીએ ૧૦ કરોર સોએ બનેછે અને એકલાં ઈંગલંડ દેશામાં આસરે ૨૦ હજાર માણશ એ ધંધામાં લાગેલાં માનવામાં આવેછે. નાο ૬ વાલી સોએ તરણ ઈંચ લાંબી હોયછે અને એકેક હુમલે ૩૦ હજાર સોએ બનાવામાં આવેછે.

લાંબા તારની અંદરથી સોએને કાપી કાહાડેછે, તાહાંથી ચલકતી સોએ પડીકાંમાં બંધાયછે તાંહાંસુધી આસરે વીસ જુદી જુદી કીરીઆમાંથી તે તારનો કકડો પસાર થાયછે. તારના એક કકડામાથી બે સોએ બનાવેછે. ૧ લાં સોએને કાપવી. ૨ જું કાપતાં મરડાઈ જવાથી તેને ભઠીમા નાખી ગરમ આતશ કરવી. ૩ જું તેને ઠંડી પાડવી. અને ૪ થું હજારોને એક વળાંમા એકઠી કરી એકેક સાથ ઘસવી, જેથી તે મરડાયલી સીધી થાયછે. ૫ મું તેને ફતર પર ઘસી અણી કાહાડવી, કે જે સાંચામા દર કલાકે પાંચ સાત હજાર સોએની બેહુ છેડે અણી થાયછે !

આ અણી ઘસતાં પુશકલ ચીંગારીઓ ઉડેછે અને ચકમક તથા ફતરની બારીક રજકણો હવામા તરતી રહી ઘસનારના દમમા જાયછે અને "ઘસનારની હાંફણ" એવે નામનો એક મરજ પેદા કરેછે. આ ઘસનારાઓને મોહોડે ડુચા દઈને બેસવું પડેછે. છરી, કાંટા, વગેરે ઘસવાના કારખાંનામા આ સઘળી ચકમક વગેરેને બાહેર નીકળી જવાના ધુમાડીયાં કાહાડેલાં હોયછે અને તેથી ઘસનારાઓની તનદરોસતીમાં ઘણો સુધારો થયોછે.

૬ ઠું સલીયાની વચોવચમા બે છીદર પાડવાં. ૭ મું છીદરો આગળ સમારવું. ૮ મું સલીયાને બેહુ છીદરોની વચમાથી મરડીને બે સોએ છુટી પાડવી. ૯ મું સઘળી સોએને ગોઠવીને માથાં આગળ કાંણુસ ઘસી તેને બરાબર, આકાર આપવો. એ રીતે હવે ૯ કામ થયાં તારે સોએ બનીછે, પણ હજી સંપુરણ થઈ નથી.

સોએ ઉપર બાકીની કીરીઆ નીચે મુજબ છે. ૧૦ મું, એક તીખાંની પલેટ ઉપર સોએને રોલ કરી સીધી કરવી. ૧૧ મું, અતીશ ગરમ કીધા પછે ઠંડાં પાંણીમાં બોરી તેને કઠણ કરવી. ૧૨ મું, ગરમ પલેટ ઉપર તેમને "પાંણી પાવું" જેવારે તેના ઉપર ખુલા બલુ રંગનું પડ થાયછે. આથી સોએ પાછી વાંકી વળેછે, પણ કઠણ હોયછે. માટે હવે ૧૩ મું, હથોડાથી ઠોકીને તેને સીધી કરવી. ૧૪ મું, સોએને ચલકતી કરવી, જે કારણુસર તેલ, સાબુ, વગેરે છાંટેલી ૪૦ થી ૫૦ હજાર સોએનાં કંતાનના બંડલ બાંધી સાંચામાં લાદીઓ તલે ઘસકેછે.

આથી સોએ એકેક સાથ ઘસાઈને પાલીસ થાયછે. એ ઘસવાનું કાંમ બે દાહાડા સુધી ચાલેછે અને ઘસારો એટલો મજબુત થાયછે કે બંડળનું કંતાંન સઘલું ફાટી જાયછે અને દર આઠ કલાકે તેને બદલવું પડેછે. ૧૫ મું, સઘલી સોએની અણી એક બાજુ આવે એવી રીતે તેમને એક વાસણમાં ગોઠવવી. આ કાંમ એટલી હોશીયારીથી થાયછે કે એકજ વખતે ૪૦ હજાર સોએની અણી એક બાજુએ આવી શકેછે.

૧૬ મી કીરીઆ એ છે કે આ સઘલી સોએનાં છીદરો અંદરથી વાંકા ટીકા હોય તે સુધારવી અને ૧૭ મું, તે છીદરોની આગળ ગરમી દેખાડવી, જેથી તેઓ ઉપર બલુ રંગનું પડ થવા પછે તેમને સાંચામાં નાખીને વીંધેછે. ૧૮ મું, અણીઓને પાછી ઘસવી. ૧૯ મું, તેમને એક જાતની લાહી સાથ પાલીસ કરવી. ૨૦ મું, તેમને ગણવી. ૨૧ મું, પડીકાં બાંધવાં. ૨૨ મું, ટીકીટ ચોહોટાડવી, ઈતીઆદી કાંમો ઝડપથી થાયછે.

એજ પરમાણે કાણુસ, કરવતી, વગેરે હથીઆરોના સંબંધમા પણ ઘણુંક અજાએબ જેવું મળી આવેછે. એ દરએક હથીઆર જાત જાતના આવેછે. તેમના દાંટા અથવા કાંટા પણ જાત જાતના આવેછે. એ દરએકને બનાવામાં પણ જાત જાતના કાંમો કરવાં પડેછે. વળી "કટલરી" ઈઆને તીખાંના હથીઆરો છરી, ચુલીઆ, પાણા, તલવાર, વગેરે બનાવા, ઘસવા, જડવા વગેરેના કાંમોએ મોટા ઉદયોગને જનમ આપયોછે. ઈંગલંડના શેફીલડ અને બીજાં ઈંગરેજી પરાંતોનો મુખીઅ રોજગારજ "કટલરી" છે.

સાધારણ, તરણ પાનાની, કલમ ઘડવાની છરી તઈઆર થવા આગમચ તે ૧૦૦ જુદાં જુદાં કામને માટે કારીગરતા હાથ તલે આવી જાયછે ! વધારે અજાએબ જેવું એછે કે એક છરી ઈઆ તલવારનું આખું પાંનું તીખાંનું અથવા એકજ ધાતુનું બનતું નથી. લોઢાંમા એવી ખાશીએત છે કે તેના બે કકડા ગરમ પડવા પછે ઠોકવાથી જાણે વલગાવયા હોય અથવા એકજ ધાતુના હોય તેમ સાથે ચોંહોંટી બેસેછે. આ ખાશીએતનો "કટલરી" મા બોહોલો લાભ લેવાયછે.

સાધારણ હથીઆરોને જાંહાંથી ધાર કાહાડવી હોય તાંહાં તે તીખાંના હોયછે, પણ બાકીના જાડા ભાગ ઉપર લોઢુ હોય છે. એકવાર અડધી ગરેન તીખાંમાથી ૧૨ કાતરો બની હતી ! શેફીલડમા આ સઘળાં હથીઆરોને બનાવાના જુદાં તથા ઘસવાના જુદાંજ કારખાંના હોય છે. પાંનાની જેવી જડાઈ અથવા તે માહેલો જેવો વાંક તેવાં તેને ઘટતાંજ કદના ઘસવાના ફતરો જોઈએ. વધારે કે ઓછાં કદના ફતરોથી તે પાંનું બગડી જાયછે. ચોકસ જાતનાં પાંણાંને માટે કેટલી લંબાઈ પોહોલાઈનો ફતર જોઈએ તે સઘલું બારીક ગણતરીઓથી આગમચથી નકી કરવામાં આવેછે.

લોટાંકામના માતર થોડીકજ જીણસો વીશે ઉપર લખયુંછે. પણ ભુલી જવું નહી કે લોઢાંથી તો ગોયા આખી દુનીઆં, આખો સંઉસાર બનયોછે. પલંગ, બીછાંનાં; સાંકળ, લંગડ; ચુલા, સગડી; પેટી, તીજોરી; તલવાર, ભાલા; બંદુક, તોપ; પેના, લોહોરી; કીટલી, પેઆલાં; ટાલાં, ચાવી; સોએ, હુક; કલમ, ખડીઓ; ખીલા, ઈસકોરૂ; એ જુદાં જુદાં મંડળોમાં જોઈતી જુદા જુદા વરગની વસતુ સઘલી લોઢાંની બનેછે.

લોટાંની ચોપડી પણ બનેછે ! લંડનનાં મોટાં પરદરશણમાં એક ૪૪ પાનાની ચોપડી મેળી હતી. તે ચોપડીનું પુઠુંજ નહી પણ સઘલાં પાના લોઢાંનાં હતાં ! તે ચોપડી પાંચ ઈંચ લાંબી અને ૩ ઈંચ પોહોલી હતી, પણ તેનો આખો વજન માતર ૨॥ અંઉસ હતો. એ લોઢાંના પાના કાગળનાં જેટલાં પાતલાં હતાં !! અને તીપી તીપીને

લોઢું કેટલું પાતળું કરી શકાય તે માતર દેખાડવાની બનાવનારે મતલબ રાખી હતી.

તીજોરી, ટાળાં અને ચાવીનીજ એક આખી દુનીઆં બની હશે ! ભંજાય નહી એવી તીજોરીજ નહી પણ એવાં ટાળાંબી બની શકેછે. જેને ચોધણું ટાળાં કેહેછે, તે ચાર ટાળાંનું એક ટાળું છે, અને ચાર કટકાની એક ચાવી તેમાં એકજ વખતે ફરેછે. અમેરીકાના એક પેટીગરાએ એવી લોઢાંની પેટી બનાવી હતી, કે જે ધણી તેને ઉઘેડે તે ધણીએ તે માહેલો સોનાનો લાયો લેવો એવી "ચાલેંજ" કરી હતી !

એતો નાહાના દાગીના થયા. સાંચાઓ, ટોપો વગેરેમાં જે લોઢાંના જાડા, ભારી લાથા આવેછે તેમના કદ અને દલ આપણને હેરત કરેછે. લોઢાંના પુલો, સેંકડો ફીટની ઉંચાઇએ હવામાં ગોયા અધર લટકતા રહીને હજારો ટનનો પોતાનો બોજો ખમેછે, એટલુંજ નહી પણ હજારો ટનની ટરેનોનો બોજો ખમેછે. લોઢાંની દીવાદાંડીઓ કારખાંનાંમાં ઉભી કરી, તેના કકડા છુટા પાડી, તેને દુરદરાજ દરીઆવમાં લઈ જઈ પાછી ઉભી કરવામાં આવેછે. ઈસટ ઈનડીઆ કંપનીને માટે ૧૮૫૦ માં એક દીવાદાંડી બની હતી તે ૭૦ ફીટ ઉંચી હતી.

લોઢાંના ઘર એક બીજી અજાએબીછે. તેનો પણ દરેક કકડો છુટો પડેછે, દરએક કકડાપર નીશાણ હોયછે. લોઢાંનું એક સાધારણ ઘર ૨॥ ટનના બોજાનું અને રૂ૬૦૦ થી ૭૦૦ ની કીમતનું હોયછે. તેને તરણ કે ચાર માણસો ઉભું કરેછે અને તરણ ચાર દાહાડામાં તે ઉભું થાયછે. મોશીઅરસ બેલહાઉસે માનચેસટરથી એક ઘર બનાવીને કાલીફારનીઆ મોકલ્યું હતું, તે ૨૭ ફીટ ઉંચું, ૨૨ ફીટ પોહોળું, બે મજલાનું, અને ૮ ઓરડાનું હતું !

સને ૧૭૪૦ માં આખાં યુનાઈટેડ કીંગડમ (ઈંગલંડ અને સકાટલંડ) માં માતર ૦। લાખ (૨૫૦૦૦) ટન લોઢું બનયું હતું. ૧૭૯૬ માં તે ૧। લાખ ટનથી વધારે, ૧૮૦૨ માં ૧॥ લાખ ટનથી વધારે, ૧૮૨૮ માં ૭॥ લાખ ટન, ૧૮૩૯ માં ૧૫ લાખ ટનથી વધારે, અને ૧૮૫૭ માં ૩૦ લાખ ટન લોઢું બનયું હતું. હાલ ૫૦ લાખ ટન લોઢું રેશાત ખાતે બનેછે.

ઈંગલંડમાં ૩૦૦ ભઠીમાં વરશ દાહાડે ૮ લાખ ટન ઈઆને દરએક ભઠીમાં દર વરસે ૨૨૦૦ ટન, દર અઠવાડીએ ૪૦ ટન, દરરોજ ૫॥ ટન બીડનું લોઢું બનેછે. લોઢાંને ખાનમાંથી ખોદીને ગાલતાં તથા બજાવતાં એક ભઠી પાછળ ૨૮૦ માણસનો રોજગાર ચાલેછે, જેઓને ઈંગલંડમાં રોજના ૧ રૂપીઆને હીસાબે ૨૪૦૦ રૂપીઆની વરશ દાહાડે મંજુરી બેસેછે અને બીજો ખરચ મળી જુમલે રૂ૨૫૦૦ નો ખરચ એક ભઠી પાછળછે, જે દર ટને આસરે ૭૦ રૂપીઆ થવા જાયછે. વરશ દાહાડાનું ૮ લાખ ટન લોઢું બનાવામાં ૧ લાખ માણસની રોજી ચાલેછે, પણ હાલનો ઈંગલંડમાં ૫૦ લાખ ટન લોઢું બનેછે, જે હીસાબે છ સાત લાખ માણસનું પોશણ ફકત લોઢું બનાવાના ધંધાથી થાયછે.

એતો કાચી ધાતુની ખાનમાંથી લોઢું બનાવાનો ઉદયોગ થયોછે, પણ ધાતુમાંથી દાગીનાઓ બનાવાનો જે ઉદયોગ ચાલેછે તેતો જુદો. એતો ફકત વીલાતનીજ લોઢાંની ખાંનોનો ઉદયોગ થયો, પણ યુરોપ અને અમેરીકાના બીજાં મોટાં દેશોમાં જે ભારી ઉદયોગ ચાલેછે તેતો જુદો. એકલાં આસટરીયા દેશમાં વરસ દાહાડે ૯૦ લાખ દાતરડાં અને કોઈતાં બની દેસાવરો ખાતે જાયછે.

ઈંગલંડના બીલોરી મેહેલમાં ૪૦૦૦ ટન લોઢાંકામ ખપેલુંછે. લોઢાંના દરવાજા, કઠેરા, બારી, બારણાં, તથા જુદા જુદા ભાગોની નકસી, સણગાર વગેરેમાં જે સુધારો અને ઉદયોગ ચાલયોછે તેની કાંઈ હદ નથી. તેવા લોઢાંકામનો એક નમુનો નીચલા ચીતરમાં આપી આ હેવાલ સમાપત કરીએ છઈએ.

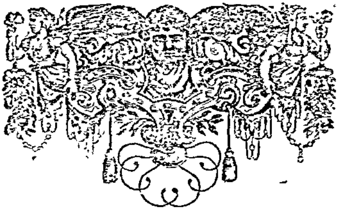

બચ્ચાંઓપર હાથ ના ઉચકતાં.

(સ્ત્રી બોધને માટે ઈંગરેજી ઉપરથી તરજુમો કરનાર એક પારસી બાનુ.)

છોકરાંઓ ઉપર મયાલુ થાઓ ! યાદ રાખો જે તેઓ કેવાં અશકતીવાંનછે, તેઓનો તમામ આધાર આપરી ઉપર, જેવો કે સંભાળને વાસતે, પીયારને વાસતે, તંનદરોસતીને વાસતે અને પોતીકા જાનને વાસતે રાખેછે. અને વળી યાદ રાખો જે જેવા હેતથી આપણે આપણા જીવને ચાહીએ છઈએ તથા તેની ઉપર અમલ કરીએ છઈએ, તેવાજ ખરા પીયારથી અને જીગરથી જો આપણે આપણા બચ્ચાંઓપર ચોકી નહી કરશું તો ગુસસે ભરયા ખોદા આગલ આપણે જવાબદાર થઈશું. નાધળાં બચ્ચાંઓ જેમના માબાપ ધમકી અને મારપર આધાર રાખેછે તેઓ ઉપર આસમાંન તું દયા કર. તેઓનું બચગીપણું ઉદાસ રહેછે— કે જે બચગીપણું પીયારથી નથી ઉભરતું પણ ધમકીથી; તેઓના દરેક કાંમો શીખશાની ધાસતીથીજ કરવામાં આવેછે.

તે મા બાપો એવું કેહેછે કે એ જુઠું છે. "હમે કબી ગુસસે થતાં નથી, હમે હમારા સવભાવને થંડો પારવાને હમેશ વખત આપીયે છઈએ." પણ એ ઘણીજ મોટી ભુલછે. અગરજો માં બાપો પોતાનો ગુસસો મનમાંજ રાખવાને વખત આપેતો એવા ઘાતકી અને હેવાનીયત ભરેલા માર જે આપણે વારંવાર સાંભળીયે છઈએ તે સાંભળીયે નહી ! ગુસસો તો તેઓના મનમાંજ રહેછે, અને ખમી રાખનારું તો તે બચ્ચુંછે; તે ગરીબ બચ્ચું, જે બચાવ અને જોર વગરનું હોએછે, તેને પોતાના માં બાપના પાછ

અને હાથમાં નહી રેહી શકે એવા સવભાવને ખમવો પડેછે.

અને હજુર અગરજો તે બચ્ચું પોતાના નાધળા ર મકડાં સરખા જોરથી પાછું મારેછે, અથવા કઈબી કરીને દયાવગરના ફટકાઓમાંથી બચવાને યા છુટી જવાને કોશેશ કરેછે, તો માં બાપો તે અટકાવથી વધારે ગુસસે થાએછે અને આપુણને કંટાલો આવે એવી રીતે વધારે બેવરા ફટકા મારેછે. આપણા સઘલાઓમાં ખુદ બચાવ કરવાની તો બુદ્ધીછે, અને એક ફટકાને લીધે આપણો જાતી જુસસો વધારે થાએછે; અને એમ કરતાં મરણ પણ નીપજેછે.

બચ્ચાંઓ એ આપણા દીલના ભાગછે—માત્ર આપણા થાને વધારે ચોખાં; વધારે ખુબસુરત અને આએ પાપી દુનીયાનો લામબો મેલાપ નહી કીધાથી દાધ વગરનાંછે અને તેથી કરીને જેમ એક ફટકાથી મોટાંના મનમાં ખરાબ જુસસો આવેછે તેમજ નાધળાં બચ્ચાંનાં મનમાં કાંએ નહી આવે ! ફટકો એ બોલનો વીચાર કરતાંજ સાચચાં માણસોના અથવા બઈરાંઓના મન ઉસકેરાતાં નથી ? આગલ અમેરીકાના ગોલાંમો, જેવોને તેઓના માસતરો વાંક પડે તારે ઘણીજ ઘાટકી અને હેવાનીયત ભરેલી રીતે મારતાં હતાં, એજ એક ઘાટકીપણાંનો દાખલો નથી ? તોપણ વરસ પછી વરસ જાએછે તોબી હજારો છોકરાંઓ આવા ઘાટકી માર ખેમતાં આવેછે, અને તે જુવાંન નાધલાં બચ્ચાંના બચાવને વાસતે વચમાં બોલવાને કોઈની તાકાદ રહેતી નથી.

માપો, બાપો ! ધાસતીના કરતાં પીયારથી હોકમ કરવો અને કેળવણી આપવી એ શું વધારે સારૂં નથી ? તમુને તમારાં છોકરાં ધાસતીના કરતાં પીયારથી તાબે રહેછે એવું તમુને લાગેતો તે ઠીક નથી ?

મોટા અને ખરા વાંકના કરતાં નાધલા અને ખીયાલી વાંકોને વાસતે બચ્ચાંઓને તેઓના માં બાપ શીખશા કરેછે. ગુસસાની ઝંમમાં, જયાંબી નેતરનું બીલકુલ કામ નહી તયાં એકેદમ ફાંટામો આવીને બચ્ચાંને માર મારેછે. જારે બચ્ચાંનો વાંક થયો હોએ તેની પછી ચોવીસ કલાકેજ મારવું એવો જો મા બાપો ઠરાવ કરે, અને તેટલા વખતમાં ધીરજથી તેઓના પોતાના શરીરપર એવી સજાની અસર કેવી થાએ તેનો વીચાર કરેતો તેઓ આવી ઘાતકી સજા કરવાને છોડી દેઈ બીજી હળકી સજા પસંદ કરવાના. અગરજો એક બચ્ચાંને સુધારવાની અતીયંત અગત હોએ તો, જંગલી માણસો પોતાના હાથમાં જે કોઇ સપડાએ તેને જેવી ઘાતકી રીતે અને રીબાવી રીબાવીને મારેછે, તેમ આપણા લોકો પોતાના બચ્ચાંને મારમારીને સુધારવાની કોશેશ કરેછે તે માર જો નહી મારેતો શું નહી સુધરે ? નાજુક ચાંમડીને કાલા દાધ પડે અને તે ચાંમડી ફાટી જાએ તેવી રીતે મારેતોજ શું બચું સુધરે ?

જે મા બાપમા માણસાઈ, દયા અને પયાર બરેલું દીલ હશે તેઓ કબી પણ પોતાના છોકરાંને મારસે નહી. મુખય કરીને એકેદમ ઘણોજ ગુસસો આયો હશે તયારેતો તેવાં મા બાપ ખચીતજ નહી મારસે કાંએજે તે વખત કાંઈ શીખશા કરવાનો ઘટતો વખત કેવાએ નહી. જે મા બાપો નેતરને ઘણી ઉપયોગી શમજેછે તેઓને જાણવું જોઈએછે કે દરેક ફટકો જે તેઓ મારેછે તે ફટકો તેઓને પોતાના બચાંના પયારથી દુર લઈ જાએછે યાને તે બચ્ચાંનો પયાર મા બાપો ઉપર ઓછો થાએછે અને એ કુંદરતીજછે કે એમ થવું જોઈએ. અગરજો મા બાપો પોતાનાં બચાંની એટલીતો થોડી દરકાર કરતાં હોએ કે પોતાના નીરદોશ, ચોખાં, જુવાંન જીગરોને ખોહી દેવાની મરજી રાખે, અને તેઓની તંદરોસતી, અવયવોની ખુબસુરતી, અને જીવં વટીકબી તેઓના ઘાતકી મારથી નુકસાંનીમા આવી પુગેતો આએતો વાજબીજછે કે આવી તેઓની ખુદરતના કાએદાથી ઉલટી અને કરોરી જંગળી ચાલના બદલામા તેઓના બચાંઓ તેઓ તરફ બેદરકાર થાએ અને સાંમે બોલે. ખોદાની સઘળી પેદાએસમા એક ઘાતકી અને હેવાનયત ખાસીયતનું માનસ સઉથી નીચ હોએછે, અને માનવી જાતના વીચારને માટે તે તદન નાલાએકછે. તેથી મા બાપો ! સોટી પરથી હાથ ઉઠાવો ! તમારાં બચાંઓને સુખવાસી, તનદરોસતી ભરેલી અને જો બનેતો દમાંમ ભરેલી હાલતમા ફેરવો; તેઓને બરોબર ખોરાક આપો, અને અતીશ પયારથી તેઓની સાથે ચાલ ચાલો. બચાંઓ પર પયાર જેવો અસર કરેછે તેવું બીજું કાંઈ કરતું નથી. તમો તેઓને ચાહોછો તે અને તેઓની નાફરમાની તમોને દુખ આપેછે એટલુંજ તેઓને જોવા દેઓ. હંમેશ નરમ સવભાવથી, તોબી મકમ રીતે તેઓ પર અમલ કરો, અને એમ કીધાથી તમારા નાધલાં બાલકોનો તમારી તરફ પયાર અને આબરૂ એવી રીતે જાલવી રાખો કે તેઓ કોઈ દાહાડે આગલ ચાલતાં મોટાં થાએ તયારે તમારા હકમો સદા દુવા દેતાં રેહે.

ખ૦ મે૦ મ૦

નાઈટરોજન.

(ગયા અંકથી બાકીનું સાંધણ.)

મરક્યુરીઅસ અને રેકી નામના નામીચા રસાએણીઓ નાઈટરોજન હવાને એક તતવને બદલે મીસર પદારથ સમજતા હતા. પણ હવામાં ડાકટર પરીસટ લીએ તેની શોધ કીધા પછે તેને લગતાં ગાનમા અતીઘણો વધારો થયોછે. બીજી વસતુઓને બાલીને તેમાથી ખાલેશ નાઈટરોજન મેળવવાની યુકતીઓ ઘણી માલમ પડીછે. જેમકે અમારા ગયા અંકમાં સમજાવેલો ફાસફરસને બાળવાનો અખતરોછે. આપણી દમમા લેવાની હવા મધે નાઈટરોજન આકસીજન સાથ ભેળેલુંછે, પણ તે મળી જતું નથી. બીજી હાલતમાં જારે એ ગરમ હવા સાથ નાઈટરોજન મળી જાયછે, તારે જે જલદ તેજાબ બનેછે, તે પણ ગયા અંકમા જણાવયોછે.

નાઈટરોજનનો એ તેજાબ (નાઈટરીક આસીડ) પરવાહી અથવા પાણી જેવોછે અને સવાદમા તે એટલો ખાટો છે, કે ઘણા પાણી સાથ દોહોવવા છતાં તેનો ખટાશ જતો નથી. તેને એક રોશન દીવા ઉપર ધરતાં આસીડના એક ભાગનું પરથકરણ થાયછે, અથવા છુટો પડી "નાઈટરસ આસીડ" નાંમનો બીજો જવદ તેજાબ બનેછે, જેથી

બાફીની આસીડ એક પીલો રંગ પકડેછે. એ તેજાબને હવામા ખોલલો મેળવાથી એ તેજાબનો બાફ તથા હવામાનો પાંણીનો બાફ મળી જઈને ધુમાડો થાયછે. છેલે પાણી સાથ એ તેજાબને ઘણુંજ ખેચાંણ છે. અગરજો એ તેજાબની ભરેલી એક બાટલીને બુચ મારવા વગર મુકી રાખી હોયતો એ તેજાબ હવામાંનાં પાણીને ચુસી લેયછે અને પછે બાટલીમો જગા નહી હોવાથી તે બાહાર ઢોલાઈ જાયછે. પણ ગરમી પેદા કરવા બાબે આ નાઈટરીક આસીડ પાંણી ઉપર જે અસર ચલાવેછે તે અજાએબ જેવી અને જોવાલાએક છે. એ તેજાબમાં તેના વજનના અડધા ભાગ જેટલું પાણી ભેલ્યું હોયતો ગરમી પેદા થાયછે, પણ જો તે પાંણી હીમના આકારમા હોયછે તો આ તેજાબ સાથ ભેલાવાથી તેમાથી ગરમીને બદલે અતોશ ઠંડી પેદા થાય છે. એટલા માટે જારે ઘણી ઠંડી પેદા કરવી હોય તારે આ મેળવણીને કામે લગાડેછે. અગરજો બળેલા કોલસા, ફાસફરસ, અથવા ટરપેનટાઇન ઉપર આ તેજાબને નાખપો હોયતો સઘલું સલગી ઉઠેછે. આ સઘલી ખાશીએતોને માટે નાઈટરોજનનો તેજાબ જુદા જુદા હોનરોમા ઘણો કામ લાગેછે. વેપારને માટે તેને પાંણી સાથ ભેલેછે અને તેને "એકુઆ ફારટીસ" (જોરાવર પાણી) એવું નામ આપેલુંછે.

નાઈટરોજનના આ તેજાબમાં નાઈટરોજનનો એક ભાગતો આક્સીજનના પાંચ ભાગ હોયછે. એ તેજાબની અસર જીવજંતો ઉપર ઘણીજ ખરાબી ભરેલી છે. એ તેજાબ બનાવતાં એક બાફ નીકલેછે, જે જરા રતાસ ઉપર હોયછે, તેમાં આકસીજનનો ભાગ જરા ઓછો હોયછે અને તે બાફ વટીક માણસના દમને માટે જેહેરી છે. નાઈટરોજનની બીજી એક મેળવણીનું નામ "નાઈટરીક આકસાઇડ ગેઆસ" કરીને છે, તેમાં આકસીજનના બે ભાગ હોયછે, તે હવામાં પણ બતી બુજવાઈ જાયછે તથા જીવજંતો મરણ પામેછે. પણ એ બે હવાઓની રસાએણી મેળવણીમા સઉથી અજાએબ જેવી એક છે, જેનું નામ "નાઇટરસ આકસાઇડ" અથવા "હસાહસની ગેઆસ" કરી આપેલુંછે. એ હવામા આક્સીજન અને નાઈટરોજન સરખે ભાગે હોયછે. એ હવામાં દીવો ઘણાજ તેજથી બળે છે, જીના જાનવરો એ હવામાં ઘણા તેજી થાયછે અને માણસ જારે એક લાંબો દમ ખેંચવા બાદ એ હવાને દમમાં લીએછે તારે તેને એક ખુશ કેફ ચહડેછે અને આબેહુબ ભાંગ પીવાના સરખી અસર તેનાખા માલમ પડેછે. તે હસવાપર આવેછે તો હસયા કરેછે, અથવા રડવાપર આવેછે તો રડયાજ કરેછે, અથવા ગાળ દેવાપર આવેછે તો ગાળો દેયા કરેછે, અથવા કોઇવાર મારામારી પણ કરયા કરેછે! નાઈટરોજન અનેઆકસીજનના જુદાં જુદાં પરમાણુના રસાએણી મેળાપની આ અસર છે, પણ તે અપરમપાર કીરતાર કેવો મેહેરબાન છે કે આપણી હવામાં એ બેહુ તતવોને તેણે મેળપાંછે, તોપણું તેઓ વચે રસાએણી મેળાપ કરાવપો નથી, અને તેથી આપણને કસી ઇજા ભોગવવી પડતી નથી.

એનો નાઈટરોજનની આકસીજન સાથની મેળવણી થઈ. પણ વળી નાઈટરોજન હાઇડરોજન નામની બીજી હવા સાથ પણ મળી જાયછે, કે જે હવાનો પાંણીમા મોટો ભાગ હોયછે. એ બે હવાઓની મેળવણીથી "આમોનીઆ" બનેછે. આમોનીઆની હવા રંગ વગરની છે, તેનો વાસ ઘણો જલદ છે, તેનો સવાદ જલદ તીખાસ અને ખરાસ વાલો છે, અને દમમાં લેવાને તે જેહેરી છે. એક વાસણ પાણી તેટલાં બીજાં ૭૬૦ વાસણ ભરીને એ હવાને પીગલાવી શકેછે અને એવા પીગલાવેલા આકારમાં તે વેપાર તથા કારખાનાઓમા "હારટસ હારન" ને નામે ઘણી ઉપયોગી વસતુ થઈ પડેછે. જીવજંતી અથવા વનસપતીની વસતુના કોહોવાટમાંથી નકારામાં નકારો જે વાસ નીકલેછે, તે આમોનીઆનો ઇઆને તે કોહોવાટમાંના નાઈટરોજન અને હાઇડરોજનની મેળવણીનો તે વાસ છે. આના સબંધમા એક બીજી અજાએબ જેવી વાત જણાવી આ બીના ખતમ કરીશું. ગંધક ઇઆ ફાસફરસ સરખી બળે એવી ચીજો જારે હાઇડરોજન હવા સાથ મળી જાયછે તારે તેમનાથી તેજાબ બનેછે. પણ આ બળે એવી નાઇટરોજન હવા જારે ઉપલીજ હવા સાથ મળી જાયછે તારે તેજાબને બદલે તે એક ખારનો આકાર પકડેછે અને જો તેમા વીજલીની ખેચાણ શકતીથી જરા વધારે હાઇડરોજન ભેળયું હોયતો તે ધાતુ બળી જાયછે અને પારા સાથ તદન મળી જાયછે!

નેક કાંમનો બદલો નેકીથીજ મલેછે.

(સ્ત્રી બોધને માટે ઇંગરેજી ઊપરથી તરજુમો કરનાર એક પારસી બાંનુ.)

આગલા દાહાડામાં એક પરણેલું જોડું રેહતું હતું જેઓને માતર એકજ છોકરો હતો. જયારે તે મોટો થયો તયારે તેનાં માબાપે તેને નીશાલે શીખવા મોકલયો. તે ઘણો મયાળુ, ગરીબ, જવાન, અને ખોદાનો ડર ઘણો કરતો હતો. નીશાલે શીખી રહયા પછી, તેના બાપે તેને એક વાહાણ, સઘલી વેપારની જનસોથી ભરી આપયું, કે જેથી તે દુનયાંની આસપાસ વેપાર કરીને પઇસાદાર થાએ, અને માંબાપને ઘડપણના વખતમાં મદદ કરે. તે છોકરો વેપાર કરવા દરયામાં નીકલયો, અને એક દાહાડે તેને એક બીજું ટરકીઓનું વાહાણ મલયું, જેમાંથી તેને રડવાનો અને વીલાપ કરવાનો સાધ સંભલાયો. એ ઉપરથી તેણે એક તુરકી સેલરને પુછયું કે "મેહરબાંની કરીને કહો કે તમારાં વાંહાણપર સઘલા વીલાપ શું કરવા કરેછે!" અને તે ખલાસીએ કહયું કે "હમે જુદા જુદા દેશોમાંથી ગોલામોને કબજ કીધાછે, તેઓને લઇ જઇએછે, અને જેઓને સાંકલ ઘાલીછે તેઓ રડેછે."

તયારે તે છોકરો બોલયો, "ભાઇઓ અગરજો મને રોકડે પઇસે આએ ગોલામો આપે, તો તમારા કપટાનને મેહેરબાંની કરી પુછો."

કપતાંને ખુશીથી તે શુચનાં કબુલ રાખી, અને સઘલું સાટું નકી કીધા પછી પેલા જુવાન માણસે પોતાનું વાહાણ બધા માલથી ભરેલું ખાલી કરીને તેના બદલામાં ને વાંહાંણ ભરી ગોલાંમો ખરીદ કીધા.

તયારપછી તેણે તે ગોલાંમોને પોતાની સાંમએ બોલાવીને એકેકને કાંહાંથી આયા તેની વીગત પુછી અને ફરમાવયું જે સઘલા પાછા છુટા થઇને પોત પોતાને ગેહેરમાં જાએ. છેલલે સરવાલે તે એક દુખી ઓરત આગલ આવ

થો તાંહાં છથી વધારે મહીના સુધી શીયાલાની રૂત ચાલેછે, જે વખતે નદીઓ, અને સરોવરો બંધાઈ જાયછે, જમીન સઘલી વરસતા બરફથી ઢંકાઈ જાયછે, હવાની સીસીમો પારો ૦ થીબી નીચે ઉતરેછે, પારો પોતે બંધાયછે અને આખાં વરશની ગરમીની હાલત પાંણી બંધાય એટલીજ નીચી રેહછે. શીયાલામાં રાત ઘણી દરામણી અને અંધારીછે, પણ તાંહાં ઉતર દસાએ "આરોરા બોરીઆલીસ" નામનો રોશનીનો એક પટા જેવો દેખાવ આસમાનમાં દીસવાથી એ અંધકાર દરામણાપણું ઘણું ઓછું થાયછે. હુનાલો આ લોકોના મુલકમાં થોડાજ મહીના રેહછે, જે વખતે ૨૦ કલાકથી કેટલાંક અઠવાડયાં સુધી દાહાડો ચાલેછે અને સુરજ અસત પાંમતો દેખાતો નથી, જે જોવા સારૂં યુરોપના બીજા ભાગના લોકો તાંહાં જાયછે. આ બેહુ રૂતુમાં લોકોને પીડાકારી કાંઈ થતી નથી, પણ શખત હવા પરમાંણે લોક શખત થયાછે, અને તેઓની રીતભાંત પણ શખત છે.

તેઓ ચાંમડાંવરે પોતાનું અંગ ઢાંકેછે અથવા નહીતો ખભરાયલાં રૂઆંનાં કપડાં પેહેરેછે. તેઓ જીહુપડાંઓમાં વસેછે. હુનાલામાં પાહાડો ઉપર અને શીયાલામાં ખીણો મધે વસેછે. તેઓના કુટંબો એકાંત વસેછે, તેમજ એકઠાં થઈને પણ તેમના ગામડાં વસાવેલાંછે. તેઓનો ગુજારો સાબર અને માછલી ઉપર છે. તેઓની મોટામા મોટી દોલત સાબર છે. ગરીબમાં ગરીબ લાપ પાસે એક દજણ સાબર હોયછે, અને કેટલાકોતો એક બે હજાર સાબરના ધણી હોયછે. તેઓ સાબરને ખાયછે, સાબરને ખેતીવાડીના કાંમમાં લેયછે અને સાબરને ગાડીમાં જોતરેછે. બરફના મુલકમાં બરફની ઉપર પઈડાંની ગાડી ચાલી શકતી નથી, માટે તેઓ પઈડાં વગરની મછવારોકી ગાડીઓ બનાવેછે અને તેમને સાબર બરફના રસતા ઉપર ઘસડી જાયછે. શીયાલામાં તેઓ વધારે ઉદયોગી થાયછે. નદી નાલાં બંધાઈ જવાથી આવી ગાડીઓમાં મુસાફરી કરવી તેઓને સવલ પડેછે, જેમાં બેસીને પડોશના પરાંતોના મોટા મેળાઓમાં તેઓ પોતાનો માલ વેચવા લાવેછે. એમાં અનાજ, ચાંમડાં વગેરે મુખીઅ છે, અને તેના બદલામાં તંબાકું, બરાંડી વગેરે તેઓ લઈ જાયછે.

લાપ લોકોની વસતી માતર એકુ બે લાખ માણસોની છે. તેઓની ચાર જાત છે. ૧ પાહાડી, ૨ જંગલવાસી, ૩ માછી અને ૪ ભીખારી. પેહેલાઓ પાહાડો ઉપર હુનાલો કાહાડી શીયાલામાં હેઠે આવેછે, તારે પોતાના ઢોરો, કુટંબો, અસબાબો તથા જીહુપડાંને લેતા આવેછે. બીજા વરગના લાપ પાસે ઢોર થોડાં હોયછે, તેઓ આખું વરશ ઠરી ઠામ રેહછે, અને મુખીઅ કરીને ખેતીવાડી ચલાવેછે. તરીજા વરગના લોકોના ઢોરો એથીબી ઓછાં હોયછે; તેમના મરદો માછલી પકડવા જાયછે, તારે ઓરતો ઢોરોને ચરાવા સારૂ પાહાડો ઉપર જાયછે. ૪ થો વરગ શખાવત ઈઆ મજુરીથી જીવેછે. લાપ લોકોની ઓરતો બચાં જણવામાં ઘણી ફલદરૂપ નથી અને તેથી તેઓની વસતીમાં જાજો વધારો થતો નથી. તેઓને કેળવણી આપવાને સરકાર તરફથી સારી મેહેનત લેવાયછે, અને હજારમાં એકબી એવો લાપ નથી મળતો કે જે વાંચવા લખવાને અશકત હોય. તેઓ ખરીસટી ધરમ પાલેછે, પણ લયુઠરના પરોટેસટંટ પંથમાંછે.

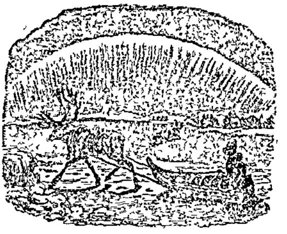

—0000—

પરધાંનોની એક પંચાએત.

પાંચ મોટા રાજપોને ચલાવનારા પાંચ મોટા કારભારીઓ, અથવા પરધાંનોની એક પંચાએત પાસેના સફા ઉપર ચીતારીછે, અને તે એક દેખાવ જોવા લાએક બનયોછે. ફરાંનસના માજી શાનશાહ નેપોલીઅન વીશે આપણ કેહેતા હતા કે તે દુનીઆંની સરજતને મુઠીમા લઈ ફરતો હતો. એ કદાચ એક સહરાગાત હતી. કદાચ ઘણુંતો નેપોલીઅનના શુખન ઉપર અથવા કામો ઉપર યુરોપની સુલેહનો આધાર હતો. પણ જો આ પાંચ વડા રાજના વડાઓ વીશે એમ કહીએ કે દુનીઆને મારવી કે જીવાડવી, ખુવાર કરવી કે સુધારવી અને વધારવી એ તેઓના હાથમાંછે, અને તેઓ એકસંપ થઈને ગમે તે કરી શકે એવુંછે, તો તે ખોટું કહેલું ગણાશે નહી. ખરેખર આ પાંચ જણાઓની પંચાએત દુનીઆંની બીજી સઘલી પંચાએતો અને સઘલી પરજાઓ કરતાં વધારે સતા વાલી છે. તેઓ વચે કદી એકસંપ થવો મુશકેલ છે, તેઓમાનો એકતો મરણ પામયોછે. પણ આ પંચાએતનો હાથ એટલા બોહોલા વીસતાર ઉપર ચાલેછે કે જો તેઓ એકસંપ થાયતો તેઓ દુનીઆનું નસીબજ ફેરવી શકે.

તારે ચાલો આપણ આ પંચાએતમા બીરાજેલા નરોની એક ટુક તપાસ લઈએ. તેઓની તસવીરો એમાં એટલી આબેહુબ ચીતારીછે કે તેઓ તરતજ આપણને ઓળખાઈ આવેછે. તેઓના ભપકાદાર ચેહેરા આપણે આગળ નજરે નહીતો કાગળ ઉપર જોયલાછે. તેઓમાના કેટલાકોને વાંચનારી બાનુઓ ઓળખેછે, કેમકે તેમના હુવાલો સાથની તસવીરો અમે આગળ પરગટ કરેલીછે. તેઓના ચેહેરાની પોહોલી પેશાંની અને ઉંચાં કપાલ કહી આપેછે કે તેઓના ભેજાં કેવાં મોટાં, મજબુત અને શકતીવાન હશે. તેઓના ચાલાક જગજ તેઓના આ ચેહેરાઓ ઉપરથી દેખાઈ આવેછે અને આવા વીચારવંત, આવા ચીંતાતુર, આવા ચંચલ જેહેનના માણસોના હાથમાં લખો અને કરોડો આદમીઓ પોતાનો અમલ આપીને સલામતી ભરેલા

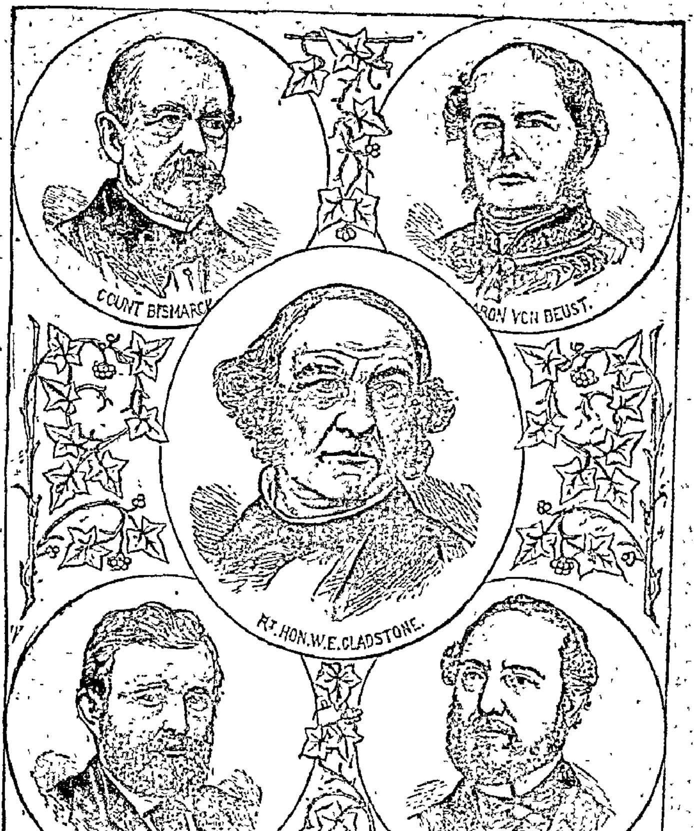

કાઉંટ બીસમારક. — બારન વાન બ્યુસ્ટ.

રાઈટ હાનરેબલ મી૰ ગ્લાડસ્ટન.

પરેસીડંટ ગરાંટ. — જેનરલ પ્રીમ.

વીસવાસથી બેઠાછે, તે કેમ બેઠા હશે તેનો ખેઆલ તેમના મા ચેહેરાના અભેઆસથીજ મળી આવેછે. એ ચેહેરાઓ ઉપર ગંભીરાઈ ચીતારીછે, ખુશ સવભાવ ચીતારયોછે, ગ્નાન અને સતા પણ ચીતારયાંછે.

હવે આ સફા ઉપરની પંચાએતમા કોણ બીરાજયા છે ? તેઓ પાંચ મોટા રાજનાં પરધાંનોછે, પણ તેઓનો દસત પોતપોતાના એકેક રાજમાં અથવા આ પાંચ રાજોમાજ ચાલતો નથી. એ એકેક રાજ બીજાં મોટાં મોટાં મુલકોના ધણી છે. જેમકે આ પંચાએતમા વચોવચની મોટી તસવીર ઈંગલંડના વડા પરધાન ગલાડસટનનીછે. ઈંગલંડના હાથમાં કાંઈ ફકત ઈંગલંડનુંજ ઇઆ સકાટલંડ મળીને ફકત ગરેટ બરીટનનું રાજ નથી. તેના હાથમા યુરોપ મધે આયરલાંડછે, એશીયાખંડમા મોટો મુલકછે, અમેરીકાખંડમા મોટું રાજ છે, આફરીકામા મોટાં સંસથાનો છે, આસટરેલીઆ ખંડ આખો ગોયા તેનો છે, અને યુરોપમા પણ સારાં સારાં બંદરો તેણે હાથ કરેલાં છે. તે સરવે ઠેકાણે ગલાડસટનનું નામ જણાયલું છે. તે સરવેના રાજકારોબારમા એ મી૦ ગલાડસટનનો ભાગ અને સામેલગીરી છે. એ રાજઅધીકારીની તસવીર અને હેવાલ અમારાં ૧૮૭૧ ના અકટોબર મહીનાના અંકમા સમાવેલોછે, માટે અતરે કાંઈ લંબાણ કરવાની જરૂર નથી. એટલુંજ કેહેવું બસ છે કે જો કે મી૦ ગલાડસટન કાંઈ ઉમરાંવજાદો નથી અને જોકે તે ઉમરાવનો કાંઈ ખેતાબ ધરાવતો નથી, જોકે તેને પારલામેંટમા ઉમરાવોની સભામા કસો હકં નથી અને માતર કામનસ અથવા આમની સભાનોજ તે અધીકારી છે, તો પણ ઈંગલંડમા સઉથી વડો, સઉથી માનવંત તે છે. ઈંગલંડનો તે સણગાર અને સોભા છે અને ઈંગલંડ તેનાથી મગરૂર છે.

પાસેની પંચાએતમા મથાલેની બે તસવીરોમા પેહેલી કાઉંટ બીસમારકની છે. એજ તસવીર અને હેવાલની અમારા ગયા એપરેલ મહીનાના અંકમાં અમે જુદી જગા કરેલીછે, માટે તેને વીશે પણ પાછું લંબાવાની કાંઈ અગત નથી. કાંઉંટ બીસમારક જે પરૂશીયાના રાજનો પરધાન છે, તે રાજ કેટલું માહાભારત બળ ધરાવનારૂંછે, તે ફરાનસ સાથની તેની ખુનખાર લડાઈમા આપણે જોયુંછે. એજ લડાઈમા કાંઉંટ બીસમારકનો હાથ કેટલો હતો અને પોતાના પાદશાહના રાજને માટે તેણે કેટલા લાભ હાંસલ કીધાછે તે આપણે તપાસી ચુકયા છઈએ. આખાં જરમનીએ પોતાનું એક રાજ કીધુંછે તે બીસમારકથી છે અને તેને સઉથી મોટા દેશહીતકારી નર લેખે આખું પરૂશીયા ગણેછે. તેનીજ પાસે તેનાજ પડોશી આસટરીયાના પરધાન બારન વોન બીઉસટની તસવીર આપીછે. આસટરીયાંના રાજારાંણીની તસવીરો પણ અમારા ગયા જાંનેવારી મહીનાના અંકમા આપતાં એ રાજની મોટાઈનો હેવાલ કહેલો છે.

તેમા આપણે જોયુંછે કે આસટરીયા પરૂશીયાનો જોડયો અને ભાઈબંધ છે, બીઉસટ અને બીસમારક જાતભાઈઓ છે. પેહેલાનો દેશ આજેબી પરૂશીયા કરતાં મોટો છે; આજેબી આખી દુનીઆં પોતાના હોનર અને કારીગરીનો મોટો મેળો તેના રાજમા ભરવાની તઈઆરી કરેછે. જરમનીની પારલામેંટમા માતર તરણ ચાર વરશ ઉપર આસટરીયા વડું હતું, તેની જગા પરૂશીયાએ હજમજાજ લીધીછે. એ રાજનો પરધાન બારન વાન ફરેડરીક ફરડીનાંડ બીઉસટ ડરેસડન ખાતે તા૦ ૧૩ મી જાનેવારી ૧૮૦૯ ને દીને જનમયો હતો. ગાટીનગનં અને લીપછીકની મોટી જરમન મદરેસાઓમા કેળવણી લીધા બાદ જવાંન ઉમરથીજ તે રાજદુવારી ધંધામા પડયો હતો. તેણે ઈંગલંડ સુધી યુરોપના દેશોની મુસાફરી કીધી હતી, જે પછે સાકસનીના રાજ તરફથી એલચી તરીકે તે પરૂશીયા, ફરાનસ, બીઉનીયં વગેરે રાજયોમાં ગયો હતો. ૧૮૪૮ ના શાલથી તે સાકસનીના પરધાન ખાતાંમાં સામેલ થયો હતો, જાંહાંથી વધતાં વધતાં ૧૮૬૪ મા લંડન ખાતે મળેલી રાજવાલાઓની સભામાં તે જરમની તરફથી બીરાજયો હતો અને તારપછે આસટરીયાનો વડો પરધાન થયો હતો.

ચોથું ચીતર અમેરીકાના પરેસીડંટ ગરાંટનું છે. તાંહાંના "યુનાઈટેડ સટેટસ" (જોડાયલાં રાજયો) માં પરજા રાજ ચલાવેછે તેથી પરજાજ ગોયા રાજા છે, અને તેમ ગણીએ તો તેઓનો ચુંટી કાહાડેલો પરેસીડંટ તેઓનો વડો પરધાન છે. તેમ નહી ગણીએ તો અમેરીકન પરેસીડંટ લોકોનો ચુંટી કાહાડેલો રાજા પોતેજ છે. એ રાજ પરૂથવીમા સઉથી ઉદયોગી, આબાદ અને ફતેહમંદ છે. તેના આગલા પરેસીડંટોની તસવીર અમે આગળ આપીછે અને આ પંચાએતમાં બીરાજતો પરેસીડંટ હાલનો છે. તે ૧૮૩૩ માં અમેરીકા ખાતે જનમયો હતો અને પેહેલેથીજ લશકરી નોકરીમા પડયો હતો. ૧૮૫૪ ના શાલ સુધી કપટાનની પદવી સુધી વધીને તેણે એ નોકરી છોડી હતી, પણ ૧૮૬૧ ની તાંહાંની માહોમાહેની મોટી લડાઈએ તેને પાછો બાહેર કાહાડયો અને તે લડાઈમા ઘણી નામદારી સાથે લડાઈઓ મારવા પછે તે યુનાઈટેડ સટેટસના લશકરનો સેનાપતી થયો, અને આજ ચાર પાંચ વરશ થયાં તેને એ રાજના પરેસીડંટ તરીકે વખતે વખત ચુંટી કાહાડી લોકો તેના તરફનું પોતાનું માન જાહેર કરેછે. પરેસીડંટ ગરાંટના વખતમા તેના રાજે પોતાનું ગજબનાક દેવું પતાવયુંછે, અલાબામાંના વાંધાને માટે ઈંગલંડ પાસેથી બદલો મેળવયો છે અને રાજમા ઘણો સુધારો થયોછે.

હવે આ પંચાએતમા એકજ તસવીર તપાસવાની રહી છે. તે માઠાં ભાગ્યેગના જેનરલ પરીમની છે. સપેનનું રાજ જોકે પેહેલા વરગનું નથી, તોપણ તેની હકુમત દુનીઆંના બીજા ભાગો ઉપર ચાલેછે. જારે આ પંચાએતનું ચીતું સ્ત્રી બોધની વાંચનારી બાનુઓને માટે કોરાવયું હતું તારે એ રાજમાં પરીમ વડો પરધાન હતો, પણ તારપછે એ બાહાદુર પરધાને પોતાનો અમલ ખોહયો અને થોડાજ મહીના થયા પોતાનો જાન પણ ખોહયોછે. સપેનનું રાજ માહોમાહેની લડાઈઓથી તથા રાજદુવારી તડાં અને ચુંથારાથી આજ ઘણા વરશ થયાં ખુવારીપર ચાલયુંછે અને તેથી પરીમને ઘણું ખમવું પડયુંછે. એકવાર તે મોટી સતા અને અમલ ઉપર આવયો તો બીજીવાર તે ઘણી હીનપસતીમા પણ આવયો હતો, જેમા તેનો વાંક નહી હતો પણ રાજની ખટપટોથી તેને બદનામી લગાડવામા આવી હતી. તે ૧૮૧૧ મા કેટેલોનીઆ ખાતે જનમયો હતો અને ૨૨ વરશની ઉમરનો થયો એટલામાતો તાંહાંની રાંણીની મા તરફથી તેને દે

શ માહેલા બલવાખોરો સામે લડવું પડયું હતું. પરથમ તેનું નસીબ ખીલતું હતું, પણ થોડાંક વરશ પછે રાંણીના નાહાસી જવા પછે રઈએતની સુધારાવાળી ટોલી સાથ મળી જઈ રાજને સુધારા ઉપર લાવવાની સુબ કોશેશ કરતાં તેના ઉપર ફીતુરનું તોહોમત મેળાવાથી તે ફરાનસમા પોતાની આગળી રાણીની માંને જઈ મળયો. તાંહાંથી સપેનની પારલામેંટ કોરટીસમા અધીકારી તરીકે તે પાછો આવયો, પણ રાજ કરતી ટોલી સાથની પોતાની હરીફાઈ જારી રાખવાથી એક બલવાખોર સરદાર તરીકે તેને પાછું નાહાસવું પડયું. અંતે એ સપારટોની રાજ ટોલીની હાર થઈ અને રાંણી સાથ પરીમ પાછો આવયો તથા પાએતખત શેહેર માડરીડના હાકમની તેને જગા મળી. વળી પાછો રાજમા બલવો થયો, જે બેસાડી નહી દેવાથી રાણીએ પરીમના ઉપર અનેક તોહોમતો મેળી તેને કેદખાંને નખાવયો, જાંહાંથી ૧૮૪૩ મા છુટો થવા પછે દસ વરશ સુધી આ જેનરલ રાજદુવારી ચુંથારાથી દુર રહયો. ૧૮૫૪ ની રૂશીયાન લડાઈની વેળા પરીમ ટરકી લશકરમા સામેલ થયો, જાંહાં સારી લડાઈઓ મારીને પોતાના સવદેશમા પાછે ફરવા પછે સપાનીશ પારલામેંટ (કોરટીસ) મા તેને પાછી પદવી મળી, જે ઉપરથી વધતો વધતો તે જેનરલ થયો અને મોરોકો તથા મેકસીકોની લડાઈઓ ઉપર તેને મોકલવામા આવયો. એ લડાઈઓ ખાતેથી આવવા પછે વળી રાજદુવારી ખટપટોમા તે ગુચવાઈ ગયો, વળી તે દેશનીકાળ થયો, પણ રાણીને અંતે રાજ છોડી નાહાસવું પડયું, જે પછે પરીમ મોટી ફતેહ અને ધુમધામ સાથ સપેનમા દાખલ થયો અને પોતાના રાજના ભલાંને માટે શંકટો ખમનારા એક દેશહીતકારી નર તરીકે તેને ઘણું માન મલયું હતું.

પેટની વેઠ—ભીખારી બાલકો ઉપરના અજાબ.

માણુસ જાત પોતાનું ગુજરાન કરવાને સારૂં કેવાં કેવાં કાવતરાં કરેછે, તેનો એક અજાએબ જેવો હેવાલ હમના જાહેર થયોછે, જેથી એક દજન ગુનેહગારોને પકડીને કેદ કરવામા આવીયાછે. લંડન જે વેપાર વનજનું, ઉદીયોગનું, નવી કલાનું, પઈસાવાળાનું અને હરએક પેહેલ કાહાડનારાનું મથક ગણાએછે તાંહાં હમના એક નવું કારખાંનું ઉંઘાડવામા આવીયું હતું. આ કારખાંનામા માણુસ જાતને તરેવાર રીતે બેડોલ અથવા લંગડાં પાંગડાં કરવામા આવતાં હતાં. થોડાએક માસની વાત પર લનડન પોલીસે માણુસના આકારના આ સેતાનોની પેહેડી સોધી કાહાડીછે કે જેવો નાહાના બાલકોને લઈ તેઓના સાંધા મરડી નાખી તેમના મા બાપની મરજી પરમાણે લંગડાં અથવા બેડોળ કરી આપેછે. આ પરમાણે કરાવવાની મતલબ એજ કે આ બાલકો બાહેર રખડી રજડી ભીખ માંગી લાવી તેમના આલસુ મા બાપના પેટ ભરે. અગરજો તેવો સોભીતા અને સારાં બાંધાના હોયતો તેમને કોઈ ભીખ આપે નહી તેથી આવી યુકતીઓ કરવામા આવેછે.

•કેટલાંએકને સારૂતો એમ કેહેછે કે પોતાના નાહાના કુમલાં બાલકોની આંખ ઉપર એક જાતનું "લોશન" મુકેછે, જેથી તે બચારાં અપંગ થઈ જાયેછે, પછી તે નાહાના બાલકોને રસતાના એક ખુનામા બેસાડી આવેછે જે તાંહાં બેસી આસપાસ ચાલતાં માણુસો પાસ ભીખ માંગેછે. સાંહાંજ પડવા પછી તે આંધલા બાલકના કરૂર મા બાપ આવી તેની સરવે કમાની સાથ તેને ઘર લઈ જાયેછે, પછી પેલા પઈસાથી દારૂ પીને મસત બનેછે. અગરજો તે કોઈવાર થોડા પઈસા લાવેછેતો તે નીરદોસ બાલક પર જોરબન માર પડેછે કારણ કે તેથી તેમની મોજમા ખલલ થાયેછે.

આ ઉપર જે હેવાલ આપીયોછે તેને મલતો એક બનાવ આપણા શેહેરમાં થોડા મહીનાપર બનીયોછે. એક સીધી એક નાના બાલકને લઈને ફરતો હતો. આ બાલકને તે ઘણીખરી આફીસો, પઈસા વાલાના ઘરમાં અથવા રસતે ચાલતાં સારાં માણુસો પાસ ભીખ માંગવા મોકલતો હતો. આ બાલક જોકે સાતથી નવ વરસનું હતું પણ તેના જેવી કાકલુદી અને મીનતજારી કોઈ પણ સારા આકટરથી બી થઈ નહી શકે એવી હતી. તે આવીને એકદમ રડી પડતું હતું; અને તરેહવાર નવી યુકતી લગાડી પોતાની તથા પોતાના મા બાપની માઠી હાલતનું બેયાન કરતું હતું. પછી પેલો દયાલુ માણસ બે ચાર દોહોડીઆં અથવા કાંઈ રૂપાનાણું આપેતો ઠીક નહીતો પેલાં બાલકની કમબખતી જાણવી. કારણ કે પેલો સીધી થોડીએક વેગલાઈએ ઉભો રેહેતો હતો તે, જેવું તે બચું તેની આગલ જતું કે તરત પોતાનો હાત લામબો કરતો હતો. પછી તેમાં જો કાંઈ પડીયું તો ઠીક નહીતો તેના બદલામાં પેલાં બાલકપર લાકડી અથવા નેતર, જે તેના હાથમાં હોય, તેના ફટકાતો છેજ. આવા મારમાંથી વારેવાર બનચવાને આ નાનું બાલક કેવી યુકતી કરતું હતું તે જુવો. કોઈવાર કોઈ સખી ગરહસથ બે બેઆની, બે ચારના અથવા કાંઈ છુટા પઈસા આપે તો લાગલું તેમાંથી થોડુંએક નાણું પોતાના એક છુપાં ગજવમાં દબાવી દેતું હતું અને જારે કોઈ ન આપે તારે તે છુપા ગજવામાંથી થોડુંક કાહાડી પેલા સીધીને આપી મારમાંથી બનચતું હતું. ક.

પરચુટણ બાબતો.

કજીઓ બંધ પાડવાનો સાંચો! વાંચનારી બાંનુઓ કદાચ ઉપલું મથાલું વાંચી અજબ થશે કે એવોબી સાંચો હોશે, પણ આ નીચેની બીનાંપરથી માલમ પડશે કે તે કેહવો હોયછે અને તે બનાવવો કેવો સેહેલછે. કોટમાં ગોલવારની ગલીમાં બે પારશનો પડોશણો તરીકે રેહછે. તેવોનાં પોતાનાં ઘેર પાશે પાશે હોવાથી વારેવાર ઘેરબાર વીશે કજીઓ થાયછે, તેજ પરમાંણે ગીએ વરશ પણ થયો હતો; જે ઉપરથી તેવો ગાલાગાલીપર આવી ગીઆં. બંને કજીઆમાં એકએકથી શરશ હતીઓ તેથી કજીઓ ઘણો વાર શુધી ચાલુ રહેઓ. અંતે તેઓમાંની એકને તુરત એક ઉપાય સુજીઓ, એટલે પોતાની તથા પોતાના છોકરાની શપાટ, જોડા વગેરે લાવીને પેલી સાંભેવાલી જોએ તેમ પોતાની અગાશીપર ઉંધા વાલીને કહેઉં કે "હું કંઈ જાંણું

ગયા અંકમાં ઓલાસાના મથાલાં તલે ૪ થા કોહેકાનો જે જવાબ છાપયોછે તેમા ભુલછે. તે જવાબ સુધારીને નીચે આપીએછે.

૧૬ હાથી, ૩૬ ઊંટ, ૪૮ ઘોડા.
૫ હાથી, ૫૫ ઊંટ ૪૦ ઘોડા.

સર કાવસજી જહાંગીરજી રેડીમની નાઇટ.

છપ્પય છંદ.

ધન્ય ઘડી પળ પક્ષ, ધન્ય તે ચોઘડિયાને;
ધન્ય વરસને માસ, ધન્ય નર અવતરિયાને,
ધન્ય માતની કુખ, ધન્ય તેના સુકૃતને;
ધન્ય તાતનું સૂખ, ધન્ય તે કરણી કૃતને,
કહુ ધન્ય દિવસ જે જન્મ લઇ, પૃથ્વીપર પ્રગટયો સુખે;
સર કાવસજી જહાંગીરજી, દેવ અંશ જન્મ્યો કુખે. ૧.

દોહરા.

જનમ થયો જેનો સફળ, પરમારથે પ્રમાણ;
કાવસજી જહાંગીરના, જગમાં થાય વખાણ—૨.
કરી સખાવત શોભિતી, રંકોની રખવાળિ;
ખલક મુબારક બાદિ દે, ખાંતે કરે ખુશાલિ—૩.
થઈ નામદારી ભલી, મુંબઈમાં મશહૂર;
આલમ આદર દે અતી, પ્રેમ થકી ભરપૂર—૪.
પીવા પાણી પ્રજાને, દીધું દૈવત દાન;
રંકો રાજી થઇને, આપે આદરમાન—૫.
ઠામ ઠામ રચિયા રૂડા, ફોહારા ફણદાર;
નિર્મળ નીર પિયે ગરિબ, થાય પ્રાણ આધાર—૬.
ખરે બમોરે બાપડા, મજુર મ્હેનતું જંન;
તરસ બુઝાવે તનતણી, પીને જળ પાવંન—૭.
વિદ્યાશાળા રચીને, લીધો જસ વિખ્યાત;
કાવસજી જહાંગીરનો, સફળ થયો સંઘાત—૮.
દવા દાન દઇને દમ્યું દર્દીઓનું દર્દ;
પરોપકારી પૂર્ણજ કાવસજી કહું મર્દ—૯.
રચ્યાં સરોવર શોભતાં, જેથી નામ અખંડ;
દુનિયાંમાં દોલત થકી, કીધાં કામ પ્રચંડ—૧૦.
પરમારથ પૂરો કર્યો, કસર ન રાખી લેશ;
કાવસજી જહાંગીરને, સર્વ વખાણે દેશ—૧૧.

હરિગીત છંદ.

પૂરો કર્યો પર્માર્થ જેણે, પાક પદ્વી પામિયો;
નાઇટ સર ખેતાબથી, બહુ જગતમાં જસ જામિયો,
સહુ પ્રજાએ અતિ પ્રીતથી, સત્કાર દીધો માનથી;
આપ્યું મળીને માન પત્ર, ઉદાર આદર માનથી—૧૨.
આભાર દિલથી અધિક માન્યો, પ્રજાએ નિજ અંતરે;
કરણાજી કાવસજી તણાં, વખણાય પરમારથ ખરે,
આશીશ ઉત્તમ આપુછૂં, કહિ ખલકના ખમનારને;
આરોગ્યતા એ પરગજૂની, સર્વદા સ્વીકારને—૧૩.
સહુ વિઘ્ન હરિને હેતથી, સુખમાં સદા તૂં રાખજે;
જસવંત કાવસજી તણું સહુ કષ્ટ કાપી નાખજે,
જસ જગતમાં નિત અધિક જાગે, ઇશ ઇચ્છા ઉર ધરી;
આશીશ આપે રામશંકર, ઉલટથી હિત આદરી—૧૪.

પરસ્તીશે પરવરદેગાર.

(બેત.)

એ! આધારે આલમ[1] અહુર્મજદ્ અજીમ[2]!
અજબ શક્તિ ત્હારીનિ કાંહ્ શોધું સીમ?!. ૧.
ન સિમ તેનિ તો કાંહાં સીફતનિ સીમ?!
કવિશ્વર બિ સમજે તે ગાવી આસીમ[3]! ૨.
ભુ[4] કાગદ, બુ[5] શાઇ ને દરખ્ત કલીમ—
બને ગર, કહે તે[6] ગવાએ ન નીમ[7]. ૩.
તું એવા મહી[8]ના મહાબળ મુનીમ—
વગર હાં નથી કો રફીક રહીમ. ૪.
એ! યારે વફાદાર યારે કદીમ,
(જો) તનાહ[9]ને પનાહ[10] દેવિ છે તું જ નીમ[11]. ૫.
(તો) સમો કર કરણાયિ આ કર[12] કરીમ,
ઘેરાયોછે ભવચક્ર[13]માં જે અસીમ[14]. ૬.
તું દર્દેભિતર[15]નો અગર છે હકીમ,
મલમ માફિનાથી તે કર મુલાયમ[16]. ૭.
રખવ મુજ દીલે સદા તે ઝિસીમ[17],
બદી તિર ન ફાવે જે ફેંકે ગનીમ[18]. ૮.
કરવ કોટિ નેકીસું હાં મોસ્તકીમ[19],
(કે) હું મીનોઇ[20]નો થાઉં મુવે મોકીમ[21]. ૯.
કરૂં અર્જ ત્હારી જનાબે નદીમ[22],
મુરાદે[23] બક્ષી લાવ બર એ! અલીમ[24]! ૧૦.

"અરદેશર."

૧ આલમના આધાર. ૨ બુજર્ગ. ૩ સમજથી દુર; મુશ્કેલ. ૪ ભુ—જમીન. ૫ પાણી. ૬ (કવિશ્વર—તે સાહેબની સીફત ગાતાં શિકસ્ત પામીને પોતાને સંતોષ પમાડવા એ પ્રમાણે બોલેછે). ૭ અરધું. ૮ પૃથ્વિ. ૯ નિરાશ્રય. ૧૦ આસરો. ૧૧ કાયદો. ૧૨ હાથ. ૧૩ દુન્યાનાં ફાંસા. ૧૪ અનાડી; બેવકુફ. ૧૫ (કીધેલાં પાપોના કરડવાથી ભીતર—અંતઃકરણમાં થતું દરદ). ૧૬ નરમ (જલદી રૂઝ-આવે એવું). ૧૭ બખ્તર—(બંદગીનું). ૧૮ જાહેર દુશ્મન (સેતાન). ૧૯ મજબુત. ૨૦ મિનોઇ જહાંન; બેહેસત. ૨૧ રેહેનાર. ૨૨ હંમેશ. ૨૩ મુરાદ+એ. ૨૪ સર્વજ્ઞ (ઓ! વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્યના જાણનાર!)

લખનારાઓને ખબર—"નરગેશ"—"કાપીરાઇટ" એ બે તમારી ધાસતી ફોકટછે. એક ચોપાંનીઆંમાંની ચોકસ બોના ઇઆ તેનો ચોકસ ભાગ ચોરી લેવો નહી, પણ ઊતારા તરીકે જણાવીને ઊતારી લેવો તો તેમા "કાપીરાઇટ"નો કાયદો તુટતો નથી. ઇંગરેજી ચોપાંનીઆંવાલા "કાપીરાઇટ" લીએછે તે દુર દરાજ હીંદુસતાંનનાં કરતાં ફરેંચ, જરમન, અમેરીકન વગેરે છાપાખાનાઓને મારે તેમને કરવું પડેછે. જાંનવરોનીબાબત ઊપર એક બીજી "સીરીસ" ચલાવાની અમે તમોને ભલામણ કરીએછે.

H. E. B. તમે જોતા હશો કે જનમ ચરીતરોને અમારાં ચોપાંનીયાંમાં પરગટ કરવાને અમે સદા ખુશી છઇએ. અગરજો તમે એકવાર અમોને મલવાની તસદી લેશો તો વધારે ખોલાસો કરીશું.

મુંબઈ, દફતર આશકારા પરેસમાં બેહરાંમજી ફરદુનજીની કંપનીએ છાપીઉં તથીરે લાવા-ગ્યુછે. ડો૦ કોટ—બેહરામજી હોરમજજી સ્ટ્રીટ. નાર ઉંધા વાલાન

સ્ત્રીબોધ.

શતક ૧૯ મું. | નવેમબર ૧૮૭૨ | આંક ૧૧ મો

ભોલો દોલો

અથવા

ભોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

—ooo—

એક વારતા.

પરકરણ ૫૫ મું.

શુંદર પીરોજ જારે પોતાના ઓરડાની બાહેર નીકલી તારે હેબતથી તદન ઉજલી પુણી જેવી થઈ ગયલી હતી.

"બાપરે! બાપરે!" ની બુમ તેણીને માતર એક કે બેજ વાર સંભળાઈ હતી, પણ મનજીભાઈના જુના વજીફામાં ગગન સુધી વાજીને તે અવાજ જારે મરી ગયો તારે પીરોજના કાન ઉપર હજી એ શબદ રહયો હતો, તે પુતલીના કાનમા તે હજી ઘુમયા કરતો હતો.

આ પોકાર સાંભળતાંજ તે ઉંઘાડે પગે, દીલ ઉપર સાડીનો છેડો માતર નાખીને પોતાના ઓરડામાથી આ બુમ તરફ નીકલી પડી હતી. બરફ જોશાલે સફેદ ઉંઘાડા પગે તેની સોભા નેહારીજ હતી. તે પગ જાંહાં પડતા તાંહાંની જમીન અને ખાક ગોયા પવીતર થતી હતી.

બુમ વાલી જગા ઉપર તેણીને આવી પોંહોંચતાં જેટલો વખત લાગો તેટલામા તેના મનમા તરેહવાર ખેઆલો એક ખાબ પેરે આવીને ઉડી ગયા હતા.

એ બુમ સાંની હતી? એ બુમ કોણે પાડી હતી?

આજના ખુશ હીગામે, ખુશાલોના દોરની વચે, ખુશ શારોદોની વચે, રમણીક રચના વચે, આ શંકટની બુમ શા માટે ઉઠી હતી?

શું પીરોજનો તે માતર એક ખેઆલી ખાબ હતો! એ કુંવલી કનેઆની મરજી ઉપરાંત તેણીનું અઢાર ઉમરના બેહેરામશાહ સાથ-કારેજ થયું, તથા નામ પડયું તે બાબે આજ રાતે ઉંઘ ખોહી, ઉજાગરો વેઠી જે અંદેશામાં તેણીએ કલાકો કોહાડયા હતાં, તેના વેહેમાયલાં, ચરી ગયલાં, અને ઉંઘરેતાં મગજની આં કાંઈ બનાવટ હતી?

ઈઆ શું નાચની બેઠક માંહેલી હદથી બાહાર ગયલી મશખરોઓ, ટોલ ટપા અને તેના સતકંન દારૂના દોરથા મસતીમાથી આ બુમ કાંઈ પરીનામ હતું? ખુશાલ નામની કનચનીના નાચે ફેરબો લેતાં ભુંડાં ગીતો ગાઈ મનજીભાઈની મીજલશને અનીતીમા ઉસકેરી મેળી હતી અને તેની કાંઈ અલપચારીની આ બુગ હતી?

ગમે તે હતું, પણ આ બુમ આફતની, શંકટની અને મદદની હતી અને પીરોજનો જીવ તે તરફ દોડી જવાને જરાબી અચકયો નહી હતો.

આ બુમ કાંઈ અડધી ઓરતની, અડધી મરદની જેવી હતી. તેમા બુમ બઈરીના જેવી-નાજુક નીકલી હતી પણ અવાજ મરદના જેવો કઠોર હતો.

પીરોજ ઓરડામાથી જવા અગાઉ બુમ બંધ પડી હતી. તે જગામા પોંહોંચવા અગાઉ તાંહાંનો બનાવબી બંધ પડી ગયો હતો.

પણ પોતાના બારણામાથી બાહેર નીકલતાંજ તે બનાવ તેણીએ દુરથી જોયો હતો અને તેજ બસ હતો.

દુરથી જોતાંવારેજ આ ગરીબ નાજનીનના પગ ધ્રુજવા મંડી ગયા હતા. તે દેખાવ જોતાંજ તેણીના મગજમા તમર આવવા અને આખા શરીરમા કંપારા છુટવા જેવું તેને લાગયું. તેણીને લાગયું કે હું હમણા પડી જવશ. તેણીએ બારણાની સાંકલ ધરી લઈ પોતાને ટેકો આપયો અને પગ જરા ડરવા લાગયા તાર પછેજ તે બીચારી આગળ ચાલી.

આવો તે દેખાવ તેણીએ શું જોયો?

તેણીએ જોયું તો ઉમરે હટવાવાળો બેહેરામશાહ શેઠ—તેણીના બાપનો માનીતો દોસત, આજથી નામ પાડેલો તેણીનો ખાવીંદ—બેહેરામશાહ શેઠ પોતે—એક પછવાડેની ઓરડીમા એક ઓરત ઉપર જબરીથી હાથ નાખવા માગતા હતા. તે ઓરત તેના હાથમા ફરી ગયલી હતી, અને પોતાનું મોહો છુપાવતી હતી. "બાપરે! બાપરે" બુમ તે ઓરતે પાડી હતી અને બેહેરામશાહના હાથમાથી છુટવાની તે બેંચાબેંચી કરતી હતી. એ સઘલો આંખ વીચીએ તેટલા વખતનો ખેલ હતો અને પીરોજ હજી તો પોતાના બારણા આગળ હતી તેટલાંજ બેહેરામશાહનો હાથ છોડવી તે ઓરત નાહાઠી અને પછવાડેના દાદર ઉપરથી ચોરની ચીશાલે શરમાતી તથા બરાતી બંરાતી ઉતરી ગઈ.

આ ઓરત કોણ હતી?

બીચારી ઘભરાટમા પડેલી પીરોજે સાફ અને સપશટ જોયું કે તે ઓરત કોઈજ નહી પણ ઘરમાંની ચાકરડી હીરાં ભરૂચી હતી.

હીરાં ભરૂચી પોતાની ખુબસુરતીને માટે જરા વખણાયલી હતી અને તેની ખરેખરી જેટલી વખાણ નહી હતી તે કરતાં જીઆદે વખાણ લોકોએ અમસથી વધારી મેલી હતી. તેની ખુબસુરતી જેટલી ખરી નહી હતી, તે કરતાં વધારે ખુબસુરતીનું તે ડોળ ઘાલતી હતી અને જોકે ખુદરતે પોતાની બખશેશમા તેના તરફ કરકસર બતાવી હતી, તોપણ પોતાની એ ખુટ પુરી પાડવા માટે હોનરની મદદથી મરદોની નજરમા ખુબસુરત દેખાવાને તે વધારે ફાંફાં મારતી હતી.

અને તેથી હીરાં ભરૂચી ચાકર નફરોમાં લગાર પરકાશતી હતી. તેમના દેખતાં તે અકડતી અને પતરાજી વધારે કરતી, તેમ તેઓ તેણીને વખાણથી છાપરે ચહડાવતા હતા. પણ હલકાં માણસો ઉપરાંત શેઠ લોકોમાંથી હીરાંની જરા તારીફ હતી, કેમકે તે વખતના શેઠીયા લોકોના દોસત પણ એવાજ હલકા, ખોરીયા ખાપરીયા, પસતાગીયાં, ખબરચીઓ હતા. તે શેઠીયાઓ પોતે વીચાર કરતા નહી હતા, પણ આસપાસનાઓના વીચાર મુજબ વરતતા હતા. તેઓ પોતાની આંખે તપાસતા નહી હતા, પણ આસપાસના હલકા માણસોની આંખે જોતા હતા; અને તેઓમા હીરાં ભરૂચીની તારીફ હતી એટલે શેઠીયાઓમા પણ તેણીની તારીફજ હતી.

હીરાં ભરૂચીમા એટલું તારીફ લાએક કાંઈ નહી હતું. તે અકલમાતો હીરોન હતી! તે ચાલચલણમા છુટી અને સવભાવમા ખરાબ હતી. માકાદારૂ મીઠાઈવાળા સરખા લુચા સાથની તેની દોસતી આપણે આગળ જોઈછે. બેહેરામશાહ શેઠને પોતાને પણ તેણી વીશે કાંઈ ઘણું સારૂં મત નહી હતું.

અને તોપણ બેહેરામશાહ આજે તેણી પર જાસતી ચલાવાને લોભાયો તે આજ રાતના રાંડના નાચનું પરીનામ હતું. ખુશાલ કંચનીની બેઠકમાં મોડી રાત સુધી બેસી રેહવાથી, તેણીના નખરાં અને ચેનચાળાથી, તેણીના હલકો ટોલટપાથી અને અનીતી ભરેલાં ગીતોથી બીજા મરદોની ઓશાલે બેહેરામશાહ ઉસકેરાઈ રહયો હતો.

વળી તેવામા હીરાં ભરૂચી ઉપર નજર પડવાથી તેનું મન બદફેલી ઉપર વધારે ઉસકેરાયું હતું. બેહેરામશાહ જોતો હતો કે જારે ઘરના આબરૂદાર બઈરાંઓ જે પેહેલી રાતે ચીમાઈને આસપાસ વીની જનોમાથી જોતાં હતાં—તેઓ સઘળાં ઠામેઠામ સુવા ગયાં, અને જારે માતર મરદોની હજુરમાં બેઠકની મસતી પુર જોસમા ચાલતી, તેવા વખતમા એક ઓરડીના વીનીજનમાથી ચીમાઈને જોનારી હીરાં ભરૂચી એકલી હતી. આ બેમલાહાજે બેઠક, આ બદીની વાદવીવાદ, સઘળું છુપી રીતે જોવા અને પોતાના સડેલાં મગજને છુપી રીતે નીચ ગમત આપવાને તે પોતાના દીલ સાથ લજવાતી નહી હતી, એવું જેમ જેમ બેહેરામશાહા જોતો હતો, તેમ તેમ તેનું પણ બીગડેલું મન વધારે બીગડતું હતું અને તેનું પરીનામ ઉપર દરસાવેલો લપ ભરેલો દેખાવ હતો, કે જેમા બેહેરામશાહા હીરાં ભરૂચીને પોતાના કબજામા લેવાની રકઝકમા પહેલો હતો.

આ કેવો કમકમાટ ભરેલો દેખાવ!

પણ પીરોજ—પેલી ગરીબ, નીરદોસ, નરમ સાવા કનેઆ, જે હજીતો આજેજ આ ઘરડા શેઠીયા સાથ રાઈછે તે બીચારીને આ કેવો મોટો જખમ!

એક શેઠીયો, શેહેરના લોકોનો અકાબર, જઈફ ઉના ઉંબર ઉપર આવેલો, મોટી મોટી બેટીઓનો બાપ અમઆવો તથા બપાવો થયલો, તેની આ કેવી બદફેલી! હતો બીચારી પીરોજ સાથ તેની નાખુશી છતાં બીજવર જ કીધાને ચોવીસ કલાક ગયા નથી, તેટલાંજ એ નીચે તાની નજર બગાડી!

બેહેરામશાહની તે નીરદોશ નારી અને તેને ઉસકેરના તે નીચ વરણની ઓરત વચે કેટલોબધો તફાવત! છે ખવીશની સુરતની પરી દીસવા માટે મોહોડાંને મણ મસાણુએ ઘોતી અને હોટોને પાન સોપારીના ડુચા ચાવી લાલ કરતી; જે સોબાને માટે સોજા કપડાં અને સોરૂપાના દાગીના પેહેરતી; તેના કરતાં પેહેલી પોતાની સાદાઈમાં, પોતાની નમરતામા વધારે ખુબસુરત દીસતી હતી પીરોજ ચાકરદીના વેશે પણ શેઠાંણી જેવી દીસતી, પણ રાં શેઠાણીના વેશેબી ચાકરડીથી વધારે નહી હતી.

અરે! આવા મુછને શેઠીયો કોણ કેહેશે?

અરે! રાંડોના નાચથી થતી અનીતીઓનો અંત કારે આવશે.

અરે! પઈસા ઉપર લોભાઈને ઘરડા ધણીઓ સાથ જવાન છોકરીઓના કજોડાં કરતાં લાલચુ માબાપો કારે અટકશે

પણ કાંઈ નહી. સાચાનું સાચુંજ થશે. ભલાંનું ભલુંજ થશે.

ફીલસુફી સાર કાહાડવાનું ફીલસુફો ઉપર રેહવા દઈ આ વારતાના એક વળાંને પાછું વળીએ.

પોતાના અદરાયલા ખાવંદ બેહેરામશાહનો ઉપલો બદ બનાવ જોવામા બીચારી પીરોજ પેહેલી હતી, પણ તે જગામા જઈ પોહોંચનારી તે છેલી હતી.

તે બનાવ તેણીએ પોતાના બારણામા દુરથી જોયો ત્યારે ઉપલી જગા ઉપર બીજું કોઈ નહી હતું. જારે તે તાંહાં જઈ પુગી તારે "બાપરે, બાપરે" ની બુમથી ઘણા જણ ભેગાં થયાં હતાં.

માટે હીરાં ભરૂચી ઉપર બેહેરામશાહે અલપચારી કીધી, પણ તે રકઝક કરીને નતી રહી એવી પીરોજ સીવાય બીજે કોઈને ખબર નહી હતી કેમકે તે કોઈએ જોયું નહી હતું અને તે બનવા પછે સઘળાઓ આવયા હતા.

બેઠકમાથી ઘણા જણ પેલી બુમથી ખેંચાઈ આવયા મીજલશ વીખરાઈ ગઈ. ગાએણના શરોદ દપટ પડયા. ફ સુરદંગતા વાન સાન બંધ પડયા. રંગમા ભંગ પડયો દીવા બતી વરીક ઝાંખા થવા લાગા. આસપાસ લગા ઘંબીરાઈ અને ઉદાસી દીસવા લાગી.

તોપણ શું બનયું તેથી સરવે કોઈ અનજાના હતા. પેલા મોદી પોતાના માદગીના બીછાના ઉપરથી લંગડાતાં લંગડાતો આવી લાગો અને સુનાબાઈ ઉંઘમાથી બડબડીને ઉઠી આવી. જીવણજી બેઠકમાથી દોડી આવયો અને પતરાંના ખોખાંવાળા મમાવા પતરાંનું ખોખું અફાડતા ધસી આવયા, પણ સઘળાઓ પુછવા લાગા કે "એ શું છે ને બુમો કોણે પાડી?"

બેહેરામશાહે જોયું કે આબરૂ ટાંકવાનો આ અનજાનપણાથી સારો વખત હતો. તેને ખબર નહી હતી કે તેની ચાલ પીરોજે દુરથી જોયલી હતી, માટે પોતે કાંઇજ જાણતો નહી હોય તેમ આ શેઠીઓ પણ સઘળાઓની સાથે પુછપરછ કરવા લાગો. તે બોલયો "અરે કોઇએ બુમ પાડી ખરી, પણ કોણે પાડી તે માલમ નથી પડતું."

"તમે સાહેબ હંઇ કારેકના આવેલાછો ?" આ સવાલ બેહેરામશાહને પુછવામા આવયો.

"હું તો બુમ પડતાંનેવાર પેહેલેજ આવયો હતો, પણ જોઉંછું તો હીઆં કાંઇ મળે નહી."

બેહેરામશાહના આ ફેલ બીચારી દુખીઆરી પીરોજ સીવાએ બીજું કોણ જોતું ઇઆ જાણતું હતું ? જેની સાથ પોતે પેઆરના મોટા ઢોલથી પરણવા માગતો હતો, તેના તરફ બેવફા થઇ, તેની નજરો નજર બીજી સ્ત્રી સાથ બદફેલ થઇ, વળી તેના કાનેકાન ફરી જાય, એ દેખાવ બીચારી પીરોજને કેવો કારી અને ઉંડો ઘા કરનારો હતો ?

પરકરણ ૫૬ મું.

આ દુખ નહી ખમાવાથી, અતીઅંત કરોધમાન થઇ પીરોજે જરા વધારે આગળ જવાની હીમત કીધી.

દુખની મારેલી તેનાથી ચલાયું નહી માટે ફસડાતી ફસડાતી ગઇ. તેના ચેહરા ઉપર ઘભરાટ અને ગુસો દેખીતો પરગટ થઇ આવયો.

સઘલાઓની નજર તરતજ તેના તરફ ખેંચાઇ અને સંઘલાઓને વેહેમ પણ તેનાજ ઉપર ગયો.

સુનાબાઇ દોડી આવીને પોતાની બેટીને ગળે વલગી પુછવા લાગી કે "પીલી, મામે શું છે ? ઓ હું મરૂં રે—ઓ હું મરૂં રે—પીલી શું છે ?"

મનજીભાઇ લાકડીનો ટેકો દેતો દેતો આવી પીલીને પસવારતાં બોલયો કે "દીકરી પીરોજ હમણાં બુમ તેં પાડી કે ? શું છે, દીકરી શું છે ?"

બેહેરામશાહ પણ હવે દાહાયો થવા ગયો. "બાઇ પીરોજબાઇ—અરેરે તમે કાંએ જાગી આવયાં ? અરરર—અરરર—એ તમે કાંઇ ઉદાસ છેઓ ? શું છે ?"

આતો વળી બેહેરામશાહની પાક બેહાઇ થઇ. તેના દુખથી પીરોજની છાતી એટલી ભરાઇ આવેલી હતી, કે તેનાથી જવાબ અપાયો નહી. તેણીએ પોતાનું મગજ ચકભમ થતું ધારયું. તેણીને લાગું કે જાણે ફેર આવવાથી વળી પાછી પડી જશે. તેણીએ "મામે" કરીને બુમ પાડી પોતાની માંની ખાંધપર ટેકો દીધો, પણ તોબી ઘોભાયું નહી. તે બેસુધ થઇને મોટા ધબકારા સાથે જમીન ઉપર પડી.

હવે મોટો ઘભરાટ થઇ પડયો. "અરે કોઇ ધરોરે, એને ધરોરે" કરી સુનાબાઇ બુમ પાડી ઉઠી. "કોઇ આવો રે, આવો રે" દીનબાઇ બુમ મારવા લાગી. "ઓ પીરોજ શું છે, દીકરી પીરોજ બોલની કરી" મમાવા બરાડવા લાગા.

સુનાબાઇ રડવા લાગી કે "સુઇરે હું તારી માની થતી. ઓ હું મરૂરે તારીપરથી, ઓ ઓ તું તો મારી હીરા મોતીની દીકરીજ. દીકરી ઉંઠની, પીરોજ જવાબ દેની."

સઘલાંઓ "પીરોજ, પીરોજ" કરી બુમ મારવા લાગાં. મનજીભાઇએ કોલાંવાટર મંગાવીને સુંઘાડયો. દીનબાઇ કાંદો ગરમ કરી લાવી સુંઘાડવા લાગી, પણ પીરોજે તરણ ચાર મીનીટ સુધી કોઇને જવાબ આપયો નહી.

પણ અંતે તે પાછી શુધીમા આવતી ગઇ. અને ચાવણીયાં ઉપડવાની પેહેલી નીશાણી એ દેખાઇ કે પીરોજે દસકાં ખાઇને અડધી બેસુધીમા રડી દીધું.

તેને રડતી જોઇ તેની મા બેહેન પાછાં રડવા લાગાં. વલી કોઇએ સલાહા આપી કે "કાંઇ નહી, કાંઇ નહી, રડવા દેવો, હેની છાતીને ખોલાસો થશે."

અને તેમજ થયું. પીરોજ એક સીડી ઉંઘમાથી હઠી હોય તેમ પાછી હોશીયાર થઇ અને માંને તથા બાપને ગલે વલગી.

હીઆંથી તેને દીવાનખાના મધે લઇ જવામા આવી અને એક કોચ ઉપર તે માના પાસાંમાં બેઠી.

સઘલાઓના મનમા એવીજ ખાતરી હતી કે પેલી "બાપરે, બાપરે" ની બુમ આ છોકરીએજ પાડી હતી.

પણ તેને એ બુમ પાડવાનું કારણ હજી કોઇ કહી શકતું નહી હતું. તેઓ પોતપોતામા વાતો કરતા હતા અને તરેહવાર અટકલો કરતા હતા.

પોતાને માથે જે ધાડ આવતે તેનો આ પરમાણે પાસો ફરવાથી બેહેરામશાહ મનમા ખુશી થવા લાગો. તેણે ઉપલા ધણીઓની ખોટી અટકલોનેજ ટેકો આપવા કીધો.

"ખચીત" જીવણજી બોલયા કે "બુમ પાડનારી બીચારી એજ હોવી જોઇએ."

"તો બીજું કોણ હોય !" એમ બેહેરામશાહાએ ટેકો આપયો. "જારે મારા કાન પર એ બુમ આવી તારે મનેતો પીરોજબાઇનો આવાજ વટીક લાગો."

"પણ એ બુમ પાડવાનું" મમાવાજી બોલયા કે "કાંઇ કારણ જોઇએ."

જીવણજીએ મત આપયું કે "બીચારી ઉપર કાંઇ પણ સીતમ થયો ખરો."

"અરે સાનો સીતમ જો !" બેહેરામશાહ દાહાયો થઇ વચે પુરાયો. કોઇના ઉપરથી સીતમ ગુજરયો હોય એવો માતર ખેઆલ પણ કોઇના મનમા ઉતરવા દેવાને તે નારાજી હતો; કેમકે તેનું દીલ પાપી હતું, સેતમ અને ગુજારવાનાં કોશેશ તેણે પોતે કીધી હતી, બુમ તેને લીધેજ પડી હતી, માટે એ વાતનો દર તેનેજ વધારે હતો. તે બોલયો કે "અરે સાહેબ સાહેબ કરો, મનજી શેઠના આ પુરાતન છાપરાંના આસરા તલે સીતમ કેવો ને વાત કેવી ? હું તો ધારૂં છઉં કે પીરોજબાઇ અમસ્યાં બીધાં હશે."

અંતે આ સવાલનો ફડચો મનમોવન પીરોજ ઉપરજ આવયો. અતેઆર સુધી તેના આગળ એ વાત છેડી નહી હતી. હજીતો તે હેબતેલી હતી. હજી તેની આંખમા આંજુ હતાં. પણ હવે તેની મામે તેને પંખો નાખતાં સવાલ કીધો કે "દીકરી, બાપરે બાપરે બુમ તેં પાડી હતી ?"

પીલીનો જવાબ સાંભળવાની ઉલટમા સઘળાઓ તેની આસપાસ કુંડાળું કરીને ઉભા, પણ પીલીએ જવાબ આપયો નહી.

સુનાબાઈએ કગલાઈને પુછયું કે "દીકરી, જવાબ દઈને તારાં મા બાપને ધીરજ આપ. તેં બુમ પાડીતી ?"

પીરોજે અમસથું ડોકું હીલવીને ના કહયું.

બેહેરામશાહા જરા ફગલાયો.

સઘલાઓ વળી પાછા શંકમા પડયા કે તારે બુમ કોણે પાડીતી અને જો પીલીની બુમ નંહી હોયતો તે આટલી હેબતેલી અને ગમખાર કાંએ થઈછે ?

હવે મનજીબાઈએ પીરોજને પુછયું. "પીલાં માંએ સાચું કેહેની. બુમ તેં પાડીતી કે નહી ? ખરેખરૂં કેહે. સરમાયછે શા વાસતે ? હું કોઈ દુશમન નથી કે તું બીહે. કેહ મારી દીકરી, તેં બુમ પાડી હોયતો કેહે."

પીરોજે વળી પાછું નાનું ડોકું હલાવયું.

બેહેરામશાહ જરા વધારે ફગલાયા.

આસપાસનાઓને જરા વધારે ગુચવાડો લાગો.

જીવણજીએ બીજો સવાલ પુછયો. "બેહેન, તમે બુમ પાડી નહી, પણ વારૂં તે તમે સાંભલીતી ?"

પીરોજે ડોકું હલાવી હા કહયું.

બેહેરામશાહનો ધબરાટ હજી વધયો.

મનજીબાઈએ પુછયું "તારે પીલી માંએ તું તારા ઓરડાની બાહાર કાંએ આવી ? બુમ સાંભળીને આવી કે ?"

પીરોજે હજી મોહડું ઉઘાડયું નહી પણ ડોકું હલાવીનેજ કહયું કે "હા હું બુમ સાંભળીને દોડી આવી."

બેહેરામશાહ હજી ફીકો મારતો ગયો.

સુનાબાઈએ પુછયું "વારૂં દીકરી, તું બાહેર આવી તારે તે બુમ કોણે પાડી, તેં જોઈ હશેની ?"

પીરોજે વળી ડોકું હલાવીને હા કહયું.

બેહેરામશાહનો ધબરાટ દીલની અંદરથી ઘણો વધી પડયો.

ફરીથી પુછયું કે "માંએ બુમ કોણે પાડીતી તે તુંએ બરાબર જોયું'તું ?"

પીરોજે ફરીથી હાનું ડોકું હલાવયું અને સઘલાઓને ધીરજ આવી કે પીરોજ જાણેછે તારે હવે માલમ પડશે.

મગર બેહેરામશાહનીતો હવે સઘલી ધીરજ ઉડી ગઈ. તેને લાગું કે તેના પાપનો ઘડો ફુટવાનો હવે જાણે વખત આવયો હોય. તેને લાગું કે તેનું પાપ ફુટે અને તેમાં તે ડુબે તે કરતાં ધરતી ફાટે અને તેને ગળી જાય તે વધારે ભલું.

પણ વળી એ કરતાં વધારે શરમીંદગીતો તેને આ ખેઆલથી ઉપજી કે હીરાં ભરૂચી સાથ તેણે કીધેલી પાપી અકચારી તેની મોહોરદાર પીરોજના જોવામાં આવી. જે બુમ વીશે તે પોતે અનજાણપણું દેખાડવા માગતો હતો તેનુ કારણ પીરોજ તો કેવું જાણતી હતી.

તારે હવે બેહેરામશાહથી અણજાણપણાનુ ડોલ શી રીતે જાલવી શકાશે ? પીરોજ આવી દગલબાજી વીશે શું વીચારતી હશે ? ને આજે દુખીછે, રડેછે, હાવ મારેછે, એ સુધ થાયછે તેમા તે બીચારીનો શું વાંક ?

આ સઘલા ગુચવાડાએ હઈઆંમેલા બેહેરામશાહના અંતકરણમાં ધબરાટની આગ ઉભી કરી હતી. તેના પાપના છુપા દંખ તેનાથી નહી ખમાય એવા હતા.

પણ હવે શું થાયછે તે જોવા શીવાએ બીજો રસતો રહયો નથી.

થયું એટલુંજ કે જારે પીરોજે એસારતથી જણાવયું કે મજકુર બુમ કોણે પાડી તે તેણીએ જોયલું છે, તારે તરતજ તેણીને જે સવાલો પુછવામા આવયા તે એજ મતલબના હતા કે એ બુમ કોણે પાડી ? શા માટે પાડી ? કે શું બનાવ બનયો તે સઘલું કહી દેવું.

પણ આ પોતાના દુખનું દાસતાન પીરોજના પોતાના મોહોમાથી શી રવેસે નીકલે ? આ સઘલા સવાલોનો જવાબ એટલોજ મળયો કે પીરોજ દીમો તાંણી તાંણીને રડવા લાગી.

પરીએહેરાની પીરોજના આ રડવાથી સરવેને મેહેર લાગી. સરવેને દીસયું કે કાંઈ પણ માઠો બનાવ બનયેછે જેનો ભેદ એ નેક ખશલતની નાર જાહેર કરવાને અશકત છે.

તે શું ભેદ છે તેતો આ કુંવરીજ જાણતી હતી, ને તે બેહેરામશાહ પણ સમજતો હતો.

ઘેલા મોદીએ પોતાની સઘલી માયા છતાં ગુસો બતાવયો. તે ધમકાવીને બોલયો કે "પીલી, હમોને કાંએ ટવલાવેછે અને તું કાંએ અમસથી રડેછે ? તું પોતે કેહેછે કે બુમ તેં પાડી નથી, તું પોતે કેહેછે કે તારી ઉપર કાંઈ વીતીઉં નથી, ને તોબી તું શાંની રડેછે, કાંઈ સમજ પડે ?"

સુનાબાઈ ફુસલાવા લાગી કે "પીલાં માંએ નો રડને જે જોયું હોય તે કેહે. એવું તે શું બનયું કે બીજાંને ખાતર તુંને એટલું રડવું આવેછે ? કેહેતો મારી દીકરી, તેં બુમ સાંભળી તે કોણની હતી ?"

બેહેરામશાહાએ આ સવાલનો જવાબ માંડી વલાવાની કોશેશ કીધી. "ચાલો હવે વાત માંડી વાલો, એવણ સાથ અમસથી બોહોસ ના કરો, હોશે હોશે—નહી નહી—કરીને અખાડા કરો. રાત સેતાંનની છે ને નાપાક સેતાન કાંઈ દાવ લેતા હશે. હમણાતો હવે અખાડા કરો, પછે એવણના જીવને ધીરજ આવે તારે પુછજો."

બેહેરામશાહની આ સલાહ ઘણા જણને વાજબી લાગી. મનજીબાઈ જે સઘલો તેનાજ હાથમા હતો, તેણે પણ એ સલાહા કબુલ કીધી. સુનાબાઈબી બોલી કે "હા—હા—હમણા અખાડા કરો."

આ શેવટ વગરની ગડબડથી એકલા જીવણજીના જીવને ચટપટ થયા કીધી. તે આ વાત માંડીવાલવાની સાંમે થયો કે "શું ? એ તમે લોકો શું બોલોછો ? સરીએસરીઆમ આપણ કાનેકાન આપણા ઘરમા 'બાપરે' કરી પોકાર થયો, સરીઆમ આ ઘરમા કોઈના ઉપર દુખ આવી પડયું ને તેની તેહેકીકતો રહી પણ એ બુમ કોણે પાડી તેટલુંબી શોધી કાહાડયા વગર આપણ પાછા જઈએ ? તમો લોકોને ખરૂં નરૂં કીધા વના ઉંગભી કેમ આવશે ?"

બેહેરામશાહતો વાત માડીજ વલાવા માગતો હતો કેની ? તે બોલયો "અરે હવે ખરૂં નરૂં કીધું—સુગો સુગો બેસની મારા ભાઈ. વાતમા જીવ નહી મલે ને અમસથી ગડબડ ? હોશે-પેર છે, તાંહાં-કોઈ બુમ પાડે, બધું થાય."

અને એ રીતે આ બનાવ ઉપર તરત વેળા ઢાંકણું વળયું.

પરકરણ ૫૭ મું.

બેશક બીચારી પીરોજનાં હકમાં આ નરસ થયું.

બેહેરામશાહ શેઠનું ભોપાળું જો આ વખતે જાહેર થયું હતે તો પાપી દીલના પણ બાહેરથી ચોખ્ખા એ શેઠીયાની આબરૂની ધુલધાંણી થતે અને વળી એ ઘરડા ધુવડ સાથ પરણાવી બીચારી પીરોજને ફસાવાનો વીચાર પાછો ફરતે, જે દુખમાથી છુટીને એ ગરીબ છોકરી પોતાના મનગમતા મરદ જાંહાંગીર જંગી સાથ કારજ કરવાના ઘટતા મારગો લેતે.

ખરેખર એ સઘળું ભોપાળું જાહેર કરવું હતું. એ ભોપાળું ઉંઘાડું પાડવાની આ સારી તક હતી અને તે હાથ કરીને પીરોજે બેહેરામશાહના બંધાણમાથી નીકલી જવું હતું.

પણ પીરોજે પોતેજ તે છુપાવયુંછે. તેણીએ તે વાત જાહેર કરવાની તક અમસથી રડયા કરીને જાણબુજથી જતી મેળીછે.

એમા નવાઈ નથી. એમા શુંદર પીરોજનો વાંક નથી.

પીરોજ કાંઈ હીમતવાન મરદ નથી કે એક ભર મીજલશમા પોતાના દુખનો હેવાલ પોતાને મોહોડે જાહેર કરે. તે કોઈ બારેહથીઆરી જબાંદરાજ કોકટ નથી કે એક પારકા મરદ અને ઓરત વચેની બદફેલીની નાજુક બીના પોતાની જુબાંને ખોલી સંભળાવે.

પીરોજ અતીશય શરમાલ, ડાંકવાળી અને નરમ સવભાવની નાજનીન છે. ઘણું થાયતો તે સારીપઠે રડી જાંણેછે અને નહીતો મુગે મોહડે તાબે થાયછે. ઓરતો જાતે ખમનારી વધારે છે અને પીરોજને આજ સુધી આપણે તરેહવાર દુખ ખમતી જોઈછે.

જારે તેણીને સવાલપર સવાલો પુછવામાં આવતા તારે બેહેરામશાહ અને હીરાં ભરૂચીને લગતી સઘળી વાત કહી દેવાનું તેનું ઘણુંબી મન થતું, પણ તેની જીભ ઉપડી નહી. તે બીચારીએ ચાહાયું કે મારી તરફથી એ ભોપાળું કેહેનાર કોઈ સાહેદ મળી આવે લેકીન કોઈ નહી હતું.

પણ અંતે એ ભોપાળું જાહેર થવા વીના રહયું નહી. તક મળી તારે તે પીરોજે પોતે જાહેર કીધું અને તેમાં સાંમી પોતેજ ફરી ગઈ.

જારે સઘલાં જણ પોતપોતાના ઓરડામા ગયાં તારે સચાઈ શોધી કાહાડવા વગર સુનાબાઈનો જીવ નહી માનયો. તેણીના મનમા તરેહવાર વીચારો અને વેહેમો આવયા. તેણીએ ધારયું કે ખુશાલ કંચની ઉપર તેણીના જમાઈ જીવણજીએ કાંઈ હાથ ઉંચકવાથી મજકુર બુમ પડી હશે. ઇઆતો, (તેણીને શક ગયો કે) સગાં વાહાલાંઓમાના કોઈ માંટી બઇએર છાકટાં થઈને મરાયાં હશે. જેની તેની ખનખોધ કરવાની સુનાબાઈને એવી ખાશીએત હતી કે નીનદા અને ગીબતના બાજારમા ખરચવા આ એક નવું છુપું ધન મેળવવાની તેણીને આશા પેદા થઈ.

માટે પોતાની દીકરી એકલી સુતાં બીહીશે એવું બાંહોનું કાહાડીને બાકીની રાત તેની સાથે સુવા માટે સુનાબાઈ પીરોજના ઓરડામાં ગઈ. તાંહાં જઈને જોયુંતો પીરોજના અંગમાં તાવ ભરાઈ આવી હતી અને તે સુવાવનાં માથે હાથ દઈ બેકરારીથી બેસી રહી હતી.

તેની એ બેકરારી ખુદ કાંઈ દરદની બીમારીથી નહી પણ બેહેરામશાહ જેવા એક લુચા, દગલબાજને ઉંઘાડો પાડવાની બોજી ગઈ તેની નાસીપાસીથી ઉપજી હતી.

પોતાની માના આવવાથી તે ખુશી થઈ, તેની માનો જીવ માનયો નથી અને તે પુછવાજ આવીછે એવું તરત સમજી ગઈ અને હવે માની આગળ સઘળું ભોપાળું જાહેર કરી છાતી ખોલી કરવાની તેને આરજુ પેદા થઈ. એકાંત પણે, પોતપોતામાં, બઇરાંઓ ઘણી વાતો છુટથી કરી શકેછે.

સુનાબાઈએ જતાંને વાર વાત કાહાડી કે "ઓવાએ, પીલી, હજી બેઠીછ કાંએ ! ચાલ માએ સુઈ જા. એમ આંખ પાણી શું કામ ભરયા કરેછે ? આગળ તું એવી નહી હતી અમે હમણા એ શું ચેડાં કાહાડેછે ? તારી ઉપર શું દુખ છે કે તું દુશમન આંખ પાંણી ભરેછે ?"

"દુખ ? માએ દુખ પુછોછો ? ને તેબી તમે પુછોછો ? મારી ઉપર શું શું દાંહાંની ને કીરત તમે પાડોછો તે તમેજ નથી જાણતાં ? અરે હું મુઈરે તમારે પેટે પેદાની પડતી. તમે મારાં મા બાપ નથી—પેલે ભવના વેરી છો."

"બસ આએ દીકરીજી બોલયાં ! દીકરીજી શું કરોછ તો કેહેજે માએ બાપને સેસ ભરૂંછ. પણ એના એજ બોલો બોલયા કરશે કે કાંઈ સમજ પાડીને કેહેશે કે બીના શું બનીછ ને વાત શું."

"વાત શું ને વગત શું ? મને શાનુ પુછોછો ? મારૂં કોણ માનવાનું છે ? મારૂં કોણને લાગેછે ? મારૂં આ જીહાનમાં છે કોણ ?"

"કોઈ નથી ? કોઈને નથી લાગતું ? ને નથી લાગતું તથીજ તારી પુઠેપુઠ ફરીએછે, તારી માવજત કરીએછે, તારાં દુખથી દુખી થઈએછે અને તુને સુખી કરે એવો વર અપાવયોછે."

"મુવોરે તે વરનો થતો. તેજ મારો વર થશે કે ? તેની આગમચતો હું ધૈઆંનપર પડશ. મુવો બેબુનીઆદ, દગાબાજ, ઘરડું ઘુવડ."

હીઆં બીચારી પીરોજને આગળો જોયલો દેખાવ યાદ આવયો અને તેણે પાછો એક દીઓ તાણયો.

સુનાબાઈ સમજી કે આતો કેથું કારજ થયુંછે તેના જ રોદરા કાહાડેછે. "ઓવાએ એમજ કે તારે ! તું એ બાહાર ચાલમાં રડીને બધા ઢોંગધતુરા કીધા તે એને વાસતે કે ? તુને માબાપે મોટે ઠેકાંણે અદરાવી તેનું તુને આ દુખ્ખામણ લાગું કે ? વારૂ ચાલ હવે કેહેની કે પેલી બાપરે, બાપરે બુમ કોણે પાડી હતી ?"

"મને શું પુછોછો ? જાઓ તમારા માનીતા બેહેરામશાહને પુછો ? તમારા જમાઈ બેહેરામશાહ જે પરણવા આગમચ રંડાશે તેને પુછો."

"એ તું શું ફાટં ફાટં બોલેછે. આવા શખુનો તારા મોહોમાથી કારે નીકલતાતા ?"

"આજે, આજેજ નીકલયા ને એથી વધારે નીકલશે. એ દગલબાજને તમે મારો ખાવીંદ કરોછો નહી ? જાઓ કરો, પણ જરા તેની આગમચ એને પુછજો હો કે એક કલાકની વાતપર શું બનયું, બુમ કોણે પાડી અને કાંએ પાડી!"

હવે સુનાબાઈને જરા અંદેશો ઉપજયો તે ખરો. હવે તેને લાગું કે હીઆંતો કાંઈ ધારવા કરતાં વધારે વાતંબ

નીછે. અને હવે તે જાણવા સારૂં પીરોજને પુસકલ પટાવા તથા તેના ઉસકેરાયલાં મનને સાંત કરવા લાગી.

"જો દીકરી, તું નરમ સવભાવની ને શરમાઉ થઇ આજે એમ ગરમ નો થઈ જા."

"ગરમ ! અરે ગરમ શું ? ઓ ખોદા ! તે વખતે કોઇ બીજી જોઇતીતી રે ! બીજી હોતેતો પેહેલી એના ગળામાને પછે પોતાના ગલામાં છરી ભોકતે."

"વારૂં, જો પીલી, મારી માએ કરૂં, મારી ગાએ કરૂં, મને કેહે, બધો ભેદ ફોડીને કેહે."

સુનાબાઇની ગંભીરાઇ અને ધાસતી વધતી ગઈ. પણ પીરોજે ફરીથી કહયું કે "જાઓ બેહેરામશાહને પુછો, તેવણ બધું જાણેછે."

"વળી મારી દીકરી તું હટ કરેછે ? જેની તેણેતો સાફ કાનપર હાથ મેળયા કે હું કાંઇ જાણતો નથી."

"લુતરો, લુતરીનો જણેલો." પીરોજ હવે જોસ પર આવી. "હેને પુછોની કે હીરાં ભરૂચી આજે મોડી રાતે ઉપર આવીતી કે નહી ? હીરાંને તે પકડવા ગીઓતો કે નહી ? ને 'બાપરે, બાપરે' બુમ પાડીને તે નાહાસી ગઇતી કે નહી ?"

"દીકરી, તું કોણને, બેહેરામશાહાને વાસતે બોલેછે ?"

"હા, હા, તમે જમાઇ કરવા કુદોછ કેની તે બેહેરામશાહા. અરે ! મને નાખુશી કરી તમે નામ પાડવાને હજીતો બાર કલાક નથી થયા." હીઆં પીરોજનો દીબો વળી ભરાઇ આવયો.

"જો પીરોજ તારી કાંઇ ભુલતો નહી હોય ?"

"માએજી હું આંધલીતો નથી. માએજી હું કદી જુઠું બોલી નથી, ને હું જો બેહેરામશાહ પર જોડી કાહાડુ તો ખોદા મને આંધલી કરે."

હવે વધારે ખાતરી શું જોઇએ ? સુનાબાઇની પતીજ થઈ. હવે તેનો પીતો ઉછલી આવયો. તેનો મીજાજ તપી આવયો. તે ઘણા ફફડાટ અને બબડાટમા પડી. તે એકદમ પીરોજના ઓરડામાથી ધસારાબંધ પોતાના માટીના ઓરડામા ગઈ અને બડબડતી બડબડતી ગઇ. "મરેરે નસીબ, મરેરે તું સુના, અરે મરેરે હું ઘરબારની અલાવતી. આએ ફજેતી ? આએ ફેસતા ? આએ ગોધીઆરૂ ? અરે સપરમે દાહાડેબી જીવને કરાર નહી ? અરે સાદી રામસની જેવે દાહાડેબી સહવારના કજીઓ, બપોરના મારામારી, રાતના ગાળાગાળી ? અરે મરેરે દોસતોબી દુશમન થાય ? સારાં માણુશોબી દગો કરે ?" ઈતીઆદી, ઈતીઆદી.

પ્રકરણ ૫૮ મું.

આ પરમાણે બુમ પાડતી તે ધસારાબંધ ઘેલા મોદીના ઓરડામા ગઈ. તેની બડબડથી બીચારા મનજીભાઈ, જે જરા તરતની આંખ લાગેલી હતી, તે પાછો જાગી ઉઠયો. એકતો તેની માંદગી વધી પડેલી, તેના પગ અને સાંધેસાંધામા કળતર ઉઠેલી, તેવામા આજે આખી રાત ઉંઘ જવાથી દુખમા વધારો થયલો તે છતાં જારે જરા ઉંઘ આવી તારે વળી સુનાબાઇએ આ તોફાન કરીને તેને ઉઠાડયો.

તે ગુસામાં ધમકાવી ઉઠયો, પણ સુનાબાઇ એટલી ઉસકેરાયલી હતી કે જીવતાં માણસને ફાડી ખાય એવા પોતાના ઘેલા ધણીના જંગલી ગુસાનીબી તેણીએ દરકાર નહી કીધી. તે પણ ધમકાવીને બોલી કે "જાણવા જોયા વગર શાના કલલા કરોછો ! કાંઈ ખબર છે ઘરમાં શું થાયછે ને શું નહી તે ?"

"શું છે ? વળી શું મોહાકાન છે ?"

હીઆં સુનાબાઇએ પોતાની બેટીને મોહાડેથી સાંભળેલો સઘલો હેવાલ કહયો. મનજીભાઇએ મોટી ઇનતેજારી સાથ તે સાંભળયો. સુનાબાઈ ધારતી હતી કે એ હેવાલ સાંભળવાથી તેનો વર ખુનામરકી ઉપર આવી જશે.

પણ એવું કાંઇ બનયું નહી.

મનજીભાઇએ તો સઘલી બીના સાંભળીને ઠંડે પેટે પોતાની બાયડીને એટલુંજ કહયું કે "હમણાતો તું મુગી મુગી ઉંઘાઈ જા. જે હોશે તે સહવારે થઇ રેહેશે."

"શું ? વાએ—વાએ ! ઘરમા આવી માલો ચાલે ને તમે ઠંડે પેટે ઉંઘ કાહાડો ?"

"પણ તારે કેહેછે શું ?"

"કાંઈ તલાસ કરો, કાંઇ ઉપાય કરો, કાંઇ રસતો કરો."

"પણ રસતો સાંનો ? તારી દીકરીએ કહયું તેજ ખધું ખરૂં હોય ને તેજ માનવાનું કે ?"

"કાંએ ? નહી કાંએ ? તે શું જુઠું બોલેછે ? તે કદી બી જુઠું બોલીછ ?"

"તું તેની માએના મોહોમાં સો જુઠાં છે, તો તેની દીકરીના મોહોમાં જુઠું નહી હોય ? જા, ઘેલી જા. બેહેરામશાહ એવો નથી."

ઘેલા મોદીને બેહેરામશાહા ઉપર વધારે વીસવાસ હતો. સુનાબાઇને પોતાની બેટી ઉપર વધારે વીસવાસ હતો અને તેની રકજીકમા ઘણો વખત નીકલી ગયો.

આ રકજીકથી વળી ઘરમાં નવેસરથી ઘોંગાટ ઉઠયો.

ઘેલા મોદીની વડી બેટી દીનબાઈ અને તેનો વર જીવણજી ઘેલા મોદીના ઓરડામાં આવયાં અને તેઓ આગળ સુનાબાઇએ સઘલી બીના કેહેવાથી તેઓ પણ રકજીકમાં ભાગ લેવા પડયાં.

મત વેહેંચાયલાં પડયાં. મનજી અને જીવણજી કેહેવા લાગા કે બેહેરામશાહ આવું કાંમ કરે એટલો નીચ નથી. સુનાબાઈ અને દીનબાઈ કેહેવા લાગાં કે પીરોજ તેના ઉપર જુઠું જોડી કાહાડે એવી નીચ નથી.

એકજ બાબત ઉપર તેઓ એકમત થયાં અને તે એ કે પીરોજને બોલાવીને સઘલી બીના પુછી જોવી.

મનજીભાઇની મરજી સહવાર સુધી આ કજીઆની તપાસ મુલતવી રાખવાની હતી. તે જો પોતાની આગલી તનદરોસત અને જહનુની હાલતમાં હતેતો તરતને તરત આખું ઘર ધુજાવતે. પણ માદગીએ તેને એટલો દુરબલ અને નરમ સવભાવનો બનાવયો હતો કે આજે આ બારીક અને જોખમ ભરેલી તલાસમાં નાખતી કરવાનું તેનું મન હતું. પણ પોતાની બાયડી, બેટી અને જમાઇની ઘોહોસ આગળ તેનું કાંઇ નહી ચાલયું.

દીનબાઈ પીરોજના ઓરડામા જઈ પોતાની એ બેહે

તને બોલાવી લાવી, તે પીરોજને બણાવી લાવી કે બીહીવું નહી અને વગર શરમે પોતાના દુખની કાંહાંની ઘુટથી કેહેવી.

ઓપાલું આટલી હદ સુધી બાહેર જવા પછે તેને ટેકો આપવાને ગરીબડી પીરોજને હવે કાંઈ આંચકો કે આના કાની ઉપજી નહી. તેણીએ ગમખાર ચેહેરે અને આંજુ ભરી આંખે બેહેરામશાહની બદ ચાલ અને પોતાને થયલા દગાનું દાસતાંન સરવે આગળ જાહેર કીધું.

અને તે દાસતાન પીરોજે એવાં નીરદોશ ચેહેરે અ ને એવાં સાદાં દીલથી કહયું કે તેનાં બાપ ઘેલા મોદી સીવાએ સઘલાંઓએ તે એકેદમ માનયું અને કબુલ રાખયું.

મનજીભાઈનું દાલ પણ એટલું પીગલયું હતું કે જો બેહેરામશાહને બદલે કોઈ બીજાપર બોહોતાન હતેતો એ ઘે લો તરત માનતે. બેહેરામશાહને ખાતર તેણે એ વાત મા નવાને ના પાડી.

"પણ તારે તેવણને બોલાવીને પુછી જોવો."

એમ જીવણજીએ સલાહ આપી.

"ને હીરાં ભરૂચીનેબી તેડાવીને પુછો." એ દીન બાઈની સલાહ હતી.

મોહોપરને મોહોપર તરને ફર પુછીને ખરૂં નરૂં કરી લેવું એના જેવો બીજો ઉપાય શું ?

પણ તે હમણાજ ? સહવાર સુધી મુલતવી નહી રખાય ? મનજીભાઈની મરજી હતી કે સહવાર પર રાખીએ. પીરોજની પોતાની મરજી હતી કે મુંથારો નહી થયે. પણ સુનાબાઈ અને દીનબાઈતો ખરૂં નરૂંજ કરવા માગતાંતાં. એઓ જણ પીરોજની ફરીઆદ ઉપર ઉંચકાઈ ઉંફણાઈ જ તાં હતાં અને તેમા તેણીને ઈનસાફ આપવા કરતાં પોતે મોટાં અને સતાં થવા, વડાઈ લેવા, જરા ભપકો કરવાની મતલબ વધારે હતી.

બેહેરામશાહને તેના ઓરડામાથી તેડી લાવવા સારૂં મન જીભાઈ ગમે એવો માદો હતો તોપણ તેણે પોતે જવા માગયું.

જીવણજીએ તેને જવા નહી દીધો: "બાવા, તમે કાંઈ વીમાર કરોછો ? તમારૂં દરદ આટલું વધી ગોઉંછ ને તમે ફેરાઆંટી ના ખાવો. તમે બેસો હું બેહેરામશાહને તેડી લાઉં છઉં."

જીવણજી એ મોટા શેઠને તેડવા ગયો. ઘેલો મોદી તે ને એટલું માન આપતો હતો કે તેણે પોતાના આ જમાઈને સાફ ફરમાવયું હતું કે "બેહેરામશાહા આગળ એ વાત કસી છેડવી નહી. તુંને વાત કરતાં આવડશે નહી, ને તેવણને અમસયું અપમાન થશે. બસ તું તેવણને હીઆં તેડી લાવ, ને હું વાત પુછશ."

દીનબાઈ હીરાં ભરૂચીને તેડવા ચાકરોની કોટડી ત રફ ગઈ.

પણ પીરોજની શું વીઅવસથા ? આ સઘળી તપાસ ની વચે તે બીચારીથી કેમ ઉભું રેહેવાય ? તે શંક અને સ મજુ છોકરીએ પોતાનાં ઓરડામા જવા માગયું. તે બોલી કે "તમો લોકોને કેહેવાનું હતું તેતો કહયું. હવે તમારે ગમે તેમ કરજો. પણ આ પાપીની સીકલ અને જોવા ગ મતી નથી. તેની આગળ ઉભાં રેહેતાં ને તેને સવાલ જવા બ સાંભળતાં મને ધ્રુજરાં લાગેછે, વાસતે અને જવા દેવો."

પણ તેણીને તેણી માએ જવા દીધી નહી. બોહોસ કરીને તેને પણ બેસાડીજ રાખી અને માના હુકમને તાબે થવાની દાહી પીલીને ફરજ પડી.

પરકરણ પ૯ મું.

હવે જરાવારમા દરબાર ભરાઈ. બધુ ધુમસાન એ કહું થયું.

જીવણજી બેહેરામશાહને અમણુય કામને મસે તેડી લાવયો. જાણે કાંઈ જાણતાજ નહી હોય તેમ બેહેરામશાહ એકજ બોલે હાજર થયો.

પણ તે સઘલું જાણતો હતો, પોતા ઉપર આ ધાડ આવવાની તેને વકીન હતી.

એટલુંજ નહી પણ તેણે આગમચથી સઘલો ઘાટ ઘ ડી રાખયો હતો, પોતાનો બચાવ તઈઆર કરી રાખયો હતો.

અને એટલા માટે તે પેહેલાંના કરતાં હવે વધારે ન ચીત હતો, વધારે ઠંડો અને ધીરો હતો, વધારે હસતો, બોલકણો અને બરકરાર હતો.

આ ફેરફાર તેનામા કેમ થયો ?

એનો ખોલાસો ઘણો અજબ જેવો છે.

જારે બેહેરામશાહને આપણે છેલો જોયો તારે તે ઘણ રાયલો હતો. પોતાને માથેનું વાદલ તરત વેળા વટાવીને પોતાના ઓરડામા જવા બાદ હીરાં ભરૂચી તરફની પોતા ની ચાલનો તેને એટલો પસતાવો લાગયો કે તેને જરાબી આરામ ઈઆ ઉંઘ મળી નહી.

પશચાતાપ અને ઘબરાટથી ભરેલો એ શેઠીઓ હરૂસેથી હે ઠલ બબરચીખાંનાં તરફ ગયો. તેની મતલબ હીરાં ભરૂચીને શો ધી કાહાડવા, તેણીની જોડે પોતાની ચાલની માફ માગવા, તેણી ને પગે લાગવા, તેણીના કાલાવાલા કરવા, બનેતો તેણીને ન હસાડી મેળવા, અને કાંઈ નહી તો પઈસાની લાલચે તેણી નું મોહડું દાબી તેણીને ઓપાલું બાહાર કાહાડતી અટકા વાની હતી. બેહેરામશાહે પકો ઠરાવ કીધો હતો કે હીરાં ના પગ ઉપર માંથું મેળવું, અને તેને અરજ કરવી કે "મને સદાનો બેહેરમત કરવો ઈઆ બચાવવો તારા હા થમાંછે, મને જીવાડે તું અને મારેબી તું, માટે તારે ગમે તો એક હજાર રૂપીઆ લે અને મારી પાપી તજવીજને ઢાંક, ને તારે ગમેતો મને બેહેરમત કરી મારી જીંદગીનો અંત લાવ." આ અરજથી અને તેથી વધારે પઈસાના ઈનામ થી હીરાં પીગલશે અને બનેલો બનાવ કોઈ આગળ નહી કેહેશે એવી બેહેરામશાહને આશા હતી.

આ એરાદાથી તે નીચે ગયો અને પેહેલાતો કાવલા બ બરચીને તેણે ઉઠાડયો. એક વાત છુપી રાખવાના તેને સોગંદ આપી તથા તેના બદલામાં પઈસાનું એક પડીકું હાથમાં મેળી બેહેરામશાહે કાવલાને અરજ કીધી કે હીરાં ભરૂચીને તેડી લાવે. તેણે ખાતરી આપી કે "મારા મનમાં કાંઈ પા પ નથી, પણ એક અગતની વાત પુછવા સારૂં હું તેને બોલાઉં છઉં."

પણ કાવલાએ તો એવો જવાબ આપયો કે જેની બેહેરામ શાહને મુદલ વકી નહી હતી. તે બોલયો કે "સાહેબ, ત મારા હુકમ મુજબ હીરાં ભરૂચીને હું ખુશીથી બોલાવી લા વતે, પણ તે આ ઘરમા નથી."

બેહેરામશાહ કેમ માને ! એક કલાકની વાત ઉપર તો તેણીને જોઈ હતી, તે તેના હાથમાં આવી હતી અને બુમ મારી જતી રહેલી હતી, તારે તે ઘરમાં નથી એમ કેમ બને ? તેણે કહ્યું કે "કાવલા તું વાત ઉડાવેછે. ખોદા ખાતર તેને તેડી લાવ."

પણ કાવલાએ સોગંદ ખાઈને કહ્યું કે હીરાં ભરૂચી ઘરમા નથી. તેણે હીઆં સુધી કહ્યું કે હીરાં છેક સાંજની ઘરમા નથી. તેતો કાલ સાંજની પોતાના ભાઈને ઘરે ગયલીછે અને રાતના આવીજ નથી. માકાદારૂ મીઠાઈવાલો તેના ભાઈને તાંહાં જમવા ગયલો હતો અને કેહેતો હતો કે રાત મોડી થવાથી દુરવેરથી ચાલી આવવાની આલસને લીધે હીરાં પોતાના ભાઈને ઘરેજ રહેલી હતી અને માકાદારૂ એકલો આવયો હતો.

વધારે ખાતરી કરવા સારૂં કાવલો માકાદારૂ મીઠાઈવાલાને બોલાવી લાવયો. તેણે આવીને એજ પરમાણે કહ્યું.

હજી વધારે ખાતરી કરવા કાવલો બેહેરામશાહ શેઠને હીરાં ભરૂચીની ઓરડીમા લઈ ગયો. તે ઓરડી ઉંઘાડીજ હતી, તેમાં હીરાં નહી હતી અને હીરાં તાંહાં નહી હતી તેટલા વાસતે તો ભોલા દોલાને તે ઓરડીમાં સુવાડેલો હતો.

ભોલો દોલો એ ઓરડીમાં ભર હુંગમાં ઘસાંઘસ ઘોરતો હતો. એક ખુંટીની ઉપર હીરાંની સાડી ઓલવેલી હતી, પણ હીરાં પોતે તાંહાં નહી હતી.

પેઆરી વાંચનારી બાંનુઓને યાદ હશે કે રાતનાં ખાંનાંની વખતે દોલાએ ચંપીનમા દોહોવાણુ કીધાથી મનજીભાઈ શેટે તેને એકદમ ચાકરીએથી રજા આપી હતી, પણ બેહેરામશાહ શેઠના વચે પડવાથી આજની રાત વજીફામાં કાહાડી સહવારનાં નીકલી જવાનો તેને હુકમ થંયો હતો, મગર રખેને તે રાતના ઉપર આવીને કોઈ નવો ઘુંટાલો વાળે એટલા માટે કાવલાને ફરમાવયું હતું કે રાતના તેને હેઠલજ સુવાડી રાખવો અને તે ઉપર આવે નહી તેની સંભાલ લેવી. એ ઉપરથી હીરાં ભરૂચીની ઓરડી ખાલી જોઈને કાવલાએ દોલા ભોલાને તાંહાંજ સુવાડયો હતો, જાંહાંથી સહવારના ઉઠીને તે પોતાને ઘર જવાનો હતો. બીચારો ભોલો દોલો સહવારના ચાકરી ખોહી બેસવા માટે પેહેલી રાતે ઘણો રડયો હતો, પણ હવે કેવી નીરાંતે ઉંઘ કાહાડેછે, તે કાવલાએ બેહેરામશાહાને દેખાડયું.

પણ હીરાં ભરૂચી નહી મળી. તે હતીજ નહી. બેહેરામશાહે ફરીથી પુછ્યું કે "યાર બે કલાકની વાત ઉપર મેં તેને જોઈતી ને તમો ના શું કહોછો !"

માકાદારૂ અને કાવલાએ ફરીથી ખાતરી કીધી કે તે કોઈ બીજી ઓરત હશે. હીરાંતો હોયજ નહી.

હવે બેહેરામશાહ શું વીચાર કરે ?

એક હાથ ઉપર તે ખુશી થયો કે "જો પીરોજી પોતાના માબાપ આગળ હીરાં ભરૂચી વીશે કહ્યું હશેતો તે ખોટી પડશે અને મારે માંથેનું તોહોમત ઉડી જશે."

બીજા હાથ ઉપર તે ઘણોજ હેરત રહયો કે "બે કલાક ઉપર જે ઓરત સાથ મેં રકજીક કીધી તે હીરાં ભરૂચીજ દીસતી હતી અને તે નહીતો બીજી કોણ ઓરત હશે ?"

ગમે તે હોય, પણ હીરાં ભરૂચી નથી, એટલું જાણવાથીજ બેહેરામશાહને ધીરજ આવી, તે ધીરજ સાથ કાવલો સોડેથી પાછો પોતાના ઓરડામાં ગયો અને તેવીજ ધીરજ સાથ મનજીભાઈએ જારે તેડું મોકલયું તારે તેના ઓરડામાં તપાસને માટે આવયો.

વાંચનારી બાંનુઓ હીઆં કબુલ કરશે કે બેહેરામશાહ શેઠે જે ઓરતને પોતાના તાબામાં લેવા માંગી હતી; તે ઓરત હીરાંતો હોયજ નહી. તો જોકે હીરાં ભરૂચીના જેવીજ તે પીલીનેજ નહી પણ બેહેરામશાહને પોતાને લાગી હતી, તે ઓરત કદમાં હીરાંના જેવીજ હતી, તે ઓરતનો પોશાક હીરાંના જેવો હતો.

હીરાં ભરૂચી હીઆં આવે કેમ ? તે બનેજ નહી.

આજે પેહેલી રાતે બીમપોરની ધરમશાળામાથી વજીફા તરફ પાછો આવતાં ડુંગરાઓની વચેના ગોફામાં હીરાં ભરૂચીને ભોલા દોલાએ જોઈ હતી.

તેતો પોતાના ભાઈ અને માકાદારૂ મીઠાઈવાલા સાથે ખાવા પીવા પડી હતી; મરંઘી ખાવાને રૂડતી હતી અને કોઈએક સ્રીને ફુસલાવી લઈ જવાનો સંપ કરતી હતી.

તેને દોલાએ તાંહાં નજરે જોઈ હતી અને તેને જોઈને તથા તેની વાત સાંભળીને દાકણ જાંણી તે બીધો હતો.

તાંહાંથી હીરાં ભરૂચી પાછી ફરીજ નથી, માટે કાવલાએ અને માકાદારૂએ બેહેરામશાહાને આપેલી ધીરજ ખોટી નથી.

પણ તારે એ શેઠીયાએ પકડેલી સ્રી કોણ હતી ?

તે આપણ હવે પછે જોઈશું.

હાલ તરતતો એટલીજ અટકલ કરીશું કે આ વળી કાંઈ દોલાને હાથે ઘુંટાલો વળયોછે. તે "ભુલા ભુકાના બાપ" ને હાથે વળી કાંઈ ભુલ, કાંઈ ગુચવાડો અને આ ઘભરાટ થયલો દીસેછે.

'વાંચવાના ફાયદા.'

હરકોઈ શખ્સ ગમે એવી હાલતમાં હોય તોબી તેને જો વાંચતાં આવડતું હોયતો સઉથી સરસ હાલત ભોગવનારાં માંણસનાં જેવી હાલત તે ભોગવી શકે.

તે આગલા જમાંનાંના પેહેલવાંનોની શાથે વાતચીત કરી શકે. સાદી એબારત અને કવીતા લખનારાઓની લખાંણ વાંચી શકે. કેમ જીવવું, પોતાની આગલ થઈ ગયલાઓની ભુલોથી કેમ દુર રેહવું, અને પોતાની ઉપર પારકા શખ્સનો પંયાર અને આશીરવાદ કેમ મેલવવો, તે સઘળું શીખી શકે.

માણસનાં રેહઠાંનથી તે કદાચ તદન દુર બીઆબાંન જંગલમાં રેહતો હોય અથવા ઘણાંજ એકાંતપણામાં પોતાની ગરીબ જીકડીમાં જયાં તેને કોઈ ઓળખતું ન હોય એવી જગેઆ ઉપર તે રેહતો હોય પણ તેની પાંસે જો ચોપડી હોયતો.તે કદી પણ પોતાને હલાયદો જોશે નહી.

ચોપડીઓ તેનાં ખરા દોસતોછે એમ સમજી તે પોતાનો વખત વાંચવાનો અભયાસ રાખયાથી ઘણીજ સારી રીતે કાહાડી શકે અને પોતે સંતોશી, શુખી અકલવંના ડાહયો અને સારો માણસ થઈ શકે.

કાંઈ નહી તો ફકત વાંચયાથી તે શખ્સ દુનીઆમાં પોતાનો મોભો વધારેછે,અને આપઅખતયાર થાયછે. ફ. ન. પો.

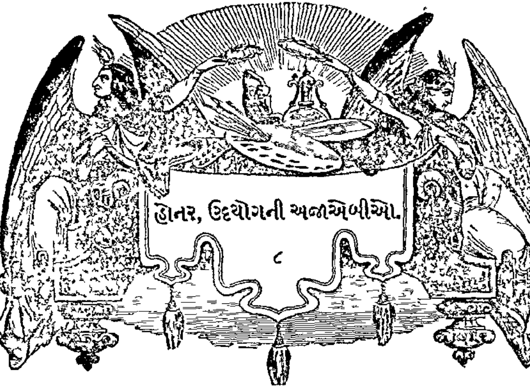

લાકડું.

લાકડાં કરતાં વધારે ખપની ચીજ શું છે ? અને તોપણ લાકડાંની જગા લોટાં વગેરે બીજી વસતુઓએ કેટલીબધી લીધીછે ? અને વળી તે છતા પણ લાકડાનો નવો નવો ખપ કેટલો નીકલતો જાયછે ! લાકડાનો જથો દુનીયામા કેટલોબધો છે ! તે બધો જથો કાહા જાયછે ? અને તેબી એવા વખતમાં કે જારે ધાતુઓ અને બીજી જીણસોનો તેટલોજ ખપ ચાલેછે.'

ખરેખર લાકડાંને લગતી અજાએબીઓ નેહારીજ છે લોટા પછે લાકડું આપણું ધીઆંન ખેંચેછે લોટાં કરતા ઉપયોગમાં ઈઆ ઉદયોગમાં ઈઆ અજાએબીમા તે ઓછું નથી. જંગલમા તેની પેહેલી બનાવટથી તેની એક નાહાની પેટી ઈઆ મોટી મનવાર ઈઆ ઘર બાંધતા સુધી લાકડું ઓછી રમુજ, ઈઆ ઓછું ગ્નાન આપે એવું નથી

હોનર અને ઉદયોગમાં હમેશતી હરીફાઈ અને ચહડા ચહડી ચાલેછે આજે એક ચીજ, કાલે બીજી ચોજ સરસ માલમ પડેછે. આજે લાકડાની જગા કોઈ ધાતુ લીએછે, કાલે કોઈ ધાતુની જગા લાકડું લીએછે. લાકડાંની પેહેલી અજાએબીતો એ છે કે આ સરસા સરસીની હરીફાઈ સઉથી વધારે લાકડાં પાછળ છે. ઉદયોગે તેનો દુંબાલો પકડી રાખયોછે, પણ તેમ લાકડું હારતું નથી

બરાબર બોલીએતો એક ઠેકાણે લાકડું હારી ખાયછે અને પાછળ પડેછે, તો બીજા કામમા વળી આગળ નીકળી આવેછે. એ તેના ઉદયોગની બીજી મોટી અજાએબી છે બાંધકામમા લાકડું પેહેલાં ખપેછે, પણ પછે ઈંટ અને ફતર તેની જગા લેયછે બલતણ તરીકે તેની જગા કોલસાએ લીધીછે. ઈજનેરના મોટા કામોમા તેને બદલે લોહું દાવો કરેછે ફરનીચર વગેરેમા પેપરમેક, જાપાનડ લોહું, ચામડું, ગટાપરકા વગેરે લાકડા પર ચહાવો કરેછે.

પણ આ હરીફાઈથી તેને નુકસાન થતું નથી. દુનીઆનો સુધારો અને ફાયદો ચહડાચહડીમા છે. અગરજો ચહડાચહડી નહી થાયતો એકનો એક હાલતમા ચાલયા કરીએ અને એકનો એક હાલતમા રેહેવાથી નવી ખુબીઓ ખીલી નીકળવા, નવા મારગો શોધી કાહાડવા, નવાં કામોમા પડવાની ઉલટ નહી રેહ અને જોગવાઈ પણ નહી રેહ. સામા નવા હરીફ નીકળવાથી, તેમની ફતેહ પાંમવાની ઉમેદથી, આપણા પાછળ પડવાની ધાસતીથીજ એ સુધારો બની શકેછે.

લાકડાંમા તેમજ બનયુંછે અને બનેછે, તથા તેથીજ આ હરીફાઈમા લાકડાંને નુકસાન લાગતું નથી તેની સામે જેવો એક નવો દાવાદાર ઉભો થાયછે કે લાકડાનો કારીગર પોતાને ગોદો લાગવાની ધાસતીથી બીજાં કામોમા લાકડાને વાપરવાની વેતરણ કરેછે. પોતાનો બોલ તેને નવા મારગ ઉપર લઈ જાયછે. તેનો પોતાનો લાભ તેની કળાને વધારે અણીદાર અને તીખશણ કરેછે. એવી માણુસની

કુદરત છે અને તેથી લાકડાંનો ઉદયોગ હજી તરતો, જીવતો અને જાગતો રહયો છે. હજી તે સરેશટ અને ચહડતો ઉદયોગછે.

હવે પેહેલાં લાકડાંના ખપ અને જથાની અજાએબીઓ તપાસીએ. એવી ગણતરી કરવામાં આવીછે કે વાંહાણ બાંધવાના લાકડાંના જાહાડ એક એકર જમીન ઉપર ૩૫ ઉગેછે. એક સદીમાં ૫૭ એકર જમીન ઉપર ૨૦૦૦ ટન લાકડું ઉગેછે. એકેક ટનનું એકેક મોટું જાહાડ ગણીએતો ૨૦૦૦ જાહાડ ઉગતાં એક સદીનો વખત અને ૫૭ એકર જમીન જોઈએછે.

હવે વાંહાણ બાંધવામાં આ લાકડાંનો ખપ અજાએબ જેવો છે. ફક્ત ઈંગલંડની રાએલ નેવી (પાદસાહી દરીઆઈ ખાતાં) ના બારકસોમાં ૩૨૦૦૦ ટન લાકડું રોકાઈ રેહછે. એતો સુલેહના વખતની ગણતરી છે. લડાઈના વખત ઉપર એ નેવીનો લાકડાંનો ખપ ૪૦૦૦૦ ટન અથવા તેટલાંજ જાહાડ સુધી વધી જાયછે !

૭૪ ટોપની એક લાકડાંની મનવારમાં ૨૦૦૦ ટન લાકડું ખપેછે. ઉપલાં એક સદીના જે જાહાડની ગણતરી આપીછે તેટલું લાકડું એકજ મનવારમે જોઈએછે ! આખી નેવીને માટે ૧૦૨૬૦૦ એકર જમીનનો પાક લાગો છે ! અથવા દર વરશે ૧૦૨૬ એકરનો ખપ નીકલેછે. ઓક લાકડાંના પાંચ જાહાડ ૧॥ "લોડ" ના ગણાયછે, તેમ જોતાં નેવી ખાતાંને પાંચ લાખ એકર જમીનનો પાક જોઈએ અથવા વરશ દાહાડે ૫૦૦૦ એકર જમીન જોઈએ !

આતો એકજ દેશના ફક્ત દરીઆઈ ખાતાંના લાકડાંનો હીસાબજ થયો, પણ જુદાં જુદાં દેશોના દરીઆઈ ખાતાં હજીતો પડેલાં છે, અને મનવારો તથા વાંહાણો ઉપરાંત વળી ઘરો વગેરેના તથા સામાણ વગેરેના બાંધકામો પડેલાંછે. તારે તે સરવેને માટે કેટલું બધું લાકડું જોઈએ તેનો સુમાર કાહાડતાં સુધ બુધ ગોયા ગુમ થઈ જાયછે. આપણને તરત દીસેછે કે વાંહાણ બાંધવામા લાકડાંની જગા લોઢાંએ લીધીછેતો સારૂં થયું, નહીતો કે આ સઘળું લાકડું કેમ પુરૂં પડતે ?

લાકડું જંગલમા ઉગેછે, પણ તે જંગલોનો વીસતાર વાંચનારી બાંનુઓ કેટલો ધારશે ? દેશેદેશ પાંચ દસ કે પચીસ પચાસ માઈલના જંગલો નથી. જે ખરાં મોટાં જંગળો છે, જેમાના દરખ્તો વચે સદા છાંએડો ને અંધારૂં રેહછે, જાંહાં સુરજ ગોયા ઉગતો નથી, તે બીઆબાંન રણ સેંકડો અને હજારો માઈલના પડેલાં છે.

એવી ગણતરી કરેલીછે કે જરમની દેશનો તરીજો ભાગ આવા જંગલોથી રોકાયલોછે. સુવીડન, નારવે, રૂશીઆ અને બોહીમીઆંમા પણ જમીનના તરીજા ભાગ ઉપર લાકડાંના મોટાં જંગલો ઉગેલાં છે. પરૂશીઆ અને આસટરીયાનો ચોથો ભાગ જંગલ છે. બેલજીઅમનો પાંચમો, સુવીટજરલાંડનો છઠો, ફરાંનસનો આઠમો, ઇટલીનો નવમો અને સપેનનો બારમો ભાગ જંગલે રોકયોછે. ગરેટ બરીટનના જંગલો નાહનાં છે, દેશનો માતર ચાલીસમો ભાગ તેમનાથી રોકાયોછે !

જંગલોથી આ મુલકો જંગલી નથી. આવડાં મોટાં જંગલો છતાં સઉથી સુધરેલાં મુલકોજ એ છે. લાકડાંના ઉપલા ખપનો વીચાર કરો, અને પછે તમો કેહેશો કે લાકડાંના જંગલોતો ખોદાતાલાની બખશેશ અને આસીરવાદ છે. સુધરેલાં દેશોમાં એ જંગલોની મોટી સંભાલ અને માવજત થાયછે. તેમને જાલવી રાખવા માટે સરકાર ધારા બાંધેછે. તેમની જતનની મોટી વીદીઆ બનેલી છે. જંગલોની વીદીઆ શીખવાની મોટી મદરેસાઓ જુદી છે, જેમાં વીદવાંનો એજ કાંમપર લાગેલાછે !

જંગલની વીદીઆ શીખવા શારૂં હીંદુસતાંનનાં અને ઈંગલંડનાં વીદીઆરથીઓ ફરાનસ અને જરમની દેશોમાં જાયછે ! જંગલોની વીદીઆના કાયદા શીખવાથીજ જંગલોની જતન થાયછે, અને જંગલોને જાલવવાથી લાકડાંનો ખપ જોગ નથો મળેછે, એટલુંજ નહી પણ બીજા ફાયદાબી થાયછે. જે દેશમાં જંગલો વધારે હોય, તાંહાં વરસાદ વધારે આવેછે. સપેન દેશમાં કાસટાઈલ અને લીઓન પરાંતોમાં શેકાર સવલ કરવાની માણસોની એકલપેટી મતલબને સારૂં જંગલો કાપી નાખવામાં આવયાં, તારથી તાંહાં વરસાદ કમતર થઈ ગયો અને તે પરાંતો ઉજડ બની ગયાં !

હવે જંગલના એ ઝાડોમાં લાકડું કાંહાંથી આવેછે ? અગરજો માટીનો એક કકડો લઇ તેને શુખસમ દરશક યંતરમાં તપાસીશુંતો આપણને જણાશે કે તેમાં લાકડાંના બારીક કકડા અને દાંખલીઓ તથા પાતરાં તથા ઝાડના બીજા ભાગોની જીણી જીણી કગરસો ભેલાયલીછે. મરોડીની સાથે ગોયા લુકો કરેલું ઝાડ મેલવયું હોય તેવી તે સુકીજર માંટીની બનાવટ માલમ પડેછે.

વલી એજ માટી ઉપર જો રસાએણ શાસ્તના કાયદા લાગુ પાડી તેના ભાગોને છુટા પાડીએછે તો એવું માલમ પડેછે કે એ જમીનની માંટી ઘણીખરી લાકડાંને મલતીજ છે. લાકડું જે ચીજોનું બનેલું તેજ ચીજો આ મરોડીમા આવેલી છે. એ ઉપરથી તારે કદાચ એમ કેહેવાઈ શકાય કે એક ઝાડ જે જમીનમાં ઉગેછે, તેજ જમીનમાંથી લાકડું મેલવેછે.

પણ તેમ નથી. પાંચ રતલના એક ઝાડને ૨૦૦ રતલ મરોડીમાં સંભાલથી ઉગાડયું તે મરોડીને ભઠીમાં સુકવી તથા છીદરોવાલા કાચમાં બંધ કીધી કે તેમાં હવા સીવાએ બીજો કચરો, મરોડી, ધુલ કાંઇ ભરાય નહી, અને તે મરોડીને પાંચ વરશ સુધી અને તાજાં પાંણીથી સીપણી કરયા કીધી.

પાંચ વરશે તે ઝાડના વજનમાં ૧૬૪ રતલનો વધારો થયો. તે પેહેલાં પાંચ રતલનું હતું તેને હવે તોલી જોતાં તે ૧૬૯ રતલનું થયું. આટલો બધો વજન વધવા છતાં તે મરોડીના વજનમાં કેટલો ઘટાડો થયો. તે મરોડીને તોલી જોતાં તેના ૨૦૦ રતલના અસલ વજનમાં માતર બે અંઉસનો ઘટાડો માલમ પડયો !

તારે આ ૧૬૪ રતલ લાકડું કાંઈ મરોડીમાંથી મળયું નહી હોય. જો તેમ હોતતો મરોડીના વજનમાં ઘણો ઘટાડો થાત. તારે એ લાકડું કાંહાંથી આવયું ? મરોડીમાંથી નહીતો પાંણી અને હવા જે ઝાડને પોહોંચાડી તેજ બીચીજો રહી. વીદવાંનો બતાવેછે કે એ લાકડું ખરેખર હ

વામાંથી બનયુછે. નીરજીવ, નીરઆકાર હવા લાકડાંને પુશટી અને પોશન આપેછે !

વીદવાંનોએ લાકડાંના બે ભાગ કરયાછે. પેહેલા ભાગમાના સઘલાં લાકડાંને એકસોજન કેહેછે ઇઆને જાહાડની બાહેરની છાલ ઉપરે એક પછે એક પડ બંધાવાથી ઉગેલું લાકડું. બીજા ભાગ વાલાંને એનડોજન કેહેછે ઇઆને અંદરના માવામાં વધારો કરી બંધાતું લાકડું. સઘલું ઘટ અને સંગીન લાકડું પેહેલા ભાગમા આવેછે. બીજા ભાગમાં વાંસ, ખાંડુ, વગેરે ઘાસ રૂપી લાકડાંને ગણેલું છે. પેહેલાં બીજા ભાગના લાકડાં ઉપર થોડી નજર કરીએ.

જે ગરમ દેશોમાં બામબુ, તાડ, માહાડ વગેરે ઝાડો ઉગેછે તાંહાં તેમાના નાહાના ઝાડોના થડનો ઉપયોગ નલ, પનાર વગેરેથી શરૂ થાયછે, અને મોટાં ઝાહોના થડને બીજાં ઘડવાના કામોમા લીએછે. તાડ, માહાડ, વગેરે ઝાડોમાં વનસપતી-સાખાઓ ગોયા કોઈ ગુંદ ઇઆ લાહીમા તાર બોળી રાખયા હોય તેમ ગોઠવેલાછે. તે સાખાઓની વચે માવો અથવા ગર આવેછે અને તેથી એ લાકડું ગરજ વધારે રેહછે.

ડેરીઅનની સઈઓગી લુમી ખાતેના દેશીઓ તાડ, માહાર વગેરેના એ શાખા કાહાડીને ખીલા તરીકે વાપરે છે, એટલા તે મજબુત છે. ફકત તાડ, માહાર વગેરે ઝાડોની ચારસોથી પાંચસો જાતીઓ જણાયલીછે. એજ જાતના નાહાના નાહાના ઝાડો "પીનાંગ કેન" ને નામે ફરવાની લાકડીના કામમા આવેછે. એ ઝાડોની બીલીઅરડ રમવાના "કીઉ" (લાકડી) દાબડી અને બીજો ઘણો નાહનો પરચુટણ સામાણ બનેછે. ખજુરીના ઝાડોની દાંખલીની ઉપર તેના લાંબાં પાતરાંને વીટાલીને તેમની પણ લાકડીઓ બનાવામા આવેછે.

એ ઘાસના આકારના ઝાડોના નાહાના ફલમાથી તરેહવાર ધંધા ચાલેછે. સોપારીના ઝાડની સોપારીઓ ખોરાક તરીકે જે બોહોલા ઉપયોગમા આવેછે, તે ઉપરાંત તેમાથી હારડીઓ બનેછે, લાકડીઓના ટાપ બનેછે અને બીજા ઘણા કામોમા તે આવેછે. તાડમાથી નીકલતી નાલીએરીનો કાથો બનેછે, અને તે કાથો તરેહવાર ઉપયોગોમા આવેછે અને તેના કોટલાંના વાસણો, કુંડાંઓ, બટનો તથા બીજી અગણીત વસતુઓ બનેછે.

ટુકમા આ એનડોજન અથવા બાંમબુ, ઘાસ વગેરે જાતના ઝાડો જે જંગળી દેશોમા ઉગેછે, તાંહાંના ભોલા અથવા જંગળી રેહેવાસોઓની સાદી હાજતોને માટેજ એ લાકડું ગોયા પુરૂં પાડયુંછે. જેમકે નાલીઅરી માહેલું કોપરૂં ખાવાના કામમા આવેછે, તેના કુચામાથી તેલ બનેછે, તેની છાલનો કાથો બનેછે, તેના કોટલાંના વાસણ બનેછે, તેના પાતરાંની સાદરી, ટોપલી, છાપરાં વગેરે બનેછે, તેના લાકડાં સુથારને કામ લાગેછે અને ખાંડ, તાડી, સરકો, દારૂ વગેરે બનાવામાં તે કામ લાગેછે તેતો જુદું.

પણ ખુદ લાકડાં તરીકે કામના ઝાડોતો "એકસોજન" જાતના છે. ઉપલાં ગોયા મોટી જાતના અને ઘટ ઘાસ છે; પણ એકસોજન જાતીમાતો લાકડાંનાજ ઝાડો છે. એ લાકડાંના બે વરગો છે—ઘટ અને નરમ એ તફાવત તેમાના શાખાઓથી પડેછે. કોઈમા સાખા ઘણાજ નજદીક અને વળગેલા છે, કોઈ લાકડાંમા તેઓ છુટા અને ઢીલા છે, અને તે પરમાણે આ કઠણ કે નરમ લાકડાંની જાતીઓ બનીછે.

વળી લાકડાંની કમાનીઅત ખાશીએત મુજબ તેના જુદા વરગો કરેલા છે. એ ખાશીએતનો પણ તેના સાખાઓના એકેક સાથ ગુચવાઈ જવા ઉપર આધાર રાખેછે. જેમ શાખા સીધા હોય અને ગુચવાયલા નહી હોય તેમ લાકડું વધારે કમાનીએત હોયછે અને સેહેલથી ફાટેછે. એ ઉપરાંત લાકડાંના રંગ ઉપરથી, તેની સપાટી ઉપરથી અને બીજી ખાશીએતોથી લાકડાંના ઘણા વરગો કરેલાછે, પણ તે સરવેની તપાસ કરીએતો આ બાબતથી જરા વેગલા જઈ આપણ લગભગ ઝાડપાનની વીદીઆમાં ઉતરી જઈએ છઇએ.

ફકત ઈંગલંડમાં હેંસી જાતનું લાકડું વપરાયછે. એ દરએક જાતના વળી ભાગ અને વીભાગોતો જુદા કરેલાછે અને તે અગણીત છે. ઉપલી હેંસી જાતોના ઉપયોગ મુજબ વરગો કરેલાછે. જેમકે બાંધકાંમનું લાકડું એમાં વાંહાણ, ઘર વગેરે બાંધવાનાં લાકડાં ગણાયાંછે. સાંચાનું લાકડું એમાં કારખાંના, કળાકઉશળ વગેરેનાં દાંતામાં, પઈડાંમાં, રોલરો ઈતીઆદીમાં જેવું લાકડું જોઈએ તે મુજબના વરગો કરેલાછે. તરીજો વરગ કંતારીના લાકડાંનો છે; ચોથો ફરનીચરના લાકડાંનો છે, ઈતીઆદી, ઈતીઆદી.

૧૮૫૧ નાં લંડનનાં મોટાં પરદરશણમાં લાકડાંનો ભાગ ગોયા પરજાઓની દોલતની એક મોટી વખાર હતી. તેમાં ઈંગલંડના એકલા હલ નામના બંદર ખાતેથી ૩૩ જાતનુ લાકડું આવયું હતું, અને લીવરપુલ બંદરથી ૫૦ જાતનુ લાકડું આવયું હતું. એક કારખાનાંવાલાએ લાકડાનાં નમુણા ૨૦૦ જાતના અને બીજાએ ૭૦૦ જાતના મોકલયા હતા. એ દરએક ઉપર ટીકીટ લગાડી તેનુ નામ, ઉપયોગ, મુલક વગેરે જણાવેલું હતું. મી૦ ફરાસ નામના એક ગરહસથે ઈંગલંડમાં જંગલમા ઉગેલાં ૪૯ જાતના તથા બાગોમા ઉગેલાં ૧૪ જાતનાં લાકડાં મોકલયાં હતાં.

સઘલાં મોટાં દેશોમા લાકડાંની પેદાસ એજ પરમાણે મોટી થાયછે. યુરોપની ઉતરે, આફરીકાની દખણે, કેનેડામા, આસટરેલીઆમાં અને બીજા દેશોમા તરેહવાર લાકડું ઉગેછે, અને વળી તેઓમા તરેહવાર ખાશીએતો છે. કેનેડાનુ લાકડું ઘણુંખરૂં બાંધકામને લાએકનુ છે. આફરીકાની દખણમા આસરે ૪૦ જાતનુ લાકડું મલી આવે છે તેઓ રંગમા વધારે સરસછે.

ખરેખર લાકડાંની આ સેંકડો જાતના નમુણા, એક સંગરહસથાનમા જોતાં આપણ થાકીએ છઇએ, પણ તેમની શંખયાની જાણે હદ આવતી નથી. એ સેંકડો જાતનાં લાકડાં આપણે હજીતો જોયાં નથી ઇઆ તેમના નામતો મોહોપર રેહેતાંબી નથી. એકલાં સીલાનમાં ૪૦ જાતનુ લાકડું મલી આવેછે. હીંદુસતાનમા લાકડાંની જાત કાંઈ સેંકડો છે, જેમાં શુંદર સીસમ, સુમારૂં અબનુસ, અને મજબુત સાગથી તે આમળીના લાકડાં શુધી નોંધ કરેળી છે.

ફરાંનસને તાબેના આલજીરીઆના આફરીકન દેશમા ૧૦૦ જાતનું લાકડું ઉગેછે. સપેનને તાબેના ફીલીપાઈન

ટાપુમા ૨૧૩ જાતનું અને ફ્રીઉબામા એવીજ બેસુમાર જાતનું લાકડુ મળી આવેછે. ઇટલીમા ફકત ૩૦ જાતનું લાકડુંતો ઘરસણગારના કામનું છે. યુનાઇટેડ સટેટસના રાજ્યોમાથી ૨૦૦ જાતનું લાકડું આવેછે. આ ગણતરીથી વાંચનારી બાંનુઓ કંટાલી જશે, માટે હવે એ ગણતરીને પડતી મેળી બીજા ભાગ ઉપર આવીએ છઇએ.

લાકડાંનો સડો, રોગ, કોહોવાટ તેના સંબંધમા એક બીજી અજાએબ જેવી બીના છે. જોકે આ વીશયો જે અમે લખીએ છઇએ, તેનું નામ હોનર અને ઉદયોગનું આપયુંછે, મગર તેના અંદર વીદીઆને મોટો ભાગ આપવો પડેછે. વીદીઆથી હોનરોને કેટલો ટેકો મલેલોછે, તે દેખાડવાની આગળી સઘળી બાબતોમા અમે નેમ રાખીછે અને તે મુજબ હાલ લાકડાંના સંબંધમા પણ વીદીઆની કીમતી મદદ આપણને જણાશે. લાકડાંની ખાશીએત, ઝાડના કીઆ ભાગનું લાકડું શરસ, કેઈ જમીનમા ઉગેલું લાકડું સારૂં, એ સરવે ઉપર વીદીઆએ અજવાળું નાખયુ છે.

પણ તે પડતું મેળી હાલતો લાંકડાંના રોગોનાજ બીના આપણ તપાસીશું. લાકડાંના સડાના કેવાં માઠાં પરીનામો કોઈવાર આપણી નજરે પડેછે ! પાંણીમાં રાખી મેળવાથી થોડાં વરશમાં લાકડું એટલું ખવાઇ જાયછે કે તેનો આકારજ બદલાઈ જાયછે, તે વાંદરાં જેવું છીદરોથી ભરાઇ જાયછે, અને આંગલું લગાડવાથી ભાગીને ભુકો થાયછે. લાકડાંને ફાડતાં ઇઆ વાહાડતાં કેટલી મુશકેલ પડેછે ! અને તોપણ લાકડાંને આ રોગ થાયછે તારે તેના ઉપર તેવી કાંઈ મેહેનત જોઈતી નથી. વીદીઆએ એનું કારણ શોધી કાહાડયુંછે અને આપણા વાહાડીયાઓ પોતાની ઉપલી મેહેનત બચાવી શકે ખરા !

આ રોગનું કારણ એવું માલમ પડયુંછે કે "આલબયુમન" નામની ઈંડાંની સફેદી જેવી વસતુ જે આપણા ખોરાકમાં હોયછે, તેવુંજ એક જાતનું આલબયુમન દરએક ઝાડના છીદરો વચ્ચે રેહછે અને ઝાડને પુશટી આપેછે. તે ઝાડને કાપવા તથા સુકવવા આગમચ આ "આલબયુમન" ભીણું અને તાજું રેહેછે. પણ ઝાડને કાપા લાકડાંને કેળવવા માંડયું એટલે પછે એજ "આલબયુમન" જેથી જાહાડનો ઉધરભાવ હતો તે હવે લાકડાંની ખરાબીનું મુળ થઈ પડેછે.

તે શી રીતે ? આ "આલબયુમન" ની એવી ખાશીએત છે કે ચોકસ હાલતમાં, તાડીની મીશાળે તેના ઉપર ફીણ ચઢવા અને ખમીર થવાની વલાંણ હોયછે. લાકડાંને કાપપા પછે તેમાંનાં "આલબયુમન" માં એ રીતે ખમીર ચઢેછે. તારે તેનો સવાદ બદલાયછે અને તે સવાદથી લલચાઈને તેમાં જીણાં જાંનવરો ખાવા દોડેછે. તેઓ લાકડાંમાં પેસવા માટે સુરાખ પાડેછે અને એ રીતે બાહેરથી આલબયુમન ખાવા તેઓ અંદર જાયછે.

વળી જાંનવરોએ પાડેલાં એ છીદરોને રસતે લાકડાંમા હવા, પાંણી, વગેરે દાખલ થાયછે, તેથી લાકડાંની અંદરના રસમા ફેરફાર થાયછે. તે રસ માહેલી રસાએણી મેલવણીઓ ઉપર હવા અને તેમાના ફેરફારથી રસાએણી કીરીઆ થાયછે, તેથી રસ એટલો બદલાયછે કે તેમાં નવા બારીક પાલા ઉગેછે. એ પાલા ફુટી નીકલતાં તથા ઉગતાં લાકડાંમાં ભોક પાડી રસતો કરેછે અને લાકડાંની સપાટી ઉપર "સુકા કોહોવાટ" ને નામે વલગી રેહેછે.

એ રીતે લાકડાંને કોહોવાડનારાં જીના જાનવરો છે એટલુંજ નહી પણ જીના પાલાઓ પણ છે, એવી શોધ કીધા પછે હવે એ કોહોવાટનો ઉપાય શું કરવો તે ઉપર વીદીઆએ ઘણું માથું ફોડયુ છે. વીદવાનો તરેહવાર ઉપાયો બતાવેછે અને જેમ એક ઉપાય નીશફલ થાયછે, તેમ નવો ઉપાય નીકલતો જાયછે અને એ રીતે ઘણા અગતના અને ઘણા અજાએબ જેવા ઉપાયો, માલમ પડયાછે. છેલી અડધી સદી એ કામમા ઘણી સારી ગુજરી છે.

પેહેલાં લાકડાંને સલામત બચાવા સારૂં રસાએણ શાસ્ત્રીઓએ તરેહવાર તેજાબો અને તેલો બતાવયાં અને તે હજી ચોપડવામા આવેછે. એઓમા મગરમછનુ તેલ પણ વપરાતું આવેછે. સઘલી મતલબ એટલીજ છે કે લાકડાંમા હવા નહી જાય. એટલા માટે કેટલાકો લાકડાંને ગરમ રેતીમા દાટતા, કેટલાકો તેને ગરમ હવાના ઓરડામા રાખતા, કેટલાકો તેને બાફ આપતા, અને બાજા અનેક ઉપાયો કરતા હતા.

પણ હમણા લાકડાંને બચાવાના એલાજો ઘણા જાણવા જોગ થાયછે. હમણાના ઉપાયોની શોધનું પેહેલું માન સર સામીઉએલ બેનડામને ઘટેછે. તેણે એક એવો સાંચો બનાવયો કે જેથી લાકડાંમાં સુરાખોને વાટે જે હવા ગઈ હોય, તે હવાને પાછી બાહાર કાઢી, તેની બદલીએ તેમાં એવી રસાએણી મેળવણીઓને મોકલવી, કે જે અંદરનાં આલબયુમન ઉપર ખરાબ અસર થવા દીએ નહી. આ યુકતી પેહેલી હતી, જે ઉપર હાલ મોટો સુધારો થયોછે.

સવાલ એ છે કે લાકડાંમાના નાશકારક "આલબયુમન" ને કેમ દુર કરવું ? તેને કાહાડીતો શકાતું નથી, અને એકવાર ભીણેલું રાખતાં વળી સુકાયતો પાછી હવાને ખેંચેછે. એ ઉપરથી રસાએણીઓ એવો ઈલાજ બતાવેછે કે લાકડાંમાંનું આલબયુમન હવા ઇઆ ભીણાશથી પીગલે નહી એવું બનાવવા માટે તેની સાથ બીજી દવાઓની મેળવણી કરવી. તે પીગલે નહા એવું થવા પછે હવા પાંણીને તે ચુસી શકતું નથી.

આ નકી થયું કે વળી સવાલ ઉઠયો કે લાકડાંમાના "આલબયુમન" ને પીગલે નહી એવું બનાવા સારૂં કેઈ દવા જોઈએ ? આ તકરારમાં નાંમાંકીત સર હમફરી ડેવી, જેણે ખાંનોમાં વાપરવાનો "સેફટી લાંપ" શોધી કાહાડી લખો બેગારોઓના જાંન બચાવયાછે, તેણે મોટો ભાગ લીધો હતો. સર હંફરી, સર વીલીઅમ બરને, મી૦ કાએન, મી૦ બીડેલ, મી૦ પેએન અને બીજાઓના વીચાર પરમાંણે જુદાં જુદાં તેલો અને દવાઓની ભલાંમણ થઈ.

પણ આ દવાઓને લાકડાંમાં પેવસ કેમ કરવી ? જાંહાંસુધી લાકડાંનાં છીદરોમાંથી હવા નીકલી જાય નહી, તાંહાં સુધી તે છીદરોમાથી આ દવાઓને લાગુ પાડી શકાય નહી. એ ઉપરથી લાકડાંમાથી હવા કાહાડી નાખવા સારૂં બુમબાનો ખપ જાગયો. ઉપર કહયું તેમ સર સામીઉલ બેનડમ લાકડાં ઉપર બુમબો ચલાવનાર પેહેલો હતો. હમણા તે ઘણું સાધારણ કામ છે.

એવો જનરલ તે ડયુક આફ વેલીંગટન થઈ ગયોછે. આરથર વેલેસલી ડીયુક આફ વેલીંગટન ઈ. સ. ૧૭૬૯ માં આએરલાંડ દેશમાં જનમીઓ હતો. એ એક પંકાએલો બરીટીશ સરદાર, અને એક પરખ્યાત રાજ કારભાર ચલાવનાર હતો. વેલેસલી અરલ આફ મોરનીંગટન નો તરીજો દીકરો હતો. એને પેહલાં ઈંગલાંડની ઈટન કોલેજમાં, તીયાર પછી બરાઈટનમાં, અને તીયાર પછી ફરાંનસનાં એંગરસ નામનાં શેહેરમાં કેલવણી લીધી હતી. એ પેહેલાં ૧૭૮૭ માં ૭૩ મી પાએદલ રેજીમેંટમાં ચાકરી રહયો હતો; તથા તેજ વરસની આખેરીએ એ ૭૬ મી રેજીમેંટના લેફટેનંટના ઓધા ઉપર આયો. ૧૭૮૮ ની સરૂઆતમાં એને ૪૧ મી રેજીમેંટમાં ચાકરી મળી. ૧૭૯૧ માં વેલેસલી ૫૮ મી પાએદલ રેજીમેંટનો કપતાન થયો. ૧૭૯૪ માં તેને ૩૩ મી રેજીમેંટમાં લેફટેનંટ કરનલની ચાકરી મળી. તેને અંગરેજ સરકારથી હાલેંડમાં જવાનો હુકમ થયો; પણ તીયાં એને ફરેંચોથી હાર ખાધી તેથી પાછું ઈંગલાંડ આવવું પડયું. તીયાર પછી વેલેસલીને એની રેજીમેંટ લઈને અમેરીકાના વેસટ ઈંડીઆના ટાપુમાં જવાનો હુકમ થયો, અને અરધે રસતે તોફાન નડીયું તેથી પાછું ઈંગલાંડ આવવું પડયું. ઈંગલાંડ આવીયા પછી વેલેસલીને કરનલની ચાકરી મળી.

પણ ૧૭૯૭ માં તે હીંદુસથાન આવીયો. અને ૧૭૯૮ માં એનો ભાઈ હીંદુસથાનમાં ગવરનર જનરલની જગા ઉપર આવીયો તે વખતથી એની જીંદગીના વરતન કરમનો પરારંભ થાયછે. એ વખતે માઈસોરનો સુલતાન તીપુ સાહેબ અંગરેજોને હીંદુસથાનમાંથી કાઢી મુકવાને ફરેંચ અને મરાઠાઓ સાથે કાવતરાં કરતો હતો. ગવરનર જનરલ જયારે સલાહ કરવામાં નીશફલ થયો તયારે તેને કરનલ વેલેસલીની રેજીમેંટને જનરલ હેરીસની ફોજની સાથે તીપુ સાહેબને હરાવાને વાસતે મોકલી. વેલેસલીએ ૧૭૯૯ માં સીરીંગાપટમ લીધું, અને એ લડાઈમાં તીપુ સાહેબ કે જેને ઘણાખરા અંગરેજો તીપુ ધી ટાઈગર (વાઘ) કરીને કેહતા હતા તે મારયો ગયો. એને માઈસોરનો ગવરનર ઠેડાવવામાં આવયો. ૧૮૦૩ માં એને "એસે" ના મેદાનમાં સીંધીઆના ૩૦૦૦૦ હજાર માણસને એને પોતીકાં ૮૦૦૦ હજાર માણસથી હરાવયાં. કરનલ વેલેસલીએ બીરારના રાજાને હરાવીને સલાહ કીધી. ૧૮૦૪ માં એ મુંબઈ આવયો, જયાં એને એક માન પતર આપયું હતું, તેમાં એક ઠેકાણે એમ લખેલું હતું કે "તમો સાહેબ રાજ કારભારી અને લડાઈનાં કામમાં સરખી રીતે માહીતગાર છો." એને કલકતાના બરીટીશ રેહેવાસીએ એ રૂપીઆ ૧૦૦૦૦ (દસ હજાર) ની તલવાર ભેટ આપી હતી. એની લસકરી કામમાં માહેતગારીને લીધે દખણના લસકરે એક ફંડ ઉભું કરીને એને રૂ૨૧૦૦૦) (એકવીશ હજાર) ની પલેટ ભેટ આપી હતી અને હવે કરનલ વેલેસલીને નાઈટનો ખેતાબ મળીઓ.

ઈ. સ. ૧૮૦૫ માં તે ઈંગલાંડ જવા નીકળીઓ. ૧૮૦૬ માં તે કેથેરાઈન પેકનહામ સાથે પરણીઓ. ૧૮૦૭ માં તેને આએરલંડનો કારભારી ચુંટી કાઢીઆમાં આવયો. તયાર પછી તે કોપનહેગનમા ડેનમારકના લોકો સાથે લડાઈ કીધી. ૧૮૦૮ માં એને લેફટેનંટ જનરલનો ખેતાબ મળીઓ; અને તેને એજ વરસમાં આઈબીરીઅન પેનીનસુલા (સપેન અને પોરટુગાલ) માં ફરેંચો સાથે લડાઈ કરવા જવાનો હુકમ થયો. એ વખતથી બોનાપારટના લશકર સાથ તેની કજીઆથી શરૂ થઈ જે તેણે સાત વરશ સુધી હવે જારી રાખી. એ ૧૮૦૮ ના જુલાઈ મહીનામાં સપેન દેશમાં આવી પોંહોંચીઓ. ૧૮૦૯ માં સર આરથર વેલેસલી પોરટુગાલમાં ગયો અને ફરેંચ સરદાર સાઉલટને ઓપોરટો ના શેહેર આગળ હરાવયું. એ સપેનમાં ગયો, અને તાલેવરાની લડાઈમાં ફરેંચોના ૫૦૦૦૦ હજાર માણસોની ઉપર પોતીકાં ૨૨૦૦૦ હજાર સાથે જીત મેલવી. એને "બેરન દઉરો આફ વેલેસલી" અને "વાએકાઉંટ વેલીંગટન આફ તાલેવરા" ના ખેતાબો મળીઆ. હવે આલમીડા કે જયાં ફરેંચ સરદાર મસેનાએ ઉતારો કીધો હતો, તીયાં વેલીંગટન આવી પોંહોંચીઓ; અને તેને તયાં હરાવયો. પોરટુગાલથી સપેન પાછો જવાનો એને ઠેડાવ કીધો. લોરડ વેલીંગટને સપેનમાં બેડેજોસ ઉપર તરણ વખત હુમલો કીધો, બે હુમલામાં એ ફાવયો નહી પણ તરીજા હુમલામાં જયારે એના ૮૦૦૦ હજાર બહાદુર માણસો મારયાં ગયાં અને ૩૮૦૦૦ હજાર માણસ ઘાએલ થયાં તીયારે લોરડ વેલીંગટનનાં હાથમાં બેડેજોસ આવયું. એને સેલેમેનકાની લડાઈમાં જીત મેલવી; અને એક મહીનો પછી તે સપેનની રાજધાની મેડરીડમાં આવી પોંહોંચીઓ, અને તીયાં એને સપેનના રાજાએ મારકવીસનો ખેતાબ આપીયો.

જયારે વેલીંગટન બરગોશ લેવામાં નીશફલ થયો તીયારે પોરટુગાલની હદ આગલ ૧૮૧૨ ના શીઆલાતેર રહયો. હવે એ વખતે "યુરોપનો વાઘ" નેપોલીઅન બોનાપારટ રૂશીઆમાં લડાઈ કરવા ગયો હતો કે જયાં બરફને લીધે પોતીકું અરધું લસકર ખોયું હતું, તેથી નેપોલીઅને સપેનમાંથી સાઉલટની સરદારી હેઠલ થોડું લસકર મંગાવી લીધું હતું તેથી હવે વેલીંગટનની સાંથે થવાને ૭૦૦૦૦ હજાર માણસો હતાં, અને સપેનના જુદા જુદા ભાગમાં ૧૦૦૦૦૦ લાખ માણસ હતાં. એને વીટોરીઆની લડાઈમા ફતેહ મેળવી. આ ફતેહથી નેપોલીઅન નાસીપાસ થઈ ગયો તેથી સાઉલટને પાછો આઈબીરીઅન પેનીનસુલા (સપેન અને પોરટગાલ) માં મોકલયો. સાઉલટ સપેનમાં આવીયો પણ એને વેલીંગટને પીરીનીસના પાહાડ આગલ હરાવીયો; તેથી સાઉલટ પાછો ફરાંનસમાં નાસી ગયો. ૧૮૧૪ માં વેલીંગટન ઈંગલાંડમાં ગયો. ૧૮૧૫ માં એને નેધરલાંડસ (હાલેંડ અને બેલજીઅમ) માં જવાનો હુકમ થયો. ૧૮૧૫ ના જુન મહીનાની પંદરમી તારીખે વેલીંગટને વોટરલુની લડાઈમાં "દુનીઆને ધ્રુજાવનાર શેહેનશાહ" નેપોલીઅનને હરાવીયો. વેલીંગટન પાછો ઈંગલાંડ ગયો. ૧૮૨૨ માં એને ઈંગલાંડનો રાજકારભારી કીધો. એની જીંદગીમાં એ બે વખત રાજકારભારી અને એક વખતે વજીર થયો હતો. ૧૮૫૨ ના સપટેમબર મહીનાની ૧૪ મી તારીખે વેલીંગટન ઈંગલાંડમાં મરણ પામયો.

એની લાશને એના જેવા મહાભારત કામ કરી જનાર પેહેલવાન એડમીરલ નેલસનની ઘોરની પાસે સેંટપોલના દેવલમાં દાટીછે તથા એકલાં લંડન શેહેરમા એના તરણ

મોટાં ને શુંદર બાવલાં બનાવી મેલયાંછે. એ બાવલાં કેવા જાહેર અને લરચકલામાં મેલી ઇંગરેજોએ તેને માન આપયુંછે તે દેખાડવા સારૂ ઉપલું ચીતર મેલયુંછે. એ ચીતર લંડનના "હાઇડ પારક" નામના મોટા જાહેર બાગના રસતાનું છે. એ રસતા ઉપર બાગના દરવાજાની બરાબર સાંમે એક બાગળ જેવું મોટું ગંજાવર અને રોણકદાર થાંભલાઓ સાથનુ આરકું બારીને તેનાં ઉપર ડયુક આફ વેલીંગટનનું ઘોડસવાર પુતલું ગોઠવયુંછે. જ.

ખરચ ઓછો કરવાની નવી યુકતી.

આપણા શેહેરમા ડોસાભાઈ નામે એક પારસી રેહેછે, તેની ધણીઆંની માણેકબાઈ ઘણી ખરચાલ હતી તથા ચાકર નફરો ઘણા રાખવામા મોહોટાઇ સમજતી હતી, પણ ડોશાભાઈની આવક હાલમા ઓછી થવાથી તેણે એક દાહાડો પોતાની ધણીઆંનીને પાસે બેસાડી સમજાવીને નીચે પરમાણે કહયું—"મારી વાહાલી માણક, તુંનેતો ખબરછે કે મારો પગાર ઘટીયોછે અને આગળ જે આપણી પાસ દોલત હતી જેનું વીયાજ આવતું હતું તે પણ તે દોલતની સાથ જતું રહયુંછે તેથી હું તને નમનતાઈથી અરજ ગુજારૂંછું કે આપણા બચાંઓ સારૂં જે એકકી આયા રાખીંછે તેઓને રજા આપીએ અને એકું ઇરાણી ઓરત, જેઓ બીચારા વાખાના મારેલા આપણા દેશમા આવીયાછે તેને રાખીએ કે જેથી આપણને દર માસે નજદીક રૂ૫૦) નો બચાવ થશે. વળી બીજું એ છે કે હાલમા ખાવા પીવા પાછળ જે ખરચ થાયેછે તેમાબી બનતી કરકસર કરવી ઘટારતછે. કારણ કે કેહેવતછે કે 'વખત જોઇને વાત કરવી.' "

આ સાંભળી લઈ માણેકબાઈએ નીચે પરમાણે જવાબ આપીયો "તમો કેહેવોછો તે પરમાણે ખાવા પીવાનો ખરચ ઓછો કરૂં, અને તેબી વળી આનંદથીજ, 'પણ ચાકરને વાસતેતો ખોદાને ખાતર તમો બોલસોના. શું મારાં સુના જેવાં બચાંને રડતાં રાખું ! વળી પેલી શીરીનબાઈ તથા પુતરીબાઈને ઘેર હું છોકરાંને લઈ જાઉં અને તેવો મને પુછે કે આયાને કાંએ નહી લાયાં તારે હું તેવોને કેહેવું કે મારા ધણીએ ઘરમા ખરચ ઓછો કરવાની મતલબથી તેઓને રજા આંપી, તો શું મને હલકું નહી લાગે ! નાજી, આતો બનેજ નહી. કેહેવતછે કે, 'ખાઈએ મનગમતું પણ પેહેરીએ લોક ગમતું' તે પરમાણે આપણા ઘરમા સુકી રોટલી અને ભુનેલો બુમલો ખાઈસું પણ પેહેરવાસ તથા ચાકર નફરતો લોકને પસન પડતા રાખવા જોઇયે." આવા સખુનો માણેકબાઈના મોહોમાંથી નીકલવાથી ડોસાભાઈને ઘણું લાગું. તરત વીચાર કીધો કે એ કાંઇ નહી પણ કમઅકલનો નમુનોછે તેથી તેણે નીચે પરમાણે યુકતી કીધી. આ યુકતી કાંઈ નીચ મતલબથી નહી હતી.

એક દાહાડો સવારના પોહોરમા ડોસાભાઈએ એક કાગજ લખી માણેકબાઈને આપીયો, અને કહયું કે એ કાગજ ઘણો સંભાલીને રાખવો અને જારે માગું તારે પાછો આપવો. તે કાગજ બીડેલો હતો તેથી તેમા શું છે તે તે જાણી શકીયાં નહી, અને જેમ દરએક ઓરત કાંઈ પણ છુપી વાત જાણવાને આતુર હોયછે તેમ માણેકબાઈના મનમા થવા લાગું. આ કાગજમા શું લખીયું હતું તે હવે પછી જણાસે.

તેજ દાહાડે કેલાક નવને અમલે એક આયા ઓરડામા છોકરાને રમાડતી હતી અને બીજું કોઈ તાંહાં હતું નહી તે વખતે ટાકણું સાંધી જેવું માણેકબાઈનું ઓરડામા દાખલ થવું થાયે તેવામા ડોસાભાઈ આયાને એક ચુમી લેતા હોય તેમ મોહડેથી અમસથું પુચ કરીને કીધું. આ આવાજ સાંભળતાંજ માણેકબાઈએ ધારીયું કે આયા સાથ ડોસાભાઈ ખરાબ સંબંધ રાખેછે. ડોસાભાઈ બાહેર ગયા પછી પેલી આયાને ધમકાવી તથા પગાર આપી કાહાડી મુકી. સાંજના ડોસાભાઈ ઘેર આયા તારે જાણીયું કે જેવું જોઇતું હતું તેવુંજ થયુંછે. વળી બે તરણ દાહાડા જવા દઇને આગળની માફકજ ટાંકણું સાંધી ચાલમા માણેકબાઈના જાણવામા આવે તેમ બીજી આયાના મોહો આગળ પુચ કરીને કીધું. આ ઉપરથી તે બીચારીનેબી આગળની માફકજ રખસુદ મળી. આવી રીતે થોડા દાહાડાના અંતરમા બાકીની સરવે આયાઓના હાલ થયા.

આ સઘળું થવા પછી થોડા દાહાડા રહીને માણેકબાઈ બેઠાં હતાં તાંહાં ડોસાભાઈ બેઠા અને કહયું કે "ઘરમાંથી દરએક આયાને તમોએ રજા આપીછે તેથી છોકરાંઓની માવજત બરાબર તમારા એખલા હાથે થતી નથી તેથી એક ઇરાણી ઓરતને લાવી રાખીયે જેથી આપણી બે મતલબ સચવાસે. એકતો આપણ હમજાતીને મદદ કરીશું, કે જે આપણી ફરજછે, અને બીજું આપણા ઘરમા નાણા સંબંધી બનચાવ થશે અને છોકરાઓની બરાબર દાદ લેવાશે." માણેકબાઈએતો છછરીને ના પાડીયું, અને પોતાના ધણીના મોહો સામું ટીકીટીકીને જોયા કીધું. આ બનાવ જોઈ ડોસાભાઈને હસવું આયું. થોડો વખત આ બે જણા એકએકના મનનો વીચાર શું છે તે તપાસવા સારૂં મુંગા બેસી રહાં. પછી ડોસાભાઈ બોલીયા "મારી પીયારી, પેલો કાગજ, જે મેં તમુને થોડા દાહાડા પર આપીયો હતો તે લાવો." તે કાગજ, એક ખાંનામા માણેકબાઈએ ચોકસાઇથી બંધ કરી રાખીયો હતો, તે લાવી આપીયો. આ કાગજ ડોસાભાઈએ લીધો નહી પણ માણેકબાઈજ પાશ તે કાગજ ઉખેડાવીયો અને તેમા શું લખીયું હતું તે વાંચવા કહયું. માણેકબાઈએ તે પરમાણે કીધું. વાંચી રહા પછી તરતજ પોતાના વાહાલા ખાવંદને એક જોર ભરી કોટી કીધી અને તેના ગાલ પર બોસો લીધો, અને બોલી "મારા વાહાલા ધણી, આ તમારી ચાલથી હું ઘણી ખુશીછું. તમોએ બીજા મોટીડાઓની માફક મારામારી અથવા કજીઓ કનકાસ કરવા વના આ તમારી (ખરચ ઓછો કરવાની) શુભ નેમ સારૂં જે યુકતી વાપડીછે તે ઘણીજ પસંદ કરવાજોગછે. આ તમારૂં કાગજ હું ફરીથી વાંચુંછું:—"મારી વાહાલી માણક, મારી આઝોજી તથા મીનતજારી છતાં તું બાહેરના દેખાવ ઉપર લોભઈ ઘરમાનો ખરચ ઓછો કરવાને ના કેહેછે, તેના સારૂ એક ઇંગરેજી ચોપડીમા વાંચેલી કલા હું આપણા ઘરમા લગાડવા માગુંછું, પણ તેમ કરતાં તે સાહેબને હાજરનાજર [illegible]

એવો જે નર તે ડયુક આફ વેલીંગટન થઈ ગયોછે. આરથર વેલેસલી ડીયુક આફ વેલીંગટન ઈ. સ. ૧૭૬૯ માં આએરલાંડ દેશમાં જનમીઓ હતો. એ એક પંકાએલો બરીટીશ સરદાર, અને એક પરખીપાત રાજ કારભાર ચલાવનાર હતો. વેલેસલી અરલ આફ મોરનીંગટન નો તરીજો દીકરો હતો. એને પેહલાં ઈંગલાંડની ઈટન કોલેજમાં, તીયાર પછી બરાઈટનમાં, અને તીયાર પછી ફરાંનસનાં એંગરસ નામનાં શેહેરમાં કેલવણી લીધી હતી. એ પેહેલાં ૧૭૮૭ માં ૭૩ મી પાએદલ રેજીમેંટમાં ચાકરી રહ્યો હતો; તથા તેજ વરસની આખેરીએ એ ૭૬ મી રેજીમેંટના લેફટેનંટના ઓધા ઉપર આયો. ૧૭૮૮ ની સરૂઆતમાં એને ૪૧ મી રેજીમેંટમાં ચાકરી મળી. ૧૭૯૧ માં વેલેસલી ૫૮ મી પાએદલ રેજીમેંટનો કપતાન થયો. ૧૭૯૪ માં તેને ૩૩ મી રેજીમેંટમાં લેફટેનંટ કરનલની ચાકરી મળી. તેને અંગરેજ સરકારથી હાલેંડમાં જવાનો હુકમ થયો; પણ તીયાં એને ફરેંચોથી હાર ખાધી તેથી પાછું ઈંગલાંડ આવવું પડયું. તીયાર પછી વેલેસલીને એની રેજીમેંટ લઈને અમેરીકાના વેસટ ઈંડીઆના ટાપુમાં જવાનો હુકમ થયો, અને અરધે રસતે તોફાન નડીયું તેથી પાછું ઈંગલાંડ આવવું પડયું. ઈંગલાંડ આવીયા પછી વેલેસલીને કરનલની ચાકરી મળી.

પણ ૧૭૯૭ માં તે હીંદુસથાન આવીયે. અને ૧૭૯૮ માં એનો ભાઈ હીંદુસથાનમાં ગવરનર જનરલની જગા ઉપર આવીયો તે વખતથી એની જીંદગીના વરતન કરમનો પરારંભ થાયછે. એ વખતે માઈસોરનો સુલતાન તીપુ સાહેબ અંગરેજોને હીંદુસથાનમાંથી કાટી મુકવાને ફરેંચ અને મરાઠાઓ સાથે કાવતરાં કરતો હતો. ગવરનર જનરલ જયારે સલાહ કરવામાં નીશફલ થયો તયારે તેને કરનલ વેલેસલીની રેજીમેંટને જનરલ હેરીસની ફોજની સાથે તીપુ સાહેબને હરાવાને વાસતે મોકલી. વેલેસલીએ ૧૭૯૯ માં સીરીંગાપટમ લીધું, અને એ લડાઈમાં તીપુ સાહેબ કે જેને ઘણાખરા અંગરેજો તીપુ ધી તાઈગર (વાઘ) કરીને કેહતા હતા તે મારયો ગયો. એને માઈસોરનો ગવરનર ઠેડાવવામાં આવયો. ૧૮૦૩ માં એને "એસે" ના મેદાનમાં સીંધીઆના ૩૦૦૦૦ હજાર માણસને એને પોતીકાં ૮૦૦૦ હજાર માણસથી હરાવયાં. કરનલ વેલેસલીએ બીરારના રાજાને હરાવીને સલાહ કીધી. ૧૮૦૪ માં એ મુંબઈ આવયો, જયાં એને એક માન પતર આપયું હતું, તેમાં એક ઠેકાણે એમ લખેલું હતું કે "તમો સાહેબ રાજ કારભારી અને લડાઈનાં કામમાં સરખી રીતે માહીતગાર છો." એને કલકતાના બરીટીશ રેહેવાસીએ એ રૂપીઆ ૧૦૦૦૦ (દસ હજાર) ની તલવાર ભેટ આપી હતી. એની લસકરી કામમાં માહેતગારીને લીધે દખણના લસકરે એક ફંડ ઉભું કરીને એને રૂ૨૧૦૦૦) (એકવીશ હજાર) ની પલેટ ભેટ આપી હતી અને હવે કરનલ વેલેસલીને નાઈટનો ખેતાબ મળીઓ.

ઈ. સ. ૧૮૦૫ માં તે ઈંગલાંડ જવા નીકળીઓ. ૧૮૦૬ માં તે કેથેરાઈન પેકનહામ સાથે પરણીઓ. ૧૮૦૭ માં તેને આએરલંડનો કારભારી ચુંટી કાટીઆમાં આવયો. તયાર પછી તે કોપનહેગનમા ડેનમારકના લોકો સાથે લડાઈ કીધી. ૧૮૦૮ માં એને લેફટેનંટ જનરલનો ખેતાબ મળીઓ; અને તેને એજ વરસમાં આઈબીરીઅન પેનીનસુલા (સપેન અને પોરટુગાલ) માં ફરેંચો સાથે લડાઈ કરવા જવાનો હુકમ થયો. એ વખતથી બોનાપારટના લશકર સાથ તેની કજએશી શરૂ થઈ જે તેણે સાત વરશ શુધી હવે જારી રાખી. એ ૧૮૦૮ ના જુલાઈ મહીનામાં સપેન દેશમાં આવી પોંહોંચીઓ. ૧૮૦૯ માં સર આરથર વેલેસલી પોરટુગાલમાં ગયો અને ફરેંચ સરદાર સાઉલટને ઓપોરટોના શેહેર આગળ હરાવયું. એ સપેનમાં ગયો, અને તાલેવરાની લડાઈમાં ફરેંચોના ૫૦૦૦૦ હજાર માણસોની ઉપર પોતીકાં ૨૨૦૦૦ હજાર સાથે જીત મેલવી. એને "બેરન દઉરો આફ વેલેસલી" અને "વાએકાંઉંટ વેલીંગટન આફ તાલેવરા" ના ખેતાબો મળીઆ. હવે આલમીડા કે જયાં ફરેંચ સરદાર મસેનાએ ઉતારો કીધો હતો, તીયાં વેલીંગટન આવી પોંહોંચીઓ; અને તેને તયાં હરાવયો. પોરટુગાલથી સપેન પાછો જવાનો એને ઠેડાવ કીધો. લોરડ વેલીંગટને સપેનમાં બેડેજોસ ઉપર તરણ વખત હુમલો કીધો, બે હુમલાંમાં એ ફાવયો નહી પણ તરીજા હુમલામાં જયારે એના ૮૦૦૦ હજાર બહાદુર માણસો મારયાં ગયાં અને ૩૮૦૦૦ હજાર માણસ ઘાએલ થયાં તીયારે લોરડ વેલીંગટનનાં હાથમાં બેડેજોસ આવયું. એને સેલેમેનકાની લડાઈમાં જીત મેલવી; અને એક મહીનો પછી તે સપેનની રાજધાની મેડરીડમાં આવી પોંહોંચીઓ, અને તીયાં એને સપેનના રાજાએ મારકવીસનો ખેતાબ આપીયો.

જયારે વેલીંગટન બરગોશ લેવામાં નીશફળ થયો તીયારે પોરટુગાલની હદ આગલ ૧૮૧૨ ના શીઆલાવેર રહયો. હવે એ વખતે "યુરોપનો વાઘ" નેપોલીઅન બોનાપારટ રૂશીઆમાં લડાઈ કરવા ગયો હતો કે જયાં બરફને લીધે પોતીકુ અરધું લસકર ખોયું હતું, તેથી નેપોલીઅને સપેનમાંથી સાઉલટની સરદારી હેઠલ થોડું લસકર મંગાવી લીધું હતું તેથી હવે વેલીંગટંનની સાંભે થવાને ૭૦૦૦૦ હજાર માણસો હતાં, અને સપેનના જુદા જુદા ભાગમાં ૧૦૦૦૦૦ લાખ માણસ હતાં. એને વીટોરીઆની લડાઈમા ફતેહ મેળવી. આ ફતેહથી નેપોલીઅન નાસીપાસ થઈ ગયો તેથી સાઉલટને પાછો આઈબીરીઅન પેનીનસુલા (સપેન અને પોરટુગાલ) માં મોકલયો. સાઉલટ સપેનમાં આવીયો પણ એને વેલીંગટને પીરીનીસના પાહાડ આગલ હરાવીયો; તેથી સાઉલટ પાછો ફરાંનસમાં નાસી ગયો. ૧૮૧૪ માં વેલીંગટન ઈંગલાંડમાં ગયો. ૧૮૧૫ માં એને નેધરલાંડસ (હાલેંડ અને બેલજીઅમ) માં જવાનો હુકમ થયો. ૧૮૧૫ ના જુન મહીનાની પંદરમી તારીખે વેલીંગટને વોટરલુની લડાઈમાં "દુનીઆને ધુજાવનાર શેહેનશાહ" નેપોલીઅનને હરાવીયો. વેલીંગટન પાછો ઈંગલાંડ ગયો. ૧૮૨૨ માં એને ઈંગલાંડનો રાજકારભારી કીધો. એની જીંદગીમાં એ બે વખત રાજકારભારી અને એક વખતે વજીર થયો હતો. ૧૮૫૨ ના સપટેમબર મહીનાની ૧૪ મી તારીખે વેલીંગટન ઈંગલાંડમાં મરણ પામયો.

એની લાશને એના જેવા મહાભારત કામ કરી જનાર પેહેલવાન એડમીરલ નેલસનની ઘોરની પાસે સેંટપોલના દેવલમાં દાટીછે તથા એકલાં લંડન શેહેરમા એના તરણ

ટ્રેજનનો મીનારો.

ા, જેથી તે જરા ખસીને વાડીનાં એક ખુનામાં જાઈ બેઠો, અને થોડા વખતમાં તેણે પેલા રાજાને પોતાના માંબાપ અને રાણીની સાથે ફરતાં અને પોતાની બઈરીને તેના મોટા દુશમન વજીરની સાથે ફરતાં જોયાં. તેણે પોતાની મરજી પેલા લોકને દેખાડવાની નહી કીધી પણ જયારે તેઓ તેની પાસેથી ગયા તયારે તેણે પોતીકો હાથ ઉંચકયો, તેની બઈરીએ પેલી પરણુવાની વીટી પેલાના હાથમાં જોઈ. તોબી પેલીએ જાણીયું નહી જે આ ભીખારી મારો વર થાએ, અને તેથી તે બોલી—"મને તારા હાથમાંની વીટી જોવા દે."

પેલો વજીર જે તેની સાથે ચાલતો હતો તે બીધો, અને બોલયો—"આગલ ચાલો આવા ભીખારોની સાથે કેમ વાત કરોછો!"

પણ તેણીએ તેનું સાંભલયું નહી, તેણે પેલી વીટી લીધી, અને તેની ઉપર પોતીકું અને પોતીકા વરનું નામ વાંચયું. વીટીનો દેખાવ જોઈને તેનું દીલ ઘણું દુખમા પડયું, પણ પોતાનો જુસસો તાએબામા રાખીને તે કંઈ બોલી નહી. જેવા તેઓ પાછાં મેહેલમા ગીઆં કે, તેણીએ પોતાના બાપને કહયું "જે ભીખારી બાગની આગળ બેઠો હતો તેના આંગળાં પર જે વીટી છે તે મારા વરનીછે. વાસતે મેહરબાંની કરીને તેને બોલાવો કે આપણે જોઈયે કે એ વીટી કેમ તેના હાથમા આવી."

પછી રાજાએ પોતાના માણુસોને તે ભીખારી સોધવાને મોકલયા, અને તેઓ તેને મેહલમાં લેઈ આયા. રાજાએ તેને કયાંથી આયો અને તેની પાસે વીટી શી રીતે આવી તે વીશે પુછયું, જેથી કરીને તેનથી અટકાવાયુ નહી, પણ તેને કેવી રીતે પેલા શોહારા વઝીરે દરયામા ફેકયો તે અને ૧૫ દાહાડા અને ૧૫ રાત ખડકપર કાહાડી અને કેવી રીતે બનચીઓ તે સઘળું કહી દીધું. "હવે તમે જોઓછ કે ખોદાએ અને કેવી રીતે મારાં માએ બાપની અને બઈરીની આગળ મોકલયો."

જયારે તેઓએ એવું સાંભલયું તયારે, એટલાતો ખુશી થયા કે કોઈથી બોલાયું પણ નહી. તેયાર પછી તે રાજાએ તેના મા બાપને તેઓના છોકરા વીશે સઘળો હેવાલ જણાવયો.

માણુસોએ તેને વાસતે સારાં કપડાં લાવી તથા તેને નહવરાવીને પેરાવીયાં જેથી ઘણા દહાડાવેર તીયાં ઘણીજ ખુસાલી રહી, માતર મેહેલમા એટલુજ નહી, પણ આખા શેહેરની અંદર અને તેને રાજાની માફક તાજ મલયું. રાજાના હોકમથી પેલા વઝીરને પકડયો, અને રાજાના જમઈને હોકમ કીધો કે તેને ગમે તેવી શીક્ષા કરે. પણ પેલા જુવાન રાજાએ મારી નાખવાનો વીચાર છોરીને તેને એવી કબુલાતથી માફ કીધુ જે તે એ શેહેર છોડીને જાયે.

થોડા દાહાડા પછી પેલો બુઢો માનસ જેણે પેલા જુવાન રાજાને બનઆવયો હતો તે પોતાનુ કાગજ લેઈને આયો. પેલા જુવાન માણુસે તે કાગજ વાંમીને કહયું—

"મારો બુટા માણુસ નીચે બેસ, આજે હું રાજા થયોછુ પણ અગરજો હું ફકીરબી હતેતો હું મારી કબુલાત પુરી પાડતે. તેથી મારી પાસે જે સઘલુ છે તેમાંનો અરધો ભાગ વેહેચી લેઈજીએ."

એ ઉપરથી તેણે ચોપડી કાહાડી અને શેહેરોના ભાગ કરવા લાગો.

"આએ મારે વાસતેછે—અને પેલુ તારે વાસતે છે." એમ કહીને તેણે એક કાગજપર મોટા શેહેરથી તે નાઘલી બરાબ સુધીના ભાગ પાડીને લખયા, પેલા બુઢા માણુસે અરધું કબુલ કીધું, પણ તરતજ પાછું પેલા જુવાન રાજાને ભેટ આપયું અને બોલયો જે—

"લે આ! હું કઈ બુઢું માણુસ નથી પણ ખોદાએ તરફથી એક ફરેસતો છેઉં! મને ખોદાએ સારા સારા કામને વાસતે તને બંચાવવાને વાસતે મોકલયો હતો. હવે રાજ કર અને સુખી થા, અને તારી આબાદાની ઘણુ વેર રહો."

પેલો ફરેસતો ગુમ થઈ ગયો; અને પેલા રાજાએ ઘણા સુખથી રાજ કીધું.

સારાઉંસ—આએ ઉપરથી વાંચનારને એવો ધડો મેલવવો જોઈએ જે સારા કામનો બદલો હમેશ ખોદાએ આપેછે.

ખ૦ મે૦ મ૦

—∞∞—

ટરેજનનો મીનારો—પાનઠીઅન.

પુરાતન રોમ શેહેરની અસલી જાહોજલાલીની ઈધાંણીઓ જે આજ સુધી જલવાઇ રહીછે તેમાની એક નામીચી કારીગરીની નીશાણી ટરેજનનો ઠામસોછે, જેનું એક ચીતર પાસેના સફા ઉપર આજ દીને વાંચનારી બાંનુઓને નજર કરીએ છઈએ. બે હજાર વરશ ઉપર રોમ કેવુ થયું, એ દુનીઆંની રાંણીએ, એ શેહરોના શેહેરે કેવી મોટાઇ અને નામદારી હાંસલ કીધી તેની આ મીનારાથી યાદગારી રહીછે. ટરેજન રોમનો એક મોટો શાનશાહા થઈ ગયો છે. તે ઘણો અદલ અને નેક હતો, પણ પોતાના વખતના અસલી અને પેહેલા ખ્રીસટીઓ ઉપર ઘણો જુલમ ગુજારી તેણે પોતાના નામને એબ લગાડીછે. તે વખણાયલા શાનશાહાના વખતનો આ મનારો બંધાવેલોછે.

આજ સુધી વખતના દોર સાંમે આ શોભીતું બાંધકામ ટકી રહયુંછે. રોમની ઘણીખરી પુરાતન ઈમારતો પડી ભાગછે, પણ જે ઈમારતો હજી સલામત છે, અને જે ગોયા ગએજ વરશ બાંધેલી જેવી લાગેછે તેમાની એક આ મીનારો છે. એજ પરમાણે પાનઠીઅન નામનું નામીચું દેવલ જે એજ જગા ઉપર આવેલુંછે, તે પણ વખત આગળ ટકી રહયુંછે. તેમાના એક હજાર પુતલાં ઈઆ તેના દબદબા ભરેલા ગુમબજ ઉપરના પીતલનાં પતરાં જે તડકામાં આખાં મંદીરને દીપાવતાં હતાં તે હવે રહયાં નથી. એવી તેની સઘલી બુલંદ કારીગરીનો માણુસના હાથે નાશ થયોછે. તેનાં પુતલાં પાછલા જમાનાના વાટીકન જેવા મેહેલો મધે લઈ જવામાં આવયાંછે અને તેનાં પતરાંમાંથી કાંઈ દેવલના ઘાંટો થયાછે, ઈઆ કાંઈ તોપોએ શેહેરને બચાવયું હશે.

પણ માણુશના નીરદએ પાપી હાથે જારે પાનઠીઅનના દેવલને ખરાબ કીધુંછે, તારે ખુદરતે તેના ઉપર દયા ખાઈ તેને બચાવયુંછે. તેનો આગલો મોટો પોરટીકો, તેના મોટા ગુમબજની ફરતી દેવાલ, તેનું નકસીદાર પણ ઉપરથી ખોલલું છાપરૂં, તેને મથાળે અગાસીરોકું છતાંર એ સરવે આજ એવું સલામત ઉભુંછે કે ગોયા તેમાંથી એક કાંકરો ખરયો નહી હોય. નીરોની મોટી આગ અને બી

જા નાશકારક બનાવો સાંમે આ દેવલ ઉભુંછે અને જાંણે એવું કેહેછે કે ધરતીકંપ જેવી ખુદરતી આફત સીવાએ માણશ તેનો નાશ કરવાને અશકત છે. રોમના શાનશાહ આગરીપાએ એ દેવલને પેહેલું બંધાવીઉં હતું અને પછે આગસટસને અરપણ કરયું હતું.

એવીજ સલામત સથીતીમાં ટરેજનનો મનારો ઉભોછે. ડાશીઅન લોકો ઉપર પોતાની મેળવેલી ફતેહની યાદગારી રાખવા તેણે આ મીનારો બંધાવયો હતો. તેની મુખીઅ ખુબી એ છે કે ટરેજનના રાજને લગતા જુદા જુદા બનાવોના ચીતરો તથા પુતલાં આ આખા મીનારા ઉપર કોતરીને તેને નકસીથી ભરી નાખયોછે. એવા આસરે બે હજાર પુતલાંઓ આ મીનારા ઉપર કોરી કાહાડેલાં ગણવામા આવયાંછે ! તેમા ટરેજનની લડાઈઓ, ફતેહઓ વગેરેના આકાર ઘણીજ નાદર કારીગરીથી કોતરયાછે અને મીનારાના તલીઆંથી છેક મથાલાં વેર આવી નકસીથી મીનારાને ભરી નાખતાં કેટલો હોનર અને ઉદયોગ કામે લાગો હશે તેનો વીચાર કરતાં આપણી અકલ હેરત રેહેછે.

પણ એ મીનારાનું કદ જાણવાથી વધારે અચરતી ઉપજેછે. તે ૧૪૦ ફીટ ઉંચોછે ! તે સઘલો સંગેમરમરનો બાંધેલોછે. તેનો તલીએનો ઓટલો રાખશી કદના આઠ મોટા ફતરોનો બનાવેલોછે, અને તેની હેઠે બાહેરથી આઠ પગતીની સીહીડી બાંધેલીછે. તેની અંદરથી ઉપર જવાનો દાદર છે, કે જેને ૪૪ બારીઓથી અજવાલું મળેછે. એવું કેહેવાયછે કે આ મીનારો અને તેને લગતો ચોક બાંધવા મારે ૧૪૦ ફીટ ઉંચા એક ડુંગરને તોડી પાડીને ભોંએ બરાબર કરયો હતો અને એ રીતે આ મીનારા પાછલની મેહેનત બમની વધારે હતી. તે ડુંગરની ઉંચાઇ દેખાડવા સારૂં તેટલોજ ઉંચો આ મનારો ઉઠાવયોછે, એ મનારો ઈસવી સનેની અગાઉ ૧૧૪ ના શાલમાં ઉભો કીધો હતો.

હાઈડરોજન.

આકસીજન અને નાઈટરોજન પછે જે બીજું હવાઈ તતવ આપણું ધેઆંન ખેંચેછે તે "હાઈડરોજન" હવાછે. "હાઈડરા" બોલનો અરથ પાંણી થાયછે અને પાંણી બનાવાને એ હવા એક તતવ છે, તે ઉપરથી તેને "હાઈડરોજન" કેહેછે. નામાકીત સીળ અને પરીસટલી તેને "ફલોજીસટન" કેહેતા હતા, તે એટલા મારે કે આ હવા આગથી બળવાની ખાશીએત રાખેછે અને ઉપલા વીદવાંનોના વખતમા એવું માનવામા આવતું હતું કે દરએક બળે એવી ચીજમા આગ અથવા આતશનું એક જુદું ખાશ તતવ છે. તે તતવ ઉપલા વીદવાંનો હાઈડરોજનને સમજતા હતા અને તેટલા મારે તેને "ફળાજીસટન" કેહેતા હતા. કાવનડીશ જેણે સને ૧૭૬૬ મા એ હવાની પેહેલવેહેલી શોધ કીધી હતી, તેણે પણ એને "બળે એવી હવા" નું નામ આપયું હતું. દુનીઆંનુ તમામ પાંણી તેનાથી બનયુંછે એવું સારીપઠે જાહેર થવા પછેજ તેને "હાઈડરોજન" નામ આપવામા આવયુંછે. પાંણીમાથી હાઈડરોજન પેહેલ વેહેલું છુટું પાડનાર ઉપલોજ વીદવાન હતો, પણ ૧૭૮૪ માં તેણે એ અખતરો કીધો હતો.

હવે તારે એ હવાની પેહેલી જે ખાશીએત બલવાની છે, તે ઉપર આપણ પેહેલાં નજર કરીએ. હાઈડરોજન તે હવા છે કે જેને સળગાવવાથી તે તરત અગણી પેદા કરનારી આકસીજન હવા સાથ મળી જાયછે અને બલતું થાય છે, તે બલતાંથી આકસીજન બેમાલુમ થઇ જાયછે અને એક નવો એકસઠ પદારથ બનેછે. તેનાં બલતાંનો રંગ જાંખો પીલોછે. જોકે તે પોતે બલતી છે, તોપણ બલતાંને ટેકો આપનાર નથી. તેની સીસીમાં બલતો કાકડો દાખલ કરવો હોયતો તરત બુજવાઈ જાયછે. સીસીના ઉપલા ભાગમા જાંહાં સુધી તે હાઈડરોજન સાથ આકસીજન મળતું હોય તાંહાંસુધીજ તે કાકડો બલેછે; વધારે ઉંડાંણમાં જાંહાં એકલું હાઈડરોજન હોય તેમાં તે બલતો નથી. હાઈડરોજન બલતી વેળા રોશની કસી થતી નથી, પણ ગરમી ઘણી પેદા થાય છે અને તેથીજ એક નલી (જેને રસાએણ શાસ્ત્રમાં "આકસી હાઇડરોજન બલો પાઈપ" કેહેછે) તેમાં હાઈડરોજન ભરી, પછે તેનાં મોહો આગળ આકસીજન સાથ મેળવી તેને બાલેછે, તે નલી અતીઅંત ગરમી પેદા કરવાનાં કોમમાં આવેછે.

આપણી ગેઆસલાઈટ જેથી આપણા મોહોલાઓ અને મકાંનોમાં રોશની કરીએ છઈએ, તે શું છે ? એ કાંઈજ નહી પણ હાઈડરોજન અને કારબાન (કોલસો) મલેલો એક વાયુ છે. એનું નામ "કારબુરેટેડ હાઈડરોજન" છે. એક નલીમાં કોલસાનો ભુકો નાખી તે ઉપર જો ભીણી રેંતી પાંથરી હોય અને પછે જો બીજે છેડે ગરમી આપી હોયતો સાંમેના છેડામાંથી આ ગેઆશ નીકળશે, જે દીવો લગાડવાથી સલગશે અને રોશની આપશે. કેવું અજાએબ જેવું છે કે હાઈડરોજન હવા પોતે રોશની આપતી નથી; પણ કોલશાના તતવ સાથ મળવા પછે તે એવી રોશનીથી બળે છે કે તેલ ઇઆં બતીના દીવા તેની આગળ કાંઇ બીસાદમા નથી. તેલ અથવા બતીના જે દીવા બળેછે તે એ હવાથીજ બનેછે. કાકડો સલગાવવાથી તેલ ઇઆ ચરબી મા હેલું "કારબાન" (કોલસો) હાઈડરોજન સાથ મળી આ "કારબુરેટેડ (કોલસાની) હાઈડરોજન" બનેછે અને તે બળીને ઉજાસ આપેછે. દીવાનું બલતું વચમાથી પોકલ અથવા ખાલી લાગેછે અને તે પોલાંનમા જરા બલું રંગ દેખાયછે એ "કારબુરેટેડ હાઈડરોજન" છે.

આ કોલસા ભેલું હાઈડરોજન બીજી ઘણી રીતે પેદા થાયછે. જાહાડ પાંણના કોહોવાટમાથી, થંબ પાંણીમાથી અને કોલસાની ખાંનોમાથી તે ઘણું નીકળેછે. કોઇવાર કોલસાની ખાંનો સલગી ઉઠેલી માલમ પંડેછે, તે કોલસાની સાથે હાઇડરોજન મળી જઈ આ હવા પેદા થવાથી તથા તેના સલગી ઉઠવાથી બનેછે. કારબુરેટેડ હાઈડરોજન એટલી સસતાંમા બનેછે કે બલુન ઇઆને હવાઇ 'બારકસોમા એકલી હાઈડરોજનને બદલે તેની આ મેળવણીને ભરેછે.

એતો હાઈડરોજન ને કારબાનની મેળવણી થઇ. પણ એ ઉપરાંત હાઈડરોજન ગંધક અને ફાસફરસ સાથે પણ મળી જાયછે. ગંધક ("સલફર") સાથ મળી જાયછે તારે "સલફુરેટેડ હાઈડરોજન" બનેછે. આસરે ૭૦ ભાગ ગં

ધકના અને ૩૦ ભાગ હાઈડરોજનના હોયતો એ ગંધકીઆ હાઈડરોજન બનેછે. પણ તે ખરેખર ગંધાતીજ હવા છે. તેનો વાશ નરકના જેવો છે. નરકનો વાસ ઘણે દરજે એથી છે. માણશના શરીરમાથી જે વા સરેછે તે એ હવાનો છે. પાંણીમા એ હવા પીગલેછે અને તેને કોહેલાં ઈંડાંની ગંધ આપેછે. એ હવા ધાતુને દઝાડેછે. તે જેહેરી છે અને સાધારણ 'દમમા લેવાની હવા મધે તેનો માતર ૨૫૦ મો ભાગ એક ઘોડાને મારી નાખૂવા માટે બસ છે.

ફાસફરસ સાથ મળી જવાથી જે હાઈડરોજન બનેછે, તેને "ફાસફ્યુરેટેડ હાઈડરોજન" કેહેછે. એ હવા ઘણીખરી કબરસતાંનોમા વધારે જનમં પાંમેછે. માણસના બદંનમા ફાસફરસ અને ચુનો હોયછે. તે ફાસફરસ અને ચુનો જુદા જુદા રસાએણી પરીઓગથી પાણી માહેલાં હાઈડરોજન સાથ મલીને "ફાસફ્યુરેટેડ હાઈડરોજન" પેદા કરેછે. ફાસફરસ ઘણું દીપતું, પરકાશતું અને જલદી સલગી ઉડતું તતવ છે. હાઈડરોજન સાથ મળવા પછે તે તરેહવાર આકાર અને દેખાવ કરેછે અને તે ઉપરથી ભુત દાકણના વેહેમો ઉભા થયાછે. બલતાં ચાલે અથવા અંધારાં વચે રોસનીઓ દેખાય, ઈતીઆદી તે આ ફાસફ્યુરેટેડ હાઈડરોજનથી છે. વેહેમી લોકો ભુતોને કબરસતાંનમાજ વસેલા ધારેછે, અને ચુના તથા ફાસફરસનું એ હાઈડરોજન પણ તાંહાંજ ઘણું બનેછે.

પણ હાઈડરોજનની સઉથી ચમતકારીક મેળવણીતો આકસીજન સાથની છે. એ અકસીર હવા સાથ મલીને હાઈડરોજન જે ચમતકાર કરેછે, તેના આગળ ઉપલી કોલસાઈ, ગંધકી ઈઆ ફાસફરસી હાઈડરોજનના બનાવ ઘણા નજીવા છે. હાઈડરોજનનો મોટો ખપ આકસીજન સાથના મેલાપમા છે. એ મેલાપથી ઉપર કહયું તેમ પાંણી બનેલું છે. પાણીમા એક ભાગ આકસીજનના અને બે ભાગ હાઈડરોજનના છે. પાણીને વીજલી લગાડવાથી તેના એ બે તતવો છુટાં પડેછે, તારે એક છેડે જેટલું આકસીજન તેથી બમનુ બીજે છેડે હાઈડરોજન મળી આવેછે. વંજનમાં હાઈડરોજન હલકું છે, તેથી પાણીમાનું આકસીજન ઓછા જથા છતાં વજનમા વધેછે. ચોખાં પાણીના ૧૦૦ ભાગમાં એ બે હવાનું પરમાણ ૮ અને ૧ નું છે. એક કીઉબીક ઈંચ પાંણીનો વજન ૨૫૨ ગરેનનો છે, અને તેમા આકસીજન આસરે ૨૨૪ ગરેન તથા હાઈડરોજન આસરે ૨૮ ગરેન છે. ૧૦૦ ભાગ હવામાં ૪૨ ભાગ હાઈડરોજનને વધારીને જોસ લગાવયું હોયતો માતર ૬૦ ભાગ થઈ જાયછે, જેમાના ૨૧ ભાગ આકસીજનના તથા ૪૨ ભાગ હાઈડરોજનના મળી તેમનું પાણી બને છે. આ બનાવટ હાઈડરોજનના સલગાવાથી થાયછે. જારે તે ચુપચુપ સલગેછે તારે હવામાંના આકસીજન સાથ મળી જાઈ તેમાથી ખાલી જગા ઉપર પાણીનો જથો પેદા થાયછે. પણ જો એ હાઈડરોજન સલગવા આગમચ તેમાં સાધારણ હવા ઈઆ આકસીજનનો કોઈ ભાગ ભેલા પલો હોયછે તો પછે સલગીને હવામાંના આકસીજન સાથ મળવા જતાં મોટો આવાજ કરીને તે ફાટેછે અને ખરાબી કરી નાંખેછે. હાઈડરોજનના માતર બે ભાગમાં હવાના ૧૦ થી ૧૨ ઈઆ આંકસીજનનો ફક્ત ૧ ભાગ ઉમેરવાથી તે ફાટી જાયછે. એ રીતે હાઈડરોજન જો આપણી સાધારણ હવાથી નીરાલી નહી હોયતો તેને બાલવું ભય ભરેલું છે અને અખતરા કરનારાઓને ઘણી સંભાલ લેવી પડેછે.

હાઈડરોજન સવછ, નીરમલ અને એકલું ખુદરતે બનાવયું નથી. તે હંમેશ બીજાં તતવો સાથ મળેલું રેહછે અને જો તેને એકલું બનાવવું હોયતો રસાએણી અખતરાઓથી ઉપલાં તતવોમાંથી તેને વેગલું પાડી કાહાડવું પડેછે. એ અખતરાઓ સાદા અને એકથી વધારે છે. ઘણીખરી વનસપતી, ધાતુઓ અને જીવજંતોમાંથી તેને છુટું

પાડી શકાયછે. એક સીસીમાં પાંણી ભરી તેમાં થોડા જસદના કકડા નાખવા પછે જો ગંધકનો તેજાબ નાખયો હોયતો પાણીમાનું હાઈડરોજન છુટું પડી નલીને મારગે બીજાં વાસણમાં એકઠું કરી શકાયછે. પાસે આપેલું ચીતર એ અખતરાનું છે. જસદને બદલે લોઢું પણ ચાલેછે. એક અંઉસ જસદમાંથી ૬૭૬ કીઉબીક ઈંચ અને એક અંઉસ લોઢાંમાંથી ૭૮૨ કીઉબીક ઈંચ હાઈડરોજન બનેછે.

ગરમીના દાહાડા ઉપર ખારી, નીચી, પડતલ પણ ભોણી જમીનોમાંથી અથવા થંબ પાંણીમાંથી હાઈડરોજન નીકલેછે. એક સીસીમાં પાંણી ભરી તપા ગલણી મુકીને પછે જો એક ચરમા તેને ઉંધી વાલી હોયતો તલીએના કાદવને કાલવયાથી તેમાથી ગેઆસ નીકલીને બાટલીમા જાયછે તથા પાણીને ખાલી કરેછે. તેમા હાઈડરોજન આવયું કે નહી તે તપાસવું હોયતો સીસીમાની તે હવાને સલગાવયાથી માલમ પડી આવેછે.

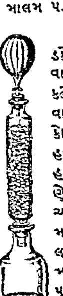

ખાલેશ અને એકલું હાઈડરોજ કોઈવાર ખડકોમાથી મળી આવેછે. તે રંગ, સવાદ ઈઆ વાસ વગરનુંછે. તેને સલગાવતાં જે વાસ નીકલે છે તે કોલસાના તતવનો વાસ છે. એ હવા પાણીમાં પીગલેછે. દુનીઆમાં સઉથી હલકો પદારથ હાઈડરોજન છે. આપણી સાધારણ હવાના કરતાંબી એ હવાનો વજન ૧૪ાા ઘણો હલકો છે, અને આકસીજન કરતાં તે ૧૬ ઘણો હલકો છે. ખુદરતના દાહાપણનો વળી હીઆં એક દાખલો મળેછે. હાઈડરોજન પાણીમાં જોકે આકસીજન કરતાં બમનુંછે તોપણ હલકું હોવાથી આકસીજન પોતાના નાહાના પરમાણ છતાં વજનમાં વધેછે અને એ રીતે બેહુનું પરમાણ સમતોલ કરેલું છે. હાઈડરોજન એટલું હલકુંછે કે તે હમેશાં હવાની ઉપર ચઢેછે અને તેથીજ બલુનોમાં તેને ભરેછે.

સસલું.

જાનવરોની વીદીઆમાં "વરટેબરેટા" નામનો જાંનવરોનો જે મોટો વરગ કરેલોછે, જેમા બેપગાં માણુશથી ચોપગાં જાનવરો, માહીઓ, પખશીઓ અને પેટે ચાલનારા સરપો સુધી દાખલ કરેલાછે, તે વરગમાં દાંતની બાંધણી ઉપરથી "રોડેનશીયા" નામનો જે વીભાગ હલકાં પરાંણીઓનો છે, તે વીભાગમાં "લેપોરીડે" નામની જાતીમાંનુ એક આ સસલું છે. ઝડફી ખલેરી, ઓરતો ઉંદર, ઉદયોગી બીવર અને અણીદાર સીસોલીઉં એ સરવે પરાંણીઓ આ "રોડેનશીયા" ના વીભાગમાં છે, અને સસલાંનુ કુટંબ પણ તેજ છે. મગર તેની જાતી જુદી છે, અને તે "લેપોરીડે" જાતીમાં "લીપસ" નામની જાતનું છે.

સસલુ એક લેખે વગોળનારૂં પરાણીછે, પણ જે વગોલનારાં પરાંણીઓનો હેવાલ અમે આગળ આપયોછે, તેમાં એને દાખલ કરયું નથી, કેમકે બીજાં વગોલનારાં પરાંણીઓથી એની હોજરી જુદી જાતની છે. તેથી વગોળનારાં પરાણીમાં તે ગણાતું નથી. "રોડેનશીયા" ના વીભાગ માહેલાં પરાંણીઓને કોતરી ખાવાનાં દાંત આપેલા છે, પણ કાપવાના દાંત નથી—જે આપણે ઉંદરમાં જોઈએછે. પણ એજ વરગમાં સસળાંને કાપવાના દાંત પણ આપેલાછે અને તેથી તે પોતાની જાતમા લગાર ચહતું છે.

સસલાં વળી ઘણીક ભાંતભાંતના છે, જેઓ દુનીઆંના સઘળા ભાગોમા વસેછે. ઉતરના મુલકોમા તેમની મોટી વસતી છે, અને કેટલાંકો અતીઅંત ઠંડા મુલકોમા મળી આવેછે. તેમના કદ એક નાહાના ઉંદરથી બીલાડી સુધીના હોયછે અને વજનમા તેઓ ૭ થી ૧૨ રતલ સુધી મળેછે. ઠંડા મુલકમા વસનારાં સસલાંના બાલ અથવા રૂવાં હુનાલામા ભુરા રંગના હોયછે, પણ શીપાલામા તેમનો રંગ બદલાઈને સફેદ થાયછે. તારતારનું સસલું ઉંદર કરતાં મોટું નથી.

સસલાંની દોટી ખભાં સાથે ગોથા વલગેલીછે, પણ "લાગોમી" અથવા "ઉંદરીઆ સસલુ" નામની તેઓની એક જાત છે, તે સસલાંમા હાંસલીનું હાડકું આખું અને દોકું છુટું હોયછે. સસલાંની વધ એટલી છે, કે જો તેમનો ભખ્શ નહી થતો હોયતો ૩ વરશમા તેમની શંખ્યા ૧૦ લાખની થાય, ઉંદરોની એટલી વશતી થતાં એક વરશ ઓછું લાગેછે. તેઓ બે વરશમા ૧૦ લાખ થઈ જાયછે. સસલાં ઉંદરની મીશાલે જમીનમા દર ખોદીને રેહછે. "રાબીટ" જાતના સસલાં હુનાલામા દર ખોદતાં નથી.

સસલું ઘણું શીયાંનું, ચબરાક, અને સમજુ પરાંણી છે. તે પાલનારને ચાહેછે તથા તેની સાથ રમત કરેછે. તે ઘણું હીમકારૂં છે. દુશમન આગળથી જલદી નાહાસી જાયછે. માણુશ ઉપરાંત કુતરાં, બીલાડાં, ગરૂડ વગેરે પરાંણીઓ પણ તેમનો ભખ્શ કરેછે. જારે પંજામાં પકડાયછે તારે સસલું એક બચાંની મીશાલે રડેછે તથા કુતરાઓ અને શેકારીઓ પુઠે લાગેછે તારે મોહમાથી શુધ ઉચારે "રેફ—રેફ" કરી બુમ મારેછે, તે જાંણે માણુશની બુમ જેવી લાગેછે.

ઉપર કહેલું "ઉંદરીઆ સસલું" સાઇબીરીયાનું રેહેવાસી છે. તે એકાંત વસેછે અથવા નાહાના નાહાનાં કુટંબોનાં ટોલાં થઈ વસેછે. તે ખડકોમાં અને કોઈવાર જાહાંડોમાં પોતાના દર કરી રેહેછે. તે શીયાલાને માટે ખોરાક એકઠો કરી રાખેછે. એ કારણુસર તે આગસટ મહીનામાં નાકલેછે. ઉંચાંમાં ઉંચા ભાજી પાલાને ચુંટી કાહાડીને તે પોતાના દર આગળ લાવેછે તથા વળી સુકવવા માટે ઘાસની મીશાલે પાંથરેછે. સપટેમબર મહીનામા તે સઘલા ભાજી પાલાને એકઠો કરવામાં તે મશગુલ થાયછે. શીયાલામા વરસાદ કે ખરાબ નહી થાય એવી રીતે ખડકોની તલીએ અથવા બીજા છાંયડામાં તે પોતાના ખોરાકને એકઠો કરેછે.

જારે ઘણાં સસલાં કાંમે લાગાં હોય તારે તેમના એ ખોરાકનો ઢગલો એક માણુશ જેટલો ઉંચો અને ૮ થી ૯ ફીટ પોહોલો થાયછે. ઘણી વખત ભરવાડો આવીને તેમનો જમાં કરેલો ખોરાક પોતાનાં ગોવાલાંને ખવાડવા સારૂં ચોરી જાયછે. પોતાનાં દરથી તે આ ખોરાકના જથા સુધી આવવા જવાને તેઓ જમીનની અંદર રસતો ખોદેછે કે જેથી વરસાદ, વા વીજોરકું ઈઆ ગમે એવાં તોફાનમાં પોતાના ભંડારમાં આવજાવ કરતાં તેમને હરકત થતી નથી. કેટલીક જાતનાં સસલાં પોતાના દર આગળ સંભાલ કરવા માટે એકેકને ચોકી કરવા મેળેછે. અને જારે કાંઈ ધાસતી આવી પડે તારે તે સસલું પોતાના સઘલાં ભાઈબંધોને ચેતવણી આપેછે !

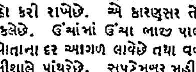

પરચુટણ બાબતો.

આપણું વજન—એવું કેહેવામાં આવેછે કે છોકરાઓ જનમતી વખતે વજનમાં સરાસરી સાડા ૭ રતલ કરતાં જરા વધારે અને છોકરીઓ તેથી જરા ઓછી હોયછે. પેહેલાં બાર વરસવેર આ બેઉ જાત એકસરખી રીતે વજનમાં વધેછે. પણ તાર પછીના વખતમા મરદ ખરેખર વધારે વજન મેલવેછે. જારે વીસ વરસના દરએક જવાન મરદો સરાસરી ૧૪૩) રતલના થાયેછે તારે જવાન અબલાઓ ૧૨૦) રતલ ઉતરેછે. મરદો પોતાના પાંતરીસમાં વરસે સઉથી વધારે વજને પોહોચેછે. એ વખતે એનું વજન ૧૫૨) રતલનું થાયેછે, પણ ઓરતોનું વજન ૫૦)

માં વરસ સુધી ધીમે ધીમે વધતું જાયછે, કે જે સરાસરી ૧૨૯) રતલનું હોયછે. મરદો અને ઓરતોને સાથે મલે તો તેઓનું વજન, જારે તેઓ પુરતી જુવાનીમાં આવેલાં હોય તારે, આ દુનીઆમાં જે દાહાડે આયાં તારે જેટલાં ભારી હતાં તેથી વીસગણું હોયછે. મરદોનુ વજન ૧૦૭) થી ૨૨૦) રતલનું, તારે ઓરતોનું ૮૮) થી ૨૦૭) રતલનું કાડી શકાયછે. પણ રીચબોરનનો દાવો કરનાર વજનમાં ૩૬૦) રતલનોછે. મણસીયજાતી, જેવાં કે મોહોટા વીદવાનો, પાદરીઓ, સુથાર, લુવાર, મોચી, ધોબી, જવાન ને બુટી ઓરતો, અને છોકરાં છોકરીઓનું વજન પરમાણમાં ૧૦૦ રતલનું ઉતરેછે. ક.

ચોખી ખરીદી—કરીસમસનાં તેહુવારપર એક સેલર બાવાએ એક દુકાંનપર જઈને એક બીશકીટનાં બાકસની કીમત પુછી—દુકાંનદારે એક રૂપીઓ કેહેઓ. પણ શેલર સાહેબની નજર તરત એક નાતાલનાં કેકપર પડી તેથી તેની કીમત પુછી—તે પણ એક રૂપીઓ જણાઈ. સેલર બાવાએ બાકસ પાછું મુકીને કેક લીધું અને ચાલવા માંડયું. દુકાંનદારે કીમત માંગી, તયારે સાહેબે જણાવયું કે "મેં કેકને બદલે બાકસ આપયું કેની!" તયારે દુકાંનદારે બાકસની કીમત માંગી. સેલરે ચોખો જવાબ દીધો કે "બાકસતો તેં પાછું લીધું તારે હું કીમત તે સાની આપું?" એટલું કહી તેવણ કેક ચાંપી ગોઆ. પણ અંતે દામ મુકવું પડયું હશે ખરૂં. "નરગેશ."

શારાં માણસથી બુરૂ થાય કે નહી!—સારાં માણસો સારાંજ કામો કરેછે, પણ તેઓ નહી જાણતા કે તેઓને હાથે બુરાં કામ પણ થઈ જાયછે. તે કેમ? કારણ માતર એકજ છે. "હું સારો માણસ છઉં" એવું ગુમાન તેને ફસાવેછે. "હું સારો છઉં" એમ ગુમાન કરતાં "હું સરવેનું સારૂં કરૂં છઉં" એવું અભીમાન આવે છે; તે ઉપરથી વલી "હું બીજાઓ કરતાં સારો છઉં" એવો ખેયાલ મનમા બેસેછે; એ ખેઆલ વલી "મને બીજાઓએ માન આપવું જોઈએ" એવા લોભને જનમ આપેછે; આ લોભથી તે બીજાઓના માનનો અદેખો થાયછે; જેઓ તેને માન નહી આપે તેમનો તે દુશમન થાયછે અને પછે ખરાબી આગલ વધેછે. 'અરેરે! પોતા વીશે ઘણું ઉંચું મત ધરાવીને છેક પાદશાહ જમશેદથી આજ સુધી કેટલાં સારાં માણસો ખરાબ થયાંછે!

સઉથી ઉપસાતી ચીજ—ઘણી ચીજો ગરમી અને એવાં બીજા સાધનોથી કદમા વધેછે. પણ રસાએણ શાસ્ત્રની શોધ એવી છે કે "કલોરીન" અને "આમોનીઆ" એ બે વસ્તુઓની મેળવણીથી જેટલી કદમાં વધેછે તેટલી આ દુનીઆંમાં બીજી કોઈ ચીજ વધતી નથી. એ ચીજનો એકજ ગરેન બારૂતના એક આખાં પીપ જેટલું કદ પકડેછે!

દમ બંધાય કે?—વારતા લખનારાઓ ઘણીવાર ગમ દેહેસત ઇત્યા અમરતીથી ક "બંધાઈ" જવાની બીના લખેછે. દમનું બંધાઈ જવું એ બીજા બોલોમાં મોત છે, પણ જો એવું કોઈ ખરેખર બનતું હોયતોજ અને તે બી શરીરની અંદરજ. મગર શરીરની બાહેર દમ ખરેખર "બંધાઈ જાય" છે; દમમાંથી બાહેર કાહાડેલો, બીણાસ ઠંડીથી બંધાઈ ગયલી આપણ જાણીએછે. એક વખત સેંટ પીટરસબરગમાં શખત શીયાલાની ઋતમાં એક મંડલી બેઠી હતી, તે વેલા એક જણને હાથે બારીનો કાચં ભાગાથી બાહેરની ઠંડી હવા અંદર ધસી આવી અને તરતજ મંડલીમાં બેઠેલાં લોકોના દમમાથી નીકલતા ભીણાશના ગાંગડાને ગાંગડા બંધાઈને ઓરડામાં પડયાં!

"આજે થાય તે કાલપર રાખવું નહી"—એક બાપ પોતાના દીકરાને શીખામણ દેતો હતો કે "બેટા, જે કામ આજે બનતું હોય તે કાલ ઉપર નહી રાખીએ." દીકરો આ શીખામણથી ખુશ થઈ ગયો અને બોલયો કે "ખરૂં છે બાવા, આજનું કામ કાલ પર નહી રાખવું જોઈએ. વાસતે ચાલો કાળને વાસને કેક રાખેલું છે તે આજે ખાઈ જઈએ"!

જીંદગી—"એક દરીઆવ કે જેમાં હંમેશ આપણી મરજી વગર આપણને ઉતારેછે, પણ જેમાથી કદાચજ આંપણ રાજીખુશીથી બાહેર નીકળીએછે."

"હંમેશગીના માહાસાગરમા આપણી તરફનું એક ટાપુ."

"એક ભય ભરેલા રસતા ઉપર ફરજીઆત મુસાફરી, જે મુસાફરીમા જેમ આપણા ઉપર વધારે બોજો હોય તેમ વધારે શેહેલાઈથી મુસાફરી થાયછે."

"એક જંગલી થરત અને શેવટે વીચેલી આંખ સાથનો એક ભુસકો." (ઈંગરેજી ઉપરથી.)

હીંદુસતાનમા વઈદું—ડાકટર રાઈલ કેહેછે કે વઈદક શાસ્ત્ર સઉથી પેહેલાં હીંદુસતાનમાથી નીકળયુંછે. તે કેહેછે કે સંસકરીત યુરવેદમા એટલી શોધો આપેલીછે કે આજના વખતમા શોધ કરવાનું કાંઈ રહયું નથી. અસલી હીંદુઓની શરીર વીદીઆ સઘલી બાબતોમા ઘણી સંપુરણ હતી અને વાહાડકાપની સઉથી છેલી શોધોથી તેઓ વાકેફ હતા. તેઓમા વાહાડ કાપના ૧૨૭ હથીઆર જાણેલાં હતાં અને એ સઘળી વીદીઆ, જરતોશત, બુધ, કનફયુશીઅસ અને મુસાના જમાનાથીબી અગાઉ જણાયલી હતી.

નાહાના પરાંણીઓની વસતી—મોટાં પરાંણીઓએ નાહનાને ખાવાં એવી ખુદરતે સરંજત કીધાથી મોટાં પરાંણીઓને પુરી પડે એટલી નાહના પરાંણીઓની મોટી વસતી ખુદરતે પેદા કરીછે. તે કેટલી મોટી વસતી છે? એક હાથણ એકજ બચું જણેછે; મગરમછી એકજ મછી જણેછે; પણ પતંગીઉં એક વખતે ૬૦૦ ઇંડાં મેળેછે; રેશમનો કીડો ૧૦૦૦ થી ૨૦૦૦ ઇંડાં મેળેછે; ભમરો ૫૦૦૦ મેળે છે; કીડી ૪૦૦૦ થી ૫૦૦૦ મેળેછે. મધમાખના ઇંડાં એકજ મોસમમા ૪૦૦૦૦ થી ૫૦૦૦૦ હોયછે અને એક જાતની

મછોરી એક દાહાડામા ૮૬૪૦૦ ઈંડા મુકેછે ! મોટા પખ શીઓ એકવાર બેથી વધારે ઈંડા મેળતા નથી, પણ ચલીઆ અને બટકા દરજણ બચા જણેછે નદીમા એક પાઈક માછલીના એક ભોજનને માટે એક હજાર જીણા માછલીઆ જ નસેછે, એક શારકનો ખોરાક ૧૦ લાખ માછલીનોછે અને એક મગરનો ખોરાક કરોડો જીણા પરાંણીઆનોછે !!

"બે ચીજ ? તે કેઈ વાક ?"—ગુરગીન બેજનને ફુસલાવતી વેળા કેહેછે કે તે મોજીલાઓ વચે બે ચીજની તંગીછે, એકતો ઓરત અને બીજો શરાબ એજ પરમાણે છાકટાઓ વચે બે ચીજની તંગી હોયછે—એક અકલ અને બીજી હોશીયારી આલસુઓમા બે ચીજની તંગી હોયછે—એક ચાલાકી અને બીજી મેહેનત મુરખોમા બે ચીજની તંગી હોયછે—એક સમજ અને બીજી સાલેસાઈ વેહેમીઓમા બે ચીજની તંગી હોયછે—એક રોશની અને બીજી વીદીઆ જહનુનીઓમા બે ચીજની તંગી હોયછે—એક દેખાઈતી આખ અને બીજી પરગરા કાન

રમુજે ફુરસત.

૧ નીચનુ વાચો અને ઊકલાવો

		બનવો		
		જુલમ		
	વારે		કાય	
બનવો		૧૭૮૮ [કરા×નસ] ના અને		બળવો
	ઈ ન		દા	
	સા ર	આર		
		બનવો		ધરમ

બામજી

૨ ઝાડે ઊગતો લખુચો ખીલો
માથુ ગોલ, કાનો ને પીલો
ટોપીમા દોકુ, માથુ બોરૂ
કદ ઘણુ નાહનુ, દલ ઘણુ થોરૂ

... ગા મુલકમા પરભાબાલે આગે હુનાલામો જુરા રંગના હોયછે, ... ગ બદલાઈને સફેદ થાયછે તારત્ફાણ મોટુ નથી ફ૦

સસલાની દોમી ખબા સાથે ગો "લાગોમી" અથવા "ઉંદરીઆ સસલુ" ... એક જાત છે, તે સસલામા હાસલીનૂ હાડ ... દોકુ ઘુટુ હોયછે સસલાની વધ એટલી છે ... જખશ નહી થતો હોયતો ૩ વરશામા તેમની ... લાખની થાય, ઉંદરોની એટલી વશતી "નરગીચ" ... ફુ લાગેછે તેઓ બે વરશમા ૧૦ ... સલા ઉંદરની મીશાલે જમીનમા ... બીટ" જાતના સસલા હુનાલ...

જુસનો બાપ આ... બોનોની વ... જે બાઈ... ચીયાર યા... તેથી બમણુ

મારો તરીજો કામનામાછે, પણ ઊપયોગમા નથી
મારો ચોથો કબુતરમા છે, પણ કાગરામા નથી
{ ? ન આ }

ખોલાસો ગઈ વેલાનો.

૧ વાદલુ
૨ જારે બેકુ બગરે ૨૨) થાય તારે
૩ ઊડતા તીસે એકસઠ મોતી હતા તે મેલ,
એકેક વધુ વેહેચ્યુ એ હોનરનો ખેલ
૪ પેહેલવાન

રંગીલી અથવા ઊટીઊ લુટીઊ.

દોહરો.

ગુરૂ પદ પંકજ પ્રણમીને, ધરી નર હરિતણુ ધ્યાન,
પ્રેમ કરીને હુ કરૂ, રંગિલીતણુ બખાન.

લલિત છંદ

ગરવ કાઠીઆવાડવાસીઓ, દિન ધરી શુણો શુજન સાથીઓ;
પ્રથમ રંગીલી આડને હતી, ત્યા થકી પછી હીંયા થઈ છતી.
તરત આવી તે તાત્વને લઈ, ઘરઘરો પ્રતે વ્યાપી તે ગઈ;
દરદ દેખતા દેહીઓ ડર્યા, અરરર રંગીલી રંક તે કર્યા.
પુરૂષ પ્રાક્રમી કઈક પાડીયા, ગરવીના ભલા ગરવ ટાળીયા;
શુખ થકી વિમુખ દુખમા વર્યા, અરરર રંગીલી રંક તે કર્યા.
શરવ શજ્જનો તારી જાળમા, મત્સરૂપ થઈ પડયાજ હાલમા,
કઈક માનવી તે થકી મર્યા, અરરર રંગીલી રંક તે કર્યા.
કદી પ્રનાજ જો તાહરો કરે, તરત તેહ જન મોત વિણ મરે,
શરન શાધુના શુખ તે હર્યા, અરરર રંગીલી રંક તે કર્યા.
લલિત છંદ આ રંગીલીતણા, શુજન શરવતો શાભળી ઘણા,
પ્રભુ પ્રતાપથી દુખથી દર્યા, અરરર રંગીલી રંક તે કર્યા.
દિન દયાળ તુ રંગીલી થજે, ફરી સ્વદેશમા પાછી નાવજે;
કર ગરી કહે પ્રેમજી હવે, હુ ખુશી છઉં ના ફરી થવે.

દોહરા.

ઓગણી આશીશમા, રંગીલીનુ જોર;
પોશ શુદ પચમી દીને, પરવેશ કીધો પોર.
માશ ચાર હીંઆં રહી, ફેલાણી ચોફેર,
રગમા લીધા શરવને, પણ કીધી તેણે પેર.
માટે લોકો તાહરો, માનેછે ઉપકાર,
હવે કદિ આવીશમાં, પાછી શેહેર મોઝાર.
ઈશ્વર તારી શાહથી, કીધી કવીતા, સાર,
ભૂલ ચૂક જો હોયતો, કરો માફ વરદાર.
કાળીદાશ પ્રીય મીત્રને, છે અરપણ આ છંદ,
કહ્યાઓ આ કવિતમા, નામ એહ શુભકંદ

કાળીદાશ શૌભાગચંદ દોશીત.

મુંબઈ, દફતર આશકારા પરેશમા બેહેરામજી ફરદુનજીની કંપનીએ છાપીઉ તથા પરગટ કીધુંછે ફો૦ કોટ —બેહેરામજી હોરમજજી સ્ટ્રીટ, ના૦ ૧ તથા ૧૧.

સ્ત્રીબોધ.

પુસતક ૧૯ મું. ડીસેમબર ૧૮૭૨ આંક ૧૨ મો.

ભોલો દોલો

અથવા

બોલો ભલો—ભુંડાનો ભાઈ.

એક વારતા.

પરકરણ ૧૦ મું.

તપાસ ! એક શેઠીયાની તપાસ ! અને તે ચલાવનાર વળી ઘેલા મોદીનો મનજી જેવો ઘેલો, બીહીકનો, હીચકારો, ખુસામતીઓ શેઠીયો !

તે તપાસ નહી પણ ઢોંગ હતા.

વાદળ સઘલું બેહેરામશાહા ઉપર નહી પણ બીચારી પીરોજ ઉપરજ પાછું આવયું હતું.

બેહેરામશાહ એવા નમનતાઈ ભરેલા, મીઠા, હસતા અને સફાઈદાર તાજીમતવાલોના દેખાવથી દાખલ થયા અને "કેમ સાહેબ ! શું કામ છે ! શું હુકમ છે ? તમારો શુખન મારા માથાપર" વગેરે શબદો એવી અદાથી કહયા કે મનજીભાઈ અને સુનાબાઈ અડધાંઅરધ તો એ મીઠાસથીજ પીગલી ગયાં.

પોતે જે સ્ત્રી ઉપર અચકચારીને માટે હાથ નાખેલા તે સરવેના ધારવા મુજબ હીરાં ભરૂચી નહી હતી, હીરાં ભરૂચી તે રાતના ઘરમાં આવીજ નહી હતી, એટલે તેણી સાથ ચેડાં કાહાડવાનુ તોહોમત ઉડી જવાનું હતું, એ પરમાંણે પોતાની આગમચથી ખાતરી કરવાથી બેહેરામશાહ શેઠને હઇડે ધીરજ હતી.

સરવે જણ ધારતાં હતાં કે તે ઘભરાયલો અને ફગલાયલો આવવો જોઇએ, તેને બદલે જીવણજી જારે તેને કાંમને બાંહાંને તેડી લાવયો તારે તેને આટલો ધીરજવાલો જોઇ સરવે તાજુબ થયાં. તેના ઉપર બદગુમાનીનું તોહોમત મેળનારી પીરોજ સઉથી વધારે તાજુબ રહી.

બેહેરામસાહ શેઠ સાથ ઉપલાં તોહોમતની વાત કેમ કાહાડવી તે ઉપરજ પેહેલાં તો આ ગાંટી બઇયેર બાંજગડમાં પડયાં. મનજી કેહેજે "તમોને વાત કરતાં નહી આવડશે મને વાત કરવા દેઓ" ને સુના કેહેજે "તમે થાન બગાડયો મને બોલવા દેઓ."

બેહેરામશાહાએ મોટાં દાહાપણના ડોલથી કહયું "શું છે ? તમો અચકાવોછો શું કામ ? જે કેહેવાનું હોય તે કહો બેલાશક."

"ઓ હું મરૂ રે મારા બાપ. ઓવરાઈ જાઉં રે તમારાં નામ પરથી. જોવોની બાવા, વાત એમછે—કે——"

સુનાબાઈ બોલવા જતી હતી તેટલાં મનજીભાઈ વચે પડયો. "ચપ, મુગી મર; મને બોલવાદે."

સુનાબાઈનો જરા મીજાજ ગયો અને તેથી તેની બોલવાની ટપ વટીક ફરી ગઈ. "ઓવાએ કાંએ ? હું નહી પુછું ? મને મારી દીકરીનું નહી લાગે ! સારાં માણુશ જાણીને દીકરી આપી તારે કે ! અરે શાબાસરે બેહેરામશાહજી બાઈ."

બેહેરામશાહએ જરા ભપકી કીધી. "શું છે ! સુનાબાઈ શું છે ? બોલવાનું હોય તે બોલી કાંએ નહી દેતાં ?" વળી જરા હસવાનું ડોળ ઘાલયું, "હું જાણુંછ કે મારી ઉપર કાંઇ તવાઈ છે ખરી, પણ સાંચને કાંઇ આંચ નથી."

મનજીભાઈને મોટી ફીકર એ હતી કે રખે બેહેરામશાહ ગુસે થાય. તે બોલયો કે "શેઠ મારી સુનાબાઈના બોલવાપર ગુસો ના કરતા. વાત એટલીજ તમોને પુછવાની છે કે કલાક એકની વાત ઉપર તમે હીરાં ભરૂચીને જોતી ? ને પેલી બુમ તેણે પાડીતી ?"

આ સવાલ ઘેલા મોદીએ કેવો બીહીતાં બીહીતાં પુછયો અને તોપણ બેહેરામશાહે કેવી હીમતથી અને જાણે ભોલાપણાથી જવાબ આપયો. "હીરાં ભરૂચી ! તમારી ચાકરડી ! તેનેતો મેં આજે તરણ દાહાડામાં એકબી વખત જોઇ નથી."

મનજીભાઈનીતો બસ એટલાંથીજ ખાતરી થઇ. પણ જીવણજીએ વાંધો લીધો—"એટલાંમાં શું વળયું ? તમો શરમાઇને શું કાંમ પુછોછો ! તમે દીકીતી કરીને શું કાંમ પુછોછો ? શેઠ વાત એમ છે કે હીરાં ભરૂચી સાથ તમે કાંઇ છુટ લેવા જતાં તેણીએ બુમો પાડી એવી ફરીઆદ થઈછે."

બેહેરામશાહાએ આ તોહોમતને ઠંડે પેટે સાંભળીઉં અને પછે જાણે માનતો નહી હોય તેમ હસી પડીને બોલયો કે "અરે વાહવારે ! દોસત મનજી, આતો શાંડ મશ્કરીનો બુટો શોધી કાહાડયોછ કે ! આજે મોજ અને રમુજ આપણને થોડી પડીછે કે વળી આ નવી મશ્કરી શોધી કાહાડીછે !"

પીરોજે મેળેલાં તોહોમતને દોદરૂં કરવાને બેહેરામશાહની આ હીકમત આછી હતી, પણ જીવણજી તેને માથેનો હતો. પોતાના થવા ધારેલા સાહુની પાસે બેસી તે બોલ્યો કે "નહી, શેઠ મશખરીની વાત હાલ નથી. વાત રસપર આવીછે અને ખરી છે ?"

"શું ખરી વાત છે ? મેં હીરાં સાથ ચેડાં કાહાડયાં એ ખરી વાત કે ?"

"એ તોહોમત ખરૂં છે, એમ હું નથી કેહેતો પણ એ તોહોમત તમારી ઉપર મેલાયુંછે એ વાત ખરી છે."

"બસરે યાર બસ, મનજીભાઈ એટલીબધી મશખરી ના કરો." જોકે સવાલ જીવણજીનો હતો, તોપણ બેહેરામશાહ મનજીભાઈનેજ સઘળું કેહેતો હતો. તેની સઘળી મતલબ એ ઘેલા મોદીને શરમાવી ઈઆ ઝપકીથી બીહીવાડીને વાત આડી વલાવાની હતી. તે વધુ બોલ્યો કે "પેઆરા મનજીભાઈ, કેમ આજે ઉંઘાવા દોછો કે નહી ? આખી રાતતો મોજમજાહામા ઉજાગરો કરાવયોછે, પણ હવે એ કલાકતો સુવાનો કરાર આપો. માએ સુનાબાઈ તમારા વરને જરા સમજાવો. ઘણું અતેરૂં સારૂં નહીંજે."

"ઓ હારે મરૂ, તમે પોહોરજોરે મરૂ" એમ સુનાબાઈએ ઠંડી પડીને પણ વધારે પકાપણાથી ધીરજ આપી. "જોવોની બાવા જે કામ સારૂં તેડાવયાછ તે કરીને તમે બેલાસક પોહરજો મરૂં. એવાએ મનજીભાઈ જેહોય તે ભેદ ફોડીને કહોની કે નીકાલ આવી જાય."

બેહેરામશાહાએ જોયું કે આમ હસી કાહાડવાથી વાદલ જતું નથી, તારે તેણે બીજી રીતે આ તોહોમત હસી કાહાડયું. તે બોલ્યો કે "મનજીભાઈ મને પહરાણો તેડી મારોજ રકાસ કરોછો કે ? બીજા સરવેની મશખરી તેમ મારીબી મશખરી કે ? હુંબી કાંઈ ભોલો દોલો છઉં કે ?"

ઘેલો મોદી વધારે લજવાતો અને બીહીતો ગયો, પણ વળી બોલવા વના જીવણજીનો જીવ નહી ચાલયો. "મારા સાહેબ તમેબી સાંનુ હસી કાહાડીને વાત ઉડાવોછો, બેહેરામશાહ ? આ કાંઈ હસવાની વાત નથી. સાહેબ જાણતા નથી હીઆં શું રોખરૂં થયુંછે અને હીઆં કોણ કોણના જીવ ઉદાસ છે. મેહેરબાંની કરી હસી ના કાહાડો, પણ કહો કે હીરાં ભરૂચી સાથ સાહેબને શું બનયું."

જીવણજીએ આ સવાલ એટલી ગંભીરાઈથી પુછયો કે બેહેરામશાહાને પણ ગંભીર થવું પડયું. પણ હજી તેણે ચેહેરાપર ધીરજ બતાવી. "મારા ભાઈ જે વાતજ ખોટી તે પર હશું નહી તો શું રડુ ? જીવણજી તું કોણ મને એટલું પુછનાર."

મનજીભાઈએ જારે વાતને વધેલી જોઈ તારે ઘણીબી નાખતી કરવા માગી, પણ જીવણજી જવાબ આપવાને તઈઆર હતો. "હું મનજી શેઠના એક કુટંબી તરીકે પુછું છઉં. અને હવે સાહેબ નકાંમો કાંએ વખત લગાડો છો. હા નાનો ખોલાસો કરોની કે પંચાત મટે."

ઘેલો મોદી હવે પોતાના જમાઈ ઉપર ચીરડાઈ ગયો. "જીવણજી હું તુંને કહુંછું કે મુગો બેસની. તું સાનો એટલોબધો દાહાપો થવા નીકલયોછે ? બેહેરામશાહા છે ને હું છઉં, મારૂં ઘર છે ને મારી ચાકરડી છે. તેમાં તારૂં શું છે કે તું એટલી માથાફોડ કરેછે ?"

સુનાબાઈએ વળી ફરી જતાં વાર નહી લગાડયો. "હોવે, હોવે. એતો હોય. માટીડો છે. ખાધેલો પીધેલો જીવ હોય તારે કાંઈ સેતાંન ચોપડીઉં બને.. તેમાં શું છે ? બાવા બેહેરામશાહ તમે કાંઈ ગોસો ના કરતા હો મરૂ."

બેહેરામશાહે ધાર્યું કે આમ કરીને સુનાબાઈ અંકે કરાવા માંગેછે. માટે હવે તેણે ગુસો કરવાનું અને ભપકીથી બીહીવાડવાનો ઉપાય અજમાવી જોયો. તે બોલ્યો કે, "શું ! મેં એક ચાકરડી ઉપર છુટ લીધી ! મારી ઉપર ફરી આદ ? એ તદન જુઠી વાત છે. ઓ ખોદા ! મારા ઉપર આ કેવી બનાવટ. અફસોસ મનજીભાઈ કે મારી દોસતી અને મોહોબતનો તમારાં ઘરમાથી આ બદલો ? હું કહું છું કે એ નાપાક ને ગલીચ તોહોમત તદન ખોટું છે ને એવાં ઘરમા રેહેવું મને બુદલ લાજમ નથી."

મનજીભાઈને સુનાબાઈ બેહુ જણ ઘબરાઈ ગયાં, અને બેહેરામશાહ વધારે સતો થવ લાગો. "અતર ઘડી કહો કે આ તોહોમત મારા ઉપર કોણ મુકેછે."

જીવણજીએ વધારે હીમત રાખી કહયું કે "પીરોજબાઈ સાફ કેહેછે કે હીરાં ભરૂચી ઉપર જાસતીની વેતરણ કરતાં તેવણે તમોને નજરે નજર જોયાં. પુછો તેવણેંનું મોહડુ છે."

"હેં ! પીરોજબાઈ ? પીરોજ એમ કેહે ? અફસોસ."

પીરોજથી હવે થોભાયું નહી. તે હજારોહજાર આંજુથી રડતાં બોલી કે, "હા–હા–હું કહું છઉં. શું તમે હીરાંને હાથમા નહી પકડીતી ? હીરાંએ તમારા હાથમાથી છુટવાના ખેંચ તાંણ નહી કીધું'તું ? હીરાંએ 'બાપરે' કરીને બુમ નહી પાડી ? ને તે છુટીને નાહાસી નહી ગઈ ?"

બેહેરામશાહે આ તોહોમતથી જરા પણ ઘબરાટ નહી બતાંવયો. તેની બારેગાંઠ સલામત હતી. તે ટકોરથી હસી પડયો. તે બોલ્યો કે—"શાબાસ પીરોજબાઈ સાબાસ ! તમારે વીશેના મારા સઘળા પેઆર ને ચાયાનો બદલો તો તમે ઘણો સારો આપયો. હજીતો આપણે પરણયાં નથી તેટલાં પેહેલાંજ મુહુરતમા આ સગણ દેખાડોછો કે ? ઠીક છે મનજીભાઈ તમારાં ઘરમાં રેહવાનું હવે મને કાંમ નથી. ને તમારી દીકરીસે પરણવાનું પણ મને જોઈતું નથી. હું અતરઘડી આ ઘર છોડી જાઉંછું, અને તમો તથા તમારી બેટી ભરયાં પુરયાં રેહજો. સારૂં થયું કે પીરોજબાઈની ચાલ આગમચથી માલમ પડી આવીછે."

"તેતો જરા જીવનેજ પુછોની" આમ પીરોજ બોલી ઉઠી "ખરેખર એતો મારો ગમ ખોદાએ જોયું કે તમે મારા વર કેવા થતે તે સારી જગને અગાઉથી દેખાડી આપયું. મારાં માંબાપ સમજાવેલાં નહી સમજીઆં, પણ હવેબી શું નહી સમજશે ?"

"ચુપ દુકતી ચુપ—હું નથી સમજવાનો તું એવી કોણ કે મારી મરજીની સામું બોલે ? એક બોલ વધારે કાહાડ ને તારી જબાં ધરીને કાપી નાખશ."

બેહેરામશાહ તેને વધારે ઉસકેરવા લાગો. "નહી મનજીભાઈ, તમે શું કાંમ જીવ કુહુરવોછો ? તમારી દીકરી ને તમેજ રાખો, ને તેવણની મરજી છે, તેમજ કરો."

મનજીભાઈ બેહોસ કરવા જતો હતો, તેવામાં વળી જીવણજીએ વચે લાકડું મારયું. "પણ બીચારી પીરોજે

જે ફરીઆદ કીધીછે તેનો કાંઈ જવાબ ? હીરાં ભરૂચી વીશેના તોહોમતનો કાંઈ ખોલાસો કરશો ? પરણવું કે નહી તેતો પછેની વાત છે, પણ જે હાલ બનયુંછે તેની વાત કરોની."

જીવણજી તેનો પીછો છોડતોજ નથી એવું જારે જોયું તારે હવે પોતાના બચાવની છેલી પણ સઉથી મજબુત શાહાદત બેહેરામશાહે રજુ કીધી. તે બોલયો કે "આ નીચ વાત તમે કાહાડી, એટલે હવે એવાં હલકાંનાં ઘરમાં એક પલબી હું રેહેવા માંગતો નથી. પણ હું જવા આગમચ તમો લોકોને પુછુંછું કે તમો લોકો મને નાહેક સતાવોછો તેનાં કરતાં હીરાં ભરૂચીને પોતાને તેડીને પુછી કાંએ નથી જોતાં ?"

આ કેવો વાજબી જવાબ ? અને બેહેરામશાહ પોતે આવી વાજબી તપાસ કરાવેછે તો કોણ કેહે કે તે તકસીરવાર છે ?

મનજીભાઈનીતો ખાતરી થઈ ચુકી હતી: સુનાબાઈ પચુપચુ હતી; જીવણજીને અને પીરોજને શંતોશ હતો કે હીરાં આવીને બેહેરામશાહનું ભોપાલું ઉંઘાડું પાડશે તથા તેને ફજીએત કરશે.

પરકરણ ૬૧ મું.

પીરોજની બેહેન દીનબાઈ હીરાંને તેડવા આગમચનો ગઈ હતી. માટે હવે સઘલાં જણ તેની રાહ જોતાં બેઠાં.

તે વખત સરવેની ઈનતેજારીનો હતો. બેહેરામશાહ ખાલી ભપકી આપવા ને બીહીવાડવા મનજીભાઈપર દોલા કાહાડતો. મનજીભાઈ ખરાં દીલથી પીરોજ ઉપર દોલા કાહાડતો. પીરોજ ગોપા ભોંયમાં જરાવા ચાહાતી હોય તેમ મોટાં દુખ અને ખરી લરજાથી જમીન તરફ આંખો નાખીને રડતી બેઠી હતો.

હીરાં ભરૂચીને તેડવા ગયલી દીનબાંઈ જલદી પાછી ફરી નહી, ને પાછી આવી તારે હીરાંને લેવા વગર આવી, એટલુંજ નહી પણ પોતાની બેહેન પીરોજ ઉપર દોલા કકડાવતી અને ગુસાથી તેણીને ગાળો દેતી આવી. "મરેરે, આ છોકરી આવી જુઠી છે. અતીઆરમાંથી એણે પડ વીખરેલાંછે. મરેરે દુકતીએ બધાંને ઠગાયાં" ઈતીઆદી.

"શું છે ?" મનજીએ દીનીને પુછયું "દુકતી તું હીરાંને તેડવા ગઈ તે તાંહાંજ દટાઈ કે ? જલદી આવીએ કેની ? હીરાં કાંહાં છે ? ને તું બબડેછે શાંની ?"

"અરે શું કહું બાવાજી ? હીરાંને મેં આખાં ઘરમાં શોધી, પણ કેયે નથી. તે આજ રાતની ઘરમાં છે કાંહાં ? તેતો સાંજની ભાઈને તાંહાં કહડાપલીછે. માંએજી તમોને યાદ નથી ? હીરાં તમારી રજા લઈને ગઈ હતી."

સુનાબાઈને છેક હમણા યાદ આવયું "અરે મરેરે. ખરારજતો. મરે મારો સુધરો નહી મજેની. હીરાંતો કાલની રજા લઈને ગયલીછે."

પીરોજ બીચારી જુઠી પડી. તેને બચાવ કરવાની ફરજ હતી. "શું ? હીરાં નથી ? અરે બે કલાકની વાતપર મેં જોઈ ને ફર જોઈ. હીરાંજ હતી. દીલમા લાલ ઘીધમની સારી હતી. બેહેરામશાહની પાસે હતી ને નહી શું ?

"મરેરે આતો મને જુઠી પાડેછ" દીનબાઈ બોલી.

"ને મરે માએનેબી જુઠી પાહેછ કે ?" સુનાબાઈ ફફડીને બોલી.

"માએ હું નથી જુઠું બોલતી, ને તમેબી સાચાં હશો. તે રજા લઈને ગઈ ને પાછી મોડેથી આવી હશે."

"પણ આવી હોયતો ઘરમા મળે કે નહી ?"

"પાછી નાહાસી ગઈ હશે."

"નાહાસી જાય ?" બેહેરામશાહાએ તકરાર ઉઠાવી. "તે ખામખા ભાઈને ઘરથી આવી હોયતો પાછી કાંએ જાય ! તેણે બાપરે કરીને બુમજ પાડી હોયતો નાહાસી કાંએ જાય ! જો તે મારા પંજામા બુમજ પાડવાની હોય તો ભાઈને ઘરથી ખામખા આવે કાંએ ? જો આવેતો બુમ કાંએ પાડે ? જો બુમ પાડેતો મારી ફરીઆદ કરવા સારૂં રેહ કે જતી રેહ !"

આ તકરાર ચાલેછે તેવામાં કાવસો અને માકાદારૂ બંને ચાકરો, જેઓ આ ગડબડથી હીઆં બેચાયા હતા, તેઓ વચે પુરાયા. મનજી શેઠના પુછવાના જવાબમાં તેઓએ ખાતરી કીધી કે હીરાં ભરૂચી કાલ સાંજની ગઈ તાંહાંથી પાછી ફરીજ નથી.

હવે શું જોઈએ ? વાંકતો સઘળો પીરોજનોજ નીકળયો.

સઘળો ઠપકો, સઘળી બદનામી, સઘળું તોહોમત, બેહેરામશાહ ઉપરથી બીચારી નીરદોશ પીરોજ ઉપર આવયું. મા બાપ, ભાઈ બેહેન, સરવે તેને ગાળો દેવા લાગાં. આ ગરીબ છોકરીથી પોતાની સઘળી આબરૂ, સઘળા પઈસા, સઘળી મેહેનત ફોકટ ગયલી સમજીઆ. ઘેલો મોદી બોછાંને અડેલો હતો, બાકી જો આગળના જેટલો સાજો હતો બીચારી પીરોજનું આજે ખુન કરતે.

મારો છતે તે તેણીના અંગ ઉપર આવવાને ધસીઆ ખરો, પણ જીવણજીના વચે પડવાથીજ બીચારી પીરોજનો મારમાથી બચાવ થયો. મારમાથી બચાવ થયો પણ જુહુરા ગાલોમાથી નહી થયો. તેના ઉપર બદ દુવા અને શરાપનો વરસાદ વરસયો.

પીરોજના હાલ ઉપર દયા લાવનાર એકલો તેણીનો બંનેવી જીવણજી હતો, પણ પીરોજ જુઠી પડવાથી તે પણ ગુચવાતો હતો. કોઈએ બુમ મારી એ વાતતો ચોકસ હતી, પીરોજ સાચી અને ખાલેશ મનની છે એ પણ તે ચોકસ માનતો હતો, પણ તારે તેણીની કહેલી આ બીના જુઠી કેમ પડી ? તે પીરોજની પાસે જઈ તેણીને હરૂસે પટાવીને પુછી આવયો પણ પીરોજે સોગંદ ખાઈને કહયું કે તેણીએ જે કહી હતી તે નજરે જોયલી બીના હતી.

એ પરમાણે પોતાની ફતેહ જોઈને બેહેરામશાહ ઉંચે ઉપારેનો થઈ ગયો. તે વધારે દમ ભરાવા લાગો. "મનજી શેઠ, હવે સાહેબ મેહેરબાંન. મારી દોસતી અને પેઆરની હવે આશા રાખશોના. આપણ વચે હવે મોહડું જોવાનો વેહેવાર નહી રેહશે. ખોદા ! મેં શું ગુનાહ કીધો હશે કે શેવટની ઘડીએ ખોટી ફજીએતી અને રૂસવાઈને ખાતર હું તમારે ઘર આવયો ! કેમ ભાઈ જીવણજી હવે તમારી ખાતરી થઈ કે ?"

જીવણજી શું જવાબ દીએ ? તેણે પોતાની જીંદગી ગામડાંમા કાહાડેલી હતી માટે શેહેરની કેટલીક ખોટી સમ

કાઇ અને ચેનમાલાથી તે અજાનો હતો. તેણે હીમતંથી જવાબ દીધો કે "બેહેરામશાહુ તમે સીધારોછો ? સાંખો રસતો. કાલે જવાના હોવેતો આજે જાઓ. હીઆં મળયાછ તો મળયાછ પણ તાંહાં ના મળતા—"

"મારાં દુખ ઉપર આ દાહામ જોયા ?" બેહેરામશાહાએ મનજીભાઇને પુછ્યું.

એ ઘેલો મોદી જીવણજીને ઘણોબી દબરાવા લાગો, સુનાબાઇ પોતાના જમાઇને ઘણીબી સમજાવા લાગી, પણ જીવણજી બોલતો અચકયો નહી. "બેહેરામશાહજી, મારી ખાતરી એટલી થઇછે કે પીરોજ હીરાં ભરૂચીનું નામ કેહછે તે ખોટું હશે, પણ તમારી અચકચારી હીરાં નહીતો કોઇ બીજી ઓરત સાથે થઇ હશે. હીરાં ભરૂચી નહી હતી તેથી એમ નહી ઠરતું કે બીજી પણ કોઇ નહી હતી."

પીરોજ પોતાના હીમાએતીની આ હીમાએત ઉપર વટીક રાજી થઇ નહી. તે સોગંદ ખાવા લાગી કે "હું સેત ધરમના સપત લઉં છઉં, હું અફરગાંનીઆંમા લોબાન મુકોને સોગંદ ખાવા તઇઆર છઉં. તે બઇરી હીરાં ભરૂચી જેવીજ હતી, અને જો તેમ નહી હોયતો આખી જીહાંનનું પાપ માથે લઇ હું જાંહાંનમમા પડું."

જુઓ માણસ કાંહાંવેર હુજત કરે ? તેની બેહાઇ તેને કાંહાંવેર ટાંકે ? બેહેરામશાહ પરતીવાદી સાંમેની વાદી એવી સાદી અને સવછ હતી કે પોતાના સાદાપણામાં તેણીએ જે વને કાહાડયા તે વધારે વીસવાસને લાએક હતા. બેહેરામશાહાએ તો સાહેદી ગુવાહી સાથે પોતાનો બચાવ કીધો, પણ પીરોજ ફકત પોતાના ચેહેરાથી, ફકત પોતાનાં ખરાં શંકટ થીજ અનેઆએ સાબેત કરે, તેના ખાલી આંજુ તેના મજબુત શાખશી થઇ પડે એવું હતું. કાંઇ નહી તો આસપાસનાઓને તેણીના હાલ ઉપર દયા આવવા માંડી હતી.

માટે હવે તાંહાંથી રસતો લેવામાં બેહેરામશાહની વધારે આબરૂ અને શોભા હતી. તેને મનજીભાઇએ ઘણો વારયો, સુનાબાઇએ ઘણો સમજાવયો, દીનબાઇ કાલાવાલા કરવા લાગી, પણ બેહેરામશાહ નહી થોભયો. તે ખીજ વાટ દેખાડીને, બામદાદમા ગાડી જોડાવીને, પોતાના કપડાંનાં ગાંસડા અને બઇઆજી સીપાઇને લઇ, સુરતમા ઉમરે હકવાના પોતાના ઘરમા ગયો.

પીરોજને પટાવીને જીવણજી તેણીના ઓરડામા સુવાડી આવયો અને સુનાબાઇ તથા મનજીભાઇ થોડો વખત એકલાં વાતે બેઠાં. એ માટી બઇએરનુ જોડું પોતાના નસીબ ઉપર અફસોસ કરવા લાગું. બે આખા દીવશની ધુમચકરી અને મારામારી તેમને યાદ આવવા લાગી. આટલો બધો ખરચ કીધા છતાં વાજાંવાલાઓ સાથ મારામારી થઇ, પાણાચંદ સરેશતેદારના ઓરડામાં પીરોજ છુપાયલી મળી આવી, તે વાંણીયા સાથ કેટલો કજીયો થયો, જાંહાંગીર જંગી સાથે મોટો ફીસાદ થયો, મનજી શેઠ તલાવમાં પડયા, ભીમપોરના પહરાણાઓ ભુખે સુવા, બીજી સહવારના તેમના જોડા ચોરાયા, રાતના સઘલો ચંપીન બગડીયો, પાછલી રાતના બેહેરામશાહ સાથ અનબનાવ થયો, એ સરવે દુખો મનજી અને સુનાંનાં મનમા તાજાં થયાં.

સુંનાબાઇ પોતાને ગાલો દેવા લાગી. જનમમાં આજે એક દાહાડે તે ભલાઇ કરવા નીકલી તારે રંગમાં આટલો ભંગ, ખુશાલીમાં આટલી ગમી, ઉમેદોની આટલી નીશફળતા તે બીચારીના મનમાં ઘણીજ લાગી.

આ સરવે નાઉમેદીમાં વાંક કોણનો હતો ?

મનજીભાઇ અને સુનાબાઇને મનસે તેમની બેટી પીરોજનો બધો વાંક હતો. પીરોજને લીધે મનજીભાઇ તલાવપર પોતાના મસતીખોર બેટાઓ સોલુ અને ફલુને શોધવા ગયો, જાંહાં જાંહાંગીર જંગી સાથ તે મારામારીમાં ઉતરયો અને તે મારામારી ઉપરથી પછે ઉપલા ઘણા માઠા બનાવ બનયા. છેલી ઘડીએ પણ પીરોજેજ બેહેરામશાહ ઉપર તોહોમત મેળી આ સરવે ખુશાલીઓનો અંત આણયો.

પણ ઉપલા સઘલા બનાવોના ભેદમાં આપણ વધારે ઉંડાં ઉતરેલાં છઇએ, માટે આપણ કહીશું કે એક પછે એક બનેલા એ બનાવોમા ભોલા દોલાની ભુલથાપનો ભાગ વધારે છે. બીચારી પીરોજનો કસાંમાં વાંક નથી, પણ દોલાનો સંધામાં વાંક છે.

જો બીઉગલમાં તેણે બુચ નહી ઘાલયો હતેતો વાજાંવાલાઓ સાથ મારામારી નહી થતે, જો પાણાચંદના ઓરડામાં તેણે મુડું મારયું નહી હતેતો બીચારી પીરોજ માલમ નહી પડતે, તે વાણીયા સાથ વટવાદ નહી થતે, ઘેલો મોદી તલાવપર નહી દોડી જતે, તાંહાં જાંહાંગીર જંગી સાથ મારામારી નહી થતે, પેહેલે દીવસનું ખાનુ મુલતવી નહી રેહતે અને ભીમપોરની ધરમશાળામ પહરોણાઓને રાખી મેળવા નહી પડતે.

ભીમપોરમા જો દોલો ગયો નહી હતેતો ભુતનો આટલો ભય નહી પેસતે, જીવણજીના દોસતોને જોડા જલદી મળી આવતે, હીરાજી હાથીરામનો દગલો ખરાબ નહી થતે, નાસતાપર તેઓ ભુખા નહી મરતે અને ચીરડાઇને તેઓ જતા નહી રેહતે.

એટલો બધો દોલાને આ સઘળા બનાવો સાથ સંબધ હતો.

પરકરણ ૬૨ મું.

અને તેમજ પાછળા બનાવ વીશે પણ હતું.

બેહેરામશાહ શેઠ ઉપર પીરોજે જે બેવફાઇનું તોહોમત મેળયું હતું, તે પણ દોલાને લીધેજ હતું !

બેહેરામશાહે એક સ્ત્રી સાથ ચેડાં કાહાડયાં, પીરોજે તેને તેમ કરતાં જોયો, એ સઘળાંમા દોલાનો હાથ હતો !!

એ વાતની કોઇને ખબર નથી. એ ખબર કરનાર પણ દોલો પોતેજ હતો.

એબી વળી સઘળું મોડું થઇ જવા પછે, બેહેરામશાહ ફજીએત થવા પછે, પીરોજ હારમાર થવા પછે દોલાએ આ ખબર પોંહોંચાડી હતી.

અને તેબી ભોલાઇમા, અણજાનપણેજ તેનાથી આ ખોલાસો થઇ ગયો હતો.

સહવારના દોળો ઉંઘાઇ ઉડયો અને પોતાના શેઠ ઘેલા મોદી જોડે રજા માગવા આવયો તાંહાં સુધી સરવે જણ ગુચવાડામા હતાં અને ઉપલો ખોલાસો કાંઇ થયો નહી હતો.

દોલો રજા માગવા આવયો. તારે તને જોતાવારજ પેલો મોદી-બીરડાઇ ગયો. "કેમ બેવકુફ, મુરખ, ગધા, વળી તું તારી બદ સુરત પાછી કેમ લાવયો ?"

"સાહેબ હું રજા માગવા આવયો છઉં."

"રજા તુને કાલ રાતની આપેલીછે, તારે વળી પાછો કાંએ આવયો ?"

"હું પાછો આવેલો નહી સાહેબ, ને હું ગીએલોબી નહી, હું હીઆંને હીઆંજ છઉં. સાહેબના ઘરમાંજ હું હેઠલ સુતેલો હતો, તમેજ મને હેઠલ સુવાની રજા આપેલી, તારે હવે ઉઠીને તમારી રજા વગર ઘર કેમ જવાય ?"

"અરે બાપુ હવે જા, કાલું કર. તું મારા ઘરમાંથી રજા વગર જાયતો હું ખુશી થાઉં, તો તુને ખુશીથી રજા આપીને નહી કાંએ કાહાડું ? બાપુ જા. તારે પગે લાગું, તું જા. તારાથી બસ હાથ જોડયા. ફરીથી મારા ઘરમા ના આવતો."

"પણ શેઠ મારો એટલોબધો શું વાંક થયલો ? જાંહાંગીર જંગીએ તમોને તલાવમાં ગગડાવી મેળયા, તારે તમોને સલામત બાહાર કાહાડનાર હું હતો તેટલું તો યાદ કરો. મેં તમોને જીવતા રાખયાતો મનેજ તમે લુખે મારોછો ? મેં તમોને તલાવની બાહાર કાહાડયા, તો મને તમો ઘરની અંદર તો રાખો ?"

"પણ ઓ ઘામટ ! તું રજા લેવા આવયો ને વળી પાછી રેહેવાની શાની વાત કરેછે ?"

"તેમા શું છે મારા સાહેબ ? હું રજા માગવા આવેલો ખરો, પણ ખામખા જવાની રજા નથી માગતો, તમારે તાંહાં રેહેવાની રજા માગું છઉં. ગમે તો જવાની રજા આપો ને ગમેતો રેહેવાની રજા આપો."

"ના-ના-હું તુને જવાની રજા આપું છઉં. તું કેહેતો તુને ચાકરીએ રાખવા સારૂં સો વખત તોબા બોલું, પણ તું જા—દોલા તું મારા ઘરમાથી જા."

ગરીબ બીચારો દોલો દલગીર થયો. પણ હજી ગયો નહી. હજી કાંઇ કેહેવાનું હોય તેમ થામલો થઈ ઉભો રહયો.

પેલા મોદીએ પોકાર મારયો "ભાઈ તું જાની હવે માગેછે શું ?"

"મારી એક ફરીઆદ છે સાહેબ."

"ફરીઆદ શાંની ? ફરીઆદતો અમોને તારી સાંમેછે!"

"પણ મારી ફરીઆદ તમારા સાંમે નથી સાહેબ, તેતો બીજા ધંણીપર છે."

"કોણ પર ?"

"બેહેરામશાહ શેઠ ઉપર."

"બેહેરામશાહાપર તારી ફરીઆદ છે ? તે શું છે ? વળી તું બીચારાને સતાવા બાકી હતો કે ? પણ તેવણતો ગીઆ."

"ગીઆ ? કાંહાં ગીઆ ?"

"પોતાને ઘર ગયા—તાંહાં જઇને ફરીઆદ કર."

"નારે-સાહાબ, ફરીઆદતો તમારીજ આગળ કરવાની છે."

"વારૂં શું છે ? બોલની જોઉં."

"અરે સાહેબ જુલમ છે, મારી ઉપર મોટો જુલમ પડયોછે."

આમ બોલીને દોલાએ જુસાથી પોતાનું કપાલ કુટયું.

તેના શેઠે મોટી ઇનતેજારીથી પુછયું કે તેના ઉપર બેહેરામશાહે શું જુલમ પાડયો ?

"સાહેબ, તમે મને ગઇ કાલની ચાકરીએથી રજા આપીતી કેની ?"

"હા—કાલ રાતની તુને રજા હતી."

"તારે કાલ રાતથી હું તમારા ઘરમાં રહયો તે ચાકર દાખલ નહી હતો; પહરાંણાં, દોસત દાખલ હતો."

"વારૂં હશે. પણ પછી ?"

"તારેતો સાહેબ મને અપમાન થયું તે જાંણે તમારા પહરાણાને અપમાંન થયું, ને પહરાણાને અપમાન થયું તે જાંણે તમોને પોતાને અપમાન થયું."

"પણ તું કેહેવા શું માગેછે ? ભોંસીમરની."

"જરૂર કરીને, સાહેબ, ઓરતજાત ઉપર હાથ ઉંચકવા એ કાંઇ સારી ચાલ છે, સાહેબ ? એ શું મોટું અપમાન નહી ગણાય ?"

"ઓરતજાત ઉપર બેહેરામશાહે હાથ નાખયા ? બોલ જલદી બોલ."

"હા સાહેબ—હા સાહેબ."

હવે વળી પાછો મનજીભાઈ ઉસકેરાઈ આવયો. તેણે ધારયું કે રાતવાલી વાતનો કાંઇ પતો મળશે ખરો: તેણે સુનાબાઇને, દીનબાઇને, પીરોજને, જીવણજીને, સરવને પાછાં બોલાવયાં અને તેઓ ઝટપટ દોડી આવયાં. તેણે તેઓ આગળ વાત કીધી કે "રાત વાલી બીના દોલો જાણેછે."

"હા બાઈ સાહેબ, એક પારકી સ્ત્રી સાથ બેહેરામશાહ જેવો શેઠીયો ચેડાં કાહાડે એ કેવા જુલમની વાત!"

"પણ" મનજીભાઈએ પુછયું "દોલા તેં નજરો નજર જોયું ?"

"અરે સાહેબ નજરની શું વાત કરોછો ? મને પોતાને અનજમાશ થયછે."

"એટલે ?" પુછીને જીવણજીએ વેહેમ બતાવયો, પણ વળી મનજીભાઈએ બીજો સવાલ કાહાડવાથી જીવણજીનો સવાળ પછાત રહી ગયો.

"દોલા એ જુલમાત કાંહાં બનયો ? ઉપર કે હેઠે ?"

"ઉપર ઉપર, હીઆં પછવાડેની કોઠડીમાં."

સુનાબાઇ સમજીઆં કે વાત મળી !

"પણ" મનજીભાઈએ પુછયું "દોલા તુંનેતો હેઠળ ગોંધી રાખેલો હતો. ઉપર તારાથી કાંઈ ઘુંટાલો નહી વળે એટલા વાસતે તુને મારા હોકમથી ગોંધયો હતો. તારે તું ઉપર કેમ આવયો ?"

"અરે સાહેબ હું આખી રાત ઉપર હતો."

"મરેરે મુવા જુઠા, તું ઉપર હોયતો જરાબી દેખાય કે નહી ?" આમ દીનબાઈએ પુછયું.

"પણ બાઈ હું દેખાઇતો હોઉંતો દેખાંઉં કેની ? શેઠનો હુકમ દેખાઇતો આવવાનો નહી હતો, તેથી હું છુપો આવયો હતો."

આ સઘલા સવાલો વચે, જે અગતનો હતો અને જે સઉથી પેહેલાં પુછવો જોઇએ તે જીવણજીએ પુછયો. "વારૂં

ચાલ દોલા તેં શું જોયું તે કેહે. બેહેરામશાહે દુખ આપયું તે બાઈ કોણ હતી ?"

"તેતો હું હતો સાહેબ" એવો સઘલાઓની ઇનતેજારી વચે દોલાએ જવાબ દીધો.

"શું ? તું હતો ? તે દુખ આપવામાં તું હતો."

"નહી સાહેબ દુખ મારા ઉપર પડયું."

"પણ દુખતો બેહેરામશાહા શેઠે પાડયું કેની ?"

"હાજી."

"ને એક ઓરત ઉપર જુલમ કીધોની."

"હા—અને તે બઈરી હું. હું પોતે."

"એટલે ? તારી બઈરી હતી."

"અરે ! વળી મારી બઈરી કીઆ ચુલામાથી લાંઉ ? બઈરીબી હું ને મરદબી હુંજતો."

"પણ અતરઘડી તું બોલયો કે શેઠે એક બાઈને અપમાન કીધું."

"હા—ને તે બાઈ જાણે કે હું."

"પણ તુંતો મરદ છે."

"ખરૂં. પણ જારે શેઠે ચેડાં કાહાડયાં તારે હું ઓરત હતી."

"મર મુવા, ટુટી પડ, તોપલામાં ઢંકા." આમ કહી સુનાબાઈએ કંટાલીને કટકા મોરયા અને સરવે જણ દોલાની મુરખાઈ ઉપર હસવા લાગાં, કેમકે જે ગુચવાડા ભરેલો બનાવ બનયો હતો તેનો આ બેવકુફથી કાંઈ પણ ખોલાસો મેલવવાની તેઓએ આશા છોડી.

પણ દોલોતો સચાઈનો એકરાર કરવા લાગો. "અરે હું સાચું બોલું છઉં અને તોપણ તમો માનતાં નથી?"

"મુવા શું ઢેંફડ માને ?" પીરોજે પુછયું "તે બઈરી તો હીરાં ભરૂચી હતી."

"અરે તે હુંજરે હુજ ! હીરાં ભરૂચી કાંહાંથી આવતી તી ? તેતો રાંડ પોતાના ભાઈ સાથ ડુંગરામાં મોજ કરવા કાલ રાતની ગયલીછે. એતો બીજી હીરાં ભરૂચી, ખોટી હીરાં ભરૂચી, દોલાની હીરાં ભરૂચી હતી."

જીવણજીએ ધારયું કે વાતમાં કાંઈ જીવ છે ખરો. તેણે સમજાવીને કહયું કે "દોલા જરા વધારે સમજ પાડીને વાત કર."

"અરે વળી મને સમજાવતાં આવડે, તારે લોકો મને અણસમજુ કેહે વારૂં ! શેઠ તમે પીલીબાઇને પુછો જુવો. તેવણ બધું જાંણેછે. જારે બેહેરામશાહ શેઠે મારી સાથ ચેડાં કાહાડયાં, તારે મેં 'બાપરે—બાપરે' બુમ પાડી, તે સાંભળીને પીલીબાઈ દોડી આવયાં ને હું નાહાસી ગયો, બરાબર બોલુંતો હું નાહાસી ગઈ."

વળી સઘલાંઓ હસયાં. અંતે ઉલટ પાલટ પુછતાં સઘલો ખોલાસો દોલાથી મળી આવયો અને તેનો સાર હેઠલ લખવા પરમાણે હતો.

પરકરણ ૧૩ મું.

જારે રાતની ખુસી ખુરમી અને ખાનાપીણાની ધામધુમ વચે દોલાને હેઠલ ગોંધવાનો હુકમ થયો, તારે ચાકરોએ હીરાં ભરૂચીની ગેરહાજરીમાં તેણીની ઓરડી મધે દોલાને સુવાડયો, અને ધુમધામ તથા રોશન રાંમશનીથી લોભાઇને તે માળા ઉપર નહી જાય એટલા માટે પેહેલાંતો ઓરડીના બારણા ઉપર તેની ચોકી કરવા એક ચાકર બેસી રહયો. તે આખા દીવસની અથાગ થાકથી, લાંબી મંજલોથી અને કંટાલા તથા માથાકુટોથી દોલાને મીઠી ઉંઘ આવી ગઈ, અને તે ભર ઉંઘમા પડવાથી હવે તે ઉપરના માળામાં જાય એવી ધાસતી નહી હોવાને લીધે તેનો પેહેરાગીર નોકર પણ પોતાની જગામા જઈને ઉંઘાયો. થોડી રાત વીતા પછે જારે સઘળો ઘોંગાટ નરમ પડયો—વસણોનો ખખડાટ, ચાકરોની દોડાદોડી, આદમીઓની કાહુ કાહુ બંધ પડી—જારે ઘણાખરા નોકરો વગે સગે ઉંઘાઈ ગયા; તારે એકાંત અને ઠંડા વખતે ખુશાલ કનચનીના ગાએણનો ઠંડો શરોદ દોલાની ઉંઘમાં તેના કાન ઉપર વધારે જોસથી અને વધારે મીઠાસથી આવવા લાગો. તે શરોદથી તે જાગી ઉઠયો અને ઉઠયો તેવોજ આ ગાએણ સાંભળવા માળા ઉપર જવા ગયો. પણ તેવામાં તેને યાદ આવી કે ઉપર જવાનો આજે તેને હુકમ નથી, માટે તે પોતાના મનમા બહુ મુજાયો અને બલયો. રાંડોનો નાચ તેણે પોતાના ગામડીયાં રેહેઠાણ મધે કદી જનમમા જોયલો નહી, ઇઆ કનચણીનું ગાએણ તેણે કદી સાંભળેલું નહી, પણ વળી શેહેરના એક શેઠીયાને તાંહાં તેની નોકરીની આ છેલી રાત હતી. ફરીથી એવી નોકરી તેને કાંહાં મળશે ? ઇઆ ફરીથી રાંડનો નાચ જોવા તથા રાગ સાંભળવાની તક કાંહાંથી આવશે ? આવા વીચારોથી દોલાનો જીવ ચટપટ થયા કીધો. અંતે ખોલલી રીતે નહીતો ચોરી છુપીથી જવાનો તેણે ઠરાવ કીધો. તે ઓરડીમા ખુંટી ઉપર હીરાં ભરૂચીની એક સારી ઓરવેલી હતી, અને દોલાને એથી વધારે સરસ મદદ શું મળી આવે ? તેણે માથાં ઉપર માથાંબાના તરીકે રોમાલનો પાટો બાંધયો, દીલમા વાસકુત પેહેરી અંદરથી છાતી આગળ કપડાંના ડુચા દાબયા, અને પછે હીરાંની સારી તથા સપાટ પેહેરીને હીરાં ભરૂચી બનયો. તેનો ચેહેરાનો કલલો તથા તેના શરીરનું કદ હીરાંને મળતું હોવાથી તથા વળી પોતાની સારીની સોડ છેક નીચી ઉતારવાથી અગત કરીને રાતને વખતે દોલો ઓળખાઇ આવે એવું નહી હતું. એ રીતે તઈઆર થવા પછે પેહેલાંતો પોતે બારણામા ડોકીઉં કીધું અને જારે જોયું કે આસપાસ કોઇ નથી, તારે પાછલે દાદરે માળા ઉપર સટી જઈ પેલી પછવાડેની ઓરડીમા આવી ભરાયો તથા વીનીજનમાથી દીવાનખાનામા ચાલતા નાચ રંગનો ભપકાદાર દેખાવ જોવા લાગો. દુરથી તે હીરાં ભરૂચી જેવોજ લાગતો હતો, અણ બેહેરામશાહ તેમજ પીરોજ તેને હીરાં ભરૂચી સમજયાં, તે અગત કરીને તેના દીલમાંની લાલ ધીધમની સારીને લીધે સમજયાં, કેમકે હીરાં હમેશાં એકજ જાતની અને એકજ રંગની સારી પેહેરતી હતી. બેહેરામશાહા તો છેક આગળ જવા છતાં આ સારી તલે દોલાને ઓલખી શકયો નહી હતો, કેમકે તેને ખરેખરી જવાંન હીરાં ભરૂચી સમજી તેણીને પછવાડેથી પકડી લેવા સારૂં એ બેશરમ શેઠીયો અતીશય આસતે આસતે ચાલીને તેની પીઠ પછવાડેથી તેની આગળ ગયો હતો અને તેને હજીતો હાથમાં ઝાલે તે

ટલાંતો દોલો બુમ પાડીને નાહાસી ગયો, એટલે તેનું મોહ બરાબર જોવાની પણ બેહેરામશાહને તક મળી નહી હતી. દોલાએ જે બુમ પાડી તે કોઇ શરમને લીધે નહી, પણ પોતે પકડાઇ જવાની બીહીકને લીધે પાડી હતી. તાંહાંથી નાહાઠો તેવો તે મુગો મુગો હીરાં ભરૂચીની કોઠડીમાં દોડી ગયો અને ઓરતનો પોશાક ઉતારી પાછો કાંઇ જાણતો નહી હોય તેમ સુઇ ગયો. જેના મનમાં કાંઇ પાપ નહી, જેનું હઇડું મેળું નહી, તેને કોઇ વીચારો ઘેરી રાખતા નથી, તેના ઉપર મીઠી અને તનદરોસતી ભરેલી ઉંઘ જલદી ગાલેબ થાયછે અને તેમજ જારે પછવાડેથી બેહેરામશાહ તથા તારપછે, વળી દીનબાઇ હીરાં ભરૂચીની ખોલમાં આ કોઠડી તરફ આવીયાં તારે દોલો ભર ઉંઘમાં પડેલો હતો.

આ પરમાંણે અંતે રાતની વાતનો ભરમ ફુટો!

તે વાતને બનાવનાર ભોલો હતો અને ભરમ ફોડનાર પણ દોલોજ હતો.

અને એ રીતે છેલી ઘડીએ, પોતાને ઘર જતી વેળા, છેક ચાકરી છોડવા પછે વરીક દોલો એક ધુંટાલો કીધા વના રહયો નહી!

માળા ઉપર જવાની બંદી છતાં તે માળપર જઇ આવયો; રાંડનો નાચ જોવાની પોતાની ખાહેશ પાર પાડી આવયો; અને છેલે પોતાના સરેસતા મુજબ એક નવું ગોંદલ કરતો આવયો!

બીજાં સઘલાં ગોંદલની મીશાલે આ ગોંદલ પણ તેણે વગર વાંકે, નીશકપટપણે, પોતાની ભોલાઇમાં કીધું હતું. બલકે બીજાં ગોંદલોની મીશાલે આ ગોંદલથી શું પરીનામ નીપજયાંછે તથા નીપજશે તેની તેને કસી ભાણ કે ખબર નહી હતી.

બસ તેની ખાશીએત ગોંદલ અને ગુચવાડો કરવાની હતી. ખુદરતે ગોયા એ કારણસર તેને એક તાબેદાર હથીઆર સરજાવયું હતું. કાંઇ પણ નવું ગોંદલ ઉભું કરીને બનાવના ફરતાં ચકરને ઉલટાવા તથા નવા બનાવો નીપજાવા માટે દોલો ગોયા પેદા થયો હતો અને વગર સમજવે, વગર જાણવે એ કામ તેનાથી બનતું હતું.

તેને હાથના ગોંદલથી માઠું પરીનામ નીપજે તેમા તેનો વાંક નહી હતો—સારૂં પરીનામ નીપજે તેમા તેની ખુબી નહી હતી. ફલાણો બનાવ દોલાની મારફતે બનયો એટલુંજ માતર નોધાઇ રેહતું હતું.

તેમજ તેને હાથે બનેલાં આ ગોંદલે માઠું પરીનામ નીપજાવયું નથી. એ ગોંદલથી શેઠ શેઠાંણીઓની મેહેનત વધી, પીડા વધી, જંજાલ અને હેરાનગારી વધી, ફીકર અને ઇનતેજારી વધી એ ખરૂં છે. દોલાના આ ગોંદલથી રંગમાં ભંગ થયો, ખુશીમા ગમી થઇ એ ખરૂં છે. દોલાના આ કામથી મનજીભાઇ વધારે કામેલી થયો, અને પીરોજ બીચારી વધારે પીડામા પડી એ સઘલું ખરૂં છે.

તોપણ આ ગોંદલથી ગેરફાયદો થયો નથી, અથવા ઉપલાંને જો ગેરફાયદો ગણીએ તો આ ગોંદલથી ગેરફાયદા કરતાં ફાયદો ઘણો વધારે થયોછે.

પેહેલો ફાયદો તો એ થયો કે બેહેરામશાહ જોકે શેઠીયામા ખપતો હતો તોપણ કેવો બદ મનસનીનો, કેવો ગુરી ખસલતનો અને કેવો બેદેઆનત હતો તે દોલાના આ ગોંદલે અછી તરેહથી ઉંઘાડું પડયું. એક શેઠીયો પોતાના ખરા રંગ અને આકારમા માલમ પડી આવયો.

બીજો ફાયદો એ થયો કે આ ગોંદલથી કુમલી અને શુંદર પીરોજની સચાઇ માલમ પડી આવી. તે જુઠું બોલતી નહી હતી, તેણીએ જે ફરીઆદ કીધી તે ખરી હતી, તે બીચારીને બેહેરામશાહે નાહેક સતાવી, બેહેરામશાહ તેની સાથ કારજ કરવા પછે થોડા કલાકમા દગલબાજ થવાનુ તેણીને ખરૂં દુખ લાગું, અને તોપણ એ ધણીએ ફરી જઇને તથા પીરોજને જુઠી ઠરાવી તેણીના દુખ ઉપર દાહામ મારયો એ સઘલું દોલાથી જાહેર થયું હતું.

પણ તરીજો અને સઉથી મોટો ફાયદો તો એ થવો જોઇએ કે દોલાના આ ગોંદલથી પીરોજના બેહેરામશાહ સાથના અણગમતાં અને અણઘટતાં લગન અટકી પડે. એ ફાયદો થશે કે નહી તે આપણે જોઇશું.

પણ ઉપલાજ ફાયદા કાંઇ થોડા નથી. પીરોજની અથવા સચાઇના એ અવતારની આ ફતેહ કાંઇ નાહની નથી. પીરોજે ખમેલી ગાળ અને તોણો, શરાપ અને કદુવા, સરવે આ ફતેહ આગળ શું બીસાદમાં છે? અને તે સરવે મીહીનાં મસકા સાંભળવા પછે શેવટની ફતેહ કેવી બમની પેઆરી લાગેછે?

ફતેહ એટલેજ શું! ફતેહ બોલમાંજ મુસીબતો, મુશકેલો, આફતો સમાવેલીછે. ફતેહનો વીચારજ દલગીરી, દુખ, નાસીપાસી વગેરેનો વીચાર લાવેછે. ફતેહનો અરથજ મુશકેલો ઉપર ફાવવું થાયછે. અગર જો મુશકેલો સાંમે લડવું નહી હોયતો ફતેહબી નહી હોય. ફતેહનો મારગ કાંટાનો બીછાવેલો છે, ફુલોનો નથી. કાંટાના વાડમાથી શેવટે ફુલવાડીમા જવું એજ ફતેહ છે અને તે ફુલવાડીની વધુ કીમત તેમાંજ છે.

પીરોજની આ ફતેહની પેહેલી અસર તેણીના મા બાપની ખુશીના અતીઅંત અને અચણુચ ઉભરાના આકારમા માલમ પડી આવી. તેઓએ પોતાની બેટીને પોતાની પાસે બોલાવી, સોડમાં બેસાડી, ગલે લગાડી, પેટમાં ચાંપી. તેઓએ તેણીને વગર વાંકે દીધેલી ગાળોને માટે પસતાવો કીધો અને માફી માગી. જો કે પીરોજે જે કાંઇ કહયું હતું, તે ખરેખર જોતાં ખોટું હતું, કેમકે બેહેરામશાહના હાથમાં હીરાં ભરૂચી નહી પણ દોલો માલમ પડયો, તોપણ તેઓ ખુશી થયાં કે પીરોજે જેવું દીઠું તેવું કહયું હતું, ખોટું દીઠું માટે ખોટું કહયું, ખોટું કહયું પણ ખરૂં જાણીને કહયું અને ખોટું કેહેતાં તેની ચલકતી આંખો, તેના શેહારા કાંનો ઇઆ તેની શીરીન જબાંન એક પણ કવચને બગાડી નહી હતો.

બેહેરામશાહ તરફનો પોતાનો ધીકાર બતાવાને પીરોજે આ તક સારી ધારી. તે બોલી કે "બાવા તમે વીચાર કરો કે તમે કેવા બેહયા ને નફટ શખસ સાથ મને સદાની જુસરીમાં જોડવા માંગતા હતા."

મનજીના દીલમાં પીરોજ વીશે ઉંચું મત બેઠું ખરૂં, પણ તેથી બેહેરામશાહ વીશે તેના મનમાં કાંઇ હલકું મત નહી બેઠું. પોતાના એ દોસત તરફ પીલીનો બાપ કાંઇ અ

જાએબ પેઆર ભરી પખશ દેખાડતો હતો, અને આ ગોંદલથી તેણે ઓર એ પખશમા ટેકો મેળવી એવો જવાબ આપયો કે જેથી બીચારી પીરોજ પાછી નાસીપાસ થઈ.

તેનો બાપ બોલયો કે—"દીકરી તું ખરી નીકલી, પણ બેહેરામશાહનો વાંક શું નીકલયો ! કાંઈજ નહી. તે કોઈ પારકી સ્રીસે બગડયોતો નથી ! તેણે લગાર ખરાબ યુકતીથી ફાંફાંતો મારયાં પણ તે પોતેજ ઠગાયો અને તેનાં ફાંફાંવાલી કોઈ સ્રી નહી પણ મરદ નીકલયો."

"બાવાજી તમારા વીચારથી હું અચરત પાંઉં છઉં. તેનું દીલ કેવું પાપી હશે તેનો વીચાર કરોની."

"અરે વારૂં ચાલ હોશે. તું દાહીના થા. માટીડો બાહાર ફરવા હરવાવાલો, ને છરો, તારે જરારતી છુટતો તો હોય.'

આ વીચાર સુનાબાઈના હતા, પણ બચાંનો માંને લાએકના નહી હતા. એ વીચારનો પીરોજ કાંઈ પણ જવાબ આપે તે અગાઉ જીવણજીએજ એ અનીતી ભરેલા વીચારને ધીકારી કાહાડયો કે "શરમ છે તમોને કે તમો પોતાની બેટીને આવી બદ શીખામણ આપોછો."

મનજીભાઈની અને સુનાબાઈની મતલબ હજીબી બેહેરામશાહને પોતાનો જમાઈ કરવાની હતી. તેઓની આંખ બેહેરામશાહની આબરૂએ નહી પણ તેના પઈસાએ આંજી નાખી હતી. તેના પઈસાએ તેની બદ ચાલ તેમને દેખાતી નહી હતી.

આ ઘરડાં માંટી બઈઅર ધારતાં હતાં કે બેહેરામશાહાને ફુસલાવી ઠેકાણે લાવવાનું કામ પેહેલાં કરતાં હમણાં વધારે સવલ હતું, કેમકે હવેતો ભોલા દોલાથી રાત વાલા બનાવનું સેવટ રમુજી આવયુંછે અને તે મશખરી તરીકે કાહાડી નાખવાનું બની શકે એવુંછે.

પણ આ ભોલાપલાં મા બાપને ખબર નહી હતી કે રાત વાલા બનાવથીં અને વળી દોલાના ખોલાસાથી તેઓની ઉપલી નીચ મુરાદ બર આવવી વધારે મુશકેલ હતી. આ ખોલાસાથી બીચારી પીરોજ ઉપર દયા કરનારાં, તેની તરફેણ કરનારાં, તેની દાદખાહી લેનારાની શંખયા વધી હતી. પીરોજનો બોલકણો બંનેવી ગામહીઓ જીવણજી પોતે પીરોજની તરફેણ થઈ ગયો હતો અને તેને ખાતર તેની ઓરત—પીરોજની બેહેન—દીનબાઈ પણ પીરોજના ઉપર ચાહા રાખવા, તેને મદદ કરવા, તેને દીલાસો દેવામાં લોભાઈ હતી.

સુનાબાઈને લગાર વેહેમ હતો ખરો કે જીવણજી પીરોજની તરફેણ છે. 'તે જીવણજીના ઉપલા ઠપકાથી ચીરડાઈ વટીક ગઈ પણ તેણીએ પોતાના ભરતાર સાથ ધારેલી મકસદમા જીવણજી એક લાકડું થઈ પડશે એવી હજી તેને ભાન નહી હતી.

તે બોલી કે "જીવણા તું અમારી છોકરીને અમસથી ના હુલકાવ. શું તું તેના વીચારોને વખોડવા માગેછે ? શું અમારૂં તાબેદાર એકપુરૂં ફરજંદ એ છે તેને હુલકાવી તું નાફરમાન કરવા માગેછે ?"

જીવણજીએ ખોલાસો કીધો કે "મને ગળે ના પડો. તમો છો, ને તમારૂં બચું છે, ગમે તેમ માથુ ફોડો. પણ તમો તેને બચું જાંણી જુલમ કરો, બચું જાંણી પઈસાપર વેચો, બચું જાંણી એક નઠારા સાથ તેને જોડો તે મને પસંદ નથી."

"સાનો નઠારો !" મનજીભાઈએ પુંછયું "તેના ઉપર વાંકતો કાંઈ સાબેત થયો નથી."

"કેમ નહી ! તેના જવા પછે સાબેત થઈ ચુકો. દોલો શું કહેછે !"

દોલો હીઆં ઘણીજ મોટાઈ લેતા હોય તેમ ચેહેરાપર ડોળ દેખાડવા લાગો.

મનજી બોલયો કે,

"પણ તેતો મશખરી અને રમુજ માલમ પડેછે. બેહેરામશાહ પેહેલેથી કેહતો હતો કે તેના ઉપર મશખરી થંઈછે, અને અંતે મશખરી નીકલી આવીછે. આ મરદે ઓરતનો વેશ લીધો તે મશખરી નહીતો બીજું શું ?"

હીઆં વળી દોલાએ પોતાનું મોહડું મલકાવયું.

"પણ બાવા", પીરોજ કગલાઈને બોલી કે "બેહેરામશાહ તેને ઓરત સમજતા હતા અને જો તે ઓરત હતેતો શું તેની સાથ છુટ નહી લેતે ?"

દોલાએ હવે જરા ખુબસુરેત દેખાવાનું ડોળ ઘાલીઉં. મોહડું નુછયું, મુછ સમારી ઈતીઆદી.

"ચપ કાળા કનીજ. નાહાંને મોહોડે ટકટક ના કર, હું બેહેરામશાહને બપોરે માફી માગી પાછો તેડાઉં છઉં; ને તારાં લગન નકી કરૂં છઉં, પણ જો તે વખતે જરા સાંમે થઈતો યાદ રાખજે કે જુલેમ જાસતીથી તુંને પરણાવા વગર રેહેવશ નહી."

આમ કહી મનજીભાઈએ પોતાની દીકરીને પોતાના ઓરડામાથી કાહાડી મેળી.

ભોલો દોલો ઉભો દધાઈને આ સઘલું જોતો હતો.

તેના મનમાં કાંઈ વીચાર રમેછે ? આપણુ પછે જોઈશું.

તેના દીલમાં દયાતો દેખીતી પેદા થઈછે.

જીવણજી અને દીનબાઈ પીરોજના મા બાપ ઉપર ખીજવાઈ રહયાં. તેઓ પીરોજને આ નવી ગમખોરી વચે તેના ઓરડામા મેળી આવયાં.

જીવણજી તેને ધીરજ આપી આવયાં કે "તું નીરાંતે ઉંઘ કાહાડ. તું ખાતરી રાખ કે બેહેરામશાહને હું કદી તારો વર થવા દેવશ નહી. આજે બપોરના તારો બાપ તેને તેડાવી મંગાવે, તેટલાં હું એક ઘાટ એવો ઘડી રાખશ, કે આપોઆપ તે તુંસે પરણવાને ના પાડે. જોજેતો ખરો હું કેવો ઘાટ ઘડુંછું."

આમ કહીને જીવણજી દીનબાઈ સાથે બેહેરામશાહનો "ઘાટ ઘડવા" બેઠો.

દોલો પણ સલામ કરી શેઠ સોડેથી ચાલતો થયો. પણ બારણા બાહાર જવા અગાઉ સે જરા ઉભો રહી વીચાર કરવા લાગો. તેને શેઠે કાહાડીતો મેળયો, પણ તરતજ તેને જાંણે જવા ગમતું નહી હોય તેમ પાછો આવી પોતાના મનમાં ગુમવાવા લાગો.

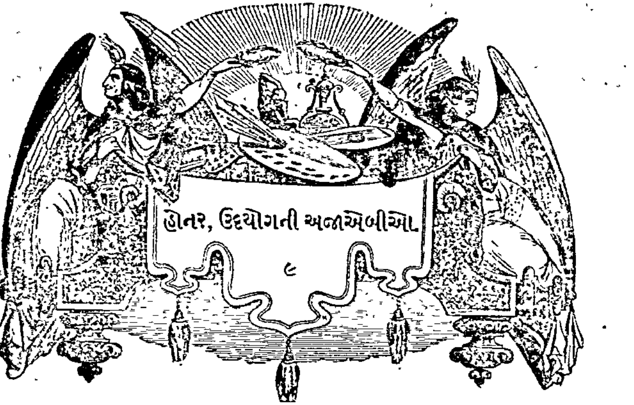

લાકડકામ.

લાકડાંના ઉભરભાવ અને જાલવણીમા વીદીઆ કેટલી બધી મદદ આપેછે તે ગયા અંકમા તપાસી હવે લાકડાંના ઉપયોગ ઉપર અને તે ઉપયોગને થકી ચાળતા ઉદયોગ ઉપર આપણ આવીએ છઇએ.

લાકડાંનો ઉપયોગ દેખાડનારાં ઉપલાં ચીતરો નજીવાં છે, પણ મોટી મતલબ ધરાવેછે.

લાકડાંનાં ઘરના ઘર બનેછે, તેમા છાપરૂં, દેવાળ જમીન સઉ લાકડાંનાં છે, મુનશી લખેછે ઇઆ અભ્યાસી વાંચેછે, તેનો ઓરડો લાકડાંનોછે અને જે ઉપર તે બેઠો છે, જે ઉપર લખેછે, જે ઉપર તેની ચોપડીઓછે, જે ઉપર તેના હથીઆરો છે, તે સઉ લાકડાંનું છે.

પણ જંગલમાથી લાકડું કાપીને તરેહવાર કામમા લેવા આગમચ તેને વધારે કામ જોગું કરવા માટે વીદીઆની બીજી ઘણી મંદદ લેવાની કોશેશ ચાલેછે, તેની થોડી નોંધ આપણ પેહેલાં લઇશું.

લાકડાંને લાગતા જે સડા વીશે અને તેને દુર કરવાના જે ઈલાજ વીશે આપણે ગઈ વેળા તપાસ કરી હતી, તે ઈલાજ લાકડાંમાજ નહી પણ જાહાડમા લાગુ પાડવાને ફેંચ વઇદો ઘણા ફતેહ પામયાછે. આપણે જોયુંછે કે જેમ માણશના રોગને માટે દવા પાઇએ છઇએ, તેમજ લાકડાંના રોગને માટે તેના અંગ મધે દવા મોકલવામા આવેછે. એ દવા ખુદ જાહાડ ઉગેલું હોય તેજ હાલતમા અને તેને કાપવાની આગમચ પાયછે !

ડાકટર બાઉટરીએ એવી યુકતી શોધી કાહાડી છે કે તેથી જાહાડ જેમ પોતાનો રસ ચુસેછે તેમજ આ દવાને પણ ચુસેછે. તે દવા લેવા પછે જાહાડ મરણ પામેછે, પણ લાકડું કોહોવાટ સામે સલામત રેહછે. આ ડાકટરની યુકતી કાંહાંવેર આગળ વધશે તે કેહેવાઈ શકાતું નથી, કેમકે પોતાની યુકતીથી લાકડાંની અંદર એ ડાકટર ગમે તે રંગ ઇઆ ગમે તે ખુશબો ઉતારી આપવા કેહેછે !

બાફથી કરીને લાકડાંને દઝાડવાની એક બીજી અગતની કળા શોધી કાહાડવામા આવી છે. બાફથી ભીણાસ અને હવા લાગેછે, તેમાં દઝાડવાની, બાલવાની શકતી કેમ હોય ? એનો ખોલાસો એ છે કે આપણા ઘરોમા બનતા સાધારણ બાફમા માતર ૨૧૨ અંસ સુધી ગરમી હોયછે, પણ જેને "હાઇ પ્રેશર" નો બાફ કેહેછે, તેમા ઘણી વધારે ગરમી રહી શકેછે.

માટે સાધારણ બાફમા લાકડું માતર બોરાયછે, પણ ઉપલા વધારે ગરમ બાફમા ભીણાસના કરતાં ગરમી વધારે હોવાથી તે લાકડાંને દઝાડેછે. મોંશીઉ વાયોલેટે બતાવયું છે કે આવી રીતે ગરમી આપેલા બાફથી લાકડાં ઉપર અજાએબ જેવી અસર થાયછે અને કોઇબી જાતનો લાકડાંનો કોલસો બનાવી શકાયછે, અને તે જુદી જુદી જાતનો કોએલો, બારૂત અને બીજી વસતુઓ બનાવામા ઘણો કામ લાગેછે.

૪૦૦ થી ૭૦૦ ડીગરી સુધીની ગરમીનો બાફ આપવાથી ખોલલા ભુરા રંગથી ઘેરા કાળા રંગ સુધીનો કોયલો

બની શકેછે. તે બાફને એટલી ગરમી આપવા સારૂં બાઇલરમા ભરેછે, પછે તેને એક નલીમાથી લાકડાના કકડા રખેલા એક મોટા નલામા લઈ જાયછે. તેથી લાકડાંને જેવી જોઇએ એવી ખાશીએતના કોલસાનું રૂપ આપી શકાયછે.

એક લાકડાંમા જે ખાશીએત નહી હોય તે આવી વીદીઆની કળાઓથી તેમા હુમેરી શકાયછે. મી૦ ઇસટોએ લાકડાંને ગરમી કે ભીણાસ લગાડવા વગર તેના ઉપર જુદા જુદા દાબ લગાડવાની કળા શોધી કાહાડીછે. સવાનસી ખાતે એક કારીગર "ઓક" લાકડાંને તરેહવાર "ફાનસી" ના કામમા વાપરવાના લાકડાંનો ગુણ આપી શકેછે. સસતાં લાકડાંને કાંઈ દવામા બોરી કાહાડીને રોગાણ આપવાથી તેને રંગવા વગેરે કામની જરૂર પડતી નથી.

લાકડાં ઉપર સંગેમરમરની નકલ કરવામા આવેછે તથા હલકાં લાકડાંને ઉંચાં લાકડાંનો આકાર આપવામા આવેછે. એ કામ અનેક પરકારનું બનેછે અને તેના નમુણાઓ સદા જોવા લાએક હોયછે. ધાતુકામ ઉપર લાગુ પાડેલા સાંચાઓને વીદીયાએ લાકડાં ઉપર પણ લાગુ પાડયાછે.

જેમકે રોલરો, જે આપણે લોટાંના ઉદયોગમા જોયા તેજ લાકડાં ઉપર પણ વપરાયછે. ધાતુને એ રોલરો તીપીને પતલા કરેછે, પણ લાકડાંને વધારે કઠણ કરવા મારે તેમને વાપરવામા આવેછે. દબાણથી ઘટ કીધા પછે લાકડું વધારે શખત થતું માલમ પડયુંછે અને એ ખાશીએતનો તરેહવાર રીતે લાભ લેવામા આવયોછે.

એક સાંચામા લાકડાંની ફ્રાંયડ બનાવવા સારૂં નાહના કકડાઓને એટલા જોરથી દાબેછે કે તેમને ધારેલો આકાર આપી શકાયછે અને તેઓ કદી નહી તુટે એવા કઠણ થઇ જાયછે. બીજા સાંચામા લાકડાંના નાહના કકડાઓને સાથે દાબીને લોટાંની સડકના ખીલા વગેરે બનાવેછે. એક તરીજા સાંચામા લાંબાંને લાંબાં પાટીઆંઓને રોલરો વચે પાસ કરીને સાથે દાબવામા આવેછે.

એતો સઘલી કળા લાકડાંની જાત સુધારવાની જોઈ. લાકડું જુદા જુદા ઉપયોગને લાએક બનાવા સારૂં, તેમાં સફાઈ, જડાઇ, મજબુતી, વગેરે ગુણો વધારવાની એ કળાઓ થઈ. પણ હવે જુદાં જુદાં કામોને મારે લાકડાંને જુદા જુદા આકાર, દલ વગેરેનુ કરવા મારે વીદીઆ કેટલી મદદ કરેછે તે જોઇશું.

કરવતી લાકડાં વેહેરવાનુ મુખીઅ હથીઆર છે. આ જના વખતમાં સઘલી કરવત બાફથી ચાલતી થઈછે. એકલાં લંડનમાં બાફથી ચાલતી કરવતના ૨૦૦ થી વધારે કારખાનાં છે. પણ એ ઉપરાંત હાથે કરવત ચલાવાનો હોનરની ઘણી માગણી ચાલેછે. જે કામનું લાકડું તે કામને લાગુ પડતી રીતે કરવત ચલાવવી જોઇએછે અને તે સાંચાથી મનમાનતી રીતે બનતું નથી.

કોપરને જોઈતાં પાટીયાંને વેહેરનારા જુદા છે. વાંહાણને લગતું લાકડું વેહેરનારાઓને પાટીયાં ઉપર ગોલ વલાંણ આપવા મારે ઘણી સંભાલ લેવી પડેછે. કઠણ જાતના લાકડાં જેમાથી કીમતી ઘરઘટ સામાન બનેછે, તેમા લાકડું જેટલું જોઇએ એટલુંજ વેહેરવા મારે વાહાડીયાને ઘણી હીકમત અને ચાલાકી વાપરવી પડેછે. એવી મનની મેહેનત વગર વેહેરનારા વાહાડીયા માતર અમસથા પાટીયાં કાપનારાઓ છે અને સાંચાની કરવતની મુખીઅ મદદ તેમા છે.

લાકડાં વાહાડવાનુ કામ આજ હજારો વરશ થયાં એજ રીતથી થતું આવયુંછે. એક જણ નીચે, એક જણ ઉપર, છાપરૂં અને માંચરો, એ લાકડાં વેહેરવાની નીશાણ છેક પુરાતન મીસર દેશના ચીતરોમા જોઇએ છઇએ, અને આજે ઈંગલંડમા પણ તેમજ જોવામા આવેછે. જેમ સઘલા જમાનામાં તેમજ સઘલાં દેશોમાં પણ, ગોયા એકકને જોઈને શીખયા હોય ઇઆ ગોયા કાંઈ ખુદરતી બુધીથી હોય તેમ લાકડાં વેહેરવાનું કામ એકસરખું ચાલેછે.

લાકડાં વેહેરનારાઓની મેહેનત અને રગર અજાએબી ઉપજાવેછે. તેની કરવત વજનમાં ૬૦ થી ૭૦ રતલની છે, તેની કરવતનું પાનું ૭ ફીટ લાંબું છે, અને તે તથા તેનો જોડીયો દર મીનીટે ૧૦ વાર પાનું ફેરવેછે. આ રીતે એક મીનીટમાં કેટલી વખત હાથ ચાલેછે તે ઉપરથી ગણતરી કીધીછે કે એક મીનીટમાં ૭૦ ફીટ, એક કલાકમાં ૪૨૦૦ ફીટ, ૧૦ કલાકના એક દાહાડામાં ૪૨૦૦૦ ફીટ હાથ ચલાવયા બરાબર છે!

બીજા બોલોમાં બોલીએતો લાકડું વાહાડવાની કરવત ઉપર બેઠેલાં બે માણસો એક દાહાડામાં ૬૦ થી ૭૦ રતલનાં બોજાને ૮ માઇલની ઉંચાઇ સુધી ઉંચકવા જેટલી મેહેનત દરરોજ કરેછે! પણ આતો કરવતી ચલાવનાર મજુરની મેહેનતનું તેની પોતાની સાધારણ ગણતરી મુજબ પરીનામ થયું. તે ભણયા વગરનો મજુર પોતાના હાથને કેટલા ફેરા પડેછે તે ઉપરથીજ આ ગણતરી કરેછે.

પણ તેની ખરી મેહેનત એટલીજ નથી. તેતો એથી બમની છે!

વીદીઆથી ગણતરી કરતાં માલમ પડેછે કે કરવત ચલાવનારને માતર હાથ ચલાવવા પડેછે એટલુંજ નહી, પણ તેની કરવતના બેસુમાર દાંતાઓ લાકડાંમાં ખુંટી બેસેછે અને દરએક દાંતાને પાછો ખેંચવાની ચોકસ મેહેનત છે. મારે માતર હાથ હલાવવાથી જે મેહેનત પડે તે કરતાં હાથ હલાવવા સાથે દાંતા ખેંચવા અને ચલાવવાને વધારે જોર પડેછે અને એ રીતે મેહેનત બમની વધી જાયછે.

કરવતી વેહેરનારની કાઠી ઘણી મજબુત હોયછે. તે પરસેવમાં ગરકાવ થઈ જાયછે. તેની આ મેહેનત જોતાં તરત દીસેછે કે એ જેહેમત માણસને નહી પણ ઢોરોને લાએકની છે અને એ રીતે ખુદ ઢોરો તે ઉપર લાગેલાંછે. ચાલુ સદીની શરૂઆતમાં યુરોપ મધે લાકડાં વેહેરવાની કરવત ચલાવા ઉપર ઘોડા કામે લાગતા હતા. તારપછે પેહેલવેહેલી બાફથી કરવત ચાલવા માંડી તેને માતર ચાલીસ વરશ થયાંછે.

બાફથી ચાલતી કરવતોનાં બાપ મરનાર નામાંકીત ઈજનેર બ્રુનેલ હતો. તેણે આ કરવત પેહેલ વેહેલી બનાવી, પેટંટ લીધી અને જુદાં જુદાં કારખાંનાંઓમાં એ સાંચો ચલાવવાની પરવાંનગી આપી. પણ તારપછે એજ સાંચો તેણે પાટીયાંની પતલી પોપરીઓ કાપવામાં દાખલ કીધો. તેમાં તેણે બે વરસ બીજ ઘણી મુશકેલી મટાડવા પાછળ લાગાં અને શેવટે તે ફતેહ પાંમયો. લાકડાં વેહેરવાના ઉદયો

ાંમાં આ પાતલી પોપરીઓ વેહેરવાનું કામ ઘણું અજા
બેખ જેવું છે.

બાફથી ચાલતી કરવતના કારખાંનાંમાં એક સીધી ક
વત એક મીનીટમાં ૧૫૦ થી ૧૮૦ કાપ મુકેછે. આણ
ને હાથના દર મીનીટના ૧૦ કાપ કાંહાં અને આ ૧૫૦
થી ૧૮૦ કાપ કાંહાં ! પણ ગોળ કરવતનું કામતો હેરત ઉ
પજાવનારૂં છે. એ ગોલ કરવતની આખી પોહોલાઇ માતર
૮ થી ૧૬ ઈંચની હોયછે અને તોપણ તે એક મીનીટમા
૫૦૦ થી ૨૦૦૦ આંટા અથવા ફેરાવા ખાયછે !!

સાંચાથી ચાલતી કરવતમા ફક્ત કામની ઝડપનોજ
લાભ નથી, એ ઉપરાંત બીજા તરણ અગતના લાભ થાયછે.
એકતો એ કરવતના દાંતા વધારે બારીક હોવાથી લાકડાંને વ
ધારે સફાઇથી કાપેછે. બીજું—તેમનું કામ બરાબર વખત
ના ચાલયું જવાથી, તેને છેક ઘણા ટીપેલાં લોહાંની બનાવ
ટી પડતી નથી અને તેથી સસતી પડેછે. તરીજું—સાંચા
ની કરવતને ઘડીએ ઘડી ઘસીને ધાર કાહાડવી પડતી નથી.

એવી ગણતરી કાહાડીછે કે ૧।। ફીટના વીઆસવા
ળી સાંચાની કરવતનો દરએક દાંતો, દરરોજ દસ કલાકમા
એટલા ચકરાવા લીએછે કે તેટલા વખતમા ૯૦૦ માઇલ સુ
ધી દોડવા જેટલું તે થાયછે !! પણ સઉથી મોટી અજાએબી
તો ઉપલી પોપરીઓ કાપવાની કરવતમા છે. સાંચાએ ઉદ
યોગને કેટલો ટેકો આપયોછે તેનો એ કરવતો એક તારીફ
લાએક નમુનો છે.

એ કરવતો ઘણી મોટી હોયછે. કોઇતો ૧૮ ફીટની
પોહોલાઇ ધરાવેછે ! તેઓ ગોળ હોયછે અને આંખે ચીતરી
આવે એવી રીતે સાંચામા ફરતાં તે એટલી ગરમ થઈ આ
વેછે કે જો લોહાંની એકજ પલેટમાથી તેને બનાવી હોયતો
તે મરડાઈ જાયછે, એટલા માટે તે કરવતોને ઘણા પતરાંની
બનાવવી પડેછે. હાથની કરવતથી એક ઈંચ લાકડાંમાથી
જેટલી પોપરી થાયછે તે કરતાં બમનાં પાટીયાં તેટલીજ જગા
મા આ કરવતથી પડેછે.

આ કરવતની ખુબી એ છે કે બારીક પોપરી પડવા
છતાં જરાબી આડું ટીડું ઇઆ વાંકું ટીકું થતું નથી. પત
લાં પાપડ જેવાં લાકડાંઓ અચુક સફાઈથી વેહેરાઈ જાયછે.
તેમને કરવતમાં મેળવા આગમચ રેંડાથી રેંખેછે, અને
પછે કરવતની ફ્રેમમાં મજબુત ગોઠવેછે. એ ગોઠવણ ઘણી
બારીક ગણતરીથી કરવી પડેછે. તેનો આ એક દાખલો છે.

કોઈવાર એક ઈંચની જડાઇના પાટીયાંમાથી ૧૫ પડ
કાપવાં પડેછે અને દરએક વચેના તફાવતમા તળ ભારની
ચુક થઈ તો સઘલી મેહેનત રદ જાયછે. પણ આ સાંચામાં
એમ કદી બનતું નથી, એ ઉપરથી આ કરવતમા લાકડાંની
ગોઠવણી કેવી ચોકસ ગણતરીથી થતી હશે તેનો આપણને
કાંઈ વીચાર આવેછે !

આ કરવતનુ કારખાનુ ઘણું જોવા લાએક છે. વી
જલીના સરખી ઝડપથી કરવત ફરેછે; લાકડું જેમ વેહેરા
તું જાય તેમ કરવતની આગળ આવતું જાયછે; વેહેર ઘ
ણો બારીક મેદા જેવો પડતો જાયછે અને આ કરવત ત
લે ઘણું ખરૂં ઉંચું અને ખુશબોદાર લાકડું આવવાથી આ
ખા ઓરડામાં ખુશબો ફેલાયલી રેહેછે.

આ સાંચો ઈંગલંડમાં ચાલેછે. પણ યુરોપમાં વલી
કાપવાની કળા બીજી છે. ઈંગરેજી કરવતથી લાકડું લગાર
વધારે રદ થાયછે પણ પોપરા વધારે મજબુત આપેછે. યુરો
પનાં બીજાં કારખાંનાંઓમાં ઇસકોરૂના જેવા વલાયુદાર
આકારમાં કાપેછે. એ પરમાંણે કાપીને હાથીદાંતનું એક
૪૦ ફીટ લાંબું પણ એકજ ફીટ પોહોળું પાટીઉં બનાવા
માં આવેલું છે.

લાકડાંના એક ઈંચ જાડાં લાકડામાંથી ૧૫ પાટીયાં
પડે એટલા પાતલાં કાપવાની જરૂર શું ? એ પાતલાં પાટી
યાં ઘણા અગતના છે. હલકા લાકડાં ઉપર ઉંચાં લાકડાં
ની પોપરીઓ જડેછે, અને આખો દાગીનો તે ઉંચાં લાકડાં
નો બનાવયો હોય તેમ લાગેછે. જેમકે સાગલી સામાન
ઉપર મેહાગનીનું પતલું પાટીયું બાહેરથી જડેલું છે, જેથી
સાગલી દાગીનો ઓછા ખરચે મેહાગની જેવો મળી શકેછે.

વાંચનારી બાંનુઓ કેહેશે કે લાકડાંને લગતા ઉદયોગ
માં આ સગવડો અતીશય મોટી થઈ. પણ ઉદયોગ એટલાં
થીજ શંતોશ પાંમતો નથી. જેમ પાટીયાંને સીધાં વેહેરેછે
તેમ વાંકાં ટીકાં અને આડાં વેહેરવા માટે જુદા સાંચાની
શોધ થયલીછે. આવી વાહારણી વાંહાણ બાંધવાના લાકડાં
માં જરૂરની છે. આ સાંચાની શોધને માટે ૧૮૫૦ માં
ઈંગલંડ અને અમેરીકાના બે કારખાંનાંવાલાઓ એટલા લ
ડયા હતા કે તેઓને કોરટે જવું પડયું હતું !

આ સાંચામા બે કરવતો છે. તેમના તલે લાકડું સી
ધું કપાયછે, પણ જો વાંકું ટીકું કાપવું હોયતો, એવી કળા
કીધીછે કે જેથી લાકડું શીધું ચાલતું નથી, પણ વાંકું ચાલે
છે, તેમજ કરવત પણ આડીટીડી ચાલીને ઘણી બાજુએ કા
પેછે. થોડુંક ઉપર આ કરવતની તપાસ થઈ હતી, તારે ના
મદાર રાંણીના મરનાર ભરતાર નામદાર પરીંસ આલબરટે
પોતે એ કરવત વડે એક નાહાના વાંહાણનું પાટીઉં ગોળ
વેહેરી કાહાડીઉં હતું !

જેમ લાકડાં કાપવામા, તેમજ સાંધવામા, રેંખવામા
અને સુથારના બીજાં સઘળાં કાંમોમા આજે બાફ અને સાં
ચો કામે લાગોછે. પાંતરીસ વરશ ઉપર આ સઘળું કામ
હાથે થતું હતું. બાંધકામને માટે લાકડાંને ઘડીને જુદા
જુદા ઘાટ અથવા આકાર આપવાનું કાંમ પણ સાંચાથી
થાયછે. એ સાંચામા, જેવો ઘાટ ઘડવો હોય તેવી છરીઓ
મુકેછે અને કામ એટલું તો જલદી થાયછે કે તે આકાર કેમ
ઘડાયછે તે જોનારથી તપાસી શકાતું નથી. તેટલો વખત
માતર વેહેર અને છર્લામાં તે કામની સાબેતી જુવેછે !

લાકડાંને લગતો બીજો એક અતી મોટો ઉદયોગ, કં
તારીનો છે. લાકડાંના એક ચોરસ ઇઆ ચોખુંટ લડા
નો ગોળ થામજો ઇઆ ગોલ પઈઓ બનાવવો હોયતો તે
ને કાંતરીમાં ફેરવવો જોઈએ. લાકડાંના દાગીના બંનાવ
વામા આ ઉદયોગની મદદ માહાભારત અને બોહોલીછે.
લાકડાના ઘણાખરા દાગીનામા એકસરખો ગોળાકાર આ
પવો પડેછે અને તેમાથી કેટલો અંત વગરનો ઉદયોગ જાગ
યોછે, તે દેખાડવાને નીચલીજ ટીપ બસ થશે.

કેબીનેટ મેકરોના કંતારીઓ ફરનીચરના થામલા, પ
ઇઆ, વગેરે બનાવી આપેછે. સેતરંજના લાકડાં અને
હાથીદાંતના મોહોરાં, દડા વગેરેના કંતારી જુદા હોયછે.
નરમ લાકડાંમાથી પતલાં ગોલ નંગો બનાવાના કંતારી

વળી એથી પણ જુદા છે. દોરાની દડી વીટાલવામાં કાતલાં બનાવા માટે હજારો કંતારીઓ કામે લાગાછે, જેઓ તે કાતલાં બનાવામાંજ પેટ ભરેછે. યંતરોને લગતાં લાકડાંના ગોલ ભાગો, જેવા કે બુચ, દચા, નલા, ઈતીઆદી સરવે બનાવાનુ કામ કરનારા કંતારી જુદા છે. બરશના કંતારીઓ હાથ, વગેરે બનાવામા સઘલો વખત ગુજારેછે.

આ ઉદ્યોગમાં પણ માણસની જગા બાફે લીધીછે. વેલાતના કંતારીઓ પોતાના હથીઆર પોતાને પગે ફેરવેછે, હીઆંવાલા હાથે ફેરવેછે, પણ હાથ ઈઆ પગનું કાંમ બાફથી હજારઘણે સરસ બનેછે. એક ચીજને ગોળ ફેરવવી એ કાંમજ ગોધા સાંચાનુંછે. ઈંગલંડમાં જે કારખાંનાંમાં કંતારી બાફની મદદ લેતા નથી, તે પોતાનું પઈડું ફેરવવા ઉપર આંધલાઓને બેસાડેછે કેમકે દેખતાઓ આસપાસ નજર ફેરવવાથી બેધ્યાંન થઈ જાયછે, પણ આંધલાઓ એક ધ્યાંન અને એક ચીતે પઈડાંનેજ ફેરવવા બેસેછે !

કંતારીનું કાંમ જોકે મેહેનતનું છે, તોપણ સેહેલ, શુંદર અને રમુજી છે, અને તેથી મોટા માણસો પણ ફુરસતનો વખત એમાં ગુજારેછે. ૩ જા જારજ રાજા પાસે એ કાંમના હથીઆર હતાં, તે ૫૦૦૦ રૂપીઆની કીમતે વેચાયાં હતાં. મી૦ હેનરી મેહ્યુ એક કંતારીનો હેવાલ આપેછે કે જેણે અમીર ઉમરાવોને એ ઉદ્યોગ શીખાડયો હતો. શોખીલાઓને કંતારીનું કાંમ શીખાડવા માટે ખાશ ચોપડીઓ બનાવેલીછે. જારજ ૩ જો એ કાંમમાં એટલી ફુરસત રોકતો કે દર અઠવાડીએ ૨૦ થી ૨૫ રૂપીઆનું કાંમ તેને હાથે બનતું હતું !

હવે લાકડાંના ખપની અજાએબીઓ ઉપર આપણ આવીએ છઈએ.

હીઆં આપણ પેહેલેથીજ દંગ થઈ જઈએ છઈએ. ઘરમા ઘણોખરો મજબુત સામાન લાકડાંનો વપરાયછે. એ સઘળો સામાણ કેટલા બેસુમાર આકારનો બનેછે, વળી તે કેટલા નાનાપરકારના કદનો બનેછે, અને તે દરએકમા કેટલો અજાએબ હોનર, નકસી અને કારીગરી આવેછે, તે જોતાં માણસ માણસનીજ અકલ ઉપર હેરત રેહછે.

લાકડાંનાં નકસીકાંમમાં હીંદુસતાંન, યુનાન, સપેન, ઈટલી, જેવાં પુરાતન દેશો ઘણો સરસ દેખાવ આપેછે. યુનાન દેશમાં લાકડાં ઉપર એટલી બારીક નકસી કોતરેછે કે એક ચોરસ ઈંચ જંગામાં ૨૫ માણસનાં માંથાં કોરેલાં દેખાયછે. તાંહાં ઘણુંખરૂં નકસીકાંમ બાઈબલમાંના બનાવો કોરી દેખાડેછે. સપેન દેશમાં સરસ કોતરકાંમ હાથીદાંતનું બનેછે. હીંદુસતાંનનાં તારીફ લાએક નકસીકાંમની વીગત આપવાની જરૂર નથી કેમકે તે આપણ દરરોજ જોઈએ છઈએ.

ઈટલીમાં ફલોરેનટાઈન ટેબલો અને કબટો પાછળ નકસીકાંમનો ઉદ્યોગ મંડેલો છે. એ નકસી ઘણીજ તારીફ લાએક છે. સુવીટજરલાંડ દેશનાં લાકડાં ઉપર નકસી કોતરનારાઓ ખુદરતી ઝાડપાન, ફુલ ફલ વગેરેની અછી નકલ કરેછે. એ દેશમાં આ હોનરનો શોખ અજાએબ હદ સુધી ફેલાયોછે. તાંહાં લાકડું કોતરવું તે બચાંની રમત જેવું છે. બરવાડો ગોવાલાં અ[illegible] કોતરેછે !

બવેરીયા દેશમાં સેગન જેવાં પાહાડી મુલકમાં પણ લાકડું કોતરવાનો હોનર ઘણો અછી રીતે આગળ વધેલો માલમ પડયોછે. વીનસી નામના નામાંકીત ચીતારાનું "લાસટ સપર" નામનું ચીતર જે ઘણું વખાણાયછે, તે આખું ચીતર સેગનમાં એક કેબીનેટ મેકરે લાકડાં ઉપર કોતરયુંછે. એ તખતો માતરે ૧૫ ઈંચ લાંબો, ૬ ઈંચ પેહોલો અને ૫ ઈંચ ઉંચોછે તથા તેની કીમત ૨૦૦ ડોલરની છે.

લાકડાં ઉપર નકસી કોતરવાનો હોનર કેટલાક અપલમનનાં શખસો પોતાની મેળે શીખ્યાછે અને તેમાં તેઓ પોતાની મેળે સુધરેછે. એક સરકારી છાપો લેવાની ચોકીના રખેવાલ વીશે કેહેછે કે પરવારતો બેઠો બેઠો એક લાકડી ઉપર કુતરાનું મોહોડું કોતરતાં તે નાંમીચો કોતરનાર થઈ પડયો અને પછે તેની ચોકી જતી રહી, પણ તે એક સંગરહસથાનના કારભારીની પદવી સુધી વધયો અને તે સંગરહસથાનમા તેનાજ કોતરકામના નામીચા નમુણાઓ જોવા મેળયા !

પણ હીઆંબી સાંચો વચે પડેછે.

નકસી કોતરવામાં માણસના મગજને વધારે મેહેનત પડેછે. પણ એ કામબી સાંચો કરવા માગેછે. જો એમજ હોય કે બાફ અને ચકરો નકસી કોતરેતો એવું પુછાય કે તેઓમા વીચાર કરવાની શકતીછે કે શું ! પણ એ વીશે સાંચાનો ખોલાસો મનમાનતો છે. નકસી કોતરવામાં સાંચાનો ખપ જરૂરનો માલમ પડેછે.

મોટી મોટી ઈમારતોને માટે ઠામલા, બારી, બરંસાખ વગેરે કોતરવા હોયતો માણસના હાથે તે કારે પુરૂં થઈ રેહે ! જો એકજ નમુણાના ઘણા દાગીના બનાવવા હોયતો તેવી ઘપમાં લાકડાંને ઘાધતો માલે એવો સાંચો બનાવાનુ થઈ શકેછે. વળી બીજી તરાંહાં કોતરવોમાં તે સાંચો નહી ચાલે, તેમાં બીજો ફેરફાર કરવો જોઈએ.

ખભરાયલું, મોટી નકસીનુ કામ સાંચો કરી આપે, પછે બારીક નકસી માણસ કોતરી શકે. જેમકે માણસનુ માથું કોતરવું હોય તો સાંચો માથાંનો ભાગ બનાવે, માણસ આંખ, નાંક વગેરે ઘડે. એ રીતે કોતરનારના આંગળાને માટે જે કામ મોટું પડે, તે સાંચો કરેછે; સાંચાને માટે જે કામ બારીક પડે તે માણસ બજાવેછે. પારલામેંટના મેહેલના લાકડકાંમમાં નકસી ઘણી છે તે એજ રવેસે માણસ અને સાંચાની ભેગી મેહેનતથી બનેલુંછે.

ઘરઘટુ અને મોટા સામાણ ઉપરાંત લાકડાંનો મોહોલો ઉપયોગ નાહની પરચુટણ જીણસોમાં ઘણો વધી ગયોછે અને દરરોજ વધતો જાયછે. તેના એક દાખલા તરીકે શુખડ પેનસીલ તપાસીએ. રોજની કરોડો પેનસીલો બને છે. તેને માટે એક દેશથી સીસું આવેછે, બીજે દેશથી લાકડું આવેછે. લાકડાંને કાપીને નાહના કકડા કરવાનો ઉદ્યોગ જુદો ચાલેછે, તેમજ સીસાંની પતલી કાતરીઓ જુદી કાપવામા આવેછે.

તે લાકડાંના કકડાના બે ફાડચાં કરી, તેમા વળી સીસુ રાખવા સારૂં તેને ખોદનારા જુદા છે, તેમધે સીસું રેડનારા જુદાછે, અને બે ફાડચાંને પછે જોડવાનો સાંચો જુદો છે. તારબાદ લાકડાંના ચોખુંદ કકડાને સાંચાથી

ગોલ કરવામાં આવેછે અને પેનસીળ ઉપર બનાવનારનું ના મ છાપનાર જુદા છે.

ઉપલું દરએક કામ સાંચાથી બનેછે!

"ઉડ એનગરેવીંગ" લાકડાં ઉપર ચીતર કોતરવા, (છાપવાનાં ચીતરના લાકડાંના દીબાં બનાવવા)નો એક જુદોજ, જાગતો, મોટો હોનર છે. એને માટે બાકસ, પેર, અને બીજાં નરમ ઝાડોનું લાકડું ખપેછે. એ કામનાં લાકડાંને આંતરે રેંખવાથી એટલુંતો સુઆળું બનાવેછે કે સંગેમરમર પણ તેની આગળ જાણે રદ હોય. એ લાકડાંના કકડા નાહના હોયછે, પણ મોટું ચીતર કોતરવું હોયતો તે કકડાઓને એકેક સાથ જોડીને પછે ચીતર કોતરેછે.

એ જોડવાની કળા પણ અજાએબ જેવી છે. જો લાકડાંની સપાટી ઉપર સાંધો રહી જાયતો છાપામાં તે સાંધાથી ફાટ પડી રેહે અને ચીતરને એબ લાગે. એટલા માટે લાકડાંના કકડાઓને એવી રીતે જોડવા પડેછે કે સપાટી ઉપર ફાટ ઈઆ સાંધ રેહે નહી. આખા તાવ ભરીને ચીતરો છપાયલાં જોઈએછે, એ ચીતર લાકડાંના નાહના કકડાઓને જોડીને બનાવેલાંછે અને તોપણ એકબી ચીતર વચે સાંધ જણાતી નથી!

હજી લાકડાંના બેહોલા, દુનજાતા ઉદયોગની હદ આવી નથી.

નાહાની દાબડીઓમા દીવાસલી આવેછે. તે સલીઓ લાકડાંની બનેલી છે. તે સલી કેટલી નજીવી છે, પણ તેનો વેપાર, ઉદયોગ અને બનાવટ કેવાં રાખશી કદમા વધી ગઇછે તેનો વાંચનારી બાનુઓને કાંઇ પણ ખેઆલ છે? એ દીવાસલી, રકમડાં, વગેરેનો હેવાલ વધારે અજાએબ જેવો છે.

દીવાસલીને માટે લંડનના લાકડાં વેહેરવાના એકેક કારખાનામા ૪૦૦ થી ૫૦૦ મોટાં ઝાડો વેહેરાયછે! તેમના પાટીયાંને કાપીને દીવાસલી કરવા સારૂં સાંચા હોયછે અને શું તે સાંચાની ઝડપ હશે કે એકેક સાંચો એક મીનીટમા ૩૦૦૦૦ સલી કાપેછે! એ ગણતરી મુજબ કલાકની ૧૮ લાખ અને ૧૨ કલાકમાં ૨ા કરોર સલી કપાયછે!!

આ હેરત ઉપંજાવનારા ધંધાની મોટાઈ, તેના વેચાણ તથા ભાવ તાલથી મળી આવેછે. કારખાનાવાલો પોતાની કાપેલી સલીઓ દીવાસળી બનાવનારને વેચેછે, તે કાંઇ ગણીને નહી પણ "હાગચેડ" થી ભરીને વેચેછે. એક પેટીમાં ૫૦ સલી હોયછે, એવી ૭૨ પેટીનું બંડળ હોયછે, એવાં ૫૦૦ બંડળનુ એક "હાગસેડ" થાયછે, અને એકસો "હાગસેડ" નો વેપાર ચાલેછે, તારે સો "હાગસેડ" ની એવી એક અહડતમાં કેટલી સલી થઈ તે વાંચનારી બાનુઓએ ગણી કાહાડવું!

જરમનીમા એ દીવાસલીના બાકસો બે ફદીએ ૧૦૦ વેચાયછે! અને પછે બાકસ ઉપર જેવો સણગાર તેમ ભાવ ૧૦૦૦ ના ૫) ડેલર સુધી ચહડેછે! કામી દીવાસલીઓ ૧૦ લાખ હોય તારે ૫) ડેલરનો ભાવ આવેછે અથવા દુકાની દુકાનીએ ૧૪૦૦ વેચાયછે!! મેકલેનબરગમાં મેએર નામનો કારીગર દીવાસલીના પોતાના કારખાનામાં સાંચાની મદદથી, હાથના એકજ આમકામા ૩૦૦ દીવાસલી બનાવેછે; ૪ કલાકમાં ૧૦૦૦૦૦૦ (દસ લાખ) બનાવેછે!!!

આસટરીયા દેશ વળી જરમનીને પણ આ વેપારમા હટાવેછે. એકેક બાકસમાં ૮૦ દીવાસલી, તેવા ૧ દજણ બાકસ ફદીએ ફદીએ મળે છે. બોહીમીઆંનો એક સલી બનાવનારો એક દુકાનીની ૨ા હજાર સલી વેચેછે. ફુરઠ નામના નામીચા કારખાનાંવાળાની સલીઓ પાંચ ફરૂટજરે ૨૫૦૦૦ ઈઆને એક દુકાનીની ૪૦૦૦ મળેછે. ડીમેલ્લે નામનો મોરેવીઅન કારખાનાવાલો દર ૧૦૦ દીવાસલીના ૫૦ બાકસ ઈઆને ૫૦૦૦ દીવાસલી ૪ ફદીએ વેચેછે!!

પણ આ દીવાસલી વળી કેવી કીસમની છે? તે દીવાસલી અને રમકડું બેહુ સાથે છે. તેઓ તરેહવાર આકારની છે. કોઈ દીવાસલી ઉપર ઉંદર બનાવેલો હોયછે, કોઈમાં ટામ ઠંબનો આકાર હોયછે. કોઇ દીવાસલી ગેલ, કોઈ ચપટી, કોઈ ચોખુંદ, કોઈ છ ખુંદ, એમ કાપેલી હોયછે. કોઈ પાકેટબુકની માફક, કોઈ દુરબીનની માફક, કોઈ દાબડીની માફક ઉંધાડ ટાંક થાયછે. તેઓ સલીની સલીને રમકડાંના રમકડાં છે.

વળી લાકડાંના ખુદ રમકડાં બનાવાનો ધંધો પણ એમજ પરમાણે વધી ગયોછે. તેમા પણ જરમની અને તેની આસપાસના દેશો સરસાઇ ધરાવેછે. તાંહાંના ગરીબ લોકો ખેતી અને ઢોરને લગતાં પોતાના કામોથી મળતો સઘલો અવકાશ એમાં રોકેછે. સોનબરગ અને બીજાં આખાં ગાંમડાંને ગામડાં રમકડાં બનાવાના ધંધા ઉપર ગુજરાણ ચલાવેછે. તાંહાંના રમકડાં દુનીઆના સઘલા ભાગો ઉપર જાયછે.

આ જરમન રમકડાંઓના ભાવ પણ એવાજ અજાએબ જેવા છે. રમકડાંના સટના એક દજણ બાકસ બે ફદીએ મળેછે; બલકે એક ફદીઆંનાં ૧૪ બાકસ પણ મળી શકેછે! એ સસતાંમાં સસતાં છે. મોઘા સટનો એકેક બાકસ ૭ રૂપીઆ સુધી કીમત ઉપજાવેછે. રમકડાંનો વેપાર પણ અરથ વીદીઆના કાયદા મુજબ ચાલેછે. એક દેશ એક જાતના, તો બીજો દેશ બીજી જાતના રમકડાં બનાવેછે.

ઈંગલંડમાં હીચખાવાના ઘોડાની જાતના જાનવરોનાં રમકડાં ઘણાં બનેછે. ફરાનસ કુંચીથી ચાલતાં રમકડાં બનાવામા પરખેઆત છે. સફેદ લાકડાંના ઝુપડાં, બંગલા, ઘર, વગેરે બનાવામાં સુવીટજરલાંડ ચહડેછે. પણ લાકડાંની શુંદર નકસી તથા નકસીદાર રમકડાં બનાવામાં જરમની કરતાં સરસ બીજું એક દેશ નથી.

લાકડાંના મોટાં ઘર અને બંગલાથી તે લાકડાંનાં નાહના રમકડાં સુધી આપણે તપાસ કરીછે. ઘરોની જમીન લાકડાંની બનેછે એટલુંજ નહી પણ જેમ "ફતરની" જમીનમા લાદીના નાહાના નાહના રંગેલા કકડાઓથી "મોઝેક" બનેછે તેમજ પાટીયાંના નાહના નાહાના રંગીન કકડાઓથી પાટીયાંની જમીન ઉપર ગલીચાની નાનાપરકારની તરાંહાં બનેછે. એવી તરાંહની પાટીયાંની જમીન આસટરીયા ખાતે ઘણી સાધારણ છે.

"ચોરને પોટલે ધુલની ધુલ."

(સ્ત્રી બોધને માટે ઈંગરેજી ઉપરથી તરજુમો કરનાર એક પારસી બાનુ.)

નયુ ઈંગલંડના એક શેહેરમાં થોડાં વરસની વાત ઉપર ઉંઘતી અંદર એક ઘણોજ અજબ જેવો બનાવ બનયો હતો. એના જેવો દાખલો અગાઉ કોઈ દાહાડે પણ બનયો નથી. એની સઘળી તવારીખ નીચે પરમાણેછે.

જેરીમાયા વીલસન નામના એક શખસને પોતાની દોલત ઉપરાંત જાતીકી કમઈ પણ ઘણી હતી. તેની હાલત શરૂઆતમાં ગરીબ હતી, પણ પોતાની હીમત અને સારા કાંમથી તેણે દોલત જમાવ કીધી હતી. તેની બાયડી તેની ચહતી દસામાં મરણ પામી, પણ તેણીને પેટે એક છોકરી હતી, જેનું નામ મેરી હતું. આ સઘળા વખતમાં તેની જીંદગી ઘણી સુખી હતી. બે વરસમાં તે બીજી બઈરી કરી લાવયો કે જે આવયા પછી સંકટથી તે દુખી થયો હતો. તેની બઈરી અગરૂર, એખલપેટી અને ઘાતકી સાબેત થાઈ હતી. કોઈબી સારી મતલબ વગર તે તેણી સાવકી છોકરીને ઘણીજ નાપસંદ કરતી હતી. પરથમ તેને પોતાનો જુસ્સો કોઈને નહી જણાવવાને હોશીયારી રાખી હતી, પણ જેમ જેમ વખત ગયો તેમ તેમ તેથી ઉલટું જણાતું ગયું.

મેરી સતર વરસની હતી; અને વળી ખુબસુરત અને હીમતવાન હતી, જોકે તેનો સવભાવ નરમ અને પયાર ઉપજાવે તેવો હતો અને કોઈબી શખસ સઘળી ચીજમાં, તેને મામેઆથી કરીને કાબુમાં રાખી શકે હેવા શવભાવની તે હતી, પણ તેની મતરઈના જુલમ ભરેલા કાબુને તે હમેશાં ધીકારથી જોતી હતી. જેરીમાયાની બઈરી પોતાના વર આગલ જાઈ હમેશ પોતાની સાવકી છોકરીની રાવ કરતી હતી, જેથી તેની સામે તેણીના બાપનું મન ઉતાર કરવામાં તે ફાવી હતી. જેરીમાયા પોતાની છોકરીનો ખુલાસો કોઈજ વખતે સાંભળતો અને તેને ગુસસાથી અને કઠણ રીતે ધમકી અથવા ઠપકો આપતો હતો.

હવે તેની બઈરીએ વધારે આગલ દગલાં ભરયાં. તેણે ખરેખર પોતાના વરને સમજાવીને એક વીલ ઈઆને વશીઅતનામું કરવા કહ્યું જેમાં તેની છોકરીને નાખલું જેવું વરસાંન આપીને બાકીની સઘલી મીલકત પોતાને સવાધીન થાએ એવું કરવા કહયું. શરૂઆતમાં તેના ખાવંદે આએ પરમાંણે વશીઅતનામું કરવાને અટકાવયું; પણ તેની છોકરીની શાંમખે તેનાં કાંનો ઉપર એટલીતો વારેઘડીએ ફરીયાદો આવવા લાગી કે છેલલે અંતે તેણે તેમ કરવાને કબુલ કીધું.

પણ તયારપછી તે કધી સુખી આણસ થયો નહી, કેમકે પોતાના બચાં તરફના મન ઉતારાથી તેનું દીલ વારેઘડીએ તેને મારતું હતું કે તેણે જે કીધુંછે તે ખરૂંછે કે નહી!

તે એટલેતો આગલ વધયો હતો કે પેલું વશીઅતનામું તેની બઈરીના એક એવા દોસતદારને રાખવા આપયું હતું, કે જે તેની બઈરીની જાંણ વગર તે વશીઅતનામું તેને પાછું મલી શખે નહી.

એમ કરતાં બે વરસ પસાર થયાં, અને દાહડે દાહડે જેરમાયા વીલસનનું અંતકરણ તેને ઘણું મારતું ગયું અને વળી એથી વધારે તેણે પોતાની બઈરીની બધી અણુઘટતી ચાલચલણ સાફ રીતે જોઈ હતી. વીલ કરયા પછી, તેની બઈરી, આગલ જેવી પોતાની ચાલચલણમાં સંભાલીને રહેતીતી તેમ રેહી નહી.

પણ એક દાહડે જેરીમાયા વીલસને પોતાના દીલમાં
જે ખરું લાગતું હતું તે અમલમાં લાવવાને વાસતે વક
ને તયાં જાઈ પેલું વીલ રદ કરાવીને એક બીજું નવું
લ બનાવયું; કે જે પેહેલલાંના કરતાંને તદનજ જુદું હ
કાંએજે તેની બઈરીને વાસતે માતર તેની રીતના બદલા
થોડા રૂપીઆ કહાડીને બાકીની બધી દોલત તેની છોક
ના નામ ઉપર ચહાવી હતી. આ વખતે તેની બઈરી
માંથી બાહેર ગીએલી હતી. તેને તે વીલ બીજે દાહડે
લામત ઉંનચું કરવાની ધારણાથી વીલસને હાલ તરત
ક બાકસમાં મુકયું. તયારપછી સાંજના મોહોંથી તેને પો
ની બઈરી તરફથી એક તાર આવયો જેમાં હેવું જણાવ
હતું કે તે આજ રાતે તેણીની તરફ આવવું, તેનો ખાવ
તેના હોકમને તાબે થયો ને તેનીની તરફ ગયો.

હવે આ વાતનો ખરેખરો અજાએબ જેવો હેવાલ
તરે આવેછે. મેરીને ઉંઘમાંથી ઉઠીને ઉંઘમાંને ઉંઘમાં
લવાની અને બોલવાની ટેવ હતી. ઉપલેજ દાહડે રાત
પોતાના ઘેરના ઓરડામાં ઉંઘમાં ફરવા લાગી, તે ઉંઘ
ફરતી ફરતી પોતાના બાપના પુસતકખાંનાંના ઓરડાની અ
દર ગેઈ. તેના બાપના ઘેરમાં તે એક એખલી, અનગ
તી છોકરી હતી, અને આવી રીતના રાતના દેખાવમાં ન
શમજણ પડે એવી કોઈ છુપી શકતીથી તે જતી દેખાઈ કે
એક વખત તેને પોતાના એટલાબધા બાપીકા પયારથી તેની
લાકાત થતી હતી. તે ઓરડામા જઈ તેણે પોતાના બા
ની ખુરશી ઉપર બેઠક કીધી, કે જયાં તે થોડેએક વખત
તાના હાથની ઉપર માથું નાખીને પડી રહી. ગયાંસ બ
તી હતી અને તે ફીકર ચીનતાથી નખાઈ ગએલી અને
કી લાગતી હતી. તુરત તેણે ઉઠીને એક ખોલલા પોરટ
લયામાં થોડાએક કાગજ હતાં તે જોવાને શરૂ કીધું; અ
પછી તે ઉભી રહીને પાછી આગળની માફક દલગીર જે
પોતાના માથાં ઉપર હાથ નાખી સુતી. તયાર પછી તે
એક બાકસ ઉઘાડયો કે જેના અથાલાં ઉપર એક નયુસ પેપ
હતું. તેણે તે કાગજ ઉચકયું, અને પછી તેને એક મો
પરબીડું જેમાં કાંઈ હતું, અને તે ઉપર સીલ મારેલું હ
તે મલયું. તે તેણે બાહેર કહાડયું, ને પાછું પેલું કાગ
મુકીને બાકસ બંધ કરયો.

થોડા વખત પછી તે તેના બાપના પુસતકખાંના
ઓરડામાથી ગેઈ અને પેલું પરબીડું સાથે લેતી ગઈ. આ
પરબીડાંમાં તેના બાપે જે પેલું વશીઅતનામું તેજ દાહા
કીધેલું તે હતું. પરવરદેગારથી, એક અજબ રીતે તેના હ
થમાં તે બરોબર આવયું. આ સઘલો બનાવ ઉંઘમાં બ
ઓ હતો પણ બીજા બનાવો તરત બનવાના હતા.

બીજે દાહડે સાંજના જેરમાયા વીલસનના મરણ
ખબર આવી. તે એક મોહટું આણસ હતું, અને તે
કરી લોકોમાં ભારી ગડબડ થઈ રહી હતી, પણ ખરી દલગ
રીતો તેની છોકરીના દીલ ઉપર હતી, કાંએજે તે આવ
ઘાતકી રીતથી પોતાના બાપથી છુટી પડી હતી.

એવું માલમ પડયું કે તે માંયે લોહી મટી જવાના રોગથી મરણ પાંમયો હતો. તેનું મુરડું ઘેર લેઈ આવવામાં આવયું, અને તયાં એક દબદબા ભરેલી પાએદસ મળી હતી. પેલી રંડાપલી બઈરી દુખ્ખથી ગરકાવ થાઈ ગએલી માલમ પડતી હતી. પણ તેના વરનું શરીર હજુર તો ઘોરની અંદર ઘણાં દીવસનું ગયું નહી તેટલાંજ પેલું વસીઅતનામું તેણીએ બાહેર કહાડયું; અને પોતાના નવા હકો હમેશનાં કરતાંને વધારે દમામથી જાલવવાનું દીલ ઘાલયું. જે છોકરી પોતાના દુખ્ખની અંદર ગરકાવ થએલી હતી, તેને દીલાસો આપવાને બદલે તેના પેટપર લાત મુકવાનું તેની આ મતરાઈ માએ દરૂસત ધારયું.

તેણીએ પોતાની સાવકી છોકરી મેરીને કહયું કે "તારા બાપ, એક પયારા અને સારા માણસે પોતાની ઘટતી ફરજ મારી તરફ બજાવીછે. તે સઘલું મારા અસતકમાં કરી ગયોછે, અને તુંને એક નાધલું વરસાંન ઉપરાંત બીજું કાંઈજ આપયું નથી. તારી ચાલે તેને જખમી કીધો, પણ તે જાણતો હતો કે હું તેને દીલોજાંનથી ચાહાતી હતી."

હઈઆં પેલી છોકરી રડી પડી અને તેની તરફ ધીકારથી જોઈને જવાબ આપયો—

"બઈરી તારા બોલો ખોટાછે. એક બાપનું દીલ બચાં તરફથી ખેંચી લેવાને અને તેની દોલત લેઇ લેવાને વાસતે તુંને ખોદાએને જવાબ આપવો પડશે, પણ હું માનુંચ કે મારો બાપ મહને ચાહાતો હતો, અને તું જે જુઠું બોલેછે કે તે મને નહી ચાહાતો હતો તેથી હું તારા બોલોને જુઠા પાડુંછું.

"તેના છેલલા વસીઅતનામામાં તું જે બોલેછે તે દખરાવ"? એવી રીતે તેની સાવકી માએ જોસથી બુમ પાડીને બોલી, અને બોલી જે "હવે મારૂં સાંભળ. આએ ઘેર મારૂંછે અને જેમ જલદી બને તેમ એ ઘેર છોડીને તું જા."

જયારે આવા બોલો સાંભળયા તયારે મેરી રડતી રડતી ઓરડામાંથી ગેઈ, અને વીચારવા લાગી કે જે ઘેરમાં તે જનમેલી તે ઘેર છોડી દેવાનો હોકમ આપેછે, અને વળી ભીખ્ખારી હાલતે રાતના તેણીએ શું કીધું તેની કશીબી જાન વગર તે પોતાના ઓરડામાં ગેઈ. પરથમતો તે તેના સુવાના બીછાના ઉપર એક બાજુએ નીચે પડી અને આ અંતની વખ્ખતે શું કરવું તે વીશે ખોદા પાશ મદદ માંગતીતી. તયાંથી ઉઠીને પોતાના એક ખ્ખાંના આગળ ગેઈ, અને તયાં તેનો સામણે એક પરબીડું હતું, જેને વીશે તે કાંઈ જાણતી નહી હતી કાંએજે તે ઉંઘમાં ઉપર કહેઆ પરમાણે પોતાના બાપના ઓરડામાંથી લાવી હતી. તે પરબીડાં ઉપર તેણીએ આ રીતના બોલો લખેલા વાંચયા:—

"જેરીમાયા વીલસનનું છેલલું વીલ."

"આએ શું હશે?" એમ બોલી પેલું કીમતી બનડલ પોતાંના પોહોચામાં પકડીને અચરતીમાં ખુશ થઈ ગેઇ કે, "ખોદાએ ખચીત મારી બંદગી સાંભળી."

તેને તે બંડલ પોતાની છાતીમાં મુકીને, ઉતાવલથી અગતપની તઈઆરી કરતી ઘેરમાંથી તે બાહેર ગેઈ. તેની મતલબ એક વકીલની મસલત લેવાની હતી, જે તેના કુટુંબનો કોઈ અસલી દોસત હતો. આ ગરહસથે કાંઈજ અડચણ વગર પેલું સીલ ઉખેડીને તે કાગજ વાંચયું. તેણે ઘણુંજ લાગયું, અને મેરી કાગરેદોલે તેની વાત જોતી હતી કે શુંછે. છેલલે સરવાલે તે બોલયો, "મેરી હું તુંને મુબારકબાદી આપુંછું. આ વશીઅતનામું તારા બાપનુંછે, અને તે જે દાહાડે મરી ગયો તે દાહાડેનું લખેલુંછે, જેમાં તે પોતાની સઘળી દોલત, થોડા ભાગ શીવાય તુંને આપી જાએછે."

"હું જાણુંછું કે તે મહને ચાહતો હતો——હું જાણુંછું!" એટલું બોલી તે બેશુધ થાઈ ગેઈ.

હવે એ વાત થોડા બોલોમાં પુરી થાએછે. પેલી છોકરીની સાવકી માએ પોતાના વકીલ સાથે કોરટની અંદર પોતાના વરનું પેહેલું વસીઅતનામું કાયદાસર ઘર પાડવાને વાસતે ગેઈ. તયાં, તેની આગળ પેલું, પાછલનું વસીઅતનામું જે છોકરીને નામે બનાવવામાં આવયું હતું તે બતાવામાં આવયું. તેના વકીલો પેહેલલાં હસવા લાગા, પણ જયારે તેઓએ તે દસતાવેજ તપાસયા તયારે ગંભીર થાઈ ગયા. શાખશીઓને બોલાવવામાં આવયા અને પેલા દસતાવેજ સાબેત થયા. મેરીની ચાકરડીએ પણ શાક્ષી આપી કે મેરી પોતાના બાપના પુશતકખાંનાના ઓરડામાં ગેઇ હતી, અને એક કાગજ મુકેલું પરબીડું લેઈ આવી હતી જેમાં આંએ વસીઅતનામું હતું. આએ પરમાણે મેરી પોતાના વાજબી હકની ધરીઆણી થાઈ, અને પેલી કડણ છાતીની રંડાએલી બઈરીને ખરા ઈનસાફ વગર બીજું કાંઈ મલયું નહી. આ બાબદ સમાપત કરતી વખતે કાઉપર કવેસરના બોલો હસુને લગાડયા વના ચાલતું નથી કે—

"ખોદા પોતાના છુપા ભેદો પુરા પાડવાને વાસતે છુપી રીતે પોતાની શકતી ચલાવેછે." ખ૦ મે૦ મ૦

મોતી અને મેકસીકોના મોતી કાહાડનારાઓ.

બાઈઓ, વારૂં મોતી કોણને નહી ગમે? બચુબાઈને તેની બાંગરી પેહરવા ગમે, હીરાંબાઈને તેનો હાર પેહરવા ગમે, કોલીબાઈને મોતીનાં કોરટપર ઘણો ભાવછે અને નાનીબાઈને તો નથજ ગમેછે. પણ વલી કેટલી બાઈઓ તો એ બધું મોતીનુ ઘરેણું પેહેરવા માગેછે. અલબત, મોટે ઘેરનાં બઈરાં મોતીનુ શુખ પુરૂ ભોગવેછે પણ વચલે વાંધેનાં અને ગરીબ બઈરાંવો તો તેવોના ખાવંદ કે બાપની કમાઈપર નજર નહી કરતાં ખોટાં કે ખરાં શોખ પરમાણે થોડા ઘણા મોતીથી શારેરૂરે શણગાર કરેછે. મોતીનો શોખ દુનીયાંમાં શરવે જાતનાં બઈરાંમાં હોયછે; મરદ જાતને તે શોખ થોડોજ બલકે બીલકુલ નથી. તો પણ હીંદુસથાનનાં હીંદુ અને મુશલમાંન રાજાઓ અશલથી તે આજ શુધી મોતીના તરેહવાર કીમતી હીરા માંણેકમાં જડેલા હારના હાર ગલામાં જોગી અને જતીઓની ભજવાની માલાની મીશાલે ઓલવેછે; તેમજ તે રાજાઓ હાથે અને કાંનમાં પણ બઈરાંની મીશાલે પેહેરવાને ચુકતા નથી. ખુબશુરતી શાદીછે: તેને ઘરેણા કે મોતીની જરૂર નથી એવુ આપણે જાંણીએ છીએ, તોપણ મોતીની એકાદ જણશ એક જુવાંન નાજનીની ખુબશુરતીને વધારે દીપાવેછે. આગલનાં વીદવાનો અને કવીઓ ખુબસુરત

દાંતને મોતીની તુલનાંથી શરખાવેછે. મોતી પેહેરવાનો શોખતો શઉનેછે, પણ તે કયાંથી આવેછે અને તે દરીઆના પેટમાંથી ઉપર લાવવાને કેટલી મેહનત પડતી હશે તેનો વીચાર ઘણી થોડીજ બેહનો જાંણતી હશે. એશીયાખંડમાં દખણ હીંદુસતાન અને સીળાનથી મોતી આવેછે, તે મોતીની સીપ, તેમાં પાકતાં મોતી અને તેને ડુબકી મારી લાવનારાઓ વીશે આગળ અમે ઘણું લખ્યુંછે. પણ અમેરીકા ખંડમાં મેકસીકો ખાતેના મોતી કાહાડનારાઓનો હેવાલ પણ જાણવા જોગછે. તે નીચે ઉતારીએ છઈએ.

અમેરીકાનાં મુલકમાં મેકસીકો નાંમનાં દેશનાં દરીયામાં એક જાતના કાલુ થાયછે તેમા મોતી પાકેછે. જે વેપારી મોતી કાડવા જનાર હોય તે જોઈતી તઈયારી કરેછે: એટલે તીયાંનાં ઇનડીયન લોકો જેવી ચીજથી ખુશી થાય તેવી ચીજો શાથે લેછે, જેવી કે ખાવાની વસતુ, હથીયારો, રમકડાં, જાડાં કપડાં, ઈતીયાદી. પેલા વેપારીઓને જે પેદાશ આવે તેનો પાંચમો હીસો તે મુલક (લા પાઝ) નાં સતાવાલાઓને આપવાની કબુલાત કરવી પડેછે. તીયાર પછી ઉપલી મોતીની માછલી મારવાની ચોકસ જગો ઉપર જાયછે. જયાં પેલા ઇનડીયનો તેવોનાં કુટુંબ શાથે વાસો કરી પડયા હોય તેવોનો દેખાવ રમણીય લાગેછે. તેવો માતરે આએ ધંધાથીજ આખુ વરશ ગુજરાંન ચલાવેછે. ઘણી અધીરાઇથી વેપારીઓની તેવો રાહા જોયછે, અને જેવા તેવો આવીયા કે પેલા ગરીબ ઈંડીયનો ખુશીનાં પોકાર ઉઠાવેછે. અને કેટલાકો તેવોને પધરાંમની આપેછે, કેટલાકો પોતાનું જોર બતાવાને જપોજપ દરીયામાં જોંહકાવેછે અને એમ બતાવેછે કે તેવો એ કાંમને કેવા લાયક છે. કોઈ કેહશે કે 'શેઠ, મને લેવો, હું તમારૂં નસીબ ખોલી દેવશ; તમે મને ગીયે વરશબી રાખપોતો.' તીયારે બીજો કહેશે કે 'શેઠ, હું બુટકી મારનારજ નથી પણ ભાયગશાળી છેઉં, તેથી મને લેવો,' ઈતીયાદી. હવે પસંદગીપર વાત આવી; પેલો વેપારી જે શઉથી શરશ અને જોરાવર હોય તેહને ચુટી કાહાડેછે, અને તેવો શાથે એવી કબુલાત થાય કે જયાં શુધી માછળી મારવાનું કાંમ જારી રેહે તીયાં શુધી તેનુ ગુજરાંન પેલો વેપારી કરે અને થોડો હીસો પેલાં વગર ઉંઘાડેલાં બંધ કાલુનો આપવો. આ કબુલાતથી હુથેવારો ઠોકાયછે. આ કાંમ તરણુ માસ (એટલે તા૦ ૧૫ મી મેએથી તે તા૦ ૧૫ મી આગસટ) સુધી ચાલુ રેહેછે. દર રોજ બપોર પછી, ઈસાંન દીશા તરફથી પવન ફુકેછે તેથી, પાછા આવેછે, અને સાંજનો વખત દીવશે જે શીપો એકઠી થઇ હોય તે ઉઘાડવામાં જાયછે.

"મધયમ ઉડાંનમાં તેવો ડુબકી મારેછે, અને માતરે થોડોજ વખત પાંણીમાં રેહેછે. તેવોનાં જલ-સથલચારી (એટલે પાંણી અને જમીન બે ઉપર વશનારાં) બચાં કીનારાપર રહી આવતા વખતમાં તેવો પણ એજ પરમાંણે ડુબકી મારવાનાં કાંમમાં જવાને તયાર થતાં શીખેછે. આ લોકોને બચગીથીજ આશરમ પડવાથી વગર બીહીકે ડુબકી મારેછે, અને આશરે ૩૦ થી ૬૦ ફીટ શુધી ડુબકી મારેછે. જે બોટ તેવોની શાથે હોયછે તેને બે દોરી બાંધેલી હોયછે, જેમાં એક શાથે એક પથર અને બીજી શાથે એક જાલ બાંધેછે. ડુબનાર તેનાં જમનાં પગનો અંગુઠો પથરવાલી દોરી શાથે તથા ડાબા પગનો જાલ શાથે રાખેછે. એક હાથે બંધે દોરી પકડી બીજે હાથે બેઉ નશકોરાં દાબી પાંણીને તલીએ પોહચેછે, જયાં પેલી જાલ તેની ગરદન શાથે વીટાલી ઘણુંકરીને બે મીનીટ રેહછે, તેટલા વખતમાં જેટલી બને તેટલી શીપો એકઠી કરી પેલી જાલમાં ભરેછે. દરીયાની અંદરથી ઉપર આવેઆ પછી તે તેનાં નાખ અને મોહોડાંમાં ભરાયલું પાંણી બાહાર કાહાડેછે, જેની શાથે કેટલીકવાર લોહી પણ નીકલેછે તોપણ તે શખશ નાહીમત થતો નથી. કેટલાકોતો બપોર પડે તેટલાંમાં આશરે પચાશ વખત પાંણીમાં જઈ આવેછે. ઘણુંકરીને ડુબનાર માતરે બે મીનીટ પાંણીમાં રેહેછે, કોઈજ તરણ મીનીટ, પણ તેથી વધારે કોઈથી રેહવાતું નથી. જુવાંન (શીખાઉ) ને પેહલાં ઘણી અંશર થાયછે. જયારે તે પાંણીની ઉપર આવેછે તયારે આંટરડાંનાં દબાવાથી તેનાં નાખ, કાંન, અને આંખમાંથી લોહી વેહેછે તે દેખાવ ઘણો ખેદકારકછે, પણ 'ખારૂ પાંણી અને આશાએશ' એજ તેનો ઉપાયછે. થોડો વખત એમ થવા પછી ડુબકી મારનારને લોહી જતું નથી. આ મોશમ ઉપર તયાં કંઇ કીરીઆ પણ થાયછે, એટલે એક જાદુગર આવી એક જાતની માછલીની ઉપર ગાલોનો વરશાદ વરશાવેછે, વગેરે બીજી કીરીયા થાયછે. ડુબનાર એક ફેરામાં પાંણીને તલીએથી પાંચથી છ, છથી શાત, અને કદાચજ વધારે શીપ ઉપર લાવેછે. પેલી બોટને એક ફતરનાં લંગરથી અથવા હલેશાંની મદદથી ઉભી રાખવામાં આવેછે. ડુબનારાઓ ઘણુંકરી તેવોની શાથે એક મજબુત જાડી લાકડી પેલી શીપોનો ખડક શાથે વલગેલી હોયતો ઉપાડવાને વાસતે રાખેછે. દરેક બોટમાં એક ચોકીદાર હોયછે જે કંઈ ભય હોય કે તરત પાંણીની અંદરનાં શખશોને ચેતવણી આપેછે કે તેવો તરતજ બાહાર નીકલી આવે. શીખાઉઓની ઘણી ટોલીઓ થાયછે ને ઘણો લાંબો વખત શુધી આશાએશ લેછે. આ બુડનારોની ચપલતાઇ એક જે વખાંણવા લાયકછે તે આ—માતરે બે મીનીટની અંદર પાંણીમાં જ તેવોને એમ માલમ પડયું કે એમાં મોતી હશેજ તો પેલી લાકડી વતે શીપ ઉપાડીને મોતી બેમાલમ કરી જાયછે, અને ઉપર આવી બે ચાર ખાલી શીપો બતાવી કેહેછે કે 'તરણ મીનીટ શુધી ફાંફાં મારેઆં પણ આ ખાલી શીપો વગર બીજું કાંઈ મલયું નહી' પણ ઘણીવાર આ ઠગાઈ માલમ પડી આવવાથી 'તેનીજ લાકડીને તેનોજ વાંસો' અથવા માથું હલકું થાયછે, અને બાપરાને ઘુમ કટીલા જમવા પડેછે."

નરગેશ.

બચ્ચાં સરીખું બીજું શું ?

પેઆરી બાનુઓ, પાસેના સફા ઉપર નજર પોહોંચાડો અને પછે કહો કે બચાં સરીખું બીજું શું આ જીહાનમાં ખોદાએ બખશીઉંછે ? બચાંને આપણ ઘણીવાર ફુલ સરખાં કહીએ છઈએ; બચાંને ગોલાબ જેવાં ગોલાબી, ફુલ જેવાં તાજાં, કલી જેવાં કુમલાં, આપણ કહીએ છઈએ. પણ નહી—જારે વીચાર કરીએ છઈએ તારે ફુલ કરતાંબી

બચ્ચાં જેવું બીજું શું !

તેઓ વધારે મનોહરદાર માલમ પડેછે. ફુલ સરીખાં બચાં હશે, પણ બચાં સરીખાં ફુલ નહી હશે. પેઆરી બાંનુઓ જુઓ અને ફરી ફરીથી જુઓ આ ચીતરને અને કહો કે બચાં સરીખું—આ તનોમંદ જીહાનમાં બીજી કેઈ હાડમંદ ચીજ હશે?

હીઆં એક ફુલવાડીમાં સઉથી સરસ ફુલ બચું છે. ગોલાબ વચે ગોલાબ આ બચું છે. ગોટા વચે ગોટો, નરગેશમાં નરગેશ આં બચું છે. તેના માથાંમાં ફુલ બાંધયાંછે, તેની છાતીમાં ફુલ ખોસયુંછે, તેના હાથમાં ફુલજ ફુલ છે, અને તોપણ ફુલ કરતાં સરસ તે પોતે છે. જુઓ તેની મરોરદાર ગરદન ઉપર ઝુલાતાં કરચલીઆ કેસતું રેસમ, જુવો તેના કપાલની સફાઈ, તેની આંખોની શરમ, તેના ગાલાની દીપક, તેના મોહોડાંનો મીઠાસ અને કહો, બેહેનો, કહો કે બચાંથી સરસ બીજું શું હશે?

આ ગુલેગોલાબ તનદરોસત છે, અને તોપણ નાજુક છે; શરમાલ છે, અને તોપણ સુખી છે; હસતું છે, તો પણ ગંભોરછે; સમજુછે, તો પણ સાદું છે; પણ અરે! તેની જે નરમાસ તમારી નજરે પડેછે, અને તેથી વધારે તેનું જે નીરદોશપણું નજરે પડેછે, તેનો વાંચનારી બાઈઓ, તમો શું તોલ કરશો? તમે જોશો અને ફરીથી જોશો, તમો વીચારશો અને ફરીથી વીચારશો, પણ આ ગોલાબે ગોલાબમાં તમે જરાબી બુરાસ નહી જોશો. ઓ! તે કેવું નીરમલ છે, અને તેના સરીખું બીજું શું છે?

તેની છાતી જેટલી બાહેરથી સાફ છે, તેટલી અંદરથી ખોલલી છે. તેના દીલ ઉપર બાહેરથી દાધ નથી, તેમજ અંદરથી મેલ નથી. તેનું મગજ ઉપરથી સવછછે, પણ અંદરથી કપટ નથી. તેની આંખોના પલકારામા રોશન ઉજાશ છે, પણ ગરમીનો તાપ નથી. તેની દોકીની મરોર આગળ હંસની દોક રદ છે, અને તોપણ તે દોકી દંખ વનાની છે. તેના ભવાંની કમાન આગળ નેજાની કમાન નબલી છે અને તોપણ તે કમાનમા ખુન નથી. તારે હવે તેના સરીખું બીજું શું શું હશે?

આ ખુશબોદાર ફુલ ઉંચે જોવાને શકતીવાન છે, અને તો પણ તે નીચે જોયછે. તે સીધું છે, અને તોપણ નમી પડયું છે. તે કુવતમંદ છે, તોપણં હાથનો ટેકો દઈ બેઠું છે. તેના ચેહેરા ઉપર પેઆર દેખાયછે, પણ છંદ દેખાતો નથી. તેની સોહાંમની સીકલમા માયા છે, પણ કરોધ કે કલેશ નથી. તેના કોઈ ગુણમા કુરગુણનો કતરો નથી. તેને જોવાથી નેકી, માયા, અને પવીતરાઈ સીવાએ બીજો કસો વીચાર આવતો નથી. એવું તે નરમ, એવું તે નમનતાઈવાળું છે—એવું તે સાફ, એવું તે સવછ છે. અને કહો બેહેનો તેના સરીખું બીજું શું છે?

આસપાસ ફુલ પહેલાં છે, પણ તે ફુલોનો જીવ આ બચું છે. ફુલો ગોયા તેને માટે છે, પણ તે ફુલોને માટે નથી. ફુલો તેને નમેછે, પણ તે ફુલને નમતું નથી. તે જેટલું ફુલોથી ખીલતું નથી તેટલાં ફુલો તેનાથી ખીલેછે. ફુલો પોતે હસતાં નથી, પણ પોતા વચેના આ જીવતાં ફુલથી તેઓ ગોયા હસેછે: નહી—ફુલો કદી બોલતાં નથી, પણ આ ગોલાબના ગોલાબથી તેની આસપાસના ફુલો ગોયા બોલતાં થયાં છે. ફુલોની ભાશા તેમની સુગંધ છે, ફુલોની વાચા તેમનો રંગ છે. પણ તે સુગંધ, તે ખુશ રંગ સંધું આ દેવીને અરપણ કરી તેઓ ગોયા બોલેછે કે અરે આ બચાં જેવું બીજું શું છે?

પણ હવે આ ફુલવાડીમાથી એ મોટાં ફુલને ખસેડી નાખો. તેના ઉપર આડો હાથ ટાંકો, ને પછે આસપાસ જોઈને કહો કે આ બાગ કેવો લાગેછે? આ બચાં સાથ બાગ જેટલો ખુલેછે તેટલો તેના વગર ખુલેછે? આ બચાંથી બાગ જેટલો લોભાવેછે અને સોભાવેછે, તેટલો તેના વગર છે? નહી—તેના ખુશ ચેહેરા વગર આસપાસ ઉજડ, ખબરાયલું, ખાલી લાગેછે. તેના વગર તેના આ આસકો કરમાઈ પડેછે, રડેછે અને તેને પાછું માગેછે. તારે હવે બચાં સરીખું બીજું શું છે?

ખરેખર બચું તાજામા તાજું ફુલ છે. તે ખોદાને હાથની છેલી કરામત છે. એક સાએરના બોલોમાં ખોદાને નજદીકમા નજદીક જોવો હોયતો બચાંને જોવું. બચાંનો પેઆર સઉથી ચોખો છે. બચાંની મોહોબત સઉથી મજબુત છે. બચાંની ઉમેદ સઉથી પવીતર છે. બચાંની કબુલાત સઉથી ખોલાં દીલની છે. ઘરનો રોશન ચેરાગ બચું છે. મા બાપનું છતર બચું છે. કજીઆને દુર કરનાર બચાંનો ચેહેરો છે. જીગરને તાહાડક આપનાર બચાંના સુખનો છે. હાડકાંને આરામ દેનાર બચાંનો શરોદ છે.

પણ અરે! બચાંની એક ચુમીની અસર વીશે શું કહીશું? તે ચુમીમાં શું કાંઇ વીજલી છે, કે તે આટલું ખેંચાણ કરેછે? તે ચુમીમાં શું કાંઇ સાકર ભેળી છે કે આટલો મીઠાસ આપેછે? ટુકમાં જો કહીએ તો બચું તે બચુંજ અને તેની જોડ મળવી મુશકેલ છે. ખુદરતના ભેદ વાંચવાને બચાં કરતાં બીજી કેતાબ મળવી મુશકેલ છે. દુનીઆંમા આદમ જાતને બચાં કરતાં બીજો બોધ મળવો મુશકેલ છે.

અને તોપણ એ બોધ, આપણે કેટલીવાર ભુલી જઈએ છઈએ! અફસોસ! કે બચાંથી મળતા ધડા, નશીએત અને દાહાપણને આપણ કેટલું વીસારી મેળીએ છઈએ? બચાંને આપણુ કેટલાં જણ ઘાતકીપણામા રાખીએ છઈએ? જે ખુદરતની આ નવાજેશ, જે બામદાદ જેવું કુમલું, જે લેહેકી જેવું નરમ, જે પાણી જેવું નીતરૂં, તેના કુમલાં તનને જે માતા મારથી, ઈઆ કઠણ શબદોથી ઈજા આપેછે, તે માતા કેવો ગુનાહ કરેછે!

એક નાસટીકની વાત—હઈડાંના દંખો.

થોડાએક વરસની વાતપર શોરાબજી નામનો એક ડાકટર પરેલ તરફ રેહેતો હતો, તે એક દીવસ પોતાના ઓરડામાં ટેબલ આગલ બેઠો હતો, તેની નજદીક એક ટીપાઈ ઉપર દારૂથી ભરેલી ડીકાંડર અને બે ગલાસ પડેલાં હતાં, હાતમાં તે દાહાડાનુ એક વરતમાન પતર હતું તે હસતો હસતો વાંચતો હતો. જો કે તેનો ચેહેરો ખુબસુરત હતો તોપણ આ વાંચતી વખત કાંઈક ઓર તરાંનો દેખાતો હતો. પછી ધીમે સાધે નીચે પરમાણે વાંચવા લાગો.

"ઈશવરના કોપાયમક્ષ થવાના એક અજાએબ જે